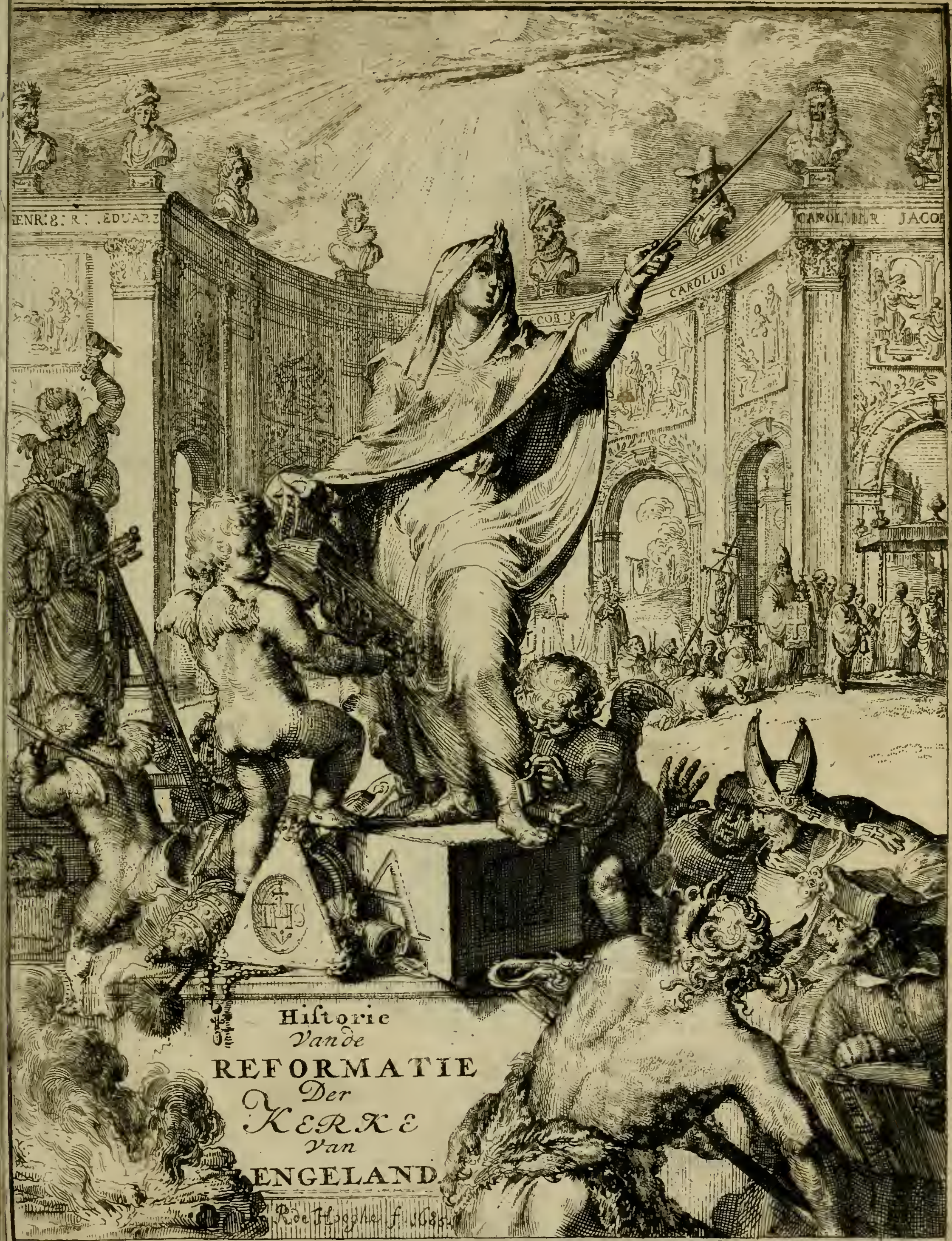
coll. complete – vol. 1

4°. [XVI], 534, (26) + 350 pp.

front. by Romeyn de Hooghe

7 engr. portraits. (a.o. Thomas More)

ENR. 8. R.
EDUAR
COB. R.
CAROLUS R.
CAROL. II. R.
JACO
IHS
Historie
Van de
REFORMATIE
Der
KERKE
Van
ENGELAND.
R de Hooghe f.

HISTORIE
Van de
REFORMATIE
Der
KERKE
Van
ENGELAND.

In het Engelsch Beschreven

Door

Mr. BURNET:

En nu uit den zelven vertaalt.

EERSTE DEEL.

t'AMSTERDAM,

By JAN ten HOORN, over 't Oude Heeren Logement, en
AARD DIRKZ. OOSSAAN, op den Dam, Boek-verkopers, 1686.

VERKLARING
Van de
TYTEL-PLAAT

DE Reformatie is gereprezenteert met een zeedig en eenvoudig Kleed, met een gespleeten tong, als een merkteken van de invloeijing des Heyligen Geests, zy heeft de Zon van Gods verlichtende kennis in de borst, doet met de eene hand open een Bybel, die openbaar aan haar getoont werd van een Engel Gods; zy wyst met de andere hand, den weg ten Hemel met een wandelstaf; staat op de Hoeksteen Christus, zijnde de Alpha en Omega, van de Boulieden verworpen; aan de eene zyde zyn de Geestelijke Ordres met een Munniks kap, de regeering van de Roomze Kerk met een Bisschops staf, de Roomze Seminarien met een Jezuit, houdende een Boek, waar de Concilien op staan, in de hand; de Weereldze Macht met een Slangen-hooft en Ezels ooren, nevens een Tygers-huyd, zijn zamen bezig met die Hoeksteen om ver te werpen. Een anderen Engel maakt de banden van haar Geestelijke en Wereltlijke slaverny, los. De Pauzen Kroon, Quispel, Paternosters &c. leggen onder de voet van den Engel die de Bybel houd: de Mutsaart en de andere gruwelijke straffen zijn op de voorgrond; achter aan is de gantsche Roomze Sanctory en een Gebouw, Engeland en zijne Gekroonde Hoofden met de zeegen van 's Hemels stralen op de zelve Hoofden.

VOORREDEN
Van den
AUTHEUR.

VAn al de deelen der Historie, is 'er geen aangenamer, dan die ons de groote revolutien te kennen geeft, aangezien deze onverwachte zaken onse opmerkinge voeden, en opwekken. Dit heeft voornamentlijk zijn waarheid in voorvallen de Religie betreffende, nademaal dezelve onverwacht en extraordinaar zijn. De Vrome hebben hier belangen in, ten opzicht van hun Zaligheid, en de andere, hoewel weinig door deze consideratie geraakt, nemen ten minsten deel in de glory en macht hunner Kerke en party.

De veranderingen die in de voorige eeuwen waren voorgevallen, waren van zo gewichtige gevolgen, dat al de wereld begeerig was, om te weten op wat wijse men die heeft ten einde gebracht; wat raadslagingen h er over gehouden zijn, en wat de beweegredenen geweest zijn, zo die van de Religie als die van de Politie. Duitsland heeft sijn *Sleidani*, Vrankrijk sijn *M. de Thou*, en Italie sijn *Pere Paul* gehad, aan dewelke wy een groote ontdekkinge der Kerkelijke zaken van dat Rijk verschuldigt zijn; en selfs de twee laatsten, hoewel in de Roomsche gemeenschap verplicht, hebben zo onzydig geschreven, dat hun getuigenis, niet dan door hun eigen party betwist is. Maar Engeland is zo gelukkig niet geweest, 't zy de Reformateurs nalatig zijn geweest ons van haren voortgang te verrichten, die door de Wet geautoriseert, door de gunst des Konings ondersteunt, en van de Geestelijkheid bemint waren; 't zy dat sy meer zorge gedragen hebben te verdedigen 't geen zy deden, dan de maniere te beschrijven op welke zy dat verrichten, of door onachtsaamheid, of vergetenheid. Maar 't zy dan hoe 't zy, men heeft niet naukeurig hier over geschreven, doen de zaken niet lang gepasseert waren, en deselve gevoegelijker hadden konnen versamelt worden. En hoewel 't Boek van *Zanderus* een gewichtige Historie schijnt te vereischen, veracht men dezen Autheur, aangezien sijn valsheden zo tastelijk zijn, dat men hem lichtelijk met sijn eigen Schriften overtuigen kan; waar toe men de ordre van den Vorst verwachte, om de handen aan dit Werk te slaan. En aangesien *Zanderus* in 't generaal getracht heeft de glory van de Koningin *Elizabeth* t'ontluisteren, hebben de wijze

Raadsheeren deser Koninginne goedgevonden, zo tedere zaken niet te hard aan te roeren; aangezien een verantwoordinge te ondernemen, was de Calomnien van *Zanderus* gewichtiger maken, en een antwoord, een weder beantwoordinge veroorzakende, waren de onwaarheden van dezen Autheur versterkt; zo dat het best was deselve te verachten. 't Is evenwel dese stilswijgentheid, waar aan *Zanderus* sijn reputatie verschuldigt is, die met betrouwen word geciteert, en wiens getuigenis de Roomse Schrijvers alles beschaft dat zy tegen onse Reformatie allegeren. De Verzamelaars van de universele Historien der voorige eeuw, volgen hem zo wel, dat eenige zich vernoegen met dezelve te copieren. In den Jare 1594. gaf een Dominicaner, *Pollini* genaamt, een zekere Historie in de Italiaanse Tale uyt, die hy met recht een Overzetting, of een Naarder Verklaring van *Zanderus* had konnen noemen. Van onse tijd *M. van Maucroix*, een der treffelijkste Schrijvers in de Fransche Taal, en een oprechter Auteur dan *Pollini*, hoewel dat zelve oogmerk hebbende, heeft een Franse overzettinge van het Boek van *Zanderus* in 't licht gegeven. Dit is de oorsaak dat veel Franschen, die niet dan met groote ingetogenheid van de Reformatie van Engeland spraken, een seer kwade opinie bevat hebben. Die, welke *Zanderus* lasen, en geloofden, aanmerkten de Reformatie als de hatelijkste zaak des wereld.

Fox, hoewel een Autheur van een groot Boek, heeft een oogmerk gehad, dan de verdorventheid en wreedheid der Kerkelijke voor die tijd, het lijden en dapperheid der Reformateurs, ten toon te stellen. Maar met verhaastinge geschreven hebbende, heeft hy sodanige misslagen begaan, dat sijn Historie onvolmaakt is: hoewel ik hem dezen roem moet geven, dat ik zijn Werken, met de Registers vergeleeken hebbende, in hem een nauwe getrouwigheid gevonden heb.

Wat aangaat *Parker*, die de Oudheden van Engeland beschreven heeft, aangesien hy niet dan sijn Stoel van Cantelbury wilde verheerlijken, vernoegt zich het leven van Cranmer te beschrijven. *Hall* heeft niet getracht dan de zaken te ontluisteren, zich meer informerende van de kleederen die men in de Steekspellen, of Tournoyen gewoon was te dragen, van de vermakelijkheden, en byeenkomsten, dan van publijke handelingen, of die daar aan dependeren. *Holingschaid*, *Speed en Stow*, hebben de publijke zaken versamelt, en menigte misslagen begaan. Al die hen gevolgt zijn, hebben de Copye uit haar getrokken. Maar den vermaarden *Mylord Herbert*, zonder sich met ydelheden of onzekere zaken te misleiden, heeft de Registers doorsogt, en ons een nette en trouwe Historie van de Regeeringe van Hendrik den VIII. gegeven. Hy raakt t'elkens de zake van Religie

ligie maar in 't generaal aan, latende aan de Kerkelijke de zorge om de ſelve op te helderen. Wy hebben na die tijd twee Autheuren, *Fuller* en *Heiliu*, den eerſten had eenige Handſchriften, die nooit aan den dag gekomen waren; maar ſijn Hiſtorie is niet aangenaam, aangezien hy zich lichtelijk zijdig toont, en een vremde manier van ſchrijven gebruikt. Wat aangaat *Heiliu*, zijn ſtijl is zagter, en aangenamer, zijn methode is goed; en ſijn Werk is meer dan d'andere gelezen: maar 't is dat hy valſche onderrichtingen gehad heeft, 't zy de paſſie hem bezeten heeft, hy verdedigt eenige Reformateurs zodanig, en dringt de zaak zoo hard aan, dat men byna gelooven zou, dat hy de vyanden van ons Geloof heeft willen behagen: 'k geloof echter dat hy een goed Proteſtant geweeſt is; maar den wind zijner vooroordeelen vervoeren hem met geweld. Hy begaat verder een miſdaad, die onverſchoonlijk is in een Man die een Hiſtorie van den ouden en nieuwen tijd maakt; dat is, dat hy niet bekrachtigt het geen hy verhaalt. Om dan te weten op wat fondament hy vele zaken ſchrijft, moet men ſijn toevlucht tot de omſtandigheden en conjuncture van tijden nemen, en dan zijnder vele hem niet favorabel.

Die van de Roomſche Kerke verheugen zich in deſe onzekerheid, en drijven, *dat de Reformatie van Engeland niet dan de ongeſtadigheid en drift van Hendrik de VIII. tot fondament gehad heeft*; *dat het geweld, gedurende de minderjarigheid van Eduard den VI. onder het Gouvernement van den Hertog van Zomerzet, dezelve opgerigt heeft, dat de Politiken dit groote werk onder de regeringe van de Koninginne Maria volbracht hebben; die deze nieuwe Religie omhelſden, om zich van de Kroon te verzekeren.* Aangezien het Boek van *Zanderus* deze vooroordeelen in de gemoederen verwekt heeft, voornamentlijk in Vrankrijk, en dat men begeerig was een waarachtig verhaal van deze zaken te zien, verzochten my eenige perzonen van groote merite, en van een byzondere rang, dit werk ter hand te nemen; oordeelende mijn de tijd en occaſie te hebben hier aan te arbeiden. De perzoon, die mijn meeſt hier toe aandrong, heeft dit voornemen veel meer dan ik volvoert; zijnde rechtvaardig in zijn aanmerkinge, en zo onvermoeyelijk in zijn naſporinge, dan iemand, hebbende een ſtijl die tot een voorbeeld aan andere Autheuren dienen kan. Maar zijn Kerkelijken dienſt gaf hem geen gelegentheid. Hy belaſte mijn met dit Werk, en gaf mijn een goed gedeelte van zijn nauwkeurige aanmerkingen. Deze Hiſtorie komt hem in zekeren opzichte toe: hy heeft mijn de byſondere ſtoffe hier toe verſchaft, en dezelve met de uiterſte naarſtigheid overzien en verbetert; maar zijn zedigheid laat mijn niet toe zijn naam te noemen.

Behalven 't gebrek van mijn verſtand, houden mijn twee verhinderin-

gen op: 1. De kenniſſe der wet en gewoontens van Engeland, aangezien ik in Schotland geboren ben. 2. Dat men groote onkoſten moet doen om de originele en authentijke ſtukken te bekomen, waar van ik my voorgenomen hadde te dienen. In 't eerſte ben ik geholpen door *Willem Petit*, een zeer wijs Rechtsgeleerde, die my met ſijne advijſen en verklaaringe vereert heeft, zonder welke ik vele miſſlagen zou begaan hebben. In het tweede ben ik ook geholpen door den Doorluchtigen Meeſter der Rollen, den Ridder *Harebotle Grunſtome*, welkers verdienſten by alle Engelſchen genoeg bekent is: men heeft altijd zoo byzonderen vertrouwen op hem geſtelt, dat men hem in deze gelukkige vergadering van den Staat, die den Koning weder op den Throon verheften, tot Orateur verkoos. Dit groot kenteken van eer, verſtrekt hem voor zo goeden Lofdicht, dat ik 't hier by zou laten, indien de Obligatien, die ik hem ſchuldig ben, mijn niet verplichten, om hem mijn erkenteniſſe te betuigen. Die zelve erkentenis, en onvermoeide dienſten zullen de minſte betalinge zijn voor de weldaden en ruſt, die hy my verſorgt heeft. En indien mijn Hiſtorie van eenige nuttigheid is, 't is hy aan wien ik 't ſelve voornamentlijk verplicht ben, aangezien hy mijn zeer behulpzaam geweeſt is in dezelve te voltrekken. Ik moet ook zo weinig de edelmoedigheid van den doorluchtigen *Bole* vergeten, wiens ontdekkingen in de Wetenſchappen zo nut en roemruchtbaar zijn. Hy heeft veel tot de onkoſten van dit groote Werk gecontribueert.

Grote bediening die in Vrankrijk niet is.

De zaken in deze ordre gebracht zijnde, doorbladen ik de Actes, de openbare Aantekeningen, het Journaal van 't Parlement, de Rollen der publijke handelingen, de opene Brieven des Konings, de Regiſters der twee Kerkelijke Hoven, die van Cantelbury, en die van Londen, en de Regiſters van het Hof van Vermeerdering. Vorder doorzocht ik al de Hand-ſchriften, welkers benaminge mijn bekent zijn. Ik vond onvergelijk meer zaken dan ik gedacht had in de vermaarde Boekwinkel van *M. Cotton*, waar in hy zo een verzameling van Oudheden, en originele Stukken van die tijd had, wiens gelijk ik geloof men nauwelijks in de wereld vinden zou. Den wijzen *Mr. Stellingfleet* heeft mijn in dit voorval goede dienſten gedaan; en ik heb van hem zo wel als van *Mr. Petit*, en andere, handſchriften van groot belang bekomen, en dezelve alle doorzien hebbende, verzamelde ik al het gene onder Hendrik den VIII. gedrukt is. Ik trok hier niet alleen de kenniſſe eeniger zaken uit; maar voornamentlijk het geen ik daar meeſt in zogt, te weten, de redenen der twee Partyen in haar verſchillende zaken: want ik geloof dat een Kerkelijken Hiſtory-ſchrijver dezelve in ſtilſwijgentheid niet voorby moet gaan, aangezien zy ons de oorzaken en beginſelen, die de rechte hoedanigheid der zaken ons te kennen geven, vertonen.

Daar

Daar zijn drie uitgangen der tijden in de regeringe van Hendrik den VIII. geweest, de eerste is van sijn bevorderinge tot de Kroon, tot het begin sijner vervolginge over de echtscheidinge. De tweede behelst al den voortgang van dien, als ook de verwijderinge met den Roomschen Stoel, en de oprechtinge der Kerkelijken voorrang van desen Vorst. De derde handelt van het gene vervolgens tot sijn dood is voorgevallen.

Mijn voornemen is geweest de geheele Historie te gelijk te beschrijven tot de volkome volmaaktheit der Reformatie, onder de Regeringe van Elizabet. Maar ik ben van voornemen verandert, voornamentlijk, om dat ik geen ontdekkinge genoeg heb van de zake, die onder Eduard de VI. en onder de Koninginne Maria voorgevallen zijn; want hoewel ik al de Registers van die tijd heb doorbladert, zo ben ik noch jegens eenige zaken in verduistering. Dit verplicht mijn alleen het eerste deel mijner Historie aan den dag te geven, met hoope dat de persoonen die eenige Handschriften van die tijd hebben, de goedheid sullen hebben, van mijn dezelve te communiceren. En indien'er iemand mocht wezen die diergelijken Werk onder handen had, ik zal hem die eer niet benijden, aangezien ik't mijne niet begonnen heb, als om perzoonen te gehoorzamen die alles op mijn vermoogen. En ik zal nog meer doen: want hoewel mijn tweede Deel zeer gevordert is, zal ik afstant doen aan al de gene die zich hier mee willen beladen, en alle mijn Papieren deelachtig maken; maar indien'er niemand gevonden word in humeur om dese zaak t'onderstaan, hoop ik, dat die mijn eenige verlichting hier over konnen geven, yverig genoeg zullen zijn om mijn de gunst niet te weigeren die ik van haar versoek.

Daar is een omstandigheid welke tot het tweede Deel behoort, maar die ik verpligt ben hier in te voegen, aangezien het dient om verscheide gebreken te wederleggen, waar mede men mijn zou konnen beschuldigen. In 't onderzoek 't welk ik in de openbare Actes gedaan heb, was ik zeer verzet, daar in de Commissien, de opene brieven, en andere Stukken, die waarschynelijk afgevaardigt zijn, niet te vinden. Ik versocht toen de Secretarissen in 't bysonder, en ik geloof dat sy mogelijk vergeten hebben al deze zaken aan te tekenen, hoewel zulk een nalatigheid mijn buitensporig schijnt, in zoodanigen tijd, en onder een Koning als Hendrik. Maar in 't vorder door bladeren der Registers, vand ik in de twaalfde Rolle van 't vierde Jaar van Maria een Stuk, welk al mijn twijffelingen verlichten, en vertoonde hoe 't met de zake gegaan was, die ik met zo grooten zorge zocht. Wy weten dat de Roomsche Kerke een Vagevier voor de Boeken gemaakt heeft, maar wie zou gelooven dat d'openbare handelingen dat zelve lot gehad hebben: echter gaf de Koninginne Maria een Commissie over dit voorwerp aan

Den 29 Decemb. Bonner, Bisschop van Londen, aan Cole, De en van St. Paul, en aan Martin, Doctor in de Rechten: zy is van zulken gewicht, dat wy dezelve van woord tot woord * onder aan zullen beschrijven. Indien ik, dit lezende, verstelt stond over de stoutigheid dezer menschen, die de openbare handelingen niet sparen, ik verwondere my noch meer over het goed geloof der gener die 't op haar getuigenisse laten aankomen.

Wat aangaat mijn Historie, ik weet de betuiging van mijn getrouwigheid onnut te zijn; deze betuigingen zijn te gemeen om in acht genomen te worden. Maar ik heb middel om my te doen gelooven, zo aangezien ik goede getuigen heb van 't geen ik zeg, en aanwijs waar dezelve zich bevinden. En om dat ik niet alleen het zelve uit gewichtige Stukken en Registers getrokken heb, waar van ik in 't vervolg van mijn Verhaal een Extract zal geven; maar ik zal den Lezer ook geheel overwijzen aan het einde dezer Historie, dezelve in een lichaam verzamelende, en in hare natuurlijke taal by een stellende. Deze Verzameling kan tot twee zaken dienen, 1. Om den Lezer over 't bygebrachte met de waarheid t'overtuigen; en ten 2. Om hem den waarachtigen oorspronk en handelingen der Staats-bedienden te ontdekken; want het is lichter dezelve in haar eigen wezen te kennen, als in haar afbeeldingen die iemand daar van kan maken. Deze openbare handelingen zijn in de volgende Verzameling gestelt, volgens de ordre, op welke zy in de Historie zijn geallegeert.

Men zal mogelijk verwondert zijn, zo grooten Boek als dit, te zien, niet handelende dan van de Reformatie onder de regeringe van Hendrik de VIII. aangezien men rekenen kan, dezelve niet gedaan te zijn, dan onder de volgende regering, doen de Articulen van 't Geloof, en Kerkelijke Ceremonien verzamelt, en vervolgens door de autoriteit des Koninks gepubliceert zijn; maar men kan zeggen, dat de Reformatie onder Hendrik den VIII. is begonnen, zonder dat dezelve doorgebroken is, dan in de 18. laatste Jaren sijner regeringe; de twee partyen stoten met een genoegsame twij-

* *Berigt zijnde, dat, gedurende de scheuringe, verscheide Boeken, Actens, openbare instrumenten, &c. gemaakt en te recht gestelt zijn tegen sijn Heiligheid en den Apostolischen Stoel, en eenige schandige onderzoekingen in Godsdienstige Huizen gedaan, zijn veel meer om de zelve te ruineren, en alle Religien te vernietigen, dan op eenig fondament van waarheid; welke Stukken in de macht van vele bewaarders der Registers zijnde, wy begeren, dat voor ons zullen gebracht worden, om daar over na ons goedvinden te ordonneren: tot dezen einde geven wy twee of drie onder d'uwen, volle macht, om alle perzonen die gy zult goedvinden voor u te citeren, en den eed, aangaande deze zaken, te doen afleggen, als mede om u al de bovengemelde Schriften ter hand te doen stellen; willende dat uw naarstigheid in dezen u verzekert met den Kardinaal Polus, om hier jegens te worden geordonneert na behoren, &c.*

twijfelachtige uitkomst in den schoot van eene Moeder op malkandren aan: d'overwinninge van party verwisselende na de proportie der ongestadigheid van Hendrik den VIII. of de driften die hem vervoerden.

Volzey heeft de natuur van dezen Vorst bedorven, hem dompelende in de vermakelijkheden, en opblazende in hoveerdigheid, door gestadige vleyinge, en diepe vernederingen. Zijn onstuimigen aard wierd noch versterkt door een onverdragelijken waan, en buitensporige meninge, die hy van sijn eigen verstand had, 't welk hem den lastigsten mensch des werelds maakte om te dienen, en raad te geven. Het Boek 't welk hy geschreven heeft, in het welke hy voorgenomen had de geschillen te doorgronden, beeld hy zich in, dat den Heiligen Geest hem in deze zamenstelling geholpen had. Vorder handeld hy Luther zo kwalijk, in zijn antwoord op zijn Boek, dat de noodzakelijkheid hem een goede correspondentie met de Vorsten van Duitsland dee houden. Eindlijk hoewel Cranmer en Cromwel van alle gunstige voorvallen profiteerden, die den staat zijner zaken, en zijn humeur haar verschaften, om haar voornemen te bevorderen; zy waren nochtans te beklagen, dat zy een Vorst hadden, die om het minste misnoegen, die zelfs ruineerden, die hy het hoogste verheven had. Cromwel heeft dit bevonden, en Cranmer liep perijkel om dit zelve lot deelachtig te worden.

De misslagen van Hendrik waren zo tastelijk, en sijn strengigheid zo onverschoonlijk, voornamentlijk, aangezien dezelve de rechtvaardigste en heiligste wetten der Rechten schonden, doende de beschuldigde veroordeelen, zonder haar toe te staan zich te verdedigen. Het meeste gedeelte der protesterende Schrijvers, scheiden dese belangens van het Interest harer Kerke, gelovende dit niet gedaan te zijn, als om zich te wreken over den Roomschen Stoel; deze zijn weinig onderricht hoe sich de zaken onder sijn regeringe hebben toegedragen. 't Zy hoe 't zy, 't is een wonderlijke voorzienigheid een Vorst van zodanig een inborst verwekt te zijn, om ons den weg tot een gelukkige Reformatie te bereiden; het welk naauwelijks door een ander had konnen geschieden; zoo dat men, indien 't geen gebrek was in de eer die men aan een Koning schuldig is, met meerder recht van Hendrik den VIII. zou konnen zeggen het geen zeker geestig Autheur van Luther zeid: *dat hy als een Postlooper was, die met zyn Leerzen en gewaschten Reis-rok, zyn Paard met alle geweld voortdreef, en al die gene bevlekten, die zich ontrent hem bevonden.* En waarlijk 't was Hendrik, die de macht der Pauzen heeft ondermijnt, die Engeland van haar Tyranny heeft ontslagen, en de meiningen en gevoelens heeft vernietigt, die niet dan de Pauzelijke Rechten tot fondament hadden. 't Was hy die de Kloosters verdrukten; en hoewel hy hier in onverschonelijke misslagen begaan heeft, baanden hy echter den weg by ge-

 val,

val, en buiten reden, tot dit groote werk; want de Geestelijke Gebouwen alleen tot een bygeloovig einde gemaakt zijnde, dat de Missen bekwaam waren de zielen uit het Vagevier te verlossen, dat de Monniken de Reliquien hadden na gemaakt, of eenige wonderwerken verzonnen, en veel meer andere bedriechlijkheden gebruikt, om zich te verrijken, en de kasse harer Heiligen te vullen, van welke dat mogelijk eenige veroordeelt, en eenige nooit in wezen geweest waren. Deze ongerijmtheden ontdekt zijnde, en de Monniken vorder in verscheiden buitensporige ongeregeldheden levende, en in alle manieren de schande der Christenheid zijnde, was'er geen reden waarom dezelve men in wezen zou laten; maar 't geen haar verdrukkinge in dezen stand der zaken onveranderlijk maakte, was, dat zy den Stoel van Romen openbaarlijk verheften. Hendrik den VIII. heeft waarlijk andere fundatien doen maken; en dit is een smet aan zijn gedachtenis, dat hoe rijk hy door de berovinge van zo veel Collegien was, hy een gedeelte zijner rijkdommen niet beter heeft besteed; maar voor de rest 't had onmogelijk geweest deze oude by-een-komsten te herstellen of te verbeteren; haar getal, haar inkomsten, en credit zelfs zo groot zijnde, dat een gemeen Vorst, nooit het voornemen zou hebben durven maken, om de zelve te vernietigen, verre van daar, om 't zelve in vyf jaren tyds te volvoeren. Met de Contenten vielen ook de bygeloovige Godsdiensten, de Beelden, de Reliquien, en de gewoonte van de Misse voor de zielen in het Vagevier te doen. Doen wierden ook de buitensporige gebeden, die men aan de Heiligen opofferde, vernietigt, en men behield nauwelijks het *Ora pro nobis*, aangesien de Priesters de vryheid hadden om 't zelve in haar Litanye te zeggen of niet. Al deze bevorderinge beloofden wat groots. Maar men deed twee dingen, die oorzaak gaven van een veel grooter Reformatie te hoopen. De Heilige Schrifture wierd in de gemeene Tale overgezet; en men verklaarde dezelve opentlijk in de Kerken, een yder had de vryheid van dezelve te lezen; en ze wierd zelfs voor den eenigsten regel des Geloofs erkent: dit kon niet anders dan 't oog des volks openen; die bevindende dit Woord Gods een diepe stilswijgentheid veler zaken te bewaren, die nochtans de Geloovigen waren opgeleid, en vorder een strydige leere tegen veel andere gewoontens bevatte, zonder groote overweginge, en zonder nauwkeurig onderzoek, noodzakelijk moest bevinden eenige der zaken, die men haar deed geloven, geen fondament in de Schrifture te hebben, en eenige daar in veroordeelt te zijn. Cranmer had wel voorzien dat het gebruik der Schrifture deze vrucht zou voortbrengen; hy drong den Koning ook zo hard aan, om het gebruik van dien aan al de wereld toe te staan, dat hy 't verworf. Een andere zaak, die den weg ook tot een grooter Reformatie baanden, was, dat men verklaarde, dat de Kerk

van

van yder Staat, een volkomen lichaam maakte, en dat daarom de Kerk van Engeland onder het gezag en oog van zijn Opper-hooft, te weten zijn Koning, alle verdorventheden, zoo in de leere als in den dienst, examineren en verbeteren kon. Al de Provinciale Concilien der oude Kerke volgden dit exempel, hebbende de Ketteryen veroordeelt, en de misslagen verbetert. En doen de Bisdommen altemaal onder een Keizerrijk behoorden, hadden zy te gelijk een generale vergaderinge konnen verwachten, die de Keizers na haar welgevallen konnen by een roepen. Maar Europa in verscheide Staten verdeeld zijnde, had men niet te verkoopen een algemeene over een stemming te zien, in 't voornemen van een Concilie te beroepen. De Kerk zou ook in een elendigen staat zijn, in een voorval dat dezelve in eenige dwalingen, of verdorventheid verviel, indien zy, om daar uit te geraken, de toestemminge van al de Vorsten, en de Vergaderinge aller Kerken moest afwachten.

Vorder waren de fondamenten van 't Verbond tusschen God en den Mensch in Jezus Christus opgericht, al doorgebroken, en men nam naaukeurig, volgens den zin der Schrifture, in acht, de conditien onder welke wy konnen behouden worden. En aangezien dit eigentlijk het Evangelium is, zijn woord in zijn waarachtigen zin te bevatten, en dat het ons de nieuwe gelukkige tyding deed verstaan, die onzen Zaligmaker gepredikt heeft, zoo moet men toestaan, dat men considerabele bevorderingen in de Reformatie gedaan had, aangezien het volk den indruk dezer gewichtige waarheid ontfangen had, hoewel'er nog een aanhangzel was, die 't Geloof bedorf. Vorder schijnt het dat Hendrik den VIII. in al deze handelingen niet anders voorgenomen had, als 't Hof van Romen een schrik aan te jagen, en den Paus te dwingen om hem voldoeninge te geven. Want hy geloofde gestadig by zich zelven de buitensporigste gevoelens der Roomsche Kerk, te weten de Transsubstantiatie, en de andere dwalingen in de Misse. Hy storf dan wel meer in dit Geloof, als in dat der Protestanten.

Men had in 't generaal twee groote vooroordeelen van 't geen hy verrichte. Het eerste had tot fondament de buitensporigheid en ongeregeltheid van het leven en Gouvernement van dezen Vorst. Men geloofde zo een ondeugent mensch en wreden Vorst niet goets te konnen verrichten. Ik heb niet voorgenomen zijn gebreken te verminderen of te verdedigen. Hy deed onnoodige onkosten, die hem verpligten om zijn volk te verdrukken. Hy parste tot twee maal toe het Parlement een kwijtschelding zijner schulden af, hy vervalschte de Munt, en beging meer andere dingen, onbetamelijk voor een Koning. Zijn heete en opvliegende geest, maakte hem straf en wreed. Hy deed een goed getal zijner Onderdanen ter dood veroordeelen over zijn Kerkelijken voorrang te hebben ontkent; onder anderen Fischer en Morus; den eersten een oud Man zijnde, en den anderen verstrekkende voor de eere van Engeland, zo in vromigheid, als in wetenschap. Hy schond onder kleine voorwendzelen de amnestie die hy aan de oproerige gegeven had; want onder den schijn van een nieuwe oproer, deed hy'er vele veroordeelen, zonder dat men kon vernemen dat zy in deze nieuwe oproeren gewikkeld waren. Hy oeffende een buiten mate strengigheid tegens 't Huis van Polus: hy handelde Cromwel, en hier na den Grave van Surrey, en den Hartog van Norfolk zeer wreed: zijn handelingen tegen eenige zijner Vrouwen kan niet verrechtvaardigt worden; en dat noch verachtenswaardig is, hy gaf een verderflijk voorbeeld, om de rechrvaardigheid onder de voeten te vertreden, en de kennelijkste onnozelheid te onderdrukken, met de menschen ongehoort te doen veroordeelen. Dit zijn zo hatelijke smetten, die geen eerlijk Man zou konnen verontschuldigen. Vorder zullen de Reformateurs zo grooten deel aan dezen Kelk hebben, dat hare navolgers niet onderstaan zullen, dezen

 bloed-

bloedsmet, daar dit Rijk mede bevlekt is, uit te wissen. Maar 't zy hoe 't zy, als de Voorzienigheid voorneemt groote desseinen door den dienst der Vorsten uit te werken, verkiest zy menigmaal die groote gebreken hebben. Ik zeg niet van David, of Zalomon, die zich van hunne zonden, door een gelukkig berouw, geheiligt hebben. Maar is 't den wreden Cyrus niet geweest, die de Joden na 't Land der beloften zand, en de herbouwinge des Tempels toestond. Constantiunus heeft zeer ongeregelt in zijn manieren en regeringe geweest, indien men zijn vyanden wil geloven. Clovis, onder wien de Franze haar geloof hebben ontfangen, heeft een Monster van wreedheid en ontrouw geweest, volgens de beschrijvinge van Gregorius Tours, die kort na hem geleeft heeft, en die men ondertusschen een Heilig noemt. Scharlemagne, die andere met dien zelven Tytel benamen, scheide om een zeer geringe oorzaak van zijn Vrouw; en men beschuldigde hem een strafbaren handel met zijn eigen Dochter onderhouden te hebben. Irene, die de Roomsche Kerk verheft als de herstelster der Religie in 't Oosten, heeft zulke grove misdaden begaan, die tegen de beweginge der nature strijden. Zy deed haar Soon de ogen uit steken, die kort daar aan kwam te sterven. Met een woord, hoe groote verwytinge de Roomsche Kerk de Reformateurs kan doen ter oorzaak van Hendriks misslagen, men kan aan haar het zelve doen, aangezien de Pauzen noit nagelaten hebben van de Vorsten te beminnen en te verheffen die haar dienstig zijn geweest, aan hoe greote misdaden dezelve haar ook schuldig gemaakt hadden, gelijk *Phocas*, *Brunehauld*, *Irene*, *Mathielde*, *Edgar*, Koning van Engeland, en andere meer. Maar dit helpt veel, dat onze Kerk zich nooit aan de Vorsten bind, onder welke de Reformatie begonnen is, gelijk de Roomsche Kerk aan hare Pauzen, in wien zy gelooft de merkteekenen van een Goddelijke ingevinge, en een Hemelsche macht te konnen vinden, het welk de Vorsten zich niet beroemen. Indien men nochtans het leven van die zelve Pauzen examineerde, die den Roomschen Stoel 't meest hebben bevestigt; onder andere Geregorius VII. en Bonifacius VIII. men zal haar van grooter misdaden konnen beschuldigen, dan men Hendrik den VIII. zou konnen verwyten. Indien den Heyligen Geest in een ongebonden en kwaadaardigen Paus kan woonen, en hem kan aanmoedigen, waarom zou dan een kwaad Koning geen goed werk konnen doen, en de fondamenten tot een Reformatie konnen leggen? indien wy zelfs een beschrijving van vier Pauzen willen maken, die ten tijde van Hendrik den VIII. geleeft hebben, wy zullen bevinden dat Julius de II. hem in eerzucht overtroffen heeft; zijn wreed Pausdom stak heel Italien in den brand, om niet te zeggen de heele Christenheid. Leo den X. was ook zoo kwistig als Hendrik, lichtende het geld op veel hatelijker manieren als dezen Vorst: hy vervalschte de Munten niet; hy belasten 't volk met geen nieuwe impozitien; maar hy bedorf de Christenheid; hy stelde de vergevinge der zonden in den winkel der Aflaten te koop. Clemens den VII. hield noit woord of trouw; en dit is een misdaad daar Hendrik den VIII. noit schuldig aan geweest is. Paulus den III. is een ongebonde en faamloos Paus geweest, die een Concubine onderhield, en daar roem in stelde; die een zyner onwettige kinderen tot het Prinsdom van Parma en Plaizantien verheften; die eindelijk beschuldigt wierd, bloedschand met zijn eige Dochters gepleegt te hebben. In diervoegen, dat behalven Adriaan, die niet lang geregeert heeft, men bevinden zal binnen Romen, gedurende 't leven van Hendrik, niet eene Paus geweest te zijn, welkers exempel niet genoeg is, om dezen Vorst zijn schaamte over zijn misslagen te verhinderen. Dit was de reden waarom Guiccarne den Paus Clemens goed noemde, daar by voegende, van geen Apostolische goetheid te

spre-

ſpreken; aangezien doen, die een goet Paus genaamt wierd, die den ergſten aller menſchen niet en was.

Met een woord, de verborgen wegen der voorzienigheid Gods zijn ondoorgrondelijk. En zijn macht en wijsheid te doen kennen, heeft hy menigmaal in verwonderens waardige werken, Inſtrumenten gebruikt, die nergens minder toe ſchenen te dienen; nochtans heeft het hem zo belieft, op dat wy aan geen ſchepſel het uitwerkzel van een geheele Godlijke deugt zouden toeſchrijven; en om dat die zich zouden willen beroemen, in den Heere zouden roemen. Doen Jehu Bahals Autaren omwierp, deed hy een aangenamen dienſt aan God; hoewel de maniere op welke hy zich van zijn plicht kweet, niet na te volgen is, aangezien 't zelve met geen goet Geloof vergezelſchapt was, en deze Reformatie onvolmaakt was; de twee Kalveren die 't volk aanbaden noch in wezen zijnde: behalven dat na alle ſchijn van reden zijn voornaamſte oogmerk was, den gehelen aanhang van 't Huis Ahabs te ruineren. Nochtans was de zaak in zijn zelven goed; en God beloonden Jehu. Hierom, wat miſſlagen men Hendrik den VIII. kan verwijten, en hoe onvolmaakt de Reformatie doen was, en hoe onrechtvaardig de dryvende oorzaken geweeſt zijn; niet te min, indien de zaak in zijn zelven goed is, moeten wy 't zelve niet veragten, uit oorzaak dat het inſtrument niet goed was, waar van God zich gedient heeft, om dit werk te volvoeren; of dat de maniere op welke dit voornemen is beſtiert, niet gereguleert geweeſt is. Verre van dus te oordelen, moet de wijsheid Gods geprezen zijn, die zo groten voornemen heeft uitgevoert in een Kerk, die tot die tijd toe den Roomſchen Stoel was toegedaan geweeſt, en dieper dan eenige andere Kerken in bygelovigheid verzonken lagen, dat door 't middel van Hendrik de VIII, die altijd met de Pauzen meer als iemand vereenigt geweeſt is, en niet zonder haar communicatie en goetvinden gedaan had, te meer om dat hy geſtadig met verſcheide bygelovigheden van die Kerk ingenomen was; eindelijk hy was den enigſten Vorſt die 't Hof van Romen vereerden, met den Titel van Beſchermer des Geloofs. 't Is ook een groot effect der voorzienigheid, dat zo groten voornemen met zo weinig moeite zo ver door gedrongen is; en de groote beroerten des volks zonder groote bloedſtortinge gedempt zijn; hoewel de zelve zeer formidabel waren. Eindelijk 't was een byzonderen invloed Gods, over deze gewichtige beroerten, dat Karel den V. een magtig Vorſt, en gelukkig in al 't geen hy onderſtond, noit geen gelegentheid heeft gevonden, om zijn wapenen tegen Engeland te wenden, hoewel zijn eer en zijn belangen hem daar toe aanzetten.

Het andere vooroordeel betreft de Reformatie veel nader. Men gelooft dat Cranmer, en de Biſſchoppen die de Kerk onder Eduard den VI. Reformeerden, een al te blinden genegentheid voor Hendrik den VIII. gehad hebben, 't zy met hem om de minſte tegenzin van zijne vrouwen te bereiden; of met zijn verdorventheden met haar vleyingen te voeden, die ſy daar na, als ſtrydende tegen de zuiverheid des geloofs, verworpen hebben; men ziet dat zy in dit voorval tegen haar gemoed hebben aangewerkt.

't Zou een ſlegte antwoord op deze ſtrenge beſtraffinge zijn, de zelve weder op de Roomſche Kerk te doen vallen, met de ſchandelijke vleyingen der beſte Pauzen ten toon te zetten, gelijk Gregorius de Grote, wiens plichtsplegingen aan den onwettigen bezitter Phocas een opvolginge van nederige vleyinge zijn; als ook in eenige zyner verhalingen aan Brunehault, een van de grootſte wanſchepzels van onkuisheid en wreetheid, als oit dit geſlacht heeft voortgebracht. Waar uit blijkt dat Gregorius altijd bereid is geweeſt de ondeugendſte te believen. Maar aangezien wy met de Roomſche Kerk lelijk af te ſchilderen, onze Reformateurs niet recht-

vaardigen, zo moeten wy arbeiden om haar te verontschuldigen; voor eerst dan, zy waren noch niet tot de volkome kennisse van al de waarheden des Geloofs gekomen. Cranmer en Ridley waren zelfs in onwetenheid, ten opzicht van verscheidene Hooft stukken, en onder anderen over de wezentlijke tegenwoordigheid. Ridley is jegens dit point, door 't Boek van Bertram verlicht; en hier na bracht hy Cranmer uit deze dwaling. Men ziet dan wel dat zy zelfs dwalende, de dwaling niet konnen omstoten. Wat aangaat andere Hooft-stukken, als de nootzakelijkheid om den Beker aan 't volk te geven, God in de gemene tale te dienen, verscheide misslagen van de Misse te scheiden, zy wisten wel dat men de Reformatie zo ver uit moest trekken; maar zy geloofden doen niet dat dit een volkome zonde was, al deze misslagen te behouden, tot dat zich een gelegentheid zou aanbieden om de zelve te vernietigen. Zy waren mogelijk bedrogen door de woorden van den Propheet Nehemias, of door de exempelen der Apostelen, die na de vernietiginge van de Wet Mozes, door de oprichtinge van de Wet des Evangeliums noch in de Tempelen aanbaden, de besnydinge onderhoudende, offerende de Heiliginge na ouder gewoonte: want S. Paulus heeft dit noodzakelijk gedaan, als hy zich in den Tempel zuiverde. Deze dingen schijnen de Reformateurs te rechtvaardigen: zy hebben ook in acht genomen dat de Apostelen hebben gedaan, *alles aan allen, om eenige te konnen winnen*, en dat de eerste Christenheid verscheide Ceremonien van 't Heidendom had aangenomen. Alle deze overweginge deden haar in verscheide opzigten de zyde van gedult kiezen; en indien de zelve niet genoeg zijn om haar t'eenmaal te rechtvaardigen, zy zullen ten minsten hare misslagen verschonelijker maken. Eindelijk wy bekennen dat zy menschen geweest zijnde, hare uitstekende hoedanigheden met swakheden en misslagen zijn vergezelschapt geweest. Men kan zelfs zeggen, dat Cranmer een zeer uitsteekent mensch zijnde, dat'er een zekere noodzakelijkheid is geweest, dat zijn onvergelijkelijke verdiensten met eenige onvolmaaktheden zijn gematigt geweest, om de uiterste eerbewyzing, die 't volk hem toedroeg, te verminderen; en als wy vorder de zwakheden van eenige Oudvaders der eerste Kerke, met de zyne vergelijken, als die van S. Athanazius, van S. Cyrille, en van meer andere yverige Beschermers van ons Geloof, men zal zo veel vlekken in haar leven, als in dat van Cranmers vinden. En warelijk indien men al zijne handelingen examineert, zonder zich aan vooroordeel over te geven, zal men mogelijk bevinden dat noit Prelaat der Kerke uitstekender hoedanigheden noch minder gebreken gehad heeft. En indien de vreze hem zijn Verlosser deed verloochenen, hy heiligde zijn misdaad door een waaragtig berouw: door een vrywillige overgevinge van zijn zelven, om alles om Jezus Christus te lyden; door een stantvastigheid daar de laatste eeuwen een exempel van ontbreken.

De deugden en gebreken dezer grote Mannen, moeten gelijk tot onze leeringe dienen: hoe broos en gering deze vaten zijn geweest, zy hebben ons ten minsten een grooten Schat, het waaragtige Evangelium van onzen Verlosser, toegebragt. Indien wy de Geboden en Inzettingen volgen, wy zullen de eeuwige Gelukzaligheid verwerven, met minder pynen en gevaarlijkheden dan zy gedaan hebben; in plaats van de vlammen die haar hebben verteert, zullen wy niet dan een gemakkelijken en effen weg hebben. Maar indien wy ons profijt niet doen uit de voordelen die ons uit haren arbeid spruiten, moeten wy ons bereiden, of om al deze schrikkelijke beproevinge te lyden, die God haar toegezonden heeft, om haar lijdzaamheid en Geloof te oefenen, en mogelijk ook om haar, over haar al te groten gedienstigheid en vleyinge te straffen; of in een veel jammerlijker staat dan die, te vervallen.

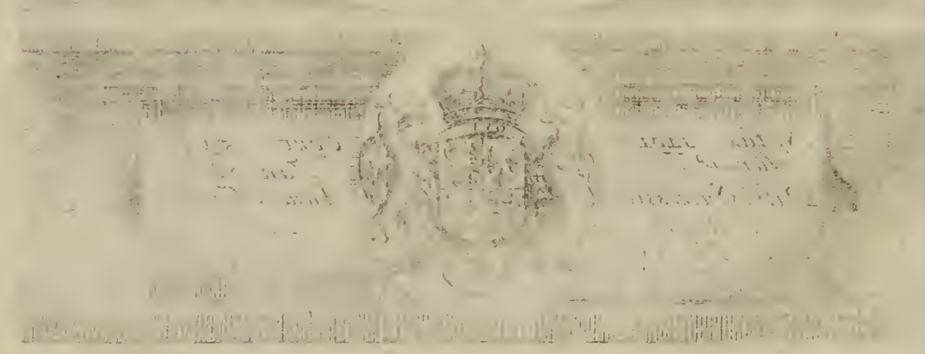
HISTO-

EFFIGIES HENRICI VIII D.G. ANGLIÆ GALL. ET HIB. REGIS DEFENSORIS FIDEI

Natús. 1491
Jun 28.
Patri Successit
in Regno
1509 Apr. 22.

Obyt 154 $\frac{7}{8}$
Jan 28.
Anno Ætat
57.

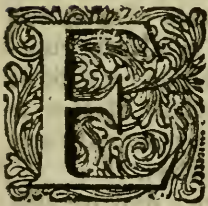

HISTORIE
Der REFORMATIE in
ENGELAND.
Eerste Boek.

Behelzende 't geen 't aanmerkelijkst voorgevallen is onder Hendrik *de VIII. sedert zyn komst tot de Kroon tot aan het begin van 't Proces, 't welk wegens zyn Echtscheiding aangesteld wierd.*

Waar in men ziet

De Staat der Polityke en Kerkelijke Regering van die tijd.

NGELAND had een geheele eeuw bloot gesteld geweest voor d' elenden van een t' eenemaal bloedigen oorlog, veroorzaakt door de verdeeldheden der Huizen van Jork en van Lankaster. Deze inlandsche wanordeningen hadden den Engelschen aanzienlijke Staaten, welken zy in Vrankrijk bezaten, doen verliezen. De Volkeren waren bedurven; verscheidene doorluchtige huizen uitgebluscht; en zeer veel bloedts vergooten. Men bespeurde ook zelfs groote overblijfselen van verbitterdheid in de geesten; en men had beproefd alles 't geen een zo langduurige en wreede burgerlijke oorlog, als deze, 't doodelijkst kan hebben. Maar deze rampen namen een eind, op de vereeniging der twe partyen, in de persoon van Hendrik de VIII. Men had onder de voorgaande Regering reden gehad om zich een zo algemeenlijk gewenschte verzoening te belooven; en ondertusschen was zy meer schijnbaar als waar geweest: want Hendrik de VII. voor het Huis van Lan-

Hendrik de VIII. kómt tot de Kroon op den 22 April, 1509.

Lankaster, daar hy uit gesprooten was, een uitsteekende zydigheid doende blyken, en handelende het Huis van Jork met een strengheid, die zich somtyds tot aan de Koningin uitstrekte, was het by na onmogelijk dat 'er in de geenen, welke leeden, geen verbitterdheid over en bleef. Van d' andere kant stonden 'er van tyd tot tyd valsche Vorsten op, die de Regering ontroerden, en door dit middel de haat en de jaloersheid tussen d' eene en d' andere party aankweekten. Doch op de dood van Hendrik de VII. verdween eindelijk alles. De wrokken en de vermoedens met hem als begraaven zijnde, was de komst zijns Zoons tot de Kroon den Engelschen zeer aangenaam. Zy maakten zich vroed, dat deze jonge Vorst hun oude pretentien op Vrankrijk in weinig tydts zou doen herleeven, en dat hy in de zaaken van Europa weer het deel zou neemen, 't welk zijn Voorzaaten voor de burgerlyke oorlogen daar in gehad hadden.

(a) *Volgens Hal. Mylord Herbert zegt des anderen daags.*

Gierigheid van Hendrik de VII.

Een andere reden vermeerderde de hoop en de voldoening der Engelschen, te weeten dat Hendrik, op de (a) zelve dag als zyn Vader de geest gaf, Dudley en Empson in den Tour deed zetten. Hendrik de VII. had, 't zy uit staatkunde of uit gierigheid, mogelijk door beide deze beweegredenen, bykans niet gearbeid als om rijkdommen te verzamelen. Men moest derhalven, om zich in zijn gunst te wikkelen, byzondere middelen hebben om zijn koffers te vullen; en een Minister kon hem niet lang behaagen, zoo hy de konst niet en kende van de spaarkist te vergrooten. Deze kwaade neiging was oorzaak van alle de beroerten, welke geduurende zyn leven voorvielen. Men stond op in eenige ontmoetingen; zoekende het volk de gelegentheden van haar misnoegen te doen uitbarsten. Maar deze Koning had altyd geluks genoeg om de wederspannigen weer tot hun plicht te brengen; en aldus veranderde hy niet van beleid.

Dudley en Empson waren de laatste werktuigen, daar hy zich tot zijn afpersingen af diende. In minder als niets gingen deze nieuwe Ministers verder, als alle de geenen die voor hen geweest hadden. Een ieder gevoelde hun geweldenaryen, en was voor hun roofzucht bloot gesteld. Men wierp d' eenen in de gevangenis, onder onrechtvaardige voorwendingen; en d' anderen wierden vervolgd op wetten, welke wel in waarheid geldboeten verordenden, maar niet meer in 't gebruik waren. 't Volk door een zo straffe handeling tot wanhoop gebracht, vattede een afgryselijke haat op tegen de Regering. Deze haat, ver van te verminderen, vermeerderde alle

dagen,

dagen; en zy was in haar hoogste graad, toen den Koning ziek wierd. 't Geen de zelve noch krachtiger maakte, is dat, na dat hy met een ongeloofelijke gretigheid schatten vergaderd had, hy 'er nauwelijks een klein gedeelte af aan zyn Hovelingen uitdeelde. Door deze vrekgierigheid had hy zich een groot getal van vyanden, en zeer weinig vrienden gemaakt: Mogelijk ook zelfs dat zijn dood, tot zijn geluk, recht van pas voorviel. Hendrik de VIII. wel weetende dat een diergelijke manier van doen een Koning niet en paste, geloofde dat hy, om zijn Regering met glorie aan te vangen, een groot voorbeeld behoorde te maaken van de twe Ministers, daar wy zo even afgesproken hebben. Hy zond hen dan in den Tour, en deed ter zelve tyd de minder Officieren, welken zy gebruikt hadden, by de kop vatten.

Dudley en Empson in den Tour gezet,

Zo haast als hun ongeval bekend was, kwamen 'er van alle kanten klachten tegen hen. Men bevond, dat zy alle beiden op deze verandering van fortuin verdacht geweest, en met die van hun aanhang gearbeid hadden, niet alleenlijk om zich tegen de woede des volks in veiligheid te stellen, maar zelfs om zich aan den nieuwen Koning of noodzaakelijk, of ontsagchelijk te maaken. Deze voorzorg wierd aangemerkt als een andere misdaad, en diende niet als om hen te doen veroordeelen. Men verklaarde hen schuldig aan gekwetste Majesteit: maar den Koning vindende dat dit vonnis, hoewel 't een soort van voldoening aan 't gerecht was, aan de geknevelde volkeren geen voldoening en deed, gaf last, dat men groote sommen zou uitkeeren, welken deze snoode uitvoerders der onrechtvaardige willen van Hendrik de VII. afgeperst hadden. En toen het Parlement vergaderde, wierden Dudley en Empson aan de strengheid der twe Huizen overgelaaten, welke hen ter dood veroordeelden. Zy wierden echter niet voor den 18 Augustus gerecht. Den Koning ging nog verder: hy keurde goet verscheidene wetten, om te bezorgen, dat d' onderzaaten in 't toekomende voor diergelijke onderdrukkingen bevryd mochten wezen. Eindelijk, vreezende dat men hem voor zo geldzuchtig mocht houden als zijn Vader, gaf hy aan de persoonen, die tot hem naderden, tekenen van zijn mildheid, en wierd wel haast voor de heerlijkste Vorst van Europa gehouden. Maar terwijl hy zich van het een uiterst afwyderde, viel hy in 't ander; want hy wierd zo verkwistig, als zijn Vader gierig geweest had. Ten einde van drie jaaren waren zijn koffers al ledig, hoewel hy, toen hy op den Troon

Hall.
Een Parlement vergaderd den 21 Janua. 1510,
en ter dood gebragt.

 klom,

klom, over de achtien honderd duizend ponden Sterlings in de Spaarkist had gevonden. Men zou gezegt hebben, dat hy voorgenomen had de zaaken in d' eene overmaat zo ver voort te stuwen, als Hendrik de VII. in d' andere had gedaan.

Verkwistigheid van Hendrik de VIII.

Thomas, Graaf van Surrey, en sedert Hertog van Norfolk, die geduurende de zeven laatste jaaren van Hendrik de VII. groot Tresorier van Engeland geweest had; behield zijn ampt, en wierd daar op nieuws in bevestigd. 't Was een Heer die d' uiterste believing voor zijn Meesters had. Hy schikte zich t' eenemaal na hun neigingen; invoegen dat hy den Zoon zo wel diende in zijn overmaatige kosten, als hy den Vader in zijn gierigheid had gediend. Wat 'er ook af zy, de verkwisting des nieuwen Konings was hem voordeelig. Zy verkreeg hem, in 't begin van zijn Regering, d' achting des Adels, en des Volks. 't Is waar, dat in 't gevolg zijn overdaadigheden den Staat mogelijk lastiger vielen, als d' afpersingen van Hendrik de VII. hadden gedaan: maar eindelijk, zijn gunsten verspreidden zich over zijn gantsche Hof, en de koophandel begon wel haast weer te bloeyen, en het geld gemeen te worden.

Staat der zaaken van Hendrik de VIII. in de vreemde landen.

Ten anderen verkreeg hy zich in de vreemde landen een byzondere achting. Men aanmerkte hem niet alleenlijk als een machtig Koning, maar ook als een zeer verstandig Koning, en die zijn waarachtige belangen volmaaktelijk wel kende. Zijn groote staatsregel was, de schaal tusschen de Franschen en de Spanjaarden altijd even gelijk te houden: hy had deel in alle de traktaaten van vrede, en in alle de verklaaringen van oorlog: hy was den scheidsman der twe Kroonen, en regelde alle zijn zaaken volgens de staat daar hy d' eene en d' andere in zag.

Hy doet Vrankrijk den oorlog aan.

Lodewijk de XII. was den eersten Vorst, tegen wien hy zijn wapenen wendde. Vrankrijk, alreedts ontzagchelijk uit zich zelven, door de wedervereeniging van Bretanje, welke Hendrik de VII. zou hebben konnen beletten, was 't noch meer door haar progressen in 't Hertogdom van Milanen. De vrees van onder een vreemde heerschappy te moeten zuchten wapende toenmaals gantsch Italien tegen de Franschen. Ferdinand en Hendrik, jaloers, of wel verbaasd over zo veel voortgangen, traden in het zelve verbond. De Spanjaarden, welke in die tijd onder zich zeer eenig waren, vermeesterden Navarre, en stelden zich door deze verovering op hun gemak, dewijl zy Vrankrijk van die kant belemmerden. In minder als niets verlooren

ren de Franſchen in Italien de vrucht van alle hun veldtochten; en Hendrik hen eindelijk genoegſaam vernederd vindende, wilde de vrede wel met hen maaken. Hy had in dezen oorlog groote roem verkreegen; hebbende zelve zijn wapenen in Vrankrijk gevoerd, 't leger van Lodewijk de XII. geſlagen, (a) Teruwane en (b) Doornik ingenomen, d'eerſte dezer plaatſen geſlecht, en d'andere behouden. 't Was hier dat den Keizer Maximiliaan hem op een ongemeene wys betuigde, hoe veel hy hem achtte; want niet vernoegd met hem in alle d'openbaare plechtigheden de voorrang te geeven, wilde hy ook noch ſoldy onder d'Engelſchen neemen; 'tgeen Hendrik uitſteekend aangenaam was, hoewel 't inderdaad niet veel om 't lijf had, beloopende de Soldy ontrent honderd ryksdaalders daags.

(a) 24 *Aug.* 1513.
(b) 2 *Octob.* 1513.

Op deze vredeſluiting volgde het huwelijk van Lodewijk met Maria, Hendriks Zuſter: maar den Koning van Vrankrijk weinig tijdts daar na komende te ſterven, moeſt men denken om andere ſchikkingen te neemen. François de I. Lodewyks Navolger, aanzocht zeer yverig 't verbond met Engeland, en vernieuwde de traktaaten; waar na hy alle zijn krachten na 't Hertogdom van Milanen deed trekken. Den Paus en Maximiliaan perſten Hendrik, om zich by hen te voegen; en om hem daar toe te brengen, beloofde den laatſte 't Keyzerrijk aan hem af te ſtaan. 't Was de rechte wys om hem op zijn zwakſt te vatten. Niettemin vernoegde hy zich met aanzienlijke ſommen aan deze twe Vorſten te beſchikken; maar nooit wilde hy eenige verwydering in Vrankrijk maaken. De vrede ook op den oorlog van Italien gevolgd zijnde, had François zo weinig gevoelen van 't geen 'er geſchied was, dat hy niets zo zeer wenſchte als zich enger dan ooit met Engeland te vereenigen. De Princes Maria, Hendriks Dochter, wierd aan den Dolfijn toegeſtaan, en Doornik, ten inzichte van deze vermaagſchapping, aan de Franſchen wedergegeeven.

De vrede geſloten den 7 Aug. 1514. 't Huwelijk gemaakt den 9 Octob. Lodewijk de XII. ſterft den 1 Janua. 1515.

De Princes Maria aan dē Dolfijn verloofd den 8 Octob. 1518.

't Was ontrent deze tijd dat Karel, Aardtshertog van Ooſtenrijk wegens zijn Vader, Erfgenaam van het Huis van Borgonje wegens zijn Grootmoeder, en van de Kroon van Spanje wegens zijn Moeder, met luiſter in de wereld begon te verſchijnen. De dood van Maximiliaan, zijn Grootvader, gaf hem ook noch het Keizerrijk, 't welk hy ondertuſſchen met François, die de zelve pretentien had als hy, te betwiſten had. Deze medeſtreeving hitſte den een tegen den ander. Byzondere verbitterdheden, ſtrydige belangen, en eens byna evengelijke eerzucht, maakten hen voorts onverzoenlijke vyanden

Maximiliaan ſterft den 12 Jannuar. 1519. en Karel in zijn plaats verkozen den 28 Juni.

den. Zo zy by wylen vrede maakten, 't was tegens hun dank, en met weinig oprechtheidts. 't Geen 'er voordeeligs in deze geschillen voor Engeland was, is dat ze niet weinig en hielpen tot Hendrik zo doorluchtig te maaken als hy geweest heeft; dewyl deze twe machtige Vorsten, de beruch sten van hun eeuw, hem ieder om 't zeerst streelden, en niet alleenlijk met yverigheden, die men lyden kan, als ze noodzaakelijk zijn, maar zelfs met de blyken van een waare onderwerping: want weetende dat de hoogmoed hem t' eenemaal bezat, verzuimden zy, in de gelegentheden, de dingen niet, welke hem in deze ongeregelde drift konden vleyen. Dat is 't voor een gedeelte, 't geen hem in den geest zyner eigene onderzaaten zo groot heeft doen schijnen.

Den Keizer komt in Engeland dē 16 May 1520.

De Hoven van Vrankrijk en van Engeland in den jaare 1520. over een gekomen zijnde wegens een byeenkomst der twe Koningen, oordeelde Karel lichtelijk, hoe strydig de zelve tegen zyn belangen kon wezen. Hy besloot dan, den Koning François te voorkomen, en hem in beleefdheid en in vertrouwen jegens Hendrik niet te wyken. Aldus, zonder paspoorten te verwachten, en zonder de minste voorzorg tot zyn verzekerdheid te neemen, vervoegt hy zich te Doevres, en verzoekt het verbond des Konings van Engeland tegen de Franschen.

Gelijk Volsey toenmaals Minister van Engeland was, dacht den Keizer niet als om hem op zijn zyde te krijgen. Hy vereerde hem kostelijke geschenken, gelijk hy ook deed aan den Koning, en aan de voornaamste Heeren van 't Hof; en hy beloofde hem zelfs, dat hy hem tot het Pausschap zou verheffen. Doch hy geloofde niet, zich veel te verbinden, met voor een tegenwoordig voordeel een ver afgewyderde waardigheid te belooven, dewijl Leo de X. noch maar een jeudig man was. Eenige redenen van staatkunde deden 't Engelsche Hof, alreedts door des Keizers geschenken verwaggeld, t' eenemaal overhellen. Men betrachtte; „ dat, dewijl de Staaten van dezen „ Vorst zeer ver van malkanderen gelegen waren, hy niet zeer te vreezen was, hoewel hy een groote uitstrekking van land bezat; dat „ Vrankrijk alleen, hoe machtig hy ook wezen mocht, genoeg was om „ hem 't hoofd te bieden; maar dat François niet als een zeer gevaarlij- „ ke gebuur kon zijn, indien zijn voorneemens gelukten, dat 's te zeggen, indien hy Napels, Navarre, en Borgonje wederwon, en dat hy 't „ Milanees behield; dat voor al, zo lang als de Franschen een voet in Italien

„ lien hadden, de Pausen slaaven zijn, en in de zaaken des Cristen-„ heidts die rechtvaardige maatigheid, van de welke, volgens de Re-„ ligie van die tyd, alles af hing, niet meer zouden konnen onderhou-„ den. 't Was dan om deze overweegingen dat men besloot, zich by den Keizer te voegen, de Franschen weer tot redelijkheid te brengen, en hen uit Italien te verdryven. De zaaken aldus bereid zijnde, ging de samenkomst van François en Hendrik geheelijk door, in verzekeringe van een wederzijdsche vriendschap, en in vreugdepleegingen die uitsteekend veel kostten. Maar een twede byeenkomst van den Keizer en Hendrik gaf aan Vrankrijk genoegsaam welgegronde vermoedens, gelijk het in 't gevolg bleek, toen den oorlog tusschen Karel en François verklaard zijnde, dezen laatste d' Engelschen op den hals kreeg.

Byeenkomst van François en Hendrik den 7 Iuny.

Van den Keizer en Hendrik, den 10. Iuly.

Twede oorlog met Vrankrijk.

Leo de X. wat vroeger gestorven zijnde als den Keizer wel gewenscht had, stuurde Volsey terstond een Bode aan dezen Vorst, om hem te bidden, dat hy aan zijn belofte wilde gedenken. Maar Adriaan, die Karels Leermeester had geweest, was al voor de komst van dezen Expresse verkoozen. Om dan den Kardinaal te bevredigen, en hem op tuil te houden, verzekerde men hem, dat men aan hem denken zou, zo haast als de stoel weer ledig kwam te worden; en men deed hem 't Aardtsbisdom van Toledo verhoopen. Maar Adriaan ten einde van twintig maanden gestorven zijnde, hield den Keizer nochmaals zijn woord niet aan Volsey. Deze, hoewel ten uitersten verbitterd, veinsde echter, in de gedachte dat de belangen zijns Meesters hem eindelijk een gelegentheid zouden beschikken om uit te barsten. Hy verbergde zijn gevoelens en voorneemens, tot zo verre dat hy aan den nieuwen Paus betuigde, dat den Koning en hy d' uiterste blijdschap hadden over de persoon, tot welkers verheffing zy veele geloften hadden gedaan, zonder deze zelve geloften aan iemand anders mede te deelen, op den stoel van S. Pieter te zien.

Leo de X. sterft, 1 Decemb. 1521.

Adriaan in zijn plaats verkoozen, den 9. Januari 1522.

Sterft den 14 September 1523.

Klement de VII. volgt na hem, den 19. Novemb. 1523.

Zo lang als den oorlog duurde, spaarde Karel noch heusheden, nog believing, noch vleyeryen, om zich van Hendriks vriendschap meer en meer te verzekeren. Hy deed een twede reis na Londen, ten einde aldaar persoonlijk d' Order van de Kouseband t' ontfangen. Dit was, of de dekmantel, of de gelegentheid van een nieuw verbond tusschen de twe Vorsten. Maria, Dochter van Hendrik en Katharina, die geen andere kinderen hadden, en 'er ook geen meer dach-

Twede reis des Keizers in Engeland den 26. May 1522.

dachten te krijgen, wierd aan den Keizer beloofd. Hy verbond zich, op straf van den ban en honderd duizend ponden Sterlings, deze Princes, zo haast als zy tot een bekwaame ouderdom gekomen zou wezen, met tegenwoordige woorden te trouwen. d' Onderhouding der Artykelen wierd van wederzijde gesworen; en de twe Vorsten beloofden, malkander by te staan.

De Princes Maria aan dē Keizer beloofd, den 19 Juny 1522.

De slag van Pavyen beslechtte vervolgens de geschillen des Keizers en des Konings van Vrankrijk. Deze laatste Vorst verloor 'er zyn vryheid, en zijn troepen. Hy wierd in Spanjen gebracht; en alles boog onder de macht van Karel, die, vertoornd over dat Klement de VII. zich aan de zijde van Vrankrijk gevoegd had, zijn wapenen tegen hem wendde. Romen wierd ingenomen, en den Paus zes volle maanden gevangen gehouden.

Den 6. May 1527.

Thans besloot Volsey, ziende het gemeen belang met zijn eigene wrok overeenkomen, 't momaanzicht af te lichten. Hy bracht zijn Meester zo ver, dat hy zich met François, en vervolgens met den Paus, tegen Karel verbond, wiens macht de gantsche wereld deed beeven. En in der daad, dezen Keizer, opgeblazen door zo veel gevolgen, scheen geen ander oogmerk meer te hebben als een algemeene Monarchy op te rechten. Hy begon met t' arbeiden om de rust van zijn Koningrijk Spanjen te bevestigen. In deze gedachte wilde hy d' Infante van Poortegaal liever trouwen, als de Princes van Engeland. Hy brak dan zijn woord; maar hy brak het op een zeer smaadelijke wys, lydende dat 'er in zijn Raad gezegt wierd, dat de Princes Maria een bastaard was, geboren uit een ongeoorlofd huwelijk, en dat men aldus van haar recht op de Kroon gantsch geen voordeel zou trekken. Wy zullen in ons Twede Boek breeder van dit werk spreeken. Deze hoon wierd van andere verongelijkingen verzeld. Hendrik had de meeste kosten des oorlogs gedaan; en ondertusschen had hy geen deel in de voordeelen, die 'er uit sprooten. Ten anderen wilde den Keizer hem geen bystand bieden om de Staaten, welken zijn Voorouders in Vrankrijk hadden gehad, weder te veroveren. Vergramd over een zo onwaardige manier van handelen, en van d' andere kant aangedreeven, zo door de verbitterdheid des Kardinaals, als door redenen van staatkunde, maakte hy een verbond met Vrankrijk. Deze nieuwe vereeniging baarde tusschen de twe Koningen een volmaakt verstand, een byzondere achting, en een zeer enge vriendschap. Den Koning van Vrankrijk geraakte, op

Hen-

Hendriks dreigementen, uit de gevangenis, hoewel op harde voorwaarden; zo echter voorwaarden, als ze de vryheid aan een Koning wedergeeven, hard konnen zijn. François bekende zelve, dat hy de zijne aan Hendrik verſchuldigd was. Den 18. Maart 1526.

Vervolgens zag men de beruchte Klementijnſche Ligue, tuſſchen den Paus, den Koning van Vrankrijk, de Venetiaanen, de Florentynen, en François Sforze Hertog van Milanen, uitbarſten. Klement ontſloeg den Koning van Vrankrijk van den eed, welke hy te Madrid had gedaan. Altemaal namen zy de wapenen op tegen Karel, en beſlooten, den Koning van Engeland voor Beſchermer van hun verbond t'erkennen. Den Keizer, vertoornd over het beleid des Paus, noemde hem ondankbaar, trouwloos, en ontlaſtte zijn gramſchap op hem; terwyl den Koning van Vrankrijk, die maar alleen dacht om zijn kinderen te verloſſen, welke van den Keizer in gyzeling gehouden wierden, den oorlog ſlapjes voortzettede; en dat den Koning van Engeland veel liever ſcheidtsman wilde blijven, als deel in het geſchil neemen. Aldus vond Klement zich zonder Bondgenooten. De Colonnas, Karels medeſtanders, traden in Romen met niet meer als drie duizend Soldaten, plonderden een gedeelte van de ſtad, en dwongen den Paus op 't Kaſteel S. Angelo te vluchten. Hier wierd hy genoodzaakt te kapituleren, en zijn vrede met den Keizer te maaken. Maar gelijk deze vrede niet vrywillig had geweeſt, geloofde hy niet dat hy de zelve behoefde te houden. Naauwelijks was het onweer over, of hy nam toevlucht tot zijn oude kuiperyen; en om te beginnen, zettede hy den Kardinaal Kolonna af. Vervolgens trad hy met een leger in 't Koningrijk Napels, en nam daar verſcheidene plaatſen, welke aan het Huis van dezen Kardinaal behoorden. Doch na alles, ziende dat zijn Bondgenooten zich niet zeer en haaſtten om hem by te ſtaan, en ten anderen tyding hebbende dat men uit Spanje groote krachten tegen hem zond, onderwierp hy zich aan den Keizer. Maar het beſtand wierd in minder als niets geſlooten en verbroken; want den Paus, ſteunende op de nieuwe beloften van zijn Bondgenooten, en aangemoedigd op 't gezicht van drie honderd duizend dukaaten, geſprooten uit het begeeven van veertien Kardinaals hoeden, verbrak het traktaat 't geen hy gemaakt had, en gaf aan den Graaf van Vaudemont het Koningrijk Napels, met een leger om 'er 't bezit af te gaan neemen; maar de komſt des Hertogs van Bourbon veranderde nochmaals de gedaante der zaaken. Romen wierd ſtormenderhand

Klementijnſche Ligue, den 22 May 1526.

Oorlog tuſſchen den Paus en den Keizer.

Den 20. September.

Romen ingenomen den 16 May 1527 en geplonderd.

derhand ingenomen, hoewel ten kosten van dezes Generaals leven: vyf duizend menschen wierden door de kling gejaagd: en de stad bleef, geduurende verscheidene dagen, ten roof voor de Soldaaten.

De Christene Vorsten zagen niet als met leedwezen 't geweld 't geen men aan hun Hoofd deed. Altemaal toonden zy 'er gevoeligheid over, behalven mogelijk eenige Lutheraanen, die 'er geen deel in namen. Den Koning van Engeland was 'er 't meest over vertoornd. Hy stuurde Volsey in Vrankrijk, om wegens een verbond te handelen, ten einde Karel te dwingen den Paus weer in vryheid te stellen. Waarlijk den Keizer wist niet al te wel, hoe hy een beleid, zo strydende tegen de godvruchtigheid en d' yver, welke hy uiterlijk voor de stoel van Romen deed blyken, rechtvaardigen zou: en niettemin hield hy den Paus eenige maanden lang gevangen, willende hem niet ontslaan eer hy hem tot zijn oogmerk gebracht, en de voorwaarden, welken hy hem opleggen wilde, zou hebben doen aanneemen. Ondertusschen vond den Paus, verdrietig over een zo langduurige gevangenis, middel om in een vermomd gewaad t' ontvluchten, laatende daarom echter niet t' erkennen, dat hy zijn vryheid voornaamelijk aan de dreigementen en d' aanhoudingen des Konings van Engeland verschuldigd was.

Den 11 July.

Den 9 December.

Aldus waren alle dingen in een gunstige gesteldheid, voor Hendrik, wanneer men van zijn Echtscheiding begon te spreeken. d'Andere Vorsten wilden hem te vriend hebben, en vreesden hem te vyand te krygen. Hy had en den Paus, en den Koning van Vrankrijk, ten hoogsten verplicht, ter oorzaak dat hy met den Keizer had gebroken.

Staat van Hendriks zaaken ten opzichte van Schotland.

Maar hoewel hy Jakob de IV. Koning van Schotland, zeer na bestond, was echter deze maagschap niet bekwaam om de verbitterdheid, welke sedert zeer lange tijd tusschen d'Engelschen en de Schotten heerschte, te smooren; gelijk ook niet om d' enge vereeniging dezer laatsten met de Franschen te verbreeken. Toen hy zich ook, in 't vierde jaar van zijn Regering, by den Keizer voegde, tegen Lodewijk de XII. viel Jakob met een schoon leger in de Noordelijke gedeelten van Engeland. Niettemin wierden de Schotten altemaal in de vlakte van Floudon, door den Graaf van Surrey, neergehakt; en hun Koning verloor het leven in deze slag, of stierf weinig tijds na de nederlaag van zijn heir. Van dat oogenblik af viel Schotland in de beroerten, welke gemeenlijk een minderjaarigheid verzellen: in-

Den 9 Septemb. 1513.

invoegen dat deze Staat, verscheurd door factien, moeite genoeg had om eenige rust te genieten. Hendrik nam een zo gunstige gesteldheid waar: hy verswakte het gezag des Hertogs van Albanien, Hoofd van de Fransche party, en haalde hem zo veel werks op den hals, dat dezen Hertog geen nieuwe beroerten tusschen de twe Koningrijken kon doen ontstaan. De vrede vervolgens tusschen Vrankrijk en Engeland gemaakt zijnde, en Hendrik van de kant der Schotten, hoe krijgsachtig zy ook waren, niet meer vreezende, wendde hy alle zijn gedachten om een machtige party in 't midden van hen te maaken. Gelijk d'Indiën in deze tyd groote rijkdommen door geheel Europa verspreid hadden, maakten de meeste Vorsten zich vroed, dat het geld veel meer zou doen als de wapenen. Weinige waren 'er die zich niet liever beleggen wilden op een tot daar toe minder bekende handel, als zich in te wikkelen in een oorlog, welkers uitslag twijfelachtig was. Den Koning van Vrankrijk en den Koning Hendrik hadden in Schotland yder zijn Aanhangers, door welker handen zy groote pensioenen gaven aan de Hoofden der factie, en aan de Hoofden der doorluchtigste huizen. 'k Heb, in 't doorbladeren der publijke Acten, om 'er in deze Historie my af te dienen, verscheidene orders gevonden, om sommen geldts te betaalen aan d' Aanhangers, welken Engeland in Schotland had; en ik zie groote schijn dat de Franschen zich even eens droegen. Deze ongewoone handel heeft langen tyd geduurd; maar 't geliefde de Voorzienigheid eindelijk de redenen 'er af te doen ophouden, met de twe Kroonen op het Hoofd van een eenigen Vorst te zetten.

Zodanig was de gesteldheid der zaaken van Hendrik de VIII. voor zo veel de vreemde landen betrefte. Laat ons nu zien, wat 'er in Engeland omging, zo ten opzichte van de Polityque Regering, als van de Kerkelijke materien. d' Eerste zaak, welke dezen Vorst deed, toen hy 't bezit van de souveraine macht nam, was 't noemen van zijn Raadtsheeren. Hy trok dezelven, of uit degeenen die alreedts zijn Vader in de zelve hoedanigheid gediend hadden, of uit de persoonen welke hem van de Graavin van Richemond en van Derby, zijn Grootmoeder, aangepreezen wierden. Deze Vorstin was doorluchtig door haar voorzichtigheid, en door haar godvruchtigheid. Alle de rechten des Huis van Lankaster waren op haar vervallen; maar zy stond haar pretentien af aan haar Zoon, behoudende voor zich niet anders als de voldoening van de naam van Konings Moeder te voeren. Zy

Staat zijner zaaken in Engeland.

ſtierf kort ná dat haar Zoons Zoon tot de Kroon gekomen was. De verde eldheid ſloop in den Raad, in de welke twe groote partyen waren. Fox, Biſſchop van Winchester, was Hoofd van d'eene; en d'andere hield het met den Treſorier. Men had te vergeefs gearbeid om deze twe Heeren te verzoenen. Fox klaagde geſtadig, dat d'overmaatige groote ſommen, door Hendrik de VII. inde ſpaarkiſt nagelaaten, in minder als niets verkwiſt waren. Den Treſorier verdedigde zich, met te zeggen, dat hy niets gedaan had als op getekende orders des Konings, den welken hy niet ongehoorzaam kon zijn. Fox bracht daar weer tegen in, dat den Treſorier al te licht in 't betaalen had geweeſt, en zelfs mogelijk al t' yverig om 'er des Konings orders toe te verkrijgen; eindelijk, dat een Miniſter, hoe weinig yvers hy ook had, beter raad aan zijn Meeſter gegeeven zou hebben.

Vergaderd den 21 Jauuary 1510. Hendrik had reden om zich over zijn eerſte Parlement te bedanken. Alle dingen gelukten hem na wenſch; zynde de geeſten vooringenómen, door de daad van gerechtigheid welke hy gedaan had, met Dudley en Empſon te ſtraffen. Men kan ook zeggen, dat dit beleid een ſtreek van Staat voor hem was. Hy voorkwam daar door de ſtrengheid van de twe Huizen des Parlements. Hy deed, 't geen zy gewiſſelijk gedaan zouden hebben: hy had al d'eer van deze daad: en ter zelve tyd ſtelde hy zijn overige Officieren in veiligheid.

Den 4. February 1512. Hy beriep, in 't darde jaar van zijn Regering, een ander Parlement, 't geen het Brevet van Julius de II. examineerde. Dezen Paus klaagde over de verongelijkingen, welken hy van den Koning van Vrankrijk geleeden had, en bad Hendrik, hem reden te doen hebben van d' onwaardigheden, voor de welken d' Apoſtoliſche Stoel bloot geſteld had geweeſt. Om Engeland in te wikkelen tot hem te helpen, gebruikte hy de liſtigſte vleyeryen, en alles 't geen de Pauſen in diergelijke gelegentheden zo wel weeten te doen gelden. Den Meeſter der Rollen had laſt om dit Brevet in het Hooger Huis te leezen; waar na den (a) Kancelier en den Treſorier, verzeld van verſcheidene andere Heeren, 't zelve in 't Laager Huis gingen leezen. Om deze reden, en om eenige andere betrachtingen, gaf men aan den Koning een byſtand van geld, 't geen hem hielp om Vrankrijk den oorlog aan te doen.

(a) Warham, Aardtsbiſſchop van Kantelberg.

Den Biſſchop van Winchester dacht in deze tyd niet anders als om zijn party tegen den Treſorier te verſterken; en oordeelende dat

Tho-

Thomas Volſey, indien men hem voortzettede, groot deel in de gunſt zou konnen hebben, beſloot hy alles in 't werk te ſtellen, om hem te voorderen, en 'er zich een ſteun af te maaken. Volſey was alreedts bekend, zo door zich zelve, als door zijn ampt van Groot Aalmoeſſenier. Hy wierd terſtond Raadtſheer van Staat gemaakt; en in deze hoedanigheid had hy toegang by Hendrik, dien hy in Vrankrijk volgde. Binnen weinig tijdts maakte hy zich meeſter van alle de gunſt; en men heeft hem vyftien geheele jaaren zien regeren met een volkomen gezag, 't geen nooit een Miniſter van Staat voor hem in Engeland had gehad. Alle de handelingen, alle de traktaaten, gingen door zijn handen: d' ampten en bedieningen ſtonden tot zijn believen: hy deed wat hy wilde, en had zodanig een vermogen op den Koning, dat 'er in al de tijd van zijn Miniſterſchap geen party tegen hem gemaakt wierd. De voornaamſte ſtreek, daar hy zich af diende, om zich van zijn Meeſter te doen beminnen, is door een perſoon, die hem zeer wel kende, in deze termen zeer nauwkeuriglijk aangeweezen. ,, Hendrik beminde hem met overmaat, voor- ,, naamelijk ter oorzaak dat hy hem zeer yverig zag om zijn belan- ,, gen te bevoorderen, en zijn meeningen te volgen, zonder zich aan ,, den aart van de zaak op te houden. d' Oude Raadtheeren, ten ein- ,, de zich van hun plicht te kwyten, perſten dezen Vorſt bywylen ,, om den Raad by te woonen, en getuige te zijn van de manier op ,, de welke de zaaken daar verhandeld wierden: maar hy luiſterde ,, 'er zeer weinig na, hebbende d' uiterſte weerzin in dingen te doen, ,, die zijn geneugten ſtoorden, of die ſtrijdig waren tegen het geen ,, 't welk hy alreedts vaſtgeſteld had. Den Aalmoeſſenier wiſt dit ,, wel; waarom hy dan ook, na de maat dat d' oude Raadtsheeren ,, den Koning perſten om zijn geneugten te laaten vaaren, en zich ,, tot de zaaken des Rijks te beneerſtigen, zorg droeg om hem een ,, gantſch andere raad te geeven; 't geen Hendrik veel meer aanſtond, ,, en hem een krachtiger genegentheid voor zijn Aalmoeſſenier deed ,, opvatten.

Portuin en hoedanigheden van Volſey.

Cavendiſh in 't Leeven van Volſey. 't Is een Manuſcript van de Bibliotheek van M. Pierpoint.

Toen hy tot deze trap van gunſt verheven was, dacht hy niet meer als om de neigingen zijns Meeſters waar te neemen, en beſloot alle zaaken voor de belangen van dezen Vorſt te verwaarloozen. Want hoewel hy van verſcheidene plaatſen geſchenken en penſioenen getrokken heeft, heeft hy echter den Koning nooit in eenig verbond gewikkeld, 't geen hem niet waarlijk voordeelig was.

Van het oogenblik af dat hy geloofde zijn gezag genoegsaam bevestigd te hebben, trachtte hy te regeren zonder Parlementen, dat's te zeggen, zonder Vergaderingen der Generaale Staaten; invoegen dat 'er sedert het jaar 1516. tot in het jaar 1529. maar een eenig Parlement gehouden wierd, immers zo men dat niet en rekent, 't welk in den jaare 1529. vergaderde, toen de fortuin des Kardinaals hem begon te verlaaten. Maar hy nam veel geldts op onder de naam van Leening, en van vrywillige Gift of Goedwilligheid. 't Geen men in twe woorden van hem kan zeggen, is dat hy als Minister van Staat waarlijk een zeer ongemeen man heeft geweest; dat hy als Prelaat de schandvlek van zijn professie is; dat hy Hendrik niet alleenlijk in de heimelijkste geneugten diende, maar dat hy daarenboven ook zelve van een zeer ongeregeld leven was; dat hy een ziekte gehad heeft, die toen ter tyd veel schandelijker was als nu, zijnde de zelve geweest een der hoofdpunten van de beschuldiging, welke in 't volle Parlement tegen hem ingebracht wierden. Laat ons nog zeggen, dat hy een onverdraagelijke hoogmoed had, die zich in zijn manier van leven ontdekte; en laat 'er ons byvoegen, dat, gelijk 'er zeer groote sommen van nooden waren om een zo overmaatige verteering gaande te houden, zijn eerzucht en zijn gierigheid noodzaakelijk zonder paalen moesten wezen.

Dit Parlement vergaderde in het 14. en 15. jaar van Hendriks Regeering.

d'Eerste hooge waardigheid, welke hy in de Kerk bezat, was het Bisdom van Doornik, 't geen zijn Meester aan hem gaf, toen deze stad onder de macht der Engelschen gebracht wierd. Van daar ging hy over tot het Bisdom van Linkoln (a), 't eerst 't welk in Engeland open viel. Hy verliet het kort daar na voor het Aardtsbisdom van Jork (b), ledig geworden door de dood des Kardinaals Bembrige, en bezat dit laatste, gezamentlijk met het Bisdom van Bath (c) en Wells, of der Baden en Fonteinen, toen men den Kardinaal Adriaan dit Bisdom ontnomen had. By na ter zelve tyd trok hy onder zich d' Abdy van S. Alban (d). Hy verwisselde wel haast 't Bisdom van Bath en Wells voor 't Bisdom van Durham (e), en dit laatste voor dat van Winchester (f). Dit alles bracht hem een groote inkomst op, welke noch verdubbeld wierd door het voordeel 't geen hy trok uit de vergeeving van benificien, waar af zijn Meester de volkomene beschikking aan hem liet. Hier op kan men zich wel inbeelden dat hy, zijnde van zodanig een aart, niet en feilde 't ongemeen gezag, 't geen den Koning en den Paus hem in de Regering des

In Octob. 1513.

(a) Den 4 Maart, in 't 5 jaar van Hendrik.

(b) In Nov. in 't 6 jaar des Konings.

(c) Den 28 August in 't 10 jaar des Konings.

(d) Den 7 Decemb. in 't 13 jaar des Konings.

(e) Den 30 April, in 't 15 jaar des Konings.

(f) Den 4 May, in 't 20 jaar des Konings.

des Kerks gaven, te doen gelden. Zijn eerzucht en zijn gunst gingen noch verder: hy trachtte niet meer, als het Hof van den Legaat en dat van de Kancelery, die malkanderen gestadig in 't hair zaten, onder een zelve Hoofd te samen te voegen. Den Kancelier Warham was genoodzaakt hem plaats te maaken, na zijn ampt geduurende de zeven eerste jaaren van deze Regering geoeffend te hebben. De hoogmoed van Volsey was noch niet voldaan geweest, ter oorzaak dat, hoewel hy Kardinaal was, Warham, in de hoedanigheid van Kancelier voor hem ging; gelijk men zien kan in de Journaalen van het Hooger Huis des Parlements, 't geen gehouden wierd in den jaare 1516. Maar sedert die tyd had den Kardinaal altijd de voorrang, als blijkt uit verscheidene stukken, en onder anderen uit een brief, in de welke hy voor Warham tekent. Deze brief, die Mylord Herbert in zijn Historie van Hendrik de VIII. gelyfd heeft, is van 't jaar 1530. geschreeven aan den Paus. Wyders hebben wy niets in de gemeene Boeken, 't geen ons aanwijzen kan, of dezen Minister welspreekende was, of niet. Men kan alleenlijk in 't algemeen zeggen, dat hy, volgens de schijnbaarheden, de manier van zijn Voorzaat Warham volgde. Zy deeden rechte predikatien, in plaats van vertoogen: zy namen een text uit de Schrift, pasten die op de zaak, van de welke zy handelen moesten, en feilden niet d' uitlegging 'er af te stooren door laffe en buitenspoorige vleyeryen, daar zy den Koning mee streelden.

Na Volsey was de Groote Tresorier den geen, die het meeste deel had in de gunst, en in de zaaken des Rijks. Hy wierd hersteld in de hoedanigheid van Hertog van Norfolk, van de welke zijn Vader ontbloot had geweest, en volgde hem, niet alleenlijk in deze waardigheid, en in alle zijn andere goederen, maar ook zelfs in zijn ampt van Tresorier. Deze Minister droeg zich met een byzondere omzichtigheid in een post daar de nyd zo veel vat op heeft, als gemeenlijk de geene is welke hy bekleedde. Hy behield ze in 't midden der omkeeringen van die tyd tot aan Hendriks laatste jaaren; en zo hy toen besweek, 't was meer om dat men hem verdacht, als om dat hy schuld had. Waar uit men besluiten kan, dat hy een zeer ongemeene behendigheid en voorzichtigheid gehad heeft, dewyl hy een zo benyd ampt, geduurende zo veel jaaren, en onder een Meester als de zijne, heeft weeten te bezitten.

Behalven deze twe groote Ministers, was 'er een darde Gunsteling

ling

ling, die deel had in alle de geneugten van Hendrik, te weeten Karel Brandon, geacht wegens zijn goed gelaat en zijn loffelijke swier, maar bemind van den Koning ter oorzaak dat hy een der sterkste mannen van zijn eeuw zijnde, zeer bekwaam was tot het ringsteeken en tournoyen, welke dingen toenmaals het algemeen tydverdrijf maakten: want gelijk deze Vorst ook ongemeen sterk, en in diergelijke oeffeningen wel afgericht was, schepte hy 'er een groot vermaak in. Aldus kon een man als Brandon, die hem altijd treffelijk bystond, niet missen zich zeer diep in zijn gunst te wikkelen. Hy wierd ook Markgraaf van Rijssel gemaakt, en na eenige maanden, Hertog van Suffolk. Ten anderen had hy geen minder geluk by de Juffers, als by zijn Meester. Hendriks Zuster, die niet langer met Lodewijk de XII. getrouwd had geweest, als 't van noden was om haar Koningin Douairiere van Vrankrijk te maaken, besloot daar na, zelve zich een Man te verkiezen, en den Hertog van Suffolk, die toen ter tijd in Vrankrijk gezonden was, te neemen. Hun huwelijk wierd wel haast in des Konings geest geslooten, hoewel deze Vorst 'er niet opentlijk in wilde bewilligen. Dit veroorzaakte, dat de Douairiere, door een kluchtige grilligheid, aan den Hertog verklaarde, dat zy hem maar vier dagen tijdts gaf, om het verlof van haar te trouwen van haar te verkrijgen, en dat, zo hy in die tyd daar niet toe had konnen geraaken, hy t'eenemaal afstand moest doen van de hoop van haar ooit te bezitten. Maar men zal zich lichtelijk vroed maaken, dat hy na een zo gunstige verklaaring geen groote swaarigheden en vond. Zy trouwden te samen, en kreegen naderhand des Konings vergiffenis. De gunst des Hertogs stierf niet met zijn Vorstin (a): hy hield zich zijn gantsche leven lang in de zelve graad van vermogen, daar men hem van te vooren in gezien had. Waarlijk, hy bemoeide zich weinig met de zaaken des Rijks; en, voor zo veel wy 'er af oordeelen konnen, hy was gaauwer Hoveling, als Staatkundige.

Opkomst van Karel Brandon, Hendriks Gunsteling.

Den 15. May 1513.

Hy trouwt de Koningin Douairiere van Vrankrijk.

(a) A. 1533. den 23 Juny.

Wat d'andere Ministers belangt, wy zullen 'er tegenwoordig niets af zeggen, stellende zulks uit tot dat het gevolg van onze Historie ons daar toe verbind.

Hendrik schepte vermaak in persoonen van een geringe geboorte te verheffen, en hen naderhand, zo haast als hy de minste reden had om 'er af te walgen, om ver te stooten. Zelfs ging hy dikwils noch verder; en na dat hy hen aldus ontgunstigd had, offerde hy hen op

aan

aan de misnoegdheden des volks. Zyn Hof was heerlijk, en zijn koste ongemeen. De doemelijkste drift, welke hy ooit gehad heeft, is zijn neiging tot de wellusten geweest. Ziende dat de Koningin, na de Princes Maria, hem geen kinderen meer en baarde, en begeerende 'er veele na te laaten, stelde hy zijn zinnen op Elisabeth Blond, by de welke hy Hendrik Fitz-Roy teelde, dien hy in 't zeventiende jaar van zijn Regering Graaf van Nottingham maakte, en op de zelve dag ook Hertog van Richemond en van Sommerset. Hy had zelfs beslooten, hem, na zijn andere kinderen, in de rang van de successie te stellen; en hy zou 't gedaan hebben, indien de dood van den jongen (a) Prins dit voorneemen niet verbroken had.

Den 17 Iuni.

(a) Den 22 Iuny 1536.

Wat zijn Parlementen belangt, hy trachtte met de twe Huizen, en inzonderheid met dat der Gemeente, een goed verstand t'onderhouden; invoegen dat de zaaken meestentijd tot zijn volkomene vernoeging gelukten. Alleenlijk was 'er misverstand in het 14. en 15. jaar van zijn Regering. Hy deed eischen, tot den oorlog tegen Vrankrijk, 800000 ponden Sterlings, te betaalen in vier jaaren. 't Was op de voet van de vyfde der goederen, zo roerende als onroerende, volgens d' oude waardeering. Deze som onredelijk schijnende, en den Kardinaal zeer gehaat zijnde, zag men weinig gesteldheidts om het Hof te voldoen. Den Kardinaal, van zijn kant, klaagde geweldig over den Ridder Thomas Morus, Spreeker of Prezident van het Laager Huis; en ziende, dat men naauwelijks de helft van het gëeischte aanbood, ging hy zelve in dit Huis, zeggende, dat hy wenschte te weeten, wat men tegen zijn eisch te zeggen, en op zijn tegenzeggingen t'antwoorden had. Men voerde hem te gemoet, dat het de gewoonte van het Huis niet en was, in de tegenwoordigheid van getuigen te raadpleegen. Hy vertrok dan zeer kwalijk voldaan. Alles 't geen het Hof verwerven kon, was een onderstand van drie stuivers van 't pond, te betaalen in vier jaaren tijdts. Dit vertoornde den Kardinaal ten hoogsten; en gelijk men in zeven jaaren geen Parlement gezien had, was men noch zeven jaaren zonder 'er een te zien.

Ziet daar wat 'er in Engeland omging, ten opzichte zo van de polityque als burgerlijke regeering. Laat ons nu van de kerkelijke zaaken spreeken.

Gelijk de weetenschappen weer begonden te bloeyen, en dat het Huis van Medicis zich vermaard gemaakt had, door de bescherming

daar zy de Geleerden mee vereerde, begonden ook d'andere Vorsten genegentheid voor de studien te laaten blijken. Hendrik de VII. hoewel hy zelve ongeletterd was, droeg zorg om 'er zijn kinderen in te doen onderwyzen: en men heeft geloofd, toen hy zijn twede Zoon aan de weetenschappen besteedde, dat hy hem tot het Aardtsbisdom van Kantelberg verordende. Maar dit gevoelen is ongegrond: want voor eerst leeren ons de Historieschryvers van die tyd, dat den Prins Arthus de zelve onderwyzingen had gehad als Hendrik: en ten anderen, 't geen den laatste kon weeten, had hy geleerd sedert dat hy Vorst van Walles had geweest; vermits Arthus gestorven was op de twede dag van April des jaars 1502. en dat Hendrik, die in den jaare 1491. op den 28 Juny, ter wereld was gekomen, noch geen elf jaaren kon hebben. Nu weet een iegelijk wel, dat een Prins op die ouderdom geen groote voortgangen in de letteren gedaan heeft. Hun Vader kon een dubbeld oogmerk hebben, met hen aan de studie te houden; 't een om hen doorluchtiger, en tot groote zaaken bekwaamer te maaken; 't ander om hen te verletten, en door dit middel te verhinderen dat ze al te vroeg de kennis van de zaaken des Rijks hadden. En in der daad, gelijk Hendrik de VII. niet zeer bemind was, indien deze twe Prinsen 't recht van hun Moeder hadden opgehaald, zy zouden gevaarlijke Medeëisschers voor hem geweest zijn. Wat 'er ook af zijn mag, Hendrik de VIII. had een voordeeliger opvoeding gehad, als d'andere Prinsen gewoon zijn te hebben, welker gantsche weetenschap men gemeenlijk bepaald in behendig te zijn in d'oeffeningen van een degenman, en zich wyders te vernoegen met te konnen leezen en schrijven. Hy is de geleerdste Koning geweest, dien men sedert ettelijke eeuwen gezien had; en by gevolg heeft hy, met meer rechts als iemand zijner Voorzaaten, de hoedanigheid van *Braave Klerk* verdiend.

Geleerdheid van Hendrik de VIII.

By zijn tyd benaarstigde men zich voornaamelijk tot twederhande weetenschappen, volgens de verscheelende oogmerken welken men had. De geenen, die zich bekwaam oordeelden tot diepe betrachtingen, en tot de gedachten van anderen uit te pluizen, gaven zich aan de Theologie of Godtsgeleerdheid, die sedert Lombardus uitsteekend subtyl en diepgrondig geworden was. d' Anderen, welke niet en dachten als om zich in de zaaken, of in d'ampten te dringen, omhelsden de studie der Geestelijke Rechten. Hendrik had d'eerste dezer twe partyen genomen. Hy had zijn lust in 't leezen van Thomas

Aqui-

Aquinas; en mogelijk dat hy voor Volſey zo veel genegentheidts niet en had opgevat, als ter oorzaak dat deze Kardinaal in dit ſlag van geleerdheid uitmuntte. Hy beminde inſgelijks de zuiverheid van de Latijnſche Taal; 't geen blijkt uit de liefkoozingen, welken hy bewees aan Eraſmus, die beruchte Herſtelder van het zuiverſte Latijn, mitſgaders aan Polydorus Virgilius. Maar 't was hun ongeluk, dat zy, of de behendigheid, of de believing niet en hadden van Volſey de honig om de mond te ſtrijken; 't geen hen verſcheidene gunſten, welken zy anders van den Koning genooten zouden hebben, deed verliezen. Zelfs zag den een zich ten laatſten genoodzaakt Engeland te verlaaten; en zo 'er den ander bleef, hy wierd 'er zo onwaardiglijk gehandeld, dat hy 'er zich op des Kardinaals geheugenis af wreekte. De Filozofie van die tyd was zodanig met de Theologie vermengd, dat den Koning ze ook kende. Eindelijk, deze Vorſt moet een goed Muzikant geweeſt hebben, dewyl hy twe geheele Miſſen in Muziek geſteld heeft. Wat zijn ſchrift belangt, hy maakte zeer lelyke letters, en men had moeite om te leezen 't geen hy op 't papier ſtelde.

Zijn genegentheid tot de letteren haalde hem alle dagen d' Opdrachten van een hoop hongerige Auteurs op den hals. Van alle de geweſten van Europa droeg men boeken aan hem op; en men gaf hem zulke onredelijke pryzingen, dat ze hem waarlijk ongelijk doen, dewijl ze aan de wereld bekend maaken, hoe gaarne hy gevleid wilde wezen: want indien hy 'er zo verzot niet op had geweeſt, en dat hy zijn pluimſtrijkers niet vergolden had, men zou alle jaaren zo veel kwaade navolgers geen lompe origineelen hebben zien uitſchrijven. 't Is gewis, dat de vleyery hem t'eenemaal bezat; inzonderheid die vleyery, welke zyn geleerdheid, of zijn voorzichtigheid verhefte. Weinige lieden waren 'er onweetende af: zijn Parlementen, zyn Hovelingen, zijn Prieſters, 't Volk zelve, en de Vreemdelingen; een yder wendde zijn vlijt aan om 'er meer af te zeggen, als men 'er noch af gezegd had: en aldus duurde het niet zeer lang of men gebruikte uitdrukkingen, weinig overeenkomende met de hoedanigheden van bloote ſchepſelen. Maar hy en dacht niet als om zijn naam daar door onſterfelijk te maaken. Nooit had ook Koning van Engeland, noch de Kerk, noch de Geeſtelijken, zo zeer bemind, als deze Vorſt hen beminde: altijd was hy den Pauſen zeer onderdaanig: altijd gereed om hun belangen tegen het overige des wereldts te

Zyn zucht om gevleid te worden.

handhaaven: altijd genegen om de vrede en den oorlog te maaken; na dat zy 't begeerden; invoegen dat, zo hy voor het negentiende jaar van zijn Regering gestorven was, men hem gewisselijk, niet tegenstaande zijn gebreken, gecanoniseerd of in 't getal der Heiligen gesteld zou hebben, dewyl hy alle de deugden, welke sedert duizend jaaren de Koningen in 't getal der Heiligen hebben doen stellen, in een uitsteekende graad bezat, zonder te rekenen dat hy meer had gedaan als iemand van hen, verdedigende met zijn schriften de Roomsche Kerk tegen Luther.

Rechten van de Kroon in de Geestelijke Materien.

Engeland had tot die tyd toe, drie geheele eeuwen lang, 't onderdaanigste gedeelte des wereldts aan 't gezag der Pausen geweest; en de Pausen hadden 't altyd als zodanig gehandeld, en aangemerkt. Eenige Parlementen, en twe of drie Koningen, moediger als d'anderen, hadden zich wel gesteld tegen d' onwettige aanmaatigingen van 't Roomsche Hof, maar zonder groot gevolg. Ondertusschen, zelfs ten tyde van Hendrik de VIII. waren de Koningen van Engeland niet t' eenemaal ontbloot van hun macht op de Geestelijke persoonen. In 't begin stond d' investiture der beneficien ter dispositie der Koningen, die de zelven gaven aan de Bisschoppen of aan d' Abten, met de ring en harders staf aan hen te geeven: en toen zy dit recht verlooren hadden, lieten zy echter niet het zelve by na geheel te behouden, hoewel onder een andere gedaante. By voorbeeld, zo 'er een stoel kwam ledig te worden, vervaardigde de Kancelery terstond een commissie, om zich, in de naam des Konings, van het tydelijke te verzekeren.

Custodia temporalitatis.

Dit heette *Custodia temporalitatis*, *de bewaaring van het tydelijke*, dat 's te zeggen van d' *inkomst des Bisdoms*, of *der Abdy*. Vervolgens schreef de Koning aan den Paus, en recommandeerde hem een Onderzaat tot het openstaande beneficie. De Bullen te Romen vervaardigd zijnde, wierd de door den Koning genoemde, of gerecommandeerde persoon gewyd, en in de geestelijke bestiering van het beneficie aangesteld. Maar naderhand moest men voor den Koning verschijnen, of in persoon, of door een gevolmachtigde: men moest afstaan van alle clausulen dezer Expeditien of Bullen, indien de zelven aan het souverain gezag nadeelig waren, of in 't toekomende konden wezen, of ook strydig tegen de Wetten des Koningrijks: en eindelijk moest men den Koning getrouwheid sweeren, en hem hulde doen.

Restitutio temporalitatis.

Zo haast als dit gedaan was, vervaardigde de Kancelery nieuwe brieven, om het zelve te getuigen, en om te belasten dat het tydelijke

delijke in de handen des Bisschops, of des Abts, gesteld wierd. Men vind in de Rijksboeken een groote menigte van deze brieven, en ieder jaar beschaft 'er. Men behoefde dan maar te weeten, wanneer deze gewoonte in Engeland begonnen is ingevoerd te worden: maar de beslechting van deze questie behoord aan persoonen, welke in de wetten uitsteekend ervaren zyn. Wy hebben alleenlijk, om de zelve te verklaaren, raadsaam geoordeeld de Brieven, door de welken den Kardinaal Adriaan in 't Bisdom van Bath en Wells aangesteld wierd, te stellen in 't begin van de Verzameling der openbaare Acten, die tot onze Historie dienen. Men zal daar uit zien, dat de Bisschoppen, zelfs toen ter tyd, ter believen der Koningen stonden, welke over de Bisdommen schikten of disponeerden; dewyl het geen, dat de beneficien in die tijd 't meest deed zoeken, altyd in hun macht bleef. Maar Hendrik de VIII. verloor veel van dit voordeel, door het gezag 't geen hy aan zijn Gunsteling gaf, 't welk een groote mislag in de staatkunde was: want Volsey te gelijk Legaat, of Pauselijke Gezant, en Kancelier zijnde, konden de volgende Legaaten 't zelve gezag, 't geen hy had, pretenderen. Ten minsten weet een iegelijk wel, dat de Pausen op deze wijs, en zelfs op swakker gronden, tot die hooge trap van grootheid geklommen zijn; daar wy hen tegenwoordig op zien. Niettemin leed de Koning zelden, dat men de wetten, gemaakt tegen de geenen, welke zonder zijn bewilliging aan 't Roomsche Hof Bullen verzochten, overtrad. 'k Heb in d'openbaare Acten verscheidene bewilligingen van dezen aart gevonden, hebbende voor in 't hoofd d'ordonnantie, gemaakt in 't zestiende jaar van Rykaard de II. tegen het gezag 't geen de Pausen zich in Engeland aanmaatigden.

Ziet onze Verzameling der openbaare Acten, N. 1.

Een zaak, die groote klachten, en genoegsaam rechtvaardige klachten veroorzaakte, was d' immuniteit of vrydom der Geestelijke persoonen. In der daad, lieden, hoewel schuldig aan snoode misdaaden, hadden maar, om zich in een volkomene veiligheid te stellen, in de Heilige Orders te treeden. Als dan moest men hen niet alleenlijk het voorgaande vergeeven, maar hen ook zelfs om nieuwe misdaaden, begaan sedert hun inwying, niet vervolgen: of men was genoodzaakt zo lang te wachten, dat de Bisschop hen ontwyd had; en tot die tyd toe waren ze zijn gevangenen. Dit misbruik veroorzaakte, in 't begin van Hendriks Regering, een aanmerkelijke twist, daar echter geen Historieschryver gewag af ge-

maakt heeft; en dit verplicht ons om de zelve hier in 't lang te verhaalen.

Groot geſchil over de Geeſtelijke Vrydommé.

't Vierde Parlement, gehouden onder Hendrik de VII. had de privilegien der Geeſtelijkheid een weinigje verminderd, door het maaken van een Ordonnantie, *dat alle de Geeſtelijken, overtuigd van miſdaaden, met een gloeyend yzer in de hand gebrandmerkt zouden worden.* Maar hun euveldaaden vervolgende, en alle dagen noch meer toeneemende, maakte het Parlement, 't geen Hendrik de VII. in 't vierde jaar van zijn Regering beriep, een andere Wet, door de welke alle de Geeſtelijken, overtuigd van doodſlag of van diefſtal, van alle de vrydommen, anderſins aan de Geeſtelijke perſoonen vergund, vervallen verklaard wierden. Men wilde terſtond deze zo noodzaakelijke en zo rechtvaardige Wet algemeen maaken: maar 't Hooger Huis bracht 'er twe maatigingen in; d' eerſte, dat ze niet uitgeſtrekt en zou worden tot over perſoonen, die de heilige orders van Biſſchop, van Prieſter, en van Diaken, ontfangen hadden; de twede, dat ze niet langer kracht zou hebben als tot aan het houden van een ander Parlement. De Heeren deze Wet goed gekeurd hebbende, mits dat men 'er deze twe matigingen inlyfde, en de gemeente de zelve in die ſtaat hebbende aangenomen, gaf 'er de Koning zijn bewilliging toe. Ziet daar een ſchoone wet gemaakt, en zelfs onderhouden. Geheel Engeland had de blydſchap van te zien, dat de miſdaaden, zelfs die der Geeſtelijken, niet langer ongeſtraft zouden blijven. Maar de Geeſtelijkheid geloofde, dat deze ordonnantie haar al te zeer verongelijkte, en beſloot derhalven niets van haar oude rechten te verliezen, uit vrees van d' allerheiligſte Orders in gevaar te ſtellen, indien de laager Orders niet meer onſchendelijk en waren. Een Parlement in het vyfde jaar des Konings vergaderd zijnde, viel deze wet van zich zelve; en, volgens de ſchijnbaarheden, behoorde de Geeſtelijkheid voldaan te zijn. Maar niet vernoegd met dit voordeel verkreegen te hebben, wilde zy de wet noch hekelen, en de zelve doen aangezien worden als een ſchending der vrydommen van de Heilige Kerk. Den Abt van Winchelkomb, meer vervoerd als d' anderen, preekte in S. Paulus kerk, zelfs geduurende de zittingen van 't Parlement, vergaderd in het zevende jaar van Hendriks Regering, *dat door deze Ordonnantie de wetten Godts, en de privilegien des Kerks overtreden wierden; dat alle de geenen, die ze gemaakt en goed gekeurd hadden,*

Ziet Killway in het boek 't geen hy Reports noemt.

Op den 26 Janua. 1513.

zich

zich daar door, 't zy dat ze Wereldlijken of Geestelijken waren, de Kerkelijke ban op den hals hadden gehaald. Ter zelve tijd, om t'onderſteunen 't geen hy gezegt had, gaf gy een boek in 't licht, waar in hy trachtte te bewyzen; *dat alle de Geeſtelijken, zo van de hoogſte als van de laagſte Order, heilig waren; dat niemand van hen onder de wereldlijke macht ſtond, zelfs niet in crimineele zaaken; en dat by gevolg niemand door d' Overigheden geſtraft kon worden.* Deze voorſtellingen maakten groot gerucht. Alle de Wereldlijke Heeren van 't Hooger Huis, geholpen van 't Huis der Gemeente, baden den Koning, d'overmaatige moedwil der Geeſtelijkheid te beteugelen. De zaak wierd verhandeld in de tegenwoordigheid van dezen Vorſt, vergezelſchapt van alle zijn Rechters, en van alle zijn Advokaaten. De Doctor Standiſh, toenmaals Overſte van het Klooſter, 't welk de Minderbroeders te Londen hadden, en naderhand Biſſchop van S. Aſaph, die inſgelijks eerſte Advokaat van den Koning in zijn Geeſtelijke Hoven was, beweerde; *dat de Geeſtelijke perſoonen van alle tijden, in miſdaaden tegen den Staat of tegen de burgerlijke gezelligheid, voor de gewoonlijke Rechtbanken getrokken, en geoordeeld waren; dat de Wetten des Koningrijks het aldus verordend hadden; dat 'er in dit gebruik niets en was, ſtrijdende tegen de Godlijke Wetten, noch tegen de Canons; dat het beſt van de gezelligheid, 't welk het voornaamſte oogmerk des inſtellings van alle de Wetten was, en 't welk men boven alle d' andere betrachtingen moeſt ſtellen, vereiſchte dat geenige miſdaad ongeſtraft bleeve.* Den Abt van Winchelkomb, Advokaat van de Geeſtelijkheid, antwoordde daar op; *dat 'er een Canon was, die uitdrukkelijk het tegendeel verordende; dat alle de Chriſtenen gehouden waren zich aan deze Canon t'onderwerpen, op ſtraf van in doodzonde te vallen; en dat men derhalven, van het oogenblik af dat men de Geeſtelijken in de Wereltlijke Hoven oordeelde, een doodzonde beging.* Op deze woorden keerde Standiſh zich na den Koning; *God gehenge niet, zei hy, dat alle de Canons verbindelijk zijn; immers onze Biſſchoppen gelooven 't niet; zy die wel weeten dat de Kerkelijke inſtellingen hen beveelen, op de Hoogtijden in hun Biſdommen te weezen, en die 't nochtans meeſtentyd niet en doen.* Hy voegde 'er by; *dat een Canon geen kracht in Engeland had, indien z' 'er niet als zodanig aangenomen was; en dat de geene, daar men af ſprak, 'er niet aangenomen was geworden; dat eindelijk, ſedert dat de zelve gemaakt was, zo wel als van te vooren, 't recht van de Geeſtelijken, in crimineele zaaken, t' oordeelen, altyd aan de ge-*

woon-

woonlijke Hoven was gebleeven. Den Abt wiſt hier niets tegen in te brengen: alleenlijk, om te bewyzen, *dat de vrydom der Geeſtelijken op de woorden van onzen Zaligmaaker gegrond was*, en om te betoonen, *dat de Vorſten, die Geeſtelijke perſoonen deeden aanvatten, en de zelven voor de gewoonlijke Rechtbanken trokken, de Wet Godts overtraden, tegen de welke geenig gebruik geldde*, bracht hy deze Schriftuurplaats te berde, *Taſt myn Gezalfden niet aan.* Standiſh voerde hem daar op te gemoet; *dat onzen Zaligmaaker deze woorden nooit geſproken had; dat ze uit de mond van David waren gekomen, duizend jaaren voor de komſt van Jeſus Chriſtus; dat ten anderen dit verbod niet en zag op d'Overigheden; dat God het gedaan had aan een groote menigte van booswichten, die in die tyd leefden, in de welke zeer weinig godvreezende lieden te vinden waren.* Den Abt had in 't eerſt en een groote vervoerdheid, en een groot vertrouwen doen blyken; maakende zich vroed, dat hy alle de geenen, die de ſtoutheid hadden van zijn gevoelens te beſtryden, zoude beſchaamen: ondertuſſchen bleef hy ſtom. En alle de wereldlijke perſoonen, die getuigen van den uitval des twiſts waren, baden de Biſſchoppen, dat zy den Abt zijn dwaaling, en zijn ſermoen, op de zelve plaats daar dit ſermoen gedaan was, in den hals wilden doen haalen. Maar de Biſſchoppen weigerden 't rond uit, en zeiden zelfs, dat de Kerkelijke Canons hen verplichtten 't gevoelen van den Abt in alle zijn omſtandigheden te verdedigen. Hier na verliepen de zittingen des Parlements in bitterheden en in twiſtingen, gelijk men zien kan uit de Journaalen van 't Hooger Huis, hoewel ze ten dezen opzichte vry wat eenzydig gaan; 't geen ons niet verwonderen moet, dewyl Tylor, Doctor in 't Geeſtelijk Recht, en Secretaris (a) van 't Parlement, ter zelve tyd Spreeker van 't Laager Huis van de vergadering der Geeſtelijkheid was. Ziet hier 't geen wy vinden in de Journaalen, daar ik af ſpreek: *Daar zyn in het tegenwoordig Parlement, en in de tegenwoordige vergadering der Geeſtelijkheid, zeer gevaarlijke verdeeldheden geweeſt, tuſſchen de Geeſtelijkheid en de Wereldlijke macht, wegens de Geeſtelijke vrydommen. Eenen Standiſh geheeten, een Minderbroeder, is geweeſt het werktuig en den auteur van alle d'onheilen, welke deze verdeeldheden veroorzaakt hebben.* *

(a) Hy was 'tgemaakt op den 29. Oct. 1509.

* Journal. Procerum 7 Henr. VIII. diſſolutum & finitum fuit hoc Parliamentum 22 Dec. 1515. Iohanne Tylor, Juris Pontificii Doct. Clerico Parliamentorum Domini Regis, & quod raro accidit, eodem tempore Prolocutore Convocationis Cleri. In hoc Parliamento & convocatione periculoſiſſimæ ſeditiones exortæ ſunt inter clerum & ſecularem poteſtatem ſuper libertatibus Eccleſiaſticis, quodam fratre minore nomine Standiſh omnium malorum Miniſtro ac Stimulatore.

Kort

Kort daar na viel 'er iets voor, 't welk veroorzaakte dat de zaak veel verder gedreeven wierd, op 't openen der Rechtbanken, in de wyk van S. Michiel. Een zekeren Rykaard Hunne deed een zijner kinderen begraaven, gestorven ter ouderdom van vijf weeken. Dit geschiedde in 't Graafschap van Middelsex. Den Priester van de Parochie eischte een begraafrecht, 't geen den ander niet betaalen wilde; invoegen dat den Priester hem het zelve in 't gerecht afvorderde. Hunnes Advokaat ried hem, zijn party te vervolgen, uit kracht van de wet *Præmunire*, dewijl hy een Onderzaat des Konings voor een vreemd Hof gedaagd had: want het Geestelijk Hof vergaderde niet als door het gezag van den Legaat. De Geestelijkheid raakte hier op gaande, en dacht niet als om Hunne van kant te helpen. Gelijk de kortste weg was, hem voor een Ketter te doen gaan, en dat zy verwittigd waren, dat de Bybel van Wiklef tot zijnent was, sloegen zy de zelve in, slooten hem in de Lollards Tour, te S. Paulus, en ondervraagden hem over verscheidene artykelen, welken Fitz-James, Bisschop van Londen, opgesteld had. Hunne ontkende, dat hy eenige dezer artijkels geloofde, op zodanig een wijs als de zelven hem voorgeworpen wierden: hy bekende alleenlijk, dat hy eenige woorden gezegt had, welke daar na geleeken; en hy voegde 'er by, dat hy 'er berouw af had, dat hy God 'er over om vergiffenis bad, en dat hy zich aan des Bisschops tucht onderwierp. Na zodanig èen belydenis kon men niet meer doen als hem eenige boete opleggen, en hem in vryheid stellen: maar gelijk hy zijn proces gestadig aan een wereldlijk Hof voortzettede, wierd hy door die van de Geestelijkheid wreedelijk gehandeld. Op den 4 December vond men hem in zijn gevangenis opgehangen. Den Doctor Horsey, Officiaal van den Bisschop, en d' andere Officieren die de wacht van de gevangenis hadden, gingen terstond uitstrooyen, dat hy zich zelven opgehangen had: maar den (a) Koroner van Londen vervoegde zich op de plaats, en rechtte daar een ligchaam van Jureys of Gesworenen op, om kennis van deze zaak te neemen. Hy vond de strop zeer slap, zijnde slechts een zijde gordel. Straks dacht hy wel, dat Hunne zich zelve niet omgebracht had: waar na bemerkende, dat het vel van den hals hier en daar tandtswyze getekend was, vermoedde hy, dat men dezen man met een yzere keten gewurgd had. Eindelijk, vindende eenige bloedvlekken op zijn ligchaam, en voegende alle deze bewyzen by malkander, sprak hy uit, dat den gevangen vermoord was, en wierp deze

Hunne door de Geestelijkheid in zijn gevangenis opgehangen.

(a) Een Officier die het opzicht heeft over d' openbaare misdaaden en ongeregeldheden.

moord, na dat hy 't ligchaam der Gestorvenen ontlast had; op d'Officiers van de gevangenis. Men vernam uit andere informatien of onderzoekingen, dat twe Officiers van den Bisschop, den Sergent en de Klokkeluyer, aan de misdaad schuldig waren. Vervolgens beschuldigde den Sergent den Officiaal en den Klokkeluyer.

Terwijl men met d' onderzoekingen voortvoer, tastte den Bisschop Hunnes ligchaam aan, op nieuwe punten van Kettery. Men trok deze punten uit de voorreden, die voor aan in de Bybel van Wiklef stond; en hier op deed men het dood ligchaam een nieuw proces aan. Om te bewyzen, dat Hunne een Ketter was, maakte men zich vroed, dat het genoeg was te toonen dat hy een schadelijke Bybel had. Aldus leverde men het ligchaam over aan den wereldlijken arm. Toen het vonnis uitgesproken wierd, was den Bisschop van Londen verzeld van den Bisschop van Durham, van den Bisschop van Linkoln, en van een goed getal van Doctors, zo in het Geestelijk Recht, als in de Godtsgeleerdheid: invoegen dat dit vonnis aaagezien wierd als een daad van de geheele Geestelijkheid. Den 20. December verbrandde men het ligchaam op een plaats van Londen, Smithfields geheeten.

Zijn dood ligchaam op beschuldiging van Kettery verbrand.

Den 20 Dec. 1514.

Dit werk had een gantsch ander gevolg als de Geestelijken verwachtten. Zy hadden geloofd, indien Hunne als een Ketter veroordeeld wierd, dat daar niemand zijn verdediging zou durven onderneemen; en het tegendeel gebeurdde. Men hoorde niet als morren, over dat een man, die een zeer goede naam had, op een zo ongewoonlijke wijs gehandeld was geworden. Van toen af vattede de stad Londen een afkeer op tegen de Roomsche Geestelijken, daar ze zich nooit af ontslagen heeft. Sedert die tyd zag men haar altijd yverig in d'eersten welke tegen hen spraken, te volgen: en in 't algemeen geloofden weinige lieden, datze zich met Hunnes ongeluk niet en behoorden te bemoeyen. Al de wereld voer uit tegen de wreedheid der Geestelijkheid: men zei, dat d'eenige misdaad van Hunne was, een Geestelijke in de gewoonlijke Gerechtshoven vervolgd te hebben; dat men hem daar op in een harde gevangenis had gesmeeten; dat men hem in deze gevangenis duizend elenden had doen lijden, en dat men hem eindelijk wreedelijk vermoord had; dit alles om hem eerloos te maaken, en om zijn familie of huisgesin zijn goederen t'ontsteelen. Maar 't geen en de deernis, en de klachten van 't gemeene

't Volk vat hier over een afkeer op tegen de Geestelijken.

ne.

ne, tot d' overmaat toe voortdreef, is dat men Hunnes doode ligchaam, na het zelve geduurende zijn leeven op zodanig een wys gehandeld te hebben, verbrandhad. Dit was, volgens 't schreeuwen van een iegelijk, d' uiterste wreedheid, en een beleid daar men zeer weinig voorbeelden af had, zelfs by d' allerwoeste volkeren.

Den Bisschop ziende dat alles ontdekt was, en dat men met d'onderzoekingen voortvoer, verzuimde niets om de loop van deze zaak te stutten. De partyen wierden in den Raad gedaagd. Men bracht daar te berde, dat zy zo veel waters niet vuil en maakten als uitwraakzucht, of uit een misdaadige geneigdheid tot de Kettery. Den Kardinaal wendde zijn vlijd aan om een order tot het staaken der vervolgingen te doen geeven: maar d' omstandigheden van de misdaad waren zo haatelijk, en te gelijk zo klaar, dat deze order geen gevolg en had. Hoe men de zaak meer trachtte te smooren, hoe men het volk in haar vermoeddens meer versterkte. 't Huis der Gemeente stuurde een Bil aan het Hooger Huis om Hunnes kinderen in hun eer en in hun goederen te herstellen. Deze Bil wierd, door de goedkeuring der Heeren, en door de bewilliging des Konings, wel haast een wet. Maar een andere Bil, wegens den aart van Hunnes dood, veroorzaakte in 't Hooger Huis groote twistingen. Den Bisschop van Londen zei; dat dezen man gewisselijk zelve zich opgehangen had; dat d' Officiers, welke d' informatien hadden opgenomen, schurken, falsarissen, en meineedigen waren; dat, indien zy voortvoeren, hy zijn huis niet langer tegen de Kettery zou konnen verdedigen. Gelijk de Geestelijkheid in dit Huis zeer machtig was, wierd 'er de Bil van 't Huis der Gemeente maar eens geleezen. Aan d' andere kant liet de zaak echter niet in de gewoonlijke Hoven voortgezet te worden: den Officiaal en den Sergent wierden beschuldigd en gedaagd, als voornaamste auteurs van de moord, begaan in de persoon van Rykaard Hunne.

Vervolg van het voorgaande werk.

De Geestelijkheid, die toenmaals vergaderde, vindende de zaaken in dezen staat, en ziende dat men 't op haar privilegien gemunt had, tastte terstond den Doctor Standish aan, en maakte zich gereed om hem rekenschap te doen geeven van het geen 't welk hy wegens deze materie gezegd had. Den Doctor verscheenen zijnde, deed men hem mondeling tegenwerpingen noopende het recht, 't welk de wereldlijke

Hoven pretendeerden te hebben om de Geestelijke persoonen t'oordeelen. Des anderen daags stelde men deze tegenwerpingen in geschrift: men gaf hem de zelven, en men betekende hem een dag om 'er op t'antwoorden. Hy vermoedde wel, waar men heen wilde, en begreep zeer wel, dat zijn zaak een kwaaden uitslag zou hebben, indien ze van de Geestelijkheid geoordeeld wierd. Dit deed, dat hy toevlucht nam tot de bescherming des Konings. Hy vertoonde hem, dat men hem niet aan en tastte, dan ter oorzaak dat hy, om zijn plicht te voldoen, zijn gevoelens, als Advokaat van zijn Majesteit, in conscientie gezegd had. Om deze slag af te weeren, verzekerden d'Afgevaardigden der Geestelijkheid den Koning, dat hun voorneemen niet en was den Doctor te vervolgen, wegens 't geen hy gezegt mocht hebben in hoedanigheid van zijns Majesteits Advokaat, maar alleenlijk wegens gevoelens, welken men hem beschuldigde op den stoel gepredikt te hebben, zo te S. Paulus, als elders, tegen de wet Godts, en de vrydommen des Kerks, die zy altemaal gehouden waren te handhaaven; dat zy wyders niet en twyfelden of den Koning zou hen in deze gelegentheid ondersteunen, zo om de verbintenissen van zijn hulding te voldoen, als om te vermijden onder de Kerkelijke tucht te vallen. Van d'andere kant baden den Adel, de Rechters, en 't Huis der Gemeent, den Koning, zijn bescherming aan Standish te vergunnen, te gedenken aan den eed welke hy in zijn hulding had gedaan, en den Wereldlijk Gerechte de privilegien en de rechten, die haar wettelijk toekwaamen, te behouden.

Den Koning vond zich ten dezen opzichte in een zeer groote belemmering. Hy wilde niets van zijn tydelijk gezag verliezen. Ten anderen wist hy wel, wat moeiten hy zou hebben uit te staan, indien hy zich met zijn Geestelijkheid over hoop wierp. Hy stuurde om den Doctor Volsey, toenmaals Deken van zijn Kapel, naderhand Bisschop van Exeter, en beval hem, dat hy hem als een recht Christen, en als goed onderzaat, zijn gevoelen over deze zaak zou zeggen. Den Doctor, na 't geschil onderzocht te hebben, betuigde aan den Koning op zijn conscientie, en volgens de getrouwheid welke hy hem schuldig was, dat hy niet en geloofde, dat het in Engeland aangenomen gebruik van de Geestelijke persoonen voor de Wereldlijke Rechters te vervolgen, niet te samen en kon gaan of met de Godlijke wetten, of zelfs met de Kerkelijke vrydommen. Den Koning door deze betuiging aangemoedigd, beval aan alle zijn Rechters, aan zijn Advokaaten

ten Generaal, zo in de Geeſtelijke als in de Wereldlijke Hoven, en aan eenige leden van beide de Huizen des Parlements, zich in het Klooſter der Dominikaanen te vervoegen, alwaar de zaak verhandeld zou worden. De beſchuldiging, opgeſteld tegen den Doctor Standiſh, wierd daar geleezen: men vervolgde hem, om dat hy gezegd had; 1. dat de laager Orders niet heilig en waren; 2. dat de vrydom der Geeſtelijken niet van Godlijk recht was; 3. dat d'Overigheid de Geeſtelijken kon ſtraffen, als de Prelaaten ten dezen opzichte hun plicht niet waar en naamen; 4. dat geenige Kerkelijke wet verbindelijk kon zijn, dan voor de geenen die zich daar aan onderwierpen; 5. dat de ſtudie van het Geeſtelijk Recht onnut was; 6. dat'er in het geheele boek der Dekreeten niets en was te vinden, 't geen voor Chriſtenen verbindelijk was. Standiſh antwoordde op het 3. op het 5. en op het 6. artykel, dat hy deze dingen nooit openbaarlijk geleerd had; dat hy niet te recht en wiſt, of hy ze in den ommegang had gezegt, maar dat hy 'er zich weinig mee bekommerde of 't gebeurd was, of niet. Op het eerſte artykel bracht hy te berde, dat de laager Orders in een zin heilig waren, en niet in een andere. Wat het 2. en het 4. belangt, hy bekende, dat hy ze geleerd had, en voegde 'er by, dat hy gereed was om zijn gevoelens te verdedigen. Eenige Afgevaardigden der Geeſtelijkheid zeiden daar op, dat, dewijl niemand, volgens 't Godlijk recht, zijn vader konde oordeelen, vermits hy 't eerſte Gebod van de twede tafel zou overtreden, daar uit volgde dat de Geeſtelijke perſoonen, die zo veel Geeſtelijke vaders waren, niet geoordeeld moeſten worden door wereldlijke perſoonen. Standiſh gaf ten antwoord, dat deze regel plaats kon hebben ten opzicht der Prieſters, zonder ingevoerd te worden voor d'andere Geeſtelijken, den welken de tytel van vaders niet toe en kwam; dat het wyders een dwaaling was, zich in te beelden dat iemand, volgens 't Godlijk recht, zijn vader niet zou konnen oordeelen, dewijl hy, in een zin, boven hem zou wezen; en dat, hoewel het gebod, 't geen men by bracht, in algemeene termen vervangen was, het zelve echter niet en liet eenige bepaaling t'ontfangen, gelijk 't verwijzen en 't rechten der miſdaadigen, gedaan uit kracht der bevelen van een Overigheid, niet en verkorte het Gebod, door het welk de Doodſlag verbooden was.

Maar het vertoog van den Doctor Volſey, vermocht meer op de vergadering, als deze eerſte redenen. Hy zei, dat de Kerkelijke ordonnantien alleenlijk verbindelijk waren voor de geenen, die 'er

zich aan onderwierpen. „ Laat ons hier over aanmerken, *vervolgde* „ *hy*, dat eertijdts de wereldlijke Priesters altemaal getrouwd waren; „ dat men ten tyde van S. Augustinus, den Apostel van Engeland, „ dit gebruik afschafte; dat de nieuwe Ordonnantie, daar over ge- „ maakt, in Engeland, zo wel als in verscheidene andere landen, „ aangenomen wierd; en dat sedert die tyd niemand onzer wereldlij- „ ke Priesters getrouwd is geweest. Laat ons vervolgens aanmerken, „ dat deze Ordonnantie niet overal in de geheele wereld aangenomen „ wierd; dat de Grieken niet geloofden verbonden te zijn de zelve „ t'onderhouden; en dat zelfs op den huidigen dag hun Priesters de „ vryheid hebben van te trouwen, zo wel als de wereldlijke persoo- „ nen. Indien dan d'Oostersche Kerk, zonder daarom door onze „ Kerk veroordeeld te zijn, zich heeft konnen ontslaan van d'Ordon- „ nantie, welke den Priesters de ongehuwde staat oplegt, volgt daar „ dan niet uit, dat het gebruik, 't geen in dit Koningrijk is bevestigd, „ van de Geestelijke persoonen aan de Wereldlijke Rechtbanken „ t'onderwerpen, geen zonde en is, dewijl wy de Dekreeten, wel- „ ke sulks verbieden, nooit aangenomen hebben? Laat 'er ons by- „ voegen, dat dit gedaan word tot het gemeene best, 't geen het „ oogmerk van alle de wetten is, en 't geen boven alle d'andere be- „ trachtingen gesteld moet worden.

't Geschil aldus van beide de zijden beweerd zijnde, gaven de Rechters hun gevoelen, *dat alle de geenen van de vergadering der Geestelijkheid, die de sommatie of daaging tegen Standish uitgesproken hadden, vervolgd konden worden door de wet Præmunire facias.* Zy voegden 'er iets by wegens de staat der Parlementen. Niettemin dewyl het geen, 't welk zy zeiden, tot mijn onderwerp niet en behoord, zal ik 'er hier niet af spreeken, stuurende de geenen, die 'er meer af willen weeten, na de Verzameling van Killway. Zo haast als de Rechters dit vonnis uitgesproken hadden, scheidde de vergadering. Maar kort daar na kreegen alle de Heeren, zo Geestelijke als Wereldlijke, verscheidene Leden van het Laager Huis, alle de Rechters, en den Raad, last om zich in 't Kasteel Baynard te vervoegen. Hier betuigde den Kardinaal op de knien aan den Koning; *dat niemand der geenen, welke de vergadering der Geestelijkheid uitmaakten, 't voorneemen had gehad van iets tegen de rechten des Kroons t'onderneemen; dat hy voornaamelijk, die al zijn fortuin aan zijn Majesteit verschuldigd was, zich wel gewacht had van in zo misdaadige gevoelens te zijn;*

maar

maar dat ze altemaal daar op aanhielden, dat men de Geestelijke persoonen niet dwingen kon onder d' Overigheid te staan, zonder de Godlijke wetten, en de Kerkelijke Canons, welken zy gesworen hadden uit al hun macht te verdedigen, t' overtreden; dat zy derhalven zijn Majesteit zeer ootmoediglijk baden, zich niet bloot te stellen voor de Kerkelijke tucht, en 't beslechten van dit geschil aan den Paus en aan de Kardinaalen te laaten. Ons dunkt, zei den Koning tot hem, *dat den Doctor Standish en onze Advokaaten u wydloopig genoeg geantwoord hebben op alle de punten, welke tot dit geschil behooren. Sire*, voerde den Bisschop van Winchester hem te gemoet, *'k ben verzekerd, dat dezen Doctor 't gevoelen, 't welk hy beweerd heeft, op zijn eigen gezag niet zal staande houden.* Standish vernoegde zich met daar op t' antwoorden, dat hy niet en zag wat een arme Geestelijke geheel alleen tegen de Bisschoppen en de Geestelijkheid van Engeland kon uitrechten. Een stilswijgen van eenige oogenblikken op deze twist gevolgd zijnde, verbrak den Bisschop van Kantelberg de zelve, om te vertoonen; *dat men Heilige Oudvaders van de Kerk Martelaars had zien worden, door zich tegen d' uitvoering van een diergelijke wet te stellen. Maar*, voegde Fineux, Opperhoofd van 't Gerecht, daar by, *hoe veel Heilige Koningen heeft men de zelve wet zien doen onderhouden? hoe veel Heilige Vaders zich 'er aan onderwerpen, en mogelijk zich 'er niet aan onderwerpen, als om dat hun gehoorzaamheid ten dezen opzichte hen niet en dacht te stryden tegen het Godlijk recht.* Hy zei noch; *dat hy gaarne weeten wilde, door welke wet de Bisschoppen een Geestelijke in criminele zaaken zouden konnen oordeelen, dewijl zulks alleenlijk door de burgerlijke wetten geregeld was. Aldus*, voegde hy 'er by om te besluiten, *moeten of de Geestelijken, beschuldigd van misdaaden, gantsch niet geoordeeld worden, of ze moeten door de wereldlijke Overigheden geoordeeld worden; zy moeten leeven zo als 't hen behaagt, of ze moeten onder de gewoonlijke Hoven staan.* Niemand op de redenen des Opperhoofts van 't Gerecht antwoordde, geloofde den Koning, dat het voor hem tijd was van te spreeken. *Wy zijn*, zei hy, *door de wil en door de genaade Godts, Koning van Engeland; en gelijk de Koningen, onze voorzaaten, na God nooit Opperheer erkend hebben, zo weet, dat wy hebben besloten de rechten van onze Kroon, en die van onze tijdelijke macht, te behouden, zo wel in deze ontmoeting als in alle de gelegentheden die' er zich toe zullen konnen opdoen; en dat wy deze verdedigen zullen met de zelve standhaftigheid als onze Vooronders hebben gedaan.*

Wy-

Wyders, wat uw Dekreeten belangt, 't is ons niet onbewust, dat gy Heeren van de Geestelijkheid gemeenlijk d'eersten zijt die de zelven overtreede; getuige daar van zy 't geen eenigen van onze Advokaaten u gezegt hebben. Gy geeft aan uw Ordonnantien de zin, die u 't gunstigst is; maar wy zullen 'er ons niet na schikken, dan voor zo veel als onze Voorzaaten 't hebben gedaan.

Den Aardtsbisschop van Kantelberg, bad hem, d'uitspraak van 't geschil zo lang op te schorten, als 'er van noden was om 'er antwoord van den Paus over te hebben. Hy voegde 'er by; dat zy het zelve op hun eigene kosten zouden verzoeken; en dat zy, indien zy bevonden dat zy 't in conscientie konden doen, zich vervolgens aan de wetten des Koningrijks zouden onderwerpen. Den Koning gaf geen antwoord op deze bede. Kort daar na wierd 'er een order vervaardigd, om den Doctor Horsey, Officier des Bisschops van Londen, in hegtenis te zetten: maar dezen Doctor vertrok zich ten Huize van den Aardtsbisschop, alwaar die van de Geestelijkheid niettemin beweerden dat hy gevangen was. Eindelijk, men vond een middeling, 't welk was dat Doctor Horsey zich in de gevangenis, des Konings Bank geheeten, vervoegen, en in de Rechtbank van de zelve naam geoordeeld zou worden. Den Bisschop van Londen hield by den Kardinaal krachtiglijk aan, om den Koning aan den Prokureur Generaal te doen belasten, dat hy Horseys beschuldiging voor onwaarachtig zou erkennen. Zijn reden was, dat men noodwendiglijk beletten moest, dat de zaak ter uitspraak der Gesworenen gesteld wierd, vermits de stad Londen een zo groote geneigdheid tot de Kettery had, dat zy alle Geestelijken, zelfs den alleronnoozelste, schuldig zou vinden. Den Koning aan d'eene kant besloten hebbende zijn Geestelijkheid niet al te zeer te verbitteren, en ten anderen genoegsaam voldaan over zijn gezag te hebben gehandhaafd, dewijl Horsey in de handen van het Wereldlijk Gerecht was, wilde 't daar wel by laaten. Hy belaste dan den Prokureur Generaal, de zaak niet aan te dryven. Horsey wierd voor de balie gebracht: men las 'er zijn beschuldiging: men vroeg hem, volgens de gewoonte, of hy schuldig was, of niet: hy antwoordde, niet schuldig: en den Prokureur Generaal gezegt hebbende, dat hy 't niet en was, wierd dezen gevangen weer in vryheid gesteld. Hy begaf zich na Exeter, daar hy 't overige van zijn leeven doorbracht, zonder ooit te Londen te verschijnen, 't zy uit vrees, of wel uit schaamte. Van d'andere kant deed

deed de Koning de vervolgingen tegen den Doctor Standish ophouden.

'k Vind niet, dat het Roomsche Hof zich met deze zaak bemoeid heeft, hoewel men haar dikwils in geringer gelegentheden alle haar bliksemen tegen Vorsten heeft zien uitwerpen. Maar de Paus had Hendrik toenmaals van noden; en 't zou geen voorzichtigheid geweest hebben, hem te vertoornen. De twist eindigde t'eenemaal tot nadeel der Geestelijken. Zo haast als men hun vrydommen onderzocht had, bevond men, dat ze geen andere grond hadden als hun eigene Ordonnantien. Nu maakten weinige lieden zich vroed, dat dit een genoegsaam recht was; vermits alle deze Ordonnantien, en alle deze Dekreeten, door hen zelven, tot hun eigen voordeel, gegeeven waren. Daarenboven verlooren zy hun aanzien by het volk. Men geloofde by na niet, dat 'er een eenige onder hen was, die aan de moord van Hunne geen schuld en had. Ten anderen was de stad Londen niet zeer wel voldaan over de proceduren van des Konings Bank, in de welke men de schuldigen niet gestraft en had. Een iegelijk besloot, dat de Koning meer had gedacht om zijn eigene rechten te verdedigen, als om recht te doen.

'k Heb dit geschil wat wydloopig verhaald; vermits het, volgens alle schijn, groote indruk op de geesten deed, en de zelven uitstekend wel schikte tot de veranderingen, welke vervolgens gebeurden. Wyders weet ik niet, in welke termen de Proceduren van die tijd in de Boeken van de vergadering der Geestelijkheid gesteld wierden; door dien d' openbaare Acten van alle de Geestelijke Hoven, indien men 'er eenigen van dat des Aardtsbisschops van Kantelberg, en van dat des Bisschops van Londen, afuitzonderd, in die schrikkelijke brand van deze groote stad, voorgevallen in den jaare 1666. vernield zijn. 't Geen ik hier over te zeggen heb, is dat, dewyl Fox, 't zy hier in, 't zy in andere zaaken, welken men noch met de Stadtsboeken kan vergelijken, zeer naauwkeurig is, men hem ook, mijns oordeels, gelooven moet in de dingen, die toen ter tijd zijn geschied, en waar van d' Acten verlooren zijn.

Op dit na, bleef 't gezag der Geestelijkheid, geduurende Hendriks achtien eerste jaaren, in zijn geheel. Tot die tijd toe was deze Vorst altijd een zeer onderdaanige Zoon aan de Stoel van Romen. Kort na zijn komst tot de Kroon, schonk Julius de II. hem een goude Roos, door de handen des Aardtsbisschops van Kantelberg; (a) een ge-

(a) Ziet de verzameling van onze openbare Acten, N. 11.

geschenk, 't welk de Bisschoppen van Romen gemeenlijk aan de nieuwe Koningen doen, en 't geen zy, met meer reden, aan kinderen doen zouden konnen. Hendrik was 'er echter zeer wel over voldaan; en om 'er aan den Paus zijn erkentenis over te betuigen, sloot hy in 't volgende jaar een verbond met Ferdinand, tot de bescherming van de Kerkelijke Staat tegen de Franschen. De Koning van Vrankrijk, geholpen van eenige andere Vorsten, en van eenige Kardinaalen, vervolgens eerst te Piza, naderhand te Milaanen, en eindelijk te Lion, een Concilie vergaderd hebbende, in het welk den Paus gedagvaard, en zo lang van zijn Pausschap ontbloot wierd; en dezen Paus van zijn kant een ander (a) Concilie te Romen hebbende beroepen, stuurde Hendrik den Bisschop van Worcester, den Bisschop van Rochester; den Prioor van S. Ian, en den Abt van Winchelkomb, derwaarts. Hier pretendeerde men de geheele Westersche Kerk te verbeelden, maar het was gelijk zy 't sedert verscheidene eeuwen geweest had: dat's te zeggen, dat een klein getal van uitheemsche Bisschoppen, een goed getal van Italiaansche Bisschoppen, en een gedrang van Abten, van Priooren, en van andere Geestelijke persoonen van de laatste Order, zich aldaar vinden lieten, om te bevestigen 't geen den Paus van voorneemen was te doen verhandelen. Zijn voorstellingen wierden 'er met eerbiedigheid ontfangen; en men verspreidde ze van daar door de gantsche wereld, bekleed met een heilig gezag, als de Dekreeten en de Decisien of Uitspraaken van de Heilige Katolijke Kerk, vergaderd in een algemeen Concilie.

Hendriks diensten omtrent de Pauzen, geduurende de 18 eerste jaaren van zijn Regering.

(a) Dit Concilie vergaderde in de Kerk van Latranen den 19 April 1512.

Leo de X. in de plaats van Julius de II. verkoozen zijnde, volgde hem ook in dit goed verstand met Engeland. Hendrik ontfing van hem een geschenk van gewijde Roozen, en kort daar na een Kardinaals hoed voor Volsey. En toen dezen Vorst zijn boek tegen Luther aan Leo de X. zond, vereerde den ieverigen Paus hem met de tytel van Beschermer des Geloofs, en schreef hier over een schoone brief aan hem, getekend met zijn hand, en met die van 27 Kardinaalen. 't Is de zelve tytel, welke Hendrik sedert die tijd zo gaarne gevoerd heeft, hoewel andere Koningen van Engeland die voor hem gevoerd hadden, gelijk Spelman aanwijst. Altoos men kan daar uit zien, hoe lichtelijk de Pausen toen ter tijd de Vorsten verplichten konden, dewijl een Roos, of een bloote Tytel, de gewichtigste diensten betaalde.

Den 11 Octob. 1521.

Mylord Herbert.

Volsey, die zo veel deel had in de regering van den Staat, had, gelijk men wel denken kan, noch meer vermogen in de Geestelijke

zaa-

zaaken, welke met zijn hoedanigheid beter over een ſcheenen te komen. Niettemin ontmoette hy 'er by wylen hinderpaalen in. Warham klaagde eens aan den Koning; dat Volſey in zijn Hoven van Pauſelijke Gezant al te veel ondernam. De Koning wilde zien, wat 'er af was, en hebbende bevonden dat den Aardtsbiſſchop gelijk had, haalde hy den Kardinaal dapper over den hekel: 't geen hem omzichtiger maakte als voorheen, en hem ter zelve tijd tegen Warham een heimelijke haat inboezemde, welke hy ſedert altijd behield.

Ten anderen maakte hy zich de gantſche Geeſtelijkheid te vyand, met de zelve te willen hervormen. Ten deſen einde had hy zich van den Paus een Bul doen geeven, die hem toeſtond alle de Kloosters van Engeland te bezichtigen, te voorzien in de miſbruiken welken hy onder de Geeſtelijken zou bemerken, en geduurende een geheel jaar, te rekenen van den dag dat de Bul getekend was, van alle de Kerkelijke Ordonnantien vry te ſpreeken. Zulk een wijd uitgeſtrekte macht feilde niet hem de nijd der Geeſtelijken, alreedts verbitterd door de krachtige en verſmaadende uitdrukkingen van deze Bul, op den hals te haalen. Den Paus ving de zelve aan door een ſtrenge hekeling der ongeregeldheden, daar men hem hier in zag; dat hun onweetenheid ongeloovelijk was; dat hun leeven tot een argernis ſtrekte; en dat zy aan een booze geeſt overgegeeven waren. Men ſprak verſcheidentlijk wegens deze Bul. In 't algemeen kwam men daar in overeen, dat de Geeſtelijkheid bedurven was; maar men voegde 'er by, dat de voorzichtigheid verbood deze verdurventheden voor d'oogen des volks bloot te ſtellen; en eindelijk, dat den Kardinaal niet zeer bekwaam en was om lieden, welker ongeregeldheden noch zo openbaar niet geweeſt hadden als de zijnen, noch by gevolg zo argerlijk, al hadden ze ook zelfs zo groot geweeſt, te beriſpen en te hervormen.

Bul om de Geeſtelijkheid te hervormen, van den 10. Iuny 1519.

Ziet Mylord Herbert, en het 29. artijkel van de beſchuldiging, in't Parlement gedaan tegen den Kardinaal.

Wy hebben alreedts gezegt, dat de hoogmoed hem t' eenemaal bezat. Hy trachtte in alle dingen, in zijn huis, in zijn ſtoet, in zijn kleederen, in alles 't geen uiterlijk bleek, met een doemelijke heerlijkheid te leeven. 't Is d'eerſte Prelaet van Engeland geweeſt, die zy de gedraagen heeft. In de wereld wilde hy den Koningen niet toegeeven: en in de Kerk, niet vernoegd met zich van Biſſchoppen en van Abten te doen dienen, of het water en het ſervet uit de hand van een Hertog en van een Graaf t' ontfangen, deed hy de dienſt met de zelve plechtigheden als de Pauſen ze doen; zy in de welken de hoogmoed zodanig heerſcht, dat ze by na gelooven zich te vernederen, als ze de zelve

Hoogmoed van den Kardinaal Volſey.

Ziet Polyd. Virgil.

eer en de zelve dienst aan God bewyzen, die gemeene menschen aan hen bewyzen.

Hy neemt voor, de Geestelijkheid te hervormen, en eenige Kloosters te vernietigen.

Daar benevens had hy een zeer groote geest. Hy wist wel; dat het leven der Geestelijken schandelijk was; dat zy in een grove onweetenheid waren; dat derhalven het volk wel haast alle eerbiedigheid voor hen zou verwerpen, indien men niet spoediglijk arbeidde om alle de misbruiken, welke onder hen waren ingesloopen, te weeren. En hoewel hy zich groote vryheden gaf, wilde hy echter niet, dat zijn voorbeeld tot ontschuldiging van der anderen ongeregeldheden zou dienen. Mogelijk had hy van zijn Canonisten geleerd, dat de Kardinaalen Prinsen des Kerks zijnde, de gewoonlijke wetten zich niet tot over hen uit en strekten. Wat 'er af zy, alles geeft ons voet om te gelooven, dat hy volkomentlijk voorgenomen had, de Geestelijkheid van de laatste rang te hervormen, en ten dien einde alle bedenkelijke middelen, buiten dat van een goed voorbeeld, te gebruiken. In deze gedachte verzocht hy van den Paus de Bul, daar wy af gesproken hebben. Hy wilde alle de Kloosters van Engeland bezichtigen; de verdurvenheden, welken hy daar in zou vinden, voor d' oogen des volks ten toon stellen; en door dit middel het besluit, 't geen hy genomen had, van een gedeelte dezer Kloosters te vernietigen, en de zelven te veranderen in Hoofd- en in Collegiale Kerken, en in Collegien, rechtvaardigen. Hy had'er alreedts met den Koning af gesproken: en Kromwel, Secretaris van dezen Prelaat, was van het voorneemen, gelijk men in 't gevolg zag, toen hy zo wel wist, hoedanig men zich draagen moest, om de Kloosters t'eenemaal te vernietigen. Maar men ried Volsey, zich niet te dienen van zijn Bul, welke hem de haat van al de wereld op den hals haalen, de meeste Monniken haatelijk en versmaadelijk maaken, en den vyanden des Kerks een groot voordeel zou geeven. Men voegde 'er by, dat, indien hy de zelven vernietigen wilde, hy zulks, door het bloot gezag des Paus, zonder gevaar en zonder belemmering kon doen.

Hy matigt zich de macht aan van de vergaderingen der Geestelijkheid te beroepen. N° 3.

Hy maatigde, in de hoedanigheid van Legaat, zich de macht aan van de Vergaderingen der Geestelijkheid te beroepen. Deze Beroepingen geschiedden op twederlei wyzen. Voor eerst zond de Koning, met de kreitsbrieven wegens 't houden van 't Parlement, orders aan beide d' Aardtsbisschoppen, om de Geestelijken van hun Provincien te vergaderen. Men zal in onze Verzameling der openbaare Acten een dezer orders vinden, welke niet en verscheelden van de tegen-

woor-

woordigen, als daar in dat de Koning nooit een vaste dag stelde, laatende 't aan de twe Aardtsbisschoppen d'uiterste vlijt aan te wenden, en zelve, in de brieven welken zy door hun Bisdommen omzonden, dezen dag te stellen. Een andere soort van Vergaderingen der Geestelijkheid wierd beroepen door ieder Aardtsbisschop in zijn Provincie, als 'er gewichtige zaaken t'onderzoeken waren. In d'openbaare Acten word maar van een dusdanige Vergadering gesproken, welke beroepen wierd door den Aardtsbisschop Warham, in 't eerste jaar van Hendriks Regering, om de vrydommen des Kerks *(aldus sprak de Brief)* welken men op een uitsteekende wijs geschonden had, te herstellen. Ziet onze Verzameling No. 4.

Sedert die tijd vervaardigde de Kardinaal, in de hoedanigheid van Legaat, altijd d'orders tot de Beroeping der Geestelijkheid. Ik vind in de Gemeene Boeken, dat de Koning in den jaare 1522. aan den Aardtsbisschop Warham een Brevet zond, om zijn Geestelijkheid te beroepen; 't geen Warham deed, stellende S. Paulus kerk tot de plaats van de Vergadering, en den 20 April tot den dag van d'opening der Zittingen. Maar de Kardinaal bracht zo veel by Hendrik te weeg, dat hy, met zijn bewilliging, deze Vergadering, uit kracht van zijn macht van Legaat, op den 2 Mey verbrak. En terstond stuurde hy last aan Tonstal, Bisschop van Londen, om de Geestelijkheid van Kantelberg in de Kerk van S. Pieter te Westmunster te doen vergaderen. De last behelsde; dat men arbeiden zou om de verdurvenheden, welke in de Kerk geslopen waren, te hervormen; en dat men zou raadpleegen wegens andere gewichtige zaaken, welke daar voorgesteld zouden worden. Men weet niet, of deze Vergadering eenige Hervorming deed; want alle d'openbaare Acten van die tijd zijn verlooren. Ziet hier 't geen 'er ons zekers af overgebleeven is. „De Kardinaal stelde daar „voor, welke diensten de Koning aan de Kerk gedaan had; 't zy met „de scheuring, die zelfs, ten tyde van Julius de II. in de Stoel van S. „Pieter gekomen zou hebben, in haar geboorte te smooren; 't zy met „de Heilige Stoel tegen de tiranny der Franschen te beschermen; 't zy „eindelijk met een uitsteekend boek te schrijven tot de verdediging „des Kerks tegen de Ketters: dat hy zich aan d'andere kant in groote „verlegentheid vond; dat de Koning van Vrankrijk hem den oorlog „aandeed: dat deze zelve Koning den Hertog van Albanien in Schot„land had gezonden, om te trachten van die kant een inval in Enge„land te doen: dat derhalven de diensten, welken Hendrik aan de *Tonstal.* 33, 34.

„ Kerk gedaan had, en de staat zijner zaaken, hem reden gaven om „ van de Vergadering der Geestelijkheid eenige tekenen van erkente- „ nis te verwachten, voor het geluk 't geen zy onder zijn Regering „ genoot; maar dat, gelijk de Geestelijken van Engeland nooit zo „ groote verbintenis aan eenig Koning hadden gehad, als zy aan dezen „ Vorst hadden, zy meer voor hem behoorden te doen, dan men ooit „ voor iemand zijner Voorouders had gedaan.

't Verzoek was, een half jaar inkomste van alle de benificien, te betaalen in vijf jaaren tijdts.

Den Bisschop van Winchester en den Bisschop van Rochester waren vyanden van den Kardinaal. Den een, aan wien hy zijn fortuin verschuldigd was, haatte hem ter oorzaak van zijn ondankbaarheid. Den ander was zijn vyand door een edelmoediger beweegreden; want leidende zelve een zeer voorbeeldelijk leeven, kon hy zo veel ongeregeldheden in 't beleid van een zo groot Prelaat niet als met droefheid zien. Zy verklaarden zich alle beiden in deze gelegentheid tegen hem, en beweerden; dat dit een schatting was, welke men noch nooit van de Geestelijkheid geëischt had; dat het hen onmogelijk was te bestaan, indien zy de zelve betaalden; en dat de Vorsten zich in 't toekomende van een diergelijk voorbeeld zouden dienen, 't geen de Geestelijken elendig zou maaken.

Den Kardinaal had staat gemaakt, dat d'edelmoedigheid des Geestelijkheidts voor die des Parlements de weg zou baanen. Dit was d'oorzaak, dat hy alles in 't werk stelde, om zijn eerste oogmerk te doen gelukken. De geenen, welke het zelve dwarsboomen konden, wierden aan kant gestuurd. Men kreeg d' anderen op de hand: alleenlijk om de vrees van eenigen de loop af te snyden, wierd 'er verklaard; *dat het geschenk, 't welk men toenmaals aan den Koning deed, in 't toekomende niet in gevolg getrokken zou konnen worden.* Maar d' overige lachten met deze clausul; zeggende, dat ze nooit zou konnen beletten, dat d' Acte, welke zy gingen opstellen, in gevolg getrokken wierd. Wat 'er af zy, zy bewilligden eindelijk, en vingen de zelve aan in termen die t'eenemaal glorieus voor de Koning waren. Alle de geborene Engelschen, die benificien bezaten, waren uit kracht van deze Acte gehouden, een half jaar van hun oprechte inkomst aan hem te geeven, te betaalen in vijf jaaren tijdts: en de Buitenlanders, welke eenig Kerkelijk goed in het Koningrijk hadden, wierden geschat op een geheel jaar inkomsts, insgelijks in vijf jaaren te betaalen. Men kende

Ziet onze Verzameling N°. 5.

kende ten dezen opzichte vry den Bisſchop van Worceſter en van Landaff, Polydorus Virgilius, Petrus Carmelita, Erasmus, Sylveſter Darius, en Petrus Vannues, die, hoewel ze Buitenlanders waren, als geborene Engelſchen betaalden.

Deze afperſing vermeerderde de haat, welke die van de Geeſtelijkheid alreedts voor den Kardinaal hadden, die 'er zich zeer weinig over bekommerde. Hy verſmaadde hen: hy haatte voornamelijk de Monnikken, en hield de zelven voor onnutte monden, die, ver van eenige dienſt aan den Staat, of aan de Kerk, te doen, door hun ongeregeldheden tot argernis, en door hun luiheid en ledigheid tot laſt ſtrekten; waarom hy dan d' eenen weer tot hun inſtelling wilde brengen, en alle d' anderen vernietigen.

Sedert de Regering van de Koning Edgar, had de Kloofterlijke Staat in Engeland geſtadig aangenomen, en hoe langer hoe meer gebloeid. Onder dezen Vorſt wierden de meeſte Wereldlijke Geeſtelijken, ter oorzaak dat zy zich van hun vrouwen niet wilden afzonderen, van hun benificien ontbloot, door Dunſtan, Aardtsbiſſchop van Kantelberg; door Ethelward, Biſſchop van Winchester; en door Oſwald, Biſſchop van Worceſter; die alle drie Monniken geweeſt hadden. 'k Heb in de Rollen een Verklaaring van de Koning Edgar gezien, tot oprechting van 't Prioorſchap en 't Klooſter van Worceſter. Zy was van Allerkinderendag, in het 6. jaar van dezen Vorſt, en 't 964. van onzen Zaligmaaker. De Koning en de Koningin, twe Aardtsbiſſchoppen, vijf Biſſchoppen, zes Abten, even zoveel Hertogen, en vijf Ridders, hadden de zelve getekend: maar daar is geen zegel aan, en de Biſdommen, noch d' Abdyen, zijn 'er niet in uitgedrukt. Zy behelſde, dat de Koning, volgens de raad en de bewilliging zijner Vorſten en Heeren, dit Prioorſchap opgerecht had, en het zelve beveſtigde; dat hy alreedts zeven-en-veertig Kloofters had geſticht; en dat hy 'er noch drie nieuwen by wilde voegen, op dat men 'er zo veel mocht hebben als het Jubeljaar jaaren had; dat de geenen, welke voorheen deze benificien hadden bezeten, daar voor eeuwig van verſteeken waren, dewijlze d' eer van hun Order onder de voeten vertreeden, en 't beleid hunner kudden verwaarlooſt hadden, willende 't liever met hun vrouwen houden, als God kuiſchelijk, en volgens de Canons, dienen.

Staat der Kloofters in Engeland.

Rot. Part. II. Hend. VIII. part. I.

Nauwelijks waren de Monniken in de bezitting van de meeſten der Hoofdkerken en der Beneficien getreden, of zy gaven zich over aan

de

de zelve luiheid, en aan de zelve verwijfdheid, daar men zo lang over geklaagd had. Eindelijk de Weetenschappen weer beginnende te bloeyen, erinnerden de Geleerden zich niet als met gramschap, dat degeenen, die d'eenige zaak, welke bekwaam was om de menschen tot het voortkweeken der studien te brengen, in hun handen hadden, zelve zeer onweetende waren. De Monniken daarentegen geloofden, dat zy, om zich te beter te handhaaven, trachten moesten en de Weetenschappen, en de persoonen die zich daar toe begaven, haatelijk te maaken. Men zag hen terstond uitstrooyen; dat deze nieuwe kennissen zeer groote onheilen zouden veroorzaaken; dat ze een poort tot de Kettery zouden openen. Dit deed, dat de Herstellers der goede letteren, als Erasmus, Vives, en anderen, de Monniken niet en spaarden, en, ver van hen t'ontzien, hun gebreken en hun onweetenheid in 't gezicht van al de wereld ten toon stelden.

Gelijk de Koning de studie beminde, dacht de Kardinaal, 't zy dat hy ook de zelve liefde voor de fraaye zaaken had, 't zy dat hy zich na de neigingen zijns Meesters wilde schikken, om eenige Collegien te stichten, in de welken de Studenten onderhouden, en by gevolg opgewekt mochten worden om groote voortgangen te doen. Hy wilde ook in deze zelve Collegien minder schoolen voor de jeugd hebben. Aldus voorziende dat hy door dit middel de heerlijke Tytel van Beschermer der Weetenschappen zou verdienen, begaf hy zich gantsch en al tot een zo edele onderneeming, en besloot twe Collegien te stichten, en de zelven van goede inkomsten te voorzien, 't een t'Oxfort, en 't ander t'Ipswich, zijn geboorte-plaats. De kortste weg om tot dit oogmerk te geraaken, was eenige Kloosters te vernietigen: want men zei; dat zodanig een vernietiging, in zulk een gesteldheid van zaaken, noch tegen de wetten, noch tegen de billikheid, strydig was; dat men eenige eeuwen te vooren wel Wereldlijke Prebenden in zo veel Geestelijke Kanunnikschappen veranderd had; dat het geen, 't welk deze veranderingen rechtvaardigen kon, was dat de gemaakte of gegeevene goederen evenwel tot Geestelijke gebruiken aangewend wierden; eindelijk dat, indien de Paus een volkomene macht had over de geestelijke schat des Kerks, indien hy 'er na zijn wil mee leeven kon, de verdiensten van den eenen mensch neemen, en de zelven op een ander overdraagen; hy, met veel meer reden, de macht moest hebben van over de wereldlijke schat des

Collegien door den Kardinaal gesticht.

zel-

zelve Kerks te ſchikken, 't oud ge uik der gewyde goederen afſchafſen, en hem een ander aanwijzen.

De Kardinaal, aan wien Romen niets en weigerde, en die daar aangemerkt wierd als de Paus van een twede wereld, had geen moeite om van Klement te verkrijgen 't geen hy aan hem deed verzoeken. Men ſtuurde hem dan een Bul, om 't Klooſter van S. Frodeswide, t' Oxfort, ſtad die toenmaals onder 't Biſdom van Linkoln behoorde, te vernietigen, en de Monniken van het zelve in een ander Klooſter te plaatſen. Deze Bul eindigde met een zo wijdloopige *Niettegenſtaande*, als ze wezen kon. Daar ontbrak niet meer om tot de vernietiging te treden als de bewilliging des Konings, die ze eenige dagen daar na gaf. Andere Bullen van de zelve aart volgden wel haaſt op deze. Verſcheidene Geeſtelijke Huizen en verſcheidene Regentſchappen wierden vernietigd; en hun goederen van rechtswege de Vorſt toebehoorende, gaf hy de zelven door nieuwe Acten, welke in de Rollen ſtaan, altemaal aan de Kardinaal. Aldus begon Volſey deze doorluchtige ſtichtingen; en hy eindigde ze gelukkiglijk, d' eerſte in 't achtiende, en d' andere in 't twintigſte jaar van des Konings Regering, gelijk blijkt uit de Patenten of opene brieven, welken Hendrik gaf om de zelven te ſtichten.

Na het geen, 't welk wy van de Politique en van de Kerkelijke zaaken gezegt hebben, valt 'er nu maar te ſpreeken van de nieuwe gevoelens, welke toen ter tijd in Engeland ingevoerd wierden; of om beter te zeggen, daar valt meer te ſpreeken van die gevoelens, welken men in 't eerſt, als zo veel nieuwigheden, veroordeelde. Wy zullen ze van den oorſprong af ophaalen, en ze tot in 't negenthiende jaar van Hendriks Regering brengen.

't Volk had al over lange tyd de Kerkelijke perſoonen gehaat, ter oorzaak dat de Geeſtelijkheid, gedrukt door de ſcheuringen van de Paus, niets achterwege liet, om 't gemeen te doen betaalen, 't geen de Stoel van Romen hen afperſte. Hier van daan kwam het voor een gedeelte, datmen, zelfs ten tijde van Wiklef, en na hem, op vele plaatſen geen ſmaak meer begon te hebben in verſcheidene leerſtukken, welke algemeenlijk in de kerk aangenomen waren. De Biſſchoppen zouden Wiklef gaarne van kant gemaakt hebben; maar het was hen niet mogelijk ten einde van deze onderneeming te geraaken, vermits den Hertog van Lankaſter en Mylord Piercy hem beſchermden. Eindelijk, dezen Hertog in ongunſt geraakt zijnde, — Begin der Reformatie in Engeland.

 wierd

wierd Wikleft' Oxfort veroordeeld. Men kan niet recht zeggen, of de gevoelens, welken men hem toeschrijft, waarlijk de zijnen waren; dewyl wy 'er niets af en weeten, als uit het verhaal zijner vyanden, die met zodanig een haat geschreeven hebben, dat ze alles twyfelachtig hebben gemaakt. Hy stierf in vrede; maar zijn ligchaam wierd na zijn dood verbrand. Hy had de Heilige Schrift uit 't Latijn in 't Engelsch overgezet, en in 't hoofd van zijn overzetting een lange voorreden gesteld, in de welke hy zeer stoutelijk tegen de gebreken der Geestelijken sprak. Hy doemde d' aanroeping der Heiligen, en d' aanbidding der Beelden; hy ontkende de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sacrament des Avondmaals; hy vermaande al de wereld, zelfs ook het slecht volk, tot het leezen en tot het betrachten der Heilige Boeken. Zijn overzetting en zijn voorreden wierden zeer wel aangenomen van een groot getal van persoonen, welke in zijn gevoelens traden, eer door de beweegingen van de natuurlijke reden en van het menschelijk vernuft, als door de kracht van hun studie; zijnde de meesten van hen, indien men 'er eenige Geestelijken, die de zelve party aannamen, af uitzonderd, ongeletterde lieden, en van een geringe opvoeding. Zijn aanhangers maakten geen ligchaam, noch eenig gezelschap: in tegendeel leefden zy in een staat van verspreidheid, in verscheidene gedeelten des Koningrijks, en vernoegden zich met zijn gevoelens te volgen, zonder 'er openbaare belydenis af te doen. 't Voornaamste teken, waar aan men hen kende, was dat zy gemeenlijk nadeeliglijk van de Geestelijkheid spraken, welkers gebreken toenmaals zo bekend, en de wreedheden zo overmaatig waren, dat het volk verdiende, dat men haar de haat en de versmaadheid, dien het voor de Geestelijke persoonen had, ten besten hield. Dezen ondertusschen van hun kant niet denkende om afstand te doen van een zo groote geweldpleeging, verbitterden de zaaken hoe langer hoe meer.

Wreedheden van de Roomsche kerk.

Hoewel d' eerste Christenen nimmermeer gefeild hebben in hun Concilien te doemen 't geen hen docht tegen het Geloof te stryden, is het echter gewis, dat zy nooit goed gekeurd hebben, dat men de Ketters aan den lyve vervolgde. Indien twe Bisschoppen, onder de Regering van Maximus, zich daar anders in droegen, indien zy Priscilianus en zijn Aanhangers ter dood deeden veroordeelen, al de wereld versoeide hun gestrengheid; en daar waren lieden, welke weigerden met hen te communiceren. Waarlijk eenige oude Keizers hebben verschei-

ſcheidene ordonnantien gegeeven tegen allerhande ſoorten van Ketters, verwyzende hen tot een geldboete, en tot een verbanning, en beroovende hen van de privilegien, welken het overig volk genoot, als onder anderen waren de macht van teſtament te maaken, en erffenis te beuren, 't zy in 't geheel, of voor een gedeelte. Zy hebben zelfs de Manicheërs, lieden welker Religie een ſnoode vermenging van het Chriſtendom en het Heidendom was, ter dood veroordeeld. Maar de Biſſchoppen inzonderheid die van Afrika, twijfelden, hoe overmaatig de ſtoutheid der Ketters en der Scheurmaakers, welken zy voor hadden, was; zy twijfelden, zeg ik, of het Chriſten Geloof hen toeliet d'uitvoering, zelfs der gemaatigde wetten, die niet meer en verordenden als de geldboete, de verbanning, of de berooving van eenige privilegien, aan te dringen. Getuige daar van zy de moeite welke men had om den Heiligen Auguſtinus te doen begrypen, hoe noodzaakelijk het was daar toe te beſluiten. Eindelijk de Donatiſten niets meer ontziende, was men gedwongen hen met deze gemaatigde wetten te vervolgen: maar men bleef altijd in de gedachte, dat men hun leeven niet volkomentlijk kon aantaſten. Daar is noch iets meer geweeſt: als d'Overſten en de Gouverneurs der Provintien eenige Ketters ſtraften, arbeidden de Rechtzinnigen altijd om de ſtraf te verzachten.

De vyfde eeuw beſchaft ons het eerſte voorbeeld van een lijfſtraf, welke men ter zaake van Kettery geoeffend heeft, en dien de Kerk niet en heeft veroordeeld. Juſtinus de I. deed Severus, die, Patriarch van Antiochien geweeſt had, maar die geſtadig tegen het Concilie van Kalcedonien tierde, de tong uitſnyden. In d'achte eeuw deed Juſtinianus de II. gebynaamd *Rhinotmetus*, of *met d'afgeſneedene neus*, alle de Manicheërs van Armenien verbranden. Op dit voorbeeld; en omtrent het eind van d'elfde eeuw, wierden de Bogolimen, door den Patriarch en door het Concilie van Konſtantinopolen, ten vuure veroordeeld. Ten einde van de twaalfde, en in 't begin van de dartiende eeuw, zonderde zich een zeker getal van ongeletterde lieden, zonder eenig ander oogmerk als dat van hun zaligheid te bewerken, niet konnende dulden noch de miſbruiken die in de Godtsdienſt waren, noch het ſchandelijk leeven der Geeſtelijken, van de gemeene Vergaderingen af. Dominikus en eenige Preekheeren trachtten hen weder tot zich te trekken; maar ziende dat hun ſermoenen gantſch geen werking voortbrachten, namen zy toevlucht tot een middel, 't geen ten min-

ſten bekwaam was om deze nieuwe ſoort van Chriſtenen de mond te ſnoeren. Zy maakten de Rechters der plaatſen vroed, dat men alle hardnekkige Ketters moeſt verbranden: en om deze Rechters daar toe te dwingen, deeden zy in 't vierde Concilie van Latranen een Dekreet opſtellen; *dat d' Overigheden de Ketters moeſten uitrooyen; dat indien zy weigerden zulks te doen, zy in den Ban vervielen; en dat, indien zy daar na noch halſterrig bleeven in hun plicht niet waar te neemen*, dat 's te zeggen, d' Inquiſitie niet tot beulen te dienen, *zulks tot hun uiterſte laſt zoude ſtrekken.* In dit Dekreet zijn twe dingen aan te merken. 't Eerſte, dat het Concilie 't niet raadſaam geoordeeld had zich naauwkeuriglijk uit te drukken over de wijs, op de welke het verſtond dat men de Ketters zou uitrooyen: de tyd alleen heeft ons geleerd, dat het wezen moeſt met hen te verbranden. d' Andere zaak, die men wegens dit onderwerp moet aanmerken, is dat het zelve Concilie niet geloofd heeft, dat de Kerkelijke Tucht en de Ban een genoegſaame ſtraf waren voor d' Overigheden, welke een zo plechtiglijk gemaakt Dekreet overtraden. Men heeft de zelve noch hooger willen drijven. Aldus hebben de Vorſten zich in een byna zo groot gevaar gevonden als de Ketters zelven; indien nochtans het verlies van een Kroon in gelijkheid mag werden geſteld, met het verlies van 't leeven: dat is; *dat den wederſpannige Vorſt door de Paus afgezet zal worden; dat zyn Onderzaaten ontſlagen zullen zijn van den eed des getrouwheidts, welke zy aan hem hebben gedaan; en dat de Paus alle zijn landen zal geeven aan eenig Vorſt, die de Heilige Kerk gehoorzaamer is, zo als hy 't raadſaam zal oordeelen.* Deze Dekreeten gemaakt in een Synode, 't geen men ſtelt in de ry der algemeene Heilige Concilien, brachten terſtond de ſchrik in 't gemoed der Vorſten. De Graaven van Toeloeſe welke hun landen in de zuiderlijke gedeelten van Vrankrijk hadden, waren d' eerſten die 'er de kracht af gevoelden. Wat d' andere Vorſten belangt, zy beſwoeren de ſtorm, met hun Onderdaanen aan de woede der Geeſtelijke Hoven over te laaten.

't Vuur wierd de bekwaamſte ſtraf voor de Ketters geoordeeld; vermits het zelve alreedts verordend was voor de tovery, voor de beſweringen, en voor de zonde die de ſtrydigſte is tegen d' inſtelling des huwlijks. Aldus, om een t' eenemaal ſchrikkelijk gelaat aan de Kettery te geeven, moeſt men 'er de ſchrikkelijkſte ſtraf toe ſtellen. Ten anderen liet deze ſtraf de verbeelding van het eeuwig vuur; 't geen in de gedachte der nieuwe Inquiſiteurs niet feilen kon het deel te zijn der

Fits Herbert de nat. Brevium.

der elendigen, welker ligchaamen zy tot de tydelijke vlammenveroordeelden. En zekerlijk, 't gevolg zou overeengekomen hebben, indien zy God hadden konnen dwingen tot dit laatste gedeelte hunner oordeelen uit te voeren, gelijk zy d'Overigheden tot d'uitvoering van het eerste gedeelte dwongen. Wat'er af zy, zy verkondigden, dat God ontwijfelijk hun vonnissen zou bekrachtigen, volgens deze vermaarde belofte des Euangeliums; *alles wat gy op d'aarde zult binden, zal in den Hemel gebonden zijn.* Wyders, dewijl het of swaar, of gevaarlijk zou hebben gevallen, te bestryden 't geen zy met een zo groote verzekerdheid leerden, trachte men zich vroed te maaken, dat de zichtbaare uitvoering hunner vonnissen van d'onzichtbaare uitvoering der zelve vonnissen gevolgd zou worden. In 't algemeen, 't geen zy als Kettery veroordeelden, wierd voor de snoodste zaak des wereldts gehouden.

Wetten van Engeland tegen de Ketters onder Rykaard de II.

Men heeft in Engeland geen gelegentheid gehad om deze straffe Dekreeten te doen onderhouden, als ten tyde van Wiklef, die ten inzichte van zijn machtige vrienden 't leeven behield: maar in 't vyfde jaar van Rykaard de II. wierd 'er door de Heeren een Bil, of voorwerp van een Wet gemaakt, welke de Koning de zelve deeden goedkeuren. Men gaf deze Bil in 't licht als een Wet van 't Parlement, hoewel ze in 't Huis der Gemeente nooit geleezen had geweest. Deze Wet behelst; „dat de Navolgers van Wiklef alreedts in een groot getal waren; „dat zy zich kleedden op een wijs verscheelende van die der andere „menschen; dat zy op verscheidene plaatsen predikten, in de Kerken, „op de kerkhoven, op de markten, en zulks zonder het verlof des „Rechters; dat zy een leer leerden strydende tegen het Geloof, als „ook tegen de Wetten des Koningrijks; gelijk men beweezen had in „de tegenwoordigheid van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van „verscheidene Bisschoppen, van verscheidene Prelaaten, van verscheidene andere Geestelijken, en van verscheidene Doctors in de Godtsgeleerheid, in 't Burgerlijk, en in 't Geestelijk Recht; dat zy weigerden „zich t'onderwerpen aan de vermaaningen en aan de tucht des Kerks; „dat zy door hun aanlokkende manieren, en door hun listige redenen „veele lieden verleidden om hen te volgen, en om hen te verdedigen, „zelfs met geweld. Hier op maakte men een Ordonnantie, *dat; als „de Bisschoppen de naamen des nieuwe Predikers, met de naamen der „persoonen die hen ondersteunden, ter Kancelery stuurden, den Kancelier Commissien zou beschikken aan de Scheriffs en aan d'Overigheden,*

om d' eenen en d' anderen by de kop te vatten, en hen onder zekere bewaaring te houden, tot dat zy zich volgens de Wetten des Landts, en de Canons van de Kerk, gezuiverd zouden hebben. Gelijk 'er in deze Ordonnantie niets als te geweldigs is, ziet men genoegsaam, dat Engeland in die tijd de swakheid noch niet en had van de strengheid der andere Koningrijken na te volgen, en zich aan de wreede wetten, welke daar aangenomen waren, t' onderwerpen.

Ziet Kooke in zijn Instituten, 3 deel Cap. 5. van de Kettery.

't Was toenmaals noch de gewoonte, grossen te maaken van alle d' Acten des Parlements, welken men aan de Scheriffs stuurde, met een order onder het groot zegel, om de zelven in d' uitgestrektheid hunner Jurisdictien te doen afkondigen. Volgens dit gebruik stuurde Jan Braibrook, Kancelier, en ook Bisschop van Londen, deze Acte aan de Scheriffs, met d'andere Wetten die in het zelve Parlement gemaakt waren. d' Order, daar hy hen mee verzelde, is gedateerd den 26 May, in 't vyfde jaar van die Regeering. Maar in een ander Parlement, beroepen in 't volgende jaar, betuigde 't Huis der Gemeente door een Bil welke aan de Heeren overgeleverd wierd; dat hun Huis in die Acte nooit bewilligd had; dat noch zy, noch hun nazaaten, van zin waren zich meer aan de Geestelijkheid t' onderwerpen, als hun voorzaaten hadden gedaan; dat, als men zich zuiveren moest, men het doen zou volgens het oud gebruik, en niet anders; en dat zy derhalven verzochten, dat d' Acte van geene waarde verklaard mocht worden. De Heeren deeden recht op dit Request, en de Koning keurde 'er d' Acte af goed, gelijk men ziet in de Boeken des Parlements. Niettemin wierd deze laatste Acte gesmoord, in d' afkondiging welke men deed van alle de geenen die gemaakt waren: invoegen dat d' eerste altijd aangemerkt wierd als een vaste Wet; en men vind ze ook in het ligchaam der Wetten van Engeland. Dat was een van die Godvruchtige bedriegeryen, daar 't de Roomsche Geestelijkheid nooit aan ontbroken heeft, en die ze altijd zeer wel van nooden heeft gehad, om haar gezag t' ondersteunen.

6. Rijkaard 2. Part. I. N°. 52. Rot. Parl.

Rijkaard de II. van den Troon gestooten zijnde, dacht Hendrik de IV. die zich, voor een gedeelte door de bystand der Geestelijken, de souveraine macht aanmaatigde, terstond om 'er hem zijn erkentenis voor te betuigen. Ten dezen einde gaf hy hen een Wet na hun hert, behelzende in zelfstandigheid; („) dat, dewijl eenige persoonen nieu„we gevoelens hadden wegens het gezag des Kerks, gelijk ook we„gens de Sacramenten, predikende zonder eenig verlof, maakende

on-

Andere Wet onder Hendrik de IV.

„ ongeoorlofde vergaderingen, houdende gevaarlijke schoolen, en „ schrijvende tegen het Katolijk Geloof, de Geestelijkheid en de Ge- „ meenten des Koningrijks de Koning gebeden hadden een goed „ hulpmiddel tot een zo groot kwaad by te brengen; dat derhalven „ de Koning, met de bewilliging der Staaten, en het advijs van ver- „ scheide andere voorzichtige persoonen, welke in het Parlement had- „ den geweest, de volgende verklaaring en Ordonnantie maakte: dat „ het in 't toekomende niet meer geoorlofd zou zijn te prediken, dan „ alleenlijk aan de geenen den welken het toekwam zulks te doen, of „ aan de geenen die 'er alvorens het verlof toe verkreegen hadden, dat „ het ook niet geoorlofd zou wezen een leer te leeren, strydende of te- „ gen het rechtzinnig Geloof, of tegen d' uitspraaken van de Heilige „ Kerk; dat men de geenen, die anders deeden, niet en zou mogen be- „ gunstigen, noch beschermen; eindelijk, dat men de boeken der Ketters „ niet en zou mogen behouden, maar dat men gehouden zou zijn de „ zelven te stellen in de handen van den Rechter des Bisdoms, ten „ langsten binnen veertig dagen na d' afkondiging der Ordonnantie; „ dat, indien eenige persoonen beschuldigd, of verdacht wierden van „ hier tegen gedaan te hebben, den Rechter hen zou mogen by de kop „ vatten, en in de gevangenis houden, tot dat zy zich volgens de Ca- „ nons gezuiverd, en de dwaalingen, die hen te last gelegt wierden, „ volgens de verordeningen des Kerks afgesworen hadden, behoudens „ echter dat het proces, openbaarlijk en volgens de wetten bepleit, „ binnen drie maanden geëindigd moest zijn, te rekenen van den dag „ af dat de persoonen in hegtenis waren gezet; dat, indien zy schuldig „ bevonden wierden, den Rechter des Bisdoms, of zijn Commissaris- „ sen hen na bescheidenheid in de gevangenis houden, en hen noch „ daarenboven tot de boete zouden mogen verwijzen, na dat zy 't „ raadsaam oordeelden, mits alleenlijk dat zy 'er bericht af gaven „ aan de Koninglijke Schatkamer; dat, indien iemand der geenen, „ welke aldus overtuigd waren, weigerde zijn dwaalingen af te swee- „ ren, of, na dat hy de zelven afgesworen had, daar weer in verviel, „ hy, volgens de Heilige Canons, alsdan aan d' Overigheid over- „ geleverd moest worden; dat de Schouten, de Scheriffs, of de Bal- „ juwen gehouden zouden wezen zich ten dage van d' uitspraak des „ vonnis in de gerechtszaal te laaten vinden, indien den Rechter des „ Bisdoms, of zijn Commissarissen het begeerden; dat zy daaren- „ boven de Schuldige zouden ontfangen, en zorg draagen om de zel-

„ ven in 't gezicht des volks, en op eenige verheevene plaats, teedon „ verbranden.

In 't begin hadden zy last om de Ketters te doen verbranden, zo haast als hun vonnis uitgesproken was, en zonder eenig Handschrift, eenige Commissie des Konings, daar toe te verwachten: maar vermoedelijk vertoonden de Rechters aan dezen Vorst, dat hy'er een Order toe geeven moest. 'k Weet niet, op welke Wet dit geschrift gegrond mocht zijn. In 't zelve jaar wierd eenen Willem Sautre, den eersten die men om Kettery heeft doen sterven, als een Wederafgevallene veroordeeld. Thomas Arundel, Aardtsbisschop van Kantelberg, sprak zelve het vonnis uit, in de volle Vergadering van de Geestelijkheid zijner Provincie. Dezen rampzalige, die een Geestelijk persoon was, wierd ontwijd, en vervolgens in de handen van d' Overigheid gesteld; en daar wierd een Geschrift vervaardigd om hem te verbranden. In dit Geschrift word de straf, welke men hem zou doen lijden, *de gewoonlijke straf* genoemd: maar volgens alle schijn verstond den geen, die het zelve opgesteld had, daar onder, *in d'uitheemsche landen.* Ondertusschen, gelijk dusdanige Geschriften volgens de Wet niet noodzakelijk en waren, kan men zich wel inbeelden, dat het niet noodzaakelijk en was de zelven in de Rollen te stellen; immers ik maak het my aldus vroed, vermits ik 'er geen een onder de geheele Regering van Hendrik de VIII. gevonden heb. Maar de Verzameling van den Aardtsbisschop Warham betoont, dat het toen ter tyd de gewoonte was, in de Kancelery te gaan zeggen; dat men zodanig een verweezen had; en hier op vervaardigde men een Commissie om hem te rechten, immers zo de Koning hem geen genade en vergunde. De zaaken bleeven in dezen staat geduurende de Regering van Hendrik de IV. In 't begin van zijns Navolgers Regering wilde men, dat den Ridden Jan Oldkastle, en verscheidene andere persoonen, tegen de Koning en de Geestelijkheid samengesworen hadden. Men greep een gedeelte der Samengesworenen by de kop, waar van 'er ter zelve tyd negen-en-twintig veroordeeld wierden als schuldig aan gekwetste Majesteit, en als Ketters; invoegen dat men hen om d' eerste misdaad ophing, en vervolgens om de twede verbrandde. Daar is reden om te twijfelen, of die samensweering daadelijk geweest zy; en een Schryver van de zelve eeuw verzekert ons, dat al de wereld by zijn tyd daar niet veel geloofs aan gaf, dat men zelfs de Geestelijkheid achterdacht, of van al te veel staatkunde, of van al te groote vervoerdheid.

Hall.

heid.

heid. Ze zy waar of valſch geweeſt, zy gaf voet tot een ſtrenge Wet tegen de geenen van die Secte, welke onder de naam van Lollards bekend waren: want geen Officier, 't zy van den Staat, of van 't Gerecht, kon in de bediening van zijn ampt treden, of hy moeſt ſweeren, dat hy alle zijn vlijt en alle zijn krachten aan zou wenden, om de Lollardiſche dwaalingen en ketteryen uit te rooyen, en de Biſſchoppen of hun Commiſſariſſen by te ſtaan, in geval de Lollards vervolgd wierden. Als iemand dezer rampzaligen veroordeeld was, vervielen alle de landeryen, welken hy ten bloote leene hield, en alle zijn roerende goederen aan den Koning.

Thans gaf de Geeſtelijkheid zich over aan de geeſt van de Religie, welke zy volgde. Haar gezag door ſtrenge wetten beveſtigd zijnde, kenden haar moetwil en haar wreedheid geen paalen meer. Bleef men gebrekig, zelfs in de ſchijnbaarheden van d' eerbiedigheid welke zy geloofde dat haar toekwam, of wilde men haar niet vergunnen 't geen zy eiſchte, 't was genoeg om van Kettery achterdocht, om in de gevangenis geſleurd te worden, en om voor verbitterde en alvermogende partyen te verantwoorden te hebben. Hier uit ſprooten groote miſbruiken, en vervolgens groote klachten. De Rechters waren genoodzaakt, om in deze wanorde te voorzien, alles in 't werk te ſtellen 't geen de Wet het gunſtigſt had. Zy vergunden, zo dikwils als zy konden, een *Habeas Corpus.* Aldus noemtmen zekere verordening van de Wet, door de welke de privilegien der Onderzaaten in hun geſtel worden behouden, en door de welke een Gevangen ſpoediglijk geoordeeld, of onder borgtocht moet uitgelaaten worden. Daarenboven examineerden zy de Dekreeten van *priſe de corps*, of *de macht van iemand by de kop te doen vatten*; en zo zy daar iets in vonden, 't geen hun beleid bekrachtigde, ſpraken zy den beſchuldigde vry, of lieten hem met borgtocht uit. De Kerkelijke inſtellingen aan verſcheidene dingen de naam van Kettery gegeeven hebbende, vond de Geeſtelijkheid lichtelijk een dekmantel, tegen de geenen, welken zy haatte; en, ten argſten genomen, indien zy hen geen daadelijke Ketteryen te laſt kon leggen, arbeidde zy om hen Ketters door gevolgen te maaken, hoewel de Rechters ten dezen opzichte gemeenlijk boven dreeven. Een, Keizer geheeten, in den Ban gedaan zijnde door Thomas Bourchier, Aardtsbiſſchop van Kantelberg, zei opentlijk uit, dat een diergelijk vonnis, door kuipery verkreegen, niet zeer te vreezen was, ter oorzaak dat, om voor God in den Ban gedaan te zijn, het

In 't 5. jaar van Eduard de IV.

zekerlijk niet genoeg en was door den Aardtsbisschop, of door zijn Commissarissen, in den Ban gedaan te wezen. Hier op verdenkt men hem van Kettery, en men smijt hem in de gevangenis: maar hy verzocht een *Habeas Corpus*, 't geen de Rechters hem toestonden. Toen men hem nu voor de balie had gebracht, met de Commissie tot zijn gevangenzetting, bevond men, dat de beschuldiging niet geldig, en in tegendeel buiten de bepaaling van de Wet was. Aldus ging hy voor eerst onder borgtocht uit; en kort daar na wierd hy vrygesproken.

Een ander, Warner genaamd, Inwoonder van Londen, gezegt hebbende, dat hy niet gehouden was de tiende aan den Vikaris te betaalen, gaf den Bisschop van Londen last aan Eduard Vaughan, om hem in de gevangenis te brengen: maar den Gevangen ontkwam 't, en trok vervolgens Vaughan voor de gewoonlijke Rechters, als zijnde valschelijk in de gevangenis gezet. Vaughan bracht, tot zijn verdediging, d' Ordonnantie van Hendrik de IV. te berde; en voegde daar by, dat Warners gevoelen een Kettery tegen de decisien of uitspraaken van de Katholijke Kerk was: doch het Hof der gemeene Pleiters sprak uit, dat Warners gevoelen wel een dwaaling, maar geen Kettery kon wezen, en dat ze buiten d' uitstrekking der Ordonnantie was. Deze Rechters, die zich ongetwijfeld aanmerkten als d' Uitleggers van de Wet, betuigden daar door wel, dat, als 'er iets te zeggen viel van Kettery, het hen toekwam te verklaaren, welk gevoelen Kettersch was, en welk gevoelen 't niet en was. Men weet niet, wat de Geestelijkheid hier op zei, noch of zy zich in deze gelegentheid tegen de pretentie der Rechters stelde.

d' Afwyking, welke ik hier gemaakt heb, is lang geweest, maar wezentlijk tot ons onderwerp. Laat ons nu eens zien, wat d' openbaare Acten ons beschaffen van de proceduren tegen de Ketters, geduurende d' achtien eerste jaaren des Regerings van Hendrik de VIII.

Warham vervolgd de Ketters. *Ziet zijn Register. Fol.* 164.

Op den 2 May 1511. swoeren zes Mannen en vier vrouwen, meestendeel van een plaats Tenterden geheeten, in de handen van den Aardtsbisschop Warham, in zijn landhuis Knoll genaamd, de volgende gevoelens af. 1. Dat het Sacrament des Altaars Christi Lighaam niet en was; dat het in tegendeel niet anders en was als wezentlijk brood. 2. Dat het Sacrament des Doops, en het Sacrament des Vormsels, van geen noodzaakelijkheid en waren, en dat ze de ziel gantsch geen voordeel toebrachten. 3. Dat men zich niet tegen een Priester behoefde te biechten. Dat God niet meer machts gegeeven had aan een Priester,

als

als aan een wereldlijk mensch. 5. Dat de plechtigheid des Huwelijks zonder noodzaakelijkheid was, gelijk ook zonder nut, ten opzichte van de ziel. 6. Dat het Sacrament van het Laatste Olysel ter zaligheid noch nut, noch noodzaakelijk was. 7. Dat van gelijken de Pelgrimazien, en 't bezoeken der Heilige plaatsen, zonder nutheid waren; en dat de geenen, die de zelven deeden, daar door niets en verdienden. 8. Dat men de Heiligen niet moest aanroepen; en dat men zijn gebeden aan niemand en moest richten als aan God. 9. Dat men de Beelden der Heiligen niet en moest aanbidden. 10. Dat het wywater en het gewyd Brood na hun Consecratie door de Priester niets meer en hadden, als voor de zelve. Zo haast als zy d' affweering hadden gedaan, vorderde men met eed van hen, dat zy alle de geenen, welken zy wisten in de zelve gevoelens te zijn, of die men achterdenken kon van daar in te wezen, ontdekken zouden; gelijk ook alle de geenen, die heimelijke vergaderingen hielden, en die de Vernieuwers, door welker dienst deze nieuwe leer in Engeland verspreid wierd, beschermden of bystonden. Des namiddags van de zelve dag deeden twe andere mannen van Tenterden d' affweering. 't Geestelijk Hof vergaderde drie dagen daar na; en den Aardtsbisschop lei den Bekeerden tot boete op, geduurende hun gantsche leeven, immers indien zy 'er niet uitdrukkelijk af ontslagen wierden, een schild met een brandende takkebos op hun kleederen te draagen. Daarenboven moesten zy, zo in de Hoofdkerk van Kantelberg als in hun Parochie, met een takkebos op de schouders in de processien gaan; 't geen een openbaare belydenis was dat zy 't vuur verdiend hadden.

Verscheidene affweeringen volgden in deze orde. Den 5 May, een man van Tenterden: den 15 vier mannen, en een vrouw, ('t Hof wierd toenmaals te Lambeth gehouden) den 19 vier mannen: den 3 Juny, een man, en een vrouw: den 26 July, een vrouw: den 29 een man: den 2 Augustus, twe vrouwen: den 3 een man: den 8 een vrouw: den 16 drie mannen: den 3 September, drie mannen, en een vrouw. 't Getal der Ketteryen, welken men hen deed affweeren, was niet vast: van d' eenen vorderde men meer, en van d' anderen minder. omtydts voegde men 'er deze twe artykelen by. I. Dat het Cruicifix, en de beelden van de Gelukzalige Maagd en van de Heiligen, niet aangebeden moesten worden, ter oorzaak dat het maar werken van menschen waren, hout en steen: 2. Dat de geenen, die Pelgrimazien of bedevaarten deeden, hun moeite en hun geld verlooren. Alle

de gemelde persoonen, 't zy dat men hen t'onrecht beschuldigd had, of dat de vrees hun geest overweldigde, of eindelijk, dat ze noch een zeer geringe kennis van deze gevoelens hadden, en by gevolg een kennis die niet bekwaam en was om tegen de dreigementen te bestaan, deeden d'afsweering, en kweeten zich vervolgens van de boete, die hen opgelegt was.

Maar anderen wierden met veel grooter strengheid gehandeld. Op den 29 April 1511. wierd Willem Karder, Inwoonder van Tenterden, beschuldigd van alle d'artijkelen, welken wy verhaald hebben. Hy loogchende, dat hy'er een eenig afgeloofde, en beleed alleenlijk, dat hy gezegt had; *dat het genoeg was zijn gebeden aan God te richten; dat hy derhalven niet en zag, waarom het noodzakelijk was, toevlucht te neemen tot de voorbidding der Heiligen.* De getuigen wierden voorgebracht. Zy waren altemaal gevangenen om de zelve oorzaak, en hadden voorgenomen af te sweeren; maar men wilde zich van hen dienen, om andere beschuldigden t'overtuigen. Zy swoeren dan, dat Karder hen deze nieuwe leer geleerd had. Toen hun getuigenis openbaar gemaakt wierd, zei Karder, dat het hem gantsch niet voor en stond ooit het minst tegen het Geloof en de Sacramenten gezegt te hebben, maar eindelijk dat, indien hy 't had gedaan, hy 'er van ganscher herten berouw af had. Zijn betuiging en zijn onderwerping konden hem 't leeven niet behouden: men sprak het vonnis tegen hem uit als tegen een verharde Ketter; en men leverde hem over aan de wereldlijke arm.

Op de zelve dag wierd Agniet Grevill van de zelve misdaad beschuldigd. Zy deed haar beklag wegens haar onnozelheid; maar door een ongehoorde procedure bracht men tot getuige tegen haar, vooren haar eigen Man, en haar twe Zoonen. Deze swoer, dat een, Jan Ive geheeten, haar ontrent het eind des Regerings van Eduar de IV. met deze nieuwe gevoelens besmet had, en dat zy sedert die tijd daar in had volhard. De Zoonen getuigden, dat zy die aan hen had geleerd. Robert Harrison wierd ter zelve tijd vervolgd: men bracht getuigen tegen hem te voorschijn, waar na hy en de vrouw veroordeeld wierden. Op de zelve dag tekende den Aardtsbisschop Geschriften, om hun veroordeeling aan de Kancelary bekend te maaken. Hy eindigde met deze woorden; *Onze Heilige Moeder de Kerk ten dezen opzichte niets meer te doen hebbende, laaten wy deze Ketters, en ieder van hen, aan uw Majesteit, en aan uw Wereldlijke Rechters.* Zodanig was ook het lot van Jan Brown, en van Eduard Walker, tegen de welken men vonnis velde

als

als tegen verharde Ketters. Den eerste wierd zelfs verweezen als een Wederafgevallene, vermits hy alreedts de zelve gevoelens in de handen van den Kardinaal Morton afgesworen had. Men stelde hun beschuldiging aan op den 8 May, en op de 19 van de zelve maand kreegen zy hun sententie. Wat belangt of de tijd, of de wys van hun rechting, wy weeten daar niets zekers af. Dit is gewis, dat men in de Gemeene Boeken geen brieven van vernietiging voor hen en vind: en 't was toen ter tijd de gewoonte, brieven van genade te stuuren, of een order tot de rechting te vervaardigen.

Fox heeft niets gezegt van deze proceduren tegen deze Ketters, als alleenlijk dat Brown gevangen wierd gezet, om dat hy in een praat met een Priesters iets gezegt had tegen de kracht, welke men aan de Missen toeschreef, van de zielen uit het vagevuur te trekken. Maar mijns oordeels, heeft hy zich vergist in de tijd, op de welke Brown gerecht zou zijn, die, na zijn schrijven, niet eer als in den jaare 1517. verbrand is. 'k Zie niet veel schijns, dat men een veroordeelde Ketter zes volle jaaren bewaard zou hebben; en ik weet niet, of de Geestelijkheid van die tijd zich zodanig een goedertierenheid verwyten kan.

De strengheid der Geestelijke Vuurschaaren bracht een groote werking voort. Een ieder swichtte; en alle de geenen, die zich vervolgd zagen, wilden liever hun gevoelens laaten vaaren, als 't leeven verliezen. Twe mannen en twe vrouwen swoeren op den 5. Juny 1512. dit artykel af, dat het Sacrament des Altaars enkelijk van brood was, en niet het ligchaam onzes Zaligmaakers. Op den 4 September, en op de 13 van de zelve maand, geschieden 'er noch twe afsweeringen. Dit is het alles, 't geen 't Register van Warham wegens deze stof aan ons bekend maakt.

't Geen ons overig is van 't Register van Fitz-James, Bisschop van Londen, behelst alleenlijk drie afsweeringen.

d' Eerste is van 't jaar 1509. Elizabeth Sampson, geboren, of woonachtig t' Aldermanbury, wierd beschuldigd van de volgende Ketteryen: dat men gantsch geen godsdienstige eerbiedigheid schuldig was aan de Beelden van de Heilige Maagd, zodanig als die van Wilsden, van Krom, en van Walsingham: dat het beter was d' Aalmoessen ten zijnen huize aan arme lieden te geeven, als bedevaarten te doen: dat de Beelden eigentlijk niet als hout en steen waren: dat het Sacrament des Altaars gantsch geen kracht en had, indien den Priester een ongeregeld leeven leidde: dat dit Sacrament altoos maar brood

Fits-James, Bisschop van Londen, procedeert tegen de Ketters.

Ziet zijn Register Fol. 4.

was, dewijl Jesus Christus niet te gelijk en in den Hemel, en op d'Aarde, kon wezen: dat Jesus Christus niet ten Hemel gevaaren was, en dat hy 'er ook niet meer vaaren en zou, als hy 'er alreedts was. Om eenslags uit de zaak te geraken, bekende deze vrouw zich schuldig, en deed een algemeene afsweering van de Ketteryen, daar men haar meebeschuldigde.

Hier is een zeer gewichtige zaak aan te merken; te weeten dat, als men eenige Lollards vervolgde, de Geestelijkheid altijd eenige Hooftkettery, die by alle de Christenen in een gruwel was, in de beschuldiging stelde: en zo haast als een gedeelte der artykelen genoegsaam was beweezen, procedeerde men tegen den beschuldigde, als tegen iemand die van al het overige overtuigd was. 't Oogmerk van dit bedrog was, 't volk een grooter afkeer voor de Ketters in te boezemen. 't Geen ik zeg, is zichtbaar in 't proces van Elizabet Sampson. In een artykel beschuldigd men haar van Jesu Christi Hemelvaart niet te gelooven; en in een ander doet men haar zeggen, dat het ligchaam onzes Zaligmaakers niet in het Sacrament kon wezen, dewijl het onmogelijk was dat dit ligchaam te gelijk en in den Hemel, en op d' Aarde, zou zijn. Nu kan ik niet zien, op wat wijs men twe zo strydige plaatsen over een kan brengen.

De twede afsweering, gedaan in de handen van Fitz-James, is van het jaar 1511. Willem Potbakker wierd beschuldigd, van gezegt te hebben, dat hy drie Goden erkende, en dat hy niet begrypen kon, waar Jesu Christi Lijden en den Doop toe konden dienen. Hy swoer deze dwaalingen af. Men weet niet, of hy in der daad geloofde 't geen hy gezegt had, of dat hy't niet en had gezegt dan door een overmaat van Godloosheid: dit weeten wy altijd wel, dat hy niet van de secte der Lollards was.

De darde afsweering, gedaan in de tegenwoordigheid van den zelven Bisschop, is van een Jannetje Baker, die gezegd had, dat de Beelden Afgoden waren, aan de welken men geen eer bewijzen moest; dat zy hun wezen verschuldigd waren aan de gierigheid der Priesters, die een godtsdienstige eerbiedigheid aan hen deeden bewijzen, ten einde daar door de mildheden des volks op te wekken; eindelijk, dat men zich niet verletten moest met bedevaarten te doen. Fox spreekt noch van zes persoonen, onder Fitz-James verbrand.

'k Heb wat wijdloopig gegaan omtrent deze stof, in het voorneemen van te doen zien, hoedanig de gevoelens der Lollards waren, eer Lu-

Luther tegen d'Aflaaten predikte. En men zal hier uit lichtelijk begrypen, hoe zeer zy Engeland geneigd hadden gemaakt om de schriften, welke Duitschland daar naderhand stuurde, gunstiglijk t'ontfangen.

Voortgangen van Luthers Leer.

De geboorte en de voortgangen der Reformatie, gedaan door Luther, zijn zo bekend, dat het onnoodig is 'er af te spreeken. Men hield geen maat meer in d' uitdeeling der Aflaaten. Men verkocht ze opentlijk; en om een geringe som kon men verkrijgen, niet alleenlijk niet in 't Vagevuur te hebben te gaan, maar 'er ook de zielen zijner vrienden uit te trekken. Alle de Wereld morde eindelijk tegen een zo haatelijke koophandel. Luther oordeelde 't raadsaam de zelve in een boek te bestrijden. Hy deed het; maar ter zelve tijd haalde hy zich alles, 't geen de Kerkelijke tucht 't schrikkelijkst had, op den hals, vermits het Roomsche Hof dit voornaamste gedeelte van haar inkomst, zo wel als van haar voorrechten, behouden wilde. Niettemin zou een zo kleine vonk nimmermeer een zo groote brand veroorzaakt hebben, zonder de gesteldheid daar zy de geesten in vond. Men was krachtiglijk vooringenomen tegen de Geestelijkheid. d'Onweetenheid der Geestelijken borst over al uit. Hun ongeregeldheden waren openbaar; en men zag hen het voorwerp van een algemeene versmaading, gelijk ook van een algemeene haat. Om zich van 't volk te doen beminnen, behoefde men anders niet te doen, als hen niet t' ontzien. Van een andere kant vond men 't niet redelijk, dat de rijkdommen en 't gezag door gantsch Europa geheelijk in handen van lieden waren, die zich niet en beyverden als om in de luiheid, en in 't midden der wellusten, te leeven. Gelijk de Leeraars bedurven waren, hadden de Godlijke dienst en de leer het zelve lot; en deze laatste verdurvenheid was zo tastelijk, dat men zich niet beletten kon de zelve te bemerken, indien men maar het minste vernuft had, en dat men het Nieuw Testament wilde leezen. Zo veele veranderingen in 't oud Geloof, en in d'oude Tucht gebracht, hielden geen stant als door het gezag des Overleverings: en zo haast als de Geleerden zich een weinigje belegt hadden op het leezen der Oudvaders, en der Concilien, hoewel men toen ter tijd verscheidene verdichte stukken, welker valsheid onze Critici eindelijk ontdekt hebben, voor Werken dezer Vaders, en voor Canons dezer Concilien, deed gaan, bemerkte men terstond het onderscheid, 't geen 'er was tusschen de vyf eerste eeuwen van de Kerk, en de tien volgenden. Men zag, dat in 't begin de kennis en

de Godvruchtigheid het deel der Geloovigen waren; dat vervolgens de weetenschappen onder een domme onweetenheid als begraaven hadden geweest; en dat, indien na deze vijf eeuwen, geduurende omtrent zes honderd jaaren, een blinde godvruchtigheid de wereld noch beslagen had, eindelijk in de vier laatste eeuwen alles verlooren was; dat de Pausen, om hun eerzucht en hun onwettige bezittingen en aanmaatigingen t' ondersteunen, zich gediend hadden van de geblankette heiligheid der Bedelmonniken; en dat, in plaats van die lichten der eerste eeuwen, men niet meer gezien had als een monstreuze weetenschap, daar de Canonisten, 't School, en de Casuisten, of Uitleggers van Conscientiezaaken, professie af maakten. Wat 'er af zy, 't is zekerlijk een wonderwerk, dat het volk de Reformatie met zulk een iever omhelst heeft; inzonderheid, indien men betracht, welke poogingen de souveraine Machten aanwendden, om de zelve in haar geboorte te smooren; welk een voordeel het was zich 'er niet in te wikkelen; en door welke aanbiedingen men de geenen, die ze omhelsd hadden, daar weer van trachtte af te trekken. d' Eersten onder de Geestelijkheid, die tegen de Roomsche Kerk predikten, waren Bedelmonniken. Gelijk zy geen wereldsche belangen hadden, volgden zy de waarheid met een volkomene openhertigheid; en ten anderen de strengheid van hun professie hen tot het lijden gewend hebbende, was het geen, 't welk zy in 't gevolg hadden te verdraagen, niet machtig genoeg om hen te verwaggelen. De Wereldlijke persoonen, alreedts ingenomen met een heimelijke afkeer voor hun Geestelijke Leidtsmannen, ontfingen gratiglijk een leer, die al de wereld deed zien de bedriegeryen, daar men hen zo lang mee om den tuin had geleid, die een eenvoudige en gemakkelijke weg ten Hemel baande, en in handen van een iegelijk stelde, niet alleenlijk onderwijzingen in de welken men de merktekenen van d' oprechtheid, zo wel als die van de waarheid, bespeurde, maar zelfs de Heilige Schrift. Tot daar toe had de Roomsche Geestelijkheid niet als versmaading voor de nieuwe Predikers betuigd: maar eindelijk wierd zy met verbaasdheid bevangen, als zy zag, dat de volkeren hun gevoelens omhelsden.

Deze leer vervulde terstond Duitschland; van waar zy in Switserland, en in Nederland overging. Weinig tijdts daar na wierden de boeken daar zy in begreepen was, in Engeland gezonden. Een iegelijk was geneigd om ze t' ontfangen. 't Volk, verbitterd tegen haar Geestelijkheid, was noch ten anderen overgooten met de gevoelens

Luthers Boeken in Engeland gestuurd.

der

der Lollards, die ſedert Wiklef, byna honderd en vijftig jaaren lang, in het Koningrijk gebleeven waren. De gevoelens der Lollards, en die der Reformateurs, hadden groote overeenkomſt met malkander. Terſtond wierden de boeken, welken men uit Duitſchland gekreegen had, in 't Engelſch overgezet; en verſcheidene perſoonen lazen ze met een groote voldoening. De lof, die men aan de zelven gaf, verhaaſtte de vervolging der Lollards. Men vervolgde hen met alle ſtrengheid; en daar viel 'er een groot getal af in de netten der Biſſchoppen, of in die van hun Commiſſariſſen. Zo men het minſte woord tegen de Kerkelijke Inſtellingen gezegt had, wierd men terſtond door des Biſſchops Officiers by de kop gegreepen. Zo men zijn Kinderen 't Vader Ons, de Tien Geboden, 't Geloof, in hun moedertaal leerde, 't was de weg tot het ſchavot. Dit was d' eenige miſdaad van zes mannen en een vrouw, die in de (a) heilige week des jaars 1519. in Koventry gerecht wierden. Longland, Biſſchop van Linkoln, was uitſteekend koppig: die van zijn Biſdom, welken men van Kettery achterdocht, ſwoeren de gevoelens, die hen te laſt gelegt wierden, af, of beproefden de geweldenary van dezen Prelaat.

(a) Den 4 April.

Echter ging alles tegen de meening, en tegen de hoop van de Geeſtelijkheid. Een ieder ziende de Geeſtelijken in hun oude ongeregeldheden voortvaaren; en perſoonen van een goed leeven met alle bedenkelijke woede vervolgen, aanmerkte hun wreedheid als een onfeilbaar teken, dat zy zelver genoegſaam wiſten, hoe ſwak hun zaak was, en hoe zeer hun zeden verdurven waren. Aldus jaagden de ſtraffen het volk een ſchrik aan, en maakte het ingetogener, en omzichtiger: maar ze waren niet bekwaam, noch om het morren te doen ophouden, noch de neigingen te veranderen, noch de vooringenomenheden om ver te ſtooten.

Den Koning ſchryft tegen Luther. Ao. 1522.

Eindelijk ſchreef Hendrik de VIII. tegen Luther, tot de verdediging der zeven Sacramenten van de Roomſche Kerk. 't Oogmerk van dezen Vorſt was buiten twijfel, zich door eenig werk van geleerdheid doorluchtig te maaken. Mogelijk ook dat hy, hebbende alreedts zo veel voor zijn Geeſtelijkheid gedaan, aan de welke hy byna nooit zijn gezag weigerde, haar door dit werk altijd aan hem wilde verbinden. En in der daad, de Geeſtelijkheid feilde niet een onuitſpreekelijke lof aan dit boek te geeven. Men zegt, dat het het geleerdſte werk was, 't geen men noch gezien had. Men vergeleek 'er den Auteur af by Salomon, en by alle de Keizers, die een treffelijke geheugenis hadden nagelaaten.

Dit was, geheele jaaren lang, een onderwerp van gestadige pluimstrykeryen: en de Paus, om te betoonen hoe waard hem dit Boek was, vereerde de Koning met de glorieuze tytel van Beschermer des Geloofs. Om 'er oprechtelijk af te spreeken, indien men de tijd aanmerkt, in de welke het in 't licht gegeeven is, en indien men wil gedenken, dat 'er een Koning den Autheur af was, zo verdiend het eenige lof. Luther had een ongemeene blydschap, dat een zo groot Monarch zich ontwaardigde op zijn boek t' antwoorden. Hy schreef 'er tegen: maar hy vergat; dat men de Geheiligde Hoofden altijd moet eerbieden; en hy deed nijpende dingen, welken al de wereld gewraakt heeft, in zijn schrift vloeyen.

't Nieuw Testament in 't Engelsch overgezet, en verboden.

De leer der Reformateurs wierd ondertusschen van dag tot dag versterkt. Willem Tindal maakte een overzetting van 't Nieuw Testament in 't Engelsch, en voegde 'er eenige korte verklaringen by. Dit boek t' Antwerpen gedrukt zijnde, stuurde men 't in den jaare 1526. in Engeland. Doch 't wierd wel haast in ieder Bisdom verbooden, alwaar den Bisschop last gaf om af te kondigen; („) dat eenige Aanhan- „ gers van Luther een overzetting van 't Nieuw Testament gemaakt „ hadden, welke vol van dwaalingen was; en dat zy Godts Heilig „ Woord hadden bedurven, zo door een vervalschte overzetting, als „ door kettersche verklaaringen; dat hy derhalven aan alle de geenen, „ die in het Bisdom zorg voor de zielen droegen, belastte, allen den „ persoonen, welke exemplaaren van deze overzetting hadden, te beveelen, de zelven te stellen in handen van den Vikaris Generaal, „ ten langsten binnen dartig dagen, te rekenen van d' afkondiging des „ bevels; en zulks op straf van in den Ban gedaan, en voor Ketters „ gehouden te worden. Tindal gaf noch verscheidene boeken in 't „ licht, die insgelijks verbooden wierden. Den Ridder Thomas Morus, een Edelman doorluchtig door zijn deugd, en door zijn geleerdheid, ondernam eenigen dezer werken te wederleggen: maar eer hy 'er de hand aan sloeg, wilde hy een schriftelijke vryspreeking van den Bisschop hebben, uit kracht van de welke hy de zelven zonder vrees of schroom mocht leezen. Hy wederleize op een zeer bytende wys, volgens de gewoonte van zijn tijd. Hy had de Monniken nooit wel mogen zetten; hy had altijd van d'eersten geweest, die d' onweetenheid des Geestelijkheidts gedoemd hadden; daarenboven had de Kardinaal hem kwalijk gehandeld: en niettemin is hy een der hevigste vyanden van de Reformateurs geweest, tot zo ver dat, hoewel

23 Octob. Ziet het Regist. van Tonstal fol. 45. Fox komt met dit Register zeer wel over een.

Ziet onze verzameling. N° 6.

hy

hy anders in zijn driften genoegſaam geregeld was, men hem echter, toen hy in het Miniſterſchap was getreeden, tot overmaatige wreedheden tegen hen zag vervallen. Men kan hier uit beſpeuren, welk een vermogen de Roomſche Geeſtelijkheid altyd op de gemoederen gehad heeft, dewyl zy aldus het vuur en het ſtaal in handen van perſonen ſtelt, die van nature geen geneigdheid tot geweldenaryen hebben.

De party der Reformateurs toenmaals ſterker zijnde, als men geloofd had dat ze ooit worden zou, en gantſche gemeenſchappen maakende, zo te Londen, als t' Oxfort, en te Kambridge, was de Kardinaal genoodzaakt de hand aan 't werk te ſlaan. Men aanmerkte zijn verſmaading voor de Geeſtelijkheid als d' oorzaak van de voortgangen der Kettery. Toen het Hof in den jaare 1523. bericht kreeg, dat'er te Kambridge een gemeenſchap was van lieden, als Bilney en Latimer, die Luthers boeken lazen, en zijn gevoelens leerden, ſtelden de Biſſchoppen voor, eenige perſoonen uit hun ligchaam af te vaardigen, om deze Univerſiteit te bezichtigen, en om te trachten de Beſchermers der Kettery t'ontdekken: maar de Kardinaal kantte zich, in de hoedanigheid van Legaat, daar rond uit tegen. 'k Weet niet, om welke redenen hy het deed. Wat 'er af zy, men ſtelde dit eenige jaaren daar na in d'artijkelen van de beſchuldiging, die in 't Parlemen tegen hen aangerecht wierd.

Vergaderingen van Biſſchoppen, Theologanten, en Canoniſten,

Eindelijk, gelijk Luthers gevoelens meer en meer beveſtigd wierden, deed de Kardinaal alle de Biſſchoppen, alle de Theologanten, en alle de Canoniſten, welke toenmaals of in Londen, of in d'omleggende plaatſen waren, vergaderen. Thomas Bilney, en Thomas Arthur, wierden in deze Vergadering beſchuldigd. Hun proces word ons in 't lang verhaald door Fox, die de Regiſters van Tonſtal zeer naauwkeuriglijk gevolgd heeft, op een fout na, welke dezen Overzetter heeft begaan, te weeten dat, toen men aan Bilney vraagde, of hy niet alreedts met eed beloofd had, niet meer te zullen prediken, en geen van Luthers gevoelens te verdedigen, hy antwoordde; dat hy 't wel waarlijk met eed beloofd had, maar niet met een gerechtiglijke eed. In 't Regiſter van Tonſtal word gezegt *judicialiter*, *gerechtiglijk*, of *voor 't gerecht*, en Fox heeft overgezet *legitimè*, *wettiglijk*. Voor 't overige komen d' Acten van Fox en 't Origineel van Tonſtal van punt tot punt over een.

In deze Vergadering was men lange tyd bezig met getuigen voort te brengen, en met andere proceduren te maaken, waar van de Kardinaal de zorg aan den Biſſchop van Londen, en aan d'anderen liet. Bilney

In de welke Bilney en Arthur hun afsweering doen.

hield geduurig stant, en scheen gemoedigd om alles te lijden; maar eindelijk, 't zy dat hy besweek door menschelijke swakheid, 't zy dat hy verwonnen wierd door d'aanhoudingen des Bisschops van Londen, die alle zijn vrienden by hem stuurde, hy deed zijn afsweering op den 7 December, vyf dagen van dat Arthur de zijne had gedaan. Hoewel hy een Wederafgevallene was, en dat hy derhalven gantsch geen genade te verhoopen had, vernoegde den Bisschop zich echter met hem een boete op te leggen, en stuurde hem daar mee heen. Dezen Bisschop was in een zeer hooge achting wegens zijn geleerdheid, en wegens de zuiverheid van zijn leeven: en volgens alle schijn was dat d'oorspronk van een ongemeene gematigdheid, die in zijn beleid uitblonk. Men kan hem niet verwyten, dat hy zijn handen ooit met iemands bloed bezoedeld heeft. Godefroy Lony, en Thomas Gerard, deeden ook hun afsweering.

Gelijk ook Godefroy Lony, en Thomas Gerard.

't Geen wy tot hier toe gezegt hebben, behoort een genoegsaame kennis te geeven van de staat, in de welke de zaaken onder Hendrik de VIII. geweest hebben, te weeten, sedert zijn komst tot de Kroon, tot aan 't begin van het proces, dat wegens zijn echtscheiding aangesteld wierd. 'k Heb by de Historische materien gevoegd, 't geen ik heb konnen verzamelen van de Gesteldheden en van den aart der Natie in die tijd; van de gesteldheden, zeg ik, welke niet weinig geholpen hebben tot de voortzetting der groote veranderingen, daar wy af hebben te spreeken.

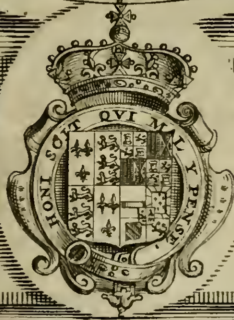
E I N D E
des Eerste BOEKS.

HISTO-

EFFIGIES CATHARINÆ PRINCIPIS ARTHURI VXORIS HENRICO REGI NUPTÆ

1486. Nata.
1501. Nov: 14. Arthuro nupsit.
1509. Jun. 3. Henrico Regi nupsit.

1526. toro exclusa.
1533. May. 23 incesti damnata
1536. Jan. 8. Obyt.

HISTORIE
der REFORMATIE in
ENGELAND.
Twede Boek.

Behelzende

't Geheel Proces, 't welk wegens d'Echtscheiding van Hendrik de VIII. *en van* Katharina *wierd aangesteld; gelijk ook 't geen aanmerkelijks in Engeland voorgevallen is sedert het jaar 1527. tot in 't jaar 1534. in't welk dezen Vorst Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk erkend wierd.*

Ot hier toe heeft de Koning Hendrik zijn dagen doorgebracht met een volkomen vernoeging, zonder dat zijn vermaakelijkheden gestoord zijn geworden. Indien hy oorlogen op zijn hals heeft gehad, hy heeft ze niet alleenlijk met eer gevoerd; maar hy heeft ze ook zelfs door voordeelige traktaaten geëindigd. Men heeft zijn zaaken in geen staat gezien, die hem veel behoefde te bedroeven; en zo 't geld hem bywylen ontbrak, de Kardinaal trok hem altijd uit de bekommering. Maar ziet hier verheft zich eensslags een onverhoopte wanordening in zijn huis, ontroerd d'overige tijd van zijn Regering, en veroorzaakt zo gedenkwaardige als weinig verwachte omkeeringen.

Beginselen van d' Echtscheiding.

Hendrik de VII. na een rype overweeging, beslooten hebbende zich te vereenigen met Ferdinand en Izabella, Koningen van Kastilien en Arragon, en met het Huis van Borgonje, oordeelde men, dat

 een

een huwelijk noodzaakelijk zou wezen, om hun vereeniging te bevestigen. Aldus wierd d'Infante Katharina, jongste Zuster van die Johanna, welke Filippus, Hertog van Borgonje en Graaf van Vlaanderen, getrouwd had, aan Arthus, Prins van Walles, gegeeven. Deze verbintenis van bloed bracht 'er een van belang, en van staatkunde voort. Engeland, Spanjen, en Borgonje maakten een verbond tegen Vrankrijk, d'oude en onsagchelijke vyandin der eenen en der anderen, wiens voortgangen toenmaals argwaan aan de gebuurige Staaten gaven. d'Infante bracht den Prins 200000 goude dukaaten ten huwelijk; een aanzienlijke bruidschat, welke geen Princes sedert ettelijke eeuwen had gehad: 't geen Hendriks vernoegen zeer veel vermeerderde.

Huwelijk van den Prins Arthus en Katharina.

't Huwelijk wierd gevierd te Londen, in de Kerk van S. Paulus, op den 14 November des jaars 1501. en het bed des avonds met de gewoonlijke plechtigheden gewijd zijnde, lei men 'er de nieuwgetrouwden in. Verscheidene persoonen zagen hen te samen te bed leggen, geduurende ettelijke dagen na hun bruiloft. Sedert die tijd, tot in de maand April des volgende jaars, leefden zy als (*) man en vrouw; en toen zy hun Hof te Ludlow, in 't land van Walles, gingen houden, leefden zy al voort op de zelve wijs. Maar de Prins, hoewel kloek en gezond toen hy d'Infante trouwde, stierf na 't verloop van eenige maanden; en een iegelijk geloofde, dat men zich al te zeer gehaast had met hem te huwelijken. Wat 'er af zy, den Gezant des Catholijken Konings had, uit last van zijn Meester, getuigenissen genomen van de voltrekking dezes huwelijks, en de zelven na Spanjen gezonden. Ten anderen deed ook de Prins, des anderen daags van zijn bruiloft, genoegsaam blijken, uit de redenen welken hy tegen zijn Officiers voerde, dat zijn huwelijk waarlijk voltrokken was; 't geen niet ongemeen is in een jongman van zestien jaaren, gezond en kloek gelijk hy. En het Hof twijfelde 'er zo weinig aan, dat, Arthus overleeden zijnde, den Hertog van Jork, zijn broeder, een tijd lang was, zonder de tijtel, die d'Erfgenaam van de Kroon toekomt, aan te neemen: eenigen zeggen van een maand, en anderen van (*) zes maanden. Dit weeten wy altoos, dat hy niet eer Prins van Walles gemaakt wierd, als tien maanden na zijns Broeders dood, wanneer men zag, dat de Weduwe van Arthus gewisselijk niet bezwangerd en was gebleeven. Op deze omstandigheden, die in 't gevolg aangemerkt wierden gelijk zo overtuigende bewijzen, als men in een zaak van die aart begee-

(*) *Men heeft 'er de getuigenissen af in Mylord Herberts Historie van Hend. de VIII.*

Dood van den Prins, den 2 April 1502.

(*) *Ziet den Kancelier Bakon, Hist. van Hendr. de VII.*

geeren kon, geloofde al de wereld lichtelijk, dat d'Infante niet meer dochter was.

Niettemin deeden redenen van ſtaatkunde, dat Hendrik deze Princes voor zijn twede Zoon verzocht. 't Belang van Engeland wilde, dat men het verbond tegen Vrankrijk noch onderhield. Ten anderen zou de Koning niet hebben konnen beſluiten om d'inkomſt, welke d'Infante tot haar morgengaaf moeſt hebben, uit zijn Staaten te laaten gaan. Twe Prelaaten waren toenmaals zeer diep in de beſtiering der Rijkszaaken; en in de gunſt. Warham, Aartdsbiſſchop van Kantelberg, en Fox, Biſſchop van Wincheſter. Warham wraakte dit huwelijk, als ſtrydende tegen de gemeeme eerbaarheid, en tegen het Godlijk recht. Fox keurde het goed. Hy beweerde, dat een vryſpreeking van de Paus allen tegenwerpingen voldoen, alle ſwaarigheden wegneemen, en een iegelijk, die morde tegen een vermaagſchapping, welke zonder dat betwiſt, en by gevolg, ter zaake van de ſucceſſie, beroerten konde veroorzaaken, de mond zou ſtoppen. En in der daad, 't gezag van de Roomſche Stoel was toenmaals zo volkomen, dat niemand de geldigheid van dit huwelijk in twyfel trok, zo haaſt als het zelve door een Bul bekrachtigd was. Deze Bul was van den 26 December 1503. en de Paus ſtelde daar in; *dat Hendrik en Katharina hem een zeer ootmoedig verzoekſchrift overgeleverd hadden, om aan hem te vertoonen*; („) dat in waarheid Katharina aan den Prins Arthus ge-
„ trouwd; en dat mogelijk zelfs dit Huwelijk t'eenemaal voltrokken
„ had geweeſt; dat ondertuſſchen, Arthus overleden zijnde, Hendrik
„ en zy wenſchten te ſamen te trouwen, en daar door een vaſte vrede
„ tuſſchen beide de Koningrijken t'onderhouden. De Paus zei daar op; *dat, willende alle zijn vlijt aanwenden, om de Katholijke Koningen en Vorſten in een volmaakte eenigheid te doen leeven, en zich dienende van de macht, welke hy van God ontfangen had, hy Hendrik en Katharina vryſprak van de Kerkelijke tucht, die zy zich op den hals gehaald konden hebben, en hen ontſloeg van de verhindering des bloedts, niettegenſtaande alle Ordonnantien, of Apoſtoliſche Inſtellingen, daar tegen gemaakt; dat hy hen toeſtond te ſamen te trouwen, of in geval zy 't alreedts waren, dat hy hun huwelijk dan beveſtigde; beveelende aan den Biechtvader van den Prins, en van de Princes, hen eenige heilzame boete op te leggen, om dat zy voor de vryſpreeking getrouwd waren.*

Overweegingen noopende een twede Huwelijk van d'Infante met Hendrik.

Ziet de getuigeniſſen van Warham in de Hiſt. van Mylord Herbert.

De Paus keurd dit Huwelijk goed.

Ziet onze Verzameling N°. 7.

Wyders moeten wy ons niet verwonderen, dat het Roomſche Hof dit Huwelijk toegeſtaan heeft, hoewel het door een goed getal van

Kardinaalen, en van gaauwe Godtsgeleerden, gewraakt wierd. Men vind zelden betrachtingen, die niet en wijken voor 't belang der Pausen; en Julius de II. had zodanig een haat tegen de Koning van Vrankrijk, dat hy in alles bewilligd zou hebben, in het oogmerk van zijn verbond tegen dezen Vorst sterker te maaken. Ten anderen had hy een aangeborene geneidheid tot de wapenen, en een groote koelheid in de zaak van de Godtsdienst; invoegen dat men niet zeer veel moeite had om een gunst van hem te verwerven, die Hendriks Nazaaten verplichtte volkomentlijk af te hangen van een Stoel, aan de welke zy hun recht tot de successie verschuldigd zouden zijn. Eindelijk, hy voorzag geensins, dat het geen, 't welk hy deed, om het gezag der Bisschoppen van Romen te bevestigen, door een wonderlijk beleid van de Godlijke Voorzienigheid geschikt was tot het zelve in het gantsche Koningrijk van Engeland uit te dooven. Aldus behaagd het God bywylen 't vuur onzer voorneemens aan te blaazen, en de zelve na een andere kant te wenden als wy verwacht hebben.

't Geen hy niet en doet als uit staatkunden.

De vryspreeking verkreegen zijnde, trouwde de Prins, die toenmaals noch minderjaarig was, de Weduwe van zijn Broeder Arthus: maar Hendrik de VII. ontsteld over het geen, 't welk Warham aan hem vertoonde, vattede een krachtige afkeer op tegen het huwelijk, 't geen hy bekrachtigd had; zulks dat hy op de zelve dag van zijns Zoons meerderjaarigheid den jongen prins beval, in de tegenwoordigheid van verscheidene Heeren en van veele andere persoonen, voor een Notaris, in de handen van Fox, Bisschop van Winchester, tegen dit huwelijk te protesteren, en zelve de protestatie te leezen. Zy behelsde; *dat den Prins de Weduwe van Arthus getrouwd had, toen hy noch minderjaarig was; en dat hy, meerderjaarig geworden zijnde, dit huwelijk herriep; dat, ver van het te bevestigen, hy het t' eenemaal nietig verklaarde; dat, dewijl hy met Katharina onder zodanig een band niet konde leeven, hy de zelve, volgens de wetten, zou doen breeken; en dat zijne protestatie niet gedwongen was, maar dat hy ze van goeder herte, en in een volkomene vryheid, deed.*

Hendrik protesteert tegen dit Huwelijk, den 27 Juny 1505.

Ziet onze Verzameling N° 8. en Morizon.

De zaaken bleeven in de zelve staat geduurende het leeven van Hendrik de VII. die het huwelijk van zijn Zoon gestadig even zeer wraakte, en die, zelfs op zijn doodbed, dezen Prins belastte, t' arbeiden om het te doen breeken. Mogelijk deed hy zulks minder door een tederheid van gewisse, als uit staatkunde. Hy voorzag, volgens alle schijn, dat een twijfelachtig recht tot de successie groote beroerten zou doen ont-

Hendrik de VII. is tegen dit Huwelijk.

ontſtaan; en hy kon niet feilen te beeven, als hy noch dacht aan de ſchrikkelijke werkingen, welken de verdeeldheden van de Roode en van de witte Roos voortgebracht hadden.

d'Eerſte zaak, welke men, na zijn dood, in den Raad voorſtelde, was dit huwelijk te breeken, ofwel het te beveſtigen. 't Werk van beide de zijden bepleit zijnde, wierd de laatſte party van den nieuwen Koning omhelſt, die Katharina openbaarlijk trouwde, zes weeken na zijn komſt tot de Kroon; en eenige tijd daar na wierden zy alle beiden gehuld. Op den eerſte dag des jaars 1511. gelag deze Vorſtin van een Zoon, die maar zeven weeken leefde. Sedert kwetſte zy zich verſcheidene maalen; en in de maand November des jaars 1514. wierd 'er een ander Prins geboren, die in de zelve maand kwam te ſterven. Maria, die op den 19 February 1516. ter wereld was gebracht, was d'eenige vrucht, die van dit huwelijk overbleef.

Hendrik de VII. ſterft, den 22 April 1509.

Hendrik de VIII. trouwt Katharina den 3. Juny. Zy worden gehuld, den 24.

Kinderen van dit Huwelijk.

De Koningin kreeg geen kinderen meer, en begon eenige ſwakheden te gevoelen, welke de Koning afkeerig van haar maakte. Wyders was deze Vorſtin verſtandig en deugdſaam, en bezat treffelijke hoedanigheden, die haar met recht d'achting en het hert van haar Man en van haar Onderzaaten verkreegen. Hendrik wel oordeelende, dat hy by zijn Vrouw geen meer kinderen zou teelen, gaf aan Maria de tijtel van Princes van Walles, en deed haar te Ludlow haar Hof houden.

Hy had verſcheelende inſichten wegens het huwelijk van deze jonge Princes. In 't eerſt ſchikte hy haar voor den Dolfijn; en 't verdrag wierd gemaakt op den 9 November 1518. gelijk men ziet uit het traktaat zelve, 't geen ons noch overig is. Dit huwelijk had echter geen voortgang, vermits Hendrik zich, tegen Vrankrijk, by Karel de V. voegde. Maria wierd vervolgens aan dezen Keizer verlooft, en d'onderhouding van 't verdrag door beide de Vorſten te Windſor beſwooren. Maar dit huwelijk op een ſmaadelijke wijs door de Keizer gebroken zijnde, met het goedvinden van zijn Raadtsheeren en van zijn Staaten, gelijk wy alreedts gezegt hebben, geſchieden 'er eenige openingen van een vermaagſchapping met Schotland, welke echter zonder gevolg waren. Eindelijk bracht men het traktaat met Vrankrijk weer op de baan; en daar wierd beſlooten, dat de Princes François de I. of den Hertog van Orleans, zijn twede Zoon, zou trouwen; dat d'alterative, of de vaſtſtelling van een van beiden, daar af geregeld zou worden in een byeenkomſt der twe Koningen, welke malkander

Maria verlooft voor eerſt aan den Dolfijn 1518.

Ziet de traktaaten der gemeene handelengen in de Rollen onder het 10. *jaar van Hend. VIII*

Vervolgens aan den Keizer, den 22 Juny 1522.

Aangebodẽ aan den Koning van Schotl. 1524.

Aan François, of aan zijn Zoon, den 30 April 1527.

weinig tijdts daar na te Kalis zouden spreeken, en die ondertusschen alle beiden op geldstraffen beloofden, dat zy d' artijkelen van het nieuw verdrag onderhouden, en 'er d'uitvoering af verhaasten zouden.

De geldigheid van Hendriks huwelijk door d'Uitheemschen in twijfel getrokken.

Den Bisschop van Tarbes, Gezant des Konings van Vrankrijk, hield zich echter ten dezen opzichte zeer ingetogen, en betuigde, dat hy twijfelde, of de Princes wettig was, als geboren zijnde uit een huwelijk, verbooden door het Godlijk recht, waar af, volgens zijn gevoelen niemand de macht had van vry te spreeken. Men weet niet met zekerheid, of het geen, 't welk den Bisschop hier over zei, tusschen hem en Volsey, of zelfs tusschen de twe Hoven opgestemd was; maar daar is reden om te vermoeden, dat de Kardinaal, of de Koning, hem aldus deed spreeken, om het geen, dat zy wegens een scheiding in't hoofd hadden, minder haatelijk te maaken: want indien François laauw was in een zaak t'eindigen, daar de verkryging van een groot Koningrijk aan hing; indien d' uitheemse Vorsten aan de geldigheid van Hendriks huwelijk twijfelden; en indien in der daad dit huwelijk betwist kon worden, in welke beroerten stond de medestreeving van verscheidene Pretendenten Engeland niet te werpen, zo haast als de Koning dood zou zijn.

Eenige vonden 't kwaad, dat Hendrik zijn Dochter aan groote Vorsten, als de Keizer, en de Koning van Vrankrijk, aanbood. Hun reden was, dat hy Engeland daar door gebracht zou hebben tot niet meer als een Provincie van eenig uitheemsch Koningrijk te zijn. Waarlijk, *zei men*, het laaste verdrag, gemaakt met Vrankrijk, brengt mede, dat Maria of de Koning François zelve, of zijn twede Zoon, zal trouwen; en indien zy by een van beiden kinderen krijgt, zal de Kroon van Engeland hen toebehooren. Maar in wat gevaar zijn wy niet? en hoe veele zaaken konnen gebeuren, welke maaken zullen, dat ons Koningrijk maar een gedeelte van dat zal wezen? By voorbeeld, laat den Dolfijn komen te sterven, *('t welk geschiedde)* zo is de Man van de Princes Koning van Vrankrijk, en ons Koningrijk tot een provincie gebracht. Ten anderen zijn wy in de zelve staat, indien de Koning van Vrankrijk ooit in 't bezit van Engeland treed; dewijl, volgens de wetten van de Fransche Monarchy, alles 't geen aan de Kroon komt, daar aan gehegt blijft, en 'er niet afgesonderd mag worden: men zal de wapenen dan moeten opvatten, om zich in vryheid te stellen. Anderen geloofden, dat Hendriks oogmerk was, met

zijn

zijn Dochter aan den Hertog van Orleans, of aan de Koning van Vrankrijk te geeven, de succeffie aan den Hertog van Richemond, zijn natuurlijke Zoon te verzekeren, en 'er de Princes t'eenemaal af uit te sluiten; ter oorzaak dat d' Engelschen 't jok van Vrankrijk nimmermeer zouden willen aanneemen. 1527.

Geduurende deze onderhandeling begon de Koning, ter zaake van zijn huwelijk, bekommeringen te doen blijken. Men zegt, dat de Kardinaal d'eerste was, die deze vermoedens in zijn geest deed oprijzen, en dat hy hem de zelve door Longland, Bisschop van Linkoln, in de biecht deed inboezemen. Aan wat zijde men zich ook wend, Hendrik had noodzaakelijk reden, volgens de Religie van die tijd, om eenige wroegingen te gevoelen, in de gedachte dat, indien hy of den Bestierder van zijn gewisse, of den Legaat van de Paus geloofde, zijn huwelijk niet geldig was. Men voegt 'er by, dat dezen Kardinaal, verbitterd tegen Karel de V. besloot hem met Engeland over hoop te werpen, zonder kans van verzoening: dat hy, insgelijks kwalijk voldaan over de Koningin, die hem, ter oorzaak van zijn ongeregeld leeven, haatte, en 'er hem dikwils over berispte, voornam haar de voet te lichten; de Hertogin van Alençon, François Zuster, in haar plaats te stellen; en de twe natien ongelijk te vereenigen; dat, om zijn wraakzucht te voldoen, en zijn onderneeming voort te zetten, hy d'echtscheiding van Hendrik en Katharina voorstelde. Maar om 'er de waarheid af te zeggen, 't geen men hier verzekerd, kan niet gegrond wezen als op de vermoedens van de Koningin, die in 't gevolg Volsey beschuldigde van d'oorzaak van alle haar ongelukken te zijn, en ik geloof, dat men de zaak van hooger op moet haalen, om den oorspronk van des Konings twijfelingen te vinden. Want vier jaaren hier na, verklaarde hy aan Grinæus, dat, vreezende dat zijn huwelijk strydig was tegen het Godlijk recht, hy zijn Vrouw in zeven jaaren niet aangeraakt had. Waar uit men ziet, dat zijn bekommeringen drie jaaren eer moeten aangevangen hebben, als Sanderus wil. Daarenboven zullen wy hier na vinden, dat de Koning zelve zich daarover verklaarde, en dat hy Volsey en Longland ontlastte.

Hendrik twyfelt ook aan de geldigheid van zijn huwelijk.

Ziet Sanderus in zijn Hist. der Scheuring van Engeland, vertaald door Monsr. Maucroix. p. 14.

Ziet zijn Brief aan Bucer van den 10 *September* 1531. *Zy is onder de Manuscripten van M. Smith.*

Wat belangt de heimelijke beweegredenen, en de waarachtige gronden van den afkeer, welke Hendrik voor de Koningin opvattede, daar is niemand als God, die ter deeg kan weeten, of ze anderen geweest zijn als ze gescheenen hebben; en wy moeten ze in de duisternis laaten, tot aan den dag dat de verborgenste gedachten ontdekt zul-

Grond van des Konings twyfelingen.

1527. len worden. Wy hebben hier maar t'ondervorschen oorzaaken en beweegredenen, welken hy voor d'oogen des wereldts bloot gestelt heeft; en wy moeten ons oordeel aldaar staaken. Dezen Vorst vindende in 't eerst, dat, volgens de wet van Moses, 't huwelijk van een Schoonbroeder en een Schoonzuster van God veroordeeld wierd, en dat den Man en de Vrouw zonder zaad zouden sterven, maakte wel haast overdenking op de dood zijner Kinderen, waar van geen langer als twe maanden geleefd had, uitgezondert de Princes Maria. Hy twyfelde niet, of dit was deze zelve vloek, van de welke zodanige huwelijken als het zijne, die de godlijke wetten kwetsten, verzeld waren. Hy dacht dan, vol van vrees, niet anders als om te doorgronden 't geen hem daar in betrefte. Hy raadpleegde de gaauwste Godtsgeleerden, en de beste Canonisten, en arbeidde om zijn vermoedens door hem zelve te verklaaren. Ten dezen einde nam hy voor eerst toevlucht tot de werken van Thomas Aquinas, den Auteur dien hy 't liefst las, en welkers decisien of uitspraaken hy gewoon was te volgen. Hy vond zijn questie t' eenemaal beslecht in dezen Auteur, welke beweert: (,,) dat de wetten van Leviticus, ter zaake der verboodene ,, huwelijken, moraal, en van een geduurige onderhouding zijn, ,, en bygevolg verbindelijk voor alle de Christenen: dat de Paus wel ,, vry kan spreeken van de Kerkelijke instellingen, maar dat hy van 't ,, godlijk recht niet kan vryspreeken; vermits men, om van een in- ,, stelling vry te spreeken, een gezag moet hebben 't geen ten minsten ,, gelijk zy met dat van den Wetgeever: dat op deze voet de Paus ,, van alle de Canons kan vryspreeken, maar dat hy van de Godlij- ,, ke Instellingen niet kan vryspreeken, komende zijn gezag niet by ,, dat van God.

Ter zelve tijd dat de Koning zich aldus door zich zelven onderrechtte, gaf hy last aan den Aardtsbisschop van Kantelberg, om de gevoelens der Bisschoppen van Engeland over dit stuk te verzamelen. Altemaal, uitgezondert Ficher, Bisschop van Rochester, verklaarden, en ondertekenden zy, dat Hendriks huwelijk niet geldig was. Wat Ficher belangt, hoe zeer Warham ook by hem aanhield, hy weigerde gestadig te tekenen, en zei altijd, dat hy niet tegen zijn gewisse zou doen. Den Aardtsbisschop zijn volstandigheid ziende, deed zijn teken en zegel door een ander persoon onder de verklaaring zetten: maar als men in 't gevolg kwam t'examineeren, wie getekend had, ontkende den Bisschop opentlijk, dat hy het had ge-

De Bisschoppen van Engeland verklaaren, dat dit huwelijk niet geldig en is.

gedaan. Warham was dan, tot zijn rechtvaardiging, genoodzaakt te zeggen, dat Ficher had toegestaan, dat een ander in zijn naam tekende; 't geen den laatste stantvastiglijk ontkende: en 't is niet zeer waarschijnlijk, dat dezen Prelaat, na zich aldus ontschuldigd te hebben van te tekenen 't geen d' anderen hadden gedaan, toevlucht genomen heeft tot een zo weinig eerlijke en zo weinig nutte list. 1527.

Ziet Kavendish, in 't leeven van Volsey, Manuscript.

Hendrik had tot daar toe de gevaaren van een onwettig huwelijk niet verder ondervorscht, als voor zo veel zijn gewisse betrefte: maar zo haast als hy, en door zijn eigen naspeuringen, en door de besluiten der Godtsgeleerden, overtuigd was, dat zijn vereeniging met Katharina tegen het Godlijk recht streed, begon hy verder uit zijn oogen te zien, en voegde de betrachting van 't welvaren zijner Onderzaaten by die van zijn rust; hier in even wijs en godvruchtig: dewijl het altijd de voorzichtigheid en de plicht van een goed Koning is, t' arbeiden om, zelfs na zijn dood, de voorspoed zijner volkeren te bevestigen. Dezen Vorst oordeelde lichtelijk: („) dat, de„wijl zijn huwelijk betwist kon worden, 't recht der successie twy„felachtig zou wezen: dat Engeland, na hem, in de zelve bur„gerlijke oorlogen zou vallen, daar het zo kortelings uitgekomen „was: dat zijn Dochter mogelijk nimmermeer op den Troon zou „klimmen: dat de Koning van Schotland, de naaste erfgenaam na „haar, altijd een vreezelijke mededinger voor deze Princes zou „zijn: dat, indien hy elders als in Vrankrijk trouwde, de Franschen, „'t zy om Engeland te verdeelen, of om een zeer oud verbond t'onder„houden, niet feilen zouden den pretentien des Konings van Schot„land de helpende hand te bieden: en dat, zo zy in Vrankrijk trouw„de, deze zelve Koning van de Keizer, en van d'andere Vorsten, den „welken de grootheid der Franschen ergwaan zou baaren, onder„steund zou worden; om niet te zeggen, dat'er veele Engelschen zouden „wezen, die niet onder de heerschappy van Vrankrijk zouden willen „leeven: dat, als zelfs het Parlement al bewilligde in den Hertog van „Richemond, of de Kinderen, welke de Douairiere van Vrankrijk by „Karel Brandon had geteeld, op den Throon te verheffen, gelijk dit „recht noch twyfelachtig zou wezen, men zich gehouden zou zien „het zelve door de wapenen te doen gelden. Deze gedachten gevoegd by de wroegingen, welken hy gevoelde, persten hem t' arbeiden aan zijn geest in rust, en zijn Onderzaaten in zekerheid te stellen.

Gevaaren, daar dit Huwelijk Engeland in wierp.

1527. De Kardinaal deed toenmaals een reis na Vrankrijk, om aldaar te spreeken wegens de middelen van Klement uit de gevangenis te verlossen, en om het ontwerp van een vredeverdrag tusschen Karel en François op te stellen, of liever om een uitsluitend antwoord t'eischen noopende het huwelijk van de Princes Maria. Men antwoordde hem, dat François al t' oud was voor de Princes; hy liet haar over aan den Hertog van Orleans. Dit huwelijk had echter geen voortgang, ter oorzaak dat Engeland, weinig tijdts daar na, zich in de groote zaak van d' echtscheiding belemmerd vond.

Volsey in Vrankrijk den 11 July 1527.

Hendrik verwachtte genoegsaam groote tegenstelling van des Keizers wege, in het voornemen van zich van zijn Vrouw te doen scheiden, te zullen ontmoeten. Hy begreep lichtelijk, dat Karel, 't zy eershalven, 't zy uit de genegentheid welke men altijd voor een Moeye heeft, 't zy eindelijk om deze maxime van staatkunde, dat men een vyand alle bedenkelijke belemmeringen op den hals moet haalen, te volgen, Katharinas belange ten einde toe zou ondersteunen: maar andere betrachtingen gaven hem dikwils een gantsch strydige gedachte.

Hendriks vrees en hoop raakende zijn Echtscheiding.

De geldigheid van zijn huwelijk had in Spanjen door de Staaten betwist begonnen te worden; en Karel zelve had ze zo twyfelachtig geoordeeld, dat hy d' Erfgenaam des Koningrijks van Engeland, hoewel hy 'er toe verbonden was, niet trouwen wilde. Dit moest de moeyelijkheid, welke dezen Keizer, op de tyding van Hendriks vervolgingen ter zaaken van d' echtscheiding, gevoeld zou hebben, een weinigje verminderen. Aan d' andere kant, was Klement van Karel de V. al te kwalijk gehandeld om hem niet te haaten: en gelijk de Spanjaarden en de Franschen malkander de heerschappy van Italien betwisten; dat, volgens de schijnbaarheden, dit gedeelte des wereldts onder 't jok der eenen of der anderen gebracht stond te worden; dat alsdan de bescherming der Koningen van Engeland d' eenige toevlucht der Bisschoppen van Romen zou wezen, besloot Hendrik daar uit, dat de Paus een weinigje believings voor hem zou hebben. Eindelijk Volsey, 't zy dat hy ten naastenby wist wat vermogen zijn Meester en hy aan 't Roomsche Hof hadden, en wat zy 'er af verwachten moesten, 't zy dat dit Hof alreedts hier over in eenige verbintenis was: Volsey, zeg ik, deed dezen Vorst altijd hoopen, dat de Paus hem gunstig zou zijn. Hy ging zelfs zo ver, dat hy 'er hem af verzekerde, en belastte zich met den uitslag van deze zaak, gelijk verscheidene van zijn brieven getuigen. Nu, 'k vind het niet zeer waarschijnelijk, dat

een wijs Minifter, als hy, zich borg heeft konnen ftellen voor den uitflag van een zo tedere zaak, zonder alvorens geweeten te hebben hoe het werk zou afloopen. Wyders zou men befwaarlijk konnen befluiten, of hy zich wijs had gemaakt, dat de Paufen hem niets zouden durven weigeren, dan of hy d'echtfcheiding als gekocht had. Een zaak is gewis; te weeten dat, toen hy na Vrankrijk trok, om aan de vrydom van de Paus t'arbeiden, hy uit des Konings fchatkiften omtrent een milioen rijksdaalders met zich nam. 1527.

240000 pondenfterlings. Ziet Mylord Herbert.

d' Echtfcheiding dan aan 't Roomfche Hof vervolgd moetende worden, ftelde men te Londen de redenen op, welke de zelve konden doen bewilligen, zonder noch de Paus, noch zijn Minifters, te beleedigen: want het zou geen voorzichtigheid geweeft hebben, aan te houden op de nietigheid der Bulle van Julius de II. met te beweeren, dat deze Bulle ftrydig was tegen de wetten, en dat het onderwerp, 't geen zy behelfde, onder de macht der Paufen niet en ftond. De Roomfche Opperbiffchoppen hebben niet gaarne, niet meer als d'andere Vorften, dat men aan hun macht twijfele, of dat men hen paalen voorfchrijve; en 't Roomfche Hof zou de Difpenfatie van Julius de II. niet als onwettig hebben konnen veroordeelen, zonder 't gezag der Paufen, 't geen alreedts door een gedeelte van Duitfchland verworpen was, te krenken. 't Stond dan aan de Canoniften, gelijk ook aan de Godtsgeleerden, nietigheden in deze Bulle te zoeken, op de welken men aan kon houden, volgens 't gebruik van de Rota, en de gefteldheden van het Geeftelijk recht; zijnde des Konings oogmerk deze Difpenfatie te doen vernietigen, zonder aan de Rechten van het Roomfche Hof te raaken. Toen nu de Canoniften de Bulle examineerden, vonden zy 'er ftofs genoeg in, om 'er nietigheden op te gronden. Voor eerft is 't een regel in 't geeftelijk recht, dat, indien de Paufen in eenige zaak misleid zijn geweeft, of dat men Bullen verkrijgt op valfche voorftellingen, en op een valfche verklaaring, deze Bullen vernietigd konnen worden; en dit is de grond van alle de proceffen, welke tegen de Bullen worden aangefteld. Men vond in de voorreden zelfs van de Difpenfatie, daar wy af fpreeken, dat Julius de II. misleid was geworden. Daar wierd gezegt, dat de Prins Hendrik aan zijn Heiligheid Difpenfatie verzocht, om Katharina te trouwen. Dit was valfch; zijnde de Prins Hendrik toenmaals maar twaalf jaaren oud, en konnende op die ouderdom d'overdenkingen niet maaken, welke een diergelijk verzoek moeften voorgegaan hebben. Deze voorreden

Redenen tegen de Difpenzatie van Julius de II.

1527. reden behelſden noch, dat de Diſpenzatie door de Prins aan de Paus verzocht was, om de vreede met Ferdinand en Izabella, (a) Koningen van Spanjen, t'onderhouden. Dit was noch een zichtbaare onwaarheid; vermits de Prins veel te jong was, om zulke hooge inzichten te hebben, en om een huwelijk op redenen van ſtaatkunde te gronden. Ten darde behelſde de Bulle, dat dit huwelijk noodzaakelijk was, om de vrede tuſſchen de twe Koningen t'onderhouden. Nu was dit een valſche onderſtelling: men had de Paus wys gemaakt, dat 'er eenig groot ongeluk uit zou ſpruiten, indien de twe Koningrijken niet op nieuws door dit verbond vereenigd wierden. Ondertuſſchen, al had zelfs het huwelijk niet voorgeſlagen geweeſt, zouden de twe Koningen malkander den oorlog niet aangedaan hebben; en daar was in die tijd noch vredebreuk, noch eenig ander algemeen ongeluk, te vreezen. Aldus was de Bulle door miſleiding verkreegen. Men voegde daar by, dat Hendrik de VII. en Izabella al overleeden waren, eer de Prins Katharina trouwde; en dat een huwelijk, uit kracht van een Bulle, toegeſtaan om de vreede t'onderhouden, tuſſchen twe perſoonen die alreedts ten tijde des voltrekkings van dit zelve huwelijk overleeden waren, niet geldig kon wezen: eindelijk, dat de proteſtatie, gedaan door de Prins, zo haaſt als hy d'ouderdom van meerderjaarigheid had bereikt, alle de verzoeken, geduurende zijn minderjaarigheid in zijn naam gedaan, herriep en vernietigde: dat ten argſten genomen, de Bulle na die tijd geen kracht meer kon hebben, zijnde de grond, op de welke de zelve vergund was, te weeten de gegepretendeerde begeerte van de Paus, door deze proteſtatie, die allerhande verzoeken, geduurende zijn minderjaarigheid van zijnen wege gedaan, omver geſtooten. Hier uit beſloot men, dat een huwelijk na deze proteſtatie, en gegrond op de gemelde Bulle, nooit geldig kon wezen.

(a) *Zy word in de Bulle Elizabet genoemd.*

Raad aan de Koning gegeeven door Volſey, den 1 Aug. 1527.

Terwyl de Canoniſten van Engeland hun redenen tot het proces, 't geen zy te Romen hadden, opſtelden, ſtuurde de Koning, trachtende of de Spanjaarden op tuil te houden, of hen te voorkomen, laſt aan zijn Gezant te Madrid, om het gerecht, 't geen de tyding van zijn vervolgingen aan 't Spaanſche Hof zou maaken, zo veel als 't hem mogelijk zou zijn, te ſmooren.

Verſcheidene perſoonen hebben gepoogd te doorgronden, of 't alvorens vaſtgeſteld was, wien hy, als zijn huwelijk vernietigd zou wezen, in des Koningins plaats zoude ſtellen. d'Eenen hebben gezegt,

zegt, dat dezen Vorst, toen hy aanving zich van Katharina te willen scheiden, alreedts op Anna van Boelan verliefd was; en hier op hebben zy zich wys gemaakt, dat zijn echtscheiding d'uitwerking is geweest van een geweldige minnedrift, welke hy in 't eerst verholen hield. Anderen beweeren, dat zijn liefde veel laater begonnen heeft. In 't algemeen, 't valt swaar met eenige zekerheid te spreeken wegens een zodanige handel, en in een zo veel laater tyd: maar dewyl Anna van Boelan zo veel deels heeft gehad in de gevallen van deze Regering, is het billik, dat wy haar een weinigje doen kennen. Sanderus verzekert: („) dat de Koning verliefd had geweest op de Moeder van „ Anna van Boelan, welke de Dochter des Hertog van Norfolk was; „ en dat, om een vrye handel met deze vrouw t'onderhouden, hy „ den Ridder Thomas Boelan, haar Man, onder de schoonschynende „ hoedanigheid van Gezant in Vrankrijk verzond: dat dezen Ridder „ na een afwezen van twe jaaren, weer in Engeland keerende, zijn „ Vrouw beswangerd vond; en dat hy, willende van haar scheiden, „ zich richtte aan den Officiaal van Kantelberg: Maar dat de Koning „ door den Markgraaf van Dorchester tot hem deed zeggen, dat hy „ de vader van 't kind was, en dat hy den Ridder bad zijn Vrouw de„ze misgreep te vergeeven. Sanderus voegt 'er by; dat Boelan niet „ en feilde te gehoorzaamen; en dat hy Anna vervolgens deed opvoe„den als zijn Dochter, hoewel ze eigentlijk Hendriks Dochter was. „ Volgens het afbeeldsel, 't welk den zelven Auteur ons van deze „ Dochter geeft, moet ze lelijk en kwalijk gemaakt geweest hebben, „ wat hy 'er ook elders af zeggen mag; dewyl ze, na zijn zeggen, „ zes vingeren aan de rechterhand, een ongelijke tand in het bovenste „ kaakebeen, een geswel aan den hals, en andere mismaaktheden had. „ Hy zegt noch; dat zy zich op haar vyftiende jaar door haars Vaders „ Hofmeester, en zijn Aalmoessenier, liet bekruipen: dat men haar „ vervolgens in Vrankrijk stuurde, by een Heer die haar eenige tyd „ onderhield: dat men haar naderhand aan 't Fransche Hof zag, daar „ ze met zulk een onbeschaamdheid leefde, dat z''er byna niet meer „ bekend en was als onder de naam van *d'Engelsche Hakeney*: dat Fran„çois de I. deel had in haar goede gunsten, en dat men haar toen *des* „ *Konings Muilezelin* begon te noemen: dat zy op haar wederkomst „ in Engeland in 't gevolg van de Koningin geraakte: dat zy wel haast, „ en Hendriks afkeer voor Katharina, en Volseys aanslagen, bemerk„te: dat, zijnde meesteres van des Konings hert, zy besloot te

1527.

Valsheden van Sanderus raakende Anna van Boelan.

Ziet de Scheuring van Engeland, p. 18

Sanderus trekt hier toe aan 't leeven van den Ridder Thomas Morus, beschreeven door een Rechter, Rastall geheeten: maar dit boek is nooit van iemand gezien als van Sanderus.

Scheuring van Engel. p. 20.

1527. „ veinzen; en dat zy, mild van de gunſten welken zy zonder miſdaad „ kon toeſtaan, tegen des Konings begeerten een ingetogenheid ſtel- „ de, die hem te meer ontſtak: dat Hendrik, door deze vermommin- „ gen bedroogen, een zeer goed gevoelen van haar opvattede, en zich „ gereed maakte om haar te trouwen, zo haaſt als zijn huwelijk ver- „ broken zou wezen. Sanderus voegt 'er noch by, dat de Koning „ d' oudſte Zuſter van deze Dochter omgekocht had: en hy zegt ver- „ ſcheidene andere dingen van de zelve aart; dit alles in het voornee- „ men van d' achtbaarheid dezer Vorſtin, gelijk ook de geheugenis van „ de Koningin Elizabeth, ſwart te maaken.

'k Weet wel, dat het een Hiſtorieſchryver niet al te wel paſt, in diſpuit te treden met de geenen die voor hem geſchreeven hebben; dat, zonder een ander Auteur wegens zijn valsheden te hekelen, men overreden moet door een eenvoudig en natuurlijk verhaal; en dat een diergelijk verhaal meer krachts zal hebben, als een opgepronkte redenering. Aldus zal ik, om en dit gebrek, en een lange afwijdering, te vermijden, aan 't eind van mijn Hiſtorie een volkomene wederlegging van Sanderus Boek plaatſen, en de bedriegeryen van dezen Schrijver, en de bewijzen van alle de ſtukken, die ik daar tegen zal zetten, voor d' oogen van 't gemeen ſtellen. Niettemin, gelijk de zaaken, welke Anna van Boelan betreffen, tot mijn onderwerp behooren, en dat 'er veele andere tot onze Hiſtorie wezendlijke omſtandigheden zijn, die daar van afhangen, zal men my toeſtaan een korte afwijdering te maaken, om de taſtelijkſte leugen, welke men ooit gezien heeft, of liever een reeks van leugenen, in een eenige bedriegery beſlooten, te wederleggen. Want men moet bekennen, dat, indien het geen 't welk Sanderus wegens de geboorte en 't leeven van Anna van Boelan verhaalt, waar is; 't beleid van Engeland ten haren opzichte doemelijk is. Deze tederheid van gewiſſe, welke Hendrik deed blijken, ter zaake van zijn huwelijk met de Weduwe van den Prins zijn Broeder, zal dan niet anders geweeſt hebben als een ſchrikkelijke huigchelaary, indien dezen Vorſt geen ſwaarigheid heeft gemaakt in zijn eigene Dochter te trouwen. Eindelijk, alles 't geen men tegen de Koningin Elizabeth, of tegen d' eerſte Reformateurs, heeft gezegt, zou niet al t' onrechtmaatig zijn, zo de Hiſtorie van Sanderus waarachtig was. Aldus, om de Leezers te geleiden in het oordeel, 't welk zy moeten vellen van de zaaken, en van de perſoonen van die tijd, is het noodwendig, en zelfs van een groote aangelegenheid, dat wy

het

het momaanzicht van het bedrog oplichten, en dat wy de waarheid ontdekken. 1527.

Om het geen 't welk Sanderus hier overgezegt heeft, met een eenige slag om ver te werpen, zouden wy ons konnen vernoegen met te toonen, dat hy, alles wat hy heeft geschreeven, alleenlijk grond op een boek van den Rechter Rastal; en dat dit boek, 't welk tot tytel gevoerd moet hebben, *'t Leeven van den Ridder Thomas Morus*, nooit van iemand gezien is geweest, als van Sanderus. 't Geen voet geeft om te gelooven, dat Rastal nooit zodanig een boek heeft gemaakt, is dat men gemeenlijk 't leeven van een Auteur in 't hoofd zijner werken stelt. Nu, dezen Rastal gaf, onder de Regering van Maria, alle de werken van Thomas Morus in 't licht; en volgens alle schijnbaarheden, indien hy 't leeven van deze geleerde Man beschreeven had, zou hy 't toen uitgegeeven hebben. Dewijl dan de Historie van Sanderus niet en steunt, noch op openbaare acten, noch op brieven, noch op eenig getuigenis van persoonen, die deel gehad hebben aan de zaaken van die tijd, volgt daar zichtbaarlijk uit, dat ze niet en behelst als bedriegeryen, geschreeven om de geheugenis van de Koningin Elizabeth swart te maaken. En in der daad, indien deze zaaken zodanig geweest zijn, als Sanderus ze verhaalt, hoe heeft men dan ten tyde van Anna van Boelans dood geen persoonen gevonden, die believende genoeg waren omtrent de Koning, of vyandig genoeg tegen deze rampzalige Vorstin, om haar schande, die ten anderen niet geheim kon wezen, openbaar te maaken? Want dat een Vrouw, als de Moeder van Anna van Boelan, twe jaaren na 't vertrek van haar Man, gezonden in een aanzienlijk Gezandschap swanger, zy; dat dezen Man aan het Hof des Aardtsbisschops van Kantelberg d'echtscheiding verzoeke; en dat hy daar zijn Vrouw doe daagen: dat zijn omstandigheden, welken de wereld zo haast niet en vergeet. Van d'andere kant, dat Anna van Boelan in zo kwaade naam geweest zy; dat ze zich eerst ten huize van haar Vader hebbe laaten bekruipen; dat ze vervolgens in Vrankrijk kwalijk geleeft hebbe; dat ze van twe Koningen onderhouden zy geweest: dat zijn andere omstandigheden, die niet zeer verholen konnen wezen. Daarenboven, toen de Boeken van het Hof des Aardtsbisdoms noch in stand waren, heeft men aan 't gemeen aangeboden, te laaten zien, dat 'er in deze Boeken niets dierg elijks was, raakende de vervolgingen, of het proces, daar Sanderus af gesproken heeft. Eindelijk, alle de Schrijvers van die tijd, 't zy van

Wederlegging van deze valsheden.

Ziet het Boek geheten Anti-Sanderus.

 de

1527. de zijde des Paus, of van de zijde des Keizers, swijgen omtrent deze zaaken, welken zy zekerlijk verbreid zouden hebben, indien ze waar hadden geweest, of indien ze tot hun kennis waren gekomen, bot stil. Maar na 't verloop van tachtig jaaren, verzind men een Historie te smeeden, vol van bedriegeryen, of immers men geeft ze uit; ter oorzaaak dat het als dan veiliger is te liegen, zijnde alle de geenen, die de waarheid zouden hebben konnen doen kennen, dood.

'tIs echter niet genoeg, Sanderus te verwerpen; vermits het geen, 't welk hy zegt, zonder grond van hem gezegt word. Die hun werk maaken van te liegen, vallen by na onvermijdelijk in gebreken, die hen ontmommen; en 't mist zeer zelden, of ze worden ontdekt. Den Auteur, daar ik af spreek, had zodanig getracht Anna van Boelan te lasteren en t' onteeren, dat de drift hem verblind heeft, en dingen doen zeggen, die alleenlijk niet en zijn, maar die ook niet wezen konnen. 'k Wil hier niet examineeren stukken, daar niet veel waarschijnlijkheid aan is: dat twe Koningen verliefd zijn op een lelijke dochter, en op een dochter welkers ongeregeldheden openbaar waren: dat den een dezer Koningen haar geduurende het gantsche proces, aangesteld wegens d'echtscheiding, dat's te zeggen zeven geheele jaaren, bemind, zonder haar beleid t' ontdekken; of dat het zelve ontdekt hebbende, hy zijn Kroon en zijn bed, op goed geluk aan, met een oneerlijke dochter heeft willen deelen. Dat zijn immers ongeloofelijke dingen; en weinig lieden van verstand zullen zich daar aan vergaapen, indien zy ze niet bevestigd zien door onberispelijke Auteurs, of Getuigen. Maar achter wege laatende 't geen ons onwaarschijnlijk dunkt, laat ons overstappen tot het geen, 't welk onmogelijk, en tegen malkander strijdig is. Men zal in Sanderus zo veel dingen van deze laatste soort vinden, dat men besluiten zal, dat hy een groote onbeschaamheid gehad, of ten uiterste onweetende geweest moet hebben, om deze valsheden te verzinnen, of in 't licht te brengen.

Want voor eerst, indien Hendrik, om een vrye handel met de Gemalin van Boelan te hebben, dezen Ridder weg stuurde, gelijk Sanderus zegt ('k stel nu dat hy hem na Vrankrijk gestuurd heeft, zo haast als hy 't heeft konnen doen, dat 's te zeggen, in 't begin van zijn Regering, in den jaare 1509) moet Anna van Boelan, zijnde zy volgens de zelve Auteur, twe jaaren na 't vertrek des Ridders geboren, in den jaare 1511. ter wereld gekomen wezen; en dewijl zy zich op haar vyftiende jaar in haar Vader huis liet bekruipen, zo zijn wy alreedts in 't jaar 1526.

Zy

Zy heeft tijd van doen gehad om in Vrankrijk te komen, om'er van een Heer onderhouden te worden, om vervolgens aan 't Hof te verschijnen, en eindelijk om daar door haar kwaad beleid de belagchelijke naam van de *Hakeney van Engeland*, en die van de *Muylezelin van Francois de I.* te verdienen. Laat ons hier noch byvoegen de tijd, welke zy van nooden heeft gehad om uit Vrankrijk te trekken, om in't gevolg van Katharina ontfangen te worden, en om zich in des Konings geest te dringen. Ondertusschen, zo wy Sanderus gelooven, geschiedden alle deze dingen in het zelve jaar van 1526. dewijl, volgens zijn zeggen, de Koning toenmaals het voornemen opvattede van zich van Katharina te doen scheiden; en Anna van Boelan te trouwen. Deze Dochter kon dan toen ter tijd niet ouder wezen als vijftien jaaren, volgens de rekening van onzen Auteur, al had Hendrik Boelan ook op de zelve dag van zijn komst tot de Kroon doen vertrekken. 1527.

Maar dezen Ridder kan zo haast niet in Vrankrijk gezonden geweest zijn, gelijk men oordeeld uit verscheidene gunstbewyzingen, welken Hendrik hem deed, geduurende de vier eerste jaaren van zijn Regering. 'k Heb in de Rollen d'orders van deze gunstbewyzingen gezien, waar in gesproken word van diensten gedaan door Boelan aan d'eigene persoon des Konings, en niet van diensten gedaan in buitenlandsche zaaken; 't geen, mijns oordeels, een bewys is, dat den Ridder als toen daadelijk aan het Hof was. Daarenboven behelzen de Rollen der openbaare handelingen niet, dat hy, geduurende d'acht eerste jaaren van deze Regering, tot eenig Gezantschap genoemd zy. In tegendeel ziet men daar, dat in den jaare 1509. de Bisschoppen van Winchester en van Durham, en den Graaf van Surrey, aan Lodewijk de XII. afgevaardigd wierden, om de vreede tusschen de twe Koningen te vernieuwen. Na hem kan 'er in twe geheele jaaren geen gezantschap van Engeland in Vrankrijk geweest hebben; vermits 'er voor het verstryken van deze tijd al een vredebreuk was. En toen men de vrede maakte, blijkt het uit de Rollen der openbaare handelingen, dat den Graaf van Worcester tot Gezand genoemd wierd. Eindelijk, toen des Konings Zuster, verloofd aan Lodewijk de XII. na Vrankrijk trok, was Boelan wel mee van de reis, maar niet als Gezant: hy was daar toe niet hoog genoeg geacht. Verscheidene persoonen van staat hadden last om de Princes in de handen des Konings van Vrankrijk te stellen; en de commissie, die hen by deze gelegentheid gegeeven wierd, spreekt niet van Boelan, hoewel zy de Heeren

Den 10. Maart 1509.
Den 12. February 1511.
Ao. 1514.

1527. noemt, aan de welken de Koning zijn Zuster te geleiden gaf: den Hertog van Norfolk, den Markgraaf van Dorchester, den Bisschop van Durham, den Graaf van Surrey, den Graaf van Worcester, den Prioor van S. Jan, en den Doctor West, Deken van Windsor. In't volgende jaar wierd Boelan tot Gezant genoemd; maar Anna kwam toen ter tijd niet ter wereld, en noch veel minder twe jaaren daar na. Andersins zou zy geen twaalf jaaren oud geweest hebben, toen de Koning, volgens Sanderus, Katharina verstooten wilde, om deze Dochter te trouwen.

Ao 1515.

Camden. in Appar. Histor. ad Hist. Eliz.

De geleerde Camdenus, dien zijn professie verplicht heeft deze materie te doorgronden, heeft ze door een naauwkeurige onderzoeking verklaard. Hy vind, dat Anna van Boelan in't jaar 1507. geboren wierd, twe jaaren voor dat Hendrik de VIII. op den Troon klom. Indien men daar op wil zeggen, dat dezen Vorst Annas Moeder toen al onderhield, en dat, om te vryer met haar te zijn, hy zo veel by de Koning, zijn Vader, te weeg bracht, dat hy Boelan na Vrankrijk stuurde, zulks is dan geschied toen hy noch maar veertien jaaren oud was. En ik wilde wel weeten, op wat grond men pretendeeren zal, dat een jongeling van die ouderdom bekwaam zy geweest om een vrouw tot onkuisheid te brengen, en dat zijn Broeder, hoewel twe jaaren ouder, de zijne niet zou hebben konnen bekennen.

Geboorte van Anna van Boelan.

Laat ons die belagchelijke praatjes aan een kant smyten, en gantsch zekere waarheden te berde brengen. De Moeder van Anna van Boelan was de Dochter des Hertogs van Norfolk, en de Zuster des Hertogs van de zelve naam, die groot Schatmeester was, toen het vonnis des echtscheidings uitgesprooken wierd. De Moeder van den Ridder Thomas Boelan was een der Dochters en der Erfgenaamen des Graafs van Wiltshime en van Ormond. Den Ridder Godefroy Boelan, Annas Grootvader, was Opperschout van Londen geweest, en had een der Dochters en der Erfgenaamen van Milord Hastings getrouwd. Die van hun stam hadden zich altijd eerlijk, en met voordeel vermaagschapt.

Haar opvoeding.

Anna van Boelan, noch maar zeven jaaren oud zijnde, trok met Hendriks Zuster na Vrankrijk; 't geen voet geeft om te gelooven, dat zy de mismaaktheden niet en had, die Sanderus haar toeschrijft: immers zijn de Koninginnen niet gewoon monsterachtige Dochters in hun gevolg t'ontfangen. Deze Vorstin zich, na de dood van haar man, in Engeland vertrekkende, was Anna van Boelan in Vrankrijk zodanig geacht, dat de nieuwe Koningin haar eenige jaaren by zich hield.

En

En na de dood van deze Koningin bleef zy al de tijd, die zy in Vrankrijk was, by de Hertogin van Alencon, François Zuster. Hier uit konnen wy oordeelen, dat zy gewisselijk byzondere hoedanigheden had, welke haar van persoonen van de hoogste staat deeden achten; en dat haar beleid zeer eerlijk geweest moet hebben. Want wat schijn is 'er, dat zulke wyze Vorstinnen, als die geweest zijn, een Dochter zonder eer, gelijk Anna van Boelan geweest heeft, indien men Sanderus gelooft, by zich zouden hebben geleeden? 1527.

Men weet niet te recht de tijd van haar wederkomst in Engeland. d' Eenen zeggen, dat Boelan, haar Vader, haar in den jaaren 1522. toen hy, na de verklaaring des Oorlogs, 't Fransche Hof verliet, weer met zich in Engeland bracht. Zo dit waar is, bleef zy toen ter tijd niet lang in 't Koningrijk; dewyl Camdenus verhaalt, dat zy de Koningin Claudin van Vrankrijk volgde, tot aan de dood van deze Vorstin, dat is te zeggen, tot in July van 't jaar 1524. en dat ze naderhand in 't gevolg des Hertogins van Alencon geraakte. Ik kan ook niet zeggen, hoe lang zy by deze laatste Meesteres bleef: 'k geloof alleenlijk, volgens alle waarschynlijkheden, dat zy haar verliet in 't jaar 1527. toen Boelan uit zijn Gezantschap te rug ontbooden wierd, en dat hy, na 't verhaal van Stow, 't afbeeldzel des Hertogins van Alencon, die Hendrik ten huwelijk aangebooden was, aan dezen Vorst behandigde. Zo Anna voor het jaar 1527. uit Vrankrijk ging, gelijk d' Auteurs, welken ik aangetrokken heb, willen, is 't een teken, dat Hendrik noch geen genegendheid voor deze Dochter had. Zou hy anders geleeden hebben, dat ze weer over de zee trok, en dat d'eene Meesteres gestorven zijnde, zy zich terstond aan een andere verbond? Zo zy ook ten anderen altijd in Vrankrijk gebleeven is, tot in den jaare 1527. zo volgt daar uit, dat de Koning haar toemaals eerst gezien heeft. Op wat tijd zy ook aan het Engelsche Hof gekomen zy, 't is gewis, dat zy 'er altijd in een zeer groote achting heeft geweest: en hoewel de Koningin, die haar in 't getal der Staatjuffers had ontfangen, en die haar naderhand haar Medevryster zag, krachtige redenen had om haar niet veel goedts te gunnen, droeg Anna zich echter zo wyselijk, dat men geen vat aan haar kon vinden. Immers 't blyk niet, dat, geduurende het gantsche proces, om d' echtscheiding aangesteld, Katharina, noch haar Advokaaten, noch haar Agenten, haar aangetast, of op een nadeelige wys van haar gesprooken hebben; 't geen zy ongetwyfeld zouden hebben gedaan, indien zy 'er hen de minste reden toe gegeeven had.

Haar wederkomst in Engeland.

Ziet Mylord Herbert; Duplcix; du Tillet. 1. *Kavendish zegt, dat ze zeer jong was. Ziet ook Camdenus.*

De

1527. De hoop van de Koning te trouwen bezat haar zelfs zo weinig, dat ze toenmaals verloofd was aan Mylord Percey, de Zoon des Graafs van Northumberland. Den ouden Graaf had een volkomene believing voor Volsey, tot zo ver dat hy, om hem in zijn hoogmoed te vleyen, Percey in zijn dienst, en in zijn huis, bestelde.

Zy word verloofd aan Mylord Percey.

De verbintenis van Anna van Boelan met den Erfgenaam des Huis van Northumberland verlicht onze Historie zodanig, dat wy hier een weinigje stand moeten houden. (,,) De Kardinaal verstaande (*al-,,dus spreekt Kavendish, een ooggetuige*) de Kardinaal, *zeg ik*, ver-,, staande, dat Mylord Percey den Minnaar maakte aan Anna van Boe-,, lan, ontbood hem op zijn wederkomst van de Koning, en deed'er hem ,, verwytingen over, in de tegenwoordigheid van alle zijn Officieren. ,, *(Van ons allen, zegt Kavendish, begrypende zich zelven 'er mee onder)* ,, In 't eerst vernoegde hy zich met te zeggen, dat de party voor Per-,, cey onwaardig was. Deze feilde niet te betoonen, dat zijn verkie-,, zing geensins gewraakt kon worden; dat Anna van Boelan hem niet ,, en week, noch in staat, noch in afkomst: en als Volsey hem ver-,, volgens met gezag te kennen gaf, dat hy wel zou doen met op deze ,, Dochter niet meer te denken, antwoordde hy, dat hy de Koning ,, en dezen Prelaat zeer gaarne gehoorzaamen wilde, maar dat hy te ,, ver verbonden was om te konnen breeken; dat hy zijn trouw in de ,, tegenwoordigheid van getuigen had gegeeven; en dat zijn eer, ,, noch zijn gewisse niet toelieten, dat hy'er uitscheidde; eindelijk, ,, dat hy de Kardinaal bad, hem in deze zaak goede diensten by de Ko-,, ning te doen. Hoe! hernam Volsey, moeyelijk over een zo lange ,, wederstand, gy meent dan, dat de Koning en ik niet en weeten wat ,, wy in deze gelentheid te doen hebben; gy wilt niet gehoorzaamen; ,, en gy tracht een huwelijk in te gaan, tot het welk gy nooit, noch ,, de goedkeuring van uw Vorst, noch de bewilliging van den Graaf, ,, uw Vader, zult hebben: 'k zal uw Vader zo terstond ontbieden; ,, en gy zult uw onvoorzichtige verbintenis breeken, of gy zult onterft ,, wezen. Percey antwoordde, dat hy de Kardinaal zou gehoorzaa-,, men, zo haast als hy 't doen kon zonder zijn gewisse te kwetsen. ,, Zijn Vader kort daar na gekomen zijnde, trouwde hy een andere ,, Juffer.

Ziet dezen Auteur in't leeven van Volsey.

Indien Kavendish zo naauwkeurig had geweest in de tijd aan te wyzen, als in de zaak aan ons te verhaalen, wy zouden mogelijk buiten belemmering zijn. Altoos zien wy daar door, dat Anna van Boe-

lan geénſins en dacht om de Koning te trouwen, dewyl zy alreedts met Percey in verbintenis was. Wy zullen hier na verhaalen, tot hoe ver deze verbintenis van zijn kant ging, en hoe men de zelve tegen haar deed gelden, toen zy van haar Man geſcheiden wierd. Wy begrypen ook noch wel uit het verhaal van Kavendiſh, dat de Koning en de Kardinaal iets in de zin hadden met Anna van Boelan; maar wy weeten niet, wat hun begeerte was; of zy hoopten, dat deze Dochter zich vernoegen zou met de hoedanigheid van Matres, dan of zy van voorneemen waren haar op den Troon te plaatſen. Men zegt, dat zy van die tijd af een afkeer voor Volſey opvattede; ter oorzaak dat, zo haaſt als hy gezien had wat de Koning met haar wilde aanvangen, hy d'echtſcheiding niet meer aan en perſte: maar men bedriegt zich zekerlijk, gelijk het blijkt uit een brief, welke dezen Kardinaal aan den Protonaris Kaſſali ſchreef, en die in onze verzameling is. 1627.

Alle de zaaken geſchikt zijnde om het proces aan te vangen, gelijk wy alreedts hebben gezegt, en de Koning beſlooten hebbende deze groote zaak aan d' uitſpraak van de Paus te ſtellen, trok den Doctor Knight, Sekreraris van Staat, met zijn inſtructien na Romen. Zijn laſt was, t' arbeiden om de Paus, ten voordeele des Konings, krachtiglijk te voorkomen, en t'ondervorſchen welk beleid het zekerſt zou wezen, en welke werktuigen men ter hand zou moeten neemen. Drie Gebroeders, de Kaſſali, wierden van de Koning in alle zijn zaaken in Italien gebruikt, zo te Romen, als te Venetien, en in andere plaatſen. Den Ridder Gregorius Kaſſali was zijn gezant te Romen; en aan deze richtte de Kardinaal d'eerſte laſtbrief, raakende d' echtſcheiding, benevens macht om te handelen. 't Orgineel van deze laſtbrief, in dato van den 5 December 1527. is noch onder d'openbaare Acten; en men zal het vinden in de Verzameling, welke wy aan 't eind dezer Hiſtorie geſteld hebben: maar ziet 'er hier den inhoud af.

No. 17. Hendrik verzoekt te Romen d'Echtſcheiding.

Volſey vangt aan met loftuitingen met plichtpleegingen of complimenten, en met belofte van Kaſſali te vergelden, indien hy de zaak, welke men aan zijn zorgen vertrouwd, met wakkerheid, en met iever aanperſt. („) Gelijk gy alreedts verſtaan hebt, *vervolgt de Kar-* „ *dinaal*, heeft de Koning gevonden, niet alleenlijk door zijn eigen „ vernuft, en door zijn eigene onderzoekingen, maar ook door het „ gevoelen van verſcheidene Godtsgeleerden, en van veele andere ge- „ leerde Mannen van allerhande profeſſien, dat hy de Koningin niet „ langer voor zijn Vrouw kan houden, zonder de Godlijke wetten,

No. 9. Eerſte Laſtbrief, raakende d'egtſcheiding.

1527. „en zijn gewisse, te kwetsen, en zonder zijn ziel in d'ontroering, en „in 't gevaar, te werpen. Hy heeft te raad gegaan met de gaauwste „Theologanten, en met de grootste Canonisten, zo van zijn Staaten, „als van uitheemsche Landen. d'Eenen hebben hem geantwoord, dat „de Paus niet dispenseren of vryspreeken kan in d'eerste graad van „maagschap; vermits zodanige huwelijken strydig zijn tegen de ge- „meene eerbaarheid, strydig tegen het natuurlijk recht, en verboo- „den door het Godlijk recht. Alle d'anderen hebben uitgesproken; „dat, zo een Paus zulke Dispensatien kan vergunnen, hy ze niet ver- „gunnen moet als om uitsteekend-gewichtige redenen. Nu ziet men „in de Bulle gèen een zodanige reden.

Vervolgens verklaard Volsey de gronden, op de welken men verzocht, dat de Dispensatie van Julius de II. vernietigd mocht worden: maar dewijl wy deze zelve redenen alreedts verhaald hebben, stappen wy 'er hier stilswijgende over heen. Laat ons het gevolg van deze brief weer opvatten.

„De Koning aanmerkt de dood zijner Kinderen als een oordeel „Godts; en om nieuwe vloeken te vermijden, neemt hy toevlucht „tot de Heilige Stoel. Dat men den aart van zijn huwelijk examinere: „dat men de diensten, welken deze groote Vorst aan de Pausen gedaan „heeft, weege: dat men de middelen zoeke om hem van de Koningin „te scheiden; en dat hy de vryheid hebbe van een ander persoon te „te trouwen, van de welke hy, met de genade Godts, manlijke kin- „deren verhoopen kan. Doet uw best, om de Paus alleen te spreeken, „en geeft hem deze geloofsbrieven, daar gy een zeer gewichtige clau- „sul in zult vinden, geheel met zijne Majesteits hand geschreeven. „Betuigd ook noch aan den Heiligen Vader, van des Konings wege, „en uit mijn naam, hoe zeer wy getroffen zijn over d'onwaardige „handeling, welke men aan zijn Heiligheid, en aan het Collegie der „Kardinaalen doet. Verzekerd hem, dat wy niets ter wereld achter „wege zullen laaten, om hem spoediglijk in vryheid te herstellen; en „dat ik, voor mijn hoofd, met zo veel ievers daar aan zal arbeiden, als „of dat 't eenige middel was om tot de zaligheid te geraaken. Onder- „recht hem vervolgens van den aart en van d'omstandigheden des hu- „welijks, daar de Koning in gewikkeld is. Schilderd hem wel af de „wroegingen, welken een tedere gewisse moet gevoelen; en d'elenden, „die een betwistte successie na zich zal sleepen. Voegd daar by de gebe- „den van alle de Heeren, en de wensch van het geheele Volk. Vergeet

gee-

„geenig der dingen, die bekwaam zijn om hem te beweegen tot de 1527.
„Difpenfatie van Julius de II. te vernietigen. Stelt hem voor oogen de „tegenwoordige ftaat des Chriftenheidts, en de tegenwoordige ftaat „van Italien. Doet hem begrijpen, hoe veel 'er hem aan gelegen is, „en van welke nutheid het ook aan de Heilige Stoel zal zijn, dat de „Koning krachtige redenen hebbe om zich nimmermeer van de Pau- „fen af te zonderen; en vertoont hem, dat, met zijn Majefteyt „hier in te voldoen, men hem voor altijd verbinden zal om de belan- „gen des Kerks t' onderfteunen. Wyders zal het de Paus glorieuzer „wezen, alles aan de Koning toe te ftaan, zonder met het Heilig „Collegie daar over te raad te gaan, en de Commiffie, welke ik u „zend, uit zijn eigene beweeging te tekenen. Zy is alreedts in goede „forme gefteld; en daar ontbreekt niets aan, als de tekening des „Paus. De Koning verzoekt, dat ik, door deze Commiffie mocht heb- „be om, met de perfoonen welken ik 't raadfaam zal vinden by my te „neemen, den aart van zijn huwelijk t'examineren, en daar af t'oor- „deelen. De Commiffie is gegrond op d' inftructien, die ik u hier ne- „vens zend. Zy zijn in't net, en gy zult ze den Heiligen Vader „doen tekenen, gelijk ook een Difpenfatie, in de behoorlijke forme „opgefteld, die gy in dit pakket zult vinden. Indien gy alle deze din- „gen verkrijgt, zo verzekerd de Paus, dat de Koning, die al een zeer „aanzienlijke fom na Vrankrijk geftuurd heeft, om 't leger der Fran- „fchen in Italien te betaalen, niets en zal ontzien, noch arbeid, noch „moeite, noch fchatten, om hem uit de gevangenis te trekken, en „om de Heilige Stoel te herftellen, in de zelve graad van macht en „grootheid, daar men haar eertijdts in gezien heeft: dat hy ten de- „zen einde met zijn machten op de Nederlanden zal aanvallen, en „de Keizer den oorlog aandoen, tot dat hy hem tot reden gebracht „zal hebben.

„Indien de Paus, als gy deze brieven krijgt, uit de gevangenis is, „en dat hy zijn verdrag met den Keizer gemaakt heeft, zo vertoont „hem, dat hy niet veel reden heeft om ftaat te maaken op het woord „van een Vorft, die zijn trouw zeer dikwils gebroken heeft, en wiens „handel altemaal niet en heeft geftrekt als om de macht des Kerks te „verfwakken. Voegt 'er by, dat, indien de Paus de Keizer ontlaft „heeft van den eed, welke dezen Vorft plechtiglijk had gedaan van „Mevrouw Maria te trouwen; indien hy, zeg ik, hem daar af ont- „flagen heeft zonder weeten des Koning, zijn Majefteyt, dien men

1527. „ tot allen tyde zeer onderdanig en zeer nut aan de Heilige Stoel heeft „ gezien, zich ook wel een diergelijke gunſt belooven kan. En gelijk „ de Paus mogelijk ſwaarigheid zal maaken in my tot het oordeelen „ van deze zaak te noemen, uit vrees dat ik, zijnde eerſte Miniſter „ van Staat, al te veel aan de zijde des Konings mocht overhellen, zo „ wend al uw vlijt aan, om deze vermoedens te doen verdwijnen; „ en verzekerd den Heiligen Vader, dat ik in alles zal handelen, als „ een rechtvaardig Rechter behoord te doen. Doch zo gy hem ten de„ zen opzichte onbuigſaam vind, zo ſteld hem voor Stafiley, Deeken „ van de Rota, die tegenwoordig hier is; maar verwerpt alle andere „ buitenlanders. Boezemd de Paus in, dat een weigering en uitſtel„ lingen van de zelve aart zullen wezen. Indien gy ziet, dat hy ge„ neigd is om met eenige Kardinaalen wegens onze zaak te ſpreeken, „ zo ſteld alles in 't werk, om hem van gedachte te doen veranderen. „ Zo uw poogingen vruchteloos zijn, tracht dan te weeten te komen, „ wie deze Kardinaalen zullen wezen. Gaat hen bezoeken; en ver„ geet niets, om hen zo ver te brengen, dat zy zich voor de Koning „ verklaaren. Toont hen de nietigheden van de Bulle, en de redenen „ op de welken d'echtſcheiding verzocht word; of ziet hen met ge„ ſchenken op de hand te krijgen.

Kaſſali kreeg, met dit pakket, brieven voor verſcheidene Kardinaalen, als voor die der vier Gekroonden, en voor Pukci, welken hy, indien hy 't raadſaam oordeelde, over moeſt geeven. En ter oorzaak dat het geld, volgens de ſchijnbaarheden, een groote werking konde doen op lieden, die door een lange gevangenis vry wat verarmt waren, maakte men hem te Venetien tien duizend dukaaten over; en men verbond zich tot te betaalen 't geen hy boven deze ſom kwam te belooven. Eindelijk, zijn voornaamſte laſt was, niets achter wege te laaten, om de Kardinaal Dataris in zijn belangen te trekken. Den Dochter Knight, belaaden met de zelve orders, en met de zelve inſtructien, moeſt met Kaſſali gezamenerhand arbeiden; maar hy kwam te Romen, eer deze zijn brieven gekreegen had. Ziende weinig kans om 't verlof te verkrijgen van de Paus te ſpreeken, kocht hy een der Wachters om, en deed het extract der punten van zijn Commiſſie aan Klement ter hand ſtellen. 't Antwoord was gunſtig. Doch een gevangen Paus ſtaat lichtelijk toe 't geen men op hem verzoekt; en dit deed, dat Knight het woord kreeg, dat de Diſpenſatie vervaardigd zou worden in zodanig een forme als hy begeerde.

Niet-

Niettemin verplichtte den Generaal der Obſervantie van Spanjen Klement tot aan hem te belooven, dat hy daar niets in doen zou, zonder des Keizers Miniſters 'er af te verwittigen. De Paus bedroog zijn Wachters, gelijk wy alreedts gezegt hebben, en ontvluchtte in een vermomd gewaad. Eenige dagen daar na gingen den Doctor Knight en den Ridder Kaſſali hem 't Orvietto vinden, en verheugden zich met hem over dat hy in vryheid was. Vervolgens begon Knight te ſpreeken wegens het onderwerp van hun Commiſſie. Klement bekende, dat hy hun Memorie in zijn gevangenis ontfangen had; dat hy had beloofd, te doen 't geen zy van hem begeerden: maar hy voegde 'er by, dat hy de Koning bad, niets te verhaaſten; en dat hy hem binnen zeer weinig tijdts allerhande voldoening zou geeven, zo ten opzichte van de Diſpenſatie, als in alle andere dingen. Deze ontdraaying kwalijk aangenomen zijnde, zei hy eindelijk, dat hy de Diſpenſatie zou toeſtaan, maar onder een voorwaarde, dat men 'er zich gantſch niet af dienen zou, dan als hy in een volkomene vryheid zou wezen, en als de Spanjaarden en de Duitſchers uit Italien verdreeven zouden zijn. Knight, onverduldig om de Bulle in zijn handen te hebben, nam ze op deze voorwaarde aan. De Paus voegde 'er by; dat hy niet al te wel onderrecht was wegens den aart van Hendriks huwelijk, en dat hy 'er met de Kardinaal der vier Gekroonden over wilde ſpreeken; dat hy alvoorens lichtelijk begreep, door welke ongelukken Engeland gedrukt zou worden, indien de ſucceſſie tot de Kroon twijfelachtig was. De twe Miniſters dachten niet meer als om dezen Kardinaal te voorkomen: Zy gingen hem bezoeken; gaven hem de brieven, welken zy voor hem hadden; en verzekerden hem, dat hun Meeſter niet ondankbaar zou wezen voor zijn goede dienſten, indien hy de rechtvaardigheid van hun zaak onderſteunde. Hier na toonde zy hem de Commiſſien, welken zy uit Engeland gekreegen hadden. Hy las ze, en vond 'er verſcheidene clauſulen in, die, na zijn gevoelen, niet door den beugel konden, zonder aan de geheugenis van de Paus, en zelfs ook aan die van de Koning, een onvergoedelijk ongelijk te doen. Hier op verzochten zy hem, een nieuwe Commiſſie op te ſtellen, die niet ſtrydig en was noch tegen de belangen van Hendrik, noch tegen d'eer van Klement. Alle dingen zodanig geſchikt zijnde, als zy 't noodzaakelijk oordeelden, zei de Paus hen, dat hy wiſt, wat hy van des Keizers wege te verwachten had, indien het geen, 't welk

1527.
De Paus belooft in de gevangenis de Koning te voldoen.
Ziet onze Verzameling N° 10.
Den Paus ontvlucht uit de gevangenis, den 9. December.

1527. 't welk hy toen deed, ooit ter ooren van dezen Vorst kwam; dat hy echter, al wierd hy ook met een geheele ondergang gedreigd, noch van Hendrik, noch van Volsey, voor een ondankbaare gehouden wilde worden. Zijn gebeden, zijn zuchten, en zijn traanen beswoeren altemaal te gelijk, de twe Engelsche Ministers, niets te verhaasten, en in een tijd lang geenig proces aan te stellen, uit kracht van de Bulle, welke hy hen toestond. Hy gaf dan aan Knight de Commissie, en de Dispensatie, getekend met zijn hand, en wees hem aan op wat wyze zy zich in staat moesten stellen om 'er eenig nut uit te trekken. Dat Lautrek met zijn benden aan de plaats, daar hy in was, naderen, en Commissarissen van hem verzoeken moest, om Hendriks huwelijk t'examineeren. Den ieverigen Paus zei noch, dat hy door dit middel zijn eer behouden, de vernieting van zijn woord gebrooken te hebben vermyden, en de Keizer stillen zou, met te toonen dat, hoewel den Ridder Kassali Commissarissen van hem verzocht had, hy 'er hem geen had willen toestaan; naar dat eindelijk den Veldheer des Konings van Vrankrijk in Italien de zelve gunst verzocht hebbende, hy ze hem niet had konnen weigeren, zonder het gemeen recht te krenken. Aldus, na dat hy verklaard had, dat hy in 't gevolg een nieuwe Commissie zou vervaardigen, en dat hy ze dateeren zou van de tijd als Lautrek omtrent Orvietto gekomen zou zijn, voegde hy 'er by, dat Hendrik over zijn beleid, en over zijn goede wil, voldaan behoorde te wezen. Knight kreeg dan d' eerste Commissie, met de Dispensatie; en men deed hem verzekering, dat de Bulle na hem in Engeland gezonden zou worden, en dat ze vervangen zou zijn in zodanige termen als Hendrik begeerde; dat, zo 'er eenige verandering in te doen viel, de Paus 'er zorg voor zou dragen. 't Blijkt zelfs uit de brieven van deze Ministers, dat Klement, geduurende zijn gevangenis, de Commissie en de Dispensatie getekend had: maar men verwaarloosde zich 'er af te dienen; zijnde deze eenige omstandigheid, dat de Paus, toen hy ze had vervaardigd, niet vry en was, genoeg om ze van geene waarde te maaken.

De Paus geeft een Bulle.

Zijn staatkunde.

Klement deed hier alles, 't geen het Engelsche Hof, in de staat daar hy in was, omringd van vyanden, zonder hoop van door zijn Bondgenooten geholpen te worden, van hem verwachten kon. En inder daad, de Keizerschen waren meesters van 't veld, stroopten aan alle kanten, veroverden de sterke plaatsen omtrent Orvietto, en hielden de Paus in geduurige angst. Van d' andere kant was Lautrek in 't

ge-

gebied van Bolonje gelegerd, en dacht niet om Klement, in een zo guure tyd van 't jaar als die, te gaan verlossen. De Paus droeg zich dan als eene gauwe staatkundige, die zijn belangen beoogde, en zich niet lichtelijk in 't gevaar wilde stellen. Wyders ziet men hem in deze gelegentheid niet handelen door de bewegingen van een Apostolische voorsichtigheid, noch volgens de loflijke eenvoudigheid, welke wy in d' eerste Christenen bemerken. Hoewel men ook te Romen d' eerwaardige naamen van Jesus Christus Stadhouder, en van S. Pieters Navolger behouden had, en hoewel deze naamen ook noch van een groot gebruik waren, om de souveraine macht der Pausen t'onderSteunen, had men t' eenemaal van manieren en beleid veranderd. De Leer was toen ter tijd niet; altijd een goede gewisse te houden; niets als het Evangelie voor regel der daaden t'erkennen; zich te schikken na 't gebruik van d' eerste Kerk; en den uitslag van alle zaaken aan God te stellen, met zich volkomentlijk aan zijn wil over te geeven. In plaats van dat, bevlijtigde men zich niet meer, als om de Vorsten te houden in een gelijkheid van grootte, die de macht der Pausen bekrachtigde: men dacht niet als om zich de genieting der Kerkelijke goederen te verzekeren; en 't voornaamste oogmerk van een Paus was slechts zijn huis te vergrooten. Klement volgde dan de maximen der laatste Bisschoppen van Romen, welker plaats hy bekleedde. De staatkunde heerschte in zijn daaden; en de Godtsdienst had 'er gantsch geen deel aan, dan als ze bekwaam was om hem uit de belemmering te redden. 't Geen ik 'er tegenwoordig af zeg, is gegrond op oorspronkelijke stukken; en 't Gebruik, 't welk ik 'er af meen te maaken, is te toonen, op welk een wijs de zaaken toen ter tyd te Romen verhandeld wierden, en hoe ze daar voortgedreeven moesten werden.

1527.

Grond van deze Staatkunde.

De Kardinaal der vier Gekroonden kreeg vier duizend rijksdaalders, tot vergelding zijner eerste diensten, en tot onderpand van het geen, 't welk men hem geeven zou, als de zaak gëeindigd zou wezen. d'Andere Kardinaalen, daar de Paus in deze gelegentheid mee te raad ging, deeden altemaal een groote goedwilligheid voor Hendrik blijken; en alle zaaken scheenen voor dezen Vorst gunstiglijk gesteld te zijn. De Kardinaal Dataris was van 't Roomsche Hof vertrokken, met het voornemen van niet als op zijn zaligheid, en op 't beleid van zijn kudde, te denken. d'Overige Kardinaalen, waren in gyzeling, in de handen des Keizers; invoegen dat 'er maar vijf by Klement waren, te weeten de

Ziet onze verzameling, No. 11.

1527. de Kardinaal van de Bergen, de Kardinaal der vier Gekroonden, en de Kardinaalen Rudolfi, van Ravenne, en van Perusino.

1528. Men versocht vervolgens de Paus, een gezant in Engeland te stuuren; maar vreezende zich moeyelijkheden van des Keizers wege op den hals te haalen, wilde hy 'er nooit toe verstaan. Hy sprak 'er echter af, onder het zegel van de Biecht, met de Kardinaal der vier Gekroonden, en de Kardinaal Simonetta, die sedert weinig dagen aan 't Hof gekomen was. Hier zei de Paus, na een rype overweeging, tegen Kassali; („) dat het besluit van de zaak in Hendriks macht was; dat „ men, of uit kracht van de alreedts gegeevene Commissie, of uit het „ gezag van den Legaat, te weeten Volsey, tot het oordeelen van de „ zelven moest treden; dat, indien dezen Vorst zijn gewisse door zijn „ huwelijk gekwetst vond, hy maar stilletjes een vonnis had te doen „ vellen: want, *voegde de Paus 'er by*, daar is geen Godtsgeleerde, „ die beter besluiten kan als de Koning zelve, of zijn huwelijk wettig „ is, of niet. Zo haast als het vonnis uitgesproken zal wezen, heeft „ uw Meester maar weer te trouwen; en ter zelve tijd zal hy ons verzoeken, een Legaat aan hem te zenden, om dit huwelijk te bekrachtigen. Wy zullen veel minder moeite hebben met alle zaaken, „ na datze gedaan zijn, te bekrachtigen, als met een proces, aangesteld volgens 't gebruik van ons Hof, spoediglijk t' eindigen, deswyl Katharina buiten twyfel zal protesteren, tegen de plaats als niet „ vry, en tegen de Rechters als verdacht. In zulk een geval brengen „ de wetten van de Kerk mede, dat wy de Koning verbieden op nieuws „ een huwelijk in te gaan, eer het proces gëeindigd zy; en wy zouden „ gehouden wezen de zaak aan ons te beroepen. Daarenboven zijn 'er „ veele onvermydelijke formaliteiten in een proces aan 't Roomsche „ Hof, en daar men naauwelijks het eind af ziet: maar zo het vonnis „ in Engeland geveld is, en dat de Koning terstond weer trouwt, zal „ 't ons aan geen redenen ontbreeken, om ons beleid te rechtvaardigen, als wy zaaken, die alreedts zo ver gevoorderd zijn, zullen „ willen bekrachtigen; en als dan zullen wy zodaanig een Kardinaal te „ Londen stuuren, als de Koning zal willen verkiezen.

Maatiging door de Paus voorgesteld.

Ziet onze openbaare Acten. No. XII.

Hoewel de Paus Kassali belastte, deze raad niet van zijnen wege, maar van die der twe Kardinaalen, aan de Koning te geeven, was Kassali een al te goed en al te gaauw Minister, om een zo krachtige omstandigheid te verswygen. Men ziet ze ook in de brief, welke hy over dit onderwerp na Engeland schreef.

Kle-

Klement was zeer ieverig voor Hendriks belangen; en zekerlijk, hy had reden om alzo te handelen, hebbende even zeer de Keizer en de Koning van Vrankrijk te vreezen, en verhoopende niets als van Engeland. Kaſſali bemerkte lichtelijk, dat indien de vrees van Karels aanſlagen en macht eenmaal in den geeſt des Paus verdweenen was, Hendrik volkomentlijk over 't Roomſche Hof zou heerſchen. Ten anedren, hoewel Klements raad niets en heeft van d' oprechtheid, welke het Evangelie ons altijd aanbeveeld, moet men ze aanmerken als d' uitwerking van een byzondere voorzichtigheid en behendigheid. De Spanjaarden vreeſden niets zo zeer, als te zien de wettigheid van het huwelijk, daar in Engeland zo veel om te doen viel. 't Was om deze reden, dat den Generaal der Obſervantie van Spanje de Kardinaal Campeggius, die te Romen was, aanperſte, om de Paus te verplichten tot te verbieden deze zaak in Hendriks Staaten te beſlechten. Den Kardinaal ſprak 'er de Paus af, die hem ten antwoord gaf, dat een diergelijk verbod niet geſchieden kon, dewyl 'er noch geen proces aangeſteld was. 1528.

Laat ons wederkeeren tot het geen, 't welk in Engeland omging. Stafilei, Deken van de Rota, die toen ter tijd te Londen was, ſcheen t' eenemaal overtuigd te zijn wegens de rechtvaardigheid van Hendriks vervolgingen; 't zy dat hy 't deed met kennis van de zaak, of door een enkele believing. Wat hy 'er ook af heeft mogen denken, men ſtuurde hem weer na Romen, belaaden met heimelijke inſtructien, en openbaare orders.

Stafilei keert weer na Romen, met Commiſſie voor d' Echtſcheiding.

Zijn openbaare orders betreften alleenlijk den Paus, dien men beloofde krachtiglijk by te ſtaan: maar de Kardinaal had 'er een voorſtel doen invloeyen, 't geen genoegſaam te kennen gaf waar hy na haakte. Dit voorſtel was; („) dat Klement, om de belangen des Kerks te handhaa-„ven, aan alle de Kardinaalen, die niet gevangen waren, volgens 't ge-„voelen der Koningen van Vrankrijk en van Engeland, belaſten moeſt, „in eenige ſtad te vergaderen, alwaar niets te vreezen hebbende, zy „middelen mochten beraamen om d' algemeene zaaken te herſtellen: „en op dat de gevangenis van zijn Heiligheid 't gemeen geenig nadeel „toebracht, en de waardigheid des Heilige Stoels niet en krenkte, „moeſten de zelve Kardinaalen order krygen om te treden tot de ver-„kiezing van een Preſident, of Stedehouder, die, bygeſtaan van de „twe Koningen, daar alles van af hing, door zijn voorzichtigheid, en „door zijn moed, de Heilige Stoel nuttelijk dienen, de zelve in haar „oude grootheid herſtellen, en de Paus zijn vryheid konde bezorgen.

Zijn inſtructien.

Biblioth. van Mr. Cotton Vitell. B. 10. van den 8 Jan. 't Klad is verbeterd met des Kardinaals hand.

1528. Men zal zich lichtelijk inbeelden, hoe zeer de Paus vertoornd was over deze voorſtelling, in de welke hy ontdekte dat de Kardinaal, niet vernoegd met alreedts kuiperyen te maaken, om, d'eerſte maal dat de Stoel kwam ledig te vallen, tot het Pauſſchap verheven te worden, zelfs een leevende Paus onderkruipen wilde; want niemand als Volſey kon Preſident, of Stedehouder, wezen. En de Paus vermoedde wel, dat, indien hy van de Keizer onwaardiglijk gehandeld, en genoodzaakt kwam te worden om moeyelijke voorwaarden t' ontfangen, den Stedehouder en zijn Kardinaalen hem niet zouden willen erkennen, en dat een diergelijke onerkenning, of van zijn afzetting, of van een ſcheuring, gevolgd zou worden.

De byzondere inſtructien des Dekens van de Rota betreften altemaal d' echtſcheiding. Stafilei wierd daar in verzocht; te Romen te beweeren 't geen hy in Engeland goed gekeurd had; aan de Paus, en aan de Kardinaalen, de redenen van Hendriks vervolgingen te vertoonen; hen voor oogen te ſtellen 't gevaar, daar zy zich in zouden zien, zo haaſt als de Chriſtene Vorſten geen recht meer van de zyde der Pauſen verwachten zouden; aan te houden om de noeming van een Stedehouder, geduurende de tijd dat de Paus in de gevangenis zou wezen; een nieuwe Commiſſie te verzoeken tot het oordeelen van Hendriks zaak; en inzonderheid, te beletten dat de zelve buiten Engeland geoordeeld wierd. De vergelding van Stafilei zou zijn een Biſdom in Vrankrijk; en daarenboven verbond zich de Koning, hem de helpende hand te bieden tot een Kardinaals hoed. Aldus vertrok den Deken van de Rota na Romen, belaaden met brieven van Hendrik, en van Volſey, die alle beiden de Paus verzochten, dit berucht proces ſpoediglijk t' eindigen. 't Klad van d' eerſte dezer twee brieven is tegenwoordig noch in wezen: 't is van de hand des Kardinaals. Maar de brief van Volſey had meer krachts: hy wenſcht in 't eerſt de Paus geluk wegens zijn ontvluchting uit de gevangenis: hy vaart vervolgens uit tegen de Keizer: en zonder zich uit te putten in een lang vertoog, zegt hy tot Klement, dat de gunſt, welke men van hem verzoekt, overeen komt met de Religie en met de Godvruchtigheid; dat het geluk en 't heil van Engeland daar van af hangen; en dat een Koningrijk, 't geen van allen tijde zo onderdaanig aan de Roomſche Stoel geweeſt heeft, wel verdiend dat deze zelve Stoel het gunſtiglijk handeld.

Ter zelve tijd beval men aan Kaſſali, zich in zijn vervolgingen te dragen met een maatigheid, welke de laſter en de klachten mocht ſmooren,

en

en ten dien einde aan Klement te verzoeken, dat 'er een ander Legaat 1528.
by Volſey gevoegd mocht worden. Men belaſtte hem voornamentlyk, acht te geeven, dat dezen Legaat geleerd, onzydig, en handelſaam was; hem een eerlijk geſchenk te doen; en hem te verzekeren, dat des Konings erkentenis een zo grooten Vorſt waardig zou wezen. Campeggius, Trani, en Farneſſe waren bekwaam genoeg tot dit werk, inzonderheid den eerſte, dien men aanmerkte als een uitſtekend Canoniſt, en als een handelſaam man, en die van des Konings mildheid 't Biſdom van Salisbury, en een ſchoon Paleis te Romen had, eertydts geſchikt tot de woonplaats der Gezanten van Engeland. En ter oorzaak dat de Paus niet al te wel geneigd kon wezen om deze gunſt toe te ſtaan, had Kaſſali laſt om een nieuwe Commiſſie te verzoeken, die zonder eenige achterhouding was, en die de Kardinaal van Jork in een volkomene vryheid liet van uit te ſpreeken, zonder vrees van appel of van reviſie. Deze laatſte brief heeft tuſſchengeſchreevene regelen, en is verbeterd door Volſey.

Ziet Rot. Pat. 2 par. Reg. 10.

Den Protonataris Gambara, dien Knight met de Diſpenzatie, met de Commiſſie, en met eenige andere pakketten, belaaden had, te Romen gekomen zijnde, lei men 't daar in overweeging, wat het raadſaamſt zou wezen, of d'echtſcheiding in Engeland te bepleiten, of wel nieuwe Bullen aan 't Roomſche Hof te verzoeken. Beide deze voorſtellingen wierden van krachtige redenen onderſteund. Wat d'eerſte belangt, men zei; (,,) dat een proces, aangeſteld aan 't Roomſche Hof, uitſteekend veel zou koſten; dat men 'er in lange tijd geen eind af zou zien; en dat zelfs den uitſlag twyfelachtig zou wezen; dat het derhalven beter zou zijn, de zaak voor den Legaat te bepleiten, die *ex officio* zou uitſpreeken, zonder de zelve ſleepende te houden. d'Andere party antwoordde; dat, als men dit al deed, de Paus van gevoelen veranderen, en zijn eigene belange volgen kon; dat, volgens het geeſtelijk recht, de Pauſen een onbepaalde macht hadden, die hen ontſloeg van de vonniſſen, uitgeſproken door hun Legaaten, te bekrachtigen, hoe groot en hoe wydſtrekkende de macht, welke zy aan deze Legaaten gaven, ook wezen mocht; dat op deze voet, indien de Koning hertrouwde, en dat Klement weigerde zijn huwelijk te beveſtigen, men in een arger ſtaat zou wezen als van te vooren, konnende alle de kinderen, welke kwamen te ſpruiten uit een huwelijk, ingegaan uit kracht van het vonnis des Legaats, voor onwettig gehouden worden; dat het, in alle geval, geen voorzich-

1528. tigheid was, zich vrywilliglijk in zodanig een gevaar te werpen. d'Overweeging was niet vry van bitterheid: men hoorde de Koning, of een zijner Advokaaten zeggen; dat, indien de Paus altijd bevangen was met deze vrees voor de Keizer, die de zaaken aldus stuitte, hy andere middelen zoeken moest om zich den geest in rust te stellen. Eindelijk, men besloot nochmaals toevlucht tot de Roomsche Stoel te neemen. Steven Gardiner, Sekretaris van des Kardinaals beveelen, en toen bekend onder de naam van Doctor Steven, wierd verkoozen om na Romen te gaan; en men voegde in zijn Commissie by hem Eduard Fox, groot Aalmoessenier. Den eerste wierd gehouden voor een der gaauwste Canonisten, en den ander voor een der grootste Godtsgeleerden van 't Koningrijk. In hun geloofsbrieven bedankte de Koning de Paus voor de genegentheid, met de welke dezen Opperpriester zijn begeerte wel had willen voldoen, en hem belooven zijn zaak spoediglijk t'eindigen; voegende daar by; dat hy verwachtte wel haast de werkingen van deze belofte te zien. Hy verzekerde ter zelve tijd den Kardinaalen, dat hy gevoelig was voor d'iever, met de welke zy zich altemaal verbonden hadden om de rechtvaardigheid van zijn zaak te handhaaven, en het proces voort te zetten; met betuiging van te zullen trachten zijn erkentenis daar over aan hen te betoonen. Maar men kan naauwelijks iets zieltreffender, of dringender vinden, als Volseys brief aan de Paus. („) Heilige Vader, *zei dezen Prelaat*, ik „ werp my hier voor uw voeten, en ik besweer u, zo gy my alleenlijk „ aanmerkt als een Christen, zo gy my houd voor een goede Kardi- „ naal; zo ik deze hooge waardigheid, met de welke ik bekleed ben, „ geen schande aan en doe; zo ik uw weldaaden noch met geen on- „ dankbaarheid betaald heb; zo ik eenige diensten aan de Heilige Stoel „ heb gedaan; zo ik al mijn vlijt heb aangewend om niet tegen de ge- „ rechtigheid te doen; eindelijk, zo de belangen van mijn zaligheid u „ konnen treffen; ik besweer u acht te geeven op mijn ootmoedigste „ bede. Ik betuig aan uw Heiligheid, dat, indien des Konings ver- „ volgingen my strydig scheenen, of tegen 't Godlijk recht, of te- „ gen de gestelde wetten, of tegen de gerechtigheid, ik my bloot „ zou stellen voor alderhande gevaaren, en voor alderhande rampen, „ eer ik u de zaak, daar het om te doen is, aanbeval. Maar ik ducht, „ dat, indien uw Heiligheid, altijd beangstigd door de Keizer, „ voortvaart in ons een gunst te weigeren, welke al de wereld ge- „ loofd gegrond te zijn op de zo Godlijke als de natuurlijke gerech-

„ tig-

Gardiner en Fox na Romen gezonden.

Ziet onze openbaare Acten, No. 13. 14. 15.

„ tigheid ; ik ducht, dat de Koning, en d'andere Christene Vorsten, 1528.
„ voorneemens zullen opvatten, bekwaam om 't gezag van de Hei-
„ lige Stoel te verminderen, en te doen versmaaden. Men ziet lichtelijk uit deze brief, dat Volsey vreesde in ongunst te geraaken, indien de vervolgingen, welken hy te Romen om d' echtscheiding deed, niet en gelukten.

Ondertusschen was de Koning zo wel voldaan over den Kardinaal der vier Gekroonden, dat hy Kassali beval, behendiglijk te verneemen, welke dingen dezen Kardinaal 't best zouden aanstaan, of behangsels van tapyten, of goud en zilver vatwerk, of paarden; met byvoeging van hem te verzekeren, dat hy ten zijnen inzichte mildelijk zou geeven tot den opbouw van S. Pieters Kerk in 't Vatikaan.

De gewichtigste zaak, welke Gardiner en Fox by de Paus te verzoeken hadden, was de vervaardiging van een wijdstrekkender Bulle als d'eerste. Zy hadden'er 't ontwerp van by zich; en men geloofde het zelve begreepen te hebben in de krachtigste termen des werelts, hoewel veele Rechtsgeleerden oordeelden, dat zulke ongewoonlijke uitdrukkingen niet gelden konden. Den Leezer zal deze Bulle in onze Verzameling vinden: ondertusschen zullen wy 'er hier den inhoud after neer stellen. Men vertoonde voor eerst alle de redenen, welke de geldigheid der Dispensatie van Julius de II. om ver stieten; en men wees aan, dat een diergelijke Dispensatie strydig was tegen de wet Godts. Niettemin om de strafheid, die in deze termen was, te verzachten, voegde men 'er by, *immers als ze niet gegrond en was op genoegzaame oorzaaken.* Hier na doet men de Paus zeggen, *dat, willende de Koning van Engeland vergelden voor zijn diensten, en voor zijn genegentheid tot de Heilige Stoel, en overwegende d'ongelukken, waar door het Koningrijk van dezen Vorst gedrukt zou worden, indien men de successie niet vast en stelde, hy 't noodzaakelijk vond, na met de Kaadinaalen daar over gesproken, en na de gevoelens der Godtsgeleerden en der Canonisten gewoogen te hebben, ... tot zijn Legaat af te vaardigen, op dat, by de Kardinaal van Jork gevoegd zijnde, zy, of gezamentlijk, of ieder byzonder, tot de kennis van de zaak konden treden*; *dat, indien zy bevonden, dat de redenen, bygebracht tegen de Dispensatie, bondig en geldig waren, en dat'er zelfs maar een goede onder was, zyn Heiligheid hen de macht zou geeven van deze Dispensatie te vernietigen, als verkreegen zijnde door misleiding, en op een valsche verklaaring*; *dat hy hen ook macht gaf om den partyen toe te staan elders te hertrouwen, zonder dat dit tweede huwelijk door appellen of protestatien*

Inhoud der Bulle, welke Hendrik verzocht.

Ziet onze Verzameling No. 16.

1528. *tien verwaggeld kon worden; stellende zijn Heiligheid hen alle beiden tot zijn Stedehouders, met een volkomen gezag, en verbindende zich tot te bevestigen alles 't geen zy in dit proces zouden doen, en het vonnis, 't welk zy vellen zouden, nimmermeer te herroepen; willende ook noch, dat zy macht hadden om de Kinderen van het eerste bed wettig te verklaaren, indien zy goede redenen vonden om het te doen; verklaarende eindelijk, dat de Bulle van hun Commissie geldig zou zijn tot aan het eind van 't proces, dat hy die nooit zou herroepen; dat hy zelfs de proceduren niet en zou stutten; dat alle brieven van herroeping, of van opschorting dezer machtgeevingen, van geene waarde zouden wezen; en dat de Legaaten gehouden zouden zijn, niettegenstaande alles wat 'er ook mocht komen voor te vallen, met het proces voort te vaaren.*

'T Gewichtigst, 't geen wy uit deze Bulle komen trekken, is dat de Koning niet t' eenemaal van zin scheen te zijn, de Princes Maria, zijn Dochter, onwettig te verklaaren: want hy verzocht verlof om haar wettig te doen erkennen, indien men 't raadsaam oordeelde. Dit aldus gesteld zijnde, zou men zeer swaarlijk konnen besluiten, of, toen hy deze clausul, daar wy af spreeken, in de Bulle deed lijven, hy waarlijk dacht om ze uit te voeren, dan of zijn meening alleenlijk was de Koningin te verzachten, en den Keizer in slaap te wiegen. 't Geen hy eenige tijd daar na in het Parlement deed, versterkt d' eerste gedachte: mogelijk ook dat het beleid van Katharina hem verbitterd hebbende, hy zijn gramschap op de Dochter van deze Koningin uitstortte. De Koning van Vrankrijk schreef over deze zaak krachtiglijk aan de Paus; en Gardiner en Fox wierden met zijn brief belaaden. Ter zelve tyd schreef de Kardinaal aan den Protonataris Kassali een lange en dringende brief, uit de welke men ziet, gelijk wy alreedts gezegt hebben, dat hy ernstelijk arbeidde om d' echtscheiding te verhaasten. Alles 't geen een ongeruste, of beangste geest, tot haar hulp kan roepen, is in deze brief als verzameld. Volsey zegt 'er in; („) dat „hy zijn woord aan de Koning gegeeven heeft; dat de Paus hem in „deze gelegentheid zou voldoen. Hy voegt 'er by; dat deze Vorst, „getroffen door de wroegingen van zo lange tijd met Katharina ge„leefd te hebben, en afkeerig van haar geworden zijnde, ter oorzaak „van eenige ongeneezelijke swakheden, beslooten heeft haar nooit „meer te bekennen; dat indien de Paus altijd even onverzettelijk „blijft, en niet als na zijn belangen luisterd, men genoodzaakt zal „zijn zelve een hulpmiddel te zoeken; en dat, wat hem belangt, „hy

Bewys dat Volsey waarlijk d' echtscheiding behertigde.

Ziet onze Verzameling, No. 17.

„ hy zo weinig gevaars ziet in de believing, welke Hendrik van hem 1528.
„ verzoekt, dat hy 'er al 't gevaar af op zijn eigen ziel neemt. 'k Kan, na deze redenen, niet begrypen, hoe Mylord Herbert, die deze brief in handen heeft gehad, geloofd kan hebben, dat de Kardinaal d' echtscheiding niet en behertigde. Maar vermoedelijk is dezen Heer bedroogen geweest door openbaare instructien, in de welken men de Paus deed zeggen, dat den Kardinaal den auteur niet en was van de raad, die de Koning in deze zaak gewikkeld had: en deze instructien waren bestemd tusschen Hendrik en zijn Minister, om te beletten dat de Kardinaalen van de Keizerlijke factie Volsey weigerden. Andersins, wat voorzichtigheid zou het van dezen Kardinaal geweest hebben, een geheim van dezen aart, 't geen niet missen kon d' oorzaak van den ondergang zijns auteurs te zijn, om dat het niet missen kon ter kennis van Hendrik te komen, aan het papier te vertrouwen?

Gardiner en Fox vertrokken op den 10 February na Romen; en hun komst verhaastte de zaaken, van de welken Kassali en Stafilei (a) tot die tijd toe gestadig 't besluit verzocht hadden. Door hun vlijt, en op hun aanhoudingen, noemde de Paus, in 't volle Consistorie van de maand April, de Kardinaal Campeggius tot zijn Legaat in Engeland, en bekleedde hem, gelijk ook de Kardinaal van Jork, met de macht van vonnis te vellen wegens de geldigheid des Huwelijks, ingegaan tusschen Hendrik en Katharina. Campeggius deed alles 't geen hy kon, om zich t' ontslaan van een zo tedere last aan te neemen. Zijn Legaatschap van Romen behaagde hem veel beter; en hy wenschte deze post niet te verlaaten, voor een bediening die hem dreigde met de gramschap des Keizers, of met de haat des Konings van Engeland. Om zijn weigering t'onschuldigen, bracht hy te berde, dat, dewijl hy door de jicht geweldig geplaagd wierd, hy een zo lange reis niet onderneemen kon. Maar Volsey bad hem, geen tijd meer te verliezen, en zich te belaaden met alle de noodzakelijke machten, om het vonnis, 't welk zy zouden strijken, onherroepelijk te maaken, en om te beletten dat het proces in revisie genomen wierd.

(a) *Ziet onze openbaare Acten*, No. 18. No. 19.

Deze brief beschikt ons een geestige treek van de Kardinaal. 't Klad 'er af is van de hand van een Sekretaris, maar op verscheidene plaatsen daar Volsey zelve veranderd. Den Sekretaris had met deze woorden geëindigd: *ik beloof my, dat alle zaaken uitvallen zullen tot Godts glorie: tot de voldoening des Konings, tot het welvaren des Koningrijks, en tot onze eigene eer, zonder dat onze gewisse daar door gekwetst zy.*

Vol-

1528. Volsey had deze acht laatste woorden uitgeschrabt; oordeelende mogelijk, dat het belang der gewisse op slechte lieden indruk moest doen, maar dat het een betrachting was, daar twe groote Kardinaalen zich niet mee moesten bekommeren.

Kassali wierd gepreezen over zijn naarstigheid; en men belaste hem, met d'uiterste iever aan de Paus te verzoeken, dat het Dekretaal in de handen van Volsey gesteld mocht werden, welke beloofde, dat niemand als Hendrik het zien zou; dat men het niet en zou gebruiken als om dezen Vorst weer hoop te geeven, en hem daar door te verplichten zijn poogingen te verdubbelen, om de Paus en d' Apostolische Stoel te dienen.

Brief van Volsey van den 23 May. Campeggius ondertusschen geen naarstigheid aanwendende, maande men hem aan tot zonder eenig uitstel te vertrekken, en een Vice-Legaat in zijn plaats te stellen: men aanbood hem zelfs paarden, geld, en een toerusting: men zei hem, zo hy niet spoediglijk en vertrok, dat men gelooven zou, dat hy de zyde des Konings verlaaten, en de belangen des Keizers omhelst had, gelijk het gerucht liep: en men voegde daar by, dat, zo hy de vriendschap van zijn Collega, of d'eer des Kerks, en de verwachting van een schoone vergelding, voor iets rekende, hy geen een oogenblik verliezen moest. Hy was, dan gedwongen te vertrekken; maar hy kwam niet eer in Engeland, als in de maand van October.

Gardiner en Fox konden de Paus zo ver niet brengen, dat hy hen de Bulle, waar van zy hem 't bewerp terhand stelden, vervaardigde; maar hy vergunde hen een andere, welke, hoewel in minder uitgezochte termen vervangen, mogelijk geen minder kracht had. In de Bibliotheek van den Heer Cotton is een Bulle over dit ontwerp, welke men verscheidene maalen gedrukt heeft, als een copy van de Dekretale Bulle, waar mede Campeggius door de Paus belaaden wierd. Maar, mijns oordeels, is het eer een copy van de Bulle, welke de Paus, geduurende zijn gevangenis, te Romen tekende; en waar aan hy vervolgens de datum wel gegeeven kan hebben, die ze tegenwoordig heeft, te weeten *van den 17 December 1527. en gegeeven t' Orvietto.* Wat 'er af zy, men zal in 't gevolg van dit verhaal zien, dat Campeggius, met een Dekretaal voor Hendriks zaak, in Engeland kwam.

De Paus vergunt een Dekretaal aan Hendrik.

Ziet Anti-Sanderus, Mylord Herbert.

Omtrent deze tijd vind ik d' eerste blyken van Hendriks liefde voor Anna van Boelan. Ziet hier twe brieven van d' eigene hand dezes Doch-

Dochters, die ons aanwyzen, niet alleenlijk dat de Koning toenmaals voorgenomen had haar te trouwen, maar ook dat de Kardinaal van het geheim was, en dat hy deel had aan het voorneemen. Hoewel ze geen datum hebben, betuigt hun inhoud genoegſaam, dat ze geſchreeven moeten geweeſt zijn na het eind van de maand May, toen men den Legaat verwachtte, en toen een beſmettelijke ziekte, ſedert weinige jaaren eerſt in Engeland bekend, haar verwoeſtingen daar begon te doen. Zy geeven zo veel lichts aan onze Hiſtorie, dat het beter is de zelven hier ter plaatſe in te lijven, als ze in onze Verzameling der openbaare Acten te ſtellen. Alle beiden zijn ze aan den Kardinaal geſchreeven.

1528. Eerſte blijken van Hendriks liefde voor Anna van Boelan.

M Y L O R D,

'k VErzoek zeer ootmoediglijk vergiffenis, over dat ik uw bezigheden met een ſlechte en kwalijk geſchreevene brief durf ſtooren. 't Is een uitwerking van de blijdſchap, met de welke ik verſtaan heb, dat gy in een volkomene gezondheid zijt. 'k Zal nooit aflaaten van God in mijn gebeden te verzoeken om uw behoudenis in een zo gelukkige ſtaat; en daar door zal ik trachten my voor een gedeelte te kwijten van de verbinteniſſen, welken ik aan u heb. 'k Weet, wat moeite gy voor my hebt genomen, en dat gy u, ten dien inzichte, noch dag, noch nacht, eenige ruſt hebt gegeeven. Alzo ook, Mylord, beſtaat alles, 't geen ik u voor zo veel goedheden kan geeven, niet dan in u meer te beminnen als iemand ter wereld, na de perſoon des Konings. Gelijk mijn beleid deze verzekeringen noch nooit tegenſproken heeft, beloof ik my, dat het de zelven ook in 't toekomende niet meer tegenſpreeken zal: Zelfs vley ik my daar mee, dat gy'er van overtuigd zijt. Wyders, Mylord, 'k verlang van u tijding van den Legaat te hooren; want ik verzeker my, dat ze goed zal wezen, als ze my van u komt. 'k Weet, dat gy'er zo zeer na verlangt als ik, en dat gy 'er noch meer na verlangen zoud, indien het mogelijk was: maar men moet verwachten,

Twee Brieven van Anna van Boelan aan Volſey.

1528. *en niet aflaaten van te hoopen. Ik ben, Mylord, met alle bedenkelijke genegentheid.*

Kantschrift van Hendrik. *De geene, die tegenwoordig aan u schrijft, wil my geen rust geeven, ten zy ik eenige regelen aan haar brief gevoegd heb: maar hoewel gy hier niet meer als een woord of twee van my vind verzoek ik u de zelven ten goede te neemen. En zy, en ik, wy wenschen even zeer u te zien; en wy zijn verheugd, dat gy de woede des pests gelukkiglijk ontkomen zijt. 'k Twijfel niet, of haar kwaadaardigheid zal over wezen, inzonderheid voor de geenen die regelmaatiglijk leeven, gelijk ik geloof dat gy doet. Wy zijn moeyelijk, dat wy noch niet en hooren, dat de Legaat in Vrankrijk gekomen is; maar wy hoopen door uw zorgen, en door uw naarstigheid, geholpen door Godts zegen, wel haast uit de bekommering te geraaken. Dat 's 't alles 't geen ik u voor tegenwoordig zal zeggen, dan dat ik u zo veel voorspoedts en gezondheidts toewensch, als de geene, die deze Brief geschreeven heeft, u toewenschen kan.*

Uw goede Koning, en Vriend,

HENDRIK.

Uw onderdaanigste Dienares,

ANNA van BOELAN.

An-

Andere Brief van ANNA van BOELAN aan VOLSEY. 1528.

MYLORD,

'k HEb d' uiterste verbintenis aan u, wegens d' eer die gy my gedaan hebt, en met my tijding van u te doen weeten, en met my een zo schoon en zo kostelijk geschenk te stuuren, als het geen is 't welk ik zo even van u heb ontfangen. Wat erkentenis ik ook voor uw goedheden hebbe, zy kan niet groot genoeg wezen: en ten anderen, 'k zou, zonder u, myn voordeel niet weeten te doen by het geen, 't welk gy voor my doet. Alle de voldoening, welke ik tot noch toe heb, ben ik voor een gedeelte aan u verschuldigd; en daar door vind ik my verplicht om u, na den Koning, meer als iemand ter wereld te beminnen. 'k Bid u, te gelooven, dat nimmermeer iets bekwaam zal zijn om my, ten dezen opzichte, van gevoelen te doen veranderen; en dat ik, zo lang als ik zal leeven; trachten zal u diensten te doen, geëvenaard na uw weldaaden. Wat belangt de gevaaren en de bekommering, daar de besmettelijke ziekte u in gebracht heeft, ik dank God, dat hy de twe persoonen, voor welker behoudenis ik zo menigmaal gebeden heb, te weeten den Koning en u, heeft gespaard. Wyders twijfel ik niet, of gy zijt alle beiden behouden om de groote voorneemens, welke aan God alleen bekend zijn. 'k Wensch uit al mijn hert, de komst des Legaats te verstaan: want zo 't het welbehagen van den Alderhoogste is, dat deze zaak geëindigd worde, verzoek ik 'er hem in mijn gebeden een spoedig besluit af. 't Is als dan, Mylord, indien mijn hoop my niet en bedriegt, dat ik my in staat zal zien om d' ongemeene moeiten, welken gy voor my doet, t' erkennen. 'k Bid u, tot die tijd toe, de goede wil aan te neemen, in de plaats van de werken, en in de plaats van de macht,

1528. *dienik niet als door u kan krijgen. 'k Smeek God gestadig om uw voorspoed, en om uw behoudenis in deze staat van grootheid, daar gy tegenwoordig in zijt; en ik ben, Mylord, met allerhande mogelijke erkentenis.*

Uw onderdaanigste en gehoorzaamste Dienares,

A N N A van B O E L A N.

Volseys Fondatien voltrokken.

De Kardinaal alstoen zijn fondatien, of stichtingen, van Oxford en Ipswich voltrokken hebbende, en bevindende dat ze zeer aangenaam waren, zo aan den Koning, als aan de gantsche Geestelijkheid, besloot het daar niet by te laaten, maar ook andere Kloosters te vernietigen, nieuwe Bisdommen op te rechten, en Abdyen in Hoofdkerken te verkeeren. Dit alles wierd voorgesteld in't Collegie der Kardinaalen, die 'er 't voorneemen af goed keurden, gelijk men ziet uit een brief van Kassali, van den 30 October. Volsey verzocht ook noch macht om alle de Kloosters van Engeland te bezichtigen; en op den 4. November vervaardigde de Paus 'er hem de Bulle af: maar ze is van een zo kwaade hand, dat ik 'er nooit drie woorden na malkander af heb konnen leezen; en hoewel ik te raad gegaan heb met persoonen, gewent tot alderhande schriften, is het onmogelijk geweest met dit te recht te raaken. Wat 'er af zy, wy zien uit de brief van Kassali, dat de Paus deze Bulle niet toe en stond, als met een groote weerzin: want toen Gardiner hem nettelijk gezegt had, dat de vernietiging, welke men van hem verzocht, noodzaakelijk was, en dat men ze doen moest, zat de Paus een wijl lang te mymeren, durvende mogelijk de Monniken niet op nieuws verbitteren. Niettemin, gelijk hy veel grooter swaarigheid vond in den Koning, wegens zijn Echtscheiding, te voldoen, wilde hy hem verzachten, door een geheele believing in alle andere dingen. De twe Legaaten hadden dan een volkomene macht, om de staat der Kloosters t' ondervorschen, de geenen, welken zy onnut of verdurven zouden oordeelen, te vernietigen, en ze in Bisdommen, of in Hoofdkerken, te veranderen.

Voorneemen van andere Kloosters te vernietigen.

Terwijl deze dingen geschiedden, liet Katharina niets achter wege, om haar twe Neeven, te weeten den Keizer en den Broeder van dezen Vorst, te verplichten tot haar te beschermen. Zy klaagde aan hen

over

over het beleid des Konings, en noch meer over dat des Kardinaals; 1528.
gaf hen bericht van alle de ſwaarigheden, welken men tegen de Bulle maakte; en verzocht hun byſtand, en hun raad, in de zaak die zy by den Paus had. Zy ontfingen met blijdſchap deze gelegentheid van den Koning Hendrik te belemmeren, en rieden Katharina, nimmermeer te bewilligen in zich in een Klooſter te begeeven, en niet van haar recht af te wyken. Zy ontbooden haar noch, dat zy vermogen genoeg te Romen hadden, om 'er haar zaak goed te maaken; en dat, ten argſten genomen, indien men tot het uiterſt kwam, zy altijd de belangen van haar Dochter wel zouden weeten te handhaaven. In der daad, terwijl zy door hun Agenten krachtiglijk by den Paus arbeidden, gingen zy te raad met de Canoniſten, over de kracht der nietigheden welken men in de Diſpenſatie van Julius de II. aanmerkte; en zy vonden, of verzierden een Brevet, 't geen 'er alle de gebreken af vergoedde. In de vooreden van dit Brevet ſtaat; dat Hendrik en Katharina wenſchten te ſamen te trouwen, ter oorzaak dat de vrede anderſins, volgens alle ſchijn, tuſſchen de twe Koningen niet gehouden ſtond te worden; dat zy om deze betrachting, en om verſcheidene anderen, zijn Heiligheidts Diſpenſatie verzochten. Deze Diſpenſatie word hen toegeſtaan in het ligchaam van het Brevet, in dato den 26 December 1503. De Spanjaarden, hier op gegrond, dreeven, dat de Bulle om zeer goede redenen vergund was, dewijl het bleek, dat het huwelijk verzocht was geworden, om een vredebreuk tuſſchen Hendrik de VII. en hun Koning te vermijden. Zy voegden 'er by, dat men noch andere redenen te berde had gebracht, welke niet en lieten plaats gehad te hebben, hoewel ze in het Brevet niet uitgedrukt en waren. Maar men vond in dit Brevet een clauſul, die kort daar na ſlag voegde; dat is, dat d'eerſte Bulle behelſde, dat het huwelijk van Katharina met Arthus *mogelijk* voltrokken had geweeſt: in plaats dat het woord *mogelijk* in het Brevet vergeeten was, alwaar de Paus rond uit zei, dat dit huwelijk voltrokken had geweeſt. Hoewel Hendriks Advokaaten geloofden, dat dit Brevet verzierd was, deeden zy, toen men 't in twijfel trok, of het huwelijk van Arthus en Katharina voltrokken geweeſt had, een zo gunſtige omſtandigheid gelden, en drongen 'er geweldig op. Men zei toen, dat de Spanjaarden, wel ziende dat men eindelijk die voltrekking van dit huwelijk bewijzen zou, zelve dit artijkel buiten betwiſting hadden willen ſtellen. om te betoonen, dat de Prins een zo gewichtige zaak wel geweeten had, en dat

De Keizer werkt voor Katharina.

Nieuw Brevet raakende Hendriks Huwelijk, gevonden, of verzierd in Spanjen.

Ziet onze Verzameling. No. 21.

1528. hy 'er echter overheen had gestapt: en het werk op deze voet zijnde, rekenden zy, dat'er noch maar een stuk te beslechten viel, te weeten, of de Paus recht had gehad om in een diergelijk geval dispensatie te geeven. Nu, zy vleiden zich, met reden genoeg, dat het Hof van Romen voor hen zou wezen, in d'ondervorsching van een punt, welkers uitslag 't gezag van de Roomsche Stoel bevestigen, of verwaggelen zou, na dat ze voor of tegen hen zou zijn.

Bewijs dat dit Brevet verzierd was,

Wat 'er af zy, men had krachtige redenen om dit Brevet voor een verzierd stuk te houden. Voor eerst, vond men het niet onder d'openbaare Acten, noch in Engeland, noch in Spanjen. De Spanjaarden zeiden alleenlijk, dat zy 't gevonden hadden onder de papieren van Don de Puebla, die, ten tyde van Katharinas huwelijk, hun Gezant in Engeland was. Hier antwoordde men op, dat, indien hun Gezant alleen het had gehad, dit Brevet noodzaakelijk moest vernietigd geweest zijn; vermits het anderfins in de handen der twe partyen gesteld zou zijn geworden: of liever, dat het na het huwelijk verzierd was. Ten twede, waren de meeste naamen zeer kwalijk geschreeven, 't geen voet gaf om te gelooven, dat Spanjaarden 't onlangs opgesteld hadden, en dat zy zich niet hadden konnen beletten misslagen te begaan, met verscheidene naamen, die hen onbekend waren, te schryven. Een andere aanmerking styfde dit vermoeden, te weeten, dat Sigismond, die ten tyde van de gepretendeerde vervaardiging des Brevets 't Sekretarisampt bekleedde, niet gewoon en was diergelijke fouten te begaan, gelijk men zien kan in de geschriften van het zelve Pausschap, zijnde hy daarentegen zeer naauwkeurig in zijn dingen. Een darde omstandigheid was noch overtuigender als de twe eersten; dat is, dat het Brevet gedateert was den 26 December 1503. dat 's te zeggen, de zelve dag, 't zelve jaar, als de Bulle. Nu, wie kan zich inbeelden, dat een Paus op een zelve dag, over de zelve zaak, twe autentijke instrumenten vervaardigt, in de welken zulke groote verschillen zijn? Ten anderen heeft het Roomsche Hof een byzonder gebruik in de datum der expeditien, of geschriften. In alle haar Brevetten begint zy 't jaar op Kersdag; en in haar Bullen op Marienboodschap: invoegen dat een Brevet, gedateerd den 26 December 1503. volgens onze manier van rekenen van het jaar 1502 is. Dit Brevet is dan baarblykelijk verzierd: want Julius de II. die het vergund moet hebben, was toen ter tyd noch geen Paus; en d'onderhandeling van 't huwelijk was noch zo zeer niet gevoorderd, dat men zo haast een Brevet van

van doen had. Maar laat ons eens ſtellen, dat het niet valſch geweeſt zy, zo had het echter niet meer krachts als de Bulle; en men deed diergelijke tegenwerpingen tegen de geldigheid van alle beiden. In alle beiden, by voorbeeld, zei de Paus, dat de Koning diſpenſatie verzocht, om een vredebreuk te vermyden: nu, dit niet waar zijnde, konden het Brevet en de Bulle geen ſtant meer houden. De Paus voegde 'er by, dat het huwelijk van den Prins Arthus en Katharina voltrokken had geweeſt; en de Princes ontkende het rond uit. Aldus dan 't geen men uit haar naam zei, door haar zelve geloogchend zijnde, kon het Brevet, hoewel anderſins voor goed en oprecht erkend, niet geldig wezen. De Koning trok voordeel uit de moeite, welke de Spanjaarden zich aandeeden, om de geldigheid van dit Brevet vaſt te ſtellen; en men zei opentlijk uit, dewijl zy aldus toevlucht tot de liſt namen, dat ze gewiſſelijk van de ſwakheid hunner zaak, en van de machteloosheid der Bulle, overtuigd waren. 1528.

Campeggius komt te Londen.

Campeggius, die over zo veel maanden verwacht was, kwam eindelijk te Londen, daar men hem met de gewoonlijke plechtigheden ontfing. In zijn eerſte gehoor prees hy Hendrik ten hoogſten, en gaf hem de prachtige tytel van Verloſſer des Paus, en der ſtad Romen: maar in een byzondere conferentie, welke hy met hem had, en daar Volſey by was, poogde hy hem van d'echtſcheiding af te wenden. De Vorſt het kwaad vindende, dat men een diergelijke voorſtelling deed, klaagde dat de Paus hem geen woord en hield, en dat men hem een Legaat ſtuurde, om zijn huwelijk, ver van het nietig te verklaaren, te beveſtigen. Campeggius, om hem te ſtillen, toonde hem het Dekretaal, daar de Paus hem mee belaaden had, en gaf hem daar door te kennen, dat, hoewel de Paus wenſchte deze groote zaak door een gelukkige verzoening geëindigd te zien, hy, indien deze verzoening niet mogelijk was, zich van zijn belofte kweet. Aldus kwam de Koning te weeten, dat de Legaat volle macht had om hem te voldoen. Niettemin kon hy nooit verwerven, dat de Bulle in zijn handen geſteld wierd, zelfs niet voor een eenig oogenblik. Campeggius wilde ze ook al zo weinig aan den Kardinaal van Jork vertrouwen. Hy zei, dat ze alleenlijk op die voorwaarde vergund was; dat Gardiner en Kaſſali zich daar mee vernoegd hadden, dat ze vervaardigd wierd, en dat men ze door hem in Engeland zond, om den Koning te toonen, tot hoe ver de Paus welgeneigd was; wyders, dat hy niet boven zijn orders kon gaan. Dit beleid mishaagde den Koning: doch Campeggius deed

Hy toont den Koning een Dekretaal voor zyn zaak;

doch wil het aan niemand anders toonen.

hem

1528. hem beter hoop opvatten, toen hy hem zei, dat hy last had om de Koningin, uit den naam van den Paus, te spreeken, en te trachten haar te beweegen tot in een Klooster te gaan, en de gelofte te doen; maar toen hy deze Vorstin dit voorstelde, antwoordde zy zediglijk, dat zy over zich zelve niet kon schikken, zonder het goed vinden van haar Neeven.

Ziet onze Verzameling, No. 22. *en* 23.

Volsey liet niets achterwege, om te verkrygen, dat de Bulle van Campeggius aan eenige Leden van den Raad van Staat deelachtig gemaakt wierd; en hy belastte de Kassalis, den Paus 'er over te spreeken. De Protonataris ging terstond klaagen, dat Campeggius den Koning geraaden had, niet meer op d' echtscheiding te denken; dat hy d' instructie van 't proces noch niet wilde aanvangen; en dat hy weigerde de Bulle in handen van zijn Collega te stellen. Klement antwoordde daar op: („) dat Campeggius, met aan Hendrik te raaden, niet meer „ op d' echtscheiding te denken, niet anders als zijn orders gevolgd „ had: dat, indien hy de proceduren vertraagde, hy tegen deze „ zelve orders deed; dewyl hy, als 't hem maar beliefde, 't proces „ kon aanvangen, en voortzetten: en wat de Bulle belangde, dat hy „ zeer wel deed met die aan niemand te toonen. De Paus voegde 'er „ met een groote yver by: dat Volsey zelve betuigd had, dat ze van „ niemand, als van zijn Meester en van hem, gezien zou worden; en „ dat hy ze alleenlijk verzocht, om een storm, daar hy door gedreigd „ wierd, te stillen. 't Is ook daarom, hervattede den Heiligen Vader, „ dat ik aan den Legaat last gegeeven heb om ze te verbranden, zo „ haast als Hendrik en Volsey ze gezien zullen hebben: 'k wenschte uit „ al mijn hert, dat ik ze nooit toegestaan had: 'k wilde zelfs wel een „ van mijn vingeren geeven, dat ik ze weer te rug kon trekken: en ik „ kan de misslag, welke ik begaan heb, niet genoeg beklaagen. Men „ heeft my deze Bulle ontrukt; en tegenwoordig zou men ze wel gemeen willen maaken: maar men kan zich wel verzekeren, dat ik „ nimmermeer zal bewilligen in een zaak, welke ongetwyfeld mijn „ ondergang zou veroorzaaken. De Protonataris vertoonde hem: hoe „ doodelijk de gevolgen van dit besluit zouden wezen: dat de Koning „ en het Koningrijk van Engeland voor de Pausen verlooren zouden „ zijn, Hendrik wanhoopig, Volsey ontgunstigd, de Kassalis in „ het zelve lot gewikkeld: dat aan d' andere kant, de Kettery in Engeland wortels zou schieten, en dat men groote moeite zou hebben „ om z' 'er weer uit te rukken: dat het middel om alle deze ongeluk-

ken

„ ken te voorkomen was, een weinigje meer believings voor Hendrik 1528.
„ te hebben, en toe te ſtaan dat de Bulle deelachtig gemaakt wierd „ aan eenige weinige Raadtsheeren van dezen Vorſt, welke het ge- „ heim bewaaren zouden. Maar de Paus viel Kaſſali in zijn redenen, „ en betuigde hem met alle de tekenen van een uitſteekende droefheid, „ dat, hebbende zijn woord aan Hendrik gehouden, hy niets doen „ zou 't geen de gerechtigheid, noch zijn gewiſſe, kwetſte: dat hy „ 't vonnis der Legaaten zou beveſtigen: dat Campeggius geen orders „ van hem gehad had om de zaak ſleepende te houden: dat hy hem „ alleenlijk had belaſt, hem rekenſchap te doen van 't geen 'er om zou „ gaan: dat hy wyders niet verantwoordelijk was voor d'ongelukken, „ welken deze zaak zou konnen voortbrengen: en dat, indien Hen- „ drik, na de Kerk en de Religie verdedigd te hebben, d'eene en d'an- „ dere verdelgen wilde, hy het tot zijn ſchande, en tot zijn ongeluk, „ zou onderneemen. De Protonotaris doordrong eindelijk tot in de grond van deze wederſtand; en hy bemerkte, dat de Paus met den Keizer in verdrag was: maar de Paus verzekerde hem, dat hy zich geenſins verbonden had, voor zo veel d'echtſcheiding belangde.

Klement ging over deze zaak te raad met den Kardinaal der vier Gekroonden, en den Kardinaal Simonet, zonder hen te ſpreeken van de Bulle, daar hy Campeggius mee belaſt had. Hy had ze ook gegeeven buiten weeten van 't Collegie, en zelfs zonder ze te doen regiſtreeren. 't Advijs dezer Kardinaalen was, dat men het proces in Engeland kon aanvangen, zonder nieuwe macht van Romen te verwachten. Maar de Kardinaalen van de Keizerlijke party beſtreeden dit beſluit, en begeerden, dat de Paus den twe Legaaten zou verbieden, d'inſtructie van dit proces te vervolgen, en dat hy de zaak aan zich zou beroepen. Ter zelve tyd klaagde de Paus, over dat de Koningen van Vrankrijk en van Engeland hun vlijt niet hadden aangewend, om Cervien en Ravenne, plaatſen welken de Venetiaanen op hem veroverd hadden, en die, volgens het verdrag, hem wedergegeeven moeſten worden, zo haaſt als de Legaat na Engeland vertrokken zou zijn, aan hem te doen wedergeeven. Nu kon hy zich niet inbeelden, dat de Venetiaanen hem deze twe plaatſen zouden durven onthouden, indien de twe Koningen de wedergeeving 'er ernſtelijk af aandrongen. Om de moeyelijkheid, welke deze zaak hem baarde, te verdryven, gaf Kaſſali hem 't woord, dat deze twe plaatſen aan hem wedergegeeven zouden worden.

1528. Niettemin wilde de Paus geenſins van zijn voorneemen afſtaan, ter zaake van de Bulle, welke men begeerde dat hy aan eenige Raadtsheeren van Hendrik deelachtig deed maaken. Hy kon zich niet inbeelden, dat men deze Bulle zo ernſtelijk van hem verzocht, alleenlijk uit een bloote nieuwsgierigheid, of om 'er in 't gevolg van 't proces verklaaringen uit te trekken: want de Koning en de Kardinaal wiſten genoegſaam, wat de Bulle inhield. Men wilde hem dan de handen binden; maar hy was al te gaauw om zich alzo te laaten bedriegen. Oordeelende echter, dat Hendrik en Volſey zeer kwalijk over hem voldaan waren, ſtuurde hy Franceſco Campana na Engeland, om de vermoedens, welken men daar opgevat kon hebben, te verdryven, en om den Koning, en zijn Miniſters, met nieuwe hoop te voeden. Deze Franceſco Campana was Edelman van zijn Kamer.

Campana van den Paus na Engeland gezonden. *Ziet onze Verzameling*, N°. 24.

Campeggius vond ondertuſſchen voorwendingen genoeg, om de proceduren te vertraagen. Hy hield het Hof van Engeland op tuil, door nieuwe en ſubtyle voorſtellingen, welken hy ſcheen te doen om het vonnis van 't proces te verlichten. Hier op wierden de Ridder François Brian, en Pieter van Vannes, des Konings Sekretaris voor de Latijnſche taal, in 't begin van December, na Romen gezonden. Hun voornaamſte laſt was, in alle de Gemeene Schriften te zoeken het Brevet, daar de Spanjaarden zo veel ſpooks mee maakten. Zy hadden ook noch verſcheidene voorſtellingen aan 't Roomſche Hof te doen: *voor eerſt, geſteld zijnde dat de Koningin in een Klooſter ging, te weeten of de Paus diſpenſatie tot een nieuw huwelijk aan den Koning zou geeven: of wel, geſteld zijnde dat de Koningin niet in een Klooſter wilde gaan, ten ware de Koning daar inſgelijks in ging, te weeten of de Paus den Koning van zijn geloften zou ontſlaan: of eindelijk, indien de Koningin rond uit weigerde in een Klooſter te gaan, te weeten of de Paus den Koning zou willen toeſtaan twe vrouwen te hebben; 't geen onder d'oude Wet in gebruik was, gelijk het bleek uit de voorbeelden, die men daar af te berde bracht.* Deze nieuwe Miniſters moeſten aan 't Roomſche Hof vertoonen, dat, dewijl hun Meeſter zijn ſchatkiſten, ten dienſt van de Heilige Stoel, uitgeput had, hy verwachtte, dat hem de ſchatkiſten des Kerks geopend zouden worden, en dat men hem daar een genoegſaam gedeelte af toe zou tellen, om zijn ſchaden te vergoeden. Pieter van Vannes had in 't byzonder laſt, om te kennen te geeven, maar gelijk of 't alleenlijk van hem kwam, dat, zo de Paus, of uit belang, of uit vrees, altijd aan des Keizers zijde overhellende, noch

Nieuwe Miniſters met nieuwe openingen na Romen gezonden.

noch gestadig hardebolde in de redelijke zaaken, welken men van hem verzocht, niet te willen toestaan, de Koning zich wel zou konnen verwyderen van de gehoorzaamheid, dien hy al zijn leeven voor de Heilige Stoel betuigd had; en dat, zo deze Vorst zijn oude Godvrugtigheid voor de Pausen eenmaal verloor, eenigen zijner Bondgenooten zijn voorbeeld omhelzen, en hun Staaten aan de macht van Jesus Christus Stadthouders onttrekken zouden. En om den Paus te verzekeren, aanbood men hem niet alleenlijk een Garde of Lijfwacht van twe duizend mannen: maar men stelde ook zelfs een byeenkomst voor, van hem, van Karel, van François, en van eenige andere Vorsten, in de welke Volsey uit de naam van den Koning, zijn Meester, zou verschijnen, zo haast als de Paus 'er de plaats toegesteld zou hebben, 't zy dat het was t'Avignon, te Nice, of in Savoyen. Maar Klement was van geen aart om zich al te diep met eenigen Vorst in te wikkelen: hy wilde zich liever door zich zelve handhaaven, wel weetende, dat Gardes, ten koste van wat Koning het ook zy, te hebben, is zich slaaf maaken; en gelijk een lange gevangenis hem van de dienstbaarheid had doen walgen, wilde hy zich voor een nieuw ongeval van de zelve soort niet bloot stellen. Ten anderen zou deze Garde niet genoeg geweest hebben, om hem tegen Karel te verdedigen; maar wel om jaloezy aan dezen Vorst te baaren. Eindelijk, 't was hem zo kwalijk gelukt, zich met den Keizer over hoop te hebben geworpen, dat hy vastelijk besloten had hem niet meer te vertoornen. De Koningen van Vrankrijk en van Engeland voedden dezen Paus met hoop, zonder echter iets voor hem te doen: in tegendeel hadden zy hem alle beiden in de nood verlegen gelaaten. Ten anderen, gelijk Hendrik den oorlog niet en voerde tegen Karel, stond geheel Italien onder de macht van dezen Keizer. 't Veiligst en 't voordeeligst voor Klement was dan, de vriendschap van den eenigen Vorst, dien hy bekwaam zag om hem t' ontrusten, aan te zoeken. In deze gedachte ontzag hy Engeland niet meer, dan als 'er van noden was om zijn voorwaarden of conditien voordeeliger te maaken.

1528.

Ziet onze Verzameling No. 25.

Een Lijfwacht van 2000 mannen aan den Paus aangeboodē.

Klement besluit zich by den Keizer te voegen.

By deze voegden zich noch andere betrachtingen. Hy vreesde den Lutherschen vat te geeven op het gezag der Pausen, indien hy de Dispensatie van Julius de II. vernietigde. De Kardinaal Keurvorst van Ments had hem verwittigd, dat hy wel acht zou geeven wat hy in deze tedere gelegentheid deed: dat, zo Hendriks huwelijk verbroken wierd, de Ketters van Duitschland 'er het grootste voordeel uit zou-

1528. den trekken, 't geen hun Secte ſedert haar geboorte noch had gehad. De Keizer dreigde den Paus ter zelve tijd, en deed tot hem zeggen; dat hy een algemeen Concilie zou vergaderen; dat hy in het zelve zou doen examineren alles 't geen tegen de geldigheid des Huwelijks van Hendrik en Katharina uitgeſproken zou wezen; en dat, indien Klement de Canons overtreden had, men tegen hem, volgens de ſtrengheid der zelve Canons, zou procederen. De Keizerſchen feilden inzonderheid niet hem te doen gedenken, dat hy een Baſtaart, en by gevolg van het Pausſchop uitgeſlooten was, en dat men hem af zou zetten. Verſchriktdoor zo veel dreigementen, en beevende op het gezicht van zo veel gevaaren, kon hem niets ontrukken aan deze vrees, die hem aangeboren was, en dien het herdenken van zijn gevangenis noch krachtiger maakte. Hy koos dan terſtond zijde, met te beſluiten in de zaak, om de welke d'Engelſchen by hem aanhielden, niet verder te treden. Niettemin, gelijk zijn maxime was, geſtadig te belooven, en alle zijn beloften met eeden te verzellen, hoewel hy in der daad niet minder en dacht als zijn woord te houden, ſtuurde hy Campana in Engeland, met geloofsbrieven, houdende aan den Kardinaal. Aldus eindigde het jaar 1528. geduurende het welk Hendrik zich, in onnutte onderhandelingen aan het Roomſche Hof, van geld uitputtede: en gewiſſelijk, indien hy het geen, 't welk hy uitſchoot om Klement en zijn Miniſters op de hand te krygen, aan goede krygsbereidſelen beſteed had, hy zou een machtige verwydering in Vlaanderen gemaakt, en Karel zo veel werks hebben gegeeven, dat de Paus, daar door verzekerd, gemakkelijk toegeſtaan zou hebben 't geen men niet van hem verwerven kon: zo zeer had de vrees van des Keizers wapenen zijn geeſt ingenomen.

1529. In 't begin des jaars 1529. ſchreef Kaſſali aan Volſey; dat Klement met den Keizer handelde; dat hy zelfs een keer in Spanjen meende te doen; en dat, het beſluit genomen hebbende van onbekend derwaarts te trekken, onder den tytel van ſlecht Legaat, hy dezen Kardinaal verzocht, hem in de zelve hoedanigheid te verzellen. Men verſtond kort daar na, door het middel van Salviati, Gunſteling des Paus, maar omgekocht door d'Engelſche Miniſters, dat Klement den Keizer nooit zo zeer gevreeſd had, als hy hem vreeſde ſedert de dreigementen, welken hy hem had gedaan, om hem de macht, gegeven aan Campeggius en aan Volſey, te doen herroepen: maar dat hy eindelijk, berouw hebbende over het vergunnen van de Bulle, en

Den 8 January.

zich

zich aanmerkende als een man die ontwyfelijk verlooren was, voorgenomen had alles aan des Keizers vernoeging op t' offeren, en het vonnis der twe Gezanten nimmermeer te bekrachtigen. 1529.

Een Expresse of Bode, dien Kassali met deze tyding na Engeland zond, trefte te Parys Knight en Bennet aan, die na Romen gingen, en verwittigde hen wegens 't onderwerp van zijn reis. Hy voegde 'er by, dat alle de vrienden, welken Hendrik te Romen had, hem rieden, zich met alle geweld tegen den Keizer te stellen; dewyl dit, volgens hun gevoelen, het eenigste middel was, om, voor zo veel d' echtscheiding betrefte, tot zijn oogmerk te geraaken. Zy, geloovende dat men hen op dit bericht herroepen zou, vervolgden hun tocht, doch met kleine dagreizen.

Ondertusschen deed de Paus, de geveinsdheid, en te Romen, en in Engeland, haar rol speelen. Toen de Ridder Brian, en Pieter van Vannes, te Bolonjen kwamen, was de Protonotaris Kassali in d'uiterste verbaasdheid over te verstaan, dat de proceduren te Londen noch niet geëindigd waren, dewyl den Legaaten gantsch geen macht ontbrak, en dat de Paus gereed was om hun vonnis te bekrachtigen. En hier op maakte de Protonotaris hen bekend, dat Klement een groot onderscheid stelde, tusschen zelve vonnis te vellen, en het gewijsde zijner Legaaten te bevestigen. Indien hy zelve de Bulle tot d' echtscheiding gaf, viel de gramschap der geenen, die 'er kwalijk over vernoegd zouden zijn, noodzaakelijk op hem; en als 'er een Concilie vergaderd kwam te worden, kan hy om deze eene zaak daar in worden afgezet. Ten anderen, in een tijd van scheuring en van verdeeldheid, de Heilige Stoel bloot te stellen voor aldus, tusschen hem en den Paus, die men verkiezen zou, verscheurd te worden, was de gantsche Kerk, en de gantsche Geestelijke Staat, in het uiterst gevaar werpen; maar in een bloote bekrachtiging van het vonnis zijner Legaaten liep hy deze gevaaren niet.

Ter zelve tijd misleidde Kampana, dien hy na Engeland had doen vertrekken, om Campeggius te verplichten tot de Bulle te verbranden, Hendrik en Volsey zodanig, dat zy, verblind door zijn betuigingen, François Brian en Vannes bestraften, over dat deze twe Agenten zich niet voor den Kardinaal Angelus, Generaal der Observantie in Spanjen, te Romen vervoegd hadden. In deze brief maakt Volsey hen bekend, dat Knight herroepen, en Gardiner in zijn plaats gezonden is: en hy ontbied aan Knight, die niet verder als Lions trok, dat, na

Geveinsdheid des Paus.

De Brief is van den 15 Jan.

1529. na de verzekeringen, welken Campana van de goede wil des Paus had gegeeven, men niets meer behoefde te vreezen. Deze verzekeringen waren: („) dat Klement voor Hendrik doen zou, niet alleenlijk 't geen „ de wetten en de gerechtigheid zouden bekrachtigen; maar ook al- „ les 't geen in d'uitstrekking der Apostolische macht zou wezen: „ dat, hoewel de Paus over drie zaaken ontroerd was, over de beroe- „ ping van een Concilie, over de Komst des Keizers in Italien, en „ over 't verlies zijner twe steden, welken men aanbood aan hem we- „ der te doen geeven, indien hy zich voor Katharina verklaarde, hy „ zich echter van al zijn macht zou dienen, om Hendrik te voldoen: „ dat hy zelfs zodanig een erkentenis voor de diensten van dezen Vorst, „ en zulk een achting voor hem had, dat, indien hy, met S. Pieters „ Stoel te verlaaten, hem een goede dienst kon doen, hy 'er uit al „ zijn hert van zou afstaan: en dat aldus de twe Legaaten hun zittin- „ gen, en hun proceduren, moesten vervolgen.

Hier op had Knight order gehad, om zich op 't spoedigst te Romen te vervoegen; de zaak van de Garde, welke men den Paus had aangebooden, te voleindigen; hem te bedanken voor zijn goede meeningen; te trachten hem gerust te stellen; en hem ten dezen einde te vertoonen, dat hy de beroeping van een Concilie geensins moest vreezen, vermits een Concilie niet wettiglijk vergaderd kon worden, als door den Paus, en met toestemming der Koningen van Engeland en van Vrankrijk; wyders dat, zo 'er Bisschoppen door de Kardinaalen van des Keizers party beroepen wierden, men hen niet behoefde te schroomen; dat, wat zijn steden belangde, de zelven aan hem wedergegeeven zouden werden, in plaats dat, indien hy ze van des Keizers hand ontfig, hy ze op den eersten dag zou konnen verliezen; maar dat men, om meerder zekerheid, een goed verbond tusschen den Paus en de twe Koningen moest oprechten. Met dit inzicht verzocht men Klement, zich te Nice te vervoegen. En gelijk hy den Koning, ingeval de Koningin niet in een Klooster ging, raaden kon, noch een Vrouw te neemen, en belooven, de Kinderen, welke uit dit huwelijk geboren zouden worden, wettig te verklaaren, verbooden Knights instructien hem, deze maatiging, daar het Roomsche Hof na scheen te hellen, aan te vaarden. De grond van de weigering was, dat men zich aldus in nieuwe langwyligheden, daar men naauwelijks het eind af zou zien, wikkelen zou; en dat ten anderen Katharina beslooten had, niets te doen, als met het goedvinden haarer Neeven. Niettemin

min had Knight laſt om een Bulle hier over te neemen, indien de Paus ze hem aanbood; dewyl ze in alle geval in 't gevolg van een groote nutheid zou konnen wezen. Door een Apoſtil, of kanttekening, gevoegd by de zelve brief, wierd Knight herroepen: de Kardinaal ontbood aan hem, dat Gardiner, die met Campeggius weer uit Italien was gekomen, en die in zijn eerſte handelingen zo gelukkig had geweeſt, weer na Romen gezonden was; dat men verwachtte, dat hy zijn oogmerk zou bereiken aan een Hof, daar hy alreedts geluks genoeg had gehad, en daar hy heen ging bekleed met een nieuwe waardigheid, hebbende de Koning hem Raadtsheer van Staat gemaakt. 1529.

Maar een toeval, daar men zich niet toe bereid had, ſtuitte alle de vervolgingen. Op Driekoningendag gevoelde de Paus zich in de Mis niet wel. Deze eerſte aantaſting was de voorbode van een lange ziekte, van de welke men twyfelde of hy weer op zou komen; want hoewel hy eens buiten gevaar ſcheen te zijn, deed een inſtorting zijn Dokters vreezen, dat hy vergeeven was. Thans zag men in Romen ongemeene cabalen en kuiperyen, zodanigen echter als men gemeenlijk ziet, wanneer de Stoel op het punt ſtaat van ledig te vallen. De Kolonnas, en d'andere Kardinaalen van de Keizerlijke party, ſchikten alreedts alle dingen tot de nieuwe verkiezing: maar de Kardinaal van Mantua liet niets achter wege, om hun aanſlagen te verbreeken. Farneſius, die tot daar toe op 't land gewoond had, vervoegde zich te Romen; trad in de party, welke zich tegen die des Keizers kantte; en beſloot met zijn factie, indien het Spaanſche leger, 't geen in het Koningrijk van Napels was, na Romen kwam trekken, dat zy alsdan diſpenſeren of vry zouden ſpreeken van de Bulle, door de welke een nieuwe Paus niet verkoozen kan worden, als op de zelve plaats daar de laatſte Paus geſtorven is, en dat zy zich vervolgens in eenige plaats van veiligheid zouden begeeven. 't Was in deze ontmoeting, dat verſcheidene Kardinaalen met een grooten yver voor Volſey ſpraken; en, indien Hendriks Miniſters niet ſchuldig hebben geweeſt aan een lafhertige vleyery, en aan een grove leugen, men had in Romen zo veel achtbaarheidts voor dezen Kardinaal, als of hy van een verhevener natuur, dan die van andere menſchen, geweeſt had. Wy vinden ook, dat de Kardinaal van Mantua hem tot een voorbeeld voorſtellende, van alle de byzonderheden zijns levens onderrecht wilde zijn; en dat, de zelven verſtaan hebbende, hy een nieuwe achting voor hem opvattede. Gardiner, te Londen gekomen zijnde, berichtte Volſey

Ziekte des Paus

Ziet hun Brieven van den 27 January.

van

1529. van een profecy, die 'er liep, dat een Engel, voor iemand anders, tot het Opperste Priesterschap verheven zou worden; maar dat hy weinig dagen na zijn verheffing sterven zou: dat men in alle geval niet slaapen moest: dat, zo de Paus kwam te sterven, de commissie der Legaaten met hem zou sterven; immers indien zy niet alreedts hun ampt hadden beginnen te bedienen, door eenige openbaare daad, als door de dagvaarding der partyen, 't geen genoeg zou wezen om de commissie in al haar kracht te behouden, zelfs geduurende de ledigheid des Stoels. 'k Kan vorders niet zeggen, of men zich van dit bericht diende.

Volseys kuiperyen om het pausschap.

Volsey schikte ondertusschen de zaaken zo net als 't hem mogelijk was, om zich tot Paus te doen verkiezen. Fox heeft de brief in 't licht gegeeven, dien hy hier over schreef aan zijn Vertrouweling Gardiner, mitsgaders d' instructien, welken de Koning aan zijn Ministers aan 't Roomsche Hof hier op gaf. d' Origineelen van de brief (a), en van d' instructien zijn noch in wezen; en gelijk men daar in ziet, hoedanig toen ter tyd de manier was van Jesus Christus gepretendeerde Stadhouders te verkiezen, en wat de Kerk van een diergelijke verkiezing te verwachten had, hebben wy ze in onze Verzameling gelijfd; doch ziet 'er hier den inhoud af.

(a) Zy is van den 6 February. No 26.

„ De Kardinaal beval aan zijn Vertrouweling Gardiner, noch moei- „te, noch belofte, noch geschenken, t' ontzien, om een zo groot „voorneemen te doen gelukken;en hy vermaande hem,zich een studie „ te maaken van eens iegelijks neigingen en aart te leeren kennen, ten „ einde d' eenen door byzondere voordeelen te winnen, en d' anderen „t' overtuigen van de nutheid, welke het gemeen uit zijn verkiezing „zou trekken. Wat Hendrik belangde, hy ontbood aan zijn Ministers, „ dat hy, op de tyding van de dood des Paus, den Kardinal van Jork „ voorstelde, als het waardigste onderwerp om S. Pieters Stoel te be- „ kleeden, en het bekwaamste om 'er alle de gewichtige bedieningen „ af waar te neemen: dat de Koning van Vrankrijk, uit zijn eigene be- „ weeging, aangebooden had, de verkiezing van dezen Kardinaal t' on- „ dersteunen, welke, 't zy dat men acht nam op het best van de geheele „ Christenheid, of op 't belang der twe Koningrijken, voor alle an- „ deren tot het Pausschop verheven moest worden. Hier op wierd aan „ den Gezant, en aan d' andere Ministers, welken Hendrik te Romen „ had, belast, alles in 't werk te stellen, 't geen het Conclave bren- „ gen kon tot zich voor Volsey te verklaaren. Zy hadden order, om „ met alle bedenkelijke yver en wakkerheid daar aan t' arbeiden: men

„ stuurde

„ ſtuurde hem een lijſt der Kardinaalen; en aan de zyde van ieder naam 1529.
„ ſtelde men een kanttekening, of zodanig een Kardinaal, volgens
„ de ſchijnbaarheden, de verkiezing zou bywoonen, of niet; of hy
„ Volſey tegen zou zijn; of hy hem zijn ſtem zou geeven; of dat hy
„ geen zijde zou kiezen. Men rekende in Engeland, dat'er maar negen-
„ en-dartig Kardinaalen in 't Conclave zouden wezen; dat men de
„ twe darde deelen maar van doen had, om den nieuwen Paus te verkie-
„ zen; en dat de twe Koningen alreedts van twintig ſtemmen verze-
„ kerd zijnde, men 'er noch maar zes moeſt trachten te winnen: en
„ hier in wilde men, dat de Gezanten in 't begin alleenlijk de redenen
„ gebruikten, en te kennen gaven, met welk een eer Volſey de Pau-
„ ſelijke waardigheid zou handhaaven. Niettemin, *vervolgde de Ko-*
„ *ning*, gelijk de menſchen dikwils vooringenomen zijn, en dat ze
„ zich niet altijd aan de macht van de redenen overgeeven, zal men
„ een ander beleid moeten neemen, beneficien, ſommen geldts, en
„ andere vergeldingen belooven, welken wy u verlof geeven van aan te
„ bieden; verbindende ons tot de nakoming van het geen, 't welk gy
„ beloofd zult hebben. Boezemt ook in, dat de rijke beneficien van
„ den Heer Kardinaal verdeeld zullen worden onder de perſoonen, die
„ tot zijn verkiezing geholpen zullen hebben. Ter zelve tijd is het ook
„ noodzaakelijk, dat de Kardinaalen van onze party een vaſt verbond
„ maaken, tot uitſluiting van alle ander onderwerp. Hebt ook van u
„ Schepſels, die in 't Conclave gaan, en 'er zorg voor onze belangen
„ draagen: dat de Ridder Kaſſali dit waarneeme. Maar indien hy,
„ niettegenſtaande alle uw poogingen, ziet, dat een andere factie
„ d'overhand ſtaat te krijgen, zo doet uw proteſtatien of betuigingen
„ uit den naam des Konings van Vrankrijk, en uit mijn naam; en dat
„ vervolgens alle de Kardinaalen van onze party zich vertrekken. Zo
„ het Conclave wankelt, vreezende de Keizerlijke machten op den
„ hals te krijgen, zo doet haar aanbieding van een Garde van twe of
„ drie duizend mannen: de Koning van Vrankrijk zal order aan zijn
„ benden ſtuuren, om zich in optocht te begeeven, indien zy zien,
„ dat de Spanjaarden in het Milanees, of in het Koningrijk van Napels,
„ eenige beweeging maaken. Verzekert het heilig Collegie, dat de
„ Heer Kardinaal, zo haaſt als hy de tyding van zijn verkiezing gekree-
„ gen zal hebben, zijn Hof te Romen zal gaan houden. Tracht voor-
„ naamelijk, den Kardinaal van Medicis in onze belangen te trekken:
„ laat echter niet na, den Florentijnen te belooven, dat ze byſtand

P zul-

1529. ,, zullen krygen, om de Medicis uit het gouvernement van hun stad ,, te verdryven. Hebt altijd het oog op den handel van de Fransche ,, factie: geeft acht, dat zy geen ander onderwerp voor en stelle, in- ,, dien de Heer Kardinaal buitengeslooten wierd, en dat zy niet en ,, weigere de protestatie te doen. Eindelijk, zo deze Kardinaal niet ,, verkoozen kan worden, zo ziet wat men voor den Kardinaal Campeg- ,, gius zou konnen doen; en doet in dat geval geen protestatie. Deze laatste woorden waren 'er by gevoegd, om Campeggius te verplichten tot den Koning t' eenemaal toegedaan te zijn.

Dit was het beleid der Apostelen van die tijd, waarlijk zeer weinig overeenkomende met dat der eerste Discipelen van Jesus Christus, welke een navolger aan Judas willende geeven, toevlucht tot het lot namen: maar het schijnt, dat de navolger van den Prins der Apostelen met minder eenvoudigheidts, en met meer hoogmoedts, verkoozen moet worden, als Mathias.

De Brief is van den 20 Febr.

Nieuwe instructien raakende d' Echtscheiding.

Terwyl de zaaken aldus stonden, kwam 'er bericht in Engeland, dat Klement aan de beterende hand was. Straks beval men Kassali; zijn ,, laatste instructien geheim te houden; ondertusschen t' arbeiden om ,, stemmen in het Collegie te winnen; en niet toe te laaten, dat de ,, Kardinaalen van zijn factie in 't Conclave traden, indien 'er de min- ,, ste reden was om een gevolg, strydende tegen hun hoop, te vreezen: ,, dat, indien de gezondheid des Paus in een beter staat was, men ,, ernstelijk nieuwe orders van hem verzoeken moest, uit kracht der ,, welken men de groote zaak des echtscheidings kon afdoen: dat de ,, zelve afgedaan zijnde, Volsey zich by den Paus vervoegen, en hem ,, in Spanjen volgen zou: wyders, dat de Paus den Keizer zo zeer niet ,, moest vreezen, dewyl hy de belangen van zijn Moeye niet en hand- ,, haafde, als uit staatkunde; dat hy de zelven gemakkelijk zou laaten ,, vaaren, zo haast als hy van een andere kant voldaan zou zijn; dat ,, hy, ten argsten genomen, van 't zelve jaar niet in staat kon wezen ,, om een tocht in Italien te doen, vermits hy zich van Vrankrijk, en ,, van Engeland, gedreigd zag. Hier na bracht men te berde verschei- ,, dene voorbeelden van diergelijke dispensatien, vergund aan onder- ,, scheidentlijke Vorsten; onder anderen een van Alexander de VI. aan ,, den Koning van Hongaryen, welke nooit betwist had geweest, hoe- ,, wel dezen Paus toenmaals tegen het goedvinden der Kardinaalen ge- ,, handeld had. Men voegde 'er by, dat 'er een zeer groot onder- ,, scheid was tusschen den Koning van Hongaryen, en Hendrik; hebbende

,, bende deze laatste gewichtige diensten aan de Kerk gedaan. Alles 't geen men tot daar toe, ter zaake van d'echtscheiding, gezegt had, was in de zelve brief tot algemeene punten gebracht, welken men aan Kassali stuurde, om ze den Paus te toonen. 't Origineel van deze brief, en van dit extract, is noch in wezen: men kan'er in onze verzameling de copye af zien. 1529. No. 27.

Zo haast als de Paus weer op de been was, ging de Gezant van Engeland hem bezoeken, en vond hem minder gunstig als d' andere maalen. Hy had, zo wel als de Koning van Vrankrijk, eenig vermoeden, dat Hendrik heimelijk met den Keizer handelde, en dat hy hem groote aanbiedingen deed, om hem in de vernietiging van zijn huwelijk te doen bewilligen. François schreef hier over een zeer moeyelijke brief aan den Paus, waar van ik het Origineel gezien heb. Klement, ontzet over een diergelijke tyding, vraagde aan d'Engelsche Gezanten, wat zy wilden dat hy 'er af gelooven zou. Zy verzekerden hem, dat het een bedrog was, en voegden 'er by; dat het verbond van François en Hendrik door hun Meester nimmermeer verbroken zou worden; en dat d' Agenten des Keizers deze valsche geruchten deeden loopen, om de wantrouw tusschen de twe Koningen te brengen. De Paus, een weinig gerust gesteld, immers voor zo veel men bespeuren kon, zei hen, dat d' eenigheid dezer twe Vorsten nooit noodzaakelijker geweest had, als ze 't in die tijd was

Instorting van dē Paus.

Maar de zaaken wierden, door d'instorting van Klement, noch een maal opgeschort. Op deze tyding, verdubbelde Volsey zijn kuiperyen tot het Pausschap. Hy gaf terstond last aan Gardiner, en aan d'anderen, dat zy alle hun vlyt zouden aanwenden, om den Paus te spreeken, en hem twe zaaken voor te stellen, al vonden zy hem ook zieltoogende. d' Eene was, dat hy aan alle de Christene Vorsten zou belasten, op straf van den ban, een algemeen bestand te maaken. Verscheidene Pausen, onder anderen Leo, hadden 't gedaan; en indien Klement van zijn ziekte moest sterven, kon hy, volgens 't gevoelen van den Kardinaal, geenige daad doen, welke meer verdiende als die, noch die zijn zaligheid meer verzekerde. De twede voorstelling van Volsey betrefte Hendriks belangen: men wilde aan den Paus vertoonen, dat zijn gewisse voor God belaaden zou wezen, indien de zaak des echtscheidings noch onafgedaan bleef. Daar benevens belastte men aan Gardiner, krachtiglijk t'arbeiden, om een gedeelte der persoonen, die tot dezen Paus naderden, en der Kardinaalen, of

In dato den 6. Apr. Ziet onze Verzameling, No. 28.

1529. der Offi:iers van de Rota, op de hand te krygen, ten einde het vonnis van de zaak, 't zy dat Klement beterde, of dat hy ziek bleef, te verhaasten: en gelijk de Bisschop van Verone groot vermogen by den Paus had, kreegen d' Engelsche Ministers verscheidene orders, om hem groote beloften te doen, ten einde hem aan hun zyde te trekken, en hem vervolgens te verplichten Klement niet te verlaaten. Men wilde door dit middel de kwaade diensten, welken de Kardinaal Angelus en de Aardtsbisschop van Kapua, die den Paus byna nooit verlieten, aan Hendrik deeden, verbreeken; en men gaf den Bisschop te verstaan, dat de Koning de zaak zodanig ter herte nam, dat hy bykans zo lief zijn twe Kroonen zou verliezen, als zich onderkroopen zien door twe Monniken, gelijk die waren. Voor my, *voegde de Kardinaal'er by*, 'k zou mijn hoofd van goeder herte opofferen, om geen getuige te zijn van d'ongelukken, welke gebeuren zullen, indien men zijn Majesteit geen voldoening en geeft.

De Bisschop van Bayonne door François na Romen gezonden, om Hendriks zaak te helpen bevorderen.

De Koning van Vrankrijk alstoen Hendrik willende helpen, stuurde ten dien einde na Romen den Bisschop van Bayonne, die een keer in Engeland deed, om zich van den aart der zaak een weinigje t'onderrechten: en hy moest, gezamentlijk met d'Engelschen, of een Bulle verzoeken, die het proces eindigde, of een nieuwe Commissie voor de Legaaten, welke hen de macht gave van vonnis te vellen, even als de Paus zelve, en allerhande persoonen, Keizers, Koningen en anderen, te doen dwingen om alle de stukken, die men van nooden zou hebben, te voorschijn te brengen. Deze clausul betrefte voornaamelijk den Keizer, welke weigerde 't origineel van het Brevet, daar men in Spanjen zo veel af sprak, te Londen te stuuren, en die 'er aan de Legaaten maar een authentijke copye af gezonden had. Nu vreesde men, dat dit de dekmantel van een nieuw proces mocht wezen. Wat'er af zy, men gaf last aan Gardiner, om zorg te draagen, als hy de nieuwe Commissie zou komen op te stellen, dat het niet en geschiedde zonder het advijs der gaauwste Canonisten, die alsdan te Romen zouden wezen. En hier konnen wy zien, dat deze Doctor alreedts een handschrift in zijn handen had, getekend van den Paus, die zich verbond tot het vonnis der Legaaten te bekrachtigen; want men beveelt aan Gardiner, zorg te draagen, dat de datum van dit handschrift, en de datum van de nieuwe Commissie, malkander niet om ver stooten. Men ontbood echter aan deze Ministers, dat, zo zy de Bulle, of de nieuwe Commissie, niet konden verwerven, en dat men hen een mid-

del

deling kwam voor te ſtellen, welke in 't oordeel van verſtandige lieden de zelve kracht had, men 'er zich mee vernoegen, de zelve aan neemen, en 'er met alle mogelijke ſpoed d' acte af over ſtuuren moeſt. De Kardinaal beſwoer hen, by d'oneindige Majeſteit Godts, dat zy doch niets vergeeten wilden, om den Koning, en hem, uit de bekommering te redden; op dat deze Vorſt, verloſt van de wroegingen daar zijn gewiſſe door geknaagd wierd, 't overige zijner dagen in een volkomene vernoegdheid konde doorbrengen. Hy belaſtte hen vervolgens, indien zy niets van den Paus verwierven, zo voor den zelve, als in de tegenwoordigheid der Kardinaalen, te proteſteeren tegen het onrecht, 't welk men hen deed; en te verklaaren, doch alleenlijk uit zijn en niet uit Hendriks naam, dat de Koning en het Koningrijk van Engeland voor de Pauſen verlooren waren; en dat daarenboven de Koning van Vrankrijk, en Hendriks andere Bondgenooten, van de gehoorzaamheid der Roomſche Stoel afwyken, en'er ook hun Onderzaaten van zouden doen afwyken: 't geen ſwaarder genomen moeſt worden als des Keizers toorn, of 't verlies van twe ſteden. Eindelijk, zy hadden laſt om t' ondervorſchen wat het Geeſtelijk Recht toe zou laaten dat het Conſiſtorie, geduurende de ledigheid der Stoel, in deze zaak deed; en men beval hen, te raad te gaan met de Canoniſten, over verſcheidene plaatſen van het Geeſtelijk Recht die betrekking tot deze zaak hadden, en de lichten, welken men hen zou geeven, om d' overzetting van 't proces, of d' afbreeking der proceduren, te beletten, te volgen. 1529.

'tRoomſche Hof vervaardigde toen voor Volſey zijn Bullen, wegens het Biſdom van Winchester; maar het ſchattede de zelven op vyftien duizend dukaaten: en hoewel hy, om deze ſom, dien hy overmaatig groot vond, en die 't inder daad was, te doen maatigen, de dienſten, welken hy aan de Kerk had gedaan, te berde bracht, wilden de Kardinaalen echter niet van hun ſtuk afwijken. Zy antwoordden; dat d' Apoſtoliſche Kamer arm was; en dat zy Volſey niet door de vingeren konden zien, zonder aan verſcheidene Franſchen, welke Bullen hadden te doen vervaardigen, reden te geeven om de zelve gunſt te verzoeken. De Kardinaal voerde hen daar op te gemoet; dat hy ten hoogſten niet meer als vyf of zes duizend dukaaten zou geeven, ter oorzaak dat hy 't Biſdom van Durham maar voor dat van Winchester verwiſſelde; en dat zy een goede ſom zouden trekken van den Prelaat, die 't bezit van Durham ging neemen; eindelijk dat,

Bulle voor Volſey vervaardigd, wegens het Biſdom van Winchester.

1529. indien zy hun Bullen tot een zo hooge prijs stelden, hy 'er gantsch geen hebben wilde; en dat hy ze wel missen kon, vermits de Koning hem alreedts het wereldlijke van dit Bisdom gegeeven had. Hier uit kan men wel begrypen, dat het het geestelijke niet en was 't geen hy 't meest in de benenficien zocht: en men kan hier ook aan merken, hoedanig d'afpersingen van 't Roomsche Hof in die eeuw waren. De Bullen des Kardinaals wierden eindelijk vervaardigd; maar ik vind niet, hoe veel ze hem kwamen te kosten.

Toen de Paus buiten gevaar was, had hy grooter geneigheid, als ooit, om met den Keizer in een enge vereeniging te treden; en minder gesteldheidts, om den Koning Hendrik, en den Kardinaal Volsey, te voldoen. Mogelijk veranderde hy aldus niet van gedachte, als na dat hy de kuiperyen van dezen laatste om het Pausschap ontdekt had.

De Keizer protesteert tegen de Commissie der Legaaten.

d'Eerste trêe, die de Keizer in de zaak van Katharina deed, was uit de naam van deze Vorstin te protesteren, en de Legaaten te weigeren; den een als Hendriks Minister van Staat, en als Katharinas gesworen vyand; en den ander als verdacht, ter oorzaak dat hy een Bisdom in Engeland bezat. De Ministers van Hendrik verzochten den Paus, de protestatie van Karel niet aan te neemen: maar hen wierd gezegt, dat de wetten noch de gerechtigheid niet toe en lieten de zelve te verwerpen. Niettemin, om den Koning niet te vertoornen, kreeg Salviati last van het Roomsche Hof, om aan Campeggius te schryven; dat, hoewel de Paus de protestatie des Keizers niet en had verworpen, vermits ze op het recht en op de gerechtigheid gegrond was, hy echter zo veel begeerte als ooit had, om Hendrik te voldoen; en dat de Ministers van dezen Vorst zich bedroogen, als zy aan de goede meeningen van zijn Heiligheid twyfelden.

Maar toen was het, dat d'Engelschen d'oogen begonden te openen, en dat zy, eindelijk de voorneemens des Paus bemerkende, lichtelijk oordeelden, dat 'er van de kant van Romen niets te hoopen viel. De Koning, vergramd over dit beleid, besloot ook, d'echtscheiding niet langer, als voor de twe Legaaten, te vervolgen. En vermits Gardiner voor de gaauwste Canonist van Engeland gehouden wierd, dat hy by gevolg de bekwaamste man was om het proces wel te beleiden, herriep men hem van Romen; en de Koning wilde niets aanvangen, eer deze Doctor weer te rug gekomen was. De Ridder Brian wierd ter zelve tyd herroepen. Zy klaagden alle beiden, toen zy oorlof van den Paus namen, bitterlijk over zijn zydigheid voor den

Kei-

Keizer; en over dat zo veele beloften, welken hy aan de Legaaten had gedaan, en die de Legaaten weer aan den Koning gedaan hadden, gantsch geen vrugt voort en brachten. Zy voegden 'er by, dat hun Meester zeer wel zag, dat hy van de Roomsche Stoel niets meer te verwachten had; en zy zeiden noch, van des Kardinaals wege, alles 't geen zy bekwaam oordeelden om Klement te verwaggelen. Hier na trachtten zy in de Commissie der twe Legaaten eenige vermeerdering van macht te verkrijgen; want zy wisten genoegsaam, dat zy geen nieuwe Bulle, noch eenige nieuwe order, verwerven zouden. Van d'andere kant, hoewel Gardiner eindelijk een schriftelijke belofte van den Paus gekreegen had, dat deze Paus den Legaaten de kennis der zaak niet beneemen, en dat hy in tegendeel hun vonnis bekrachtigen zou, vond men te Londen, dat deze belofte vervat was in termen, welke den Paus alle macht lieten om de zelve, als 't hem believen zou, te herroepen. Men stelde derhalven een nieuw ontwerp van belofte op, in wezen d'eerste gelijk, maar verzeld met clausulen, die Klement de handen veel meer gebonden zouden hebben als de voorgaanden. Men beval aan Gardiner, alles in 't werk te stellen, om den Paus deze laatste belofte te doen tekenen, en tot hem te zeggen, dat d'eerste belofte, door achteloosheid der Bode, zo nat geworden was, dat men 'er zich geensins af dienen kon, zijnde de meeste woorden uitgegaan; dat zulks tot zijn bederf zou strekken, dewijl hy 'er een zo achteloos man mee beladen had; en dat hy derhalven zijn Heiligheid bad, hem een nieuwe te geeven. En in geval Gardiner deze belofte verkrijgen kon, vermaande men hem, krachtiglijk t' arbeiden, om 'er clausulen in te doen stellen, welke de zelve onwederroepelijk maakten. Wyders moest hy den Paus verzekeren; dat, hoewel de Keizer tot aan Barcelone was genaderd, ten einde de zaaken van Italien, door een schijnbaare tocht, te handhaaven, hy echter, en zonder leger, en zonder vloot was; dat men derhalven gantsch geen redenen had om hem te vreezen; dat hy ondertusschen, zo te Londen, als te Parijs, zijn uiterste vlyt aanwendde, om met den een of den ander der twe Koningen vrede te maaken; maar dat zijn poogingen zonder gevolg zouden wezen, dewyl Vrankrijk en Engeland alstoen vastelijk te samen vereenigd waren. 1529.

Ziet onze Verzameling. No. 29.

Niets was echter bekwaam om den loozen Paus te verwaggelen; en deze groote Comediant wachtte zich wel van 'er zich door te laaten misleiden. In tegendeel, als hy verstond, dat zijn belofte uitgegaan

was

1529. was, had hy 'er in zijn hert een groote blydschap over, en dacht nergens minder op als om een nieuwe te geeven: invoegen dat Gardiner en Brian weer na hun land keerden, weinig voldaan over hun handelingen. De Doctor Bennet wierd in hun plaats gezonden, met een der wydluftigste en gewichtigste brieven, welken ik over deze zaak gezien heb. 't Was een brief der twe Legaaten aan den Paus, en aan 't Consistorie, waar aan zy schreeven: (,,) dat zy getracht hadden, ,, hoewel te vergeefs, de twe partyen te brengen tot d'eene voor ,, d'andere te wyken: dat de Koningin hen het Brevet getoond had, ,, en dat zy redenen genoeg hadden om te gelooven, dat het valsch ,, was: dat zy vonden, dat het te veel voor hen was, uitspraak te ,, doen wegens de geldigheid der Bullen, of der Brevetten van een Paus, ,, en uit te wyzen of d'eenen en d'anderen authentijk waren: dat zy ten ,, minsten niet, als tot hun leedwezen, Rechters konden zijn in een ,, proces, daar men 't in twyfel stelde, of de Paus in zekere gevallen dispenseeren kon: dat derhalven het veiligst was, de zaak te ,, Romen te beroepen: dat de Koning in de beroeping zou bewilligen, ,, mits dat de Paus hem tekende, dat hy spoediglijk vonnis voor hem ,, zou geeven: dat, dit alles ingezien zijnde, zijn Heiligheid mogelijk beter zou doen, dat hy een Dekretaale Bulle vervaardigde, om ,, de zaak op 't spoedigst t' eindigen: dat dit beleid niet zonder voorbeeld was, gelijk 't de Doctor Bennet zou betoonen: dat het ondertusschen raadsaam zou wezen, dat de Paus zijn vermaaningen ,, aan de Koningin verdubbelde, en dat hy haar trachtte t' overreden ,, tot in een Klooster te gaan: dat men daar door zagtelijk en gemakkelijk een eind van alle swaarigheden zou maaken: dat zy wyders niet ,, zonder deernis konden zien de wroegingen, en het hertzeer, daar ,, de Koning, sedert ettelijke jaaren, doorgeknaagd wierd; hebbende d'uitwyzingen der Oudvaders, en de disputen der Godtsgeleerden, hem in zodanig een ontroerdheid gebracht, dat, om daar niet ,, onder te beswyken, hy niet alleenlijk een groote geleerdheid, maar ,, voor al een byzondere genade en verlichting, van noden had: dat ,, by 't belang van zijn gewisse noch gevoegd waren 't belang van zijn ,, Staaten, en de begeerte om manlijke kinderen te hebben, welke ,, zonder zwaarigheid op hem volgende, zijn Onderzzaaten eenig geluk verzekeren mochten: dat het derhalven niet billik was, d'uitwyzing van zijn zaak langer uit te stellen; en dat alle deze betrachtingen door geenige andere overgehaald konden worden. Eenige

Brief der Legaaten aan de Paus.

Ziet onze Verzameling, N°. 30.

vy-

„ vyanden van dezen Vorſt, *voegden 'er deze twe Legaaten by*, doen 1529.
„ het gerucht loopen, dat zijn vervolgingen alleenlijk gegrond zijn op
„ zijn afkeer van de Koningin, en op de begeerte van een andere te
„ trouwen, welke echter tot noch toe noch bekend, noch mogelijk
„ verkoozen is. Waarlijk, vervolgden zy, de Koningin is van een ver-
„ drietigen aart; zy heeft een onaangename ommegang, en is tegen-
„ woordig buiten ſtaat van kinderen te krygen: maar daar is gantſch
„ geen ſchijn, dat de Koning, hebbende zijn geheele jeugd met haar
„ doorgebracht, en haar geduurende die tijd zeer groote vriendſchap
„ betoond, omtrent het eind van zijn dagen lichtelijk van beleid ver-
„ andere, en zich bloot ſtelle voor zo veel dwarsſlagen, voor zo veel
„ moeyelijkheden, en voor zo veel ongemakken, alleenlijk om zich
„ van haer t'ontſlaan. Wy hebben andere beweegredenen in zijn hert
„ gevonden; wy hebben 'er in gezien de vreeze Godts, een groote
„ betrachting voor de wetten, en voor de billikheid: en hoewel hy
„ van zijn Onderzaaten aangeperſt word om zich uit de bekommering
„ te redden, hebben wy hem altijd in het beſluit gevonden van d' uit-
„ wijzingen der Heilige Stoel te verwachten. Wy beſweeren uw Hei-
„ ligheid dan, met alle de bedenkelijke yver, hem eindelijk het hulp-
„ middel, 't geen hy van noden heeft, te vergunnen. 't Is hier de
„ plaats niet om zich met de ſtrengheid der wetten op te houden; en
„ dewijl de ziel en de kracht der Canons op uw Heiligheid beruſt, is
„ het billijk, dat gy in ontmoetingen, daar het recht twijfelachtig is,
„ en daar men groote gevaaren loopt, van de ſtrengheid der Kerkelij-
„ ke inſtellingen afſtaat. Anderſins zou den Koning gehouden zijn,
„ de raad te volgen, welke verſcheidene zijner Miniſters aan hem gee-
„ ven: hy zou mogelijk toevlucht neemen tot middelen, die een ge-
„ vaarlijke krak aan 't gezag der Heilige Stoel zouden toebrengen. Wy
„ konnen niet alleenlijk den Koning van Engeland, maar den Be-
„ ſchermer des Geloofs, verliezen: de Heeren en den Adel zijn ver-
„ toornd over te zien, dat men d' uitſpraak van een zaak, daar hun
„ goederen, en hun levens aanhangen, zo lang uitſtelt: men klaagt
„ over zo veel langswyligheden: en men zegt dingen, daar wy uw
„ Heiligheid niet af durven onderrechten. Wy zullen ons vernoegen
„ met hem te doen weeten, dat ze rond uit zeggen; dat eenige Pauſen
„ de wetten Godts wel veranderd hebben, als zy 't raadſaam hebben
„ geoordeeld; en dat een Paus nu weigert te herroepen 't geen een
„ zijner Voorzaaten heeft gedaan: als of een Bulle heiliger was als 't

1529. „ Godlijk Recht. De Koning van zijn kant, heeft noch de listigheid, „ noch het bedrog by der hand gevat; en hy verwacht noch tegen„ woordig een antwoord, 't geen zijn staat vast stelle, en de rust aan „ zijn gewisse wedergeeve.

Hoewel 'er groote kracht in deze Brief zy, deed zy echter geen indruk op den Paus. Gelijk zijn schikkingen, en zijn party, alreedts genomen waren, treften de redenen van Bennet hem geensins. Ondertusschen was Campeggius zodanig op des Konings zijde, dat hy alles voor hem gedaan zou hebben, indien hy niet gevreesd en had zich by de Paus te bederven. De Koning zelve twijfelde 'er niet aan, gelijk men ziet uit een (a) brief, welke hy in die tyd aan zijn Ministers te Romen schreef. Deze Kardinaal gaf zich t'eenemaal over aan de wellust: hy leidde een ongeregeld leven, en bracht den dag door met den dobbel, of met de jacht; en de nacht in schandelijke vermaakelijkheden. Hy had een zijner Bastaarden in Engeland gebracht, dien de Koning Ridder maakte. Wat reden kan men dan hebben om zich te verwonderen, dat deze Vorst de geneugte najaagde, hebbende aldus voor oogen het voorbeeld van twe Legaaten, welke den Paus verbeeldden?

(a) Zy is van den 6. April.

Leven van den Kardinaal Campeggius in Engeland.

't Proces in Engeland voor de Balie.

't Proces wierd toen ter tijd in Engeland voor de balie gebracht; dit proces, zeg ik, 't geen zo vermaard is, waar van men verscheidene verhaalen heeft gegeeven, en waar van men echter wezendlijke omstandigheden vergeeten heeft. Op de laatste dag van de maand May, vervaardigde de Kancelier, onder 't groot zegel, een verlofbrief aan de Legaaten, om hun Commissie te volbrengen. Zy vergaderden de zelve dag. De Commissie wierd gebracht door den Bisschop van Linkoln, en gegeeven aan den Protonotaris der Legaaten, die ze overluid las. Hier na namen de twe Kardinaalen de zelve in hun handen, verklaarende, dat zy 'er den inhoud af volbrengen zouden. Terstond deed men de Secretarissen, gekoozen tot deze Rechtbank, den eed afleggen: de Koning en de Koningin wierden gedagvaard tegen den achtiende van de volgende maand, des morgens tusschen negen en tien uuren; en de Rechters stonden op, stellende hun Zittingen tot die dag toe uit. Op den achtiende Juny vergaderden zy weder; en d'Officiers, welken zy gelastigd hadden, om de dagvaarding te doen, rekenschap van hun verrichting gegeeven hebbende, verscheenen Rykaard Samson, Deken van des Konings Kapel, en Jan Bell, als Gemachtigden van dezen Vorst. De Koningin kwam zelve; protesteerde

Ziet het origineel van deze Journaalen, welke zijn in de Bibliotheek van M. Cotton. Vitell. B. 12.

protefteerde tegen de Legaaten; en zei, dat zy hen geenfins voor haar Rechters erkende; dat de zaak alreedts te Romen beroepen was; en dat zy eenige tijd verzocht, om het te bewijzen. De Legaaten ftonden haar drie dagen toe, en ftelden hun zittingen uit tot den een-en-twintigfte. 1529.

Bloedige klachten tegen Katharina.

'tWas omtrent deze tijd, dat men in den Raad van Staat bloedige klachten tegen Katharina zag te voorfchijn komen. Men bracht daar in te berde: („) dat men een famenfweering, om den Koning en Volfey van kant te helpen, kwam t'ontdekken: dat, indien Katharina „deel aan de toeleg had, men haar in geenerley wyze zou ontzien: „dat zy, 't zy in 't bed, of elders, geen liefde tot den Koning had „gehad: dat, zo haaft als deze Vorft zich aan de moeyelijkheid „overgaf, men haar in een ongemeene vrolijkheid zag: dat zy alle „haar lieden opwekte om zich te verheugen, om te danfen, en om „vreugde te betoonen: dat zy dit noodzaakelijk uit verfmaading voor „haar Man moeft doen; dewijl zy aldus, op een tijd dat zy God „moeft bidden, om de gewichtigfte zaak van haar leven gunftig„lijk voor haar t'eindigen, uit haar aangebooren aart trad, en „een vrolijkheid nabootfte: dat zy zo wel van beleid als van humeur „veranderde, vertoonende zich dikwils langs de ftraaten, en alle de „voorbygangers beleefdelijk groerende: dat haar voorneemen onge„twijfeld was, de Volkeren van hun genegentheid tot den Koning „af te wenden: eindelijk dat, hoewel zy het gepretendeerde Brevet „van Julius de II. lange tijd in haar handen had gehad, zy 't niet eer „te voorfchijn had willen brengen: dat het uit dit alles bleek, dat zy „haar Man haatte: dat derhalven de Raad, oordeelende des Ko„nings leven in gevaar, van advijs was, dat hy zich t'eenemaal van „Katharina afzonderde, zo wegens de tafel, als wegens het bed; dat „hy geen verkeering meer met haar en hield; en dat hy aan de Prinfen „zijn Zoonen verbood, ontrent haar te komen. Men moeft dit alles aan deze Vorftin zeggen, om haar te brengen tot in een Kloofter te gaan, en haar zaak niet langer te verdedigen. De Kardinaal had onder aan 't papier, daar deze klachten uit getroken zijn, in 't Latijn gefchreeven; dat zy dwaas was, dat zy tegen den Koning twiftte; dat haar Kinderen van God niet gezegend hadden geweeft; dat het Brevet verdicht was; en hy voegde'er iets by van de redenen, om de welken het valfch geoordeeld wierd: maar de Koningin had al te veel ftandhaftigheidts om door diergelijke dreigementen verwaggeld te worden.

1529. Op den een- en- twintigste Juny hielden de Kardinaalen hun Zittingen, alwaar de Koning en de Koningin in persoon verscheenen. Campeggius deed een lang vertoog over de redenen, welke Volsey en hem verplichtten dese Rechtbank te spannen: *dat het (a) een ongehoorde, schandelijke, en onverdraagelijke zaak was, dat Hendrik en Katharina aldus in een staat van overspel, of liever bloedschande, leefden: dat de Paus aan zijn Collega, en aan hem, macht gegeeven had, om de geldigheid van dit huwelijk t' examineren, en vonnis te vellen: wyders, dat zy voor God betuigden, dat zy volgens alle billikheid, met een volkomene oprechtheid, en zonder eenige gunst, of eenige voorkoming, zouden oordeelen.*

De Koning en de Koningin verschijné voor de Rechters.

(a(Ziee het Boek; geintituleerd, Fidelis servi, infideli subdito responsio.

De Koning en Koningin verdedigden ieder zijn zaak, met redenen van voorbereiding, welken Hall, een zeer naauwkeurig Auteur van beuzelingen te verhaalen, niet gefeild heeft in zijn schriften te voegen: maar een reden, die my gelooven doet, dat ze waarlijk gesproken zijn, gelijk hy 't verzekert, is dat ik ze in de Journaalen, of dagelijksche aantekeningen, van dat Hof vind; hoewel ze daar niet ingelijfd zijn als gedeelten der zelve Journaalen.

Wyders de naauwkeurigheid, die men anders in Mylord Herbert ziet, begeeft hem hier: hy wil, dat de Koningin sedert den 18. Juny in het Hof der Kardinaalen niet verscheenen zy; en ter oorzaak dat de Journaalen van eenige Zittingen verlooren zijn, spreekt hy den Schrijvers van die tijd tegen, en beweert, dat de Koning en de Koningin na den 18 niet meer te samen verscheenen, en dat de Zittingen, welke volgden, die van den 25 waren. Gewisselijk hy bedriegt zich; want men ziet uit een brief des Konings, geschreeven aan zijn Ministers aan 't Roomsche Hof, dat deze Vorst en Katharina op den 21 van de gemelde maand voor de Legaaten verscheenen hadden, en dat zy zich beiden ter neer hadden gezet, staande hun Advokaaten rondom hen. Fisher, Bisschop van Rochester; Standish, Bisschop van S. Asaf; en Ridley, vermaard Godtsgeleerde, waren Advokaaten van Katharina. De Koning en de Koningin geroepen zijnde, antwoordde de Koning, *hier ben ik.* Straks stond de Koningin op, ging zich voor hem op de kniën werpen, en trachtte hem te beweegen, door een teder en zieltreffend vertoog, en bekwaam om al de wereld tot deernis te verwekken. Zy zei onder andere dingen: („) dat zy een arme „vreemde vrouw was, die zich in de Staaten van haar Man, noch ge„trouwe Advokaaten, noch onzydige Rechters, belooven kon-

Ziet onze Verzameling, No. 34.

Vertoog der Koningin.

„dat

„ dat zy tot daar toe niet en wist, waarin zy den Koning beleedigd 1529.
„ mocht hebben: dat zy, geduurende een bywooning van ten min-
„ sten twintig jaaren, altijd getracht had hem te behaagen: dat, in-
„ dien hy 'er volgens zijn gemoed af wilde spreeken, hy bekennen
„ zou, dat hy haar maagd gevonden had: dat hun huwelijk door de
„ geboorte van verscheidene kinderen gevolgd was geworden: dat,
„ zo zy in haar plicht omtrent hem gebrekig was gebleeven, zy be-
„ willigde in met schande van hem gescheiden te zijn: dat hun Va-
„ ders, zeer wijze en zeer voorzichtige Vorsten, die volgens alle schijn-
„ baarheden goede Raadtsheeren, en verstandige Rechtsgeleerden, by
„ zich hadden, in hun huwelijk deze nietigheden niet hebbende ge-
„ vonden, welken men sedert het sluiten van het zelve daar in zocht,
„ zy gantsch geen plaats behoorden te hebben: eindelijk, dat zy de
„ Rechters weigerde, met het besluit van nimmermeer toe te staan;
„ dat de zaak uitgeweezen wierd in een plaats, daar haar Advokaaten,
„ die genoemd waren door den Koning, hun Opperheer, zich niet
„ met een genoegsaame vryheid zouden konnen uitdrukken: dat zy
„ derhalven verzocht, dat men haar vry kende van t'antwoorden,
„ tot dat zy brieven uit Spanjen gekreegen zou hebben. Dit gezegt
zijnde, stond zy op, maakte een zeer diepe eerbiedigheid voor de
Koning, en ging heen. De Rechters deeden haar weerom roepen;
maar zy vervolgde haar weg, zonder een woord t'antwoorden: en
sedert zag men haar niet meer voor de Legaaten verschijnen.

Zo haast als zy uit de zaal gegaan was, betuigde de Koning aan de
vergadering; dat deze Vorstin hem altijd zeer getrouw en zeer onder-
daanig had geweest; en dat haar deugd, en haar goede hoedanighe-
den, groote lof verdienden. De Kardinaal van Jork zei daar op; dat,
dewyl men hem beschuldigd had van de gronden dezer zaak gelegt te
hebben, hy den Koning bad, op zijn gewisse te verklaaren, wie 'er
hem t' eerste ontwerp van ingeboezemd had. De Koning verzekerde:
„ dat de Kandinaal hem altijd van de gedachte der Echtscheiding had
„ afgewyderd: dat d' eerste bekommeringen, welken hy ten dezen
„ opzichte had gehad, hun geboorte verschuldigd waren aan de rede-
„ nen des Bisschops van Tarbes: dat, ziende den Koning van Vrank-
„ rijk zo zeer tegen de regelen van de goede staatkunde handelen, en
„ twyfelen of de Princes Maria wettig was, hy een groote ontroering
„ gevoeld had: dat zijn gewisse vervolgens gaande geraakt zijnde,
„ hy zijn twyfelingen had willen verklaaren, om zijn geest in rust te

De Koning verklaart zich wegens d'oorspronk zijner bekommeringen.

1529. „ſtellen, en alle geſchillen ter zaake van de ſucceſſie voor te ko-„men: dat hy echter altijd had beſlooten, wel met de Koningin te „leeven, indien men vond, dat hy 't in conſcientie kon doen: dat „hy zich, ten dezen einde, in zijn biecht aan Longland geopenbaard „had; waar na hy den Aardtsbiſſchop van Kantelberg had verzocht, „de gevoelens der Biſſchoppen van Engeland, over den aart van zijn „huwelijk, te verzamelen: dat alle deze Biſſchoppen een verkaaring „hadden getekend, in de welke zy verzekerden, dat dit hwelijk „nietig was. Den Aardtsbiſſchop van Kantelberg beveſtigde 't geen de Koning kwam te zeggen: maar de Biſſchop van Rocheſter ontkende rond uit, dat hy de verklaaring getekend had, gelijk wy hier voor verhaald hebben.

't Hof ſtond op, met het het voorneemen van niet voor den 25. weer in de vierſchaar te komen. Ondertuſſchen gaf het laſt, dat men de Koningin tegen die tyd zou dagvaarden, en dat men haar ook te kennen zou geeven, indien zy als dan niet verſcheen, dat zy als halſterrig gedoemd zou worden. Op den dag dat de Kardinaalen vergaderden, bracht men hen haar Appel, waar van het Origineel noch in wezen is, getekend boven en beneden op ieder pagina, of bladzyde. Deze Vorſtin weigerde de plaats, de Rechters, en haar eigene Advokaaten; beweerende, dat zy zich op de laatſten niet vertrouwen kon. Vervolgens appelleerde zy aan de Paus, en rechtvaardigde haar beleid met verſcheidene plaatſen van het Geeſtelijk Recht. 't Appel geleezen zijnde, en de Koningin niet verſchynende, verklaarde men haar halſterrig.

Appel der Koningin.

De Legaaten dan *ex officio* moetende oordeelen, beſlooten zy 't gantſche proces in twaalf artykelen, over de welken zy getuigeniſſen hadden t' ontfangen. Deze Artykelen behelſden in ſubſtantie: *Dat de Prins Arthus en de Koning Broeders waren: dat den eerſte Katharina getrouwd, en zijn huwelijk voltrokken had: dat na zijn dood de Koning de Weduwe had getrouwd, uit kracht van een Diſpenſatie des* Paus: *dat diergelijke huwelijken door alle de Godlyke en menſchelijke wetten verbooden waren: en dat, op de vertooningen daar over aan de Paus gedaan, hy de twe Kardinaalen genoemd had, om wegens den aart van dit huwelijk t' oordeelen.* 't Artykel, daar men van des Konings kant 't hardtſt op drong, was dat het huwelijk van den Prins Arthus voltrokken had geweeſt. d' Ondervorſching van dit punt veroorzaakte, dat 'er veele kittelachtige dingen gezegt wierden, tegen de welken

Artykelen wegens het Proces.

de

den Bisschop van Rochester geweldig uitvoer: maar Volsey 't kwaad vindende, dat hy omstandigheden, die de questie verklaarden; versoeyelijk noemde, raakten zy vry wat gaande, en gaven malkander eenige neepen. 1529.

Hier na ondervraagden de Rechters de getuigen; maar ik zal de getuigenissen, welke by deze gelegentheid gegeeven wierden, stilswygende voorby gaan, stuurende de geenen, die 'er meer af weeten willen, na de Historie van Mylord Herbert. 't Geen men 'er 't krachtigst uit begrypen kan, is dat, volgens alle bedenkelijke schijnbaarheden, 't huwelijk van Arthus en Katharina voltrokken had geweest, en dat men 'er zulke overtuigende bewyzen af had, als een zaak van die natuur kon toelaaten. inzonderheid na 't verloop van zeven-en-twintig jaaren. Aldus stond het vonnis geveld te worden, toen de machten der Kardinaalen hen van den Paus benomen wierden.

Ondervraaging van Getuigen,

Katharina had aan haar twe Neeven geschreeven; dat zy eer zou sterven, als bewilligen in van haar Man gescheiden te worden; dat zy gantsch geen recht in Engeland verwachtte; en dat, geen toevlucht hebbende, als in hun bystand, zy hen bad, den Paus haar appel te doen goedkeuren, en te verwerven dat het oordeel der zaak aan Campeggius en Volsey benomen wierd. Campeggius van zijn zyde den Paus verwittigende van alles 't geen 'er omging, ontbood aan hem, dat hy de zaak noodwendiglijk herroepen moest. 't Oogmerk van dezen Kardinaal was, zich voor eerst by de Koning t' ontschuldigen, vervolgens een goede dienst aan de Keizer te doen, en ter zelve tyd voor een vroom en conscientieus man te gaan.

Sollicitatien van Katharinas Medestanders, om de zaak te Romen te doen betrekken.

Alle deze dingen zijn getrokken uit d'originele Brieven van den 28 en 30 Juny. van den 8 en 9 July.

De Ministers van Karel, en van Ferdinand, ontroerd over dat Hendrik eenigen zijner Agenten van Romen op ontbooden, en onderrecht had van de staat, in de welke 't Proces in Engeland was, verzochten de herroeping van de zaak. De Gezant des Keizers betuigde zelfs, dat deze Vorst liever alle zijn Koningrijken zou willen verliezen, als de schande lyden, welke op hem zou vallen, indien men vonnis tegen zijn Moeye velde. Maar Hendriks Ministers brachten daar tegen in, dat een diergelijk verzoek ydel was, als zijnde het proces noch niet voor de balie: want zy hadden uitdrukkelijke order om t' ontkennen, dat de Zittingen der Legaaten geopend waren. Zy moesten 't zelfs voor de Paus verhoolen houden, immers zo zy hem niet wel tot de Koning geneigd zagen; en men had hen belast te verklaaren, dat Hendrik een herroeping aan zou merken, niet alleenlijk als een uitsteekend

kend

1529. kend ongelijk, gedaan aan de twe Legaaten, maar ook als een vonnis tegen hem geveld; dat hy 'er ook niet na luisteren zou; en dat, indien de Paus bekwaam was om zodanig een ongerechtigheid te begaan, hy nimmermeer eenige inzicht voor hem zou hebben; dat aan Campeggius en aan Volsey een Commissie gegeeven zijnde, men hen die niet weer afneemen moest op valsche aanbrengingen, of op bloote vermoedens, en zonder klachten gehoord te hebben, dat de Kardinaalen tegen de wetten, of tegen de gerechtigheid, hadden gedaan.

Gelijk de Paus den Keizer noch zo ver niet gebracht had, als hy hem wel begeerde te zien, vleide hy Hendriks Ministers gestadig even zeer. Zekere dag dat hy met Pieter van Vannes zat te praaten, betuigde hy hem, dat hy het middel gevonden had om deze groote zaak spoediglijk t' eindigen; en voegende by een gemaakte grimlag een schijnbaare vernoegdheid, sprak hy deze woorden, *In den naam des Vaders, en* : . . . . maar hy hield terstond stil, even of zijn geheim noch niet ryp geweest had. Nooit is ook de geveinsdheid iemand meer aangeboren geweest, als dezen Klement, die zich zo onfeilbaar toonde in zijn listen, als hy 't geloofde te wezen in zijn decisien of uitspraaken; en Volsey, hoe gaauw hy ook was, heeft hem niet eens in den strik konnen doen treeden. De Paus schreef alstoen een brief aan hem, vol van vleyeryen, welke in onze Verzameling staat; maar zy deed geen groote werking: want men begon in Engeland zich niet meer met woorden te voeden.

Geveinsdheid des Paus,

Ziet onze verzameling, No. 31. No 32.

De Paus vertoornd over de kwaade handeling, welke hy ontfing van den Gezant van Vrankrijk, van de Troepen der Florentynen, en van die des Hertogs van Ferraren, dreigde den Engelschen, dat hy zich in des Keizers armen zou werpen, indien men hem voor deze overlasten niet in veiligheid stelde. Om hem te bevredigen, beloofde hem Kassali, dat hem in 't toekomende niets diergelijks wedervaaren zou: maar de Heilige Vader ziende, dat de Florentynen hem gestadig aantastten, en dat zy onder den Abt Farfa, hun Veldoverste, tot in 't gezicht van Romen kwamen stroopen, vreesde hy eindelijk, dat ze zijn persoon eens vat krygen, en hem, met de handen op de rug gebonden, in processie te Florencen mochten brengen. In deze gedachte, gaf hy aan Kassali te kennen, dat, dewyl Vrankrijk en Engeland hem alleenlijk niet beschermen wilden tegen d'aanvallen hunner Bondgenooten, hy liever besluiten zou, niet alleenlijk om van den Keizer als een geringe Aalmoessenier, gelijk men hem verweeten had,

had, gehandeld te worden, maar zelfs als een Dienaar, dan dat hy de moetwil zijner afgevallene Onderzaaten langer zou verdraagen. Mogelijk dat de Ministers van Engeland de Florentijnen onder de hand opmaakten om hem aldus te handelen, ten einde hem te doen gevoelen, hoe zeer de gramschap van Hendrik te vreezen was. Maar dit beleid bracht een andere werking voort: het bevorderde het verdrag van deze Paus met den Keizer, die berouw en schaamte toonde over Romen geplonderd te hebben, en van voorneemen scheen te zijn dit ongelijk door een eerbiediger beleid te vergoeden. 1529.

Ondertusschen verzochten de Ministers des Keizers, ernstiger als ooit, de herroeping van de zaak; en d'Engelschen arbeidden, ook ernstiger als ooit, om deze slag af te weeren, gegrond op verscheidene inzichten: dat de Paus deze zaak niet tot zich betrekken kon, zonder de twe Kardinaalen een hoon aan te doen; zonder zijn eigen woord, zelfs schriftelijk gegeeven, te breeken; en zonder de kwaade gevolgen, welken een vonnis, indien het recht toe van hem kwam, onmisselijk zou hebben, over zijn persoon te haalen: dat ten anderen de Koning zich in Romen gantsch geen zekerheid beloofde, ter oorzaak dat deze stad door de Troepen des Keizers by na omcingeld was: eindelijk, dat de rechten van de souveraine macht der Koningen van Engeland zo heilig waren, dat men die niet verbreeken mocht; en dat men ze dan verbreeken zou, als men Hendrik te Romen dagvaarde. In een andere brief beval de Koning aan Kassali, indien het gebeurde dat de Paus de zaak tot zich betrok, tegen zijn beleid te protesteren, en van hem, als van een valsche Stadhouder van Jesus Christus, aan de rechte Stadhouder t'appelleren. Maar na dat hy 'er zijn gedachten wat had laaten over gaan, herriep hy deze orders; oordeelende het noch niet raadsaam, tot d'uiterste middelen te komen. Aldus vernoegde men zich voor die tijd met aan den Paus te kennen te geeven, dat d' Engelsche Adel zich verbonden had om aan des Konings zyde te vallen, in geval het Roomsche Hof zich kwalijk droeg, en dat deze Vorst genoodzaakt wierd zich van de Roomsche Stoel af te zonderen. Men voegde 'er by, dat d' ondergang van Volsey onvermijdelijk was, indien het vonnis van de zaak niet meer aan de Legaaten stond. Ten anderen, gelijk men den Paus gebeden had, den Keizer te dwingen, het Brevet, daar men men zo veel af sprak, te Romen te zenden, had Kassali last om dit artijkel niet meer aan te perssen; vermits het het verzoek wegens de herroeping

Groote disputen te Romen wegens de betrekking van de zaak tot den Paus.

Ziet onze Verzameling, No. 33.

1529. van de zaak begunstigde, en dat de Legaaten zich met een authentyke copy van dit Brevet vernoegden.

Men zou deze herroeping wel hebben willen verhinderen, door het recht zelve; maar men kon nooit veiliglijk te raad gaan met de Canonisten van Romen, welke van d' eene kant alle de geheimen aan de Paus ontdekten, van wien hun bevoordering afhing, en van d' andere hun rekening vonden by de zaaken in hun eigene Rechtbanken te trekken.

Salviati, vertrouweling des Paus, maar omgekocht door d' Engelschen, aan deze Ministers berichtende, dat Campana tyding uit Engeland bracht, dat het proces daar alreedts zeer was gevoorderd, deeden zy verscheidene eeden, dat 'er niets valscher was; en een Sylvester Darius genaamd, dien Hendrik na Romen gezonden had, om de herroeping af te weeren, bevestigde 't geen zy zeiden. Maar alle hun betuigingen waren onnut; want Campana kreeg brieven, welke hen van valsheid overtuigden. Eindelijk, als de zelve Ministers tegen Salviati zeiden, dat Campana, uit den naam des Paus, aan Hendrik beloofd had, alles 't geen in de volheid der Apostolische macht zou wezen, antwoordde hen den Italiaan, dat Campana swoer, nooit iets diergelijks gezegt te hebben. Zodanig is het lot der Ministers, welken men met tedere handelingen belast: zy zeggen verscheidene dingen, die zy kort daar na ontkennen: zy doen eeden, en versweeren zich, na dat hun Meesters 't hen gebieden: en deze lichtheid, om zijn trouw van de wil eens Vorst te doen afhangen, is een der voornaamste hoedanigheden, welke in een openbaar Minister gezocht worden.

De zaaken aldus geschikt zijnde, was de Paus ettelijke dagen, zonder de minste verpoozing, gestadig van de Keizerschen, of van d' Engelschen, omringd. Eindelijk besloot hy, die te begunstigen, en dezen zeer beleefdelijk te handelen. d' Engelschen vertoonden aan het Roomsche Hof; dat, indien Campeggius van advys was, dat de zaak aldaar betrokken wierd, hy het wenschte, om de verwytingen, en de gramschap der geener, den welken het vonnis niet voordeelig zou wezen, niet te draagen te hebben; en dat daar door alles gewisselijk op den Paus zou vallen, die, op d'eene of d' andere wys, zich niet ontslaan kon van tot een vonnis te komen. Ondertusschen, gelijk zy de slechte werkingen van hun eeden, en van hun betuigingen, bemerkten, en dat zy zich erinnerden 't gevolg, 't geen des Keizers drei-

dreigementen op den geest des Paus hadden gehad, spraken zy van hem af te zetten: maar hun dreigementen wierden versmaad, vermits Hendrik geen leger omtrent Romen had, om ze t' ondersteunen. Al de vrucht, die 'er af voortkwam, was dan, dat Klement, zonder 'er over verschrikt te zijn, alleenlijk 'er verbitterd over was. 1529.

Waarlijk, d'overzetting van 't proces kon aan Katharina niet geweigerd worden, zo men 't Geestelijk Recht volgde; en 't was gemeen genoeg, Gelastigden 't oordeel van een zaak af te neemen, en de zelve in d' opperste Vierschaar te trekken, als 'er goede redenen waren om zulks te doen. Nu twijfelde niemand, of d'appelmiddelen der Koningin waren zeer rechtvaardig. Maar daar was een heimelijke beweegreden, die Klement aandreef, om een geheele voldoening aan den Keizer te geeven; te weeten dat, hun verdrag gemaakt zijnde, en binnen weinig tijdts moetende afgekondigd worden, de Paus de Commissie der Legaaten herroepen wilde, eer hy deze vrede deed afkondigen: dewijl men anderfins tot zijn schande zou hebben konnen zeggen, dat d'overzetting van de zaak een der voornaamste artykelen van het verdrag was.

De Paus in verdrag met den Keizer.

Hy vreesde echter altijd, den Koning van Engeland, wiens inborst hy kende, en wiens gramschap hy niet gaarne te draagen zou gehad hebben, te verliezen. Geslingerd door deze gedachten, en door deze vreezen, zag hy Bennet aankomen, die zich voor zijn voeten wierp, en met de traanen in d'oogen tegen hem zei: („) dat, indien hy de „ zaak te Romen betrok, de Koning en het Koningrijk van Engeland „ onmisselijk voor de Pausen verlooren waren: dat Volsey hem met „ d'uiterste ernst bad, 't oordeel van de zaak aan hen te laaten: en dat „ deze Prelaat liever van lid tot lid verscheurd wilde worden, als een „ vonnis vellen, 't geen of zijn gewisse, of de gerechtigheid kwetste. De zelve zaaken waren alreedts tot Klement gezegt. Hy begreep lichtelijk, welk een ongenade hem dreigde: dat, indien Engeland van haar oude gehoorzaamheid aan de Roomsche Stoel afweek, alle de Luthersche Vorsten, alreedts tegen de Keizer verbonden, zich terstond by Hendrik zouden voegen: dat de Koning van Vrankrijk, om het belang van zijn Staat, genoodzaakt zou zijn in het zelve verbond te treden: dat de Kerk alsdan een schrikkelijke scheuring zou lijden: dat de Kettery zich versterken zou: en dat de macht der Pausen een harde aanstoot zou krijgen, die haar wel ter neer zou konnen werpen. Dit alles voorzag hy: maar hy vleide zich, dat men hem al-

Verbaasdheid des Paus.

1529. leenlijk dreigde, om hem te vervaaren, en niet in de gedachte van de zaaken ten uiterst te dryven: dat Hendrik, kwalijk voldaan over Luther, die hem smaadelijk gehandeld had, zich niet by hem zou voegen: en dat, zijn eigen eer handhaavende, hy nimmermeer voet zou geeven om te zeggen, dat een bloote weigering bekwaam geweest had om hem de Kettery te doen omhelzen. Deze gedachten stelden den Paus een weinigje gerust, die ondertusschen, om zich voor Hendriks gramschap t'eenemaal te beveiligen, besloot den Koning van Vrankrijk meer als ooit te lief koozen, en t'arbeiden om hem met den Keizer te verzoenen.

Een andere betrachting deed dezen Paus zijn voorneemen t'eenemaal vast stellen. Hy had een zeer krachtige begeerte, om die van zijn Huis in de souverainiteit van Florencen te bevestigen; en de Keizer beloofde hem, daar toe te helpen. Hier na was 'er niets meer bekwaam om hem van een volkomene verbintenis aan dezen Vorst af te wenden. Zijn laatste besluit was echter gelijkvormig met het geen, 't welk hy voor heen had genomen, te weeten, te trachten den Keizer te behaagen, en den Koning van Engeland niet te verliezen. Op den 9 July deed hy de Ministers van dezen laatste by zich ontbieden, en verklaarde hen, dat het proces alreedts zeer gevoorderd zijnde, en de Keizer d'overzetting 'er af verzoekende, hy, volgens 't gevoelen zijner Canonisten, zich niet ontslaan kon van de Commissie der Legaaten te herroepen. Zy, verbaasd over deze tyding, stelden hem voor oogen, alles 't geen zy bekwaam oordeelden om hem van gedachte te doen veranderen, en 't geen de Koning en de Kardinaal aan hen ontbooden hadden tot hem te zeggen. Hun verwijtingen, en dreigementen, ontrukten hem traanen, en zuchten. Doordrongen van een diepe droefheid, wenschte hy, dat de dood hem van een zo groote straf kwame verlossen, en voegde'er woorden by, die wy hier verhaalen, op dat men zien mag, door welk een geest deze gepretendeerde Stadhouder van Jesus Christus gedreeven wierd: *Ach my rampzalige!* riep hy, *'k zie maar al te wel, hoe veele ongelukken my dreigen; maar ik vind my tusschen de hamer en het aanbeeld: 'k kan uw Meester niet voldoen, zonder de storm over my te haalen; en 't geen noch beweenlijker is, zonder Godts Kerk voor het zelve gevaar bloot te stellen.* Vervolgens, als men hem deed gedenken aan zijn belofte, en aan zijn verbintenissen, zo by mond als by geschrift gedaan: *'k Wilde* gaf hy ten antwoord, *noch meer voor den Koning doen, als ik beloofd heb;*

maar

maar wat middel is'er om den Keizer te weigeren 't geen hy verzoekt? Zijn Troepen leggen rondom deze ſtad; en niet alleenlyk kan hy my dwingen, hem recht te doen; hy kan zelfs, en met my, en met alles 't geen my toebehoort, na zijn zin leeven. 1529.

Als zy zagen, dat de Paus zich niet zou laaten omzetten, dachten zy maar om tijd te winnen, en baden hem, niet eer de handen aan 't werk te ſlaan, voor hy aan hun Meeſter 'er over geſchreeven, en deze Vorſt hem geantwoord had. Straks berichten zy den Koning; dat men, in zodanig een geſteldheid, of een verhaaſt vonnis moeſt doen geeven, of de ſchande van een overzetting ontgaan met de proceduren op te ſchorten; dat, wat 'er ook af komen mocht, men alle de brieven van Vlaanderen moeſt openen, die van Campeggius aanhouden, en wel acht geeven, dat geenige Bulle in 't Koningrijk konde komen: dat zy vreeſden, dat de zaak binnen weinig dagen te Romen betrokken zou worden. Een brief, welke zy op den 16 July aan de Koning ſchreeven, behelſde, dat de Paus hen zo even had doen ontbieden, om aan hen bekend te maaken, dat hy de voorgaande dag d' overzetting getekend had. Zy vernamen van een andere kant; dat het verdrag tuſſchen den Keizer en dezen Paus getekend was; dat de vrede op den 18. afgekondigd zou worden; dat de Paus niet alleenlijk den Keizer meer vreeſde, als alle d' andere Vorſten, maar dat hy ook zelfs, waar het ook in wezen mocht, meer vertrouwen op hem begon te hebben. Drie dagen daarna ſtuurde de Paus, met een Expreſſe, d'overzetting in Engeland, en ſchreef hier over aan Volſey: maar hy ſchreef aan de Koning niet als naderhand.

De zaak te Romen beroepen.

Ziet onze Verzameling, No. 36.

Terwyl deze zaaken te Romen geſchiedden, volgde Campeggius zijn inſtructien met een wonderlijke behendigheid. Hy vond altijd redenen van verlanging; en als de Koning 'er over klaagde, vertoonde deze Kardinaal aan hem, dat, om zijn eer te behouden, om Katharina te beletten voordeel uit een verhaaſt vonnis te trekken, en om aan de wereld te toonen, met welk een gematigdheid, en met welk een gerechtigheid, de Legaaten zelfs de minſte omſtandigheden van deze gewichtige zaak overwoegen, men zeer voorzichtelijk deed met niet als by trappen te gaan. Op deze grond wierden de Zittingen van den 25. tot den 28. Juny verſchooven; moetende de Rechters als dan de Koningin, indien zy niet en verſcheen, als halſterrig veroordeelen, en vervolgens tot het examen der getuigeniſſen treeden: 't geen men in 't werk ſtelde. Thans wierden de Zittingen tot den 5.

Gevolg der inſtructie van het proces in Engeland.

1529. July uitgesteld. Op deze dag las men de Bulle, en het Brevet; en d' Advokaaten des Konings drongen aan op de valsheid van dit Brevet, en op de nietigheid van deze Bulle, dienende zich van de zelve redenen, welken wy hier voor verhaald hebben. Campeggius vond het kwaad, dat zy inbrachten, dat de Paus niet dispenseren kon van het Godlijk recht, en dat zijn gezag zich zo ver niet en strekte. De Legaaten zeiden; dat dit een'al te tedere questie was, om van hen uitgeweezen te konnen worden; dat zy ze niet wilden hooren bepleiten; en dat de Paus maar alleen daar uitspraak over kon doen. Na acht dagen vacatie, vergaderde men weer op den 12. July, en vervolgens op den 14. geduurende de welken men getuigenissen ontfing; en de Kardinaalen verkoozen eenige Commissarissen, om zekere bejaarde persoonen, waar van men goede verklaringen over de zaak verwachtte, t' ondervraagen. Den 17. wierden alle de getuigenissen gemeen gemaakt; en men las verscheidene stukken van het proces, welken het Hof ontfing. Den 21. vergaderde men weder; geloovende een iegelijk, dat het wezen zou om vonnis te vellen. Voor eerst las men de protestatie, die de Koning had gedaan, toen hy in zijn meerderjaarigheid getreden was. Vervolgens slooten zijn Advokaaten alle hun bewyzen, herhaalden in substantie 't geen ten zijnen voordeele gezegt of geleezen was, en verzochten vonnis. Campeggius antwoordde hen, dat het raadzaamer zou wezen, een weinigje tijdts te laaten tusschen d' instructie van het proces en het vonnis van de zaak. Hier op gaf hy oorlof aan de Vergadering, en stelde de Zittingen uit tot de volgende vrydag, de 23. van de zelve maand. Tot die tijd toe had hy gestadig voorgezeten, 't zy door 't recht van ouder promotie, 't zy om te doen zien, dat hun manier van procederen vry was van zydigheid. En inderdaad, indien Volsey zich al t' yverig in dit proces had getoond, zou men 'er ongerechtigheid in hebben konnen verdenken. Aldus, hoewel hy in de Rechtbank zat, aan de zyde van d' andere Legaat, 't was alleenlijk par forme, wordende alle d'orders uit de naam van Campeggius gegeeven.

Alle dingen gereed zynde tot een vonnis, dagvaart Campeggius het Hof.

De groote dag, die men sedert so lange tijd verwachtte, kwam eindelijk. De gehoorzaal was wel haast vol volks; hebbende een iegelijk zich bereid om het vonnis te zien vellen. Maar de verwondering was algemeen, toen Campeggius 't Hof tegen den eersten October dagvaarde. Om dit beleid te rechtvaardigen, bracht hy by; dat zy in deze plaats waren als Leden van het Heilig Collegie, waar van zy

by

by gevolg de regelen moesten volgen; dat het Consistorie alstoen tot aan de maand October vacatie had: daar hy noch byvoegde; dat, op de trouw van een goede Kardinaal, 't geen hy ten dezen opzichte zei, zeer gewis was. 1529.

Algemeen misnoegen, 't geen deze uitstelling veroorzaakt.

De Koning luisterde, in een nevenstaande kamer, 't geen 'er in de gehoorzaal omging; en hy was in een ongeloofelijke verbaasdheid, toen hy Campeggius aldus hoorde spreeken. De Hertogen van Norfolk, en van Suffolk, welke daar waren, klaagden geweldig over deze uitstelling, en drongen de Legaaten aan om vonnis te stryken. Campeggius gaf hen ten antwoord, dat, als zy zulks al deeden, 't vonnis zonder kracht zou wezen, als gegeeven in de vacatien: maar hy deed hen tegen 't begin van de maand October veel hoopen: Alle de Heeren raakten gaande, op 't gezicht van dit beleid; en Suffolk, overweldigd door zijn toorn, swoer by de Mis, *dat het spreekwoord waarachtig was, en dat nooit Kardinaal in Engeland goed gedaan had.* Hun gramschap bracht de verbaasdheid in 't gemoed der twe Legaaten, inzonderheid in dat van Volsey; want, wat Campeggius belangt, hy kon niet meer verliezen als zijn Bisdom van Salisbury, en de vergelding welke hy van den Koning gekreegen zou hebben: En noch verwachtte hy, dat de Keizer en de Paus deze schade vergoeden zouden. Maar zijn Collega vond zich in een veel arger staat. Gelijk hy veel te verliezen had, had hy ook alles te vreezen. 't Kon niet wel missen, of men moest hem achterdenken van te vooren wel geweeten te hebben 't geen 'er nu geschiedde; en niets docht hem bekwaam om de storm, daar hy zich door gedreigd zag, te stillen. En gewisselijk, zijn Meester had hem over bloote verlangingen zo kwalijk gehandeld, dat hy zich, van het oogenblik af dat alle de hoopingen van deze Vorst verdweenen, wel tot een ongenade mocht bereiden. Ten anderen, gelijk hy zijn gunst, geduurende een lang Ministerschap, kwalijk gebruikt had, maakte een gedrang van vyanden zich gereed om hem te bederven. Alles 't geen de vrees het droevigst heeft, trad te gelijk in zijn geest, ter zelve tijd verscheurd door d' eerzucht en door de gierigheid. Maar de Koning hield in deze gelegentheid een loffelijke maatiging, welke men van een Vorst van zijn aart niet verwacht zou hebben. Hy scheen niet ontroerd over dit gevolg, hoewel zijn hoop 'er byna t'eenemaal door uitgedoofd was. Immers, om zijn moeyelijkheid te verbergen, of te verdryven, deed hy een speeltocht, geduurende de welke hy brieven van zijn Ministers te Ro-

Gevaar van Volsey.

men

1529. men ontfing, die hem vermoedelijk argwaan baarden: want hy arbeidde om zich te verzekeren, of de Kardinaal Campeggins zijn geheimen niet aan de Paus geopenbaard had, en of hy ze nimmermeer aan hem openbaaren zou, in geval hy 't noch niet had gedaan. Volsey wierd belast, zijn Collega hier over te spreeken, en hem beide deze artijkelen te doen besweeren. Eenige tijd daar na bracht een Bode aan de twe Legaaten de herroeping van hun macht, met een Brevet hier over, en een dagvaarding voor de Koning en voor de Koningin. De Koning 'er bericht af hebbende, deed den Kardinaal van Jork schryven; dat hy niet wilde, dat men de dagvaardig aankondigde, noch dat de macht der Legaaten uit kracht dezer dagvaardingbrieven verbroken wierd; dat hy nimmermeer zou lijden, dat men zijn souverain gezag krenkte; dat hy ook niet meer verstond, dat men zijn Onderzaaten inboezemde, dat een vreemd Hof recht had om hem, waar 't ook wezen mocht, te doen verschijnen, en hem uit zijn Koningrijk te trekken: maar dat hy toestond, dat de Legaaten op het bloot Brevet des Paus verklaarden, dat hun Commissie geëindigd was. Dit was d' eerste slag, dien Engeland tegen de macht der Pausen deed.

De Koning weigert te Romen te verschynen.

De twe Kardinaalen aldus van't ampt van Legaaten ontbloot zijnde, vervoegden zig te Grafton by Hendrik. Een ieder verwachtte, dat Volsey alstoen ontgunstigd zou worden; vermits de Koning, alreedts weinig over hem voldaan, ook nog verstaan had, dat deze Kardinaal deel had gehad in de verlangingen der instructie van het proces, en in d'overzetting van de zaak, en dat 'er de handel tusschen de Paus en de twe Legaaten behendiglijk afbeleid had geweest. Maar daar is weinig schijns, dat dit waar geweest zy: want van d'eene kant maakte de zorg, welke d' aanhangers van de Koningin namen om dit gerucht t' ondersteunen, even of zy 'er zeer gewisse tydingen van Romen af ontfangen hadden, of wel of de brieven van Volsey onderschept hadden geweest; deze zorg, zeg ik, gevoegd by de haat, welke Karel en Katharina voor den Kardinaal hadden, en by de begeerte om zijn ondergang te bewerken, maakt alles, 't geen zy tegen hem gezegt konnen hebben, verdacht, En ten anderen, indien men betracht d'iever, met de welke hy den Paus aanperste, om Hendrik te voldoen, zal men bemerken, dat hy d'echtscheiding waarlijk meende. Dat men ons andersins toone, wat oogmerk hy zich voor kon stellen, met zich te dienen van de diepste en gevaarlijkste veinzery, welke noch eenig mensch heeft konnen verzinnen. Op wat wyze

de zaaken ook gegaan zijn, had Hendrik, zodanig gesteld zijnde als hy was, geen moeite om zich te laaten voorkomen; konnende niets tot nadeel van Volsey gelooven, zo lang als deze Minister hem geen reden van misnoegen en geeft; en vaardig om allerhande indrukken tegen hem t'ontfangen, zo haast als hy hem niet meer en bemind. Deze verandering borst echter niet terstond uit. Volsey en Campeggius wierden van den Koning wel ontfangen. Den eerste had verscheidene gesprekken met hem, 't zy in den Raad, of in 't byzonder: eens onder anderen was hy ettelijke uuren lang met dezen Vorst alleen. Eindelijk keerde hy weer na Londen, byna verlost van d'ontroerdheden, die hem voor heen pynigden. 't Geen hem vorders t'eenemaal gerust stelde, was dat d'andere Gunstelingen, als de Hertog van Suffolk, de Ridder Thomas Boelan, Markgraaf van Rochefort gemaakt, de Ridder Brian Tuke, en de Secretaris van Staat, ten zijnen opzichte niet van beleid waren veranderd. Hy besloot, dat, dewijl deze weerhaanen van de fortuin, indien men aldus spreeken mag, in de zelve gesteldheid als voorheen waren, de lucht noch geen verandering geleeden had. 1529.

Anna van Boelan, welke de Koning van kant gestuurd had, om het morren voor te komen, indien men haar, geduurende de Zittingen der Kardinaalen, by hem zag, wierd, toen d'inbindingen geen plaats meer en hadden, te rug ontbooden. Eenige Auteurs zeggen, dat zy, vergramd over dit slag van ballingschap, beslooten had niet meer aan het Hof te verschijnen, en dat de dreigementen van haar Vader naauwelijks bekwaam waren om haar weer by de Koning te brengen. Maar ik zie niets, 't geen dit gevoelen ondersteunt. Alles 't geen ik vind, is dat de genegentheid, welke zy tot die tijd toe voor de Kardinaal had gehad, in een haat veranderd was, die tot den ondergang van deze Minister niet weinig en hielp. Wederkomst van Anna van Boelan aan het Hof.

De vrede wierd tusschen Hendrik en zijn Matres gemakkelijk gemaakt; en 't gebeurdde toen 't geen gemeenlijk in diergelijke verbintenissen gebeurt. 't Afwezen van Anna van Boelan ontstak den Koning des te heviger. Alle de gedachten, alle de voorneemens van deze Vorst, strekten zich niet wyder als om het middel te zoeken van zich gelukkig te maaken. Dan stelde hy zich voor, nieuwe Rechters van het Roomsche Hof te verzoeken; maar 't zou te veel tijdts verlooren geweest hebben: en ten anderen konden deze nieuwe Rechters, even als d'eersten herroepen worden. Dan dacht hy om vlak uit met vo- ...er.

1529. den Paus te breeken; maar een ryper overweeging benam hem deze gedachte: want, behalven dat hy in zijn gewisse de wezendlijke punten der Religie in de zelve zin geloofde, als de Roomsche Kerk ze leerde, hing zijn Volk zodanig aan d'aangenomene leerstukken, dat, t'onderneemen de zelven te veranderen, geweest zou hebben zich in een al te groot gevaar stellen. De vrees van deze gevaaren dreef hem dikwils tot een gantsch ander besluit te neemen; en aanmerkende, dat de Paus en de Keizer niet gescheiden konden zijn, wilde hy zich by hen voegen, in de hoop van Karel te brengen tot te bewilligen, dat zijn huwelijk verbroken wierd. Maar op deze wijs zou hy zich tegen 't belang van Engeland hebben gekant; en ten anderen kon Karel, na Katharinas verdediging opentlijk op zich genomen hebben, deze Vorstin behoudens zijn eer niet verlaaten.

Hendrik vlottede aldus tusschen verscheidene onzekere voorneemens, toen men hem een middel kwam voorstellen, 't geen hem eindelijk uit de bekommering reddede. Daar was toen ter tijd te Waltham een zeker Doctor in de Godtsgeleerdheid, Kranmer geheeten, die in 't eerst te Kambrige een lid van Jesus Christus Collegie had geweest, maar die zijn plaats verlooren had, ter oorzaak dat hy getrouwd was. Van hier was hy overgegaan in 't Collegie van Bukkingam, om 'er lessen in de Godtsgeleerdheid te doen. Zijn Vrouw gesturven zijnde, trad hy weer in zijn plaats te Kambrige, daar hy wel haast d'achting van de gantsche Academie, en de toejuigchingen van al de wereld verkreeg: en in der daad, hy verscheen met voordeel in d'openbaare plechtigheden van deze Universiteit; maar 't was een man zo onbekwaam om de beneficien te bekuipen, dat hy de voorslagen, welken men hem deed van hem te bevoorderen, ter naauwer nood aannam. Op deze grond weigerde hy een Professors Stoel in het Collegie, 't geen de Kardinaal t'Oxfort gesticht had. Vervolgens, toen de pest de stad Kambrige begon aan te tasten, trok hy 'er uit met twe Zoonen van den Heer Cressy, welken hy onder zijn beleid had, en vervoegde zich te Waltham, by de Vader zijner Weezen.

De Koning wederkeerende van de reis, daar wy zo even af gesproken hebben, en te Waltham vernachtende, betekenden de Wijkmeesters aan Gardiner en Fox 't huis van den Heer Cressy. 't Geval wilde, dat Kranmer 't avondmaal met deze twe Heeren hield, waar van den een Secretaris van Staat, en den ander Groot Aalmoessenier was. De praat viel op de zaak, die toenmaals alle de geesten en

alle

alle de gezelſchappen, bezig hield: en gelijk 't Gardiner en Fox niet onbewuſt was, in hoe groot een achting Kranmer gehouden wierd, wegens zijn wijdſtrekkende geleerdheid, en de bondigheid van zijn oordeel, vraagden zy hem, wat hy van d'echtſcheiding geloofde. Kranmer, na zich zediglijk ontſchuldigd te hebben van hen t'antwoorden, zei: („) dat, volgens zijn gevoelen, de zekerſte en kortſte „weg zou zijn, voor eerſt te verklaaren, en t'ondergronden, of „des Konings huwelijk geldig was, of niet; dat's te zeggen, of het „Godlijk recht diergelijke huwelijken verbood, of niet en verbood. „Want, *voegde hy 'er by*, zo dit huwelijk ſtrydig is tegen het Godlijk „recht, kan de Diſpenſatie, daar het op gegrond is, niet beſtaan; „dewijl de Paus gewiſſelijk geen macht en heeft om geoorlofd te „maaken, 't geen God ongeoorlofd verklaard heeft. Aldus, zonder „met onnutte handelingen by de Paus tijd en geld te verliezen, zou „het raadſaam zijn de geleerdſte Mannen, en de vermaardſte Univerſiteiten van Europa, te raadpleegen. Indien d'eenen en d'anderen „zich eenmaal voor de Koning verklaaren, zal de Paus noodzakelijk, „ten zijnen voordeele, vonnis moeten vellen; ter oorzaak dat de „Diſpenſatie uit zich zelve vallende, 't huwelijk, niettegenſtaande „deze Diſpenſatie, bloedſchandig is. Kranmers voorſlag behaagde den twe Miniſters uitſteekend wel, welke zich bereidden om 'er den Koning des anderendaags kennis af te geeven; maar met dit onderſcheid, dat Gardiner wilde, dat zy dezen raad als uit zich zelven gaven; daar Fox in tegendeel oprechtheidts genoeg had om Kranmer recht te doen. De Koning vond den raad, welke men hem gaf, verſtandig; en hy zag wel, dat, indien men op die voet had begonnen, men hem veel geldts, en veel ongeneuchte, geſpaard zou hebben. Hy beval terſtond, dat men Kranmer zou gaan haalen; en men hoorde hem met een groote vernoegdheid zeggen, hoewel in een grove taal, *dat hy eindelijk 't varken by 't rechter oor had.* Kranmer geraakte dan aan 't Hof, daar een wijs en voorzichtig beleid, verzeld van een volkomene oprechtheid, en van een loffelijke vryborſtigheid, hem de genegentgentheid en d'achting van zijn Koning verkreeg. Hendrik diende zich waarlijk liever van Gardiner, als van zijn andere Miniſtes, ter oorzaak dat deze een byzondere behendigheid tot de zaaken van kuipery had: maar deze Vorſt betuigde hem zo veel achtings niet, als hy wel voor Kranmer deed blijken. Men kan zelfs zeggen, dat hy eerbiedigheid voor dezen laatſte had, en dat, ſchoon hy gemeenlijk,

1529.

Kranmers voorſlag wegens d'Echtſcheiding.

door de Koning goed gekeurd.

Zijn achting voor Kranmer.

1529. als men zich tegen zijn willen stelde, ongeduldig was, hy in deze ontmoeting niet van gevoelen veranderde; eindelijk dat Kranmer, hoewel weinig gewoon hem te vleyen, een ongemeene achtbaarheid aan hem verschuldigd was, welke zo lang duurde als het leven van deze Vorst, en waar aan d'andere Geestelijken des Koningsrijks nooit het zelve deel hadden. Als men ook Volsey op het punt zag van de gunst en het Ministerschap te verliezen, aanmerkte een iegelijk Kranmer als een opkomenden Gunsteling.

Volsey in ongunst.

Geduurende de Zittingen van S. Michiel, wierd den Kardinaal 't groot zegel afgeëischt. Hy wilde 'er in 't eerst niet afscheiden: doch doch op een brief, welke hy de volgende dag van den Koning kreeg, stelde hy deze tekenen van d' eerste waardigheid des Koningrijks in handen der Hertogen van Nortfolk, en van Suffolk. Men wilde ze wedergeeven aan Warham, Aardtsbisschop van Kantelberg, die ze voorheen had gehad; maar hy verzocht ontslagen te zijn van ze aan te neemen: mogelijk dat hy zich t'oud achtte om deze moeyelijke bediening waar te neemen: mogelijk ook dat hy voorzag d'jongeneugten, en de rampen, welke stonden te vallen op de persoon, dien men tot deze hooge waardigheid zou verheffen. De Ridder Thomas Morus wierd van den Koning Groot Kancelier gemaakt. Hy was doorluchtig door een volmaakte kennis van alle de zaaken, welke tot zijn ampt behoorden; doorluchtig door een diepe geleerdheid, die zich tot over de meeste weetenschappen uitstrekte; en noch ook doorluchtig door de strengheid van zijn leven, en door zijn versmaading der rijkdommen. Ten anderen oordeelde men hem bekwaam om op de Kardinaal te volgen, vermits zy te samen veele dingen gedaan hadden.

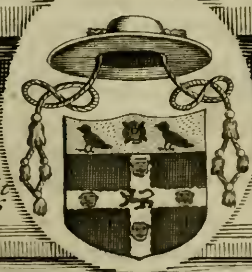
Thomas Morus Groot Kancelier gemaakt.

Weinig tijdts daar na beschuldigde de Prokureur Generaal Hales Volsey voor des Konings Bank, een zo genaamde Rechtsbank; *dat, niettegenstaande d'ordinantie, gemaakt onder Rykaard de II. hy Bullen van den Paus getrokken had, tot de bediening zijns ampts van Legaat, en dat hy 'er zich geduurende gantsche jaaren af had gediend.* Volsey antwoordde door zijn Prokureur; dat hy geen kennis had gehad van d' ordonnantie, daar men af sprak; en dat, zonder zich te willen rechtvaardigen, hy toevlucht nam tot de goedertierenheid van zijn Meester, aan wien hy zich volkomentlijk onderwierp. Maar de Rechters verklaarden, dat hy van de bescherming des Konings vervallen was, dat zijn goederen verbeurd waren, en dat men hem zelve kon

aan-

EFFIGIES THOMÆ WOLSÆI CARDINALIS.

Natus 1471 Mart
Consecrat Ep. Lin-
coln 1514 Mart 26.
Translatus ad Sedē
Eboracensē Nov. 6

Cardinalis tit
S. Cæciliæ trans Ti-
berim 1515 Sept. 7.
Obyt 1530 Nov. 25.

aantasten. Terstond nam men bezitting van 't Paleis van Jork, 't geen tegenwoordig Withal is, de verblijfplaats der Koningen van Engeland. Men tastte, zeg ik, dit Paleis aan, gelijk ook de schoone meubelen, daar het mee verrijkt was, en die al het heerlijkst, 't geen men tot noch toe in het Koningrijk gezien had, te boven gingen. Wat 'er af zy, ik vind niet, dat Volseys ondergang in des Konings geest beslooten was. Mogelijk dat men ten zijnen opzichte aldus handelde, alleenlijk om den Paus te vervaaren, of om hem in d'ongunst van deze Kardinaal te belangen. Alles doet ons ten minsten gelooven, dat Hendrik niet van voorneemen was zijn Gunsteling t'eenemaal te bederven, en dat hy hem maar vernederen wilde. Getuige daar van is 't geen hy voor hem deed: hy vergunde hem zijn bescherming, en vervolgens brieven van genade: hy herstelde hem in 't Aardtsbisdom van Jork, en in 't Bisdom van Winchester: en eindelijk, hy gaf hem voor acht of negen duizend pistoolen aan zilverwerk en meubelen weder. Sedert die tijd kreeg Volsey van des Konings, en van Anna van Boelans wege, tot dikwils herhaalde verzekeringen van de vervolging hunner vriendschap. 1529.

De Koning schijnt Volsey echter noch te beminnen.

Den 12. Novemb. en den 12. Febru. ziet Rot. pat. pars 2. anno Reg. 21.

Zijn vyanden ondertusschen al te veel gedaan hebbende, om niet verder te gaan, stelden zy alles in 't werk, om hem t'eenemaal te verdelgen. Zo haast als het Parlement vergaderd was, leverde men in 't Hooger Huis verscheidene beschuldigingen tegen hem in; en zy wierden daar zonder groote swaarigheid aangenomen: vermits hy in dit Huis weinig vrienden, en in tegendeel veele vyanden had. Vervolgens wierd zijn beschuldiging in het Laager Hnis gebracht, waar van de toestemming noodzaakelijk was: maar Kromwel, een oud Huisgenoot van deze Kardinaal, wist de geesten zo wel te leiden, en beweerde Volseys belangen met zulk een behendigheid, dat hy hem voor deze tocht uit het gevaar reddede. Gelijk deze beschuldigingen alreedts meer als eens gedrukt zijn, oordeel ik niet noodig de zelven hier te verhaalen. Men vervolgde den Kardinaal, om dat hy tegen de wetten gehandeld had, in 't oeffenen der bedieningen van zijn ampt van Legaat: men bestrafte zijn baldaadigheid, zijn eerzucht, en zijn ongeregeldheden: en men beschuldigde hem van verscheidene dingen, om hem te eerloos te maaken, en hem te gemakkelijker te bederven.

Thans ondekte het waarachtig merkteken van zijn ziel zich t'eenemaal: men had hem geduurende zijn gunst overmaatig baldaadig ge-

1529. Lafhertigheid van Volse
zien: men zag hem in zijn ongunst laf hertiglijk ootmoedig, en kruipende. Gelijk zijn daaden niet uit zijn eigen gemoed voortkwamen, en dat hy gantsch en al af hing van d'uiterlijke zaaken, was hy opgeblazen of verslagen, na dat verscheidene gevallen hem ondersteunden, of waggelen deeden: onbekwaam om zich te beteugelen, als de fortuin hem vleide; en onbekwaam om zich te bestuuren, als zy hem verliet.

't Hertzeer, 't geen zijn ongunst hem veroorzaakte, wierd verzacht door de goedheid, welke de Koning had, van verscheidene maalen aan hem te doen betuigen, dat hy 'er niet ongevoelig voor was. Volsey ontfing deze tyding met een buitenspoorige blijdschap, die genoeg te kennen gaf, hoe slaafachtig zijn gemoed was. Eens onder anderen viel hy op de kniën, hoewel in de slijk; en heffende de handen ten hemel, betuigde hy door dit postuur, dat hy de goede gunst van zijn Meester boven de liefde Godts stelde. Dit bekende hy ook op zijn doodbed.

Men had mogelijk in 't eerst geloofd, dat het Roomsche Hof zich in zijn ongunst belangen zou; maar men had zich geweldig bedroogen. De Keizer haatte Volsey, en de Paus kon dezen Prelaat, dien hy aanmerkte als een gevaarlijken Medestreever, niet beminnen; invoegen dat, zo Klement niet zonder spijt kon verstaan, dat d'opperste waardigheid der Kerk, na die der Pausen, aldus met voeten getreeden was, hy ten minsten gantsch geen leedweezen had, dat de bliksem op Volseys hoofd was gevallen.

Alle zaaken kwamen toen te samen, om den ondergang van deze Gunsteling te verhaasten. Hoewel hy ernstelijk wenschte, te Richemond te woonen, een Paleis 't geen de Koning hem gegeeven had, in wisseling van Hamptonkoert, 't geen hy zo wel als Withal gesticht heeft, verbande men hem in zijn Bisdom van Jork; vreezende zijn vyanden altijd een omkeering van zaaken, indien Volsey zo dicht by de Koning was. Hy nam dan in de heilige week de weg van Kadwood, met honderd festig paarden, en twe-en-feventig bagazie wagens, de heerlijke schipbreuk van een uitmuntende fortuin.

Laat ons hier zijn historie achter malkander voleindigen. De Graaf van Northumberland nam hem gevangen, in de maand November des jaars 1530. wegens misdaad van gekwetste Majesteit, en stelde hem in handen des Lieutenants van de Tour te Londen, die last had om hem derwaarts te voeren. In deze staat echter onfing hy noch verzekeringen, dat hy niet behoefde te vreezen. Maar deze tekenen

van

van de vriendschap, welke zijn Meester voor hem behield, maakten gantsch geen indruk in zijn geest, noch op zijn droefheid; want 't zy dat hy den Koning eenig verraad had gedaan, om den Keizer te begunstigen, of om den Paus te behaagen, 't geen hy nochtans, zelfs in zijn dood, altijd standvastiglijk ontkende; 't zy dat hy besweek onder 't gewicht van de kwelling; hy wierd ziek in 't park van Scheffield, in 't huis des Graafs van Schreuwsbury. Van hier trok hy, hoewel met kleine dagreizen, tot aan Leicester, daar hy gedwongen was stil te blyven, en daar hy, na eenige dagen gekwynd te hebben stierf. Eer hy de geest gaf, vernieuwde hy zijn eerste betuigingen: (,,) dat hy den ,, Koning altijd getrouw had geweest: dat, zo hy zich eenige zaak ,, verwyten kon, het was de dienst Godts om de dienst zijns Meesters ,, verwaarloosd te hebben: dat hy over een zo onrechtvaardige boven- ,, stelling genoegsaam gestraft was, dewyl God hem in zijn ouderdom ,, verliet: wyders dat, zo de Koning de diensten, welken hy hem ,, gestadig had gedaan, inzonderheid in de groote zaak van d' echt- ,, scheiding, maar eenigsins gedenken wilde, deze Vorst van zijn ,, yver, en van zijn getrouwheid, beter zou konnen oordeelen. Hy stierf den 28. November 1530. Zijn fortuin, en zijn ongunst, hebben iets ongemeens gehad. Zijn beleid in beide deze staaten heeft ook zeer vreemd geweest; dewyl men hem in de voorspoed onverdraagelijk gezien heeft; in de tegenspoed zonder standvastigheid; zo veel eers, en zo veel goederen, onwaardig; weinig te beklaagen in zijn val; en, om zijn afbeeldsel t' eindigen, met de woorden van een Schryver, aan wien wy de historie van zijn leeven verschuldigd zijn, aldus viel de hoogmoedigste en opgeblazenste van alle menschen. Aldus stierf een Prelaat, die zich zelve niet kennende, meer dacht om het geen, 't welk d' anderen aan hem schuldig waren, als om het geen dat hy aan zijn eigen merkteken schuldig was; en aldus eindigde die groote vyand van de nederigheid en van de liefddaadigheid zijn leven. Maar laat ons weer tot ons onderwerp keeren.

1529.

Zijn dood.

Cavendish vie de Volsey en Manuscript.

Deze verandering in het Ministerschap wierd gevolgd van een zeer groote verandering in 't beleid van de Staat. Men had zeven geheele jaaren geweest zonder het Parlement te vergaderen; maar de schuld 'er af viel natuurlijkerwyze op den ontgunstigden Minister, die daarenboven met alle d'andere misgreepen belaaden kon worden. Aldus viel 't niet swaar, een goed verstand op te rechten tusschen de Vorst en 't volk, als men aan dit maar eenige voldoening gaf; en dit

goed

1529. goed verſtand van binnen opgerecht zijnde, hadmen geen reden om van buiten te vreezen, als men de zaak van d'echtſcheiding zou aandringen.

Houding van 't Parlement.

De Koning beriep dan het Parlement tegen den 3. November, kort na den aanvang van des Kardinaals ongunſt, die niet en liet zitting in deze doorluchtige vergadering te hebben, daar hy zich zo onderdaanig betoonde, als hy 'er voor heen trots en hoogmoedig was. Hier, terwyl men verſcheidene wetten tot het gemeen beſt maakte, dacht men ook om d'overdaad der Geeſtelijken te beteugelen. 't Laager Huis ſtelde hier over verſcheidene Bullen op, en ſtuurde ze aan 't Hooger Huis. Een dezer wetten betrefte d'afperſingen der Geeſtelijkheid op de geenen, die, volgens de gewoonte, de Teſtamenten in de Geeſtelijke Hoven gingen bewaarheden, of doen regiſtreeren. Daar was een andere, om alle de rechten der begraavingen te regelen: en een darde verbood den Geeſtelijken, al te veel beneficien te gelijk te hebben, hun verblijfplaatſen te verlaaten, en wereldlijke pachten te neemen. Gelijk de leer van Luther alreedts een afkeer voor de daar tegen ſtrydende party deed ontſtaan, feilden die van 't Laager Huis, welke de zelve volgden, niet d'ongeregeldheden en de gebreken der Geeſtelijkheid van die tijd aan te wyzen, en te hekelen.

Wetten tegen eenige miſbruiken der Geeſtelijken.

Ziet Hal.

Toen deze Billen, of ontwerpen van wetten, in 't Hoger Huis ingeleverd wierden, zei de Biſſchop van Rocheſter, beſtraffende die van 't Laager Huis, dat de lieden, welke arbeidden om Godts Kerk met voeten te vertreden, wel zouden doen te gedenken, dat even zodanig een voorneemen 't Koningrijk Bohemen in een bedroefde ſtaat had gebracht, dewyl 'er de Kettery volkomentlijk heerſchte. Hy voegde 'er by, dat diergelijke onderneemingen daar uitſprooten, dat men 't Geloof niet en had. 't Laager Huis nam deze redenen zeer kwalijk. 't Klaagde aan de Koning, door de mond van haar (a) Spreeker, en van dartig Gelaſtigden, dat de Biſſchop van Rocheſter alle haar Leden, en by gevolg al het Volk van Engeland, voor ongeloovigen en heidenen uitmaakte. 't Hof vertoornd over de verbintenis van deze Biſſchop aan de belangen der Koningin, handelde mogelijk in deze gelegentheid onder de hand, om 't Laager Huis op te hitſen. Wat 'er af wezen mag, de klachten des Spreekers wierden door den Koning aan den Aardtsbiſſchop van Kantelberg, en aan zes Biſſchoppen, bekend gemaakt: maar Fiſcher draaide zich gemakkelijk uit de zaak. Hy zei, dat, toen hy van mangel van geloof had geſproken, hy 't Volk

Klacht tegen den Biſſchop van Rocheſter.

(a) *'t Is haar Preſident, en toenmaals was 't de Ridder Thomas Audley.*

't Volk van Bohemen, en niet de Gemeenten van Engeland, gemeend had. Deze uitlegging wierd hen overgedraagen door den Ridder Fitz-William, Schatmeester van't Huis; en zy moesten'er zich mee vernoegen, hoewel z' 'er zeer weinig over voldaan waren. Dit veroorzaakte ook, dat zy d' ongeregeldheden der Geestelijken, met meer vryheidts als voorheen, ten toon stelden, en over den hekel haalden. Maar het Hoger Huis kon beswaarlijk een laatste besluit neemen over d'ontwerpen van wetten, welken men daar gezonden had. Al de Geestelijkheid arbeidde om ze in het Parlement, en in de byzondere Vergaderingen, haatelijk te maaken. Ieder Kerkelijk persoon droeg zorg om uit te strooyen; dat het beleid van 't Laager Huis de deur voor de Kettery opende; en dat, zo haast als men lieden tegen de misbruiken zag morren, of uit hun hoofd een Reformatie onderneemen, men besluiten kon, dat de Religie met eenige gevaarlijke nieuwigheid gedreigd wierd. De Bisschoppen lieten ondertusschen niets achter wege, om het Hooger Huis deze wetten te doen verwerpen; en ter zelve tyd drongen alle de wereldlijke Heeren daar zeer ernstig op, dat men 't Laager Huis voldoening behoorde te geeven. Eindelijk bemoeide de Koning zich 'er mee, en maakte, dat het Hooger Huis in het zelve voorneemen met het Laager samenstemde. Hy verklaarde zich aldus tegen de Geestelijkheid, om het Roomsche Hof te doen zien, hoe zeer geheel Engeland geneigd was om de belangen des Konings t' omhelzen, indien hy genoodzaak wierd tot het uitsterst te komen. En om zich zelve zeker te maaken van een zaak, welke hy trachtte anderen in te boezemen, arbeidde hy om het hert zijner Volkeren te winnen, met hen door de wetten, daar wy zo even af gesproken hebben, van d' onderdrukking der Geestelijkheid te verlossen. Want deze wetten benamen den Geestelijken niet alleenlijk een gedeelte van hun profyten; maar ze openden in 't gevolg een nieuwe weg, om hun gezag hoe langer hoe meer te verswakken. En gelijk de zelve Geestelijken zich wilden handhaaven, hun privilegien verdedigen, en zich stellen tegen het voorneemen, daar men in was, van aan een Reformatie t' arbeiden, versterkten zy den haat en d' afkeer welke men tegen hen opgevat had; in plaats dat, zo het ontwerp dezer Reformatie van hen gekomen was, of ten minsten zo zy 't in 't eerst onderSteund hadden, hun vyanden gantsch niet gehoord zouden hebben konnen worden. Maar hun ongeluk was, dat, niet weetende wat hun recht belang was, zy geloofden, dat zy, hun eer en hun privilegien verde- 1529.

1529. digende, ook de verdediging der miſbruiken, en der ongeregeldheden, welke hen te laſt gelegd wierden, onderneemen moeſten.

Andere Wet, die den Koning alle zijn ſchulden kwijt ſcheld.

Ziet onze Verzameling No. 37.

Maar het zelve Parlement maakte een andere zeer byzondere wet, en die echter niet in het ligchaam der wetten, of der ordonnantien van Engeland is. Gelijk wy ze in onſe Verzameling geſteld hebben, zullen wy hier maar van haar voorreden ſpreeken, die vol van vleyeryen is. Men ſtelt daar voor: (,,) dat de Koning voor de Kerk, en ,, voor het Koningrijk, ongemeene dingen had gedaan: dat hem ,, zulks in overmaatige koſten gewikkeld had: dat eenigen zijner on- ,, derzaaten groote ſommen aan hem geleend hadden, maar dat hy ,, ze tot gemeene gebruiken had beſteed, en dat hy 'er obligatien afge- ,,geeven had. Hier op bied het Parlement hem alle deze ſommen aan; ,, verklaard d'obligatien, die deze Vorſt 'er afgegeeven heeft, van ,, geene waarde; ontlaſt hem van d' aſſignatien, welken zijn Credi- ,, teurs van hem gekreegen mogen hebben; en ſtelt hem t' eenemaal ,, in veiligheid tegen alle vervolgingen, en proceſſen, die deze ſchul- ,, den betreffen mochten.

Hendriks Officiers, die gelaſtigd waren om het ontwerp van deze nieuwe wet in 't Laager Huis te brengen, feilden niet de geruſtheid, en 't geluk, 't geen het gantſche Koningrijk, geduurende de beroerten van t' overige van Europa, genooten had, te doen gelden. Zy vertoonden aan de Leden; dat deze Vorſt altijd 't land der vyanden tot het toneel des oorlogs verkoos; dat hy in veertien jaaren tydts niet meer als een maal geld van zijn Volk getrokken had; en dat hy nu maar verzocht, zijn ſchulden van den hals te ſchuiven, dewyl hy ze voor het gemeen had gemaakt, gelijk zijn rekeningen betuigden. 't Parlement ontlaſtte hem 'er dan van, hebbende ieder party zijn oogmerk. De Koning wilde zich voornaamelijk van een ſwaar pak verloſſen; maar hy meende ook de ſchepſels van Volſey, die zeer groote ſommen aan de Kroon verſtrekt hadden, hier door te verſwakken. Wat het Laager Huis belangt, hoewel veele van des zelfs Leden wiſten, dat de wet niet rechtvaardig en was, maakten zy ze uit ſtaatkunde, om te beletten, dat men in 't toekomende, onder de naam van leening, en zonder de toeſtemming des Parlements, geld opname: want zy beſlooten, dat het Hof geen geloof meer zou vinden, als de geenen, welke hun geld aan de Koning geleend hadden, het zelve met openbaar recht verlooren.

In vergelding van dit geſchenk, 't welk de geenen, die het betaalden

den, geweldig deed morren, gaf Hendrik aan zijn Volk een vergiffenis voor alderhande misdaaden, uitgezonderd de gruwelijksten: en om de Geestelijken gestadig onder 't jok te houden, zonderde hy van deze vergiffenis uit alle de persoonen, die d'ordonnantie, gemaakt ten tyde van Rykaard de II. overtreden zouden hebben; 't geen eenige tyd daar na voet gaf tot een algemeene vervolging der Geestelijkheid. Boven dat waren 'er twe uitzonderingen in deze vergiffenis: men weigerde'er de genieting af aan alle de geenen, die de kruisen der gemeene wegen zouden om ver smijten, of uitrukken: en men verklaarde, dat ze niet over Volseys goederen uitgestrekt zou konnen worden. Aldus wierd zijn schoon Collegie van Oxford, door den Deken, en door de Kanonniken, in Hendriks handen gesteld; gelijk men zien kan in d'acte van deze afstand, die ons noch overig is. Kort daar na sticht-te de Koning dit Collegie op nieuws. 1529.

Men zal uit deze uitzonderingen lichtelijk oordeelen, dat het Volk na de nieuwigheden helde, en dat het Hof hoopte, dat het de Geestelijkheid door kwaade handelingen zou dwingen, haar vermogen by den Paus aan te wenden, om Hendrik, ter zaake van zijn echtscheiding, recht te laaten genieten.

Alle de wetten gemaakt zijnde, stelde de Koning de zittingen des Parlements uit tot in de maand April, en vervolgens, hoewel op verscheidene maalen, tot in de maand January des volgenden jaars. 't Hof had groote moeite genomen, om tot dit Parlement persoonen te doen verkiezen, die haar gunstig waren; en het was zo wel voldaan over der zelver beleid, dat het besloot hen eenige tijd op de been te houden.

Goed verstand van de Paus met de Keizer.

Hendrik dan vindende, dat de zaaken in zijn Koningrijk zodanig gesteld waren, als hy wenschen kon, wendden alle zijne gedachten zich na buiten. Hy zag Europa in een diepe vrede; Klement en Karel in een volmaakt verstand; dezen Keizer de kleinachting, welke hy voor Klement had gehad, met allerhande beleefdheden vergoeden; zich verbinden tot de Medicis in de Stad Florencen te herstellen; d' investiture van deze Staat, en zijn natuurlijke Dochter, aan de Neef van de Paus belooven; zelfs bewilliigen in hulde aan de Roomsche Stoel te doen, wegens het Koningrijk Napels. Hy verstond vervolgens, dat de Paus, gewonnen door zo veel lief koozingen en weldaaden, in de zaak van d' echtscheiding niet meer en betrachtte als de voldoening des Keizers. Van d'andere kant deed het verdrag van vrede, geslooten

1529. Vrede gemaakt tusschen de Keizer en den Koning van Vrankrijk, den 5 August.

te Kamerik, tusschen Karel en François, door de bemiddeling der Vorstin Margiet, Moeye van d'eerste dezer Vorsten, en Gouvernante van Vlaanderen, wel oordeelen, dat men geen staat moest maaken op de vriendschap van Vrankrijk, 't geen haar belangen niet zou gaan opofferen, om die des Konings van Engeland t'ondersteunen, dien men zelfs in deze handeling gantsch niet en kende.

1530. Hulding des Keizers te Bolonien.

Florencen ingenomen, den 9. Aug. de Neef des Paus word 'er Hertog af gemaakt, den 17 July 1531.

De Keizer in deze tijd door de handen des Paus gekroond willende zijn, trok hy na Italien, en vervoegde zich te Bolonien. Alle beiden hadden zy hun verblijf in 't zelve Paleis, en gaven malkander blijken van een wederzijdsche en oprechte vriendschap. De Keizer ging verder; want door een edelmoedigheid, daar eenige staatkunde onderspeelde, herstelde hy François Sforce in 't Hertogdom van Milanen. Op deze wijs zag Italien zich in een volkomene gerustheid; konnende d'eenige stad Florencen, die zich noch verdedigde, niet missen veroverd te worden, gelijk ze ook in der daad, na een beleg van twaalf maanden, ingenomen wierd. Alexander de Medicis wierd 'er, een jaar na haar vermeestering, Hertog afgemaakt.

't Beleg van Wenen opgebroken, den 13 Oct. 1529.

Karel de V. gehuld tot Koning der Lombardyers, den 22. Febr. 1530. en tot Keizer van Romen, den 24.

Alles kwam in deze tijd te samen, om de glorie van Karel de V. noch hooger te verheffen. Terwyl hy zich gereed maakte tot de plechtigheid van zijn hulding, kreeg hy tyding, dat de Turken van Wenen afgetrokken waren. Dit groot voordeel deed hem het besluit neemen van de twe Kroonen des Roomschen Rijks, die van Milanen, en die van Romen, t'ontfangen. Zijn hulding was verzeld van alle bedenkelijke pracht, doende de Paus zelve de Dienst in 't Grieksch, en in 't Latijn. Maar twe omstandigheden der samenkomst van deze Vorsten zijn d'eenigen, daar wy ons aan hebben te houden. d'Eerste is, dat Karel voor eerst te voorschijn kwam onder het kleed eens Kanonniks van S. Maria van de Toren van Romen, en dat hy vervolgens 't geestelijk kleed van een Diaken nam; om te toonen, dat men hem moest aanmerken als een Geestelijk persoon. Een buytenspoorige hoogmoed van het Roomsche Hof, hoewel een ingevoerde gewoonte, om een groote verbeelding van haar macht te geeven; gelijk of men een Keizer ten hoogsten vereerde, met hem in de Geestelijke Orders te stellen, hoewel in de laatste rang, en zelfs in de prachtigste plechtigheid die men zien kan; of dat men hem te verstaan wilde geeven, dat de Bisschoppen en de Priesters boven hem zijn.

De twede omstandigheid, daar wy af hebben te spreeken, is dat, in 't eerste bezoek 't geen de Keizer aan de Paus deed, een iegelijk

acht

achtgafofhy hem de voeten zou kuſſen. Hy knielde wel neder, om hem deze hulde te betoonen: maar 't zy dat de Paus hem uitſteekend wilde verplichten, of dat hy geloofde, dat het de tijd niet meer en was om diergelijke onderdaanigheden te vorderen, hy bukte, trok zijn voet terug, en kuſte den Vorſt aan de wang. 1530.

De Koning gaat te raad met d'Univerſiteiten wegens zijn huwelijk.

Ondertuſſchen bereidde men zich in Engeland tot Kranmers opeeningen te volgen. Hy kreeg laſt om te ſchrijven tot de verdediging van zijn gevoelen, en het zelve t'onderſteunen met zo veel bewijzen, en getuigeniſſen, als hy in de Canonniſten en in de Godtsgeleerden, zou vinden. Zijn boek kwam te voorſchijn in 't begin des jaars 1530. Ter zelve tijd ſtuurde de Koning verſcheidene perſoonen na Duitſchland, na Vrankrijk, en na Italien, om de Geleerden van die landen over den aart van zijn huwelijk te raadpleegen. En gelijk hy voornaamelijk begeerig was om te weeten, wat 'er zijn Onderzaaten afoordeelden, verzocht hy de twe Univerſiteiten, Oxford en Kambrige, hem t'onderrechten wat hy zelve 'er af gelooven moeſt. De Biſſchop van Linkolne kreeg bevel om na Oxford te gaan; en Gardiner en Fox vervoegden zich te Kambrige.

Gevoelen der Academie van Oxford over 't huwelijk.

d'Univerſiteit van Oxfort, op den 4 April vergaderd zijnde, verzamelde men de ſtemmen; en men beſloot, dat drie- en- dartig Godtsgeleerden, zo Doctors als Baccalaurei, door hun eigene Faculteit verkoozen, de zaak ondervorſchen, hun gevoelen by geſchrift geeven, en 'er vervolgens 't gemeen zegel aan zouden hangen. De drie- en- dartig Godtsgeleerden kwamen, uit kracht van dit beſluit, by een; en na de redenen van wederzijde overwoogen te hebben, ſpraken zy uit: *dat een iegelijk, die zijn Schoonzuſter trouwde, tegen 't natuurlijk*, *en tegen 't Godlijk recht handelde.* Dit geſchiedde op den 8. April.

Ziet Mylord Herbert. die dit uit het Regiſter trekt:

d'Auteur, of liever de Verzamelaar der Oudheden van Oxford, zegt: („) dat deze zaak groote beroerten in d'Academie veroorzaakte: „ dat men 'er den tijd van den 12 February tot den 8 April, met kyven „ en twiſten doorbracht: dat de Koning tot verſcheidene maalen ge- „ houden was, een uitſluitend antwoord te doen verzoeken: dat de „ meeſte Meeſters in de konſten tegen d' echtſcheiding waren: dat de „ voornaamſten der Collegien, en de Doctors, de zelve by na een- „ mondig ſtaande hielden: dat de zaak uitgeweezen wierd; maar dat „ deze uitwyzing afgeperſt, en zonder de bewilliging der Meeſters in de „ konſten gedaan zijnde, zichtbaarlijk van geene waarde was. Hy verhaalt

Ziet Wood. pag. 8 257.

1530. haalt vervolgens d' acte van dit vonnis; en, gelijk of 't een vlek voor d' Academie was, hy onderneemt de zelve te verdedigen, werpende al de schuld van dit beleid op d' eerzucht, op de gierigheid, of op de lafhertige believing van verscheidene particulieren, of byzondere persoonen, welke zich door dit middel hoopten te bevoorderen. Eindelijk, zonder 't minste bewijs te hebben van 't geen hy zegt, ondersteunt hy de fabelachtige Historie van Sanderus, die stoutelijk ter neer stelt, (,,) dat acht persoonen in de nacht by malkander kwamen, ,, de deur der Griffie openbraken, en 't zegel der Academie aan hun ,, goedkeuringen hingen. Maar 't is klaar, dat d' Auteur der Ouheden d' acte van de gantsche Universiteit, door de welke d' uitwijzing van de zaak aan drie- en- dartig Godtsgeleerden gesteld was, en uit wiens kracht zy, zonder een nieuwe algemeene Vergadering te beroepen, 't zegel der Academie aan hun vonnis konden hangen, niet gezien en had. De Historieschryver van Hendrik de VIII. 'k wil zeggen Mylord Herbert, had het origineel van deze acte gezien, 't geen men niet zorgvuldiglijk bewaard heeft, of 't geen mogelijk de Koningin Maria uit de Rollen heeft doen weg neemen. En dit heeft Wood bedroogen.

1. Boek pag. 225.

Ziet Sanderus, overgezet door Maucroix, pag. 71.

De zelve Auteur begaat noch een andere mislag. Hy zegt, dat de faculteyt der Godtsgeleerdheid van Parijs alreedts over de geldigheid van Hendriks huwelijk uitgesproken had, toen d' Universiteit van Oxford zich verklaarde. Hy bedriegt zich zichtbaarlijk; want d' uitspraak van de Sorbonne, welke terstond gedrukt wierd, is van den 2 July, en die van Oxford van den 8 April.

Men kan met meer zekerheidts spreeken van het geen, 't welk ten dezen opzichte in d' Academie van Krambrige geschiedde. Een brief van Gardiner en Fox onderrechten 'er ons genoeg af. Zy is van de maand February, zonder datum van de dag,

Ziet onze Verzameling, No. 38.

Gevoelen der Academie van Kambrige over deze zaak.

Gardiner en Fox vervoegden zich terstond by den Vicekancelier der Academie, en bemerkten, dat hy den Koning toegedaan was. Van gelijken waren ook Bonner, dien zy den Doctor Edmond noemen, en andere Leden van dit groot ligchaam, in gunstige gesteldheden voor dezen Vorst. Maar daar was een andere party, die heimelijk vergaderde, en het besluit nam van zich met alle etnst tegen d' echtscheiding te stellen. De Doctors, de Baccalaurei in de Godtsgeleerdheid, de Meesters in de konsten, altemaal ten getale van twee honderd, maakten d' algemeene Vergadering. De Vicekancelier noemde eenigen der geleerdsten, en vraagde hen, wat hen docht van de zaak, over

over de welke zy vergaderd waren. Een iegelijk zei zijn gevoelen, volgens zijn gewiſſe, of volgens zijn neiging, en zijn belangen. Eindelijk, de gevoelens verdeeld zijnde, en de wanorde beginnende in de raadpleegingen te ſluipen, ſloeg men voor, 't oordeel van de zaak aan een zeker getal van verkoozene perſoonen te ſtellen. 1530.

Maar deze voorſlag had geen gevolg. De ſtrydige party tegen die des Konings weigerde Salkot, Reps, Krome, en in 't algemeen alle de geenen, die alreedts het boek van Kranmer goed gekeurd hadden. De reden daar af was, dat, dewyl deze Doctors zy de gekoozen hadden, zy in een zo gewichtige zaak niet meer rechters konden wezen. Men antwoordde hier op, dat, de zaak des echtſcheidings ſedert een goed getal van jaaren alle de geeſten en alle d'ommegangen bezig houdende, men niet ligtelijk veele gaauwe perſoonen zou konnen vinden, die niet een der twe gevoelens, noch gewraakt, noch goed gekeurd hadden. De verbitterdheid nam toe; men verhettede in 't diſpuit; en de ViceCancelier daarenboven ziende, dat het alreedts zeer laat was, ſtuurde een ieder weer na zijn plaats, en beval, dat men de ſtemmen zou geeven, of de zaak aan een zeker getal van perſoonen geſteld zou worden: maar zy konden die dag niets beſluiten.

Men kwam des anderen daags weer by malkander; en toen wierd de voorſlag des voorgaanden dags weer op 't tapyt gebracht. In 't eerſt verwierp men ze: vervolgens, in een twede beraading, waren de ſtemmen verdeeld: en in de darde wierd beſlooten; dat negen-en-twintig perſoonen, te weeten de Vicekancelier, tien Doctors, zeſtien Baccalaurei, en de twe Beſchermers der Academie, de macht zouden hebben van deze zaak uit te wyzen; en dat het geen, 't welk de twe dardedeelen van hen zouden beſluiten, aangemerkt zou worden als het gevoelen van het gantſche Ligchaam, waar van men 'er 't zegel aan zou hangen, na deze uitwyzing in een algemeene Vergadering geleezen te hebben, doch zonder 'er op nieuws over te raadpleegen. De naamen dezer Commiſſariſſen, of Gelaſtigden, wierden aan de Koning gezonden; en nevens ieder had men een kanttekening geſteld, om aan te wyzen, wat men van zulk een Doctor, of van zulk een Baccalaureus, verwachtte. Eindelijk, de zaak wierd uitgeweezen, hoewel met groote ſwaarigheid; *dat het huwelijk des Konings ſtrydig was tegen het Godlijk recht.*

't Is een wonderlijke zaak, dat deze Vorſt, hoewel hy anderſins volkomentlijk ſouverain was, in dit werk meer tegenſtellings gevonden

1530. den heeft van de kant zijner Onderzaaten, als van die der Buitenlanders. De schynbaarste reden, welke men 'er afgeeven kan, is dat 'er toen ter tyd in de twe Universiteiten, voornamelijk te Kambrige, verscheidene persoonen waren, die den gevoelens van Luther aanhingen. Kranmer was de meest geachte van hen. Krome, Shaxton, Latimer, en die van de zelve party, verklaarden zich voor d' echtscheiding. Anna van Boelan had ook eenige onderwyzing van die leer gekreegen, ten huize der Hertogin van Alencon, die na een Reformatie helde. De twe Academien nu hadden een krachtige afkeer van de nieuwigheden; en zy vreesden, dat, zo Anna van Boelan op den Troon klom, of kranmer bevoorderd wierd, de Kettery in Engeland voet zou vatten. 't Was dan om een diergelijke verandering te voorkomen, dat zy zich tegen d' echtscheiding stelden, hoopende hier door Anna van Boelan en Kranmer te bederven.

Kroeke in Italien gebruikt.

Alles, 't geen hier volgt, is getrokken uit zijn eigene brieven, welke zijn in de Bibliotheek van M. Cotton, Vitell. B. 15.

Terwyl deze zaaken t' Oxford, en te Kambrige, geschiedden, handelde Kroeke, dien de Overzetter van Sanderus du Croc noemt, welke toenmaals Leermeester des Hertogs van Richemond was, en een volmaakte kennis van de Griekſche taal had, met de Godtsgeleerden, en de Canonisten van Italien, wegens den aart van Hendriks huwelyk. Hy had geen openbaare Caracter; maar reizende als een byzonder man, en den Koning niet noemende, sprak hy met de Geleerden over deze twe questien; *of d'Ordonnantien van het boek Leviticus, raakende de trappen van maagschap, voor Christenen verbindelijk waren*; *en of een Dispensatie van de Paus eenige kracht had tegen het Godlijk recht.*

Hy doorbladerde de Manuscripten der Bibliotheek van S. Markus, zo d' Oudvaders als de Concilien, en de byzondere Auteurs, als Maccarius, Acacius, Appollinaris, Origenes, Gregorius van Nissa, Cyrillus, Leverianus, Gennadius, en verscheidene anderen, daar hy uit haalde 't geen zijn gevoelen onderschraagde. Onder een groot getal van texten, over de welken hy arbeidde, benaarstigde hy zich uitsteekend, om de geene, die beveelt een broeder zaad te verwekken, te verklaaren. Want op deze text grondden de Medestanders der Koningin voornaamelijk de verdediging van deze Vorstin. Zy zeiden, dat de wet van Deuteronomium die van Leviticus herriep; of immers, dat zy in byzondere gevallen daar af vry sprak. Vervolgens wilde Kroeke van Jooden zelven weeten, wat zy van deze twe wetten oordeelden; en hy verstond van hen, dat de wet van Leviticus over den geheelen aardbodem onderhouden moest worden; en dat de vry-

spre-

preeking, door Deuteronomium toegeſtaen, alleenlijk plaats had in Paleſtina, alwaar men zorg moeſt draagen om de geſlachten en ſtammen te behouden. Zo haaſt als hy in d'Oudvaders, in de Concilien, of elders, eenige dingen vond, welke de geduurigheid der ordonnancien, of inſtellingen, raakende de trappen van maagſchap, onderſteunden, deed hy ze terſtond uitſchryven. 1530.

Zijn naarſtigheden hadden een zeer groot gevolg, tot zo ver dat hy op zekere dag aan de Koning ſchreef, dat hy noch geen Doctors zich tegen d'Echtſcheiding had zien verklaaren; en ondertuſſchen verbrak en ſtoorde men zijn handeling. De Venetiaanen vernoomen hebbende, wie hy was, gaven zulke ſtrenge bevelen, en over al zo naauw acht op, dat men geduurende eenige tijd zijn voorſtellingen niet en tekende. Om deze ſlag af te weeren, verzocht Kaſſali aan de Raad, goed te vinden, dat alle de Godtsgeleerden, die onder haar heerſchappy ſtonden, een volkomene vryheid mochten hebben om hun gevoelen over deze zaak te zeggen: maar de Raad antwoordde, dat zy zich onpartydig wilde houden; en als d'Engelſchen aan haar vertoonden, dat, volgens de regelen van deze onpartydigheid, men aan een iegelijk 't verlof moeſt geeven van na zijn rechte gevoelens, en na zijn gewiſſe, te ſpreeken, gaf de Raad geen ander antwoord, als 't geen zy alreedts gegeeven had.

Den 28 February.

De Gezant van Karel de V. Omnibonus eens dreigende, en hem verwytende, dat hy voorſtellingen te berde bracht, bekwaam om de meeſte Vorſten van Europa Baſtaarden te maaken, vernoegde zich de goede Geeſtelijke met daar op t'antwoorden; *dat hy de zaaken betrachtte als een Godtsgeleerde, en niet als een Staatkundige.*

De Paus en de Keizer trachten zijn handelingen te ſtutten, den 4 July.

d'Agenten des Paus wendden van hun kant zeer groote vlijt aan, om alle de perſoonen, die de voorſtellingen van Kroeke tekenden, te vervaaren: maar om de vrees, welke een zo krachtige tegenſtelling aan verſcheidene Geeſtelijken, en verſcheidene Godtsgeleerden baarde, te doen verdwijnen, verzochten Hendriks Miniſters aan de Paus, een Brevet te doen vervaardigen; uit kracht van 't welk het een ieder geoorlofd mocht zijn, zijn gevoelen over deze zaak te zeggen; en waar door men belaſt wierd, op ſtraf van de ban, niets te zeggen als in gewiſſe, zonder belang, zonder zydigheid, en gelijk als voor God. Dit verſoek was zoo billijk, en zo redelijk, dat de Paus 'er, volgens de ſchijnbaarheden niet kwalijk over voldaan behoorde te zijn. Hy was het echter; en hy zou de vergunning van dit Brevet, waar af de

Den 7. Augusti.

1530. schop van Verone de vervaardiging verzocht, zijnde door den Koning 'er krachtiglijk toe aangedrongen, zeer gaarne van den hals geschooven hebben: maar konnende zulks niet wel doen, gaf Klement zich eindelijk over, ondanks de poogingen van des Keizers Ministers, en ondanks zijn eigene wederstreeving, die gegrond was, niet alleenlijk op de vrees welke hy had van den Keizer te verstooren, maar ook noch op die dat men dit Brevet tegen hem mocht doen gelden, en op de spijt dat slechte Monniken in een zo tedere zaak vonnis zouden strijken. Kranmer schreef eens aan Kroeke: *dat ze te Romen niet veel en voorderden, en dat ze zelfs de gevoelens der byzondere lieden niet dorsten peilen: dat de Paus zeer kwalijk voldaan was over 't beleid van Kroeke: en dat hy aan slechte Monniken nimmermeer zou toestaan, zijn rechten te regelen: dat wyders de Koning gevaar liep van het gantsche Consistorie op den hals te krygen.*

Den 16 September.

Den 28 July.

Van Venetien trok Kroeke na Padua, na Bolonien, en na andere steden van Italien, alwaar hy zijn voorstellingen door een groot getal van persoonen deed tekenen. Vervolgens vindende, dat het meeste gedeelte der Geleerden voor den Koning was, vervoegde hy zich te Romen; en om daar geacht te worden, en ingang in alle de Bibliotheeken te hebben, deed hy zich voor Biechtvader aanneemen. Onderwyl wierd Kranmer, door den Graaf van (a) Wiltshire, en door den (b) Bisschop van Londen, Gezanten van Engeland aan de Paus en aan de Keizer, in Italien gebracht. Men wilde, dat hy de gevoelens, welken hy in zijn Boek verdedigd had, voor deze twe Vorsten zou verweeren; en hy deed 'er ook het voorslag af: maar ik zie niet, dat het aangenomen is geweest, noch dat men Godtsgeleerden, of Canonisten, tegen hem gesteld heeft.

Sanderus zegt: (c) „ dat het het geld des Konings van Engeland „ was 't geen hem zo veel goedkeurders verwekte: en dat zelfs geheele „ Universiteiten, als Padua en Bolonien, met dit vergift besmet waren: dat men in Duitschland zijn best deed, om d' Academie van „ Keulen, en de Doctors van Lubek en van Hamburg, om te koopen: „ dat men in Vrankrijk verscheidene Universiteiten op de hand kreeg. Maar men kan deze valsheden lichtelijk om ver stooten, door het voorbeeld alleen van het beleid 't geen d' Engelschen in Italien hielden. Want voor eerst betoonen de brieven van Kroeke, dat hy dikwils geweldig verlegen was; en dat, ver van zich in staat gezien te hebben om zo veel Doctors te konnen omkoopen, hy zelfs by wylen zo veel

(a) 't Was de Ridder Thomas Boelan, Graaf van Ormond en van Wiltshire gemaakt, in betrachting van zijns Moeders rechten.

(b) 't Was Stokkesley, navolger van Tonstal, dien de Koning in 't Bisdom van Durham verplaatst had.

(c) Pag. 70. en de volgenden.

veel niet en had, dat hy zijn Copiisten betaalen kon. In deze tijd waren de Kassali en de Ghinucci zeer bittere vyanden, hoewel zy den zelven Meester dienden. Van het eerst dezer huizen waren de Ridder Gregorius, en de Protonataris, alle beiden Gezanten van Hendrik, den een te Romen, en den ander te Venetien. Het twede had twe voornaame stutten; Jeronimus, Bisschop ven Worcester, dien de Koning in verscheidene handelingen aan het Spaansche Hof gebruikt had; en Pieter van Ghinucci, Agent van deze Vorst aan de kleine Hoven van Italien. Kroeke had zy de gekoozen voor dit laatste huis; en t' elkens als hy aan Hendrik schreef, klaagde hy over de Kassali: dat, niet vernoegd met hem niet te helpen, zy hem kwalijk handelden: dat zy aan al de wereld openbaarden, wie hy was: dat dit geheim ruchtbaar geworden zijnde, verscheidene persoonen, die van te voren zonder eenige vrees recht uit spraken, zeer ingetogen waren geworden: en dat deze Vorst aldus verraaden was. De Kassali bericht zijnde van het geen, 't welk Kroeke tegen hen schreef, arbeidden om hem te bederven, smoorden zijn wisselbrieven, of hielden ze op, en maakten hem zeer swart by den Koning. Wyders kan men niet zeggen, of Hendrik uit staatkunde zulk een bitterheid onder zijn Ministers hield, en of hy dacht 'er beter af gediend te zijn; konnende twe zulke vyandige persoonen malkander voor verspieders verstrekken. 1530.

Bewys dat alle deze goedkeuringen niet gekocht en waren.

Ten anderen ziet men uit een van Kroekes brieven, geschreeven den 5 Augustus: *dat hy de geenen, die hem hun gevoelen by geschrift gaven, bad, hun eigene verlichtingen, en hun eigene gewisse, hier in te volgen: dat zy zich zouden uitdrukken zonder zydigheid, zonder vooroordeel, en als moetende het geen, 't welk zy toen op 't papier stelden, ten dage des oordeels staande houden.* Hy betuigt in deze brief: *dat hy nooit aan iemand iets gegeeven had, eer hy zijn gevoelen had geschreeven; en dat hy als dan een kleine vereering gaf, meer als een teken van vriendschap, dan als een vergelding.* In een andere brief van den 7 September zegt hy tot den Koning: *dat hy 't leven wel verliezen wil, zo men bewyzen kan, dat hy een duit heeft gegeeven, aan wie 't ook zy, eer hy getekend had.* Hy voegt 'er zelfs by: *dat hy nooit het minst aan iemand beloofd, en zelfs nooit eenigen Doctor, of eenigen Canonist, verzocht heeft, zijn voorstellingen te tekenen.* Waar uit men besluiten kan, dat Kroeke geen een Godtsgeleerde heeft omgekocht; en men zal zelfs zien, dat hy stipte orders had, om een ander beleid te houden.

Om Sanderus t' eenemaal in 't ongelijk te stellen, hebben wy noch

1530. het origineel van de Rekening, welke Kroeke aan de Koning overgaf, en die door Pieter van Ghinucci geapostilleerd, en getekend is. Zy is van den 8 February, en ik heb'er deze posten uitgetrokken: *Aan een Serviter Monnik, toen hy getekend had, een rijksdaalder: aan de Doctors der Serviten twe rijksdaalders: aan de Geestelijken der Observantie, twe rijksdaalders: aan de Prioor van S. Johannes en van S. Paulus, die voor d' Echtscheiding geschreeven heeft, vijftien rijksdaalders: aan dat Klooster, vier rijksdaalders: item, betaald aan Jan Maria, voor een tocht van Milanen na Venetien, daar by gerekend 't geen hy aan de Doctors van die plaats heeft gegeeven, dartig rijksdaalders: aan Jan Marino, Prediker der Cordeliers, die voor d' Echtscheiding geschreeven heeft, twintig rijksdaalders.* Zekerlijk, alle deze Doctors moeten vrekgierige menschen geweest zijn, zo zy zich zo goed koop verkocht hebben. 'k Beken, dat Kroeke eens aan de Koning schreef, dat, indien hy geldts genoeg had, hy alle de Godtsgeleerden van Italien zijn voorstellingen zou doen tekenen, vermitze altemaal huurlingen waren:, maar de Bisschop van Worcester had hem alreedts aanbevolen, geen geld te belooven als aan de geenen, welker beroep was zich voor hun moeite te doen betaalen, gelijk de Canonisten, die hun advijs niet voor niets geeven.

Den 22 February. Den 9 February,

In tegendeel gaf de Keizer groote vergeldingen aan de geenen, die voor Katharina schreeven. De Monnik Felix kreeg een beneficie van 500 dukaaten inkomsts. Fen ander Monnik kreeg ook een beneficie van 600 rijksdaalders. Men bood, hoewel zonder gevolg, duizend dukaaten aan de Provinciaal der Cordeliers van Venetien, indien hy aan alle de Monniken van zijn Provincie verbieden wilde, voor d'Echtscheiding te schryven: en men zei te Ferrare rond uit, dat men, met Katharinas belangen te beweeren, goede beneficien kon winnen; in plaats dat men, met de zelven te bestrijden, maar eenige weinige rijksdaalders won. Laat ons hier byvoegen, dat de Ministers des Keizers noch dreigementen, noch beloften, noch gebeden, en spaarden, om d' Universiteit van Parijs te doen herroepen 't geen zy gedaan had. En hoewel Francesco Georgio zeer yverig arbeidde, om Hendriks belangen voort te zetten, had Kroeke nooit de macht van hem een klein geschenk te doen aanneemen. Nooit wilde zelfs de Neef van deze Geestelijke iets ontfangen. 't Was dan het eigen voordeel niet, 't geen deed, dat zo veel gaauwe Godtsgeleerden zich tegen de geldigheid van Hendriks huwelijk verklaarden.

Vergeldingen van de Keizer gegeeven aan de geenen, die voor Katharina schreeven.

Ziet de brieven van Kroeke van den 16 en den 29 September. Ziet zijn brief van den 18 February.

Ten

Ten anderen waren de geenen, die voor dezen Vorst schreeven, geen weetnieten en botmuilen, gelijk Sanderus ook noch wil. Voor eerst vinden wy Francesco Georgio, een Venetiaanschen Geestelijke, die negen-en-veertig jaaren in 't Kloosterleven had toegebracht, en voor de geleerdste man van het gantsche gebied der Republijk gehouden wierd; die ervaren was in alle de gemeene wetenschappen; die 't Grieksch en 't Hebreeuwsch zeer wel verstond; en die by den Paus in zodanig een agting was, dat deze Opperpriester hem vereerde met de naam van *zijn hamer om de Ketters te verbryzelen.* De geboorte van deze geleerde man ondersteunde zijn bekwaamheid. Hy was Zoon van een Raadtsheer, en had tot Broeder den Gouverneur van Padua, die 'er alle de Professors af betaalde. Op dit voorbeeld hielden Thomas Omnibonus, Dominikaan; Philippus van Cresmes, Doctor in de Rechten; Valerius van Bergamo, en verscheidene andere persoonen van een groote verdienste, de zelve zaak in hun schriften staande. En ondanks alle de poogingen der Agenten van de Paus, wierden de voorstellingen van Kroeke door een groot getal van Dominikaanen, van Serviten, en van Geestelijken der Observantie, getekend. Campeggius te weeten gekomen zijnde, dat de Prediker eens Kloosters van S. Franciscus een klein geschenk van tien rijksdaalders aangenomen, en de tekening van vier-en-twintig zijner Monniken beloofd had, deed hem zijn woord in den hals haalen, en dit geld wederstuuren, hoewel 'er alreedts drie weeken verloopen waren; maar men kreeg zonder hem de meesten dezer Doctors. Te Milanen wierden de propositien van Kroeke getekend door een Suffragaan, en door zestien Godtsgeleerden. Negen Godtsgeleerden tekenden ze ook te Vicenzen; maar de Nuncius had behendigheidts genoeg om dit papier in handen te krygen, 't geen hy vervolgens smoorde. Te Padua tekenden ze alle de Geestelijken van S. Franciscus, die der Observantie, en de Kloosterbroeders; en na hen de Dominikaanen, en de Canonisten: zulks dat de dreigementen des Keizers, en des Paus, niet en beletteden, dat d'Engelschen in deze eenige stad tachtig ondertekeningen hadden. Van gelijken verklaarden zich te Bolonien verscheidene persoonen voor Hendrik, hoewel de Gouverneur zich in 't eerst 'er tegen stelde, en dat hy zelfs, na dat hy 't Brevet van de Paus gezien had, te naauwer nood wilde toestaan, dat Kroeke met zijn zaaken voortvoer.

1530.

Italiaansche Auteurs die voor Hendrik schryven.

Den 29 Maart.

Den 26 May.

Den 27 July.

De Leden der Academien in deze gesteldheid zijnde, volgden d'Academien zelven wel haast hun voorbeeld. Te Bolonien deed men uit-

1530. Uitwyzingen der Academien hier over. ſpraak tegen Cajetanus, die niet en wilde, dat d'inſtellingen van Leviticus, gemaakt ter zaake van de trappen der maagſchap, onder de Chriſtenen eenige kracht hadden. Men ſprak uit, zeg ik: *dat, dewijl deze inſtellingen een gedeelte van het natuurlijk, en van het Godlijk recht maakten, zy altijd in de zelve kracht bleeven: dat ze zich even zeer, en over d'Ongeloovigen, en over de Chriſtenen, uitſtrekten: dat de Paus daar niet af diſpenſeren kon; en dat de huwelijken, welke daar tegen ſtreeden, niet geldig en waren.*

Van Bolonien, den 10 Juny.

Van Padua, den 1 July. N°. 39. Te Padua wees men 't zelfde uit, na dat men de zaak geduurende eenige dagen overwoogen had. Men kan hier over de brieven van Kroeke, welke in onze Verzameling zijn, nazien.

Van Ferrare, den 29. September. De Faculteit der Godtsgeleerdheid te Ferrare dit gevoelen insgelijks omhelſd hebbende, ontrukte eenige perſoonen van des Keizers party, met een groot geweld, d'Acte, die men daar van had opgeſteld; maar de Hertog deed ze aan d'Engelſchen wedergeeven. En gelijk de Faculteit des Geeſtelijken Rechts van deze ſtad toen ter tijd zeer vermaard was, feilde men niet met de zelve te raad te gaan. Een Vergadering van twe-en-ſeventig Canoniſten verklaarde zich tegen de geldigheid van Hendriks huwelijk. Niettemin, vermits zy honderd vijftig rijksdaalders eiſchten, om 't zegel aan hun Acte te hangen, liet Kroeke ze hen houden, beſlooten hebbende niet meer als honderd rijksdaalders te geeven. Des anderen daags ging hy 'er weer na toe, om hen de gantſche ſom te brengen: maar zy zeiden hem, dat zy zich met deze zaak niet meer bemoeyen wilden; en aldus kon hy d'Acte nimmermeer in handen krygen.

In een woord, Kroeke ſtuurde, door den Biſſchop Stokkeſley, een honderd boeken, of papieren, aldus door verſcheidene perſoonen getekend, aan de Koning; en, na alle ſchijnbaaarheden, moet hy, kort na aan zijn Meeſter een zo groote dienſt gedaan te hebben, geſtorven wezen: want men ſpreekt niet meer van hem, noch in de brieven, noch in d'openbaare Acten. En ik kan my niet inbeelden, dat Hendrik geen erkentenis voor hem gehad zou hebben.

d'Afwydering, welke wy hebben gemaakt, om te verklaaren, op wat wyze men, in Hendriks zaak, in Italien de ſtemmen der Geleerden verzamelde, is buiten twyfel vry lang geweeſt; maar de ſtoutheid van Sanderus had ze noodzaakelijk gemaakt. Laat ons Italien verlaaten, en zien, wat 'er aan deze zijde der gebergten omgaat.

Wy hebben de zelve verlichtingen niet, raakende het beleid 't geen d'En-

d'Engelschen in Vrankrijk hielden; en 't is ons onbekend, wat hinderpaalen hun voorneemens aldaar dwarsboomden. Maar eindelijk (a) d'Academie van Orleans, (b) de Faculteit van 't Geestelijk Recht te Parijs, (c) en twe Faculteiten der Rechten t' Angers, (d) de Faculteit der Godtsgeleerdheid van Bourges, (e) de gantsche Universiteit van Toeloeze, verklaarden zich tegen Hendriks huwelijk; en (f) de Sorbonne deed met groote plechtigheid uitspraak over deze zaak. Dit berucht Ligchaam, welkers uitwyzingen sedert eenige eeuwen byna zo veel krachts hadden, als de Dekreeten der Concilien, vervoegde zich voor eerst in de Kerk der Mathurynen, om aldaar de Mis van den Heiligen Geest te hooren. Vervolgens deeden alle de Doctors een eed, dat zy de materie, die in geschil lei, tot in de grond bestuderen, en hun gevoelen daar over in gewisse zouden zeggen. Van den 8 Juny tot den 2 July examineerden zy de zaak, raadpleegden de Heilige Schrift, de Concilien, d'oude Leeraars van de Kerk, en ondervorschten gezamentlijk alle de swaarigheden, die hen tegen hielden. Eindelijk, de meeste stemmen zijnde, *dat Hendriks huwelijk niet geoorlofd kon wezen, en dat de Paus geen macht en had om van Leviticus te dispenseren*, wierd deze uitwyzing gezegeld met het zegel van de Faculteit, in de Kerk der Mathurynen, op den 2 July des jaars 1530. Eenige andere Universiteiten gaven ook hun gevoelen over deze zaak; maar hun uitwyzingen zijn niet gedrukt geweest.

1530.
Uitwyzingen der Academien van Vrankrijk.
[a] Van Orleans, den 7 April.
[b] van Parijs, den 25 May
[c] Van Angers, den 7 May.
[d] Van Bourges, den 10 Juny.
[e] Van Toeloeze, den 1 Octob.
[f] Van de Sorbonne, den 2 July.
Ziet onze Verzameling, N°. 40.

Men kan zich wel inbeelden, dat de Koning in Duitschland, in Vlaanderen, en in Spanjen, daar de Keizer meester was, niet veel aanhangers en vond. De Protestanten alleen doemden zijn huwelijk met Katharina; en onder anderen sprak 'er Osiander af in zijn boek *van de bloedschandige Huwelijken*, 't geen gesmoord wierd. Kranmer streelde de Protestanten in deze gelegenheid, hebbende zeer groote vrienden in Duitschland, en zijnde boezemvriend van Osiander, wiens Zuster hy toenmaals trouwde.

Ziet zijn briefvan den 28 January. Zy is in de Biblioth. van M. Cotton, Otho. c. 10.

Ter zelve tijd ging Hendrik te raad met de Doctors, die de Reformatie in Switserland ingevoerd hadden; en 't was de Hertog van Suffolk, die 'er den Koning 't voorneemen af inboezemde. Hy vertoonde hem, dat een groot Vorst, gelijk hy, zich nimmermeer zo ver vernederen moest, dat hy zijn belangen stelde in de handen, en aan 't oordeel van een arme Priester, die niet aanzienlijk was, noch door zijn geboorte, noch door zijn deugden, en die ten anderen een vreemdeling was. De Koning paste hem ten antwoord; dat hy 't alleenlijk deed,

1530. deed, om dat hy geloofde, dat de Geestelijke persoonen van Geestelijke zaaken moesten oordeelen; dat hy echter bewilligde in deze zaak te doorgronden, hoewel zijn voorneemen wyders niet en was neuswyzer te zijn als d'andere Vorsten. Hy luisterde dan na de voorstellingen van Suffolk, en deed brieven schrijven aan de geleerdste mannen, die in d'uitheemsche landen waren. Erasmus, daar deze Vorst uitsteekend veel af hield, wilde zich niet al te bloot geeven in een zaak, die hem van des Keizers wege moeyelijkheden verwekken kon. Simon Grinæus wierd verzocht, een keer in Engeland te doen; van waar Hendrik hem na Bazel stuurde, om de gevoelens der Godtsgeleerden, zo van Duitschland, als van Switserland, te verzamelen. Hy schreef aan Bucerus, aan OEcolampadius, aan Suinglius, en aan Paulus Phrygionius, en verzocht hun gevoelen over het huwelijk van de Vorst, die hem te werk stelde.

Ziet het boek genaamd d'Engelsche Pelgrim.

Grinæus in Switserland tot deze zaak gebruikt.

Zijn brieven zijn onder de Manusc. van M. Smith.

Drie brieven van OEcolampadius, de twe eersten van den 10 en van den 31 Augustus, en de darde van den 10 September, betoonen ons, dat hy't gebod van Leviticus aanmerkte als een algemeen gebod, en de dispensatie van Deuteronomium als een byzondere dispensatie, die niet gegeeven was dan alleenlijk voor Palestina, en die gantsch geen kracht had als ten opzicht der Jooden. Hy besloot uit deze betrachting, dat de Koning in goede gewisse zich van Katharina kon afscheiden.

Gevoelen van OEcolampadius wegens Hendriks huwelijk.

Bucerus oordeelde: dat de wet van Leviticus geen morale of altijd duurende wet kon wezen, dewyl God zelve daar af had willen dispenseren, om een broeder zaad te verwekken: dat aldus de verbiedingen, van binnen zekere graaden te trouwen, van de zelve natuur waren, als de ceremonieele instellingen, of de gerechtswetten, welke voor de Christenen niet verbindelijk zijn: dat het derhalven niet meer een misdaad was, binnen deze verboodene graaden te trouwen, als het den Discipelen van onze Zaligmaaaker een misdaad had geweest, de koornaaren op den Sabbathdag af te plukken. Alle beiden hielden zy even zeer staande, dat de dispensatie van een Paus de kracht niet en had om den aart van een zaak te veranderen. Wyders vind men het gevoelen, 't geen ik hier aan Bucerus toeschryf, in geen van zijn brieven; maar ik heb het getrokken uit d'antwoorden van Grinæus aan dezen Auteur.

Gevoelen van Bucerus.

Van den 29 Aug. en den 10 Sep.

Paulus Phrygionius beweerde: dat de wetten van Leviticus, die de trappen der maagschap onderscheiden, door de gantsche wereld onder-

Gevoelen van Phrygionius.

derhouden moeten worden: en dat, zo zy niet een gedeelte van 't natuurlijk recht gemaakt hebben, de Kananeërs gestraft geworden zijnde, om dat zy de zelven overtreden hadden, deze straf de gerechtigheid Godts zou hebben gekwetst.

1530. *Zijn brief is van den 10 Sept. geschreeven uit Bazel.*

De brief van Suinglius over dit onderwerp is uitsteekend krachtig. Hy bewijst wijdluftig: dat geenige menschelijke macht, zelfs niet die des Paus, van het Godlijk recht kan dispenseren: dat d' Apostelen geen nieuwe ordonnantie gemaakt hebbende, betreffende de huwelijken, d' oude ordonnantie in haar volkomene kracht blijst: dat de Grieken, en alle d' andere Heidensche Volkeren, altijd een afkeer hebben gehad van zodanige huwelijken, als dat van Hendrik: dat, dewijl dit huwelijk strijdig was tegen het Godlijk recht, het zelve verbroken moest worden: dat aldus de middeling, door Grinæus voorgesteld, van dit huwelijk niet te verbreeken, maar den Koning noch een Vrouw te doen trouwen, een schadelijke middeling was: dat de Koning zich van Katharina moest afscheiden, indien het Godlijk recht niet toe en liet, dat hy met haar leefde; maar dat hy 'er zich met eer moest afscheiden; haar altijd als een Koningin doen handelen; 't huwelijk voor het toekomende verbreeken; niet onderneemen op het voorgaande; en de Kinderen, welken hy by deze Vorstin had geteeld, voor wettig erkennen, dewijl hun geboorte op een algemeene dwaaling gegrond was. Eindelijk, hy raad aan de Koning, zijn huwelijk met alle de bedenkelijke formaliteiten te doen vernietigen, zo om zijn eer te behouden, als om aan andere Vorsten geen haatelijk voorbeeld te geeven. Eenige dagen na dat Suinglius deze brief geschreeven had, schreef hy een even diergelijke; en by alle beiden is een lange memorie gevoegd, waar in Osiander de manier had aangeweezen, op de welke men dit huwelijk moest doen vernietigen.

Gevoelen van Suinglius. *Zijn brief is uit Bazel, van den 17 Augustus.*

Uit Zurich, den 1 Septemb.

Gevoelen van Calvinus.

Calvinus verklaart zijn gevoelen hier over ook met een groote netheid. Hy zegt: dat het huwelijk des Konings ongeoorlofd is: dat deze Vorst zich van zijn Vrouw moet afscheiden: dat de geenen, die, in het verbod van zich met een Schoonzuster te vermengen, onder verstaan, als de Broeder in 't leven is, zich grootelijks bedriegen; vermits alle deze trappen van maagschap in een zelve stijl begreepen zijnde, men hen ook in een zelve zin moet vatten: dat aldus, gelijk een Man nooit het verlof heeft van zijn Moeder, zijn Dochter, zijn Moeye, of zijn Kints Dochter te trouwen, zelfs na de dood van der zelver

Siet zijn 380 brief, die zonder datum, en zonder onderttekening is. 'k Geloof, dat ze aan Grinæus hield.

1630. zelver Mannen, een Broeder ook niet meer zijn Schoonzuster trouwen mag, hoewel ze weduwe zy: wyders, dat het woord van Broeder, in Deuteronomium gebruikt, een Hebreeuwsche uitdrukking is, die niet anders betekent als een zeer nabestaande Bloedverwant: dat men daar door lichtelijk de twe plaatsen overeen kan brengen: en dat de historie van Ruth en van Booz daar groote verlichtingen over geeft.

Men heeft gezegt, dat Melanthon, trekkende uit de Boeken van het Oude Testament verscheidene voorbeelden, om de poligamie, of de veelwyvery, te verdedigen, aan de Koning geraaden had, noch een Vrouw te neemen. En gewisselijk dit vraagstuk, *of het huwelijk binnen twe persoonen bepaald moet wezen*, toenmaals beginnende op de baan gebracht te worden, vonden eenige Doctors van Switserland, en van Duitschland, geen groote swaarigheid om 't gebruik van verscheidene vrouwen te bekrachtigen: immers zy spraken vry wonderlijk over dit onderwerp, gelijk 't in de nieuwe questien gemeenlijk geschied. Maar wat 'er af zy, de Reformateurs gingen zo ver niet, als wel de Roomsch-Katholijken: want de Paus aanbood rond uit, dat hy aan Hendrik dispensatie zou geeven, om twe Vrouwen te gelijk te hebben; en de Ministers des Keizers toonden zich zeer wel geneigd, om het groot geschil, 't geen zy tusschen hun Meester en Hendrik zagen, op deze wijs te beslechten. Ik weet, dat de Paus Kassali verbood, aan de Koning te schryven, dat deze raad van hem kwam: maar als men zekere lieden verzoekt, een zaak geheim te houden, geschied het bywylen meer om hen te doen ruchtbaar maaken 't geen men hen vertrouwt, als om 't hen te doen swygen. Eindelijk, een brief van Osiander aan Melanthon leert ons, dat de laatste geensins voor de veelheid der vrouwen was; want den ander tracht hem te bewyzen, dat de Koning Katharina verlaaten, en weer trouwen moest. Melanthon geloofde alleenlijk, dat Leviticus ten dezen opzichte geen zo volkomene onderhouding vereischte, of ze leed wel eenige uitzondering.

Siet in de Historie van Mylord Herbert een brief over dit onderwerp, welke is van den 18 September. 1530.

Gevoelen der Luithersche Doctors.

Siet d' instructien, die Kromwel kreeg door de handen van Barns, zijnde in de Bibliot. van M. Cotton. Vitell. B. 13.

Daarenboven, toen de Koning Anna van Boelan getrouwd had, en dat hy de Luithersche Doctors zijn twede huwelijk trachtte te doen goedkeuren, baden zy hem, hen daar over niet te perssen. Aldus zie ik gantsch geen schijn, dat Melanthon voor de veelheid der vrouwen heeft konnen wezen, daar hy Hendriks twede huwelijk veroordeelde. En om noch iets te zeggen, 't geen de gedachte der Protestanten over deze materie tot in de grond te kennen geeft: Fox, Bisschop van Here-

reford, die genoegſaam in hun gevoelens trad, wierd na Duitſchland gezonden, ten einde te trachten en d'echtſcheiding, en 't daar opgevolgde huwelijk, aldaar te doen goedkeuren; maar de Luitherſchen toonden zich in deze gelegentheid altemaal zeer ingetogen, 't zy dat zy den Keizer vreeſden, of dat zy oordeelden, dat de beweegredenen van des Konings beleid niet al t' eerlijk hadden geweeſt. d'Eerſte gedachte, welke zy in deze zaak hadden, was dat d'inſtellingen van Leviticus niet moraal waren; dat ze geen kracht onder de Chriſtenen hadden; en dat het Evangelie geen wetten gemaakt hebbende, raakende de graaden of trappen des maagſchaps, de Vorſten en d'Overigheden die maaken konden, zo als 't hen beliefde. Vervolgens, toen de zaak wat meer ondertaſt was, veranderden zy van gevoelen: maar daar in kwamen zy nimmermeer overeen, dat een alreedts gemaakt huwelijk verbroken kon worden; en zy verſterkten malkander hoe langer hoe meer in deze laatſte meening. Invoegen dat zy beide des Konings huwelijken veroordeelden, gelijk men zien kan uit het beſluit van hun raadpleegingen, 't geen in onze Verzameling is. 1530.

De Luitherſchen doemē Hendriks eerſte huwelijk, en keuren 't ander niet goed.

No. 41.

Men zal zich buiten twyfel verwonderen, dat de Reformateurs van Duitſchland, die van noden hadden door een zo machtig Vorſt, als Hendrik, beſchermd te worden; die, met zich maar een weinigje na zijn inborſt en neigingen te ſchikken, hem tot Hoofd zouden konnen gehad hebben; die in dit oogmerk niet meer te doen hadden als zijn afkeer van 't Roomſche Hof voort te kweeken; eindelijk, die hem nimmermeer moeſten vertoornen; echter in een zo tedere gelegentheid koel geweeſt, en zich, ten opzichte van de daad, tegen hem verklaard hebben, hoewel zy zich, ten opzichte van 't recht, voor hem hebben verklaard. Maar zo men die loosheid, die ſtaatkunde, en die geveinſdheid van het Roomſche Hof, niet in hun beleid en ziet; men ziet 'er ten minſten de vryborſtigheid, d'oprechtheid, en de gewiſſe der Apoſtoliſche tijden, in.

Toen de Graaf van Wiltshire, en d'andere Gezanten van Hendrik, te Bolonien gehoor by den Paus hadden, weigerden zy, hem de voeten te kuſſen, hoewel de Paus zulks van hen verwachtte; en zonder zich met complimenten op te houden, verzelden zy hun klachten met groote kracht, ja zelfs met dreigementen. Zy zeiden hem; dat de Koning, volgens de wetten van Engeland, nergens gedagvaard kon worden; en dat deze Vorſt nooit zou toeſtaan, dat zijn zaak te Romen uitgewezen wierd. Klement antwoordde; dat, hoewel Katha-

Ziet Fox.

Hendrik weigert te Romen te verſchynen.

1530. rina hem perste, om Hendrik te dagvaarden, hy echter niet verder zou gaan, indien zy hem beloofden, dat hun Meester in de zaaken der Religie niets vernieuwen zou. De Gezanten vervoegden zich vervolgens by den Keizer, die hen antwoordde; dat zijn eer en zijn gewisse niet en leeden, dat hy de Koningin, zijn Moeye, verliet. Kranmer aanbood, te bewyzen alles 't geen hy geschreeven had; maar men weet niet, of deze voorslag aangenomen wierd. Alleenlijk weet men, dat de Paus, om blyken van zijn genegentheid aan Hendrik te geeven, Kranmer vereerde met de waardigheid van zijn Biechtvader in Engeland. Deze Doctor bleef eenige maanden na 't vertrek der Gezanten te Romen, en deed van daar een reis in Duitschland, daar hy de kennis kreeg van de vermaarde Cornelius Agrippa. Hy sprak met hem wegens de zaak van d'Echtscheiding, en vertoonde 'er hem de noodzaakelijkheid zo wel af, dat dese groote man de vervolgingen van Hendrik met grooten yver verdedigende, zeer kwalijk van den Keizer gehandeld wierd, en eindelijk in de gevangenis stierf.

Kranmer aanbied, zijn boek te verdedigen.

De drie Staaten des Koningrijks schrijven aan de Paus.

Zo haast als de Koning d' uitwijzingen der beroemdste Academien, en de gevoelens der geleerdste Canonisten, en der gaauwste Godtsgeleerden van Europa, in zijn handen had, dacht hy om een nieuwe pooging aan 't Roomsche Hof te doen, en vervolgens deze uitwijzingen gemeen te maaken, en de zelven t' ondersteunen met alle de bewijzen, op de welke men ze gegeeven had. En op dat zijn nieuwe verzoeken meer krachts by den Paus mochten hebben, deed hy aan hem schrijven door een groot getal der Leden van 't Parlement. Mylord Herbert zegt, dat het Parlement zelve aan de Paus schreef; maar hy vergist zich, zijnde de brief van den 13 July, en de zittingen des Parlements uitgesteld van den 21 Juny tot den 1 October. Deze brief wierd gebracht aan de voornaamste Leden van beide de Huizen, hoewel ze gins en herwaarts verspreid waren; en Kavendish betuigt, dat de Kardinaal Volsey de zelve met een groot genoegen tekende. Zy was getekend van dezen Prelaat, van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van vier Bisschoppen, van twe Hertogen, van twe Marquisen, van dartien Graaven, van twe Markgraaven, van drie-en-twintig Baronnen, van twe-en-twintig Abten, en van elf Leden van 't Huis der Gemeente. De meesten dezer laatsten waren Officiers van de Koning. De brief, en 't antwoord 't geen de Paus 'er op deed, staan in de Historie van Mylord Herbert: wy zullen ons derhalven vernoegen met 'er de zin af te geeven.

Ziet de Historie van Volsey, M.SC.

De

De brief behelsde in 't eerst: („) dat, dewijl het huwelijk des Koenings door verscheidene vermaarde Universiteiten, door verscheidene geleerde Canonisten, en door gaauwe Godtsgeleerden, veroordeeld was geworden, de Paus uit zich zelve recht aan deze Vorst had behooren te doen, zonder 'er toe verzocht, of aangemaand te zijn: dat hy ook noch had behooren te betrachten de verbintenissen, welken de gantsche Kerk in 't algemeen, en de Heilige Stoel in 't byzonder, aan Hendrik hadden: dat ondertusschen de rechtvaardigheid van de zaak, en d'aanhoudingen des Konings, niets voorgebracht hebbende, zy tot hun groot leedwezen, over een zo onwaardige handeling klaagden; maar dat, dewijl Engeland gedreigd wierd met d'elenden van een burgerlijke oorlog, indien men de successie tot de Kroon niet onbetwistelijk maakte, zy niet langer swijgen konden: dat het eenige middel om deze ongelukken te voorkomen, was den Koning in een staat te stellen om manlijke Kinderen te verwachten, met hem toe te staan weder te trouwen: dat zy zijn Heiligheid baden, een spoedige voldoening hier over aan hem te geeven: dat, zo hy dit niet en deed, men gelooven zou van de Heilige Stoel verlaaten te zijn, en dat men dan elders een hulpmiddel zou zoeken: dat men niettemin tot dit uiterst niet en zou komen, zo lang als men van de gerechtigheid des Paus iets te verhoopen zage. 1530. Inhoud van deze brief.

Klement vergeeft hen in zijn antwoord de krachtige uitdrukkingen van deze brief, en wil de zelven wel toeschrijven aan de genegentheid, welke zy voor hun Meester hebben. Hy bekent: („) dat hy grooter verbintenissen aan de Koning heeft, als zy zelven zeggen; maar hy vertoont hen, dat men hem met zeer weinig reden van onrechtvaardigheid, en van ondankbaarheid, beschuldigt: hy spreekt hen van de zaaken, welken hy voor Hendrik heeft gedaan; en hy verzekert hen, dat hy daar in meer geluisterd heeft na zijn genegentheid, als na de wetten. Hy voegt 'er by: dat, de Koningin de twe Legaaten geweigerd hebbende, en het Consistorie vindende, dat hy zich niet ontslaan kon van haar appel aan te neemen, hy zich altijd bereid had tot de zaak uit te spreeken; maar dat de Koning, ver van aan te perssen dat men 'er een eind af maakte, een weinigje uitstels van hem had doen verzoeken. De Paus zei noch: dat anderen, als Hendriks Ministers, hem d'uitwijzingen, daar men hem af spreekt, getoond hebben; doch dat het bevestigingen zon- Inhoud van het antwoord des Paus.

1530. „ der bewijzen zijn; en dat hy ten anderen zeer krachtige zaaken tot „Katharinas verdediging heeft: dat hy den Koning manlijke Kindederen toewenscht; maar dat hy God niet en is, om 'er hem te geeven: dat, wat hun dreigementen belangt, hy zich daar weinig „ mee bekommert: dat, zo zy toevlucht neemen tot ongemeene „ hulpmiddelen, zy tegen hun gewisse, en tegen hun eer, zullen handelen: dat zy zeer wel zouden doen, zo zy andere gevoelens hadden: dat, ten argsten genomen, een Geneesmeester niet verantwoordelijk is wegens het kwaad, 't geen een Lyder zich zelven aandoet: dat hy groote inzicht heeft voor hun verzoeken; maar noch „ veel grooter voor den Koning: dat hy hem nooit iets geweigerd „ heeft, zo lang als zijn gewisse en zijn eer geleeden hebben, dat hy „ hem voldeed: en eindelijk, dat deze Vorst zich van de Roomsche „ Stoel allerhande gunsten kan belooven, mits dat ze noch de gerechtigheid, noch de Religie, krenken.

Ordonnantie van Hendrik, welke verbied Bullen van 't Roomsche Hof te neemen.

Ziet Mylord Herbert.

Maar de Koning vreezende, dat de Paus niets voor hem doen, en en zelfs dat hy eenige gunstige Bulle voor Katharina, of voor den ontgunstigden Kardinaal, in Engeland mocht zenden, verbood aan zijn Onderzaaten, Bullen van 't Roomsche Hof te neemen, welke strydig waren tegen zijn souverain gezag. De gevangenis, en andere ligchaamelijke straffen, zouden de straffing zijn der geener, die dit geod kwamen t'overtreden. Ter zelve tijd besloot hy, de rechtvaardigheid van zijn zaak aan al de wereld, en voornaamelijk aan zijn Volk, te kennen te geeven. Daar wierden geleerde mannen in 't werk gesteld, om t'examineren 't geen alreedts voor d'Echtscheiding geschreeven was, en om uit de Concilien, d'Oudvaders en de byzondere Auteurs, alle de dingen te verzamelen, welke de zelve ondersteunen konden. 'k Heb verscheidene Manuscripten, betreffende deze zaak, gezien. Dat der Bibliotheek van M^r.Smith behelst in 't lang de plaatsen, welken men in de Concilien, in d'Oudvaders, in de Scholastijke Schrijvers, en in de Canonisten, over deze materie gevonden had. Daar zijn noch drie andere Manuscripten van dezen aart in de Bibliotheek van Cotton. 't Eerste is een antwoord op de tegenwerpingen, welken de Medestanders der Koningin tegen deze plaatsen hadden gemaakt: Het twede wederlegt het boek des Bisschops van Rochester: En het darde verdeelt de gantsche materie in twaalf artijkelen, en bewijst de zelven. Ondertusschen, om al te veel herzeggingen te vermijden, verkortte men alle de bewijzen; en men maakte 'er een klein

Stukken geschreeven voor d'Echtscheiding.

boek-

boekje af, 't geen men voor eerst in 't Latijn, en naderhand in 't Engelsch drukte, en daar men d' uitwijzingen der Academien byvoegde. 1530. *Ziet onze Verzameling*, No. 42.

Hoewel wy alreedts zeer lang op deze zaak gestaan hebben, gelooven wy echter, dewijl zy d'oorspronk en de grond geweest is van alles 't geen sedert die tijd in Engeland is voorgevallen, dat het niet ondienstig zal zijn, een kort begrijp te geeven van de bewijzen, en de redenen, op de welken men de zelve grondde. Laat ons aanvangen met die van Hendriks Aanhangers. *Ziet de Biblioth. van M. Cotton. Otho.c.10. en Vesp.b.5.*

Substantie der zaaken, die over dit werk geschreeven wierden.

Zy zeiden dan: dat de wet, betreffende het huwelijk, aan Adam zelve gegeeven was geweest, toen hy noch in de staat der onnozelheid was; en dat d' opperste Wetgeever toenmaals uitsprak, („) *dat „de Man en de Vrouw maar een vleesch zouden wezen.* Maar, *voegden „zy 'er by*, dit heilig gebod in't gevolg door de bloedschandige vermengingen overtreden zijnde, vernieuwde Moses het zelve, en „verbood, binnen zekere trappen van maagschap te trouwen. De „geboden, welken hy ten dezen opzichte gaf, waren geen nieuwe „wetten: 't was maar het natuurlijk recht, hersteld in de staat van „haar eerste instelling, en gezuiverd van de misbruiken, die het „byna gesmoord hadden. Want, *vervolgden zy*, gelijk de voorreden, *Ik ben de Heere uwe God*, welke wy in 't hoofd van een gedeelte dezer geboden zien, genoegsaam betoont, dat ze een hemelsche oorspronk gehad hebben, bewijzen ook de gevolgen, die de „Heilige Schrift zelve uit hun overtreding trekt, dat ze moraal en „natuurlijk zijn. En in der daad, God noemt de verbreekingen dezer „wetten, grouwelen. Hy zegt, dat men daar door d'aarde ontreinigt: en de groote zonde der Kananëers, de zonde die God aandreef „om hen t'eenemaal uit te rooyen, is, dat zy zich aldus ontreinigd „hadden, en dat zy hun land hadden ontreinigd. Hier uit besllooten „Hendriks Aanhangers: dat de huwelijken, strijdende tegen de wetten van Leviticus, verbooden waren, niet alleenlijk door een bloot „gebod, 't welk volgens hen niet verbindelijk geweest zou hebben als „voor de geenen, daar het aan gegeeven was; maar inzonderheid „door het recht van de natuur: dat de Kananëers zonder dat geen „misdaad zouden hebben begaan, met wetten, welke voor hen niet „gemaakt waren, niet t' onderhouden: dat aldus het verbod van de „schaamte eens broeders t' ondekken; dit verbod 't geen men in „het 18 en in het 20 Capittel van Leviticus vind, een verbod was „van 't

Redenen voor Hendrik getrokken uit het O. Test.

Levit. 18. 20.

Levit. 18. v. 2, 4, 5, 6, 21.

vers 17, 24, 26.

vers 24, 25.

Levit. 18, 16. *en* 20. 21.

1530. ,, van 't natuurlijk recht, 't welk noodzaakelijk allerhande persoonen ,, verbond, en geen uitzondering leed.

,, Daarenboven betoonden zy, dat het Nieuwe Testament hun ge- ,, voelen insgelijks ondersteunden; en met dit inzicht brachten zy de ,, woorden van Johannes de Dooper tegen Herodes te berde, *Het en* ,, *is u niet geoorlofd de Huisvrouw uws Broeders te hebben.* Hier mee ,, trachtten zy te bewyzen, dat de geboden van Moses noch onder de ,, huishouding van Jesus Christus hun geheele kracht hadden. Vervol- ,, gens vielen zy op de historie van de Korintische Bloedschender, die ,, zijns Vaders Vrouw getroud had, en van den Apostel gedoemd ,, word; en hier op merkten zy aan, dat d' Apostel zulks een hoe- ,, rery noemd, die ook onder de Heidenen niet genoemd en wierd: ,, waar uit zy dan besloten, dat de trappen des maagschaps verbooden ,, waren, volgens het natuurlijk recht; dewyl de Heidenen, die ,, geen anderen leidtsman hadden als de natuur, de zelven erkenden, ,, en onderhielden. Men moet noch aanmerken, *voegden zy 'er by*, ,, dat Paulus hier het woord van Hoerery gebruikt, 't geen een alge- ,, meen woord is, waar onder allerhande onwettige vermengingen ,, van mannen en vrouwen begreepen zijn; invoegen dat men, overal ,, daar de Hoerery verbooden word, ook d' onwettige Huwelijken ,, onder verstaan moet. Eindelijk, zy geloofden, dat Jesus Christus ,, de grond des maagschaps, welke men door het Huwelijk maakt, be- ,, vestigd had, hebbende zo wel als God gezegt; *dat de Man ende* ,, *Vrouw een zelve vleesch zijn.*

Andere redenen, getrokken uit het N. Testament.

Matth. 14. 4.

1 *Kor.* 5. 1.

Na hun zaak aldus met voorbeelden, getrokken uit het Oude en uit het Nieuwe Testamant, vastgesteld te hebben, namen zy toevlucht tot de Overlevering. („) Daar is geen goed Katholijk, *zeiden zy*, ,, welke ontkent, dat men in alle twyfelachtige questien d' Overleve- ,, ring der Kerk moet volgen. Nu, al was onze questie zelfs duister, ,, zy is uitgeweezen door de Pausen, door de Concilien, door d' Oud- ,, vaders, en door de Leeraars van de Kerk. Zo nu byzondere lieden ,, beweeren, dat ze de Schriftuur beter verstaan, als al het overige des ,, wereldts, dat 's Kettery invoeren, en zich Luithersch verklaaren.

Redenen, getrokken uit het gezag der Oudvaders.

,, De eerste en de oudste Auteur, dien zy hier over aantrokken, ,, was Tertullianus, die een eeuw na d' Apostelen leefde; en zy be- ,, weezen met texten van dezen Oudvader, dat het verbod van een ,, Schoonzuster te trouwen toen ter tijd in zijn volle kracht was, zelfs ,, ten opzicht der Christenen.

,, Van

„ Van het getuigenis dezes doorluchtigen Schryvers gingen zy over „ tot het getuigenis der Pausen, en betoonden: dat Gregorius de „ Groote, de eerste Paus die uitspraak over deze questie gedaan heeft, „ Hendrik t' eenemaal gunstig was: dat de Monnik Augustinus, d'A- „ postel van Engeland, dezen Paus over verscheidene swaarigheden „ geraadpleegd, en hem onder andere dingen gevraagd hebbende, „ *of 't een Man geoorlofd was zijns Broeders Weduwe, of zijn Nicht,* „ *gelijk men toen ter tijd zei, te trouwen*, Gregorius daar op antwoord- „ de; dat diergelijke huwelijken ongeoorlofd waren; dat, zo eeni- „ gen der nieuwe Bekeerden in zodanige verbintenissen waren, men „ hen vermaanen moest, zich van hun Vrouwen te speenen; en dat „ men hen moest vertoonen, dat zy daar een groote zonde mee be- „ gaan hadden. Zekerlijk, indien Gregorius geloofd had, dat de zaak „ twyfelachtig was, hy zou zo straf niet geweest hebben, in een tijd „ dat men arbeidde aan de bekeering van een gantsch groot Volk, en „ dat een voddery de voortgang des Euangeliums in Engeland vertraa- „ gen, of zelfs vernietigen kon. Zy voegden daar by, dat drie andere „ Pausen, (a) Calixtus, (b) Sacharias, en (c) Innocentius de III. zich „ zeer net voor d' altijdduurigheid dezer geboden van Moses verklaard „ hadden; dat Innocentius inzonderheid 'er met een grooten yver af „ sprak; en dat aldus de Heilige Stoel alreedts een uitwyzing voor „ den Koning had gedaan.

1530.

De 4 tegen Marcion,

(a) Calixtus ad omnes Galliæ Episcopos.
(b) 30 Quæst. 3. cap. Pitanum.
(c) De pres. cap Cum in Juventutem.

„ Zy zeiden ook noch: dat verscheidene Pro vinciaale Concilien de „ zelve zaak verklaard hadden: dat het Concilie van Niocesarea een „ iegelijk Man, die zijn Schoonzuster trouwde, en een iegelijke „ Vrouw, die aldus twe Broeders trouwde, in den ban deed (a): dat „ dit dekreet herhaald was geworden in een Concilie (b), gehouden „ onder Gregorius de II. dat men vervolgens in 't Concilie van Agde „ een lijst had gemaakt van alle de verboodene graaden, en dat men „ die van Schoonbroeder en Schoonzuster daar in begreepen had (c): „ dat men in 't twede Concilie van Toledo ook het zelve had verklaard: „ dat daarenboven een der dwaalingen, die Wiklef te last gelegd wier- „ den, zo te Londen als t' Oxford, en te Konstants, geweest had, dat de „ wet Godts zodanige huwelijken niet en verbood: eindelijk, dat de- „ ze dekreeten der Provinciaale Concilien authentijker gemaakt waren „ door de goedkeuring van het algemeen Concilie van Konstants, „ 't geen dezelven bevestigd had: dat aldus de Kerk zich ten dezen „ opzichte genoegsaam had verklaard, door de m ond van verscheide-

(a) Can. 2.
(b) Cap. 5.
(c) Can. 61.
(d) Cap. 5.

1530.

,, ne Provinciaale Concilien, en door de mond van een algemeen Con-
,, cilie.

Gezag der Griekſche Oudvaders.

,, De Griekſche Oudvaders kwamen vervolgens te voorſchijn, als
,, (a) Origenes, (b) S. Chryſoſtomus, en (c) Bazilius: en hier op be-
,, toonden Hendriks Advokaaten, dat deze laatſte Oudvader de zaak
,, veel ſterker aandringt, als de twe anderen. Na zijn voorbeeld, *ver-*
,, *volgden zy*, bewijſt (d) Heſichius, dat de trappen, verbooden in
,, Leviticus, algemeenlijk alle de menſchen verbinden; en dat deze
,, wetten altemaal moraal zijn, en by gevolg altijd onderhouden moe-
,, ten worden. Hy grond zich daar op, dat de Kananeërs, en d'Egyp-
,, tenaren van God zelve veroordeeld zijn, ter oorzaak dat zy in de
,, trappen des maagſchaps geen onderſcheid en maakten.

(a) *In 20 Levit.* (b) *Homyl. 71. Sup. Matt. 22.* (c) *Ep. ad Diod.* (d) *Super Levit. 18. & 20.*

Gezag der Latijnſche Oudvaders

,, Van de Latijnſche Oudvaders trokken zy voor eerſt aan Tertullia-
,, nus en drie groote Leeraars, (a) S. Ambroſius, (b) S. Hieronymus,
,, en (c) S. Auguſtinus, en betoonden: dat alle deze Leeraars d'Over-
,, levering der Kerk, wegens d'altijdduurigheid dezer geboden, wel-
,, ken zy beweezen dat men noch moet onderhouden; vaſt ſtellen:
,, dat zy antwoorden op de tegenwerpingen, die anderen tegen hen
,, deeden: en dat alle deze tegenwerpingen gegrond waren, of op het
,, voorbeeld van Abraham, die zijn Zuſter getrouwd had, en van Ja-
,, kob die de twe Zuſters had genomen; of op de diſpenſatie van
,, Deuteronomium.

(a) *Lib. 8. Ep. 66.* (b) *Contra Helvidium.* (c) *Contra Fauſt. c. 8. 9. 10. & queſt. 64 in Lev. Ad Bon. l. 3. c. 4. Lib. 15. de Civ. Dei c. 16.*

Gezag der hedendaagſe Schryvers.

,, Zy zeiden ook noch: dat d'Oudvaders, en de Leeraars der laat-
,, ſte eeuwen, van dit gevoelen niet af en weeken: dat [a] Anſelmus
,, het volgde; dat hy de geloovigen vermaande, niet te trouwen als
,, in verwyderde trappen; en dat hy antwoordde op de tegenwerpin-
,, gen, welken het voorbeeld der Dochters van Zelophehad aan de
,, ſtrydige party beſchikte: dat de Kardinaal Hugo, Rudolphus
,, Flaviacenſis, Robert van Duits, en Hugo van S. Victor, ook in
,, deze meening waren: dat [c] Hildebert, Biſſchop van Mans, ge-
,, raadpleegd zijnde in een geval van dezen aart, ontkend had, dat
,, een Man zijn Schoonzuſter kon trouwen; en dat hy de redenen had
,, bygebracht, op de welken hy zich grondde: dat [d] Yves van Char-
,, tres in een diergelijke gelegentheid, willende een Koning zijn Schoon-
,, zuſter trouwen, geantwoord had; dat deze Koning zo lang in den
,, ban moeſt blijven, tot dat hy zich van zijn Vrouw had afgeſcheiden:
,, dat men van het Godlijk recht niet diſpenſeren kon; en dat 'er gee-
,, nige offerande was, die zodanig een miſdaad kon uitwiſſchen, zo
lang

[a] *Super 18 Levit.* [b] *Lib. 2. de Sacramen. p. 2. c. 4. art. 2.* [c] *Epiſt. ad Archiep. Rothomag. & Epiſc. Sag.* [d] *Epiſt. 240.*

„ lang als de Zondaar in zijn zonde volhardde. Zy voegden 'er by; „ dat men noch verscheidene zulke plaatsen in den zelven Auteur kon „ vinden. 1530.

„ En gelijk de Scholastijke Schryvers, *vervolgden zy*, de zaaken met „ een uitsteekende wijsheid geëxamineerd hebben, en dat zy gemeen- „ lijk verder gaan, als d' andere Leeraars, zo laat ons eens zien, wat „ zy over deze materie zeggen. Altemaal verklaaren zy zich voor „ d' altijdduurigheid der geboden, welken Moses ons nagelaaten „ heeft, raakende de trappen des maagschaps. Aldus hebben Thomas „ Aquinas, Altissiodorensis, Petrus Paludanus, S. Antonius Floren- „ tinus, Johannes de Turre-crematâ; Johannes de Tabia, Jacobus „ Lausanus, en Astexanus, geoordeeld. Ten anderen hebben de „ Schryvers, welke (*) Wiklef bestreeden hebben, hem bestreeden „ over dit gevoelen, dat de geboden van Moses, tegen zekere huwe- „ lijken, onder het Christendom geen kracht meer en hadden. Deze „ Advokaaten brachten ons ook noch te berde verscheidene plaatsen „ van Petrus Tarantasius, van Durandus, van Stephanus Brulefer, „ van Ricardus de Media Villa, van Brianconius, van Gersonius, „ van Paulus Ritius; en zy voegden 'er de Canonisten by, als Johan- „ nes Andreas, Johannes Imolanus, den Abt van Palerme, Mattheus „ Neru, Vincentius, Innocentius, en Ostiensis: maar het is genoeg, „ dat men ze aangetroken heeft in de traktaaten, geschreeven tot de „ beweering der Echtscheiding.

Gezag der Scholastijke Schryvers. 2a. 2æ. *Quæst.* 154. *Art.* 9. *in tertiam, Quæst.* 54. *art.* 3. *in quartam, Dist.* 40. *Q.* 3 *&* 4.

(*) *Gelijk* Wydefort *Art.* S. Cotton, *de licitis & illicitis conjugiis.* Waldens *de Sacram. tom.* 2. *cap.* 134.

Gezag der Canonisten.

„ Zy stelden vervolgens voor een vaste regel; dat de geldigheid „ eens huwelijks niet noodzaakelijk afhangt van des zelfs voltrekking; „ en dat, als d' ondertrouw is geschied, 't huwelijk vervuld is, even „ als of het voltrokken was. Waarom, by voorbeeld, *zeiden zy*, „ kon Adonia Abisag niet trouwen? Om dat ze zijns Vaders Vrouw „ had geweest, hoewel deze Vader nooit tot haar genaderd was. „ Daarenboven zien wy, dat, volgens de wet van Mozes, zo een „ Dochter, die aan een Man ondertrouwd was, zich aan een ander „ over gaf, men haar steenigde, als schuldig aan overspel: waar uit „ dan volgt, dat de wezendlijkheid des huwelijks, en des zelfs geldig- „ heid, bestaan in de wederzijdsche belofte, welke de Man en de Vrouw „ aan malkander doen. 't Is op deze grond, dat Joseph waarlijk de „ Man van de Heilige Maagd was, hoewel ze alleenlijk ondertrouwd „ waren; en hy was 't zowel, dat hy zich van haar niet zou hebben „ konnen afscheiden, zonder haar een scheidbrief te geeven. Nu zou

Dat de wezendlijkheid des huwelijks bestaat in de wederzijdsche toestemming der partyen, en niet in de voltrekking.

1530. „een scheidbrief geen plaats gehad hebben, indien dit huwelijk niet „daadelijk had geweest, hoewel zonder voltrekking. 't Is hierom, „dat, hoewel Joseph de Moeder onzes Zaligmaakers nooit vleesche- „lijk bekend heeft, men hem echter in 't gevolg den Man van Maria, „en den Vader van Jesus heeft genoemd. Wat is de maagschap? *zeiden* „*zy noch.* 't Is, volgens alle Auteurs, een verbintenis, die uit het „huwelijk spruit: en, gelijk het huwelijk een Sakrement is, bestaat „al des zelfs kracht wezendlijk niet als in d'ondertrouw. Want zo „een Man, die de heilige Orders heeft ontfangen, niet en laat de ca- „taracter daar af te hebben, hoewel hy nooit consecratie heeft ge- „daan; is het dan zo onredelijk, dat het huwelijk door d'ondertrouw „vervuld zy, hoewel de voltrekking 'er niet op en volgt? Laat ons „noch zeggen, *vervolgden zy*, dat de voltrekking eerst een noodzaa- „kelijk gedeelte des huwelijks geworden is, sedert dat de Canonisten „'t aldus vast gesteld hebben. Wie zou beweeren, dat Adam en Eva „niet waarlijk Man en Vrouw waren voor deze daad, die eer een ge- „volg, als een onafschuivelijk gedeelte des huwelijks is? Men zou „deze meening gemakkelijk konnen ondersteunen, door het gevoelen „der meeste Canonisten; maar gelijk zy over dit onderwerp eenige „al te kittelende dingen gezegt hebben, gaan wy ze stilswygens voor „by. Hildebert, Bisschop van Mans, Yves van Chartres, en Hu- „go van S. Victor, bewyzen de zelve zaak met plaatsen van S. Chry- „sostomus, van S. Ambrosius, van S. Augustinus, en van S. Isi- „dorus. De Paus Niklaas, en 't Concilie van Tribure, doen de we- „zendlijkheid des huwelijks niet bestaan, als in d'ondertrouw, en in „de zegening der Kerk. Uit dit alles besloten zy; dat, al had zelfs „de Prins Arthus Katharina nooit vleeschelijk bekend, zijn huwe- „lijk met haar niettemin altijd daadelijk geweest zou hebben; en dat „derhalven de Koning deze Princes met recht niet had konnen trou- „wen. Maar, *hernamen zy*, 't is gewis, zo anders een zaak van de- „zen aart gewis kan wezen, dat de Prins zijn huwelijk voltrokken „had. Wy hebben 'er elders de redenen af gezegt; en daar is noch „maar een omstandigheid te verklaaren. De Koningin bied aan, te „sweeren, dat de Prins Arthus haar nooit bekend heeft: doch het „Geestelijk Recht stelt tot een regel, dat men den eed van een der „partyen niet aan moet neemen, als 'er sterke vermoedens voor het „tegendeel zijn. Daarenboven, de Prins Arthus gestorven zijnde, „droegen eenige Mevrouwen groote zorg voor de Princes, in de ge-

„dach-

„ dachte dat zy ſwanger was; en nooit heeft zy een eenig woord ge- 1530.
„ zegt, 't geen dit gevoelen om ver kon ſtooten. Laat ons hier byvoe-
„ gen, dat het Brevet, daar men zo veel af ſpreekt, rond uit zegt, dat
„ dit huwelijk van de voltrekking gevolgd is geworden; in plaats
„ dat de Diſpenſatie van Julius de II. deze omſtandigheid onuitge-
„ ſproken liet.

„ Deſe Diſpenſatie van Julius, *vervolgden Hendriks Advokaaten*, is
„ aldus d' eenige grond des huwelijks van onzen Koning met Kathari-
„ na, d' eenige hinderpaal die hun echtſcheiding belet. Waarlijk, de
„ de Canoniſten doen alles 't geen zy konnen, om de ſouveraine macht
„ der Pauſen hoe langer hoe hooger te verheffen: doch hier verklaa-
„ ren zy zich voor den Koning. Hun reden is; *dat, dewijl de geboden*
„ *der Kerk onder den Paus zijn, hy 'er wel af diſpenſeren kan: maar,*
„ *alzo de Godlijke wetten boven hem zijn, dat hy 'er 't gezag niet af kan*
„ *verminderen.* Dit zijn de woorden van Thomas Aquinas; en Petrus
„ Paludanus voegt 'er by: dat de Paus niet diſpenſeren kan van de
„ trappen des maagſchaps, vermits zodanige huwelijken ſtrydig zijn
„ tegen het Godlijk recht. Zy brachten hier over een ſchoon voor-
„ beeld te berde, 't geen zy uit Turre Crematâ haalden; te weeten,
„ dat een Koning van Vrankrijk zijns Vrouws Zuſter willende trou-
„ wen, de Rota, een vermaarde Rechtbank van Romen, eindelijk
„ oordeelde; dat, indien eenig Paus eertijdts een diergelijke diſpen-
„ ſatie gegeeven had, 't zy dat hy den aart der zaak niet en wiſt, of
„ dat hy omgekocht was geworden, men hem niet moeſt navolgen:
„ en dat de Kerk zich door de wetten, en niet door zodanige voor-
„ beelden beſtierde. Zy beweerden daarenboven: dat S. Antonius,
„ en Johannes van Tabia, in het zelve gevoelen waren; en dat een
„ Engelſchman, Bakon geheeten, het tegendeel geleerd hebbende,
„ hy daar over te Romen beſtraſt wierd, en zijn woorden herriep: dat
„ de Canoniſten insgelijks van dit gevoelen niet af en weeken: dat Jo-
„ hannes Andreas, Johannes Imolanus, en d' Abt van Palerme,
„ 't zelve ſtaande hielden; en dat men, volgens den laatſte, zeer
„ ſtreng moeſt wezen in d' onderhouding dezer Moſaïſche geboden,
„ vermits ſommige Vorſten dikwils diſpenſatie verzochten: dat de
„ Paus Alexander de III. nooit wilde toelaaten, dat een Jongman van
„ Pavien de Weduwe van zijn oudſte Broeder trouwde, hoewel de
„ Vader plechtiglijk geſworen had, dat hy ze te ſamen zou huwelij-
„ ken; en dat deze Paus zei, dewijl een diergelijk huwelijk ſtrydig

Dat de Diſpenſatie van Julius de II van geene waarde was.

In quod l. 4. art. 13. Et in 4 diſt. 15. q. 3. art. 2. Super cap. Conjunct 35. q. 2. 3.

Super cap. Literi de Reſt. Sponſal. Cap. ad Audien. Sponſal.

1530. „ was tegen het Godlijk recht, de Vader berouw moest hebben van „ zijn lichtvaardige eed.

„ Zy betoonden ook noch: dat, volgens d'Oudvaders, de Kerk zelve „ van het Godlijk recht niet dispenseren kon; en zy trokken hier over „ aan S. Cyprianus, S. Basilius, S. Ambrosius, Isidorus, en S. Bernadus; „ behalven de Pausen, als Urbanus, Tabianus, Marcellus, en Innocen- „ tius; en behalven een ongeloofelijk getal van andere Schryvers.

„ Thans gingen zy noch veel verder; want zy beweerden: dat de „ macht van van de Canons te dispenseren, die macht welke het Room- „ sche Hof toen ter tijd had, niet oud en was: dat de Pausen Sozimus, „ Damasius, Leo, en Hilarius, erkend hadden, dat zy, noch d'in- „ stellingen der Kerk veranderen, noch tegen de leer, en 't gebruik „ der Oudvaders konden gaan. Men zei noch: dat, zo d'Apostelen „ hadden verklaard, dat zy in geenerlei wijs tegen de waarheid kon- „ den handelen, de Pausen by gevolg de wetten Godts, die de waar- „ heid zelve is, nimmmermeer konden vernietigen: dat, hoewel „ men in deze Opperpriesters de volheid der Apostolische macht er- „ kende, deze macht niettemin aan haar onderwerp verbonden was, „ dat 's te zeggen, aan de zorg der zielen; en dat, hoewel 'er geen „ hooger vuurschaar was, als die van Romen, echter heilige Bis- „ schoppen, dewijl S. Paulus zich wel tegen S. Petrus had gesteld, den „ geboden van deze vuurschaar ongehoorzaam konden zijn, als zy de „ zelven onrechtvaardig vonden: dat alle d'eeuwen voorbeelden van „ dit beleid beschaften; dat Elbald, Koning van Engeland, een „ bloedschendig huwelijk ingegaan hebbende, Laurentius, Navol- „ ger van de Monnik Augustinus in 't Bisdom van Kantelberg, nooit „ d'absolutie aan deze Vorst wilde geven, eer hy een zo verdoeme- „ lijke handel afgesneeden had; dat de Paus zelve, meer inwilligen- „ de als Laurentius, voor den Koning sprak; en dat, ziende zijn ge- „ beden vruchteloos, hy overging tot dreigementen; maar dat de „ Bisschop altijd by zijn besluit bleef: dat een ander Prelaat, Donstal „ geheeten, zich op de zelve wijs had gedraagen, ten opzichte van „ de Graaf Edowijn, en gantsch geen werk en maakte van d'aanbe- „ veeling des Paus: dat het aldus den Bisschoppen van Engeland toe- „ kwam, en inzonderheid den Aardtsbisschop van Kantelberg, den „ Koning te vermaanen, van de zonde af te wijken: dat, zo deze „ Vorst het niet en deed, zy de geestelijke macht in handen hadden: „ en dat een iegelijk, die daadelijk in de zonde was, geen absolutie

Bisschoppen die zich tegen Pausen stellen. *Gul. Malmes. l.* 1.

„ ver-

„ verwachten moeſt. By alle deze Autoriteiten, voegden zy noch 1530.
„ eenige overweegingen, gegrond op de Reden, of om beter te zeg-
„ gen, op de Schoolfilozofie, die toen ter tijd in 't algemeen de plaats
„ van de Reden bekleedde.

„ En vermits men hen voor kon werpen, dat deze geboden van Moſes door Jeſus Chriſtus, noch ook door zijn Apoſtelen, niet beveſtigd en waren, antwoordden zy: dat, gelijk deze wetten een gedeelte van 't natuurlijk recht maakten, het niet noodzaakelijk had geweeſt, dat de Zaligmaker de zelven in 't byzonder beveſtigde, zijnde het natuurlijk recht in 't algemeen beveſtigd door deze woorden, *ik ben gekomen, niet om de wet te vernietigen, maar om ze te vervullen:* dat daarenboven Jeſus Chriſtus de grond des maagſchaps beveſtigd had door deze andere woorden *de Man en de Vrouw zullen maar een vleeſch wezen*: dat S. Paulus een bloedſchendig huwelijk had veroordeeld: en eindelijk, dat, al was ook zelfs de Heilige Schrift niet precies op deze materie, zy d'Overlevering der Kerk hadden, welke hen uit de bekommering reddede; die Overlevering, gelijk in gezag met het geſchreeven Woord, zo men 't Roomſche Hof, en de beſte Schryvers van die tijd, geloofde; die Overlevering, waar af zy zelfs artykelen des Geloofs aanamen, en zonder de welke zy vonden, dat ze moeite genoeg zouden hebben, om de leere der zeven Sakramenten vaſt te ſtellen, en zich wegens andere punten tegen de Ketters te verdedigen. En zy eindigden, met te zeggen; dat, zo 'er, ten dezen opzichte, ſedert ettelijke eeuwen misbruiken ingeſloopen waren, of zo eenige Pauſen tegen het gebruik van de gantſche Oudheid hadden gehandeld, dit klein getal van misbruiken niet genoeg en was, om de kracht der Overlevering van zo veel eeuwen te ſmooren.

Gezag van d' Overlevering.

Dit waren de redenen, daar men op drong, om de rechtvaardigheid van Hendriks vervolgingen te bewyzen. Men bracht hier over verſcheidene andere dingen te berde, welken men uit de Schrift, en en uit eenige wereldlijke Auteurs haalde, maar daar wy ſtilſwygens over heen ſtappen. Laat ons de regelen van de billijkheid volgen, en toonen, op wat wyze Katharina de geldigheid van haar huwelijk verdedigde. Indien men 'er af uitzondert Cajetanus, en Victoria, welker tractaaten over deze materie te gelijk met hun werken gedrukt zijn, heb ik niet een Manuſcript, noch niet een boek, voor de rechten van deze Vorſtin, konnen vinden. Maar ik heb, zo uit een antwoord aan

de

1530. de Biſſchop van Rocheſter, die tegen d' echtſcheiding geſchreeven had, als uit eenige andere Auteurs van des Konings zyde, de volgende redenen verzameld.

„Voor eerſt, *zei men*, de geboden van Moſes, betreffende de „trappen des Maagſchaps, hebben nooit een gedeelte van 't natuurlijk recht gemaakt. Anderſins zou God 'er niet af gediſpenſeert hebben, gelijk hy in Deuteronomium heeft gedaan. Daarenboven zijn „deze geboden, voor Moſes, van de gezegende Stam niet onderhouden geworden: De Kinderen van Adam hebben malkander getrouwd: Abraham heeft zijn Zuſter ten wyve genomen: 't huwelijk „van Jakob met Lea en Rachel is genoegſaam bekend: en Juda, na twe „zyner Zoonen aan Thamar gegeeven te hebben, belooft haar noch de „darde. Deze geboden waren dan maar polityke of burgerlijke geboden, die tegenwoordig geen meer kracht hebben, als de Kerk hen „geeft. Nu kan de Heilige Stoel diſpenſeren van d' inſtellingen der „Kerk. Eindelijk, op wat wyze dit recht geweeſt zy, zo Moſes de „Jooden 'er wel af gediſpenſeert heeft, waarom zou de Paus de macht „niet hebben van 'er de Chriſtenen af te diſpenſeren?

Redenen voor de Koningin.

„Ten twede, *voegden Katharinas Advokaaten 'er by*, als Leviticus aan een Man verbied, zijn Schoonzuſter te trouwen, 't geſchied om het overſpel te doemen. Aldus, wanneer wy leezen, *gy „en zult de ſchaamte uws Broeders niet ontdekken*, moeten wy daar „onder verſtaan, *zo lang als die Broeder in 't leven is*. De grond van „deze uitlegging is zichtbaar in Deuteronomium, alwaar God aan ieder Jood toelaat, zijn Schoonzuſter te trouwen, als ze weduwe is.

„Ten darde, *vervolgden zy*, de voorbeelden, die men uit het „Nieuwe Teſtament haalt, bewyzen niets in deze queſtie. Voor eerſt, „zo wy Euſebius, en Joſephus, twe geloofwaardige Auteurs, gelooven, leefde Philippus, Herodes Broeder, noch, toen deze „Herodias onderhield: aldus kon de miſdaad van deze Koning zo „haaſt een overſpel, als een bloedſchande, wezen. En wat belangt „den Korinther, daar d' Apoſtel Paulus af ſpreekt, de text zelve „wijſt ons aan, dat de Vader van deze Man niet dood en was, toen „de zonde begaan wierd: want d' Apoſtel zegt, dat zodanig een „hoerery noch onder de Heidenen niet en was genaamd. Nu weet „een iegelijk wel, dat het by de Perſiaanen, en by andere Volkeren, „een Man geoorlofd was, zijn Schoonmoeder, na de dood haars

„Ge-

„ Gemaals, te trouwen. En onder de Jooden zelven hebben wy Ado- 1530.
„ ſnia, die Abiſag, zijns Vaders Byſlaap, ten huwelijk verzoekt.

„ Ten vierde, *zeiden noch deze Advokaaten*, de Pauſen konnen „ niet alleenlijk van de Canons, maar ook van het godlijk recht diſ- „ penſeren. Ziet men hier niet dagelijks toelaaten, geloften, ende „ eeden te verbreeken; hoewel de houding der eenen en der anderen „ door het twede gebod aan alle menſchen opgelegt is? Even eens, „ hoewel God verbooden heeft te dooden, ziet men de zelve Pauſen „ niet een groot getal van miſdaadigen ter dood doen brengen? Einde- „ lijk, als de grond van dit gebod geen plaats ſchijnt te hebben, komt „ het hen dan niet toe, kennis van de zaak te neemen, en 'er vonnis „ over te vellen? Immers leert de *Summa Angelica* ons dit. Wy kon- „ nen 'er noch byvoegen, dat de macht van in zekere gevallen te diſ- „ penſeren van een zo groote noodzaakelijkheid in de Pauſen is, als de „ macht van de Heilige Schrift te verklaaren. Daarenboven, wanneer „ men vraagt, of de verbiedingen van binnen de trappen des maag- „ ſchaps te huwelijken moraal, en bygevolg van een altijdduurende „ en algemeene verbintenis zijn; wanneer men, zeg ik, eendierge- „ lijke vraag doet, wien komt het toe de zelve uit te wyzen, dan den „ Paus? Laat ons voorbeelden by deze regel voegen. Een Man zijn „ eigene Zuſter getrouwd, en verſcheidene jaaren met haar geleefd „ hebbende, lei de Paus Martinus de zaak in overweeging, en nam „ 't advijs der Godtsgeleerden, en der Canoniſten. Hier na beveſtigde „ hy het huwelijk, om een groote argernis te vermijden. S. Antoninus „ van Florence zei daar op, dat, dewijl de Paus beide de partyen „ geabſolveerd had, men hen niet t'eenemaal verdoemen, en hen „ aan 't oordeel Godts moeſt ſtellen.

„ Ten vijfde, *voegden zy 'er by*, alles 't geen een diergelijke diſ- „ penſatie geldig kan maaken, word hier gevonden. Daar is een hu- „ welijk gemaakt, om de vrede tuſſchen twe machtige Koningrijken „ t'onderhouden, en dit huwelijk beſtaat twintig jaaren lang: wat „ argernis zou het niet voor de gantſche Kerk wezen, het zelve te wil- „ len verbreeken? wat voorbeeld voor d'andere Vorſten? wat gevaar „ voor hun Onderzaaten, dewijl de meeſte Koningen geen recht meer „ tot de bezitting van hun Kroon zouden hebben, indien zodanige „ huwelijken onwettig verklaard wierden?

„ Ten argſten genomen, *zeiden zy noch*, zo 'er in de Bulle, of in „ het Brevet, nietigheden zijn, 't komt den Paus toe daar af t' oor-

 deelen;

1530. „ deelen; en slechte Prelaaten zouden zich, sonder een uitsteekende „ laatdunkenheid, zulks niet konnen onderwinden.

Replique van des Konings Advokaten.

De Schryvers van des Konings zyde herantwoordden in 't algemeen op dit antwoord des Koningins: („) dat de geenen, die 't luidst „ voor d'Overlevering schreeuwden, de minste staat 'er af maakten: „ dat, zo zy de zelve volgden, als ze hun gedachten of hun voorneemens ondersteunde, zy ze verwierpen, zo haast als ze afliet „ hen gunstig te zijn: dat Cajetanus d'eerste was, die zijn byzondere „ gevoelens boven de leere des Kerks had durven stellen: dat hy daar „ door de zelve Kerkelijke tucht verdiende, voor de welke de Luiterschen bloot gesteld waren: dat inder daad zich aldus tegen alle „ d'Oudvaders, en tegen alle de Leeraars op te werpen, was de Ketters de zaak gewonnen geeven, de byzondere verklaaringen van de „ Heilige Schrift bekrachtigen, en de deur voor alderhande nieuwigheden openen: eindelijk dat, om de geenen, welke diergelijke gevoelens onderschraagden, t' overtuigen, men maar behoefde by te „ brengen, dat het zo veel nieuwigheden waren, strydende tegen de „ leere van alle d' eeuwen.

„ Daarenboven, *voegden zy 'er by*, kan men ieder artijkel in 't byzonder wederleggen.

„ 't Eerste behelst, *dat d' onderscheiding vande trappen des maagschaps in d'eerste eeuwen des wereldts geen plaats gehad heeft.* Maar 1. „ wat kan men daar uit besluiten, als dat diergelijke huwelijken niet „ rechtdraadts tegen het vernuft streeden? En laat ons ten dezen opzichte aanmerken, dat 'er in het natuurlijk recht klaare geboden zijn „ geweest, welke zich zonder moeite aan de geest aanbooden; maar „ dat 'er ook duistere en ongevoeliger geweest hebben, die men beswaarlijk, zonder een openbaaring, ontdekken konde. Deze laatsten zijn eigentlijk de geenen, welke d' eerbaarheid, of 't gemeen „ nut, betreffen; en zodanige waren de verbiedingen, die Moses „ deed, van binnen zekere trappen te huwelijken, op dat de geslachten niet besmet zouden worden door de vermenging des bloedts. „ 2. 't Beleid van Juda met Thamer heeft zulke haatelijke omstandigheden, dat men zeer wel zou doen 't zelve nimmermeer als een „ voorbeeld by te brengen: en wat belangt d'andere voorbeelden, „ welken men hier over te berde brengt, zy leeren ons maar, hoe „ blind de menschen zijn, zelfs in de zaaken van de natuur, zo ze de „ bystand van d'openbaaring niet en hebben. 3. Toen Moses van Le-

vi-

,, viticus difpenfeerde, heeft hy't fchijnbaarlijk niet gedaan zonder een 1530.
,, uitdrukkelijk bevel van God: en de Paufen hebben nooit zodanige
,, bevelen gekreegen. Nu dat God van het eerfte gebod gedifpenfeerd
,, heeft, dat betoont alleenlijk, dat, hoewel het zelve een gedeelte
,, van het natuurlijk recht maakte, het echter niet van het getal der
,, geenen was, die onveranderlijke befluiten tot grond hadden: 't kon
,, alleenlijk niet veranderd worden zonder een godlijke openbaaring.

,, In het twede artijkel tracht men een gevoelige waarheid door een
,, beuzelachtige en blaauwe onderfcheiding te verbafteren. Maar wat
,, noodzaakelijkheid was het, te verbieden een Schoonzufter t'onder-
,, houden, geduurende het leeven van haar Man, dewijl het bloote
,, overfpel alreedts door andere wetten verbooden was? Daarenbo-
,, ven moet men zich houden aan de gelijkvormigheid, die onder alle
,, defe verbiedingen is, van binnen zekere trappen des maagfchaps te
,, huwelijken; en men kan ze redelijker wijfe, niet in zulke ftrydige
,, zinnen neemen, dewijl ze altemaal in de zelve termen, en met de
,, zelve omftandigheden, gemaakt zijn.

,, Belangende het darde artykel, wy vinden wel, dat Herodias zich
,, van haar Man deed fcheiden; maar men ziet niet, dat deze Man
,, noch leefde, toen Johannes den Dooper den handel, welke Hero-
,, des met haar had, doemde. Daarenboven ftelde d'echtfcheiding
,, Phillppus, en zijn Vrouw, weer in het gemeen recht; invoegen
,, dat ieder van hen, aan den geen die 't hen beliefde, hertrouwen
,, konde. De mifdaad van Herodes beftond dan niet als in de nabe-
,, ftaanheid des bloedts, waar in het huwelijk van Herodias en Phillip-
,, pus hem met deze Vrouw gefteld had. En wat den Korintifchen
,, Bloedfchender betreft, zo de Hiftorie van Sirien ons voorbeelden
,, befchaft van eenige Vorften, welke hun Schoonmoeders getrouwd
,, hebben, deze voorbeelden zijn algemeenlijk gedoemd geworden;
,, en de Vorften, die in zulke mifdaadige huwelijken getreden heb-
,, ben, hebben zich daar door de haat van al de wereld op den hals ge-
,, haald.

,, Het vierde is gantfch vol van zeer twijfelachtige beveftigingen:
,, Men kan in 't algemeen zeggen; dat d'aanmaatigingen van eenige
,, Paufen niet aangemerkt moeten worden als een formeel recht; en
,, dat, dewijl de Kerk defe aanmaatigingen nooit goed gekeurd heeft,
,, zy niet krachts genoeg en hebben, om uitwyzingen van Concilien,
,, van Oudvaders, van Paufen, en 't gebruik van alle d'eeuwen, om ver
,, te ftooten.

 't Vyf-

1530. ,, 't Vijfde artijkel is van geen grooter kracht; vermits de redenen, ,, op de welken het huwelijk gemaakt was, altemaal valsch waren.

,, 't Zesde artijkel is van geen belang; dewijl het gezag van de ,, Paus in hem zelve, of in zijn Legaaten, altijd het zelve is.

Deze redenen voor d'eene en d'andere party verdeelden de geesten, na dat ieder zijn neiging, of zijn belangen, volgde; en na alle schijn zullen zy noch de zelve werking voortbrengen. De Vrouwen hielden 't met de Koningin, en de Mannen met den Koning.

De Koningin blijft altijd in het besluit van haar huwelijk te verdedigen.

Wat 'er af zy, niets was bekwaam om Katharina wijs te maaken, dat haar zaak niet rechtvaardig was. Niets was ook bekwaam om haar te verwaggelen in het besluit van de wettigheid haars huwelijks ten einde toe te verdedigen. De zoetheid, de vertooningen, en de wegen van bylegging waren altemaal vruchteloos. Men sloeg haar voor, doch zonder gevolg, dit geschil te stellen aan d'uitwyzing van vier Engelsche Prelaaten, of aan d'uitspraak van vier Leeken, welker vroomheid en bekwaamheid bekend, en die insgelijks Engelschen waren.

Houding van 't Parlement, den 16 January, den 20 Maart.

't Parlement vergaderde eindelijk; en de Koning, om zijn echtscheiding voort te zetten, maakte aan 't Hooger Huis bekend 't geen men voor hem uitgesproken, of geschreeven had. Zo haast als de Heeren genoegsaam onderrecht waren wegens d'omstandigheden van deze zaak, vervoegde zich de Kancelier, verzeld van twaalf Leden van dit Huis, zo Wereldlijke als Geestelijke, in 't Huis der Gemeente, en aanbood hen de zelve geschriften. De Ridder Brian Tuke nam ze uit zijn hand, en las overluid d'uitwijzingen der Acamedien, zettende 't Latijn in 't Engelsch over. Vervolgens aanbood men hen een honderd boeken, waar van d'Auteurs vreemdelingen waren; maar zy lazen 'er niet een af. Dit gedaan zijnde, verzocht de Kancelier de Leden van dit Huis, 't Volk t'onderrechten, dat, zo de Koning zich van Katharina wilde scheiden, het alleenlijk geschiedde om het best zijner Staaten, en om de rust van zijn gewisse, doch niet door zo weinig eerlijke beweegingen, als de geenen waren, welken eenige persoonen hem toeschreeven. Weinig daar na richtte zich het Hof aan de Vergadering der Geestelijkheid, daar men rond uit oordeelde, dat het huwelijk van deze Vorst niet wettig en was, en dat de dispensatie van Julius de II. geen kracht en had. 't Was 't alles 't geen de Koning voor dat maal begeerde.

Oordeel van de Vergadering der Geestelijkheid over Hendriks huwelijk.

De Geestelijken verlieten aldus de belangen van 't Roomsche Hof, en

en onderwierpen zich aan de wil van hun Vorst. Niets zou hen ook hebben konnen bevrijden van te buigen: en een gewichtiger zaak als die geschiedde in hun Vergadering. 1530.

De noodzaakelijkheid, daar Volsey zich in gevonden had, om expeditien tot de bediening van zijn ampt van Legaat van den Paus te neemen, had hem bloot gesteld voor de strengheid der Ordonnantien, gemaakt tegen de geenen, welke provisien van 't Roomsche Hof namen. En gelijk de meeste Geestelijken eenig proces, of eenige zaaken, in de Hoven van dezen Legaat hadden gehad, vonden zy zich by na altemaal in de zelve schuld gewikkeld, en bloot gesteld voor de strengheid der zelve wetten. Daarenboven had Hendrik, die de Geestelijken onder 't jok wilde houden, 't raadsaam geoordeeld, hen buiten d'algemeene vergiffenis te sluiten, welke hy, toen de zittingen des Parlements eindigden, aan zijn Onderzaaten vergunde. Vervolgens wierd de geheele Geestelijkheid voor des Konings Bank gedagvaard, ter oorzaak dat zy d'Ordonnantien, daar wy zo even afgesproken hebben, overtreden hadden. Maar om dit werk wel te verstaan, zo laat ons de zaaken van wat hooger ophaalen.

De goederen der Geestelijkheid verbeurd gemaakt.

't Gezag der Koningen van Engeland, dat der oude Keizers gelijk, had zich altijd, zonder onderscheid, over allerhande persoonen uitgestrekt. De Kerk trachtte niet de Geestelijke persoonen, noch ook de Geestelijke zaaken, aan hun gebied t' onttrekken. Zy rechtten de Bisdommen op: zy gaven d' Investiture der Benificien: zy beriepen de Geestelijkheid: en hun macht behelsde even zeer het wereldlijk, en het geestelijk. Daar van daan komt het, dat, toen de Pausen de paalen, welke van d'eerste Kerk gesteld waren, overtraden, en dat zy zich dienen wilden van de toelaatingen der Keizers, om hun gezag over alle de Katholijke Staaten uit te breiden, 't Koningrijk van Engeland zich 'er, krachtiger als eenig ander, tegenstelde. 't Is waar, dat deze Pausen eindelijk hun oogmerk bereikten; dat zy de macht aan zich namen van de beneficien te vergeeven, van verscheidene zaaken aan zich te doen appelleren, van Legaaten te stuuren; en dat zy, tot verscheidene opzichten, de souveraine waardigheid der Vorsten smoorden: maar het geschiedde niet als door krachtige en lange poogingen, na een dappere tegenstand uitgestaan, en na hun tijd wel waargenomen te hebben, 't zy als slappe Koningen den Troon bekleedden, of als de Vorsten elders zodanig bezig waren, dat zy zich met de Geestelijkheid niet overhoop wilden werpen. Alsdan namen

Gezag der Koningen van Engeland in de Geestelyke stoffen.

Aanmaatingen der Pausen.

1531. de Kerkelijke persoonen altijd de zyde van het Roomsche Hof, ter oorzaak der privilegien en vryheden, welken het hen deed genieten. Eindelijk echter, wanneer zy bemerkten dat t' elkens als zy een krygelachtigen Paus hadden, zy met inpositien en schattingen belaaden wierden, en dat het Roomsche Hof by d' Annates, de tienden, en andere gemeene lasten, noch ongemeene voegde, die de Geestelijkheid t' eenemaal bedierven, namen zy toevlucht tot de bescherming van den Vorst, welke hun Voorouders zo onvoorzichtiglijk verworpen hadden.

Wetten, door de welken men hen trachtte te beteugelen. *Matthieu Paris.*

Ten tijde van de Koning Eduard, de eerste van die naam, maakte men verscheidene wetten, om d' aanmaatigingen der Pausen te beteugelen: want het Hof van Romen als toen niet vernoegd met de Volkeren door afpersingen, welken een Geestelijke van die tijd vervloekt en beweent, uit te mergelen, gaf ook noch zelfs d' aanzienlijkste beneficien des Koningrijks aan vreemdelingen. 't Laager Huis deed 'er haar klachten over aan de Koning; en dit was de grond van een wet, welke verklaarde, dat men dit misbruik niet lyden moest: maar gelijk zy de straf der geenen, die de zelve zouden overtreden, niet uit en drukte, en dat ten anderen het Roomsche Hof niet gaarne van haar rechten, noch van haar voordeelen, afstond, had deze wet gantsch geen werking. Men maakte derhalven een andere onder de Regering van Eduard de III. Zoons zoon van Eduard de I. volgens de welke de macht van de beneficien te vergeeven behouden wierd aan de geenen, die waarlijk Priesterrecht hadden, en in de welke men verklaarde, dat een iegelijk, die uit kracht van eenige collatie, of van eenige provisie van het Roomsche Hof, onderneemen zou de geenen, welke wettiglijk de bezitting van een Kerkelijk goed genomen zouden hebben, t' ontrusten, van het tijdelijk en van het geestelijk zijner beneficien beroofd, in de gevangenis gesmeeten, en verweezen zou worden tot de boete, na dat den Koning die zou bepaalen.

Deze wet, die gemaakt wierd in 't 25 jaar van Eduard de I. word verhaald in de volgende Ordonnantie.

Wetten tegen de Provisielieden, *gemaakt in 't 25 jaar van Eduard de III.*

Door een andere wet verklaarde men, dat de *Provisielieden* (aldus noemde men de geenen, die Bullen van het Roomsche Hof namen) niet in des Konings bescherming ontfangen zouden konnen worden, en dat, zo iemand hen overlastigde, of hen eenig leed deed, 't zy in hun goederen, of in hun persoonen, men hem daar over niet zou moeyen. Twe jaaren daar na klaagde men, dat deze Provisielieden d' Engelschen voor vreemde Rechtbanken deeden verschijnen. Hier op maakte het Parlament een wet; *dat de geenen, welke aldus Engelschen*

gelschen voor vreemde Rechters getrokken hadden, om zaake die al-reedts in de gewoonlijke Rechtbanken geoordeeld waren, gedagvaard zouden worden, om daar voor te verantwoorden; en dat, zo zy binnen twe maanden niet en waren verscheenen, de verbeurtmaking en de gevangenis tegen hen plaats zouden hebben. Na elf jaaren wierden deze vonnissen bevestigd; maar zy hadden geen kracht, vermits men verwaarloosde de zelven in 't werk te doen stellen. In 't begin der Regering van Rykaard de II. besloot het Parlement, deze zaak krachtiger voort te zetten; en om de schrik te brengen in 't gemoed der geenen, die de twe eerste wetten kwamen t'overtreden, strekte het de strengheid'er af uit over alle de geenen, aan de welken de Provisielieden procuratien of volmachten gegeeven hadden, en over de persoonen die goederen van hen in pacht hielden. In 't zevende jaar van de zelve Vorst verklaarde men, dat geen vreemdeling beneficien zou mogen hebben, zonder des Konings bewilliging, die van zijn kant beloofde, dat hy dusdanig een verlof niet zou toestaan. Want een der groote listen van 't Roomsche Hof had geweest, een schaduw van souverainiteit aan den Koning te laaten, met te bewilligen, dat geen vreemdeling bezitting van een Beneficie in zijn Staaten kon neemen, zonder zijn toestemming: maar deze list, na dat het Parlement 'er in voorzien had, geen plaats meer hebbende, namen de Pausen toevlucht tot een ander middel, om al hun macht te behouden; dat was, de geenen, welke tot de beneficien genoemd waren, te verplichten, hun provisien, en hun Bullen, van Romen te neemen. Ondertusschen verbrak een nieuwe wet ook deze schikkingen; en gelijk 'er geschillen konden vallen over de noemingen, wierd het recht van de zelven te vereffenen gesteld aan de gewoonlijke Hoven, met een verklaaring dat de Bisschoppen zich zouden houden aan de vonnissen, door de gemelde Hoven gegeeven. Maar gelijk den Paus het oordeel van alle deze zaaken aan zijn Rechtbanken wilde trekken, verklaarde hy de Bisschoppen, welke daar in volgens de wetten des Koningrijks zouden handelen, in den ban. Men klaagde geweldig over dit beleid van 't Roomsche Hof. 't Laager Huis voegde 'er by, dat den Paus besloten hebbende verscheidene overbrengingen van Bisdommen te doen, en zich bereidende om de souveraine waardigheid der Koningen van Engeland onder de voeten te vertreden, zy hun goederen en hun leven zouden opofferen, om der zelver rechten te verdedigen. Vervolgens rieden zy den Koning, aan de Heeren te vraagen, wat hen docht

1531.

Deze wet wierd gemaakt in 't 27 jaar van Eduard de III. cap. 1.

In 't 38. *jaar van Eduard de III. cap.I.*

In 't I. jaar van Rijkaard de II. cap. 3.

In 't 12 *jaar van Rijkaard de* 2, *cap.* 15.

In 't 16 *jaar van Rijk. de II. Cap.* 5. (*of* 15.)

1531. docht van zijn geschil met Romen, en of zy zich in dit werk der Regalien by hem zouden voegen. Alle de wereldlijke Heeren verzekerden hem, dat ze rond uit zijn zyde zouden omhelzen. Wat de geestelijke Heeren belangt, zy wilden noch ontkennen, noch verzekeren, dat de Paus de macht had, of niet en had, van Prelaaten in den ban, en overbrengingen van Bisdommen, te doen: maar zy voegden 'er by, dat, zo zulks gebeurde, de Paus tegen de souveraine macht des Konings zou handelen, welke hun eed van getrouwheid hen verplichtte te verdedigen. Na deze groote verklaaring verordende het Parlement een geheele verbeurdmaaking van goederen, en de gevangenis, tegen de geenen die vonnissen van ban, Bullen van translatie of overbrenging, en in een woord, expeditien strydende tegen de rechten des Kroons, van de Roomsche Stoel kwamen te neemen. De zelve straf wierd ook gesteld tegen de geenen, welke diergelijke expeditien in Engeland brachten. En gelijk de verbrekers van deze wet vervolgd moesten worden, uit kracht van een bevel 't geen begon door *Præmunire facies*, noemde men ze de wet van *Præmunire.*

Toen Hendrik de IV. door een schandelijk verraad, de Kroon aan zich getrokken had, ontfingen de Bisschoppen, welke hem in deze gelegentheid altemaal hadden geholpen, indien men 'er Carlislus af uitzondert, tekenen van zijn erkentenis: maar hy ging in deze erkentenis zo ver niet, dat hy afstond van de rechten des Kroons; en hy liet niet toe, dat men de wetten, gemaakt tegen d'aanmatigingen der Pausen, veranderde. De Bernardynen aldus Bullen verkreegen hebbende, die hen van hun tienden ontlastten, en die hen verbiedende hun landeryen te verpachten, verordenden dat zy zelven die aan zich zouden houden, nam 'er 't Parlement kennis af, vernietigde de Bullen, onderwierp de geenen, die deze Bullen in 't werk zouden doen stellen, aan de gestrengheid der wetten, en vernieuwde d' oude ordonnantien tegen de Provisielieden.

In 't 2. jaar van Hend. de IV. cap. 4.

Maar hoewel deze ordonnantien, of wetten, gemaakt waren, om te voorzien in de misbruiken, daar men over klaagde, waren 't zo veel versmaade wetten, ter oorzaak dat de Ministers niet moedts genoeg hadden, om 'er d' uitvoering af aan te dringen. En in der daad, een eenige wel onderhoudene wet zou meer krachts gehad hebben als twintig wetten, welken een ieder kon aanmerken als woorden zonder ziel. In 't zesde jaar van de zelve Vorst, klaagde men, dat de tax van d' Apostolische Kamer, wegens de Bisdommen, drie maal hooger

In 't 6. jaar van Hend. de 4. cap. 1.

hooger was als van te vooren: maar het Parlement herstelde, ten dezen opzichte, de zaaken op d'oude voet. In 't volgende jaar vernieuwde men d'ordonnantie, die vijf jaaren te vooren gemaakt was; en men herriep de bewilligingen, welken de Koning gegeeven had, van verscheidene Bullen in 't werk te stellen. De wanordeningen van dag tot dag toeneemende, wierden d'oude wetten in 't zeventiende jaar van dezen Koning bekrachtigd. Men verklaarde, dat de verkiezingen vry zouden wezen; en dat de Koning, noch de Paus, die niet zouden konnen verbreeken. Ter zelve tijd gaf de Koning een algemeene vergiffenis aan alle de geenen, die d'oude ordonnantien overtreden hadden: 't geen het Roomsche Hof meer gerust stelde, als de wetten 't hadden vervaard. Dit deed, dat men onder Hendrik de V. deze vergiffenissen van geene waarde verklaarde; en men herstelde alle dingen in het gemeen recht.

1531.

In 't 7 jaar van Hend. de IV. cap. 6. 8.

In 't 17 jaar van Hend. de IV. cap 8.

In 't 4 jaar van Hend. de V. cap. 4.

Ondertusschen zou het Roomsche Hof mogelijk haar gevoelen getoond hebben over deze kwynende stormen, welken de Parlamenten van Engeland tegen haar aangemaatigd gezag leverden, indien dit Hof niet verswakt was geworden door een scheuring, die lange tyd duurde. Men had twe Pausen te gelijk; den een, die zich t'Avignon en den ander die zich te Romen hield. 't Belang der Koningen van Engeland was toen ter tyd zelve niet, als het belang der Koningen van Vrankrijk: d'eersten koozen een andere zyde als de laatsten, en verklaarden zich voor de Pausen van Romen. De Pausen stonden alstoen ter bescheidenheid der Koningen, gelijk de Koningen ter bescheidenheid der Pausen hadden gestaan: en 't was de tijd niet meer om bliksemen tegen de gekroonde Hoofden uit te werpen. Andersins zou gantsch Engeland in den ban gesteld geworden zijn, en met meer schijns van gerechtigheid als in andere gelegentheden.

Zo haast als ook de scheuring gesmoord was, wilde de Paus weer in de rechten der andere Bisschoppen van Romen treden; en in 't begin der Regering van Hendrik de VI. stuurde hy bliksemende Brevetten in Engeland. Gelijk geen Engelsch Auteur van deze zaak gesproken heeft, zal men my toelaaten de zelve niet stilswygende voorby te gaan. 't Manuscript, daar ik uit getrokken heb 't geen ik gaa verhaalen, is byna zo oud als de zaak zelve; en het behelst Brevetten van de Paus, en brieven van eenige Engelsche Prelaaten.

't Was Martinus de V.

't is in de Bibliotheek van M. Petit.

't Eerste Brevet is een bestraffing, welke de Paus deed aan Hendrik Chycheley, Aardtsbisschop van Kantelberg, die zich, om twe

1531. redenen, de gramschap van de Heilige Stoel op den hals had gehaald. d' Eerste, om dat, hoewel hy de waardigheid, daar hy zich mee bekleed zag, aan de Pausen verschuldigd was, hy zich niet en had gesteld tegen de wet, gemaakt in 't vierde jaar van Hendrik de V. De twede, dewyl hy vier jaaren daar na geleeden had, dat het Kapittel van Jork zich ontsloeg van den Bisschop van Linkoln, hoewel van den Paus genoemd, voor Aardtsbisschop aan te neemen, en zelfs dat het een ander verkoos. Niettemin, gelijk Hendrik de V. toen ter tijd de doorluchtigste Vorst des wereldts was, had de Paus hem niet durven vertoornen. Aldus wierd deze wet wel onderhouden, tot aan de regering van Hendrik de VI. Zoon, en Navolger van Hendrik de V. Engeland als toen van een kind geregeerd wordende, en veel van die wakkerheid, welke het weinig tijdts te vooren had, verlooren hebbende, besloot het Roomsche Hof, een zo gunstige gesteldheid waar te neemen. De Paus deed dan strenge bestraffingen aan den Aardtsbisschop Chycheley, over dat hy de belangen van de Roomsche Kerk, die hem Primaat van Engeland gemaakt had, niet beter en had gehandhaafd. Hy vertoonde hem vervolgens, hoe onrechtvaardig de wet van *Præmunire* was; en na hem vermaand te hebben, den yver van S. Thomas van Kantelberg na te volgen, die om 't verdedigen van de rechten der Kerk het marteldom geleeden had, belastte hy hem, op straf van den ban, aan de twe Huizen des Parlements, zo haast als de zelven vergaderd zouden wezen, te zeggen dat hun wet onrechtvaardig was, en dat alle de geenen, die ze gehoorzaamden, zich daar door de strengste tucht der Kerk op den hals laadden. Ter zelve tijd kreeg al de Geestelijkheid van Engeland last, op de zelve straf, om deze leer aan het Volk te prediken.

Dit Brevet is van den 5 Dec. 1426. Ziet onze Verzameling, No. 43.

Volgens alle schijn kweet Chycheley zich niet van de last, welke de Paus hem had gegeeven: want men ziet uit een twede Brevet, dat dezen Aardtsbisschop van zijn ampt van Legaat gesuspendeerd, of voor een tyd versteeken wierd. Hoewel dit Brevet zonder datum zy, kan men echter ten naasten by oordeelen, in welke tijd het geschreeven is; dewijl wy een protestatie van den Aardtsbisschop vinden, in dato den 6 April 1427. waar in hy zich van het vonnis des Paus aan het eerste algemeen Concilie, of aan de Vierschaar Godts beroept, ingeval zodanig een Concilie niet vergaderde.

't Is van den 6 May.

Een darde Brevet behelst, dat de Paus verscheidene maalen aan de Geestelijkheid van Engeland geschreeven had, om de zelve te verplich-

plichten de belangen der Kerk te handhaaven. d' Aardtsbiſſchop word daar in beſtraft, over gezegt te hebben, dat de Paus in deze gelegentheid zich zo yverig toonde, om geld in zijn kluiven te krygen. Martinus, vertoornd over dit verwijt, betuigt, dat hy geen ander oogmerk heeft gehad, als de privilegien, door Jeſus Chriſtus zelve aan de Roomſche Stoel vergund, en van d' Oudvaders, van de Concilien, en van de geheele Kerk erkend, te bewaaren.

Het vierde is veel bitſer. 't Is gericht aan de twe Aardtsbiſſchoppen; en om Chycheley des te grooter ſpijt te doen, word de Aardtsbiſſchop van Jork daar voor hem genoemd. In dit Brevet vernietigt de Paus zelve de wetten, gemaakt onder Eduard de III. en Rykaard de II. Vervolgens verbied hy, iets te doen, uit kracht van deze twe wetten. Hy doet de geenen, die ze onderhouden zullen, in den ban, en behoud voor zich alleen de macht van den ban weer af te neemen, 't en ware in doodts nood. Hy beveelt eindelijk, dat zijn vermaanbrieven gemeen gemaakt, en aangeplakt zullen worden. *Dit Brevet is van den 8 Dec.*

d' Univerſiteit van Oxford, de Aardtsbiſſchop van Jork, en de Biſſchoppen van Londen, van Durham, en van Linkoln, voegden zich by malkander, om den Paus te bevredigen, en gaven aan de vervolgde Aardtsbiſſchop zo voordeelige getuigeniſſen, als men zien kan. Chycheley ſtuurde deze brieven met een daar toe afgevaardigde Bode na Romen, betoonde zijn onderdaanigheden aan de Paus, en betuigde hem, dat hy alreedts alle zijn vlijt had aangewend, en dat hy ook nog daar in vervolgen zou, om het Parlament te brengen tot de wet van *Præmunire* te herroepen. Hy voegt 'er in zijn brief by; dat hy verſtaan heeft, dat de Paus vonnis tegen hem had geveld, 't geen ſedert d'invoering van het Chriſtendom in Engeland noch nooit tegen een Aardtsbiſſchop van Kantelberg gedaan was geweeſt; dat hy 'er uit zich zelve niets af en wiſt, hebbende de Koning hem verbooden zijn brieven t'openen, en in tegendeel gebooden de zelven, zo gezegeld als ze waren, ter Secretary te ſtuuren, op dat men ze daar bewaaren mocht tot aan de houding van het Parlement. *Ziet onze Verzamel. No. 44.*

Men ziet in het zelve Manuſcript twe andere Brevetten, een aan 't Parlement, en een aan de Koning. De Koning had aan de Paus betuigt, dat hy in deze gelegentheid niets kon doen zonder het Parlement: maar Martinus antwoord; dat dit maar een uitvlucht is; dat de wet, daar hy over klaagt, t'eenemaal onrechtvaardig is; dat hy verwacht, dat men ze, voor 't laatſt, in 't eerſte Parlement herroepen zal; en *Dit Brevet is van den 13. Octob. 10. jaar van van Martinus Pauſſchap.*

 ein-

1531. eindelijk dat, zo lang als de zelve zal bestaan, de Koning in den ban blijft. In het ander Brevet verklaart hy aan 't Parlament; dat niemand der geener, die d'uitvoering van deze wet ondersteunden, zalig kon worden; dat hy met dit inzicht op straf van verdoemenis belastte, dat men deze wet zou herroepen; en dat hy van zijn kant op een andere wijs voorzien zou in de misbruiken, daar men over klaagde.

Ziet onze Verzameling, No. 45.

Dit Brevet is van den 30 Octob. maar ik geloof, dat de Copiist een mislag begaan heeft, en dat men leezen moet 13.

Houding van 't Parlement.

't Parlement was zo haast niet vergaderd, in de maand January des jaars 1427. of d'Aardtsbisschoppen van Kantelberg en van Jork, de Bisschoppen van Londen, van Ely, van S. David, en van Norwich, en d'Abten van Westmunster, en van Raiding, gingen uit het Huis der Heeren, om zich in dat der Gemeente te vervoegen, 't welk toenmaals haar zittingen in d'eetzaal van Westmunster hield. Chycheley deed hier een lang vertoog, op de wyze van een sermoen; maar het was na alvorens betuigd te hebben, dat noch hy, noch de Prelaaten, welke hem verzelden, iets zouden zeggen, 't geen strydig ware tegen het gezag van hun Souverain, of tegen de privilegien van hun Vaderland. Zijn text was: *geeft den Keizer 't geen des Keizers is*, *en Gode 't geen Godes is*. Dezen Aardtsbisschop sprak kragtiglijk voor de magt der Pausen; trachtte te bewyzen, dat ze van godlijk recht was; zei verscheidene dingen tegen de wet van *Præmunire*; en vertoonde, met de traanen in d'oogen, de rampen, van de welken een vredebreuk met de Heilige Stoel gevolgd zou worden. Den inhoud van zijn
No. 46. vertoog is in onze Verzameling. Maar het Parlement nam daar geenig besluit over, en dacht niet, noch om de wet te herroepen, noch zelfs om ze te matigen. Ondertusschen was de Paus echter voldaan over het beleid des Aardtsbisschops, dewijl hy hem kort daar na in zijn ampt van Legaat herstelde, gelijk Godouin schrijt: maar dezen Auteur begaat een misslag, als hy zegt, dat Chycheley toenmaals tot Legaat verkoozen wierd; want hy wierd maar in zijn ampt hersteld.

Aldus bleeven d'oude wetten in stant, doch alleenlijk op 't papier: men stelde ze in geenerlei wijs in 't werk; en hoewel sedert die tijd verscheidene Legaaten de bedieningen van hun ampt volgens 't gebruik van het Roomsche Hof, en by gevolg tegen de wetten van Engeland, hadden verricht, had men hen nochtans daar niet moeyelijk over gevallen. Volsey was in 't eerst de eenige, die alle de strengheid dezer wetten beproefde. De geheele Geestelijkheid had vervolgens deel aan zijn straf, gelijk zy deel had aan zijn misdrijf. 't Hof verwachtte van

de

ſtrengheid, welke zy in deze gelegentheid gebruikte, twe zeer groote werkingen; d'eene, dat de Paus 'er door verſchrikt zou worden; en d'andere, dat men de Geeſtelijken afkeerig zou maaken van hun geſtadige verbintenis aan de Roomſche Stoel; dat men hen daar door tot een grooter onderdaanigheid jegens den Koning zou brengen; dat men ten minſten de hardnekkigſten zou onderdrukken; en dat men d'anderen zou dwingen zich met een goede ſom geldts vry te koopen, en een volkomene onderdaanigheid voor het toekomende te beloo-ven. In der daad, zy hadden goed zeggen; dat, dewyl hun misſlag op een algemeene dwaaling gegrond was, zy eenige genade verdiende; dat de Koning niet alleenlijk oogluiking voor Volſey gehad, maar dat hy hem zelfs tot zijn Eerſte Miniſter van Staat had genomen; en dat zy een Kardinaal gehoorzaamd hebbende, die door de ſouveraine macht onderſteund wierd, en tegen wien men zich niet zou hebben konnen verklaaren, zonder zich t'eenemaal te bederven, reden hadden om zich de beſcherming van hun Vorſt te belooven. Men antwoordde op dit alles; dat de wetten in hun geheele kracht waren; dat d'onweetendheid duſdanige misſlagen niet en ontſchuldigde; en dat de Geeſtelijkheid geweeten moeſt hebben, dat 'er een wet was, *Præmunire* geheeten. Aldus ſpraken de Rechters uit; dat alle de Geeſtelijken van des Konings beſcherming vervallen waren; en dat zy tot de ſtraffen, begreepen in de wetten, verweezen moeſten worden. Maar de Koning verzachtte zelve dit vonnis, om dat het misdrijf der Geeſtelijken op een algemeene dwaaling gegrond was; en hy aanbood, wegens zijn pretentien te verdraagen, indien zy zich voor 't toekomende tot d'onderhouding der wetten verbonden.

1531.

De Geeſtelijkheid tacht zich t' ontſchuldigen,

En maakt het vervolgens voor een zekere ſom af.

De Geeſtelijkheid der Provincie van Kantelberg toenmaals vergaderd zijnde, ſtelde men daar voor, een Requeſt over dit onderwerp aan Hendrik te aan bieden, en onder zijn tytels een nieuwe hoedanigheid te ſtellen, door de welke men hem erkende voor *Opperhoofd, en Beſchermer der Kerk, en der Geeſtelijken van Engeland.* Eenigen der Gelaſtigden verwierpen in 't eerſt deze voorſtelling; en dit veroorzaakte, dat de zittingen tot op een andere dag uitgeſteld wierden. Maar Kromwel, en andere Miniſters des Konings, de geenen, welke zich tegen hun oogmerk ſtelden, door hun redenen omgezet hebbende, wierd het Requeſt met deze clauſul opgeſteld. d'Aardtsbiſſchop van Kantelberg verklaarde aan de Vergadering, dat een algemeen ſtilſwijgen voor een algemeene toeſtemming genomen zou worden;

Zy erkennen Hendrik voor Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk.

Ziet Mylord Herbert.

 en

1531. en de Gelastigden riepen, *wy swygen altemaal.* Echter waren 'er eenigen van gevoelen, dat men by de nieuwe tytel deze woorden van verzachting moest voegen, *voor zo veel de wet van onzen Zaligmaaker het lyden kan.* Parker zegt, dat Hendrik, weinig voldaan wegens dat men hem een gezag toeschreef, 't geen betwist kon worden, betuigde, dat hy 't Request van de Geestelijkheid niet gaarne zou aanneemen, indien men 'er deze bepaling in stelde. Hy voegt 'er by, dat men 'er de pen over heen haalde, volgens d' eerste voorstelling die daar af gedaan was. Maar Parker vergist zich, en dit is 'er een bewys af; dat, toen de Geestelijken der Provincie van Jork aan Hendrik deeden vertoonen, dat zy hem geen Opperhoofd der Kerk konden noemen, voornaamelijk ter oorzaak dat een diergelijke tytel niemand als Jesus Christus toekwam, deze vergramde Vorst hen antwoordde, dat men de woorden niet na d' uiterste strengheid, maar na hun gewoonlijke zin, moest neemen, en dat de Geestelijkheid der Provincie van Kantelberg 't alzo verstaan had. Hier uit zien wy, dat Hendrik 'er zich niet veel mee bekommerde, in welke zin men hem de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk gave, als men ze hem slechts gaf. Aldus begon deze prachtige tytel hem opgedraagen te worden in de Geestelijke Vergadering der Synode van Kantelberg, en het geschiedde met de bewilliging van negen Bisschoppen, onder de welken Fischer was, van twe-en-vyftig Abten of Priooren, en van de meeste Gedeputeerden of Gelastigden, welke het Laager Huis der Vergadering uitmaakten. 'k Twyfel zelfs niet, of de Kardinaal Polus, die toen ter tijd maar Deken van Exceter was, en die in deze hoedanigheid zitting in het Laager Huis der Vergadering had, zou zijn stem aan Hendrik gegeeven hebben: immers 'k vind het niet zeer waarschijnlijk, dat hy het Hof in een zo tedere gelegentheid zou hebben konnen misnoegen, en zijn pensioenen en beneficien behouden. Ten anderen, in het boek 't geen hy aan de Koning opdroeg, betuigt hy, dat hy toen in Engeland was, en dat deze Vorst 't geld van de Geestelijkheid niet ontfangen wilde, zo lang als men swaarigheid maakte om hem voor Hoofd der Kerk in zijn Staaten t' erkennen. Dit gedaan zijnde, aanbooden de Geestelijke Gedeputeerden der Synode van Kantelberg 100000 ponden Sterlings aan de Koning, voor 't geen hy van hen eischen kon, wegens 't overtreden der wetten. Zy beloofden ook ter zelve tijd, dat men hen nooit reglementen zou zien maaken, noch in 't werk stellen, welke door zijn toestemming niet

Ziet de Britannische Oudheden, in 't leven van Warham.

niet Authentijk waren gemaakt. 't Synoden van Jork deed kort daar na het zelfde, hoewel met veel grooter moeite, en bad den Koning, 18840 ponden Sterlings voor zijn pretentien aan te neemen. Hy gaf en dan alle beiden brieven van kwijtscheldinq. 1531.

Gelijk verscheidene Gedeputeerden van het Huis der Gemeente in de zelve misslag, als de Geestelijkheid, gewikkeld wezen, en uit kracht van de zelve wet vervolgd konden worden, waren zy zeer verbaasd over te zien, dat men hen in d'algemeene vergiffenis, die aan de Geestelijken gegeeven was, niet en begreep. Dit deed hen vreezen, dat het Hof beslooten mocht hebben, of hen moeyelijk te vallen, of geld van hen te trekken. Om derhalven uit de bekommering te geraaken, betuigden zy aan de Koning, door de mond van hun Spreeker, en van verscheidene andere Leden van hun Ligchaam, de rechtmaatige droefheid, welke deze onderscheiding hen veroorzaakte. De Koning antwoordde; dat, dewijl hy meester van zijn genaden was, hy die uitdeelde, na dat hy 't raadsaam oordeelde; dat, zo men hem niet beletten kon te vergeeven, men hem ook al zo weinig kon dwingen zulks te doen; dat hy de macht had van de straffen, begreepen in de wetten, te verzachten, of deze zelve wetten, volgens al hun strengheid, te doen uitvoeren; eindelijk dat, aan de Geestelijkheid hun misdrijf vergeeven hebbende, hy 'er wel om denken wilde, eer hy 't den Gedeputeerden van het Huis der Gemeente vergaf, en dat men deze laatste vergiffenis zou konnen aanmerken, als een vergiffenis door Gezag ontrukt. De Gedeputeerden keerden met dit straf antwoord te rug, en stelden hun Huis in een zeer groote verbaasdheid. Eenige laakten Kromwel, die toenmaals in de gunst geraakte, en hielden hem voor d'oorzaak van deze strengheid. Wat'er af zy, de vergiffenis der Geestelijken wierd van't Parlament bekrachtigd.

't Laager Huis verbaasd over dat het niet begreepen was in de vergiffenis, gegeven aan de Geestelijkheid. *Ziet Hal.*

Niettemin deed de Koning, die niet begeerde dat zijn Parlement kwalijk voldaan zou scheiden, en die het zelfs zo zeer ontzag, dat hy 't om geen geld vergde, de zelve genade aan 't Laager Huis, als aan de Geestelijkheid, in het oogenblik dat zy 'er af wanhoopten. Aldus wierden alle de wereldlijke persoonen, die de wet van *Præmunire*, en de wet tegen de *Provisieheden*, overtreden hadden, wegens allerhande navorschingen ten dezen opzichte ontlast. De blijdschap, en de toejuigchingen des volks, waren de vergelding van deze genade des Vorsts; en een iegelijk verwonderde zich met vreugd over een zo volmaakte vermenging van barmhertigheid, en van majesteit.

De zelve vergiffenis word hen eindelijk vergund.

Ge-

1531. Rouse ter dood veroordeeld, wegens vergift, en levendig gekookt.

Geduurende de houding des Parlements vergiftigde Rykaard Rouse, Kok des Bisschops van Rochester, de spijs, welke men voor het middagmaal bereidde. Zeventien persoonen van het huis waren 'er zeer ziek af; en 't kostte een der Officiers het leven. Eenige armen, aan de welken men gewoon was't overschot uit te deelen, waren insgelijks vergeeven; maar daar was maar een Vrouw die 'er af stierf. Hier op maakte het Parlement uitdrukkelijk een wet, in de welke het verklaarde, dat alle de Vergiftigers zouden worden gestraft als Misdaaders van den Staat. Rouse wierd dan veroordeeld tot leevendig gekookt te worden; een nieuwe en schrikkelijke straf, maar een zeer rechtvaardige vergelding van een nieuwe misdaad; en een groot voorbeeld voor alle de geenen, die aangevochten mochten worden, om het zelfde t'onderneemen. Dit vonnis wierd kort daar na in 't werk gesteld, op een plaats van Londen, *Smithfield* geheeten.

In 't 22 jaar van Hend. de VIII. wet 16.

Sanderus, die niet en feilt zelfs d'allerminste omstandigheden van onze Historie te vergiftigen, zegt hier, dat Anna van Boelan den Kok des Bisschops omgekocht had, om dezen Prelaat te doen sneuvelen. Maar dit is zeer byzonder, dat de gemeene Boeken 'er niet af reppen. en dat niet een Schryver van die tyd 'er 't minst af kikt. Ten anderen, als persoonen van die staat zodanige misdaaden begaan, weeten zy de werktuigen van hun woede of voort te helpen, of'er zich heimelijk af t'ontslaan, of te beletten dat ze in 't openbaar veroordeeld worden. En waarom zou Rouse den Auteur van de misdaad, daar hy om verweezen wierd, niet ontdekt hebben, dewijl hy zijn misdrijf daar door veel geringer gemaakt, en zijn Rechters zou hebben konnen brengen tot hem zo strengelijk niet te handelen; zonder te rekenen, dat de rechtvaardige gramschap van verlaaten te zijn door de persoonen, die hem gebruikten, hem het besluit had moeten imboezemen van hen, zo niet in zijn straf, ten minsten in de haat, welke deze gruweldaad aan al de wereld inblies, te wikkelen. 't Is dan een dezer lasteringen, daar Sanderus den Auteur af geweest, of die hy ruchtbaar gemaakt heeft, en om de welken hy alreedts, 't zy in d'eene of in d'andere hoedanigheid, voor zijn Rechter heeft geantwoord.

De zittingen des Parlements geëindigd zijnde, wendde de Koning nieuwe pogingen aan, om de Koningin te beweegen tot haar appel te herroepen. Men zag hem zich overgeeven aan een diepe swaarmoedigheid, zijn oude tydverdryven verwaarloozen, en niet gevoelig zijn als voor de kwelling. Katharina, door dit alles zeer weinig getroffen,

Ziet Mylord Herbert.

troffen, zei tegen de Heeren, die 'er haar af spraken; *dat zy God bad de gerustheid aan deze Vorst weder te geeven; maar dat ze zyn wettige Vrouw was; en dat alleenlijk een vonnis van de Paus haar beletten kon altijd die zelve te wezen.* De Koning zag haar dan t' eenemaal niet meer, en deed tot haar zeggen, dat ze de keur van alle zijn landen had, en dat ze zich vertrekken kon daar 't haar beliefde. Zy antwoordde, dat, waar zy ook was, zy altijd Hendriks Vrouw zou zijn. Aldus scheidde deze Vorst, op den 14 July, te Windsor zich van haar; en sedert heeft hy haar nooit meer gezien. In 't eerst hield zy haar verblyf te More, vervolgens t'Esthamsted, en naderhand t'Amthill, daar ze lange tijd woonde. 1531. De Koning scheid zich voor altyd van de Koningin.

De Geestelijkheid der Provincie van Kantelberg ondertusschen de honderd duizend ponden Sterlings, daar wy hier voor af gesproken hebben, aan de Koninglijke schatkamer moetende betaalen, namen de Prelaaten het besluit van de Geestelijken der laagste Order een goed gedeelte van dit pak te doen draagen. De Bisschop van Londen betrachtte, dat, om hier in tot zijn oogmerk te geraaken, men maar een klein getal van Priesters tot de Vergadering moest roepen: maar de zaak kon zo geheim niet gehouden worden, of 't gerucht van deze beroeping verspreidde zich rondom de stad. Zelfs waren 'er wereldlijke persoonen, welke, om zich te verlustigen met het vermaak van de Geestelijken malkander by d' ooren te zien krygen, veele lieden deeden verwittigen, dat ze maaken zouden de Vergadering by te woonen. Men hield de zelve in S. Paulus Kerk. d' Officiers van de Bisschop maar een klein getal van Priesters in de zaal willende laaten komen, overweldigden d' anderen de deur, sloegen en verjaagden de geenen, die de zelve bewaarden. Vervolgens zei de Bisschop tot de Vergadering; dat, dewyl alle de menschen swakheden onderworpen waren, men zich niet behoefde te verwonderen, dat de Geestelijkheid zelve een groote misslag begaan had; dat de Geestelijken door deze misslag hun Beneficien hadden verlooren; maar dat de Koning zich, voor het geheel, met een gedeelte vernoegde; dat zy derhalven moesten bestemmen, wat een iegelijk van dit gedeelte zou betaalen. De Priesters antwoordden hem; dat zy geenige zaak aan het Hof van de Legaat gehad hebbende, de wetten ook niet overtreden hadden; dat de Bisschoppen, d' Abten, en de groote Beneficianten, alleen schuldig waren, en dat ze derhalven de som ook alleen moesten betaalen; dat, wat hen belangde, gelijk de vergiffenis des Konings Wanorde onder de Geestelijken. *Ziet Hal.*

 hen

1531. hen geenſins noodzakelijk was, zy ze ook niet koopen wilden; en eindelijk, dat hun beneficien naauwelijks genoeg waren om hen te voeden. De Biſſchop nam toevlucht tot dreigementen; maar eenige wereldlijke perſoonen, die deze Prieſters verzeld hadden, vermaanden hen, ſtant te houden. Van dreigen en ſchelden kwam men tot ſlaan: des Biſſchops lieden hadden 't te kwaad; en deze Prelaat eindelijk vreezende, dat men d' eerbiedigheid, welke men aan zijn perſoon ſchuldig was, verliezen mocht, ſtilde hy d' oproer, liet de Vergadering vertrekken, gaf haar zijn zegen, en verzekerde haar, dat men haar over 't voorgevallene nimmermeer zou moeyen. Hy hield echter geen woord; want op zijn klachten deed de Kancelier, een groot medeſtander van de Geeſtelijkheid, vyftien Prieſters, en vyf wereldlijke perſoonen, by de kop grypen. Wyders weet ik niet, of de ſlechte Beneficianten hun deel van de ſom betaalden.

In deze tijd namen de zaaken een gantſch andere gedaante in de vreemde landen. De Paus had geëiſcht, dat de Keizer zijn Huis in de ſtad Florencen herſtellen, en Modena en Reggio, plaatſen die den Hertog van Ferrare toebehoorden, maar die Klement voor leenen van de Kerkelijke Staat deed gaan, aan de Kerk zou doen wedergeeven. De Rechters, welken de Keizer genoemd had, om dit laatſte geſchil uit te wyzen, velden ook vonnis ten voordeele des Hertogs. Dit vertoornde den Paus, en deed hem zijn verbintenis aan Karel in een eng verbond met Vrankrijk veranderen; en om dit verbond noch ſterker te maaken, kwamen Klement en François over een wegens een huwelijk, tuſſchen den Hertog van Orleans, twede Zoon van dezen laatſte, en Katharina de Medicis, Nicht van den eerſte. Dit huwelijk kittelde op een uitſteekende wys d' eerzuchtige aart des Paus, die ten hoogſten voldaan was over zijn geſlacht aldus vermaagſchapt te zien aan het doorluchtig Huis van Valois, en de Medicis in ſtaat van een treffelijke ſouverainiteit in Italien te bezitten.

De Paus veranderd van party, en verbind zich met de Franſchen.

Huwelijk geſlooten tuſſchen den Hertog van Orleans, en Katharina de Medicis.

Ten anderen, gelijk de Koning van Vrankrijk door d' artykelen van het verdrag zijn pretentien in Italien aan den Hertog zijn Zoon afſtond, baarde deze vermaagſchapping niet veel argwaans aan d' Italiaanſche Prinſen, die veel liever een nieuwen Souverain in 'midden van hen zich wilden zien verheffen, als den Koning van Vrankrijk, of den Keizer, tot gebuur hebben. Duſdanig was het ontwerp van een huwelijk, 't geen voor die tijd geen voortgang had, maar kort daar na gelukte, en zelfs veel verder ging, als Klemeut had durven hoo-

pen:

pen: want de Dolfijn komende te ſterven, klom de Hertog van Orleans op den Troon; en Katharina verſcheen 'er met grooter luiſter, en Majeſteit, als eenige Koningin van Vrankrijk had gedaan, mers ſedert ettelijke eeuwen. 1531.

Deze verandering in den Paus zou een andere voortgebracht hebben, voor zo veel Engeland betrefte; 't en ware geweeſt dat de Koning Hendrik zich al te zeer tegen het Roomſche Hof ingewikkeld vond; dat dat Hof niet meer ontſagchelijk en was; en dat de Geeſtelijkheid van Engeland al haar vermogen in het Koningrijk verlooren had, tot zo ver dat, om de verſmaading des Volks niet meer te lyden, en mogelijk ook zelfs haar woede te beproeven, de Geeſtelijken genoodzaakt waren geheel en al van Hendrik af te hangen. Deze Vorſt hen derhalven niet meer vreezende, voornaamelijk in de zuiderlijke gedeelten zijner Staaten, welke de bevolkſten, en de rijkſten waren, voer hy met zijn zaaken dapper voort. Ten anderen, de leere van Luther toenmaals onder d' Engelſchen beginnende in ſwang te gaan, boezemde zy het Volk een onverwinnelijke afkeer tegen de Geeſtelijkheid van de ſtrydige party in, en hielp uitſteekend veel tot Hendrik in de Kerkelijke zaaken volkomen meeſter te maaken. Maar 't is hier de plaats niet, om te ſpreeken van d' eerſte voortgangen, welken het Luitherdom in Engeland deed; en wy bewaaren tot het eind van dit boek 't geen wy daar af te zeggen hebben.

De Paus was, van zijn kant, in een zeer groote bekommering. Hy zag zich op het punt van 't gantſche Koningrijk van Engeland te verliezen, en had geen middel om dit ongeluk te voorkomen. Zo hy de vervolgingen, welken Hendrik tegen de Geeſtelijkheid deed, ter oorzaak dat zy de wet van *Præmunire* overtreden hadden, ontveinſde, verloor hy zijn beſte rechten; en hy zag weinig ſchijns, dat Hendrik, na zo ver gegaan te hebben, herroepen zou willen 't geen hy gedaan had. Aan d'andere zyde was deze Vorſt niet zeer bang voor den Keizer, die toen ter tijd gewichtiger zaaken, als die van Katharina, op den hals had, en derhalven 't appel van deze Vorſtin niet ſterk kon aandryven: want de Turken, gaande gemaakt, gelijk men zegt, door d'aanhoudingen, en door de geſchenken van François, waren, ten getale van drie honderd duizend, in Hongaryen gevallen; zulks dat Karel, eeniglijk bezig met de zorg van zijn Staaten te verdedigen, zich met de Proteſtanten van Duitſchland verdroeg, en hulp van den Koning van Engeland deed verzoeken. Hendriks antwoord was ver- De Turken taſten den Keizer aan.

1531. vangen in genoegsaam algemeene termen; ondertusschen deed het Karel eenige bystand verhoopen: maar de Protestanten van Duitschland zich van een zo gunstige gesteldheid dienende, en een verbond met François gemaakt hebbende, om de privilegien en de vryheid des Keizerrijks te behouden, voegde Hendrik zich by hen, en stuurde eenig geld voor hen na Vrankrijk. De Keizer, vertoornd over dit beleid, verdubbelde alstoen zijn aanhoudingen by den Paus, om 't appel van de Koningin te doen afhandelen.

Men zegt, dat, toen François den I. de Koning Hendrik ried, de zaak van zijn Echtscheiding met alle macht voort te zetten, hy het om meer als een reden deed; en Schryvers van dat land verzekeren ons, gelijk hy van een zeer minzuchtige gesteldheid was, dat hy eer stelde in auteur van een diergelijke raad te zijn. 'k Zie echter weinig schijns, dat hy op deze grond heeft konnen te werk gaan. De Vorsten beminnen hun geneuchten; maar zy regelen zelden de zaaken van hun Staaten volgens deze geneigdheid tot de geneuchten.

1532. 't Parlement klaagt over de Geestelijke Hoven. *Ziet Hall.*

't Parlement vergaderde in 't begin des jaars 1532. en toen was het dat het Laager Huis verscheidene klachten tegen 't beleid der Geestelijkheid opstelde. Men vond het, onder andere dingen, zeer kwaad, dat de Geestelijke Hoven lieden dagvaarden, en hen artykelen van Kettery voorstelden, zonder dat 'er eenige beschuldiger was; handelende deze Hoven ex officio, gelijk men in die tyd sprak. Vervolgens verplichtten zy deze persoonen, een plechtige afsweering te doen, of doemden hen ten vuure, en dit alles zonder hen toe te laaten zich te verdedigen; 't geen zo wel een onverdraagelijke, als nieuwe tiranny was. Deze klachten, veroorzaakt door strenge proceduren, daar wy in 't gevolg af zullen spreeken, wierden voor die tijd gesmoord, en deeden niet eer hun werking als drie jaaren daar na. Ondertusschen verhefte zich een groot misverstand tusschen den Koning en het Laager Huis, waar van dit volgdende d'oorzaak was.

Misverstand tusschen den Koning en 't Laager Huis.

De meeste lieden schikten op zodanig een wijs van alle hun goederen, 't zy door testament of door contracten, dat de Koning en de Heeren versteeken waren van verscheidene rechten, die hen toekwamen, als kinderen minderjaarig bleeven, of dat ze trouwden, of in hun meerderjaarigheid traden. Om deze rechten te handhaaven, maakte men in 't Hooger Huis een ontwerp van een reglement, 't geen men vervolgens in 't Huis der Gemeente stuurde: maar niet alleenlijk wilden zy 't niet goedkeuren; zy weigerden ook nog eenig ander hulp-

middel

middel by te brengen tegen de misbruiken, daar men over klaagde. 1532.
Deze weigering vergramde het Hof zo zeer, als men zich kan inbeelden. 't Laager Huis klaagde ter zelve tijd over de geweldenaryen der Geestelijkheid, en bad den Koning, het Parlement te verbreeken, op dat de Gelastigden der Provincien en der Steden, na, met hun land te dienen, een zeer groote koste gedaan te hebben, na huis konden trekken, om orde in hun zaaken te stellen. De Koning antwoordde; dat, een hulpmiddel verzoeken tegen de geweldenaryen der Geestelijkheid, en de verbreeking des Parlements verzoeken, was twe dingen verzoeken, die rechtdraadts tegen malkander streeden, vermits hy een weinigje tijdts van noden had, om de zaak t' ondervorschen; dat daarenboven, dewijl hy zelve zo lang had gewacht, zy ook wel wat wachten konden, zo zy begeerden, dat hy voorzage in de misbruiken, daar zy over geklaagd hadden; wyders, dat hy hen een middeling had voorgesteld, die de wetten wegens de rechten der voogdyschappen, der huwelijken, en der treding in de meerderjaarigheid, uitsteekend verzachtte; maar dat, zo zy de zelve verwierpen, hy hen van al zijn leven geen diergelijke voorstelling zou doen; en dat hy, ten dezen opzichte, de zaaken met alle de strengheid, welke de wetten bekrachtigden, voort zou zetten. Men wierd hevig van wederzyde; 't reglement, 't geen de Koning verzocht had, wierd niet gemaakt; en de klachten van 't Laager Huis tegen de Geestelijkheid wierden ook van den Koning verwaarloosd, die de zittingen des Parlements tot in de maand April uitstelde.

Thans begon men met Romen te breeken; en de twe Huizen des Parlements kwamen over een wegens het maaken van een wet, om den Pausen 't recht der Annates te beneemen. Gelijk de wet, daar ik af spreek, niet in het ligchaam der wetten is, heb ik ze in onze Verzameling gesteld. Wet, die d' Annates afschaft. No. 47.

't Parlement vertoonde daar in: (,,) dat 'er groote sommen geldts
,, uit het Koningrijk gevoerd waren, onder de tytel van Annates: dat
,, het Roomsche Hof, om dit recht aan zich te doen betaalen, d'expe-
,, ditien der Geestelijken te rug hield: dat, gelijk het den geene welke
,, in de waardigheden der Kerk traden, zeer dikwils gebeurde, dat zy
,, geld van hun vrienden leenden, om de rechten van Romen daar mee
,, te betaalen, de sommen ook zeer dikwils verlooren waren voor de
,, geenen, daar zy ze af geleend hadden, om dat zy, weinig tijdts na
,, dat zy met deze waardigheden bekleed waren geworden, kwamen

1532. „ te sterven: dat ten anderen het recht der Annates niet gegrond en „was op eenige wetten dat men waarlijk eertijdts een diergelijk recht „ betaald had, ten inzichte van den oorlog tegen d' Ongeloovigen; „maar dat de Pausen het sedert die tijd als een altijdduurend recht eisch- „ ten: dat zy aldus in de tijd van vijf- en- veertig jaaren, dat's te zeggen „ sedert het twede jaar der Regering van Hendrik de VII. tot die tijd „ toe, over de acht honderd duizend dukaaten uit Engeland getrokken „ hadden, alleenlijk aan Annates, en zonder alle hun andere afpersingen „ te rekenen: dat verscheidene Prelaaten zeer oud zijnde, de Koning in „ conscientie schikkingen moest neemen, om te beletten dat men „ nieuwe sommen geldts na Romen stuurde, en het Koningrijk daar „ door verarmde. Hier na schafte het Parlement d' Annates t' eene- „ maal af, en verbood die te betaalen; beveelende, dat de geenen, „ die deze wet kwamen t' overtreden, hun goederen verliezen, en „ noch verweezen zouden worden tot al het tijdelijke van hun benifi- „ cien weder te geeven. En gelijk het Roomsche Hof weigeren kon de „ Bullen te vervaardigen, indien men weigerde haar oude rechten aan „ haar te betaalen, oordeelde het Parlement raadsaam, te verklaaren; „ dat in zulk een geval de Bisschoppen en d' Aardtsbisschoppen gewyd „ zouden worden, die door een van dezen, en deze laatsten door „ twe Bisschoppen, ter keur des Konings; en dat een diergelijke „ wying even veel krachts zou hebben, als of de Pans ze verordend „ had. Niettemin, om aan het Roomsche Hof gantsch geen reden te „ geeven van te klaagen, behield het Parlement haar het twintigste „ gedeelte des eersten jaars van de gereedste inkomst der benificien.

Men ging noch omzichtiger met den Paus; en gelijk het Parlement niet tot het uiterst wilde komen, liet het de macht aan Hendrik van een wet hier over te maaken, indien hy het Roomsche Hof geneigd vond om afstand van d' Annates te doen, of ze ten minsten op een kleintje te brengen, 't zy uit vriendschap, of door reden: en deze macht zou tot aan Paaschdag van het volgende jaar duuren. In het zelve Raadtsbesluit was een clausul, die alle de censuren, en alle de bannen, welken het Roomsche Hof tegen den Koning, of wel tegen zijn Onderzaaten, uit zou werpen, vernietigde; en die verbiedende deze censuren in 't werk te stellen, belastte, dat men niet na zou laaten alle de Kerkelijke bedieningen, en de Godlijke dienst, te vervolgen. 't Ontwerp van deze wet wierd eerst opgesteld in 't Hooger Huis, vervolgens in 't Huis der Gemeente gezonden, en daar na, door

des

des Konings goedkeuring, authentijk gemaakt: maar zy kreeg de bekrachtiging van deze Vorst niet eer als in de maand July des volgenden jaars, op welke tijd men ze, met deze bekrachtiging, afkondigde. 1532.

Laat ons nu komen tot het besluit der verdrietige vervolgingen, die Hendrik te Romen wegens zijn Echtscheiding deed. Een brief van Klement behelsde: („) dat deze Paus met een groote droefheid Katharina door Anna van Boelan onderkroopen zag: dat een zo argerlijk beleid, 't geen de macht van Jesus Christus Stadhouders onder de voeten vertrad, des te meer te doemen was, dewijl Hendrik zich door zijn driften zo ver had laaten vervoeren, eer het proces ten einde was gebracht, en tegen d'uitdrukkelijke verbiedingen van de Heilige Stoel: dat echter zijn Heiligheid inzicht hebbende voor de diensten van deze Vorst, en betrachtende, dat hy de glorie van verscheidene jaaren eensslags ging beswalken, hem vermaande, Katharina te herroepen, Anna te verjaagen, aan Karel de V. en aan Ferdinand, zulk een smertelijke hoon niet te doen, en de rust van de Christenheid, die zich, zo lang als zy aldus verscheurd zou zijn, tegen de Turken niet verdedigen kon, niet meer te stooren.

Gevolg en besluit van Hendriks vervolgingen te Romen, wegens zijn Echtscheiding.

Zy was van den 25 January.

Wy weeten niet, wat antwoord de Koning op deze brief aan de Paus deed; maar wy hebben de copy van een antwoord zonder datum, 't welk hy deed op een andere brief van deze Paus van den 7. October: en gelijk hy in dit laatste antwoord den Paus verzoekt, volkomentlijk geloof te geeven aan de Minister, die hem het zelve zal behandigen, twyfel ik niet, of het is te Romen gebracht door den Doctor Bennet, dien hy in 't begin van de maand January des jaar 1532. derwaarts stuurde, om d'uitwyzingen der Academien, raakende het huwelijk van Katharina, en de besluiten der Godtsgeleerden over dit onderwerp, met de redenen der eenen en der anderen, aan het gemelde Hof mede te deelen. Deze brief is in onze Verzameling; maar ik zal 'er hier een extract af ter neer stellen.

Ziet Mylord Herbert.

No. 48.

Klement had zijn best gedaan, om Hendrik vroed te maaken, „ dat hy geen bekommering moest hebben wegens de geldigheid van „ zijn huwelijk, en dat hy ten dezen opzichte in rust kon leeven. Maar „ de Koning zei in zijn antwoord: dat de Paus en hy in deze gewigtige zaak ieder een groote mislag begingen; de Paus, in dat hy „ kwaade raad volgde, en dat hy niet en schreef als 't geen men wilde „ dat hy zou schryven; en hy, in dat hy staat op den Paus maakte, „ en dat hy 't hulpmiddel, 't geen hem noodzaakelijk was, zo lang

Brief van Hendrik aan de Paus.

1532. „ verwachtte. Hy voegde 'er by: dat men in de Brevetten van dezen „ Opperpriester verscheidene dwaalingen zag, zo tegen het Godlijk „ recht, als tegen de menschelijke wetten: dat ze waarlijk op onweetende, of domme Raadtslieden geworpen konden worden; maar „ dat Klement daar in onverschoonlijk was, dat hy zulke gevaarlijke „ raad aannam: dat hy in dit proces niet gehandeld had, als een „ rechte Stadhouder van Jesus Christus had behooren te handelen: „ dat in tegendeel al zijn beleid met ontrouw, en met onstandvastigheid, verzeld had geweest: dat hy in 't eerst, zijnde de staat der „ zaaken voor zijn oogen gesteld, Rechters genoemd had, om ze „ 't examineren; en dat hy zich had verbonden, de machten dezer „ Rechters, welker vonnis hy zelfs beloofd had te bevestigen, nimmermeer te herroepen: dat hy eindelijk een Bulle had gegeeven, „ die de zaak geëindigd zou hebben. En hier op zei de Koning; dat, „ zo deze zaaken rechtmaatiglijk vergund waren geweest, Klement „ ze met recht niet had konnen herroepen; of zo hy ze met recht herriep, dat hy ongelijk had gehad in ze te vergunnen: en op dit punt „ stond Hendrik voornaamelijk. Indien de Paus beweerde, dat hy „ volgens de Canons gehandeld had, vroeg de Koning, waar die „ oprechtheid was, welke men in alle menschen, en met meer reden „ in de Pausen, moest vinden. Zo hy bekende, dat hy zich vergist „ had, antwoordde de Koning, dat men zich dan wantrouwe kon „ van alle de zaaken, welke van een man kwamen, dien men d'eene „ tijd zag wraaken 't geen hy d'andere tijd gedaan had. Wyders, dat „ Klement geen ander oogmerk had, als de belangen van deze wereld; „ maar, wat hem belangde, dat hy tot de rust van zijn eigen gewisse arbeidde: dat hy in deze rechtvaardige gesteldheid te raad had gegaan met de geleerdste mannen van Europa: dat ze altemaal zijn „ huwelijk doemden, als verbooden door wetten daar geen sterfelijk mensch af dispenseren kon. Hendrik voegde 'er by, dat men „ in S. Pieters Stoel die wysheid, en die bekwaamheid, niet meer en „ zag, welken de geenen, die daar in zaten, behoorden te hebben: „ dat Klement zelve zijn onweetendheid beleeden, en bekend had, dat „ hy in deze zaak niet en sprak, als door de mond van anderen; in „ plaats dat verscheidene Universiteiten van Engeland, van Vrankrijk, en van Italien, hun vonnis met kennis van zaaken daar over „ geveld hadden. Hier na betuigde Hendrik: dat hy in eerbiedigheid „ voor de Heilige Stoel niemand en had geweeken, en dat hy uit al

zijn

„ zijn hert in deze gelegentheid gesweegen zou hebben ; maar dat zijn „ antwoord, zonder een blijk, of een werking, van eenige ver- „ smaading voor deze zelve Stoel te zijn, hem door de waarheid al- „ leen uit den hals gehaald was; en dat hy ten anderen vreesde, dat „ hy, met den brieven des Paus te gehoorzaamen, zijn gewisse kwet- „ sen, en de geenen, welke zijn huwelijk doemden, argeren mocht. „ Alle deze betrachtingen deeden hem gelooven, dat de Paus de „ vrymoedigheid, met de welke hy hem zijn gevoelens verklaarde, „ goed zou keuren. Hy zei eindelijk tegen dezen Opperpriester; dat, „ hebbende alreedts gearbeid, om het gezag der Pausen weer te doen „ treden binnen de paalen welken het zelve eertijdts had gehad, hy „ niet verder zou gaan, immers zo men'er hem niet toe en drong: „ maar dat hy hem ook vermaande, zich te regelen volgens de gevoe- „ lens van zo veel geleerde lieden, en zijn plicht te doen. 1532.

De Paus, ziende zijn macht in Engeland op het punt van de laatste snak te geeven, besloot de zelve, tot wat prijs het ook wezen mocht, te handhaaven; en met dit oogmerk deed hy den Koning dagvaarden, om op Katharinas appel t'antwoorden: maar Hendrik vernoegde zich met den Ridder Karnes derwaarts te zenden, met de nieuwe tytel van *Excusateur*, om deze dagvaarding, of volgens de wetten, of uit kracht van de rang des gedagvaarden persoons, te doen verbreeken. De Doctor Bonner, een man zeer yverig voor den Koning, ter oorzaak dat hy na beneficien stond, kreeg last van met den Excusateur te vertrekken. Hy was stout; en hoewel 't hem aan bekwaamheid, en aan oordeel, ontbrak, diende men zich gaarne van hem, om den Paus, en de Kardinaalen, te dreigen.

De Koning te Romen gedagvaard.

De Ridder Karnes derwaarts gezonden, verzeld van den Doctor Bonner.

Zy kwamen te Romen in de maand Maart, en vonden het Consistotie in een groote verwarring, en in een groote bekommernis. De Keizerlijke party eischte vonnis tegen Hendrik: maar eenige andere Kardinaalen, welke bezaadigder waren als die, of geenig byzonder belang in de zaak hadden, wilden, dat men met dezen Vorst wat omzichtiglijk te werk zou gaan. Zy onderschraagden voor al hun eerste voorstelling, zo haast als zy verstaan hadden, dat d'Annates in Engeland vernietigd waren: want toen oordeelden zy wel, dat de Koning van alle zijn Onderzaaten geholpen zou worden. De Paus deed groote klachten over d'afschaffing der Annates; maar men zei hem, dat'er de Koning de meester noch af was, en dat hy de wet niet zou doen uitvoeren zo het Roomsche Hof hem elders in voldeed.

d'Originеelen van Karnes brieven zyn in de Bibliotheek van Cotten Vitell. B. 13.

 Ge-

1532. Gelijk de Kardinaal van Ravenne, en door zijn deugd, en door zijn geleerdheid, zeer vermaard was; dat zijn antwoorden in alle swaare zaaken voor orakelen genomen wierden; en dat hy byna de wet aan 't Collegie der Kardinaalen kon geeven, stelden d'Engelschen alles in 't werk, om hem op de hand krijgen. Bennet aanbood hem een Bisdom, na zijn keur, in Vrankrijk, of in Engeland, zo hy des Konings zaak deed gelukken. Deze Kardinaal hield zich in 't eerst geweldig taay; doch hy zei eindelijk, dat men hem zo menigmaal bedroogen had, dat hy van zijn vergelding verzekerd wilde wezen. Bennet tekende hem derhalven, in de naam des Konings, een handschrift van zes duizend dukaaten inkomsts aan beneficien, in 't Koningrijk van Vrankrijk; en hy verbond zich door het zelve geschrift, dat het eerste Bisdom, 't geen in Engeland ledig zou vallen, aan hem gegeeven zou worden; en dat, zo het dat van Ely niet en was, men hem, zo haast als het open viel, in 't bezit van 't zelve zou stellen, mits dat hy zich ontsloeg van het geen, 't welk hy alsdan bezat. Dit was een der krachtigste redenen, daar men zich af diende, om hem wegens de rechtvaardigheid van Hendriks vervolgingen t' overtuigen: maar men wilde dezen Vorst, tot wat prijs het ook wezen mocht, een man te vriend maaken, die hem met zo veel te meer vruchts kon dienen, dewijl hy altijd in strijdige gevoelens had geweest. De Kardinaal van Ankone, en de Kardinaal van den Berg, die sedert, onder de naam van Julius de III. tot het Pausschap verheven wierd, omhelsden van gelijken Hendriks belangen, en deeden 't om even de zelve redenen: 'k weet nochtans niet, waar de koop voor gemaakt was. d' Advokaat, dien d'Engelschen in deze zaak gebruikten, was Providelli, de vermaardste Canonist van Italien. Men deed hem van Bolonien te Romen komen. 't Proces, om de dagvaarding te beletten, wierd verdeeld in achten-twintig artykelen, waar af 'er in ieder zitting van 't Consistorie drie geëxamineerd moesten worden. Na dat 'er vijf Audientien verstreeken waren, eischten de Keizerschen, dat men het overige in de tegenwoordigheid van de Paus, en in een byzondere Vergadering, af zou handelen. Hun reden was, dat, het Consistorie ieder week maar een maal vergaderende, en veele andere zaaken op den hals hebbende, deze in lange tijd niet ten einde gebracht zou worden. Men dagvaarde dan Karnes tegen den 3 April; en men zei hem, zo hy niet en verscheen, dat men niet laaten zou met d'Audientien voort te vaaren: maar hy protesteerde tegen deze nieuwigheid. Niettemin, op een

De Kardinaal van Ravenne voor den Koning omgekocht.

Ziet onze Verzameling, No. 49.

Ziet onze Verzameling, No. 50.

een twede dagvaarding, vervoegde hy zich ter Audientie, en deed zijn proteſtatie in de Daterie regiſtreren. Dit was oorzaak, dat men de zaaken in de zelve ſtaat, als voorheen, herſtelde. Den 10 April drong Providelli aan op drie artykelen; twe, raakende de macht van Karnes; en een, wegens de plaats, daar men het proces zou aanſtellen: maar de Miniſters des Keizers, en den Advokaat der Koningin, kwalijk voldaan over deze manier van procederen, wilden niet in d'Audientie komen. Karnes beſchuldigde hen van hardnekkigheid, en toonde, dat ze zich van de gerechtigheid hunner zaak wantrouwden. Om hem te voldoen, aanbood men hem, alles in een Audientie t'eindigen; maar hy wilde niet ſpreeken als over drie artykelen, gelijk voorheen: en noch waren de partyen 'er niet. 1532.

Ziet onze Verzameling, No. 51.

Eenige tijd daar na kreeg de Paus tyding uit Engeland, die hem zeer ter herte ging. Een Prieſter op de predikſtoel 't gezag van de Roomſche Stoel verdedigd hebbende, had men hem in de gevangenis geſmeeten: en een ander Prieſter, dien den Aardtsbiſſchop, op vermoeden van Kettery, by de kop had doen grypen, had hier over aan Hendrik geappelleerd, als aan het Opperhoofd der Kerk, en was, na zich in de gewoonlijke Hoven gezuiverd te hebben, in vryheid geſteld geworden. Klement klaagde aan Hendriks Miniſters over dit beleid; maar zy zeiden hem, dat hy, met aan hun Meeſter recht te doen, alle deze moeyelijkheden had konnen voorkomen.

Bulle aan Hendrik vergund, over d'oprechting van eenige Biſdommen.

Echter belettede het miſnoegen van de Paus niet, dat hy aan Hendrik het verlof vergunde van zes Biſdommen op te rechten, en de zelven te ſtichten uit d'inkomſten van zekere Kloosters, welken hy hem toeliet te vernietigen. De Kardinaal van Ravenne ziende, dat het Biſdom van Cheſter, een der zes, redelijk goed zou wezen, eiſchte het in de plaats van het geen, 't welk hy hebben moeſt. En niettemin kon deze Kardinaal den Koning geen dienſt doen in de zaak, die toenmaals op 't tapijt was, vermits hy zich al t' opentlijk tegen hem verklaard had: maar hy beloofde, hem in 't werk van d'Echtſcheiding te dienen; en de Kardinaalen van den Berg en van Ankone deeden de zelve belofte.

Den 27 Juny examineerde men voor de laatſte maal de redenen, welken de Koning had om niet te Romen te verſchijnen; en hoewel veele lieden zich vroed maakten, dat de Paus vonnis tegen d'Engelſchen zou vellen, kwam'er echter niets af. De Kardinaalen van des Keizers zijde waren 'er zeer kwalijk over voldaan: maar men zei hen; dat

1532. dat de zaak zeer gewichtig was; dat daarenboven hun hairklooveryen, en hun bybrengingen van wetten en van uitwijzingen, die nooit gedaan waren geweest, een der voornaamste oorzaaken van deze langwyligheden waren. Ten anderen begonden de Kardinaalen verdrietig te worden: doch men voerde hen te gemoet; dat, zo zy zich minder gehaast hadden, zy minder belemmerings gehad zouden hebben; dat hun geduld zo groot niet en was, als dat des Konings; en dat zes geheele jaaren 't besluit van een proces te verwachten, vry wat harder viel, als twe of drie uuren ter week in een armstoel te zitten. Men vond in 't algemeen; dat des Konings ontschuldigingen niet geldig en waren; en dat, als zelfs de stad Romen geen plaats van veiligheid voor dezen Vorst had geweest, zy 't ten minsten voor zijn Agenten was. De Kardinaal van Ravenne zelve was van gevoelen, dat de Koning een Gelastigde moest noemen, en hem na Romen doen vertrekken. Hy beweerde, dat men daar door eer tot een eind zou geraaken, als door andere wegen, inzonderheid ter oorzaak dat hy, die op Katharinas zijde had geweest, in het proces niet verdacht zou zijn.

De Paus wenscht, dat de Koning de Zaak aan hem stelle.

Ziet onze Verzameling No. 52.

De zaak hield noch drie Audientien bezig. Thans, gelijk men in de vacatien trad, besloot men dat de Paus, zonder vonnis te vellen over Hendriks redenen, hem verzoeken zou, een Gelastigde te Romen te stuuren. Bonner vertrok met deze tyding na Londen, en maakte aan de Koning bekend; dat, volgens 't advijs der Kardinaalen van zijn party, zijn ontschuldigingen niet aangenomen konden worden; en dat de questie zijnde of Julius de II. dispensatie had konnen geeven, of niet, het aan de Paus en aan het Consistorie stond, de zaak uit te wyzen, en niet aan Legaaten. Hy voegde 'er by; dewijl Klement Fransch geworden was, dat men zich op hem vertrouwen kon.

't Parlement in Engeland vergaderd.

Terwyl deze zaaken te Romen gebeurden, wierd 'er in Engeland een Parlement gehouden. De Koning deed den Spreeker van het Laager Huis ontbieden, en gaf hem 't antwoord der Geestelijken op de klachten, welken 't Huis der Gemeente tegen hen had gedaan. Dit Huis was'er al zo weinig over vernoegd, als'er de Koning kwalijk over voldaan had geweest. Ter zelve tijd klaagde hy geweldig over een, Temse genaamd, een Lid des Parlements, die gezegt had; dat men arbeiden moest, om Katharina te doen herroepen; en dat een Echtscheiding van verscheidene ongelegentheden gevolgd zou worden, dewyl de Princes Maria niet missen kon daar door onwettig te worden

Voorstelling van een Lid des Parlements, van Katharina te doen herroepen.

ver-

verklaard. De Koning, vergramd over deze voorstelling, verzekerde d' Afgevaardigden van 't Laager Huis; dat de zorg van zijn gewisse d' eenige beweegreden was, die hem handelen deed; dat hy niet en geloofde, dat eenig Christen, voor hem, zijn Schoonzuster getrouwd had, 't en zy in Spanjen, of in Poortegaal; dat ter ouderdom van 41 jaaren, welke zijn ouderdom was, de hette van de jeugd genoegsaam verkoeld moest wezen, om de kracht niet meer te hebben van een man tot zo groote uitersten aan te dryven, als de geenen daar hy zich in vond; en eindelijk, dat hy wenschte, dat zijn huwelijk goed ware; maar dat alle de Godtsgeleerden, en alle de Canonisten, het doemden. Hy voegde 'er by; dat hy zich verwonderde, dat het Laager Huis na de voorstelling van Temse geluisterd had, dewijl de zaak geensins tot het Parlement behoorde. 1532.

Ter deze tijd ging de Kancelier, verzeld van een groot getal Heeren, aan het Laager Huis vertoonen; dat de gedeelten des Koningrijks, naast aan Schotland, woest en onbewoond waren, daar in tegendeel de grenzen van Schotland zeer volkrijk waren; dat Engeland zich derhalven altijd voor d' invallen van dezen gebuur bloot gesteld zag; dat de Koning dit gedeelte des Koningrijks bevolken wilde; dat de Heeren daar gaarne het hunne toe zouden doen; en dat zy wenschten, dat het Huis der Gemeente daar over raadpleegde. Zy deeden 't, en beslooten eenig geld te geeven, om dit voorneemen voort te zetten: maar eer 'er d' acte af gemaakt was, tastte de pest de stad Londen aan, en verplichtte het Parlement te scheiden.

Drie dagen voor deze scheiding deed de Koning den Spreeker ontbieden, en zei hem; dat de Prelaaten niet als onvolkomentlijk zijn Onderzaaten konden zijn; dat zy aan de Paus een eed deeden, die niet te samen kon gaan met den eed van getrouheid, welke zy aan hem zelve deeden; dat hy derhalven 't Huis der Gemeente verzocht, deze zaak t' examineren, en op zijn belangen te denken. De twe eeden wierden dan in het Laager Huis geleezen, gelijk ze hier volgen.

Eed der PRELAATEN aan de PAUS.

*Ik N. N. Bisschop, of Abt van * * * zal in 't toekomende getrouw en gehoorzaam wezen aan S. Pieter, aan de Heilige*

1532. *Roomsche Kerk, aan de Paus mijn Heer, en aan zijn Navolgers, kanonykelijk verkoozen. 'k Zal met raad noch daad hen 't leven of leden doen verliezen; en ik zal ook niet toestaan, dat men hen vange, noch dat men hen leed of geweld doe, op wat wyze het ook wezen mocht. 'k Zal de geheimen, welken zy my mondeling, schriftelijk, of door booden, medegedeeld zullen hebben, aan niemand openbaaren. 'k Zal d' opperhoofdigheid van Romen, de regelen der Heilige Oudvaders, en de Koninglijke rechten van S. Pieter, verdedigen, ondersteunen,* (Regalia.) *en handhaaven. Als d' Apostolische Stoel Legaaten zend, zal ik ze op hun komst, en op hun vertrek, eerlijk onthaalen. 'k Zal de rechten, waardigheden, privilegien, en 't gezag van de Roomsche Kerk, doen beschermen, bewaaren, vermeerderen, en uitbreiden. Ik zal niet treden in eenig voorneemen, in eenige raad, in eenig verdrag, waar in men iets brouwt tegen hem, tegen haar, en tegen hun rechten, Stoelen, waardigheid, en macht. Indien ik verneem, dat men zodanige voorneemens heeft, zal ik my met alle mijn krachten daar tegenstellen, en 'er den Paus, of de geenen die 'er hem de weet af konnen doen, metten eersten van verwittigen. 'k Zal de regelen der Heilige Oudvaders, d' Apostolische dekreeten, constitutien, dispositien, reservatien, provisien, en ordonnantien, onderhouden, en doen onderhouden. 'k Zal den Scheurmaakers, den Ketters, en den geenen, welke onzen Heiligen Vader, of zijn Navolgers, wederspannig zullen wezen, tegenstaan, en hen uit al mijn macht vervolgen. Als ik in 't Concilie ontbooden word, zal ik my derwaarts vervoegen, immers zo 'er geen wettige verhindering zy. 'k Zal alle jaaren, in persoon, of door een Gelastigde, de drempel der Heilige Apostelen bezoeken. 'k Zal mijn bezittingen niet vervreemden, noch verkoopen, dan met bewilliging van de Paus. Alzo helpe my God, en de Heilige Evangelisten.*

Eed

1532.

Eed der PRELAATEN aan de KONING.

*Ik N. N. Biſſchop van * * * verzaak volkomentlijk en klaarlijk alle clauſulen, woorden, ſententien, en concesſien, welken ik van den Paus heb, of hier namaals hebben zal, ter oorzaak des Biſdoms van * * * die op eenigerley wyze aan uw Majeſteit, uw Erfgenaamen en Navolgers, uw waardigheid, uw rechten, en uw Koninglijke macht, nadeelig geweeſt mochten hebben, of in 't toekomende nadeelig zouden konnen zijn. Ik ſweer ook noch; dat ik u mijn Heer, en den Koningen uw Navolgers, wegens leven en leden, getrouw en gehoorzaam zal wezen; dat ik u altijd meer zal eeren, als alle d' andere menſchen; dat ik voor u en d' uwen, ter leven en ter dood, tegen allerhande lieden zal ſtrijden; dat ik u met al mijn macht, en met al mijn verſtand, in uw noodwendigheden, en in uw zaaken, by zal ſtaan; en dat ik uw voorneemens altijd geheim zal houden: erkennende, dat ik aan u alleen mijn Biſdom verſchuldigd ben: u biddende, my het tydelijke daar af te doen wedergeeven: en beloovende, gelijk hier voor, dat ik al mijn leven een getrouw en gehoorzaam onderzaat van U, en van uw Navolgers, zal wezen, en dat ik my getrouwelijk zal kwyten van de dienſten, en van d' andere zaaken, welken ik aan u zal konnen ſchuldig wezen, ten inzichte van deze wedergeeving. Alzo helpen my God, en alle de Heiligen.*

Gelijk deze eeden malkander noodzaakelijk om ver ſtieten, en dat de ſtrydigheid 'er zichtbaar in was, zou het Laager Huis gewiſſelijk in d' eerſte voorzien hebben, indien de peſt haar zittingen niet verbroken had. Twe dagen na 't uitſtellen van 't Parlement, dat 's te zeggen. op den 16 van de maand May, ontſloeg de Ridder Thomas Morus zich uit zijn vrye wil van het groot zegel. Hy had alreedts verſcheide- Morus legt zijn ampt van Kanzelier neder.

ne

1532. ne maalen zijn ontſlaging verzocht, doch zonder gevolg. Eindelijk verkreeg hy ze; en de Ridder Thomas Audley wierd met deze waardigheid bekleed. Morus had dit uitſteekend ampt met eer bediend; en hy verliet het met blijdſchap; ziende genoegſaam, welke des Konings voorneemens waren: want hoewel hy een groote yver betoonde, als men zich tegen d'aanmaatigingen der Pauſen ſtelde, en dat hy zelfs d' overtreders der wet van *Præmunire* ſtrengelijk vervolgd had, wilde hy echter geen deel hebben aan een volkomene vredebreuk met Romen. Ten anderen had hy gantſch geen vriendſchap voor Anna van Boelan; en hy was zeer gehaat van haar Vader, welke in zijn beleid een dekmantel zocht om hem te bederven. Maar Morus had de gerechtigheid met een ongekreukte vroomheid bediend; en hy verliet het eerſte ampt van Staat met een grootmoedigheid, die de ſtantvaſtigheid der Filozoofen tot voorbeeld verſtrekt zou hebben.

Anna van Boelan Marquiſin gemaakt.

Samenkomſt van Hendrik, en van François.

In de maand September wierd Anna van Boelan Marquiſin van Pembroek gemaakt; willende Hendrik haar langs trappen ten Troon voeren. In de volgende maand was 'er een ſamenkomſt van dezen Vorſt, en de Koning van Vrankrijk, in de welke men de pracht der vermaakelijkheden, en alle de tekenen van een wederzijdſche en oprechte vriendſchap, zag uitblinken. De vrucht van deze ſamenkomſt was, dat de twe Vorſten hun verbond vernieuwden. Zy deeden zelfs verbreiden, dat zy in't voorjaar een onſagchelijk leger op de been zouden brengen, om tegen de Turken te ſtryden: maar dit gerucht had weinig werkings; weetende al de wereld wel, dat 'er een krachtig verſtand tuſſchen Soliman en den Koning François was. Deze laatſte Vorſt vermaande Hendrik, de zaak van zijn echtſcheiding, en zijn huwelijk met Anna van Boelan, met alle kracht voort te zetten. Hy beloofde hem zelfs, dat hy hem in beide deze voorneemens de helpende hand zou bieden, en voegde 'er by; wat belangde zijn dagvaarding te Romen, dat een Koning daar zelve niet verſchijnen kon; en dat, aan d'andere kant, zaaken, gelijk die, welke alle de heimelijke bekommeringen van een ontroerde gewiſſe behelſden, aan geen andere perſoonen vertrouwd moeſten worden. Daar was noch meer; want de Koning van Vrankrijk, niet langer begeerende, dat zijn Koningrijk d' Annates, en andere diergelijke rechten, zou betaalen, ſprak van Gezanten na Romen te ſtuuren, om te verzoeken, dat deze ſchatting afgeſchaft wierd, en om te betuigen, zo men hem hier over geen voldoening gaf, dat hy zelve door een Nationaal Concilie zich

zich recht zou doen. En gelijk de Paus en de Keizer in de maand December malkander te Bolonien zouden ſpreeken, beloofde François, twe Kardinaalen derwaarts te ſtuuren, om Rechters van Klement te verzoeken, die Hendriks proces in Engeland mochten uitwyzen. Eindelijk, een andere ſamenkomſt tuſſchen François en Klement te Nice, of t' Avignon, voorgeſteld zijnde, beſloot Hendrik terſtond, zich daar na toe te begeeven; hoopende, dat zijn tegenwoordigheid meer by den Paus te weeg zou brengen, als alle zijn verzoeken hadden gedaan. 1532.

In deze tijd wierd de Ridder Elliot na Italien geſtuurd, om Hendriks antwoord aan de Paus te brengen, op een zekere brief daar dezen Opperprieſter volgende voorſtellingen in had gedaan. 1. Zo het Hof van Engeland een neutraale plaats wilde noemen, dat hy beloofde, daar een Legaat te zenden, met twe Auditeurs van de Rota, om 'er 't proces aan te ſtellen; en dat hy vervolgens zelve vonnis zou vellen. 2. Dat, indien de Chriſtene Vorſten een beſtand van drie of vier jaaren tekenden, hy, eer het zelve verſtreeken was, een algemeen Concilie zou beroepen. De Koning bedankte den Paus voor deze aanbiedingen, en antwoordde hem: („) Wat een wapenſchorſing „ betrefte, dat hy daar niets in doen zou zonder den Koning van Vrank„ rijk: dat, belangende 't beroepen van een algemeen Concilie, „ hoewel het uit zich zelve zeer rechtvaardig, en zeer noodzaakelijk, „ kon wezen, het echter buitens tijdts zou zijn, ter oorzaak van de „ geſteldheid der zaaken, welken de Keizer met de Luitherſche Vor„ ſten te beſlechten had: wyders, dat een byzonder man mogelijk „ Gemachtigden aan 't Roomſche Hof kon zenden; maar dat een „ Vorſt, als hy, de rechten van zijn Kroon, en de privilegien zijner „ Onderzaaten, te bewaaren had: dat deze rechten, en deze privile„ gien, vereiſchten, dat de huwelijkſche zaaken, volgens d' oude „ Canons, en volgens 't gebruik der Kerk, door de Geeſtelijken des „ Koningrijks geoordeeld wierden: dat de eed, dien hy in zijn hul„ ding had gedaan, hem belettede zich aan eenige vreemde Recht„ bank t'onderwerpen, indien zijn Staaten daar alvorens niet in be„ willigden: dat, hy hoopte, dat de Paus zulke oude rechten niet „ zou willen betwiſten, noch ſchenden. En gelijk Klement beleeden „ had, dat de diſpenſatie van Julius de II. niet toegeſtaan had behooren „ te worden, zonder zeer dringende oorzaaken, ſtond de Koning „ daar op. Hy bewees, dat men ten tyde van zijn huwelijk gantſch

Elliot na Romen gezonden.

Ziet de Biblioth. van Cotton Vit. B. 13.

1532. „geen reden had gehad om een vredebreuk tusschen Engeland en „Spanjen te vreezen: en hy stuurde aan de Paus een authentijke copy „van het verdrag, 't geen tusschen de twe Kroonen was; waar uit „men zag, dat de voltrekking van Katharinas eerste huwelijk toen ter „tijd als een gewisse zaak gehouden wierd. Eindelijk, hy zei tegen „den Paus, dat het gantsche Koningrijk van Engeland zich in d' on„dervorsching van dit punt belangd vindende, de gerechtigheid ver„eischte, dat de zaak in het land zelve, en door zijn eigene Geeste„lijken, geoordeeld wierd, welker vonnis vervolgens door den Paus „bekrachtigd zou konnen worden.

Elliot had last van alles in 't werk te stellen, om deze genade van Klement te verwerven. Niettemin stond de Koning toe, dat hy ten dezen opzichte afstand deed, indien hy de Paus hem waarlijk toegedaan vond.

't Bisdom van Koventry en Lichefield komende als toen ledig te vallen, oordeelde 't de Koning raadsaam, den Kardinaal van Ravenne 'er mede te begunstigen, om hem daar door te toonen, dat hy woord wist te houden. Hy beloofde hem zelfs, dat hy hem in 't Bisdom van Ely zou overbrengen, zo haast als dit Bisdom ledig viel.

De Koning trouwt Anna van Boelan.

Hendrik was niet zo haast te rug gekeerd van zijn gesprek met François, of hy trouwde Anna van Boelan heimelijk. Stow zegt, dat dit geschiedde op den 25 January: maar hy bedriegt zich gewisselijk; en wy hebben tegen hem het getuigenis van alle d' andere Schryvers, onder anderen van Kooper, van Holinsties, en van Sanderus zelve, welke verzekeren, dat het geschiedde op den 14 November. Roeland Lee, sedert Bisschop van Koventry en Lichefield, verrichtte den dienst in deze plechtigheid, welke de Hertog van Norfolk, de Graaf van Ormond en Wiltshire, Anna van Boelans Vader, de Moeder en de Broeder van deze Dochter, en de Doctor Kranmer, als getuigen bywoonden. De Koning geloofde; dat, zijn eerste Huwelijk van geene waarde zijnde, het niet noodzaakelijk was, dat het door een vonnis verbroken wierd; en, dewyl zo veel Academien, en een zo groot getal van Godtsgeleerden, en van Canonisten, het zelve onwettig hadden verklaard, dat het noodzaakelijk uit zich zelve om ver viel. Eenige tijd na deze trouwdag bemerkte men, dat de nieuwe Koningin swanger was; 't geen genomen wierd voor een teken, dat zy den Koning altijd binnen de paalen van d' eerbaarheid gehouden had.

De ſamenkomſt van de Paus en de Keizer voldeed dezen laatſten Vorſt niet. Hy ontdekte, dat Klement geheel en al aan Vrankrijks zyde was; en 't was te vergeefs, dat hy trachtte hem van party te doen veranderen, en dat hy hem met dit inzicht voorſloeg, Katharina de Medicis aan den Hertog van Milanen ten Huwelijk te geeven: maar de Paus, om hem te bevredigen, beloofde hem, dat hy in de zaak van Hendrik t' eenemaal aan zijn zyde zou wezen. 1532. Samenkomſt van de Paus en de Keizer.

Alle de poogingen, welken men tot daar toe aangewend had, om deze groote zaak t' eindigen, gantſch geen vrucht voortbrengende, deed men drie nieuwe voorſtellingen aan de Paus. Door d' eerſte, verzocht men hem, den Aardtsbiſſchop van Kantelberg, en de geheele Geeſtelijkheid van zijn provincie, tot Rechters te neemen, en hen toe te laaten vonnis te vellen, volgens de Canons der Concilie van Nicea. Door de twede, aanbood Hendrik, d'uitwyzing van de zaak te ſtellen aan het oordeel van vier Scheidtslieden; op voorwaarde, dat hy 'er den eerſte af zou noemen, 't zy dat het de Biſſchop van Londen, of de Ridder Morus was; dat d' Aardtsbiſſchop van Kantelberg de vierde zou wezen; en dat de twede en de derde verkoozen zouden worden, de een door Katharina, en de ander door de Koning van Vrankrijk. In de darde dezer drie voorſtellingen, verzocht de Koning; dat zijn proces in Engeland aangeſteld mocht worden; en dat, in geval van appel wegens de Koningin, men zich gedraagen zou aan drie Scheidtsmannen, welke de een door Klement, de ander door François, en de darde door Hendrik, genoemd worden, en op een neutraale plaats vergaderen zouden. Maar de Paus verwierp alle deze nieuwe openingen, ter oorzaak dat ze niet te ſamen konden gaan met de ſouveraine macht, waar mede hy geloofde bekleed te zijn, en die hy wilde behouden. De Koning wierd derhalven gedagvaard door Capiſucchi, Deken van de Rota. Karnes proteſteerde tegen deze dagvaarding, en verklaarde; dat zijn Meeſter gantſch geen recht in Romen verwachten kon, dewijl deze ſtad door de Keizerſchen als geblokkeerd was. Hy voegde 'er by; dat, zo men voortvoer met den Koning dus kwalijk te handelen, hy toevlucht tot d' Academien zou neemen; en eindelijk, dat de proceduren van het Roomſche Hof t' eenemaal van geene waarde waren, als gedaan tegen een Souverain, en tegen een vrye Kerk, op de welke de Biſſchppen van Romen geenige wettige macht hadden. Voorſtellingen van Bennet aan de Paus.

1533. Houding des Parlements. Wet, die d'Appellen aan het Roomsche Hof afschaft.

't Parlement op den 4 February des jaars 1533. weer vergaderd zijnde, kreeg 't gezag der Pausen een nieuwe krak. De grond van de Wet, welke men toen maakte, was: („) Dat het Koningrijk van En-„geland een t'eenemaal onafhangelijk of independent Koningrijk was, „ en welkers Volkeren een volkomen ligchaam maakten: dat aldus het „ tydelijk en het geestelijk aldaar even zeer onder den Souverain ston-„ den: dat 'er in de Geestelijkheid altijd een groot getal van verlichte „ en verstandige persoonen geweest had, en noch was, welke alle de „ Kerkelijke zaaken konden oordeelen, en uitwyzen: dat verscheide-„ ne Koningen, als Eduard de I. Eduard de III. Rykaard de II. en Hen-„ drik de IV. de vryheden van d'Engelsche Kerk, gelijk ook de privi-„ legien des Volks, door strenge wetten behouden hadden: dat „ niettemin, onaangezien deze wetten, d'ongeregeldheden noch al „ in 'swang gingen, vermits het Roomsche Hof een ongeloofelijke „ menigte van processen, wegens huwelijken, wegens echtscheidin-„ gen, en andere diergelijke zaaken, aan zich trok, en dat het den „ Koning en 't Volk met onkosten uitputtede; zonder te rekenen, „ hoe swaar het viel getuigen te Romen te brengen, de kosten die men „ daar om moest doen, en de langwyligheden daar men zich in ge-„ wikkeld vond. Na deze betrachtingen gemaakt te hebben, veror-„ dende het Parlement: dat in 't toekomende alle de zaaken binnen 't „ Koningrijk in de gewoonlijke Hoven uitgeweezen zouden wor-„ den: dat d'appellen aan het Roomsche Hof, noch de Bullen, en „ de verbiedingen der Pausen, niet genoeg en zouden zijn, om d'uit-„ voering van de vonnissen der gewoonlijke Rechters te beletten: dat, „ indien de Geestelijken, vreezende de censuren van het Roomsche „ Hof, weigerden zodanig een vonnis in 't werk te stellen, zy een „ jaar lang in de gevangenis moeten zitten, en daarenboven de boete „ betaalen zouden, na des Konings believen: dat de geenen, die daar „ na noch stout genoeg mochten zijn, om ceusuren, of orders van „ overzetting van zaaken, van Romen te neemen, bloot gesteld zou-„ den zijn voor de straffen, begreepen in de wet van *Præmunire*, en in „ de wet gemaakt tegen de *Provisielieden*: eindelijk, dat de byzon-„ dere zaaken door appel zouden gaan van den Aardtsdiaken, of wel „ van zijn Officiaal, aan de Bisschop des Bisdoms; en van deze, of „ van zijn Commissaris, aan den Aardtsbisschop van de provincie, of „ aan den Aardtsdeken, die zonder appel zouden oordeelen: en dat „ de zaaken, in de welken de Koning, of zijn Navolgers, eenig deel

„ zou-

„zouden bebben, door het Hooger Huis van de Vergadering der „Geestelijkheid zonder eenig appel geoordeeld zouden worden. 1533.

Uit deze wet kan men oordeelen, wat de twe Huizen des Parlements van des Konings huwelijk dachten: maar de Vergadering der Geestelijkheid verklaarde zich noch opentlijker over dit punt. Niettemin, eer wy verhaalen wat zy daar over deed, zo laat ons iets zeggen wegens het Hoofd der Geestelijkheid van Kantelberg. Warham was overleeden in de maand Augustus des jaars 1532. en men had aan hem een goed Canonist, een groot Minister van Staat, en een gaauw Hoveling, verlooren. De Geleerden inzonderheid betreurden hem, als een van hun Beschermers. Hy had een nieuwe manier van geleerdheid uitgevonden, veel edelder als die der andere Geletterden; hebbende zich niet slaafachtiglijk willen binden aan de wyze der Schoolgeleerden: en zelfs had hy deze weg voor zijn eeuw gebaand. Hy was ook gantsch niet slaafachtig van gemoed; en nooit had hy Volsey willen streelen, uit vrees van de waardigheid, daar hy mee bekleed was, te verongelijken. d'Eenige verwyting, die men hem zou konnen doen, is dat hy de persoonen, welken hy van Kettery achterdocht, al te strengelijk handelde, en dat hy ten anderen al te lichtelijk geloof gaf aan lieden van verkeerde inbeeldingen. Wy zullen 'er een blijk af zien in de historie van Elizabet Barton, welke men anders de Maagd van Kent noemde, en welke d'Overzetter van Sanderus de Maagd van Kautin heet.

Warhams dood, den 23 August. 1532.

De Koning dacht wel om in de ledige stoel een verstandig en een wys persoon te plaatsen; maar hy besloot 'er een man in te stellen, dien 't noch aan wakkerheid, noch aan moed, ontbrak. Gelijk hy onder de Bisschoppen geen Prelaat zag, die deze hoedanigheden bezat, en die ter zelve tijd de groote voorneemens, welken hy by der hand had, voort kon zetten, wierp hy uit zijn eigene beweeging d'oogen op Kranmer, in wien hy een groote vryborstigheid, standastigheid, en voorzichtigheid bespeurde. Deze Doctor was toenmaals in Duitschland; alwaar hy, niets minder verwachtende als d'eerste waardigheid der Kerk van zijn land te krygen, alleenlijk arbeidde om de Geleerden over zijns Meesters zaak te raadpleegen. Toen hy verstond, waar men hem toe verordende, wendde hy al zijn vlyt aan, om den Koning van gevoelen te doen veranderen; en in plaats van spoediglijk te vertrekken, gelijk deze Vorst hem belastte, toog hy maar langsaam voort, in de hoop dat Hendriks genegentheid

De Koning besluit, Kranmer in zijn plaats te stellen.

1533. verflaauwen zou, en dat andere Geestelijken de ledige plaats bekruipende, iemand van hen de zelve zou krygen. Maar dit beleid deed niet anders als den Koning een nieuwe trap van achting voor den Doctor inboezemen, wiens deugd zo verging, dat hy met zedigheid afwees, 't geen anderen met vervoeringen van blydschap aangenomen zouden hebben. En Hendrik, weinig gewoon tot diergelijke weigeringen, versterkte zich in het besluit van zijn oog op niemand anders te werpen. Zes maanden verliepen 'er aldus, eer Kranmer de waardigheid, daar zijn Vorst hem mee vereerde, wilde aanvaarden. Hy had 'er zich een zo byzonder denkbeeld af gemaakt, dat deze aanbieding, die aan anderen zeer aangenaam geweest zou hebben, hem niet als vrees veroorzaakte. Doch eindelijk ziende, dat zijn wederstand onnut was, geloofde hy, dat hy voor des Konings orders behoorde te wyken.

In de maand January verzocht men aan Klement de Bullen van Kranmer. 't Is waar, daar was alreedts een wet, welke verbood diergelijke expeditien aan het Roomsche Hof te verzoeken: maar de Koning wilde niet t' eenemaal breeken, als in het uiterst. De Paus vond zich niet weinig belemmerd. Hy oordeelde lichtelijk, dat een man, gelijk Kranmer, die het gezag der Bisschoppen van Romen, ten opzicht der Dispensatien, overal bestreeden had, en wiens ommegang met Osiander, en met d' andere Lutheraanen van Duitschland, bekend was, noch meer te vreezen zou zijn, wanneer zich in hem een groote macht by zulke verdrietige gesteldheden zou voegen. Maar aan d' andere kant wilde hy de vredebreuk ook niet verhaasten; invoegen dat hy deze Bullen vervaardigde, en 'er maar negen honderd dukaaten voor betaalen deed, oordeelende 't alstoen niet raadsaam Annates t' eischen.

Kranmers Bullen.

Gelijk 't de laatste Bullen zijn, die in Engeland zijn gekomen, moet ik 'er iets af zeggen. Daar waren 'er in 't geheel elf. d'Eerste was wegens de promotie van Kranmer tot het Aardtsbisdom van Kantelberg, op de noeming des Konings. Deze Bulle hield aan Hendrik zelve. De twede, die aan Kranmer hield, verklaarde hem Aardtsbisschop: De darde absolveerde hem van allerhande censuren: De vierde hield aan de Suffragaanen: de vijfde aan de Deken, en aan 't Kapittel van Kantelberg: De zesde aan de geheele Geestelijkheid van deze provincie: de zevende aan het Volk van de zelve Stoel: d'Achtste aan alle de Hoevenaars, die daar van afhingen. Alle deze Bullen waren van den 21 February 1533. De negende, die van de volgende dag

dag was, gaf last, dat de nieuwe Aardtsbisschop gewyd worden, en den eed zou aflegen, volgens 't Pauselijk Wetboek. Door de tiende, die van de 2 Maart was, stuurde de Paus het Pallium aan de nieuwe Prelaat: en door d' elfde, zijnde van de zelve datum, beval hy aan den Aardtsbisschop van Jork, en aan de Bisschop van Londen, het zelve hem om te hangen. 1533.

Zodanig waren de listen, daar d' Apostolische Kamer zich af diende, om zich te verryken; komende niet wel over een met den aart van haar gepretendeerde eerste Paus, die noch goud, noch zilver had.

Kranmer wierd gewyd op den 13 Maart, door de Bisschoppen van Linkoln, van Exceter, en van S. Asaph; maar 't geschiedde niet als na groote swaarigheden. Hy kon niet besluiten, aan de Paus den eed te doen, die wy in het Pauselijk Wetboek zien: en, zo men Schryvers gelooft, welke ontrent die tijd geleefd hebben, was deze betrachting een der krachtigste redenen, die hem aandreeven om de waardigheid, welke men hem aanbood, te weigeren, Hy geloofde, dat veele dingen, gebooden door de Roomsche Stoel, hervormd moesten wezen; en dat deze eed hem verhinderde zich te kwyten van zijn plicht jegens God, jegens den Koning, en jegens de Kerk. Deze groote swaarigheid voorgesteld zijnde aan de Canonisten, en aan de Casuisten, vonden zy 'er een middeling in, meer over een komende met hun grondstellingen, als met Kranmers oprechtheid. Zy waren van gevoelen, dät hy een plechtige betuiging moest doen, dat, met den eed aan de Paus af te leggen, hy geensins begeerde zich t' ontslaan van zijn plicht jegens zijn gewisse, en jegens den Koning en den Staat, en dat hy allerhande clausulen van dezen eed, welke zouden mogen stryden tegen het besluit, 't geen hy toenmaals nam, verzaakte. Hy deed dan zijn betuiging te Westmunster, in de Kapel van S. Stephanus, in de handen van eenige Doctors in het Geestelijk Recht, en herhaalde de zelve, toen hy den eed volgens het Pauselijk Wetboek aflei. Zo dit beleid niet volgens de strengste regelen van d' oprechtheid was, men ziet 'er ten minsten geen valsheid of bedrog in.

Zijn protestatie, betreffende den eed, dien hy aan de Paus deed.

d' Eerste zaak, welke hy deed, na de plechtigheid van zijn wying, was plaats neemen in het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid, daar men deze questien ondervorschte: 1. Of, als een Man zonder kinderen kwam te sterven, 't Godlijk recht niet toe en liet, hoewel deze Man zijn huwelijk voltrokken had, dat zijn Broeder

1533. der de Weduwe trouwde, en of de Paus van de verhindering des bloedts niet dispenseren kon: 2. Of de Prins Arthus zijn huwelijk voltrokken had. d'Eerste dezer questien wierd voor eerst in het Laager Huis der Vergadering bepleit. Veertien persoonen beweerden, dat zodanige huwelijken door het Godlijk recht verbooden waren. Zeven waren van een ander gevoelen. Een was 'er, die niet uitdrukkelijk over deze stof sprak: en een ander, die hebben wilde, dat, hoewel Leviticus ten dezen opzichte een waare bekrachtiging van het natuurlijk recht was, de Paus 'er echter af dispenseren kon. Deze questie wierd zeer lange tijd in het Hooger Huis bepleit; dryvende Stokkesley, Bisschop van Londen, en Fischer, Bisschop van Rochester, den een van ja, en den ander van neen. Vervolgens las men d' uitwyzingen der Academien; waar na, zijnde de Vergadering in dit Huis zo groot als ze klein in het ander was, de huwelijken, daar men over handelde, door twe honderd en zeventien stemmen veroordeeld wierden. Niemand stelde zich tegen 't gevoelen van alle d' overigen; zijnde de medestanders van Katharina buiten twyfel vertrokken. Wat de twede questie belangt, men wees ze over aan de faculteit van het Geestelijk Recht, die vonnis velde voor de voltrekking, dat 's te zeggen, dat de voltrekking geschied zou zijn; hebbende maar vier of vyf persoonen ten hoogsten het tegendeel beweerd. 't Hooger Huis der Geestelijkheid bekrachtigde vervolgens dit vonnis; zijnde alleen de Bisschop der Baden en Fonteinen niet van het gevoelen der anderen.

Ziet het Boek, geheeten Britannische Oudheden, in 't leven van Kranmer.

Men zal zich mogelijk verwonderen, dat het Laager Huis van de Vergadering der Geestelijkheid maar bestaan heeft uit 23 persoonen, en dat het Hooger Huis 'er meer als 216 heeft gehad. Niettemin is het een gewisse waarheid, welke men niet in twyfel kan trekken: maar 't valt zeer swaar, te verklaaren hoe zulks bygekomen mag zijn. Gelijk een geleerd Ridder, aan wien wy het ligchaam der Concilien van Engeland zijn verschuldigd, nooit gesproken heeft van de wyze, op de welke de Geestelijkheid voor de Reformatie vergaderde; en dat ten anderen d' openbaare Acten hier omtrent t'eenemaal stil swygen, kan men zich in deze zaak niet als op gissingen gronden. 'k Geloof dan, dat het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid bestond uit Bisschoppen, Abten, zo gemyterd als ongemyterd, Priooren, Dekens, en Aardtsdiakenen; en dat 'er in het Laager Huis niemand kwam als de Gedeputeerden, of Afgevaardigden, der Geestelijken van

Vermoedelijke Zitting der Geestelijkheid voor de Reformatie.

van de laatste rang. Mijn gissing ten dezen opzichte steunt op twe redenen. Voor eerst, dat vermoedelijk alle de geenen van de Geestelijkheid, welken de Paus Prelaaten noemde, en die in een algemeen Concilie recht van zitting hadden, ook recht van zitting hadden in het Hooger Huis der Geestelijkheid. Nu zien wy uit de Verzameling der Concilien, dat niet alleenlijk d' Abten en de Prioo1en, maar ook de Dekens, en d' Aardtsdiakenen, tot het vierde Concilie van Latranen, en tot het Concilie van Vienne, geroepen wierden. d' Andere reden, daar ik mijn gissing op vest, is dat volgens alle schijn deze gewoonte van in twe Huizen te vergaderen, hoewel de Geestelijkheid in d' andere landen maar een ligchaam maakt, een nabootsing van de zittingen der Parlementen geweest is. Op deze grond kan men zeggen, dat die van de Geestelijkheid, welke door persoonlijk recht de Vergadering bywoonden, in het Hooger Huis traden; daar in tegendeel bloote Gedeputeerden maar in het Laager plaats hadden. De Britannische Oudheden, welken men byna algemeenlijk toeschrijft aan Mattheus Parker, die toen ter tijd leefde, en sedert Aardtsbisschop van Kantelberg gemaakt wierd, hebben my 't verhaal beschikt van 't geen 'er in de Vergadering, daar wy zo even afgesproken hebben, omging: maar dewyl de Boeken van de Vergaderingen der Geestelijkheid verbrand zijn, kan men 'er niets zekers af zeggen. 'k Geloof echter, dat een Auteur van Pa1kers staat in een openbaare en bekende zaak geen valsheden op 't papier zou hebben willen stellen, inzonderheid in een tijd dat deze Boeken noch in wezen waren. 1533.

De geheele Kerk van Engeland uitgesproken hebbende, dat het huwelijk van Hendrik met Katharina ongeoorlofd was, scheelde 'er maar een vonnis aan, 't geen het zelve vernietigde. Eer men zo ver kwam, deed men een nieuwe pooging by de Koningin; en men drong haar krachtiglijk, om haar haar appel te doen herroepen. Men stelde haar voor oogen, wat 'er gedaan was; en men toonde haar, dat de gantsche Kerk, uitgezonderd het Roomsche Hof, zich tegen haar verklaard had. Men sprak ook van de morgengaaf, die de Weduwe van Arthus toekwam, aan haar te betaalen; en men aanbood haar de hoedanigheid van Princes van Walles: maar alles te vergeefs. Zy zei, dat alleenlijk een vonnis van de Paus bekwaam was om haar van besluit te doen veranderen.

Nieuwe poogingen om Katharina haar appel te doen herroepen,

Anna van Boelan ondertusschen swanger zijnde, kon haar huwelijk niet langer verholen blyven. De Koning deed haar derhalven

1533. op Paaschavond Koningin van Engeland verklaaren, en op den 7 September gelag zy van Elisabet; 't welk bewijst, dat Hendrik haar ten minsten in 't begin van December getrouwd had: want alle d'Auteurs, van wederzijde, komen daar in overeen, dat ze getrouwd was eer ze swanger wierd. Wyders, 't Hof had volgens alle schijn geloofd, dat een vonnis tegen het eerste huwelijk onnodig was: 'k kan anders niet zien, wat staatkunde het geweest zou hebben, een ander huwelijk in te gaan, eer men dit vernietigd had. En dit beleid doet my gelooven, dat men in den aanvang had beslooten, 't eerste huwelijk niet door uitwijzing van Rechters te doen verbreeken; maar dat in 't gevolg de tydingen, welken de Koning van buiten kreeg, hem andere schikkingen deeden neemen; of dat hy, gedenkende aan de raad, die Klement hem gegeeven had, van eerst een Vrouw te trouwen, en vervolgens de zaak te doen uitwyzen, deze zyde koos, denkende dat de Paus, die uit zich zelven niet werken wilde, dit huwelijk, in plaats van tot het uiterst te komen, zou bevestigen; en te meer dewijl hy het Roomsche Hof in een volmaakt verstand zag met François, zijn vriend, en zijn bondgenoot. Maar wat redenen hy ook hebben mocht om het uitwyzen van zijn zaak te vertraagen, was hy echter genoodzaakt daar toe te komen: ziet hier, hoe men 'er in te werk ging. d'Aardtsbisschop van Kantelberg schreef aan hem: *dat de wereld door een diergelijk huwelijk lang genoeg geargerd had geweest: dat, wat hem belangde, zijn plicht hem aanmaande om haar t'eenemaal te verlichten: en dat hy derhalven het verlof verzocht om de bedieningen van zijn ampt te doen.* Hebbende dit verkreegen, dagvaarde hy den Koning en de Koningin, om op den 20 May te Dunstable voor hem te verschijnen. Men verkoos deze plaats, ter oorzaak dat ze niet ver van Ampthill gelegen was, daar Katharina zig onthield; en dat men zonder met onnutte dagvaardingen veel tijdts te verliezen, en zonder te vreezen dat de Koningin onweetende mocht zijn van 't geen 'er geschiedde, het proces metter haast ten einde mocht brengen. Kranmer vertrok dan na Dunstable, met de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van de (a) Baden en Fonteinen, en van Linkoln, en met verscheidene Godtsgeleerden, en Canonisten. De Koning verscheen door een Gelastigde; maar de Koningin verscheen niet. Een twede, en een darde dagvaarding gantsch geen werking voortgebracht hebbende, wierd deze Vorstin halsterrig verklaard. Vervolgens examineerde men de getuigenissen, die alreedts

(a) *In 't Engelsch Bath en Wells.*

reedts voor de Legaaten gedaan waren. Men bracht te berde de decisien der Academien, de conclusien der geleerden, de declaratien der Geestelijkheid van beide de Provincien, en alle d' andere stukken van 't proces. Verscheidene zittingen toegebracht zijnde, met de zaak t' ondervorschen, sprak de Aardtsbisschop op den 23 May uit; *dat Hendriks huwelijk een huwelijk van daad, maar niet van recht had geweest; en dat het van 't begin af van geene waarde was.* In dit vonnis staat een zaak aan te merken (b); te weeten, dat de Aardtsbisschop daar genoemd word Legaat van de Heilige Stoel: 't zy dat deze tytel den Primaat toegeëigend wierd, of dat men ze in het vonnis stelde, om te meer krachts aan het zelve te geeven. Na vyf dagen bevestigde Kranmer Hendriks Huwelijk met Anna van Boelan; maar in algemeene termen, en zonder te spreeken van de redenen dezes twede vonnis. De nieuwe Koningin wierd op den 1 Juny gekroond.

1533.

Vonnis van Kranmer, door het welk hy het huwelijk van Hendrik en Katharina vernietigt.

(*b*) *Ziet het Origineel in de Bibliotheek van Cotton. Othon. C. 10,*

Aldus eindigde dit vermaard proces, 't geen in zijn geboorte, en in zijn gevolg, de gevoelens van Europa verdeeld had, en in zijn besluit noch strydige oordeelen deed vellen. d' Eenen zeiden; dat 'er in het beleid des Konings niets en was, 't welk niet over een kwame met de Canons, en met de gerechtigheid; dat, zo d' onfeilbaarheid des Paus wettiglijk in twyfel was getrokken, De Koning, in het afzijn van een algemeen Concilie, zijn zaak niet krachtiger ondersteund kon zien, als ze was; en dat, dewyl verscheidene Academien, een groot getal van Godtsgeleerden, en van Canonisten, en de geheele Geestelijkheid van zijn Koningrijk, op zijn zyde hadden geweest, niets hem behoorde t'ontrusten. Anderen beleeden; dat d'Echtscheiding rechtmaatig was: maar zy vonden, dat een andere Vrouw te trouwen, staande als noch het eerste huwelijk, een laakenswaardige zaak was; dat geenige wet toeliet, dat zodanig een band zonder een vonnis verbroken wierd; dat Hendrik zelfs daar in handelde tegen de krachtigste reden, waar op hy zijn vervolgingen gegrond had, welke was 't recht van de successie t' ontwarren; dat, in de plaats van het t' ontwarren, hy het t' eenemaal twyfelachtig maakte, dewijl zijn twede huwelijk, ingegaan eer het ander verbroken was, beswaarlijk geldig kon zijn.

Gevoelens van allerhande persoonen hier over.

Doch men antwoorde daar op; dat, dewyl d' Uitleggers van de gevoelens der Kerk 't eerste huwelijk veroordeeld, en van geene waarde verklaard hadden, van het oogenblik af dat het gemaakt had geweest, een vonnis onnodig was; en dat het zelve volgens uitwyzing

1533. van Rechters vernietigen, maar een bloote formaliteit was, die niets en deed tot de wezendlijkheid van de zaak. Altemaal beſlooten zy echter, dat het beter geweeſt zou hebben gantſch geen vonnis te vellen, als het zo laat te doen. Anderen vonden 't kwaad, dat Kranmer in deze zaak Rechter geweeſt had, hy die zich zo opentlijk voor den Koning had verklaard. Maar men bracht daar op te berde; dat, als een man van ſtaat veranderde, het geen, 't welk hy onder een andere caracter had gedaan, hem niet nadeelig kon wezen; dat Rechters in de gewoonlijke loop van 't gerecht vonnis over zaaken vellen, over de welken men van te vooren met hen te raad gegaan heefs als Advokaaten; en dat de Pauſen nooit verantwoordelijk zijn wegens de gevoelens, die zy gehad hebben in de ſtaat van Godtsgeleerden, of Canoniſten; eindelijk, dat Kranmer maar na rechten uitgeſproken had, 't geen het ligchaam der Geeſtelijkheid had geweezen. De geenen, die eenige overdenkingen op het beleid van Klement maakten, konden zich niet genoeg verwonderen, dat dezen Paus, die krachtige redenen had om de Diſpenſatie van Julius de II. te herroepen, echter zulks niet doen en wilde, en dat hy zich daar door in 't gevaar ſtelde van een geheel groot Koningrijk te verliezen. Maar men ontdekte lichtelijk d'oorzaaken van dit beleid, wanneer men deze Paus aanmerkte als een gaauwen ſtaatkundige; geleid door zijn eigene belangen; omringd door de benden van een machtig Vorſt; beſlooten hebbende gantſch geen vat aan de Lutheraanen te geeven; kennende den aart van deze zaak niet; en zich daar wegens verlaatende op perſoonen, vaardig om 'er hun byzonder voordeel uit te trekken. Wat Katharina belangt, men ontſchuldigde haar in haar poogingen, om de ſtaat van eens Konings Gemalin te behouden; maar men kon niet dulden, dat zy de voltrekking van haar huwelijk met Arthus loogchende. Een ieder verwonderde zich over de voorzichtigheid van Anna van Boelan, die onnozele gunſten, en een wyze ingetogenheid, zo wel had weeten te temperen, dat zy, zonder met Hendrik in een wraakelijke gemeenzaamheid te leeven, hem echter altijd meer en meer ontſteeken had. En 't kwam haar wel, dat zy zich zo wel had ingebonden; want de Koning, wiens kiesheid in diergelike zaaken boven maaten groot was, vattede een zeer hoog gevoelen van haar deugd op. Eindelijk, al de wereld eenige maanden na haar trouwdag weetende dat zy ſwanger was, aanmerkte men deze ſwangerheid als een teken van haar eerbaarheid, en ter zelve tijd als een zegen des Hemels. De Refor-

formateurs hadden ook een groote blijdschap over haar op den Troon te zien klimmen. Zy wisten altemaal, dat zy hen gunstig was; en zy hoopten, dat zy hen eenige rust zou bezorgen. De geenen in tegendeel, welke het met de heerschende Religie hielden, waren zeer weinig voldaan over deze verandering; en verscheidene Geestelijken, inzonderheid de Monniken, deeden 't in hun redenvoeringen, en in hun predikatien, genoegsaam blijken. 1533.

De Koning zich'er niet veel mee bekreunende, wat het Volk van zijn beleid oordeelde, dacht alleenlijk om hetzelve te rechtvaardigen in den geest van zijns gelijken. Hy stuurde Gezanten aan alle de Vorsten van Europa, om hen de tyding van zijn Echtscheiding te brengen, en 'er hen de rechtvaardigheid af te doen zien. Hy belastte ook Mylord Monjoye; zich by Katharina te vervoegen; haar bekend te maaken, hoe de zaaken zich toegedraagen hadden; haar te zeggen, dat ze niet meer als Princes Douairiere was; in 't eerst de zoetheid te gebruiken, om haar verwytingen, en haar klachten, te smooren; 'er eindelijk dreigementen onder te mengen, indien zy de geldigheid van haar huwelijk noch al hardnekkiglijk beweerde; en haar te verstaan te geeven, dat haar beleid het lot van haar Dochter zou regelen, welke, zo de Koning niet voldaan en was, onterfd zou worden.

Hendrik stuurt Gezanten aan de Vorsten van Europa, om hen zijn Echtscheiding bekend te maaken.

De bedroefde Koningin antwoordde; dat zy noch zich verdoemen wilde, met tegen haar gewisse te doen, noch een zo groote schande dulden; en dat, wat men ook doen mocht, zy Hendriks Gemalin was, en altijd wezen zou. Monjoye stelde zijn gantsche ommegang met haar op 't papier, en liet het haar vervolgens leezen; maar zy nam een pen, en streepte de naam van Princes, welke hy in de plaats van die van Koningin zettede, overal door. Sedert die tijd nam zy niemand in haar dienst, die swaarigheid maakte om haar volgens haar eerste staat te handelen; en nooit kon Hendrik, met alle zijn dreigementen en geweld, d'Officiers van deze Vorstin beletten haar de naam van Koningin te geeven. Men vond ook; dat hy die grootmoedigheid, welke in alle zijn andere daaden uitschitterde, daar door verkortte; dat hy de strafheid al te ver voortstuwde; en dat, hebbende Katharina de souveraine waardigheid benomen, hy 'er haar ten minsten het schijnsel af kon laaten.

Hoe Katharina zich in haar ongeluk draagt.

Ziet de de Bibliotheek van Cotton Othon. C. 10.

Ondertusschen, gelijk de Paus bemerkte, dat het verbond van Engeland en Vrankrijk Hendriks voorneemens en handelingen verlichtte, vreesde hy, dat deze twe Vorsten te samen mochten arbeiden,

1533. den, om de macht der Pauſen te vernietigen; en zeker, 't beſluit was 'er al af genomen. Om deze ſlag af te weeren, verhaaſtte hy zijn verdrag met François, en vergunde hem zo veel vermogen op de geheele Geeſtelijkheid van Vrankrijk, dat deze Vorſt, met een Patriarch te maaken, niet meer gehad zou hebben. Daarenboven ſtelde hy hem een byeenkomſts voor, in de ſtad Marſelje. Hier na dacht de Koning van Vrankrijk niet meer om te volbrengen 't geen hy met Hendrik ontworpen had. Hy beloofde hem alleenlijk, dat hy den Paus zou beletten de Kerkelijke cenſuren tegen hem te gebruiken, en dat hy trachten zou hem te bevredigen.

De Paus voegt zich by Vrankrijk.

Maar als de tyding zich verbreidde, dat Katharina verſtooten, en Anna van Boelan in haar plaats was, ſtond al de wereld in een groote verbaaſdheid. De Keizer ontfing zeer koel, 't geen tot Hendriks verdediging te berde gebracht wierd, en zei, dat hy zien zou wat hem te doen ſtond. Dit antwoord wierd aangemerkt als een verklaaring van oorlog. De Koning van Vrankrijk beminde Hendrik; maar hy had beſlooten zich aan de Paus te houden. Ten anderen, hoewel Karel in 't eerſt de ſamenkomſt van de Paus en de Koning François niet goed gevonden had, had hy afgelaaten zich 'er tegen te ſtellen, zo haaſt als hy had voorzien, dat ze een koelheid tuſſchen Engeland en Vrankrijk te weeg zou brengen.

Men verſtond toen ter tijd te Romen, niet alleenlijk dat Hendrik Katharina verſtooten, en Anna van Boelan getrouwd had; maar ook dat d'Engelſchen verſcheidene traktaaten, tegen de macht der Pauſen, in 't licht gaven. Hier op perſten alle de Kardinaalen van de Keizerlijke factie Klement, om een uitſluitend vonnis te geeven, in faveur van Katharina, en de wapenen der Kerk op te vatten, om den Koning van Engeland te ſtraffen. Maar anderen, bezadigder als die, zeiden, dat het Koningrijk van Engeland verdiende niet met verhaaſting verlaaten te worden. Men koos dan een middelweg, welke was, dat men vonnis velde tegen d'aanmaatigingen des Aardtsbiſſchops van Kantelberg, die een zaak, welke te Romen was betrokken, had durven uitwyzen: men vernietigde 't geen hy gedaan had: men verklaarde, dat de Koning zelve den ban had verdiend: dat men hem noch tijd gaf tot in September, om zich te bekeeren: en dat men als dan, indien hy de zaaken niet in de zelve ſtaat als voorheen herſteld had, tegen hem procederen zou. Dit vonnis wierd te Duinkerken aangeplakt

De Paus doemt 't geen in Engeland gedaan was.

Ter-

Terwyl het werk aldus ſtond, ſtuurde Hendrik, die beſlooten had 1533.
'er mee voort te vaaren, een Heerlijk Gezantſchap aan de Koning van Vrankrijk, om hem te verzoeken, niet na Marſelje te gaan, en het huwelijk des Hertogs van Orleans met de Nicht van de Paus niet te voltrekken, eer de Paus hem voldoening had gegeeven. Maar François zijn eer was in beide deze zaaken gewikkeld: weshalven hy zich vernoegde met te betuigen; dat het geen, 't welk men tegen Hendrik kwam te doen, hem zo gevoeliglijk zou treffen, als of men hem zelve aantaſtte; en dat hy met alle yver zou arbeiden, om hem met den Paus te bevredigen. Op zijn verzoek ſtuurde Hendrik ook twe Gezanten na Marſelje, Gardiner en den Ridder Brian. De Princes Elizabet, die naderhand Koningin van Engeland wierd, kwam ter wereld op den 7 September, en d' Aardtsbiſſchop van Kantelberg hield haar ten doop. Kort daar na maakte de Koning haar Princes van Walles; hoewel men hem vertoonde, dat ze maar preſomptive erfgenaam van de Kroon was, en dat hy een Zoon kon krygen: maar gelijk Maria de zelve tytel had gevoerd, wilde hy, dat Elizabet 'er ook mee vereerd wierd.

Geboorte van Elizabet, den 7 Sept.

De ſamen komſt van de Paus en de Koning van Vrankrijk had de werking, welke dezen Opperbiſſchop zich 'er af beloofd had. 't Huwelijk van den Hertog van Orleans en Katharina de Medicis wierd in de zelve beſlooten. Klement gaf zijn Nicht tot een bruidſchat honderd duizend rijksdaalders, mitsgaders zijn pretentien op Milanen, Reggio, Piza, Livorno, Parma, en Placenza, en op het Hertogdom van Urbin. Hy beweerde, dat alle deze plaatſen aan de Kerkelijke Staat behoorden, en het Hertogdom van Urbin aan de Medicis: maar de Koning van Vrankrijk moeſt zelve met het ſwaard de nieuwe rechten van zijn Zoon doen ſtant grypen.

Samenkomſt van de Paus en de Koning van Vrankrijk tot Marſelje. *In de maand Octob.*

Wat Hendrik belangt, zijn zaak wierd aan 't Conſiſtorie geweezen. Echter was 'er een heimelijk verdrag tuſſchen Klement en François; dat, zo de Koning van Engeland anders weer in zijn eerſte onderdaanigheid voor de Pauſen treden, en d' uitwyzing van zijn zaak aan het Roomſche Hof wilde ſtellen, men hem voldoening zou geeven; dat het Conſiſtorie de zaak oordeelen, en de Paus de Kardinaalen van de Keizerlijke factie 'er buiten zou ſluiten. Men zal wel haaſt zien, waar ik dit op grond.

De Paus belooft vonnis in faveur van Hendrik.

Bonner, dien de Koning ook op de ſamenkomſt van Marſelje gezonden had, verſtaan hebbende het vonnis, 't geen men te Romen

te-

1532 tegen hem had uitgesproken, bracht aan de Paus 't appel van deze Vorst, in 't eerste wettiglijk beroepen zijnde algemeen Concilie. De Paus, hoe zeer ook over dit bedryf vergramd, zei, dat hy 'er met het Heilige Collegie over spreeken zou: en vervolgens antwoordde hy; dat het appel niet geldig was; dat hy 't verwierp; en dat ten anderen de macht van een algemeen Concilie te beroepen aan hem alleen stond. d' Aardtsbisschop van Kantelberg, vreezende dat men hem een proces te Romen mocht maaken, appelleerde insgelijks aan het Concilie. Bonner bracht dit twede appel aan Klement, en vermengde in zijn redenen zo veel vervoerdheidts en dreigementen, dat de Paus, schuimende van gramschap, niet minder en sprak als van hem in een ketel met gesmolten lood te smyten, of hem levendig te doen verbranden. De Engelschman, hier door verschrikt, koos de vlucht.

Ziet het Boek, geheten Fidelis servi infideli subdito responsio.

De samenkomst eindigde tot vernoeging des Paus en des Konings van Vrankrijk. Een vaste eenigheid wierd onder hen opgerecht: de Hertog van Orleans trouwde Katharina de Medicis; en eenige Historieschyvers zeggen ons, met uitdrukkelijkheid, dat dit huwelijk d'eerste nacht voltrokken wierd. Aldus dryven de geenen, welke willen, dat de Prins Arthus, hoewel vyftien jaaren en een half oud, zijn huwelijk niet heeft konnen voltrekken, dat de jonge Hertog van Orleans echter het zijne ter ouderdom van veertien jaaren en negen maanden voltrok.

Ziet Bzovius.

François weder in zijn Staaten gekeerd zijnde, stuurde de Bisschop van Parys na Londen; en dit geschiedde vermoedelijk op eenige voorstellingen, gedaan te Marselje. Hendrik aanvaardde eindelijk de party van zijn zaak ter uitwyzing der Kardinaalen te stellen, mits dat die van de Keizerlijke factie buiten het Consistorie gesloten wierden. Zo men acht geeft, hoedanig de aart van deze Vorst was, zal men zich zeer beswaarlijk konnen wys maaken, dat hy, hebbende de zaaken zo ver gebracht, eensslags van gedachte veranderd zy, zonder verzekeringen van voldoening te hebben. En van d' andere kant, zou de Bisschop van Parys, in 't hert van de winter, een reis van Engeland na Romen hebben ondernomen, indien hy niet geweeten had, hoedanig in deze gelegentheid de gesteldheden des Paus waren? Daarenboven wilde Hendrik zich zo ver niet vernederen, dat hy een schriftelijke onderwerping overzond, zo lang als hy geen gewisse getuigenissen van Klements oprechtheid had. En om voorders ten vollen te toonen, dat de Paus, ten dezen opzichte, met François in

François verwerft, dat Hendrik zich aan de Paus zal onderwerpen.

eenige

eenige soort van verbintenis was, hebben wy hier maar te verhaalen 1533.
't geen d' Aardtsbisschop van Jork, en de Bisschop van Durham, op zekere dag tegen Katharina zeiden. Zy hadden zich by haar vervoegd, om een laatste pooging op haar geest te doen; maar ziende, dat hun redenen geen werking voortbrachten, vertoonden zy haar, dat de Paus beloofd had, Hendriks huwelijk te breeken, indien deze Vorst hem een Gelastigde zond, om zijn zaak, die, volgens Klement zelve, goed was, te verweeren.

De Bisschop van Parijs in deze zaak gebruikt, en wel van den Paus ontfangen,

De voorstellingen des Bisschops van Parijs wierden van den Paus aangenomen. Hy gaf zijn woord, dat, zo Hendrik de zelven tekende, en een Gelastigde te Romen zond, hy Rechters zou afvaardigen, om het proces in de stad Kamerik aan te stellen, en vervolgens vonnis voor dezen Vorst geeven. Terstond trok 'er een Afgevaardigde na Engeland, met deze tyding; en men stelde hem een dag tot zijn wederkomst te Romen. Ziet daar een groote wond byna geneezen: François vermag alles aan het Roomsche Hof: De Paus heeft te Marselje de Kardinaalshoed aan vier Franschen gegeeven, welke gevoegd by de zes, die alreedts in 't Consistorie waren, tien stemmen maaken: Hendrik kan de Schepselen des Paus voor hem hebben, zonder te rekenen de veile, en onverschillende stemmen: Alles belooft hem een gelukkig besluit van zijn zaak. Maar wat zijn de heimelijke wegen van de Voorzienigheid wonderlijk! God, die groote dingen uit deze vredebreuk moest trekken, wilde de zelve niet voorkomen. De geenen, die 't meest gehouden waren die te beletten, waren d'eersten in ze te verhaasten. De Keizer vreesde niets zo zeer, als Hendrik, Klement, en François, in een volmaakt verstand te zien; en vindende, dat de eerste dezer Vorsten zich met den Paus niet vergelijken kon, zonder in des zelfs belangen te treden, en zonder krachtiger als ooit aan de Koning van Vrankrijk gehecht te zijn, dacht hy niet als om hen te verdeelen. Ten anderen oordeelde zijn factie in het Consistorie het zeer kwaad, dat men met haar begon de gewoonte in te voeren van een geheele Natie uit te sluiten.

Histor. van 't Conc. van Trente door P. Paul.

Des Keizers Medestanders stooten dit werk om ver.

De bestemde tyd tot de wederkomst van den Afgevaardigde aldus verstreeken zijnde, persten de Kardinaalen van dese factie den Paus, om vonnis te vellen, en den ban te doen afkondigen. De wyze Bisschop van Parijs voerde hen te gemoet, dat, dewijl Hendrik zes geheele jaaren na het uitwyzen van zijn zaak gewacht had, men zijn Afgevaardigde, dien honderd toevallen konden ophouden, in een

1533. tijd gelijk die, en daar men zeën moest overvaaren, wel zes dagen kon wachten. Maar d'anderen antwoordden daar op, dat dit een van Hendriks gewoonlijke uitvluchten was, die ondertusschen met den Paus lachte, en eerschendende boekjes tegen hem deed uitstrooyen. De galachtige Paus raakte gaande op deze woorden, en luisterde niet na de voorzichtigheid, die men zo dikwils in hem bemerkt had. De Kardinaalen vergaderd zijnde, wierd het geen, 't welk in alle andere tijd een zaak van drie audientien geweest zou hebben, in een eenige afgedaan. 't Huwelijk van Hendrik en Katharina wierd goed en geldig verklaard, en aan deze Vorst belast, haar weer tot zijn Gemalin aan te neemen, op straf van zich alle de censuren der Kerk op den hals te laaden.

Twe dagen daar na zag men den Afgevaardigde te Romen komen, met Hendriks onderwerping, en eenige brieven des Konings van Vrankrijk, die den Paus verzocht, de zelve aan te neemen. De bezadigde, en d'onzydige Kardinaalen, onder anderen Farnesius, die naderhand tot het Pausdom verheven wierd, onder de naam van Paulus de III. gingen den Paus terstond verzoeken, dat de zaak weer aan de stemmen gesteld mocht worden. Klement toonde 'er zich niet onwillig toe; maar de tegenkanting van des Keizers Medestanders was noch krachtiger als voorheen, vermits zy alstoen, wat het ook kosten mocht, een verdrag, 't geen in een oogenblik gemaakt stond te worden, verbreeken wilden. 't Vonnis wierd dan bevestigd; en men beval aan de Keizer de zorg van het te doen uitvoeren. Eenige tijd daar na ontmoette de Ridder Karnes, dien Hendrik, vol van hoop, na Romen stuurde, op zijn weg den Bisschop van Parijs, welke van daar wederkeerde, met de droevige tyding van het kwaad gevolg 't geen zijn onderhandeling had gehad.

Zy doen vonnis tegen den Koning vellen.

Hendrik, vertoornd over zich de speelpop van het Roomsche Hof te zien, en zeer moeyelijk over 't geen hy gedaan had, hield geen maat in zijn gramschap. Hy besloot dan, met de Roomsche Stoel te breeken; en hy had zich daar alreedts toe bereid, hebbende in het Parlement, gehouden sedert den 15 January tot aan de laatste dag van Maart, de geheele gesteldheid van de geestelijke regering zijner Staaten doen veranderen. Hy wist wel, dat een felle oorlog de weg tot een goede vrede is. Maar eer wy van deze verandering spreeken, zo laat ons iets zeggen van de redenen, op de welken men die grondde.

De Koning in het besluit van de macht der Pausen in Engeland af te schaffen.

't Was drie of vier jaaren geleeden, dat men in Engeland begon te dis-

disputeren wegens de macht des Paus, en 'er de grond af t'ondervorschen; maar men ging hier niet in te werk als by trappen, waar van d'eene een byna noodzaakelijk gevolg van d'andere was. 't Eerste gedeelte van deze macht, 't geen men aantastte, was het vermogen van wegens het godlijk recht te dispenseren. Vervolgens wilde men weeten, wat gezag de Pausen in Engeland hadden; en hier na vervolgde men de Geestelijkheid, uit kracht van de wet *Præmunire*. d'Eerste treê, welke men na die deed, was dat men de schattingen van 't Roomsche Hof, inzonderheid d' Annates, examineerde, en veroordeelde. Deze schattingen veroordeeld zijnde, moest men noodzaakelijk d'appellen aan de Paus verbieden. De macht van de Roomsche Stoel aldus van alle kanten verwaggeld zijnde, zocht men 'er de oprechting, en d'oorspronk af. Een geheel jaar verliep 'er in openbaare dispuiten over deze materie, zo in de Vergadering der Geestelijkheid, als in 't Parlement. Deze groote Rechtbank maakte geen wetten, ten dien opzichte, als na lange overweegingen; en wy zullen zo terstond zien, om welke redenen zy de macht van het Roomsche Hof in het geheele Koningrijk van Engeland afschafte. Men gaf in die tijd verscheidene geschriften uit, welke deze redenen behelsden, en onder anderen een Engelsch Boek, 't geen tot tytel voerde, *Noodzaakelijke bestieringen raakende d' onderwyzing der Christenen.* De Geestelijkheid keurde het goed; en de Koning stond toe, dat men het drukte. Men noemde dit Traktaat, het Boek der Bisschoppen. Vervolgens kwam 'er een Latijnsch Traktaat in 't licht, 't geen men het Boek des Konings noemde, en waar van de tytel was, *Verhandelingen van het onderscheid, 't geen 'er is tusschen de Koninglijke en de Geestelijke macht.* Gardiner maakte een Werk, 't geen hy noemde, *van de waare gehoorzaamheid*, waar aan Bonner een voorreden over dit onderwerp voegde. Stokesly, Bisschop van Londen, en Tonstal, Bisschop van Durham, schreeven aan Reinoldus Polus, naderhand Kardinaal, een lange Brief, tot des Konings verdediging. Uit deze Traktaaten, uit eenige Sermoenen, en uit verscheidene andere Stukken van die zelve tyd, heb ik getrokken de redenen, welke het Parlement aandreeven om de macht der Pausen af te schaffen, en den Koning voor Opperhoofd in de geestelijke zaaken t'erkennen.

1533.

De rechtmaatigheid van deze macht der Pausen in twyfel getrokken.

Ziet het Boek genaamd Pelerine Inglese.

Men zei dan op het eerste punt: (,,) Dat de macht der Pausen geeni-
,, ge grond in de Heilige Schrift had: dat Jusus Christus alle d' Aposte-
,, len in een volkomene gelijkheid had gesteld, beveelende hen, zon-

1533. „ der onderscheid, 't beleid der Kerk: dat hy uitdrukkelijk verklaard „ heeft, dat zy geen meester onder hen moesten hebben: dat S. Paulus „ zelve zich in vergelijking stelt met de geenen, welke d' eersten zou- „ den hebben konnen wezen, als S. Petrus, S. Jacobus, en S. Jo- „ hannes; en dat, zo haast als hy oordeelde, dat S. Petrus verdien- „ de bestraft te worden, hy hem in 't aanzicht wederstond. Men voeg- „ de 'er by: dat, als S. Petrus al eenig voorrecht had gehad, dit voor- „ recht persoonlijk zijnde, de Roomsche Kerk daar niet meer rechts „ toe gehad zou hebben, als de Kerk van Antiochien: dat, zo „ eenige Stoel meer gezags had als d' anderen, het die van Jeruzalem „ moest wezen, welke, om zo te spreeken, door de de dood van „ Jesus Christus geheiligd was, en van waar het Geloof zich door „ de gantsche wereld verspreid had: dat deze laatste Kerk waarlijk „ een Moederkerk had geweest: dat S. Paulus haar deze tytel „ geeft: en wyders, dat, als de Schrifruur van Romen spreekt, „ het onder de naam van Babilon is, volgens Tertullianus, en S. „ Hieronymus.

„ Vervolgens antwoordde men op de texten, op de welken het „ Roomsche Hof haar Rechten vest. d'Eerste is die: *Gy zijt Petrus*, „ *en op deze Petra zal ik mijn Gemeinte bouwen.* Maar men zei, zo de- „ ze woorden iets beweezen, dat ze al te veel beweezen; dewyl daar „ uit zou volgen, dat de Kerk gebouwd zou zijn op S. Petrus, zijnde „ hy genomen als een byzonder persoon, en dat de Pausen van gely- „ ken, als byzondere persoonen, de grond van de Kerk zouden we- „ zen. Men toonde hier na, dat S. Ambrosius, S. Hieronymus, en „ S. Augustinns, daar een gantsch ander gevoelen af hadden, en dat „ zy geloofden, dat men door deze Petra de belydenis des Apostels „ verstaan moest. Men voegde 'er by, dat, volgens eenige andere „ Oudvaders, deze Petra Jesus Christus zelve was, d' eenige waar- „ achtige grond der Kerk; hoewel d' Apostelen in een andere zin ook „ deze hoedanigheid van grond hadden. 2. Wat belangt een andere „ text, *zegt het tot de Gemeinte*: men antwoordde; dat het eer te- „ gen den Paus deed, en voor een algemeen Concilie, als voor de „ Roomsche Stoel; immers dat dit het gevoelen was van Gersonius, „ en van Æneas Sylvius, naderhand Paus Pius de II. 3. Gelijk de „ Pausen hun gezag noch vesten op de macht van te binden en t' ont- „ binden, en op de last, welke Jesus Christus aan S. Petrus gaf, van „ zijn schaapen te weiden, toonde men, uit S. Chrysostomus, uit S.

„ Au-

„ Auguſtinus, en uit byna alle d'Oudvaders, dat deze macht aan „ alle d'Apoſtelen gegeeven was geweeſt, in de perſoon van S. Petrus. 1533.
„ Men zei op deze andere woorden, geſproken tot den zelven Apoſtel, „ *'k heb voor u gebeden, op dat uw geloove niet op en houde*, dat ze een „ belofte hebben geweeſt, die op niemand als S. Petrus zag, en d'aan„ ſtaande val van dezen Apoſtel betekende. Zy aanmerkten ook, en „ beweezen 't met de woorden van S. Paulus; dat in den beginne ie„ der Apoſtel zich binnen zijn paalen hield, en dat niemand in zijner „ Medebroederen ampt trad; dat S. Petrus de zorg had wegens de za„ ligheid der geener, die onder de beſnydenis leefden; en dat de „ Heidenen eigentlijk onder S. Paulus behoorden; dat ten anderen „ deze laatſte Apoſtel overal genoegſaam doet blyken, dat hy zich „ met S. Petrus gelijk achtte,

„ Dit vaſtgeſteld zijnde, brachten zy te berde; dat d'Overleve„ ring der Kerk hen al zo gunſtig was als de Schriftuur; dat S. Cypri„ anus zich tegen d'appellen aan de Roomſche Stoel verklaard had; „ dat hy de deciſie van de Paus Stephanus, raakende de gewoonte „ van de Ketters op nieuws te doopen, niet had willen gehoorzaamen; „ dat hy zelfs in uitdrukkelijke termen zegt: *dat alle d' Apoſtelen ge„ lijk gemaakt waren geweeſt; dat by gevolg de Biſſchoppen, hun Na„ volgers, in een volkomene gelijkheid van macht moeſten leeven; en „ dat d' Order der Biſſchoppen maar een ligchaam maakte, waar van „ alle de leden de zelve rechten hadden.*

„ En gelijk 'er in dezen Oudvader eenige plaatſen zijn, die d'eenig„ heid der andere Kerken met de Roomſche Kerk aanbeveelen, toon„ de men, dat ze 't gezag van deze Kerk over d'andere Stoelen geen„ ſins vaſt ſtellen; en zulks door de redenen, die S. Cyprianus bewoo„ gen hadden om deze eenigheid aan te beveelen: dat de Roomſche „ Kerk alstoen verſcheurd zijnde door een zeer groote ſcheuring, ter „ oorzaak dat Novitianus in deze Stoel was geſloopen, hoewel een „ ander Biſſchop alreedts wettiglijk in de zelve geïnſtalleerd was, ver„ maant Cyprianus alle de geloovigen tot d'eendracht: wyders dat, „ als hy aan de Biſſchoppen van die Stoel ſchreef, hy hen als zijns ge„ lijken handelde, en hen niet meer gaf als de tytels van Medemak„ kers, Medegenooten in de Biſſchoplijke Waardigheid, en Broe„ ders. Men voegde hier by: dat, zo eenige Oudvaders van S. Pie„ ters Stoel ſpreeken, men daar niet anders door verſtaan moeſt, als „ de prediking des Euangeliums; gelijk men door de Stoel van Moſes

1533. „ verstaan moet de verkondiging der Wet, volgens 't gevoelen des „ Heiligen Bisschops van (a) Hippo.

(a) S. Augustinus.

„ Men zei vervolgens: dat, al stelde men zelfs voor vast, dat S. „ Petrus te Romen zijn Stoel had gehad, deze residentie den Pausen „ met byna even zo veel rechts d'opperhoogheid gaf, als de Spanjaar- „ den t'eeniger tyd zouden hebben om het Keizerrijk t'eischen, ter „ oorzaak dat Karel de Vyfde, een hunner Koningen, Keizer had „ geweest. En belangende 't geen by gebracht was, dat ten tyde van „ de bekeering des Grooten Konstantyns de Roomsche Stoel voor „ d'eerste des wereldts erkend wierd; men antwoordde, dat, des „ niettegenstaande, 't Concilie van Nicea verklaard had, dat de Pa- „ triarchen van Alexandrien, en van Antiochien, de zelve macht in „ de Staaten van hun onderhoorigheid hadden, als de Bisschop van „ Romen in d'uitstrekking van zijn Bisdom. Men bekende wel, ten „ dezen opzichte, dat, toen de Kettery van Arrius de geheele Ooster- „ sche Kerk besmet had, de rechtzinnige Bisschoppen, die zich onder- „ drukt vonden, en die aan d'andere kant de Kerk van 't Westen zich „ zagen verdedigen tegen de zelve besmetting, dikwils aan de Room- „ sche Stoel appelleerden, en de zelve zo hoog verheften als zy kon- „ den; gelijk het genoegsaam natuurlijk is, in 't pryzen der geener, „ welker bystand men van noden heeft, de paalen te buiten te gaan: „ maar men antwoordde; dat het twede algemeen Concilie, niet „ willende dat dit beleid tot een voorbeeld zou strekken, verklaar- „ de, dat ieder Provincie door haar eigen Synode bestierd zou wor- „ den; dat de beschuldigde Bisschoppen door d'andere Bisschoppen „ van hun Provincie geoordeeld zouden worden; en dat zy daar van „ zouden konnen appelleren aan de Vergadering der Bisschoppen van „ het gantsche Bisdom; dat dit het eenig middel van appel was, „ 't geen de Bisschoppen hadden; eindelijk, dat de constitutie der „ Canons van het zelve Concilie verklaarde, hoedanig toen ter tijd „ de macht der Roomsche Stoel was, dewijl de Stoel van Konstanti- „ nopolen, de Zetelplaats der Keizers geworden, onder de naam van „ nieuw Romen de privilegien van het oud Romen, en d'eerste rang, „ na haar, verkreeg. Men voegde 'er by, dat in 't Concilie van Mi- „ levi, in Afrika, 't geen S. Augustinus bywoonde, verordend „ wierd; dat alle Geestelijken, welke aan vreemde Stoelen kwamen „ t'appelleren, den ban op zich zouden laaden; dat Faustianus, ge- „ zonden door den Paus aan de Kerken van Afrika, om zijn pretentien

„ te rechtvaardigen, zich voornaamelijk grondde op een Canon van't 1533.
„ Concilie van Nicea; dat de Vaders hem antwoordden, dat de pretentien van zijn Meester t'eenemaal onrechtvaardig waren, om dat zy van zodanig een Canon noch nooit hadden hooren spreeken; dat, om het recht bescheid van deze zaak te weeten, men aan de Kerken van 't Oosten stuurde, en alle de Manuscripten van dit Concilie doorbladerde, zulks dat 'er besloten wierd, na de Canon te vergeefs gezocht te hebben, dat het een godvruchtig bedrog van het Roomsche Hof was. Men maakte vervolgens twe aanmerkingen over dit geval: d'eerste, dat noch de Christenen, noch de Paus zelve, geloofden, dat het gezag der Roomsche Stoel van godlijk recht ware, en dat het toen maar te doen was om een Kerkelijke Ordonnantie: de twede, dat deze Stoel sedert lange tyd na een onbepaalde macht stond; dat zy zich diende van het bedrog; en dat zy valsche stukken verzinde, om haar aanslagen voort te zetten. De Paus Agathon was zediger en oprechter als d'anderen, *vervolgden de geenen, aan de welken wy deze aanmerkingen verschuldigd zijn*; want schryvende aan de Keizer, uit zijn naam, en uit de naam van verscheidene Provinciaale Vergaderingen aan zijn onderhoorigheid, zegt hy, dat ze maar een klein getal van Bisschoppen zijn, van de westerlijke en noordelijke gedeelten des wereldts. 't Was in een zelve beweeging van nederigheid, dat, toen de Keizer Mauritius den Patriarch van Konstantinopolen met de prachtige tytel van *Algemeene Bißchop* vereerde, Gregorius de Groote niet weinig uitvoer tegen zodanig een ydelheid, die, zijns oordeels, na Lucifers hoogmoed helde, en geen ingang kon vinden, als in de ziel van een Antechrist; dewijl geen Bisschop van Romen nooit na een diergelijke trap van macht gestaan had. 't Geen aanmerkelijk voor ons is, in deze klacht van Gregorius, voegde men 'er by, is dat hy ze byna ter zelve tyd deed als hy aan de bekeering van Engeland arbeidde. Aldus, toen onze Voorouders het Geloof ontfingen, was het gezag van de Roomsche Stoel in een loflijke maatigheid.

„ Maar men behield deze maatigheid van macht niet lang. De Keizer Phocas gaf de tytel van Algemeen Bisschop aan Bonifacius de III. en Bonifacius de VIII. nam vervolgens het wereldlijk swaard. 't Is derhalven d'onwettige aanmaatiging, of de gaauwheid, en niet het Evangelie, die de Pausen tot deze trap van macht, daar wy hen op zien, verheven heeft. En indien zy de Canons der acht eerste alge-

1533. ,,meene Concilien, waar van zy, als ze gewyd worden, d'onderhouding sweeren, wilden volgen, zy zouden een zeer groot gedeelte van deze macht verliezen. Zy zouden geen een appel ontfangen; en sluitende zich binnen de paalen, welken deze Canons hen voorschryven, zouden zy de zelve macht hebben, als d'andere Patriarchen.

,, Wat belangt eenige Concilien van de laatste eeuwen, die de rechten der Pausen begunstigen, men antwoordde; dat deze Concilien zo veel krachts niet en hadden als d'eersten; en dat de Vergaderingen van de gantsche Kerk sedert verscheidene eeuwen byna niet en bestonden als uit Monniken, welke hun privilegien, en hun inkomsten, aan de Roomsche Stoel verschuldigd zijnde, zich genoodzaakt gezien hebben des zelfs gezag te verdedigen; die daarenboven noch de Schriftuur, noch d'Oudvaders, naauwkeuriglijk geleezen hadden; die d'Overlevering der Kerk niet als onvolmaaktelijk kenden; en wier geheele geleerdheid maar een slaaffche schoolgeleerdheid was. En ten opzichte des Concilie van Florencen, men aanmerkte, dat d'Oostersche Kerk, die daar eenige Bisschoppen gezonden had, haar decisien nooit aangenomen heeft.

,, Daarenboven, *zeimen*, hebben de Heilige Oudvaders geensins geloofd, dat de Bisschoppen van Romen gezag over d'anderen hadden; en nooit hebben zy gedacht om zekere texten van de Schriftuur in die zin te neemen, daar men ze tegenwoordig in neemen wil: invoegen dat, zo d'Overlevering de Schriftuur moet uitleggen, deze nieuwe uitleggingen voor d'oude wyken moeten. Wat zullen wy zeggen van die vermaarde plaats van S. Hieronymus? *vervolgden zy.* Deze Heilige Man, hoewel Priester van 't Bisdom van Romen, en by gevolg ervaren in de rechten van zijn eigene Kerk, maakt echter een vergelijking van de Bisschop van Eugubium, de Bisschop van Konstantinopolen, en de Bisschop van Romen. Wat zullen wy noch zeggen van een gestadige tegenstelling tegen d'onwettige aanmaatigingen van die Stoel? En hoe veel dingen kan men niet bybrengen, om te toonen, dat het gezag van ieder Bisschop alleenlijk gegrond is op het gebruik, en op de Canons van de Kerk, en niet op het Godlijk recht? De Patriarchen van Konstantinopolen hebben de zelve macht willen hebben, als de Bisschoppen van Romen. Ravenne, Milanen, Aquilea, hebben ononderhoorige Stoelen willen wezen, onder byzondere Patiarchen.

Men

„ Men voegde 'er by ; dat Aartsbisschoppen van Kantelberg, als „ Laurentius, en Donstal, den Pausen het recht van tegen de wetten „ der Kerk te handelen betwist hadden ; dat Robert Dikkop, Bisschop „ van Linkoln, in het zelve gevoelen had geweest; dat verscheide-„ ne Pausen deze waarheid hadden erkend; dat zelfs geenige Ker-„ kelijke constitutie, van de Roomsche Stoel geëmaneert, in d'an-„ dere Staaten geldig was, zo men niet bewilligd had in zich 'er aan „ t'onderwerpen; dat men in de processen, volgens het geestelijk „ recht uitgeweezen, alle dagen het gebruik van ieder byzondere „ Stoel tegen het gezag der Pausen stelde ; dat derhalven dit gezag van „ geen godlijk recht kon wezen, dewijl de geloovigen konden zich „ daar aan niet onderwerpen ; eindelijk, dat veele geschillen, op „ verscheidene plaatsen voorgevallen, ter zaake van investituren, „ van appellen, en van admissie van Legaaten, gelijk ook van instel-„ lingen van Pausen, betoonden, hoe tirannisch dit gezag wag, hoe „ veel verkeerde, en zelfs wreede, wegen de Pausen gebruikt had-„ den, om het in te voeren, en hoe de Kerk zich daar altijd tegen ge-„ steld had; dat, zo zy 't eindelijk haddden ingevoerd, het alleen-„ lijk door recht van verovering was, 't geen bleek in de zaaken, die „ geschied waren ten tyde van Willem de Veroveraar, van Hendrik „ de II. en van verscheidene andere Koningen van Engeland, onder „ de welken tegen deze misbruiken wyze ordonnantien gemaakt, of „ vernieuwd waren, en dat ze geen eind hadden genomen als sedert „ een eeuw. 1533.

Aldus bereidde men door redenen de weg tot het geen, 't welk men door openbaar gezag wilde invoeren; en 't was op deze wyze dat men, na beweerd te hebben, dat de macht der Pausen niet en steunde, noch op het godlijk recht, noch op de Canons van de Kerk, noch op de polityke wetten, overtrad tot t'examineren, of het niet billik ware, dat de bestiering der Kerk in handen van de Vorst gesteld wierd. Laat ons in weinig woorden bevatten 't geen hier over wierd gezegt.

Men zei voor eerst, dat, volgens d'oude dispensatie, alle de Kerkelijke zaaken onder de Koningen stonden: („) dat Samuel, hoewel „ Rechter, en te gelijk Profeet, echter niet na en liet 't gezag van „ Saul t'erkennen: dat Abimelech niet en geloofde, door zijn ampt „ van Hooge-Priester ontslagen te zijn van rekenschap zijner daa-„ den te geeven aan een Vorst, die Hoofd der Stammen Israëls

Redenen voor d'Opperhoofdigheid des Konings. Getrokken uit het O. Test.

1533. „gemaakt was, gelijk Samuel verklaart: dat Aaron zelve, zijnde
1. *Sam.* „gestadig aan zijn Broeder onderworpen, dit beleid hield, een
15. 18. „doorluchtig voorbeeld van het geen, 't welk de Geestelijken van de „hoogste rang moesten houden: dat de Koning David verscheidene „wetten voor de Priesters, en voor de dienst Godts, maakte; en „dat hy op zijn sterfbed Salomon onderwees, tot hoe ver de souve- „raine macht ging. *Ziet daar*, zeide hy, *zijn de Priesteren, en het*
1 *Chron.* 28. *v.* 21. „*Volk, bereid tot alle uwe beveelen.* 't Is ook met dit oogmerk, *voeg-* „*de men'er by*, dat Salomon de verdeeling der Priesteren over hun
2. *Chron.* 8. *v.* 14, 15. „dienst, ende der Leviten, over hun wachten, stelde. De Schriftuur „leert ons, dat d'eenen en d'anderen getrouwelijk bleeven by al het „geen, 't welk hen bevolen was. Zelfs toen hy Abiathar, den Hoo- „ge-priester, afzettede, murmureerde het Volk daar niet over. „Eindelijk; Josaphat, Ezechias, en Josias, hebben ook instellin- „gen tot het beleid der Kerk gemaakt.

Na aldus de souveraine macht der Koningen in de Kerkelijke zaaken met voorbeelden, en met texten, getrokken uit het Oude Testament, vast gesteld te hebben, trad men over tot de betrachting van het geen, 't welk het Nieuwe Testament daar over zegt. („) En men „vond, dat Jesus Christus zelve de schattingen betaald, en bevolen

Getrokken uit het N. Testament.

„heeft die te betaalen, *Geeft den Keizer dat des Keizers is*: dat daar- „enboven, volgens zijn verklaaring, zijn Koningrijk geen Koning- „rijk van deze wereld was; dat zijn Apostelen niet en moesten heer- „schen over de Christenen, met een tydelijk gezag; dat alleen de „Koningen dit gezag over de Volkeren voerden: dat, hoewel d'Ove- „righeden in de geboorte des Christendoms Heidenen waren, echter „de geheele eerste Kerk geboden, vermaand, en geperst is geweest „om hen te gehoorzaamen, zich aan hun wetten t'onderwerpen, en „hen de schattingen te betaalen.

„By deze aanmerking voegde men een nieuwe: dat d'Apostelen, „leerende wat een Koning is, zeggen, dat hy een Opperste Dienaar „Godts is, gesteld om de vroomen te vergelden, en de kwaaden te „te straffen: dat'er in deze woorden gantsch geen uitzondering te „maaken is; en dat alle ziele den hoogen machten onderworpen „moet zijn.

„Men voegde 'er by: dat d'Oudvaders de leere der Apostelen „daar in volgden: dat zy altijd de geestelijke persoonen aangemerkt „hebben als begreepen in de wetten, zo wel als de wereldlijke: en

ein-

„ eindelijk, dat d'overlevering der Kerk ten dezen opzichte niet betwist „ kon worden. 1533.

„ Vervolgens trok men uit d'eigene woorden der Schriftuur de „ hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk. Een text, *zei men*, geeft „ aan de Koning de tytel van *Opperste*: een andere text geeft hem de „ hoedanigheid van *Hoofd*: en een derde verklaart, dat allerhande „ persoonen aan hem onderworpen moeten wezen. Ziet daar dan „ den wereldlijken Vorst *Opperhoofd over allerhande persoonen*.

Getrokken uit het gebruik van d'eerste Kerk.

„ Daarenboven merkte men aan: dat de Bisschoppen in d'eerste „ Concilien reglementen voor hun Bisdommen maakten: dat deze re„ glementen de naam van *Canons* voerde, dat's te zeggen, bloote re„ gelen, welke gantsch geen kracht konden hebben, als zo veel de „ wereldlijke Vorsten aan hen wilden geeven; en dat in tegendeel de „ Keizers verscheidene wetten tot het beleid der Kerk hebben ge„ maakt: eindelijk dat, toen Justinianus een ligchaam van het Roomsche „ Recht maakte, hy 'er verscheidene instellingen by voegde, die niet „ als geestelijke zaaken en persoonen betreften: dat het ook noch aan „ deze Keizers stond, de Concilien te beroepen, en hun decisien te „ bevestigen, gelijk een iegelijk zien kon uit verscheidene brieven „ van Pausen, welken aan de Keizers verzoeken, Concilien te beroepen; „ en uit andere brieven van Concilien, die de zelve Keizers verzoe„ ken, een volkomene kracht te geeven aan 't geen zy uitgesproken „ hadden. Men beweerde, en bewees ook noch: dat de verkiezing „ der Pausen zeer dikwils door de Keizers gedaan, of bevestigd is: „ dat Adriaan in een Synode aan de Keizer het recht opdroeg van den „ Bisschop van Romen te noemen: en dat het voor Gregorius de VII. „ een ongehoorde, en schrikkelijke zaak was, dat een slecht Bisschop, „ door een hoogmoed gelijk die van Lucifer, of den Antechrist, Vor„ sten afgezet, en hun Staaten op anderen overgebracht heeft.

Getrokken ook van de Reden.

„ Maar, *zeiden de zelve persoonen*, de reden onderschraagt ook „ dit gevoelen. Daar moet, en daar kan niet meer als een Souverain „ wezen; en de Koning een volkomene macht hebbende, moeten „ de Geestelijken noodzaakelijk onder hem staan, dewyl zy, met de „ Heilige Orders t'ontfangen, zich niet en ontblooten van de hoe„ danigheid van Onderzaaten, of zy moesten willen beweeren, dat „ een verandering van staat het natuurlijk recht, en het recht der vol„ keren, vernietigt. En in der daad, zo zy door dit middel de hoe„ danigheid van Onderzaaten verlooren, zou het evenveel wezen als

 of

1533. ,, of een vrouw, met het Christendom t'omhelzen, van staat veranderde, en afliet onder den band des huwelijks te zijn.

Eindelijk, gelijk de verdedigers van het Pauselijk gezag zeiden, dat de bedieningen der Geestelijken niet toe en laaten, dat ze onder een wereldlijke macht staan, toonde men: (,,) dat deze dingen wel te samen konden gaan; en dat het met de regering van een ,, Staat even eens gelegen is als met de huishouding van ons ligchaam: ,, dat verscheidene werkingen, daar wezendlijk het leven van afhangt, ,, door het hert, of zelfs door andere gedeelten, voortgebracht worden; en dat ondertusschen de herssenen niet na en laaten d'oorspronk en de zetel der ziel te zijn: dat met meer reden byzondere ,, bedieningen in het beleid der Kerk den Vorst niet en beletten 't geheele ligchaam te bestieren, alle de deelen te doen beweegen, en ,, hen te dwingen zich van hun plicht te kwyten, als hy ziet dat ze ,, traag zijn.

,, Ziet daar voor zo veel het regt belangt, *zeiden zy noch*: 't is tijd ,, om tot de daad over te treden. De Koningen van Engeland hebben ,, altijd in de geestelijke zaaken een souveraine macht gehad. 't Authentykste, en 't oudste geschrift, 't geen wegens deze materie noch ,, in wezen is, is een brief van de Paus Eleutherus aan de Koning Lucius, dien hy tot twe maalen *Stadhouder van Jesus Christus in zijn* ,, *Staaten noemt*. De Paus voegt 'er by, dat deze Koning gehouden ,, is zijn Onderzaaten het Christendom te doen aanneemen; en dat ,, hy hen daar na in deze nieuwe staat verdedigen, beschermen, en ,, regeren moet. Kanut, Ethelred, Edgar, Edmond, Athelstan, ,, Ina, hebben altemaal wetten voor het beleid der Geestelijken gemaakt; en sedert de Regering van Willem de Veroveraar zijn 'er ,, verscheidene ordonnantien geweest, om te beletten, dat de Processen door appel te Romen overgebracht wierden, en dat de Bisschoppen zonder verlof uit het Koningrijk gingen. Men kan hier ,, noch byvoegen d'artykelen van Klarendon, genoeg bekend in de ,, Historie van Engeland, mitsgaders de geschillen die daar over ,, ontstonden tusschen den Koning Hendrik de Twede en Thomas (a) ,, Bekket.

Getrokken uit de Wetten van Engeland.

,, Eindelijk zeiden zy: dat, hoewel de zorg der zielen, daar een ,, Bisschop mee belaaden is, van Godlijke instelling zy, de Koningen van Engeland de Bisdommen echter verdeeld hebben, zo als ,, het hen beliefd heeft; en zulks zonder het Roomsche Hof te raadplee-

(a) *'t Is de geen dien de Roomsche Kerk S. Thomas van Kantelberg noemt.*

„ pleegen: dat zy van gelijken uit hun eigene autoriteit d' eerste in- 1533.
„ stelling van eenige gewyde goederen veranderd, en hen een ander
„ gebruik hebben gegeeven: dat aldus de Koning Edgar, met nie-
„ mand te raad gaande als met zijn Geestelijkheid, en met zijn Adel,
„ nieuwe Kloosters oprechtte, en de zelven stichtte ten kosten van ee-
„ nige andere Broederschappen: dat deze zelve Koningen alleen vry-
„ dommen gegeeven hebben: dat d' Abdyen van Glastenbury, en
„ van S. Albans, ontlast wierden van 't bezoek des Bisschops, d' eene
„ door Ina, en d' andere door Offa: dat dit recht noch in stant was,
„ na dat de Hertog van Normandyen Engeland vermeesterd had; de-
„ wyl hy, om een doorluchtig gedenkteken van d' overwinning, wel-
„ ke hy op Haraud behaalde, op te rechten, en de genegentheid
„ der Geestelijken tot zich te trekken, ter plaatse van de strijd een
„ Abdy stichtte, en de zelve d' Abdy van de Slag noemde. Men vind
„ in d' Acte van deze stichting de volgende woorden: *deze Abdy*
„ *zal vry zijn van allerhande, zelfs van het Bisschoplijk gebied, ge-*
„ *gelijk de Kerk van Christus te Kantelberg.* Men voegde by deze rede-
„ nen verscheidene andere dingen, getrokken uit d' Ordonnantien
„ van de Koning Alfred, uit een redenvoering van de Koning Edgar,
„ en uit verscheidene brieven geschreeven aan Pausen, door de Ko-
„ ningen, door de Patriarchen, en door de gantsche Geestelijkheid
„ van Engeland; waar uit het bleek, dat deze Koningen altijd de
„ macht hadden gehad van wetten tot de bestiering hunner Kerken te
„ maaken, en dat de Geestelijken hier niet van bevryd waren.

Bepaaling van deze macht des Vorsts.

Ziet het Boek gebeeten,

Noodzaakelijke onderrechtingen raakende de H. Orders.

Zodanig waren de gronden, op de welken men de macht des Vorsts en de Geestelijke zaaken bouwde. Maar men dacht niet minder, als deze macht buiten de paalen van een billijke maatiging uit te breiden. Ziet hier op wat wyze men ze bepaalde: *'t Staat voornaamelijk, en als eigen, aan hen,* dat 's te zeggen de Vorsten, *de leere des Euangeliums, en de waare Religie, te bewaaren, te verdedigen, en t' onderhouden: de geenen, die de zelve zuiverlijk prediken, te handhaaven: de misbruiken te hervormen: de Ketteryen te dempen: d' Afgodery af te schaffen: de geenen, welke de vrede en d' orde der Kerk met blydschap van herte ontrusten, te straffen: zorg te draagen, dat de Bisschoppen, en de Priesters, hun plicht wel waarneemen, inzonderheid ten opzichte der zaaken, welken Jesus Christus en zijn Apostelen klaarlijk uitgelegt hebben: hen te vermaanen tot vlytigheid, als ze zien dat ze traag zijn: de geenen, die weigeren zich te beteren, af te zetten:*

1533. *hun plaatsen met voorzichtigheid te vervullen. God*, voegde men 'er by, *gebied den Bisschoppen hun wettige Overigheden, Vorsten, en Koningen, met nederigheid en eerbiedigheid te gehoorzaamen; willende, dat men alle de wetten en instellingen dezer Vorsten, hoedanig zy ook wezen mogen, zo ze de Godlijke wetten niet en kwetsen, volbrenge. Eindelijk, de Schriftuur verklaart ons, dat een diergelijke gehoorzaamheid gegrond moet wezen, niet alleenlijk op de vrees van de straf, maar ook op het gewiße.*

Aldus, terwyl men de macht der Koningen over de Geestelijke persoonen oprechtte, droeg men zorg om aan de rechten Godts niet te raaken, en de Bisschoppen geensins in hun dienst te stooren. Men liet hen de Geestelijke macht behouden; en men toonde, dat het gezag, 't geen men den Vorst aanmaatigde, over allerhande persoonen, van wat staat zy ook wezen mochten, geensins buitenspoorig was.

Noodzaakelijkheid van 't gezag des Pausen af te schaffen.

Daar wierd dan beslooten: dat de macht der Pausen niet gegrond en was op eenig recht, noch Godlijk, noch menschelijk; dat ze niet anders was als een onwettige aanmaatiging, en een reeks van schattingen, die geweldig na de tiranny helden: dat al de wereld, maar Engeland meer als alle d'anderen, onder dit swaarwichtig jok zuchtte: dat men sedert drie honderd jaaren te vergeefs getracht had het af te schudden: dat, dewyl deze macht niet weer tot een billijke maatiging gebracht kon worden, men ze t'eenemaal af moest schaffen: dat de Paus aldus niet meer erkend zou worden als voor Bisschop van Romen, en zijn macht, ten opzichte van Engeland, zich niet buiten de paalen van zijn Bisdom zou strekken: dat de Vorst zijn oud gezag weer aan zou neemen, daar zijn Voorzaaten nooit van hadden afgestaan, hoewel zy d'onwettige aanmaatigingen van het Roomsche Hof ontveinsd hadden.

1534. Geheel Engeland keurde dit groot besluit goed. De twe Huizen des Parlements, de twe Huizen van de Vergadering der Geestelijkheid, en de meesten der Geleerden, en Doctors, verklaarden zich opentlijk tegen de macht der Pausen, waar van men den oorspronk en de gronden sedert twe of drie jaaren gezocht had. Daar was niemand als de Bisschop van Rochester, die ondernam de zelve te verdedigen. Wat d' Abten, en Priooren belangt, d'onweetendheid en het belang voegden hen aan des Konings zyde; konnende d'onderdrukkingen zich uitstrekken over de wereldlijke Geestelijken, gelijk zy zich, door het gezag van Volsey,

over

over de Kloostergeestelijken uitgestrekt hadden; en loopende het gerucht, dat het Hof van voorneemen was zich verscheidene Kerkelijke goederen toe te eigenen. Maar gelijk Fischer een groote naam had gekreegen, en dat hy de oudste Bisschop was, zou men hem zeer gaarne op des Konings zyde getrokken hebben. Zes of zeven dagen voor de houding des Parlements deed men hem deze voorstelling: dat, op dat 'er in deze Vergadering een volmaakt verstand mocht wezen, en om door verdeeldheden den vyanden van de Staat geen vat te geeven, men voor af regelen moest 't geen men als dan stond te doen: dat Fischer, en vyf Doctors, na zijn keur, daar over zouden spreeken met Stokkesly, Bisschop van Londen, en het zelve getal van Doctors: dat zy altemaal te samen de wederzydsche redenen, en bewyzen, examineren, en hun besluiten zouden geeven, om de zaak t' eindigen. Fischer deze aanbieding aangenomen hebbende, vraagde hem Stokkesly na de dag, en de plaats van hun byeenkomst. Vervolgens voegde men een nieuwe voorstelling by de de geene, welke men alreedts gedaan had, te weeten, zo zy niet over een konden komen, of ze dan twe Scheidtsmannen zouden kiezen, welker uitspraak zy volgen zouden. Wy weeten niet, wat het gevolg van dit werk was; maar Fischers ziekte stoorde 'er mogelijk de voortgang af.

1534.

Poogingen van 't Hof om Fischer op haar zyde te krygen.

't Origineel van dit stuk is in de Bibl. van Cotton Othon. C. 10.

Houding des Parlements.

't Parlement vergaderde op den 15 January; en de Journaalen van het Hooger Huis melden niet, dat 'er andere Prelaaten geweest hebben, als dezen; d' Aardtsbisschop van Kantelberg, en de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van Linkoln, van de Baden en Fonteinen, en van Landaffe en Karliesle, met twaalf Abten. 'k Weet niet, wat reden d' overigen hadden om achter te blyven; maar men stelde vermoedelijk een groot onderscheid tusschen het geen, 't welk het Parlement kwam te verordenen, t' ondertekenen, en uit zich zelve tot zo groote veranderingen de hand te bieden. Geduurende de zittingen wierd 'er alle zondagen in S. Pauls Kerk een Sermoen gedaan: een Bisschop op de Stoel klimmende, verkondigde aan het Volk, dat de Paus gantsch geen macht in Engeland had. Tot daar toe had men zich altyd vernoegd met te verklaaren, dat het algemeen Concilie boven den Paus was: maar men ging eindelijk verder; en men schafte in de leer t' eenemaal af, 't geen de Koning en het Parlement in het gebruik afschaften. Aldus trachtte men het Volk te doen begrypen, hoe veel rechtmaatigheidts 'er was in de wetten, welken het Parlement maakte. Laat ons nu komen tot die wetten; en laat 'er

ons

1534. ons eer af spreeken volgens d'orde van hun onderlinge dependentie, als volgens d' orde van de tijd.

Wet, die de macht der Pausen in Engeland afschaft. (a) den 9. Maart.

d'Eerste, die zich aanbied, dispenseert alle d'Engelschen van hun onderdaanigheid, en hun verbintenis aan de Roomsche Stoel. 't Ontwerp van deze Wet door het Huis des Gemeente (a) aan het Hooger Huis gezonden zijnde, wierd het twe maalen in dit Hus geleezen, en aan Commissarissen geweezen, waar van vermoedelijk niemand zich krachtiglijk tegen het oogmerk van het Laager Huis stelde; want vyf dagen na dat zy met dit ontwerp belaaden hadden geweest, brachten zy 'er hun bescheid over. Men las het noch twe maalen; en terstond gaf men 't de kracht van een wet, zonder dat eenig Heer protesteerde tegen 't geen 'er gedaan wierd. 't Hooger Huis voegde 'er alleenlijk eenige clausulen by, welken het Huis der Gemeente goed keurde; waar na de Koning 'er zijn toestemming by voegde.

,, 't Parlement vertoonde voor eerst d' onverdraagelijke schattingen ,, van het Roomsche Hof, ter zaake van S. Pieters Penning, Expe- ,, ditien, Provisien, Pensioenen, Bullen, en verscheidene andere ,, noodzakelijke gevolgen des machts van te dispenseren; en het voeg- ,, de 'er by, dat het aan de Koning, aan de Heeren, en aan de Ge- ,, meenten stond, t' ondervorschen, of men van de wetten dispen- ,, seren, of de zelven vernietigen moest.

,, En gelijk de Koning door zijn geheele Geestelijkheid voor Op- ,, perhoofd der Kerken van zijn Koningrijk erkend was, verbood het ,, Parlement, eenige somme aan d' Apostolische Kamer te betaa- ,, len, mitsgaders 'er Dispensatien, Provisien, en Bullen, af te nee- ,, men.

,, Hier na verklaarde het, dat de Dispensatien, en de Licentien, ,, welke niet en streeden tegen de wet Godts, maar zich alleenlijk uit- ,, strekten tot zaaken, door de burgerlijke wetten verbooden, in ,, het Koningrijk verzocht zouden konnen worden, aan een der twe ,, Aardtsbisschoppen, die de zelven onder het zegel van hun Bisdom- ,, men zouden geeven.

,, En op dat deze Dispensatien niet doemelijk en zouden zijn, be- ,, paalde het Parlement ten dezen opzichte de macht der Aardtsbis- ,, schoppen; beveelende, 1. dat zy geenige Dispensatie zouden mo- ,, gen vergunnen voor zaaken, welke door de Godlijke wetten ver- ,, booden waren. 2. dat zy 'er ook geene zouden mogen vergunnen, ,, als in zaaken, waar van de Kerk gewoon was te dispenseren. 3,

,, dat.

„ dat, zo'er eenig nieuw geval voorkwam, zy daar niets in zouden 1534.
„ mogen doen, zonder alvoorens met den Koning, en den Raad, daar
„ over gesproken te hebben. 4. dat alle Dispensatien, te vooren op
„ 4 ponden Sterlings, of meer, geschat, onder het groot zegel bekrach-
„ tigd zouden worden. 5. Voegde het Parlement'er een soort van
„ tarre voor de Licentien by, en voorschreef de manier, volgens de
„ welke men ze vervaardigen moest.

„ Daar is vervolgens een aanmerkelijke verklaaring in de zelve Wet;
„ dat de Koning, noch zijn Onderzaaten, geensins meenden zich af
„ te wyderen van de waare leere Jesu Christi, noch van d' artykelen
„ des Geloofs, aangenomen door de Katholijke Kerk, noch van
„ d'andere dingen, gemeld in het woord Godts, als noodzaakelijk
„ ter zaligheid.

„ Het bevestigde de vrydommen, vergund aan verscheidene Kloo-
„ sters door de Bisschoppen van Romen, en ontsloeg deze Kloosters
„ van het bezoek des Bisschops, en des Aardtsbisschops.

„ Het verklaarde, dat het recht van de verkiezing zekerer Abten
„ te bevestigen, 't geen den Bisschop van Romen eertijdts toekwam,
„ altijd den Koning zou toekomen, en dat deze Vorst de visiten of be-
„ zoeken, in zijn Koningrijk zou doen doen, geevende ten dien ein-
„ de Commissien onder het groot zegel.

„ Het bekrachtigde allerhande Expeditien, getrokken van Romen
„ voor de 12 dag van Maart des jaars 1534. mits dat ze niet en streeden
„ tegen de wetten van den Staat.

„ Het gaf eindelijk aan de Koning, en aan zijn Raad, de volko-
„ mene macht van de Privilegien, en d'Indulgentien, vergund door
„ het Roomsche Hof, t'examineren, of om beter te zeggen, de mis-
„ bruiken 'er af te hervormen. En om deze Wet te krachtiger te maa-
„ ken, beval het, dat alle de geenen, die ze kwamen t'overtreden,
„ gestraft zouden worden als overtreders van de Wet *Præmunire.*

Zo deze Wet het Volk verlichtte, zy schafte ter zelve tijd af de schandelijke handel der Indulgentien, waar door de Roomsche Kerk, verkoopende de godlijke zaaken, zich in 't eerst verrijkt had, maar die naderhand d' oorzaak van haar verliezen was. Deze slag maakte een verscheelende indruk in de geesten. De Monniken stonden 'er door verzet, als ziende, dat hun voornaamste inkomst hen daar door ontnomen zou zijn, en dat zy ten anderen, zo haast als de Koning het maar beval, genoodzaakt zouden wezen in de Hervorming

Uitwerkingen van deze Wet.

1534. te leeven. In tegendeel alle degeenen, welke wenschten, dat men de dwaalingen afschaftte, en de misbruiken verbeterde, zagen met blijdschap, dat de macht der Pausen in Engeland afgeschaft was; dat het Geloof zich voortaan niet verder zou strekken als alleenlijk tot de dingen welke tot de zaligheid noodzaakelijk zijn; en dat de Schriftuur de rechter en de regel der leere zou wezen.

Op de zelve dag als het Parlement deze Wet gaf, las men in het Huis der Heeren het ontwerp van een andere Wet, om den Kinderen, welken Hendrik by de Koningin Anna kwam te teelen, de successie te verzekeren. Men las het voor de twede maal op den 21 van de zelve maand, en voor de darde maal op den 23. waar na men 't aan 't Huis der Gemeente stuurde, die het na drie dagen met hun goedkeuring weer te rug zond; invoegen dat deze Wet in zeven dagen tijdts, en zonder eenige tegenstellingen gemaakt wierd.

Wet om de Successie aan de Kinderen van Anna van Boelan te verzekeren.

„ Men maakte 'er voor eerst een overweeging op het gevaar, 't geen „ stak in de successie niet vast te stellen: dat een twyfelachtig recht „ Engeland onder de rampen van een langduurige burgerlijke oorlog „ had doen zuchten: dat dit recht dikwils twyfelachtig wierd, om „ dat de Pausen uit hun hoofde Koningrijken aan Vreemdelingen ga- „ ven, en dat gemeenlijk de gebuurige Vorsten hun rekening vonden „ by onwettige Bezitters te styven. Dit valt gesteld zijnde, verklaar- „ de het Parlement, om d' ongelegentheden van een twyfelachtige „ successie te vermijden, Hendriks eerste huwelijk van geene waarde, „ en strydig tegen het godlijk recht: bevestigde ook het vonnis, waar „ door d' Aardtsbisschop van Kantelberg het vernietigd had: beval, „ dat Katharina voortaan niet meer gehandeld zou worden als Ko- „ ningin, maar als Princesse Douairiere; en dat des Konings twede „ huwelijk voor goed en onverbreekelijk zou worden gehouden: dat „ de huwelijken, ingegaan binnen de trappen verbooden door Levi- „ ticus, van geene waarde, en ongeoorlofd zouden wezen, volgens „ de verklaaring der Geestelijke Vergaderingen van Engeland, en 't „ gevoelen der Academien, en der geleerden van andere landen: dat „ de geenen, die aldus binnen verboodene trappen getrouwd waren, „ gescheiden, en hun kinderen bastaarden verklaard zouden worden: „ dat alle de Kinderen geteeld of te teelen by Anna van Boelan, „ of by eenige andere Vrouw, welke de Koning na haar kwam te „ trouwen, voor wettig gehouden zouden worden: dat de Kroon „ hen zou toebehooren, voor eerst den Zoonen, en vervolgens den

„ Doch-

„ Dochters, of by gebrek van dezen, den anderen Erfgenaamen van „ deze Vorst, in eeuwigheid. Het Parlement maakte noch drie din- „ gen in deze Wet. Het doemde de geenen, die na den eersten dag „ van de maand May de kwaadaardigheid zouden hebben van smaade- „ lijke dingen uit te strooyen tegen dit huwelijk, of tegen de Kinde- „ ren die daar uit geboren stonden te worden, tot een gevangenis na „ bescheidenheid, en de verbeuring van alle hun goederen, Daaren- „ boven verklaarde het, dat, zo de Koning kwam te sterven, de „ Koningin de Regering zou hebben tot aan de meerderjaarigheid van „ de wettige manlijke of vrouwelijke Erfgenaam, dat 's te zeggen, „ tot dat die achtien, of deze zestien jaaren oud was. Eindelijk, het „ beval aan alle d'Engelschen, d'onderhouding van deze Wet te swee- „ ren, doemende de geenen, die zulks niet wilden doen, ter gevange- „ nis, en verbeuring van hun goederen. Vermoedelijk zelfs stelde „ men in het Huis der Heeren 't formulier op van den eed, dien een „ iegelijk daar op moest doen; want wy vinden'er in de Journaalen van dit Huis 't ontwerp af, 't geen wy hier in gevoegd hebben. 1534.

„ Gy sweert, dat gy den Koning, en zijn wettigen Navolgers, uit „ hem, en uit de Koningin Anna, zyn getrouwe Gemalin, geboren, „ of geboren zullende worden, getrouw en gehoorzaam zult wezen: „ dat gy van gelijken zijn Erfgenaamen, volgens de bepaaling gedaan „ door de Wet wegens de successie, getrouw zult zijn: dat gy u niet „ en zult verbinden aan eenigen Vreemdeling, en dat gy geen vreem- „ de macht, noch eenig vreemd gebied, zult erkennen: dat gy alle „ d'eeden, welken gy aan anderen gedaan moogt hebben, of noch „ zoud mogen doen, ydel en van geene waarde zult achten: dat gy, „ zonder toevlucht te neemen tot het bedrog, tot indirecte wegen, „ noch tot de listigheid, uit alle uw krachten, en met al uw vernuft, „ arbeiden zult, om deze Wet, en de zaaken welken zy behelst, of „ die daar natuurlijkerwyze uit volgen, mitsgaders ook alle d' andere „ Ordonnantien, en alle d' andere Wetten, die de zelven bekrachti- „ gen, of'er uitvoering of aanbeveelen zullen, te verdedigen, t'on- „ derhouden, en te doen onderhouden: dat gy deze zelve Wetten „ tegen allerhande persoonen, van wat rang en staat zy ook wezen „ mogen, zult beschermen: eindelijk, dat gy niets zult ondernee- „ men, noch dulden dat men iets onderneeme, 't geen directelijk of „ indirectelijk, en onder wat voorwending of op wat wyze het ook „ zy, de meening van deze Wet vernietigen, of 'er de kracht af ver-

Formulier van den eed, in gevolg van deze Wet.

1534. ,, minderen, of'er d'uitvoering afstutten kan. Alzo helpe u God en ,, zijn Heiligen, en de Heilige Evangelisten.

Aldus wierd het huwelijk van Hendrik met Anna van Boelan op een authentijke wyze bekrachtigd. Maar het Huis der Gemeente, stuurende het ontwerp van deze laatste Wet weer aan de Heeren, zond hen te gelijk ook het ontwerp van een nieuwe Ordonnantie, betreffende de straffing der Ketters. Wy hebben alreedts verhaald, dat men geklaagd had over de wreedheid der Geestelijke Rechters; maar dat deze klachten geheele jaaren aan een spyker hadden gehangen. Eindelijk eenen Thomas Philips in de gevangenis gezet zijnde, uit last des Bisschops van Londen, die hem van Kettery achterdocht, verbitterd over de strafheid, met de welke men hem in den kerker had gehandeld, klaagde daar over aan het Laager Huis, 't geen deze klachten aan de Heeren bekend maakte; maar ziende, dat zy 'er zich gantsch niet mee bekommerden, dagvaarde het den Bisschop om op de beschuldiging t'antwoorden. Deze feilde niet des anderen daags aan de Heeren te vertoonen, 't geen 'er gebeurd was. Zy, die de klachten in 't eerst gesmoord hadden, geloovende, dat ze hun ondervorsching niet waardig en waren, vernoegden zich met t'antwoorden, dat een Pair of Genoot des Rijks voor de balie van dit Huis niet en behoefde te verschijnen. De Leden aldus wel oordeelende, dat 'er in deze byzondere zaak niets te hoopen stond, besloten te beletten, dat 'er in toekomende diergelijke geweldenaryen gepleegd wierden; en in dit oogmerk maakten zy het onderwerp van een Wet, betreffende de straffing der Ketters, en verzochten hier over de goedkeuring der Heeren: 't geen hen toegestaan wierd.

Den 4. February.

Ziet het Journaal der Heeren.

Wet bepaalende de straffing der Ketters.

Deze nieuwe Wet herriep 'er een, gemaakt ten tyde van Hendrik de IV. door de welke de Bisschoppen allerhande persoonen, die zy van Kettery achterdochten, in de gevangenis konden doen zetten. Noch had men niet bepaald, wat men met Kettery verstond: men had alleenlijk in 't algemeen gezegt; *'t geen strydig was tegen de Schriftuur, of tegen de kanonijke Constitutien.* Nu, hier stak een groote dubbelzinnigheid in, waar door veele lieden, niet weetende wat Kettery was, een gestadig gevaar liepen. Daarenboven gingen de Geestelijke Rechters dikwils hun gang, zonder dat 'er noch beschuldiging, noch aanbrengers waren; 't geen nooit gedaan was geweest, zelfs niet in de misdaaden van gekwetste Majesteit. Eindelijk, men deed onder de naam van Kanonijke Constitutien doorgaan verscheidene Ordonnan-

tien van Pausen, die op geenig godlijk gebod steunden. 't Parlement herriep dan deze Wet, en vernoegde zich met de minder strenge wetten, welke gemaakt waren onder Rykaard de II. en Hendrik de V. in hun kracht te behouden; en in 't algemeen bepaalde het aldus de vervolging der Ketters: dat ze aangevangen zou worden door een plechtige beschuldiging, steunende op het getuigenis van ten minsten twe persoonen: dat men daar na den beschuldigde in de gevangenis zou zetten; maar dat hy de vryheid zou hebben van zich voor de balie te verdedigen: dat, zo hy schuldig gevonden wierd, en dat hy weigerde af te sweeren, of dat hy weder afgevallen was, de Rechters hem ter dood zouden mogen veroordeelen: en dat men hem daar op, na 'er des Konings last toe gekreegen te hebben, zou doen rechten: dat 'er wyders geenige vervolgingen zouden mogen geschieden wegens het overtreden van Constitutien van Pausen: en eindelijk, dat een iegelijk, gevangen over Kettery, onder borgtocht uitgelaaten zou worden, zo hy 't begeerde. 1534.

Men kan zich lichtelijk inbeelden, hoedanig de blydschap des Volks was, als het zag, dat de Kerkelijke macht in haar schrikkelijkst gedeelte aldus bepaald was geworden. De Reformateurs inzonderheid aanmerkten deze slag als een zegen des Hemels.

Onderwerping der Geestelijkheid aan de Koning.

De Geestelijkheid in deze tijd zich 'teenemaal aan de Koning onderwerpende, wierd het Parlement gebeden, d' acte daar af te bekrachtigen. Gelijk de Boeken der Geestelijkheid verbrand zijn, en dat wy ten anderen niet en zien, dat het Huis der Gemeente alstoen Journaalen van haar deliberatien hield, weeten wy niet, wat in 't eerst hier over omging in beide de Huizen van de Vergadering der Geestelijkheid, en in het Huis der Gemeente. Wat 'er af zy, 't Laager Huis stuurde aan de Heeren d' acte van deze onderwerping; en dewyl dezen nergens door wederhouden wierden, vermits de Prelaaten 'er alreedts in bewilligd hadden, wierd ze zonder stribbeling, en zelfs met een groote vlytigheid, bekrachtigd, zijnde deze acte twe maalen op een dag geleezen, en des anderendaags, na ten darde maal geleezen te zijn, goed gekeurd. De zittingen des Parlements stonden ook t' eindigen.

De Geestelijken erkenden hier door, dat het recht van de Geestelijkheid te beroepen aan de Vorst behoorde, en beloofden, op Priesters trouw, dat zy nimmermeer eenig reglement, of eenige constitutie, zonder des Konings verlof, zouden maaken, of uitvoeren.

1534. En gelijk voorheen verscheidene Canons, welke de heilige rechten der Kroon, de wetten des Landts, en de privilegien des Volks kwetsten, echter in het Koningrijk hadden aangenomen geweest, besloot men, dat twe-en-dartig Commissarissen, zestien uit de twe Huizen des Parlements, en zestien uit de Vergadering der Geestelijkheid, verkoozen door Hendrik, volkomentlijk gemachtigd zouden zijn, om de Geestelijke Wetten t' examineren, en de geenen, welken zy noodzaakelijk, of onnut, en schadelijk, vonden, te bekrachtigen, of te vernietigen, zijnde de toestemming des Vorsts hier toe verkreegen.

Het Parlement bekrachtigde deze Verklaaring, en doemde op nieuws d' Appellen aan het Roomsche Hof, 't recht der Appellen in het Koningrijk uitstrekkende, en verklaarende; dat men van den Aardtsbisschop aan de Koning in de Kancelery zou appelleren; dat de Kancelier Gelastigden zou noemen, om kennis van de zaak te neemen, en de zelve zonder eenig verder appel uit te wyzen; dat de gepriviligeerde Abten zich onmiddelijk aan de Koning zouden mogen richten; dat de Canons, daar men zich voor heen af gediend had, de zelve kracht zouden hebben, tot dat de twe-en-dartig Commissarissen daar een nieuwe verzameling af hadden gemaakt, immers zo ze niet en streeden tegen de wetten en de gewoonten des Koningrijks, of tegen de rechten van de Kroon.

Deze bepaaling was gergrond op een genoegsaam schynbaare dekmantel. Men maakte ze, om de tucht der Kerk te behouden, terwyl de Commissarissen zouden arbeiden om die te herstellen. Maar gelijk de tijd, dat de machten dezer Commissarissen duuren moesten, niet vast gesteld was, haastte het Hof zich niet zeer met dit werk te voorderen; vermits de Koning en de Rechters aldus tot alle uuren Kerkelijke instellingen, als strydende tegen de wetten des landts, en tegen de rechten der Kroon, doemen konden. Eindelijk, men geloofde, dat het Hendrik veel voordeeliger was, de zaak onuitgeweezen te laaten, als een ligchaam van Canons te maaken, 't geen hy naderhand niet zou konnen veranderen.

Wet wegens de verkiezing. den 4. Maart.

Men maakte noch een Wet, raakende de verkiezing, en de wying der Bisschoppen. 't Huis der Gemeente had een ontwerp over deze materie aan het Hooger Huis gezonden; maar om redenen, daar de Journaalen geen gewag af en maaken, verwierpen het de Heeren, na dat zy het drie weeken by zich hadden gehouden, meldende zelfs de Boe-

Boeken niet, dat het slechts eens geleezen is geweest. Doch zy maakten 'er een nieuw, en stuurden het zelve aan 't Laager Huis, 't geen het na zeven dagen goedkeurde. Deze Wet bekrachtigde op nieuws de smooring der Annates, en droeg de macht van de Bisschoppen te wyen over op den Aardtsbisschop, of op vier Bisschoppen, door den Koning daar toe genoemd. Aldus wierd het gebruik der Bullen afgeschaft. Men regelde hier door ook noch de verkiezingen; en men bepaalde 'er de tijd toe, te weeten twaalf dagen na dat de Deken en het Kapittel, of de Prioor en het Klooster, de noodzaakelijke patenten, en een bezegelde brief, behelzende den naam van de persoon, die door den Koning aanbevolen was, ontfangen hadden. Daarenboven besloot men, dat de verkooze persoon den eed aan de Vorst gedaan hebbende, hy aan eenige Bisschoppen, of aan den Aardtsbisschop, een Commissie zou geeven, om den nieuwen Prelaat te wyen, die vervolgens manschap aan de Koning doen, en aldus in het geestelijk en tydelijk van zijn Bisdom gesteld zou worden. Men doemde d' overtreders dezer Ordonnantie tot de straffen der wet van *Præmunire*. 1534.

Men maakte ook een byzondere Wet, om Ghinucci, en Campeggius, de Bisdommen van Worchester, en Salisbury; af te neemen; ter oorzaak dat zy, tegen de plicht der Bisschoppen, in Engeland niet en woonden; dat zy 'er geen diensten deeden; dat zy de gastvryheid niet en onderhielden; en dat zy in tegendeel altyd te Romen waren, trekkende aldus alle jaaren over de drie duizend ponden Sterlings uit het Koningrijk. Waarlijk, Campeggius verdiende een harder handeling: maar wat Ghinucci belangt, hy had, mijns oordeels, zijn Meester getrouwelijk gediend; en een jaar van te vooren was hy ondersteund geweest van Hendrik, en van François, wegens een Kardinaals hoed.

Ghinucci en Campeggius van hun Bisdommen ontbloot.

Ziet onze Verzameling, No. 54.

't Proces van de Non van Kent hield het Parlement ook bezig. Gelijk haar zaak veel hielp tot de beroerten, welke op de zelve volgden; dat zy d' oorzaak was van de dood van verscheidene persoonen; en dat men 'er den aart der aan de Paus hangende Geestelijken in bespeurt, moeten wy 'er een verhaal af geeven.

't Proces der Non van Kent.

d'Overzetter van Sanderus noemt haar de Heilige Maagd van Cautin.

't Laager Huis een ontwerp van vonnis tegen deze Dochter aan de Heeren gezonden hebbende, lazen zy het twe (a) maalen. De zaak vervolgens geëxamineerd, de getuigen gehoord, de bewyzen overwoogen, de medeplichters ondervraagd, en hun belydenis ontfangen

(a) Den 21 en 26 February.

1534. gen zijnde, deeden de Heeren aan de Koning vraagen, of hy 't goed zou vinden, dat Morus, en verscheidene anderen, in de beschuldiging gemeld, als medestanders, of heelders, insgelijks ondervraagd wierden. De Bisschop van Rochester, een van die, was ziek; maar hy stuurde zijn verdediging schriftelijk. Wat Morus belangt, 'k heb tot noch toe niet konnen weeten, waarom men hem in deze zaak wikkelde, 't en zy dan om dat hy aan de Non geschreeven had, in termen die den Koning verstoorden. Wyders, zijn eigene Werken leeren ons, dat hy deze Dochter weinig achtte, en dat hy haar de *Zotte Non* noemde. Om zich dan in des Konings geest te rechtvaardigen, schreef hy een lange brief aan Kromwel, waar in hy hem onderrechtte van de redenvoeringen, welken hy met deze Dochter, en met haar Medeplichters, had gehad. Maar dit belettede niet, dat Hendrik gevoelen van deze zaak behield, gelijk men oordeelen kan uit de brieven van Morus aan deze Vorst, en aan Kromwel. En hier op hebben wy een zaak aan te merken, te weeten dat Rastal, die onder de Regering van Maria alle de Werken van Morus in 't licht gaf, daar de twede brief van deze Ridder aan Kromwel wel byvoegde; maar d'eerste hield hy achter de hand, hoewel in de volgenden aangetrokken, en noodzaakelijker als d'anderen. En vermoedelijk smoorde men ze, om de Non, welke voor Katharina, en voor Maria, geleeden had, voorzegt hebbende, dat Maria t'eeniger tijd heerschen zou, te vereeren. 't Is ook ten inzichte van deze groote voorzegging, dat Sanderus deze Dochter voor een Profetes tracht te doen gaan. Morus zelve had 'er zulk een goed gevoelen niet af, gelijk verscheidene van zijn gedrukte brieven betuigen, en men noch veel beter bemerken zou in de geene, die achter gehouden is, op dat de eene Martelaar den ander geen ongelijk en doe. Ik acht deze gissing genoegsam redelijk; en ik laat aan mijn Leezers de vryheid van 'er af t'oordeelen. De verdedigingen van Morus, geholpen door de goede diensten, welken de Kancelier en Kromwel hem beweezen, gelijk hy zelve erkent, bevredigden eindelijk den Koning, die de naam van deze Ridder uit het vonnis des Parlements deed wegneemen. Laat ons zien, wat dit vonnis ons van de zaak, daar wy af spreken, zal leeren.

Pag. 1435.

„ Elizabeth Barton, uit de Provincie van Kent, en de Parochie van „ Aldington, ziek, en in de herssens geraakt zijnde, viel eerst in (a) „ samentrekkingen van zenuwen, en voerde redenen, welke een krach„ tigen indruk in den geest der aanschouwers maakten. Men geloofde, „ dat

(a) *'t Ware dampen, gelijk men uit de toevallen oordeelt.*

,, dat zy van God aangeblaazen wierd; en gelijk Rykaard Mafter, haar 1534.
,, Priefter, zich vroed maakte, dat hy uit deze gewaande aanblaazing
,, voordeel zou trekken, vervoegde hy zich by Warham, Aardts-
,, biffchop van Kantelberg, maakte hem bekend 't geen deze Dochter
,, gezegt had, en kreeg laft om haar gade te flaan, ten einde hem re-
,, kenfchap te doen van 't geen op nieuws zou voorvallen, indien zy
,, andere verrukkingen kreeg. Elizabet ondertuffchen vergeeten heb-
,, bende, 't geen men begeerde dat zy in haar overvallen gezegt had,
,, wilde de gierige en looze Priefter 't daar niet by laaten. Hy zei haar,
,, dat zy gantfch geen oorzaak had om haar redenen in den hals te
,, haalen; dewijl ze haar van den Heiligen Geeft ingegeeven waren.
,, Hebbende haar dit in 't hoofd gepraat, leerde hy haar het middel
,, van de verrukte te verbootfen, mitfgaders de woorden die zy
,, fpreeken moeft. Om kort te gaan, hy nam zo veel moeite, om
,, haar tot dit bedrog wel af te richten, dat hy haar bekwaam zag om
,, de dingen tot zijn volkomene vernoeging te doen. 't Gerucht der
,, aanblaazing verfpreide zich wel haaft, en trok een drang van ver-
,, wonderaars derwaarts. De Priefter had in een Kapel van zijn Paroc-
,, hie een Beeld van de Maagd, 't welk hy befloot berucht te maaken;
,, ten einde 'er het zelve voordeel af te trekken, als anderen van hun
,, Beelden trokken. Hy maakte makkerfchap met een zekeren Doctor,
,, Bokking geheeten, die Kanunnik van Jefus Chriftus Kerk te Kantel-
,, berg was. Hun fchikkingen genomen zijnde, bevalen zy aan de
,, Non, in haar verrukkingen te zeggen, dat de Maagd haar ver-
,, fcheen, en tot haar zei, dat zy, om haar volkomene gezondheid
,, weder te krijgen, 't Beeld der Kapel van Aldington moeft gaan be-
,, zoeken. Zy feilde niet, na alle de pofturen, en de wringingen,
,, daar men haar op afgericht had, gemaakt, en na krachtiglijk en
,, godvruchtiglijk tegen de zonde, tegen de Kettery, en tegen Hen-
,, driks vervolgingen om d' echtfcheiding, gefproken te hebben, te
,, zeggen 't geen men haar in de mond had gelegt. De dag tot het be-
,, zoeken van dit Beeld gefteld zijnde, wilden omtrent twe duizend
,, perfoonen getuigen van dit mirakel wezen. Zo haaft als Elizabet ter
,, gemelde plaatfe gekomen was, viel zy in haar famentrekkingen:
,, zy maakte vreemde grimaffen, en vreemde pofturen; en hebbende,
,, door haar redenen vol van godvruchtigheid, 't Volk bereid om haar
,, te gelooven, verklaarde zy, dat een hemelfche ingeeving haar ten
,, Kloofter riep, en noemde Bokking tot haar Biechtvader. Kort daar

1534. ,, na scheen zy t' eenemaal geneezen, door de voorbidding van onze ,, Vrouw; invoegen dat zy, om haar roeping te gemoet te komen, ,, 't Geestelijk leven omhelsde. Maar daar zijn zeer sterke gissingen, ,, dat Bokking zich niet en vernoegde met het hert van deze Dochter te ,, bestieren, en dat hy haar tot een minder geestelijk gebruik deed die-,, nen. Zy viel zeer dikwils in haar verrukkingen: en men strooide ,, uit; dat ze vreemde openbaaringen had; dat ze een gantsch hemel-,, sche harmonie hoorde; en dat haar de kennis van veele toekomende ,, zaaken gegeeven was. 't Gerucht van haar gezondheid maakte, dat ,, zy wel haast voor een nieuwe Profetes gehouden wierd, tot zo ver ,, dat d' Aardtsbisschop van Kantelberg zich daar door verstrikken ,, liet. Diering, een Monnik, die mee tot het spel behoorde, maak-,, te een boek van de Profecyen en d' openbaaringen dezer Dochter; ,, en men strooide uit, dat Maria Magdalena haar een brief gegeeven ,, had, geschreeven in den Hemel, met goude letteren, welke van ,, verscheidene persoonen gezien was geweest. De Non verzekerde ,, van haar kant, dat de Koning te Kales in de Mis zijnde, een Engel ,, 't Sakrement wegnam, om het aan haar te geeven, zijnde zy ook ,, in de Kerk, hoewel onzichtbaar, en dat de Engel haar vervolgens ,, weer in haar Klooster bracht.

,, Maar men had met deze gewaande verrukkingen niet anders voor, ,, als in het hert der volkeren hun genegentheid voor den Koning te ,, dempen. De Non zelve heeft geen swaarigheid gemaakt in te zeg-,, gen: *dat, hebbende God gebeden aan haar t' openbaaren, of hy Hen-,, driks vervolgingen om d' Echtscheiding goed keurde, zy van Godts ,, wege bericht wierd, dat, zo deze Vorst zijn huwelijk deed verbree-,, ken, en een andere Vrouw trouwde, hy geen maand heerschen zou; ,, maar dat hy van dat oogenblik af van God verlaaten worden, en een ,, deerlijk en schandig einde zou hebben.* De Bisschop van Rochester, ,, en andere Medestanders van Katharina, hadden deze dingen niet ,, zo haast vernomen, of zy traden met de Non in gesprek. Altemaal ,, hielden zy geheim, 't geen zy hen, raakende den Koning, verklaar-,, de; en eenigen onderschraagden haar redenen, en wikkelden in ,, de zelve samenswеering een goed getal Monniken en Nonnen van ,, Sion, van de Katuizers van Londen, en van de Kloosters der Cor-,, deliers van Richemond, van Greenwich, en van Kantelberg, zon-,, der van verscheidene andere persoonen te spreeken.

d'Ongebondenheid dezer lieden borst eens uit te Greenwich; daar

de

de Koning een gedeelte der zomer doorbracht. Een, Payton geheeten, predikende voor hem, had d'onbeſchaamdheid van hem in't aanzicht te zeggen: *dat de verſchrikkelijkſte oordeelen Godts eindelijk op zijn hoofd zouden vallen: dat hy verſcheidene valſche Profeeten had, die hem bedroogen: maar dat hy, als een rechte Micha, hem verkondigde, dat de honden zijn bloed zouden likken, gelijk zy eertijdts dat van Achab gelikt hadden.* Dit was de text van de Cordelier, die noch al arger uitvoer, en eindigde met het ongeluk der Vorſten te beklaagen, dat zy altijd door een menigte van pluimſtrykers omringd waren. 1534. Ongebondenheid van eenige Monniken. *Ziet Stow.*

Hendriks geduld was zo groot als d'ongebondenheid des Cordeliers. Zijnde door deze redenen weinig getroffen, beval hy aan de Doctor Corren, of Currwin, Payton op de volgende zondag te wederleggen. Corren verdedigde zijn Meeſter, en noemde den Cordelier laſteraar, hond, verraader, en wederſpanneling. Payton alstoen te Kantelberg zijnde, ſtond een andere Monnik van het zelve Klooſter, Elston genaamd, op; viel den Prediker in zijn redenen; en heette hem leugenachtigen Profeet, die de ſucceſſie op een overſpel trachtte te grondveſten. Hy voegde 'er noch by; dat hy gereed was te beweeren 't geen Payton gezegt had; en ſprak hier over met zulk een onſtuimigheid, dat men hem, zo lang als de Koning 'er zich niet mee moeide, de mond niet kon ſluiten. En ondertuſſchen beſtond de gantſche ſtraf van Payton, en van zijn Verdediger, niet als in een beſtraffing, die hen door den Raad gedaan wierd: een bewijs dat Hendrik zich door zijn driften niet lichtelijk vervoeren liet; dewijl duſdanig een miſdaad niet volgens de ſtrengheid geſtraft wierd.

„ De Monniken, welke deel aan deze onderneeming hadden,
„ verkondigden in hun Sermoenen d'openbaaringen der Non; maak-
„ ten de zelven bekend aan de Nuncien van de Paus, en aan Katha-
„ rina; en vermaanden deze Vorſtin, niet van haar rechten af te ſtaan.
„ Thomas Abel was van dit getal.

Een geheim, geweeten van zo veel perſoonen, kon beſwaarlijk miſſen uit te lekken. De Koning wierd dan onderrecht van 't geen men tegen hem brouwde. In den beginne verachtte hy dezen aanſlag; maar eindelijk deed hy de Samenſweerders by de kop vatten. In de maand November des jaars 1533. wierden de Non van Kent, Rykaard Maſter, de Doctor Bokking, Rykaard Diering, Hendrik Gold Prieſter van een Parochie van Londen, Hugo Rich Cordelier, Ry-

1534. kaard Riſby, Thomas Gold, Eduard Twaites, Edellieden, en Thomas Laurene, in de Starrenkamer gebracht, daar zich zeer veel Heeren vervoegd hadden. Toen men de Schuldigen ondervraagd, en hun belydenis, door de welke zy de zaaken, daar zy mee beſchuldigd wierden, bekenden, ontfangen had, vernoegde men zich met hen te veroordeelen tot een openbaare verbetering'er af te doen, in S. Paulus Kerk, ſtaande gedúurende het Sermoen over eind, en leezende vervolgens hun belydenis overluid. De Biſſchop van Bangor predikte in deze gelegentheid; zijnde de Non en haar Medeplichters op een ſtellazie geplaatſt. Dit was d'ontknooping van het werk; en het Volk, uit den droom geholpen, beſloot uit dit geval, dat een Religie, die zich van diergelijke liſten bediende, de waare Religie niet kon wezen. De Schuldigen wierden uit de Kerk weer na de gevangenis gebracht; alwaar eenige lieden van hun party de Non deeden aanmaanen, dat zy ontkennen zou't geen zy beleeden had. Zy deeden het gerucht loopen, dat haar belydenis haar met geweld, of met verſtrikking, uit den hals gewrongen was; 't geen buiten twijfel Hendrik verplichtte deze Dochter, en haar Aanhangers, met d' uiterſte ſtrengheid te vervolgen. Het Parlement veroordeelde dan ter dood, als verraaders, Elizabet Barton, Maſter, Bokking, Diering, Riche, Riſby, en Hendrik Gold: maar Fiſcher, Biſſchop van Rocheſter, Thomas Gold, Thomas Laurens, Eduard Twaites, Jan Adeſon, en Thomas Abel, wierden alleenlijk verweezen tot de verbeuring hunner goederen, en een gevangenis na beſcheidenheid der Rechters. 't Boek van des Nons gewaande Openbaaringen wierd geſmoord; en men beval, op ſtraf van gevangenis en verbeuring van goederen, dat alle de geenen, die 'er exemplaaren af hadden, de zelven aan eenigen Miniſter van Staat zouden ſtuuren. Thans ontdekte men, dat eenen Hankherſt, van de ſtad Kantelberg, de brief geſchreeven had, welke men voorgaf dat Maria Magdalena van den Hemel had medegebracht: en men verſtond ook toen, dat de deur van de ſlaapzaal, die, volgens 't gevoelen van alle deze lieden, door mirakel open ging, op dat de Non in de Kapel met God konde gaan ſpreeken, van menſchen geopend wierd, welke alleenlijk dachten om hun vleeſchelijke luſten te verzaaden. Aldus wierden de miſdaadigſten van haar Medeplichters met haar veroordeeld. De Koningin Anna deed genade geeven aan de geenen, die zich hadden laaten verleiden.

De zittingen des Parlements wierden uitgeſteld van de negen- en twin-

twintigste Maart tot de darde November: maar eer ze scheidden, 1534.
deeden alle de de leden van dit ligchaam den eed, volgens het formulier, om de successie aan de Kinderen van de Koningin Anna te verzekeren. Dit blijkt uit de wet, die 'er in 't gevolg afgemaakt wierd.

De Koning had mogelijk d'executie der Non en haar Medeplichters opgeschort, in de verwachting na tyding van de Bode, dien hy met d'Acte van zijn onderwerping na Romen gezonden had: maar eindelijk wierden Elizabet Barton, Bokking, Master, Diering, Risby, en Gold, ter dood gebracht. Riche kreeg genade, of stierf in de gevangenis. De Non deed in weinige woorden de volgende belydenis. Executie der Non en haar Medeplichters. *Den 20 April.* *Ziet Hall.*
„Ik kom hier ter plaatse een straf ontfangen, die ik zeer rechtvaardiglijk verdiend heb: en niet alleenlijk ben ik zelve d'oorzaak van „mijn ongeluk; maar ik heb my ook noch te verwyten de dood der „persoonen, welke hier met my lyden. Ondertusschen, om de waarheid te zeggen, 'k geloof niet, dat ik, ten hunner opzichte, zo „laakenswaardig ben. Zy hadden verstandts genoeg, om t'erkennen, „dat ik maar een arme onweetende Dochter was; en dat derhalven „de zaaken, welken ik deed, zodanig niet konden zijn, als de wereld „geloofde. Zy moesten oordeelen, waar ze van daan kwamen, en „bemerken, dat het maar bedrog was: maar mijn guigchelaaryen hen „voordeelig zijnde, gaven zy my groote lof, en trachtten my vroed „te maaken, dat de Heilige Geest in my werkte. Dronken van hun „vleyeryen, heb ik my overgegeeven aan een hoogmoed, en aan „een goed gevoelen van my zelve, welke my gebracht hebben in de „staat, daar gy my in ziet. Maar ik verzoek God, en den Koning, „om vergiffenis; en ik bezweer u altemaal, God te bidden, dat hy „hy my barmhertigheid betoone, en dat hy deernis hebbe met de „geenen, welke met my gaan lijden.

Dit verhaal heeft ons lange tyd opgehouden; maar het is noodzaakelijker, als het ter eerster opslag wel schijnt. Want 1. Sanderus wil lieden, die om een schandelijke samenzweering ter dood gebracht worden, voor martelaaren doen gaan. En 2. dit is 't, 't geen Hendrik tegen de Monniken heeft begonnen te verbitteren; zijnde dit bedrog de grond geweest der strengheden, welken hy in 't overige van zijn leven oeffende. Het bracht noch een andere werking voort, boezemende het Volk een grooter afkeer als ooit voor het Roomsche Hof in; invoegen dat de wetten des Parlements tegen dit Hof met een zeer goed oog aangezien wierden. Eindelijk, men maakte zich vroed,

1534. dat, hoewel dit bedrog nieuw was, 't gebruik van het zelve zeer oud kon wezen; en dat de Monniken mogelijk hun aanzien zo hoog niet gebracht hadden, als door diergelijke listen. Deze gedachte bereidde de Volkeren tot de verdelging der Kloosters goed te vinden: maar men vernoegde zich in 't eerst met de Observantynen van Richemond, Greenwich, Kantelberg, Newark, en Newkastel, uit hun Huizen te zetten; hen te verdeelen in d'andere broederschappen der Cordeliers; en Augustyners in hun plaats te stellen.

Ziet Stow.

Men meent het wel met Fischer, doch zonder vrucht.

De Bisschop van Rochester verdient wel, dat wy hem hier ter plaatse niet en vergeeten; inzonderheid, dewyl men de zaak van Elizabet Barton aan kan merken als d'eerste trap van zijn val. De handel ondekt zijnde, wierd de Broeder dezes Bisschops van Kromwel belast, hem te gaan vinden, hem zijn beleid in deze zaak krachtiglijk te verwyten, en hem te zeggen, dat, zo hy hier over aan de Koning schreef, zo hy zijn schuld bekende, zo hy 'er vergiffenis af verzocht, de Koning buiten twyfel deernis zou hebben met een zieke gryzaard. Maar Fischer wilde veel liever de zyde neemen van zich te rechtvaardigen, als die van toevlucht te neemen tot de goedertierenheid zijns Vorsts. Hy antwoordde aan Kromwel: dat alles, 't geen hy hier in gedaan had, geschied was om de Non te beproeven, en t'ontdekken, of haar openbaaringen waarachtig waren. Hy beleed: dat hy voor deze Dochter een groote achting had opgenomen, om dat hy haar van al de wereld geacht zag: dat zy zich aan het Geestelijk leven had gewyd: dat haar Biechtvader, een man wiens vroomheid en wijsheid hy kende, hem 'er een goed getuigenis af had gegeeven: dat andere Godvruchtige en verstandige Geestelijken, 't zelve gevoelen 'er af hadden: dat de laatste Aardtsbisschop van Kantelberg 'er veel werks af maakte: en dat, volgens de Profeet Amos, *God niets en doet, zonder het aan zijn dienaars t'openbaaren:* dat hy dan menigmaal met haar gesproken, en menigmaal met haar had doen spreeken door zijn Aalmoesseniers, zonder ooit het minste bedrog in haar te hebben konnen ontdekken: dat zo hy stil gesweegen had ter zaake van 't geen zy hem raakende den Koning had gezegt, zulks om twe redenen geschied was: 1. dat de Non hem verhaald had, dat zy zich voor den Koning met een volkomene vrymoedigheid hier over had uitgedrukt: 2. dat, gelijk zy niet verklaard en had, wie den Koning zou ombrengen, het niet wel mogelijk geweest zou hebben, 't gevaar te voorkomen: dat ten anderen, zo een Geestelijke in de zaaken van het

het gewisse niet gehouden is d'oordeelen Godts aan te kondigen aan persoonen, die het niet willen lyden, de zelve regel in de wereldsche zaaken plaats moest hebben: dat op deze grond, hebbende de Koning hem altijd voor 't hoofd gestooten als hy hem eenigen raad had gegeeven, hy in deze gelegentheid zekerlijk gehekeld zou hebben geworden; en dat ook zelfs de Koning hem van d'onderneeming verdacht zou hebben. Fischer eindigde, verzoekende door de verdiensten des Zaligmaakers, dat men hem hier over niet meer zou ontrusten, zo men niet en begeerde, dat hy 'er zijn gedachte zeer vrymoediglijk over uitte. 1534.

Kromwel deed hem een zeer lang antwoord. 't Staat in onze Verzameling; en ik heb het gecopieerd na het klad, geschreeven door dien Heer. Hy perste'er den Prelaat zeer krachtiglijk in, vertoonende hem: dat zijn beleid niet en was dat van een voorzichtig Bisschop, die geen aanbrengingen gelooven moet, zonder de zaaken wel ondervorscht te hebben: dat, zo men de praatjes van den eerstkomende voor openbaaringen nam, alle de Staaten in de verwarring zouden vallen: dat men uit de woorden van Amos niet besluiten kon, dat ieder geval zijn eigen Profeet moest hebben: dat 'er in tegendeel verscheidene zaaken geschied waren, zonder voorzegt geweest te zijn: dat de regre reden, die Fischer gebracht had tot de voorzeggingen der Non te gelooven, hun materie was: dat, als deze Bisschop zich eenmaal had laaten voorinneemen, hy alles, 't geen zijn vooroordeelen onderschraagde, omhelsde: dat, om daar af verlicht te zijn, hy 't zijn gewisse maar had te vraagen, of hy de zelve lichtgeloovigheid gehad zou hebben, in geval Elizabets voorzeggingen den Koning gunstig hadden geweest; of tenminsten, of hy deze voorzeggingen niet doorgrond zou hebben: dat zijn stilswygen in een zaak, daar des Konings leven in gevaar stond, misdaadig was: dat zijn ontschuldigingen zeer blaauw waren: dat, zo hy voor 't gerecht getrokken wierd, hy gewisselijk veroordeeld zou worden: maar eindelijk, zo hy zijn schuld bekende, dat de Koning alles vergeeten, en hem herstellen zou, hoewel hy zeer vertoornd was over zijn manier van doen, en zijn hardnekkigheid in die te verdedigen. Kromwel staat 'er borg voor. N°. 53. *Ziet de Bibliotheek vanCotton, Cleopatra* E. 14.

Hier uit kan men zien, dat, hoewel Fischer den Koning in de zaak der Echtscheiding zeer vertoornd had, Hendrik hem echter zijn misdaad niet verswaaren wilde. Maar deze Prelaat, altyd even trots en ontembaar, die niet bekennen willende, belemmerde men hem in het

pro-

1534. proces van de Non. En noch toen, hoewel men hem in de gevangenis kon zetten, en zijn goederen aantasten, vind ik niets, dat de Koning zich van zijn ongeluk gediend heeft: en hy was 't zelve, die door nieuwe lasteringen zich een schrikkelijker storm op den hals haalde, daar hy eindelijk door versmoord wierd.

Men sweert aan alle kanten d' onderhouding van de Wet der Successie.

(a) Den 6 May.

Ziet d'Origineelen in de Bibliotheek van Cotton Othon. C. 10.

Na de zittingen des Parlements stuurde men Commissarissen aan alle kanten, om den eed van gehooorzaamheid aan de wet der Successie t' ontfangen. Een iegelijk deed ze zonder eenige swaarigheid, volgens het formulier, 't geen 'er af gemaakt was; en Gardiner schryvende van (a) Winchester, ontboot aan Kromwel: dat d' Abten, de Prioors, en de Gardiaanen der Kloosters, de Priesters der Parochien, en der Kapellen van de provincie, altemaal dezen eed met onderwerping hadden gedaan, in de tegenwoordigheid van de Groot-Kamerling, van Mylord Audley, en van verscheidene Edellieden: dat ieder Overste aan de Comissarissen een lijst had gegeeven van de Monniken van zijn Klooster, welke boven de veertien jaaren waren: en dan men Afgevaardigden genoemd had, om hun eed t' ontfangen.

(b) Zy zijn van den 4 May. 1534.

Ziet onze Verzameling, No. 56. Rot. Clauf.

Men weet niet, op wat wyze deze eed door de Geestelijkheid gedaan wierd. d'Acten zijn 'er af geregistreerd geweest; maar Maria deed ze uit de Boeken wegneemen, hebbende aan Bonner een Commissie gegeeven om aan kant te maaken 't geen onder Hendrik tegen d'eer van de Roomsche Stoel, en de Kloosterorder, gedaan was: en aldus worden d'Acten van verscheidene dingen, daar ik in 't gevolg af spreeken zal, niet meer gevonden. Maar Bonners naarstigheid heeft zich niet over alles konnen uitstrekken. Daar zijn (b) twe ondertekeningen van Kloosters overig: d'eerste is van de Prioor en de Monniken van Langleroy, welke Dominikaners waren; van de Cordeliers van Ailesbury; van de Dominikaners van Donstable; van de Cordeliers van Bedfort; van de Karmeliters van Hekking; en van de Cordeliers van Mare: en de twede is van het Klooster van Deptford, welkers Nonnen de regel van S. Dominicus volgden. Boven dat de Geestelijken in deze Acten hun getrouwheid aan de Koning vernieuwden, erkenden zy plechtiglijk de geldigheid van zijn twede huwelijk, en beloofden, den Kinderen, die daar uit voortkomen zouden, getrouw te zijn. Hier na erkenden zy Hendriks geestelijke opperhoofdigheid: zy verklaarden, dat de Paus geen meer macht had, als d' andere Bisschoppen: zy beloofden, den Koning te gehoorzaamen,

men, onaangezien de censuren van 't Roomsche Hof: en zy verbonden zich altemaal met een eed; dat zy Jesus Christus, en zijn Euangelium, zouden prediken op een eenvoudige en oprechte manier, en overeenkomende met de Schriftuur, en d'Overlevering der Rechtzinnige en Katholijke Leeraars; dat zy God zouden bidden, eerstelijk voor den Koning, onder de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van Engeland; vervolgens voor de Koningin, en voor hun Kinderen; en daar na voor den Aardtsbisschop van Kantelberg, en d'overige Geestelijkheid, na ieders rang. De Priooren der zes Kloosters, welken wy zo even genoemd hebben, tekenden altemaal deze gewichtige verklaaring, en zegelden ze met het zegel van ieder Broederschap; belijdende, dat zy 't uit hun vrye wil deeden, zonder 'er toe gedwongten te zijn, en uit de naam van alle d'overigen des Kloosters. 1534.

Deze laatste clausulen staan niet in d'andere Acte.

Maar Morus, noch de Bisschop van Rochester, wilden nooit dezen eed doen, volgens de forme in de welke de zelve begreepen was. Gelijk de val dezer twe groote Mannen vermaard is, is het recht, dat wy 'er de trappen, en d'oorzaak, af verhaalen.

De Raad van Staat vergaderd zijnde te Lambeth, in 't Paleis des Aardtsbisschops, om verscheidene persoonen den eed te laaten doen, wierd Morus voor de zelve gedagvaard. Men gaf 'er hem terstond het formulier af, gezegeld met het groot zegel. Hy vraagde na de wet, op de welke dezen eed gegrond was: en hebbende beide deze stukken genoegsaam geëxamineerd, antwoordde hy, dat hy niet en doemde, noch de geenen die de wet gemaakt hadden, noch de geenen die den eed deeden; maar wat hem belangde, dat zijn gewisse, en de zorg van zijn zaligheid, niet toe en lieten, dat hy dit formulier tekende: dat, zo men 't echter begeerde, hy een anderen eed zou doen, die het zelve eind zou hebben. De Kancelier viel daar op in; dat Morus tot daar toe den eenige was, die dezen eed niet had willen afleggen; dat'er de Koning ten uitersten over vertoornd zou wezen; en dat de Ridder zeer wel zou doen, zo hy dacht wat hy deed. Aldus ging hy weer heen; en van alle de geenen, die na hem verscheenen, was 'er niemand als Fischer, die de zelve schrooming had. De Raad zich ontlemmerd hebbende van d'andere zaaken, wierd Morus weer gedagvaard. Men vertoonde hem terstond, hoe veel lieden de successie, volgens de termen van het formulier, beswooren hadden. Morus antwoordde; dat hy niemand en doemde, om dezen eed gedaan te

Morus en Fischer weigeren den eed te doen.

1534. hebben: maar dat hy zelve ze niet doen en kon. En als men 'er hem de reden af vraagde, antwoordde hy; dat, zo hy zich daar over verklaarde, hy den Koning meer vertoornen zou, als hy door zijn weigering had gedaan: vermits men hem alsdan aan zou merken als een man, welke ontkende, dat de wetten des Parlements met recht gemaakt waren. 't Was te vergeefs, dat men hem perste om te spreeken: hy vernoegde zich met te zeggen; zo den Koning 't hem gebood, dat hy alsdan een memorie van zijn redenen zou geeven. Kranmer voerde hem te gemoet; dat, dewijl hy niemand en doemde wegens den eed gedaan te hebben, hy niet en geloofde, dat het een zonde was; dat alles aldus op een bloote twyfeling uitdraaide; dat hy ten anderen wel wist, dat hy den Koning gehoorzamen, en zijn wetten onderhouden moest; dat derhalven, in plaats van een bloote twijfeling die aan d'eene kant was, hy aan d'andere een volkomene zekerheid had, en derhalven gehouden was het zekere te doen, zonder zich met het twijfelachtige op te houden. Deze redenen verwaggelden Morus een weinigje; geevende de verdiensten van de persoon, die sprak, noch meer krachts aan zijn woorden, gelijk dezen Ridder naderhand bekende. Maar hy antwoordde; dat hy de swarigheden van wederzijde rypelijk overwoogen had; dat zijn gewisse ten dezen opzichte een vast besluit had genomen; en dat, zo men 't begeerde, hy sweeren zou, dat zijn weigering gegrond was op een waarachtige bekommering van conscientie, en niet op een enkele sinlijkheid, of halsterrigheid. Den Abt van Westmunster liet zich hier op hooren; dat, op wat wyze Morus de zaak aanschouwde, zijn gewisse hem bedroogen had; en eindelijk dat, de groote Raad des Koningrijks van een ander gevoelen zijnde, Morus zijn gewisse hervormen moest. Deze redenering voegde zeer wel aan een rijke Abt, gelijk die; en wy konnen daar uit besluiten, hoe teder zijn conscientie was. Morus antwoordde; indien hy den eenige tegen het geheele Parlement was, dat hy zich van zich zelven wantrouwen zou; maar dat, zo hy de groote Raad van Engeland tegen hem had, hy de gantsche Kerk, die groote Raad der Christenen, voor hem had. Kromwel, die Morus hertgrondiglijk beminde, gelijk deze zulks erkent, was zeer geraakt over hem na zijn bederf te zien loopen. Hy betuigde, dat hy liever zoude willen, dat zijn eigen Zoon het hoofd verlooren had, dan hem in de zelve staat, als Morus, te vinden.

Morus en Fischer aanbooden echter, een anderen eed te doen,

om

om de succeſſie, ten hunner opzichte, aan Annas Kinderen te verzekeren: en de reden, die hen bracht tot deze aanbieding te doen, was dat het in de macht des Parlements ſtond, de ſucceſſie te regelen. Kranmer, wiens gematigdheid en voorzichtigheid groote lof verdienen, zag met een opſlag alle de gevolgen van dit diſpuit. Hy oordeelde, dat d' achtbaarheid dezer twe groote Mannen, en hun halſterrigheid, hen ten einde toe onderſchraagende, men niets van hen verkrygen zou, dan 't geen zy zouden willen toeſtaan. Dit deed, dat hy een zeer dringende brief aan Kromwel ſchreef; om hem te bidden, zo veel te weeg te brengen, dat Hendrik zich met hun aanbieding vernoegde. Hy vertoonde hem; dat, zo Morus en Fiſcher de ſucceſſie eenmaal beſwooren, de geruſtheid algemeen zou wezen; en dat men gantſch geen ſwarigheid zou maaken in de wet des Parlements t' ondertekenen, als men zich door dit voorbeeld beſchut zou zien: maar deze wyze raad wierd niet gevolgd. De Koning tegen hen vergramd, ſtuurde hen na den Tour; en op dat zy niet tegen zijn Echtſcheiding, of tegen zijn Opperhoofdigheid, zouden ſchryven, deed hy hen papier en inkt beneemen. Den ouden Biſſchop wierd inzonderheid zeer kwalijk gehandeld: men beroofde hem van 't tydelijke, en 't geeſtelijke, zijns Biſdoms, en van alle zijn goederen; zelfs liet men hem nauwelijks eenige oude vodden, om zich te bedekken: en men gaf hem in zijn gevangenis, noch ſpyzen na zijn ſtaat en zijn ouderdom, noch andere dingen die hy hoognoodig had. De brief, welke hy hier over aan Kromwel ſchreef, betoont genoegſaam, hoe zeer deze handeling hem pynigde. Maar het overige van deze droevige hiſtorie, die een vlek aan Hendriks geheugenis is, tot ons darde Boek behoorende, zoo laat ons ons haaſten om dit te beſluiten.

1535.

Ziet het Boek geheeten Gedenkteken van Weaver, pag. 504. en 506.

Morus en Fiſcher in den Tour gezet.

Hoewel men in het laatſte Parlement met den Paus gebroken had, was Hendriks Opperhoofdigheid echter noch niet wel beveſtigd. Dit was het werk der zittingen van November, en December; daar gantſch geen lichten af overig zijn, zijnde de Journaalen verlooren. Wy moeten derhalven de kennis daar af van elders haalen.

Andere houding des Parlements.

d'Eerſte Wet, welke men te voorſchijn zag komen, beveſtigde 't geen de Vergadering der Geeſtelijkheid alreedts verklaard had; *dat den Koning het Opperhoofd des Kerks van Engeland was.* 't Parlement voegde 'er by; *dat de Koning, en zijn Navolgers kennis zouden konnen neemen van de dwaalingen, ketteryen, en miſbruiken, en daar in voorzien.*

Hendriks geeſtelijke Opperhoofdigheid erkend.

1534. Een andere Wet bevestigde 't formulier van den eed, daar hier voor af gesproken is. Want hoewel de twe Huizen, in 't besweeren van de successie, het zelve gevolgd hadden, weigerden verscheidene persoonen zich daar na te voegen, onder voorwending dat de Wet het niet goed gekeurd had: maar het Parlement verklaarde, dat men het volgen zou, op de straffen begreepen in de Wet.

Bevestiging van den eed wegens de successie.

d'Eerstelingen of Annates, en de Tienden den Koning toegeweezẽ.

Door een andere Wet, wierden d'Annates en de Tienden den Koning toegeweezen, als het Opperhoofd. De Geestelijkheid had de smooring der Annates zeer wel behaagd, in de hoop dat de Kerk van dit recht ontlast zou wezen. Maar vermoedelijk zou ze grooter weerwil gehad hebben om daar in te bewilligen, indien zy voorzien had, dat men ze altijd van haar zou eisschen, hoewel voor een ander als den Paus. Men sprak 'er ook niet af, voor dat al het geen, 't welk men in de Vergadering der Geestelijkheid tegen de Roomsche Stoel te doen had, afgedaan was. Thans arbeidde Hendrik om de rechten des Paus op zich te doen overbrengen: en gelijk het Parlement de Geestelijkheid wel wat vernederen wilde, wierd 'er des Konings voorstelling wel aangenomen; zijnde de Geestelijkheid, zonder een vreemde bystand, niet bekwaam om hem te wederstaan.

Misdaaden misdaaden van Staat verklaard.

Vervolgens stelde men vast, welke misdaaden misdaaden van Staat geacht zouden worden; gelijk als die van Hendrik de naam en waardigheid van Koning, of zijn andere tytels, te betwisten; en hem Ketter, Scheurmaaker, Tiran, Ongeloovige, of onwettigen Bezitter, te noemen. d'Ongebondenheid van eenige Monniken gaf voet tot deze wet, die aan haar overtreders het privilegie der vryplaatsen weigerde.

Wet tot d'instelling van Suffragaanen.

Men sprak ook van Suffragaanen in te stellen, na het voorbeeld der eerste Kerk, op dat de Sakrementen, volgens d'oude gewoonte, te beter bediend, veele goede werken te lichter geoeffend, en de heilige verborgenheden met meer nutheidts gecelebreerd mochten worden. Thedfort, Ipswich, Kolchester, Douvres, Gilford, Southampton, Tauthon, Schafsbury, Molton, Maldebourg, Bedford, Leicester, Glocester, Schrewsbury, Bristol, Penreth, Bridgwater, Notingham, Grantham, Hul, Hultington, Kambrige, Pereth en Barwik, S. Germain in Cournouaille, en 't Eiland Wigt, wierden genoemd tot zo veel Suffragaanstoelen. En om die te vervullen, moest de Bisschop van het Bisdom twe persoonen aan de Koning voorstellen, die 'er een af verkoozen hebbende, hem aan den Aardtsbisschop van

de

de Provincie ſtuurde, om gewyd te worden. Dit gedaan zijnde, kon de Suffragaan zijn juriſdictie oeffenen, volgens de macht van de Biſſchop des Biſdoms, of volgens d'oude gewoonte: maar zijn macht moeſt niet duuren als ter beſcheidenheid van den Biſſchop des Biſdoms. Een iegelijk kan in onze Verzameling zien, hoe dit volbracht wierd. Men twyfelde niet, of dit was d'order der oude *Chorepiſcopi*, ingeſteld voor het eerſte Concilie van Nicea, en vervolgd tot aan de negende Eeuw, wanneer een Dekretaal van Damaſius nagebootſt zijnde, men hen affſchafte, hoewel by trappen. Hendrik de VIII. herſtelde hen in Engeland.

1534.

N°. 55.

Men raadpleegde eindelijk wegens geld aan de Koning te geeven, die ſedert twe jaaren geen geld van het Parlement genooten had. Men verhefte uitſteekend zijn goed beleid. Men vertoonde: dat hy Engeland ſedert vier-en-twintig jaaren in ruſt, en overvloed, had gehouden, hoewel hy met zijn gebuuren dikwils oorlog had gevoerd: dat hy zeer groote koſten had gedaan tot den oorlog van Schotland, tot de fortificatien van Kales, en tot den oorlog van Ierland: dat hy arbeidde om d'Ierlanders te beſchaaven, een Volk tot die tijd toe halſterrig, onredelijk, dom, en wild, en hen tucht en wetten te doen aanneemen: dat hy de grensplaatſen verſterkte, te Douvres een nieuwe haven deed maaken, en die van Kales verhielp: dat, niet vernoegd met zijn Volkeren geduurende zijn leven gelukkig te maaken, hy hen ook het zelve geluk na zijn dood wilde verzekeren: dat het Volk van haar kant eenige zucht, en eenige erkentenis, voor deze goede Vorſt behoorde te hebben. Hendrik, van zijn kant, gaf aan 't Volk een algemeene vergiffenis, doch echter bepaald volgens de gewoonte. Fiſcher en Morus waren 'er buitengeſlooten; en daarenboven veroordeelde het Parlement hen, door twe byzondere vonniſſen, tot de gevangenis, en de verbeuring van goederen. Men begreep meer andere Geeſtelijken in Fiſchers ſententie; te weeten, Chriſtoffel Plummer, Niklaas Wilſon, Eduard Powel, Rykaard Fetherſtone, en Myles Willys, welke altemaal geweigerd hadden de ſucceſſie volgens het formulier te beſweeren. Alle hun benificien wierden op den 2 January 1535. ledig verklaard; maar weinige perſoonen verhaaſtten zich om Fiſchers plaats te bekleeden: want Jan Hilſley, die op hem volgde, wierd niet eer gewyd als in den jaare 1537. Wat Morus belangt, de nyd had veel deels aan zijn verwyzing. Men beſchuldigde hem van ondankbaarheid jegens den Koning,

Morus en Fiſcher van het Parlement veroordeeld.

 die

1534. die hem met weldaaden had opgehoopt: men betichtte hem met zaad van verdeeldheid onder 't Volk gestrooid te hebben en de successie niet te hebben willen besweeren. Men verbrak de giften, welken den Vorst aan hem had gedaan.

Openbaare gevoelens over deze veroordeeling.

d'Eenen laakten deze strafheid: d' anderen die in een tijd van omkeeringen noodzaakelijk oordeelende, zeiden, dat twe persoonen van dit gewicht niet te straffen, geweest zou hebben de halsterrigheid der anderen bekrachtigen, en de Koning de genegentheid zijner Onderzaaten onttrekken. Men geloofde niettemin, dat, hun veroordeeling aangemerkt konnende worden als een vervolging, zy hen doorluchtiger maakte, en hen meer machts gaf in den geest des Volks, 't geen zich lichtelijk laat vermurwen, als de lieden lyden, en dikwils een beter gevoelen opvat van de zaaken, om de welken het hen zich ziet opofferen. Anderen verwonderden zich over de gerechtigheid Godts, die Morus en Fischer eindelijk byna zo strengelijk handelde, als zy een groot getal van persoonen gehandeld hadden. Deze had Luithers Aanhangers met alle geweld vervolgd: en wat Morus belangt, hy had hem geen quartier gegeeven, zo lang als hy zich met de macht in de hand had gezien.

Aldus eindigden de zittingen des Parlements, met de welke wy dit Twede Boek eindigen moeten, om tot een darde spacie van tijd over te stappen, waar in wy Hendrik zijn Staat zullen zien regeren, zonder zijn gezag met anderen te deelen. Maar eer wy daar komen, zo laat ons een weinigje spreeken van de voortgangen, welke de Reformatie in Engeland had gedaan.

Voortgang der Reformatie in Engeland.

Volsey, Kardinaal van Jork, vervolgde de Novateurs, of Invoerders der nieuwigheden, niet strengelijk; 't zy dat zijn haat tegen de Geestelijkheid de geene maatigde, welke hy tegen hen gehad zou konnen hebben; 't zy dat hy zich verheugde over haar te pynigen. Zo lang als het proces, aangesteld om d'Echtscheiding, duurde, wierd 'er niet een Aanhanger van Luither veroordeld; en 't staat te gelooven, dat deze zachtheid op Hendriks bevelen gegrond was: Want de leere der Reformateurs aanmerkelijke voortgang doende, ontbrak 't de Geestelijkheid aan geen voorwendingen om haar wreedheid t' oeffenen. Wyders droeg de Koning zich waarschijnlijk hier aldus in, om de Paus te doen gevoelen, dat de Kettery in Engeland ingevoerd zou worden, indien het Roomsche Hof altijd even onverbiddelijk bleef.

Maar

Maar Volſeys ongenade opende den Reformateurs een veld van lydingen. Morus verzocht aan de Koning, d'uitvoering der wetten tegen de Ketters. Hy vertoonde hem; dat het middel om de Paus te winnen was, de Geeſtelijkheid beſchermen, en de leere verdedigen; en dat hy hier door veel meer te weeg zou brengen, als door de dreigementen, en de ſtrengheid. Hendrik beval dan, dat men deze wetten in 't werk zou ſtellen; en hy verbood, de werken der Ketters te leezen, en 'er in Engeland te brengen: 't geen echter niet en belettede dat'er eenigen gezien wierden. Ieder jaar kwamen 'er van Antwerpen nieuwe Traktaaten tegen d'ongeregeldheden der Geeſtelijkheid, tegen de Bedevaarten, tegen d'aanroeping der Heiligen, tegen de Reliquien, tegen de Verdienſten der Goede Werken, en tegen den Beeldendienſt. Tindal, Joye, Conſtantinus, en d'andere Auteurs dezer Traktaaten, predikten niet als het geloof in Jeſus Chriſtus, en de gehoorzaamheid aan het Euangelium. 1534.

Verſcheidene Traktaaten tegen de Roomſchgeſinden.

't Boek, 't geen het meeſte gerucht maakte, was d' Overzetting des Nieuwen Teſtaments. De gantſche Geeſtelijkheid klaagde, dat ze kwaad en valſch was. Maar Tonſtal, Biſſchop van Londen, een Prelaat van een altijd volmaakte maatigheid, wilde niemand hier over vervolgen: hy deed alleenlijk zijn beſt, om dit Boek te ſmooren. Op zekere tijd, zo als hy van Kamerijk wederkeerde, door Antwerpen trekkende, liet hy Pacquinton, een Engelſch Koopman van de ſtad, haalen, en bad hem, te verneemen, hoe veel men van die Teſtamenten zou konnen krygen. Pacquinton, een geheim vriend van Tindal, verwittigde hem van 't geval, 't geen Tindal heel wel aanſtond. Hy wiſt, dat zijn eerſte overzetting niet vry van feilen was. Hy wenſchte die te verbeteren: maar hy was arm; en veel exemplaaren van zijn boek bleeven hem op den hals. De Biſſchop kwam dan recht van pas deze exemplaaren opkoopen, welke vervolgens verbrand wierden. 't Volk vergramd over deze ontheiliging, beſloot, dat de heerſchende Religie weinig met het Evangelie over een moeſt komen. 't Was genoeg om de vooroordeelen tegen de Geeſtelijkheid te verdubbelen, en zeer groote genegentheid tot het leezen van de Bybel te doen ontſtaan.

't Nieuw Teſtament door Tindal overgezet. *Ziet Hall.*

Te Londen verbrand in de ſtraat Gheapſide.

Tindal zijn tweede druk voltrokken hebbende, ſtuurde 'er een groot getal van exemplaaren af na Engeland. Omtrent deze tijd wierd Conſtantinus by de kop gevat. Den Kancelier ondervraagde hem in 't byzonder, en beloofde hem zijn genade, indien hy ondekte, wie

1534. de Ketters aangemoedigd, en bygestaan had, om dit boek weer te drukken. d' Aanbieding aangenomen zijnde, zei Constantinus, dat het de Bisschop van Londen was, die, met alleen de helft van d' eerste druk dezes Testaments te koopen, Tindal opgewekt had, om het weer op de pers te leggen. Al de wereld schertste met dit werk; en de verstandige lieden verwonderden zich over Tonstals bezadigdheid.

Maar de Geestelijkheid wraakte deze Overzetting, en beloofde een beter; verhoopende de nieuwsgierigheid des Volks daar door te dempen, of te verflaauwen. Toen ook den Aardtsbisschop van Kantelberg, de Kancelier Morus, en de Bisschop van Londen, met eenige Godtsgeleerden, en Canonisten, een Acte maakten, om in het Lof het leezen der Ketterſche boeken te verbieden, voegden zy 'er by; dat, hoewel de Bybel bywylen in de handen des Volks gesteld was geweest, 't leezen van dezelve niet noodzaakelijk was; en dat de Koning, ten minsten alstoen, wel deed die niet toe te laaten. Aldus verdween al de hoop van de Bybel in 't Engelsch te hebben.

Den 24 May 1530. 't Is het laatste stuk van het twede Detl der Concilien vau Engeland van Spelman.

Een ander geestelijk en aangenaam boek wierd wel ontfangen. 't Voerde tot tytel *Request der Armen*. Hier in klaagden de rechte Armen: („) dat d' aalmoessen, welke aan hen gedaan moesten „ worden, van sterke en luye Monniken weggenomen wierden: dat „ als ieder der vyf Bedelorders by wyken maar een stuiver van elk „ huis des Koningrijks had, zulks een genoegsaame som maakte, om „ de rechte Armen t' onderhouden: dat de Bedelmonniken 't gemeen „ ten last waren, zonder 'er eenige dienst aan te doen: dat, zo hun „ schrokkigheid verdiende beteugeld te worden, de gierigheid en „ wreedheid der Pausen gedoemd moesten worden; dewyl zy niemand uit het Vagevuur trekkende, als die legaaten aan de Kerk „ maakten, de zielen der Armen daar in lieten. Anna van Boelan toonde dit Request aan de Koning, die 'er zeer wel over in zijn schik was, en niet begeerde, dat men 'er den Auteur af zou moeyen. 't Zy dat het de Geestelijkheid toen ter tijd aan goede Sehryvers ontbrak, buiten den Bisschop van Rochester, 't zy dat hy haar belangen liever van wereldlijke persoonen wilde doen verdedigen, Morus ging altoos dit Request wederleggen, en gaf aan zijn antwoord tot tytel, *Request der Zielen van 't Vagevuur*. Hier vertoonde hy de lydingen dezer arme Zielen, en de verlichting welke zy door de Missen der Monniken ontfingen. Vervolgens sprak de Ziel van een Vader, van een

Request der Armen, *geschreven door eenen Fische, van Grayes-um een Broederschap van Rechtsgeleerden alzo geheeten.*

een Grootvader, of van een Overgrootvader, tot zijn Kinderen, en beswoer hen, de verdediging der verdrukte Geestelijken t'ondernee- men. Dit gedaan zijnde, trachtte Morus te bewyzen, met plaatsen van de Schriftuur, en met redenen gegrond op andere minder precieze plaatsen; dat de gantsche Kerk sedert verscheidene eeuwen 't Vagevuur geloofd had. Zyn Dissertatie met een treffelijke en aangenaame styl geschreeven zijnde, en den Auteur zijn vernuft, en welspreekendheid, daar in doende gelden, wierd ze zeer wel aangenomen: maar ze bracht voor de Geestelijkheid een kwaade werking voort. Men ontdekte 'er in, dat, zo het Vagevuur, 't geen het eenige middel was daar de Monniken door bestonden, eenmaal om ver gestooten wierd, men veel verder zou konnen gaan. Jan Frith wederlei Morus, den Bisschop van Rochester, en den Drukker (a) Rastal, die eenige Samenspraaken over dit onderwerp gemaakt had. Gelijk hun groote redenering was, dat onse boete nooit zonder gebrek zijnde, men een andere staat moet stellen, onder de welke men die volmaakt kan maaken; betoonde Frith: (..) dat onze zonden ons vergeeven worden, ten opzichte van Jesus Christus lyden, en niet ten opzichte der trappen van onze boete; dewyl God minder een volmaakt, als een oprecht berouw, vereischt. Hy wees aan het onderscheid, 't geen 'er is, tusschen de straffen die wy in dit leven lyden, en de straffen des Vagevuurs: dat wy in die of kastijdingen hebben, om ons weer tot de godvruchtigheid te brengen; of schrikkelijke voorbeelden, om ons van de zonde af te wenden: maar dat d'anderen deze werkingen niet voort en brengen: eindelijk, dat d'eenen konnen bestaan met de genadige vergeeving onzer zonden, en d'anderen niet. Vervolgens, om de genoegsaamheid van Jesus Christus voldoening te bewyzen, brengt hy te berde alle de plaatsen, daar de Schriftuur zegt, dat onze zonden ons uit genade vergeeven worden; waar uit hy besluit, dat de vergiffenis niet uit genade kan zijn, indien de menschen die in een Vagevuur boeten: dat de plaatsen, daar God verklaart, dat een iegelijk na zijn werken gehandeld zal worden, deze leere om ver stooten: dat men die te vergeefs uit het Oud Testament tracht te bewyzen; dewyl, volgens de Schoolleeraars, niemand voor Jesus Christus dood in 't Vagevuur geweest heeft: en dat, wat het Nieuw belangt, Morus maar te raad had te gaan met Erasmus, zijn boezemvriend: dat de woorden des Apostels aan de Korinthiers zichtbaarlijk een gestadige

1534. Morus schrijft tot de verdediging van 't Vagevuur.

Frith wederlegt Morus.

(a) Morus Bloedverwant.

 ,, ver-

1534. „verbeelding zijn, daar men geenige deelen van kan afzonderen, „om 'er een letterlijke zin aan te geeven: dat men door dit vuur verstaan moet de vervolging, daar de Kerk mee gedreigd word, en „welke de Schriftuur elders de *proeve des vuurs* noemt: dat de Vaders van het IV. Concilie, als S. Ambrosius, S. Hieronymus, en „S. Augustinus, 't Vagevuur nooit geloofd hebben. Waarlijk, „*vervolgt Frith*, S. Augustinus is verder geweest als d' anderen; en „hoewel hy op eenige plaatsen betuigd heeft, dat hy dit vuur niet en „geloofde, drukt hy zich vervolgens minder preciezelijk uit: hy „zegt, dat het een questie is om te doorgronden, maar dat men ze „nooit volkomentlijk zal konnen verklaaren. Deze leere heeft eerst „begonnen aangenomen te worden omtrent de tijd van Gregorius de „Groote. d' Order van S. Benedictus zich alstoen aan alle kanten verspreidende, besllooten de Monniken, zich te dienen van een gevoelen, 't geen hen zo voordeelig was. Daar wierden verschijningen, en „droomen, in 't werk gesteld, om 'er 't geloof af te bevestigen; „'t welk hen zodanig gelukte, dat d' andere Monniken wel haast dit „voorbeeld volgden.

I. Kor. 3.12.

De Geestelijken, verbitterd tegen Frith, wenschten wel hem een wezendlijk vuur te doen gevoelen, om dat hy hun gewaand vuur had willen uitblusschen; maar Frith niet in hun macht zijnde, veinsden zy. Ondertusschen stond de Wederlegging van Morus Request veelen lieden zeer wel aan, en had een groot getal van goedkeurders, hoewel in 't heimelijk. De slimste verwyting, welke men aan de Reformateurs deed, was dat hun leere niet gevolgd en wierd als van Vrouwen, van Ambachtsgasten, en van slechte, kwalijk opgevoede, en onweetende lieden. Maar men antwoordde: dat het zelfde aan Jesus Christus verweeten had geweest, zijnde zijn Discipelen uit de laagste staaten getrokken: dat het Euangelium den armen aangekondigd moet worden: dat God, om d' onmeetelijkheid van zijn macht te toonen, zich in de mirakelen niet en dient van rijken, noch van edelen, noch van machtigen; maar van armen, en van verachten: eindelijk, dat men in de ryken, en in d' edelen, niet lichtelijk gevonden zou hebben een Euangelische eenvoudigheid, een ontbinding van d'aardsche zaaken, en andere gesteldheden, noodzaakelijk in een Religie, die niet als lydingen voorstelt.

De twe partyen bestreeden malkander in't eerst aldus met de pen: maar de Reformateurs eindelijk gestadig nieuwe krachten krijgende, nam

nam de Geestelijkheid, die met al haar dispuiten niets ter wereld op deed, toevlucht tot andere wapenen. Ettelijke rampzaligen wierden in de gevangenis gesleept; om dat zy hun Kinderen 't Gebed des Heeren in 't Engelsch geleerd, eenig verbooden boek geleezen, en Luitersche Predikanten geherbergd hadden; om dat zy de Vasten niet hadden onderhouden; om dat zy zich niet en hadden Gebiecht; om dat zy niet ter Communie hadden geweest; en om dat zy de Bedevaarten, de Beeldendienst, en de Gebreken der Geestelijken, gedoemd hadden. Gelijk de meeste onweetende en eenvoudige menschen waren, deeden zy afsweering; zijnde verwaggeld door de gevangenis, en door 't gezicht van een houthoop. Niettemin had Hitton, Stedehouder van Maidstone, de standvastigheid van Martelaar te sterven. Hy reisde dikwils na Antwerpen, en bracht 'er verboodene boeken van daan.

1534. Vervolging der Reformateurs.

Ziet Morus.

Ziet Tindal.

Bilney, een der voornaamsten van deze Martelaars, had alreedts afsweering gedaan. Hy vertrok zich vervolgens te Kambrige, daar zijn gewisse hem zodanig knaagde, dat men vreesde, dat hy in vertwijfeling zou vallen. Men bewaakte hem gantsche nachten; maar zijn wroegingen ten einde van een jaar hem eenige rust laatende, nam hy het besluit van zijn misdaad door een openbaare belydenis te boeten: en om zulks te zekerder te doen, bracht hy twe jaaren toe met de materien der Religie te betrachten. Eindelijk vertrok hy na de Provincie van Norfolk; geloovende, d'eerstelingen van zijn Predikampt aan zijn land verschuldigd te zijn. Hy deed over al een openhertige bekentenis van zijn afval; besweerende de volkeren, niet te vallen in d'Afgodery, en zich niet te vertrouwen noch op Bedevaarten, noch op de Kap van S. Franciscus, noch op de voorbidding der Heiligen, noch op de kracht der Beelden, hun huizen niet te verlaaten; maar aalmoessen te doen, een vast geloof in Jesus Christus te hebben, en aan hem in het Sakrement hun herten, hun geesten, en hun genegentheden t'offeren. Men greep hem terstond by de kop; en na hem ontwyd te hebben, doemde men hem ten vuur. De Monniken trachtten hem om te zetten; en konnende daar niet toe geraaken, strooiden zy eindelijk uit, dat hy afsweering gedaan had. Maar indien dit waar had geweest, zou d'acte van ziin afsweering in des Bisschops Boeken gesteld zijn geworden. Nu heeft men nooit eenig geschrift van dezen aart gezien. Eenigen zeiden alleenlijk, dat zy't hadden hooren leezen. Andere ontkenden 't; doch zich hier over vervolgd ziende, beleeden

Historie van Bilney.

Ziet Latimers Sermoenen.

Ziet het eind van 't Eerste Boek onzer Historie.

Ziet Fox.

1534. zy, dat zy zich bedroogen hadden: zodanig was toen de schrik, welke de Geestelijkheid in de gemoederen verspreidde. Morus zelve stijfde dit gerucht. Maar in die tijd kon een leugen wel voor waarheid gaan; dewijl al de wereld gedwongen was de zelve voor zodanig aan te neemen. Ten anderen, als een man in de gevangenis is, en dat niemand hem ziet, doet men hem zeggen 't geen men wil. Eindelijk, dit is 'er een bewijs af, dat men dit gerucht gezaaid heeft om Bilney d'eer des Marteldoms te beneemen, dat verscheidene persoonen vervolgens recht deeden aan zijn standhaftigheid, en geloof; onder anderen (a) Mattheus Parker. Hy verhaalt ons 't geen hy gezien had: dat Bilney het vonnis zijns doodts zonder eenige verandering ontfing: dat de blijdschap op zijn aanzicht, en in zijn redenen, uitblonk: dat hy met appetijt brood at, en bier dronk: dat iemand zich daar over verwonderende, hy hem ten antwoord paste; dat het ligchaam tot het eind toe onderhouden moest worden. Hy uitte dikwils deze woorden: *Wanneer gy door het vuur zult gaan, zo zult gy 'er niet af verteerd worden.* Somtijdts de vinger in de vlam van een kaars steekende, zeide hy: dat hy wel wist, hoe schrikkelijk zijn straf was; maar dat de ziel, door 't verbranden van het (b) dekstroo, gezuiverd zou worden. Gaande ter straf, en ziende, dat men hem tot volstandigheid vermaande, zei hy: dat de Bootsgezellen zich over de storm troosten, in de gedachte van de haven te bekomen: dat, wat hem belangde, dewijl hy wist, dat hy gelukkiglijk in de haven zou geraaken, hy zich aan Godts wil onderwierp. Op de strafplaats gekomen zijnde, las hy overluid het Symbolum der Apostelen, om zijn geloof te kennen te geeven: waar na hy met een grooten yver zijn gebed deed. Vervolgens sprak hy de 143. Psalm, en hield stil, om deze woorden te betrachten: *O Heere, gaat niet in het gerichte met uwen knecht, want niemand die leeft zal voor uw aangezichte rechtvaardig zijn.* De Doctor Warner, die hem verzeld had, nam eindelijk afscheid van hem, stortende zeer veel traanen. *Vaart wel, mijn waarde vriend,* zei Bilney tot hem, met een zeer helder gelaat, *waakt gestadig over de kudde, die u vertrouwd is; en draagt zorg, dat onzen Heere u aldus arbeidende vinde, als hy u rekenschap van uw bediening sal komen afeisschen.* De Monniken weetende, dat men hen zijn dood verweet, en vreezende, dat deze gedachte hen veele aalmoessen zou doen verliezen, baden hem, dat hy hen by 't Volk ontschuldigen wilde. Hy eindigde zijn leven met deze daad van liefde; laatende een groot

Ziet Fox.

(a) *Hy wierd naderhand Aardtsbisschop van Kantelberg.*

(b) *Aldus noemde hy zijn ligchaam.*

Den 10. *November.*

Hy word verbrand.

groot gevoelen van zijn deugd. Gelijk hy alle de materien noch niet doorgrond had, verscheelde hy, ten opzichte des Sakrements, niet van de Roomsche Kerk. 1534.

Zijn dood bracht de schrik in de swakke geesten; doch zy gaf ter zelve tijd nieuwe krachten aan d'onversaagde herten. Rykaard Byfield, Monnik van Edmond-Roy, en discipel van Barnes, deed in 't eerst afsweering: maar kort daar na liep hy uit zijn Klooster, en begaf zich na Londen. Van hier dikwils na Antwerpen trekkende, bracht hy 'er altijd boeken van daan, bekwaam tot zijn voorneemen. Men kreeg 'er de lucht af; en men greep hem by 't hoofd: en gelijk hy beweerde, dat deze boeken goed en nut waren, en dat hy vrymoediglijk sprak van d'ongebondenheden der Geestelijkheid, veroordeelde men hem ten (a) vuur. Jan Tewksburyes, Ambachtsman van Londen, kreeg zijn vonnis te Chelsey, in het huis van Morus, door de mond van Stokkesly, die Bisschop van Londen was, sedert de verplaatsing van Tonstal te Durham. Twe mannen, en een vrouw, ontfingen te Jork de zelve straf.

Byfield gemarteld, gelijk ook meer anderen.

(a) Den 11. *November.*

't Huis der Gemeente klaagde eindelijk over deze strafheid. Maar de Koning had toen geen ooren voor hun klachten. De Geestelijken hun zaak dan voortzettende, sleepten Jakob Bainham in de gevangenis, om ook den Adel een schrik aan te jaagen. Hy was van de Societeit des (b) Tempels.

Jakob Bainham gevangen gezet.

De Kancelier hem niet konnende doen bekennen, welke persoonen van den Tempel de nieuwe gevoelens volgden, deed hem in zijn tegenwoordigheid geesselen, en stuurde hem in den Tour, daar hy gepynigd wierd. Bainham beschuldigde niemand; maar hy deed afsweering. Deze afval niet zonder wroegingen blyvende, ging Bainham na de Kerk, met een Testament in de hand; bekende, met de traanen in d' oogen, dat hy zijn Zaligmaaker verloogchend had; en bad zijn vrienden, hem niet na te volgen. Men sloot hem dan weer in den Tour; want de Bisschoppen, ziende dat het Volk morde over de wreedheid, met de welke de Reformateurs in hun gevangenissen gehandeld wierden, stuurden hen toen in des Konings gevangenissen. Bainham wierd van drie zaaken beschuldigd: 1. dat hy de ligchaamelijke tegenwoordigheid niet en geloofde: 2. dat hy tegen d' aanroeping der Heiligen had gesproken: 3. dat hy gezegt had, dat (a) Thomas Bekket een Moordenaar was, en verdoemd zo hy zich niet en had bekeerd. Zijnde dan veroordeeld als een Ketter, en Wederafgevallene

(b) De Tempel is een plaats, alwaar in een societeit veelerhande persoonen vergaderd zijn, die in de Rechten studeren, en beslaan een schoone en groote wyk van Londen.

(a) S. Thomas van Kantelb.

1534. vallene, stierf hy Martelaar. Anderen hadden, een weinigje voor hem, het zelve lot gehad: maar Fox en heeft 'er geen byzonderheden af geweeten. Bainhams dood was de laatste daad van Morus wreedheid, die zijn ampt neer lei.

Hy sterft Martelaar, in April 1532.

Ziet het Register van Tonstal.

Artykelen, welken men de meesten deed tekenē.

Krome en Latimer waren gedwongen verscheidene artykelen van d'oude Religie te tekenen: (,,) dat 'er een Vagevuur was: dat de ,, zielen, die daar in wāren, groote verlichting ontfingen door de ,, Missen, welken men voor hen deed: dat de Heiligen Middelaars ,, waren, en voor de geloovigen hier beneden baden: dat men gehouden was hen t'eeren, en aan te rōepen: dat het niet alleenlijk ,, een werk van godvruchtigheid, maar ook van verdienste was, bedevaarten te doen: dat de geenen, die gelofte van kuisheid hadden gedaan, niet trouwen moesten, zonder een dispensatie van ,, de Paus: dat de macht van te binden en t'ontbinden, gegeeven ,, aan S. Petrus, op zijn Navolgers overging, hoewel ze van een ,, kwaad leven waren: dat ze den Overigheden, noch den Vorsten, ,, niet kon toebehooren: dat het gebed, de vasten, in een woord ,, de goede werken, verdienstelijk waren: dat Priesters, van hun ,, Bisschop opgeschort, de heilige diensten niet en mochten pleegen, ,, voor zy zich gezuiverd, en de Bisschop hen hersteld had: dat de ,, Sakrementen, ten getale van zeven, altemaal de genade aan zich ,, gehegt hadden, welke zy den geloovigen mededeelden: dat de ,, wyingen, en de zegeningen, ingesteld van de Kerk, goed en heilig waren: dat het een goede zaak, en een heilzaam werk was, in ,, ieder Kerk beelden van Jesus Christus, en de Heiligen, op te rechten, hen te vercieren, en kaarsen voor hen te doen branden: dat ,, de Vorsten niet gehouden waren, aan hun Onderzaaten de Bybel ,, in de gemeene taal te geeven. Men ziet hier uit, hoedanig de gevoelens der Reformateurs waren, en dat men in 't eerst niet en sprak van de ligchaamelijke tegenwoordigheid. Frith was de eerste, die ze in twyfel trok, immers onder d'Engelschen, welke de Boeken van Zuinglius en OEcolampadius noch niet gezien, en niet als die van Luther gehad hadden.

Frith bestrijd de eerste de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid.

In den Jaare 1532. bracht de Geestelijkheid haar woede tot in den boezem des aardrijks. Tot daar toe had men alrijd een testament met deze woorden begonnen: *Ik laat mijn ziel aan God, en aan onze Vrouw, en aan alle de Heilige van 't Paradijs.* Maar Willem Tracy, van de Provincie van Worcester, diende zich van een andere styl.

Hy

Hy liet zijn ziel aan niemand als aan God, door de bemiddeling van Jesus Christus, in wien alleen hy zijn vertrouwen stelde, zonder de voorbidding der Heiligen te verzoeken. Aldus maakte hy geen Legaaten aan de Kerk; begeerende niet, dat men voor zijn ziel zou bidden. De Bisschop van Londen verdoemde Tracy, en beval aan Parker, Officiaal van Worcester, 't ligchaam te gaan ontgraaven. Den yverigen Parker ging boven zijn last; want hy deed het verbranden. 't Register wyst ons wel aan, dat deze man gelastigd was voor een gedeelte van 't geen hy deed; maar hy was het geensins voor het overige. Tracys Erfgenaamen trokken hem hier over ook, omtrent twe jaaren daar na, voor 't Gerecht, deeden hem afzetten, en tot 400. Ponden boete verwyzen.

1534. Testament, 't geen Tracy op zijn sterfbed maakte. *Ziet het Register van Fitz-Iaques. Van Stokkesley fol. 72.*

Thomas Harding, uit de Provincie van Bukkingham, een man van hooge ouderdom, die in den jaare 1506. afsweering gedaan had, verbergde zich dikwils in de bosschen. Men volgde hem; en men ontdekte eindelijk, dat hy 'er ging, om te leezen. Hier op bezocht men zijn huis; en men vond 'er eenige quaternen van Tindals Testament. Men sleurde dan dezen goeden gryzaard voor den Bisschop van Linkoln. 't Was Longland, de vervoerdste van allen, welke des Konings Biechtvader, en van dezen Vorst ondersteund zijnde, zijn geweldenaryen geen paalen stelde. Hardings ouderdom kon hem 't leven niet bergen. Hy wierd weder na Checham, zijn woonplaats, gezonden, om aldaar verbrand te worden. De Geestelijkheid in die tijd de middelen zoekende om het Volk te verbitteren, verkondigde men een aflaat van veertig dagen, voor een ieder die hout tot de houthoop van een Ketrer droeg. Deze aflaat was Harding gunstig; want een groot stuk, geworpen uit den hoop, verbryzelde hem 't hoofd, en onttrok hem aldus aan de smerten van een schrikkelijke straf.

Thomas Harding gemarteld.

daags voor Sakrementsdag.

't Kwaad verstand van Engeland met Romen gaf toen ter tijd moed aan de Reformateurs, die hun omzichtigheid lieten vaaren, na de maat dat zy de vredebreuk voortgang zagen neemen. Maar men boezemde Hendrik in; dat, om het overige van zijn beleid te rechtvaardigen, hy zich meer als ooit aan de Katholijke Religie moest verbinden. De Bisschop van Winchester, gesworen vyand der Reformateurs, en aanhanger van het Roomsche Hof, hoewel hy 't in de zaak van d' Echtscheiding voor zijn Meester gehouden had, bracht dezen Vorst daar door dikwils tot groote geweldpleegingen.

1534. Onder de Geleerden, welken Volsey van Kambrige wilde haalen, om ze te stellen in het Collegie, 't geen hy t'Oxford gesticht had, was Frith, hoewel jong, niet van de minstgeachten. Zijn geleerdheid bracht hem sedert eenige jaaren in aanzien, wanneer hy ondernam verscheidene leerstukken van die tijd te bestryden. Maar het boek, 't geen hy tegen de Wezendlijke Tegenwoordigheid schreef, verwekte hem, meer als eenig ander van zijn Werken, de haat der Geestelijken, en de gramschap des Konings, die met deze Tegenwoordigheid ingenomen was, en ze al zijn leven geloofde. Gelijk 't het eerste traktaat is, 't geen van Engelschen over deze stof gemaakt is geweest, zal men 't goed vinden, dat ik 'er hier een extract af geeve.

Redenen van Frith tegen de Wezendlijke Tegenwoordigheid.

Frith zei dan: („) dat Jesus Christus ons in het Sakrement het „ eeuwig leven vergunt: dat het echter niet genoeg is, de tekenen „ te neemen; dewyl de huigchelaars en de godloozen die tot hun verdoemenis ontfangen: dat aldus de tegenwoordigheid van Jesus „ Christus niet gevoeld en kan worden als door het geloof. Hy ver„ klaarde zijn gedachte door deze woorden van den Apostel Paulus: „ *de Vaders hebben van een zelve geestelijke spyze gegeeten als wy, en* „ *hebben allen de zelve geestelijke drank gedronken, welke Christus was.* „ Hier uit besluit hy: dat het voorwerp van hun Nachtmaal, en van „ het onze, het zelve is: dat, gelijk zy hun Zaligmaaker niet ligchaa„ melijk hebben konnen eeten, en dat zy hem niet gegeeten hebben „ als door het geloof, wy hem in in de zelve zin eeten: en dat het ee„ nig onderscheid is, dat zy door het geloof het vleesch van een Mes„ sias aten, die noch eerst komen zou; en dat wy door het gloof het „ vleesch van een Messias eeten, die gekomen is. Hy verklaart ver„ volgens, wat een Sakrement zy, en betoont, dat, zo het brood „ en de wijn iets anders zijn als tekenen van Jesus Christus ligchaam „ en bloed, zo ze waarlijk dit ligchaam en dit bloed zijn, zy aflaaten „ tekenen te wezen. Eindelijk, volgens hem, heeft d' instelling des „ Nachtmaals drie groote inzichten: 1. de vereeniging van alle de „ Christenen in een eenig ligchaam, door de plechtige bedieningen „ van een uiterlijk en zichtbaar Nachtmaal: 2. de toepassing der vrug„ ten van Jesus Christns dood, mits dat men de heilige tekenen, wel„ ke ons die voor oogen stellen, waardiglijk ontfange: 3. d' opwek„ king om d' onuitspreekelijke liefde Godts tot het menschelijk ge„ slacht eeuwiglijk te looven. En Frith bewyst, dat een verborgene

„ te-

„ tegenwoordigheid allen dezen inzichten zo wel beantwoort, als 1534.
„ een ligchaamlijke tegenwoordigheid zou doen. Hy besluit daar uit,
„ dat het leerstuk van deze ligchaamlijke tegenwoordigheid ter za-
„ ligheid niet noodzaakelijk is.

Men zal verwonderd wezen, dat hy zijn gedachte niet verder voort en stuuwde, vernoegende zich met te beweeren; dat het leerstuk van de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid ter zaligheid niet noodzaakelijk is. Maar hy hield deze maatigheid; 't zy dat hy zelve in twijfel was; 't zy dat hy, ziende gantsch Europa met een Ligchaamlijke Tegenwoordigheid ingenomen, vreesde 't geloof 'er af te bekrachtigen, zo hy 't opentlijk bestreed.

Op zekere dag dat hy met iemand over dit leerstuk in de praat was, verzocht men hem, den inhoud zijner redenen op 't papier te stellen. Maar dit papier ging van hand tot hand, tot dat een valsche broeder het aan Morus ging brengen. Morus nam terstond de pen in de hand, en wederlei Friths gevoelen; handelende hem over al met een groote versmaadheid, en noemende hem niet anders als *den jongeling*. Frith was alreedts in de gevangenis, toen men hem dit antwoord toonde. Hy schreef 'er echter tegen; doch dit geschrift zag toen ter tijd het licht niet. Kranmer bekent, dat hy 'er groote verlichtingen, en goede bewyzen, uit getrokken heeft, tot d'Apologie welke hy tegen Gardiner schreef. Maar dit herantwoord van Frith wierd in den jaare 1573. met zijn andere werken gedrukt. Men ziet 'er in, welk een voordeel de bloote waarheid op de leugen heeft, schoon ze meer opgetooid zy. Want hoewel Morus met zo veel welspreekendheidts en geests geschreeven heeft, als iemand van zijn eeuw; hoewel aan d'andere kant de styl van Frith eenvoudig, en zonder sieraad zy: niettemin, zo men ze vergelijkt, vind men in den een, den vernuftigen verweerder van een zeer kwaade zaak; en in den ander, een Historieschryver, die zijn stukken ter neer stelt, en de zelven verklaart. Wyders, toen Frith Morus wederlei, was hy in een gevangenis, zonder de hulp van eenig boek, hebbende niets by zich als eenige aanmerkingen, welken hy voor heen had gemaakt, en zijnde zo belaaden met boeyens, dat hy niet zitten kon.

„ Hier in bevestigt hy uit de Schriftuur, en met plaatsen van S.
„ Augustinus, 't geen hy alreedts gezegt heeft: Dat d'oude Israëliten
„ Jesus Christus ligchaam in de zelve zin, en op de zelve wyze, gegee-
„ ten hebben, als wy het tegenwoordig eeten. Hy bewijst, dat de

1534. „ sakrameneteele woorden niets en veranderen aan het wezen des „ broodts en des wijns: dat Jesus Christus, en zijn Apostelen, hen „ altijd brood en wijn genoemd hebben, zelfs na de zegening: dat „ onze eigene zinnen ons leeren, dat deze specien niet van wezen „ veranderen; en dar altijd de bederving onderworpen wezende, zy „ het waare ligchaam van Godts Zoon niet en zijn. Hy verklaart ver- „ volgens, wat het oogmerk van Jesus Christus is, in het 6 Kapittel „ van den Evangelist Johannes; en hy betoont: dat de Zaligmaaker „ aldaar van het Sakrament niet en spreekt. Zijn reden is: dat de god- „ loozen het Sakrament wel ontfangen; maar dat zy Jesus Christus „ vleeseh niet konnen eeten, dewijl zy, zo zy 't eeten konden, „ 't eeuwig leven zouden verkrijgen. Hy betoont ook: dat het Heilig „ Nachtmaal gevolgd zijnde op het Paaschlam, 't brood des Nacht- „ maals het ligchaam van Godts Zoon in de zelve zin is, als het Lam „ het Pascha des Heeren was. En hier op brengt hy te berde verschei- „ dene plaatsen van Tertullianus, van S. Athanasius, van S. Chryso- „ stomus, van S. Ambrosius, van S. Hieronymus, van S. Augusti- „ nus, van Fulgentius, van Eusebius, en van andere jonger Auteurs, „ als Beda, Bertram, en Druthmar, welke geleerd hebben, dat de „ specien altijd hun wezen behouden, en dat ze niet anders zijn als „ verborgenheden, tekenen, en verbeeldingen van Jesus Christus „ ligchaam en bloed. Hy staat voornaamelijk op de vermaarde plaats „ van de Paus Gelasius, en zegt: dat deze eenige plaats meer krachts „ heeft, als d' uitgezochtste redeneringen hebben; dewijl Gelasius „ niet verdacht kan wezen, en dat zijn woorden 't geloof der Kerk „ van zijn tyd zodanig verklaaren, dat ze geenige valsche uitlegging „ gedoogen. Deze Paus d' Eutychiaanen voor hebbende, Ketters „ welke beweerden, dat in de wezendlijke vereeniging de menschelij- „ ke natuur in de godlijke veranderd was geworden, dient zich van „ deze vergelijking, om hen te verklaaren, op wat wyze de twe na- „ tuuren van Jesus Christus zijn vereenigd, zonder dat d' eene in d'an- „ dere vermengd zy: *Gelyk het brood en de Wijn hun wezen niet en ver-* „ *anderen, en dat ze altijd brood en wijn zijn, zelfs na dat ze geconsa-* „ *creerd zijn geworden, om het ligchaam en het bloed onzes Zaligmaakers* „ *te verbeelden; even alzo bestaat ook noch de menschelijke natuur van* „ *Jesus Christus in haar geheel, hoewel ze met de godlijke vereenigd zy.* „ Hier na beweert Frith: dat de Leeraars der Kerk nooit iets gewee- „ ten hebben van de gevolgen der Transsubstantiatie; noch geleerd, dat „ een

„ een ligchaam op veele plaatſen te gelijk is; of dat het op een eenige 1534.
„ plaats is, doch op de wyze van een geeſt; of eindelijk, dat het Sa-
„ krament aangebeden moet zijn. Hier van daan gaat hy over tot een
„ andere betrachting, te weeten, of men met de Duitſchers, welke
„ eenigermaate de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid geloofden, bree-
„ ken moeſt, Hy zegt daar op: dat, gelijk dit gevoelen een over-
„ blijfſel van hun vooroordeelen was, en dat het ten anderen niemand
„ tot d'Afgodery bracht, men hun ſwakheid vergeeven, en d'eenig-
„ heid der Kerk niet moeſt verbreeken: maar dat, wat de Roomſche
„ Kerk belangde, dewyl d'ongeregeldheid in de leere de zelve tot
„ d' Afgodery gebracht had, men in geen gemeenſchap met haar lee-
„ ven konde.

Friths gevoelen had dit byzonder: dat men niet redentwiſten moet wegens de wijze, op de welke Jeſus Chriſtus in het Sakrament is: dat een ieder de vryheid heeft van 'er af te gelooven, 't geen hy wil, mits dat men niet in de praktijk en ſtelle, 't geen men in de theorie geſteld heeft; dat 's te zeggen, mits dat men niet over en gaa tot d'aanbidding des Sakraments, welke, volgens Frith, een waarachtige Afgodery was. Met dit inzicht, doemde hy de verbitterdheden, die men tuſſchen de Lutheraanen en de Zuingliaanen hier over zag heerſchen. Hy wilde, dat een iegelijk de vryheid had van zijn eigene lichten te volgen, en dat men een ſcheuring vermyde.

In de maand May ſleurde men hem in de gevangenis; en ondertuſſchen wierd hy niet eer als den 20. Juny geoordeeld. De Biſſchoppen van Londen, van Winchester, en van Linkoln, in de gerechtbank plaats genomen hebbende, vraagden den Gevangen: wat hy gevoelde van het Nachtmaal, en van het Vagevuur. Frith antwoordde: dat, dewijl de heilige boeken niet en ſpreeken van de Transſubſtantiatie, hy dit leerſtuk niet aanneemen kon voor een leerſtuk, daar de zaligheid aan hing: en dat het ten anderen aan de Kerk niet en ſtond, zich nieuwe artykelen des geloofs te maaken. Men wierp hem tegen eenige plaatſen van de twe Oudvaders, S. Auguſtinus en S. Chryſoſtomus; maar hy toonde, hoe men die over een moeſt brengen met andere uitdrukkelijker plaatſen der zelve Oudvaders. Wat het Vagevuur belangt, hy deed aanmerken; dat wy te ſamen geſteld zijn van twe ſubſtantien, d'eene materieel of ſtoflijk, die het ligchaam is, en d'andere geeſtelijk, die de ziel is: en hy betoonde; dat het ligchaam, alreedts gezuiverd door de kaſtijdingen, en vervolgens

Ziet het Regiſter van Stokkeſley, fol. 71. en een brief aan Fox.

1534. door de dood, niet in het Vagevuur en gaat, zelfs volgens 't gevoelen van al de wereld. Hy voegde 'er by: dat, wat de ziel belangt, zy alleenlijk gereinigd word door het woord Godts, als dit godlijk woord 't 't geloof in onze herten vind. Zijn belydenis is in deze termen in de Registers, of Gerechtsboeken gesteld. (,,) Frith gelooft: dat Jesus ,, Christus waarachtig ligchaam niet in het Sakrament des Altaars is: ,, dat het niet te gelijk op verscheidene plaatsen kan wezen: dat men, ,, zonder eenig gevaar voor de zaligheid, zich ontslaan kan van te besluiten, of het in het Nachtmaal is, dan of 't 'er niet in en is. Frith ,, gelooft ook noch: dat 'er geen Vagevuur is; en dat de ziel aldus, ,, na haar scheiding van 't ligchaam, geen pynen te lyden heeft. Deze ,, gevoelens heeft hy verdedigd, verzekerende niettemin, dat men ,, niet gehouden is, op de straf van de verdoeming, 't ja of 't neen te ,, gelooven.

Een iegelijk trachtte Frith te brengen tot te herroepen, 't geen hy had gezegt: de drie Bisschoppen zelven, waar van geen een groote geneigdheid tot de zachtmoedigheid had, hadden deernis met zijn ongeluk. Maar hy antwoordde; dat niets bekwaam zou zijn om hem vroed te maaken, dat het leerstuk van de Transsubstantiatie, en dat van het Vagevuur, artykelen des geloofs waren. En als men hem met d' uiterste straf dreigde; *oordeelt my*, zeide hy tot de Bisschoppen, *maar oordeelt my rechtvaardig.* Stokkesley, na betuigd te hebben, dat hy het vonnis niet als met leedwezen zou vellen, sprak het zelve eindelijk uit. Men ziet 'er een ongewoone clausul in, welke wy hier inlyven. *Wy begeeren zeer vuuriglijk, en door het ingewand van Jesus Christus, dat de straf, die u zo rechtvaardiglijk aangedaan word, zodanig gemaatigd zy, dat ze noch tot een uiterste strengheid, noch tot een onbillijke slapheid gaande, uw ziel behoude, met uw ligchaam te verderven; en dat ze ter zelve tijd zy de schrik der Ketters, d' oorzaak van hun bekeering, of het middel van hun uitrooying, en de band van een volmaakte eenigheid onder de leden der Katholijke Kerk.* Veele vonden, dat het was baldaadiglijk spotten met God en de menschen, een rampzalige veroordeelen tot verbrand te worden, en by het ingewand des Zaligmaakers betuigen, dat men niet en begeerde, dat zijn straf al te streng ware. Aldus eindigde Frith zijn leven in 't midden der vlammen, met een Huet geheeten. 't Was maar een arme leerling, die de vergadering der Reformateurs bywoonde, en die twe maalen verraaden wierd door verspieders, welken d' Officiers des

Friths veroordeeling.

Bisschops.

Biſſchops daar ſtuurden. Deze verſpieders verrieden ook meer andere lieden. Toen men Huet kwam ondervraagen, wilde hy de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid niet erkennen: wyders, zonder ſtudie zijnde, beſloot hy het voorbeeld van Frith te volgen. Zy wierden dan beiden te ſamen verbrand. De nadering des doodts bracht de vreugde in 't hert van Frith, die zelfs de werktuigen van zijn ſtraf omhelſde: en toen Parſon, Prieſter van een parochie van Londen, tot het Volk riep, dat men God voor Ketters niet meer bidden moeſt, als voor honden; antwoorde Frith hem met een grimlach, en bad God voor hem. Dit was de laatſte daad van wreedheid der Geeſtelijkheid. Al de wereld morde, over dat een jongeling, zo doorluchtig door de zuiverheid van zijn leven, als door zijn geleerdheid, om een genoegſaam lichte miſdaad ten vuur veroordeeld was; dewyl doch eindelijk, hoewel hy twe aangenomene leerſtukken beſtreed, hy de zelven niet volſtrektelijk verwierp, beweerende maar alleenlijk, dat men zalig kon worden, zonder ze te gelooven. Maar de Geeſtelijken, gedompeld in 't bloed, hadden niet meer die beweegingen van medelyden, welken de natuur den allerwoeſtſten weet in te boezemen. 't Parlement moeſt dan, om hun wreedheid te beteugelen, een wet maaken; daar dit volgende de gelegentheid toe gaf. 1534.

Hy word verbrand, met Huet.

Een Philippus geheeten, geduurende de Vaſten gevangen genomen zijnde, op eenig vermoeden van kettery, ging men zijn kamer bezoeken, alwaar men boter en kaas vond. Ter zelve tijd betaſte men hem; en men vond een brief by hem, welke hem aanporde om zich te ſchikken tot voor de waarheid te lyden, mitſgaders een copy van Tracys Teſtament. Zo als de Biſſchop nu begeerde, dat hy af zou ſweeren, ſtelde hy 'er zich tegen: maar hy aanbood te ſweeren; dat hy de Kerk altijd gehoorzaamen zou, als een goed Chriſten; dat hy geen valſch gevoelen zou beweeren; noch eenigen Ketter ſtyven. Maar de Biſſchop geſtadig daar op ſtaande, dat hy een afſweering zou doen volgens de gewoonlijke forme, beriep hy zich aan de Koning, als aan het Opperhoofd der Kerk, terwyl de Biſſchop hem als halſterrig veroordeelde, en in den ban deed. Onze Regiſters melden niet, of hy terſtond los gelaaten wierd, of niet: maar vermoedelijk is 't de zelve man, wiens appel voet aan de Paus gaf om te klaagen, dat een Ketter toevlucht tot de Koning genomen hebbende, als tot het Hoofd der Kerk van Engeland, men hem uit de handen des Aardtsbiſſchop van Kantelberg getrokken had; en dat de gewoonlijke Ho-

Vervolging van Philippus.

A°. 1532.

1534. ven hem daar na hadden vry gesproken. Men zal alleenlijk vinden, dat de Paus kwalijk onderrecht was; en dat in de plaats van hem den Bisschop van Londen te noemen, men hem den Aardtsbisschop van Kantelberg noemde. Zo haast als Philippus uit de zaak was geraakt, bracht hy zijn klachten in 't Huis der Gemeenten, tegen den Bisschop. Men gaf 'er acht op; en men arbeidde aan de wet, betreffende de Ketters.

Opschorting dezer wreedheden.

De Reformateurs ziende deze wet gemaakt; 't gezag van het Roomsche Hof in Engeland t'eenemaal vernierigd; de Schriftuur erkend voor de regel en de rechter der geloofsartykelen; en den Vorst bekleed met de macht van de misbruiken, de dwaalingen, de bygeloovigheden, en de ketteryen, te hervormen; beloofden zy zich groote gevolgen. Hendriks zaaken verplichtten hem, hen met zachtzinnigheid te handelen: want het Roomsche Hof had d'uitvoering des bans, uitgesproken tegen den Koning, aan de Keizer gesteld. Ten anderen stond Karel de Vyfde toen ter tijd na de heerschappy van de gantsche wereld; en men zag 't genoegsaam te gemoet, dat, zo haast als zijn andere oorlogen geëindigd zouden wezen, hy op Engeland, en op Ierland, zou komen storten, hebbende daar twe genoegsaam schynbaare dekmantels toe; d'eene, d'uitvoering van het vonnis des Paus; en d'andere, de verweering der belangen van Katharina, en de Princes Maria. En in der daad, gelijk Hendrik vreesde, Karel op den Hals te krygen, gaf hy hem elders bezigheid; zijnde getreden in't verbond van Smalkalde. Dit alles deed den Reformateurs gelooven, dat Engeland, ten hunnen opzichte, van de strengheid haarer wetten af zou staan; en ten argsten genomen, beloofden zy zich, dat hun broeders van Duitschland denken zouden om hen rust te bezorgen: want in die tijd, in de welke een opkomende yver 't hert van verscheidene Duitsche Vorsten vervulde, maakte men by na niet een verdrag met hen, of men beloofde, de Lutheraanen niet meer te vervolgen. Maar geenige zaak verhefte de hoop der Reformateurs meer, als de bescherming der Koningin, die zich opentlijk genoeg voor hen verklaarde. Deze Vorstin heerschte zo volkomentlijk in het hert des Konings, als de Koning zelve over zijn Onderzaaten heerschte. Zy trachtte de Reformatie voort te zetten. Zy verkoos tot haar Aalmoesseniers, Schaxton en Latimer, aan de welken zy kort daar na de Bisdommen van Salisbury, en van Worcester, deed geeven.

De Koningin begunstigt de Reformateurs.

Kran-

Kranmer was van de zelve party, en in het zelve voorneemen. Al de wereld had een groote achting voor hem, niet alleenlijk om zijn waardigheid, en om zijn aanzien, maar ook om zijn geleerdheid, en om zijn arbeid. Zijnde zijn grootste inzicht d' oude leere van Jesus Christus te herstellen, ging hy te raad met alle d' Auteurs van d'Oudheid, en verzamelde zorgvuldiglijk, 't geen zijn gevoelens ondersteunen konde. 'k Heb twe stukken in folio, altemaal van zijn hand, gezien, waar in hy een ongeloofelijke menigte van plaatsen vergaderd had, zo uit de Schriftuur, als uit de Leeraars van d' eerste Kerk, en uit de Schryvers der laatste eeuwen, 't zy Schoolleeraars, of anderen. 'k Heb ook in mijn handen gehad een brief van Mylord Burghley, waar in hy zegt, dat hy zes of zeven stukken der schriften van dezen Aardtsbisschop had: maar vermoedelijk zijn alle deze stukken verlooren, uitgezondert de twe welken ik gezien heb; immers 'k heb tot noch toe geen tyding van d' anderen konnen krygen. Wat 'er af zy, deze geleerde Prelaat had zich daar over niet willen gedraagen aan de Schryvers van zijn tijd, of zich vernoegen met de zelven te copieren; gelijk men in 't gevolg van deze Historie zal zien. Daar was altyd een groote gemaatigdheid in zijn doen; en gelijk zijn brieven aan Osiander getuigen, mitsgaders Osianders antwoorden op de zelven, welken ik in geschrift gehad heb, zag hy niet als met droefheid de vervoerdheden der Godtsgeleerden van Duitschland. En hoewel hy al t' openhertig en al t' oprecht was, om een goed staatkundige te zijn, droegen zijn daaden merktekenen van een volmaakte voorzichtigheid. 't Waren deze hoedanigheden, die hem d' achtbaarheid en de vriendschap zijns Meesters verkreegen, in wiens geest men hem nooit om ver kon stooten. In waarheid, hy had zich een byzonder denkbeeld gemaakt wegens de Kerkelijke tucht. Hy wilde, dat het bestier der Kerk volkomentlijk in de handen der Overigheid zou zijn: maar men kan hem ten dezen opzichte eenigermaate rechtvaardigen. Want 1. hy bracht tot een bloote bespiegeling 't geen hy hier over geloofde; en nooit zag men hem eischen, dat de Kerk volgens zijn inzichten bestierd zou worden. Hy bekwam zelfs weer van deze gedachte; of hy gaf zich over aan de redenen der anderen. 2. Dit gevoelen was niet d' uitwerking van zijn believing voor den Koning, tegen wien hy zich, in gewichtiger zaaken als die, opentlijk stelde. Getuigen daar af zijn de zes artykelen, welken hy zo krachtiglijk bestreed, dat dit alleen hem 't hoofd zou hebben doen verliezen, indien d' achting,

1534.

Kranmer helpt haar krachtiglijk.

1534. d'achting, die deze Vorst voor hem had, niet alle proef had konnen uitstaan.

Kromwel voegt zich by hen.

Na hem, of liever boven hem, zag men Kromwel, een man van geringe geboorte, maar wiens neigingen altemaal edel waren. Hy was de geen die Volsey uit de zaak reddede, in een tijd dat deze Kardinaal in het Parlement vervolgd, en van zijn vrienden verlaaten wierd, zelfs van Gardiner, die meer aan hem gehouden was als Kromwel. Zijn daad behaagde al de wereld zo wel, dat ze hem gantsch geen hinder deed: in tegendeel, hoe ze zeldsaamer was in een Hof, hoe men 'er zich meer over verwonderde. Kromwel had de zelve erkentenis, ten opzichte eens Koopmans van Lukka, van wien hy in een zeer dringende nood geholpen had geweest, en die zo weinig verwachtte daar voor vergolden te worden, dat hy niet en wist, wie de geen was dien hy bystand had gedaan. Maar d' edelmoedige Kromwel zag zijn fortuin niet zo haast een weinigje verzekerd, of hy dacht aan den Koopman, en betuigde hem zijn erkentenis op een wyze die een groot man paste. Hy was 't ook noch, dien de Koning zijn Stedehouder Generaal in de geestelijke zaaken maakte. 't Grootste gebrek, 't geen men hem zou konnen verwyten, is dat hy met al te veel yvers arbeidde om zijn fortuin te bevestigen. Hy was in een enge verbintenis met Kranmer; en hy hielp de Reformatie krachtiglijk voortzetten.

Strydige party tegen deze; waar af den Hertog van Norfolk, Gardiner, en Longland, de Hoofden waren.

Maar de party des Hertogs van Norfolk, Oom, en echter doodvyand van de Koningin, dwarsboomde de schikkingen van Kranmer en Kromwel. Dezen Hertog was een goed Hoveling. Hy had het in de zaak der echtscheiding, en in de vredebreuk met Romen, met den Koning gehouden: maar hy kon niet dulden, dat men het minst in de Religie veranderde. Gardiner, zijn boezemvriend, voegde zich by hem. Deze gaauwe staatkundige had altijd een blinde believing voor den Koning gehad; maar hy versmaadde Kranmer, en haatte een iegelijk die maar van de Reformatie repte. Longland hielp hem ook. Hy had des Konings Biechtvader geweest. Den Hertog van Norfolk deed hem alles doen 't geen hy begeerde. Eindelijk, deze laatste party was de krachtigste, en had de meesten der Geestelijken voor zich.

Redenen tegen de Reformatie.

Zy vertoonden gestadig aan de Koning: („) dat gantsch Europa „ verbaasd zou staan, zo hy dat berucht boek, 't geen de verwonde„ring van zo veel Geleerden gemaakt had, herriep, en Luther volgde,

„de, na'er op een beleedigende wyze afgehandeld te zijn geweest: 1534.
„dat, zo hy een Religie, vastgesteld sedert verscheidene eeuwen, „veranderde, men deze nieuwigheden aan zou merken, als zo veel „vruchten van zijn spijt; en zijn trouw als een slaavin van zijn driften: „dat d'uitheemsche Vorsten, welke, ver van te doemen 't geen hy „tegen Romen gedaan had, mogelijk maar de gelegentheid ver-„wachtten om zich van de zelve tiranny t'onttrekken, zich tegen hem „zouden verklaaren, zo hy aan de leere raakte: dat, zo zijn Onder-„zaaten verblijd waren over niet meer bloot gesteld te zijn voor de „schattingen en scheeringen van het Roomsche Hof, zy, zo haast „als men bestond t'arbeiden om het geloof te veranderen, murmu-„reeren zouden; en dat d'Agenten des Keizers, en des Paus, niet en „zouden feilen hen op te ruyen, en hen mogelijk brengen tot de wa-penen aan te vatten. Deze redenen deeden een zeer groote werking, zo ter oorzaak dat men ze uitsteekend opsmukte, als om dat ze den Koning vleiden in zijn gevoelens, en voornaamelijk in de voordeelige verbeelding welke hy zich van zijn boek had gemaakt: want men had hem d'ooren zo vol getuit, dat hy by na geloofde, dat den H. Geest hem in het schryven van dit werk aangeblaazen had.

Kranmer vertoonde hem aan d'andere kant: („) dat de macht der „Pausen in Engeland afgeschaft zijnde, men leerstukken, welke niet „en bestonden als door het bloot gezag dezer Bisschoppen, daar niet „meer voor fondamenteele waarheid aan moest neemen. Hy aan-„bood te betoonen, zelfs ten gevaar van zijn hoofd, dat verscheide-„ne leeringen, welke men in den ry van d'artykelen des geloofs stelde, „alleenlijk op Dekretaalen steunden. Hy perste den Koning, om last „te geeven, dat alle zaaken met vryheid ondervorscht mochten wor-„den; en niet langer toe te laaten, dat het Volk een kwalijk gegrond „geloof had. Hy vertoonde hem: dat de staatkunde nimmermeer „heilige onderneemingen dempen moest: dat een Christen Vorst ge-„houden was zich van zijn plicht te kwyten, zonder zich met de ge-„vallen op te houden: dat men ondertusschen een beleid kon hou-„den, 't geen de wereld zou voldoen, of de laster de mond stoppen. „En gelijk eenige persoonen zeiden, dat een byzondere Kerk geen „recht en had om uitspraak te doen over 't geloof der Algemeene „Kerk, toonde Kranmer aan de Koning: dat deze swaarigheid swak „was: dat ten tyde als het Christendom maar een Meester had, men „de gantsche Kerk kon vergaderen, en dat men alsdan, als 'er iets

1534. „ wegens de leere te doen viel, een Concilie moest verwachten; dat „ echter toen ter tijd byzondere Kerken, vergaderd in Nationaale „ Concilien, de Ketteryen hadden veroordeeld, en de misbruiken „ hervormd: maar dat de gedaante der zaaken veranderd zijnde, en „ Europa zich verdeeld vindende onder verscheidene Vorsten, welke „ altemaal strydige belangen hadden, men zich niet wel de beroeping „ van een Concilie kon belooven: dat de Protestanten van Duitsch- „ land die sedert tien jaaren van den Keizer verzochten, hoewel zon- „ der gevolg; hebbende het Hof van Romen op d'eene tyd gantsch „ geen geneigdheid om hen te voldoen; en stellende de Koning van „ Vrankrijk op andere tyden zich 'er tegen. In der daad, daar zijn altijd hinderpaalen tegen deze beroeping. Als de Paus in den jaare 1533. Hendrik aanbood, tegen het volgende jaar een Concilie in de stad Mantua te beroepen, beloofde de Koning zijn Gezanten daar te stuuren: maar de Marquis van Mantua betuigde, dat hy deze drang van vreemdelingen, welken een Concilie derwaarts zou trekken, nimmermeer in zijn stad zou ontfangen.

Hendrik kort daar na willende weeten, wat recht de Keizer had om de gantsche Kerk te vergaderen, raadpleegde hy zijn Bisschoppen over dit onderwerp; waar van eenigen hem het antwoord by geschrift gaven, 't geen men zo terstond zal zien. Verscheidene omstandigheden doen my gelooven, dat het gedaan wierd omtrent het het eind des jaars 1534. hoewel het wezen kan, van wat tyd het ook zy, tusschen dit jaar in het welk Thomas Goodrik tot Bisschop van Ely gewyd wierd, en het jaar 1540. waar in Jan Klark, Bisschop der Baden en Fonteinen, kwam te sterven.

Gevoelen van eenige Bisschoppen, raakende het algemeen Concilie; *Getrokken uit de Manuscripten van M. Stellingfleet.*

„ Toen het Roomsche Rijk een gedeelte des wereldts omhelsde, „ behoorde het recht van de Kerkelijke Vergaderingen aan te stellen „ alleenlijk aan de Keizers. 't Was door hun orders, dat de vier eerste „ algemeene Concilien vergaderden, zo geacht en geëerd van de gant- „ sche Kerk, ter oorzaak dat ze beroepen wierden door de beweegre- „ denen van een waarachtige godvruchtigheid, om de Ketteryen en „ Scheuringen te dempen, en de Harders en Kudden te verplichten in „ de naauwkeurige onderhoudingen der geboden en der tucht te lee- „ ven. Sedert zijn'er verscheidene Concilien gehouden geweest, met „ de zelve inzichten, en op de zelve wyze. Maar eindelijk maatigden de „ Pausen, door d'achteloosheid der Vorsten, zich de macht aan van „ deze Vergaderingen te beroepen. Nu dan, dat het oude Rijk zich

„ naau-

„ naauwelijks over een klein gedeelte van Europa uitstrekt, en dat 1534.
„ ieder Vorst in zijn Staaten volkomen meester is, kan geen Souverain „ een algemeen Concilie beroepen. Indien echter verscheidene Vor- „ sten, bezield door een geest van eenigheid en liefde, zich ter goe- „ de trouwe by malkander voegden, om dit groot werk voort te zet- „ ten, gelooven wy dat d'andere Vorsten gehouden zouden zijn daar „ in te bewilligen; immers voor zo veel zy na de stem der liefde, en „ die van hun plicht jegens de Kerk, luisterden: dewijl'er alsdan reden „ zou wezen om te hoopen, dat het geloof gezuiverd zou worden; „ dat de scheuringen, de ketteryen, de misbruiken, een eind geno- „ men hebbende, de gerustheid overal zou worden hersteld. Wy on- „ derstellen, dat de plaats niet verdacht zou zijn, en dat men geen „ wezendlijke redenen zou hebben om zich tegen een diergelijk voor- „ neemen te kanten. Men moet hier aanmerken, dat van oudts al- „ leenlijk de Bisschoppen, en de Priesters, een uitsluitende stem in „ het Concilie hadden; vermits zy alleen belast zijn met de verklaring „ van Godts woord. Geteikend; *Thomas Aardtsbisschop van Kantel-* „ *berg*, *Gutbert Bisschop van Londen*, *Jan Bisschop der Baden en Fon-* „ *teinen*, *Thomas Bisschop van Ely*.

Daarenboven heb ik een zeer lang vertoog van Kranmer over de zelve materie gezien. De betrekking, welke het heeft tot de voortgangen der Reformatie, verplicht my 'er hier een extract af te geeven. 't Manuscript is t'eenemaal van de hand van Kranmers Secretaris: en dit vertoog moet uitgesproken geweest zijn in het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid, of in de tegenwoordigheid van de Raad van Staat, of wel in het Hooger Huis des Parlements. Deze laatste gissing is de bewyslijkste: want men ziet in 't begin des vertoogs de tytel van *Mijn Heeren*. En gelijk Kranmer daar spreekt van de wetten, gemaakt tegen den Paus, als van een gantsch nieuwe zaak, geeft ons zulks reden om te gelooven, dat hy het uitspraak weinig tijdts na dat deze wetten gemaakt waren geworden. Hy verhandelt 'er de volgende punten in; en hy onderschraagt ze met autoriteiten en bewyzen, welken wy achter laaten, om niet verdrietig te vallen. 't Is Kranmer zelve, dien wy hier doen spreeken. („) I. „ 't Roomsche Hof heeft de geschriften der Oudheid, die deze onwet- „ tige aanmaatigingen gedoemd zouden hebben, gesmoord: getui- „ gen daar van, de stukken en brokken die 'er ons af overig zijn. In „ tegendeel heeft het behouden alles 't geen tot haar eer en rechten „ deed.

Kranmers vertoog wegens een algemeen Concilie;

1534. „deed. Zo men eenige waarheden in het Geestelijk Recht vind, zy „zijn 'er zo misselijk in gesteld, dat men ze overal elders zou zoeken. „Aldus valt het uitsteekend swaar, 't waare van het valsche t' onder„scheiden. II. Wanneer d' Ouden zeer goede zaaken wilden pryzen, „zeiden zy dikwils, dat ze van een hemelsche oorspronk waren; en „in deze zin moeten wy de plaatsen neemen, daar de Heilige Oud„vaders de Roomsche Stoel verheffen. III. De naam van algemeen „Concilie is gegeeven geworden aan zekere Kerkelijke Vergaderin„gen: niet dat ze waarlijk algemeene Vergaderingen der Kerk wa„ren; maar ter oorzaak dat de Keizers die beriepen, en ter oorzaak „dat de gansche Kerk hun decisien aangenomen heeft. Een bewys „daar af is, dat, hoewel 'er meer Prelaaten geweest zijn t' Arimini, „als te Nicea, of te Konstantinopolen, deze twe Concilien voor „algemeen gehouden worden, en het ander niet aangenomen is: „behalven dat 'er by na niet anders als Bisschoppen van Egypten, van „Griekenland, en van Asia, na Nicea trokken, 't Is dan noch de „macht, noch het getal der Prelaaten, die de gehoorzaamheid der „geloovigen na zich trekt; 't is de natuur van hun decisien, of uit„wyzingen. IV. Wat belangt het Hoofd van het Concilie, ik wil „dat S. Petrus en S. Jacobus in de Vergadering der Apostelen voorge„zeten hebben; maar deze hoedanigheid wierd toen ter tijd niet be„twist. Zo Jesus Christus geen Hoofd genoemd heeft, dat moet niet „vreemd schynen. Heeft God een Stadhouder genoemd, om het „Heelal te regeren? Of kan hy zijn geloovigen niet onmiddelbaar re„geren, gelijk hy de gantsche natuur regeert? Alleenlijk, toen de „Kerk zich Regeerders wilde verkiezen, heeft zy Aardtsbisschoppen „over geheele provincien gesteld. Wat meer is, toen S. Petrus in de „Vergadering der Apostelen voorgezeten heeft, is het niet geweest „in de hoedanigheid van Bisschop van Romen: men weet niet, of „hy ooit in deze stad geweest heeft: immers men vind niet, dat hy „'er zijn Opperhoofdigheid heeft gelaaten. 't Was zijn geloof, en „niet de waardigheid van zijn Stoel, die aan hem deze voorzitting „deed geeven. Aldus, zo haast als de Bisschoppen van Romen na de „zelve waardigheid willen staan, moeten zy de zelve graad van geloof „hebben, welke S. Petrus had. Maar weet men niet, dat Pausen „met Kettery besmet zijn geweest? Eindelijk, zo het geloof uit de „werken moet blyken, kan men dan gelooven, als men een zo groot „getal van Roomsche Bisschoppen zich over ziet geeven aan d'ontucht,

Getrokken uit de Manuscripten van M. Stelling-fleet.

Gelijk Liberius.

„of

,, of aan andere misdaaden, dat zy het geloof hebben in de zelve graad 1534.
,, als S. Petrus? V. Als nu een diergelijke Opperhoofdigheid aan de
,, Roomsche Stoel al vergund ware, leeren ons verscheidene voorbeel-
,, den, dat dusdanige instellingen niet eeuwigduurende, noch on-
,, herroepelijk zijn: mitsgaders dat, als een Paus, en Kardinaalen,
,, in hun leere, of in hun zeden, verdurven zijn, een algemeen Con-
,, cilie hen oordeelen kan, en dat zy zich aan dit Concilie moeten on-
,, derwerpen; volgens het voorbeeld van S. Petrus, die aan d' Apostе-
,, len rekenschap deed van 't geen hy by Cornelius had gedaan; en vol-
,, gens het voorbeeld van Damasius, van Sixtus, van Leo, die zich
,, zuiverden van de zaaken, welken men hen te last lei. Eindelijk, een
,, iegelijk weet, dat Gerson, vermaard Auteur, een Traktaat ge-
,, schreeven heeft, waar in hy bewyst, dat men de Pausen seer wel
,, ontbeeren kan. VI. Klement, die tegenwoordig regeert, is zo ver-
,, durven, dat zijn Kardinaalen een gruwel van hem hebben. Zo d'eer-
,, ste Kerk geen wetten gemaakt heeft tegen ondeugende Pausen, 't is
,, om dat zy heeft geloofd, dat 'er nimmermeer zodanigen zouden
,, wezen. Maar nieuwe ziekten vereisschen nieuwe hulpmiddelen.
,, En ten anderen, indien een Concilie tegen Ketтersche Pausen kan
,, procederen, kan 't het zelfde ook doen tegen gierige, ongerechtige,
,, en godlooze Pausen. Dit zout zijn smaak verlooren hebbende, moet
,, men 't met voeten vertreeden; en een iegelijk, die in de zonde blyft,
,, is buiten de gemeinschap der Kerk. Ten argsten genomen, de pre-
,, ferentie, vergund aan de Paus, kan niet gegrond wezen als op men-
,, schelijke wetten, welke herroepelijk zijn. 't Concilie van Bazel
,, houd het daar voor, dat de Paus Stadhouder zijnde, niet van Jesus
,, Christus, maar van de Kerk, de Kerk hem rekenschap van zijn daa-
,, den kan afvorderen. Dat van Konstans, en de Sorbonne, onder-
,, werpen hem aan 't algemeen Concilie; en verscheidene Pausen heb-
,, ben deze waarheid erkend. Eindelijk, alles 't geen een Paus door
,, het Geestelijk recht kan pretenderen, is voor te zitten in het algemeen
,, Concilie, niet daar wetten te geeven, noch 'er de decisien af vast
,, te stellen. VII. De Concilien, ver van een tydelijke macht te heb-
,, ben, zich eeniglijk bezig houdende met het geloof te verklaaren,
,, strekten hun rechten niet uit over de wereldlijke zaaken, en persoo-
,, nen; en zelfs hadden hun decisien wegens het geloof gantsch geen
,, kracht, zonder de goedkeuring der Vorsten. VIII. Indien een Con-
,, cilie tegen Vorsten procedeert, gelijk men den onze daar mee

Gerson de Auferibilitate Papæ.

1534. ,, dreigt, wat krachr zou haar vonnis hebben, 't geen de paalen van ,, haar gebied te buiten zou gaan? Deze decisien konnen door de ,, Schriftuur geëxamineerd worden; en in d' onverschillende zaa- ,, ken moet een iegelijk een volkomene vryheid van gewisse hebben. ,, Wat zal men zeggen van de wyze, op de welke Victor de Kerken ,, van 't Oosten handelde? Snyd men van de Kerk een haarer leden af, ,, zo lang als men 'er zich van ontslaan kan? Zekerlijk, de Kerk moet ,, meer liefde, en meer gemaatigdheidts hebben, ten opzicht der ,, geener die in de dwaaling zijn. En eindelijk, als deze strengheid in ,, alle d'eeuwen al plaats had gehad, 't is niet op d'Overlevering, 't is op ,, d' Orakelen der Schriftuur dat de Concilien hun decisien moeten ,, grondvesten. Eenige algemeene Concilien zijn die niet door andere ,, Concilien verworpen geworden? Heeft men niet gezien, dat alle de ,, Christenen de vonnissen van eenige Concilien nimmermeer wilden ,, aanneemen? Gelooft de Sorbonne niet, dat het Concilie geenig ,, nieuw artykel des geloofs kan maaken? In een woord, de macht der ,, Concilien is een zeer tedere materie. IX. Gelijk de beloften gedaan ,, aan d'Israëliten, altemaal conditioneel waren, en een naauwkeurige ,, gehoorzaamheid onderstelden; zijn de beloften, gedaan aan de Chri- ,, stenen, van gelijken conditioneel, en onderstellen het geloof. Ons ge- ,, loof moet dan een vaste grond hebben. Nu, daar is niet als Godts ,, woord, 't geen de regel van ons geloof, en de rechter van alle de ver- ,, schillen kan wezen. 't Word ook genoemd *de Kanonijke Boeken der* ,, *H. Schriftuur*. Hoewel S. Ambrosius, S. Hieronymus, en S. Augusti- ,, nus, dikwils zeer strydig zijn, komen zy daar in over een, dat zy ,, de Schriftuur voor een algemeene en onfeilbaare regel erkennen. ,, Men heeft inzonderheid in dezen laatste plaatsen, welke betoonen, ,, wat onderscheid men stellen moet tusschen de Schriftuur en de Wer- ,, ken der allerheiligste Oudvaders. Als alle de Leeraars overeen ko- ,, men in d' uitlegging van een plaats, is hun samenstemming een uit- ,, werking van Godts ingeevingen: maar gelijk de menschen lichte- ,, lijk uit eenzinnigheid een zaak dus of zo opvatten, konnen de ,, Concilien zich bedriegen, zo ze het Woord Godts niet en neemen ,, tot de grond en de regel hunner decisien. X. De goede trouw laat ,, niet toe, dat men een zydig mensch tot rechter neeme; dat men ,, zelfs een party in de vuurschaar laate. De Pausen nu alreedts uit hun ,, eigene macht zaaken besllooten hebbende, welke in een Concilie ,, geëxamineerd moeten worden, kan men dan dulden, dat een van ,, hen

Ter zaake van de Paasch.

,, hen daar in voorzitte, of 'er tegenwoordig zy? Alles, 't geen op 1534.
,, een algemeene dwaling gedaan is, is van geene waarde, en verbind
,, geensins. Aldus, hoewel de Vorsten, geloovende dat de Paus het
,, waare Hoofd der Kerk is, hem eed en hulde gedaan hebben, kon-
,, nen zy, zo ze de dwaaling bemerken, 't jok afwerpen, met zo veel
,, rechts als een man, gevallen in de handen van Roovers, de vlucht
,, kan neemen, zo hy 'er de gelegentheid toe vind. Eindelijk, een
,, iegelijk weet, dat het Roomsche Hof zodanig verdurven zijnde als
,, het is, een zo welmeenende Paus, als Adriaan geweest heeft, het
,, zelve niet zou konnen hervormen; geloovende alle de Kardinaalen, en
,, alle de Ministers van dit Hof, eershalven gehouden te zijn hun on-
,, geregeldheden te verdedigen. Kranmer dreef alle deze punten in de tegenwoordigheid der Heeren, en gaf hen by geschrift het vertoog, 't geen hy had gedaan. Hy voegde 'er by, dat hy op een andermaal redeneeren zou wegens het gezag van ieder Bisschop in een Bisdom, en de macht des Vorsts op de Bisschoppen; maar ik vrees, dat dit vertoog verlooren zy.

Zodanig waren de gesteldheden van het Hof, en de gedachten der Ministers, toen men begon te spreeken van het groot werk, 't geen ons gantsche Darde Deel beslaan zal.

E I N D E

Van 't Twede BOEK.

EFFIGIES VERA REVERENDISSIMI D.ni THOMÆ CRANMERI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS.
Natus 1489 July. 2.
Consecratus 1533 Mar. 30.
Martyrio Coronatus 1556 Mar. 21.

HISTORIE
Der REFORMATIE in
ENGELAND.
Darde Boek.

Behelzende

Een verhaal van't geen voorgevallen is sedert het jaar 1534. tot aan Hendriks dood, door betrekking voornaamelijk tot de Reformatie, en de geestelijke zaaken.

E groote zaak der Echtscheiding tot Hendriks voldoening geëindigd, en deze Vorst van zijn Parlement, en van zijn Geestelijkheid, zo wel bygestaan zijnde, moest niets, na 't scheen, zijn rust meer stooren. Maar na de maat dat alle dingen hem in d'openbaare vergaderingen gelukten, wierd hy geknaagd door byzondere moeyelijkheden, welken d' Uitgezondenen des Paus, en des Keizers, niet en feilden te kweeken; invoegen dat hy het overige van zijn leven in de beroerte en bitterheid te verslyten had. 1535.

't Overige van Hendriks Regering vol van ongerustheid.

De geenen, welke eenige yver voor de heerschende Religie hadden, maakten zich vroed, dat, zo 'er de Koning altyd belydenis af deed, het minder geschiedde door een beweegreden van conscientie, als uit staatkunde, en in de vrees der gevolgen van een Reformatie. Of zo zy geloofden, dat hy 't noch met deze zelve Religie hield, zy vreesden, dat de belangen van zijn Staat; zijn verbintenis met de vereenigde Vorsten tegen den Paus en den Keizer; d' aanhou-

1535. dingen der Koningin, die alles op zijn geest vermocht; mitsgaders het vermogen van Kranmer en Kromwel, hem een andere zyde mochten doen neemen. Men vond zelfs een samenschakeling in zijn bedryf: en men geloofde, dat hy geen een treê deed, die hem niet noodzaakelijk verplichtte verder te gaan; zijnde het gezag der Kerk aan 't waggelen geraakt; en hebbende het Volk een volkomene vryheid om d'aangenomene leerstukken t' examineren, en in twyfel te trekken. Dit was, volgens hun gevoelen, de Kettery de deur openen: weshalven zy dan, om zodanig een verandering te voorkomen, en het geloof der Roomsche Kerk in haar geheel te behouden, aan alle kanten heimelijke gesprekken en vergaderingen hielden.

Deze beroerten worden veroorzaakt door de handelingen der Monniken.

Hun yver wierd uitsteekend vermeerderd door d'aanstookingen der Monniken, welke begonden te bemerken, dat de wetten des Parlements hen gingen berooven van hun vrydommen en privilegien, en de zelven ter bescheidenheid des Konings laaten. Aldus zagen zy zich op het punt van geen vrydommen meer te hebben, dan voor zo veel 'er de Vorst in zou bewilligen. Romen was niet langer in staat van nieuwe Heiligen te scheppen, om de Kloosters te verryken, en de zelven vermaard te maaken: d'aflaaten hadden geen plaats meer: en deze schijnheilige listen, van de welken de Monniken zich voorheen gediend hadden, om de bezoeken en d'aalmoessen des Volks na hun Conventen te trekken, waren toen onnut. Ten anderen zei men onder de hand, dat de Koning en zijn Heeren ook al dachten om zich de goederen der Kloosters toe te eigenen. Dit deed hen het besluit neemen om Hendrik zo veel werks op den hals te laaden, dat hy nimmermeer een zo swaare onderneeming ter hand zou durven slaan. Ten dezen einde bestonden zy zijn Onderzaaten in de biecht, en in de gemeene praat, een uitsteekende walging en misnoegdheid over zijn beleid in te boezemen. En zo zy het volk niet terstond deeden opstaan, zy onderhielden ten minsten in de geesten een zuurdeessem van muitery, en een gestadige gesteldheid tot de wapenen op te vatten, zo haast als de gelegentheid zich daar toe zou aanbieden. Hun pogingen, ten dezen opzichte, waren van zodanig een kracht, dat, indien des Keizers zaaken hem toegelaaten hadden op Engeland te komen storten, hy 'er door een menigte van misnoegden gestyfd zou hebben geweest. Maar de Koning gaf altyd bezigheid aan deze Vorst, door het middel van Francois de I. en de Lutheraanen; 't geen hem in staat stelde van niets te vreezen.

Ein-

Eindelijk echter, als de Muiters bemerkten, dat zy van de kant der gebuurige Staaten niets te verwachten hadden, besflooten zy uit te barsten, en greepen de wapenen aan. Hun stoutheid verbitterde den Koning geweldig. Hy stuuwde de strengheid zeer ver voort, en hield gantsch geen maat in zijn strafpleegingen; hebbende de heimelijke handelingen van het Roomsche Hof, waar af hy zich geheele jaaren de speelpop had gezien, en d'ondankbaarheid van Polus, die niet af en liet van tegen hem te cabaleren, dezen Vorst zijn gewoonlijk geduld en gemaatigdheid doen verliezen. Zo haast als hy aldus van temperament veranderd was, zag men hem op een gantsch andere wyze te werk gaan, dan hy tot daar toe had gedaan; en om lompe beuzelingen sleepte hy de lieden voor 't gerecht. Waarlijk, de wetten dreeven in alle die zaaken boven; de beschuldigden wierden noch vervolgd, noch geoordeeld, dan volgens het recht: maar gelijk de wetten bywylen tot een strengheid gaan, die aan de wreedheid nadert, heeft Hendriks beleid niet gelaaten hem te doen aanzien als een Tiran; vermits hy aan de strengheid dezer wetten alle d' uitgestrektheid gaf, welke zy hebben konden. 't Was zelfs ook niet op een eenige party, dat hy zijn gramschap ontlastte: want 't zy hy niet dulden kon, dat men hem wedersprak; 't zy hy opgeblaazen was met de glorieuze tytel van Hoofd der Kerk, welke zijn volkeren aan hem opgedraagen hadden; 't zy de loftuitingen zijner pluimstrykers hem hadden bedurven: hy maakte zich altoos vroed, dat alle zijn Onderzaaten gehouden waren hun geloof na zijn decisien te richten. En gelijk hy ingenomen was met eenige leerstukken der oude Religie, vervolgde hy de Protestanten zo wel als de Roomschkatholijken. Wyders zien wy geenfins, dat de wreedheid hem natuurlijk geweest zy. Hy heeft in 't eerst vyf-en-twintig jaaren geheerscht, zonder iemand om misdaad van Staat te doen sterven, behalven Polus Graaf van Suffolk, en Stafford Hertog van Bukkingham. Noch was de dood van den eerste een uitwerking der gehoorzaamheid, welke hy bewees aan de laatste orders van zijn Vader: en den Hertog van Bukkingham had zich dit ongeval genoegsaam op den hals gehaald; hebbende een schurk van een Priester hem in 't hoofd gebracht, dat hy wettige Erfgenaam van de Kroon was. Diergelijke dingen nu raaken een Vorst zo na, dat men hem verschoonen kan, als hy den schuldige aan 't gerecht overlaat. Hendrik was dan in 't eerst noch zeer achterdochtig, noch zeer wreed. Zo hy in de tien laatste jaaren van zijn Regering een ander beleid

1535.

Zy wikkelen den Koning in grootestrenghe-den.

1535. leid hield, en zo hy zich toen liet vervoeren tot groote overmaaten, hy is daar in meer deernis als gramschap waardig; en men kan hem beklaagen, zonder hem te willen navolgen, zo wel als zonder hem met d'uiterste strengheid te doemen.

Stof van dit Darde Boek.

't Boek, 't geen wy zo even geëindigd hebben, behelst by na niet anders als een gestadig gevolg van kuiperyen. Wy hebben 'er een lange en verdrietige onderhandeling met het doortrapste Hof des wereldts: wy zien 'er gaauwe Ministers de staatkunde zo ver doen gaan, als men ze voort kan stuuwen. Maar het overige van onze Historie zal by na t'eenemaal binnen de paalen van Engeland beslooten zijn. Wy zullen zelfs zeer weinig van staatszaaken spreeken, als ter loops: en wy zullen ons vernoegen met te verhaalen 't geen wy hebben konnen ontdekken van de zaaken der Religie van die tyd. Aldus zullen de vernietiging der Kloosters, de voortgangen en 't verval der Reformatie, en de vervolgingen welken men deed tegen de geenen, die zich al t' yverig voor het Roomsche Hof toonden, 't onderwerp van dit laatste Boek wezen. Wy zullen, ten opzicht der twe eerste punten, d'orde der tyden volgen: maar om niet gehouden te zijn den loop onzer redenen al te dikwils af te breeken, zullen wy aan het eind een verhaal stellen der proceduren, welken men tegen de medestanders der Roomsche Stoel maakte.

De Bisschoppen besweeren Hendriks Opperhoofdigheid.

Zo haast als het Parlement alle de zaaken, die haar bezig hielden, afgedaan had, vernieuwden de Bisschoppen aan Hendrik de verzekeringen van hun getrouwheid, en verbonden zich met eed, zijn Opperhoofdigheid in de geestelijke zaaken te verdedigen; erkennende hem voor souverain Hoofd der Kerken van Engeland, zelfs eer 'er een wet was die deze plicht van hen vorderde.

Kromwel Stedehouder Generaal, en Viceregent in de geestelijke zaaken, gemaakt.

d'Eerste daad van Opperhoofdigheid, welke deze Vorst deed, was dat hy Kromwel zijn Stedehouder Generaal, en Bezoeker van alle de Kloosters en gepriviligeerde plaatsen van Engeland, maakte. Men verwart gemeenlijk deze eerste waardigheid met de geene, welke hy kort daar na kreeg, onder de tytel van Viceregent in de geestelijke zaaken: maar daar zijn twe onderscheidentlijke ampten, door twe verscheidene brieven, aan Kromwel gegeeven. Het eerste strekte haar gebied niet uit over de Bisschoppen, en deed hem zelfs geen rang hebben: daar in tegendeel het ander hem met al het geestelijk gezag des Konings bekleedde, en hem rang gaf na de Prinsen van den bloede. Hy had zelfs d'eerste dezer waardigheden al twe jaaren bezeten, eer hy

hy met de twede begiftigd wierd; waar van den aart ons zeer weinig bekend is, vermits men noch d'eerste, noch de tweede Commissie tot deze twe ampten, in de Rollen vind. En gelijk het niet wel te gelooven staat, dat men een zo gewichtige zaak vergeeten heeft te registreeren; geloof ik, dat de Commissien, daar wy af spreeken, uit de Boeken genomen zijn door Bonner, die last had, onder de Regering van Maria, om weg te neemen uit d'openbaare Acten 't geen onder Hendrik tegen de gepretendeerde rechten van 't Roomsche Hof gedaan was. Daar is noch in de Boeken des geestelijken Hofs van Kantelberg een Commissie van den 13 January 1536. gegeeven aan Doctor Petrus, die naderhand Secretaris van Staat was, uit de welke men ziet, dat Kromwels macht van een zeer groote uitgestrektheid geweest moet hebben; want hy word daar in genoemd Viceregent van Hendrik in alle de geestelijke zaaken, Stedehouder Generaal, en Groot Officiaal. Maar gelijk het hem onmogelijk was zo veel dingen waar te neemen, wierd de Doctor Petrus genoemd tot zijn Substituit in de Testamentaire zaaken. Wy vinden ook noch in deze zelve Commissie dat, als de goederen 200 Ponden of daar boven bedroegen, men de Testamenten niet meer in de Hoven der Bisschoppen bracht, maar in dat van den Stedehouder Generaal. Eindelijk, wy weeten ook, dat, hoewel Kromwel in deze Commissie Viceregent genoemd word, men hem echter, als men tot hem sprak, of aan hem schreef, de tytel van Stedehouder Generaal gaf. Maar zo haast als hy zijn twede Brief had gekreegen, welke Mylord Herbert gezien heeft, en daar hy in zijn Historie van Hendrik de VIII. onder 't jaar 1536. af meld, sprak men niet meer van hem als onder de tytel van Mylord Viceregent. 1535.

Ziet de Voorreden van dit Boek.

In Engeland worden alle de Testamenten in de Geestelijke Hoven gebracht; daar men ze laat, na 'er een Copy uitgetrokken te hebben.

Dit groot ampt ingevoerd zijnde, waren alle de gedachten van 't Hof om Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid te bevestigen, met de Geestelijkheid, voornaamelijk de Regulieren of Kloosterlingen te verplichten de zelve t' erkennen. By na alle de Geestelijken onderwierpen zich 'er aan: en toen t' Oxford de questie verhandeld wierd, *of de Paus meer machts in Engeland had als een ander uitheemsch Bisschop*, stelde d' Universiteit d' uitwyzing daar af aan dartig Doctoren of Baccalaurei, met macht van het openbaar zegel aan hun vonnis te hangen. Zy verklaarden, dat de macht des Paus in Engeland aangematigd was: waar na ieder lid der Academie hier over in 't byzonder ondervraagd zijnde, bekrachtigden zy, den een na den ander, 't geen zy besslooten hadden. Al de tegenstelling, die men daar in ontmoette,

Ziet d' Oudheden van Oxford l. 1. Ziet ook 't Origineel van de Brief, in de Bibl. van M. Cotton Cleop. E. 4. van den 15. February.

1535. te, immers voor zo veel wy vinden uit de zaaken die 'er af overig zijn, was van de Cordeliers van Richemond, den welken Roeland, Bisschop van Koventry, en Thomas Bedyl, zekere voorstellingen wilden doen tekenen, waar onder deze was; *dat het godlijk recht aan de Paus niet meer machts op Engeland gaf, als aan eenig ander uitheemsch Bisschop.* Om deze Monniken te bereiden tot den Koning te voldoen, zei men hen, dat den Aardtsbisschop van Kantelberg, en den Aardtsbisschop van Jork, de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van de Baden en Fonteinen, en van Durham, d'andere Prelaaten, de Hoofden der Kloosters, en de gaauwste Geestelijken des Koningrijks, altemaal deze voorstellingen al getekend hadden. Vervolgens porde men hen aan, om vier der oudsten van hun ligchaam te noemen, ten einde de zaak t' examineren; op voorwaarde dat d'overigen ondertekenen zouden 't geen door deze vier Vaders beslooten zou zijn, Maar zy antwoordden: dat de conscientie van ieder van hen in deze zaak zeer belangd zijnde, zy het examen daar af niet stellen wilden aan een klein getal persoonen van hun ligchaam: dat zy ten anderen altemaal gesworen hadden, de Regel van S. Franciscus te volgen: en dat zy t' eenemaal gemoedigd waren, de zelve t'onderhouden, in 't leven, en in de dood: dat een Kapittel van deze Regel, 't geen zy te berde brachten, hen beval, altijd een Kardinaal tot Beschermer te hebben, die hen onderhield in de gehoorzaamheid, welke zy aan de Roomsche Stoel schuldig waren. De Bisschop voerde hen te gemoet: dat deze redenen goed konden zijn in Italien, daar S. Franciscus geleefd had, en daar de gepriviligeerde Kloosters van den Paus heften; maar dat de Geestelijken van Engeland van den Aardtsbisschop van Kantelberg heften: dat daarenboven het Kapittel, 't geen zy bybrachten, niet van S. Franciscus was, en dat men 't na zijn dood by zijn Regel gevoegd had: dat, al had het ook zelfs van hem geweest, geen byzondere Regel boven de wetten van een Koningrijk gesteld kon worden: dat al de wereld, die onder de bescherming van deze zelve wetten leefde, gehouden was die te onderhouden: en dat een vrywillige verbintenis, hoedanig die ook mocht wezen, niet genoeg en was om Onderzaten t' ontslaan van hun onderwerping aan de wetten des landts. Deze redenen brachten gantsch geen werking voort; houdende de Monniken zich gestadig aan hun eerste verklaaring, dat zy gelofte hadden gedaan van S. Franciscus Regel t' onderhouden, en dat niets ter wereld hen van d'onderhouding dezer Regel zou doen afwyken.

De Cordeliers weigeren Hendriks Opperhoofdigheid t'erkennen.

ken. Maar zo 'er niet als de Cordeliers waren, die opentlijk weigerden Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid t' erkennnen, men zag veele Orders van Monniken tegen den Staat cabaleren; en om hun praktijken te verbreeken, maakte men het voorneemen van hen het aanzien, 't geen zy onder het volk hadden, te beneemen. Zijnde het middel om hun achting in 't voetzand te stooten het bezoek van alle de Kloosters des Koningrijks te doen, omhelsde het Hof van stonden aan deze party. 't Besluit 'er af wierd voornaamelijk gestyfd door den Doctor Leighton, die met Kromwel in Volseys dienst had geweest; welke gedenkende aan dezen Doctor, en hem kennende voor een zeer behendig en zeer naarstig man, hem in deze zaak gebruikte. Leighton ontbood eens aan zijn vriend: dat hy hier over een lang gesprek met den Aardtsdeken had gehad: dat deze Deken van advys was, dat men noch in twe of drie jaaren de Kloosters niet en moest bezoeken; vermits d' Opperhoofdigheid des Konings noch niet t' eenemaal bevestigd zijnde, een al te streng onderzoek, aldus in de beginselen gedaan, de Geestelijkheid zou verbitteren, en Hendriks macht haatelijk maaken. Maar de Doctor voegde 'er by: dat, na zijn gevoelen, niets deze macht des Konings meer bevestigen zou, als een heilzaame hervorming: dat d'argernissen openbaar waren; en dat het volk zelve d'ongeregeldheden der Geestelijke Broederschappen wel zag: dat 'er daarenboven in de noorderlijke gedeelten des Koningrijks niet een bezoek had geweest, sedert het geen 't welk men 'er door order des Kardinaals van Jork had gedaan: dat dit een nieuw bezoek noodzaakelijk maakte; en dat hy zijn dienst aanbood voor de Provincie van Jork. In een andere brief wenscht hy, dat men hem eenen Lee byvoege, en dat men aan hen beiden laate het bezoek der Kloosters, gelegen in 't Noorden van Engeland, te neemen van 't Bisdom van Linkoln af: en de reden, die hy 'er af gaf, was, dat Lee en hy bekwaamer als iemand waren om dit werk te verrichten, ter oorzaak dat zy in die gewesten een groote maagschap en veele vrienden en bekenden hadden, door welker bystand zy der Monniken ongeregeldheden, en hun oproerige praktijken, zouden ontdekken. Hy klaagde, dat die bezoeken tot daar toe zeer gering, en van weinig vruchts, hadden geweest: maar hy verzekerde Kromwel, dat zy alle beiden den Koning in deze ontmoeting met een groote getrouwheid en naarstigheid zouden dienen.

1535.

Bezoek van alle de Kloosters van Engeland.

Ziet de Bibl. van Cotton, daar het Origineel van dit stuk is. E. 4. 4.

Den Aardtsbisschop deed in de maand May het bezoek van zijn Pro-

1535. Kranmer doet zijn Aardtsbisschoplijk bezoek.

Deze order was van den 28 April. Ziet de Rollen op 't 26. jaar van Hendrik, eerste deel.

Ziet het Register van Stokkesley, fol. 44.

Algemeen bezoek der Kloosters.

Ziet de Bibliotheek van M. Pierpoint.

Provincie, na'er des Konings verlof toe te hebben verkreegen. Deze order behelsde, dat Kranmer verzocht hebbende, dat het hem, volgens de gewoonte, en volgens de rechten van zijn Aardtsbisschoplijke Stoel, geoorlofd mocht wezen zijn bezoek te doen, de Koning hem 't verlof daar toe vergunde, en allerhanden persoonen beval, hem daar in te gehoorzaamen, en by te staan. Gelijk de zaaken noch niet gevoorderd waren tot grooter onderneemingen, vernoegde men zich alstoen met de geestelijke Opperhoofdigheid des Konings te bevestigen, die van alle zijn Onderzaaten te doen erkennen, en hen t'eenemaal los te maaken van hun oude gehoorzaamheid aan de Roomsche Stoel. Men schrabde zelfs, met dit inzicht, de naam des Paus uit alle de boeken, welke tot de dienst der Kerk behoorden. Maar Stokkesley, Bisschop van Londen, onderwierp zich niet aan dit bezoek des Aardtsbisschops, dan na drie verscheidene protestatien gedaan te hebben, om ten minsten de rechten der gepriviligeerde plaatsen te behouden.

In de maand October wierd het algemeen bezoek der Kloosters aangevangen, en men gaf'er de zorg af voornaamelijk aan Leighton, aan Lee, en aan London: maar andere persoonen hadden'er deel aan, gelijk ik oordeel uit verscheidene brieven, die ons overig zijn, en die ik gezien heb; in de welken Roberth Southwel, Ellice Price, Jan Apprice, Rykaard Bellasis, Rykaard Southwel, Jan Gage, Wouter Hendle, en anderen, Kromwel verwittigen van de voortgangen, welken zy in dit bezoek hadden gedaan. Wyders weeten wy niet, of de Commissien, die men hen by deze gelegentheid gaf, onder 't groot zegel waren, en of ze geregistreerd wierden. Zo ze 't geweest hebben, moet men ze naderhand uit de gemeene Rollen hebben weggenomen. 't Geen my gelooven doet, dat ze niet onder het groot zegel waren gegeeven, is dat ik 'er een gezien heb, hoewel een jaar jonger als die, welke niet anders en had als des Konings handteken en zegel. Ten anderen ben ik niet Rechtsgeleerde genoeg, om t'oordeelen, of bloote Commissien, zodanigen als deze laatste, macht gaven om dispensatien te vergunnen, en Monniken uit hun Kloosters te zetten. Nu vind men uit de brieven, welken de Bezoekers, daar ik afgesproken heb, aan de Stedehouder Generaal schreeven, dat zy zich deze macht toeëigenden. Aldus konnen wy niet net zeggen, hoe ver hun machten zich strekten. Wat 'er af wezen mag, 't Hof gaf hen, boven deze machten, instructien belangende de wyze,

op

op de welke zy zich in dit bezoek moeften draagen, mitſgaders mandementen voor de Kloofters die zy te bezoeken hadden. 'k Heb nooit een origineel van deze inſtructien konnen vinden: maar ik heb'er copyen af gevonden, die my autentijk dunken te zijn, en ik heb'er een in onze Verzameling geſteld. Zy behelſt 86 artykelen, waar van wy hier de voornaamſten zullen geeven. 1535. *Ziet de Biblio-theek van M. Cotton, Eleop. E.4.*

„De Bezoeker had dan laſt om te verneemen, of de Monniken dag „en nacht, op de daar toe geſtelde uuren, den dienſt deeden: hoe „veel Broeders die gemeenlijk bywoonden: en wie de geenen wa„ren, die'er 't minſt kwamen. Inſtructien tot het algemeen Bezoek. *Ziet onze Verzameling,* No. 58.

„Of het getal der Monniken overeen kwam met de meening der „Stichters: wie de Stichters der Kloofters waren: of d' inkomſten „ſedert de ſtichtingen waren vermeerderd, en hoe veel deze vermeer„deringen beliepen: welke de gewoonlijke inkomſten waren: of'er „Kloofters van d' eene Order tot d'andere waren overgegaan; door „wien, en om wat oorzaak, zulks gedaan had geweeſt.

„Wat verlof zy hadden gehad tot verſtorvene goederen; en of de „geenen, die de ſtichtingen hadden gedaan, macht hadden gehad „om ze te doen.

„Op wat aanhoudingen, en om welke oorzaaken, de Monniken „vry waren van het gebied der Biſſchoppen.

„Van wat natuur de byzondere reglementen der Kloofters, en hun „inſtellingen waren, mitſgaders de wyze op de welke men daar Over„ſten verkoos.

„Hoe veel Geprofeſſyden, en Nieuwelingen, in ieder Kloofter „waren; en op wat tijd de laatſten de geloften deeden.

„De Bezoeker had ook laſt om t' ondervorſchen, of de Monniken „onderrecht waren van den inhoud hunner inſtelling, en of zy hun „Regel onderhielden: hen voornaamelijk t' ondervraagen over de „gelofte van armoede, van kuisheid, en van gehoorzaamheid: te „verneemen of'er Monniken waren, die geld in eigendom hadden, „zonder weeten van den Overſte: of ze vrouwsperſoonen onderhiel„den, 't zy in 't Kloofter, of'er buiten: of'er heimelijke deuren „waren, waar door de vrouwsperſoonen in den omvang des Kloo„ſters konden komen: of ze jongens by hen deeden ſlaapen.

„Of ze de ſtilſwygendheid en de vaſten wel onderhielden: of ze de „wetten der onthouding hielden: en of ze haire klederen droegen; „of uit wat macht zy het niet en deeden.

1535. ,, Of hun eeten en drinken, hun manier van te slaapen en zich te klee-
,, den, overeenkwamen met hun Regel; en of ze de besluiting hielden.

,, Of hun Overste te straf of te slap was: en of hy zijn Monniken zon-
,, der passie, en zonder zydigheid, handelde.

,, Of 'er Monniken waren, die zich niet wilden beteren.

,, Of den Overste eens in 't jaar getrouwelijk zijn rekenschap deed.

,, Of alle d'andere Geestelijken, die eenige bediening in 't Klooster
,, hadden, van gelijken naauwkeuriglijk hun rekenschap deeden: of
,, d'inkomsten des Kloosters waarlijk besteed wierden, volgens de
,, meening der Stichters.

,, Of het gebouw wel onderhouden wierd: en of het huisraad,
,, 't zegel, de papieren, 't vatwerk, en de sieraaden van 't Huis,
,, zorgvuldiglijk wierden bewaard.

,, Of den Overste aan zijn maagen of vrienden landeryen van 't Huis
,, verpachtte, tot nadeel der Geestelijken: of zy de gastvryheid on-
,, derhielden: of zy in 't aanneemen van Nieuwelingen geld vorder-
,, den, of zich het zelve deeden belooven: of ze groote vlyt aanwend-
,, den om deze Nieuwelingen t' onderwyzen.

,, Of iemand der Monniken in het Klooster getreden was, op hoop
,, van 'er Overste af verkoozen te worden.

,, Of den Overste in het begeeven der beneficien, welke van het
,, Klooster heften, zich een pensioen op deze beneficien behouden
,, had; of wat soorten van koop hy ten dezen opzichte maakte.

,, De Bezoekers hadden ook noch last om een nette memorie te
,, neemen van alle de Parochien, en van alle de Vicarisschappen,
,, welke onder ieder Klooster behoorden; en te verneemen, op wat
,, wyze deze beneficien vergeeven, en bediend wierden.

Dit waren d'instructien, welken men aan ieder Bezoeker gaf, voor zo veel de Mannenkloosters betrefte. Ziet hier de geenen, die men gaf tot het bezoek der Vrouwenkloosters.

,, Men belastte hen dan, te verneemen, of het Klooster wel van
,, muuren voorzien was; en of de deuren en vensters zodanig geslo-
,, ten waren, dat 'er geen mansperfoonen op ongeoorlofde uuren in
,, konden komen.

,, Of ook eenige mansperfoon met een Non sprak, zonder getui-
,, gen, en zonder verlof der Abdis.

,, Of eenige Zuster, 't zy door haar Maagen, 't zy door d' Abdis,
,, gedwongen was geweest het kleed te neemen.

,, Of

„Of de Nonnen zonder verlof uit hun Klooster gingen; en of zy „dan hun geestelijk kleed aan hadden. 1535.

„Waar zy zich mee bezig hielden in d'uuren, die niet tot de god„lijke dienst geheiligd waren: wat ommegang zy met Monniken „hielden: of zy zich bemoeiden met minnebrieven te schryven, of „geschenken en gunsttekenen te stuuren en t'ontfangen.

„Of hun Biechtvader een man van oordeel, van bekwaamheid, „en van een goed leven was: hoe menigmaal in 't jaar zy te biecht „gingen, en hoe menigmaal zy communiceerden.

Deze Comissarissen moesten eindelijk het bezoek doen der Collegiale Kerken, der Gasthuizen, der Hoofdkerken, en van die der Order van S. Jan van Jeruzalem. Maar zo de copy, daar ik alle deze dingen uit getrokken heb, vol is, had de Bezoeker maar de brieven en manuscripten van dezen t'examineren, om 'er lichten uit te trekken tot de hervorming der Kloosters.

De Mandementen, welke deze Commissien verzelden, en die ieder Bezoeker laaten moest in de Kloosters, daar hy het bezoek deed, behelsden verscheidene artykelen, en onder anderen dezen.

Mandementen voor de Monniken.

Ziet onze Verzameling, No. 59.

Voor eerst, de Monniken moesten krachtiglijk aangemaand worden, om hun vlyt aan te wenden tot de Wet, welke het Parlement ter zaake van de successie gemaakt had, te doen onderhouden. In dit zelve Reglement word gezegt, dat de Monniken die getekend, en bekrachtigd hadden. Waar uit dan blijkt, dat deze Wet toenmaals van alle de Kloosters des Koningrijks ontfangen was geworden.

Ten twede, zy moesten noch vermaand worden, om het Volk te leeren, dat het gezag des Konings souverain was, dat hy niemand als God boven hem had, en dat de macht des Bisschops van Romen onwettiglijk was aangemaatigd, zijnde ingevoerd door list, en hebbende niet anders tot grond als kwaade Canons, en kwaade Dekretaalen; welke, na lang genoeg verdraagen te zijn, *eindelijk met groote rechtvaardigheid in Engeland afgeschaft waren.*

Ten darde, den Abt en de Monniken wierden verklaard ontslagen van d'eeden, welken zy gedaan hadden, of aan de Paus, of aan andere vreemdelingen: en de Koning wilde, dat zy alle d'inzettingen van hun Regel, die hen stelden in d'afhangelijkheid van eenigen vreemdeling, uit hun boeken zouden wisschen, en de zelven volkomentlijk voor van geene waarde houden.

Ten vierde, de Bezoeker had last, om den Monniken te verbieden

1535. den zonder verlof des Konings, of des opperſten Bezoekers, uit hun Klooſter te gaan; te beveelen, dat deze Klooſters maar een poort en een ingang zouden hebben; en de toegang daar af aan alle vrouwsperſoonen t'ontzeggen, immers zonder een diergelijk verlof.

Ten vyfde, men gaf hen verſcheidene regelen raakende hun maaltyden; en men wilde, dat de Monniken op ieder maaltyd een Kapittel van het Oud of Nieuw Teſtament lazen; dat 'er op de tafel des Abts gewoonlijke ſpyzen gediſcht wierden, en niet zeldſaame en lekkere beetjes; en dat den Abt, of een der oudſten van 't Klooſter, daar altijd by zou wezen, om de vreemdelingen t'onderhouden.

Ten zeſde, men voegde by deze regelen eenige andere ordonnantien, noopende d' uitdeeling der aalmoeſſen, en de wyze op de welke de Monniken, 't zy in gezondheid, of in ziekte, geſpyſd moeſten worden.

De Bezoeker moeſt hier na verklaaren, dat het des Konings wil was, dat twe Monniken van ieder Klooſter, of ten minſten een, aan een der twe Univerſiteiten onderhouden wierden, op dat zy de noodzaakelijke onderwyzingen aldaar gekreegen hebbende, de zelven vervolgens aan hun broeders konden mededeelen; dat 'er in ieder Klooſter alle dagen, een uur lang, een les in de Godtsgeleerdheid gedaan zou worden; en dat d'Abten zorg zouden draagen, om aan alle de Broeders bezigheid te geeven.

Dat den Abt, of den Overſte, alle dagen eenig gedeelte van de Regel des Klooſters zou uitleggen; dat hy 'er de toepaſſing af zou maaken, volgens het Euangelium; en dat hy den Monniken zou vertoonen, dat de ceremonien ſlechts gronden en beginſelen waren, waar door een iegelijk van hen zich verheffen moeſt tot de kennis en d' oeffening des Euangeliums; dat de Religie niet en beſtond noch in het verſchil, of in de byzonderheid der Kleding, noch in andere uitwendige onderhoudingen, maar in de zuiverheid des levens, in een inwendige heiligheid, in een vaſt geloof, in een broederlijke vriendſchap, en in een volkomen yver om God in geeſt en waarheid te dienen; dat zy zich derhalven niet houden moeſten aan het gebruik van eenige ceremonien, maar dat zy zich door deze dingen tot de waare Religie moeſten verheffen.

Vervolgens was 't den Bezoeker bevolen, verſcheidene reglementen te geeven, ter zaake van d' inkomſten der Klooſters, om 'er de verkwiſting af te verhinderen, gelijk ook om te beletten dat niemand beneden

neden de vier-en-twintihg jaaren in de Kloosters ontfangen wierd. Eindelijk, ieder Priester van het Klooster moest last hebben om alle dagen Mis te doen, en alsdan God voor den Koning, en voor de Koningin, te bidden. 1535.

En men moest de geenen, die deze ordonnantien kwamen t'overtreden, den Koning en den opperſten Bezoeker aanbrengen.

De Commissarissen hadden noch macht om de Monniken, welken zy aan eenige misdaaden schuldig zouden zien, te doen straffen. En hun Commissie bekrachtigde hen om uit ieder Klooster aan den Opperste Bezoeker te brengen alle de papieren en de boeken, welken zy raadzaam oordeelen zouden hem te laaten zien.

Laat ons nu overtreden tot d'uitwerkingen van dit bezoek: maar eer wy daar af spreeken, zal het mogelijk genoegsaam dienstig zijn, dat ik hier aanwyze de geboorte en de voortgangen der Kloosterorders in Engeland, en de staat, daar zy in waren, toen Hendrik de VIII. bestond hen te hervormen.

Staat der Monniken in Engeland.

Wy weeten met geen zekerheid, wat soort van Monniken d'oude Bretanjesche Monniken geweest hebben, noch wat regel zy volgden. Wy weeten ook niet, waar hen deze regel van daan kwam, of zy ze getrokken hadden uit de Kerken van 't Oosten, en wie hun Stichter was, S. Antonius, S. Pacomus, of S. Basilius, dan of zy hen uit Vrankrijk was gekomen: want een Kerkelijke Historieschryver leert ons, dat S. Martinus daar Kloosters had gesticht. Aldus kan men 'er niet af spreeken, als by gissing: maar uit de weinige dingen welke ons van die tijd overig zijn, laaten wy echter niet te besluiten, dat de Monniken toen ter tyd in groot getal waren, en dat zy zich altemaal onderwierpen aan de Bisschop van Kaerleonj, gelijk d'eerste Monniken altyd onder hun Bisschop gestaan hadden, volgens de Canons des Concilie van Calcedonien. *Sulpicius Severus.*

Ondertusschen, toen de Gothen in Italien gevallen waren, en daar alle dingen in een groote verwarring gebracht hadden, maakten Benedictus en anderen nieuwe Broederschappen; en men vond wel haast een nieuwe konst, en een nieuwe manier, om hen te regeren. De Monnik Augustinus, weinig tydts daar na, in Engeland gekomen zijnde, en aldaar den Koning Ethelbert gedoopt hebbende, verplichte hy hem een Klooster te Kantelberg te stichten. Ethelbert gaf verscheidene privilegien aan dit Klooster, en bevrydde het voor altyd van het gebied des Aardtsbisschops. En niet alleen keurde Augustinus,

1535. die toen ter tyd de Stoel van Kantelberg bekleedde, deze bevryding goed, maar bekrachtigde ze ook zelfs door een byzondere acte; in de welke, na verklaard te hebben, dat het nieuw Klooster, en alle de Kerken die 'er aan behoorden, voor altyd bevryd zouden wezen van het gebied des Aardtsbisschops, hy zijn nazaaten ernstelijk vermaant en bid, de Monniken van dit Klooster nimmermeer t'ontrusten, en niet t'onderneemen hen een anderen Overste, als hun Abt, te doen erkennen; zijnde deze privilegien hen gegeeven op dat zy zich t'eeniemaal aan de dienst Godts konden heiligen, zonder in hun godvruchtigheden gestoord te worden. Maar ik heb vreemde vermoedens, of de bevryding, daar wy af spreeken, en verscheidene andere stichtingen, welken men wil zeer oud te wezen, niet jonger en zijn als het schynt, en dat men valsche stukken gemaakt heeft om ze t'onderschraagen. Ik laat hier echter af ooordeelen de geenen, die in deze zaaken verlicht zijn.

d'Eerste bevryding, welke die gevolgd heeft, zo veel wy konnen naspeuren, is die der Abdy van Peterburg, vergund door den Paus Agathon, in 't jaar 680. en getekend door Theodorus, Aardtsbisschop van Kantelberg, die daar Legaat des Paus genoemd word: maar ik acht ze valsch. De privilegien, die de Koning Ina in den jaare 725. aan d'Abdy van Glassenbury vergunde, melden van eenige vrydommen, welken deze Abdy alreedts had gehad, en bevryden haar van het gebied des gewoonlijken Bisschops. In 't jaar 793. bevrydde de Koning Offa d'Abdy van S. Alban, die hy gesticht had, van het zelve gebied: en in het jaar 1218. bekrachtigde de Paus Honorius de III. deze privilegien. Kenulphus, Koning van Mercien, stichtte Abington, in 't jaar 821. en bevrydde het insgelijks van de macht der bisschoppen. De zelve gunst wierd in het jaar 1020. toegestaan door Knut aan d'Abdy van S. Edmond Roy, welke van zijn stichting was. Maar ontrent het eind der agtste eeuw, kwamen de Deenen op Engeland storten, en rechtten 'er zeer groote verwoestingen aan, die den Monniken inzonderheid zeer doodelijk waren: want deze Natie weetende, dat de rijkdommen des landts byna altemaal in de handen der Geestelijken waren, viel zy gemeenlijk in de provincien, daar zy geloofde de beste buit te zullen vinden. Aldus wierden de Kloosters in weinig tydts verwoest; en de Monniken namen de vlucht, zijnde alreedts gewoon in d'overdaad en de rust te leeven, en willende voor der vyanden geweldenaryen niet ten prooy bly-

Kloosters verwoest en verlaaten.

blyven. De schrik had zodanig geweest, dat men in d' eerste jaaren van de Koning Edgar naauwelijks een eenigen Monnik in Engeland gevonden zou hebben. Terwyl de zaaken aldus stonden, had de wereldlijke Geestelijkheid de verlaatene Kloosters aan zich getrokken: maar de Koning Edgar, een Vorst vol van gebreken en ten uitersten ongebonden, overreed door Donstan en andere Monniken, dat, zo hy de Kloosterorder in zijn Staaten herstellen kon, hy een zeer verdienend werk zou doen, besloot deze raad in acht te neemen, en Beschermer der Monniken te worden. Ten dezen einde verkeerde hy de meeste Kapittels in Kloosters; en men ziet uit d' acte van de stichting der Abdy van Worcester, van de welke wy in 't begin van onze Historie gesproken hebben, dat hy alreedts zeven-en-veertig Kloosters hersteld had, en dat hy 'er drie anderen meende te stichten, op dat het getal dezer Geestelijke Huizen met dat van de jaaren des Jubeljaars in gelijkheid mocht komen. Echter bevrydde hy gemeenlijk in deze stichtingen de Monniken niet van het gebied des Bisschops, als ten opzicht van 't tydelijke. Maar deze bevrydingen hadden niet altemaal de zelve uitgestrektheid; en hoewel verscheidene Kloosters alleenlijk gepriviligeerd waren ten aanzien der rechten, die zonder dat den Bisschop toebehoord zouden hebben, de bevrydingen van eenige anderen strekten zich uit tot aan het bezoek des Bisschops, dien men daar door al zijn geestelijk gebied over deze Kloosters benam. Ten anderen waren 'er privilegien, die niet verder en golden als voor den omvang des Kloosters; en anderen daarentegen golden ook voor alle de Kerken, die 'er aan behoorden. Eduard de Biechter vergunde diergelijke bevrydingen aan verscheidene Kloosters, gesticht door Edgar, als aan Ramsey, en aan anderen. Hy stichtte zelve d' Abdyen van Koventry en van Westmunster, en bevrydde ze van het Bisschoplijk gebied. De bevryding dezer laatste Abdy wierd kort daar na bekrachtigd van den Paus Niklaas. Eindelijk stichtte Willem de Veroveraar d' Abdy van de Slag, en bevrydde de zelve van alle Bisschoplijk gebied, gelijk wy alreedts aangeweezen hebben.

1535.

Ziet de Britannische Oudheden.

Hersteld door den Koning Edgar.

Sedert die tyd vind ik niet meer, dat de Koningen van Engeland privilegien aan de Kloosters vergund hebben, 'ten zy dan voor het tydlijke. En niettemin, hoewel zy van te vooren wetten en reglementen in geestelijke materien gemaakt hadden, begonden de Monniken allerhande wereldlijk gebied af te werpen; zijnde het vermogen der Pausen zodanig, dat de Vorsten zich met Kerkelijke zaaken niet meer en dor-

1535. ſten bemoeyen. Van toen af behield zich de Roomſche Stoel de macht van privilegien aan de Monniken te vergunnen, en voegde by haar andere onwettige aanmaatigingen de hoogmoed van over de geheele Kerk te willen heerſchen. Voor die tyd waren d'acten der ſtichtingen getekend door den Koning, door de Koningin, en door de Prinſen, en opgeſteld met toeſtemming van verſcheidene Biſſchoppen, van verſcheidene Hertogen, en van verſcheidene Graaven.

De Monniken bevryd zijnde van alle wereldlijk en geeſtelijk recht, mitſgaders van alle ſchattingen; hebbende ten anderen byna overal recht van vryplaats, voor de geenen die zich in hun Kloosters verſchuilden; en eindelijk, niet gehouden zijnde, aan iemand, wie 't ook zoude mogen wezen, rekenſchap van hun doen te geeven, leefden zy zeer gemakkelijk, en konden doen al wat hen beliefde. Zy wiſten ook noch middelen te vinden om zich te verryken, en by deze gelukkige geruſtheid een zoete overvloed te voegen. 't Leerſtuk van een Vagevuur was het eerſt dezer middelen, 't geen zy in 't werk ſtelden. Zy boezemde al de wereld in, dat 'er zeer weinig zielen waren welke niet in dit vuur moeſten lyden, vermits 'er zeer weinig heilig genoeg waren om in het Paradijs te gaan, en ook zeer weinig verdurven genoeg om in de Hel geſmeeten te worden. Vervolgens maakte zy het volk wys, dat men, om de pynen des Vagevuurs te verzachten, en zelfs om 'er de zielen uit te verloſſen, toevlucht tot de Miſſen moeſt neemen. Zo haaſt als men met deze leere overgooten was, bracht een ieder zich in 't hoofd, dat hy, 't zy om zijn godvruchtigheid ontrent zijn Ouders te doen blyken, 't zy om zich zelve zalig te maaken, of om zijn geſlacht uit het vagevuur te verloſſen, op zijn ſterfbed zo veel na moeſt laaten, daar alle dagen een Mis voor gedaan kon worden, voor zijn Voorouders en voor hem zelve. Dit was voor de Monniken als een bron van rykdommen; werpende de bygeloovige ingenomenheid des volks het zelve in zodanig een verkwiſting, dat, zonder eenige wetten welke gemaakt wierden om die te ſtutten, de meeſte goederen des Koningrijks van de Kloosters ingeſlikt zouden zijn geworden. Maar men verklaarde, dat de zelven niet meer eenige legaaten van onroerende goederen zouden mogen aanneemen: 't geen echter zeer weinig werkings deed; moetende de Vorſt zich bereiden tot geſtadige moeyelijkheden, indien hy den Monniken weigerde het verlof, dat zy hem verzochten, tegen de verordening dezer wetten.

Hun

Hun ſchraapzucht ging noch verder; en zy vonden nieuwe liſten, om het gereedſt van der lieden goederen, 't zy in juweelen, in zilverwerk, of in koſtelijke meubelen, na hun Klooſters te trekken. Zy maakten hen wys; dat de beſcherming en de voorbidding der Heiligen van een zeer groote hulp was; dat, zo men hun Kaſſen, hun Beelden, en inzonderheid hun Reliquien, eerbiedigheid toedroeg, men'er groot voordeel af zou trekken; en dat zy voor de geenen, daar zy de meeſte eer af genooten hadden, 't krachtigſt zouden bidden. 't Volk liet zich wel haaſt met deze gedachte inneemen: zelfs kwam het tot te gelooven, dat de geſchenken, welker kracht by der Vorſten Gunſtelingen zo groot is, ook in het Paradys hun werking zouden doen; hoewel de Heiligen, daar ze aan opgeofferd wierden, zelven die niet konnende ontfangen, 't recht daar af op anderen overdroegen. Dat meer is, gelyk het gemeenlijk in de Hoven der Vorſten gebeurt, dat de nieuwe Gunſteling meer vermogen heeft als d'anderen, beeldde het volk zich ook in, dat een nieuwe Heilig krachtiger moeſt wezen als de geenen, tot de welken men tot daar toe toevlucht genomen had. Op deze grond liep d'al te lichtgeloovige menigte zeer yverig na de Kas van de nieuwe Gunſteling Godts, deed'er koſtelijke geſchenken, en maakte een goed gedeelte van haar goed aan de Kloosters, en aan de Kerken, daar de Reliquien en het lighaam des Heiligs ruſtten. Daarenboven ſchreef men eenigen Beelden een byzondere kracht toe, die onmiſſelyk was; en de Monniken feilden niet te verheffen de nutheid der bedevaarten, welken men derwaarts deed, en der geſchenken die men hen offerde. Ondertuſſchen, gelyk of d'yver des volks opgewekt had moeten wezen, gebruikten zy daar bovennatuurlyke middelen toe; en om de menigte in deze nieuwe ſoort van Godvruchtigheid t'onderhouden, riepen zy gezichten, droomen, en mirakelen, tot hun hulp. Aan alle kanten ontdekte men Reliquien; terwyl men aan 't vooringenomen volk een wonderlyk verhaal deed van het lyden en de mirakelen der Heiligen, den welken deze Reliquien toebehoorden. De nieuwe handel aldus meer en meer bloeyende, hadden de Monniken wel haaſt zo veel, dat ze een zeer gemakkelyk leven konden voeren; vermits hun liſten van des volks eenvoudigheid treffelyk wel geholpen wierden. Maar eindelyk, hoewel de verkwiſting der Devotariſſen genoeg had moeten zyn om alle de Kloosters te verryken, ſloop de jaloezy onder verſcheelende Orders, en onder de Huizen van een zelve Or- 1535.

1535. der; toonende alle de Monniken, inzonderheid die van Glassenbury, van S. Alban, en van Edmond Roy, gelijk een krachtigen yver wie d'ongeloofelykste historien, ter eere hunner Kloosters, en der Reliquien, door de welken zy vermaard moesten zyn, voor den dag wist te brengen.

Algemeene verdurvenheid der Monniken.

d'Overvloed en de ledigheid waren eindelyk oorzaak van het bederf der reguliere Broederschappen. Sedert het eind der twaalfde eeuw verlooren de Monniken veel van hun suiverheit, en van hun aansien. d'Ongeregeldheid wierd hen wel haast gemeen; en d'onbeschaamdheid haar helpende, namen zy zelfs niet eens de moeite van met behendigheid te zondigen. In tegendeel verpachtten zy hun landeryen aan lieden, die zorg droegen om hun begeerten te voldoen. En in plaats van liefddaadig te zyn, den armen de hand te reiken, en de gastvryheid t'onderhouden, styfden en moedigden zy de landloopers en bedelaars, tegen de welken de Parlementen genoodzaakt waren wetten te maaken, onder Eduard de III. onder Hendrik de VII. en onder Hendrik de VIII.

Ten anderen, gelyk de Kloosters recht van vryplaats hadden, en dat allerhande persoonen daar in ontfangen wierden, had het gerecht haar gang niet meer; vermits de Misdaadigen de strafloosheid hunner misdaaden in een Klooster vonden. Dit misbruik deed het volk morren; en de Parlementen trachtten'er eenig hulpmiddel tegen by te brengen.

De Bedelmonniken in groot aanzien.

Maar na de twaalfde eeuw, zag men verscheidene Orders van Bedelmonniken opkomen, welke belydenis doende van een streng leven te leiden, en hun ligchaamen te kastyden, zich een hooge achting verkreegen. In 't begin verbood hun Regel hen, eenige goederen te hebben, buiten het hoofgoed hunner Kloosters. Maar gelyk zy naderhand onderscheidingen wisten te vinden, en hun belangen met hun gewissen over een te brengen, stelde hen zulks in staat van grooter bezittingen te hebben. Ten anderen gaven zy zich niet over aan die schandelyke ledigheid, in de welke de beinkomste Orders leefden. In tegendeel gingen zy overal prediken: zy ontfingen de biechten, en deelden uit Aflaaten, Agnus Dei, Roozekransjes, gewyde Paternosters, en verscheidene andere diergelyke godvruchtige vodderyen, daar zy een groote kracht aan toeschreeven. Door deze middelen trokken zy tot zich alle d'achting en de genegentheid, welke de lieden in 't algemeen voor de gantsche Kloosterorder mochten

ten hebben. Hier benevens maakten zy zich ontlagchelyker aan de Vorſten, als d'andere Monniken; ter oorzaak dat zy minder ryk zynde als de laatſten, ook onbeſchroomder en ſtouter waren; en ter oorzaak dat hun gantſche ligchaam in een volmaakte eenigheid was; hebbende haar Generaal te Romen, en zynde wyders verdeeld in verſcheidene Provincien, waar van ieder haar Gouverneur, of Provinciaal had. De geheele Schoolweetenſchap was eindelyk by hen: zy predikten met gevolg: en in een woord, alles kwam te ſamen om hen zeer aanzienlyk te maaken. Niettemin had men wel haaſt redenen om over hen te klaagen: men vond, dat zy al te veel uitgingen: en men geloofde zelfs, datze geen ſwaarigheid en maakten in de geſlachten te bevlekken. Hun eerſte tucht aldus al haar ſtrengheid verlooren hebbende, veroorzaakten zy groote argerniſſen; en toen men de hervorming hunner Orders by de hand nam, en hun Kloosters bezocht, geſchiedde het met weinig vruchts. Dit beleid vertoornde het volk; en zulks gevoegd zijnde by heimelijke factien, welken zy tegen den Koning maakten, zettende hem in zijn vervolging om d'Echtſcheiding, en in d'oprechting van zijn geeſtelijke Opperhoofdigheid, de voet geweldig dwars, was eindelijk oorzaak van hun bederf. Want Hendrik, verbitterd over zo veel verkeerde handelingen, wilde ondervorſchen, of ze waarlijk ſchuldig waren aan d'ongeregeldheden, welken men hen toeſchreef; en hy nam 'er het beſluit af in de gedachte dat, zo deze zaaken waar bevonden wierden, zy de Monniken van de genegentheden, die het volk noch voor hen had, verſteeken, en de vernietiging der Kloosters rechtvaardigen zouden. 1535.

Daarenboven waren 'er twee redenen, die d'uitvoering van dit voorneemen verhaaſtten. Voor eerſt, dewijl Hendrik verwachtte een oorlog met den Keizer te hebben, die toen ter tijd de machtigſte Vorſt des wereldts ter zee was, die ſchoone vlooten in d'Indiën had, en dien de Nederlanden toebehoorden, daar in die tijd al de koophandel gedreeven wierd, beſloot hy zijn havens te verſterken. Vervolgens denkende op de voordeelen, welken de negotie een land toebrengt, wilde hy die in zijn Koningrijk doen bloeyen; en ten dien einde ſchikte hy zich om nieuwe havens te bouwen, en de veilige plaatſen voor de ſchepen in goede ſtaat te ſtellen. Maar d'uitvoering van dit voorneemen vereiſchte zeer groote ſommen geldts, die deze Vorſt niet te berde kon brengen, en die hy ten anderen niet van Hendriks heimelijke redenen tot de vernietiging der Kloosters.

1535. zijn volk wilde trekken, uit vrees van het al te veel met schattingen te beswaaren. En gelijk de vernietiging der Kloosters beschikken kon waar mede dit groot voorneemen te voleinden, vond hy 't raadsaam dit middel ter hand te vatten.

Ten twede had hy het besluit genomen van een advijs des Aardtsbisschops Kranmer te volgen, die hem ried, eenige nieuwe Bisdommen op te rechten; om Bisdommen, welker al te groote uitgestrektheid belettede dat de Bisschoppen 't oog over hun gantsche kudde hadden, en hun plicht waarnamen volgens de Schriftuur, en de Canons der eerste Kerk, een weinigje te verkleinen.

Kranmers oogmerk in deze vernietiging.

Maar Kranmer had een byzondere reden om de vernietiging der Kloosters aan te binden; te weeten, om dat hun instelling en hun onderhouding geensins te samen konden gaan met een volmaakte en oprechte hervorming. Hy vond, in de wezendlijkheid zelve der reguliere instellingen, verscheidene misbruiken, die men 'er beswaarlijk van kon afzonderen; gelijk 't geloof van 't Vagevuur, de macht der Missen om 'er de zielen uit te verlossen, d'aanroeping der Heiligen, de kracht der Bedevaarten, de dienst der Beelden, en verscheidene dusdanige dingen. En hy oordeelde, dat men, eer men bestond aan een Reformatie t'arbeiden, die Broederschappen moest vernietigen, welker belang was zich krachtiglijk tegen een diergelijke onderneeming te stellen.

Zijn ontwerp was alreedts t'eenemaal klaar, gelijk men in 't gevolg zal zien. Hy hoopte, dat de Koning, als hy nieuwe stichtingen deed, in ieder Hoofdkerk een plantsoen van Godtsgeleerden zou stellen, tot het gebruik des gantschen Bisdoms; en deze wijze docht hem veel meer over een te komen met d'eerste instelling der Kloosters, en veel nutter voor de Kerk, als het tot daar toe aangenomen gebruik kon wezen. Zijn voorneemen had eenige uitwerking, maar niet zodanig als hy geloofd had. Wy zullen 'er ter behoorlijke plaats de redenen af zeggen.

'T eerste Klooster 't geen vernietigd wierd.

In het voorgaande Boek hebben wy verhaald, dat de Paus in den jaare 1532. een Bulle aan de Koning vergund had, om eenige Kloosters te vernietigen, en der zelver inkomsten te besteeden tot de stichting van eenige nieuwe Bisdommen: en waarschijnlijk was het uit kracht van deze Bulle, dat de Prioory van Jesus Christus Kerk, gelegen by een Poort van Londen, *Aldgaite* geheeten, in het jaar 1533. vernietigd wierd. Hendrik gaf deze Prioory aan de Kancelier

lier Thomas Audley: maar het geschiedde niet om hem daar door te verplichten zijn belangen in het Laager Huis met alle kracht t'onderschraagen, gelijk Fuller wil; want Audley, een jaar voor deze vernietiging, Groot Kancelier gemaakt zijnde, had hy sedert die tijd d'eerste rang in het Hooger Huis. Ik zeg, dat het waarschijnlijk uit kracht van deze Bulle was, dat men de Prioory van Jesus Christus vernietigde; en de reden, die ik heb, om het te gelooven, is dat toen ter tijd het gezag der Pausen in Engeland noch niet gedempt, noch de geestelijke Opperhoofdigheid des Konings ingevoerd was. Voor 't overige, gelijk ik d'Acte van deze vernietiging nooit gezien heb, wijs ik 'er de grond alleenlijk by gissing af aan. En hoewel 'er een Raadbesluit des Parlements zy van den jaare 1534. door het welk de gift des Konings aan de Kancelier bekrachtigd wierd, ziet men 'er niet een eenig woord in noopende de redenen van deze vernietiging. Daar word alleenlijk gezegt; („) dat de Prioor en de „Monniken van dat Klooster op den 24. February des jaars 1633. „hun Huis in handen des Konings gesteld hadden, en dat zy 'er „vervolgens uitgegaan waren. Maar daar staat niet, waarom zy het deeden.

1535.

Act. 10. Rot. Parl. Regn. 25.

'tIs tegenwoordig tijd, dat wy overtreden tot het verhaal van het bezoek der Kloosters: en zo de Monniken in 't eerst geweldig klaagen over de Commissarissen, die dit bezoek deeden, men moet zich daar niet over verwonderen; konnende lieden, sedert zo lange tijd gewoon een handel van valsheden te drijven, de geenen, welken zy aanmerken als d'auteurs van hun ondergang, zonder eenige bekommering met laster bekladden.

Bezoek der Kloosters.

De brieven, welken de Commissarissen, genoemd tot dit bezoek, toen ter tijd aan Kromwel schreeven, behelzen; dat men in de meeste Kloosters afgryselyke ongeregeldheden vond; dat verscheidene Monniken zich voor de voeten der Bezoekers kwamen werpen, en, klaagende over het geweld 't geen men hen gedaan had om hen het kleed te doen aanneemen, verzochten dat men hen doch weer in vryheid wilde stellen; dat de Bezoekers hen verlof gegeeven hadden om uit hun Kloosters te gaan; dat de Broederschappen door gevaarlyke factien verscheurd waren; dat de sterkste party de swakste op een onmenschelyke wyze handelde; dat op verscheidene plaatsen, daar de Bezoekers het nieuw Mandement des Konings hadden gebracht, veele Monniken geschreeuwd hadden, dat de strafheid dezer Ordonnantie

Ziet de Bibliotheek van M. Cotton. Cleop. E. 4.

1535. nantie overmaatig zynde, zy liever t'eenemaal vernietigd, dan aldus hervormd wilden wezen. De brieven voegen'er by; dat d'afgodery en het bygeloof onder hen heerschten; en dat'er Kloosters waren, in de welken men het gereedschap tot het slaan van valsche munt gevonden had.

d'Ongeregeldheid was noch grooter in de Vrouwenkloosters; en daar waren'er, waar van alle de Nonnen swanger bevonden wierden. Niettemin, wy zullen hier af swygen; en om een Werk, als het onze, niet te bezoedelen door het verhaal van zo veel euveldaaden, is het billyk dat d'ontucht dezer Dochters, d'ongebondenheid hunner Biechtvaders, de verdurvenheid der Abten en Monniken, die een misdaadigen handel met hoeren, en met getrouwde vrouwen, onderhielden, en zelfs die zich overgaven aan noch verfoeyelyker misdaaden; 't is billyk, zeg ik, dat alle deze dingen, ten onzen opzichte, in de vergeetelheid begraaven blyven. 't Origineel van dit algemeen bezoek is verlooren: maar ik heb'er een extract af gezien, waar in de Commissarissen verhaalen, 't geen zy aangemerkt hadden in honderd vier-en-veertig Kloosters, en daar gruwelen in zyn, die niet en wyken voor die der oude Steden, welken God ten tyde van Abraham verwoestte.

Ziet de zelve Bibliotheek, op de zelve plaats.

Kloosters in Hendriks handen gesteld.

'k Zou ook zelfs niet spreeken van 't geen in d'Abdy van Langder gebeurde, 't en ware dit geval den Koning in 't bezit van dit Klooster stelde, door d'afstand des Abts en der Monniken. De Doctor Leighton, een der Commissarissen genoemd tot het bezoek, omringde terstond het vertrek des Abts; en hebbende de deur op de vloer geloopen, betrapte hy hem by zyn Matres. Vervolgens vond hy in een koffer een Monnikskleed, onder het welk deze rampzalige zich verholen hield, gaande voor een jonge Broeder. Eindelyk, 't zy dat de schaamte van ontdekt te zyn geworden indruk op den Abt deed, of dat byzondere redenen hem verplichtten zyde te kiezen, hy tekende met tien zyner Monniken een Acte van afstand van d'Abdy, en grondde die op deze reden: („) dat d'inkomst van zyn Abdy, die van „ Koninglyke stichting was, op een aanmerkelyke wyze beswaard „ zijnde, zy gewisselijk bedurven zou wezen, zo wel voor het gee„ stelijke als voor het wereldlijke, immers zo de Koning daar niet „ een spoedig hulpmiddel toe bybracht. Dit Klooster was van d'Order der Norbertijnen, en gewijd aan de Maagd en aan Thomas Bekket, bekend in de Roomsche Kerk onder de naam van S. Thomas van Kantelberg.

Ziet onze Verzameling, No. 60. Sect. 1.

Deze

Deze eerfte afftand wierd van verfcheidene anderen gevolgd. De Prioor van Folkenfon, ([a]) van d'Order van Benedictus; de Prioor van Doevres, ([b]) alle beiden van de Provincie van Kent; de Prioor van Merton, ([c]) Kloofter van Auguftijnen, van de Provincie van Jork; de Prioor van Bilfington, ([d]) van de Provincie van Kent; de Prioor van Tilty, ([e]) Kloofter der Order van S. Bernardus, en van de Provincie van Effex; en de Prioor van Hornbey, ([f]) Kloofter van d'Order der Norbertynen, en van de Provincie van Jork, gaven altemaal hun Huizen aan de Koning; zijnde d'Acte van d'afftanden door eenigen der Monniken getekend. Dit zijn, voor zo veel ik heb konnen opfpeuren, alle de Kloofters, welke zich uit zich zelven aan de Koning overgaven, eer het Parlement de vernietiging der mindere Kloofters bekrachtigd had.

1536.
(a) *De* 15 *Novemb.* 1535.
(b) *De* 16 *Novemb.*
(c) *De* 9 *February.* 1536.
(d) *De* 9 *February.*
(e) *De* 21 *February.*
(f) *De* 23 *Maart.*

Terwijl de zaaken in dezen ftaat waren, gaf d'ongelukkige en bedroefde Katharina te Kimbelton den geeft, na groote moeyelijkheden uitgeftaan te hebben, om dat zy nooit had willen bewilligen in de naam van Koningin af te leggen. Verfcheidene van haar Officiers waren haar om deze reden afgenomen geworden: maar zy, altijd ftandvaftig in haar eerfte befluit, had niemand in haar dienft genomen, die haar deze naam niet en gaf, en haar d'eer bewees welke een Koningin toekomt. En hoewel de Koning alles in 't werk had gefteld, om haar van befluit te doen veranderen, had zy altyd verklaard, dat, dewijl haar huwelyk bekrachtigd geworden was door een vonnis des Paus, zy eer het leven zou verliezen, als de minfte trêe doen die dit opzet kon krenken. Sedert die tyd had men haar altyd beter vernoegd gezien als na gewoonte, en d'inwoonders der omleggende plaatfen van haar huis, die haar dikwils kwamen bezoeken, met goedheid en blydfchap ontfangen. De Koning wilde haar gaarne in 't kafteel van Fotheringen ftuuren; maar als men'er haar de voorflag af deed, antwoordde zy rond uit, dat zy nimmermeer de voeten in dat kafteel zou zetten, zo men'er haar niet als gevangene, en met koorden gebonden, in en bracht. Toen zy ook verlof verzocht, om in een plaats dicht by Londen te leeven, wierd dit verzoek verworpen. Men gaf haar de morgengaaf, de Weduwe van de Prins Arthus toebehoorende; en men handelde haar als Douairiere, uitgezondert tot haarent, daar zy zich als Koningin deed dienen. Wyders blykt het niet, dat zy ooit van voorneemen zy geweeft uit Engeland te trekken, hoewel 't een land was, 't geen haar kwelling haar

d'Origineelen dezer afftanden zyn in de Sekretary van het Hof der Vermeerderingen. Rot. claus. part. 1. *regn.* 27.

Dood van de Koningin Katharina.

Ziet d'Origineelen in de Biblio. van Cotton, Othon. C. 10.

1536. haar haatelyk moeſt doen vinden: maar de vrees, van haar Dochter ongelyk te doen, deed haar 't hardſt van haar ongeval met geduld verdraagen.

De Geeſtelyken, die 't noch met het Roomſche Hof hielden, en die onder de hand arbeidden om'er de macht af te herſtellen, aanmerkten Katharina als hun Hoofd, en onderſchraagden haar belangen met d'uiterſte kracht: maar men ſloeg haar zo naauw gade, datze niet veel onderhandelings met hen had, als in de zaak der Non van Kent.

Deze Vorſtin zich ziek ziende, maakte terſtond haar Teſtament, en beval; dat haar ligchaam begraaven zou worden in een Klooſter van Cordeliers, welke veel voor haar gedaan, en geleeden hadden; dat men vyf honderd Miſſen voor haar ziel zou doen zeggen; en dat men iemand in bedevaart na onze Vrouw van Walſingam zou ſtuuren, die onderwege twe honderd nobels aan d'armen zou uitdeelen. Zy maakte noch eenige aanzienlyke legaaten aan de perſoonen, die haar dienden.

Zo haaſt als de Koning verſtond, dat ze ziek was, liet hy'er haar zyn ongeneugt over betuigen; en de Gezant des Keizers ging haar bezoeken, om haar te trooſten. Toen zy voelde, dat haar ziekte doodelyk was, deed zy een zeer tedere brief aan de Koning ſchryven, daar hy de tytel van *myn allerliefſte Koning*, *Heer*, *en Man*, in vond. („) Zy vermaande hem in deze brief, op zyn zaligheid te „ denken; vergaf hem alle de moeyelykheden, welken zy van zynen „ wege had geleeden; beval aan zyn zorgen Maria, hun beider Doch- „ ter; en bad hem, haar altyd te beminnen met de genegentheid van „ een goede Vader. Zy verzocht hem ook, haar drie Staatjuffers uit „ te huwelyken, en aan haar andere Huisgenooten een jaar loons te „ geeven, boven 't geen zy hen ſchuldig was. De brief eindigde „ in deze termen: *Ik betuig, dat myn oogen u begeeren, meer als* „ *eenige andere zaak.* Zy ſchreef ter zelve tyd aan de Keizer, om hem haar Dochter aan te beveelen. Dit gedaan wezende, gaf zy den geeſt, op den 8 January, oud zynde 50 jaaren, en na'er 33 af in Engeland doorgebracht te hebben.

Katharina was doorluchtig door haar godvruchtigheid, en door haar verbintenis aan de zaaken des Hemels; leevende in de ſtrengheid, en in de dooding; arbeidende met haar eigene handen; en denkende zelfs, in 't midden van haar grootheid, om haar vrouwen in

de

de bezigheid en arbeid te houden. Op zekere dag dat de twe Legaaten haar gingen vinden, kwam zy hen te gemoet met een ſtreng zijde om den hals, en zei hen, dat zy met haar vrouwen zat te werken. Haar verbintenis voor het Roomſche Hof was al t'overmaatig; vermits de belangen van dat Hof noodzaakelijk met de haaren vermengd waren. In een woord, de Schrijvers van die tijd verbeelden ons deze Vorſtin als een zeer goede vrouw. 't Is waar, Hendrik had dikwils geklaagd, dat ze van een moeyelijk en onverdraagelijk humeur was; maar 't is te weeten, of dit humeur haar aangeboren, dan of 't beleid van haar Man 'er d'oorzaak af was. Wat 'er af zy, haar dood trefte den Koning, die echter niet toe en ſtond, dat men haar begroef, gelijk zy 't in haar teſtament bevolen had. In tegendeel lei men haar ligchaam in d'Abdy van Peterburg, welke deze Vorſt naderhand in de Hoofdkerk des Biſdoms verkeerde. Anna van Boelan ontfing deze tijding niet wel; en in plaats van 'er eenigſins door getroffen te zijn, deed zy haar blijdſchap uitbarſten in haar manieren, en in haar klederen. 1536.

't Parlement, waar van de zittingen een jaar en twe maanden opgeſchort hadden geweeſt, door een eenige uitſtelling, immers voor zo veel men 'er af oordeelt uit de ſchriften van die tijd, vergaderde eindelijk den 4. February, en maakte verſcheidene wetten, zo voor de burgerlijke zaaken, als voor de geeſtelijke. Onder anderen was 'er een, die Hendrik beveſtigde in de macht, welke een Parlement hem alreedts gegeeven had, van twe-en-dartig perſoonen te noemen, om een verzameling der geeſtelijke Wetten te maaken; want tot die tijd toe had men in deze zaak niets gedaan. Maar gelijk het Parlement vergat een tijd te bepaalen, om dit werk te voleinden, liet de Koning het noch onvolmaakt. Nieuwe houding des Parlements.

De grootſte zaak, die dit Parlement bezig hield, was de vernietiging der kleine Kloosters. Gelijk de Journaalen der zittingen van die tyd verlooren zyn, weeten wy niet ten nauwſten, op wat wijze deze zaak in het Huis der Heeren, en in dat der Gemeente, verhandeld wierd. Maar de Hiſtorieſchryvers van die eeuw leeren ons, dat het bericht der Commiſſariſſen, genoemd tot het bezoek, in 't volle Parlement geleezen zijnde, dit vermaard ligchaam zo vergramd was over d'ongeregeldheden der Monniken, dat het in de vernietiging hunner Huizen lichtelijk bewilligde. Echter taſtte de Koning in 't begin maar de geringſten aan; en 't waren Vernietiging der kleine Kloosters.

1536. ook maar dezen, welken het Parlement in den aanvang vernietigde. In de wet, hier over gemaakt, zei men voor eerst: dat de Broederschappen, daar minder als twaalf Monniken in waren, sedert lange tyd persoonen beslooten, welker manier van leeven niet als een gruwel baarde, en die d'inkomsten en de landeryen hunner Huizen verdeeden: dat men'er sedert meer als twe honderd jaaren verscheidene bezoeken had gedaan, om'er de hervorming in te voeren, maar zonder gevolg. Men voegde'er by: dat het eenigste middel om de Kloosterstaat te hervormen, was de kleine Kloosters vernietigen, en der zelver Monniken in de groote Broederschappen overbrengen: dat de Koning van alle hun misbruiken onderrecht zynde, 't zy door zyn eigene Officieren, gelastigd tot het algemeen bezoek der Kloosters, 't zy door andere wegen; en betrachtende, dat de groote Kloosters de Monniken der vernietigde Kloosters zouden konnen ontfangen; eindelijk, dat de tucht in de groote Gemeinschappen beter onderhouden wierd als in de kleinen, hy dit alles aan het Parlement had medegedeeld: dat het Parlement daar op een wet maakte, behelzende de vernietiging der Kloosters die jaarlyks geen 850 Ryksdaalders te verteeren hadden, verkeerende hun inkomsten tot andere gebruiken, en willende, dat de Monniken dezer Kloosters genoodzaakt wierden van leven te veranderen.

Redenen van deze vernietiging.

De redenen, welken men bybracht, om de vernietiging der Kloosters te verdedigen, behalven de geenen die wy verhaald hebben, waren: dat, gelyk'er in het beste gedeelte dezer Huizen weinig Monniken waren, zy des te gemakkelyker samenspanningen en cabalen maakten: dat ten anderen, gelyk zy arm waren, zy zich door verscheidene verdoemelijke middelen trachtten te verrijken: dat zy al te veel uit hun Kloosters gingen, en'er de tucht niet meer onderhielden. Maar het is gewis, dat de meesten dezer Huizen ryker waren, als ze scheenen, ter oorzaak dat, als d'Abten hun landeryen verpachtten, zy groote sommen op de hand eischten, en ten dezen inzichte de renten tot een zeer laage prys stelden. Aldus, gelijk zy aan d'eene kant een zeer klein getal van Broeders onderhielden, verrykten zy zich aan d'andere door de sommen, welken zy voor uit trokken. In een woord, verscheidene Kloosters, die niet meer als omtrent 850 Ryksdaalders aan inkomsten scheenen te hebben, hadden'er ettelijke duizenden; gelyk men oor-

oordeelen kan, wanneer men de ſtaat, welke Speed'er voor die tyd 1536.
afgemaakt heeft, vergelijkt met het geen dat zy waarlijk zijn.

Als Stokkeſley, Biſſchop van Londen, zag 't geen het Parlement deed, zei hy, dat de kleine Kloosters even eens waren als doornen, die men lichtelyk uittrekt; maar dat de groote Abdyen vergeleeken konden worden by oude verrotte eikenboomen; datze insgelyks vallen zouden; en dat men in zeer weinig jaaren niet meer Kloosters in Christenrijk zou zien.

Door een Wet, die hier op volgde, gaf het Parlement alle deze Kloosters, met de Kerken, de landeryen, en andere goederen, die'er toe behoorden, aan de Koning; gelijk ook noch alle de Huizen, die ſedert een jaar vernietigd waren. En om'er d'inkomsten af in te zamelen, rechtte men een nieuw Hof op, onder de naam van *Hof der vermeerderingen van des Konings inkomſten*, 't welk een byzonder zegel had, en te ſamen geſteld moeſt zyn van een Kancelier, een Treſorier, een Procureur die ook Solliciteur was, tien Auditeurs, zeventien Ontfangers, een Secretaris, een Deurwaarder, en een Sergeant. Dit Hof kon, ten voordeele des Konings, volkomentlijk diſponeren van alle de landeryen der door het Parlement veroordeelde Kloosters, uitgezondert de geenen der Kloosters welken deze Vorſt zou willen behouden.

Aldus vielen eensſlags drie honderd zes-en-ſeventig kleine Abdyen; en hier na wierd het Parlement, 't geen den Koning zeer goede dienſten had gedaan, en welkers zittingen zes jaaren te vooren aangevangen hadden, op den 14 April verbroken.

Terwijl'er deze zaaken omgingen, deed men in de vergadering der Geeſtelijkheid een zeer gewichtige voorſtelling; te weeten, dat de Bybel in de gemeene taal aan het volk gegeeven mocht worden, en dat men beveelen zou de zelve in ieder Kerk te leezen. Toen Tindals overzetting veroordeeld en geſmoord was, hadden de Gelaſtigden der Geeſtelijkheid verkondigd, dat zy'er een getrouwer zouden geeven; maar na onder hen hier over geraadpleegd te hebben, hadden zy beſlooten: dat het de Kerk vry ſtond, de Bybel in de gemeene taal aan het volk te geeven, of ze niet te geeven: dat zy daar in doen konden zodanig als zy 't raadſaam zouden oordeelen: dat de Koning geenſins gehouden was die aan 't gemeen te geeven: en eindelijk, dat de tyd daar niet bekwaam toe en was. De geenen, welke een hervorming begeerden, klaagden over dit beleid, en

Voorſtelling om de Bybel in 't Engelſch aan 't Volk te geeven.

1536. zeiden, dat men baarblijkelijk zag, dat de Geestelijkheid tegenstelling bemerkte tusschen haar geloof en de leere der Schriftuur; dewijl, na eerst de Bybel van Wiklef, en vervolgens die van Tindal, verbooden te hebben, zy noch trachtte den volkeren het woord van hun God te verbergen, in plaats van het hen gemeenzaam te maken, gelijk zy gehouden was te doen.

Redenen hier toe bygebracht.

De redenen, die men bybracht, om de noodzaakelijkheid van een overzetting des Bybels te toonen, waren: dat onder d'oude Huishouding de Heilige Schriften in de gemeene taal waren, en dat al het volk last had om de wet te leezen, en die wel t'onthouden: dat d'Apostelen in de Griekſche taal geschreeven hadden, die toen ter tijd meest in gebruik was: dat Jesus Christus altijd toevlucht had genomen tot het getuigenis der Schriftuur, en dat hy het volk daar toe had geweezen: dat men uit de redenen van den Apostel Paulus aan Timotheus zag, dat de kinderen alstoen zeer vroeg aan deze studie gezet wierden: dat in d'eerste Kerk, als eenig volk het Christen geloof aannam, men haar de Heilige Schrift in haar eigene taal gaf: dat de gemeene overzetting zeer oud was: dat de Bybel vervolgens overgezet was geworden voor de Scythen, voor de Dalmatiers, en voor de Gothen, in hun eigene taalen: dat de Schriftuur aldus in de handen des volks was gebleeven tot aan de geboorte der Kloosterstaat: dat alstoen de Monniken meesters zynde van alle de rijkdommen der volkeren, ter zelve tijd als de Pausen de Heerschappy van de geheele wereld aan zich trokken, d'eenen en d'anderen raadsaam geoordeeld hadden, niet al te veel een boek te laaten leezen, waar van de leere niet te samen kon gaan met hun voorneemens, en met de listen, door de welken zy trachtten die te doen gelukken: dat zy, in de plaats van de Bybel, de Legenden der Heiligen, en Historien van droomen, aan het volk gaven: en dat zy zich dienden van verscheidene andere diergelijke middelen, om hun aanzien staande te houden, en hun onderneemingen voort te zetten.

De meeste lieden wenschten, zo'er in Tindals overzetting fouten waren, dat men die in een nieuwe overzetting verbeterde: en hun verzoek was zo redelijk, dat het byna al de wereld behaagde; besluitende een ieder, dat de geenen, die hier na noch met de zelve halsterrigheid de volkeren van het gebruik der Schriftuur berooven wilden, zelve wel wisten, dat hun leere en hun beleid tegen-

tegen dit Godlijk Boek ſtreeden. Kranmer dan, aangedreeven door 1536.
deze betrachtingen, zo wel als door het voorneemen 't geen hy had van tot een Reformatie te komen, ſtelde in de vergadering voor, dat men Hendrik een Requeſt ter hand zou ſtellen, om hem te verzoeken, te willen toeſtaan dat de Bybel in 't Engelſch overgezet wierd. Maar Gardiner, en alle de geenen van zijn party, kantten'er zich tegen, 't zy in 't openbaar in de vergadering, of in 't heimelijk by den Koning. Zy zeiden: dat het al te gemeen gebruik der Schriftuur oorſpronk gegeeven had aan alle de Ketteryen, en alle de buitenſpoorige gevoelens, die uit Duitſchland in Engeland gevoerd waren: dat in het voorgaande jaar negentien Hollanders vervolgd zynde geworden als Ketters, om dat zy geloofd hadden; *dat Jeſus Chriſtus niet waarlijk God en menſch was; dat hy niet waarlijk een ligchaam had aangenomen, in de ſchoot van de gelukzalige Maagd; en dat de Sakrementen gantſch geen kracht hadden*; en veertien dezer Ketters hardnekkig gebleeven, en twe aan twe op verſcheidene plaatſen verbrand zynde, de godvruchtige lieden geklaagd hadden, dat het ongeluk dezer menſchen geſprooten was uit het onbeſcheiden gebruik der Schriftuur. Zy voegden'er by: dat, het volk de Bybel geeven, in de ſtaat daar men hen in zag, was hen de gevaarlykſte ſtrik ſpannen, die men verzinnen kon: dat, om hen voor dit ongeluk niet bloot te ſtellen, en hen echter t'onderwijzen, men hen een korte uitlegging der noodzaakelijkſte leerſtukken en nutſte deelen des Chriſtelyken Geloofs in de gemeene taal moeſt geeven; en dat deze korte uitlegging hen de kenniſſen beſchikkende, die zy van nooden mochten hebben, de zelve hen altyd houden zou in d'onderdaanigheid aan de Koning en aan de Kerk, voor zo veel de materien des Geloofs betrefte.

Tegenſtelling tegen dit voorneemen.

d'Andere party keurde dit laatſte ontwerp genoegſaam goed: maar zy beweerde, dat dit niet genoeg en was, en dat men 't volk het middel moeſt geeven om te weeten of deze nieuwe uitlegging Canonijk ware; 't geen niet geſchieden kon, zo het de Schriftuur niet in haar eigene taal had. Gelijk deze redenen door de twe Huizen van de vergadering der Geeſtelykheid de krachtigſten geoordeeld wierden, beſloot men'er, dat men den Koning zou verzoeken, perſoonen te noemen tot een nieuwe overzetting van de Bybel, zodanigen als hy tot een zo groot werk de waardigſten zou

1536. oordeelen. Ondertusschen waren'er lieden aan het Hof, die zich met alle kracht tegen d'uitvoering van dit voorneemen stelden. Men vertoonde aan de Koning, dat het gebruik der Schriftuur een verscheidenheid van gevoelens na zich zou sleepen, die hem buiten staat zou stellen van meester zyner Onderzaaten te zijn. Maar men deed hem van d'andere kant zien, dat het krachtigste middel om den lieden zijn geestelijke Opperhoofdigheid te doen smaaken, en om den Paus t'eenemaal haatelijk te maaken, was te toonen, met hen toe te laaten de Bybel te leezen, dat, zo de Roomsche Bisschoppen hen in d'onweetendheid hadden gehouden, vorderende van hen een blinde gehoorzaamheid, hy hen tot de bron des lichts brengen, en het woord van hun God in hun handen zou stellen. Men voegde'er by; dat het gebruik der Schriftuur in den geest des volks haar eerbiedigheid voor het gezag der Pausen voorders t'eenemaal zou dempen; dat het de guiteryen der Monniken aan alle kanten ten toon zou stellen; en dat de wereld daar gantsch geen grond in ziende, van de rechten en pretentien der eenen en der anderen, men hen even zeer verlaaten zou. Eindelijk, de Koningin, die veel op den Koning vermocht, onderschraagde deze voorstelling met al haar gezag, en hielp niet weinig om dit groot werk te doen gelukken, 't geen men door Hendriks bevel terstond aanving. Wyders weeten wy niet, wie de geenen waren, aan de welken 'er de last af gegeeven wierd, noch hoe zy'er zich in droegen. Men heeft geen zorg gedraagen, om het verhaal van deze zaak, die echter wel verdiende dat'er de nakomelingen kennis af hadden, op ons over te zetten. Alles 't geen wy 'er af weeten, is dat men de naarstigheid aanwendde, welke men in een diergelijke gelegentheid, daar het te doen was om alle zaaken rijpelijk t'overweegen, aanwenden kon: want drie jaaren na dat dit werk aangevangen was geworden, deed de Koning het te Parijs drukken.

Maar dit was de laatste dienst, welke de Koningin aan 't gemeen deed. Hoe deze Vorstin meer na haar laatste uur naderde, hoe zy meer zorgs droeg om haar goede werken en haar aalmoessen te verdubbelen. In de negen laatste maanden van haar leven deelde zy uit aan d'armen by de 15000 ponden Sterlings; en zelfs had zy toen goede en groote dingen in 't hoofd. 't Staat ook noch te gelooven, zo zy langer geleefd had, dat het geld, 't geen de Koning uit de vernietiging der Kloosters trok, beter besteed zou zijn geworden. In de maand

Anna van Boelan valt in ongenade

maand January kreeg zy een miskraam, en bracht een dood kind ter 1536.
wereld. Dit toeval is van verſcheidene perſoonen aangemerkt geworden als d'eerſte oorzaak van haar onheil; en men zegt ter deze zaake, dat Hendrik hebbende geoordeeld door de dood der kinderen, welken hy by Katharina had geteeld, dat zijn eerſte huwelijk God geenſins aangenaam was, ziende zijn twede Vrouw in de zelve vloek, het zelve vonnis van dit nieuw huwelijk geveld kon hebben. In 't algemeen, de medeſtanders van het Roomſche Hof, die niet en twijfelden of deze Vorſtin hield den Reformateurs de hand boven 't hoofd, en gaf voortgang aan hun gevoelens, lieten niets achter wege, om haar te bederven.

In die tijd arbeidden Fox, Biſſchop van Hereford, de Doctor Barnes, en eenige andere Engelſchen, om een verbond te maaken, tuſſchen hun Meeſter en de Vorſten van d'Augsburgſche Confeſſie, vergaderd te Smalkalden. Dit werk ging wakker voort; 't geen alle de medeſtanders van het Roomſche Hof aan de Koningin toeſchreeven. Maar Gardiner, Hendriks Gezant aan het Hof van Vrankrijk, ſchreef aan hem krachtiglijk tegen dit voorneemen, en vergat niets, om hem te beletten zich by de Lutheraanen te voegen, en hem te doen begrijpen, dat hy zich daar door de vyandſchap van alle de Katholijke Staaten op den hals haalen, en zijn eigene Onderzaaten tot afval zou aandrijven. Deze vertooningen van Gardiner wierden geholpen van een andere betrachting, die de ſtok in 't wiel ſtak. Hendrik had geloofd, dat de Doctors en de Vorſten van Duitſchland volkomentlijk alle zaaken aan zijn oordeel zouden ſtellen; en opgeblaazen door de geſtadige loſtuitingen, voorkomen met een hoog gevoelen van zijn wijsheid, en niet konnende verdraagen dat men hem tegenſprak, zag hy niet zo haaſt dat deze Vorſten en Doctors zijn uitſpraaken niet als orakelen aannamen, of hy verloor de luſt van met hen in een byzonder verbond te treden.

Ondertuſſchen geloofden den Hertog van Norfolk, die by Hendrik, en de Biſſchop van Winchester, die in Vrankrijk was, dat men hun Meeſter met den Keizer en met den Paus gemakkelijk zou konnen vergelijken, indien de Koningin, d'eenige hinderpaal die deze groote vergelijking te rug hield, haar rang, en de liefde van haar Man, verloor. En in der daad; als Hendrik eens van haar ontbonden was, zou hem niets beletten een andere Vrouw te trouwen; en niets zou dit nieuw huwelijk twijfelachtig konnen maaken: daar in tegendeel de mede-

ſtanders

1536. standers van het Roomsche Hof, noch dit Hof zelve, nimmermeer overeen konden komen wegens de geldigheid van Annas huwelijk, 't geen zy rond uit van geene waarde oordeelden. Zy beslooten derhalven, dat men de Koningin de voet moest lichten. By deze redenen van staatkunde voegde zich een andere, die in des Konings geest zeer krachtiglijk werkte. De liefde van deze Vorst tot de Koningin had alreedts drie jaaren in den staat des huwelijks geduurd, wanneer een nieuwe minnezucht d'overblyfselen van d'andere uitbluschte. Johanna Seymer, daar alle de bevalligheden der jeugd in waren te vinden, gelijk ook alle de bekoorlijkheden der schoonheid, en wiens inborst een middenweg hield tusschen de stuursheid van Katharina, en de vrolykheid van Anna, had zich in des Konings hert gedrongen. Zo haast als de Koningin deze verandering bemerkte, wierd zy'er tot in de ziel door getroffen, en dacht niet als om'er de gevolgen af te stutten. Maar haar zorgen en poogingen waren vruchteloos. Hendrik had die liefde niet meer voor haar, welke zy hem in 't begin had weeten in te boezemen. Hy wierd zelfs jaloers, en schreef de liefkoozingen van zijn Vrouw aan een gantsch andere oorzaak toe, als de geene die uiterlijk bleek. Hy verdacht haar van een misdaadige minnehandel.

Gelijk het ongeluk van deze Vorstin een der grootste gevallen van haars Mans Regering geweest is, heb ik ongemeene moeite genomen, om'er d'omstandigheden en d'oorzaaken af t'ontdekken; en met dit inzicht heb ik zeer veel brieven geleezen van de persoonen, welken men haar toegevoegd had, om haar te verspieden, en zelfs haar minste woorden op te raapen, en ze aan 't Hof te stuuren. 'k Heb ook een verhaal van dit geval geleezen, geschreeven met d'eigene hand van Spelman, die toen ter tijd een der Rechters van 't Koningrijk was, en die in zyn boek van *Loci Communes* van deze zaak spreekt. Ook heb ik te raad gegaan met het verhaal, 't geen daar afgegeeven heeft eenen Antonius Anthony, Opzichter der Artillery van de Tour van Londen: en 't is op alle deze Schriften, dat ik'er een naauwkeurige en onzydige staat afgeeven zal, zonder d'omstandigheden, welke deze Vorstin verdedigen, of haar doen doemen, te verswijgen.

De Koning jaloers op Anna van Boelan.

Anna van Boelan was van een uitsteekend vrolijke aart, die zelfs bywylen buiten de paalen der bescheidenheid stapte. Zy had met eenige Officiers van haar Man boven maaten geschertst. Mylord Roche-

chefort, haar Broeder, was t'eenemaal in haar belangen: maar hy had een Vrouw, die tot barstens toe jaloers, en ten anderen niet zeer deugdsaam was. Men zal'er een blijk af zien in 't gevolg onzer redenen, wanneer wy verhaalen zullen, op wat wijze het Parlement haar veroordeelde, om dat zy deelachtig had geweest aan d'ontucht der Koningin Katharina Howard. Deze vrouw dan arbeidde uit al haar macht, om te doen gelooven, dat 'er tusschen de Koningin en den Markgraaf van Rochefort een grooter gemeenzaamheid was, als de natuur toeliet; en zy droeg zorg om deze en geene dingen van hen te vertellen, tegen Hendrik, en de persoonen die tot hem naderden. Al het bewijs, of al het vermoeden, 't geen men van dezen handel had, was dat men Mylord Rochefort met een geboogen ligchaam over het bed van de Koningin gestrekt had gezien. Van een andere kant merkte men aan, dat Hendrik Norris, eerste Edelman van de Kamer, Weston, en Brereton, insgelijks Officieren des Konings, en een Muzikant, Smeton geheeten, zeer wel by deze Vorstin stonden; schijnende d'yver, met de welke zy haar dienden, al te krachtig om niet een bovengemeene oorzaak te hebben. De zaaken aldus bereid zijnde, bracht men den Koning d'omstandigheden aan, die geholpen van den afkeer, welke hy alreeds van zijn Vrouw had, sedert dat hy een nieuwe liefde gevoelde, hem wel haast inbliezen, dat de Koningin schuldig was. Maar 't geen Annas ondergang verhaastte, was iets, dat haar Man bemerkte, of geloofde te bemerken, geduurende het steekspel, 't welk toen ter tijd te Greenwich gehouden wierd. Men zegt, dat hy deze Vorstin een neusdoek zag toesmijten aan een van haar Oppassers, die zeer verhet van 't loopen was. 'k Weet voor eerst niet, of deze Historie waar is. Dit weet ik alleenlijk, dat de brieven, die het ongeval der Koningin verhaalen, niet een eenig woord 'er af reppen. En ten anderen zou men noch moeten examineren, of de Vorstin hem haar neusdoek toewierp, dan of zy ze onverhoeds liet vallen. De Rechter Spelman is geensins voor zodanig een gerucht: ziet hier zijn woorden. *Wat belangt de bewijzen van deze zaak, men is die verschuldigd aan Mevrouw Wingfield, die in den dienst der Koningin geweest had, en die eensslags ziek wordende, eenige tijd voor haar dood aan een haarer vriendinnen swoer ......* By ongeluk is hier het overige van het blad in stukken gescheurd. 't Blijkt daar echter uit, dat 'er geen vaste bewijzen tegen de Koningin waren; dewijl 1536.

1536 haar misdaad niet bewaarheid en was als door het getuigenis van een persoon, die de zaak van een andere had hooren zeggen. Wyders weeten wy niet, wie deze Mevrouw Wingfield was, noch hoe 't met haar herssenen geschapen stond, toen zy dit punt beswoer. Als iemand geen swaarigheid en maakt om valsheden voor den dag te brengen, maakt zy ook geen swaarigheid om 'er dooden af tot getuigen te roepen, die haar niet zullen heeten liegen, als in den grooten dag des oordeels. En iegelijk weetende, dat de Koning jaloers op de Koningin was, konden veele, 't zy om zich te bevoorderen, of om d'oude Religie t'onderschraagen, gemakkelijk aangevochten worden om diergelijke historien uit te strooyen. En mogelijk was 't dit verhaal, 't geen men aan de Koning deed, geduurende het steekspel van Greenwich, dat 's te zeggen op den eersten dag van de maand May des jaars 1536. en 't geen hem de tijdkorting deed verlaaten, om weer na Withal te keeren. Terstond sloot men d'arme Vorstin in haar kamer; en men greep vijf der persoonen aan, welken men vermoedde van iets met haar te doen gehad te hebben. Van alle dezen beleed Smeton alleen, dat hy de Koningin vleeschelijk bekend had; maar men stuurde hen altemaal in den Tour.

Ziet de Brieven, welke zyn in de Bibliot. van Mr. Cotton Othon. C. 10.

d'Arme Koningin vond zich alstoen in een deerlijke staat, beroofd voor altyd van de genegentheid haars Mans, en gereed om met een slag d'eer en 't leven te verliezen. In 't eerst had men haar door deze verandering niet meer als een weinigje verwaggeld gezien; en zy had al lagchende gezeid, dat zy wel oordeelde, dat de Koning haar beproeven wilde. Maar zo haast als zy bemerkte, dat haar ongeval zeker was, verzocht zy te communiceren in haar kabinet, en deed in deze gelegentheid een grooten yver, en een volkomene overgeeving aan Godts wil, blijken.

Haar wanordening en verbaasdheid wierpen haar echter in een staat, welke de geenen, die by haar waren, vermoedelijk niet en kenden. Maar eenige brieven, die aan de Koning, of aan zijn Ministers, geschreeven wierden, betoonen, dat het rechte dampen waren, welke na de herssenen opsteegen: want men zegt daar in, dat deze Vorstin bywijlen godvruchtig scheen, en overvloediglijk schreide, en dat zy eensslags van haar droefheid en traanen tot een luid geschater van lagchen overging; de rechte toevallen van het moedereuvel.

Zo draa als zy verstaan had, dat de geenen, die met haar beschuldigd waren, in den Tour waren gezet, oordeelde zy, dat zy ver-

verlooren was, en twijfelde niet of men zou haar ook wel haaſt in die plaats ſtuuren. In deze gedachte zei zy met eenige eenvoudigheid: (,,) dat, zo haar Biſſchoppen aan het Hof waren, zy by ,, haar Man voor haar ſpreeken zouden: dat zy, dewijl zy zo veel goe- ,, de werken had gedaan, een Santin in den Hemel zou wezen: en ,, dat'er, in de plaats van regen, ſchrikkelijke oordeelen Godts over ,, Engeland zouden vallen, ter oorzaak van het kwaad 't geen men ,, haar deed. 1536

Haar vyanden de zaaken al te ver voortgedreeven hebbende om haar niet gantſchelijk t'onder te brengen, deeden haar, een dag na dat zy in haar kamer opgeſlooten was geworden, in den Tour zetten. Eenige Heeren voegden zich op de rivier by haar, en verklaarden haar, wat haar misdaad was. Hier op proteſteerde zy plechtiglijk wegens haar onſchuld, en verzocht vervolgens, den Koning te ſpreeken: maar men had geen ooren om haar deze genade te vergunnen. Zijnde in den Tour getreden, viel zy op haar knien, en riep God tot getuige van haar onnozelheid, noopende de misdaad daar men haar mee beſchuldigde.

De Koningin word in den Tour geſtuurd, en proteſteert wegens haar onſchuld.

De zelve dag kreeg den Aardtsbiſſchop van Kantelberg laſt om zich in zijn Aardtsbiſſchoplijk Paleis te vervoegen: maar de Koning deed hem verbieden, voor hem te verſchijnen. Dit was een ſtreek van des Konings vyanden, die niet en wilden, dat een man als Kranmer den Koning ſprake, eer deze Vorſt t'eenemaal overreed was wegens de miſdaad van zijn Vrouw.

De Koningin had noch een ongeneugte, die haar zeer gevoeliglijk trefte, te weeten, dat men Mevrouw Boelan, Gemalin van haar Oom, daar ze geweldig mee over hoop lei, om redenen die ik niet en weet, in haar kamer deed ſlaapen. Deze vrouw deed haar dikwils ſpreeken, om eenige belijdenis uit haar mond te trekken: en alles 't geen de Vorſtin zei, wierd den Koning overgedraagen. Ten anderen, gelijk haar herſſenen ontſteld waren, kon zy veele dingen zeggen, waar of valſch: want een iegelijk weet, dat een vrouw in deze ſtaat zo weinig meeſteres van haar zelve is, dat zy alles zegt 't geen haar in den geeſt komt. Ondertuſſchen vervoegden den Hertog van Nortfolk, en eenige andere Raadsheeren van Staat, zich by de Koningin, en examineerden haar over de zaaken welken men haar te laſt lei: maar zy konden haar niets ter wereld doen bekennen; hoewel zy haar zeiden, dat Norris en de Mu-

1536. zikant haar beschuldigd hadden. Zo haast als zy vertrokken waren, viel zy op de kniën, en riep, smeltende in traanen, tot verscheidene maalen: *Heere Jesus, hebt deernis met my!* en terstond daar op zag men haar uitbarsten in een gelchater van lagchen. Straks als deze vervoerdheid over was, verzocht zy, dat men het Sakrement by haar wilde laaten, op dat zy de barmhertigheid Godts konde aanroepen. Vervolgens zei zy tot den Lieutenant van de Tour, dat zy altijd des Konings getrouwe Gemalin was, en zo onschuldig van alle misdaadige handel met andere mansperfoonen, als met dezen Officier. Hier na riep zy: *O Norris, hebt gy my beschuldigd? Gy zijt in den Tour, zo wel als ik: wy zullen alle beiden sterven: en Smeton zal ook sterven.* En vreezende thans, dat men haar in een gat mocht smijten, begon zy haar ongeluk, en dat van haar Moeder, te beweenen, en vraagde, of zy zonder recht zou sterven. Men antwoordde haar, dat, dewijl de minste particulier recht verhoopen kon, zy zich met des te meer reden belooven mocht, dat men haar geen ongelijk zou doen. In de zelve brief, daar deze omstandigheden uit getrokken zijn, voegt men by; dat Norris de Koningin nooit beschuldigd had; en dat hy in tegendeel tot den Aalmoessenier van deze Vorstin had gezegt, dat hy haar onschuldig achtte, en dat hy 'er op sweeren wilde. Haar vyanden haar eindelijk hebbende doen gelooven, dat deze man haar beschuldigd had, viel zy in de strik, welke men haar spande. Want gelijk zy toenmaals niet meer die zelve vryheid van geest had, als voorheen, bemerkte zy niet, dat het een list was, daar men zich byna alle dagen af dient, om den geenen, die in vermoeden geraakt zijn, belijdenissen t'ontrukken. Aldus zei zy alles, 't geen zy van Norris en Smeton wist. Zekerlijk, daar was niet genoeg, om haar ter dood te doen veroordeelen; maar daar was genoeg, om de vermoedens van haar Man te versterken. Zy zei dan, voor zo veel Norris betrefte: („) dat zy hem op zekere dag „ gevraagd had, waarom hy met zijn huwelijk niet voort enging, „ en dat Norris geantwoord hebbende, dat hy noch wat wilde wachten, zy hem te gemoet had gevoerd, dat zy wel zag, dat hy hoop„te haar zelve te trouwen, zo de Koning kwam te sterven; maar „ dat Norris antwoordde, dat hy zijn hoofd verliezen wilde, in„ dien hy die gedachte had: dat zy daar na tot hem had gezegt, dat „ het in haar macht stond, hem te bederven; en dat zy daar op te sa„ men over hoop waren geraakt.

Zy belijd eenige onbescheidene redenen.

„ Wat

„Wat belangt den Muzikant Smeton, dien men in de boeyens 1536.
„had gezet, de Koningin zei: dat hy nooit in haar kamer was ver-
„fcheenen, als ten tijde der reis van Winchefter, toen zy hem had
„doen ontbieden, om op de klavecimbaal te fpeelen: dat zy federt
„nooit tegen hem gefproken had, als des zaterdags voor het fteek-
„fpel: dat zy hem alstoen by een venfter ziende, hem had gevraagd,
„wat reden hem zo droevig maakte: dat deze man zeer bruſk had
„geantwoord, dat 'er haar niet aan gelegen was: dat zy tot hem
„gezegt hebbende, dat hy niet verwachten moeft, dat zy tegen hem
„fprak als tegen een man van ftaat, hy haar daar op had toegepaft;
„*Neen, neen, Mevrouw, een uwer aanfchouwingen is my genoeg.*

Maar Wefton was de geen; dien zy't meeft fcheen te vreezen. Want op Pinkftermaandag had hy tot haar gezegt; dat Norris dikwils in haar gezelfchap kwam, meer om haar, als om iemand anders die'er was. De Koningin ten anderen weetende, dat een haarer Nichten van dezen Man bemind wierd, beftrafte zy hem daar over, en vermaande hem, zijn eigene Vrouw te beminnen: maar Wefton antwoordde haar, dat hy een perfoon aan het Hof kende, voor de welke hy meer liefde gevoelde, als voor fijn Matres, of voor zijn Vrouw. *En wie is die?* vraagde de Koningin hem terftond. *Gy zelve Mevrouw*, hernam Wefton: en de Vorftin voegde 'er by, dat zy hem uitgedaagd had om het te doen.

Annas ongelukken brachten voort, 't geen diergelijke ongevallen gewoon zijn voort te brengen. 't Gantfche Hof keerde haar den rug toe, en deed hulde aan Johanna Seymer, welke de Koning op den Troon ging verheffen. Kranmer alleen had deze onwaardige en fchandelijke manier van doen noch niet geleerd. In tegendeel, gelijk hy aan de Koningin uitfteekend veel verfchuldigd was, en dat hy ten anderen een groot gevoelen van haar deugd had, kon hy haar niet fchuldig gelooven aan de misdaaden, daar hy haar mee beticht zag. Ondertuffchen, dewijl hy wift, dat t'onderneemen haar opentlijk te verdedigen, het middel was om een man van Hendriks getemperdheid en humeur uit den band te doen fpringen, befloot hy, de zaaken niet te verbitteren. In dit voorneemen fchreef hy een brief aan zijn Meefter, daar wy Anna in verdedigd zien, met een ongemeene tederheid, en zo veel als 't de voorzichtigheid toeliet, en de liefde vereifchte. Gelijk deze brief ons den aart van Kranmer doet ontdekken, en dat ze verfcheidene dingen behelft, welke aan

1536. Anna van Boulan zeer voordeelig zijn, zullen wyze hier inlijven, zodanig als ze uit het origineel getrokken is.

SIRE,

Brief van Krammer aan de Koning over deze zaak.

Ziet de Bibliotheek van Cotton.

„ HEbbende d'orders ontfangen, welken het uw Majesteyt be- „ liefd heeft my te zenden, in een brief van mijn Heer de „ Secretaris van Staat, vervoegde ik my gisteren hier, op mijn huis „ van Lambeth, om 'er uw wil te verwachten. En vermits ik, na „ het verbod 't geen my uit uw naam gedaan is, zonder een nieuw „ verlof niet in uw tegenwoordigheid durf verschijnen, neem ik de „ stoutheid van aan u te schrijven, om my te kwijten van het geen, „ 't welk ik geloof in de gesteldheid uwer zaaken aan u schuldig te „ zijn. 't Is voornaamelijk, Sire, om u te bidden, in deze gelegent- „ heid te raad te gaan met uw gewoonlijke voorzichtigheid, u niet „ over te geeven aan een al te groote kwelling, u t'eenemaal gerust „ te stellen op de bystand Godts, en de kastijdingen met geduld en „ met dankzeggingen van zijn hand t'ontfangen. 'k Beken, Sire, „ dat gy, in het gevoelen van uw ongeluk, veele redenen hebt om te „ zuchten, en dat, volgens de valsche verbeelding welke de men- „ schen zich van d'eer gemaakt hebben, d'uwe hier uitsteekend in „ gewikkeld is, 't zy dat de zaaken waar zijn of niet. Ik geloof zelfs „ niet, dat God u tot noch toe een schrikkelijker beproeving gezonden „ heeft als deze is, in de welke hy zien wil, of gy de zaaken die u „ aangenaam zullen wezen, en de geenen die bitter zijn, met een „ evengelijk gemoed van zijn hand zult ontfangen. Zo'er in uw „ hert een volkomene onderwerping aan de godlijke wil is; zo gy, „ zonder te murmureren over deze kastijding, zonder u al te veel aan „ de droefheid over te geeven, zonder af te wijken van uw yver om „ Godts glorie en belangen voort te zetten, d'onheilen met dezelve „ erkentenis ontfangt, als gy de zegeningen ontfangen zoud, zult „ gy doen 't geen gy ooit het aangenaamst aan God gedaan kunt heb- „ ben; gy zult hem verplichten, om u het geluk, 't geen gy hier „ voor genoot, dubbeld weder te geeven; 't zal met u wezen als met „ Job, die na allerhande elenden beproefd te hebben, eindelijk zijn „ onderwerping, zijn gehoorzaamheid, en zijn geduld, gelukkig- „ lijk vergolden zag. *De Heere*, zegt de Schriftuur, *vermeerderde* „ *al het geene Job gehad hadde tot dubbel zo veel.* Daarenboven,

„ Sire,

„ Sire, als het geen, 't welk men van de Koningin zegt, al waar 1536.
„ was, zo lijd haar eer alleen in deze gelegentheid schipbreuk; en
„ indien de menschen zich geen valsche verbeeldingen van de dingen
„ maakten, men zou niet gelooven, dat uw eer daar door verwelkt zy.

„ In waarheid, dit werpt my in een belemmering van geest, en
„ in een wanorde, daar ik niet af bekomen kan. Gelijk ik nooit
„ eenige vrouw zo veel geacht heb, als ik de Koningin heb geacht,
„ kan ik niet gelooven, dat zy schuldig is: maar als ik zie d'uiter-
„ sten, daar gy ten haaren opzichte toe gekomen zijt, kan ik haar
„ niet onschuldig houden. Wat 'er af zy, Sire, gy weet wel, dat'er
„ na uw Majesteit geen persoon in de wereld is, daar ik zo veel ver-
„ bintenis aan heb, als aan deze Vorstin. 'k Hoop derhalven, dat
„ gy 't niet kwaad zult vinden, dat ik, om my te kwijten van het
„ geen, 't welk het Evangelie, de natuur, en de goedheden der Ko-
„ ningin, van my vorderen, God bidde om blijken van haar onno-
„ zelheid. Zo zy echter schuldig is aan de misdaad, daar men haar
„ mede beticht, vereisschen noodzaakelijk de genegentheid welke gy
„ voor haar gehad hebt, en de goedheid waar mede gy haar uit een
„ gemeene staat hebt getrokken, om haar uw Kroon op 't hoofd te
„ zetten, dat zy gestraft worde; en ik zou een iegelijk, die niet en
„ wenschte, dat men dit voorbeeld geeve aan de geenen, die na haar
„ zullen komen, voor vyand van uw Majesteit en den Staat houden.
„ 'k Zeg ook noch, dat, hoewel ik deze Vorstin hertgrondiglijk heb
„ bemind, ter oorzaak der liefde welke ik altijd geloofd heb dat zy
„ voor God en voor het Evangelie had, ik, indien zy schuldig is,
„ niet en geloof, dat eenig godvruchtig mensch haar mag begunsti-
„ gen: in tegendeel moet men haar zo veel haaten, als men de waare
„ Religie bemint. Want men zal alsdan bevinden, dat zy ons heilig
„ geloof onder de voeten getreden heeft, meer als het overige des
„ wereldts heeft gedaan; en dat God haar deze kastijding heeft toege-
„ zonden ter oorzaak dat, hoewel zy met de mond belijdenis van
„ het Evangelie heeft gedaan, zy 'er echter geen inwendige en waar-
„ achtige belijdenis af gedaan heeft. Deze misdaad zou gewisselijk
„ verdienen, dat Uw Majesteit onverbiddelijk ware. Maar God heeft
„ u opgehoopt met zijn genaden, en u nooit vertoornd; en gy hebt
„ hem vertoornd. Wyders hoop ik, Sire, dat uw Majesteit altyd
„ dezelve yver voor d'Evangelische waarheden zal hebben, als voor-
„ heen, dewijl deze yver d'uitwerking is geweest, niet van uw ge-

„ negent-

1536. ,, negentheid tot de Koningin, maar van uw liefde tot de waarheid.
,, God, die uw Majesteit de verdeediging van zyn Evangelie vertrouwd heeft, wille zelve u voor allerhande gevaaren beschermen, en u eindelyk geeven 't geen hy u in zyn woord belooft.

Van Lambeth, de 3 *May* 1536.

Byvoegsel.

,, Na dat mijn brief geëindigd was, hebben de Heer Kancelier, de Heer Graaf van Oxford, de Heer Graaf van Sussex, en de Heer Kamerling, my doen ontbieden, en my verwittigd van de zaaken, welken uw Majesteit hen belast had aan my bekend te maaken. 'k Bedank'er uw Majesteit zeer onderdaaniglijk voor, aan wien ik niet en twijfel of zy zullen rekenschap doen van de redenvoeringen, welken wy te samen hier over hebben gehad. 'k Heb een gevoelige ongeneugte, dat de misdaaden, daar men de Koningin mee beschuldigt, beweezen konnen worden, gelijk deze Heeren my verzekerd hebben. Maar ik ben, en zal altijd wezen ,,

SIRE,

Uw Majesteyts Onderdaanigste Onderzaat en Kapellaan.

Thomas, Aardtsbisschop van Kantelberg.

Deze brief bracht gantsch geen werking voort; hebbende de jaloezy, en een nieuwe liefde, in des Konings geest d'overblijffelen van zijn eerste genegentheid uitgedoofd. De Ministers voeren ondertusschen voort met onder de hand te werken, om nieuwe bewyzen tegen de Koningin te hebben; en dit groot proces wierd niet eer aangevangen als elf dagen na dat zy in de gevangenis was gezet. Thans wierden Norris, Brereton, Weston, en Smeton, veroordeeld, na dubbeld door openbaare beschuldiging vervolgd te zijn geworden, voor twe verscheidene Rechtbanken, waar af d'eene van de provincie van Kent was, en d'andere van die van Middlesex. De reden van deze dubbelde beschuldiging was, dat men zei, dat de zaak in beide

De Medegevangenen der Koningin veroordeeld.

1536.

beide de provincien begaan was geweeſt. Smeton beleed, dat hy drie maalen by de Koningin geſlaapen had. Wat d'anderen belangt, zy proteſteerden wegens hun onſchuld: maar zy wierden veroordeeld, als ſchuldig aan misdaad van gekwetſte Majeſteit, d'eenen tot gehangen, d'anderen tot onthoofd, en altemaal tot gevierendeeld te worden.

Proces van de Koningin, en Mylord Rochefort.

Drie dagen na dit vonnis, wierden de Koningin, en Mylord Rochefort, haar Broeder, die toen ter tyd Rijksgenoot was, zynde Markgraaf gemaakt toen zijn Vader Graaf van Wiltshire gemaakt wierd, geoordeeld door de Ryksgenooten; verrichtende den Hertog van Norfolk de bediening van groot Seneſchaal. Dezen Hertog had by zich den Hertog van Suffolk, den Marquis van Exeter, den Graaf van Arondel, en vyf-en-twintig andere Genooten des Koningrijks, onder de welken was den eigen Vader (a) der Koningin en des Markgraafs. Men weet niet, of de hoogmoedige Hendrik dezen Graaf dwong om een zaak te doen, die t'eenemaal ſtrydig was tegen de natuur; of dat hy zelve door deze daad het overige van zijn huis behouden wilde. Hier was 't, dat door een nieuw voorbeeld een Koningin van Engeland voor de balie van een Rechtbank verſcheen, en aldaar beſchuldigd wierd met miſdaad van gekwetſte Majeſteit; om dat zy verſcheidene maalen by haar Broeder, en vier andere Mannen, geſlaapen had; om dat zy aan hen altemaal had verklaard, dat de Koning nooit haar hert had gehad; om dat zy tegen ieder van hen had gezegt, dat zy hem meer beminde als iemand ter wereld; en om dat zy 't Koninglijk bloed verſmaadelijk had gehandeld. Nu, dit was, volgens de onlangs gemaakte wet, een miſdaad van gekwetſte Majeſteit, en men diende zich aldus tegen deze rampzalige Vorſtin van de zelve wet, die in 't eerſt gemaakt was geweeſt ten gevalle van haar, en van haar kinderen. Men voegde'er by, dat de Koningin en haar Medeplichters den Koning hadden willen om hals brengen. Maar het is zichtbaar, dat deze clauſul in de beſchuldiging gelijfd wierd, om ze noch krachtiger te maaken; want indien men dat had konnen bewijzen, zou het onnodig geweeſt hebben d'andere wet t'overtreden: of zo men het bewijzen kon, dat de Koningin waarlijk de koets van haar Gemaal bezoedeld had, dan was de vermaarde wet, gemaakt in het vijf-en-twintigſte jaar der Regering van Eduard de III. genoeg om haar te doen veroordeelen.

(a) *Dit is een misſlag, die men herroepen zal vinden in de Byvoegſelen, aan 't eind van dit Stuk.*

1536. Als men de beschuldiging had geleezen, stak de Koningin de hand op, en ontkende de zaaken, die haar te last gelegt wierden. Haar Broeder deed het zelfde; en vervolgens antwoordde zy met een groote zedigheid op de getuigenissen, welken men tegen haar te berde bracht. Daar is een zeer aanmerkelijke omstandigheid in de zaak van Smeton. Deze Muzikant, hoewel de eenige die iets beleeden had, wierd nooit tegen de Koningin gehoord; en zelfs wilde men zich van hem niet dienen, om getuigenis tegen haar te geeven. In tegendeel wierd zijn vonnis uitgesproken drie dagen voor dat van de Koningin; en aldus stelde men hem t'eenemaal buiten staat van in dit werk te getuigen: want in Engeland kan iemand, die verweezen is, niet meer getuige zijn. Maar mogelijk dat men vreesde, hoewel men hem ingewikkeld had om deze belijdenis te doen, dat hy niet stoutheidts genoeg zou hebben, om voor de Koningin staande te houden, 't geen hy had getuigd. Aldus bestond alles, 't welk tegen haar was, in d'enkele eed van een doode vrouw. En niettemin veroordeelde men op deze bloote eed, of liever in de vrees van Hendriks gramschap, den Markgraaf van Rochefort om onthoofd, en gevierendeeld, en de Koningin om verbrand, of onthalsd te worden, zo als 't de Koning raadsaam zou oordeelen. Spelman merkt hier over aan, dat het vuur de straf was, waar mede de wetten de vrouwen, overtuigd wegens misdaad van gekwetste Majesteit, straffen deeden: maar dat de Rijksgenooten, betrachtende dat Anna hun Koningin had geweest, de keur aan de Koning lieten, of zy door deze schrikkelijke dood zou sterven, dan of haar alleenlijk 't hoofd afgehouwen zou worden. Wat 'er af zy, de Rechters, die deze groote processen altijd bywoonen, om hun advijs te geeven, in geval 'er eenige swaarigheid zy wegens het recht, klaagden over deze manier van procederen, en zeiden, dat men in een vonnis, noopende gekwetste Majesteit, nooit zodanig een verkiezing van straf gesteld had.

Dit vonnis, hoe schrikkelijk, was echter niet genoeg, om Hendrik, wiens gramschap tot raazerny toe ging, te bevredigen. Hy wilde noch zijn huwelijk met de Koningin doen verbreeken, en de Princes Elizabet onwettig verklaaren. Gedenkende aan de verbintenis van Anna van Boelan met Mylord Percy, die tegen den Kardinaal Volsey had gezegt, *dat hy in de tegenwoordigheid van getuigen zijn woord aan Anna had gegeeven, en dat zijn conscientie niet toe*

en-

en liet, dat hy'er uitscheidde; de Koning, zeg ik, en zijn Raad, gedenkende aan deze dingen, beslooten die voort te stuuwen, en ze zo veel te doen gelden, als't hen mogelijk zou zijn. In dit oogmerk persten zy den Graaf van Northumberland, die zulks geworden was sedert de dood van zijn Vader, te verklaaren, dat'er in die tijd een ondertrouw tusschen hem en Anna van Boelan geweest had. Maar hy swoer, in de tegenwoordigheid der twe Aardtsbisschoppen, dat 'er nooit ondertrouw, noch belofte van trouw, tusschen hem en deze Dochter had geweest: en om dezen eed des te plechtiger te maaken, ontfing de Graaf het Nachtmaal, in de tegenwoordigheid des Hertogs van Norfolk, en verscheidene andere Raadtsheeren van Staat; wenschende, dat d'ontfanging dezes Sakrements van zijn verdoemenis gevolgd mogt worden, zo hy in een diergelijke verbintenis geweest had. 'k Heb het origineel van de verklaaring, welke hy by deze gelegentheid gaf, en die van zijn eigene hand is, gezien. 1536.

't Geen Percy tegen den Kardinaal had gezegt, kon wel betekenen, dat hy gesproken had van Anna van Boelan te trouwen, zonder echter het bewijs te zijn van een verbintenis gaande voor het huwelijk van deze Dochter met den Koning. Eindelijk, de Koningin was kwalijk genoeg onderrecht, of wel onvoorzichtig genoeg, om te gelooven, dat deze bloote belofte de kracht had van een ondertrouw; hoewel'er in der daad niets en was als een waarachtige ondertrouw, die een daar op volgend huwelijk nietig kon maaken. Tot daar toe, dat's te zeggen, eer haar zaak geoordeeld was, had men haar nooit het minst konnen doen belijden wegens haar gewaande verbintenis met Mylord Percy: want indien zy deze verbintenis voor waarachtig en daadelijk had erkend, zou een vonnis van echtscheiding het vonnis wegens de misdaaden, daar zy mee beticht wierd, voorgegaan hebben; en alsdan zou men Anna niet hebben konnen oordeelen dan als Marquisin van Pembrok.

Maar het is waarschijnlijk genoeg, dat, deze Vorstin verdoofd zijnde door de schrikkelijke sententie die tegen haar geveld was, men haar perste te belijden, dat zy den Koning niet had konnen trouwen. En om daar te beter toe te geraaken, beloofde men haar vermoedelijk, haar 't leven te behouden, of ten minsten haar straf te verzachten, en haar 't hoofd te doen afslaan, in plaats van haar te doen verbranden. Wat 'er af zy, zy beleed, dat 'er een ondertrouw tusschen haar en Percy had geweest; en zijnde op den 17 May voor het

1536. geestelijk Hof gebracht, verklaarde zy, in de tegenwoordigheid des Aardtsbisschops van Kantelberg, die d'ongeneugte had van in deze droevige ceremonie voor te zitten, en in de tegenwoordigheid van verscheidene persoonen van staat, dat'er rechtvaardige beletselen tegen haar huwelijk met den Koning geweest hadden, en dat derhalven dit huwelijk niet geldig kon zijn. 't Vonnis der echtscheiding wierd op haar belijdenis uitgesproken. 't Origineel van dit vonnis is verbrand; maar 't geen ik zo even gezegt heb, word herhaald in een wet, welke het Parlement kort daar na maakte, om de successie vast te stellen. Men ziet zelfs, dat dit vonnis heimelijk gegeeven wierd: want Spelman zegt, dat het gerucht liep, dat'er vonnis van echtscheiding tusschen den Koning en de Koningin geveld was geworden, dewijl deze Vorstin had beleeden, dat zy, toen de Koning haar had getrouwd, alreedts met een ander verbonden was. Deze woorden betuigen wel, dat het gerucht van deze echtscheiding zich wel waarlijk verspreid had, maar niet dat ze aan al de wereld bekend was.

Zy word op een uitgevrongene belijdenis van den Koning gescheiden.

De twe vonnissen, welken men tegen de Koningin uitsprak, strijden zodanig tegen malkander, dat ten minsten een van beiden onrechtmaatig geweest moet hebben. Want zo het huwelijk van deze Vorstin met den Koning van den beginne af nietig was, is zy geensins aan overspel schuldig geweest; dewijl deze ongeldigheid haar belettede Hendriks wettige vrouw te zijn. In tegendeel, zo dit huwelijk goed was, is het onrechtvaardigheid geweest het selve te verbreeken. En zo het niet geldig was, heeft de veroordeeling der Koningin baarblijkelijk de rechtmaatigheid gekwetst: en men kan niet beweeren, dat deze Vorstin den Koning ongetrouw is geweest, dewijl zy alstoen niet gehouden was hem getrouw te zijn. Dit alles bewijst klaarlijk, dat Hendrik, willende zich, tot wat prijs het ook ware, van haar ontslaan, en meenende ook de Princes Elizabet onwettig te maaken, niet eens acht en gaf, dat de wegen, daar hy zich af diende, om in deze twe voorneemens tot zijn oogmerk te geraaken, d'onrechtvaardigheid daar af ontdekten.

Zy bereid zich ter dood.

Twe dagen na dat dit gedaan was, gaf men last tot de rechting der Koningin. d'Omstandigheden, welken wy gaan verhaalen, zullen doen oordeelen, op wat wijze zy 'er de tijding af ontfing. Zy besteedde de dag voor die van haar straffing met alle haar voorgaande daaden te herroepen; en gedenkende, dat zy, volgens 't gebruik der

Stief-

Stiefmoeders, al te ſtraf had geweeſt ontrent Maria, Katharinas Dochter, deed zy de Vrouw des Lieutenants van de Tour by haar komen, plaatſte haar in een armſtoel, en bad haar op haar knièn, met een menigte van traanen, en om Godts wil, van haaren wege by Maria te gaan, voor haar op de knièn te vallen, en haar, uit haar naam, vergiffenis te bidden van de kwaade handeling, welke zy haar had doen beproeven. Zy zei vervolgens, dat, ſedert dat zy haar conſcientie aldus had ontlaſt, haar geeſt begon ruſt te genieten. Maar wat kracht deze Chriſtelijke verootmoediging behoorde te hebben, Maria wierd 'er niet door getroffen. In tegendeel behield zy tot aan haar laatſte ſnak de geheugenis der ſmaadheden, welken zy van Anna van Boelan geleeden had. 1536.

Deze tederheid van gewiſſe, welke de Koningin had, in een zaak die zo gewichtig niet en was als het overige, is een krachtige giſſing, dat, zo zy zich grooter miſdaaden te verwijten had gehad, zy die tot het eind toe niet geloogchend, en niet geſtadig wegens haar onſchuld geproteſteerd zou hebben. Ondertuſſchen, de laatſte maal dat zy aan Hendrik ſchreef, haalde zy de verbinteniſſen op, die zy aan hem had, en voegde 'er by; dat, na haar verheven te hebben van een ſlegte Edeljuffer tot een Marquiſin, en van die ſtaat op den Troon, de Koning, die haar niet hooger verheffen kon, haar eindelijk in den Hemel onder de Heiligen plaats wilde doen neemen. Zy eindigde, met de betuigingen van haar onſchuld te vernieuwen, en Elizabeth, hun beider Dochter, aan Hendrik te beveelen.

'tBeleid, 't geen zy op de laatſte dag van haar leven hield, kan getrokken worden uit deze brief des Lieutenants van de Tour. Mylord Herberd heeft ze in zijn Hiſtorie gelijfd; maar zijn Copiiſt had niet naauwkeurig geweeſt: want ik kan my niet inbeelden, dat het met voordacht geſchied is, dat 'er eenige artijkelen van afgeſneeden zijn.

MYN HEER,

„DEze brief is, om uw bericht te geeven, dat d'uwe my ter „hand is geſteld; dat, volgens uw orders, de Vreemdelingen „altemaal uit den Tour zijn gegaan, zijnde medegenomen door Rykaard Greſſum, Willem Couke, en Witspolle. Maar daar wa„ren 'er niet meer als dartig: noch hadden de meeſten geen wape- nen.

Brief des Lieutenants van de Tour, wegens het beleid der Koningin in 't eind van haar leven.

1536. „ nen. Den Ambassadeur des Keizers had 'er een Huisgenoot, „ dien wy eerlijk hebben laaten uitgaan. Maar, mijn Heer, zo „ het uur van de rechting niet bestemd zy, zulks dat men het in „ de stad weete, zullen wy hier niet veel volks hebben: en mijns „ oordeels zou het zeer dienstig wezen, dat 'er een goed getal van „ aanschouwers ware; want ik twijfel geensins, of deze Vrouw „ zal protesteren, dat nooit eenig mansperfoon haar aangeraakt „ heeft, als alleen de Koning. Dezen morgen heeft ze my doen „ ontbieden, op dat ik haar onzen Heiland zou zien ontfangen, „ en ter zelve tijd haar hooren zich uiten wegens de misdaaden, „ daar zy mee beschuldigd is geweest. En toen ik aan u begon „ te schrijven, heeft ze my doen haalen, om my te zeggen, dat „ ze verstaan had, dat men haar eerst na de middag zou doen ster- „ ven: maar dat zy 'er zeer bedroefd over was; hebbende ver- „ hoopt, dat de dood haar alreedts van haar pijnen verlost zou „ hebben. 'k Heb haar geantwoord, dat haar dood zeer zacht „ zijnde, zy niets zou hebben te lijden. Maar zy heeft my daar „ op te gemoet gevoerd, dat zy had hooren zeggen, dat de Beul „ zijn dingen zeer wel verstond; en ten anderen, *voegde zy'er* „ *by*, mijn hals is dun genoeg. Straks hier op voelde zy'er na, „ en begon wel hertelijk te lagchen. 'k Heb veele persoonen, „ zo mannen als vrouwen, ter dood zien brengen, en'er altijd een „ groote droefheid in bemerkt: maar deze Vrouw maakt zich „ een vermaak en voldoening van 't sterven. Haar Aalmoesse- „ nier verlaat haar niet; zijnde by haar geweest sedert twe uuren „ na middernacht. Dit is 't alles, 't geen ik u t'ontbieden heb, „ als dat ik ben

Uw enz.

WILLEM KINGSTON.

Executie der Koningin. De 19. dag van May wierd zy op 't schavot gebracht, een weinig voor de middag. Een gedrang van persoonen, onder de welken waren de Hertogen van Suffolk en van Richemond, de Groot-Kancelier, de Secretaris Kromwel, de Schout van Londen, de Sheriffs, en d'Overigheden Aldermans geheeten, had zich daar vervoegd, om het eind van dit treurspel te zien. Maar de Koningin sprak weinig, wilde niemand beschuldigen, en repte niet van d'oor-

Nata An°. 1507 Nupsit An°. 1532 Nov. 14.
Eliz Filiam peperit An°. 1533 Sept. 7.
Capite plexa An°. 1536 May 19.

d'oorzaaken haarer verwijzing. Zy zei, dat ze ging sterven, volgens de verordening van de wet: dat zy God bad voor den Koning, die een zeer zachtmoedig en zeer goed Vorst was, die haar altijd met groote minlijkheid en genegentheid gehandeld had: dat, zo 'er lieden waren, welke overdenking op haar ongeluk maakten, zy hen bad 'er gunstiglijk voor haar af te denken. Hier na nam zy afscheid van de vergadering, en verzocht de gebeden haarer aanschouwers. Dit gesproken hebbende, besteedde zy een wijl tijdts tot haar godvruchtigheden, en eindigde met te zeggen, *ik beveel mijn ziel aan Jesus Christus.* Deze woorden waren als het sein van haar dood; hakkende de Beul haar terstond het hoofd af. Men had dien van Kalis doen komen, die ervarener gehouden wierd als iemand van dit ambacht in gantsch Engeland. Spelman schrijft, dat, toen het hoofd van het ligchaam gescheiden was, men d'oogen en de lippen zich noch zag beweegen. 't Ligchaam wierd gesmeeten in een lompe kist van olmboomen hout, gemaakt om 'er pijlen in te leggen; en men begroef het in de kapel van de Tour, voor de middag. 1536

Executie van haar Broeder, en d'andere Heeren.

De Broeder van deze ongelukkige Koningin, en haar gepretendeerde Medeplichters, wierden vervolgens gerecht. Men hieuw hen altemaal 't hoofd af; maar niet een wierd gevierendeeld. Smeton wierd opgehangen. Men zei van alle kanten, dat deze laatste omgekocht had geweest, om Anna te beschuldigen; dat men hem zelfs tot deze prijs zijn leven beloofd had; maar eindelijk, dat men 't niet raadsaam oordeelde, een Man te laaten leeven, die t'eeniger tijd ruchtbaar kon maaken 't geen hy van dit werk wist. Wat Norris belangt, hy had zeer diep in de gunst gestaan; en men aanbood hem zijn genade, zo hy zijn misdaad belijden, en de Koningin beschuldigen wilde. Maar hy verwierp edelmoediglijk deze schandelijke voorstelling, en zei; dat hy in conscientie geloofde, dat de Koningin onschuldig was aan de zaaken, daar men haar mee betichtte; maar eindelijk, dat, 't zy dat zy 't ware of niet en ware, hy haar niet beschuldigen kon; en dat hy liever duizend dooden zou lijden, als een onschuldig persoon om hals helpen.

Oordeelen over deze zaak.

Deze executie deed zo veel oordeelen vellen, als 'er strijdige partyen, of strijdige belangen waren. De Medestanders van het Roomsche Hof, en van d'oude Religie, aanmerkten daar in zichtbaare

1536 baare getuigenissen van Godts gerechtigheid. Zy zeiden, dat Anna, die Katharina de voet gelicht had, door de handen van een ander een evendiergelijke handeling ontfing, hoewel in een gantsch andere graad van strengheid. Daar waren 'er, welke, ziende dat deze Vorstin zich op het schavot zeer swakkelijk verdedigd had, geloofden, dat de verwytingen van haar gewisse eindelijk hun werking voortgebracht hadden; konnende Anna een zaak, waar van zy aan God rekenschap ging geeven, alstoen niet langer loogchenen. Maar anderen geloofden, dat haar liefde voor haar Dochter haar dit gematigd beleid had doen neemen; dat zy, bemerkt hebbende dat Katharinas hardnekkigheid Hendriks gramschap over Maria had gehaald, getracht had haar eigene Dochter niet in haar ongelukken te wikkelen; dat zy derhalven uitdrukkingen had gezocht, daar de Koning zich niet over vertoornen kon; en eindelijk, dat zy, spreekende tot glorie van dezen Vorst, zo veel als men kon verwachten, echter genoeg gezegt had, om haar onschuld te doen blijken. En in der daad, men kan in onze Verzameling van openbaare Acten een
N°. 61. brief zien, welke zy hier over aan haar Man schreef. In deze brief steekt zo veel vernufts en welspreekendheidts, als men elders kan vinden; en men kan gemakkelijk oordeelen, hoe zeer Anna getroffen was, toen zy de zelve schreef: want de stijl van haar andere brieven is zo krachtig niet, als de stijl van deze. Ondertusschen twijfel ik niet, of zy is van deze Vorstin, hebbende ze gevonden in de papieren van Kromwel.

Anna van Boelan was al te los. Al de wereld heeft ook geloofd, dat eenige lichtvaardigheden, en eenige onbescheidenheden, de geenen, welke met haar ter dood gingen, verwekt hadden om hun gevoelens aan haar t'ontdekken; vermits zeer weinige lieden de kuisheid van diergelijke persoonen durven bestormen, of aan hen verklaaringen van liefde doen, zo zy zich niet ten minsten door hun beleid daar in gewikkeld zien. Sommigen meenden, dat een vrolijk en los humeur, als het haare, haar in d'onbescheidenheid kon hebben doen vallen, zonder haar in de misdaad gedompeld te hebben; en dat zy zich aldus haar eigen ongeluk op den hals had gehaald, zonder het echter te hebben verdiend. Eenige anderen wraakten den Koning, en beschuldigden hem van wreedheid, dat hy deze Vorstin, welkers eerbaarheid hy vyf volle jaaren had beproefd, en daar hy geen bezitter af had konnen worden, als door het huwelijk, met d'uiterste streng-

ſtrengheid handelde. Anderen ontſchuldigden dezen Vorſt. Wat'er af zy, een zaak is zeer gewis, dat is, dat hy, ziende het beleid der Koningin, zich door de jaloezy had laaten inneemen; en gelyk deze drift een ſoort van raazerny is, moet men zich niet verwonderen, dat een man van Hendriks getemperdheid, aan wien de Koningin alles wat zy was verſchuldigd was, niet als de raad van zyn minneyver gevolgd, en zich aan overmaatigheden, welken men geenſins verdedigen kan, overgegeeven heeft. 1536.

Anderen doemden Kranmer, als een man, die Hendriks luſten blindelings volgde; en zy zeiden, dat hy, met ten tweedemaal den Koning d'echtſcheiding toe te ſtaan, betoond had, dat zijns Meeſters wil d'opperſte wet van zijn gewiſſe was. Maar men kan hem lichtelijk ontſchuldigen: want hy kon zich nooit ontſlaan van te doen 't geen hy in deze ontmoeting deed. De queſtie is hier niet wegens de redenen, die de Koningin verplichtten te belijden, dat'er een verbintenis tuſſchen haar en Percy geweeſt had. 't Is alleenlijk gewis, dat den Aardtsbiſſchop gehouden was daar vonnis over te vellen: want 't geen de Koningin beleed, haar geſteld hebbende in een volkomene onmogelijkheid van met den Koning een huwelijk in te gaan, was den Aardsbiſſchop gehouden haar van dezen Vorſt te ſcheiden.

De vyanden der Reformateurs trotſten hen ter zelve tijd, en zeiden, dat men nu wel oordeelen kon, wat vrouw hun groote Beſchermſter geweeſt had. Maar de laatſten antwoordden: dat, geſteld zijnde dat de miſſlagen van deze Vorſtin waarachtig waren, zy echter, gelijk ze zeer geheim hadden geweeſt, den perſoonen, welke dezelven niet geweeten hebbende, zich van haar beſcherming hadden gediend, geen vlek aanvreeven: dat de wreedheden, en de ſtaatzucht der rampzalige Irene, die het twede Concilie van Nicea beriep, en de Beeldendienſt in 't Ooſten herſtelde, de Pauſen nooit belet hadden deze Koningin te liefkoozen; en dat zy haar altijd uitſteekend hadden gepreezen, zelfs na dat de maat van haar andere miſdaaden vervuld zijnde, zy'er d'onmenſchelijke moord van haar eigen Zoon byvoegde: dat het derhalven onrechtvaardigheid was, de Reformateurs te doemen, om dat zy de goedheden van een Vorſtin, wiens misſlagen hen niet bekend en waren, zo ze zelfs al waarachtig waren, hadden genooten.

Maar dit is een zaak, daar dezelve beſchuldigers zich ſedert die

 tijd

1536. tijd af gediend hebben, dat men onder de lange en glorieuse Regering van Elizabet zich niet t'eenemaal beyverd en heeft, om Anna van Boelan te verdedigen. Dit is, zeggen zy, een krachtig bewijs, dat deze Koningin schuldig was: want dewijl de Schrijvers van die tijd zich vernoegd hebben met in eerlijke termen van Anna van Boelan te spreeken, en haar de tytel te geeven van *onschuldige vrouw*; dewijl niemand van hen ondernomen heeft de zaaken, daar men haar mee beschuldigd had, te verklaaren; eindelijk, dewijl zy niet gedacht en hebben om d'eer van de Koningin Elizabet, en van haar Moeder, te herstellen, is 't een teken dat zy 't niet hebben konnen doen; en de kennis, welke zy gehad hebben van de waarheid der zaaken, daar Anna van Boelan om veroordeeld was, is het geen dat hen belet heeft haar verdediging te maaken. Maar men antwoord daar op: dat, ver van dat het gevolg, 't geen getrokken word uit het stilswijgen dezer Schrijvers, wettig zy, deze stilzwijgendheid in tegendeel een uitwerking is van de voorzichtigheid der Ministers van Elizabet: dat het een wijsheid in deze Koningin heeft geweest, niet te dulden dat men haar rechten in twijfel heeft getrokken: dat het voorneemen alleen van deze zelve rechten te verdedigen de kracht daar af verminderd zou hebben, in plaats van hen meer gewichts te geeven: eindelijk, dat de Koningin Elizabet, en haar Ministers, reden hebben gehad om zich niet te bekommeren met Anna van Boelan te verdedigen; vermits men niet zou hebben durven ontkennen, dat 'er onbescheidenheid en ongeregeldheid in het beleid van deze rampzalige Vorstin had geweest; en dat d'yverige Uitgezondenen van den Paus, en den Koning van Spanjen, niet gefeild zouden hebben zulks tot hun voordeel te trekken.

Hendrik trouwt Johanna Seymer.

Ondertusschen was het geen, 't welk Hendrik straks na de dood van zijn Gemalin deed, by na genoeg om d'onschuld van deze Vorstin te doen blijken; dat is, dat hy Johanna Seymer met d'uiterste verhaasting, en des anderendaags na Annas dood, trouwde. De nieuwe Koningin, daar ik af spreek, is van alle Hendriks Vrouwen de geene geweest, die het meeste gebied in zijn hert, en over zijn geest, gehad heeft. Maar mogelijk datze in een zaak gelukkig was; dat is, datze korter leefde als des Konings liefde duurde: want indien zy deze liefde overleefd had, zou ze veellicht de zelve strengheid beproefd hebben, als de Vorstin, wiens plaats zy bekleedde.

De zaaken aldus van gedaante veranderd zijnde, moest men nieuwe

we

we ontwerpen maaken, en andere ſchikkingen neemen, als voorheen. Niets kon nu Karel en Hendrik meer beletten goede vrienden te zijn, als de ſtaat van Maria, die door den Koning en 't Parlement onwettig verklaard had geweeſt. Men dacht dan om haar in de gunſt van haar Vader te doen treeden: en zy oordeelde van haar kant wel, dat ze nimmermeer een beter gelegentheid zou hebben om zich te herſtellen. Om de zelve dan waar te neemen, ſchreef zy een eerbiedige brief aan Hendrik; ſtellende zich aan zijn goedheid; en biddende hem, haar te vergunnen, dat ze by hem mocht komen. Maar de Koning vond in dezen brief eenige achterhoudingen, die hem niet aanſtonden; en hy wilde, dat zijn Dochter preciezer zou gaan in d'onderdaanigheid, welke hy van haar verwachtte. Deze begeerte ſchortte de verzoening een wijl tijdts op; en men zag de Dochter op het punt van op nieuws met haar Vader over hoop te geraaken. Zy bewilligde uit al haar hert in zich, raakende de ſucceſſie, aan de wetten des landts t'onderwerpen, en wilde wel erkennen, dat zy een groote miſſlag begaan had, met in haar eerſte halſterrigheid te blijven. Maar de Koning wilde; 1. dat ze zou tekenen, dat zijn huwelijk met Katharina bloedſchandig, en ongeldig had geweeſt; 2. dat ze de macht des Paus zou verzaaken, en erkennen, dat de Koning van Engeland het Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk was. Deze twe artijkelen waren geweldig hard; en Maria, die ze niet verſwelgen kon, bad Kromwel, t'arbeiden om haar by den Koning daar af te verſchoonen. Veele brieven wierden van wederzijde tuſſchen Kromwel en Maria geſchreeven; en deze Miniſter eindelijk aan haar ontbooden hebbende, dat de Koning onbuigelijk was, en dat ze geen verzoening met hem te verhoopen had, zo ze niet een volkomene, precieze, en klaare onderwerping deed, koos zy de beſte zyde, en ſtuurde aan Hendrik d'acte van onderwerping, welke men zo terſtond zal zien. Zy was geheel van haar hand; en ik heb ze gecopieerd na het origineel, 't geen noch in wezen is.

1536.

De Princes Maria tracht zich met den Koning te verzoenen.

„ De belydenis van my, Jonkvrouw Maria, gedaan ter zaake van „ zekere punten en artykelen, die hier volgen; in de welken, gelijk „ ik tegenwoordig, met oprechtheid, en uit al mijn hert, ver- „ klaar en belijd mijn waarachtige gevoelens, mijn waarachtig geloof, „ en mijn waarachtig oordeel, volgens de behoorlijke gehoorzaam- „ heid aan de wetten dezes Koningrijks, ik ook beloof te volhar-

Acte van Onderwerping. *Ziet de Bibl. van M. Cotton, Othon, C.* 10.

„ den,

1536. „den, en altyd in dit besluit te blijven, zonder van gevoelen te veranderen, of daar in te wankelen. Weshalven ik den Koning, mijn Vader, dien ik vertoornd heb door een hardnekkige ongehoorzaamheid, met hem deze belydenis en deze verklaring te weigeren, zeer ootmoediglijk bid, my mijn voorgaande misslagen te vergeeven, en my op nieuws in zijn goede gunst aan te neemen.

„Voor eerst: ik belijd en erken, dat de Koning mijn Souveraine Heer en Koning is, als bezittende de Keizerlijke Kroon van Engeland; en ik onderwerp my aan zijn Majesteit, mitsgaders aan de wetten en ordonnantien dezes Koningrijks, gelijk een goed en getrouw Onderzaat doen moet. 'k Zal deze zelve wetten al mijn leven onderhouden, bewaaren, en handhaaven, gelijk mijn plicht my daar toe verbind, en met alle de kracht, de bekwaamheid, en de hoedanigheden welken God my gegeeven heeft.

„Daarenboven: ik erken, ontfang, houd, en acht den Koning voor Opperhoofd op der aarde van d'Engelsche Kerk, onder Jesus Christus; en ik verwerp geheel en al het gezag, de macht, en het gebied, 't geen de Bisschoppen van Romen in het Koningrijk van Engeland pretenderen te hebben, en 'er zich hier voor hebben aangematigd; en ik verwerp het, volgens de wetten en ordonnantien hier over gemaakt, en van alle des Konings Onderzaaten aangenomen, omhelsd, gevolgd, en onderhouden. Ik verzaak ook insgelijks allerhande bystand, macht, en voordeel, 't geen ik, op wat wijze het zy, tegenwoordig of in 't toekomende zou konnen verwachten van eenige Constitutien, Jurisdictien, Sententien, of Ordonnantien des Bisschops van Romen; en ik verzaak het in allerhande zin, en onder wat tytel, koleur, middel, of reden, welke ik tegenwoordig of in 't toekomende zou mogen hebben, of verzinnen.

„Om my ook noch te kwijten van mijn plicht jegens God, jegens den Koning, en jegens de wetten des Koningrijks, erken en belijd ik, oprechtelijk, vrywilliglijk, en zonder eenig ander inzicht, dat het huwelijk hier voor ingegaan tusschen den Koning en de Princesse Douairiere, mijn Moeder, bloedschandig en onwettig is, geweest, als strijdende tegen de Godlijke en menschelijke wetten.

Deze onderwerping zodanig zijnde als de Koning ze begeerde, ontfing hy Maria in zijn gunst, en maakte haar een huis. In d'oprechting van dit huis vinden wy een staaltje van de spaarzaamheid diet tijden;

tijden. Men ſtond Maria ieder vierendeel jaars voor haar ſpeldegeld niet meer toe als veertig ponden Sterlings: en ik heb een briefgezien, welke zy omtrent Kerstijd aan Kromwel ſchreef, om hem te bidden, aan de Koning te vertoonen, dat, dewijl zy alstoen eenige ongemeene onkoſten te doen had, haar veertig ponden Sterlings niet toereiken konden; en dat zy derhalven den Koning verzocht, haar penſioen voor die reis te willen vermeerderen. 1536.

Maria treed weder in de gunſt van haar Vader.

Wat Elizabet belangt, hoewel de Koning haar ontbloot had van de tijtel van Princes van Walles, deed hy haar echter altijd by hem opvoeden, met al de genegentheid van een goede Vader. En wat meer is, de nieuwe Koningin, 't zy door een uitwerking van haar aangeborene minzaamheid, 't zy uit believing voor Hendrik, die deze eerſte vruchten van Anna van Boelans liefde zeer tederlijk beminde, had zo veel goedheidts voor Elizabeth, als of zy haar dochter had geweeſt. Dit blijkt uit twe brieven, welken deze jonge Princes aan haar ſchreef, zijnde toen noch geen vier jaaren oud, d'eene in 't Engelſch, d'andere in Italiaanſch, en alle beiden zeer net van letteren. Gelijk zy ons aanwijzen de gevoelens, daar de nieuwe Koningin in was, ten opzichte van Elizabet, en de groote hoop welke deze jonge Princes alreedts in haar kindtsheid gaf, zal men 't my ten beſten houden, dat ik 'er hier een af inlijve. Zy is van de maand July 1537. en Elizabeth, die geboren was in September 1533. was toen noch maar drie jaaren en tien maanden oud.

Elizabet wel gehandeld van Hendrik.

„Hoewel de brief van uw Majeſteit my in uw afwezen zeer verheugd heeft; niettemin, gelijk ik weet, hoe moeyelijk het ſchrijven u moet vallen, als zijnde zo zeer gevoorderd in uw ſwangerheid, zou ik my vernoegd hebben met uit des Konings brief tijding van u te verſtaan. 'k Ben zeer verheugd, dat gy wel vaart, en dat gy op 't land vermaak ſchept; en ik bedank uw Majeſteit, dat ze zich gewaardigd heeft my by haar te wenſchen. Maar zo ik niet eer en dacht om u te verlaaten, dan als het my by u begon te verdrieten, zou ik u gewiſſelijk verveelen; dewijl de kwaadſte verblijfplaats des wereldts my zeer aangenaam zou wezen als ik 'er u zag. Ik kan niet klaagen over den Koning, want hy heeft zorg gedraagen om my tijding van u te doen hebben: en al had hy 't deze reis vergeeten, zou ik echter niet klaagen; vermits ik hoop, dat

Brief van Elizabet aan de Koningin, geſchreeven ter ouderdom van 3. jaaren, en 10 maanden.

„hy

1536. „hy my van tijd tot tijd ontbieden zal, hoe zijn klein kind al vaart. „'k Weet wel, zo ik by deszelfs geboorte was, dat ik het zekerlijk „wel louter zou doen slaan, om dat het u zo veel smerten veroor„zaakt. Mijn Heer en Mevrouw Denny bedanken u zeer ootmoe„diglijk wegens uw geheugenis, en bidden God om uw gelukkige „verlossing. Mijn Gouvernante bedankt u voor de zelve gunst, en „doet de zelve gebeden voor u. *Geschreeven met haast, dezen laatsten* „*dag van July.*

Uw onderdaanigste Dochter

ELIZABET.

Houding des Parlements.

Maar laat ons wederkeeren tot gewichtiger zaaken als deze. 't Parlement vergaderde op den 8. dag van Juny. Zo'er veertig dagen moeten wezen, tusschen de vervaardiging der kreitsbrieven en d'opening der zittingen, zo volgt daar uit, dat het Parlement al beroepen moet geweest zijn voor den dag van Anna van Boelans ongeval; en dat Hendrik het derhalven geensins ten inzichte van deze zaak beriep.

Ziet de Journaalen van 't Hooger Huis.

Op d'opening der zittingen, zei de Kancelier tot de twe Huizen: „dat, toen de Koning het voorgaande Parlement had verbroken, „hy niet gemeend en had zo haast een ander te beroepen; maar dat „twe redenen hem'er 't besluit af hadden doen neemen. d'Eerste „was, dat hy, voelende zich overrompeld door swakheden, en „betrachtende dat hy sterfelijk was (*een gedachte welke een Vorst zeer* „*zelden heeft*) de successie begeerde vast te stellen, om de wanor„deningen, welke ontstaan zouden, zo hy zonder manlijke kinde„ren kwam te sterven, te voorkomen. De twede, dat hy wensch„te, dat men een wet, gemaakt in het laatste Parlement, om de „successie ter gunste van Anna van Boelans kinderen vast te stellen, „herriep. De Kancelier voegde'er by: dat de Koning de twe Hui„zen verzocht, t'overdenken de belemmering en d'ongerustheid „daar zijn eerste huwelijk hem in geworpen had, gelijk ook het ge„vaar 't geen hy in het twede had geloopen: dat alle andere Vorsten „daar door van een darde huwelijk afgeschrikt zouden zijn gewor„den: dat ondertusschen Anna van Boelan, en haar Medeplich„ters, de straf, welke zy verdienden, ontfangen hebbende, hy zich „aan de beden zijner Heeren overgegeeven, en wel weer had willen

trouwen,

„ trouwen, niet uit eenige aanprikkeling van begeerlijkheid, maar 1536.
„ in de hoop van kinderen te krygen: dat, dewijl hy echter zonder erf-
„ genaamen kon komen te sterven, hy den twe Huizen recomman-
„ deerde, in de successie te voorzien. Eindelijk vertoonde de
„ Kancelier aan 't Parlement: dat men vuurige gebeden tot God
„ moest storten, en hem bidden, dat hy het nieuw huwelijk des
„ Konings wilde zegenen, en vruchtbaar maaken: en dat men ten
„ anderen ook God moest danken voor de goedheid, welke hy gehad
„ had, van Engeland te bewaaren, en een Monarch, als Hendrik,
„ die met yver arbeidde om d'eenigheid en d'overvloed in 't midden
„ zyner Onderzaaten te doen heerschen, en hen in staat te stellen van
„ de zelve gerustheid onder zijn Nazaaten te genieten, voor zo veel
„ gevaaren te behoeden.

Wet die de Successie vast stelt.

Maar hoewel het Parlement voornaamelijk beroepen was om de zaak van de successie, hadden de Ministers groote moeite, en besteedden veel tijdts tot de geesten te bereiden; invoegen dat het ontwerp van de wet, welke daar over gemaakt wierd, niet eer voor de Heeren verscheen als op den 30 Juny, toen het hen door den Kancelier overhandigd wierd. Als men ook zo ver gekomen was, kreeg men zonder moeite de bewilliging der twe Huizen, om'er een wet af te maaken. Zy herriep voor eerst de geene, die ter gunste van Anna van Boelan gemaakt had geweest. Vervolgens bevestigde zy de twe vonnissen van echtscheiding, gegeeven voor Hendrik, 't een tegen Katharina, en 't ander tegen Anna. Hier na verklaarde zy de Kinderen van deze twe bedden onwettig, en sloot hen voor altijd buiten de successie; bekrachtigende ook de verwyzing van Anna van Boelan, en haar Medeplichters. 't Parlement zei'er ook noch in: dat deze Koningin zich door hoogmoed, en misdaadige begeerten, had laaten vervoeren: dat zy, gezamentlijk met haar Medeplichters, verscheidene hoofdmisdaaden had begaan, stellende zelfs des Konings leven in gevaar: dat zy derhalven rechtvaardiglijk ter dood was gebracht; en dat het Parlement haar verwyzing bekrachtigde: dat het met dit inzicht allen den geenen, die van haar en van haar Dochter kwalijk gesproken hadden, vergiffenis vergunde, en de successie verzekerde aan de Zoonen of Dochters, welken de Koning zou mogen krijgen by Johanna, of by eenige andere Vrouw, die hy naderhand mocht komen te trouwen.

En gelijk het geen voorzichtigheid geweest zou hebben, een Nazaat

1536.

zaat te noemen, by mangel van onmiddelijke Erfgenamen, vermits de geen, die aldus genoemd zou zijn, beroerten zou konnen verwekken, verklaarde het Parlement: dat, weetende hoe zeer des Konings Regering met wijsheid en rechtvaardigheid vermengd was, en wat genegentheid deze Vorst zijn Volk toedroeg, het hem volle macht gaf om zelve zijn Navolger te stellen, 't zy door zijn opene brieven, gezegeld met het groot zegel, of wel door zijn testament, ondertekend met zijn hand; en beloofde een volkomene gehoorzaamheid aan de geenen, die op d'eene of d'andere wijze genoemd zouden zijn; verklaarende ter zelve tyd, dat de persoonen, aldus in de linie der successie gesteld, vervolgd zouden worden als schuldig aan gekwetste Majesteit, indien zy den geenen, die voor hen recht tot de Kroon hadden, de voet trachtten te lichten. Eindelijk, de zelve wet verklaarde verraaders van den Staat de geenen, welke de geldigheid van Hendriks twe eerste huwelyken wilden beweeren, en zeggen zouden, dat de Kinderen van die twe bedden wettig waren, of weigeren den Kinderen, welken de Koningin Johanna zou mogen krijgen, hulde te doen.

Men zal uit de verordening van deze wet lichtelijk oordeelen, dat de Koning met een volkomene macht heerschte. Maar dit belettede eenige persoonen niet, de geldigheid van deze zelve wet in twyfel te trekken; en gelijk wy in 't gevolg zullen zien, de Schotten beweerden, dat het niet en stond in de macht eens Parlements, van de Kroon te schikken, en dat, zo Hendrik zonder Kinderen kwam te sterven, de zelve op hun Koning overging. Hoedanig deze pretentien geweest zijn, de Koning hield daar door de zelve Kinderen, welken hy onwettig had doen verklaaren, in een volkomene afhangelijkheid. En in der daad, deze wet gaf hem macht om hen in de linie der erfgenaamen te herstellen; invoegen dat hy hen eenige hoop liet, en hen ondertusschen deed begrijpen, dat, zo zy ooit recht hadden om op den Troon te klimmen, zulks alleenlijk door een uitwerking van zyn goedheid zou wezen. Ten anderen verzachtte deze trêe den Keizer een weinig, die daar door zijn Nicht, indien niet in haar eerste staat hersteld, ten minsten in staat zag van'er t'eeniger tyd na te staan.

De Paus tracht zich met Hendrik te vergelijken.

't Hof van Romen deed toenmaals een nieuwe proef, om zich door de zoetheid in de bezitting van haar oude macht over Engeland te herstellen. Klement de VII. in de maand September des jaars 1534. gestor-

gestorven zijnde, volgde hem Farnesius, onder den naam van Paulus de III. De nieuwe Paus wendde terstond zijn vermaaningen aan, om den Koning weer in zijn eerste onderdaanigheid te doen treden; maar ziende eindelijk, datze vruchteloos waren, en dat den Bisschop van Rochester, toen ter tyd Kardinaal verklaard, 't hoofd afgeslagen was, nam hy het besluit van zich van de bliksemen des Vatikaans te dienen, Hendrik in den ban te doen, hem af te zetten, en de zorg van dit vonnis te doen uitvoeren aan de Keizer te beveelen. Niettemin, gelijk Katharina, en Anna, de voornaamste oorzaaken van de vredebreuk, alle beiden dood waren, geloofde hy, dat hy mogelijk in zodanig een gesteldheid een goede vergelijking met Engeland zou konnen maaken. Hy openbaarde dit voorneemen aan de Ridder Cassali, die Hendriks Gezant niet meer en was, maar echter niet en liet eenigen handel met dezen Vorst t'onderhouden. De Paus verzocht dan Cassali, hier over aan de Koning te schrijven, en in zijn brief te laaten vloeyen; dat hy hem onder het voorgaande Pausschap altijd begunstigd had; en dat, zo hy, sedert zyn verheffing tot d'opperste waardigheid der Kerk gehouden was geweest vonnis tegen hem te vellen, zulks geschied was in het voorneemen van nooit verder te gaan. 1536.

Maar Hendrik dacht toen niet minder, als vrede met het Roomsche Hof te maaken; en om'er den Paus alle hoop af te beneemen, verplichtte hy het Parlement tot het opstellen van twe wetten, waar van d'eene het gezag der Bisschoppen van Romen in Engeland voorders t'eenemaal dempte; en d'andere verklaarde de privilegien en vrydommen, gesprooten van die stoel, krachteloos en van geene waarde.

't Ontwerp van d'eerste dezer wetten wierd den Heeren overhandigd op den 4. July, de twe volgende dagen voor d'eerste en twede maal geleezen, aan Commissarissen gesteld tot den 12, en aan het Laager Huis gezonden op den 14, 't welk het, zo'er geen misslag in het Journaal is, op de zelve dag weer aan de Heeren stuurde. 't Is gewis, dat men hier een groote naarstigheid in aanwendde; want het Parlement wierd vier dagen daar na verbroken.

Men begon deze wet door een strenge hekeling van het beleid des Bisschops van Romen, dien eenigen *Paus* noemden, welke het woord des waarachtigen Godts lange tijd in de duisternis gehouden, en het zelve ondertusschen had doen dienen tot zijn hoogmoed, tot zijn

Wetten tegen den Paus, en de Geestelijken.

1536. grootheid, tot zijn gierigheid, tot zijn eerzucht, en tot zijn tiranny. Men voegde'er by: dat deze tyranny zich uitgestrekt had over het ligchaam, over de ziel, en over de goederen van alle de Christenen: dat de Bisschoppen van Romen aan Jesus Christus de bestiering der gewissen, en den wereldlijken Vorsten die van hun eigene Staaten hadden benomen: dat zy Engeland geplonderd hadden, voedende het met droomen, doende daar een bygeloovige dienst aanneemen, en 'er ydele zaaken invoerende: dat deze betrachtingen het Parlement eertijds verplicht hadden den loop van hun schattingen en afpersingen te stutten: maar dat verscheidene van hun Uitgezondenen noch aan alle kanten zich bevlijtigende, om de volkeren hun gepretendeerd gezag te doen erkennen, het Parlement de geenen, welke na den eersten dag van de maand July zulks zouden doen, veroordeelde tot de straffen, verordend door de wet van *Præmunire*; en dat het begeerde, dat d'Amptenaaren, zo burgerlijke als geestelijke, die geen onderzoek zouden doen na d'overtreders van deze wet, daar over gestraft zouden worden.

't Ontwerp van d'andere wet, raakende de privilegien, gesprooten van het Roomsche Hof, wierd voor d'eerste maal in het Hooger Huis geleezen op den 12 July; en den 17 besloot men 'er een wet af te maaken. Men zond het dan aan het Huis der Gemeente, 't geen het des anderendaags, te gelijk met haar goedkeuring, weer aan de Heeren stuurde. Door deze wet vernietigde het Parlement de vrydommen, welken het Hof van Romen aan verscheidene Ligchaamen en Broederschappen van Engeland vergund had; verbrak de Bullen, de Brevetten, en alle d'andere expeditien die deze vrydommen stand deeden houden; bekrachtigde echter de huwelijken, geslooten uit kracht van deze expeditien, behoudens dat ze niet strijdig en waren tegen de wet Godts, of tegen de wetten van den Staat; verklaarde goed alle de consecratien van Bisschoppen, gedaan door 't gezag van de Roomsche Stoel; verordende, dat de geenen, welke eenige vrydommen, geëmaneerd van die Stoel, genooten, hun Acten zouden brengen in de Kancelery, of aan de Commissarissen, ten dien einde door den Koning genoemd; en zei, dat den Aardtsbisschop van Kantelberg dezelve vrydommen door een Mandement, gegeeven onder het groot zegel, weder zou konnen geeven aan de geenen, die ze genooten hadden.

Dit was een doodsteek voor de vrydommen der Abten: maar zy hadden

hadden beslooten, niet te klaagen over deze besnuiking van hun 1536.
grootheid, als zy slechts het overige, 't geen toen ter tyd groot gevaar liep, behouden konden.

Men maakte ook in dit Parlement een wet, raakende de Residentie der Geestelijken. Eenige jaaren te vooren had men een even diergelijke gemaakt: maar gelijk men'er een clausul ingelyfd had, welke hen bevrydde van de Residentie, als zy zich op een der twe Universiteiten in de letteren versterken wilden, waren'er die deze uitzondering misbruikten, en op een der Academien gingen, alleenlijk om zich t'ontlasten van de zorg hunner Priesterschappen, of om in d'ongeregeldheid te leeven. 't Parlement verordende dan, dat in 't toekomende geen Geestelijke, die over de veertig jaaren oud was, bevrijd zou zijn van de Residentie, 't en zy dan dat hy of Overste, of Professor van eenig Collegie ware; en dat desgeenen, die de veertig jaaren noch niet bereikt hadden, niet zouden konnen genieten de vrydom, begreepen in d'oude wet, indien zy d'openbaare lessen niet bywoonden, en 'er d'oeffeningen deeden.

Hendrik verkreeg noch daarenboven een wet, om d'onbillijke aanmaatigingen, welken de Parlementen, geduurende een minderjaarigheid, op de souveraine macht zouden konnen maaken, te vergoeden; dat is dat, wat wetten 'er gemaakt waren eer de Vorst den ouderdom van vier-en-twintig jaaren bereikt had, hy die, als hy 't goed vond, door zijn opene brieven zou konnen vernietigen, aan de welken men in dit geval een zelve kracht toeëigende, als aan ordonnantien van 't Parlement.

De zittingen namen eind op den 18 July, na dat ze zes weeken geduurd hadden. In deze tijd maakte het Parlement verscheidene wetten van d'uiterste aangelegenheid, zonder dat iemand zich daar tegen stelde, of protestatien deed, om ze twyfelachtig te maaken, en hoewel het schielijk beroepen was; 't geen een groot bewijs is, dat de Koning in het hert zijner Onderzaaten met een souveraine macht regeerde, en hen, als hy wilde, vrees en liefde inboezemde.

Maar laat ons komen tot het geen, 't welk toen ter tijd in de Vergadering der Geestelijkheid omging, die veele zaaken te doen had, gelijk de Journaalen van het Hooger Huis aanwijzen, waar van de zittingen dikwils uitgesteld wierden, ter oorzaak dat de Prelaaten die niet bywoonen konden, zijnde altemaal geweldig bezig in de Vergadering der Geestelijkheid.

1536. De zittingen van deze Vergadering vingen aan op den 9. Juny, gelijk Fuller schrijft; zijnde het gebruik van die Regering, dat de Geestelijkheid twe of drie dagen na dat het Parlement opening van haar zittingen had gedaan vergaderde. Kromwel was'er tegenwoordig als Stedehouder Generaal van zijn Meester; maar hy had noch de hoedanigheid van Vicegerent niet, want hy nam plaats na den Bisschop, 't geen hy niet gedaan en heeft toen hy deze hoedanigheid had. En hoewel Mylord Herbert zegt, dat ze hem opgedraagen wierd den 18 July, de dag van descheiding des Parlements, vind ik echter geen openbaar geschrift, dat ze hem zo vroeg geeft.

Kort verhaal van 't geen, 't welk in de Vergadering der Geestelijken omging.

Latimer, Bisschop van Worcester, deed het Sermoen in 't Latijn, en nam tot text deze woorden van den Evangelist Lucas: *De kinderen des wereldts zijn wijzer in het beleid hunner zaaken, als de kinderen des lichts.* Deze Bisschop was de vermaardste Prediker van zijn eeuw. Hy verkoos eenvoudige en lichte materien: maar hy verzelde zijn redenen met deftige en krachtige gebaerden; zulks dat men de natuurlijke swier van zijn Sermoenen boven diepzinniger en meer bearbeide stukken stelde.

Op den 21 dag van Juny begeerde Kromwel, dat de Vergadering het vonnis wegens Anna van Boelans echtscheiding zou bekrachtigen; 't geen hem toegestaan wierd. Maar Fuller droomde buiten twijfel, toen hy schreef, *dat tien dagen te vooren, en daags voor Annas dood, den Aardtsbisschop het huwelijk van deze Dochter met den Koning verbroken had.* Indien hy 'er op gelet, of dat hy de zaak had doorgrond, hy zou gevonden hebben, dat deze Koningin gerecht wierd een maand eer de Vergadering der Geestelijkheid 't vonnis van haar echtscheiding bekrachtigde, en twe dagen na dat deze echtscheiding gedaan was. Maar deze missslag van Fuller belet niet, dat wy ten hoogsten in hem gehouden zijn, wegens de moeite welke hy genomen heeft van uit de Journaalen dezer Vergadering der Geestelijkheid verscheidene gewichtige dingen te trekken, die wy zonder hem niet hebben zouden.

Den 23 dag van de zelve maand stuurde het Laager Huis der Vergadering aan het ander een verzameling van eenige gevoelens, die in het Koningrijk stand gegreepen hadden, en die, na haar oordeel, zo veel dwaalingen of misbruiken waren, welke verdienden dat men een byzondere zorg aanwendde om ze te hervormen. Deze vertooning wierd voorgegaan van een protestatie: dat de Gedeputeerden van het

Ziet Fuller.

het Laager Huis niet van voorneemen waren iets te zeggen, of te doen, 't geen den Koning kon verstooren: dat zy dezen Vorst voor het Opperhoofd erkenden: dat zy t'eenemaal besllooten hadden, hem te gehoorzaamen: dat zy 't aangemaatigd gezag des Paus verzaakten, gelijk ook zijn ordonnantien, en zijn innovatien, welke altemaal door het Parlement waren afgeschaft: eindelijk, dat zy zich zouden houden aan God, en aan zijn geboden; aan hun Koning, en aan de wetten van zijn Staat. 1536.

Zy hadden verzameld tot zeven-en seftig stellingen, welke waren of oude gevoelens der Lollards, of de gevoelens der Reformateurs, of eenige leerstukken der Herdoopers; en daarenboven klaagden zy over het gebruik van verscheidene onsmaakelijke en roekelooze uitdrukkingen. Mogelijk dat deze laatste beschuldiging niet al te veel grondts had, en dat men deze uitdrukkingen verzinde, om de Reformateurs swart te maaken: mogelijk ook dat ze voortkwamen van eenige onbescheidene botterikken, die in hun woestheid en spooreloosheden meer leedts aan hun zijde toebrachten, als zy 'er de belangen af voortzetteden, trachtende zich te dienen van ongerijmde punten, door de welken zy geloofden dat men zich over hen zou verwonderen; terwijl anderen, hoewel veel verstandiger, niet na en lieten zich 'er insgelijks af te dienen, in de gedachte dat zy daar door het volk zouden behaagen. 't Waren voornaamelijk spotteryen tegens 't gebruik van de Biecht, tegens d'Aanroeping der Heiligen, tegens 't Wywater, en tegens andere Ceremonien van de Kerk. Eindelijk, de zelve Gedeputeerden klaagden bitterlijk, dat eenige Bisschoppen hun plicht niet gedaan hadden, om de voortgangen dezer misbruiken te stutten. Deze klacht betrefte baarblijkelijk Kranmer, Latimer, en Schaxton, drie aanzienlijke Prelaaten, als de werktuigen van de voortzetting der gemelde leerstukken. Den eerste onderschraagde die met voorzichtigheid en bondigheid: de twede handhaafde ze met yver en eenvoudigheid: de darde verdedigde ze op een woeste wijs, en vol van onbescheidenheid en hoogmoed. Gelijk de gunst en de bescherming van Anna van Boelan dezen drie Bisschoppen even nut geweest hadden, geloofde men, dat, zy daar af beroofd zijnde, het niet swaar zou vallen hen te bederven, met hen te beschuldigen van zo veel nieuwigheden te hebben verspreid, en doen aanneemen. Deze proef had echter gantsch geen gevolg; staande Kranmer zo wel by den Koning, als ooit. Aldus, op het

 oogen-

1536. oogenblijk dat zijn vyanden de vrucht van hun poogingen verwachtten, verklaarde Kromwel aan de Vergadering: dat Hendrik begeerde, dat men de ceremonien en den dienſt der Kerk hervormen zou volgens Godts woord, en dat men niets zou behouden 't geen niet gegrond en ware op het gezag van deze godlijke regel; dewijl het een belagchelijke zaak was, het Woord Godts voor den oorſpronk der wetten van de Kerk, en der leerſtukken van de Religie t'erkennen, en ondertuſſchen liever toevlucht te neemen tot bloote uitleggingen, of conſtitutien der Pauſen, als tot de Schriftuur.

Ziet de Britanniſche Oudheden, in 't Leven van Kranmer.

Kranmer hield toen ter tijd by hem een Schotsman, Alexander Aleſſe geheeten, vermaard door zijn geleerdheid en godvruchtigheid. Kromwel bracht dezen man in de Vergadering, en verzocht hem, te verklaaren wat hy van de Sakrementen gevoelde. Aleſſe deed een lang vertoog, om te bewijzen, dat'er maar twe Sakrementen waren van godlijke inſtelling, de Doop en 't H. Avondmaal. Stokkeſley, Biſſchop van Londen, trachtte dit vertoog te wederleggen, door een lange redenering, die wel betoonde, dat deze Prelaat de Schoolgeleerdheid en het geeſtelijk recht beter verſtond, als het Evangelie. Den Aardtsbiſſchop van Jork, en andere Prelaaten van dezelve Party, hielpen hem zo goed als zy konden.

Maar Kranmer bewees, in een ſchoon en lang vertoog, dat deze muggezifteryen van de School zonder nutheid waren, en van geen gewicht moeſten wezen. Vervolgens ſprak hy wijdluftig van het gezag der Schriftuur, van het gebruik der Sakrementen, van d'onzekerheid der Overlevering, en van de verdurvenheden welken de Monniken in de leere des Chriſtendoms hadden doen kruipen. De Biſſchop van Hereford onderſchraagde het zeer krachtiglijk. Hy zei tegen d'andere Prelaten: dat de wereld niet langer wilde zijn de zot der Geeſtelijken, welke tot daar toe vervalſchte of verzierde zaaken verkondigd hadden: dat allerwegen de wereldlijke perſoonen de Bijbel lazen, niet alleenlijk in d'overzettingen, maar in d'oorſpronkelijke taalen: dat men zich derhalven zou bedriegen, zo men meende hen voortaan te regeren gelijk voorheen, en daar toe te gebruiken de liſten, die in d'eeuwen van onweetendheid een zo groot gevolg hadden gehad.

Weinig dagen daar na bracht men in het Hooger Huis verſchei-

ſcheidene artijkelen, opgeſteld door den Koning zelve: en deze artijkelen veroorzaakten groote twiſtingen onder de Geeſtelijkheid; zijnde de twe Aardtsbiſſchoppen in 't hoofd van hun partyen. Kranmer, die een Hervorming begeerde, zag in zijn gevoelens, Thomas Goodrich, Biſſchop van Ely; Schaxton, Biſſchop van Sarum; Latimer, Biſſchop van Worceſter; Fox, Biſſchop van Hereford; Hilſey, Biſſchop van Rocheſter; en Barlow, Biſſchop van S. David. In tegendeel Lee, Aardtsbiſſchop van Jork, hield het met den Paus. Men had 'er alreedts blijken af gezien, toen hy, met de geeſtelijke vergadering van zijn Provincie, zo veel moeite had om te beſluiten den Koning de tijtel van *Opperhoofd der Kerken van Engeland te geeven.* Hy had het ook zelfs ſedert die tijd betuigd, zo menigmaal als hy 't had konnen doen zonder zich by den Koning in ongunſt te helpen. Aldus hadden hy en Stokkeſley, Biſſchop van Londen; Tonſtal, Biſſchop van Durham; Gardiner, Biſſchop van Winchester; Longland, Biſſchop van Linkoln; Scherborn, Biſſchop van Chicheſter; Nix, Biſſchop van Norwich; en Kite, Biſſchop van Karliſle, zich altijd geſteld tegen de veranderingen, welken men wilde maaken: maar de Koning bemerkte wel, dat ze 't altemaal met den Paus hielden; Gardiner alleen zich hier in dragende met een diepe en ondoorgrondelijke veinzery. Scherborn, Biſſchop van Cicheſter, deed ook afſtand van zijn Biſdom, om redenen die ik niet en weet. Hy behield zich alleenlijk 400 ponden Sterlings penſioens geduurende zijn leven; en zijn Biſdom wierd gegeeven aan Rijkaard Sampſon, Deken van Hendriks Kapel. Dit alles wierd bekrachtigd door het Parlement. Nix, Biſſchop van Norwich, die Hendrik uitſteekend vertoornd had, door een heimelijken handel welke hy met den Paus onderhield, wierd in een gevangenis geſmeeten, daar men hem zeer lange tijd bewaarde, en eindelijk verweezen tot de ſtraffen en boeten, begreepen in de wet van *Præmunire.* Maar de Koning, betrachtende zijn hoogen ouderdom, en zijnde ten anderen voldaan met zijn onderdaanigheden, herſtelde hem in vryheid, en vergaf hem zelfs zijn misdrijf. Deze Prelaat ſtierf in den jaare 1535. hoewel Fuller achteloos genoeg geweeſt zy om te zeggen, dat hy de Vergadering der Geeſtelijkheid, daar wy tegenwoordig af ſpreeken, bywoonde. Een bewijs daar af is, dat men vind in een wet, gemaakt in het Parlement,

1536

1536. lement, gehouden in dit jaar, dat het Bisdom van Norwich ledig zijnde, de Koning het gaf aan den Abt van S. Beneft; maar dat deze Vorst voor zich behield alle de landeryen en leenen des Bisdoms, en in vergelding eenige Prioorschappen der Provincie van Norfolk aan den Abt gaf; 't geen door het Parlement bekrachtigd wierd.

De zaaken der Religie hielden toen ter tijd bezig alle de raadpleegingen van de Vergadering der Geestelijkheid; welke, na lange dispuiten, overeenkwam wegens zekere artijkelen, waar van wy een extract zullen geeven.

Artijkelen der Religie. *Fuller heeft ze in 't licht gegeeven.*

„Voor eerst wierd vast gesteld: dat alle de Bisschoppen en Predikers last zouden hebben om het Volk aan te beveelen het geloof aan „de H. Schriftuur, en aan de drie Symbolums, dat der Apostelen, „dat van Nicea, en dat van S. Athanasius: dat hen van gelijken bevolen zou worden, alle hun gedachten uit te leggen volgens deze „Schriftuur, en deze Symbolums; zich te dienen van de zelve uitdrukkingen, die zy daar in zouden vinden; en te doemen alle de „Ketteryen, die daar tegen streeden, en inzonderheid de geenen „welke door de vier eerste algemeene Concilien gedoemd waren.

„Ten twede wierd vastgesteld, voor zo veel het Sakrement des „Doops betrefte, dat men het Volk zou leeren: dat dit Sakrement „door Jesus Christus ingesteld was, om aan ons te bezorgen vergeeving „van onze zonden, zonder de welke geen eeuwig leven te verhoopen was: dat niet alleenlijk de bejaarde persoonen, maar ook de „kinderen, konden en moesten gedoopt worden, om door dit middel de vergeeving van hun erfzonde te verkrijgen, mitsgaders de „gaaf van den H. Geest, die hen met de hoedanigheid van Kinderen Godts bekleedde: dat niemand, die alreedts gedoopt was, herdoopt moest worden: dat het geloof der Herdoopers en der Pelagiaanen in dit stuk kettersch en verdoemelijk was: dat de bejaarde „persoonen, die begeerden gedoopt te zijn, berouw en leedwezen „over hun zonden moesten toonen. en een vast geloof der artijkelen „van de Christelijke Religie daar by voegen.

„Ten darde wierd vast gesteld, ter zaake van de Biecht, dat men „het Volk zou leeren, die aan te merken als een zaak ingesteld door „Jesus Christus, en volkomentlijk noodzaakelijk, om de zaligheid „t'erlangen: dat men hen zou zeggen, dat ze bestond in drie daaden, waar van d'eerste behelsde het berouw; de twede de belijdenis, verzeld met een verandering van leven; en de darde de wer-

„ken

„ ken van barmhertigheid, die waardige vruchten der bekeering: dat 1536.
„ het berouw was een inwendige ſchaamte en droefheid, over
„ zonden begaan te hebben, die God vertoornden, en zijn gram-
„ ſchap op den ſchuldige haalden: dat men daar by moeſt voegen het
„ vertrouwen op de godlijke goedheid en barmhertigheid, mitſga-
„ ders de vrucht van dit geloof, dat's te zeggen, de hoop dat God
„ den Boetvaardige alle zijn zonden zou vergeeven, hem voor recht-
„ vaardig houden, en hem in 't getal van zijn kinderen ontfangen,
„ niet ter oorzaak van eenige goede werken, of wel van eenige ver-
„ dienſte die in hem ware, maar alleenlijk om de verdienſte van Jeſus
„ Chriſtus lijden: dat men dit geloof kon verkrijgen, en verſterken,
„ met de beloften des Euangeliums, en 't gebruik der Sakrementen,
„ zich toe te paſſen: dat aldus de belijdenis aan een Prieſter, als men
„ ze kon doen, noodzaakelijk was: dat d'abſolutie van Jeſus Chri-
„ ſtus was ingeſteld; om den Boetvaardige de belofte van Godts ge-
„ nade toe te paſſen: dat d'abſolutie gegeeven zijnde, uit de macht
„ welke Jeſus Chriſtus in zijn Evangelie den Prieſter vergund had,
„ men die voor goed moeſt houden, even of God zelve ze gaf, ge-
„ lijk de Zaligmaaker betuigde: dat niemand het gebruik van d'Oor-
„ biecht moeſt doemen; en dat men 'er in tegendeel toevlucht toe
„ moeſt neemen, tot zijn vertrooſting, en tot de ruſt van zijn ge-
„ wiſſe: dat, hoewel God den Boetvaardige zijn zonden vergaf, al-
„ leenlijk om de voldoening van Jeſus Chriſtus, hy hem echter niet
„ en ontſloeg van de vruchten der boete te draagen; dat's te zeg-
„ gen, te bidden, te vaſten, aalmoeſſen uit te deelen; de kwalijk-
„ verkreegene dingen weder te geeven, en d'ongelijken te vergoe-
„ den; liefddaadig en barmhertig te zijn, en de godlijke wet te ge-
„ hoorzaamen: dat, als de Boetvaardige zich van deze plichten
„ kweet, hy, volgens de Schriftuur, het eeuwig leven zou verkrij-
„ gen, en zelfs ook eenige vermindering van zijn lijden in dit leven;
„ maar dat hy zonder dat niet zalig zou worden.

„ Ten vierde wierd beſlooten, noopende het Sakrement des Al-
„ taars, dat men het Volk zou leeren: dat onder de gedaante van
„ brood en wijn het ligchaam des Zaligmaakers, dat zelve ligchaam
„ 't geen hy van de Heilige Maagd had ontfangen, waarlijk, en in
„ zijn eigen zelfſtandigheid, gegeeven wierd: en dat men het der-
„ halven niet ontfangen moeſt als met d'uiterſte eerbiedigheid; heb-
„ bende een iegelijk alvoorens zich zelve beproefd, volgens de ver-
„ maaning van den Apoſtel Paulus.

1536. „ Ten vijfde wierd vaſtgeſteld, dat men het Volk zou leeren: dat „ men door de rechtvaardigmaaking verſtaan moeſt de vergeeving „ der zonden, en de herſtelling van de menſch in de liefde Godts, „ dat 's te zeggen, een volmaakte wedergeboorte in Jeſus Chriſtus: „ dat, om tot deze volmaakte vernieuwing te geraaken, men heb- „ ben moeſt berouw, geloof, liefde, in de daad zelve van de we- „ dergeboorte, en in haar gevolgen: dat de goede werken, die ter „ zaligheid noodzaakelijk waren, niet alleenlijk beſtonden in d'uit- „ wendige daaden, maar ook in d'inwendige beweegingen, voort- „ gebracht door de genade, en door den H. Geeſt: dat d'uitwerkin- „ gen van deze beweegingen waren; vrees en liefde voor God; ver- „ trouwen op zijn barmhertigheid; een volkomen toeverlaat op zijn „ byſtand; geduld in de tegenſpoeden; haat tegens de zonde, met „ het beſluit en de wil van'er niet meer in te vallen; en in een woord, „ alle de geſteldheden en de deugden, welke eenige betrekking tot „ het Evangelie hadden.

d'Andere artijkelen betreften den dienſt der Kerk.

„ En voor eerſt, wat belangt de Beelden, men moeſt het Volk „ leeren: dat der zelver gebruik op de Schriftuur gegrond was: dat „ ze dienden om den geloovigen een goed voorbeeld te geeven, en „ hun aandacht op te wekken: dat het derhalven raadſaam was, dat men „ ze in de Kerken behield. Niettemin, om te beletten, dat het Volk „ weder verviel in de bygeloovige dienſt, tot de welke men geloofde „ dat het zich voorheen had laten vervoeren, moeſt men 't onder- „ derrechtingen geeven, om de misbruiken ten dezen opzichte te „ hervormen, en d'afgodery voor te komen. Men had dan laſt om „ hen te leeren, dat, als zy wierook voor de Beelden brandden, als „ zy 'er de kniën voor boogen, als zy 'er offeranden aan deeden, als „ zy hen eerbiedigheid beweezen, zy deze dienſt betrachten moe- „ ſten als een betrekkelijke dienſt, die tot God, en niet tot het beeld, „ ging.

„ En belangende d'eer, welke men aan de Heiligen betoonde, „ de Zielzorgers hadden laſt om aan het Volk te verklaaren: dat, „ zonder te verhoopen dat men door het toedoen der Heiligen de din- „ gen zou verkrijgen, welken God alleen kon geeven, men zich voor- „ ſtellen moeſt de Heiligen t'eeren, als ſchepſelen verheven in glo- „ rie, hen in hun deugden na te wandelen, en te volgen het heerlijk „ voorbeeld van veelen onder hen, die om de verdediging der waar- „ heid geſtorven waren.

Wat

„ Wat betreft d'aanroeping der Heiligen, men moest het Volk „ aankondigen: dat het goed was hen te bidden, dat zy voor „ de geloovigen wilden bidden, of wel met de geloovigen; maar dat „ men af moest snijden alle de misbruiken, die in deze wijze van „ aanroeping mochten komen te kruipen. Daarenboven, hoewel „ men besloot, hun vierdagen altijd te houden, wierd'er niettemin „ vastgesteld, zo'er de Koning eenigen van afschafte, dat men deze „ ordonnantie zou gehoorzaamen. 1536.

„ Noopende de Ceremonien, men besloot, het Volk te leeren: „ dat, ver van ze te verwerpen, men ze behouden moest, als goed „ en prijselijk; vermits ze een verborgen zin in zich beslooten, en „ de ziel opwekten om zich ten Hemel te verheffen: dat men „ deze gedachte moest hebben van de Sieraaden des Priesters, welke „ de luister des diensts verheften: dat insgelijks 't gebruik van Wy-„ water heilzaam was, als in de geheugenis herroepende de verbeel-„ dinge van de Doop, en van Jesus Christus bloed: dat men zich „ ook dienen moest van Gewijd Brood, 't geen het zinbeeld was „ van de vereeniging der Geloovigen in Jesus Christus; en een ver-„ beelding van het Sakrement: dat, als men op Mariæ-reiniging van „ over al Kaarsen aanbracht, zulks geschiedde, om te betekenen, dat Je-„ sus Christus een geestelijk ligt is: dat op Asschenwoensdag een Asch-„ kruis te haalen was, zich zelve vermaanen tot de boete, en aan „ zich vertoonen de noodzaakelijkheid van op de dood te denken: „ dat op Palmzondag Takken te draagen was, zucht betuigen om Je-„ sus Christus zodanig t'ontfangen als hy in Jerusalem trad; dat op „ Goede Vrydag voor het Kruis te knielen, en het zelve te kussen, „ was, de geheugenis vieren van Jesus Christus dood, en van zijn be-„ graaving: dat men de Doopvonten kon wyen, zich dienen van d'ou-„ de Duivelbesweeringen, en dezelve Zegeningen als voorheen be-„ houden.

„ Eindelijk, belangende het Vagevuur, men besloot, het Volk „ te leeren: dat het een goed werk, en een daad van liefde was, „ voor d'overleedenen te bidden: dat dit gebruik van 't begin af in „ de Kerk geweest had: dat het derhalven Christelijke liefde was, „ voor de zielen te bidden, en te doen bidden; Missen tot hun ver-„ lossing te doen zingen; een byzondere dienst daar toe te verorde-„ nen; en met dit inzicht aalmoessen te geeven: dat niettemin, dewijl de „ Schrittuur niet en meldde, noch de plaats daar deze zielen waren,

1536. „ noch de pijnen welken zy leeden, men ze beveelen moeſt aan de „ barmhertigheid Godts, en verſcheidene misbruiken, onder den „ dekmantel van 't Vagevuur ingevoerd, afſchaffen; als de kracht „ toegeſchreeven aan de vergeevingen der Pauſen, om 'er de zielen „ uit te verloſſen; de gewaande macht van zekere Miſſen, gedaan „ op zekere plaatſen, of voor zekere beelden; en verſcheidene an- „ dere diergelijke dingen.

Deze artijkelen aldus opgeſteld, en door den Koning zelve op verſcheidene plaatſen verbeterd, of verzacht zijnde, wierden vervolgens getekend van Kromwel, van den Aardtsbiſſchop Kranmer, van zeventien Biſſchoppen, van veertig Abten, of Prioóren, en van vijftig Aardtsdiakenen, en Gedeputeerden van het Laager Huis der Geeſtelijkheid. Onder de laatſten waren Polydorus Virgilius, en Petrus Vannius, gelijk men ziet uit het origineel van dit ſtuk, 't geen noch in wezen is.

Ziet de Byvoegingen aan het eind van dit Deel.

Zo haaſt als het getekend was, deed de Geeſtelijkheid het den Koning ter hand ſtellen, die 't bekrachtigde, en laſt gaf, dat men het zou drukken, en 'er een voorreden onder zijn naam aan maken. De voorreden behelſde: („) dat Hendrik aan d'eene kant betrachtende, „ dat zijn plicht hem voornaamelijk verbond, om het woord en de „ geboden Godts te doen aanneemen en onderhouden, mitſgaders „ een gelukkige gelijkformigheid van leere door zijn gantſche Ko- „ ningrijk te beveſtigen; en verneemende aan d'andere kant met „ droefheid, dat de verdeeldheid onder zijn Onderzaaten ingekroo- „ pen was, ter oorzaak van hun verſcheidene gevoelens raakende het „ geloof en de ceremonien, hy zelve voor eerſt gearbeid had om deze „ materien te verklaaren: dat hy daar na aan de Geeſtelijkheid laſt „ had gegeeven, om de zelven wel t'examineren: dat de Biſſchoppen, „ en d'andere Geeſtelijken, een Uitlegging der gewichtigſte punten „ opgeſteld hebbende, welke hem docht over een te komen met het „ woord Godts, en gemaakt te zijn met een goed oordeel en ver- „ nuft, hy geloofde, dat ze aan de Kerk van Engeland nut wezen, en „ 'er d'eendracht en eenigheid zou konnen herſtellen: dat hy derhal- „ ven beval, dat men ze zou drukken; vermaanende zijn Volk om „ ze t'ontfangen; en biddende God, de zelve te willen verzellen „ met de lichten van zijn genade, op dat men ze leezen mocht met „ zo veel yvers tot de vrede en d'eenigheid, als hy zelve gehad had „ om ze op te ſtellen, en in 't licht te geeven: dat, zo deze vruch-

Deze Artijkelen worden uit laſt des Konings in 't licht gegeeven.

„ ten

„ ten van zijn yver eenige uitwerking hadden, zulks hem aanmoedi- 1536.
„ gen zou tot nieuwe moeiten te neemen, om Godts eer voort te zet-
„ ten, en het geluk en de gerustheid van den Staat te bevestigen.

Maar daar was een groote verscheidenheid van oordeelen en gevoelens hier over. De geenen, die wenschten, dat men de Kerk doch eens hervormen mocht, verheugden zich, dat de Koning 'er aldus de weg toe nam; en zy geloofden, dat zijn verklaaring hen andere veranderingen beloofde. Ten minsten hadden zy het vermaak van hier door te zien: („) dat in 't toekomende de Schriftuur, en „ de Symbolums van d'eerste Kerk, de regel en rechter der leere zou- „ den wezen: dat men niet meer spreeken zou, noch van Overle- „ vering, noch van Dekretaalen: dat de waarachtige grond van het „ Christelijk geloof bevestigd zijnde, de hairkloveryen der Schoollee- „ raaren het niet meer van wederzijde onzeker zouden maaken: dat „ de voorwaarden van het verbond, gemaakt tusschen God en den „ mensch, door de bemiddeling van Jesus Christus, eindelijk ver- „ klaard waren: dat d'onmiddelijke dienst der Beelden afgeschaft was; „ en de regelrechte aanroeping der Heiligen veranderd in een enkel „ gebed om voor de geloovigen te bidden: dat de wezendlijkheid „ van 't Vagevuur door de Schriftuur twijfelachtig was verklaard. Alle deze voordeelen scheenen hen van d'uiterste aangelegenheid. Maar hun vreugd was niet volmaakt, ter oorzaak dat men vast gesteld had de noodzaakelijkheid van d'Oorbiecht, en de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrement; en dat men noch een soort van eerbiedigheid voor de Beelden, en van aanroeping voor de Heiligen, behield. Wat 'er af zy, zy geloofden, een groot voordeel behaald te hebben; dewijl de materien van 't geloof onderzocht konden worden, en dat eenigen der grofste misbruiken hervormd waren. De verslagenheid was in tegendeel zeer groot aan de zijde der aanhangers van d'oude Religie. Vier Sakrementen in het nieuw Reglement stilswijgende voorbygegaan, dat beloofde genoegsaam, dat de kwalijkmeenende persoonen 't gebruik daar af verwaarloozen zouden. Ten anderen stond de vruchtbaare Koophandel van 't Vagevuur t'eenemaal te gaan leggen: en hoewel men verklaard had, dat het goed was aalmoessen te geeven, om voor d'overleedenen te doen bidden, moesten echter de mildheden des volks in 't kort verminderen; dewijl men hen in d'onzekerheid liet, of de deerlijke vertellingen van de pijnen des Vagevuurs waarachtig

Verscheidene oordeelen over deze zaak.

 waren,

1536. waren, en of de Miſſen de kracht hadden van'er de zielen te doen uitgaan. In een woord, deze eenige omſtandigheid, dat de materien van 't geloof in twijfel getrokken, en geëxamineerd konden worden, bedroefde geweldig de verdedigers der misbruiken; vermits zy deze ſtap aanmerkten, als een voorſpel van 't geen geſchieden zou.

De Roomſchkatholijken der andere landen trokken echter eenig voordeel uit de verliezen, welken hun Religie leed. Zy boezemden den volkeren in: dat het volkomentlijk noodzaakelijk was met de Roomſche Stoel vereenigd te zijn: dat de geenen, die zich daar van ontbonden, zich van de Religie afzonderden, zelfs zonder 'er in 't eerſt het voorneemen toe te hebben; getuige de Koning van Engeland, die van te vooren betuigd had, dat hy de Katholijke Religie in haar geheel zou behouden, en die 'er echter groote veranderingen in maakte.

Eenigen der bezadigſten onder hen beleeden ondertuſſchen, dat 'er in deze artijkelen een ſchoone vermenging van gemaatigdheid en voorzichtigheid was. De Keizer zelve, en zijn wijſte Godtsgeleerden, vonden de manier en het oogmerk zo goed, dat men, eenige jaaren na dat ze in 't licht gegeeven waren, het *Interim* voor den dag zag komen, 't geen met deze artijkelen in verſcheidene zaaken overeenkomſt had. Een iegelijk weet, dat dit *Interim* aldus genoemd wierd, om dat het een Reglement was, 't welk zo lang onderhouden moeſt worden, tot dat alle de zaaken in een algemeen Concilie geëxamineerd, en uitgeweezen waren.

De ſtrafſten hekelden deze Uitlegging, merkende die aan als een vrucht van de ſtaatkunde, van de believing, en van het belang, niet als een werk gemaakt zonder mank te gaan, en in het voorneemen van de waarheid te beveſtigen, op een vrye manier, en eener Vergadering van Godtsgeleerden waardig. Maar eenige anderen antwoordden: dat het zeer ſwaar viel, eensſlags tot de volmaaktheid te geraaken: dat verſcheidene Biſſchoppen, en Theologanten, in 't begin geen ordentelijke kennis van alle de materien hadden gehad; en dat, zo zy zich in zekere ſtukken overſtaag hadden laaten ſteeken, zulks eer door onweetendheid, als door ſtaatkunde, of door ſwakheid, geſchied was: dat, volgens het voorbeeld van onzen Zaligmaaker, die zijn Diſcipelen niet als by trappen onderweezen had, om hen niet te veel te belaaden; en volgens dat der Apoſtelen.

welke,

welke, verre van Moſes ceremonien eensſlags af te ſchaffen, believing voor de Jooden hadden gehad, tot zo ver dat zy in hun Tempel gingen, en aldaar met hen offerden, om hen te winnen, de Reformateurs in een oogenblik geen algemeene verandering hadden moeten maaken: dat het in tegendeel raadſaam had geweeſt, de Reformatie met de Geeſtelijkheid aan te vangen, en haar onweetendheid allengskens te verdrijven, op dat het volk vervolgens te beter onderweezen mocht worden: dat in deze gelegentheid onſtuimiglijk te werk te willen gaan, en alle dingen met een ſlag te doen, het middel geweeſt zou hebben om dit groot voorneemen in 't voetzand te helpen, en lieden afkeerig te maaken, welken men anderſins van langſaamer hand kon winnen: eindelijk dat, de heimelijke handel der Bedelmonniken het volk gereed gemaakt hebbende tot te muiten, het geweeſt zou hebben hen de wapenen in de hand geeven, de zaaken al te ver voort te ſtuwen. 1536.

Een dag voor dat de Geeſtelijkheid ſcheidde, ſtelde Fox, Biſſchop van Hereford, haar een Geſchrift ter hand, tegen de dagvaarding des Konings op 't Concilie van Mantua. Waarlijk, Hendrik had'er af geappelleerd van de Stoel van Romen aan een algemeen Concilie. Niettemin, gelijk hy in een geeſtelijke Vergadering, als die, weinig rechts te gemoet zag, geloofde hy 't noodzaakelijk, de redenen bekend te maaken, die hem beletteden d'uitſpraak van zijn zaak daar aan te verblijven: maar hy wilde alvoorens gaarne 't gevoelen der Geeſtelijkheid hier over weeten. Haar antwoord behelſde dan in ſubſtantie: dat algemeene Concilien, wettiglijk vergaderd, onder het beleid van den H. Geeſt, en op een vrye plaats, met de vereiſchte omſtandigheden en voorwaarden, een treffelijke inſtelling der oude Vaders waren, om het geloof wel te beveſtigen, om de ketteryen uit te rooyen, om de ſcheuringen te heelen, en om de gantſche Kerk in een volmaakte eenigheid te houden; maar dat aan d'andere kant algemeene Concilien, die niet en verzamelden, als om den haat te verzaaden, om d'eerzucht te voldoen, en om de tijdelijke belangen van eenige perſoonen te bevoorderen, niet als zeer verdurvene vruchten konden voortbrengen: dat Gregorius Nazianzenus deze waarheid wel gekend had, hy die geloofde, *dat men trachten moeſt geen vergaderingen van Biſſchoppen te maaken*; en die zei, *dat hy ze nooit een goede werking had zien voortbrengen; dat d'ydele glorie daar heerſchte; dat het bedrog 'er de raadſlagen der wij-*

De Geeſtelijkheid verklaart zich tegen het Concilie, vergadert door den Paus.

Ziet onze Verzameling, N°. 62.

zen

1536. *zen dempte; en dat, in plaats van de ziekten der Kerk te verdrijven, zy die maar verargerden.* Dat het derhalven aan de voorzichtigheid der Christene Vorsten toestond, alle dingen in 't werk te stellen om een zo groot ongeluk voor te komen; of dat men, eer men een Concilie vergaderde, onderzoeken moest: I. wie bevoegd was om het zelve te beroepen: 2. of 'er goede redenen waren om het te doen: 3. welke persoonen het, als Rechters, by zouden woonen: 4. op wat manier men 'er tot d'ondervorsching der zaaken zou treden: 5. wat dingen 'er verhandeld zouden worden. Wat het eerste punt belangt, de Geestelijken van Engeland maakten hun verklaaring, dat zy niet en geloofden, dat de Paus, noch eenig Vorst ter wereld, de macht had van een Concilie te beroepen, zonder de toestemming der andere Christene Vorsten, ten minsten der souveraine Vorsten.

Dit antwoord wierd getekend van Mylord Kromwel, van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van veertien Bisschoppen, van veertig Abten, Prioors, of Klerken der provincie van Kantelberg. Maar de Boeken melden niet, of de Geestelijkheid der provincie van Jork deze zelve redenen, en d'artijkelen, daar wy voorheen af gesproken hadden, tekende. 'k Geloof echter, dat men 'er niet aan twijfelen moet.

De Koning geeft zijn Manifest tegens het Concilie van Mantua in 't licht.

Hendrik in een zo gewichtige zaak de toestemming zijner Geestelijkheid verkreegen hebbende, gaf een lange en nijpende protestatie tegens het Concilie van Mantua in 't licht, en wees daar in aan: („) dat de macht van deze algemeene Vergaderingen der „Kerk te beroepen den Pausen geensins toekwam: dat d'oude „Keizers die hadden konnen pretenderen; maar dat sedert hen „de Christene Vorsten daar altemaal deel aan hadden: dat daarenboven de Bisschop van Romen geenig gezag in Engeland „hebbende, niets hem de macht gaf van des zelfs volkeren tot „dit Concilie te beroepen: dat de plaats noch vry, noch bekwaam „was: dat men ten anderen niets goedts zou doen in een Concilie, daar de Paus in zou voorzitten; dewijl het voornaamste „oogmerk van een diergelijke vergadering was, de macht der „Roomsche Opperpriesters tot haar oude paalen te brengen: „dat, wat hem belangde, hy uit al zijn hert een vry Concilie begeerde; maar dat voor eerst dat van Mantua het niet kon wezen; en dat het ten anderen was zijn tijd kwalijk neemen, de

„Kerk

,,Kerk te willen vergaderen als de geheele Chriſtenheid in vuur en 1536.
,, vlam ſtond, en dat twe machtige Monarchen, de Keizer en de Ko-
,, ning van Vrankrijk, malkander den oorlog aandeeden. *Hy voegde*
,, *'er by*: dat de Paus zelve deze geſteldheid verkoozen had, op dat wei-
,, nige Prelaaten zich op dit Concilie konnende vervoegen, zijn par-
,, ty 'er alvermogende zou wezen: dat echter deze loosheid weinig
,, werkings zou hebben; beginnende de wereld t'ontwaaken; konnen-
,, de een iegelijk de Schriftuur leezen; en zijnde de volkeren niet
,, meer zo lichtgeloovig, noch zo gemakkelijk om den tuin te lei-
,, den, als voorheen *Hy betoonde vervolgens*: dat zijn onderzaaten
,, gantſch geen zekerheid zouden vinden in op dit Concilie te gaan:
,, dat men zich geenſins verlaaten kon op de paſpoorten der Pauſen,
,, welke zo dikwils hun beloften en eeden gebroken hadden: dat, hoe-
,, wel hy de Roomſche Stoel uitſteekend verplicht had, hy echter
,, geen ſtaat moeſt maaken op de vriendſchap van Klement, die
,, hem op de ſmaadelijkſte wijze des wereldts had gehandeld, en die
,, ſedert drie volle jaaren niet af en liet van d'andere Vorſten te ver-
,, zoeken, hem aan te taſten, of hem ſchade toe te brengen: dat hy
,, om deze inzichten op geen Concilie zou gaan, vergaderd door
,, den Biſſchop van Romen; maar dat, zo de vrede in de geheele
,, Chriſtenheid herſteld was, hy met blijdſchap bewilligen zou, dat
,, men een recht algemeen Concilie vergaderde: dat hy tot die tijd
,, toe alle d'artijkelen des geloofs in zijn Koningrijk zou behouden,
,, en liever 't leven en de Kroon verliezen, als toeſtaan dat men een
,, der gronden van de Religie om ver wierp: dat hy in dit beſluit pro-
,, teſteerde tegen alle Concilie, gehouden te Mantua, of wel elders,
,, door het gezag des Biſſchops van Romen: dat hy 't voor geen wet-
,, tig Concilie zou erkennen, en 'er noch de Deciſien, noch de de-
,, kreeten, af aanmerken.

In deze tijd verwekte Reinoud Polus, die van Koninglijken bloede was, afdaalende van zijns Moeders zijde van den Hertog van Klarence, Broeder van den Koning Eduard de IV, en zijnde van zijns Vaders zijde in de zelve graad aan Hendrik vermaagſchapt, zich een algemeene achting, door zijn geleerdheid, en andere uitſteekende hoedanigheden. De Koning had hem in den beginne verordend tot d'eerſte waardigheden der Kerk van Engeland; ſtellende zich voor, hem zo groot te maaken door verkreegene weetenſchappen, als hy 't alreedts was door zijn geboorte, welke een natuurlijke min-

1536. lijkheid en edelmoedigheid even zeer onderschraagden. Met dit inzicht gaf hy hem het Dekenschap van Exeter, en verscheidene andere beneficien, waar van d'inkomsten moesten dienen, om hem in de vreemde landen t'onderhouden. Polus wierd na Parijs gezonden, daar hy eenige jaaren verbleef, en daar hy zich ook zijn ongenade op den hals begon te haalen: want Hendrik hem gebeden hebbende, hem te helpen, om d'uitspraaken der Academien van Vrankrijk, raakende de nietigheid van zijn huwelijk, te verkrijgen, ontschuldigde hy 'er zich af, zonder zich echter opentlijk tegens den Koning te verklaaren. Hier na trok hy weer over de Zee; en, gelijk hy zelve schrijft, hy was in de Vergadering der Geestelijkheid, toen men den Koning de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk opdroeg. En buiten twijfel stemde hy daar in toe met d'andere Geestelijken; dewijl hy, zitting hebbende in de Vergadering ter oorzaak van zijn Dekenschap, het zelve noch verscheidene jaaren behield. Van Londen vervoegde hy zich te Padua; daar hy de kennis en de vriendschap verkreeg van eenige persoonen van een hooge achting, welke zich beyverden tot het leezen der oude Latijnsche Auteurs, en tot de studie der Welspreekendheid. 't Waren Contareno, Bembo, Caraffa, Sadoletti, en verscheidene anderen, die naderhand zeer vermaard wierden. Alle deze groote Mannen lieten Polus echter 't voordeel van de Welspreekendheid; en hy is voor een der doorluchtigste Orateurs van zijn eeuw gehouden geworden.

Reinoud Polus doorluchtig Orateur, des Konings Neef.

Hendrik herriep hem verscheidene maalen by zijn persoon, willende zich in zijn zaaken van hem dienen; maar Polus schoot het lange tijd van zijn hals: doch eindelijk ziende, dat zijn uitvluchten niet gelden mochten, ontbood hy aan de Koning, dat hy niet goed keurde 't geen in Engeland gedaan was, 't zy in de zaak der echtscheiding, 't zy in die der vredebreuk met Romen. De Koning wenschende te weeten, wat redenen zijn Neef had om deze twe zaaken te doemen, stuurde hem een Boek, geschreeven door Sampson, tot de verdediging van d'eene en d'andere. Hier op maakte Polus zijn Boek van de *Geestelijke Eenigheid*; en hebbende het aan de Koning gezonden, deed hy het weinig tijdts daar na drukken. In dit Boek wraakte hy Hendriks beleid; perste hem om zich weer onder de gehoorzaamheid van de Roomsche Stoel te stellen; en kon het niet doen, zonder 'er krachtige en beleedigende uitdrukkingen toe te gebruiken. Na de maat dat hy de Pauselijke macht verhefte, maakte hy het souverain

In 't Jaar 1536 Schrijft een Boek, daar hy den Koning zeer kwalijk in handelt.

verain gezag der Koningen verſmaadelijk: en niet vernoegd met Hendrik by Nabuchodonoſor vergeleeken te hebben, beſwoer hy den Keizer, zijn wapenen liever tegens dezen Vorſt, als tegens den Turk, te wenden. Dit Boek wierd meer geacht ter oorzaak van zijn Auteur, en om de welſpreekendheid en punten van de geeſt die daar in uitblonken, als om een juiſte en bondige redenering. Wyders, d'oneerbiedige manier, op de welke hy 'er zijn Vorſt in handelde, betoonde genoegſaam, dat de lucht van Italien hem veranderd, en zijn verblijf te Padua die grootmoedigheid, welke hem ingeboren was, verduiſterd had. 'k Spreek hier niet van de ſchertſeryen, daar hy Sampſon mee narde, terwijl hy hem wederley. De Koning ontbood hem, dat hy te Londen zou komen, om hem verlichting te geeven over eenige plaatſen van dit Boek: maar ziende, dat de loosheid niets te weeg zou brengen, nam hy toevlucht tot de ſtrafheid, en ontblootte hem van alle zijn waardigheden, waar af het verlies hem echter zo veel te minder ſmertte, dewijl de Keizer en de Paus zorg droegen om het te vergoeden. Naderhand gaf men hem een Kardinaalshoed, in een tijd dat hy noch maar Diaken was. Eenigen hebben geloofd, dat de voornaamſte oorzaak van zijn kanting tegens Hendrik een heimelijke zucht was, welke hy voor de Princes Maria had. 1536

Hendrik ontbloot hem van alle zijn Waardigheden.

Zo haaſt als zijn Boek in 't licht was gekomen, belaſtte de Koning zijn Geeſtelijken, het te wederleggen. Terſtond ſchreeven Stokeſley en Tonſtal aan Polus een lange en geleerde Brief, tot verdediging van 't geen in Engeland gedaan was. Gardiner gaf zijn Boek van de *Waare Gehoorzaamheid* in 't licht; en Bonner, een man dien de begeerte om zich te bevoorderen een uitſteekenden yver inboezemde om Hendriks belangen te handhaaven, maakte 'er een voorreden aan. De Koning ondertuſſchen, die voor Polus iets ſtraffers als dit alles bereidde, had niet zo haaſt gezien, dat men hem niet zou konnen veroordeelen dan wegens halſterrigheid en afwezen, of hy ontlaſtte zijn gramſchap op dezen vyand.

Men ſchrijft verſcheidene Traktaaten tot Hendriks verdediging.

Laat ons dit byzonder onderwerp verlaaten, om van een algemeener en gewichtiger zaak te ſpreeken. 't Parlement had een vonnis gegeeven tot de vernietiging der Kloosters; maar ik zou niet precijs konnen zeggen, op wat tijd het in 't werk geſteld wierd. 'k Heb alleenlijk gezien het origineel van de commiſſie en d'inſtructien, die de geenen hadden, welken men noemde om de Kloosters van de Stad en de gebuurſchap van Briſtol te bezoeken. d'Anderen waren even

 eens.

1536. eens. De geenen, daar ik af ſpreek, waren gedateerd den 28 April; dat 's te zeggen, dat ze vervaardigd waren na het einden der zittingen van het Parlement. Zy behelſden, dat de Bezoekers hun bericht zouden doen binnen d'Octava van St. Michiel. Maar ik maak my vroed, dat de dood der Koningin verwarring en onzekerheid in de zaaken veroorzaakt hebbende, de Bezoekers den uitſlag van de houding des nieuwen Parlements verwachten wilden, eer zy zich wikkelden in een onderneeming, die hen dreigde met de haat van veele lieden. 't Is deze gedachte, welke my het verhaal van deze zaak tot hier toe heeft doen uitſtellen: en ziet hier terſtond een extract van hun Inſtructien, die men wijdloopiger in onze Verzameling zal vinden.

N°. 63. Inſtructien tot de vernietiging der Kloosters.

d'Auditeurs van het Hof der Vermeerderingen wierden hier mee belaaden. Drie of vier van hen hadden laſt, om hun inſtructien in ieder byzonder bezoek uit te voeren: en een Auditeur, of een Ontfanger, by zich hebbende een der Secretariſſen van het eerſte bezoek der Kloosters, moeſt in ieder Provincie vergaderen drie wijze en deftige perſoonen, genoemd door den Koning, en ieder Klooſter in hun tegenwoordigheid aankondigen 't vonnis van haar vernietiging, na 'er den Geeſtelijken hun commiſſie afgetoond te hebben. Vervolgens moeſten deze commiſſien den Overſte, of den voornaamſten Officier van 't Klooſter, met eed verbinden, om te belooven, dat hy de rechte ſtant van het Huis zou verklaaren, dat hy metten eerſten voor het Hof der Vermeerderingen zou verſchijnen, en dat hy ondertuſſchen niet en zou raaken aan eenig ding 't geen 'er aan behoorde. Dit gedaan zijnde, moeſt men onderzoeken; hoe veel Monniken in ieder Klooſter waren; hoe zy 'er leefden; hoe veel van hen Prieſters waren, hoe veel 'er waren, welke wenſchten in andere Broederſchappen geplaatſt te worden; en hoe veel die diſpenſatie verzochten, om weer in de wereld te keeren. Zy hadden ook laſt om het zilverwerk en de timmeragie te waardeeren; een lijſt te maaken van de dienaars, welken de Geeſtelijken onderhielden; 't zegel en de papieren van ieder Huis te neemen; die in een zekere plaats op te ſluiten; een inventaris te maaken van alle de meubelen en het vatwerk, welke ieder Klooſter toebehoord hadden, voor den eerſten dag van Maert dezes jaars; de ſchulden van het Huis op te ſchrijven; alle de dingen, die zy daar zouden vinden, te doen waardeeren, en ze te geeven in de bewaaring der Overſten, tot nader order, uitgezondert

dert het zegel, de juweelen, en 't zilverwerk; den Overften te verbieden, aan d'inkomften hunner Huizen te raaken, dan voor zo veel als noodzaakelijk zou zijn tot het onderhoud van hun perfoonen. Deze Commiffariffen moeften ook noch verneemen, wat contracten de Geeftelijken federt een jaar gemaakt hadden, te rekenen van den 4. February af. Eindelyk, zy hadden laft, om de Monniken, die het Kloofterleven niet verlaaten wilden, aan de groote Kloofters van de gebuurfchap te beveelen; de geenen, die weer in de wereld wilden keeren, aan den (a) Aardtsbiffchop van Kantelberg, of aan de Kancelier, te ftuuren, om hen te geeven daar ze de reis mee konden doen, nadat de plaatfen ver van malkander gelegen waren. Daarenboven, ieder Overfte had order, om zich te vervoegen in het Hof der Vermeerderingen, 't geen hem een penfioen voor zijn leven zou toeleggen. 1536.

(a) *Hier door ziet men, dat Kromwel noch geen Vicegerent was; want zo haaft als hy't was, gaf hy de difpenfatien om het Kloofter te verlaaten.*

Gelijk het bericht dezer Commiffariffen onder de Regering van Maria uit de Gemeene Boeken weggenomen wierd, weeten wy niet, op wat wijze zy zich van hun commiffie kweeten. Maar de Schrijvers, welke dicht aan die tijd geleefd hebben, vertoonen ons hun beleid op een zeer haatelijke manier, en zeggen, dat men tien duizend perzoonen noodzaakte in armoede de koft te gaan zoeken, hebbende ieder Monnik niet meer gekreegen als acht rijksdaalders, en een kleed. d'Inkomften dezer Kloofters bedroegen in 't geheel 332800 guldens, of daar ontrent. Hun meubelen, zilverwerk, juweelen, en andere draagbaare goederen, wierden op ruim een millioen gefchat. Eindelijk, men zei toen iets, 't geen mogelijk niet zonder grond was, te weeten, dat de Commiffariffen al zo veel zorgs droegen om zich te verrijken, als om des Konings koffers te vullen. Men brak de meeften der Kloofters en Kerken af: men verkocht de materiaalen, het lood, en de klokken; 't geen groote klachten moeft verwekken, en een uitfteekend misnoegen veroorzaaken.

Algemeen misnoegen, veroorzaakt door de vernietiging.

De Monniken der veroordeelde Kloofters feilden ook niet de vernietiging, welke men gedaan had, voor onrechtvaardig en heiligfchendig uit te krijten. Zy gingen over al zeggen, dat men die zelve rijkdommen, welken de Geloovigen van verfcheidene eeuwen in de beweegingen van hun godvruchtigheid aan God en de Heiligen hadden gewyd, genomen, en tot onheilige gebruiken aangewend had. Zy voegden 'er by, dat de Koning in 't eerft byzondere perfoonen van eenige Kloofters, welke mifdaadig waren gevonden, aangetaft

1536. bende, zich van dezen dekmantel diende, om de Kloosters zelven te verdelgen; 't geen, zeiden zy, een beleid was, daar men geen voorbeeld af had. d'Adel, welke rekende, dat haar Voorouders deze Broederschappen gesticht, of verrijkt hadden, en die 'er een eerlijke vertrekplaats voor de kaale Edellieden, en voor de kinderen der al te swaare huisgezinnen, in vond, klaagde geweldig over het ongelijk, 't geen deze vernietiging haar deed. En wat het volk belangt, het morde over dat men haar zulke goede herbergen benomen had; want de reizigers en vreemdelingen waren gemeenlijk welkom aan de tafel der Abten. d'Armen insgelijks, welke dikwils leefden van de dingen, die de Monniken aan hen uitdeelden, konden zodanig een verlies niet met een gerust gemoed verdraagen. Eindelijk, de domme godvruchtigen beeldden zich in, dat de zielen hunner vrienden in't toekomende gedwongen zouden zijn in't Vagevuur te blijven, zo 'er geen liefddaadige lieden gevonden wierden, die Priesters onderhielden, om alle dagen Missen voor hen te doen leezen.

Men tracht dit morren te stillen.

Om dit morren te doen ophouden, gaf men verscheidene Traktaaten in't licht, in de welken men alle de misdaaden en guiteryen der Monniken ten toon stelde. Maar dit middel bracht geen groote werking voort: want, zei het volk, zo deze dingen waar zijn, waarom worden dan d'Auteurs 'er af niet strengelijk gestraft? waarom wil men niet liever de Kloosters hervormen? waarom moeten de geheele Broederschappen, en de nakomelingen zelfs, om de misdaaden van eenige byzondere persoonen lijden? Ten anderen ontkende men, dat de meesten dezer euveldaaden waarachtig waren: en in een woord, de zelve lieden, die kort te vooren den Monniken en Abten hun rijkdommen en rust benijdden, beklaagden hen nu wel haast, en laakten de geenen, die hen aldus handelden.

Kromwel vond het middel om een gedeelte der misnoegden te doen swijgen. Door zijn raad verkocht de Koning aan d'Edellieden van ieder Provincie de landeryen der Kloosters, welke daar vernietigd waren geworden, en gaf hen die tot een zeer laage prijs; onder voorwaarde, dat ze de gastvryheid zouden onderhouden, gelijk de Monniken gedaan hadden. Dit beleid bracht een dubbelde werking voort: het voldeed den Adel; welke, ziende haar belangen samengevlochten met de rechten van de Kroon, zich ook gehouden vond de wetten, gemaakt tegens de Monniken, goed te keuren en te verdedigen. Ter zelve tijd lieten de gemeene lieden, die de vernietiging

byna

byna niet gedoemd en hadden, als ter oorzaak dat zy 'er goede maaltijden, de heilige dagen, en goede herbergen op hun reizen by verlooren, af van te morren, als zy wisten, onder wat voorwaarden deze landeryen vervreemd waren. Want gelijk hun gulzigheid de voornaamste oorzaak van hun misnoegen was, trooftten zy zich, zo haast als ze zagen, dat den Adel op groote geldboeten gehouden was den vreemdelingen de tafel te geeven, en dat zy 't ook waarlijk deed. Nu moest men noch de lieden voldoen, die zich met geen vodderyen lieten paayen. Om hier toe te geraaken, gaf de Koning, aan wien het Parlement de macht gelaaten had van de Kloosters, welken hy 't raadsaam zou oordeelen, te behouden, vijf Abdyen weder, ten eeuwigduurende aalmoes. Onder deze was d'Abdy Onzer Vrouw van Betlesden, van d'Order der Bernardynen, en van de Provincie van Bedford. Daar na bevestigde hy zes-en-twintig andere Kloosters, tien van Mans-, en zestien van Vrouwspersoonen. d'Opene brieven, welken hy tot hun herstelling gaf, zijn altemaal in de Rollen, hoewel 'er geen Historieschrijver af gesproken heeft. 't Staat te gelooven, dat de Geestelijken van deze Kloosters regelmaatiger leefden als d'anderen; en mogelijk was 't om deze reden, dat men hen niet vernietigde, of liever dat hun vernietiging uitgesteld wierd: want zy wierden eindelijk omvangen in d'algemeene verdelging des jaars 1539. Mogelijk ook dat eenige geschenken, gedaan aan Kromwel, of aan de Bezoekers, hen voor die tocht behielden: want gelijk de buit zeer aanmerkelijk was, arbeidde men met alle macht, om den Ministers de handen te vullen. Wat 'er af wezen mag, de herstelde Monniken waren gehouden de tienden en d'annaten aan de Koning te betaalen, als aan het Opperhoofd der Engelsche Kerk; en zy beloofden, zich aan zijn bevelen en orders t'onderwerpen.

1536.

Ziet onze Verzameling, No. 60. sect. 2.

Maar alle deze voorzorgen beletteden niet, dat men de vernietiging der Kloosters doemde. 't Volk was 'er in 't algemeen kwalijk over voldaan; en by deze misnoegdheid voegde zich noch een andere, veroorzaakt door d'afkondiging van d'artijkelen des geloofs, daar wy alreedts af gesproken hebben. De Geestelijken, die 't noch met het Roomsche Hof hielden, en de gelegentheden verspiedden om 'er 't gezag af te herstellen, feilden niet dit vuur aan te blaazen. 't Was 500 jaaren geleeden, dat men de macht, toegeschreeven aan de Pausen, van de Koningen af te zetten, als een geloofsartijkel aanmerkte. Zy wierd hen opgedraagen in het zelve Concilie, 't geen de Transsub-

't Volk echter tot opstand geneigd.

1536. ſubſtantiatie vaſtgeſteld heeft; en daar zijn in Duitſchland, in Italien, in Vrankrijk, en in Engeland, voorbeelden geweeſt van onttroonde Vorſten, en op vreemdelingen overgedraagene Koningrijken. Deze nieuwe macht had zich waarlijk al ſedert d'achtſte eeuw doen gevoelen, door twe vermaarde afzettingen. In Vrankrijk wierd de Koning Chilperik van den Troon geſtooten, en Pepijn in zijn plaats geſteld. In Italien ſtonden verſcheidene Staaten op tegens de Keizers van 't Ooſten, hun Vorſten. De Pauſen hadden groot deel aan deze twe omkeeringen; hoewel men zeggen kon, dat zy ze eer goedkeurden en bekrachtigden, als dat zy ze deeden ontſtaan. Maar ſedert Gregorius de VII. hebben alle de Biſſchoppen van Romen gepretendeerd, macht te hebben om de Vorſten af te zetten, d'Onderzaaten t'ontſlaan van hun eed van getrouwheid, en de ledige Troonen te vergeeven. Zo eenige Keizers en Koningen tegens een zo tiranniſche aanmaatiging hebben willen opſtaan, zy hebben zich daar door gedompeld in geſtadige beroerten en gevaaren: in plaats dat de geenen, welke vrywilliglijk den hals onder het jok hebben geboogen, zich gezien hebben in een volkomene vryheid van onrechtvaardiglijk te heerſchen, en hun onderzaaten t'onderdrukken, in de ſchaduw van de beſcherming der Pauſen; invoegen dat zy in alle andere zaaken door het Roomſche Hof onderſchraagd zijnde, zich tot deze aanmaatiging gewent hebben. Behalven dat de Bedelmonniken, die meeſters der conſcientien waren, en die hun Generaalen te Romen hadden, d'onderzaaten van een Vorſt, na d'orders die zy'er toe kreegen, konden doen opſtaan, of hen in de plicht en de getrouwheid houden.

Volgens deze regelen geloofden de Monniken van Engeland, genoegſaam bevoegd te zijn om het volk de wapenen te doen opvatten. Hun eigen belang vereiſchte het; hun yver tot d'oude Religie perſte hen daar toe aan; en 't gezag des Paus riep 'er hen zo krachtiglijk toe, als 't 'er ooit hun voorzaaten toe geroepen had, waar van eenigen om diergelijke onderneemingen gecanoniſeerd waren. In der daad, de Paus had Hendrik in de maand Auguſtus des voorgaanden jaars op het Concilie van Mantua gedagvaard, om aldaar t'antwoorden op de dingen, welken men hem te laſt lei; dat hy Katharina verjaagd, en een andere Vrouw genomen; verſcheidene wetten tegens de Kerk gemaakt; en den Biſſchop van Rocheſter, en andere perſoonen, welke weigerden zich daar aan t'onderwerpen, ter dood gebracht had.

En

En het vonnis behelsde; dat, zo Hendrik alle deze misdrijven niet en vergoedde, of dat hy niet verscheen binnen de negentig dagen die men hem gaf, de Paus hem met al zijn aanhangers in den ban deed; hem afzettede van zijn Koningrijk; zijn onderzaaten verbood, hem te gehoorzaamen, en den vreemdelingen, handel of ommegang met hem te houden; alle zijn traktaaten met d'andere Vorsten vernietigde; den Geestelijken zijner Staaten beval, daar uit te trekken; en zijn Adel, de wapenen tegens hem op te vatten. 1536.

Deze bliksemen van 't Vatikaan, die veel van hun kracht verlooren hadden, dewijl ze eertijdts schrikkelijke opstanden veroorzaakt zouden hebben, verwekten eenige stormen, welker geweld echter niet overmaatig groot was. 't Volk hield zich vry stil geduurende den oogst: maar de Koning, die zich ingebeeld had, hen dienst te doen, met de meesten der heilige dagen van dit saisoen af te snijden, om d'inzameling te verlichten, beproefde t'eenemaal het tegendeel. De geesten wierden noch meer verbitterd op het gezicht van een nieuw Kerkelijk Reglement, 't geen door den Vicegerent, uit den naam des Konings, afgekondigd wierd, en d'eerste acte van zuivere en bloote opperhoofdigheid geweest is, welke deze Vorst ooit gemaakt heeft: want tot daar toe had hy altijd gezamentlijk met de Geestelijkheid van zijn geheel Koningrijk gehandeld. 't Staat te gelooven, dat dit Reglement opgesteld wierd door den Aardtsbisschop Kranmer. Men kan het zien in onze Verzameling, zodanig als ik het uit de Boeken getrokken heb: ondertusschen zal ik'er hier het extract af inlijven. Nieuw Reglement des Konings, noopende de zaaken der Religie. *No.* 64.

„ 1. Door dit Reglement wierd aan ieder Geestelijke, zorg draa„gende voor de zielen, belast, alle Zondagen, geduurende drie „maanden, te rekenen van den dag van des zelfs afkondiging, en „vervolgens twe maalen in 't vierdedeel jaars, voor het Volk te „prediken, dat het gezag des Paus onwettiglijk aangematigd was, „hebbende geen grond in de Wet Godts; en dat men het der„halven in Engeland met recht gedempt had: dat daarentegen „het Godlijk recht de macht des Konings algemeenlijk over alle „de persoonen, die in zijn Staaten leefden, vast stelde. De Gee„stelijken, den welken men belastte deze dingen aan het Volk te „verkondigen, wierden ook aangemaand, alle hun vlijt aan te

1536. „wenden, om het gezag der Pausen te verdelgen, en dat des Ko-„nings te bevestigen.

„ 2. Zy hadden last, om d'artijkelen der Religie, sedert weinig „tijdts door de Vergadering der Geestelijkheid opgesteld en in 't „licht gegeeven, aan het Volk uit te leggen; en hen aan te wij-„zen, welke 't geloof, en welke maar den uiterlijken dienst en de „tucht betreften.

„ 3. Men beval hen, het Mandement, door het welk verschei-„dene heilige dagen, en inzonderheid de geenen die in d'oogst-„tijd voorvielen, afgesneeden waren, den Volke voor te leezen.

„ 4. Men vermaande hen, de Reliquien, en de Beelden, uit „bygeloof of belang, niet meer te verheffen; 't Volk niet meer „aan te porren, om bedevaarten te doen, even of de zegeningen „en voorspoeden ter schikking van den Heilig, of van het Beeld, „stonden. In plaats van dat belastte men hen, het Volk op te „wekken tot de geboden Godts t'onderhouden; liefddaadighe-„den te pleegen; en te gelooven, dat men God beter diende, „met in huis te blijven, en met zorg voor zijn huisgezin te draa-„gen, als met bedevaarten te doen; dat het geld, 't geen men „in deze reizen van godvruchtigheid verspilde, veel beter besteed „zou zijn, indien men 't den armen gaf.

„ 5. Zy moesten ook het Volk aanmaanen, om de Kinderen „'t Vader Ons, 't Geloof, en de tien Geboden, in 't Engelsch „te doen leeren; alle deze zaaken by trappen uit te leggen, tot „dat hun Toehoorders die ter deeg kenden; en een zeer groote „zorg te draagen, dat alle de Kinderen van hun Parochien in ee-„nig ambacht, of in eenig beroep, opgetrokken wierden.

„ 6. Men belastte hen, acht te geeven dat de Sakramenten wel „bediend, en de geestelijke diensten met eerbiedigheid verricht „wierden; hun Parochien niet te verlaaten, zonder de zorg 'er „af te vertrouwen aan geleerde en vlytige Vikarissen, die be-„kwaam waren om het Volk wel t'onderwijzen, die ook betoon-„den dat de Priesters zich minder verbonden aan hun belangen, „als aan de zorg der zielen, en aan de glorie Godts.

„ 7. Men verbood hen, in de wijn- en bierherbergen te gaan, „zonder een dringende noodzaakelijkheid; gelijk ook na de maal-„tijd zich al te lang met speelen bezig te houden: en men beval „hen, zich te beyveren tot de betrachting der Schriftuur, of tot

„andere

„ andere eerlijke oeffeningen, en te gedenken, dat hun professie hen 1536.
„ riep tot beter te leeven als d'andere Christenen, en zo veel voorbeel-
„ den van heiligheid en zuiverheid des levens te zijn.

„ 8. Gelijk de goederen van de Kerk de goederen der armen zijn,
„ verordende men door dit Mandement, dat ieder Geestelijke, die
„ 200 guldens, of meer, ter jaar had, 't veertigste gedeelte den ar-
„ men zou geeven, zo lang als hy zich niet in zijn beneficie onthield.

„ 9. Ook was 'er vastgesteld, dat alle de Geestelijken, die 1000
„ guldens inkomsts hadden, in Kerkelijke goederen, ieder een Jon-
„ gen in een School, of op een Academie, zouden onderhouden, om
„ vervolgens de Parochie te dienen, en den Priester in de prediking
„ en d'andere diensten te verlichten: en dit moest plaats hebben na
„ proportie van elke 1000 guldens inkomsts, welken ieder Geeste-
„ lijke had.

„ 10. De Koning beval ook noch, dat, als het huis van de Priester,
„ of de Vikaris, bouwvallig wierd, zy een vijfde van hun profijten
„ zouden geeven, om het te verhelpen, tot dat de verhelpingen vol-
„ eindigd waren; en dat zy vervolgens verbonden zouden zijn hun
„ huizen in een goede staat t'onderhouden. En de straf der overtre-
„ ders van dit Mandement zou wezen een suspensie van officie en be-
„ neficie.

Maar deze Ordonnantie wierd van de Geestelijken, welke in d'ongeregeldheid leefden, en van de Wereldlijken, die zich van d'oude Religie niet afwijderen wilden, even kwalijk ontfangen. In der daad, de zelve gevoelens, die den Lollarden zo dier gestaan hadden, wierden nu door den Koning zelve bekrachtigd; die gevoelens, zeg ik, noopende d'onnutheid der Bedevaarten, de superstitie des Beeldendiensts, d'onrechtvaardigheid van d'aanroeping der Heiligen, en de noodzaakelijkheid van het Volk de Religie in haar Moedertaal te leeren. Hier uit beslooten de Geestelijken, dat de Koning d'oude Leere verliet, hoewel hy het tegendeel beloofd had. Ten anderen vonden zy de gewoonte, welke Hendrik nam, van zulke gewichtige Mandementen te geeven, zonder de Vergadering der Geestelijkheid daar in te kennen, zeer vreemd. Dit alles deed hen gelooven, dat zy in 't toekomende slaaven van de Vicegerent zouden wezen. Daarenboven verlooren zy de groote voordeelen, welken d'ingenomenheid des volks tot het bezoeken der Reliquien en Beelden hen toegebracht had. En daarentegen vermeerderden hun onkosten:

1536. men vorderde van hen een vijfde deel hunner inkomsten voor de reparatien der Priesterhuizen; ten' minsten een tiende, voor het onderhoud van een Jongen op d'Academie, of in de School; en een veertigste voor d'armen. Deze eisschen scheenen hen zo veel ondraagelijke afpersingen, door de welken men hen bedierf; terwijl men hun moeijelijkheden verdubbelde, en dat men hen verplichten wilde een streng leven te leiden. De Wereldlijke Geestelijkheid borst byna van spijt, en besloot, zich by de Reguliere te voegen, om de volkeren tot den afval te brengen.

De rijke Abten onderschraagden heimelijk dit voorneemen. Men had hen wel niet aangetast; maar de weg was gebaand, om hen te bederven: behalven dat hun Abdyen grimmelden van Monniken, gekomen uit de vernietigde Kloosters. De Koning, die hen spaarde, deed aan hen schrijven; dat hy geensins en dacht om d'overige Kloosters te vernietigen, gelijk een valsch gerucht hen zulks had konnen doen gelooven; dat hy hen vermaande, geen geloof'er aan te slaan, en zich alleenlijk te benaarstigen tot God te dienen, volgens hun Regels, hun Koning gehoorzaam te zijn, en de gastvryheid t'onderhouden, zonder den inkomst hunner Abdyen te verkwisten. Maar dit was een slechte troost voor hen: des Konings brief vergrootte hun vrees meer, als zy ze verdreef; en zo veel oorzaaken van misnoegdheid te samen komende, moet men zich niet verwonderen, dat de volkeren zich tot den opstand lieten brengen.

D'Eerste wederspannigheid was die van d'inwoonders der Provincie van Linkoln; alwaar een Priester, toegetakeld als een Schoenlapper, en gaande gemaakt door een Monnik, twintig duizend mannen de wapenen deed opvatten. Zy verbonden zich met eed, datze God, den Koning, en den Staat, getrouw zouden wezen, en begreepen hun klachten in weinig artijkelen, welken zy aan Hendrik stuurden, en waar op zy voldoening verzochten.

Opstand in de Provincie van Linkoln.

Zy klaagden voor eerst over eenige burgerlijke zaaken, en onder anderen over eenige wetten van 't Parlement, die hen al te lastig dochten. Hun twede klacht betrefte de vernietiging der Kloosters. Zy voegden daar by, dat 'er Raadtsheeren by den Koning waren, welker afkomst verachtelijk, en de raad verderfelijk was; en dat men Bisschoppen zag, die het geloof bedurven en verkeerd hadden. Vervolgens betuigden zy, dat ze vreesden, dat men de rijkdommen hunner Kerken weg mogt voeren. Hebbende hun klachten aldus voorgesteld,

Klachten dezer Wederspannelingen.

gesteld, baden zy den Koning, de Heeren te beroepen, om hun goedvinding te hooren over het middel van in deze dingen te voorzien: en zy eindigden, met hem te verzekeren, dat zy hem erkenden voor 't Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk, en dat zy altemaal geloofden, dat men de tienden en d'annaten aan hem moest betaalen. 1536.

Des Konings antwoord daar op.

Zo haast als de Koning tijding van dezen opstand had gekreegen, beval hy den Hertog van Suffolk, een leger op te rechten, en tegens de Wederspannelingen op te trekken. Ter zelve tijd stuurde hy hen zijn antwoord op hun vertooningen.

Hy zei hen voor eerst, raakende het artijkel daar ze zijn Raadtsheeren in aantastten: („) dat men tot daar toe noch geen Volk haar Vorst „ had zien voorschrijven, wat Ministers hy verkiezen zou: en dat „ het den Vorst toekwam, en niet het Volk, zich met zodanig een „ zorg te belaaden.

Wat belangt de vernietiging der Kloosters, hy antwoordde: („) dat „ ze niet gedaan en was als uit kracht van een Ordonnantie des Parle- „ ments: dat 'er derhalven zijn Raadtsheeren d'Auteurs niet af en wa- „ ren: dat daarenboven d'Abten en d'Oversten dezer Kloosters een „ belijdenis van schrikkelijke misdaaden, welke de Natie in de hoog- „ ste graad onteerden, ondertekend hadden: en dat'er ook noch ver- „ scheidene Kloosters waren geweest, daar men niet meer als vier of „ vijf Monniken in gevonden had: dat de geenen, die over de ver- „ nietiging klaagden, buiten twijfel lieden waren, die liever een „ klein getal van luye en ongeregelde Monniken d'inkomsten der „ Kloosters wilden zien opeeten, als hun Vorst die tot openbaare ge- „ bruiken zien aanwenden.

't Overige van het antwoord was van de zelve stijl; houdende Hendrik altijd een toon van Koning; en bevelende den Wederspannelingen, de wapenen neer te leggen, toevlucht tot zijn barmhertigheid te neemen, in 't toekomende als goede en getrouwe onderzaaten te leeven, en ondertusschen hun Bevelhebbers, en een honderd der auteurs van den opstand, in handen zijner Officieren te stellen, op dat hy hen deed straffen, gelijk zy verdiend hadden.

Doch dit antwoord verbitterde maar de Wederspannelingen, den welken de Geestelijken van hun party inboezemden: zo zy het besluit niet en namen van het Christen Geloof kloekmoediglijk te verdedigen, dat het zelve wel haast uit Engeland verbannen zou wezen: dat men in 't toekomende niet meer zou konnen trouwen, noch de

 Sakra-

1536. Sakramenten ontfangen, noch een ſtuk van een gebraaden os eeten, zonder 'er aan de Koning de rechten af te betaalen: dat het beter was onder den Turk te leeven, als onder zodanig een dienſtbaarheid te zuchten: eindelijk, dat de zaak, welke zy verdedigden, de geene was, die zy met de meeſte glorie en godvruchtigheid verdedigen konden, als zijnde die van het Chriſten Geloof. Deze redenen hadden hun werking, en beletteden 't leger der Wederſpannelingen, te verloopen.

Veele Edellieden, welken zy gedwongen hadden hen te volgen, ſchreeven aan Suffolk: dat het antwoord des Konings veel te ſtraf had geweeſt: dat, wat hen belangde, zo ze zich by de Malcontenten gevoegd hadden, het alleenlijk geſchied was, om hen te verzachten: en dat het middel om hen weer tot hun plicht te brengen, was, hen een algemeene vergeeving te doen aanbieden. Suffolk, die toen ter tijd in optocht was, deed den Koning de ſtaat der zaaken weeten, en hem ter zelve tijd begrijpen de noodzaakelijkheid van dit werk door de zachtheid t'eindigen. Ter zelve tijd quam 'er tijding aan 't Hof, dat 'er een algemeene opſtand in de noordelijke gedeelten des Koningrijks was. Deze laatſte afval ſcheen voor al zeer gevaarlijk, ter oorzaak van de gebuurſchap der Schotten, welker Koning Hendriks Neef, en preſomptive erfgenaam was, ſedert dat de twe Dochters van dezen Vorſt onwettig waren verklaard. Want hoewel d'enge vereeniging van Engeland met Vrankrijk Hendrik tegens Schotland verzekerde, wiſt hy echter niet, of zijn Neef zich niet zou willen dienen van een gelegentheid, die hem zo gunſtig was. In der daad, deze Neef was toen ter tijd in Vrankrijk, bezig met het vieren van zijn huwelijk met een Dochter van Francois: maar hy kon de Wederſpannelingen lichtelijk doen byſtaan. Aldus beſloot de Koning, aan te vangen met de Provincie van Linkoln te bevredigen. In dit oogmerk deed hy, hoewel hy alreedts een leger by Londen had, en dat hy in het voorneemen was van 'er perſoonlijk over te gebieden, den Rebellen aanzeggen, dat ze weer in hun plicht zouden treden, en beloofde hen heimelijk vergiffenis van hun opſtand. Deze belofte deed haar werking: de geenen, die zich in de Rebellie niet gewikkeld hadden, als tot hun leedwezen en tegens hun dank, toonden zich onderdaanig, en beloofden getrouwheid voor 't toekomende. Anderen, die hardnekkiger waren, of die zich mogelijk deze genade onwaardig voelden, gingen zich voegen by de Wederſpannelingen der

der Provincie van Jork. Ondertusschen eenige belhamels van den opstand gevangen genomen zijnde, en onder anderen de Schoenlapper, ontfingen zy de straf, die hun misdaad verdiende. 1536

Maar gelijk de Malcontenten der Provincie van Jork ver van het Hof waren, hadden zy de tijd om zich te versterken, en hun zaaken tot den uitslag van deze onderneeming wel t'overleggen. Hun Hoofd heette Aske, een man wiens geboorte niet ongemeen was; maar die de konst kende van het volk tot zich te lokken, en een menigte te beheerschen. Zy gaven aan hun optocht de schoone tijtel van *Bedevaart van Genade.* Altijd gingen 'er Priesters voor hen, met het Kruis in de hand; ten einde de volkeren daar door te brengen tot hen te helpen. Men zag zelfs in hun Vaandels een Crucifix, met de vijf wonden van onzen Heer, en een Kelk. Daarenboven droeg ieder van hen op de mouw een verbeelding dezer vijf wonden, in welker midden de naam Jesus stond. En om te betuigen, wat zy voor hadden, deeden zy alle de geenen, die zich onder hun banier voegden, sweeren: („) dat zy traden in de Broederschap der Bedevaart „ van Genade, ter liefde van God, en met voorneemen van den Koning en zijn Kinderen te beschermen, den Adel te hervormen en „ te zuiveren, en de snoode en verderfelijke Raadtsheeren te verjaagen: en dat zy wyders niet en dachten om by het gemeen ongeluk „ hun byzonder voordeel te maaken: dat zy niemand ongelijk zouden doen: dat zy niet gaarne hun broeders zouden doodslaan: Maar „ dat, zich belaadende met het Kruis van Jesus Christus, zy altijd „ de behoudenis van 't geloof, de herstelling der Kerk, en de verdelging der ketters, en der ketteryen, ten oogmerk zouden hebben. Deze voorwendingen zeer schijnbaar zijnde, deeden zy een groote werking op een misnoegd en na nieuwigheden gretig volk. Aldus vond het leger der Rebellen zich wel haast veertig duizend mannen sterk; en van toen af begonden zy door het gantsche land te trekken, zonder tegenstand t'ontmoeten. De Sterkte van Pomfret, daar d'Aardtsbisschop van Jork en Mylord Darcy in waren, wierd aan hen overgegeeven door deze twee Heeren, welken zy ook dwongen hun verbond te tekenen. Men verdacht hen alle beiden van geholpen te hebben tot dezen opstand te verwekken; en zelfs kostte het Mylord Darcy naderhand het leven: doch belangende den Aardtsbisschop, 'k weet niet hoe hy zich uit de zaak gered heeft. Wat 'er af zy, de Rebellen veroverden ook noch de steden Jork en Hull. Maar de

Opstand der Provincie van Jork.

Zy word zeer aanmerkelijk.

1536. de Graaf van Kumberland handhaafde d'eer van zijn bloed: hy verdedigde de sterkte Skipton tegens het geheel vyandlijk leger; en hoewel hy verlaaten was van de meesten der Edellieden, welken hy tot die tijd toe op zijn eigen beurs onderhouden had, deed hy een kloekmoedige wederstand, en behield de plaats. 't Kasteel van Scarboroug verduurde ook een lang beleg, schoon 'er de leeftocht ontbrak: maar de moedige Ridder Ralphe Evers, die 'er 't gebied in had, gaf aan zijn bezetting een groot voorbeeld van getrouwheid en moed, hebbende in twintig dagen tijdts, zo wel als zijn Soldaaten, niet anders genuttigd als brood en water. Eindelijk wierden zy ontzet.

Opstand der Provincie van Lankaster, der Provincie van West-morland, en des Bisdoms van Durham.

't Voorbeeld van dezen opstand wierd gevolgd door d'inwoonders der Provincie van Lankaster, en door die der Provincie van Westmorland, en des Bisdoms van Durham. Maar de Graaf van Schrewsbury, tredende in de voetstappen zijner Voorouders, besloot zich voor zijn Vaderland op t'offeren, met de wapenen tegens de Wederspannelingen aan te gorden, hoewel hy 'er geen last van het Hof toe had. Hy vleide zich, dat zijn yver hem by den Koning zou verschoonen, en hem de vergiffenis van deze misslag doen verkrijgen. De Koning stuurde hem ook niet alleenlijk die vergiffenis, welke hy met zedigheid verzocht; maar daarenboven een commissie om over alle de benden van de noorderlijke gedeelten des Koningrijks te gebieden. Ondertusschen beval het Hof aan de Graaf van Derby, zich by Schrewsbury te vervoegen; en aan Courtenay, Marquis van Exeter, aan de Graaf van Huntington, en aan de Graaf van Rutland, hem te volgen. Maar Suffolk had last om met zijn machten in de Provincie van Linkoln te blijven; ter oorzaak dat de beroerten van deze Provincie noch zodanig niet gestild waren, dat de Rebellen de wapenen niet weer op konden vatten, en 't Koninglijk leger in de staart vallen, terwijl d'andere Wederspannelingen het van voor zouden aantasten.

Den 20. Octob. Weinig tijds daar na wierd de Hertog van Norfolk met nieuwe troepen aan Schrewsbury te hulp gezonden. Gelijk de Rebellen toenmaals talrijker en verbitterder als voorheen waren, oordeelde Norfolk wel, dat het te veel gewaagd zou zijn, hen opentlijk aan te tasten; dewijl, zo des Konings leger geslagen wierd, alle de Malcontenten, die zich noch verborgen hielden, 't mom aanzicht af zouden lichten. Van d'anderekant aan merkte hy, dat, zijnde deze Rebel-

Rebellen in groot getal, zy wel haaſt, door gebrek van leeftocht, genoodzaakt zouden wezen uit zich zelven te ſcheiden. Dit deed hem gelooven, dat men door een verdrag tijd moeſt winnen. Hy maakte zich eindelijk vroed, dat de Koning hen hun genade kon aanbieden, zonder zijn glorie te kwetſen; dewijl hun krachten van dag tot dag zo veel verminderden, als zijn leger aangroeide. Hy ſchreef dan aan 't Hof, dat het ſaiſoen zeer ver heen geloopen zijnde, de Wederſpannelingen na alle ſchijn voorſtellingen van vrede zouden aanneemen, zo ze hen anders maar eenigſins voordeelig waren. Niettemin, toen de Graaf van Schrewsbury hen een Heraut zond, met de Declaratie des Konings, by de welke hen bevolen wierd, de wapenen neer te leggen, en zich aan de goedertierenheid van hun Vorſt te ſtellen, ontfing Aske dezen Heraut met groote hoogmoed, zijnde nedergezeten, en hebbende aan zijn zijden den Aardtsbiſſchop van Jork en Mylord Darcy. Vervolgens, als de Heraut zijn Declaratie wilde aankondigen, gaf de Generaal der Rebellen hem te verſtaan, dat hy 'er nooit in zou bewilligen, 't en ware hy eerſt wiſt wat deze Declaratie behelſde; en zo haaſt als hy 'er van onderrecht was, ſtuurde hy den Heraut te rug, zonder hem toe te laaten zijn laſt te volbrengen. De Prieſters arbeidden daar na, om een iegelijk van 't leger te doen beſluiten tot zijn vaandel niet te verlaaten, eer de zaaken, welke de Religie betreften, t'eenemaal geregeld waren.

1536.

De Rebellen weigeren zich aan des Konings goedertierenheid te ſtellen.

Zo ver als dit leger voorttrok, herſtelde het de Geeſtelijken in de Klooſters, daar men hen uitgezet had, 't geen den anderen Monniken, onverduldig om weer in hun oude woonplaatſen te treden, den moed verhefte. Maar om de volkeren noch meer te verſterken in hun afkeer van Hendriks Regering, en hen te doen gelooven, dat dit jok in 't toekomende noch ondraagelijker zou wezen, ſtrooide men het gerucht, dat deze Vorſt van voorneemen was, in 't algemeen op allerhande dingen ſchattingen te ſtellen. Ondertuſſchen deed de Koning, onderrecht van de ſtaat des vyandlijken legers, d'Arriere-ban van zijn Adel opontbieden, tegen den 7. November, en ſtelde de Stad Northampton tot de vergaderplaats. Byna ter zelve tijd naderde de Graaf van Schrewsbury met zijn benden tot aan Donkaſter, om de Rebellen te beletten zich in de zuiderlijke Provincien uit te breiden. Hier zich verzekerd hebbende van de brug, verſterkte hy ze, en legerde zich langs de rivier, om 'er de doortocht af te verhinderen.

1536. De Schrijvers van die tyd zeggen, dat de dag tot de veldslag al vast gesteld was, en dat 'er des nachts te vooren een zo groote menigte van regen viel, dat de rivier des anderen daags niet meer doorwaadelijk was. Maar 't staat niet te gelooven, dat de Graaf van Schrewsbury, die toen ter tijd niet meer als 5000 mannen had, tegens een leger van 30000 mannen zou hebben willen slaan; en het is veel waarschijnlijker, dat de Wederspannelingen 't Konings leger wilden aantasten; en dat zy, zonder deze groote plasregen, de doortocht der rivier beproefd zouden hebben.

Terwijl de zaaken aldus stonden, schikte de Hertog van Norfolk onder de hand de Rebellen tot voorstellingen van vrede aan te neemen. Twe redenen deeden hen daar eindelijk toe besluiten: d'eerste, dat, gelijk hun Opperhoofd niet en begeerde, dat zy het land stroopten en afliepen, de leeftocht onder hen schaars begon te worden: d'andere, dat het gerucht heimelijk in hun leger gezaaid wierd, door lieden welken Norfolk op zijn hand gekreegen had, of die hy heimelijk, onder de naam van Overloopers, onder hen had gestuurd, dat hun Hoofden voor zich zelven met het Hof handelden, en dat aldus 't geheele heir ter bescheidenheid van Hendrik zou blijven. Hier op verlieten verscheidene Rebellen het leger; en Norfolk, ziende dat zijn listen een gedeelte van hun werking voortgebracht hadden, aanbood, met de Gedeputeerden der Malcontenten aan 't Hof te gaan, en aldaar hun begeerten t'onderschraagen. Zijn aanbiedingen wierden aangenomen. Zy stuurden twe Edellieden, die zy gedwongen hadden zyde met hen te neemen, aan de Koning, te Windsor. De Koning dit ziende, zond terstond andere order aan d'Arriere-ban, en draalde, zo lang als 't hem mogelijk was, met antwoord aan de Gedeputeerden te geeven. Eindelijk echter, als hy verstond, dat de Rebellen, die hun leger verlaaten hadden, zich hadden verbonden om op het eerste bericht weer derwaarts te keeren, en dat zy zelfs begonden te klaagen over dat men hen geen antwoord gaf, stuurde hy aan Norfolk een algemeene vergiffenis voor alle de geenen welke deel aan de Rebellie hadden gehad, uitgezonderd zes die genoemd wierden, en vier anderen welker naamen open wierden gelaaten. Maar deze clausul wierd van al de wereld veroordeeld; en ieder Rebel reden hebbende om voor zich te vreezen, nam men de vergiffenis niet aan. Ten anderen had de Koning aan hen door hun eigene Gedeputeerden ontbooden, dat hy 't zeer kwaad vond, dat ze liever de zyde der

Zy stuuren Gedeputeerden aan de Koning

der wapenen, als die der vertooningen, gekoozen hadden. Niettemin, om hen te ſtillen, beval hy den Biſſchoppen, voort te vaaren met alle de ceremonien der Kerk te gebruiken; en dit betrefte vermoedelijk de vier Sakramenten, daar men in d'Artykelen, welken wy verhaald hebben, niet afgeſproken had. Midlerwijl wierd de Stad Donkaſter tot de Conferentien verkoozen; en 300 Rebellen kreegen laſt om zich derwaarts te vervoegen, ten einde met des Konings Commiſſariſſen te handelen. Men eiſchte dit groot getal van Gedeputeerden, in de hoop dat zy niet over een konnende komen, malkander bederven zouden. Maar de Geeſtelijken van hun party te Pomfret vergaderd zijnde, om t'overleggen 't geen zy in de Conferentien zouden voorſtellen, beſlooten zy de volgende dingen t'eiſchen; gelijk zy op den 6. December deeden. 1536.

„ Dat de Koning hen een vergiffenis wegens het voorgaande zou vergunnen: dat hy het Parlement in de Stad van Jork zou vergaderen: dat hy in deze Stad Gerechtshoven zou oprechten: dat geenig inwoonder der Provincien, gelegen ten noorden der rivier Trent, wegens burgerlijke en rechtszaaken te Londen getrokken zou worden: dat men zekere wetten zou herroepen; *als die van het laatſte onderſtand van geld, aan de Koning vergund; die welke d'intereſten op prys ſtelde; die welke de lieden om blootc woorden tot de verbeuring van goederen en de gevangenis deed doemen; die welke de Tienden en d'Annaten op den Koning had overgedragen*: Dat de Princes Maria in haar eerſte rang herſteld zou worden: dat de Koning den Paus zijn oud gezag, en den Geeſtelijken de Kloosters zou doen wedergeeven: dat de Lutheraanen geſtraft zouden worden: dat men den Kancelier, en Kromwel, Zegelbewaarder, verbieden zou zitting te neemen in het eerſte Parlement, 't geen ſtond te vergaderen: en eindelijk, dat de Bezoekers Lee en Leighton in de gevangenis zouden worden gezet, om dat zy zich in hun bezoeken hadden laaten omkoopen, en dat zy afperſingen gebruikt hadden. Eiſſchen der Rebellen.

Maar Hendriks Commiſſariſſen, die wel wiſten, dat hun Meeſter diergelijke voorſtellingen niet tekenen zou, verwierpen ze t'eenemaal. Deze weigering de Rebellen verbitterende, ſchreef Norfolk aan de Koning, dat, zo men hen geen voldoening gaf, men alles moeſt vreezen; dewijl ze veel ſterker waren als het Koninglijk leger. De waarheid is, dat dezen Hertog, en Hendriks andere Generaalen wenſchten, dat men den Rebellen de meeſten dezer eiſſchen mocht toeſtaan.

Want

1536. Want hoewel zy een volkomene believing voor dezen Vorſt hadden, en dat zy arbeidden om d'oproeren te dempen, wenſchten zy hem met den Paus verzoend te zien, en waren geſworene vyanden van 't Lutherdom. Den Hertog zelve wierd kort daar na door Mylord Darcy beſchuldigd van de Wederſpannelingen onder de hand aangemoedigd te hebben, om by hun eiſſchen te blijven.

De Koning dan ziende, dat de geweldige hulpmiddelen de wond maar verargeren zouden, beſloot zachte te gebruiken. In dit oogmerk ſtuurde hy aan den Hertog een algemeene vergiffenis voor de Rebellen, en de belofte van een Parlement, om hun andere eiſſchen t'examineren. Maar, gelijk hy hem beval, zich van deze dingen niet als in het uiterſt te dienen, wierp hy hem in een groote bekommering; vermits men hem naderhand daar over ſpel kon maaken, of het uiterſt dringend genoeg geweeſt had. De ſtaat der Rebellen trok hem eindelijk uit deze bekommering. Hun leger, toenmaals zo ſterk als het ooit had geweeſt, beſloot de doortocht der rivier te waagen, en de Koninglijke legerplaats, waar van de benden op ver na zo ſterk niet waren als de hunne, t'overweldigen. Maar een nieuw toeval verbrak dit voorneemen: Daar viel weer zo veel regen, dat de rivier niet meer doorwaadelijk was. 't Konings leger deed dit geval voor een mirakel gaan, en zei opentlijk uit, dat de Godlijke Voorzienigheid den optocht der Wederſpannelingen al tot twe maalen toe geſtut had. En na alle ſchijn was ook d'overgeloovige menigte, die d'andere party uitmaakte, door dit toeval getroffen, want verliezende den moed, wilde zy des Konings aanbiedingen liever aanneemen, als zich langer in gevaar ſtellen. De vergiffenis wierd dan getekend in 't Paleis van Richemond, op den 9. December; behelzende, dat de Koning den Malcontenten vergaf 't geen zy tot die dag toe tegens hem gedaan hadden, mits dat zy zich onderwierpen aan den Hertog van Norfolk en den Graaf van Schrewsbury, en in 't toekomende als goede en getrouwe onderzaaten leefden.

Algemeene vergiffenis aan de Rebellen vergund.

Ter zelve tyd antwoordde hy op hun eiſſchen en klachten. Hy betuigde voor eerſt: („) dat, ver van het geloof te willen verande-„ ren, gelijk men hem beſchuldigde, hy een groote yver tot de Re-„ ligie had, en de zelve tot de dood toe zou verdedigen: dat ten an-„ deren een onweetende menigte hem niet leeren moeſt, wat dit ge-„ loof was, noch de dingen, welken hy en de Geeſtelijkheid hadden „ gedaan, wraaken: dat, gelyk hy altyd aan d'Engelſche Kerk haar „ privi-

Des Konings antwoord op hun klachten.

„ privilegien en vryheden behouden had, hy van deze plicht niet af „zou ſtaan: dat hy in de zaaken, daar men over klaagde, niets en „had gedaan, 't geen niet gedaan en had geweeſt door eenigen zyner „Voorzaaten, en om minder gewichtige redenen als de zijnen; maar „dat hy Onderzaaten had, die liever een klein getal van Boeren zich „wilden zien meſten met d'inkomſten der Kloosters, en daar door „opgewekt worden tot een ongeregeld leven te leiden, als bewilligen „dat men deze inkomſten tot de noodzaakelijkheden van den Staat „aanwendde. 1536.

„Dat zy met al zo veel ongerechtigheidts over zijn manier van „regeren klaagden: dat, zo zy alle de voorgaande Regeringen over-„liepen, zy'er naauwelijks een zouden vinden, die de zyne gelijk had „geweeſt, en geduurende de welke Engeland een zo langduurige en „zo zoete vrede, als onder hem, genooten had; geduurende de „welke men gezien had het gerecht gehandhaafd, de vyanden te rug „gedreeven, de grenzen voor een inval in veiligheid geſteld, gelijk „dit alles by zijn tijd gedaan had geweeſt; en eindelijk, geduurende „dewelke men had gehad de zelve lichtheid om oproerigen hun mis-„drijf te vergeeven, en de zelve weerzin om hen te ſtraffen, als men „van allen tijde in hem had bemerkt.

„En gelijk men ook daar over klaagde, dat'er in 't begin van zyn „Regering verſcheidene perſoonen van ſtaat in zijn Raad waren, en „dat men'er nu daar en tegen zeer weinig diergelijken in zag, toon-„de hy in dit een voorbeeld, hoe zeer het volk onderworpen was „zich door laaſteraars en kwalyk meenende perſoonen te laaten ver-„leiden: dat'er in den aanvang van zijn Regering maar twe perſoo-„nen in zijn Raad waren, welker geboorte van d'eerſte rang was, „te weeten, de Graaf van Surrey, en de Graaf van Schrewsbury; „in plaats dat men'er nu van de wereldlijke perſoonen in zag, de Her-„togen van Norfolk en Suffolk, den Marquis van Exeter, den „Groot-Meeſter van zijn Huis, de Graaven van Oxford en Suſſex, „en Mylord Sands; en van geeſtelijke perſoonen, den Aardtsbiſ-„ſchop van Kantelberg, en de Biſſchoppen van Wincheſter, van „Hereford, en van Chicheſter: dat zelfs hy en zijn Raad geoor-„deeld hebbende, dat eenige geleerde lieden in de wetten, en erva-„ren in uitheemſche handelingen, daar van een groote hulp zou-„den zijn, hy, met de bewilliging van alle d'anderen, den Kance-„lier en den Zegelbewaarder daar in geroepen had: dat het wyders

1536. „ een vreemde zaak was, dat lieden zonder kennis en zonder oor-„deel zich bekwaam achtten om beter te weeten als een Koning en „een gantsche Raad, hoedanige persoonen in dezen Raad moesten „treden. *Hy voegde' er by*; dat, gelijk d'eerbiedigheid, welke „goede Onderzaaten aan een Vorst schuldig zyn, door deze roeke-„loosheid gekwetst wierd, hy ze niet langer zou dulden: maar „dat, zo men klachten had te doen tegens de persoonen, die tot hem „naderden, hy gereed was om ze aan te hooren, en de schuldigen „volgens de formen van 't gerecht te straffen.

Men had ook noch geklaagd, dat eenige Bisschoppen in hun Sermoenen een leere predikten strijdende tegens het geloof. Maar hy antwoordde daar op: („) dat de geenen, die hen beschuldigden, het „niet doen en konden, als op het bericht van anderen; dewijl ze zo „ver van deze Bisschoppen waren, dat zy hen niet hadden hooren „prediken: dat hy in 't algemeen hen vermaande, geen valsheden „te gelooven, en zich door kwalijkmeenende persoonen niet te laaten „bedriegen. En hy eindigde dit antwoord met straffe verwijtingen, „voegende daar by: dat hy zijn Onderzaaten genoeg beminde, om „hun opstand eer aan te merken als de vrucht van hun onvoorzich-„tigheid en lichtvaardigheid, dan als een uitwerking van een haat „tegens zijn persoon: dat hy derhalven alles zou vergeeten, gelijk hy „hen door zijn Declaratie daar af verzekerde.

1537. De Malcontenten traden wel haast weer in hun plicht;en zijnde zeer verheugd dat z'er zo goed koop afkwamen, aanvaardden zy met blijdschap de vergiffenis van hun opstand, en keerden weer na huis. Maar die der Geestelijken, welke deel aan den opstand hadden gehad, konden niet besluiten het daar by te laaten. Zy brachten door hun heimelijke handelingen zo veel te weeg, dat de volkeren een krachtige gesteldheid tot het muiten behielden, en kort daar na weer in de zelve misdaad vervielen. Ondertusschen verplichtten de Hertogh van Norfolk en de Graaf van Schrewsbury, welke last hadden om met hun machten zo lang op de plaatsen te blyven tot dat zy'er de gerustheid t'eenemaal hadden hersteld, alle de Rebellen zich aan de Koning t'onderwerpen. Deze onderwerping behelsde verscheidene Artykelen. 1. De Rebellen verklaarden alle d'eeden en verbintenissen, welken zy geduurende hun wederspannigheid gedaan hadden, van geene waarde, en verzochten'er den Koning op de kniën vergiffenis af. 2. Zy swoeren hem en zijn Navolgers getrouwheid. 3. Zy belo of-

Nieuwe opstand, verwekt door de Geestelyken; doch haast gedempt.

loofden, alle de wetten, gemaakt door het Parlement, geduurende de Regering van dezen Vorst, te gehoorzaamen, en de zelven te doen onderhouden. 4. Zy betuigden, dat zy de wapenen niet meer op zouden neemen, als door zyn last. 5. Zy verbonden zich om alle d'Oproerigen vast te houden. 6. Zy beloofden, dat de Monniken en Nonnen, welken zy in verscheidene Kloosters hersteld hadden, daar uit zouden gaan. 1537.

Aske hun Hoofd, en Mylord Darcy, wierden aan 't Hof gebracht, daar de Koning den eerste zeer wel ontfing; 't zy dat hy een man, die een groote bekwaamheid en een zeer goed beleid had doen blyken, in zijn dienst wilde trekken; 't zy dat hy uit hem verneemen wilde, welke persoonen der andere Provincien den opstand der Provincie van Jork begunstigd hadden. Deze laatste gissing dunkt my redelyker als d'eerste: want men had ten Hove groote en wettige vermoedens, dat d'aanzienlijkste Abten de Rebellen onder de hand hadden geholpen; gelijk'er ook veele eenige tyd daar na afovertuigd wierden. Wat Mylord Darcy belangt, hy was in gestadige angst. Hy zei, dat hy gedwongen had geweest zich by de Malcontenten te voegen; en om den Koning te verzachten, bad hy hem, te gedenken de lange en gewichtige diensten, welken hy sedert vyftig jaaren had gedaan, en trachtte ook zijn hoogen ouderdom, en zijn staat te doen gelden, hoopende dat men een kranken gryzaard van 80 jaaren spaaren zou: maar men stuurde hem in de gevangenis. Terstond, 't zy dat de Rebellen, die de wapenen neergelegt hadden, vreesden, dat de Koning gezelve de vergiffenis, die hy had doen afkondigen, zou verbreeken; 't zy dat d'inboezemingen der Priesters de Malcontenten op nieuws hadden verbitterd; men vattede, zeg ik, terstond de wapenen weer op, hoewel met veel minder verwoedheidts als voorheen. Musgrave en Tilby, Edellieden van de noordelyke Provincien des Koningryks, maakten een ligchaam van acht duizend mannen, en trachten Karlisle t'overrompelen; maar zy wierden door die van de Stad te rug gedreeven: en in hun aftocht tastte de Hertog van Norfolk hen aan, en sloeg hen. Alle hun Officiers, welke in zyn handen vielen, en seventig andere gevangenen, beproefden de strengheid van het recht des oorlogs: men hing hen altemaal op de wallen van Karlisle. Een ander ligchaam van Wederspannelingen trachtte insgelyks Hull te verrassen: maar hun aanslag brak uit; en de Hoofden der onderneeming vielen in de handen der Koningschen, welken hen ter dood deeden brengen.

Mylord Darcy in de gevangenis gezet.

Nieuwe opstand.

Daar

1537 Daar waren in deze Provincie noch andere onderneemingen, die wel haast gesmoord wierden. De grond dezer opstanden was, dat de Koning het Parlement niet beriep, gelijk hy beloofd had: maar hy antwoordde, dat, dewyl zy d'eersten de vrede hadden verbroken, hy geen Parlement vergaderen zou, voor dat alle de zaaken in rust waren. Eindelijk, de Hertog van Norfolk het oog aan alle kanten hebbende, en den Rebellen de tyd niet geevende van een aanzienlyk ligchaam te maaken, waren hun poogingen vruchteloos; en aldus begon'er in de maand January een volkomene gerustheid hersteld te worden. Thans strafte Norfolk 'er verscheiden af, volgens de krygswetten. Aske, die het Hof zonder oorlof verlaaten; en zich by het leger der nieuwe Rebellen gevoegd had, wierd weergekreegen, en te Jork gerecht. Anderen hadden het zelve lot, 't zy in Hull, of in andere Steden van de Provincie. Maar Mylord Darcy, en Mylord Hussy, wierden te Westmunster verweezen, als deel gehad hebbende, d'een aan den opstand van Jork, en d'ander aan die van Linkoln. Mylord Darcy wierd onthoofd op de markt, die voor de Tour van Londen is: Hussey ontfing de zelve straf in de Stad Linkoln. d'Eerste wierd beklaagd; geloovende een iegelijk, dat zijn verdienste, zijn diensten, en zijn ouderdom een minder straffe handeling vereischten. Hy beschuldigde den Hertog van Norfolk, van de Rebellen aangemoedigd te hebben om by hun eisschen te blyven: maar den Hertog ontkende 't opentlijk. Hy wenschte, dat men hem toeliet, zyn eer in een kamp met Mylord Darcy te verdedigen; en zei verscheidene dingen, om te toonen, dat dezen Heer hem haatte, en zyn best deed om hem te bederven. De Koning geloofde niet 't geen Darcy gezegt had, of veinsde het niet te gelooven. Mogelijk ook dat de naarstigheid, met de welke den Hertog de beroerten dempte, alle de vermoedens, die men van zijn beleid zou hebben konnen opvatten, deed verdwynen.

't Hood der Rebellen ter dood gebracht:

Mylord Darcy, en Mylord Hussey onthoofd.

Deze Wederspannelingen ter dood gebracht zynde, beval de Koning aan den Hertog van Norfolk, in 't gantsche Noorde des Koningrijks een algemeene vergiffenis af te kondigen, zonder eenige uitzondering. Men ontfing ze met des te meer blydschaps, dewijl een iegelijk voor zich zelve vreesde. Aldus wierden de laatste opstanden byna zonder eenige storting van bloed neergelegt,

Algemeene vergiffenis aan de wederspannelingen gegeeven.

zo

zo men niet en rekent 't geen het Gerecht deed vergieten. Naderhand gingen verscheidene Malcontenten zich voor de voeten des Konings van Schotland werpen, toen hy met zyn nieuwe Koningin uit Vrankrijk weer na zijn Staaten keerende, de kusten van Engeland aandeed. Zy verzochten zyn bystand, en verzekerden hem, dat alles zich aan hem zou onderwerpen. Maar gelyk hy wederhouden wierd door het inzicht des Konings van Vrankrijk, Hendriks vriend en bondgenoot, wilde hy zich met deze zaak niet bemoeyen. Zodanig was het eind van een Rebellie, welke de Geestelijkheid onder den dekmantel der Religie verwekte, en onderhield. 1537.

Zo haast als de Koning zich verlost zag van de vrees, welke d'oproerige aart van een gedeelte zyner Onderzaaten geduurende gantsche jaaren hem veroorzaakt had, hernam hy zyn eerste voorneemens; wel weetende, dat het voorgaande tot een waarschouwing voor 't toekomende zou dienen, en dat hy derhalven geen nieuwe beroerten had te vreezen. Hy besloot dan, de noch overige Kloosters te vernietigen, en de hervorming, welke hy alreedts in de Kerk gedaan had, verder voort te zetten.

Nieuw bezoek der Kloosters.

Een nieuw bezoek der Kloosters verbond de Commissarissen, t'examineren alle de zaaken, welke betrekking konden hebben tot het leven der Monniken, tot hun gesteldheid jegens den Koning, tot hun gevoelens wegens zyn geestelyke Opperhoofdigheid, en tot verscheidenene superstitieuze gewoonten van ieder Klooster. Zy moesten ook noch onderzoek doen na de guiteryen, door de welken de Beelden, de Reliquien, en andere diergelyke dingen, vermaard waren geworden, en waar door men de godvruchtigheden en de geschenken des volks na de Kloosters trok. Ook moesten zy verneemen, hoe de Monniken zich geduurende de beroerten gedraagen hadden, en acht geeven op d'ongeregeldheden der Broederschappen, om'er aan Kromwel bericht af te doen.

'k Vind in de Gemeene Boeken van het 28 jaar dezer Regeering maar een origineel van een Kloosterafstand. d'Abt van Farneze, die van de Provincie van Linkoln was, en wiens inkomst op 960 ponden Sterlings of 9600 guldens geschat wierd, gaf zijn Abdy aan de Koning; zijnde daar in geholpen van dartig zijner Monniken. Daar zijn twe andere afstanden in de Rollen: d'eerste van het Klooster van Bermonsey, van de Provincie van Surrey. Maar gelijk den Abt te kennen gaf, in 't begin der acte van dezen afstand, dat hy ze deed in de hoop van

1537. een grooter gift, ziet men wel, dat het belang 'er meer deels in had als de gerechtigheid: en in der daad, deze Abdy 5500 guldens inkomsts hebbende, vielze niet onder d'uitstrekking van d'Ordonnantie des Parlements. De twede overgeevings die van Buschlichame, of Bischame, in het Graafschap van Berks, gedaan door Barlow, die 'er Overste af was, en die niet weinig gedaan heeft tot de voorzetting der Reformatie. Deze Abdy was van 3270 guldens inkomsts.

Maar men deed grooter voortgangen in 't volgende jaar, tot aan het welk men d'uitvoering der Ordonnantie niet strengelijk aanperste; dewijl ik vind, dat verscheidene Abdyen, welker inkomst beneden de 2000 guldens was, noch niet aan de Koning afgestaan waren. Ik geloof zelfs, dat, het Hof der Vermeerderingen moetende het bericht der Bezoekers gezien, en vastgesteld hebben wat pensioenen men geeven zou aan d'Abten en Monniken, eer men de Kloosters vernietigde, men de vernietiging, toen de beroerten aanvingen, niet zeer voortgezet had. Ten anderen, de vrees van het volk te vertoornen, en de Rebellen te verbitteren, deed dat men by na, zo lang als deze verwarring duurde, aan dit werk niet en arbeidde. Aldus was 't alleenlijk ontrent het 29 jaar van Hendriks Regering, dat men eigentlijk Kloosters vernietigde, uit kracht van d'Ordonnantie des Parlements: en noch ging men 'er toen maar slappelijk mee voort; want de Boeken van het Hof der Vermeerderingen melden maar van een-en-twintig afstanden. Doch eindelijk stelden de groote en kleine Kloosters zich gelijkelijk in Hendriks macht, hoewel uit verscheidene beweegredenen. d'Abten der eenen de hand gehouden hebbende aan d'oproeren en beroerten, en ziende zich bloot gesteld voor het streng gerecht des Konings, kochten zich vry, met hun Abdyen aan hem op t'offeren. d'Anderen, die het voorneemen van een hervorming begonden goed te keuren, hadden minder moeite om zich van hun Kloosters t'ontslaan. Zodanig was Barlow, Bisschop van S. David, die niet vernoegd met zijn huis van Buschlichame aan de Koning afgestaan te hebben, andere Abten verplichtte het zelfde te doen. Daar waren 'er ook, welker leven zo argerlijk was, dat ze zich in 't volle gerecht niet verdedigen dorsten, en hun Abdyen derhalven liever by verdrag, als by vonnis, verliezen wilden: invoegen dat zy zich te vrede hielden met een pensioen, geduurende hun leven, en al het overige vaaren lieten.

Eenigen der groote Abten staan hun Abdyen af aan de Koning.

Anderen

Anderen wilden liever een diergelijk penſioen genieten, als binnen den omvang van een Klooſter leeven. En daar waren 'er, die de goederen hunner Abdyen geroofd en aan kant gemaakt hadden; hebbende, zo haaſt als zy voelden dat men de zelven vernietigen zou, ter goeder uure in hun eigen onderhoud, en in dat hunner verwanten, voorzien. Dit deed, dat de Bezoekers d'inkomſten der rijkſte Abdyen geweldig verminderd vonden, als die van S. Alban en die van de Slag. 't Tijdelijke van S. Alban zou niet meer hebben konnen toereiken om het Huis t'onderhouden, ter oorzaak dat d'Abt en de Monniken, in de verwachting van een vernietiging, alle d'inkomſten tot een zeer laage prijs geſteld hadden; hebbende zich groote ſommen gereed geld doen geeven, om de pachteryen op die voet te zetten. Van gelijken, toen men het bezoek der Abdy van de Slag deed, vond men 'er niet als oude geſcheurde meubelen, die geen 400 rijksdaalders waardig waren; en naauwelijks was 'er in de Kerk, en in het Huis, voor twaalf honderd rijkdaalders aan zilverwerk. Andere Klooſters zouden geen twaalf of vijftien oncen gewerkt zilver geleverd hebben: men zag 'er gantſch geen huisraad; hebbende de Monniken 'er niets gelaaten dan 't geen zy niet hadden konnen wegdraagen, als de muuren, de venſters. 't lood, en de klokken. 1537.

't Penſioen der Monniken was gemeenlijk 24 rijksdaalders 's jaars, tot dat ze verzorgd waren. Dat der Abten was geregeld volgens bericht, niet alleenlijk na de waarde hunner Abdyen, maar ook na de wijze op de welke zy 'er geleefd hadden. Men gaf 1200 rijksdaalders penſioens aan den Abt van S. Alban, en ook zo veel aan die van de Slag: maar men gaf 'er 1500 aan den Abt van S^t^. Edmond-Roy, wiens leven zo voorbeeldelijk geweeſt had, dat de Bezoekers geenige ongeregeldheid, noch ook de minſte argernis, in zijn Klooſter vonden, en die 'er ook beſwaarlijk afſtand van deed. d'Officiers der Klooſters hadden van gelijken hun kleine penſioenen, d'eenen van 300 guldens; d'anderen van 100; eenigen van 80, en de minſten van 60.

Als een Abt of Overſte kwam te ſterven, of wel afgezet te worden, ſtelde men een ander in zijn plaats, alleenlijk om den afſtand des Klooſters te doen. Want zo haaſt als de geeſtelijke Opperhoofdigheid des Konings opgerecht was, op de puinhoopen van die des Paus, begonden alle d'Abten, welken het Hof van Romen placht te beveſtigen, op de volgende wijze ingeſteld te worden. De Koning

1537. gaf aan de Prioor en aan 't Klooster een verlof van tot de nieuwe verkiezing te treden, en voegde daar een gezegelde brief by, in de welke de naam van de persoon stond, dien hy begeerde dat men zou verkiezen. Als nu de verkiezing gedaan was, verwittigden zy 'er den Koning af, die ze goedkeurde door een brief, gegeeven onder 't groot zegel. Deze brief wierd vervolgens aan de Vicegerent gebracht, die den verkoozen persoon bevestigde, en hem den eed aan de Koning deed afleggen; waar na hem het tijdelijke der Abdy gegeeven wierd: invoegen dat de verkiezing der Abten t'eenemaal van den Koning afhing, die niet en feilde lieden te verkiezen bekwaam om zijn voorneemens voort te zetten.

Daar waren, eindelijk, andere Abten, die hun Kloosters afstonden alleenlijk uit belang; dat 's te zeggen, om zich den weg tot Bisdommen te baanen, of ten minsten om tot Suffragaanen genoemd te worden. In der daad, deze laatste waardigheid wierd opgedraagen aan een goed getal van Abten der twede order.

'tWas door d'eene of d'andere dezer beweegredenen, dat men Hendrik in 't bezit van 't beste gedeelte der Kloosters stelde, zelfs eer het Parlement hun vernietiging verordend had. En toen deeden de Bezoekers, die meestendeel Meesters in de Kancelery, of Auditeurs van het Hof der Vermeerderingen waren, den Abt en de Monniken niet alleenlijk een acte van afstand tekenen; maar daarenboven eischten zy van hen een schriftelijke belijdenis van hun ongeregeldheden en overdaad. Wy hebben maar een dezer belijdenissen; zijnde alle d'anderen te niet gedaan, in d'algemeene verwoesting welke Maria liet doen van d'openbaare Acten, daar de Paus en de Monniken in beledigd waren. 't Geen my dit gelooven doet, is dat het blijkt uit veele brieven, welken ik gezien heb, dat verscheidene Abten diergelijke belijdenissen hadden gedaan. De geene, daar ik af spreek, is van een Prioor der Benedictijnen van S Andries, in de Provincie van Northampton. Men kan ze zien in het Boek van het Hof der Vermeerderingen. Hier bekenden deze Abt en zijn Monniken hun misdaaden, en dienden zich van zeer krachtige uitdrukkingen, om de snoodheid van hun leven te verswaaren; voegende 'er by: *dat de put des afgrondts geopend was om hen in te slikken: dat zy den dienst Godts verlaaten, in de ledigheid geleefd, hun gulzigheid en vleeschelijke lusten voldaan, en dingen begaan hadden, welken zy niet genoeg beschreyen konden.*

Ziet de Voorreden van dit Boek

Verscheidene Abten en Monniken doen Belijdenissen van zeer snoode misdaaden.

d'Acte

d'Acte van d'afstand der Monniken van Betlesden vangt aan met deze woorden: („) dat zy zeer ernstige overdenkingen maakten op „hun wijze van leeven, en op die der andere Monniken van hun „Order: dat zy wel wisten, dat al hun godvruchtigheid niet bestaan „had als in d'onderhouding van zekere ceremonien, die hen bevolen „waren van den Bisschop van Romen, of wel van hun Generaalen: „dat onder anderen den Abt der Bernardijnen hen hebbende doen „dwaalen, zy de kennis der Godlijke wetten verlooren, en zich, door „het middel der Bullen van eenige Pausen, aan het Bisschoplijk gebied „onttrokken hadden: dat zy sedert die tijd altijd hadden gestaan onder „een Generaal, die geen zorg gedraagen had om hen te bezoeken, ten „einde de misbruiken, welke onder hen ingesloopen waren, te her- „vormen: maar dat eindelijk in de historie van Jesus Christus, en „in de schriften der Apostelen, de rechte verbeelding van een heilig „leven gevonden hebbende; en betrachtende ten anderen, dat het „hen voordeeliger was te zijn onder het beleid van de Koning, hun „Opperhoofd op d'aarde, zy hun Abdy aan hem afstonden, en toe- „vlucht tot zijn barmhertigheid namen. Deze acte is van den 25. September 1538. getekend door den Abt, den Onderprioor, en negen der Monniken. 1537. *Ziet onze Verzameling No. 60. sect. 4.*

Wy hebben noch vijf andere afstanden van de zelve natuur. d'Eerste en de twede zijn van Cordeliers en Carmelijters, van Stamford; en de drie anderen van Cordeliers van Koventry, van Betford, en van Ailesbury.

Daar waren Monniken, welke betrachtende dat hun Kloosters vernietigd stonden te worden, zo ten opzichte van het geestelijke als van het wereldlijke, de zelven aan de Koning afstonden, in de hoop dat hy ze op nieuws zou stichten. 't Was deze betrachting, die Hendrik op den 14. July des jaars 1538. in de bezitting der Abdy van Chertsey stelde, in de Provincie van Surrey. Dit Klooster had 7440 guldens inkomsts. Wyders heb ik eenige redenen om te gelooven dat d'Abt, die het zelve afstond, na een hervorming in de Kerk haakte, en hoopte, dat zijn Klooster op nieuws gefondeerd zou worden, en dat men 'er de zuiverheid en de geregeldheid in zou voeren. Dit was ook de beweegreden, welke deed, dat de Prioor van de groote Malverine, Klooster der Provincie van Worcester, besloot het voorbeeld der anderen te volgen. Deze Prioor was aan Kromwel uitsteekend aanbevolen door den Bisschop Latimer, die zeer

1537. ernſtig verzocht, dat het Klooſter behouden mocht worden, niet om een woonplaats van luye Monniken, maar om een broederſchap van perſoonen te zijn, die zich tot de ſtudie, tot het gebed, en tot de prediking benaarſtigden. En de Prioor van zijn kant aanbood den Koning 1500 rijksdaalders, en 600 aan Kromwel, indien men hem deze genade wilde vergunnen. Hy wierd aangemerkt als een gryzaard van groote verdienſte, als een zeer goed huishouder, en als een zeer liefddaadig Man, die alle dagen veele armen voedde. In de zelve brief, in de welke Latimer voor hem ſprak, vertoonde hy, dat men wel zou doen met in ieder Provincie twe of drie geeſtelijke Huizen, gelijk dat, te houden.

Maar het beſluit was genomen van 'er geen een te laten blijven. 't Was zelfs te vergeefs, dat de Bezoekers trachtten een Nonnenklooſter, der Provincie van Oxford, Godſtow geheeten, te behouden; vertoonende aan de Koning: dat deze Nonnen in een groote ſtrengheid leefden: dat hun Klooſter een plaats was, daar de meeſte Edellieden der Provincie hun dochters deeden optrekken: en dat d'Adel des landts den Koning bad, haar het zelve niet af te neemen.

Forme der Acten van deze afſtanden.

Ziet onze Verzameling, No. 60. ſect. 1.

De meeſte acten der afſtanden waren in deze forme vervangen: dat d'Abt en de Monniken, na zulks rijpelijk overwoogen te hebben, hun Huis aan de Koning gaven en afſtonden; en dat zy 't deeden uit hun eigene beweeging, met hun zekere kennis, en met een gemeene bewilliging, en om oorzaaken welken zy in hun gewiſſe en ziel rechtmaatig en redelijk gevonden hadden.

Maar anderen, den welken deze voorreden niet en behaagde, vingen hun acte aan zonder eenige morgenſpraak, en zeiden zeer eenvoudiglijk, dat zy hun Klooſters tot des Konings gebruik gaven.

Aldus verplichtten de Bezoekers d'Abten en de Monniken, hun Huizen in Hendriks macht te ſtellen; invoegen dat in een eenig jaar, 't geen het dartigſte van zijn Regeering geweeſt is, 159 Klooſters in zijn handen geſteld wierden. Alle d'acten van deze

No. 60. ſect. 3.

afſtanden zijn geregiſtreerd geweeſt; en wy hebben 'er noch 155 origineelen van. Men kan in onze Verzameling zien, wat d'inkomſt en de ſtaat dezer Klooſters was; want wy zullen 'er hier niets af zeggen, om het vervolg van onze reden niet al te lang af te breeken. Alle deze afſtanden wierden gedaan, eer 'er een wet

was

was die 'er de noodzaakelijkheid van oplei. Maar daar waren ook verscheidene van de machtigste Abten, die tot het eind toe stand hielden, dat's te zeggen tot in 't jaar 1539 wanneer een Ordonnantie des Parlements hen altemaal vernietigde. 1537.

Veele persoonen twijfelden echter, of diergelijke afstanden in 't gerecht volstaan konden, ter oorzaak dat d'Abten maar bloote depositarissen of bezitters voor hun leven der Kloosters zijnde, het scheen dat zy ze niet voor altijd vervreemden konden. Maar het Parlement verklaarde ze goed; vermits de stichting alle dingen volkomentlijk in de macht des Abts en der oudste Monniken stelde; en dat, wat acte zy te samen maakten, de zelve geldig was, zo haast als 'er het zegel van 't Huis aan was gehangen. Verscheidene gevoelens noopende deze afstanden.

Daarenboven zei men, dat d'Abt en de Monniken door deze bloote trêe van afstand hun Klooster aan de verbeurdmaaking onderworpen hadden; en dat de Koning aldus het zelve wettiglijk aan zich kon trekken, zo niet door recht van overgave, immers door de weg van verbeuring. Maar d'andere party antwoordde; dat, hoewel eenige streeken van 't recht winst van zaak aan Hendrik gaven, hy 'er zich echter met gerechtigheid niet af dienen kon; dewijl d'Abten en de Monniken, welke hun Kloosters aan hem afstonden, de macht niet en hadden van het te doen, zijnde 'er maar de bloote bewaarders af. Men voegde daar by, dat de geschenken en dreigementen in de geesten der eenen en der anderen krachtiglijk hadden gewerkt.

En in der daad, eenige Abten wierden kwalijk gehandeld. De Prioor van Wooburne verdacht zijnde van de Rebellen onder de hand bygestaan te hebben, strijdig te wezen tegens Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid, altijd den Paus aan te hangen, en 't te houden met het algemeen Concilie, toenmaals te Mantua beroepen, verplichtte men hem zijn onderdaanigheid aan de Koning te betoonen, en zijn Klooster aan hem af te staan. Ik vind uit het verhaal van een lang gesprek 't geen hy daar over had met een van Hendriks Raadtsheeren, en 't welk men hem deed tekenen, dat hy voornaamelijk over twe zaaken geargerd was: d'eerste, dat Latimer en andere Bisschoppen tegens de dienst der Maagd, en tegens die der Heiligen, predikten: de twede, dat de Bijbel, welke men uitgegeeven had, op verscheidene plaatsen van de *Bublia Vulgata* verscheelde. Hy geloofde, om deze redenen, dat de

1537. de Religie veranderd was; en hy verwonderde zich, dat d'oordeelen Godts, die op de Koningin Anna van Boelan gevallen waren, den anderen niet tot een les gediend hadden, om hen te beletten 't geloof te verbasteren. Men verkreeg echter eindelijk op hem, dat hy zijn onderdaanigheid aan Hendrik zou bewijzen, en de geestelijke Opperhoofdigheid van dezen Vorst erkennen. Maar hy ging zich by de Rebellen voegen, en wierd gevangen genomen met den Abt van Whaley en twe zijner Monniken, den Abt van Garvaux en een zijner Monniken, den Abt van Saulay van de Provincie van Lankaster, den Prioor van 't zelve Klooster, en den Prioor van Barlington. Zy wierden altemaal ter dood verweezen, en gerecht.

Zo haast als d'Abten van Glastenbury en van Raiding, alle beiden rijk en machtig (hebbende d'eerste 35080 guldens inkomsts, en den ander 21160) bemerkt hadden, dat de storm op hen zou storten, besloooten zy, alles te waagen, om in d'algemeene wanorde stand te houden. Ten dezen einde stuurden zy een groote menigte van gemunt en ongemunt zilver aan de Rebellen der Provincie van Jork: maar als men hier achter gekomen was, wierden zy in den jaare 1539. als verraaders veroordeeld. Ik spreek hier van hun zaak, om dat ze betrekking heeft tot het onderwerp, 't geen wy verhandelen. Wat belangt het proces des Abts van Raiding, 'k heb 'er tot noch toe geen andere byzonderheden van vernomen. Maar betreffende den Abt van Glastenbury, wy hebben een zeer naauwkeurig verhaal van zijn verwijzing, in twe brieven geschreeven aan Kromwel; d'eene door den Groot-Baljuw der Provincie; en d'andere door den Ridder Roussel, Edelman, die de zaak had zien bepleiten, en wiens oprechtheid en vroomheid toen ter tijd zo bekend waren, als ze tegenwoordig natuurlijk schijnen aan het doorluchtig Huis, 't geen zijn naam draagt. Volgens deze brieven wierd den Abt om twe misdaaden veroordeeld, verraad en diefstal: want hy wierd beschuldigd van de poort der plaats, daar men het zilverwerk des Kloosters bewaarde, opgebroken te hebben; en 't was dit zelve zilverwerk, 't geen hy aan de Rebellen gestuurd had, gelijk de Ridder Willem Thomas zegt. De Ridder Roussel voegt 'er in zijn brief by, dat deze Provincie nooit doorluchtiger Rechters, noch eerlijker lieden had gehad, als de Jureys, welke om de zaak des Abts verkoozen wierden. Deze Jureys hem verweezen hebbende, bracht men hem vervolgens ter strafplaats, die dicht by zijn Abdy was.

Dit moet verstaan worden volgens de waardeering; want deze twe Abdyen brachten mogelijk vijf of zesmaal zoveel op.

Hier

Hier bekende hy zijn misdaad, en bad 'er God en den Koning vergiffenis af, gelijk de Groot-Baljuw schrijft. Den Abt van Kolchester had het zelve lot; maar gelijk het origineel van deze processen verlooren is, weet ik niet, waar deze Abt mee beticht wierd. Want zo eenige Engelsche Historieschrijvers geschreeven hebben, dat men hem vervolgde, om dat hy Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid geloogchend had; zy verdienen daar over een scherpe bestraffing: dewijl zy, zo ze de zaaken maar eenigsins ondervorscht hadden, gevonden zouden hebben, dat alle de Geestelijken, en voornaamelijk d'Abten, deze geestelijke Opperhoofdigheid des Konings tot verscheidene maalen erkend hadden. 1537.

Om te bewijzen 't geen ik zeg, en den onbeschaamden Sanderus te schande te maaken, zal ik hier verhaalen de blijken welken ik vind wegens d'onderwerping van alle d'Abten, in dit punt van Opperhoofdigheid.

Voor eerst, in de Vergadering der Geestelijkheid, gehouden in den jaare 1531. wierd Hendrik algemeenlijk erkend voor *Opperhoofd der Engelsche Kerk*.

Ten tweeden, alle d'Abten hadden gesworen, dat zy de wet des jaars 1534. die de successie regelde, onderhouden en handhaaven zouden. Nu, deze wet doemde volkomentlijk de gepretendeerde macht der Pausen. 't Geen my zeggen doet, dat ze gesworen hadden die t'onderhouden, is 1. Dat, toen men Morus en Fischer verwees, men hen verscheidene maalen vertoonde, dat de geheele Geestelijkheid ze besworen had. 2. De Journaalen van het Huis der Heeren wijzen ons aan, dat alle de leden des Parlements des zelfs onderhouding swoeren, eer zy scheidden. Daarenboven melden deze Journaalen, dat d'Abten van Kolchester en Raiding dit Parlement hadden bygewoond. Daar was nu geduurende die zittingen geenige protestatie tegens de gemaakte wetten gedaan; en zelfs wijzen de Boeken dikwils aan, dat het geen, 't welk beslooten was, met de toestemming van alle de Heeren geschiedde.

Ten darden, het blijkt uit verscheidene brieven, daar wy d'origineelen af hebben, dat d'Oversten van alle de Kloosters de volgende stelling getekend hadden, *dat de Paus geen meer macht in Engeland had, als andere uitheemsche Bisschoppen*. Sommige Kathuizers, en sommige Monniken der Observantie van S. Franciscus, waren d'eenigen welke weigerden de zelve te tekenen: waar over

1537. zy dan ook in 't gerecht vervolgd wierden. Zo men nu deze ſtrengheid omtrent ſlechte Monniken gebruikte, ſtaat het weinig te gelooven, dat men machtige Abten, die zitting in 't Huis der Heeren hadden, geſpaard zou hebben. Daarenboven, toen het Parlement in den jaare 1536. een nieuwe ordonnantie wegens de ſucceſſie maakte, voegde het 'er by, dat men ook ſweeren zou den Koning voor Opperhoofd t'erkennen. Nu, d'Abten van Glaſtenburg en Raiding waren in het Parlement, toen men deze ordonnantie maakte, gelijk men uit de Boeken ziet; en zy gaven 'er hun bewilliging toe. Waar uit het blijkt, hoe zeer zich de geenen bedriegen, of hoe zeer zy zich willen bedriegen, welke gelooven, dat deze Abten liever 't leven wilden verliezen, als hun Abdyen behouden, met aan Hendrik de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk op te draagen.

Den Abt van Raiding ſtond ook noch zo wel by den Vicegerent Kromwel, dat, hebbende eenig geſchil gehad met Schaxton, Biſſchop van Salisbury, en ſchepſel van dezen Miniſter, hy 'er t'eenemaal tot zijn voordeel uit geraakte. Dit ziet men uit een gramſteurige brief, welke deze Biſſchop, die hoogmoedig en van een kwaaden aart was, toenmaals aan de Vicegerent ſchreef. Hy klaagde over een Mandement, 't geen deze Miniſter, ten verzoek des Abts, tegens hem gegeeven had. Hy voegde 'er by: („) dat Kromwel hem „ nooit gunſtig was; getuige zijn zaak noopende de Kanunniken verplicht tot de Reſidentie, en zijn geſchil met den Schout van zijn „ Stoel: dat deze Miniſter op zijn brieven niet en antwoordde: dat, „ zijn macht misbruikende gelijk hy deed, de Hemel niet feilen zou „ hem daar over te ſtraffen; doch dat hy God bad, hem te bekeeren, „ en hem te ſpaaren. Daar zijn in deze brief noch andere zeer vervoerde uitdrukkingen; en Schaxton geeft 'er zich zelve zo veel lofs, dat ze voor een buitenſpoorig mengelmoes van gadelooze ongebondenheid en hoogmoed gaan kan. In tegendeel was het antwoord van de Vicegerent uitſteekend zachtzinnig; en gelijk het betoont, dat de fortuin van dezen Miniſter hem zijn aangeborene eer-
N°. 65. lijkheid en zedigheid niet had doen verliezen, hebben wy 't in onze Verzameling geſteld.

Hoewel de verwijzing dezer Abten rechtvaardig heeft konnen wezen, geloofde men ten minſten, dat hun Abdyen niet verbeurd gemaakt konden worden, zonder de wetten geweld aan te doen. Men

zei

zei hier over, dat de misdaaden van een geestelijk persoon het gantsche ligchaam geen nadeel moesten toebrengen; gelijk de misdrijven van een wereldlijk persoon, die eenig ampt bekleedde, de rechten daar af nooit verdelgden. 't Is waar, dat men in een ordonnantie, by dewelke verscheidene misslagen misdaaden van Staat verklaard waren, eenige termen gesteld had, die daar ingelijfd scheenen te wezen, om deze verbeurdmaakingen te bekrachtigen. De termen zijn: *dat alle d'erfgoederen van een Verraader, bezeten door daadelijk recht, of door wat recht, en op wat wijze het wezen mocht, ten voordeele des Konings verbeurd zouden zijn.* Waar uit dan volgt, dat de by erffenis gemaakte goederen, en de landeryen, bezeten door persoonlijk recht, of door bloot recht van vruchtgenot, onder d'uitstrekking der wet waren; en zulks te meer, dewijl men in 't vervolg stiptelijk gezegt had, dat d'Erfgenaamen en Navolgers der Verraaders in eeuwigheid van de genieting hunner goederen uitgesloten zouden wezen. Maar vermoedelijk, toen de Bisschop van Rochester verweezen wierd, dacht men op deze clausul niet: andersins zou zijn Bisdom aangetast geworden zijn. Of liever, men wilde 'er zich niet af dienen; zijnde des Konings voorneemen minder 't getal der Bisschoppen te verminderen, als te vermeerderen. Van een andere kant scheenen ook de termen der ordonnantie alleenlijk d'erfgoederen te verstaan, onder de welken men de Kerkelijke goederen niet stellen kon, zonder aan deze wet geweld te doen. Eindelijk, het woord van Navolger kon de verbeurdmaaking bekrachtigen: maar het kon ook een woord van gebruik wezen, gevoegd by dat van Erfgenaamen, om het te beter uit te drukken; en in dat geval strekte d'ordonnantie zich niet verder uit als over de persoonlijke goederen. Daarenboven onderstelde dit woord, dat de Verraaders Navolgers hebben konden: d'Abdyen nu verbeurd gemaakt zijnde, konden d'Abten niet langer Navolgers hebben. 1537.

't Was echter, ten uitvoering van deze wet, dat men de verbeurdmaakingen deed, daar ik af spreek; en het was ook, om 'er de gevolgen af voor te komen, dat men onder de Regering van Eduard de VI. de zin der ordonnantie bepaalde, tot de goederen door *daadelijk recht* bezeten. Maar eindelijk, al hadden ook deze verbeurdmaakingen tegens de wetten gestreeden, 't Parlement keurde ze goed, ten minsten door een stilswijgende toestemming; dewijl het, toen het een Reglement maakte ter zaake der vernietigde Abdyen, daar de

 geenen

1537. geenen af uitzonderde, die om misdaad van Staat verbeurd gemaakt waren geworden.

't Klooster der Kathuizers te Londen ging-over in des Konings macht, byna op dezelve wijs, maar met noch minder gerechtigheid als d'anderen. Daar waren eenigen van deze Monniken ter dood gebracht, om dat ze opentlijk tegens Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid gesproken, verscheidene boeken tegens het twede huwelijk van dezen Vorst uit de gebuurige landen doen komen, en veele diergelijke dingen gedaan hadden. Eenige anderen, welke dezen hadden ondersteund, maar op een zo heimelijke wijs dat men 'er hen nooit af overtuigen kon, wierden voor het overige van hun leven in cellen opgeslooten. Hun Prioor was in een uitsteekende achting, tot zo ver dat een der Bezoekers, Bedyl geheeten, schreef: *dat hy nooit een liefddaadiger man gezien had: dat ten anderen d'oogen van al het volk op dit Klooster geslagen waren: en dat men het, volgens zyn advys, tot eenig godvruchtig gebruik moest verordenen.* Maar hy was genoodzaakt het aan de Koning af te staan. d'Acte van zijn afstand ving aan met deze termen: („) dat de meesten zijner „ Monniken den Koning vertoornd, en verdiend hebbende van hun „ goederen berookd, en aan het leven gestraft te worden, zy zich aan „ dezen Vorst onderwierpen, en hem hun Huis gaven, om bevrijd te „ wezen van de straf welke zy verdienden.

Ondertusschen vonden de Bezoekers zich bloot gesteld voor den haat van veele lieden. Men klaagde, dat zy door hun listen en beloften d'Abten en Prioors der Kloosters verplichtten, te vervreemden 't geen hen niet toebehoorde; dat zy altemaal samenspanden om den Koning te bedriegen; en dat zy zich heimelijk 't best van 't zilverwerk en 't huisraad der Kloosters toeëigenden. By deze algemeene klachten voegde d'Abdis van Cheapstow noch byzondere tegens den Doctor London, dien zy beschuldigde van haar Nonnen te hebben willen verleiden. En in een woord, byna al de wereld murmureerde tegens de Bezoekers; zeggende een iegelijk, dat hun manier van doen opgesmukt was, en dat zy onder de hand goede slagen deeden.

Om hen te verdedigen, en ter zelve tijd de Kloosterbroeders swart te maaken, en het volk te bevredigen, deed het Hof alle d'ongeregeldheden der Monniken, welken men ontdekken kon, in 't licht brengen. d'Abdy van de Slag wierd verbeeld als een klein Sodoma, gelijk

gelijk ook het Klooster van Jesus Christus te Kantelberg, en verscheidene andere Kloosters. Men maakte ontallijke historien van andere ongeregeldheden der Monniken, van hun overspellen, van hun hoereryen, van hun behendigheid om de vrouwen te beletten t'ontfangen, of om de vrucht in hun buik te verdoen. Maar daar was geen geval, 't geen meer uitborst, als dat van een Prioor der Kruisbroeders te Londen deed.

1537.

Der Monniken ongeregeldheden worden ruchtbaar gemaakt.

Zijnde des morgens ten elf uuren by een vrouwmensch van kwaad leven te bed gevonden, viel hy op de kniën voor de geenen, die hem betrapten, en bad hen, zijn schande niet ruchtbaar te maaken. Zy, om zich te dienen van de gelegentheid, beloofden de zaak te smooren, mits dat hy hen een zekere somme geldts telde. Hy gaf hen dan veertig pistoolen, welke 't alles waren 't geen hy by zich had, en beloofde hen 'er noch veertig: maar gelijk hy in gebreke bleef om hen deze twede som te betaalen, daagden zy hem voor 't recht. Deze zaak word verhaalt in een Productie, welke ik gezien heb, en die aan Kromwel gegeeven wierd, toen ter tijd *Meester der Rollen.*

Maar de historien, die men by deze gelegentheid verbreidde, deeden alle de werking niet, welke men 'er af verwacht had. De meeste lieden zeiden, dat de misslagen altijd gehegt waren aan de persoon die ze beging; en dat het gantsch geen rechtvaardigheid was, geheele Kloosters te straffen om de misdaaden van eenige byzondere persoonen. Dit verplichtte het Hof andere schikkingen te neemen, en zich te dienen van een middel, 't geen meer krachts had als het eerste: dat was het volk te doen verliezen haar superstitieuze ingenomenheid voor de Beelden en de Reliquien; en de bedriegeryen, welken de Monniken in 't werk stelden, om haar aalmoessen tot zich te trekken, voor haar oogen ten toon te zetten. In dit voorneemen gaf men last aan de Bezoekers, om de Reliquien en de Beelden, en inzonderheid de geenen daar het volk 't meest na toe liep, zorgvuldiglijk t'examineren. De Doctor London deed zijn Meester daar groote diensten in. Hy ontbood aan hem van Raiding, dat deze plaats het magazijn van de voornaamste Reliquien des Koningrijks was: dat men 'er een Engel met een vleugel zag, die, volgens het zeggen der Monniken van de plaats, daar het yzer van de lancie gebracht had, waar mede Jesus Christus doorsteeken wierd. Hy maakte vervolgens een lange inventaris der andere Reliquien van die plaats, en voegde 'er by, dat hy noch vier andere vellen papiers zou hebben konnen vullen,

Gelijk ook hun superstitien en bedriegeryen.

1537. alleenlijk met de naamen der geener die hy niet opgetekend had. Hy ſchreef van eenige andere plaatſen, dat hy deze vergaapmiddelen van een ſuperſtitieuze menigte over al had doen afwerpen. Johannes Apricius ſchrijvende van S. Edmond-Roy, ontbood, dat hy daar ettelijken der koolen gevonden had, op de welken S. Laurens gebraaden had geweeſt; eenige nagelſnipperingen van S. Edmonds teenen; 't pennemes van S. Thomas van Kantelberg; de laarzen van den zelven Heilig; en ſtukken genoeg van het waare Kruis om 'er een heel groot kruis af te maaken. Men vond' er ook Reliquien tegens de regen, en tegens de kwaade kruiden. Maar dewijl het getal dezer Reliquien byna oneindig was, zouden wy al te veel tijdts verliezen met 'er meer af te ſpreeken. Alleenlijk, om te toonen hoe veel het volk die achtte, zullen wy aanmerken, dat de Monniken van Weſtakren toenmaals een ſtuk van een van St. Andries vingers, hoewel maar in een once zilvers beſlagen, voor 400 guldens verpand hadden. Maar de Bezoekers, die 'er zo veel werks niet af maakten als de Monniken, oordeelden 't niet raadſaam, toen zy dit Klooſter vernietigden, deze Reliquie te loſſen.

1538. Wat de Beelden belangt, men bracht 'er eenigen te Londen, daar men ze aan ſtukken brak op S. Paulus markt, in 't gezicht van 't volk, 't geen aldus getuige was van de guiteryen der Monniken. Onder dezen was het vermaard Kruisbeeld van Boxley, in de Provincie van Kent, gemeenlijk het *Beeld der genade* geheeten, waar na de godvruchtigen dikwils bedevaarten deeden, ter oorzaak dat zy het bywijlen zich zagen buigen, en opheffen, beeven, of het hoofd, de handen, en de voeten verroeren, d'oogen verdraayen, de lippen beweegen, of de winkbraauwen fronſen. Deze dingen gingen by de gemeene lieden voor uitwerkingen van een gantſch godlijke kracht. Door dit Kruisbeeld deed men het volk voor een gedeelte zien, hoe zeer het zich had laaten verleiden; want men toonde in het ligchaam de raderen, die de gemelde beweegingen beſtierden. Hilſey, Biſſchop van Rocheſter, deed een Sermoen over dit onderwerp, en beval vervolgens, dat men het Crucifix in ſtukken zou breeken. Men bemerkte ter zelve tijd een andere ſnoode guitery der Monniken van Hales, Klooſter der Provincie van Gloceſter. Zy hadden in hun Kerk een enghalſde fles, waar in zy zeiden dat bloed van onzen Zaligmaaker beſlooten was. Bywijlen zagen de Pelgrims dit bloed; maar bywijlen zagen zy het gantſch niet: en als dan verklaarde hen

Beelden openbaarlijk gebroken.

een

een Monnik, dat ze ongetwijfeld in doodzonde, en dienvolgens onwaardig waren om het dierbaar bloed des Zaligmaakers te zien. De Pelgrims na deze verklaaring zelden feilende alles t'offeren 't geen zy hadden, om zich het gezicht van deze Reliquie waardig te maaken, vertoonde eindelijk een Monnik, die achter het altaar verborgen was, hen de zelve, met de fles om te keeren. Want deze fles had twe zyden: aan d'eene was het glas dik, en aan d'andere helder en doorſchijnend; invoegen dat, als zy geld van een Pelgrim wilden trekken, zy hem de duiſtere zijde lieten zien: maar als hy door geſchenken de gunſt van dit gezicht verdiend had, keerde men terſtond de fles om, en hier na ging de Pelgrim weer heen, zeer wel voldaan over zijn reis, en gantſch getrooſt wegens zijn onkoſten. Men bevond eindelijk, dat de Monniken deze fles met bloed van endvogels vulden, 't geen zy alle weeken vernieuwden. 1538.

Men deed ook uit het Prinſdom van Walles een groot hout beeld brengen, *Darvel Gatheren* geheeten. Ellice Price, Commiſſaris, genoemd tot het bezoek des Biſdoms van S. Aſaph, had wegens dit beeld overgeſchreeven, dat het volk des landts 'er afgrijſelijk mee ingenomen was. Een groote menigte van lieden trok derwaarts in pelgrimazie; en daags voor den dag dat deze brief afging, had men 'er zes of zeven honderd Pelgrims gezien, waar van d'eenen vee offerden, zelfs heele oſſen, en d'anderen geld. De meeſten maakten zich vroed, dat zy door deze gaaven hun zielen van de pijnen der Hellen zouden bevrijden. 't Hout van dit beeld diende om den Vader Foreſt, Obſervatijn, te verbranden. Te Worceſter was ook een groot en vermaard beeld van de Maagd; maar als men 't ontbloot had van eenige hoofddoeken en klederen, die het bedekten, vond men, dat het het beeld van een Biſſchop was. *Ziet het boek, geheeten* d'Engelſche Pelgrim.

Barlow, Biſſchop van S. David, ſchreef verſcheidene maalen aan 't Hof: dat zijn geheele Biſdom in een doodelijke ſuperſtitie gedompeld was: dat de Prieſters en de Monniken, even onweetende en even godloos, zich tot een ſchrikkelijke afgodery overgaven: dat zy het volk op een zichtbaare manier bedroogen; en dat hy 'er, zo haaſt als men 't maar begeerde, goede blijken af zou geeven: dat de grootſte godvruchtigheid zijns Biſdoms een beeld van de Maagd was, met een waskaars in de hand: dat, volgens d'overlevering der lieden van de plaats, deze waskaars negen volle jaaren gebrand had; maar dat een rampzalige een valſchen eed voor het Beeld gedaan

heb-

1538. hebbende, de kaars van zich zelve was uitgegaan: dat dit Beeld een menigte van Pelgrims, en veele rijke geschenken, na zich trok; en dat men het in zeer groote eerbiedigheid hield. Barlow voegde 'er by, dat de bewoonders der omleggende plaatsen van zijn Hoofdkerk zodanig met zekere superstitien ingenomen waren, dat hy wanhoopte van hen die te doen verzaaken: dat hy derhalven den Koning bad, zijn Stoel te Kaermarden over te brengen. Hy gaf verscheidene redenen, om dit verzoek t'onderschraagen, en herhaalde het zelfs in verscheidene brieven, doch zonder gevolg.

Hier na deed men te Londen brengen zeer kostelijke kassen van de Maagd; onder anderen die van Walsingham, Ipswich, Wolwich, en Islinton; en Kromwel liet ze verbranden.

Kas van Thomas Bekket in stukken gebroken.

In deze algemeene verwoesting der Beelden en Reliquien vergat men de kas van Thomas (a) Bekket niet, de rijkste van Engeland. Deze Man door Hendrik de twede tot het Aardtsbisdom van Kantelberg verheven zijnde, verwekte dien Vorst groote moeyelijkheden; stellende zich tegens zijn gezag, en trachtende dat van de Paus te bevestigen. Men deed hem eens tekenen eenige artijkelen, welke de macht der Pausen bepaalden, en die der Koningen herstelden. Maar 't leed niet lang, of hy had berouw van deze eenige daad van getrouwheid, welke hy sedert zijn verheffing tot de waardigheid van Aardtsbisschop gedaan had. Vervolgens ging hy zich in d'armen des Paus werpen, van wien hy ontfangen wierd als een Belijder, vervolgd om het wezendlijkste punt der Roomsche leere. Terstond wierd de Koning van Engeland in den ban gedaan, en zag zijn Staaten in 't verbod gesteld: maar door de zorgen des Konings van Vrankrijk verzoende Hendrik zich met Thomas Bekket; invoegen dat het verbod afgelicht wierd. Ondertusschen was deze wargeest niet zo haast weer te Kantelberg gekomen, of hy verwekte nieuwe beroerten; en vergramd over dat geduurende zijn afwezen d'Aardtsbisschop van Jork en eenige Bisschoppen des Konings Zoon gekroond hadden, besloot hy hen door de Kerkelijke tucht daar over te straffen. Hendrik, die in Normandyen was, zei; *zo hy goede Onderzaaten had, dat een diergelijke Priester hem zo veel ongeneugten niet veroorzaaken zou.* Op deze woorden toogen eenige yverige of gedienstige Hovelingen over de zee, en vermoordden den

(a) *S. Thomas van Kantelberg.*

den Aardtsbisschop: maar de Koning betaalde hun yver zeer duur; 1538.
zijnde genoodzaakt een schrikkelijke boete te doen, tot uitwisching van deze misdaad. Aan d'andere kant feilden de Monniken niet, volgens hun gewoonlijke listen, verscheidene mirakelen toe te schrijven aan het bloed van deze gepretendeerde Martelaar. Thomas Bekket wierd vervolgens gecanoniseerd, onder de naam van S. Thomas van Kantelberg; en gelijk hy zijn leven verlooren had door het gezag der Pausen te verdedigen, verhefte men hem te Romen boven de Heiligen der eerste Kerk, en boven d'Apostelen. Drie geheele eeuwen hebben hem aangemerkt als een der doorluchtigste Heiligen, die in den Hemel waren: maar om wel t'oordeelen van d'eerbiedigheid, welke de volkeren hem toedroegen, hoeft men maar t'examineren de rekeningen der gaaven, die zy aan de voornaamste Altaaren der Kerk van Kantelberg deeden. 't Eerst dezer Altaaren was gewyd aan onzen Zaligmaaker; 't twede aan de Heilige Maagd; en het darde aan Thomas Bekket. In een jaar gaf men aan het Altaar van Jesus Christus 31 guldens; aan dat van de Heilige Maagd 633 guldens; maar dat van S. Thomas had 8326 guldens. 't Jaar daar aan was de deeling noch ongelijker; want Jesus Christus had niet een stuiver; de Maagd 41 guldens; en de Heilig had 'er 9543.

De volkeren aldus met S. Thomas van Kantelberg ingenomen zijnde, was zijn Kas wel haast van een ongeloofelijke waardy. Lodewijk de VII. Koning van Vrankrijk, had de godvruchtigheid van een pelgrimazie derwaarts te doen, en offerde een kostelijke steen, de schoonste geacht die toen ter tijd in Europa was. En zekerlijk, 't Hof van Romen vernoegde zich niet met Bekket een dag in den Almanak gegeeven te hebben: het besloot, hem noch meer eers te doen, willende dezen yverigen Martelaar van de Pauselijke macht, en van de Privilegien der Kerk, zo hoog verheffen als 't haar mogelijk was. Aldus wierd de dag van de verheffing zijns ligchaams, dat's te zeggen de 7. July, met roode letters getekend. Daarenboven verordende men, dat 'er alle vijftig jaaren een Jubeltijd van vijftien dagen zou wezen, welke aanvang zou neemen daags voor zijn Feestdag, des middags, en geduurende de welke alle de geenen, die zijn Kas bezochten, aflaat van hun zonden zouden hebben. Dit blijkt uit het Boek van de zelde Jubeltijd, die sedert zijn overbrenging gehouden wierd, dat's te zeggen in den jaare 1420. wanneer 'er byna honderd duizend pelgrims by zijn graf kwamen. 't Was aldus, dat de

1538. bewaarders van zijn Reliquien ongeloofelijke rijkdommen derwaarts wisten te trekken. Maar het was ook deze betrachting, en de gedachtenis der trouwloosheden van Thomas, welke Hendrik deeden besluiten om hem van zijn schatten, en van de rang die Romen hem in den Almanak gegeeven had, te berooven. Men ontdekte op dit oogenblik, dat zijn gewaand hoofd een valsch hoofd, en het rechte by het overige van zijn ligchaam was. Zijn Kas wierd dan gebroken, en weg gedraagen. 't Goud alleen, 't geen de zelve omringde, vulde twe kisten, welken acht zeer sterke mannen kwalijk uit de Kerk konden draagen. Vervolgens verbrandde men zijn beenderen, gelijk eenige Auteurs geschreeven hebben, en het Roomsche Hof gelooft: maar anderen zeggen, dat ze zodanig verward waren met die van verscheidene gebuurige lijken, dat 'er niet minder als een mirakel geweest moest hebben om ze te kennen. De naam van S. Thomas van Kantelberg wierd ook uit den Almanak gedaan, en de dienst van zijn dag uit alle de Getyboeken. Zodanig was in Engeland het eind van de superstitieuse diensten der Beelden en Reliquien.

Ziet Sonmer, in zijn Oudheden van Kantelberg.

Nieuwe Artijkelen der Religie in 't licht gegeeven.

De Koning ziende in deze tijd, dat men niet zeer wel voldaan was over d'Artijkelen der Religie, welken hy in 't voorgaande jaar had doen gemeen maaken, besloot de geesten wat te verzachten. Ten dezen einde vergaderde hy zijn Geestelijkheid, en deed, na verscheidene beraadingen, een verklaaring van de voornaamste punten der Religie drukken. Deze verklaaring was getekend van negentien Bisschoppen, acht Aardtsdiakenen, en zeventien Doctors in de Godgeleerdheid of de Rechten, en verklaarde het Symbolum der Apostelen, de leere der Zeven Sakramenten, de Tien Geboden, 't Gebed des Heeren, d'Engelsche Groetenis, en de leerstukken van de Rechtvaardigmaaking en 't Vagevuur. Maar gelijk men weinig tijdts daar na dit werk in beter staat stelde, zullen wy 'er tegenwoordig niets af zeggen.

Zo haast als Hendriks beleid te Romen bekend was geworden, schilderden vergiftige pennen hem met zeer swarte verwen. Men gaf hem de haatelijke naamen van snoode tiran, en heiligschender. Men zei: dat hy den Hemel en den Heiligen den oorlog aandeed: dat hy door een godlooze stoutheid, die by de heidenen niet verdraagen geworden zou zyn, zelfs niet tegens de geringste ligchaamen, de heilige graven geschonden had: dat zijn wreedheid tot d'uiterste top gesteigerd was; hebbende, onder een dekmantel van misdaaden

den van Staat, eerwaardige Monniken en goede Priesters onmenschelijker wijze doen sterven: dat een afgrijselijke gierigheid en begeerlijkheid hem een ongehoorde heiligschending hadden doen begaan; dat hy alle de rijkdommen, welken de godvruchtigheid van verscheidene eeuwen aan Godts en zijner Heiligen eer had gewyd, geroofd en ingeslikt had. Men vergat niets, 't geen hem aan de nakomelingen vervloekelijk kon maaken, als den haatelijkste der Tirannen. Men vergeleek hem by de vervloekste gedrochten; by Pharao, by Nabuchodonosor, by Belsazar, by Nero, by Domitianus, by Diocletianus, en voornaamelijk by Julianus. Men vond in hem alle de merktekenen van dezen Apostaat; en men zou 'er een naauwkeurige vergelijking af gemaakt hebben, indien men Hendrik niet van snooder leven geacht had, als den ander had geweest. Voor het overige, men geloofde in hen alle beiden te vinden groote verlichtingen, de zelve afval, de zelve dekmantel van hervorming, en verscheidene andere gelijkheden Alle dagen wierden te Romen diergelijke dingen gedrukt. De nieuwigheden, welken men daar uit Engeland stuurde, hielden byna altemaal aan Polus, wiens stijl men zelfs kende in eenige gedrukte stukken. Hendrik was 'er tot raazens toe over vertoornd, en gevoelde nooit van zijn leven een zo geweldigen haat, als de geene was welke 't beleid van Polus hem inboezemde. Dit was de rechte oorspronk der strengheid, waar mede hy de Bloedverwanten van dezen Prelaat handelde. 1538.

Maar de gramschap des Paus vernoegde zich niet met schelden en lasteren. Hy wierp eindelijk de Kerkelijke bliksemen tegens hem uit, daar hy Hendrik drie jaaren te vooren mee gedreigd had. 't Vonnis der afzetting van dezen Vorst is in het Bulboek van Cherubin. Ondertusschen gelijk 'er persoonen zijn, genoeg verblind, of wel genoeg voorkomen, om zaaken, die aan al de wereld bekend zijn, te loogchenen, zal men 't in onze Verzameling vinden; en ziet 'er hier een extract af.

Bulle des Paus tegens Hendrik.

De Paus zei dan: (,,) Dat hy, als Stadhouder van God hier ,,beneden, en gesteld over de Volkeren en de Koningrijken, om, ,,volgens de woorden van Jeremias, uit te rooijen en te verdel-,,gen, zich gehouden voelde toevlucht te neemen tot de straffen; ,,dewijl de wegen van zoetheid gantsch geen werking voortbrach-,,ten. Hier na haalde hy op, dat Hendrik, een Vorst die de Bescher-,,mer des geloofs geweest had, hebbende dit geloof verlaaten;

1538. „ zijn wettige Gemalin verjaagd, zelfs tegens de verbiedingen „ van de Heilige Stoel; eene Anna van Boelan geheeten in haar „ plaats genomen; verscheidene gevaarlijke en godlooze ordon- „ nantien gemaakt; onderstaan den Paus van Romen de hoeda- „ nigheid van Opperhoofd der Kerk te beneemen; dezen tijtel „ zich zelve aangemaatigd; zijn Onderzaaten gedwongen, op „ straf van de dood, hem die te geeven; en den Bisschop van Ro- „ chester, die zich tegens deze Ketteryen stelde, doen sterven; „ zich de Koninglijke macht onwaardig gemaakt had, en geval- „ len was in de verharding van Pharao, zonder geraakt te zijn „ door de liefddaadige vermaaningen van Klement de VII. *De Paus voegde'er by*, dat alle deze misdaaden bewaarheid zijnde, „ hy het beleid des Apostels, ten opzichte van de Toveraar Eli- „ mas, navolgde, en toevlucht nam tot de censuren der heilige „ Kerk, om Hendrik te straffen: dat hy aldus, met het goed- „ vinden der Kardinaalen, op nieuws dezen Vorst en alle zijn „ begunstigers vermaande, weder te keeren van hun dwaalingen, „ hun onrechtvaardige wetten te vernietigen, en 'er d'uitvoe- „ ringen af te stutten: dat, zo zy 't niet en deeden, hy hen in den „ ban deed, en hen beroofde, hem van zijn Koningrijk, en hen „ van hun goederen: belastende den Koning, in persoon, of door „ een gelastigde, ten laatsten binnen drie maanden te Romen te „ verschijnen, en zijn Medeplichters en Aanhangers, zich bin- „ nen sestig dagen daar te vervoegen, op straf der swaarste cen- „ suren. Spreekende daarenboven uit, dat, zo de Koning en „ zijn Medeplichters niet binnen de bestemde tijd verscheenen, „ zy vervallen waren, hy van zijn Koningrijk, en zy van alle „ hun goederen: dat de Christelijke begraaving, als zy kwamen „ te sterven, hen rond uit geweigerd zou worden: dat van die „ tijd af het gantsche Koningrijk onder 't verbod zou wezen: dat „ hy de zelve straffen uitstrekte over alle de kinderen van Hen- „ drik en Anna, en over alle de kinderen zijner Medeplichters, „ hoewel noch jong van jaaren; verklaarende hen onbekwaam „ om eenig ampt of eenige waardigheid te bekleeden. Dit ge- „ zegt zijnde, ontsloeg de Paus in dat geval Hendriks Onder- „ zaaten, en de Vassaalen zijner Aanhangers, van alle eeden en „ verbintenissen; verbiedende, dat men hen erkende, hem voor „ Vorst, en hen voor Heeren. Hy verklaarde hen eerloos, en „ onbekwaam om testament te maaken, of getuigenis te geeven.

Ver-

„ Vervolgens verbood hy aan alle andere persoonen, op straf van de „ban, eenige correspondentie met hen te hebben, 't zy ter zaake „van koophandel, of om wat andere reden het zoude mogen wezen: „en in dit oogmerk vernietigde hy alle hun contracten, en gaf den „eerstkomende de dingen, waar mede men met hen zou handelen. 1538.

„ Daarenboven beval hy aan alle de Geestelijken, uit Engeland te „vertrekken, vijf dagen na dat de termijn, aan Hendrik gegeeven, „verstreeken zou wezen; en maar zo veel Priesters in het land te „laaten, als'er van nooden zouden zijn, om de kinderen te doo„pen, en de Sakramenten te bedienen aan de persoonen die met be„rouw van hun zonden stierven: dit alles op straf van de ban, en be„rooving hunner goederen.

„ Hy belastte vervolgens den Adel, en in't algemeen allen den „Onderzaaten van dezen Vorst, de wapenen tegens hem op te vatten, „en hem uit zijn Koningrijk te verdrijven; verbiedende hen, zich „voor hem te verklaaren, of hem eenige bystand te geeven.

„ Hy ontsloeg ook d'andere Vorsten van de verbonden, met hem „gemaakt, of noch te maaken. Hy beswoer zeer ernstelijk den Kei„zer, en alle de Katholijke Vorsten, op de gemelde straffen, geeni„gen handel meer met hem t'onderhouden; en in geval zy anders dee„den, stelde hy hun Staaten van gelijken onder 't verbod. Hy be„val zelfs aan alle de Vorsten, en aan alle de Krijgslieden, uit kracht „van de heilige gehoorzaamheid welke men aan Jesus Christus Stad„houder schuldig is, dezen Vorst te beoorlogen, om hem weer in „zijn plicht te doen treden; alle zijn goederen, gelijk ook alle de „goederen zijner Aanhangers, waar zy die ook kwamen aan te tref„fen, verbeurd; en hen zelven slaaven te maaken.

„ Hy gaf daarenboven een order aan de Bisschoppen, dat zy drie „dagen na het verstrijken van de tijd dit vonnis den volke zouden „hebben aan te kondigen, in alle de Kerken, volgens de gewoonlijke „ceremonien, met brandende kaarsen, en in een woord, op de plech„tigste wijs die men zou konnen verzinnen. Hy sprak ook de zel„ve straffen uit over alle de geenen, die zich tegens d'uitvoering van „dit vonnis zouden stellen; beveelende, dat men het zou aanplakken in „de steden Romen, Doornik, en Duinkerken, op dat Hendrik en „zijn Begunstigers'er kennis af hadden: 't geen'er een genoegsaame „aankondiging af zou wezen. Eindelijk verklaarde de Paus, dat wie „zich kwam te stellen tegens d'uitvoering van dit vonnis, of trachtte

1538. „des zelfs kracht te verminderen, de gramschap Godts, en die der „Heilige Apostelen S. Petrus en S. Paulus, over zich zou haalen.

Maar vermits de behendige Paus bespeurd had, dat d'andere Vorsten Hendriks afzetting als een gevaarlijk voorbeeld aanmerkten, schortte hy 'er d'uitvoering lange tijd af op. Eindelijk, bericht zijnde, dat de meeste Kloosters in de Staaten van dezen Vorst vernietigd waren, en dat men 'er de beenderen van S. Thomas van Kantelberg verbrand had, hoewel d'Engelsche Auteurs het tegendeel zeggen, was hy 'er zo geweldig over vertoornd, dat hy den bliksem uitwierp, in de hoop van Hendrik op zijn Troon te verwaggelen. 't Nieuw vonnis, 't geen hy gaf, om het eerste te doen uitvoeren, behelsde: „Dat, gelijk de Zaligmaaker medelijden had gehad met S. Petrus, de „Navolgers van S. Petrus dit groot voorbeeld van barmhertigheid „moesten navolgen: dat hy derhalven, hoewel hy ter oorzaak van „Hendriks misdaaden een vonnis tegens hem geveld had, d'uitvoe„ring daar af echter had opgeschort, op 't verzoek van verscheidene „Vorsten, welke hem vertoond hadden, dat Hendrik mogelijk door „de zachte wegen en de minlijkheid gewonnen zou worden: dat hy, „voor zo veel hem belangde, lichtelijk een zaak geloofd had, daar „hy uit al zijn hert na wenschte: maar dat eindelijk deze hoop t'eene„maal verdweenen ziende, en bemerkende dat Hendrik zich hoe „langer hoe meer verhardde; dat hy zijn onheilige handen over de „Beelden der Heiligen, en over der zelver rijkdommen, uitgestrekt „had; dat hy S Thomas van Kantelberg had doen opgraaven; de„zen Heiligen Bisschop zijn proces gemaakt; zijn ligchaam om mis„daad van gekwetste Majesteit ten vuure gedoemd; alle de rijkdom„men, die aan zijn kas gegeeven waren, geroofd; d'Abdy van S. „Augustinus in de Stad Kantelberg vernietigd; de Monniken uit dit „Klooster gezet; wilde beesten in hun plaats gesteld; en zelve de „neigingen van een beest aangenomen: dat, ziende alle deze din„gen, hy d'opschorting wegnam, en verordende, dat zijn Bulle af„gekondigd, en uitgevoerd zou worden; verklaarende, dat het hier „toe genoeg zou zijn, dat ze aangeplakt ware te Dieppe of te Bolonjen „in Vrankrijk, te S. Andries of te (a) Kallistron in Schotland, en „te Tuam of t'Artifert in Ierland. Dit is van den 17. December „1538.

d'Andere Bulle word hier in 't lang verhaald.

(a) Kallstream, een plaats van Schotland, Frontier van Engeland.

De geenen, die deze twee vonnissen zullen leezen, zullen 'er noodzaakelijk uit besluiten, dat, zo de Paus d'onfeilbaare en d'algemeene

Harder

Harder der Kerk is, en zo al de wereld hem moet gelooven, hy een volkomene macht over alle de Koningen heeft, en de ſtrengſte cenſuren tegens hen gebruiken kan. En gelijk de miſdaaden, daar Hendrik mee beſchuldigd was, daadelijke en bewaarheide zaaken geweeſt hebben, voor zo veel de daad betreft, volgt daar uit; of dat de Paus bekleed is met de macht van de Koningen af te zetten, of dat hy niet onfeilbaar is; dewijl Paulus de III. zich deze macht heeft toegeëigend, en dat, zo hy ze zich onrechtvaardiglijk toegeëigend heeft, hy ſchuldig is aan een leugen, en een valſche leere geleerd heeft: 't geen met d'onfeilbaarheid niet te ſamen kan gaan. Om deze materie aan te dringen, de gronden van Hendriks afzetting bewaarheide zaaken zijnde, moet het vonnis, 't geen Paulus de III. tegens hem gaf, een zeer rechtvaardig vonnis geweeſt hebben. Alle de geenen, die de Roomſche Stoel voor een onfeilbaare Stoel erkenden, hebben deze Bulle moeten gehoorzaamen: en de Rebellien, welken men onder de Regering van Hendrik de VIII. en onder die zijner Kinderen gezien heeſt, door dit vonnis onderſteund zijnde, rechtvaardigt het dezelven noodzaakelijk; of d'onfeilbaarheid van de Roomſche Stoel valt ter aarde. 't Geen men tot de verweering van Paulus de III. kan zeggen, is dat, hoewel hy zijn bliksemen verder voortgeſtuwd heeft, als zijn Voorzaaten noch ooit hadden gedaan, hy goede waarburgen had van 't geen hy deed; hebbende de Pauſen ſedert 500 jaaren zich de macht van de Keizers en Koningen af te zetten aangematigd, en zelfs zich 'er ook dikwils genoeg af gediend. De geſchapenheid der zaaken van onze tijd heeft my deze overdenking ontrukt, in de welke men ziet, dat alle de geenen, welke d'onfeilbaarheid des Paus gelooven, noodzaakelijk gelooven, dat hy de ketterſche Koningen kan afzetten. Want de gewoonlijke onderſcheiding des Paus, aangemerkt als Leeraar, of als Opperhoofd van de Kerk, heeft hier gantſch geen plaats; dewijl, toen Paulus de III. Hendrik in den ban deed, hy het zichtbaarlijk *ex Cathedra* deed, gelijk men ſpreekt, dat 's te zeggen in de hoedanigheid van Harder, weidende zijn kudde, en d'onnutte of verdurvene leden afſnijdende. 1538.

Paulus ſtuwde zijn gramſchap en wraakzucht noch verder voort. Hy trachtte de Chriſtene Vorſten tegens Hendrik op te maaken, en inzonderheid den Koning van Vrankrijk, en den Koning van Schotland. Hy aanbood zelfs dezen laatſte geheel Engeland; verklaarende hem, dat Hendrik een Ketter was, een Scheurmaaker, ſchuldig

Ziet Leſley, Hiſtorie van Schotland.

1538. dig aan overspel in d'oogen van al de wereld, een moorder van zeer veel onnozelen, wederspannig tegens den Paus zijn Heer, en schuldig aan gekwetste Majesteit, en om deze misdaaden rechtvaardiglijk afgezet.

De wond wierd toen dan ongeneezelijk; en men geloofde te Romen, dat 'er zo veel te verdienen was met Hendrik te beoorlogen, als dien tegens de Turken te voeren. Polus zelve schreef in zijn boek, dat d'eerste dezer daaden veel verdienender was, als de twede.

De bliksemen van 't Vatikaan echter in die tijd een gedeelte van hun kracht verlooren hebbende, deeden ze zeer weinig werkings; 't en zy dat ze Hendrik mogelijk uitsteekend verbitterden tegens alle zijn Onderzaaten, welken hy achterdocht van heimelijk verstand met Polus.

De Geestelijkheid van Engeland verklaart zich tegens den Paus.

Zo haast als hy het vonnis van zijn afzetting zag, deed hy zich van alle zijn Bisschoppen een schriftelijke verklaaring geeven, in de welke, na het aangematigd gezag der Pausen verworpen te hebben, om de redenen die wy hier voor hebben verhaald, zy beslooten, dat men het volk moest leeren, dat Jesus Christus aan zijn Apostelen, en aan hun navolgers, uitdrukkelijk verbooden had, de macht van 't swaard, of 't gezag der Koningen, zich aan te maatigen; en dat, zo de Bisschop van Romen, of eenige andere Bisschop, zich deze macht gaf, hy een tiran was, en een geweldenaar, die het Rijk van Jesus Christus trachtte om ver te werpen. Negentien Bisschoppen, want daar waren 'er toen geen meer in het Koningrijk, tekenden deze verklaaring, mitsgaders vijf-en twintig Doctors. Dit moet geweest hebben kort voor de maand May van den jaare 1538. De reden 'er af is, dat Eduard Fox, Bisschop van Hereford, wiens tekening men in dit stuk had, op den 8. van die maand kwam te sterven. Wyders, de Koning vergaderde by deze gelegentheid de Geestelijkheid niet volgens de gewoonlijke formaliteiten; want, behalven dat 'er de Boeken niets af zeggen, hebben wy 'er een bewijs van; dat is dat, zo deze verklaaring in de Vergadering der Geestelijkheid gemaakt had geweest, Kromwel die voor alle d'andere Gedeputeerden getekend zou hebben, daar hy ze in tegendeel nu gantsch niet getekend heeft. 't Staat derhalven te gelooven, dat de Koning de Geestelijkheid op bloote gezegelde brieven deed vergaderen; of dat, volgens 't geen alreedts gebruikt had geweest, men de verklaaring te Londen opstelde, en ze vervolgens ieder Bisschop in zijn Bisdom deed tekenen.

Wy

Wy hebben hier over noch een origineel ſtuk, alleenlijk van acht Biſſchoppen getekend; welke, na mijn gevoelen, de geenen waren, die men toen in de gebuurſchap, of in de Stad Londen vond. Hun voorneemen was, te toonen dat de laſt, door onzen Zaligmaaker aan de Geeſtelijken gegeeven, hen bloote Dienaars des Euangeliums maakt, om de volkeren t'onderwijzen in de zuiverheid der leere: dat daarentegen verſcheidene plaatſen der Schriftuur 't gezag der Vorſten over alle hun Onderzaaten, zo Prieſters, Biſſchoppen, als anderen, klaarlijk beveſtigen: dat de macht der Biſſchoppen en Prieſters zich uitſtrekt tot de zorg der zielen, tot de bediening der Sakramenten, en tot de verklaaring van Godts woord: dat alle de Chriſtene Vorſten zich aan dit woord Godts onderworpen erkenden; maar dat, als de Prieſters, of de Biſſchoppen, in d'oeffening hunner ampten laauw en ſlap worden, het de plicht der Chriſtene Vorſten is hen de bedieningen daar af beter te doen waarneemen. Gelijk deze verklaaring onder anderen getekend is van Hilſey, Biſſchop van Rocheſter, moet ze gemaakt geweeſt zijn na het jaar 1530. in het welk hy gewyd wierd; en gelijk men 'er ten anderen de tekeningen van Schaxton en Latimer in ziet, moet ze gemaakt zijn voor het jaar 1539. dewijl zy zich alstoen van hun Biſdommen ontſloegen. Ik geloof voor my, dat ze getekend wierd ter zelve tijd als d'eerſte, en zulks om de volgende reden. Men deed te Romen zeer beleedigende geruchten voor Hendrik loopen: *dat hy de Geeſtelijke ampten t'eenemaal vernietigd had: dat hy loochende, dat het gezag der Geeſtelijken van godlijk recht was: dat hy het zelve gantſch en al onder de wereldlijke macht deed ſtaan: en dat hy pretendeerde, dat het zonder zijn Commiſſie geenige kracht had.* De Koning willende dan de laſter te ſchande maaken, beſloot zich te verklaaren over den aart en d'uitſtrekking der geeſtelijke en der wereldlijke macht. En zekerlijk, hy nam hier in een zo rechtmaatige middelweg, dat ze deze geruchten ongetwijfeld ſtutten moeſt. Maar ik heb niet konnen te weeten komen, of men van deze verklaaring eenig openbaar gebruik maakte.

1538.

Ziet onze Verzameling, №. 67.

Ziet de Byvoegingen aan het eind van dit Deel.

'tWas ook in dezelve tijd, dat 1500 exemplaren van de Bijbel, in 't Engelſch overgezet, en gedrukt door Grafton, op zijn eigene koſten, in 't licht kwamen. Deze Bijbel wierd Hendrik aangeboden door den Vikaris Generaal, die van hem verkreeg, dat allerhande perſoonen ze zouden mogen leezen, zonder daar over ontruſt of

De Bijbel in 't Engelſch gedrukt.

1538. gemoeid te worden. Kranmer, uitſteekend voldaan over zodanig een trêe, bedankte'er den Vicegerent voor, met groote tekenen van yver, en ſchreef aan hem onder andere dingen: *dat hy eindelyk de vreugde had van den grooten dag eener gelukkige Reformatie te zien, welke alreedts in Engeland begon te verſchynen, dewyl het licht van Godts woord daar lichtte, zonder door wolken verduiſterd te zyn.* Men had in 't eerſt deze overzetting na Parijs gezonden; wordende de werklieden van Engeland niet bekwaam genoeg geacht tot een zo gewichtig werk. De zorg van deze druk wierd Bonner aanbevolen, die Hendriks Gezant aan het Franſche Hof was, en dien Kromwel trachtte te voorderen, om hem tegens Gardiner te ſtellen. François de I. ſtond toe, dat men dit groot werk te Parijs drukte; en de druk was alreedts zeer ver voortgezet, zijnde het boek *in Folio:* maar op de klachten der Geeſtelijkheid van dat land wierd ze geſtaakt, en het meeſte gedeelte der exemplaaren aangetaſt, en opentlijk verbrand. Naauwelijks kon men 'er eenigen bergen, welken men, met de formen en de werklieden, na Londen ſtuurde. De druk voleindigd zijnde, verkondigde Kromwel, door des Konings laſt, een bevel:

Deze brief is van den 13 Auguſtus.

Nieuw bevel des Konings. *Ziet onze Verzameling, No. 68.*

„Dat alle de Geeſtelijken een dezer Bijbels in hun Kerken zouden „hebben: dat zy een iegelijk toe zouden laaten die te leezen: dat zy „zelfs alle hun Parochiebroeders daar toe zouden opwekken, met „hen de Schriftuur te verbeelden als het leevendig woord van de „waare God, 't geen alle de Chriſtenen gehouden waren te geloo„ven en t'omhelzen, zo hun zaligheid hen ter herte ging: dat zy „hen zouden beſweeren, zich niet te verletten met diſpuiten, raa„kende de zin der ſwaare plaatſen; en dat zy in tegendeel hen zou„den bidden zich daar over te gedraagen aan het oordeel van verlichte „en verſtandige perſoonen.

Deze order wierd van anderen gevolgd. Men beval aan de Geeſtelijken, („) zorg te draagen, dat hun Parochiebroeders d'artijke„len des geloofs kenden, en dat zy leerden 't Gebed des Heeren, „'t Symbolum der Apoſtelen, en de Tien Geboden, in 't Engelſch. „Men belaſtte hen, in ieder Kerk, ten minſten eenmaal in drie „maanden, te prediken over den aart van het waarachtig Evange„lie; 't volk te nodigen tot werken van barmhertigheid en liefde te „doen; hen het geloof wel aan te beveelen; en hen te vertoonen, „dat ze geen ſtaat moeſten maken op de werken van andere men„ſchen; noch op de kracht der Bedevaarten, der Reliquien, der Beel-

den,

„ den, noch op de herleezing van een Paternoster, dat deze dingen, 1538.
„ die men niet en verstond, tot de superstitie, en vervolgens tot d'af-
„ godery, geleidden; en dat deze twe misdaaden, meer als eenige
„ andere, Godts gramschap en wraak over zich trokken.

„ Kromwel beval daarenboven, dat men de Beelden, na de welken
„ het volk in devotie ging, om 'er offeranden te doen, af zou wer-
„ pen. Hy verbood 't gebruik der kaarssen, die men gewoon was
„ voor deze Beelden t'ontsteeken; en stond niet toe, dat men 'er stel-
„ de, als voor het Kruisbeeld, voor het Sakrament, en voor het
„ Graf onzes Zaligmaakers. Hy beval, dat men het volk zou leeren:
„ dat de Beelden het boek der onweetenden waren, en een vertoo-
„ ning welke men hen gaf van het leven eeniger Gelukzaligen: dat
„ de geenen, die daar een ander gebruik in zochten, de misdaad van
„ afgodery begingen: dat, om een zo gevaarlijk misbruik te voor-
„ komen, de Koning, die alreedts verscheidene Beelden, door de
„ welken men verleid was geworden, had doen afwerpen, voorders
„ alle de geenen zou verdelgen, welke een onderwerp van val en ar-
„ gernis konden wezen. Hy wilde zelfs, dat, zo eenige Geestelij-
„ ken diergelijke verbeeldingen voorheen verheft, of de bedevaarten,
„ welken men derwaarts deed, hadden doen gelden, zy opentlijk hun
„ misdrijf bekennen, en verklaaren zouden, dat zy alle deze dingen
„ gezegt hebbende, zonder 'er de grond af in de Schriftuur te vin-
„ den, zich hadden laaten vervoeren door een algemeene dwaaling,
„ welke winstzuchtige lieden in de Kerk ingevoerd hadden.

„ Men gaf hen ook last om onderzoek te doen na alle de geenen,
„ welke 't leezen van Godts woordt in 't Engelsch zouden beletten,
„ en zich tegens d'uitvoering van des Konings Gebod stellen.

„ Vervolgens beval men hen, Boek te houden van de geestelijke
„ ordonnantien dezes Vorsts, ten einde zy de zelven het volk, ten
„ minsten vier maalen in 't jaar, konden voorleezen.

„ Men verbood hen, veranderingen te maaken in d'onderhouding
„ der heilige dagen, immers zo zy 'er het verlof niet toe verkree-
„ gen hadden. Men gebood hen, de vigilien der heilige dagen, die
„ afgesneeden waren, nietig te verklaaren. Men beval hen voor al,
„ den dienst van S. Thomas van Kantelberg niet meer te leezen. Men
„ schafte af de kniebuiging, welke het volk na het Sermoen, in 't
„ *Ave* zeggen, gewoon was te doen, om de vergiffenis des Paus te
„ verkrijgen. Eindelijk, gelijk het volk in de processien zo veel

1538 „ gebeden aan de Heiligen richtte, dat het geen tijd had om op God „ te denken, hadden de Geestelijken ook last om hen te leeren, datze „ veel beter zouden doen met alle die *Ora pro nobis* te laaten vaaren, „ en d'andere gezangen te zingen, welke noodzaakelijker en krach- „ tiger waren als die.

Deze ordonnantie verwaggelde drie gronden der Religie van die tijd: zy vermaande het gemeene volk tot het leezen van de Bijbel in haar eigene taal: zy vernietigde al den dienst der Beelden: en zy gaf aan ieder Priester het verlof van alle suffragien der Heiligen te laaten vaaren. Zy wierd ook aangemerkt als een doodslag, welke men d'oude Religie toebracht. Maar d'aanhangers van deze oude Religie wisten zo wel te veinzen, dat zy den Koning gantsch geen reden gaven om ten dezen opzichte over hen te klaagen. Aldus was Hendrik volkomen meester in zijn Staaten: niemand dorst hem ongehoorzaam zijn: hy had de Rebellen weer tot hun plicht gebracht: zijn uitheemsche verbonden stelden hem in een staat om de gramschap des Paus niet te vreezen: en tot toemaat van geluk, verlooren zijn vyanden, die staat gemaakt hadden op de geneigdheid van de Princes Maria tot hun party, al de hoop, toen zy de Koningin Johanna een Zoon aan de Staat zagen geeven. Deze jonge Vorst ontfing in den doop den naam van Eduard, en had den Aardtsbisschop van Kantelberg tot een zijner Gevaders. Alle deze zaaken stortten de verslagenheid in den geest der geener, die geen Hervorming begeerden, en de blijdschap in het hert der anderen. De laatsten hadden alleenlijk de droefheid van te zien, dat de geboorte van de jonge Prins de Moeder 't leven gekost had, welke twee dagen na haar baaren stierf. Gelijk de Koning zijn andere Vrouwen nooit zo zeer bemind had, als hy deze had bemind, ging hem dit verlies ter herte; en zo men eenige Schrijvers gelooft, 't was zijn droefheid die hem verplichtte twe jaaren weduwenaar te blijven. Anderen niettemin, welke geloofd hebben, dat hy niet tederheidts genoeg had, om zich lange tijd te kwellen over een verlies als dat, hebben niet gefeild de weinige naarstigheid, welke hy aanwendde om weer te trouwen, aan redenen van staatkunde toe te schrijven. Wat 'er af zy, de geboorte van de jonge Prins de hoop der geener, welke staat gemaakt hadden op de komst van Maria tot de Kroon, om ver werpende, namen zy toevlucht tot een blinde believing voor Hendrik.

Geboorte van de Prins Eduard.

Dood van de Koningin Johanna.

Gardiner was van d'eersten in tegens de Monniken te tieren; neemende

neemende dikwils in zijn Sermoenen de gelegentheid van den Koning te prijzen over de vernietiging der Kloosters. Van een andere kant had d'Aardtsbisschop van Jork zich by dezen Vorst hersteld: en ik zie uit de gedenkschriften van die tijd niet, dat hy zich tegens de verwoesting der Kloosters gesteld heeft. Hy schreef alleenlijk aan Kromwel ter zaake des Kloosters van Hexam, en vertoonde hem, dat dit Klooster geduurende de laatste invallen der Schotten een groot getal van persoonen verzameld hebbende, de Koning, met het zelve te behouden, een eerlijke daad zou doen, en die zelfs ook niet zonder vrucht zou wezen. Hy voegde 'er in dezen brief noch by; dat hy den nieuwen Predikers met alle yver de mond stopte; dat eenigen dezer Predikers dorsten stoffen, dat zy in weinig tijds verlof zouden hebben om opentlijk te prediken; dat hy in der daad verstaan had, dat d'Aardtsbisschop van Kantelberg hen vryheid had gegeeven om het te doen: maar hy beswoer Kromwel, een zo groot ongeluk te voorkomen. Dit is het alles, 't geen ik noopende dezen Prelaat ontdekt heb.

1538.

Believing der Aanhangers van de Paus voor Hendrik.

Ik vind in de Rollen van den jaare 1538. een vergiffenis, vergund aan Stokkesley, Bisschop van Londen, over verscheidene zaaken door het gezag van het Roomsche Hof gedaan, en 'er Bullen af getrokken te hebben. Dit schijnt vry vreemd; want, indien hy deze misslag voor de vredebreuk had begaan, vond hy 'er de vergeeving af in het algemeen pardon, 't geen de Koning wegens diergelijke fouten aan zijn onderzaaten gaf. Zo Stokkesley nu een byzonder wilde hebben, hebben wy reden om verwonderd te wezen, dat men het niet terstond geregistreerd heeft. Wat 'er af zy, 'k kan my lichter vroedmaaken, dat het by des Secretaris achteloosheid toegekomen is, als dat ik Stokkesley schuldig zou gelooven aan een misdrijf, 't geen de Koning toen ter tijd zeer beswaarlijk aan een Bisschop vergeeven zou hebben.

De believing, welke d'aanhangers van Romen in alle ontmoetingen voor den Koning hadden, en hun onderwerping aan de willen van dezen Vorst, deeden hem meer na hun raadingen luisteren, als hy sedert lange tijd had gedaan. Gardiner had onder anderen groot vermogen op hem. Hy was eindelijk te rug gekomen van zijn Gezantschap in Vrankrijk, 't geen eenige jaaren geduurd had, en van dat in Duitschland, daar men hem verdacht van zich heimelijk met den Keizer en den Paus verzoend te hebben. Men geloofde zelfs, dat hy

1538. verstand met beide die Hoven hield. De grond van deze gedachte ontstond in de stad Regensburg, daar Gardiner toen ter tijd was met den Ridder Knevet, dien Hendrik in commissie by hem gevoegd had.

Een Huisgenoot des Legaats vindende een der Huisgenooten van Knevet, en neemende hem voor een der geenen van Gardiner, dien hy eertijds gekend had, repte iets van deze verzoening. Knevet, van het geval verwittigd, sprak den Italiaan, en hoorde genoeg van hem, om van de waarheid der zaak overtuigd te wezen. Gardiner van zijn kant verneemende wat 'er gezegt was, verbreidde, om de gevolgen van een diergeiljke verklaaring te stutten, dat den Italiaan omgekocht was om hem te bederven. Terstond, gelijk hy zijn klachten daar over deed aan Granvel, Kancelier des Keizers, wierd den Italiaan in de gevangenis gezet. Hendrik, van dit alles verwittigd, geloofde, dat het in der daad een streek van Gardiners vyanden was, of veinsde ten minsten het daar voor te houden; want hy vervolgde hem te gebruiken. Maar hy deed in verscheidene gelegentheden een uitsteekende versmaading voor hem blijken, dienende zich meer van hem als een slaaf, dan als een Minister van Staat. Hy was een ongemeen-behendig man, die de gesteldheid en den aart des Konings grondig kende, en die zyn tyd waar wist te neemen, om hem in een zaak te wikkelen.

Gardiner ruit den Koning op tegens de Sakramentaristen.

Hy was de geen, die aan dezen Vorst vertoonde, dat hy, om zich t'eenemaal in veiligheid te stellen, voor de werkingen welken de Bulle des Paus zou konnen voortbrengen, 't zy in zijn eigen Koningryk, of in d'uitheemsche landen, maar zijn yver tegens de Ketters, en voornaamelyk tegens de Sakramentaristen, had te doen blyken. Met dezen naam doopte men alle de geenen, welke de ligchaamelyke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrament loogchenden. De Koning, die met deze ligchaamelyke tegenwoordigheid ingenomen was, liet zich lichtelijk daar toe brengen, om eenige strafheid over dit punt te betuigen; en te meer, dewijl de Vorsten van Duitschland, welker vriendschap hy streelde, altemaal Lutheraanen zijnde, niet gestoord zouden wezen over deze vervolging der Sakramentaristen.

Zijnde aldus voorkomen, omhelsde hy de gelegentheid van zijn afkeer voor deze vyanden van de ligchaamelijke tegenwoordigheid te doen uitbarsten. Een Jan Nikolson gcheeten, anders Lambrecht, was in die tijd, wegens misdaad van Kettery, voor den Aardtsbisschop van Kantelberg gebracht. Hy had eertijdts Prediker geweest

van

van d'Engelsche Maatschappy t'Antwerpen; en hebbende aldaar kennis gemaakt met Tindal en Frith, versterkte hy zich wel haast in de waare Religie, daar Bilney hem d'eerste gronden af gegeeven had. Maar de Kancelier Morus den Kooplieden gebooden hebbende zich van hem t'ontslaan, keerde hy weer na Engeland. Zijnde vervolgens in de handen van Warham gevallen, lei men hem eenige Ketteryen te last. Niettemin, de dood des Aardtsbisschops, en de veranderingen die in 't gevolg gebeurden, deeden hem zijn vryheid verkrijgen; waar na hy te Londen school hield. Hebbende hier op zekere dag den Doctor Taylor, naderhand Bisschop van Linkoln, hooren prediken over de wezendlijke tegenwoordigheid, ging hy by hem, en opende zich wegens de redenen, die hem beletteden de zelve te gelooven. Naderhand gaf hy ze hem in schrift, verdeeld in tien artijkelen. Taylor deelde ze mede aan de Doctor Barnet, die in 't midden der Lutheraanen opgetrokken zijnde, daar niet alleenlijk hun leere, maar ook hun aart, aangenomen had. Hy liet zich voorstaan, dat, zo Lambrechts gevoelen zich in Engeland verbreidde, het de voortgang der Reformatie stutten zou. Zy gingen derhalven beiden na Kranmer, die toen ter tijd in Luthers gevoelens was, hebbende die gezoogen van zijn vriend Osiander. Latimer was ook van deze party. Lambrecht wierd dan voor hen gebracht; en zy trachtten hem te brengen tot te herroepen: maar, door een noodschikkelijk besluit, appelleerde hy aan de Koning.

1538.

Jan Nikolson vervolgd op betichting van Kettery.

Gardiner feilde niet de gelegentheid waar te neemen. Hy prentte den Koning in, dat men strengelijk, en met uitbarsting, tegens Lambrecht moest te werk gaan. De Koning, aangehitst door zijn hoogmoed, en door een valsche verbeelding van zijn belangen, besloot, ter zelve tijd zijn verstand en zijn yver te doen uitblinken. Daar wierden brieven na verscheidene plaatsen gestuurd, om de Grooten des Koningrijks, en de Bisschoppen, te nodigen, dat zy zich by het wijzen van deze zaak wilden laaten vinden, 't geen de Koning bywoonen wilde, niet alleenlijk als Vorst, maar ook als Disputant. De groote zaal van Westmunster was op de bestemde dag vervuld met Bisschoppen, en andere Geestelijken, met persoonen van d'eerste rang, met Heeren, met Rechters, met Raadtsheeren van Staat, en met een ongeloofelijke menigte van aanschouwers. Alle de Wachters waren in 't wit gekleed;

en

1538. en de tafel van de vierschaar was met stof van de zelve koleur bedekt.

Lambrecht voor de balie gebracht zijnde, deed de Doctor Dayes d'opening der zittingen, door een vertoog over de zaak welke men stond te wijzen. Hy zei onder andere dingen, dat deze groote vergadering daar was, niet om artijkelen der Religie in twijffel te hooren trekken; maar om den Koning, dat Opper. hoofd der Kerk, de Kettery van Lambrecht te zien wederleggen, en doemen.

Dit gezegt zijnde, beval de Koning den Gevangen, zijn gevoelen noopende het Heilig Avondmaal te verklaaren. Lambrecht, eer hy antwoordde, prees de goedheid, welke de Koning had, van zelve de zaaken zijner Onderdaanen te hooren, en verhefte het oordeel en de voorzichtigheid van dezen Vorst. Maar Hendrik hem stoorende, zei hem in 't Latijn, dat hy daar niet en was om zich te hooren prijzen, en dat hy hem derhalven beval, tot de zaak te komen. Deze woorden, uitgesproken met een straffe toon, brachten Lambrecht een weinigje in wanorde. De Koning vraagde hem op nieuws, of het ligchaam van Jesus Christus in het Sakrament was, of niet. Lambrecht antwoordde met de woorden van S. Augustinus, *dat het Sakrament in een zin het ligchaam des Zaligmaakers was, en in een andere zin niet.* Maar Hendrik willende, dat hy stiptelyker sprake, paste hy hem ten antwoord, dat het Sakrament het ligchaam des Zaligmaakers niet en was. De Koning wierp hem tegen de woorden van d'instelling des Avondmaals, *dit is mijn ligchaam*, en beval vervolgens aan den Aardtsbisschop van Kantelberg, hem te wederleggen. Kranmer examineerde en bestreed niet meer als een gedeelte van Lambrechts gevoelen, dat 's te zeggen, de questie of het onmogelyk is dat een ligchaam te gelyk op twe plaatsen zy. Hy bracht hier op te berde de verschijning van Jesus Christus aan S. Paulus; betoonende dat, hoewel het ligchaam van Jesus Christus altyd in den Hemel was, S. Paulus het echter op d'aarde zag. Maar de Gevangen berichtte daar op, dat het wel waar was, dat S. Paulus een stem hoorde, en dat hy een gezigt had; maar dat hy het lighaam van Jesus Christus, 't geen toen in den Hemel was, niet en zag.

De Bisschop van Winchester vindende, dat Kranmer den Beschul-

ſchuldigde niet genoeg en perſte, ſtak hy zich in 't diſpuit. Tonſtal 1538.
ſprak ook lange tyd wegens d'Almachtigheid Godts, welke zijn eenig argument was. Hy zei daar over, dat eenige ſchijnbaare ſwaarigheden deze godlyke macht niet bepaalen moeſten, ter oorzaak dat ze daar uit ſprooten, dat wy de dingen niet wel begrypen konden; dat onze kenniſſen ſwak zijnde, de denkbeelden van onmogelijkheid, welken wy ten zekere opzichten maakten, met die ſwakheid ook behebt waren.

Maar Stokkesley geloofde een overtuigend bewys gevonden te hebben, 't geen, volgens zijn gevoelen, een eind van 't diſpuit maakte. Hy zei, dat men in de natuur zelve een zelfſtandigheid in een andere ſelfſtandigheid veranderd zag; blyvende de toevallen altijd in wezen. Om dit voorſtel te bewijzen, bracht hy te berde, dat, als men water doet kooken, tot dat het t'eenemaal uitgewaaſſemd is, de zelfſtandigheid van dit water in de zelfſtandigheid der lucht verandert, en dat het toeval, dat 's te zeggen de vochtigheid, daar altyd blyft. Een perſoon van die tijd, die in de vergadering was, verhaalt ons, dat de reden des Biſſchops de toejuigchingen van al de wereld ontfing, en dezen Prelaat een groote vernoegdheid baarde. Maar ik weet niet, of deze perſoon onderſcheid wiſt te maaken tuſſchen een lach van beſpotting, en een lach van voldoening. 'k Weet alleenlyk, dat een diergelijke buitenſpoorigheid bekwaamer was om gekſcheeren, als iets anders, te verwekken. 't Is ook een redenering, die naauwelyks een Schoolier vergeeven kan worden, te beſluiten uit een toevallige verandering, daar de zelfſtandigheid altyd de zelve is, dewijl'er geenige verandering is als in de gedaante en de hoedanigheden, volgens de taal van deze Filozofie die toen ter tijd geweldig in ſwang ging; te beſluiten, zeg ik, uit deze verandering van toevallen een verandering van zelfſtandigheid, daar een ſtof vernietigd, en een andere ſtof in des zelfs plaats voortgebracht moet worden. Dit argument liet echter niet Lambrecht een weinig te verdooven; en 't zy dat de dreigende aanſchouwingen des Konings hem voorders t'eenemaal verbaaſden; 't zy dat hy zich onbekwaam gevoelde, om het groot getal van beſpringers langer 't hoofd te bieden, overvallende hem bywylen tien perſoonen met bewijzen, d'een na den ander; 't zy dat de majeſteit der gehoorzaal hem den mond ſloot; of dat de langwyligheid van de daad, die nu vyf uuren had geduurd, hem uitgeput had; hy ſweeg eindelyk ſtil. Een

1538. persoon, die van de vergadering was, heeft verhaald, dat hy zich t'eenemaal buiten adem vond, en dat hy fliet te spreeken, toen hy zag dat men geen staat en maakte van 't geen hy zei. Maar d'anderen schreeven zyn stilswygen toe aan de kracht der redenen, welken men hem tegengeworpen had. Aldus gaf de gantsche vergadering 't voordeel aan des Konings party. Deze Vorst ziende, dat de Beschuldigde niet een woord meer sprak, vraagde hem, of hy eindelijk verwonnen was, en of hy leeven of sterven wilde. Lambrecht antwoordde hem, dat hy zijn ziel aan God, en zijn ligchaam aan des Konings wil stelde. Maar de Koning voerde hem te gemoet, dat hy niet gaan wilde voor een beschermer van Ketters; en dat hy hem te kiezen gaf, of d'afsweering, of de dood. Vervolgens, ziende hem volstandig in zijn eerste besluit, beval hy aan Kromwel, hem zijn vonnis te vellen, als een hardnekkigen Ketter. Lambrecht wierd dan gerecht op de plaats, Smithfield geheeten, doch op d'onmenschelijkste wyze des wereldts. Zijn beenen en dyen verbrand zijnde, en het vuur te klein om aan 't overige des ligchaams te reiken, of immers om hem eensslags te verteeren, lichtten twee der Officieren hem op hun helbaarden op, noch leevende, en roepende; *niemand als Jesus Christus, niemand als Jesus Christus.* Hier na lieten zy hem in 't vuur vallen, daar hy wel haast tot asch verbrand was. Hy was een geleerd man, en zeer godvruchtig. Zijn antwoord op d'artykelen, welken Warham hem tegenwierp; en het boek, 't welk hy in de gevangenis maakte, tot de verdediging zyner gevoelens, en 't geen hy aan Hendrik opdroeg, betoonen, dat hy voor die tyd zeer verlicht was, en daarenboven een uitsteekend oordeel had.

Hy word verbrand.

Na deze executie, maakten d'aanhangers der oude Religie Hendrik vroed, dat hy zo veel glorie verkreegen had in de veroordeeling van Lambrecht, dat zulks alleen genoeg was om de laster te dempen, en al de wereld daar af t'overtuigen, dat hy op geen ding minder dacht, als om het oud geloof te veranderen. Men feilde ook niet hem op zijn swakst te vatten, en ten Hemel toe te prijzen 't geen hy daar over had gezegt, even of zijn uitdrukkingen zo veel orakelen hadden geweest. Men voegde 'er zelfs by, dat hy waarlijk toen getoond had, de beschermer des Geloofs, en het Opperhoofd der Engelsche Kerk te zijn. Dronken gemaakt door dit gevolg en deze losfuitingen, besloot hy, de strafheid tegens de Reformateurs verder voort

voort te ſtuwen: en gelijk hy toenmaals van voorneemen was een Parlement te beroepen, om de beveſtiging te verzoeken van 't geen 'er ten opzicht der Kloosters gedaan was, en het groot werk van hun vernietiging te voleindigen, ſtelde hy zich ook voor, een wet te verzoeken tot de ſtraffing der Sakramentariſſen, en eenige anderen welker gevoelens zich aan alle kanten begonden te verbreiden, 't geen men wel haaſt zal zien. 1538.

In deze tijd kreeg het gezag des Aardtsbiſſchops van Kantelberg een geweldige krak, door de dood van Fox, Biſſchop van Hereford, en Raadtsheer van Staat. De Koning beminde dezen Biſſchop, en had hem belaaden met de zorg van een gewichtige handeling met de Vorſten van Duitſchland, welke ook uitſteekend wel over hem voldaan waren. Deze Vorſten deeden de volgende voorſtellingen: Dat de Koning de Belijdenis van Augsburg zou aanneemen, uitgezondert in de dingen die met gemeene toeſtemming daar in hervormd zouden worden: dat zy altemaal gezamenerhand die verdedigen zouden in een vry Concilie, indien zodanig een Concilie beroepen kon worden: dat noch Hendrik, noch zy, immermeer voor wettige Concilien zouden erkennen, de geenen welken de Biſſchop van Romen kwam te vergaderen: dat Hendrik de tijtel van Beſchermer hunnes Verbondts zou aanneemen: dat zy malkander by zouden ſtaan: en dat de Koning hen alle jaaren honderd duizend rijksdaalders tot de verdediging van 't Verbond zou geeven. De Biſſchop van Winchester, die in Vrankrijk was, arbeidde met alle macht, om dit werk te verbreeken, en diende zich derhalven van verſcheidene redenen van Staat; want zijn gewiſſe en de ſtaatkunde kwamen altijd zeer wel overeen. Ondertuſſchen vond de Koning genoegſaame ſmaak in de meeſte voorſtellingen der Duitſche Vorſten: alleenlijk weigerde hy de tijtel van Beſchermer hunnes Verbondts aan te neemen, tot dat men verſcheidene punten van de Religie, in de welken hy met hen verſcheelde, geregeld zou hebben. Om dan dit groot werk ten einde te brengen, moeſten de Vorſten Sturmius in Engeland ſtuuren, onder de hoedanigheid van hun Agent, en hem doen verzellen van Melanchton, Bucerus, en Georgius Draak, drie Godtsgeleerden, welke met Hendriks Godtsgeleerden over alle zaaken geſproken zouden hebben. Maar de dood van Anna van Boelan wierp deze onderneeming in 't voetzand; en de Koning maakte maar een politijk verbond met deze Vorſten, hoewel hy dikwils begeerte had om Me-

d'Aanhangers des Paus verſterken zich aan 't Hof.

Handeling des Konings met de Vorſten van Duitſchland.

1538. lanchton by zich t'ontbieden, hebbende een groote achting voor hem. Daar waren drie artijkelen, daar de Duitschers veel vaster op stonden, als op al het overige; 't Avondmaal onder de twe specien; de Dienst in onbekende taal; en het Huwelijk der Geestelijken. Gantsch Duitschland nam deze drie dingen zeer ter herte, tot zo ver dat, indien de Paus in tijdts begonnen had die in te voeren, hy mogelijk de voortgangen, welken de Reformatie vervolgens deed, gestut zou hebben. De begeerte van onder de twe specien te communiceren was gegrond op twe betrachtingen; d'eene, dat d'instelling des Avondmaals daar formeel was; en d'andere, dat d'afsnyding des Kelks een vernieuwing der laatste eeuwen was. Wat belangt den Dienst, 't natuurlyk verstand alleen boezemde het volk in, dat men behoorde te verstaan 't geen in de plechtige verrichtingen der Religie gezegt wierd. En aangaande het Huwelyk der Geestelyken, d'ongebondenheid der lieden van de Kerk was zo openbaar, dat deze Natie, overmaatig jaloers wegens d'eer van haar geslachten, geloofde, dat de zelven nimmermeer in zekerheid zouden wezen, zo lang als de Priesters zonder Vrouwen waren. De Koning hield zich styver op deze drie punten, als hy op anderen deed, welke veel twyfelachtiger waren: want voor het overige, hy had in de meeste gewichtige artykelen d'Augsburgsche Belydenis gevolgd; en men hoopte, dat hy, eindelyk verwonnen door de merktekenen van noodzaakelijkheid en waarheid, welke in twe dezer punten uitblonken, met de Godtsgeleerden van Duitschland over een zou komen: maar de dood van Fox verbrak alle deze schikkingen.

Ziet de Byvoegingen aan 't eind van dit Stuk.

Bonner tot Bisschop van Hereford, en naderhand tot Bisschop van Londen bevoorderd; door de dood van Fox, en Stokkesley.

De party der Reformateurs geloofde, de plaats van Fox wel vervuld te hebben, met zyn Bisdom aan Bonner te bezorgen: maar zy beproefden in 't gevolg, hoe zeer zy zich bedroogen hadden, in het oordeel 't geen zy van hem hadden geveld; en zy erkenden de dubbelde misslag, welke zy hadden begaan, met hem op Fox te doen volgen, en hem weinig tydts daar na tot het Bisdom van Londen te bevoorderen, opengevallen door de dood van Stokkesley.

Ziet onze verzameling

Terwijl de Stoel van Hereford ledig stond, deed Kranmer 'er een bezoek, en gaf aan alle de Parochien een Mandement, 't geen men onder onze Openbaare Acten zal vinden, in het welk hy het volk vermaande tot den Bybel te leezen, en de Kerkelyke Ordonnantien des
N°. 69. Konings te gehoorzaamen.

d'Andere Bisschoppen, die in Kranmers party waren, belemmerden

den hem meer, als zy hem voordeel deeden. Latimer was verachtelyk door zijn onvoorzichtigheid, en onnozelheid. Schaxton had een hoogmoed, en een aart van bedriegery, die hem haatelyk maakten. Barlow was geen oordeel by: en in 't algemeen, de Predikers, welken zy handhaafden, wierden vervoerd door een onverduldigheid zonder paalen, of door een waarachtigen yver, die noch de ſtaatkundige voorzichtigheid, noch de konſt van zich te toomen, kende; invoegen dat zy opentlyk zaaken aantaſtten, welken men noch niet afgeſchaft had. De Koning hier de klachten over gehoord hebbende, deed aan alle de Biſſchoppen beveelen, zorg te draagen, dat de waarheid aan het volk geleerd wierd, maar dat men het niet onvoorzichtiglijk met nieuwigheden zou verdrukken; vermits, als men veranderingen te maaken had, men het doen moeſt met een zeer groote voorzichtigheid, die den diſpuiten de loop affnêe, en d'ongelegentheden voorkwame. Dit bevel deed echter geen groote werking; of immers d'eerſte klachten wierden wel haaſt vernieuwd: want ik vind een brief van Kromwel aan de Biſſchop van Landaffe, in de welke, na van deze order geſproken te hebben, hy den Biſſchop aanbeveelt, die te doen uitvoeren; hem belaſt zich te ſtellen tegens de vervoerdheden der nieuwe Predikers, gelyk ook der heimelijke aanhangers van de Paus; en zelfs hem dreigementen doet, zo hy hem achteloos vind in zich van deze plicht te kwyten. 1538.

Zy is van den 6 January. Ziet onze Verzameling, No. 70. Ziet ook de Byvoegingen aan het eind van dit Stuk.

Alle dingen kwamen toen te ſamen, om het gezag van den Aardtsbiſſchop Kranmer te verminderen. Hy had geen vaſten vriend meer, als Kromwel; en noch dacht deze Miniſter om zich zelve ſtaande te houden. Hen ontbrak allen beiden een Koningin, die hun voorneemens by den Koning onderſteunde: want, hoewel Johanna Anna van Boelan de voet gelicht had, volgde zy haar anders na, en beſchermde de Reformateurs met goed gevolg. Terwijl de zaaken aldus ſtonden, beſloot Kromwel, zich erinnerende dat Hendriks Vrouwen groot vermogen op hem hadden, zo lang als ze van hem bemind wierden, te trachten den Koning in eenig verbond met de Vorſten van Duitſchland te wikkelen: en gelyk toenmaals de ſchoonheid van Anna van Kleef, Zuſter van den Hertog des zelven naams, en jonger Dochter der Hertogin van Saxen, groot gerucht maakte, wendde Kromwel d'oogen derwaarts.

Ondertuſſchen vergaderde het Parlement, hebbende alle d'Abten, die daar zitting in moeſten neemen, hun brieven van beroe- 1539. Nieuwe houding des Parlements.

 ping

1539. ping gekreegen; invoegen dat men'er zag d'Abten van Westmunster, van S. Alban, van S. Edmond Roy, van S. Maria de Jork, van Glassemburg, van Glocester, van Ramsey, van Evescham, van Peterburg, van Raiding, van Malnesburg, van Croyland, van Selby, van Thorney, van Whinchelkomb, van Waltham, van Cirencester, van Teukesbury, van Kolchester, en van Tavestoke. Zeven dagen na d'opening der zittingen, zei de Kancelier tegen de Heeren, dat de Koning willende in zyn Koningrijk, ter zaake der Religie, een volkomene eenvormigheid van gevoelens bevestigen en allerhande dispuiten ten dezen opzichte dempen, wenschte dat zy Commissarissen noemden, om de gevoelens van wederzijde t'onderzoeken, ten einde 'er vervolgens een memorie af op te stellen, op de welke de gantsche Kamer konde raadpleegen. De Heeren noemden dan Kromwel, de twe Aardtsbisschoppen, en de Bisschoppen van Durham, der Baden en Fonteinen, van Ely, van Bangor, van Karlisle, en van Worcester. Men bad hen, alle de mogelyke vlijt daar in aan te wenden; en ten dezen einde ontsloeg men hen van de zittingen by te woonen. Maar zy kwamen niet over een; en d'Aardtsbisschop van Kantelberg geholpen zynde van Mylord Kromwel, en ondersteund door den Bisschop van Ely, en door die van Worcester, konden de vyf anderen niets verwerven. Aldus, geen der partyen willende toegeeven, wierden 'er elf dagen, gelijk men wel voorzien had, met dispuiten t'zoek gebracht. Hier op leverde de Hertog van Norfolk eenige artykelen aan de Heeren, en wenschte, dat hun geheele Kamer die examineerde, ten einde vervolgens een onherroepelijke wet te maaken, die de gevoelens van 't gemeen mocht vast stellen.

De zes Artykelen.

Deze artykelen behelsden zes Questien.

1. Of het Ligchaam van Jesus Christus in het Avondmaal was, *zonder Transubstantiatie*. Dit zijn de termen van het Journaal, waar uit blijkt, dat, met de ligchaamelijke tegenwoordigheid vast te stellen, men de manier van deze tegenwoordigheid noch niet uitgeweezen had.

2. Of men aan het volk het Avondmaal onder de twe specien moest geeven.

3. Of de mans-en vrouwspersoonen, welke gelofte van kuisheid gedaan hadden, door de Wet Godts verbonden waren deze gelofte te houden.

4. Of

4. Of de Godlijke Wet verordende, Zielmiſſen te doen. 1539.

5. Of het Huwelijk, volgens de Godlijke Wet, den Prieſters geoorlofd kon zijn.

6. Of d'Oorbiecht noodzaakelijk was, en gegrond op de Wet Godts.

Kranmer, die toenmaals, raakende de tegenwoordigheid van Jeſus Chriſtus in het Avondmaal, van Luthers gevoelen was, maakte hier weinig woorden over: maar hy beſtreed lange tyd d'afſnyding des Kelks, d'onderhouding der Geloften van kuisheid, de gedwongene Ongehuwde ſtaat der Prieſters, en d'Oorbiecht.

Redenen tegen deze Artykelen.

Hy zei buiten twyfel verſcheidene dingen tegens d'afſnyding des Kelks; dewijl het een artykel was, 't geen de perſoonen, met de welken hy hanteering hield, heviger als eenig ander aantaſtten; en daarenboven, vermits hy zich onderſteund zag door d'eigene termen van d'inſtelling des Sakraments, gelijk ook door het geſtadig gebruik der Kerk geduurende twaalf eeuwen.

Wat belangt de Gelofte van Kuisheid, welke de Geeſtelyken gedaan hadden, hy zei: dat het een zeer harde zaak was, de Kloosters vernietigd, en de Monniken in vryheid geſteld te hebben, en hen ondertuſſchen te willen verplichten in d'Ongehuwde ſtaat te leeven: dat het Parlement hen van hun gelofte van armoede vry geſproken, en hen het verlof gegeeven hebbende van goederen te verzamelen, het tegens de reden gehandeld zou wezen, hen te dwingen een gedeelte van hun geloften te houden, terwijl men het ander gedeelte vernietigd had: dat de ſtaatkunde zelve vereiſchte, dat men hen toeſtond te trouwen, dewijl zy, zo lang als ze niet getrouwd en waren, weer in hun Klooſters zouden konnen treden, zo haaſt als de gelegentheid zich daar maar toe aanbood; in plaats dat, zo zy eens door het huwelyk verbonden waren, zy van dat oogenblik af alle hun pretentien van de kant der Klooſters zouden verliezen.

Wat de Zielmiſſen belangt, d'Aardtsbiſſchop zei: dat, zo men der zelver noodzaakelijkheid vaſt ſtelde, men de vernietiging der Klooſters, welke tot dit gebruik verordend hadden geweeſt, opentlijk doemde: dat, zo de Miſſen de zielen der Overleedenen verlichtten, men de verwoeſting van zo veel Geſtichten, daar hen deze byſtand gegeeven was, niet en kon verſchoonen. Hy voegde'er by: dat de byzondere Miſſen den leevenden geenig voordeel toebrachten, dewijl ze ſtrydig waren tegens d'eerſte inſtelling des Sakraments,

1539. ments, in de welke 't geen gezegend en geconsacreerd wierd, vervolgens uitgedeeld wierd: dat de Mis een Communie of Avondmaal moest wezen: dat d'eerste Kerk haar altyd als zodanig had aangemerkt: dat men zelfs eertijdts 't gezicht daar af weigerde aan de geenen, die'er geen deel aan en hadden: en eindelijk, dat men de geenen, welke 't begin van deze dienst bywoonden, en heen gingen eer zy het Sakrament hadden ontfangen, met de Kerkelyke tucht daar over strafte.

d'Ongehuwde staat der Geestelyken kwam vervolgens; en gelijk Kranmer een byzonder belang in dit artykel had, dewijl hy toen ter tijd getrouwd was, drong hy'er zeer hard op. Hy zei dan voor eerst: dat'er de Schriftuur geensins het gebruik af instelde: dat zy daaren tegen van Vrouwen van Geestelijken sprak, en een reglement voor hun manier van leeven maakte: dat de groote Paulus alle de mannen, die zich van hun Vrouwen afzonderden, in uitdrukkelijke termen doemde, en'er geen uitzondering af maakte, zeggende; *dat de Man geen macht over zijn eigen ligchaam heeft, maar de Vrouw.* Kranmer voegde'er by, dat in d'eerste Kerk de geenen, die d'Orders ontfangen hadden, niet gewoon waren te trouwen; maar dat ook de geenen, die getrouwd waren eer zy deze heilige waardigheid ontfingen, hun Vrouwen behielden: dat men'er verscheidene voorbeelden af had; en dat eenige Vaders in het Concilie van Nicea voorgesteld hebbende, dat de getrouwde Leeken, welke in de heilige bedieningen aangenomen wilden wezen, zich van hun Vrouwen zouden afzonderen, 't Concilie deze voorstelling verwierp: dat sedert die tyd de Kerk van 't Oosten haar Priesters toegelaaten had, te trouwen: dat d'Ongehuwde staat der Geestelijken zelfs niet eer had begonnen in de Kerk van 't Westen verordend te worden, als sedert d'onwettige aanmaatigingen der Pausen: dat aldus dit verbod alleenlijk gegrond zijnde op Dekretaalen, de reden begeerde, dat men het verwaarloosde, dewijl het gezag des Bisschops van Romen afgeschaft was.

'k Heb niet konnen te weeten komen, wat Kranmer zei tegens het gebruik der Oorbiecht. Dit weet men in 't algemeen, dat hy drie dagen bezig was met deze zes artijkelen te bestrijden: maar ik heb den inhoud zijner redenen niet getrokken als uit het geen, 't welk hy eenige tyd daar na over deze zelve punten schreef. Wyders hebben wy niets meer van 't geen in deze gelegentheid gezegt

gezegt wierd, 't en zy in het Journaal van 't Hooger Huis, 't welk kort en gebrekkig is. 1539. *Ziet de Byveegingen aan het eind van dit Stuk.*

De zittingen van 't Parlement wierden toen zes dagen afgebroken, dat 's te zeggen van den 24 tot den 30 May, zonder dat wy de reden weeten van deze verschuiving, in de welke het voorneemen niet geweest kan hebben eenige ontwerpen van ordonnantien nietig te maaken; dewijl 'er geregeld wierd, dat alle dingen in hun kracht zouden blijven, gelijk of het Parlement niet verschooven was. Wat 'er af zy, zo haast als de twe Huizen weer vergaderd waren, verklaarde de Kancelier aan hen; dat de Koning en zijn Bisschoppen groote moeite aangewend hadden, om de twe partyen over een te brengen; dat ze 't eindelijk zo ver hadden gebracht; en dat de Koning van het Parlement een ordonnantie verwachtte, tot de straffing der geener, welke tegens de zes artijkelen zouden doen of spreeken. Hier op noemde het Hooger Huis eenige Commissarissen, om twe ontwerpen van deze ordonnantie op te stellen. d'Aardtsbisschop van Kantelberg, de Bisschoppen van Ely, en van S. David, en de Doctor Petrus, die toen ter tijd Meester in de Kancelery was, en dien men eenige tijd daar na Secretaris van Staat maakte, kreegen de last om het een dezer ontwerpen op te stellen; en de zorg om het ander te maaken wierd bevolen aan den Aardtsbisschop van Jork, aan de Bisschoppen van Durham, en van Winchester, en aan de Doctor Tregonnel, andere Meester in de Kancelery. 't Ontwerp dezer laatsten wierd beter gevonden, als dat des Aardtbisschops van Kantelberg; maar het geschil had zo groot geweest, dat men het niet voor den zevenden dag van Juny aan de Heeren leverde. De Koning weetende, dat Kranmer het niet goed zou keuren, verzocht hy dezen Aardtsbisschop, uit het Huis te gaan, als men spreeken zou van 'er een wet af te maaken: maar d'Aardtsbisschop ontschuldigde zich 'er af, en antwoordde, dat zijn gewisse hem verplichtte alsdan in het Parlement te blijven, en zijn stem tegens deze wet te geeven. Eindelijk, 't ontwerp wierd goed gekeurd door de Heeren, en vervolgens door het Huis der Gemeente; waar na de Koning het bevestigde, onder de tijtel van wet, *om te beletten een verscheidenheid van gevoelens in zekere artykelen der Christelyke Religie.*

„ Men zei 'er in: dat de Koning onderrecht zijnde van de ver- Wet voor de zes Artijkelen.
„ deeldheid, die geslopen was onder zijn Onderzaaten, zo wereld-
„ lijke als Geestelijke, om zekere artijkelen der Religie; en betrach-

1539. ,, tende aan d'andere kant, wat zoete werkingen een volmaakte eenig-
,, heid konde voortbrengen, en van wat ongelukken de twedragt gevolgd wierd, hy terstond zijn Parlement, en zijn Geestelijkheid, vergaderd had, om t'arbeiden tot deze verschillen te smooren: dat zes Artijkelen voorgesteld, en door de Geestelijken geexamineerd zijnde, de Koning zich in 't Parlement vervoegd, en 't zy daar, 't zy in zijn Raad, met groote bekwaamheid en wijsheid over deze Artykelen gesproken, en, daar in geholpen van zijn Parlement, deze zes Artijkelen geregeld en vastgesteld had, te weeten. I. Dat 'er na de consecratie van het brood en de wijn, geenige zelfstandigheid van dit brood noch van deze wijn in het Sakrament overbleef; maar dat het natuurlijk ligchaam en bloed van Jesus Christus onder deze gedaanten van brood en wijn daar in waren. 2. Dat de Schriftuur niet en stelde de volkomene noodzaakelijkheid van het Avondmaal onder de twe specien, en dat men zonder dat zalig kon wezen; dewijl het ligchaam en het bloed van Jesus Christus in ieder der specien bestonden. 3. Dat de Wet Godts niet toe en liet, dat men huwelijkte, na d'order des Priesterschaps ontfangen te hebben. 4. Dat men, volgens deze zelve Wet, de gelofte van kuisheid, als men die gedaan had, moest houden. 5. Dat men blijven moest by het gebruik der Zielmissen, 't geen zijn grond in de Schriftuur had, en van een groote hulp was. 6. Dat d'Oorbiecht nut en noodzaakelijk was, en dat men 'er 't gebruik af in de Kerk moest houden.

Deze zes Artijkelen aldus in d'Ordonnantie verhaald zijnde, bedankte het Parlement Hendrik, voor de moeite welke hy genomen had om ze op te stellen, en regelde de straffing der persoonen, die de zelve kwamen t'overtreden; verordenende het vuur, en de verbeuring van allerhande goederen, zo wezendlijke als persoonlijke, voor de geenen die het eerste Artijkel zouden bestrijden, 't zy in hun sermoenen, of in hun redenen, en schriften; en verklaarende zelfs, dat het beneficie der afsweering hen niet vergund zou worden. De straf van de koord moest ook gebruikt worden omtrent alle de geenen, welke tegens d'andere artijkelen opentlijk zouden prediken, of hardnekkiglijk disputeeren: en wat belangt de persoonen, die tegens deze Artijkelen maar kwamen te schrijven, of te spreeken, die wierden verweezen, voor d'eerste maal, tot een gevangenis, waar van de Koning den tijd zou bepaalen, mitsgaders tot de verbeuring van

alle

alle hun goederen; maar, voor een twede overtreding, tot de dood. 1539.
In deze zelve Ordonnantie vernietigde het Parlement alle de huwelijken der Priesters, en veroordeelde ter dood de Geestelijken, welke zouden volharden met hun vrouwen te leeven. Daarenboven waren de verbeuring van goederen en de gevangenis verordend, voor d'eerste overtreding, tegens de Priesters, die een misdaadigen handel met vrouwspersoonen kwamen t'onderhouden: tegens de vrouwen, die zich zouden hebben laaten verleiden: en tegens de geenen, die de Biecht en het Sakrament zouden verachten, of verwaarloozen zich te biechten, en te communiceeren, binnen de daar toe gestelde tyden. En in geval van de twede overtreding, veroordeelde het Parlement hen altemaal ter dood. Eindelijk, om zich te verzekeren van d'uitvoering haarer Wet, regelde het'er de manier af. d'Aardtsbisschoppen en de Bisschoppen, of hun Commissarissen en Officiaalen, hadden last om in ieder Provincie, ten minsten vier maalen 's jaars, de groote rechtdagen te houden, tegens de schuldigen door openbaare beschuldiging te procedeeren, en twaalf Jureys by zich te neemen. Voor alle dingen moesten zy een eed doen, van hun commissie zonder eenige zydigheid uit te voeren, d'eenen niet te begunstigen, tegens d'anderen niet door haat te werk te gaan, en zich nimmermeer te laaten omkoopen. Daaren boven had ieder Geestelijke, zijnde een zielbezorger, last om deze Ordonnantie alle drie maanden in zijn Parochie af te leezen. Men eindigde ze, door een maatiging van het Artykel, raakende de geloften der kuisheid; te weeten, dat deze geloften geen kracht zouden hebben ten opzicht der geener, die ze door dwang, of beneden de 21 jaaren, hadden gedaan.

Deze Ordonnantie vervulde met blydschap alle de heimelyke aanhangers des Paus. Zy geloofden, dat ze hen stond te wreeken van de geenen, die de Reformatie der Kerk zo hard hadden aangedrongen. De Pylaarbyters, toenmaals overtuigd dat de Koning de Kettery niet zou beschermen, dewijl hy een zo strenge Ordonnantie tegens de Ketters had gemaakt, waren byna t'eenemaal vertroost over de veranderingen, daar ze voor heen over klaagden; en door dit middel baande de Koning zich den weg tot de vernietiging der overige Kloosters. De meeste Geestelijken, die van geen Reformatie wilden hooren spreeken, waren zeer wel voldaan over alle de deelen der Ordonnantie, uitgezondert over dat, 't geen d'ongeregeldheden

1539. den der Kerkelyke persoonen strafte. Kromwel had'er ook deze clausul doen invloeyen, op dat d'Ordonnantie ten minsten wezen mocht als een twesnydend swaard. Eenige onvoorzichtige Schrijvers, die nooit de wetten geleezen hebben, zeggen, dat het Parlement door een byzondere wet d'ongebondenheid der Geestelijken trachtte te beteugelen: maar men moet geen minder misslagen verwachten van lieden, welke op bloote geruchten schrijven. d'Arme Reformateurs vonden 'er maar een eenige omstandigheid in, die hen voordeelig was; dat is, dat ze niet overgelaaten waren ter genade der Geestelyke persoonen, en der zelver Rechtbanken. In tegendeel moesten zy geoordeeld worden door twaalf Jureys; 't geen hen een gunstiger handeling deed verhoopen, als zy zich in een Geestelijk Hof zouden hebben durven belooven. Van een andere kant vond men in deze Wet een strengheid, daar men noch geen voorbeeld af gezien had; naamelijk, dat de geenen, die, ter zaake van hun geloof, in de handen van 't Gerecht kwamen te vallen, de dood niet meer zouden konnen ontgaan, dewijl het beneficie der afsweering hen benomen was. Aldus bereidden zy zich tot een nieuwe vervolging.

Wet tot de vernietiging der groote Abdyen.

Een andere gewichtige zaak hield ook noch de twe Huizen des Parlements bezig. Dit was de vernietiging der groote Abdyen, voor de welke men een Wet maakte. In deze Wet zei men voor eerst, dat sedert den 4 February 1536. d'Abten, de Prioors, en de Gardiaanen van verscheidene Kloosters, hun Kloosters, met alles wat daar aan behoorde, op den Koning overgedraagen hadden, en zulks vrywilliglijk, zonder dwang, en volgens alle de formen van 't gerecht. 't Parlement bevestigde vervolgens deze afstanden, en gaf aan de Koning, en aan zijn Navolgers, voor altyd alle de Kloosters, welke vernietigd, afgestaan, verlaaten, of verbeurd gemaakt waren geworden, mitsgaders alle de geenen die in 't toekomende op d'eene of d'andere dezer manieren aan hem vervallen zouden. De volkomene schikking over deze Kloosters, zo ten opzichte van de hoofdsom, als ten opzichte der inkomsten, wierd gegeeven aan het Hof der Vermeerderingen; blyvende alleenlijk de Kloosters, om misdaad van gekwetste Hoogheid verbeurd gemaakt, onderworpen aan de jurisdictie van de Koninglijke Schatkamer. 't Parlement behield ook allen den particulieren, uitgezondert den Stichters, den Begiftigers, en den Patroonen der Kloosters, de rechten en pretentien welken zy voor de vernietiging daar op gehad hadden. Maar het vernie-

vernietigde de Contracten en Acten, gemaakt tot nadeel van ieder Klooster, een jaar voor dat het vernietigd geworden was; en in een woord, de geenen die verscheelende waren van d'oude Contracten en Acten. Eindelijk, het onderwierp de Kerken en Kapellen dezer Kloosters, welke bevryd hadden geweest van de jurisdictie des Bisschops, aan het bezoek van de Bisschop des Bisdoms, of aan dat van eenig ander Commissaris, dien de Koning daar toe zou willen noemen. 1539.

Niet een Abt protesteerde tegens deze Wet, toen het ontwerp 'er af in 't Hooger Huis geleezen wierd; en ondertusschen wyzen de Journaalen aan, dat'er achtien Abten by d'eerste leezing tegenwoordig waren, twintig by de twede, en zeventien by de darde; onder anderen die van Glastemburg, van Kolchester, en van Raiding. Zo weinig redelijk is het, zich in te beelden dat deze drie Abten veroordeeld zouden zyn, om dat zy zich opentlijk tegens den Koning gesteld hadden; zy, die 't in deze ontmoeting niet en deeden, hoewel men hen toen ontdektelijk en zonder eenige bewimpeling aantastte. Door deze Wet, waar van het Huis der Gemeente 't ontwerp lichtelijk goedkeurde, vernietigde het Parlement geen Kloosters, hoewel de meeste lieden het tegendeel geloofd hebben. Het bevestigde alleenlijk d'afstanden, die alreedts gedaan waren, gelijk ook de geenen die in 't toekomende gedaan mochten worden.

't Artijkel van deze Wet, door het welk men de vrydommen van alle de geprivilegeerde plaatsen der Kloosters vernietigde, zou aan de Kerk voordeelig geweest hebben, zo het Parlement de vrucht 'er niet af gesmoord had door een alternative, die hen onderwierp aan het bezoek, *van zodanig een persoon als de Koning daar toe zou willen verkiezen.* Maar in 't gevolg verkreegen de meesten der geener, die de landeryen dezer Kloosters, en de tienden dezer landeryen, gekreegen hadden, ook het recht van zelven het bezoek der Kerken, en der Kapellen die daar aan behoorden, te doen. Hier uit ontstonden groote wanordeningen: want gelijk de Geestelijken, in 't bezit dier plaatsen gesteld, zich bevrijd zagen van de jurisdictie des Bisschops, geloofden zy ook ontslagen te zijn van zijn bestraffingen aan te neemen. Vindende zich dan aldus niet meer wederhouden door de vrees der censuren, begingen zy zeer dikwils groote argernissen; en toen feilden de vyanden der Kerkelijke tucht niet gelegentheid te neemen van op de Prelaaten misdrijven te werpen, welken het echter niet in hun vermogen geweest zou hebben te straffen, dewijl de

1539. schuldigen onder hun gebied niet en stonden. Dit misbruik, 't geen een gevolg en uitwerking der oude vrydommen is, door het Hof van Romen vergund of bekrachtigd, is noch zodanig niet hervormd, als het wel behoorde te wezen.

Ondertusschen wierd de vernietiging der Abdyen byna algemeenlijk gedoemd, om niets te zeggen van de klachten, welken d'al t'yverige aanhangers der oude superstitien hier over deeden. Men was in twijfel, of de landeryen der Kloosters wederkeerden aan de Stichters, en aan de Begiftigers, door recht van wederkeering; dan of het recht van vervalling plaats had, ten voordeele der Heeren, onder de welken deze landeryen stonden; dan eindelijk, of ze aan de Kroon moesten behooren. De geenen, die beweerden, dat ze aan de Kroon vervielen, grondden zich op het Roomsch recht, of immers op een vonnis, gegeeven door den Raad, onder de Regeering van Theodosius. De questie had toen ter tyd geweest, of de stichtingen der Heidensche Tempels weder zouden keeren aan de natuurlijke erfgenaamen, dan of ze in de schatkist zouden komen. Eindelijk wees de Raad, na lange tijd de zaak overwoogen te hebben, die den Keizer toe, en gaf 'er deze reden af, dat de Donateurs de zelven, ten hunnen opzichte, en ten opzichte hunner erfgenaamen, t'eenemaal vervreemd hadden. Maar dit gebruik had geen kracht by d'Engelschen. In tegendeel, toen in de vernietiging der Tempeliers de zelve questie voor de Rechters gebracht wierd, velden zy vonnis in faveur der eigenaars; en het recht der Vervalling had geen plaats. De redenen, daar zy dit vonnis mee onderschraagden, was dat, hoewel de Stichters en de Begiftigers deze landeryen, ten hunnen opzichte, en ten opzichte hunner erfgenaamen, t'eenemaal vervreemd hadden, zy echter niet hadden konnen schikken wegens het recht der Vervalling van den Heer. En zekerlijk, dit zou goed geweest hebben; zo de stichtingen, of wel de vervreemdingen, volkomen en zonder voorwaarde geweest hadden. Maar ze waren als Contracten en Verdraggen, waar mede de Monniken zich verbonden tot een zeker getal van Missen in hun Kloosters te leezen. Nu, de voorwaarden dezer Contracten sedert de vernietiging der Kloosters, veroorzaakt door de bedriegeryen der Monniken, niet meer onderhouden wordende, geloofde men, dat alle de landeryen, die hen met dit inzicht ge-

geeven

geeven waren, wederkeeren moeſten aan de Stichters en aan de Begiftigers, of wel aan der zelver erfgenaamen. Men zei ook noch, dat de Heeren daar gantſch geen recht van vervalling op konden pretenderen, voornaamelijk dewijl hun Voorouders de vervreemding daar af goed gekeurd en beveſtigd hadden; en aldus was het zonder noodzaakelijkheid, dat d'Ordonnantie hen door een byzondere clauſul ten dezen opzichte van hun pretentien beroofde. Maar men voegde'er by, dat; zo'er een diergelijke clauſul tegens de Fondateurs en de Donateurs niet geweeſt had, zy de goederen, die door de ſuperſtitie hunner Voorouders vervreemd waren, zouden hebben konnen wederkrijgen; en dat de bloote vrywillige afſtand, die de Monniken van hun Kloosters hadden gedaan, niet genoeg geweeſt zou hebben om een zo klaar recht te vernietigen. Wat'er af zy, 't gezag des Parlements eindigde alle de diſpuiten, welken deze zaak zonder dat zou hebben veroorzaakt, immers ten opzichte van eenige Kloosters: want voor het overige, daar was een goed getal der rijkſte Abdyen, die van Koninglijke ſtichting waren, en aldus natuurlijkerwijze weer aan de Kroon kwamen. 1539

De Koning deed vervolgens aan het Parlement een Ordonnantie verzoeken, die hem de macht gave van eenige nieuwe Biſdommen te ſtichten, welke hem zonder moeite toegeſtaan wierd. Men ving ze aan door een beſtraffing van de luiheid en d'ongeregeldheden der Monniken. Vervolgens voegde het Parlement'er by, dat, ten einde hun ſtichtingen tot godvruchtige gebruiken aangewend mochten worden; dat het waarachtig woord Godts zorgvuldiglijk geleerd wierde; dat men de jeugd in de Weetenſchappen optrokke; dat verſcheidene Geeſtelijken mochten hebben waar mede zich aan d'Academien t'onderhouden, en oude Dienaars Godts waar af het overige hunner dagen te beſtaan; dat men goede Gaſthuizen hadde; dat de Profeſſors in 't Hebreeuwſch, in 't Griekſch, en in 't Latijn, een redelijk jaargeld genooten; dat 'er alle dagen Aalmoeſſen uitgedeeld konden worden; dat'er een ſom uitgevonden wierde, om de groote wegen t'onderhouden; en dat men d'inkomſten der Geeſtelijken vermeerderen konde: de twe Huizen den Koning macht gaven om nieuwe Biſdommen, en nieuwe Hoofdkerken, te ſtichten en op te rechten; reglementen tot deze fondatien te maaken; en de Biſdommen over te brengen,

Andere Wet tot oprechting van nieuwe Biſdommen. *den 23 May.*

1539. gen, of te verdeelen, zo als hy 't raadsaam zou oordeelen. De voorreden, en de voornaamste artykelen van deze Wet, waren door den Koning zelve opgesteld; en wy hebben 'er het klad noch af geheel van zijn hand: 't geen betoont, hoedanig zijn bekwaamheid in de zaaken was, en met welk een yver hy'er aan arbeidde. Men ziet in het zelve stuk een lyst der Bisdommen, die hy van voorneenen was te stichten. Ondertusschen, gelyk Hendrik hier in minder deed, als hy beslooten scheen te hebben, staat het genoegsaam te gelooven, dat de vermindering van het aanzien des Aardtsbisschops Kranmer 'er d'oorzaak af was. Deze Prelaat, die niet en dacht als om het groot werk der Reformatie van de Kerk voort te zetten, had zich ingebeeld, dat d'oprechting van eenige nieuwe Bisdommen, en Hoofdkerken, daar toe zou konnen helpen. Maar na de maat dat zijn gezag verminderde, liet de Koning af van een zo voordeelige onderneeming met de zelve yver aan te dringen. Ziet hier deze lyst der Bisdommen, welken Hendrik wilde stichten, met inkomsten der vernietigde Abdyen daar toe te gebruiken, gelijk men de zelve ziet in de memorie, daar wy af gesproken hebben.

Provincien.	Fondatien.
Essex. Bedford. Bukkingam.	*Waltham.* *Dunstable.* *Newenham.* *Klownstown.*
Northampton. Huntington.	*Peterbourg.*
Leicester. Rutland.	*Leicester.*
Lankaster. Suffolk.	*De Fonteinen en 't Aardtsdiakenschap van Richemond.* *Edmond Roy.*
Nottingham. Derby. Hartford.	*Wellbek.* *Versop.* *Thurgarton.* *S. Alban.*

Ox-

1539.

Oxford.	*Osnay.*
Berks.	*Tame.*
Middlesex.	*Westmunster.*
Glocester.	*S. Pieter.*
Stafford. Salop.	*Schrewsbury.*
Cornouaille.	*Lanceston. Bedwynne. Wardreth.*

Boven aan de memorie stond geschreeven, *Bisdommen die gesticht moeten worden*; en aan een hoek, *Plaatsen te veranderen, na dat wy 't raadsaam zullen vinden, welke Bisdommen hebben. De Kerk van Jesus Christus te Kantelberg, S. Swithins, Ely, Durham, Rochester, een gedeelte van Leeds, Worcester, en andere plaatsen daar Bisschoppen zyn.* Een weinigje laager staan deze woorden, *plaatsen in Schoolen en Collegien te verkeeren. Burton aan de Trent.* Dit is 't alles 't geen de memorie behelsde: maar ik ben verwonderd, dat'er niet in gesproken word van 't Bisdom van Chester, 't welk voor een van die gesticht wierd; want ik heb een commissie gezien, onder 't klein zegel, in dato den 24 August. 1539. en gericht aan de Bisschop van die naam, om hem te beveelen, d'afstand des Kloosters van Hamond in de Provincie van Sallop aan te neemen. Waar uit het blykt, dat d'Ordonnantie noch niet gemaakt en was, toen de Koning dit Bisdom oprechtte, schoon men in de Rollen een laater Patent vind, om het te stichten. Ook sprak de memorie niet van 't Bisdom van Bristol, hoewel opgerecht kort na de tyd dat Hendrik het ontwerp van zijn nieuwe fondatien gemaakt had. Deze Stoelen wierden niet eer gesticht als omtrent het eind des jaars 1540. en gelyk'er in het verloop van die tyd groote veranderingen aan het Hof voorvielen, 't zy wegens de zaaken, of de Ministers, moet men zich niet verwonderen, dat het beste gedeelte van des Konings voorneemens gantsch geen gevolg gehad heeft.

Wet raakende de gehoorzaamheid, die men aan Hendriks Declaratien schuldig was.

Men maakte in het zelve Parlement een andere Wet, raakende de gehoorzaamheid die men aan des Konings Declaratien schuldig was.

1539 Verscheidene persoonen oordeelden, dat Hendrik door zyn Artykelen der Religie, en door zijn Kerkelyke Ordonnantien, de wetten gekwetst had; dewijl hy van d'eene kant verscheidene wetten had veranderd, en van andere schattingen op de Geestelijkheid gesteld, en dit alles zonder toestemming van 't Parlement. Maar het Parlement zeide daar op; dat de geenen, die deze klachten deeden, niet en wisten tot hoe ver de souveraine macht zich strekte; dat, zo deze ongehoorzaamheid voortging, de glorie Godts en d'eer des Vorsts daar veel door zouden lyden; dat'er gelegentheden voorkwamen, in de welken het noodzaakelyk was zich van spoedige hulpmiddelen te dienen; dat, zo men alsdan de houding des Parlements moest verwachten, men ongelyk aan de zaaken doen kon. Op deze betrachtingen, die in d'Ordonnantie gelyfd zijn, verklaarde het Parlement; dat Hendrik, met het goedvinden van zijn Raad, Declaratien zou konnen doen afkondigen, en'er lyf- en geldstraffen byvoegen; dat het volk gehouden zou wezen daar aan te gehoorzaamen, even als of het Wetten des Parlements waren; dat niettemin niemand uit kracht dezer Declaratien van zyn goederen, van zijn vryheid, noch van zyn rechten, beroofd zou konnen worden, en dat de zelven ook insgelyks geen gemaakte wetten, of vastgestelde gebruikelijkheden, zouden konnen krenken, noch vernietigen. 't Parlement voegde 'er vervolgens verscheidene clausulen by, noopende de manier van deze Declaratien af te kondigen, en de persoonen, die ze zouden versmaaden of overtreden, te vervolgen; beveelende daarenboven, dat de geenen, welke zulks kwamen te doen, en naderhand uit het Koningrijk vertrokken, gehandeld zouden worden als misdaaders van Staat; en eindelijk, dat, zo Hendriks Navolger minderjaarig was, zijn Raad in zijn naam Declaratien zou konnen doen afkondigen, daar men de zelve gehoorzaamheid aan zou betoonen, als of de Koning zelve die had doen afkondigen. De verordening van deze Wet gaf een zeer groot gezag aan de Rechters, dewijl men'er verscheidene maatigingen in vond, welke d'ongemeene macht, die zy zonder dat aan de Koning gegeeven zou hebben, eeniger maate bepaalden; want veele zaaken, die daar van afhingen, stonden onder d'uitleggingen der Rechtsgeleerden. Op deze zelve Wet grondde men de groote veranderingen der Religie, die geduurende de minderjaarigheid van Eduard, Hendriks Zoon en Navolger, voorvielen.

1539.

Andere Ordonnantie wegens de rang.

't Parlement regelde ook noch de rang der Officiers van de Kroon, geevende de geene onmiddelijk na de Prinsen van den bloede aan Mylord Kromwel. De Heer Seldenus, een der grootste mannen van de Republijk der Letteren, heeft, ter plaatse daar hy van dit Reglement spreekt, twe misslagen begaan. Voor eerst zegt hy, dat men het niet en ziet by d'andere Wetten van Engeland, 't geen waar is ten opzicht van eenige nieuwe drukken van het ligchaam dezer Wetten, maar niet ten opzicht des druks die'er onder Hendrik af gemaakt wierd. Zijn twede misslag bestaat in den Bisschop van Londen niet gesteld te hebben in de lyst der rangen, welken hy ons gegeeven heeft; en ondertusschen is dese Bisschop door d'Ordonnantie na den Aardtsbisschop van Jork geplaatst. Waar uit men ziet, dat het niet altijd zeker is, de zaaken op de goede trouw der Schrijvers, hoewelze van d'allerdoorluchtigsten zijn, aan te neemen.

Eindelijk, 't zelve Parlement bevestigde het vonnis des doodts, uitgesproken tegens den Marquis van Exeter, tegens Mylord Montaigu, en tegens andere persoonen, welken men overtuigde van aan de laatste wederspannigheden deel gehad, of heimelijk verstand gehouden te hebben met Polus, die toenmaals arbeidde om de Christene Vorsten tegens Hendrik te wapenen. Maar gelijk wy aan 't eind van dit Stuk van deze verwijzing moeten spreeken, zullen wy ons tegenwoordig vernoegen met een aanmerkelijke omstandigheid van hun vonnis te verhaalen.

't Hof begeerde eenige persoonen, hoewel afweezende, te doen oordeelen. Daar waren 'er eenige anderen, welken het wilde doen verwijzen, zonder hen toe te laaten zich te verdedigen. Zodanigen waren de Marquizin van Exeter, en de Graavin van Sarum, Polus Moeder. Speed zegt, dat de laatste veroordeeld wierd zonder eenige gebruikelijkheid van 't Gerecht, gelijk men met Kromwel in 't Parlement geleefd had. Maar hy vergist zich hier in, dewijl ze een jaar voor dezen Minister verweezen wierd. De questie was dan, t'ondergronden of deze manier van procedeeren aangenomen zou konnen worden; en gelijk het Hof hier tegenstelling in vond, deed Kromwel de Rechters ontbieden, en vraagde hen, of het Parlement iemand kon veroordeelen, zonder zijn verdediging aan te hooren. De Rechters antwoordden hem: dat deze zaak gevaarlijk was: dat het Parlement allen den anderen Rechtbanken tot voorbeeld diende: dat iemand beschuldigd zijnde, de rechtvaardigheid en billijkheid ver-

1539. eischten, dat men hem toeliet zich te verdedigen: dat niettemin, gelijk het Parlement het opperste Hof van Engeland was, haar manier van procedeeren, hoedanig die ook ware, geldig zou wezen: en dat het vonnis niet betwist zou konnen worden, 't zy dat de schuldige het verlof had gehad van zich te verdedigen, of niet. Aldus wierd aan de volgende eeuwen het voorbeeld gegeeven van een doodelyke manier van procedeeren, door de welke d'alleronschuldigste mensch gemakkelijk het leven kon verliezen. En 't geen in diergelyke ontmoetingen gemeenlijk gebeurt, gebeurde ook in deze; te weeten, dat d'Auteur van een zo verderfelyke raad alle de strafheid 'er af beproefde. De zittingen des Parlements waren niet zo haast geëindigd, of de Koning, oordeelende hoe zeer d'Aardtsbisschop van Kantelberg, sedert d'Ordonnantie der zes Artykelen, verslagen moest zijn, deed hem haalen, prees de hooge bekwaamheid met de welke Kranmer deze zelve Artykelen bestreeden had, en verzocht hem, zyn redenen by geschrift te stellen, en ze hem te laaten zien. Des anderen daags stuurde hy den Hertog van Norfolk, den Hertog van Suffolk, en Mylord Kromwel, om het middagmaal met hem te houden, en belastte hen, hem van zyn vriendschap te verzekeren, en hem weer moed te doen scheppen, zo veel als zy zouden konnen. Zittende met Kranmer aan de tafel, breidden zy zich uit over zyn lof; preezen de deftigheid, de welspreekendheid, en de geleerdheid, met de welken hy getracht had deze Ordonnantie af te weeren; en zeiden hem, dat zy zelven, die van zijn gevoelen niet en waren, door zijn vertoog geraakt hadden geweest; en eindelijk, dat hy geenige verandering in des Konings geest behoefde te vreezen. Kromwel voegde 'er by, dat deze Vorst een groot onderscheid maakte tusschen Kranmer en zyn andere Officieren; dewijl hy, als iemand over d'anderen klaagde, de klachten aanhoorde, en die onderzocht: daar hy in tegendeel zich niet en ontwaardigde het oor te leenen aan klachten tegens den Aardtsbisschop van Kantelberg. De Vicegerent stelde vervolgens den Aardtsbisschop tegen Volsey, en deed het gezelschap aanmerken, dat de trotsheid en hoogmoed van den een hem alle zyn vrienden hadden doen verliezen, en dat de minlijkheid en de nederigheid van den ander zyn vyanden troften. Den Hertog van Norfolk zei daar op, dat Kromwel van den Kardinaal wel kon spreeken, en dat hy hem daar genoeg toe gekend had, hebbende in zijn dienst geweest. Kromwel, door dit woord op de teen

Zorg des Konings voor den Aardtsbisschop Kranmer. *Ziet de Britannische Oudheden in zijn leven.*

tee getreden, antwoordde 'er op, dat, hoewel hy in Volſeys dienſt had geweeſt, hy echter zijn zeden nooit goed gekeurd had; dat zelfs deze Kardinaal beſlooten hebbende, hem Generaal van zyn galeyen te maaken, in geval zijn kuiperyen tot het Pauſſchap gelukt hadden, hy deze aanbieding nooit aangenomen, noch Engeland verlaaten zou hebben. Den Hertog voer met een toornig gemoed hier op uit, ſweerende, dat Kromwel'er aan geloogen had, en verzelde dezen hoon met verſcheidene andere beleedigende termen. Kranmer bedroefde zich ten hoogſten over dit geval. Hy deed alles wat hy kon, om de twe Miniſters te verzoenen; maar zijn poogingen waren vruchteloos: hun vyandſchap brak uit: en ſedert die tyd hebben zy nooit meer goede vrienden geweeſt. 1539.

d'Aardtsbiſſchop arbeidde dan aan het werk, 't geen de Koning van hem verzocht, en maakte een boek van de redenen, welke hem beletteden de zes Artykelen goed te keuren; ſtellende op orde de plaatſen der Schriftuur en der oude Leeraars, die tot zijn onderwerp dienden, gelijk ook de gevolgen die hy daar uit trok. Zo haaſt als dit boek voleindigd was, gaf hy 't aan zijn Secretaris, om 't in 't net te ſtellen. De Secretaris, Maurits geheeten, van Kroydon, daar d'Aardtsbiſſchop toen ter tyd was, weer na Lambeth keerende, en vindende op zyn komſt, dat d'Aalmoeſſenier met de ſleutel van zyn kamer na Londen was gegaan, ging in een ſchuit zitten, die over de rivier voer. Gelyk hy zijn boek aan niemand had durven vertrouwen, had hy 't met zich genomen: maar een onvoorzien toeval had het hem byna te gelijk met zyn leven doen verliezen. Eenige perſoonen, die in de ſchuit waren, wilden na Southwark gaan, daar de Koning het vermaak nam van een Beer, gegeeven aan de honden. Ondertuſſchen ontworſtelde hen de Beer, wierp zich in de rivier, en wierd'er van de honden gevolgd. 't Gezelſchap van Maurits ſprong terſtond uit de ſchuit, daar het hem gantſch alleen in liet. Kort'er na kwamen'er de Beer en de honden op af, en wierpen ze om ver. In dit gevaar dacht Maurits niet als om zyn leven te bergen; maar zijnde aan land gekomen, en denkende op zyn boek, zag hy 't in de rivier dryven, en verzocht den Meeſter van de Beer het'er uit te haalen. Deze hebbende het boek in zyn handen, wilde het aan Maurits niet wedergeeven, eer hy 't aan een Prieſter getoond had, om te zien wat het behelſde. De Prieſter las'er iets in, vond dat het een wederlegging der zes Artykelen was, en zei, dat, die het weer kwam eiſ-

Kranmer ſchrijft zijn redenen tegens de zes Artykelen.

Vreemd geval van dit Boek.

1539. schen, voor zyn moeite opgehangen zou worden. Maurits meende zich uit zijn bekommering te redden, met te verklaaren, dat het boek den Aardtsbisschop van Kantelberg toebehoorde: maar de Meester van de Beer, die een yverige aanhanger des Paus', en een heimelijke vyand van Kranmer was, liet zich niet omzetten, noch door gebeden, noch door beloften; invoegen dat de Secretaris zich des anderendaags morgens by den Vicegerent vervoegde, en hem van zijn ongeluk verwittigde. Kromwel, die toen na het Hof ging, vermoedde wel, dat hy'er den Meester van de Beer zou vinden, om te trachten, dit boek aan iemand van Kranmers vyanden te geeven. In derdaad, 't geen hy voorzien had, gebeurde. Hy vond dezen man; en neemende hem het boek af, dreigde hy hem strengelijk te doen straffen, over de stoutheid welke hy had gehad; van een ding te houden, 't geen een Raadtsheer van Staat toebehoorde.

Uitvoering van d'Ordonnantie der zes Artykelen.

Kranmer geraakte dan aldus uit een gevaarlijke pas: doch het onweer, 't geen hem maar dreigde, borst elders uit. Schaxton, en Latimer, Bisschoppen, d'een van Salisbury en d'ander van Worcester, leiden hun Bisdommen neer, kort na de scheiding des Parlements, gelijk ik daar uit oordeel, dat de Kapittelen van die twe Stoelen op den 7. July het verlof verzochten van nieuwe Bisschoppen te verkiezen; 't geen hen toegestaan wierd. Hun ongeval ging noch verder; want zijnde beschuldigd van de zes Artijkelen gedoemd te hebben, wierden zy in de gevangenis gezet, en bleeven daar, d'een tot des Konings dood, en d'ander een weinigje minder, gelijk wy in 't gevolg zullen zien. Ter zelve tijd stuurde men overal Commissarissen, om de hand te houden aan d'uitvoering der Ordonnantie; en de geenen, welken men te Londen gebruikte, waren altemaal heimelijke aanhangers van de Paus: invoegen dat zy de geenen, welke beschuldigd waren, niet en spaarden. Zy examineerden getuigen tegens hen; en zy ondervraagden hen niet alleenlijk over de formeele termen der Ordonnantie, maar ook over indirecte zaaken, en afgewijderde omstandigheden, die deze ongelukkigen, zo ze hen niet konden doen veroordeelen, ten minsten konden belemmeren. In minder als niets waren de gevangenissen vervuld met vijf honderd persoonen, beschuldigd van de nieuwe Wet overtreden te hebben. Maar hun menigte was hun behoudenis. Kranmer, Kromwel, en zelfs den Hertog van Suffolk, en de Kancelier Audley, vertoonden aan Hendrik, dat men zo veel lieden niet om de zelve misdaad zou

konnen

konnen ftraffen, als met groote moeite en gevaar. Aldus bewés de Koning hen altemaal genade; en ik vind niet, dat d'uitvoering der Ordonnantie federt die tyd tot aan Kromwels dood aangedrongen zy. 1539.

Terwijl de zaaken aldus ftonden, trachtten d'aanhangers van het Roomfche Hof zich door een blinde believing, geholpen van een diepe veinzery, in des Konings gunft te wikkelen. Bonner nam van hem een buitengewoone Commiffie, die gewiffelyk in de Rollen gefteld is geweeft, en die'er nu niet meer in is. Dit doet my gelooven, dat men ze'er onder de Regering van Maria uitgenomen heeft. Maar gelyk men gemeenlijk tot zijnent achteloozer is, als elders, heeft ze Bonner, die ze vermoedelijk uit d'openbaare Acten weg gedaan heeft, in zijn eigen Boek gelaaten. 'k Weet niet, of alle d'andere Biffchoppen diergelyke Commiffien van den Koning genomen hadden; want daar is niets zodanigs in het Boek van Kranmer: en ik zie geen fchijn, dat men z'er uit zou hebben willen neemen, zo z'er in had geweeft. De Commiffie van Bonner kan gezien worden in onze Verzameling. Ondertuffchen zal ik'er hier een extract af ftellen: N°. 71.

„ Dat allerhande jurifdictie of gebied, zo wereldlijk als Geeftelijk, van „ den Koning uitgegaan zijnde, in de hoedanigheid van Opperhoofd „ der Kerk, en deze Vorft de tydelijke en Geeftelijke macht in zich „ hebbende, de geenen, die geen gebied en voerden als door zijn ge- „ nade, gehouden waren zulks t'erkennen, en te verklaaren, dat, „ zijnde aan zijn goedheid verfchuldigd alle de macht welke zy had- „ den, zy tot allen tyde gereed zouden zijn hem die weder te geeven, „ als hy ze van hen eifchte: dat, gelijk Mylord Kromwel, die door „ den Koning in de geeftelijke zaaken tot zijn Vicegerent genoemd „ was, niet op alles kon denken, deze Vorft hem Bonner tot „ onderhulp byvoegde, om alle de Biffchoppelijke bedieningen, „ zo lang als het zijn Majefteit zou believen, t'oeffenen. Deze be- „ dieningen waren vervolgens ftuk voor ftuk uitgedrukt; en de „ Commiffie eindigde door een ftipt bevel aan Bonner, van niemand „ in d'Orders aan te neemen, als de geenen van welker oprechtheid, „ goed leven, en bekwaamheid hy wel verzekerd ware. De Koning „ voegde'er de reden by; dat, gelijk de verdurvendheid der leere, „ en der zeden, haar geboorte verfchuldigd was aan het kwaad leven „ der Geeftelijken, het een zichtbaare waarheid was, dat, als de „ Geeftelijken wel verkoozen zouden wezen, zy op nieuws en de „ leere, en de zeden, hervormen zouden. Bonner, met zodanig een

1539 een Commissie bekleed, kon toen wel een van Hendriks Bisschoppen genoemd worden. Wyders ontbrak het zyn believing, hoe ongemeen zy ook schijnt, aan geen grond. De vyanden der Reformateürs beeldden zich in, dat Kranmers aanzien daar van daan kwam, dat dezen Aardtsbisschop eenige gevoelens had, welke allerhande persoonen, zo geestelyke als wereldlijke, aan de Koninglijke macht onderwierpen. Zy wilden hem daar dan niet in wijken. Maar dit onderscheid was'er tusschen hen en hem, dat, zo Kranmer in zodanig een gedachte had geweest, hy die gevolgd had door een beweegreden van gewisse; daar Bonner in tegendeel de zelve tegens zijn gewisse omhelsde, zo men anders gelooven kan, dat hy'er een had.

Vernietiging der groote Kloosters.

Laat ons nu komen tot de vernietiging der overige Kloosters. De Boeken van het jaar 1539 behelzen zeven-en-vyftig afstanden; dartig van Mannenkloosters, zo Abdyen als Prioorschappen; en zeven-en-twintig van Vrouwenkloosters. Men kan d'acten van omtrent dartig dezer afstanden noch zien. 't Goede Huis van Godstow viel met d'anderen, hoewel van de laatsten. En de groote Abten, dat's te zeggen die zitting in het Parlement hadden, stonden hun Abdyen af aan Hendrik. Zodanigen waren die van Westmunster, van S. Alban, van S. Edmond Roy, van Kantelberg, van Onze Vrouw van Jork, van Selby, van S. Pieter van Glocester, van Cirencester, van Waltham, van Winchelkombe, van Malmesbury, en van de Slag. Drie andere Kloosters wierden om misdaaden verbeurd gemaakt; te weeten, Glassenbury, Raiding, en Kolchester. d'Acten van alle d'andere afstanden zyn verlooren.

Maar dewijl wy eenige melding doen van d'Abten, die zitting in het Parlement hadden, zal het niet onnut zijn, hen wat beter te doen kennen. Fuller geeft op drie plaatsen van zijn Historie een lyst dezer Abten: doch deze drie lijsten verscheelen van malkander; en daar is'er niet een, die overeenkomt met die der Boeken van 't Parlement. Mylord Herbert vergist'er zich ook in. 'k Wil niet opwaarts klimmen tot de Regeringen, welke voor die van Hendrik gegaan hebben: want toen was'er een grooter getal van Abten en Priooren, die tot het Parlement behoorden; en zelfs hadden verscheidene andere Geestelijken daar zitting in, hebbende ten dien einde hun brieven van beroeping gekreegen. Maar onder Eduard de VI. examineerde men, wat recht deze laatsten hadden om zitting in het Laager

ger Huis te neemen, gelijk wy ter zijne plaatse zullen zeggen. 'k Onderneem ook niet 't geschil te beslechten, of deze Abten in het Huis der Heeren zitting hadden in de hoedanigheid van leden der Geestelijkheid, of door recht van Baronschap, en als houdende hun landeryen van den Koning. 't Is genoeg voor tegenwoordig, te zeggen dat de Boeken der Parlementen, gehouden onder Hendrik de VIII. gewag maaken van acht-en-twintig Abten, die dit recht van zitting hadden; te weeten, die van Abington, van S. Alban, van S. Augustijn van Kantelberg, van de Slag, van S. Benedictus in den Holm, van Bordeny, van Cirencester, van Kolchester, van Koventry, van Kroyland, van S. Edmond-Roy, van Evescham, van Glassenbury, van Glocester, van Hide, van Malmesbury, van Onze Vrouw van Jork, van Peterburg, van Ramsey, van Raiding, van Selby, van Schrewsbury, van Tavenstok, van Tewksbury, van Thorney, van Waltham, van Westmunster, en van Winchelkomb; by de welken men voegen kan den Prioor van S. Jan. 'k Vind ook noch, dat in den jare 1537. d'Abt van Burton, plaats gelegen aan de rivier de Trent, in het Parlement tegenwoordig was. Gemeenlijk wierden deze Abdy en die van Koventry door een zelven Geestelijke bezeten; gelijk Koventry en Lichtfield, hoewel twe verscheidene Stoelen, van een eenigen Bisschop bezeten wierden. Maar in den jaare 1537. zag men twe onderscheidentlijke Abten, waar af ieder een brief van beroeping had. 1539.

Abten die zitting in 't Parlement hadden.

Wat belangt de manier van de vernietiging der Kloosters, wy konnen daar lichtelyk af oordeelen, door het naauwkeurig verhaal 't welk wy hebben van 't geen te Tewksbury gedaan wierd. 'k Heb dit verhaal onder verscheidene anderen uitgeschreeven, en 't in onze Verzameling gesteld. Daar ziet men, op wat wyze men verzorgde in het onderhoud der Abten, Priooren, en andere Officieren der Kloosters; gelijk ook in dat der Monniken, en der Dienaars van ieder Huis: wat Gestichten men onder de voet wierp, en welke de geenen waren, die men behield: hoe men het zilverwerk, de juweelen, en de sieraaden der Kerken waardeerde.

No.60. Sect. 5.

Maar de rykdommen van alle deze Kloosters konden de begeerlijkheid van eenige persoonen, welke by den Koning waren, niet voldoen. De Gasthuizen moesten het zelve lot hebben. Aldus stelde Thyrlewy, Bewindhebber van het Gasthuis van S. Thomas van Southwark (a), het zelve in Hendriks handen; en deze

Eenige Gasthuizen aan de Koning gegeven.

(a) *Een Voorstad, door den*

 afstand

1539. *Teems van Londen afgescheiden.* afstand beschikte hem het Bisdom van Westmuster. 't Was waarlyk een wijs en verlicht man; maar zo onstandvastig, of zo vreesachtig, dat hy ieder uur van zijde veranderde, en zich met elke vloed liet wegvoeren. Eindelijk, toen Elizabet op den Troon klom, schaamde hy zich over zijn lichtvaardigheid, en toonde, dat hy zich ten minsten eens van al zijn leven vast kon stellen.

Alle de landeryen dezer Abdyen weg gegeeven, of verkocht. Alle de Kloosters aldus vernietigd zijnde, verrijkte Hendrik zich met der zelver goederen, en had aldus de gunstigste gelegentheid des wereldts om groote en schoone stichtingen te doen. Maar 't zy dat hy zijn Adel wilde winnen, met de landeryen, welken hy van de vernietiging gekreegen had, tot een zeer laage prijs aan haar te verkoopen; 't zy dat hy zijn Hovelingen niets kon weigeren; of dat hy in zijn onkosten geen maat en hield; hy deed altyd veel minder als het gerucht geloopen had, en als hy zelve scheen besloten te hebben. De zuivere en zekere inkomst dezer Kloosters wierd geschat op omtrent 1316070 guldens, Hollandsche munt: maar men maakte de waardeering op de voet der renten van die tyd, welke tienmaal minder gesteld wierden als hun rechte waarde. Hier van had Hendrik 180000 guldens inkomsts geschikt, om achtien Bisdommen te stichten: maar hy vernoegde zich met'er van deze achtien zes op te rechten, gelijk men in het gevolg van onze Historie zal zien. Wyders is de waarheid, dat hy groote kosten deed in zeehavens te maaken en te versterken, 't zy in 't Kanaal, of op d'andere kusten van zyn Koningrijk, en dat hy hier toe zeer aanmerkelijke sommen uitschoot, spruitende uit de verkooping der Abdyen. In deze tyd aanbood men hem verscheidene ontwerpen tot edele en Koninglijke stichtingen, welken hy buiten twyfel gevolgd zou hebben, indien hy zich niet uitgeput en had in geschenken, zelfs eer hy 't gewaar wierd. Onder andere dingen, had hy voorgenomen, een Huis te beinkomsten, daar de jeugd zich beyveren konde tot de Studie van het Wereldlijk Recht, van de Griekſche, en van de Latijnsche Taal. Om'er het ontwerp te beter af te maaken, beval hy aan drie persoonen de zorg van onder hen te regelen de manier, op de welke dit Huis gesticht, en d'orde die'er onderhouden zou worden. Deze drie persoonen waren, de Ridder Niklaas Bakon, die sedert een der grootste Ministers van Staat was welken Engeland ooit gehad heeft, en de Heeren Thomas Denton, en Robert Kary. Hebbende te samen hier over gesproken, stelden zy een memorie op van 't geen zy besloo-

Ontwerp om een Planthof van Ministers van Staat te stichten.

ten

ten hadden. Hun goedvinden was: Dat des Konings Studenten (aldus zouden de geenen genoemd worden, die in dit Huis traden) zich zeer dikwils zouden bezig houden met pleidoyen, en diergelyke oeffenstukken, 't zy in 't Latyn, of in 't Griekſch, te maaken: dat, als ze wat ouder geworden waren, men hen in 't gevolg van Gezanten in de vreemde landen zou zenden, op dat ze daar de kennis der zaaken en belangen van andere volkeren konden krygen; 't geen uitsteekende Ministers van Staat gegeeven zou hebben: dat d'eenen gebruikt zouden worden om verhaalen van Gezantſchappen, van traktaaten, van gemeene handelingen, te ſchryven; en d'anderen, de historie der rechtzaaken, en aanmerkelyke proceſſen, welken zy in het Koningrijk zouden hebben: dat, eer iemand van hen het verlof hadde van over deze materien te ſchryven, hy den eed zou afleggen in de handen des Kanceliers, dat hy met een volkomene oprechtheid zou ſchryven, zonder zich te laaten voorkomen door genegentheid, en zonder zich te laaten omkoopen. Maar dit groot voorneemen verydelde; en men heeft by het feilen van des zelfs voortgang veel verlooren. Want onder andere dingen, zo dit planthof van Historieſchrijvers eens ter deeg geregeld, en bevestigd had geweest, wy zouden tegenwoordig zo zeer niet belemmerd zijn door een menigte van kwaade Auteurs, welke ons de zaaken van die eeuw met zulk een onvolmaaktheid en achteloosheid verhaalen, dat wy ons gestadig genoodzaakt vinden toevlucht te neemen tot d'Origineelen, en de Gemeene Boeken. Die zouden ons de zaaken veel klaarder hebben nagelaaten, als wy ze nu hebben, na het verloop van zo veel jaaren, en na de verwoesting van alle d'openbaare Acten, door Marias bevel in 't werk gesteld. En deze hulp zou ons zeer noodzaakelijk hebben geweest, voornaamelijk ter zaake van de vernietiging der Kloosters; want voor deze vernietiging vond men in de meeste Kloostets een Chronijk der zaaken van ieder tijd. 't Is waar, deze Chronijken hadden gemeenlijk tot Auteurs onverstandige perſoonen, en naauwkeuriger om vodderyen of fabeltjes op 't papier te stellen, als om gevallen van aangelegenheid te verklaaren. Doch de Kloosters beſchikten ook dikwils vernuftige Monniken: en in alle geval, 't staat te gelooven, dat d'Abten, die in het Parlement traden, en aldus de zaaken moesten hooren, aan deze Schrijvers lichten en memorien gaven. Maar in 't algemeen hadden zy een onverwinnelijke geneigdheid om valsheden te ſchrijven,

1539.

't Origineel van deze Memorie is noch in de Bibliotheek van Mr. de Pier-point.

1539. als het te doen was om het aanzien van hun Religie, van hun Orders, en van hun Kloosters, hoe langer hoe meer te doen gelden.

Ordonnantie, behelzende het verlof van den Bijbel te leezen.

Hoewel de zaak der zes Artijkelen den Reformateurs weinig gunstig was; had d'Aardtsbisschop van Kantelberg echter vermogen genoeg by den Koning, om 'er een gunst af te verwerven, die hun hoop weer oprechtte. 't Openbaar gebruik der Heilige Schrift was alreedts sedert den jaare 1538. in de Kerken ingevoerd; maar Kranmer verplichtte den Koning, toe te staan, dat alle zijn Onderzaaten den Bijbel in hun huizen mochten leezen. d'Opene brieven, die 'er 't verlof af gaven, waren gericht aan Mylord Kromwel. De Koning zei 'er onder andere dingen: („) Dat, wel willende dat zijn Onder„zaaten de kennis van Godts woord hadden, hy hen toeliet den Bij„bel in 't Engelsch te leezen; dewijl zulks het beste middel was, om „hen deze kennis te bezorgen: dat niettemin, om alle dispuiten te „vermijden, hy begeerde, dat ze zich maar van een eenige over„zetting des Bijbels zouden dienen. Derhalven belastte hy aan Kromwel, acht te geeven, dat niemand geduurende de tijd van vijf jaaren den Bijbel, of eenig gedeelte der Schriftuur, zonder zijn verlof en drukte. Gardiner had alles in 't werk gesteld, om deze slag af te weeren: en op zekere dag, in een gesprek, daar de Koning by was, tartte hy Kranmer, om onderscheid te toonen tusschen 't gezag der Schriftuur, en dat der Apostolische Canons. 't Dispuit duurde eenige tijd: maar Hendrik vindende een groote bondigheid en zedigheid in het vertoog des Aardtsbisschops, en daarentegen een groote hoogmoed en gemaaktheid in de redenen van Gardiner, bestrafte hy dezen laatste zeer scherpelijk, en snaauwde hem toe, dat een oud en ervaren Kapitein, als Kranmer, zijn eer tegens nieuwelingen niet in de waagschaal moest stellen.

Ziet onze Verzameling No. 72.

Des Konings voorneemen om Anna van Kleef te trouwen.

Omtrent deze tijd besloot Hendrik, getroffen door het gerucht 't geen de schoonheid van Anna van Kleef toenmaals maakte, zijn gezicht derwaarts te wenden. De Keizer, en de Koning van Vrankrijk, hadden even zeer gearbeid, om hem een Princes van hun party te doen neemen. d'Eerste stelde hem voor de Hertogin van Milanen, zijn Nicht, die de Dochter des Konings van Deenmarken was: want bereidende zich, gelijk hy deed, om het verbond van Smalkalden te breeken, ten einde Duitschland vervolgens onder 't jok te brengen, zou hy voor alle zaaken gaarne verdeeldheid tusschen Engeland en de Vorsten van dit verbond hebben willen zaayen.

Maar

Maar 't geen zijn zorgen en poogingen niet konden te weeg brengen, dat bracht d'Ordonnantie der zes Artijkelen voor een gedeelte te weeg. De Gezanten der Vorsten vielen by Hendrik klachtig; dat, na hun gemeene vereeniging zeer ver gevoorderd te hebben, hy die verbrak door het streng Edict, in het welk hy verordende het Avondmaal slechts onder een gedaante, 't gebruik der Zielmissen, en d'ongehuwde staat der Priesters; drie punten die met hun leere geensins konden samengaan. Zy voegden 'er by; dat, zo hy de goedheid niet en had van deze Ordonnantie te verzachten, zy geen onderhandeling meer met hem zouden konnen houden. Maar de looze Gardiner vleide den Koning in zijn hoogmoed, en verwekte zijn jaloezy; vertoonende hem, dat een machtig en verstandig Koning, als hy, nimmermeer moest toelaaten, dat Duitschers, en kleine Prinsjes, hem in de stukken des Geloofs-wetten voorschreeven. Gardiner had noch een ander middel om zijn Meester op te hitsen, en diende 'er zich zeer dikwils af; hoewel men daar uit ziet, dat de staat van Duitschland hem niet zeer bekend was. Hy zei tot den Koning, dat de Protestantsche Vorsten des Rijks zijn geestelijke Opperhoofdigheid niet goed zouden keuren; om dat, zo haast als zy die goedkeurden, zy zich verplichten zouden een diergelijke macht ook in den Keizer t'erkennen. Maar hier in bedroog hy zich grovelijk: want de Vorsten van Duitschland, die nooit hadden erkend, dat de Keizer eenige macht in hun Staaten had, beleeden echter, dat de Rijksvergadering, in de welke de souveraine macht des Keizerrijks bestond, het recht had van nieuwe geestelijke wetten te maaken, en d'ouden te veranderen. Maar als de Rijksvergadering zich niet verklaard had, pretendeerde ieder Vorst zo souverain in zijn Staaten te wezen, als de Keizer in de zijnen. Niettemin voegde Gardiners redenering slag, hoewel ze valsch was; zulks dat Hendrik tegens deze Vorsten opgehitst zijnde, een zeer groote koelheid de plaats nam van deze zucht, welke d'eenen en d'anderen hadden gehad om zich engelijk te samen te vereenigen. Ondertusschen, gelijk de voorstelling van een huwelijk met de Hertogin van Milanen geen gevolg en had, en dat d'aanbiedingen des Konings van Vrankrijk Hendrik niet behaagden, sloeg de Vicegerent hem Anna van Kleef voor. Dit huwelijk kon aan Engeland voordeelig zijn; vermits den Hertog van Kleef van de kant van Vlaanderen des Keizers gebuur was; dat hy pretentien op het Hertogdom van Gelder had; dat zijn oudste Dochter

1539.

1539. aan den Hertog van Saxen getrouwd was; en dat hy verwydering van Karels wapenen kon maaken, als d'oorlog tusschen Hendrik en dezen Keizer verklaard zou wezen. Men vond maar een swaarigheid in de zaak. Anna van Kleef had eertijdts verloofd geweest aan de Zoon des Hertogs van Lotharingen; maar zynde alle beiden te jong, had hun verbintenis maar een bloote verlooving tusschen de Vaders geweest. Midlerwijl maakte Hans Holbein het afbeeldsel van de Princes, en stuurde het aan Hendrik; maar het was niet geschied zonder aan de natuur de hulp van de konst gegeeven te hebben: invoegen dat, als de Koning het afbeeldsel en het oorspronkelyke te samen vergeleek, hy in het eerste meer schoonheidts vond, als in het laatste. In den beginne keurde den Hertog van Saxen, een yverig Vorst voor d'Augsburgsche Confessie, een diergelijk huwelijk niet al te goed; vermits hy zag, dat Hendrik afgeweeken was van zijn genegentheid voor de party der Protestanten van Duitschland. Maar Kromwel had twe redenen, om'er de sluiting af aan te dringen. Hy wilde zich een steun maaken, met een persoon tot de hoogste waardigheid te verheffen, die de zelve aan hem verschuldigd ware. Hy rekende daar en boven, dat, gelijk alle de vrienden der Princes den gevoelens van Luther aanhingen, de party van de Paus daar noch meer door verswakt zou worden; en dat aldus de Reformateurs in Engeland zouden wederwinnen, 't geen zy'er verlooren hadden. Die de Princes hadden gezien, preezen haar swier, en haar schoonheid. En gewisselijk, dewijl ze niet anders als Duitsch sprak, en dat de Koning deze taal niet en verstond; dat ze ten anderen niet zingen kon, een hoedanigheid voor de welke Hendrik een groote zucht had; was haar geenig middel overig, om het hert van dezen Vorst te winnen, als door uiterlyke bekoorlijkheden. Na een onderhandeling van eenige maanden, vervoegden zich een der Paltsgraaven van de Rijn, en andere Gezanten des Hertogs van Saxen, en des Hertogs van Kleef, Broeder der Princes, wiens Vader sedert weinig tydts overleeden was, by den Koning, en slooten het huwelyk.

Komst van Anna van Kleef in Engeland, en misnoegdheid des Konings.

Aldus kwam Anna van Kleef, omtrent het eind der maand December, in Engeland; daar Hendrik, onverduldig om haar te zien, tot Rochester toe ging, zonder gekend te zyn. Maar zyn verbaasdheid was uitsteekend, toen hy in haar geene der bekoorlykheden vond, daar men hem af gesproken had: en niet alleen-

leenlijk was hy'er niet over voldaan: hy vattede zelfs een afkeer tegens haar op, daar hy zich nooit af ontslaan kon. Hy zei al vloekende; dat men hem een *Duitsche Merry* had gebracht; dat het hem uitsteekend berouwde, de zaaken zo ver voortgezet te hebben; dat hy zich echter verheugde, dat ze noch niet verder gekomen waren. Van toen af nam hy het besluit van zyn huwelyk, zo het mogelyk was, te verbreeken: Maar de staat zyner zaaken liet niet toe, dat hy den Hertogen van Saxen, en van Kleef, den hoon deed van hen hun Zuster weder te stuuren. Want, gelyk hy wel wist, dat de Duitschen jaloerscher van hun eer zijn, als eenig ander volk, oordeelde hy lichtelyk, dat deze Vorsten gantsch geen paalen souden geeven aan hun wraakzucht, noch aan hun wrok. Van d'andere kant zou een breeking met hen hem niet geleeken hebben. De Keizer was toenmaals te Parys; ontfangende van den Koning van Vrankrijk alle de bedenkelyke eerbewyzingen; en leevende met dezen Vorst, in alle de schijnbaarheden, met een oprechte en volmaakte vriendschap. Men had zelfs heimelyke berichten, dat ze te samen eenigen toeleg tegens Engeland brouwden. Want in die tyd had de Koning van Vrankrijk, hoewel aan Hendrik zo veel verschuldigd als een Vorst aan een ander Vorst kan wezen, alle deze weldaaden vergeeten; en niet vernoegd met ze vergeeten te hebben, wilde hy zelfs de misnoegdheid der Engelschen waarneemen, om hun Koning zyn Staaten in Vrankrijk t'ontneemen. Van d'andere zyde liet Karel niets achter wege, om deze twe Vorsten tegens malkander op te hitsen; hoopende, dat hun verdeeldheid hem het middel zou beschikken om de verbondene Vorsten onder 't jok te brengen; dewijl ze daar door versteeken zouden zyn van Hendriks bystand, die noch daar en boven zelve zijn vriendschap zou aanzoeken; en by gevolg Maria in d'eer van haar geboorte herstellen. De Koning vreesde dan, dat Karel de V. en Francois de I. verwonnen door de verzoeken van Paulus de III. zich tegens hem te samen mochten voegen; en dat zy ter zelve tyd den Koning van Schotland gaande zouden maaken, wiens inval verschrikkelijk zou wezen, zo ter oorzaak van de bystand welke zy hem zouden geeven, als van het groot getal der misnoegden die hy in Engeland zou vinden, en inzonderheid omtrent de Grenzen van Schotland. De vriendschap der Protestanten van Duitschland dezen Vorst derhalven, in de tedere ge- 1539.

1539. gesteldheid daar hy zich in zag, zeer noodzaakelijk zijnde, besloot hy alleenlijk, te trachten zijn huwelijk te verbreeken, door eenige schijnbaare verhinderingen, als door een voorgaande verlooving. Gedrukt door deze moeyelijkheid, keerde hy weer na Greenwich, schrollende geweldig op den Graaf van Southampton, die na Kalis gezonden had geweest, om de Princes t'ontfangen, en die van daar geschreeven had, dat het een zeer schoon vrouwmensch was. Maar de Graaf antwoordde, tot zijn verdediging, dat, de zaak zo zeer gevoorderd zijnde als ze was, hy geloofde gehouden geweest te zijn aan de Koning te schrijven 't geen hy hem had geschreeven. De Koning beklaagde de rampzalige staat, daar hy zich in vond, en ontdekte zyn hertzeer aan Mylord Roussel, aan de Ridders Brown en Denny, en aan eenige andere persoonen die by hem waren. Denny zei hem daar op, dat gemeene lieden veel meer voordeels hadden, als de Vorsten; dewyl d'eersten zelven vrouwen konden gaan verkiezen: daar in tegendeel d'anderen de geenen namen, welken men hen bracht. Kromwel, aan wien de Koning zich vryer openbaarde, als aan andere Ministers, was daar na de getuige van alle de droefheid dezes Vorsts. Thans, gelyk hy Southampton haatte, trachtte hy hem te belaaden met den kwaaden uitslag van de zaak, en zei, dat deze Graaf, bemerkende hoe zeer de Koning misleid was, de Princes te Kalis had moeten ophouden, en bericht van de staat der zaaken geeven. Ondertusschen, dewijl de Graaf alleenlijk last had om deze Princes in Engeland te brengen, zou het een groote laatdunkendheid voor hem geweest hebben, in een zo gewichtige zaak volgens zyn eigen hoofd te werk te gaan; en de Koning zelve kon dit niet ontkennen.

Een eenige zaak kon de sluiting van zyn huwelyk vertraagen, 't welk was dat men onderzoeken moest de verbintenis van Anna van Kleef met den Marquis van Lotharingen; de Gezanten des Hertogs van Saxen, en des Hertogs van Kleef, beloofd hebbende deze omstandigheid volkomentlijk te verklaaren, en de noodzaakelyke stukken daar toe te berde te brengen, als de Princes in Engeland zou komen. Zo haast als ze derhalven te Greenwich geleid was, 't geen met groote staatsie geschiedde, vergaderde de Raad van Staat, en deed de Gezanten ontbieden, om hen te vraagen, of ze nu hadden waar mede de swaarigheid weg te nee-

men. Maar zy hadden hier over niets met zich gebracht, noemende het flechts een voddery, ter oorzaak dat het verdrag gemaakt had geweest geduurende de minderjaarigheid der partyen, welke onbekwaam waren om daar in te bewilligen, en dat zy 't in hun meerderjaarigheid niet bevestigd hadden. De Raad, weinig voldaan over dit antwoord, zei, dat ze goede bewijzen, en niet bloote woorden verwachtte; en dat het huwelyk des Konings met Anna van Boelan van geene waarde gevonden zijnde, ter oorzaak van een voorgaande verlooving, deze Vorst zich voor een diergelijk gevaar niet weer bloot moest stellen. Hier op betuigden Olisleger en Hagesden, Gezanten des Hertogs van Kleef, plechtelijk, in de tegenwoordigheid van Kromwel, dat in de vrede, gemaakt tusschen wylen den Hertog Jan van Kleef en den Hertog Antony van Lotharingen, een der Artykelen geweest had, dat de Princes, toen ter tyd minderjaarig, gegeeven zou worden aan François, Zoon des Hertogs van Lotharingen, die insgelyks minderjaarig was. De Gezanten voegden'er by, dat zy het verdrag gezien en geleezen hadden: maar dat vervolgens Hendrik van Grosse, Gezant des Hertogs van Gelder, Middelaar in dit verdrag, in hun tegenwoordigheid verklaard had, dat de verlooving nietig, en van geen werking was. Zy zeiden ook noch, dat dit alles in de Kancelery van Kleef geregistreerd was, en beloofden, binnen drie maanden een goed extract 'er af te geeven. Vorders tekenden zy deze betuiging. Eenigen der Raadtsheeren, welke wisten, hoe zeer deze Princes den Koning tegens de borst stiet, waren van advijs, dat men op dit punt moest aanhouden: maar d'Aardtsbisschop van Kantelberg, en de Bisschop van Durham zeiden, dat, zo dit al de swaarigheid was, niets de voltrekking des huwelijks verhinderen zou. 1539.

De Koning zich aldus gedwongen ziende hier mee te vrede te zijn; en ten anderen aangeperst, zo door de Gezanten, als door Kromwel, trouwde eindelijk de Princes op den 6 January 1540. Maar hy bekommerde zich zo weinig met alstoen zijn afkeer en tegenzin te verbergen, dat alle de geenen, die by hem waren, het bemerkten. Des anderen daags vraagde hem Mylord Kromwel, wat hy van zyn Koningin zei. De Koning antwoordde, dat, onderscheidende dezen Minister van zijn andere Officieren, hy openhertig tegen hem zou spreeken; dat hy minder voldaan was als voorheen; dat hy twijfelde, of de Princes maagd was; dat ze zeer kwalijk riekte; en dat, 'er meer af 1540.

Hendriks huwelijk met de Princes Anna van Kleef.

Vermeerdering van zijn tegenzin.

1540 af walgende als van te vooren, hy niet geloofde, bekwaam te zijn om zijn huwelijk te voltrekken. Kromwel vetstond met droefheid een zo kwaade tijding: hy kende des Konings kiesheid in diergelijke ontmoetingen: hy voorgevoelde, dat dit groot ongeluk voor hem in 't byzonder doodelijk zou wezen, dewijl hy d'auteur van het huwelijk was: hy zag zijn vyanden gereed om de misnoegdheid zijns Meesters waar te neemen, en de fortuin op het punt van hem te verlaaten, zo hy den Koning zo ver niet wist te brengen, dat hy de Koningin beminde; 't geen een vruchtelooze beproeving geweest zou hebben. De Koning leefde noch vijf maanden in de zelve staat, en sliep dikwils by zijn Gemalin, maar zonder van zijn eerste afkeer van haar te bekomen. De Koningin scheen 'er niet zeer bedroefd over. Gelijk zy weinig verkeerings met hem had, en dat ze van natuure log en swaarmoedig was, zou ze wel gewenscht hebben zich ontbonden te zien van een huwelijk, daar ze niet al te wel over voldaan was. Ondertusschen ontbrak 't haar aan geen gaauwheid: zy leerde d'Engelsche taal in zeer weinig tijdts, en sprak ze zonder eenige moeite toen haar huwelijk verbroken wierd, gelijk men ziet uit eenigen der getuigenissen, die hier over gedaan wierden.

Den Hertog van Kleef stuurde eindelijk 't Extract der Boeken van zijn Kancelery; waar uit het blijkt, dat Hendrik van Grosse, Gezant des Hertogs van Gelder, in uitdrukkelijke termen verklaard had de nietigheid van de verlooving, gemaakt tusschen den Marquis van Lotharingen en Anna van Kleef. De termen waren in 't Duitsch, maar in 't Latijn overgezet, gelijk men ze hier onder ziet. (a) Pallandus, Gezant van Kleef aan het Hof van Gelder, had ook aan zijn Meester geschreeven, dat den Hertog van Gelder (b) zekerlijk wist, dat d'eerste verlooving van de Marquis en de Princes nietig zou wezen, en geen werking hebben. Toen dit Extract den Koning overhandigd wierd, vond de Raad het niet volstandig, ter oorzaak van het dubbelzinnig woord van Verlooving of Ondertrouw; niet ziende, of ze geschied was met tegenwoordige, of met toekomende woorden. Wat 'er ook af zy, men oordeelde, dat dit Extract in tijd en plaats dienst zou konnen doen.

d'Ope-

(a) Sponsalia illa progressum suum non habitura; ex quo Dictus Dux Carolus admodum doleret; & propterea quædam fecisset, & amplius facturus esset.

(b) Illustrissimum Ducem Gueldriæ certo scire, prima illa sponsalia inter Domicellam Annam fore inaina, & progressum suum non habitura.

d'Opening van een nieuwe houding des Parlements geschiedde op den 12 April 1540. Daar was niet een Abt, zelfs ook niet die van Westmunster, gelyk men oordeelt uit de Boeken van die tyd. Na dat de Kancelier aan de Vergadering verklaard had de redenen van Staat, welke den Koning hadden verplicht om de zelve te beroepen, nam Mylord Kromwel 't woord, in de hoedanigheid van Vicegerent, en sprak byna op de volgende wys. (,,) De Koning begeert niets meer, ,, als een vaste eenigheid onder zyn Onderzaaten op te rechten. 't Is ,, hier in voornaamelijk dat hy zijn verzekerdheid zoekt. Hy weet ,, wel, dat zyn Koningrijk ontroerd is door stookebranden; dat het ,, onkruid 'er onder 't koorn wast; dat de stoutheid en ongebonden- ,, heid der eenen, de superstitie der anderen, en hun onverwinnelyke ,, ingenomenheid voor oude misbruiken, verdeeldheden voortge- ,, bracht hebben, welke allen den oprechten Christenen een gevoe- ,, lige droefheid baaren. Hy weet ook wel, dat de haatelyke naa- ,, men van *Paapisten* en *Ketters*, die men malkander alle dagen geeft, ,, de geesten uitsteekend verbitteren; en deze verbitterdheid dunkt ,, hem zo veel te vreemder, dewijl hy de Schriftuur in hun moeder- ,, taal in de handen zijner Onderzaaten gesteld had. Maar hy ziet, ,, dat, in de plaats van 'er de regel hunnes geloofs af te maaken, d'ee- ,, nen en d'anderen die verdraayen, om hun verwoedheden en voor- ,, oordeelen te bekrachtigen. Wyders, hy heeft geen zyde geno- ,, men: hy heeft noch ter rechter, noch ter slinker hand geheld: ,, hy heeft altyd het voorneemen gehad van de zuivere en gezonde ,, leere des Euangeliums, ontslagen van allerhande vermenging en ,, verderving, aan zyn Volk deelachtig te maaken: hy heeft besloo- ,, ten, de ceremonien, welker gebruik der Religie waardig gevon- ,, den zal worden, te behouden, den aart en de nutheid 'er af vast te ,, stellen, de misbruiken 'er van af te snyden, en te voorkomen de ,, geschillen welke in d'uitlegging der Schriftuur zouden konnen ont- ,, staan. In een woord, zyn meening is, zyn Volkeren te doen on- ,, derwyzen, hen te leeren de manier op de welke zy God moeten die- ,, nen, en strengelijk te straffen de geenen die zijn Wetten zullen ,, overtreden, van wat zyde zy ook mogen wezen. Hy begeert, ,, dat Jesus Christus, 't Evangelie, en de Waarheid, d'overwinning ,, hebben. 't Is daarom, dat hy Commissarissen genoemd heeft, ge- ,, koozen uit de Bisschoppen, en uit de bloote Godtsgeleerden, en ,, dat hy hen last heeft gegeeven om op te stellen een uitlegging van

1540.

Houding des Parlements.

Aanspraak van Kromwel aan 't Parlement.

1540. „ alle de zaaken, welken een Christen moet gelooven en weeten. Deze Commissarissen zyn, d'Aardtsbisschop van Kantelberg, d'Aartsbisschop van Jork, de Bisschoppen van Londen, van Durham, „ van Winchester, van Rochester, van Hereford, en van S. David, met de Doctors Thirleby, Robertson, Kox, Day, Oglethorp, Remain, Edgeworth, Krayford, Symonds, Robins, „ en Trescham. Hy heeft andere Commissarissen genoemd, om „ t'overweegen, welke ceremonien men zal behouden, en om 'er „ 't gebruik af aan te wyzen. Deze laatsten zyn de Bisschoppen van „ de Baden en Fonteinen, van Ely, van Sarum, van Chicester, „ van Worcester, en van Landoffe. Eindelyk, allen den Officieren, gesteld tot d'uitvoering van d'Ordonnantie der zes Artykelen, „ is zeer engelijk belast, de geenen te vervolgen die de zelve durven „ overtreden. Ten einde van deze aanspraak breidde Mylord Kromwel zich zeer wijdluftig uit over Hendriks lof, en zei, dat een onvergelijkelijk welspreekender mond, als de zyne, die niet genoegsaam na waarde zou konnen uittrompetten.

't Hooger Huis keurde de verkiezing dezer Commissarissen goed, en beval hen, drie maalen ter week des morgens en des namiddags te vergaderen, en op d'andere dagen alleenlijk des namiddags. Maar gelijk de stof van hun raadpleegingen ons lange tyd bezig zal houden, zullen wy 'er niets af zeggen, voor wy eerst verhaald hebben 't geen 'er in 't Parlement omging.

Kromwel Graaf van Essex gemaakt.

Twe dagen na dat Kromwel deze aanspraak gedaan had, wierd hy Graaf van Essex gemaakt; zynde deze waardigheid met het huis van Bourchier uitgebluscht. Dit geeft voet om te gelooven, dat Hendriks Huwelyk met de Princes van Kleef, gemaakt door de zorgen en op d'aanhoudingen van Kromwel, de rechte oorzaak niet en was van dezes Gunstelings ongenade. Immers, 't is niet zeer waarschijnlijk, dat de Koning hem aldus verheft zou hebben, om hem twe maanden daar na neder te ploffen.

Vernietiging der Ridders van S. Jan van Jerusalem.

Op den 22 April sloeg men in het Parlement voor de vernietiging der Ridders van S. Jan van Jerusalem. Zy waren ingesteld geworden om de Pelgrimmen van 't Heilig Land te verzellen, en te verdedigen: want de volkeren maakten zich sedert eenige eeuwen vroed, dat men zyn godvruchtigheid, en zijn liefde voor Jesus Christus, niet krachtiger kon betuigen, als met de plaatsen te bezichtigen, welken hy met zijn tegenwoordigheid vereerd heeft, en voornaamelijk den berg

berg Kalvarien, het Heilig Graf, en Bethanien. Op deze grond 1540.
traden veele persoonen in een Ridderschap, of Geestelyk Broeder-
schap, om Palestina te verdedigen, en de Pelgrims derwaarts te ge-
leiden. Daar waren twe Orders, d'eene der Tempeliers, die de
machtigsten en de ryksten waren; en d'andere der Hospitaliers,
welke niet en lieten insgelyks zeer aanmerkelijk te zijn. Van alle
kanten zag men de Pausen, en de Geestelyken, de Vorsten en groote
Heeren aanmoedigen, om diergelyke tochten t'onderneemen, die
uitsteekend veel kwamen te kosten, die vol van gevaar staken, en
gemeenlijk doodelijk waren voor de geenen, welken de godvruchtig-
heid daar inwikkelde. Niettemin, d'enkele gedachte dat, zo men
op deze reis stierf, men de pynen van 't Vagevuur niet zou hebben te
lyden, dat men'er door de macht des Paus af verlost zou zijn, en
dat men daaren boven de kroon des Marteldoms zou wegdraagen,
maakte, in eeuwen van bygeloof en onweetendheid als die, een krach-
tigen indruk op de geesten. 't Misbruik ging verder; want men
prentte den godvruchtigen, die deze bedevaart niet konden doen,
in, dat, zo zy op 't aannaderen des doodts beloofden die t'ondernee-
men, zo haast als hun gezondheid hersteld zou wezen, zulks de
zelve kracht zou voortbrengen, mits dat zy een zekere hoofdsom
verordenden, om een Ridder t'onderhouden, die d'Ongeloovigen
ging bestryden. Dit was een ryke bron van legaaten en fondatien.
Maar men klaagde wel haast, dat de Tempeliers schrikkelyke mildaa-
den begingen, verkoopende en plonderende zelven de Bedevaar-
ders: 't geen men zeer wel gelooven mag; hoewel andere Schryvers
van die tyd den Koning van Vrankrijk beschuldigen, dat hy zich van
zodanig een voorwending gediend zou hebben, om zich met de goe-
deren der Ridders te verryken; en dat zy'er byvoegen, dat het Hof
van Romen zeer verheugd was over deze gelegentheid te vinden van
hen te bederven. Wat'er af zy, een algemeen Concilie vernietigde
d'Order; en zo veel van deze Ridders, als'er gevangen wierden,
moesten't met de dood bekoopen. De Hospitaliers waren niet om-
vangen in de zelve ondergang; maar zy deeden sedert die tyd geen
groote zaaken. Zy wierden uit het Heilig Land gedreeven door de
Soldans, en vervolgens uit het eiland Rhodes door de Turken; waar
na zy zich vertrokken op dat van Malta, onder de bescherming en de
gehoorzamheid des Paus, en des Keizers.

't Was ter oorzaak van deze zelve gehoorzaamheid, dat Hendrik *Dec 22. 26. 29 April.*
hen

1540 hen in zijn Koningrijk niet behouden wilde: en gelyk zy d'andere Broederschappen, die zich byna uit zich zelven vernietigd hadden, niet na en volgden, besloot hy, hen door een Ordonnantie van het Parlement daar toe te dwingen. Aldus wierd hun Order in Engeland, en in Ierland, te niet gedaan. Men behield alleenlyk voor hun Prioren aanmerkelyke pensioenen; voor die van S. Jan, dicht by Londen, 10000 guldens jaarlyks; en voor die van Kilmainam, in Ierland, 3600 guldens. De Ridders hadden ook een leefpenning; 't geen in 't geheel omtrent 30000 guldens 's jaars beliep.

Op den 14 May wierd het Parlement uitgesteld tot op den 25. en gelijk, volgens de gewoonlijke loop, d'uitstelling van geene waarde maakt alle de raadpleegingen, welke noch de kracht van wetten niet en hebben gekreegen, wierd'er besloten, dat deze gewoonte voor die tijd geen plaats zou hebben; maar dat d'ontwerpen van wetten altemaal in de zelve staat zouden blijven als voorheen.

Ongenade van Kromwel, den 13. Juny.

De twe Huizen hadden hun zittingen hernomen, en raadpleegden over de gemeene zaaken, toen men ten Hove een groote verandering zag uitbarsten. De Hertog van Norfolk beschuldigde Mylord Kromwel, voor den Raad van Staat, wegens misdaad van gekwetste Majesteit; en hebbende hem vervolgens, uit des Konings naam, by de kop gevat, stuurde hy hem in den Tour van Londen. Kromwel had groote vyanden in allerhande staaten. d'Adel versmaadde hem; zijnde vertoornd, dat de zoon van een slechte Smit boven haar verheven wierd; dat hy, door een onverdraagelijke hoogmoed, na d'eer van de Kouseband stond; en dat de Koning hem van de grootste ampten des Rijks gegeeven had, als dat van Kleinzegelbewaarder, dat van Groot-Kamerling, en dat van Vicegerent in de geestelijke zaaken, om niet te spreeken van het gewichtig ampt van Meester der Rollen, van het welk hy zich sedert weinig tijdts ontslagen had. Van gelijken haatten hem d'aanhangers der Pauselijke macht doodelijk. Zy aanmerkten de vernietiging der Kloosters als zijn werk: zy schreeven de dood der persoonen, welken het Parlement veroordeeld had, aan zijn raad toe: men geloofde ook noch, dat hy de geen was, die misverstand tusschen Karel de V. en Hendrik onderhouden had; en deze algemeene betrachting verdubbelde de byzondere haat, welke Norfolk en Gardiner tegens hem hadden: eindelijk, zy maakten zich vroed, dat zijn ondergang de verzoening des Keizers en des Konings verlichten zou, en dat deze verzoening mogelijk gevolgd zou worden

worden van de wedervereeniging van Engeland met den Paus.

1540.

Andere redenen ſtieten hem vorders in des Konings geeſt t'eenemaal om ver. De vrees, welke deze Vorſt altijd had gehad, wegens een verbond van de Keizer met den Koning van Vrankrijk, verdween byna geheel en al, zo haaſt als hy had verſtaan, dat hun vereeniging niet verder als de plichtspleegingen gegaan was: en hoewel hy, hebbende den Hertog van Norfolk aan het Hof van Vrankrijk gezonden, door des zelfs middel ontdekt had, dat hy op de vriendſchap van François gantſch geen ſtaat moeſt maaken, geloofde hy niettemin, dat deze twe Vorſten zo gemakkelijk niet overeen zouden komen, dewijl Karel het Milanees niet aan de Koning van Vrankrijk af zou ſtaan, die ondertuſſchen niet en dacht als om'er zich bezitter af te maaken. Hendrik uit dit alles dan oordeelende, dat zijn verbintenis den Keizer genoegſaam zou behaagen, vreesde hy niet zo zeer het verlies der vriendſchap, welke hy met François had gemaakt.

Deze laatſte gedachte deed zelfs, dat hy zich zeer weinig bekommerde, of de Proteſtantſche Vorſten van Duitſchland zyn beleid goed keurden, of wraakten; dewyl hy het oogmerk, 't geen hy zich altyd in zyn handelingen met hen had voorgeſteld, 't welk was, den Keizer buiten ſtaat te brengen van hem aan te taſten, bereikt had. Aldus begon Kromwel, die tot hier toe hem ſtandvaſtiglyk had aangemaand, om zich by de Vorſten des verbondts van Smalkalden te voegen, niet meer gehoord te worden.

Een andere byzondere reden bracht in deze ontmoeting ook ſlag. De Koning gevoelde een onverwinnelyke afkeer van de Princes van Kleef, zyn Gemalin; en ter zelve tyd had hy liefde opgevat voor Katharina Howard, Dochter van Mylord Eduard Howard, die Broeder des Hertogs van Norfolk was. Deze genegentheid verhefte des Hertogs aanzien hoe langer hoe meer, na de maat dat d'afkeer des Konings van de Koningin zich tot op den auteur van zyn huwelyk uitſtrekte.

De Koning verliefd op Katharina Howard.

Eindelyk, gelyk zyn Onderzaaten kwalyk vernoegd waren, maakte hy zich vroed, dat de Staatkunde hem belaſtte, de wanordeningen van zyn Regering op iemand zyner voornaamſte Miniſters te werpen: en dewyl zyn vriendſchap voor Kromwel byna uitgebluſcht was, beſloot hy, hem op t'offeren; in de gedachte dat d'ongenade van deze Gunſtelling 't morren zou doen ophouden, en dat de Volkeren hebbende op wien hun gramſchap t'ontlaſten, zich veel

minder

1540. minder aan het hekelen der daaden van hun Vorst zouden binden.

Men zegt, dat Kromwel beschuldigd wierd van eenige byzondere zaaken, welke hem de gunst van zyn Meester deeden verliezen. Zo dat waar is, beschuldigde men hem vermoedelyk van eenigen der Reformateurs, in hun tegenstelling tegens de zes Artykelen, die de Koning volkomentlyk wilde doen aanneemen, beschermd en aangemoedigd te hebben.

De handel van deze ongenade wierd zo stil beleid, dat, hoewel Kromwel zich dikwils tot een diergelyke omkeering der Fortuin bereid had, hy ze echter niet eer gevoelde, voor dat hy'er door overrompeld wierd. Zo haast als de slag toegebracht was, beproefde deze Gunsteling het lot van alle d'ontgunstigde Ministers. Hy zag zich verlaaten van zyn vrienden, en getrotst van zyn vyanden over zyn ongeluk. Kranmer alleen die deze schandelyke gewoonte der Hovelingen niet en volgde, schreef aan de Koning ten besten van dezen Minister, en prees ten hoogsten de naarstigheid, met de welke hy den Staat gediend had; niet denkende als om zyns Meesters leven te behouden, en te verzekeren; zynde altyd van d'eersten in de samensweeringen, welken men tegens hem maakte, t'ontdekken; beminnende hem zonder deeling; en dienende hem met yver, en goed gevolg. Kranmer voegde'er by, dat nooit Koning van Engeland zodanig een Minister had gehad; en dat, wat hem belangde, hy hem bemind had als een man die zyn Vorst hertgrondelyk beminde; dat niettemin, zo men hem schuldig vond, hy verheugd was dat zyn misdaaden ontdekt waren; maar eindelijk, dat hy God zeer ernstelyk bad, den Koning een Minister te stuuren, die hem met de zelve zucht, en met de zelve verbintenis, als hy, diende.

Kranmers edelmoedigheid jegens Kromwel.

Dit beleid van Kranmer doet ons zien, dat hy Kromwel waarlijk beminde, en dat hy ten anderen een rechte grootmoedigheid had, volgende niet d'omkeeringen der zaaken, en zijnde niet van die persoonen, die de geenen beminnen welken de fortuin begunstigt, en zich tegens de geenen verklaaren welken zy vervolgt. En zekerlijk, zo Hendriks achting voor den Aardtsbisschop niet zeer krachtig geweest had, deze brief alleen zou hem bedurven hebben; dewijl hy in diergelijke gelegentheden niet kon dulden, dat men zich tegens zijn willen stelde.

Kromwels geheele ondergang dan in des Konings geest beslooten zijnde, wierd deze Minister, die de schandelijke believing van ramp-

rampzaligen te doen veroordeelen, zonder hen toe te laaten zich te verdedigen, voor hem had gehad, met de zelve ſtrengheid gehandeld. Want 't zy dat zyn vyanden vreeſden, dat hy zich zonder groote moeite mocht rechtvaardigen; 't zy dat zy beſlooten hadden het ſchadelijk voorbeeld van den lieden hun proces te maaken, zonder hen ter gehoor te roepen, te volgen, 't ontwerp van zyn vonnis wierd den Heeren op den 17 Juny ter hand geſteld. Men las het toen voor d'eerſte maal; en op den 19 las men het voor de twede, en voor de darde maal, zijnde Kranmer niet in het Parlement, gelyk men uit de Boeken ziet. In 't algemeen kan men aanmerken, dat Kromwel onder de Heeren weinige vrienden had; dewijl ze zo haaſt bewilligden in een vonnis van zulk een aangelegenheid. Maar hy vond in het Huis der Gemeente de zelve gunſt, die hy'er tien jaaren te vooren aan Volſey betoond had, hoewel met een ander gevolg. Zyn zaak wierd 'er tien dagen opgehouden: eindelijk ſtelde men'er een nieuw ontwerp van vonnis op, 't welk men aan de Heeren ſtuurde, met het geen dat zy alreedts goed gekeurd hadden. Ondertuſſchen weet men niet, waar deze twe Billen toe dienden, 't en zy mogelijk dat de Leden van het Laager Huis die der Heeren verworpen hebbende, en willende in deze gelegentheid inzicht voor hen betuigen, hen de keur van d'eene of d'andere lieten, om ze den Koning te doen welgevallen. Waarlijk, dit zou een manier van procedeeren zyn, die in het gebruik der Parlementen gantſch geen grond zou hebben: doch ik zie niet, welke andere zin men geeven kan aan de woorden van het Boek, die men hier (a) onder zal vinden. De Koning keurde terſtond een der twe Billen goed, gelyk ik oordeel uit een brief, welke de gevangen des anderen daags aan dezen Vorſt ſchreef. 1540.

Het Parlement zei in dit vonnis, dat de Koning Kromwel uit een geringe ſtaat tot uitſteekende waardigheden, en de hoogſte ampten verheven hebbende, hy echter bevond, door het getuigenis van veele eerlijke lieden, dat het een zeer ſnood menſch was, die hem en het gemeen verried. Vervolgens ſtelde het Parlement zyn mildaaden

Vonnis van Kromwel.

Ziet onze Verzameling, N°. 73.

(a) *Journaal der Heeren*, *paragr.* 58. Item Billa attincturæ *Thomæ Kromwel* Comitis *Eſſex*, de crimine hæreſis & læſæ Majeſtatis, per Communes de novo concepta, & aſſenſa, & ſimul cum proviſione eidem annexa. Quæ quidem Billa 1. 2. & 3. lecta eſt; & proviſio ejuſdem concernens Decanatum *Wellenſem* ter lecta eſt; & communi *omnium procerum conſenſu*, *nemine diſcrepante*, *expedita*; & ſimul cum ea referebatur Billa attincturæ, quæ prius miſſa erat in Domum Communium.

1540. den ten toon, en beschuldigde hem: dat hy de stoutheid had gehad van persoonen, gevangen gezet wegens misdaaden van Staat begaan, of verholen te hebben, te doen los laaten: dat hy zich had laaten omkoopen door geschenken, om verscheidene paspoorten te geeven, uit kracht van de welken men geld, graanen, paarden, en andere dingen, waar af d'uitvoering verbooden was, uit het Koningrijk had doen voeren: dat hy ook buiten des Konings weeten Commissien vervaardigd had; zeggende, dat hy van de bewilling des Vorsts verzekerd was: dat hy ook paspoorten aan buitenlanders had gegeeven, zo wel als aan Engelschen, om hen van de bezoeking te bevryden. Hier na noemde men hem Ketter, en Beschermer der Ketters. Men zei ten desen opzigte: dat hy verscheidene boeken, vol van dwaalingen, inzonderheid tegens het Heilig Nachtmaal, onder het volk gestrooid had: dat, als men hier over aan hem had geklaagd, en dat men hem deze Ketteryen had aangeweezen, in boeken in Engeland gedrukt, hy gezegt had, dat deze boeken goed waren, en dat hy'er niets tegen te zeggen vond. Men voegde'er by, dat hy had gezegt: *dat ieder Christen consacreren, en het Sakrament bedienen kon, zo wel als een Priester*: dat hy aan persoonen, verdacht van Kettery, vergund had door het geheele Koningrijk te prediken; en veelen Schrifs, 't zy by mond, of by geschrift, ingeboezemd, dat het des Konings wil was, dat men verscheidene persoonen, beschuldigd of verdacht van Kettery, op vrye voeten stelde. Men zei ook noch: dat hy, verwittigd zijnde geworden van eenige verdoemelyke Ketteryen, die in swang gingen, en van de naamen der geener welke de zelven beleeden, niet alleenlyk deze Ketters verdedigd en beschermd, maar ook de persoonen, die hen aanklaagden, kwalijk gehandeld, en d'eenen met de gevangenis, en d'anderen op andere wyzen, te lang om te verhaalen, gepijnigd had: dat hy verscheidene zyner Huisgenooten met het zelve vergift had besmet: en dat hy vervolgens zich machtig genoeg achtende, om zich in zyn misdaaden te handhaaven, oproerige en verraaderlijke redenen gesproken had: (deze redenen worden in het vonnis verhaald) dat hy op de laatste dag van de maand Maart in een parochie van Londen zynde, S. Pieter der Armen geheeten, men hem klachten had gebracht wegens de nieuwe Predikers, als Barnes, en anderen; maar dat hy geantwoord had, dat hun prediking zeer goed was, voegende onder andere dingen'er by, *dat hy niet af zou wyken van de waare weg, al week de Koning zelve 'er ook af; dat,*

zo deze Vorst, en al zyn Volk, daar van afweeken, men hem in 't volle veld met den degen in de vuist hem en hen zou zien bestryden; 1540.
dat hy wenschte, dat zyn ponjaard, dien hy, terwijl hy dit zei, uitgetrokken, en opgeheven had, *hem het hert doorboorde, zo hy niet t'eenemaal gemoedigd en was om in dit geschil te sterven*; *en dat de Koning binnen een jaar of twe de macht niet zou hebben van'er zich tegen te stellen*, 't geen hy met een plechtigen eed bevestigd had.

Men beschuldigde hem daaren boven van overmaatige schattingen en uitzuipingen. Men zei, dat hy, trots op de groote goederen welken hy gekreegen had door het volk uit te putten, een onverdraagelijke versmaading voor den Adel deed blijken. En om het te bewyzen, bracht men te berde, dat op de laatste dag van January des jaars 1539. eenige persoonen hem vermaand hebbende te gedenken, uit welke staat zyn Vorst hem getrokken had, hy hen ten antwoord had gepast: *dat, zo de Heeren hem op die wys wilden handelen, hy hen een ontbyt zou geeven* (dit zyn de woorden) *'t welk zy noch niet hadden gehad; en dat de hoogmoedigste onder hen het zou beproeven.*

't Was dan om deze misdaaden, dat het Parlement hem veroordeelde als een Ketter, en als een Verraader van de Staat; laatende aan de Koning zyn straf uit te wyzen, volgens d'eene of d'andere van deze hoedanigheden. Alle de goederen, welken hy op den 31 dag van de maand Maart des jaars 1540 bezat, wierden dezen Vorst toegeweezen; maar met een bepaaling, dat het vonnis geenig nadeel zou toebrengen aan de Bisschop der Baden en Fonteinen, noch aan den Abt en aan het Kapittel van deze laatste (a) Stad. Kromwel had eenige mangelingen van landeryen met hen gedaan.

(a) *d'Engelschen noemen ze Wells.*

Oordeel over dit Vonnis.

Deze artykelen doen ons zien, waarom men Kromwel niet wilde toelaaten, zich te verdedigen: mogelyk om dat hy in alle de zaaken, welken hy gedaan had, met goede orders van zyn Meester voorzien was. Want zelfs ten opzichte van dit artykel, waar in men hem beschuldigt van Kettery, had hy waarschijnlyk niet gehandeld, als door het bevel des Konings, welkers treden tot een Reformatie genoegsaam bekend zyn. Aldus, zo Kromwel maar eenigsins verlof had gehad om zich opentlijk te verdedigen, zou hy gehouden geweest hebben de heimelyke orders en instructien van zyn Vorst te toonen. Nu, gelijk Hendrik in veele zaaken van gedachte veranderd was, wachtte hy zich wel van te bewilligen dat zyn geheimen geopenbaard

 wierden.

1540. wierden. Zo Kromwel beschuldigd wierd van zich in de bedieningen van zijn ampt te hebben laaten omkoopen, en het volk door ondraagelyke schattingen uitgeput, 't geschiedde maar om hem haatelyker te maaken, zonder hem misdaadiger te maaken; dewijl men zich vernoegde met hem daar mede te belâsten, en dat men'er noch omstandigheden, noch bewyzen af te voorschijn bracht. De redenen, welken men hem te last lei tegens zyn Vorst gevoerd te hebben, waren buiten twyfel 't geen'er 't krachtigst tegens hem was: maar van die tyd af aanmerkte byna al de wereld ze als een vrucht van de haat, en van de vinding zyner vyanden. 't Stond weinig te gelooven, dat een Gunsteling op de toppunt van zyn glorie en geluk zodanig zou hebben gesproken. Men zei ten minsten, dat, zo hy 't gedaan had, hy eer verdiende in een zottenhuis, als in een gevangenis, opgeslooten te worden.

Aan d'andere kant waren'er weinige lieden, die zich konden inbeelden, dat diergelyke redenen gekomen zouden zyn uit de mond van een Minister, die veele vyanden had, en by gevolg veele oppassers; en dat deze zelve redenen lange tyd verholen zouden hebben gebleeven. Men achtte het weinig waarschynlijk, dat een Vorst van Hendriks gesteldheid, als hy die verstaan had, aan zyn Minister genade beweezen, en zelfs hem noch verder gebruikt zou hebben; of dat'er vyftien maanden sedert die tyd verloopen zouden zyn, zonder dat'er iemand den Koning genoegsaam toegedaan, of Kromwel vyandig genoeg geweest ware, om deze redenen ruchtbaar te maaken. De vermoedens, welken men had van d'onrechtvaardigheid der beschuldiging, wierden zelfs door deze daad bekrachtigd, welke de Rechtsgeleerden van Engeland *openbaare daad* noemen, en waar door Kromwel beschuldigd wierd van zyn ponjaard uitgetrokken te hebben. Veele geloofden, dat deze daad by de woorden gevoegd was, om ze noch swaarder te maaken; door dien, volgens verscheidene Rechtsgeleerden, blote redenen niet genoeg en zyn om een man ter dood te doen verwyzen. En niettemin, of deze zelve woorden niet alreedts genoegsaam misdaadig waren, hebben wy sedert die tyd Auteurs gehad, die noch getracht hebben ze te verswaaren, met Kromwel te doen zeggen, *dat hy zyn ponjaard in des Konings hert zou steeken.* Dit heeft Fuller verplicht, t'onderneemen hem daar af te verdedigen: en hy poogt te bewyzen, door een geschiedenis die hy verhaalt, dat Kromwel dit dreigement deed, spreekende van een ander

persoon

perſoon als de Koning. Maar Fuller zou de vergiſſing erkend, en verbeterd hebben, zo hy de moeite genomen had van de Boeken te doorbladeren. 1540.

Kromwels ongenade baande de weg tot d'echtſcheiding van Hendrik en Anna van Kleef. De Koning ſtuurde deze Vorſtin na Richemond, onder de voorwending dat de landlucht haar goed zou doen; en twaalf dagen daar na waren eenige Heeren het Hooger Huis aan, om den Koning te bidden, te willen toeſtaan dat de geldigheid van zyn huwelijk geexamineerd wierd. Straks wierden de Kancelier, d'Aardtsbiſſchop van Kantelberg, de Hertogen van Norfolk en van Suffolk, de Graaf van Southampton, en de Biſſchop van Durham, aan het Huis der Gemeente afgevaardigd, om hen van de zaak te verwittigen, en te trachten hun toeſtemming daar toe te verkrygen. De Leden keurden dit voorneemen goed, en noemden twintig perſoonen van hun Huis, om de Heeren te verzellen. 't Hooger Huis, aldus van het Laager bygeſtaan, ging dan gezamenerhand na den Koning, en gaf hem te verſtaan, dat het hem een zaak voor te ſtellen had, maar een zo gewichtige zaak, dat het voor alle dingen het verlof verzocht van rond uit te mogen ſpreeken. Dit verlof verkreegen zynde, zeiden de Heeren tegen Hendrik, dat het Parlement hem bad, de geldigheid van zyn huwelyk te doen ondervorſchen. De Koning bewilligde 'er in, en betuigde plechtiglyk, als voor God, dat hy geenige omſtandigheid van zijn huwelijk aan zyn Rechters zou verſwygen; voegende 'er by, dat hy voornaamelyk in drie dingen een welbehagen ſchepte, in Godts glorie te bevoorderen, in het welvaren zyner volkeren te verzekeren, en in de waarheid te doen kennen. Vervolgens ſtelde hy de zaak aan de Vergadering der Geeſtelykheid, waar van de proceduren in onze Verzameling der openbaare Acten gezien konnen worden.

Voorneemen des Konings om zich van Anna van Kleefte ſcheiden.
Den 24. Juny.
Den 6. July.
De zaak aan de Geeſtelijkheid geſteld.
N°. 76.

De Biſſchop van Winchester terſtond een vertoog over dit onderwerp gedaan hebbende, noemde de Vergadering Commiſſariſſen, om alle zaaken t'examineeren, en laſtigde de Biſſchoppen van Durham, en van Winchester, met Thirleby en Leigthon, Deken van Jork, om de getuigen t'ondervraagen. Des anderen daags ontfingen zy de getuigeniſſen van de Koning zelve, en lazen een lange verklaaring, of brief van Kromwel, raakende d'omſtandigheden van dit huwelyk. De meeſten van Hendriks Raadtsheeren, de Graaf van Southampton, Mylord Rouſſel Groot-Admiraal, de Ridders Brown

1540. en Denny, de Doctors Chambers en Buts, Geneesmeesters van het Hof, en eenige Mevrouwen, welke de Koningin onderhouden hadden, gaven ook hun getuigenis in deze gelegentheid. 't Geen men uit deze verscheidene ondervraagingen verzamelde, was I. dat'er een verlooving had geweest tusschen den Marquis van Lotharingen en de Princes, die niet genoegsaam verklaard was geworden; invoegen dat men tot daar toe niet en wist, of d'ondertrouw geschied was door de partyen zelven, of door tegenwoordige woorden. 2. Dat de Koning de Koningin tegens zyn hert getrouwd hebbende, hy tot dit huwelijk geen inwendige en volkomene bewilliging gegeeven had; en dat de natuur van der menschen daaden bepaald zijnde, door het geen dat ze inwendig zyn, geenige ontrukte of afgedrongene beloften de geenen, die de zelve gedaan hadden, verbonden. 3. Dat de Koning zijn huwelijk nooit voltrokken had. By deze drie betrachtingen voegde men noch een vierde, betreffende het belang, 't geen Engeland had, dat Hendrik in staat ware van haar veele Prinsen te geeven; 't welk men niet verhoopen kon, zo lang als hy met Anna verbonden zou zijn. Alle d'aanhangers van de Paus persten des Konings voorneemen geweldig aan; en Kranmer zelve, verwonnen door hun redenen, of liever vreezende dat het een onderneeming mocht zyn, gemaakt om hem te bederven, was van het algemeen gevoelen. Aldus sprak de gantsche Vergadering, zonder eenig lid 'er af uit te zonderen, uit, dat dit huwelijk van geene waarde was, en dat de Koning en de Koningin ieder op vrye voeten stonden.

Grond van deze Echtscheiding.

De Geestelykheid staat de Echtscheiding toe.

Nooit had Hendrik een grooter blyk van de blinde believing der Geestelijken gehad: want niet alleenlyk wisten zy, dat deze gepretendeerde ondertrouw, daar men de grond der echtscheiding af maakte, 't huwelyk geensins krenkte; maar daaren boven gaven zy het voorbeeld van een middel, zo nieuw als schadelijk, om allerhande contracten en tractaaten te vernietigen. Want zo een contract, of tractaat, niet geldig en is, dan als d'inwendige bewilliging met d'uitwendige daar in te samen is gekomen, waar zullen de menschen dan zekerheid vinden? Wie zal van anderer inwendige bewilliging verzekerd konnen wezen? Daarenboven, zo men onderstelt, dat, als iemand iets met weerwil doet, hy'er in zyn hert niet toe bewilligt, geeft men door dit middel een schoone dekmantel om allerhande verbintenissen te breeken. Want een man kan, als hy eenige verbintenis ingaat, tegen zyn vrienden zeggen, dat hy 't tegens zyn hert

doet

doet; en naderhand zal hy een verſchooning hebben om zyn woord 1540.
te vernietigen.

't Was ook zonder reden, dat men bybracht, dat Hendriks huwelyk niet voltrokken had geweeſt. Men erinnerde zich dan niet meer 't geen tien jaaren te vooren bygebracht, en beweerd was, dat een huwelijk niet en liet geldig te zyn, hoewel het niet voltrokken was geworden; dat, al had ook zelfs het huwelyk van Arthus en Katharina niet voltrokken geweeſt, de bewilliging van beide de partyen het zelve zo wel voltrokken had, dat Hendrik zyns Broeders Weduwe niet meer kon trouwen.

Maar de Koning had beſlooten, zich van de Koningin t'ontſlaan, tot wat prys het ook ware; en aan d'andere kant wilde de Geeſtelykheid zich niet bloot ſtellen voor de gramſchap van dezen Vorſt. Aldus dachten de Geeſtelyken meer om hun vonnis een koleur te geven, als het met krachtige redenen t'onderſteunen.

Men kan hen echter verſchoonen, met te zeggen, dat deze gronden, hoe ſwak zy ook ſchynen, de geenen zyn, welken het Roomſche Hof van allen tyde vereiſcht heeft, om d'echtſcheiding te bekrachtigen. En gelyk de meeſte Geeſtelyken der Vergadering in de ſtudie van het Geeſtelyk recht bedreeven waren, en dat ze by gevolg wiſten, hoe menigmaal de ſcheiding te Romen om zulke ſwakke redenen toegeſtaan had geweeſt, geloofden zy mogelyk recht te hebben om te doen 't geen de Pauſen gedaan hadden.

't Vonnis wierd dan uitgeſproken op den 9 July, getekend van alle de Geeſtelyken der twe Huizen van de Vergadering, en gezegeld met de zegels der twe Aardtsbiſſchoppen. 't Boek van deze geheele zaak is noch in wezen, hebbende het lot der andere acten van de Vergaderingen der Geeſtelykheid niet gehad. Wy hebben ook het origineel der getuigeniſſen.

Des anderen daags deed d'Aardtsbiſſchop van Kantelberg zyn bericht aan de Heeren, dat de Vergadering der Geeſtelykheid het huwelyk, door het godlyk recht, en door de wetten des landts, van geene waarde had gevonden. De Biſſchop van Wincheſter gaf hen ter zelve tyd een copy van het vonnis; en alsmen het las, lei hy'er de redenen wydluftig af uit. De Heeren over deze proceduren voldaan zynde, ſtuurden zy de twe Prelaaten na het Huis der Gemeente, om hen van de zelve zaaken t'onderrechten. De

dag

1540. dag daar aan volgende wierden de Kancelier, de Hertog van Norfolk, de Graaf van Southampton, en de Bisschop van Winchester, door den Koning aan de Koningin afgevaardigd, om haar bekend te maaken 't geen'er gedaan was. Zy scheen'er noch over verwonderd, noch bedroefd. Men beloofde haar; dat de Koning haar tot zyn aangenomene Zuster zou verklaaren; dat hy haar den rang na zyn Vrouw en zyn Dochters zou geeven; mitsgaders een jaarlijksch pensioen van dartig duizend guldens. Daar en boven liet men 't volkomentlyk aan haar keur, weer na haar land te keeren, of in Engeland te blyven. Zy aanvaardde alle deze aanbiedingen, keurde goed 't geen gedaan was, en gaf'er een schriftelyke verklaaring af. Maar zy wilde liever in Engeland blyven, daarze zeer geëerd wierd, als weer by haar Maagen keeren, met de naam van verstootene. Vervolgens verzocht men haar, aan haar Broeder te schryven, en aan hem t'ontbieden; dat zy haar bewilliging had gegeeven in de zaaken, die'er gedaan waren; wyders, dat de Koning haar zeer wel handelde, gelyk een Broeder, of een Vader kon doen; en dat zy derhalven haar Huis bad, haar zaak niet ter herte te neemen, maar met Hendrik, als voor heen, in een goede vriendschap te leeven. In 't eerst maakte zy swaarigheid in deze dingen te schryven. Zy zei, als zy tyding van haar Broeder gekreegen had, dat het dan tyd zou wezen om deze voldoening aan Hendrik te geeven. Ondertusschen, zo haast als men haar had vertoond, dat d'eerste indrukken gemeenlyk de sterksten zyn, liet zy zich overreden om te doen 't geen de Koning van haar verzocht. De volgende dag wierd het vonnis haarer echtscheiding aan de Heeren behandigd. De twe Kamers keurden 't zonder veel moeite goed.

De Koningin bewilligt in haar Echtscheiding.

Ziet onze verzameling. No. 77.

De Heeren raadslaagden hier na over een ontwerp van een Ordonnantie, om een clausul van de Wet der zes Artykelen, betreffende het huwelyk der geestelyke persoonen, en hun misdaadigen handel met de vrouwen, te verzachten. De volgende dag gaf het gantsche Huis, zonder uitzondering, haar bewilliging'er toe; en aldus stuurde men 't aan 't Huis der Gemeente, 't geen het vier dagen daar na met haar toestemminge te rug stuurde. Door deze nieuwe Wet wierd de straf des doodts, begreepen in d'andere, veranderd in een verbeuring van alle de goederen, zo daadelyke als persoonlyke, mitsgaders van de geestelyke inkomsten.

Wet betreffende d'ongebondenheid der Priesters.

Den 16. en 17. July.

Op

Op den 20 July zag men in 't Hooger Huis een ander ontwerp van een Wet te voorschyn komen, om een verklaaring van 't Christen Geloof te doen opstellen. Dit ontwerp wierd drie maalen op een zelve dag geleezen, in de tegenwoordigheid der Heeren, zonder dat iemand van hen het verwierp; en het Huis der Gemeente liet het zich zo wel gevallen, als de Heeren, dewyl zy het des anderen daags morgens met hun goedkeuring te rug stuurden. De twe Huizen zeiden daar voor eerst in: Dat de Koning, in de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk, groote moeite nam, om een volkomene gelykvormigheid van leere onder zyn Onderzaaten op te rechten: dat, om de voortgangen der Kettery in 't toekomende te stutten, hy verscheidene Bisschoppen, en verscheidene geleerde Theologanten, belast had, een Verklaaring van het Christen Geloof op te stellen; daar in aan te wyzen de hoeveelheid en 't gebruik der ceremonien; en te regelen de manier, op de welke men God moet dienen. 't Parlement voegde 'er by: dat, ten einde een zaak van die aangelegenheid naauwkeuriglyk, en zonder verhaasting, gedaan mocht worden, het aan deze nieuwe Verklaaring, gemaakt door de alreedts genoemde Commissarissen, of door de geenen welken de Koning, of de Geestelykheid, daar toe zou noemen, en afgekondigd door het bevel van dezen Vorst, voor uit de kracht van Wet gaf, en dat alles zonder zich op te houden aan het geen, 't welk andere ordonnantien of gewoonlykheden bevestigd mochten hebben. Maar men stelde in deze Wet een vreemde bepaaling, die 'er, na 't scheen, al de kracht af om ver stiet; *Dat men daar in niets zou konnen doen tegens de Wetten des Landts.* Wy weeten niet, of deze clausul in 't eerst in d'Ordonnantie was, dan of z'er door het Huis der Gemeente ingelyfd wierd; hoewel het waarschynlyk genoeg zy, dat z' 'er door des Konings Advokaaten wierd ingesteld: dewyl tegenstrydende clausulen, als die, des Vorsten macht hoe langer hoe meer verheffen, laatende aan zyn Rechters het vermogen van te verklaaren, welke van beiden men moet volgen. En deze clausul gaf aan de wereldlyke Hoven de kennis der geestelyke materien. Nu, een der grootste voorneemens, welken Hendriks Ministers, en d'Advokaaten toen ter tyd hadden, was aldus aan de kennis des wereldlyken Rechters t'onderwerpen, 't geen van te vooren tot de Kerkelyke Rechtbanken behoorde.

1540.

Wet raakende een Verklaaring van 't Christen Geloof.

Nnn Dit

1540. Dit Parlement maakte een andere zeer vreemde Wet, in zodanig een tyd als die. Want, gelyk geduurende de heerſching der Pauſen in Engeland, verſcheidene huwelyken vernietigd waren, onder den dekmantel van eenige verhinderingen, welken de Wet Godts zodanig niet verklaard had, verordende het Parlement, dat een voltrokken huwelyk niet verbroken zou konnen worden, noch door een voorgaande ondertrouw, noch om verhinderingen die niet van Godlyk recht waren. En het gaf'er de reden af, te weeten, dat de lieden, die van malkander walgden, zich dikwils van deze voorwendingen dienden, om zich te doen ſcheiden; 't geen ſtrydig was tegens de Wet Godts. 't Was in deze betrachting, dat het Parlement uitſprak, dat geenige voorgaande ondertrouw, die niet van de voltrekking gevolgd ware, noch eenige nabeſtaandheid van bloed, die niet en ware begreepen in de lyſt van Leviticus, genoeg zouden wezen om een huwelyk, wettiglyk geſlooten en voltrokken, te doen verbreeken.

Andere Wet betreffende de Huwelyken.

Maar deze Wet deed, dat men ſchrolde over Hendriks beleid, ten opzichte van Anna van Boelan, wiens huwelyk vernietigd was om redenen, welken de Koning en het Parlement in deze laatſte Ordonnantie op een plechtige wyze doemden. Veele maakten zich ook vroed, dat het voorneemen van dezen Vorſt geweeſt had, de hinderpaal, die Elizabet belettede aan de Kroon te komen, daar door weg te neemen; 't geen hy gemakkelyk kon doen, dewijl men het vonnis, waar door deze Princes onwettig verklaard was, indirectelyk wraakte. En wat belangt het ander gedeelte der Ordonnantie, daar men voor waarlyk verboodene trappen niet anders en erkende, dan de geenen welken de Wet Godts als zodanigen aanwees, dat wierd'er ingeſteld, om het huwelyk van Hendrik met Katharina Howard, die volle Nicht van Anna van Boelan was, te verliehten. Nu, het geeſtelyk recht verbied diergelyke huwelyken.

In deze tyd aanbood de Geeſtelykheid der Provincie van Kantelberg den Koning een onderſtand van vier ſtuivers van de gulden, te neemen op alle de Kerkelyke goederen, en te betaalen in twe jaaren tydts; en zulks, om dezen Vorſt te betuigen, hoe zeer de Kerk van Engeland getroffen was door de vryheid, welke zy genoot, ſedert dat hy haar had verloſt van de tiranny der Pauſen; en om hem ſchadeloos te houden wegens de groote laſten, die hy gedaan, en die hy noch te doen had, om zyn Koningryk, 't zy op de kuſten of elders, te

Onderſtanden aan de Koning gegeeven.

VERA EFFIGIES THOMÆ CROMWELL ESSEXIÆ COMITIS EQVITIS PERISCELIDIS

Natus 1490
Regis Vicarius
Generalis 1536

Eques Periscelidis
1537.
Capite truncatus
July 18th. 1540.

te versterken. 't Parlement bevestigde deze gift, die echter voor Hendriks behoeftigheden niet genoeg en was. Hy had het geld van de verkooping der Abdyen zo kwalyk aangelegt, dat hy genoodzaakt was de bystand van 't Parlement te verzoeken; en 't was niet zonder groote moeite dat hy'er deze af kreeg. Men vertoonde'er; dat, zo hy in een tyd van vrede alle d'inkomsten der Kloosters zo haast had doorgebracht, men nooit het eind van zyn verzoeken, noch dat van zyn behoeftigheden, zou zien; en dat de Volkeren daar niet langer toe zouden konnen geeven. Maar zyn Aanhangers antwoordden; dat hy ongemeene sommen had besteed, om zyn kusten te versterken; en dat, hoewel hy in schijn geen oorlog had gehad, hy genoodzaakt was geweest den oorlog in de vreemde landen t'onderhouden, 't geen hem meer kostte als een daadelijke oorlog gedaan zou hebben; maar dat hy ook aldus zyn Onderzaaten in de rust, en in den overvloed, had doen leeven. Hy verkreeg eindelijk een tiende, en vier vyftienden. 1540.

Alle deze Wetten gemaakt zynde, gelyk ook verscheidene anderen, 't zy wegens gemeene zaaken, of wegens de verwyzing van beschuldigde persoonen, d'eenen van verbintenis voor den Paus, d'anderen van heimelyk verstand met Polus, gaf de Koning een algemeene vergiffenis aan zyn Onderzaaten, met de gewoonlyke bepaalingen. Hy zonderde'er voornaamelyk af uit Kromwel, de Graavin van Sarum, en andere persoonen gevangen gezet om dat zy zyn geestelyke Opperhoofdigheid geloogchend, of d'Ordonnantie der zes Artykelen niet onderhouden hadden. 't Parlement wierd verbroken op den 24 July.

Eindelyk wierd Kromwel, zes weeken na zyn verwyzing, ter dood gebracht. Geduurende deze tyd liet hy niets achter wege, om zyn leven te behouden. Hy deed zelfs ten dezen opzichte dingen, welke den hoogmoedigen en eerzuchtigen geesten tot les behoorden te dienen; want hy eindigde de brief, die men van hem geëischt had, tot verklaaring van het huwelyk van Anna van Kleef, in deze termen: Executie van Kromwel.
„ Ik, die een elendige gevangen ben, gereed om de dood t'ont-
„ fangen, zo haast als het God en uw Majesteit zullen gebieden; ik
„ wyk voor de swakheid van 't vleesch, 't geen my aanport, om u
„ gestadig myn genade, en de vergiffenis mijner misdaaden, te ver-
„ zoeken. *Geschreeven in den Tour, op woensdag de laatste dag van*
Ziet onze Verzameling, N°. 74.

 „ *July*,

1540. „*July*, door den geen die is, *hoewel met een beevende hand*, *en* „*met een hert verdrukt door ongeneuchten*, *d'allerrampzaligste en* „*d'allerbedroefste gevangen*, *en arme slaaf*, *van uw Majesteit.* Een weinigje laager voegde hy'er by, *genade*, *genade*, *genade.* Naderhand schreef hy een zo beweegelyke brief aan Hendrik, dat deze Vorst'er door getroffen wierd, en ze zich drie maalen voor liet leezen. Maar de looze handel des Hertogs van Norfolk, en des Bisschops van Winchester, geholpen door de bekoorlykheden van Katharina Howard, behielden d'overhand op de poogingen van Kromwel. 't Hof gaf d'order om hem 't hoofd af te houwen, op de plaats voor den Tour. Zyn eerste zorg op 't schavot was, niets te zeggen 't geen zyn Zoon kon hinderen. Aldus, zonder te denken om zich te verdedigen, zei hy, dat, dewijl de wetten hem veroordeeld hadden om te sterven, hy de dood, dien de Hemel hem om zyn zonden gestuurd had, van goeder herte ontfing. Hy beleed, dat hy God, en den Koning, vertoornd had; hoewel deze Vorst hem uit een geringe staat had getrokken, om hem tot groote waardigheden te verheffen. Hy verklaarde, in de Katholyke Religie te sterven, niet twyfelende aan eenig artykel des Geloofs, noch aan eenig Sakrament der Kerk. Hy verzekerde, dat hy nooit lieden ondersteund had, die gevaarlyke gevoelens hadden gezaaid. Hy bekende, dat hy verleid had geweest; maar hy voegde'er by, dat hy stierf in de belydenis des Katholyken Geloofs. Vervolgens beval hy aan 't Volk, God voor den Koning, en voor den Prins, te bidden. Eindelyk verzocht hy de gebeden zyner Aanschouwers; en na'er zelve een zeer yverig gedaan te hebben, om de vergiftenis zyner zonden, en de zaligheid, te verkrygen, deed hy den Scherprechter een teken, om deze droevige plechtigheid te voleindigen. De Scherprechter hieuw hem 't hoofd af op een zeer barbaarsche wys, missende tot verscheidene maalen zijn slag.

Den 28 July.

Zodanig was het eind van deze groote Minister, die zich niet verheft had als door de kracht van zijn vernuft; want zyn geboorte gering geweest zijnde, had ook zijn opvoeding niet aanmerkelyk geweest. Al zijn weetenschap bestond in het Nieuw Testament in 't Latyn van buiten geleerd te hebben. Maar zijn behendigheid en voorzichtig beleid in de zaaken deeden hem by trappen opklimmen tot de

Afbeeldsel van Kromwel.

top

top van grootheid, daar wy hem af zien vallen, na hem voor een onderzaat den machtigsten man van zijn tyd gezien te hebben. Wyders, hy had in deze glinsterende staat een wonderlyke gelijkmoedigheid en gemaatigdheid gehouden. Eindelyk besweek hy, eer door een algemeene haat onderdrukt, als schuldig. 't Was voornaamelijk op hem, dat d'ongeregeldheden, welke in de vernietiging der Kloosters begaan waren, geworpen wierden: en echter beschuldigde men hem niet in de tyd van zijn ongenade, noch van zich te hebben laaten omkoopen, noch van zijn Meester bedroogen te hebben; schoon diergelijke beschuldigingen gemeenlijk drangelings op een ontgunstigden gunsteling vallen, immers als men vind dat hy'er eenige reden toe gegeeven heeft. Men twijfelde, in wat Religie hy gestorven was; hoewel hy gewisselijk de gevoelens van Luther volgde. 't Geen een diergelijke twijfeling veroorzaakte is, dat hy op 't schavot zei, dat hy in de Katholijke Religie stierf. Maar men diende zich toen ter tijd in Engeland van deze uitdrukking in haar rechte zin, en men stelde ze tegens de nieuwe invoeringen van de Roomsche Stoel; gelijk wy in 't gevolg zullen toonen. 't Was derhalven zeer ongerijmd, dat Roomsch-Katholyken zich inbeeldden, dat hy in hun gemeinschap gestorven was. Hy deed zijn gebeden in 't Engelsch; hy richtte ze aan God alleen, door de dienst van Jesus Christus; en hy nam geen toevlucht tot een eenige van die bygeloovige ceremonien, welken men de geenen, die in de schoot van deze Kerk sterven, doet onderhouden. 1540.

De groote bediening van Vicegerent in de geestelijke materien, welke in zijn persoon geboorte had genomen, stierf ook in hem. De geheele Geestelijkheid arbeidde, om te beletten, dat menze aan een ander gave; doordien de geen, die daar mee bekleed zou hebben geweest, voordeel gevonden zou hebben in de verzoening van Engeland met Romen niet te dulden. Ten anderen stonden'er weinige lieden na een plaats, die den eerste, welke men die had zien bezitten, zo doodelijk geweest had. Men zegt, dat de Koning zijn dood beklaagde, ten tijde dat hy hem niet meer kon behouden. Immers, de meeste lieden maakten zich vroed, dat den Hemel ondernam hem te wreeken, toen d'Auteurs van zijn ongenade byna in een even diergelijke staat vielen: de nieuwe Koningin sneuvelde ongelukkiglijk; en 't Huis van Norfolk had al Hendriks gramschap te draagen. Vernietiging van het Vicegerentschap.

 Krom-

1540. Aanslagen tegens Kranmer gemaakt.

Kromwels dood stuttede t'eenemaal de voortgangen der Reformatie, welken hy zeer ver gevoorderd had; en 't geen Kranmer sedert die tijd kon doen, was de voordeelen, die zy voor heen te samen behaald hadden, te behouden. Wyders was het hem byna onmogelijk, verder te gaan. Zelfs verwachtte toenmaals een iegelijk, hem zyn vriend te zien volgen. Een zekeren Gostwik, Gedeputeerde der Provincie van Bedford in 't Parlement, noemde hem, in 't Huis der Gemeente, den Beschermer en den Patroon van alle de Ketteryen, die in swang gingen. Van d'andere kant rekenden d'aanhangers van het Roomsche Hof, dat hun voordeel onvolmaakt zou wezen zo lang als Kranmer het zelve lot niet en had als Kromwel. Dit deed, dat zy van alle kanten bewyzen zochten van de bescherming, welke men hem beschuldigde aan de Novateurs gegeeven te hebben. En vermoedelyk zou hy in d'eerste houding des Parlements opgeofferd zijn geworden, zo het ergerlyk leven van Katharina Howard, die Hendrik op den 8 Augustus Koningin van Engeland verklaard had, niet voor die tyd had uitgeborsten. Maar laat ons weder tot ons onderwerp keeren, dat 's te zeggen, tot de zaaken der Religie. Zy waren zodanig verbonden met de gevallen, daar wy zo even af gesproken hebben, dat d'afwyking, daar wy ons in hebben gewikkeld, genoegsaam verschoonlyk is.

Na d'ongenade des Vicegerents, beloofde de party van Gardiner zich, dat het Roomsche Hof wel haast in haar oude rechten zou treden. d'Eerste zaak, welke men aantastte was d'overzetting des Bybels. Dewyl de Boeken van de Vergaderingen der Geestelykheid verlooren zyn, gelyk ik meer als een maal beklaagd heb, vind ik my hier genoodzaakt Fuller te volgen, welke betuigt, dat hy zelve uitgeschreeven had 't geen hy in 't licht heeft gegeeven. 'k Geloof ondertusschen, dat hy zich vergist heeft in den datum; en dat de Vergadering der Geestelykheid, welke hy in den jaare 1540. verhaalt, in den jaare 1542 gehouden wierd. Want voor eerst zegt hy ons, dat de zevende zitting die van de 10 Maart was. De Geestelykheid nu begon in 't jaar 1540. niet eer te vergaderen als op den 13 April; daar ze in tegendeel in den jaare 1542. geduurende de gantsche maand van Maart vergaderde. Daarenboven zegt hy, dat de Bisschoppen van Westmunster, van Glocester, en van Peterburg, zich by de Vergadering vonden. Nu, zy wierden niet eer gewyd als omtrent het eind des jaars 1540. en aldus konden zy geen zitting in dit Synode

de hebben. Eindelyk, Thirleby, die ſedert Biſſchop gemaakt wierd, was toen ter tyd in het Laager Huis der Vergadering, gelyk wy getoond hebben in de zaak van Anna van Kleef. Men moet derhalven d'onderneeming, die tegens het Nieuwe Teſtament in 't Engelſch gemaakt wierd, tot het jaar 1542. brengen. 1540.

Maar hoewel de Geeſtelyken toenmaals niet in Synode vergaderd waren, gingen'er de zaaken der Religie niet te erger om; een zeker getal, uit hen gekoozen, alle zaaken examinerende uit kracht van een Commiſſie des Konings, welke het Parlement beveſtigd had. Hun eerſte zorg was, *een verklaaring van de Chriſtelyke leere, behelzende de noodzaakelyke onderwyzingen voor een geloovige*, op te ſtellen. Maar alvoorens deze Verklaaring der leere te geeven, geloofden zy, dat men moeſt aanwyzen, wat het geloof in 't algemeen was. Hier af vingen zy dan aan. Commiſſariſſen tot de Religie.

De Roomſche Kerk had tot daar toe niet gedacht, als om haar kinderen in d'onweetendheid te houden. Men zag haar zich geenſins bekommeren met de natuur des Geloofs te doorgronden; en zonder te treden in d'ontleding der materien, eiſchte zy een verwarde en onduidelyke toeſtemming tot de zaaken, welken zy voorſtelde. Op deze wyze was het Geloof toen ter tyd niet anders als een onderwerping aan de Kerk. Van d'andere kant aanmerkten de Reformateurs dit blind Geloof als d'oorſpronk der dwaalingen, en als d'oorzaak van der zelver beſtandigheid. Zy ſtelden voornaamelijk deze zetregel, dat men in het Geloof moeſt zoeken een duidelijke geruſtſtelling, of wel een redelijke onderwerping aan de waarheid der Schriftuur. Volgens hen, moeſt d'eerſte beweegreden van deze geruſtſtelling het gezag der godlijke openbaaring zijn. Gelijk d'Apoſtelen niet als het Geloof gepredikt hadden, predikten ook deze Herſtelders der Apoſtoliſche leere niet anders als het leezen van de Bijbel, en het geloof aan de Schriftuur. Maar hier uit reezen tedere geſchillen, noopende de natuur van het rechtvaardigmaakend Geloof. Zy konden niet zeggen, dat het beſtond in een bloote vroedmaaking, dat de zaaken, welke in de Schriftuur verhaald worden, waarlijk van God kwamen, dewijl de Duivelen zelven daar niet aan twyfelden. Derhalven geloofden de meeſten van hen in 't eerſt, dat het beſtond in door Jeſus Chriſtus dood van zijn zaligheid verzekerd te wezen. En aldus begeerden zy, dat de heiligheid, en alle d'andere Chriſtelijke deugden, in de ſamenvoeging des Geloofs traden, zonder 'er wezendlijke

Verklaaring der Chriſtelijke Leere.

Van het Rechtvaardigmaakend Geloof.

1540. ke deelen af te zijn. Zy zeiden hier over, dat, dewijl de dood van Jesus Christus niet krachtig en was, als in de Wedergeborenen, of in de persoonen die volgens het Evangelie leefden, men door de dood van Jesus Christus geen verzekering van de zaligheid kon hebben, zo men niet in zijn hert gevoelde de deugden, en de gesteldheden, welken het Evangelie vereischt. Zo haast als zy deze uitlegging vastgesteld hadden, ondernamen hun navolgers die te verdedigen, door verklaaringen dieze maar erger maakten. De Roomsche Kerk braveerde hier over. Zy noemden deze Reformateurs *Solifidiaanen*, of yverige aanhangers van 't Geloof, die de Goede Werken verwierpen. Maar hoewel eenigen van hen zich onvoorzichtiglijk gediend hadden van stoute, of doemelijke uitdrukkingen, hadden zy echter altyd beleeden, dat zy geloofden, dat de Goede Werken onafschuivelijk tot de zaligheid noodzaakelijk waren.

De Reformateurs en de Roomsch-Katholyken waren hier over strijdig tegens malkander, voornaamelijk in twe gewichtige opzichten: hoewel zy ook in een ander verscheelden, maar minder wezendlijk als die twe; dewijl het verschil niet en bestond als in de manier van zich uit te drukken.

Van de Goede Werken.

Voor eerst dan disputeerden zy wegens de natuur der Goede Werken. De Roomsche Kerk beweerde, dat de werken, door de welken men een onmiddelijke eer aan God, en aan de Heiligen bewees, beter waren als de werken, die maar bloote menschen tot voorwerp hadden. Zy geloofde, dat men, met God in de Priesters t'eeren, en de Heiligen in de Beelden, of in de Reliquien, zo veel te meer tot een volmaakte heiligheid naderde, als men zich d'uitsteekendste voorwerpen voorstelde. Dit was de grond van den handel dezer Kerk, en de bron van haar rykdommen, en van haar grootheid. De Reformateurs zeiden in tegendeel, dat de daaden van barmhertigheid, en van rechtvaardigheid, gevoegd by d'andere goede daaden, welken men deed om Gods geboden te gehoorzaamen, het Eenig noodzaakelijk waren. En wat belangt de zaaken, die men te Romen zo zeer verhefte, zy kwamen daar in over een, dat de Godlijke Dienst verzeld moest wezen met een redelijke pracht; en dat men zorg moest draagen voor de persoonen, die zich aan de kerkelijke bedieningen wyden: maar zy beweerden, dat, zo men ten dezen dubbelden opzichte de paalen te buiten ging, men in d'onweetendheid, en in de superstitie verviel.

't Ander verschil, 't geen zy met de Roomsche Kerk hadden, was raakende de verdienste der Goede Werken. Want alle de Monniken hadden deze gedachte van verdienste zo hoog gevoerd, dat men, in het gevoelen des volks, met God handelde, en zijn Hemel, en zijn genaden kocht. De Reformateurs, verbolgen wegens dezen overmaat van onweetendheid, leerden, dat in waarheid de Goede Werken volkomentlyk noodzaakelijk waren, om de zaligheid te verkrijgen; maar dat men ze daar mede eeniglijk verkreeg, ten inzichte des doodts, en der voorbidding van Jesus Christus. 1540.

By deze aanmerkelyke geschillen voegde zich noch een ander, 't geen meer bestond in de termen, als in de zaaken. Men moest uitwijzen, *of de gehoorzaamheid een wezendlyk deel van 't Geloof was.* De Reformateurs zeiden; dat ze het moest verzellen, en volgen: maar zy oordeelden 't ongerijmd, haar in de natuur van 't Geloof te doen treden.

De twe partyen disputeerden zeer lang over deze verscheidene punten. Eindelijk klaagde men, dat lieden, die kwalijk leefden, eenige uitdrukkingen der Reformateurs misbruikten, met de Goede Werken van het Geloof af te scheiden, en met zich te gaan inbeelden, dat ze niets meer zouden hebben te begeeren, indien ze eenmaal de vaste verzekerdheid konden hebben, dat ze door Jesus Christus zalig gemaakt zouden worden. Dit deed, dat, als men kwam tot de natuur des Geloofs uit te leggen, Kranmer belastte aan de Doctor Redmain, toenmaals gehouden voor de verstandigste en de geleerdste Theologant van zijn eeuw, een klein traktaat over alle deze artykelen te maaken. Hy kweet'er zich af met zodanig een bondigheid, en klaarheid, dat men'er hem niet genoeg over pryzen kan. 't Was volgens de besluiten van dezen Auteur, dat men de natuur des Geloofs verklaarde. Men stelde voor eerst: dat'er de Schriftuur twe verscheelende beschryvingen af geeft: dat, volgens d'eene dezer beschryvingen, het Geloof een vroedmaaking is der waarheden van de natuurlijke Religie, en van de geopenbaarde Religie, welke de Heilige Geest in ons verstand voortbrengt: dat, volgens d'andere dezer beschryvingen, het Geloof een geloovingis, gevolgd van een onderwerping aan de Godlijke wil, en verzeld met hoop, met liefde, en met gehoorzaamheid aan de Geboden Godts. Men voegde'er by: dat dit laatste Geloof dat van de Patriarch Abraham is; dat, 't geen d'Apostel Paulus noemt *werkende door de liefde*; dat, 't geen

1540. d'Auteur van de Brief aan de Hebreen uitsteekend verheft heeft; en dat, daar wy belydenis af doen, als wy den Doop ontfangen, en ter oorzaak van het welk de Christenen *Geloovigen* geheeten worden. Vervolgens, om de plaatsen der Schriftuur, daar gezegt is, dat het Geloof ons rechtvaardigt, te verklaaren, merkte men aan, dat men op deze plaatsen verstaan moet, niet een Geloof ontbonden van de liefde, en van de hoop, van de liefde Godts, en van de boete; maar een Geloof te samen gevoegd met deze Christelijke gesteldheden, en begrypende d'onderwerping aan 't Evangelie, en de gehoorzaamheid aan de Religie van Jesus Christus. Eindelijk, iemand voorgesteld hebbende dit Geloof te bepaalen in een gewisse verzekerdheid, welke de Geloovige had, dat hy van het getal der gepredestineerden was, antwoordde men; dat'er niets diergelijks in de Schriftuur, noch in de Leeraars was; en dat men niet en geloofde, dat een Geloovige zodanig een verzekerdheid kon hebben: dewijl, hoewel God nooit en feilde te volbrengen 't geen hy den menschen beloofde, de menschen dikwils de swakheid hadden van niet te doen 't geen zy gehouden waren te doen, en dat zy zich daar door beroofden van hun eerste recht tot de dingen, welken God hen beloofd had onder zekere voorwaarden, waar van d'onderhouding verwaarloosd zynde, waren deze beloften te niet.

Gedachten van Kranmer over dit onderwerp.

Dit onderwerp nodigt my tot een weinigje van mijn weg af te wijken, om te doen aanmerken de voorzorg, met de welke Kranmer dit gewichtig punt betracht had. 'k Heb onder zyn papieren gevonden een verzameling van een menigte Schriftuurplaatsen, noopende onze Rechtvaardigmaaking door het Geloof, en een oneindig getal van aantrekkingen van *Origenes*, *S. Basilius*, *S. Hieronymus*, *Theodoretus*, *S. Ambrosius*, *S. Augustinus*, *S. Prosper*, *S. Chrysosthomus*, *Gennadius*, *Beda*, *Hesychius*, *Theophylactus*, *en Oecumenius*; gelijk ook van eenige hedendaagsche Auteurs, als *Anselmus*, *S. Bernhardus*, *Lombardus*, *de Kardinaal Hugo*, *Lyranus*, *en Bruno*. Alle deze plaatsen, in de welken Kranmer de gedachten hunner Auteurs over de materie der Rechtvaardigmaaking zocht, waren met des Aardtsbisschops hand geschreeven. Behalven deze verzameling was'er een andere, behelzende passagien van verscheidene Oudvaders over de verdienste der Goede Werken: en aan 't eind van dit stuk had d'Aartsbisschop deze volgende woorden geschreeven. („) Deze stelling, dat wy gerechtvaardigd worden door Jesus „Chri-

„ Christus alleen, en niet ter oorzaak van onze Goede Werken, is 1540.
„ een gezonde en noodzaakelijke leere van S. Paulus, en van d'ande-
„ re Apostelen die ze geleerd hebben, om uit te doen blinken de glo-
„ rie van Jesus Christus, en de barmhertigheid, welke God, door
„ de voorbidding van zijn Zoon, ten onzen opzichte gebruikt. Vervolgens maakt Kranmer andere overdenkingen op dit onderwerp,
„ en eindigt ze aldus: Hoewel de geenen, die gerechtvaardigd wor-
„ den, noodzaakelijk het Geloof en de Liefde moeten hebben, is het
„ echter geen van beiden dat ons onze Rechtvaardigmaaking bezorgt,
„ of de zelve verdient. Wy moetenze eeniglijk brengen op Jesus
„ Christus, die voor onze zonden gestorven, en om onze Recht-
„ vaardigmaaking verreezen is. Hier uit kan al de wereld oordeelen, dat Kranmer zich geensins en bekommerde met die tedere onderzoekingen, daar men zich sedert zijn tyd zo geweldig aan gebonden heeft, noopende d'*instrumentaliteit* van het Geloof in de Rechtvaardigmaaking. Hy dacht niet, als om de glorie van onze zaligheid aan de dood en aan de voorbidding des Zaligmaakers toe te schrijven.

Verklaaring van het Symbolum der Apostelen, of 't Geloof.

Zo haast als deze grond gelegt was, ondernamen de Commissarissen de verklaaring van het Symbolum der Apostelen: en zy hebben op ieder artykel van het Symbolum zulke fraaye dingen gezegt; zy hebben 'er een zo uitsteekende uitlegging af gedaan; zy hebben 'er zulke nette gevolgen, en zulke goede onderwijzingen tot het gebruik van het Christelijk leven, uit getrokken, dat, na verscheidene andere boeken van die natuur geleezen te hebben, ik altijd een groote stichting vind in dit te leezen. De stijl is manlijk, krachtig, en geëvenaard na allerhande verstanden, en staaten. Wyders hebben zy het niet belemmerd met controversien, noopende de bedisputeerde punten tusschen de Reformateurs en de Roomsch-Katholijken, 't en zy in de bepaaling der Kerk. Want na gezegt te hebben, dat *de Heilige Katholijke Kerk allerhande Vergaderingen begrijpt, welke in Jesus Christus gelooven, en in d'eendracht, en de broederlijke eenigheid leeven, 't geen hen waare leden der algemeene Kerk doet zijn*, maaken zy een lange redenering, om te toonen, hoe onrechtvaardig en onredelijk de Roomsche Kerk is, daar in dat ze d'eenigheid der Katholijke Kerk doet bestaan in de bloote onderwerping aan de Bisschop van Romen, zonder daar toe ondersteund te zijn, noch door de Schriftuur, noch door d'Oudvaders.

Van hier gingen zy over tot d'ondervorsching der zeven Sakra-

1540. menten. Deze ondervorsching veroorzaakte groote dispuiten, daar wy een verhaal af hebben in authentijke stukken die ons overig zijn. 't Is ook daar door, dat wy onderrecht worden van de manier, op de welke zy ieder punt verhandelden. Voor eerst bracht men de zaak tot zekere hoofdstukken, of tot zekere questien, waar van men d'onderzoeking beval aan zo veel Bisschoppen, of aan zo veel Godtsgeleerden. Ieder van hen moest ter bestemde tijd, over 't Artijkel 't geen hem te beurt gevallen was, zijn gevoelen by geschrift in de Vergadering brengen. Aldus wierden de punten, welke de zeven Sakramenten betreften, gegeeven aan de twe Aardtsbisschoppen, en aan de Bisschoppen van Londen, van Rochester, van Karlisle, van Durham, van Hereford, en van S. David. De Bisschop van Karlisle was niet van het getal der Commissarissen; maar ik beeld my in, dat hy de plaats des Bisschops van Winchester bekleedde, die zonder twijfel buiten Londen was, dewijl hy niets in deze zaak deed. Men gaf ook de questien aan de Doctor *Thirleby*, toenmaals de Bisschop van Westmunster geheeten, aan de Doctor *Robertson*, aan *Day*, aan *Redmayn*, aan *Kox*, aan *Leigton*, die niet van het getal der Commissarissen was, aan *Symmonds*, aan *Trischam*, aan *Koren*, die ook niet van de Commissarissen was, aan *Edgeworth*, aan *Oglethorp*, aan *Krayford*, aan *Wilson*, en aan *Robins*. Zo haast als zy hun antwoorden aan de Vergadering gegeeven hadden, noemde men'er twe persoonen, om ze altemaal te samen te vergelijken; en men belastte hen met de moeite van'er twe extracten af te maaken; 't een van de gedachten, die gemeen mochten zijn aan altemaal, of slechts aan eenigen; en het ander van de zaaken, in de welken zy onder hen verscheelden; 't een in 't Latijn, en 't ander in 't Engelsch. Maar de geenen, die de last hadden van alle deze antwoorden te vergelijken, stelden in hun extracten het gevoelen van Kranmer niet; vermits zy ze ongetwyfeld voor hem maakten. d'Origineelen van d'antwoorden der twe Aardtsbisschoppen, der Bisschoppen van Londen, van Rochester, en van Karlisle; der Doctors *Day*, *Robertson*, *Redmayn*, *Kox*, *Leigton*, *Symmonds*, *Trescham*, *Koren*, *Edgewerd*, en *Oglethorp*, zijn noch in wezen. Doch wat belangt d'antwoorden der Bisschoppen van Durham, van Hereford, en van S. David; mitsgaders die der Doctors *Thirleby*, *Krayford*, *Wilson*, en *Robins*, die zijn verlooren, hoewel het algemeen extract 'er gewag af maakt. Dit extract is wydluftig: niettemin heb ik het in onze Ver-

Verklaaring der Sakramenten.

Men examineert deze zaaken met groote omzichtigheid.

Verzameling gelyfd; geloovende niet, dat het gemeen versteeken 1540.
behoort te zijn van een zo gewichtig stuk, 't geen ten anderen een
plechtig getuigenis is, dat men toenmaals alle de punten van 't Ge- *No.* 78.
loof met zo veel oordeels, en omzichtigheidts vastſtelde, als ooit ee-
nige Kerk, of eenige eeuw, gedaan hebben. Want hoewel de Re-
gering van Hendrik de VIII. ons geen andere acten van die natuur
beſchaft, is dit eenig voorbeeld genoeg, om ons te doen gelooven,
dat men de zelve voet in d'andere raadpleegingen volgde. En 't geen
deze gedachte bekrachtigt, is dat wy het zelve beleid vinden in de
Reformatie, die gedaan wierd onder Eduard de VI. want in die tyd
gaven verſcheidene Biſſchoppen, en Godtsgeleerden, diergelijke
antwoorden over materien, die hen opgelegt waren. Wyders zal
men in het antwoord des Aardtsbiſſchops van Kantelberg eenige by-
zondere gevoelens vinden, welken hy had raakende de natuur der
geestelyke ampten. Maar men moet hier over aanmerken, dat hy
ze voorſtelde met alle bedenkelijke zedigheid, als zijn eigene gedach-
ten, niet als gewiſſe leerſtukken. Zelfs was hy naderhand vermoe-
delijk van advys veranderd; dewijl hy geen ſwaarigheid maakte in het
boek te tekenen, 't geen men weinig tydts daar na uitgaf, hoewel dit
boek t'eenemaal het tegendeel leerde van 't geen d'Aardtsbiſſchop ge-
loofde.

Om weder te keeren tot de zaak der Sakramenten: Kranmer wil-
de, dat men ze tot twe bracht; maar d'andere party de ſterkſte zijn-
de, behield men het getal van zeven.

1. Men verklaarde den Doop, gelyk men alreedts drie jaaren te De Doop.
vooren gedaan had, toen 'er een kort begrijp der Geloofsartykelen in
't licht gegeeven wierd. Men breidde zich alleenlijk wat wyder uit
over de materie van d'Erfzonde.

2. Wat belangt de Biecht, men verklaarde, dat ze beſtond in De Biecht.
d'abſolutie, gegeeven door den Prieſter; in plaats dat de voorgaande
artykelen deze abſolutie behouden hadden, eeniglyk als een hulp,
welke de Geloovigen moeſten wenſchen t'ontfangen, en waar van
men het gebruik niet moeſt verwaarloozen, als de gelegentheid zich
'er toe aanbood. Maar men verwierp t'eenemaal de verdienſte der
Goede Werken. Ter zelve tyd verklaarde men ze echter noodzaake-
lijk: men vermaande de zondaars, geen ſtaat te maaken als op het
lyden des Zaligmaakers; en men gaf hen verſcheidene onderrechtin-
gen, noopende de natuur en de manier der Biecht,

1540. 't Avondmaal.

3. In 't uitleggen van het punt des Avondmaals, stelde men volkomentlijk vast het leerstuk der Transsubstantiatie. Men verklaarde zich ook voor de verzelling des bloedts met het vleesch; 't geen de noodzaakelijkheid van de Communie onder de twe gedaanten wegnam. Men sprak uit, dat de Geloovigen, die het Avondmaal niet en ontfingen, echter nutheid konden vinden in alsdan de Mis te hooren. Hier voegde men verscheidene uitsteekende regelen by, raakende de gesteldheden in de welken de Christenen moeten trachten te wezen, eer zy het Sakrament ontfangen.

't Huwelijk.

4. Betreffende het Huwelijk, men verklaarde: dat God het ingesteld had, en dat Jesus Christus het had geheiligd: dat de trappen, verbooden door Leviticus, van alle Christenen onderhouden moesten worden: dat, wat belangde d'andere trappen, welke sedert in de zelve lyst waren gesteld, niemand gehouden was die als een wettige verhindering aan te merken: en eindelyk, dat de band des huwelyks, om wat reden het ook wezen mocht, niet verbroken moest worden.

De Geestelijke Orders.

5. Wat belangt d'Orders, de Vergadering verklaarde: dat men ze in de Kerk volgens het Evangelie moest geeven: dat, noopende de byzondere wys, 't zy van de noeming, van de verkiezing, van de voorstelling, of wel van d'aanstelling der Harders, en der andere Geestelyken, die wezen moest volgens de wetten van ieder land, en door des Vorsten gezag ingesteld; dat de plichten der Harders waren, te prediken, de Sakramenten te bedienen, te binden en t'ontbinden, en gebeden te doen voor de geheele kudde: dat ieder van hen gehouden was zich te kwijten van deze verscheidene plichten, volgens d'uitstrekking gebooden door de wetten van zijn land: dat de Schriftuur in formeele termen geen gewag en maakte als maar van twederhande Orders, die van Priester, en die van Diaken: dat d'oude Kerk by deze twe noch andere laager Orders gevoegd had, waar van d'instelling niet verwaarloosd moest worden: maar dat, volgens de Wet Godts, een Bisschop geen macht op een anderen Bisschop had. Dit gezegt zijnde, maakte de Vergadering een lange afwijking, om de pretentien van de Roomsche Stoel te bestrijden, en te veroordeelen. Zy verklaarde de natuur en d'uitstrekking van de Koninglijke macht in de geestelijke zaaken, gelijk wy elders gedaan hebben; en zy toonde daar door, in welke zin de Koning 't Opperhoofd der Kerk was.

6. Be-

6. Betreffende het Vormſel, daar wierd gezegt, dat het in de Kerk gebruikt was geworden tot navolging der Apoſtelen, welke, met de handen op te leggen, den Heiligen Geeſt op een ongemeene wijze gaven: dat aldus het Vormſel van een zeer groote nutheid kon wezen; hoewel het tot de zaligheid niet t'eenemaal noodzaakelijk was. 1540. 't Vormſel.

7. 't Laatſte Olyſel wierd voor een Sakrament erkend, waar van d'inſtelling gegrond was op 't gebruik der Apoſtelen, gelijk S. Jacobus dit gebruik verhaalde. Men voegde 'er by, dat het hielp tot de ligchaamelijke, en geeſtelijke gezondheid: dat, zo de zieke ſtierf, na het ontfangen te hebben, hy ten minſten daar door de vergiffenis zijner zonden verkreeg: en dat zelfs alsdan God, wiens wil onze opperſte regel moet wezen, den zieke vergunde 't geen tot zijn tijdelijke ſtaat het nutſt was: maar eindelijk, dat men de kracht van dit Sakrament niet en gevoelde, dan als men door het middel der Biecht weer in de gelukkige ſtaat der Genade getreden was. 't Laatſte Olyſel.

De Leere der zeven Sakramenten aldus uitgelegt zynde, verklaarde men de Tien Geboden; en men gaf op ieder Gebod verwondelyke regelen tot het beleid des levens. Gardiner wilde in 't eerſt iets afſnyden van het twede Gebod, of het met het eerſte ſamenſmelten. Kranmer in tegendeel beweerde, dat men daar d'orde van Moſes zelve in moeſt volgen. Eindelyk vond men een middeling tuſſchen deze twe gevoelens 't Gebod wierd van het eerſte afgezonderd; maar men ſneed'er ook een gedeelte af, te beginnen met deze woorden: *Want ik de Heere uwe God.* In 't uitleggen van dit Gebod, ſtelde men, dat de Beelden nut waren, vermits zy in onze geheugenis herriepen de verbeeldingen der genaden van Jeſus Criſtus, en die van het vroom leven en de deugd der Heiligen; 't geen ons aanporde, om deze groote voorbeelden van godvruchtigheid te volgen: dat men ze derhalven niet en moeſt verſmaaden; hoewel men hen wyders geen godtsdienſtige eer moeſt bewyzen. In dit oogmerk veroordeelde men de bygeloovige grilligheid, welke het Volk had, van zekere Beelden boven anderen te ſtellen, hen koſtelyk op te tooyen, en derwaarts bedevaarten, of'er geloften aan te doen. Maar de Vergadering verbood niet, noch wierook voor hen te doen branden, noch'er zich voor op de kniën te leggen; leerende het Volk, dat men deze eer aan God, en niet aan het Beeld, moeſt bewyzen. Verklaaring der Tien Geboden.

Belangende het III. Men bracht daar te berde d'aanroeping van Godts

1540. Godts naam, gedaan in de verwachting zyner genaden. Men doemde'er d'aanroeping der Heiligen; in de zaaken welken God alleen kan geeven. Men verklaarde, dat, zo men hier anders in deed, men d'eer des Scheppers op schepselen overdroeg; maar dat het wyders geoorlofd was, en overeenkomende met de Leere der Katholyke Kerk, gebeden te richten aan de Heiligen, als aan Voorbidders.

Men zei op het IV. dat de rust van de zevende dag ceremonieel, en alleenlyk voor Godts oude volk verbindelyk was: dat de waarachtige rust der Christenen geestelyk moest wezen, en in d'onthouding der zonde, en der vermaakelykheden bestaan: dat niettemin dit Gebod hen de verbintenis oplei van van tyd tot tyd hun arbeid af te breeken, om God in 't openbaar, en in 't byzonder, te dienen: dat op de dagen, gesteld tot deze heilige bezigheid, een iegelyk moest onderzoeken, hoedanig hy geduurende de week geleefd had; zich in staat stellen om in 't toekomende beter te leeven; en zich ondertusschen bevlytigen tot het gebed, tot het leezen van Godts woord, en tot de betrachting: dat echter in gevallen van een groote noodzaakelykheid, als by voorbeeld, zo men zyn graanen noodwendiglyk in de schuuren moest doen, of zyn vee uit levens gevaar redden, de Geloovigen zo superstitieus niet moesten wezen, dat ze den arbeid als een zonde aanmerkten;dat een ieder alsdan in tegendeel zonder eenige bekommering arbeiden moest.

Op de zelve wys verklaarde men alle d'andere Geboden. Men trok'er heilzaame en deftige vermaaningen uit, om al de wereld op te wekken tot d'oeffening der plichten van het Christendom, gelyk ook om hen afkeerig te maaken van die misdaaden, waar van alle d'eeuwen maar al te veel voorbeelden beschikken.

Verklaaring van het Vader Ons.

't Gebed des Heeren, of het *Vader Ons*, maakte vervolgens het onderwerp der betrachtingen van de Vergadering. En voor eerst, zo als men arbeidde over de voorreden van dit voorbeeld onzer gebeden, stelde men tot een vaste regel, dat het rechtmaatig en noodzaakelyk was, dat d'ongeletterde lieden God in hun moedertaal aanbaden, dewyl zulks hun aandacht vermeerderde, en hen dwong te denken op 't geen dat zy zeiden.

Van het Ave Maria.

Thans trad men over tot d'ondervorsching van d'Engelsche Groetenis. Men verklaarde 'er de gantsche geschiedenis van Jesus Christus menschwording, en het *Ave Maria*; behoudende de Vergadering deze Lofzang, om de geheugenis van de menschwording onzes

Zalig-

Zaligmaakers, en de lof der heilige Maagd, te vieren. 1540.

De Vrye Wil hield vervolgens de raadpleegingen bezig. Men zei, dat deze vryheid in des menschen wil moest wezen, dewijl zonder haar de geboden en de vermaaningen van geenig gebruik zouden zijn. Men bepaalde ze, *een macht van de wil, verzeld met reden, waar door een redelijk schepsel het goed en 't kwaad in de moraale zaaken onderscheid, en zonder dwang verkiest; het goed, met de bystand van Godts genede; en het kwaad, door zich zelve.* („) Deze vryheid, *voegde men'er by*, was volkomen in den staat der onnozelheid; zy wierd uitsteekend gekrenkt door de zonde van den eersten mensch: Maar op dat wy, vol van yver en omzichtigheid, God mogen dienen op een manier, die hem aangenaam zy, is deze zelve vryheid hersteld geworden, door een byzondere genade, die allen menschen aangebooden is, hoewel die geenen alleen de kracht 'er af gevoelen, welke de zelve vrywilliglijk, en van goeder herte ontfangen. En gelijk 'er verscheidene plaatsen van de Schriftuur zijn, die ons betoonen, dat de Vrye Wil altijd in den mensch is; zijn 'er ook weer anderen, die ons bewijzen, dat de bystand der genade ons noodzaakelijk is; dat zy ons voorkomt, en ons helpt, als wy een goed werk onderneemen, en als wy het voleindigen. „ Aldus moeten alle de menschen d'ingeevingen van den Heiligen Geest met een groote erkentenis ontfangen, en zonder swaarigheid volgen, mitsgaders met een zeer grooten yver en een vast geloof om de genade bidden: want hy zal ze gewisselijk vergunnen; 't zy om dat hy uitsteekend goed is, 't zy om dat hy beloofd heeft ons te verhooren. Wyders is hy geen auteur van de zonde, noch oorzaak van der menschen verdoemenis. Zy zelven zijn 't, daar men hun eigen verlies aan wijten moet. Zy verderven door hun zonden, 't geen God van nature goed gemaakt had. By dit vertoog was gevoegd een vermaaning aan de Predikers, dat ze zich zodanig zouden draagen in de verklaaring van een zo swaar leerstuk, dat stellende de werking der Genade, zy den mensch de rechten van zijn Vrye Wil niet en benamen; en dat verheffende de Vrye Wil, zy de Genade niet en verkortten.

Van de Vrye Wil.

In het leerstuk der Rechtvaardigmaaking sprak men voor eerst van den ongelukkigen staat des menschen na zijn val; van de schrikkelijkheit en de schuld der zonde; van d'oneindige goetheit, welke God gehad heeft, in dat hy ons zijn Zoon heeft gezonden, om ons door zijn dood

1540. te verloffen, en een Middelaar tusschen den Hemel en d'aarde te wezen. Alle deze zaaken verklaard zijnde, begon men vervolgens aan te wijzen, op wat manier wy deel hebben aan de vruchten van deze zending des Zaligmaakers; en ziet hier hoe men'er zich over uitdrukte. („) De Rechtvaardigmaaking is het geen dat ons voor God „rechtvaardig maakt; dat ons met hem verzoent; en dat ons het „recht tot het eeuwig leven geeft: invoegen dat wy door de bystand „der genade in des Heeren wegen konnen gaan; rechtvaardig geacht worden, als hy de wereld zal oordeelen; en aldus d'oneindige gelukzaligheid van zijn Paradijs eeuwiglijk genieten. God is „de voornaamste oorzaak van onze Rechtvaardigmaaking: ondertusschen arbeid de mensch, voorkomen door de genade, tot zijn „eigene rechtvaardigmaaking, door de gehoorzaamheid, en door „de vrye toestemming, welke hy daar toe bybrengt. Want hoe„wel ze een vrucht zy van Jesus Christus dood, en van zijn verdien„sten, moet echter èen iegelijk van ons verscheidene zaaken doen, „om daar door te verkrijgen het recht tot de kracht van deze „dood, die, hoewel aan al de wereld aangebooden, alleenlijk aan „een klein getal van persoonen toegelegt word. Wy moeten heb„ben een vast geloof, een oprecht berouw, een waarachtig voor„neemen van ons leven te beteren: wy moeten aflaaten van te zon„digen: wy moeten God al het overige onzer dagen dienen: en wy „moeten in onze vallen trachten ons te herstellen, door de boete, door „vasten, door d'aalmoessen, door bidden, door de goede werken, „en door de voortgangen in de dooding, gelijk ook in de gehoor„zaamheid aan de Wet Godts; dewijl het zeker is, dat men de Recht„vaardigmaaking t'eenemaal verliezen kan. Dat aldus alle die naauw„keurige naspeuringen, welken men zou konnen doen, raakende „de Predestinatie, verre van ons zijn: want eindelijk, daar is geen „zekerheid van de Verkiezing, 't en zy dan als men in zijn hert ge„voelt d'ingeevingen van Godts geest, als men Christelijk leeft, en „als men de genade heeft van de laatste hoop. Deze zaaken aldus vast gesteld zijnde, leerde de Vergaadering aan het volk: dat, gelijk van d'eene kant de menschen gerechtvaardigd wierden met hun eigene bewilliging, door de vrye genade Godts; men ook van d'andere kant door het rechtvaardigmaakend geloof verstaan moest, een geloof met het welk te samen kwamen de vreeze Godts, het berouw, de hoop, en de liefde: en dat, hoewel alle deze dingen on-

Van de Rechtvaardigmaaking.

vel-

volmaakt waren, God zich die echter door Jesus Christus wel geval- 1540.
len liet.

De Goede Werken wierden tot de zaligheid t'eenemaal noodzaakelijk verklaard. Maar men stelde, dat men door deze Goede Werken verstaan moest, inwendige of geestelijke werken, als de vreeze en de liefde Godts, de verduldigheid, de nederigheid, en verscheidene andere dusdanige daaden; niet bloote uitwendige en ligchaamelijke daaden; noch daaden waar van de grond t'eenemaal menschelijk was; noch superstitieuze en Monniklijke gebruiken; noch zelfs moraale daaden, gedaan door de kracht van de natuurlijke reden. Men voegde'er by, dat deze Goede Werken de vruchten der Christelijke liefde waren, als ze uit een rein hert voortkwamen, dat een goed gewisse hen verzelde, en dat ze door een vast geloof ondersteund wierden. Alsdan waren ze, volgens 't gevoelen dezer Prelaaten en Doctors, verdienende, en hielpen om het eeuwig leven te doen verkrijgen. Zy spraken daar na van de geringer werken, als de vasten, d'aalmoessen, en d'andere vruchten der boetvaardigheid. Zy betoonden, dat de verdienste der Goede Werken over een gebracht kon worden met de vryheid, welke God heeft, van zijn genade te geeven, of ze niet te geeven. Zy beweezen, dat, dewijl wy zonder deze zelve genade niets goedts konnen doen, wy geen reden hebben om ons door hoogmoed te laten vervoeren; vermits alle onze daaden een vrucht van de Godlijke genade, en barmhertigheid zijn.

Van de Goede Werken.

't Laatste kapittel van dit Stuk is noopende de Gebeden voor de Dooden, en behelst niet anders als 't geen drie jaaren te vooren in d'artijkelen der Religie van die tijd gemeen gemaakt was.

d'Algemeene Verklaaring van het Christen Geloof voleindigd zijnde, gaf menze in druk; en men voegde'er een voorreden by van de Geestelijken, die tot dit groot werk gebruikt waren geweest. Zy gaven 'er rekenschap aan 't gemeen wegens de naauwkeurigheid, met de welke zy de Schriftuur, en d'Oudvaders geleezen hadden; mitsgaders wegens de getrouwheid, waar mede zy deze Verklaaring hadden opgesteld. Maar twe jaaren daar na deed'er de Koning een andere verwittiging in zetten, waar in hy zei: dat, hoewel hy de duisternis en d'onweetendheid uit zijn Koningrijk verbannen had, met den Bijbel in de handen zijner Onderzaaten te stellen, en hoewel men 'er alreedts goede vruchten af zag; echter, na de maat dat de huigchelaary en de superstitie verdweenen, een geest van hoogmoed,

Deze Verklaaring word in druk gegeven.

1540. van vrygeestery, en van twedracht, in het Koningryk sloop: dat, om den zelve te beteugelen, hy, met het goedvinden zyner Bisschoppen, in 't licht had doen geeven een Verklaaring van de rechte kennisse Godts, om tot een regel te dienen voor het Geloof, en het leven zyner Volkeren: dat de twe Huizen des Parlements over dit werk zeer wel voldaan geweest zijnde, hy zekerlijk geloofde, dat men 'er alle de zaaken in zou vinden, welken een Christen weeten moest, om zalig te worden: dat hy met dit inzicht al zijn Volk vermaande, om de leere van dit Boek te leezen, en te houden; maar ook ter zelve tyd te denken, dat, dewijl 'er Leeraars waren, welker ampt was d'andere menschen t'onderwyzen, 'er ook Toehoorders moesten wezen, die zich vernoegden met de Heilige Schrift te hooren uitleggen, die 'er de wezendlijkheid af in hun herten drukten, en die 'er in hun beleid de geboden af volgden, zonder t'onderneemen zelven die te leezen. Hendrik voegde 'er by: dat dit de reden was, die hem bewoogen had, om verscheidenen zyner Onderzaaten van het gebruik des Bybels te berooven, laatende hen wyders het voordeel van ze hun Harders te hooren uitleggen. Eindelijk, hy vermaande hen, God te bidden om den geest van de waarachtige nederigheid, die hen mocht opwekken in het leezen en in het betrachten van de nieuwe Verklaaring des Geloofs.

Oordeelen over dit Boek geveld.

Toen ze nu in 't licht gegeeven was, vonden 'er beide de partyen redenen in om zich te verheugen, en redenen om zich te bedroeven. De Reformateurs zagen 'er met geneugte, dat de waare leere des Euangeliums hoe langer hoe meer bevestigd wierd; en hoewel zy kwalyk voldaan waren, over dat men eenige dwaalingen bekrachtigd had; geloofden zy echter, dat d'onweetendheid, en de vooroordeelen, de voornaamste steun dezer dwaalingen, wel haast verdwynen zouden, dewyl men de materien van het Geloof aan het Volk leerde: want weetende, dat hun leere tastelyk was, twyfelden zy geensins of al de wereld zou ze omhelzen, sedert dat een iegelyk een nieuwsgierigheid, die toen ter tyd byna algemeen was, kon voldoen. Zy beloofden zich ook, dat de zedetucht van het Christendom, die nu ontbonden was geworden van allerhande onzuivere vermenging, aan het Volk de smaak der Evangelische zaaken zou geeven; vermits de zuiverheid des herts het verstand zeer wel schikt om een leere, die gezond is, aan te nee-

neemen. Daaren boven vonden de meeste bygeloovige gevoelens 1540
en gebruikelykheden geen ingang meer in den geest der menschen; en de voornaamste grond van het Christendom was krachtiglyk en oprechtelyk bevestigd in de verklaaring van het verbond Godts met ons, gelyk ook van de voorwaarden dezes verbondts. Eindelyk, men had ook een grond gelegt, die een algemeene Reformatie kon doen verhoopen: want men had verklaard, dat de Kerk van ieder land, maakende uit haar zelve een geheel ligchaam, de macht had van de ketteryen te hervormen, de misbruiken te verbeteren, en in een woord, alles te doen 't geen zy raadsaam zou oordeelen, 't zy om te beletten dat de leere verdurven wierd, of om haar eigene ledemaaten te regeeren. Dit baande de weg tot de geheele onderzoeking van alle zaaken, en beloofde ten minsten voor 't toekomende een zeer naauwkeurige ondervorsching van de staat der Religie.

Maar d'aanhange van het Roomsche Hof geloofden in deze nieuwe Verklaaring een treffelyke overwinning behaald te hebben. En in der daad, 't oud getal der Sakramenten hersteld zynde, rekenden zy, dat dit veel gewonnen was, en dat dit voordeel wel haast van anderen gevolgd stond te worden. Ten anderen zag men in de Verklaaring verscheidene zaaken, aan de welken zy wisten dat de party der Reformateurs zich nimmermeer zou onderwerpen; daar in tegendeel d'algemeene believing, welke zy aan Hendrik meenden te betuigen, hen in een volkomene veiligheid stelde. Zy geloofden ook, dat een blinde onderwerping aan de willen van dezen Vorst, en hun gestadige vleijereyen, hem eindelyk weer tot hen zouden brengen; terwyl de strafheid en de standvastigheid der Reformateurs hem zouden verbitteren; en dat, vindende hen ongehoorzaam aan zyn uitspraaken en geboden, hy afkeerig van hen worden, en hen verlaaten zou. De moeyelykheid en d'eigenzinnige inborst van dezen Vorst ook van dag tot dag toeneemende, viel een goed getal van Reformateurs, die hun eigene gevoelens en de beweegingen hunner gewissen volgden, zonder zich aan de nieuwe Verklaaring gelegen te laaten zyn, in de strik.

De verbreeking van het huwelyk der Princes van Kleef vertoornde de Vorsten van Duitschland uitsteekend; en zo zy'er geen groot gerucht over maakten, ten minsten lei alle handel tussen hen en Hendrik byna t'eenemaal in 't voetzand, inzonderheid

1540. ter oorzaak van Kromwels ongenade, die het werktuig en desteun van dit onderling verstand had geweest. Buiten twyfel was dit d'oorzaak van een onderhandeling, die in 't eerst heimelyk tusschen den Keizer en den Koning geschiedde, en die eindelyk een traktaat van alliantie voortbracht, hoewel niet eer als na het verloop van twe jaaren.

Reformatie der Missaalen en andere openbaare Dienstboeken.

'*t Manuscript is in de Bibliotheek van M. Stillingfleet.*

d'Andere Bisschoppen, genoemd om de ceremonien en de gebruikelykheden der Kerk t'examineren, stelden 'er een Rubrique en een Rationaal af op. 'k Vind niet, dat dit gedrukt heeft geweest; maar daar is een zeer authentijk manuscript af overig, hoewel het niet geheel zy. Hun veranderingen waren zo gering, dat men niet gehouden was de Getyboeken, noch de Missaalen, noch eenig Dienstboek, op nieuws te doen drukken; want uitdoende eenige Collecten, in de welken men God voor den Paus bad, mitsgaders de dienst van Thomas Bekket, en die der andere afgesneedene Heiligen, en doende daarenboven eenige uitschraapingen van weinig belang, konden d'oude boeken volstaan. Aldus drukte men, geduurende de gantsche Regering van Hendrik, geen nieuwe Brevieren, noch nieuwe Missaalen, noch andere Kerkboeken; 't zy dat men duchtte, dat het volk over een zo ongemeene koste mocht morren; of wel dat men daar voor vreesde, dat, als het een algemeene verandering van de dienst der Kerk zag, het terstond gelooven mocht, dat de gantsche Religie om ver geworpen was. En in der daad, het uitwendig der Religie het zelve zynde, kon men hen lichtelijk vroed maaken, dat de grond ook de zelve was. Wat'er af zy, men droeg zorg onder de Regering van Maria, om ons de kennis der veranderingen, daar wy af spreeken, te beneemen. Ieder parochie kreeg toen last, om zich te voorzien van nieuwe boeken, die volkomen waren; en alle de geenen, daar deze uitschraapingen in waren gedaan, wierden by d'Officiers gebracht, die'er niet een af behielden. 't Staat in 't algemeen te gelooven, dat die argerlijke lofzangen, en die onredelijke gebeden, welken men aan de Heiligen richtte, en die men vervangen had in de zelve termen daar men zich omtrent God af dient, van de Bisschoppen gedoemd wierden, en het zelve lot als d'andere superstitien hadden; dewijl het boek van de verklaring des Geloofs die veroordeelde.

Vervolging der Protestanten.

Terwyl deze zaaken geschiedden, arbeidde de party van de Room-

Roomſche Stoel met alle yver en behendigheid tot den ondergang der Proteſtanten, door de byſtand van den Hertog van Norfolk, en van de Biſſchop Gardiner. Deze twe Heeren oordeelden wel, dat, zo Hendrik eens tegens de Reformateurs verbitterd was, en zy tegens hem, hy gedwongen zou wezen, niet alleenlijk hen te verwaarloozen, maar zelfs zich 'er af te wantrouwen; dat de zorg van zyn ruſt hem verplichten zou om te trachten zich van zyn overige Onderzaaten te verzekeren; en dat, om te beter daar toe te geraaken, hy zich by den Keizer zou voegen, die hem vervolgens met den Paus zou verzoenen. De geenen, welke d'eerſten de gevolgen van deze raad gevoelden, waren Barnes, Gerardus en Hieronymus, Prieſters, die, by na voor alle d'anderen, de leere van Luther gevolgd hadden. Barnes had alreedts verſcheidene maalen in 't gevaar geweeſt. Op zekere dag dat hy, geduurende Volſeys gunſt, in de ſtad Kambrige predikte, ſprak hy zo krachtig en zo klaar tegens de Prelaaten, welke in de heerlijkheid, en in een pracht, als die van dezen Kardinaal, leefden, dat al de wereld lichtelyk ried, waar hy heen wilde. Hier op wierd hy te Londen gebracht, daar d'aanhoudingen van Gardiner en Fox, die van zyn vrienden waren, hem uit de zaak reddeden, na dat hy eenige artykelen, welken men hem voorſtelde, afgeſworen had. Naderhand wierd hy op nieuwe beſchuldigingen weer in de gevangenis gezet; en nu geloofde men genoegſaam, dat hy verbrand zou worden: maar hy brak uit, en trok na Duitſchland, daar hy zich t'eenemaal begaf tot het leezen van de Bybel, en tot de ſtudie der Godtsgeleerdheid. Hy deed'er zo groote voortgangen, dat de Vorſten zelven, ten navolging hunner Leeraaren, achting voor hem hadden. Na hun voorbeeld, wilde de Koning van Deenmarken, toen hy Gezanten aan Hendrik ſtuurde, dat Barnes hen verzelde. Fox zegt, dat deze Doctor 'er een af was; maar mogelyk vergiſt hy zich. Eindelyk, ten tyde dat de Biſſchop van Hereford te Smalkalde was, dat 's te zeggen, in den jaare 1536. wierd Barnes door dezen Miniſter na Engeland gezonden, en aldaar van Hendrik zeer wel ontfangen, en van Kromwel onderhouden. 't Verſtand des Konings met de Duitſche Vorſten ſteunde een tyd lang op zyn zorgen. Men ſtuurde hem verſcheidene maalen aan die Hoven; en onder andere handelingen, had hy het ongeluk van d'eerſte in het ontwerp des huwelyks van Anna van Kleef gebruikt te worden. 't Zeg het ongeluk; vermits de Koning, zeer weinig over dit huwelyk voldaan,

1540.

Van de Doctor Barnes, en anderen.

d'auteurs

1540. d'auteurs en de werktuigen daar af niet en spaarde.

Dit was echter d'eenige oorzaak niet van Barnes ongenade. Bonner, schepsel van de Vicegerent, had hem genoemd, met Gerardus en Hieronymus, om in S. Paulus Kerk de Vasten te prediken; willende Kromwel, by wien zy zeer wel stonden, hier in vleyen. Maar Gardiner ontbood op zekere dag aan Bonner, dat hy zelve zich gereed maakte om op de volgende zondag te prediken; en hy deed het. In dit sermoen, waar in hy handelde van de Rechtvaardigmaaking, en van eenige andere punten, doemde hy tot verscheidene maalen de leere der Lutheraanen. Barnes hier over gebelgd zijnde, nam de zelve text, en leerde een leere gantsch strydende tegens de geene welke de Bisschop gepredikt had, wiens persoon hy ook zelfs op een onbehoorlijke wys aantastte, speelende op de naam van Gardiner, en vergelykende dezen Prelaat by een Gaardenier, die kwaade boomen plantte. Gerardus en Hieronymus onderstëunden van hun kant het gevoelen van Barnes, zonder in het overige hem te volgen. Gardiner verdroeg dezen hoon met een gemaakte onverschillendheid, en een schijnbaare versmaading: maar zijn vrienden gingen 'er aan de Koning over klaagen, en baden hem, d'ongemeene baldaadigheid der nieuwe Predikers, die een zo grooten Prelaat, een der Raadtsheeren van zijn Majesteit, niet en ontzagen, niet ongestraft te laaten. Barnes kreeg dan last, om voldoening aan Gardiner te geeven, die hem ontfing met alle de getuigenissen van gemaatigdheid, welke men in een Bisschop zou hebben konnen wenschen. Dit belettede echter verscheidene persoonen niet, te gelooven dat de gemelde hoon hem in de krop stak; en 't gevolg betoonde genoegsaam de juistheid van deze gedachte. De Koning in de zaak belang willende neemen, disputeerde zelve tegens Barnes over de verscheelende punten. Thans, 't zy dat deze Doctor verwonnen was door Hendriks redenen, of verwaggeld door de vrees van zyn gramschap; hy tekende altyd, met
N°. 79. Gerardus en Hieronymus, een papier, 't geen men in onze Verzameling zal vinden, en daar hy in bekende: („) dat, na over eenige „ artykelen van zijn sermoenen ten Hove gebracht te zyn, hy beter „ onderrecht was geworden door den Koning zelve, die ze in de te-„ genwoordigheid van eenigen zyner Bisschoppen bestreeden had: dat „ hy, overtuigd zynde van zijn onvoorzichtighei l en roekeloosheid, „ beloofde niet meer in diergelijke onbescheidenheden te zullen ver-„ vallen, en zich wyders te zullen onderwerpen aan het geen,

„ 't welk

„ 't welk de Koning hem wegens het voorgaande zou verordenen. 1540.

d'Artykelen, die men hem deed ondertekenen, waren dezen.

1. Dat, hoewel wy verloſt zijn door de dood van Jeſus Chriſtus, aan de welke wy, ten inzichte van onze doop en ons geloof, deel hebben, wy 'er echter de vruchten af verliezen, zo haaſt als wy aflaaten onzes Zaligmaakers geboden te gehoorzaamen.

2. Dat God d'auteur niet en is, noch van de zonde, noch van het kwaad; en dat hy ze maar toelaat.

3. Dat, zo wy willen dat God ons vergeeve, wy voor alle dingen ons zelven met onze broeders moeten verzoenen, en hen vergeeven.

4. Dat de goede werken, gedaan met een waarachtige meening, en volgens het Evangelie, voordeelig zyn, en ons helpen tot de zaligheid te verkrygen.

5. Dat de wetten, gemaakt door de Chriſtene Vorſten, door een beweeging van 't gewiſſe onderhouden moeten worden; en dat, die de zelven overtreed, de geboden Godts overtreed.

't Is niet zeer waarſchijnlijk, dat Barnes deze vyf artykelen rechtdraadts beſtreeden zou hebben; maar hebbende in Duitſchland veel van Luthers aart aangenomen, kon hy zich wel eenige gedachten hebben laaten ontvallen, die hem in deze ontmoeting van byzonderheid konden doen verdenken. Wyders, hoewel hy met Gardiner over het ſtuk van de Rechtvaardigmaaking andere verſchillen had, bemoeide de Koning zich 'er niet mee, merkende die aan als al te ſpitszinnige zaaken, welke in de grond geenig Geloofsartykel behelſden. Deze Biſſchop en deze Doctor wierden dan aan zich zelven gelaaten, om te ſamen overeen te komen; 't geen zy voor een gedeelte deeden. Dit beſl cht zynde, kreegen Barnes en zyn Medgezellen laſt van den Koning, om in de goede week in het Gaſthuis te prediken, en aldaar te herroepen 't geen zy geleerd hadden. Barnes deed hier ook openbaare voldoening aan Gardiner, die, op 't verzoek van eenige perſoonen, de hand ophefte, om te betuigen dat hy 't hem vergaf. Maar men zei toen, dat zy in eenigen hunner ſermoenen verdedigden, 't geen zy in anderen herroepen hadden; en op de klachten, welken men daar over aan de Koning deed, wierden zy, zonder gehoord te zyn, in den Tour gezonden. 't Was in de tyd dat Kromwels gunſt uitſteekend verminderde. Hy kon hen derhalven niet beſchermen; of immers, hy wilde zich zelve niet bloot ſtellen voor het gevaar,

1540. met een zaak t'ondersteunen, daar de Koning ten uitersten over vertoornd was. Men hield hen gevangen tot aan de vergadering van 't Parlement, 't geen hen als Ketters veroordeelde, zonder hen het verlof vergund te hebben van zich te verdedigen. En even of de samenvlechting van verscheidene altemaal verscheelende zaaken toen ter tyd bestemd had geweest, de zelve Ordonnantie, die hen om Kettery veroordeelde, veroordeelde andere persoonen om verscheide misdaaden; *Gregorius Buttolph*, *Adam Damplip*, *Edmond Brindolme*, en *Klement Philpot*, om dat zy in de belangen des Paus geweest, Polus bygestaan, Hendriks opperhoofdigheid ontkend, en de stad Kalis hadden willen overrompelen. Een zekeren *Derby Gunnings* stond op de zelve lyst, beschuldigd van een Ierschen Rebel, *Fits-Gerard* geheeten, geholpen te hebben. Na hen kwamen Barnes, Gerard, en Hieronymus, welken d'Ordonnantie noemde *verdoemelyke Ketters, die zich in de zelve samensweering vereenigd hadden, om verscheidene Ketteryen te zaayen; die, zich inbeeldende zeer verlicht te zyn, de verklaaring der Schriftuur ondernomen, en de zelve vervalscht hadden, om hun dwaalingen, waar van het getal al te groot was om ze te verhaalen, t'onderschraagen; die eindelyk, eertyds tot d'afsweering toegelaaten zynde, voor verharde Ketters verklaard, en ten vuure, of tot zodanig een andere soort van dood als de Koning zou verordenen, verweezen wierden.* Hun rechting, gedaan twe dagen na die van Kromwel, beschafte het voorbeeld van een zo byzondere vermenging, als hun vonnis had gedaan. *Abel*, *Fetherston*, en *Powel*, alle drie door een ander vonnis veroordeeld, om dat ze d'Opperhoofdigheid des Bisschops van Romen opentlyk hadden willen verdedigen, en die van Hendrik ontkend, ontfingen ter zelve tyd de zelve straf. Ieder dezer drie wierd met een der drie anderen op een mestkar gezet, en alzo na de strafplaats gevoerd. Maar al de wereld was geargerd over dit beleid, en geloofde, dat het een buitensporigheid was, aldus tegens d'eene en d'andere party even rechtvaardig te willen schynen.

Barnes, en meer anderen veroordeeld.

Toen zy ter plaatse der executie gekomen waren, zei Barnes tegen 't volk, dat, dewyl hy tot de straf der Ketters veroordeeld was, hy reden van zyn geloof zou geeven. Dit gezegt hebbende, doorliep hy d'artykelen van het Geloof, en betoonde, dat hy ze altemaal geloofde. Hy betuigde voornaamelyk, dat hy een gruwel had van het gevoelen eeniger Wederdoopers, welke zeggen dorsten, dat de

Hun laatste redenen.

heilige

heilige Maagd even als een *Saffraanzak* was; willende door deze on- 1540.
behoorlyke vergelyking te kennen geeven, dat Jesus Christus van de zelfstandigheid zyner Moeder niet met al genomen had. Hy verklaarde zyn gevoelen wegens de goede werken, zeggende dat ze, na zyn meening, volkomentlyk noodzaakelyk waren; dat niemand zonder dezelven in het Koningryk der Hemelen zou ingaan; dat God ons gebooden heeft'er te doen, op dat ze het blykteken van onze belydenis zyn: maar voor het overige, dat, gelykze nooit zuiver en volmaakt waren, zy tot onze Rechtvaardigmaaking niet en hielpen, noch iets van God verdienden, zynde d'eenige verdienste van Jesus Christus dood, en lyden, d'oorzaak van onze zaligheid. Vervolgens betuigde hy, dat hy een groote eerbiedigheid voor de Maagd, en voor de Heiligen had; maar dat hy geenig bevel in de Schriftuur zag van hen aan te roepen, noch eenig voorbeeld 't geen 'er het gebruik af bekrachtigde: dat men daar en boven niet met zekerheid wist, of de gelukzaligen voor de geloovigen hier beneden baden: dat, zo zy het deeden, hy binnen een half uur de zelve dienst aan zyn broeders hoopte te doen. Hebbende deze redenen geëindigd, vraagde hy den Scheriff, of men artykelen had om de welken zy veroordeeld waren; en de Scheriff neen geantwoord hebbende, vraagde hy aan het volk, of iemand d'oorzaak van hun veroordeeling wist, en of iemand ook kon klaagen, dat zy hem een valsche leere geleerd hadden. Niemand op deze vraagen hebbende geantwoord, voegde hy'er by: dat hy, volgens het vonnis des Parlements, zo aanstondts verbrand ging worden, en dat zyn straf genoeg was om hem te leeren, waar aan men hem schuldig had geloofd: dat hy God bad, den auteurs en den werktuigen van deze veroordeeling zulks te vergeeven, en onder anderen Gardiner, zo deze Bisschop 'er deel aan had gehad. En gelyk men had uitgestrooid, dat hy den oproer en de wederspannigheid predikte, betoonde hy het tegendeel, biddende zeer ernstelyk voor den Koning, en voor den Prins; verklaarende wyders aan het volk, dat het Evangelie de verbintenis oplei van zich onderdaaniglyk aan de wil der Vorsten t'onderwerpen, niet alleenlyk door een beweegreden van vrees, maar ook door een beweeging van gewisse; en voegende 'er by, dat, indien een Vorst zaaken kwam te verordenen, strydende tegens de Wet Godts, en dat men hem wederstaan kon, men het niet moest doen.

Hy verzocht eindelijk aan de Scheriff, den Koning bekend te maaken, dat hy hem bad om vyf dingen.

1540. Voor eerst, een gedeelte van d'inkomst der vernietigde Abdyen, of wel de geheele inkomst, aan te wenden tot de vertroosting zijner Onderzaaten, die behoeftig waren. Hy voegde'er by: dat hy deze vernietiging geensins doemde; 't geen de Scheriff in 't eerst gemeend had, vallende hem zelfs daarom in de redenen: dat hy in tegendeel zeer verheugd was, dat door zijn en zyner medgezellen prediking, hoe gering zy ook anders waren, verscheidene bygeloovige gewoonten afgeschaft waren geworden; de souveraine macht in haar eerste uitstrekking hersteld; en de gehoorzaamheid der Onderzaaten weer tot haar natuurlyke oorspronk gebracht: dat deze zaaken aldus zijnde, hy den Koning bad, in de behoeftigheden van zyn volk te voorzien.

Ten twede, niet meer te dulden, dat de heilige band des huwelyks versmaad wierd; dat men zich lichtelijk, en om geringe voorwendingen, van zyn Vrouw afzonderde; dat de geenen, die niet getrouwd en waren, in d'ontucht leefden.

Ten darde, de Sweerders te doen straffen.

Ten vierde, het groot werk van de herstelling der waare Religie tot zyn volmaaktheid te brengen. Hy bad hem, hier over te betrachten, dat, hoewel hy 't alreedts zeer ver had voortgezet, hy echter noch veele dingen te doen had; en dat hy zich inzonderheid wachten moest van valsche Leeraars.

Wat het vyfde belangt, dat had hy vergeeten. Eindelyk bad hy de geenen van de vergadering, welken hy beleedigd mocht hebben, hem zulks te willen vergeeven; en hier op bereidde hy zich ter dood.

Hieronymus sprak na hem, en zei: dat hy alles geloofde 't geen in de Schrittuur begreepen was; en hy verklaarde zyn gevoelen over ieder artykel. Vervolgens bad hy om de voorspoed van de Koning, en van de Prins. Hy eindigde met een zieltreffende nodiging tot de liefde, en tot de broederlyke liefde; vermaanende het volk, zich tot voorbeeld voor te stellen d'onuitspreekelyke liefde van Jesus Christus, in wien alleen d'oorspronk der zaligheid was. Gerard volgde hun exempel, verklaarde zyn geloof, en betuigde, dat, zo ver als hem heugen mocht, hy nooit iets gedaan, noch gezegt had, als om de geloovigen op te wekken tot God te dienen, en den Koning te gehoorzaamen.

Hebbende wyders aan het volk hun gebeden, en aan God de genade

de van de ſtandvaſtigheid verzocht, omhelsden en kuſten zy malkander; waar na de Scherprechter zyn plicht deed. 1540.

Hun dood gaf moed aan hun party, meer als zy die verſchrikte; verſterkende d'ongemeene ſtandvaſtigheid, welke men in hen bemerkt had, alle hun diſcipelen in het voorneemen van te lyden, om een goed gewiſſe te behouden, en de glorie van hun Zaligmaaker, die zyn kinderen in 't midden der ſchrikkelykſte beproevingen onderſteunde, voort te zetten. Maar daar was een groot onderſcheid tuſſchen deze drie verdedigers der waarheid, en de verdedigers des Pauſelyken gezags, die met hen gerecht wierden. Abel, Fetherſton, en Powel, gingen alle drie ter dood, verſmaadende de medgezellen van hun ſtraf, of 'er af oordeelende op een manier vol van woede, en die met de liefde gantſch geen overeenkomſt had. d'Auteurs van hun party ſchrijven ook, dat het gezelſchap van Barnes en de twe anderen hen bitterder viel als de dood zelve. Dezen in tegendeel betoonden genoegſaam, dat de drift hen geenſins verblindde: Zy vergaven hun vyanden, en inzonderheid Gardiner, dien men algemeenlijk als d'oorzaak van hun dood aanmerkte. Deze Biſſchop trachtte 'er zich ook van af te waſſchen, door een verdedigſchrift 't geen hy hier over uitgaf, doch zonder gevolg.

Thans gaf Bonner blyken van zijn kwaaden aart. Zijn zucht tot de geeſtelijke waardigheden had hem zeer believende doen zyn omtrent Kromwel, en Kranmer; welke, bedroogen door zyn vermommingen, zich op hem vertrouwden. Ziende hem ſtandhaftig en wakker, beeldden zy zich in, dat hy de voortgangen der Reformatie voort zou zetten. Ten dezen einden hadden zy hem ten Hove ingevoerd: maar des anderendaags van des Vicegerents ongenade deed hy zyn ondankbaarheid uitbarſten, gelijk ook de lichtheid met de welke hy van geneigdheden en party veranderde; want Grafton hem betuigende, hoe zeer het ongeval van Kromwel hem ter herte ging, die dezen Drukker waarlyk beminde, ter oorzaak dat hy de geen was die den Engelſchen Bybel in 't licht gegeeven had, zei Bonner tot hem, dat het jammer was dat men'er zich niet eer af had ontſlagen. d'Ander bemerkte terſtond de verandering des Biſſchops, en ging heen. Eenige dagen daarna wierd hy voor den Raad gedagvaard, over vaerzen tot lof van Kromwel, welken men hem verdacht gedrukt te hebben. Bonner, om hem te misdaadiger te maaken, berichtte de Raadtsheeren van de praat, die hy ter zaake van

Wreedheid van Bonner.

1540. Kromwel met hem had gevoerd. Maar de Kancelier Audlei, die een vriend van Grafton was, reddede hem uit de zaak.

De Stad Londen had wel haast reden om d'uitwerkingen van Bonners wreedheid te vreezen; en verscheidene persoonen, op het aanstooken van dezen Bisschop, in het gerecht vervolgd zijnde, stond hun leven in een groot gevaar, indien de Koning niet besloten had, op het eind zijner dagen niet al te wreed te zijn. Alle deze gevangenen wierden ook door een order van de Starrekamer weer op vrye voeten gesteld.

Maar Bonner gaf in deze ontmoeting een voorbeeld van wreedheid, 't geen zijn geheele leven swart zou maaken, indien byzondere vlekken, na 't geen hy sedert die tijd deed, daar op verschijnen konden. Rijkaard Mekins, een jongeling ten hoogsten van vijftien jaaren, en zeer onweetende, had gesproken tegens de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrament, en tot lof van Barnes. Men vervolgt hem in 't gerecht: daar worden twe getuigen tegens hem gehoord: de dag word gesteld tot het uitwijzen van zijn zaak: men erkent hem onschuldig. Maar Bonner word verwoedelijk gram, en scheld de Rechters voor meineedigen. Zy verdedigen zich, met te betoonen, dat de getuigen malkander tegenspraken; getuigende d'een, dat Mekins het Sakrament een bloote ceremonie genoemd had; en beschuldigende d'ander hem van beweerd te hebben, dat het maar een betekenis was. Bonner stond daar op, dat Mekins ten minsten gezegt had, dat Barnes in een staat van heiligheid was gestorven. De Rechters antwoordden hem, dat zy niet en vonden, dat deze woorden door de wet strafbaar waren. Maar wordende hoe langer hoe verwoeder, en tygende aan 't sweeten, verplichtte hy hen op nieuws te raadpleegen. Deze twede maal deed de vrees, dat ze vonnis tegens den jongeling velden. Aldus veroordeelde men hem ten vuure. Toen hy nu gerecht stond te worden, prentte men hem in; van Bonner wel te spreeken; veel kwaadts van de Ketters te zeggen, en inzonderheid van Barnes; en te verklaaren, dat hy degeen was die hem met Kettery besmet had. Op deze wijs deed men hem al liegende sterven: want Barnes was een yverig Lutheraan, gelijk hy in de zaak van Lambert betoonde; en derhalven had hy Mekins niet geleerd, dat het Sakrament een bloote ceremonie, of een bloote betekenis was. Drie anderen, waar onder een Priester, ontfingen te Salisbury, door de strengheid van

de

de zelve wet, de zelve ſtraf. Twe anderen wierden te Linkoln op een zelve dag verbrand. Dit's al het bloed, 't welk toenmaals vergooten wierd, ter uitvoering van d'Ordonnantie der zes Artijkelen; immers voor zo veel ik heb konnen te weeten komen. Wyders vonden zich zeer veel lieden in de belemmering, en bleeven, om deze zelve reden, lange tijd in de gevangenis. 1540.

Ontrent het eind des jaars 1540. begon de Koning de ſtichting zyner nieuwe Bisdommen. In de maand December veranderde hy d'Abdy van Weſtmunſter in een Biſſchoplyke Stoel, daar hy ook een Deken, en twaalf Kanonniken ſtelde, met verſcheidene Officieren, tot de dienſt van de Hoofd kerk, en het Koor. In 't volgende jaar veranderde hy op de zelve wys 't Klooſter van Werbourg, in de Stad Cheſter, in een Bisdom, in een Dekenſchap, en in zes Prebenden. Vervolgens deed hy 't zelfde met d'Abdy van S. Pieter van Glioceſter, daar hy een Biſdom, een Dekenſchap, en zes Kanonizyen ſtichte. En om hier zyn ſtichtingen altemaal te gelyk te verhaalen, d'Abdyen van Oſney in de Stad Oxford, en van S. Auguſtyn in Briſtol, wierden tot Bisdommen opgerecht. De Rollen, of de Gemeene Boeken, behelzen verſcheidene giften, gedaan aan de Biſſchoppen, aan de Dekens, en aan de Kanonniken van deze nieuwe ſtichtingen. Maar op dat het oogmerk dezer zelve ſtichtingen te lichter verſtaan mag worden, uit hun brieven van oprechting, hebben wy in onze Verzameling geſteld d'opene brieven des Bisdoms van Weſtmunſter, 't geen ten anderen minder bekend is als d'anderen, zynde al over lange tyd vernietigd geweeſt. Alle d'anderen waren even eens. Ziet hier dan het Extract van die. (,,) De ,,Koning, aangedreeven door een godlyke genade, en neemende ,,ter herte dat de waare Religie, en de waare dienſt Godts, ver van ,,hoe langer hoe meer te verargeren, in hun eerſte zuiverheid her- ,,ſteld worden, en ontbonden mogen zyn van die beklaagelyke mis- ,,bruiken, welken d'inſtelling der Monniken, en hun ſchandelyk ,,leven daar in gebracht hebben, wend zo veel vlyts aan, als 't hem ,,mogelyk is, dat het woord Godts zuiverlyk gepredikt, de Sakra- ,,menten volgens hun inſtelling bediend, de Kerktucht wel onder- ,,houden, de jeugd wel onderweezen, d'oude lieden bygeſtaan, en ,,verſcheidene aalmoeſſen aan het gemeen gedaan mogen worden. ,,'t Is dan ten dezen inzichte, dat hy tegenwoordig ſticht, en op- ,,recht, enz. Als een diergelyke open brief gegeeven was, ſtuurde

Stichting van eenige nieuwe Bisdommen.

Den 4. Augusti. 1541.

In Septemb. 1543.

Ziet onze Verzameling. N°. 82.

de

1540. de Koning des anderendaags een order aan den Aardtsbisschop, om den persoon, waar van men hem den naam bekent maakte, te wyen en te bevestigen. Vervolgens wierden de Prioorschappen der meeste Hoofdkerken, als van die van *Kantelberg*, van *Winchester*, van *Durham*, van *Worcester*, van *Karlisle*, van *Rochester*, en van *Ely*, in Dekenschappen, en Kanonnikschappen veranderd, en tot eenige andere geestelyke gebruiken verordend; behalven noch dat men gemeenlyk op ieder plaats een jaarlijksche uitdeeling aan d'armen stelde.

Kranmers voorneemen lukt niet.

Maar zo de Koning hier in minder deed als hy voorgenomen had, d'Aardtsbisschop van Kantelberg zag ter zelve tyd het ontwerp, 't geen hy had geformeerd, verydelen. Hy meende in ieder Kathedrale Kerk een hoofdsom te maaken, om Professors in de Godtsgeleerdheid, in 't Grieksch, en in 't Hebreeuwsch, t'onderhouden; mitsgaders een groot getal van jongelingen, welken men zou oeffenen in de kennis der waare Religie, in de dienst Godts, in de studie, en in de gewoonlijke godsdienstpleegingen. De Bisschop zou hen vervolgens door zyn geheele Bisdom hebben konnen verdeelen. En aldus had men in ieder Bisdom een planthof van Geestelyken gehad, welken men na de maat van hun verdiensten zou bevoorderd hebben. Kranmer vond groote ongeregeldheden onder de Kanonniken: en een zyner brieven, daar ik het origineel afgezien heb, betuigt genoegsaam, dat het hem uitsteekend leed was, dat de rykdommen in een diergelyke goot liepen. Maar zijn gezag was toen zo groot niet, of d'andere party stiet alle zyn ontwerpen om ver. Wijders oordeelden de verstandige lieden lichtelyk, dat een voorzichtige vermenging van Kanonniken, en van jonge Geestelyken, opgetrokken dicht by de Hoofdkerken, onder d'oogen van ieder Bisschop, en onder het beleid des Kapittels, een der grootste zegeningen geweest zou hebben, welken men voor de Kerk van Engeland had konnen wenschen. Want gelijk 'er toen niet plaatsen genoeg waren, daar men zich bevlytigde om den geest en de zeden der geener, die zich tot de dienst der Kerk begaven, te vormen, heeft zy zedert die tijd maar al te wel gevoeld, hoe doodelijk zodanig een gebrek is. Kranmer had dan het hulpmiddel tot dit kwaad gevonden: maar d'aanhangers der oude Religie oordeelden lichtelijk, dat het gevolg van dit voorneemen de Reformatie voort zou zetten. Zy stelden 'er zich derhalven tegen, en wendden des Konings gunsten na een andere kant.

Deze

Deze nieuwe ſtichtingen gaven echter gewicht aan Hendriks be- 1540.
leid, en verlichtten de vernietiging der Kapellen, en der Zangers. Maar de Roomſch-Katholijken der andere landen ſpaarden den Koning zo weinig over deze daad, als over zijn andere handelingen. Zy zeiden, dat het een geringe uitkeering was van een klein gedeelte der rijkdommen, welken hy de Kerk ontſtolen had, waar van hy ter zelve tijd het geeſtelijk gebied kwetſte, met Biſdommen t'ontleeden, en aan d'eenen te geeven 't geen den anderen toebehoorde. Hier op antwoordde men, dat deze Vorſt wel andere ſommen aan de glorie der Religie opgeofferd zou hebben; zo de cabalen en kuiperyen der Roomſche party hem niet verplicht hadden groote onkoſten te doen, om zijn kuſten, en zijn land te verſterken; aan verſcheidene vreemde Staaten geld te ſtuuren; om den oorlog buiten zijn Koningrijk te houden; en zich te verzekeren van zijn Onderzaaten zelven; met hen de landeryen der vernietigde Kloosters tot een zeer laage prijs te geeven. Wat belangt d'ontleding der Biſdommen, men betoonde door het Roomſch recht: dat de verdeeling der geeſtelijke jurisdictien, der Patriarchſchappen, der Primaatſchappen, der Aardtsbiſſchoplijke Stoelen, en der Biſdommen, den Keizers toebehoord had, en dat d'oude Concilien dit beleid hadden goedgekeurd: dat Engeland daar een groot voorbeeld af beſchafte, dewijl het Biſdom van Linkoln al te groot gevonden zijnde, een Koning het verdeeld, en 'er twe Stoelen af gemaakt had, d'oude Stoel, en die van Ely; en dat alles op zijn eigen gezag, hoewel met de goedkeuring van zijn Geeſtelijkheid, en van zijn Adel. („) 't Is waar, „ *voegde men 'er by*, de Paus Niklaas bemoeide zich gedienſtiglijk met „ deze zaak, toen ze gedaan was, en ſtuurde 'er de beveſtiging af. „ Maar 't is een der liſten van de Roomſche Stoel, welke zeer dikwils „ beveſtigingen van zaaken ſtuurt, die men zonder haar deelachtigmaaking gedaan heeft: en gelijk in 't eerſt de Vorſten, die niet en „ dachten als om hun daaden te bekrachtigen, de goedkeuringen van „ het Roomſche Hof gaarne aannamen, hebben 'er de Pauſen naderhand een recht af gemaakt. Zy hebben gepretendeerd, dat de „ Vorſten, die deze beveſtigingen hadden ontfangen, een ſoort van „ hulde aan de Roomſche Stoel gedaan hadden: en deze zaak is met „ zodanig een liſtigheid beleid geworden, dat de Vorſten deze pretentien eenigermaate goedgekeurd hebben, eer zy eens dachten „ om de ſtrik die men hen ſpande. Vervolgens het gezag van het gee-

1540. „ſtelijk recht in grooter achting geraakt zijnde, als dat der andere „wetten, ſteldemen 'er zetregelen in, die de pretentien van het „Roomſche Hof noch hooger voerden, en de ſtilſwijgende bewilli„ging, of d'onvoorzichtige daaden van verſcheidene Vorſten, tot „grond hadden.

De zaak der nieuwe ſtichtingen geregeld zynde, beyverde men zich om eenige order te ſtellen op de materien der Religie. Thans gaven de Biſſchoppen hun Boek in 't licht, om de regel des Geloofs te zijn; en al wie zich van hun leere afwyderde, wierd voor een Ketter gehouden, na wat zyde hy ook helde. Maar vermoedelijk gaf de Koning een heimelijke laſt, om te beletten, dat men de Wet der zes Artykelen uitvoerde, immers aan den hals.

Staat van het Hof in die tijd. Gelijk de leere, en de ceremonien, toen tot een lighaam gebracht waren, zyn wy eindelijk gekomen tot het ſlot der Reformatie, die onder de Regeering van Hendrik de VIII. gedaan wierd. Zo men naderhand noch iets over dit onderwerp deed, 't was maar by poozen, en op een manier die nu d'eene, en dan d'andere party gunſtig was. Want ſedert de dood van Kromwel, had de Koning die ſtandvaſtigheid niet meer in zyn daaden, welke men eertijdts in hem gezien had. Kromwel had een vermogen op zyn geeſt, 't geen niemand ooit had gehad, 't en ware Volſey. Alle beiden kenden zy de konſt van hem te regeeren, hoe trots en ongemakkelyk hy ook wezen mocht: doch geen Miniſter had hen daar in gevolgd. Wat den Hertog van Norfolk belangt, hy was ryk, en dapper; hy wiſt Hendrik zeer wel na de mond te praaten, en zich zeer minzaam aan te ſtellen, zonder echter een uitſteekend vernuft te hebben: de Koning vreeſde, of beminde hem ook, meer als hy hem achtte. Gardiner, een man van een ſlaafachtige en verachtelyke geeſt, wierd wel waarlijk gebruikt, maar alleenlijk als een werktuig, daar men gantſch geen ſtaat af en maakte, als na de maat van het gebruik daar men het toe bezigde. d'Aartsbiſſchop van Kantelberg was altyd aanzienlijk wegens zyn vroomheid, en oprechtheid; maar deze groote Prelaat was noch een goed Hoveling, noch een goed Staatkundige: de Koning achtte hem ook meer ter oorzaak van zyn deugd, als om zyn bekwaamheid tot de zaaken. Ziet daar dan Hendrik op zyn eigene riemen drijven; en gelyk hy zo moeijelijk als trots was, zag men hem in de laatſte jaaren van zyn leven meer miſſlagen begaan, als hy in al het overige van zyn Regering gedaan had. Vrankrijk maakte zich van hem los: Schotland.

land deed hem den oorlog aan, en zou hem geweldig belemmerd hebben, indien Jakob de V. niet zeer tydelijk voor Engeland gestorven was, laatende maar een Princes na van ettelyke dagen oud. Eindelijk, hoewel hy met den Keizer in vrede was, hun verbond was zo heel vast niet. Dit zijn alle de zaaken, daar wy in het overige van dit Boek af te spreeken hebben: maar het verhaal kan'er niet achtervolgens af geschieden, dewijl de stof ons ontbreekt. Wy zullen 'er derhalven zonder gevolg, en genoegsaam ter loops, af spreeken. 1540.

In de maand May des jaars 1542. voleindigde men een nieuwe druk van d'Engelsche Bybel; en terstond wierd'er een Ordonnantie afgekondigd, beveelende aan ieder Parochie, een dezer Bybels voor de volgende Allerheiligen te koopen, op de boete van twintig guldens ter maand, te rekenen van die dag af. De Koning zei in deze Ordonnantie: dat hy aan zijn Onderzaaten 't gebruik der Schriftuur vergunde, op dat zy, de zelve leezende, daar uit konden erkennen, de macht, de goedheid, en de wijsheid Godts, en 'er uit leeren hun Vorst gehoorzaam te zijn, zijn wetten niet t'overtreden, en altesamen op een liefddaadige en Christelijke wijs te leeven: dat hy echter niet en verstond, dat het Volk zich de vryheid zou aanmatigen, van de Schriftuur uit te leggen, en 'er redeneringen uit te trekken, of den Dienst te stooren, met de Bijbel geduurende de Mis te leezen: dat in tegendeel een iegelijk zich tot deze leezing bevlytigen moest in een geest van nederigheid, van zachtmoedigheid, en van eerbiedigheid, ten einde zich zelve t'onderwijzen, d'anderen te stichten, en zijn zeden en leven te hervormen. Maar vermits de Boekverkoopers deze Bijbels al te duur zouden hebben konnen verkoopen, stelde men 'er een redelijke prijs op. Bonner zelve, ziende dat de Koning deze zaak t'eenemaal meende, lei zes dezer Bijbels op verscheidene plaatsen van S. Paulus Kerk; op dat de geenen, die leezen konden, tot alle uuren 't gebruik 'er af konden hebben. En aan ieder der pylaaren, daar hy ze met yzere ketenen aan vast deed maaken, zag men een geschrift, om de geloovigen te vermaanen, zich t'ontbinden van alle ydele glorie, huigchelaary, en verdurvene geneigdheden, en de Heilige Schriftuur te leezen met voorzichtigheid, met een rechte meening, met yver, met eerbiedigheid, en met zedigheid; zonder zich te doen volgen van een drang van volk; zonder zich te bemoeyen met aan anderen uit te leggen 't geen zy voor zich zelven lazen; zonder, geduurende de Dienst, overluid en met ge-

d'Engelsche Bijbel in alle de Kerken

Ziet onze Verzameling. N°. 81.

Ziet onze Verzameling. N°. 82.

1540. rucht te leezen; en zonder te disputeeren over de zin der plaatsen. 't Volk vervoegde zich dan gemeenlijk by deze pylaaren; en als iemand bescheidentlijk kon leezen, en een heldere stem had, was hy 'er van een gedrang van persoonen verzeld.

Zelfs waren 'er veele, die hun kinderen ter school stuurden, op dat zy, onder 't beleid hunner Meesters, in de Kerk gaan, en hen Godts woord mochten hooren leezen. Wyders was Bonners vermaaning niet altijd genoeg, om dispuiten over zekere plaatsen voor te komen. En in der daad, wie zou deze woorden hebben konnen leezen, *Drinkt 'er allen uit*, en de redenen van den Apostel Paulus tegens den Dienst, gedaan in een onbekende taal, zonder terstond te denken, dat men het volk de Kelk benomen had, tegens het uitdrukkelijk bevel des Zaligmaakers, en dat men den geloovigen een manier van dienst oplei, daar d'ongeleerde lieden geen Amen op konden antwoorden, dewijl ze niet een woord van de Collecten, noch van de Lofzangen, verstaan konden?

De vyanden van de vryheid, welke een iegelijk ten dezen opzichte nam, gingen 'er terstond aan de Koning over klaagen, en vertoonden hem, dat het algemeen gebruik der Schriftuur veele misbruiken deed ontstaan. Buiten twijfel was het met zijn goedkeuring, dat Bonner aan ieder pylaar een ander geschrift, of waarschouwing, deed hegten, waar in, na gewraakt te hebben de manier op de welke het volk de Heilige Schriftuur las, hy verklaarde, dat hy hen van alle de Bijbels zou berooven, indien hy zag, dat men voortvoer met 'er een zo doemelijk misbruik af te maaken. Deze klachten wierden alstoen van geen strengheid gevolgd; maar zy deeden den aanhangers der oude Religie eindelijk verkrijgen, 't geen zy begeerden.

Terwijl de zaaken aldus stonden, had de Koning d'Abdyen van Burton op de Trent, en van Thornton in de Provincie van Linkoln, in Collegiale Kerken veranderd, met een Deken en vier Kanonniken in ieder.

Reglement voor de tafelen der Geestelijken.

d'Aardtsbisschop van Kantelberg besloot in die tyd, een groot misbruik te hervormen. De tafelen der Bisschoppen waren al te kostelyk. Onder de schijnbaare naam van gastvryheid, rechtten zy gestadig gasteryen aan. Op deze wijs wierden hun inkomsten, die tot heilige gebruiken hadden behooren aangewend te worden, in heerlijke maaltijden verkwist; en hun onnutte kosten beletteden hen, liefd-

liefddaadig te zijn. Om in deze wanorde te voorzien, maakte Kranmer een Reglement, volgens het welk een Aardtsbisſchop niet meer mocht hebben, als zes ſchotelen met vleeſch, en vier met nagerecht; een Biſſchop, vijf ſchotelen met vleeſch, en drie met nagerecht; een Deken, en een Aardtsdiaken, vier ſchotelen met vleeſch, en twe met nagerecht; en d'andere Geeſtelijken, maar twe ſchotelen. Maar d'Auteur, aan wien wy de kennis van dit Reglement verſchuldigd zijn, klaagt, dat men geen zorg en droeg om het te doen uitvoeren. Hy voegt 'er ook by, dat veele perſoonen willende dat de Prelaaten een goede tafel houden, en niet denkende dat hun inkomſt veel minder is als voorheen, deze al te believende Prelaaten zich door hun verkwiſtingen buiten ſtaat geſteld hebben van de gaſtvryheid t'oeffenen, niet jegens de rijken, gelijk men gemeenlijk doet; maar jegens d'armen, gelijk Jeſus Chriſtus beveelt: behalven dat deze koſtelijkheid van tafelen andere kwaade gevolgen heeft. 1540.

Alle de gemeene zaaken leeden eenige afbreeking, omtrent het eind des jaars 1541. door d'ongenade der Koningin, voorgevallen na de reis van Jork. Gelijk Hendrik uit grond van zijn hert begeerde, den Koning van Schotland, zijn Neef, in te wikkelen om de macht des Paus te dempen, de Kloosters te vernietigen, en hem in alles, 't geen hy gedaan had, na te volgen, ſtelde hy hem een byeenkomſt voor, in de Stad Jork. De Koning had uitſteekende hoedanigheden, die hem zouden hebben doen gehouden worden voor een der doorluchtigſle Vorſten van dat land, zo zijn al te groote verbintenis aan de geneugten de luiſter van zijn andere volmaaktheden niet verduiſterd had. Hy beminde de weetenſchappen; hy beſchermde de geleerde lieden; hy was zeer rechtvaardig, en verkleedde zich bywijlen, om in de Provincien te gaan verneemen, hoe'er het recht door zijn Officiers bediend wierd. Ten anderen hield hy gantſch niet van de Monniken. Hy was ook de geen, die Buchananus aanmoedigde, om een zo ſteekend als geeſtig ſchimpdicht tegens de Minderbroeders te ſchrijven. De Geeſtelijken van zijn Koningrijk derhalven vreezende, dat hy zich door zijn Oom mocht laaten bepraaten, trachtten hem van de Jorkſche reis afkeerig te maaken. Maar geenige zaak hielp daar meer toe, als de koelheid, die toenmaals tuſſchen Hendrik en François was: want de Koning van Schotland was t'eenemaal 1541.

Byeenkomſt tuſſchen Hendrik en den Koning van Schotland voorgeſlagen, doch zonder gevolg.

1541. maal in de belangen van dezen laatste. Dit deed, dat hy, in plaats van zich te Jork te vervoegen, daar men arbeidde aan heerlijke bereidselen tot zijn ontfanging, zijn Oom liet verzoeken, hem te willen ontschuldigen, wegens dat hy de reis niet kon doen. Dit beleid vertoornde Hendrik, en was oorzaak van een vredebreuk, die 'er kort daar na op volgde.

Maar eer wy weer tot ons onderwerp keeren, zal het, mijns oordeels, niet onnut zijn, te verhaalen in wat staat toen ter tijd de Religie in het Koningrijk van Schotland was, en op wat wijze de Reformatie daar wortel vattede. Deze afwydering kan lichtelijk verdedigd worden, en zelfs doorgaan voor een noodzaakelijk gedeelte van onze Historie, indien men betracht, dat de twe Koningrijken malkander raakten; dat ze in 't gevolg zich vereenigden, voor eerst in een zelve geloof, en daar na onder een zelven Vorst; en eindelijk, dat, geduurende de Regering van Hendrik, en die van zijn Zoon Eduard, de belangen van beide de Volkeren dikwils te samen gemengd waren. Ten argsten genomen, een Schrijver is t'ontschuldigen, zo eenige liefde voor het land van zijn geboorte hem voor een weinig tijdts buiten de weg doet treden.

Aanvang der Weetenschappen in Schotland.

*Gelijk Vrankrijk en Schotland groote gemeenschap met malkander hadden, kwam de weetenschap der Schotten hen voornaamelijk van Parijs. 't Was in dit planthof van geleerde lieden, dat de Koningen van Schotland van hun Onderzaaten deeden optrekken, om hen vervolgens in d'Universiteiten van hun Koningrijk te stellen, ten einde zy de lichten, welken zy verkreegen hadden, daar aan anderen mochten mededeelen. En zekerlijk, sedert dat Wardlaw, Aardtsbisschop van S. Andries, een Academie
1412. in zijn Aardtsbisdom opgerecht had, deeden de goede letteren 'er zeer groote voortgangen; en daar wierden wel haast verscheidene andere Collegien gesticht. Men rechtte 'er ook van gelijken op in Glasgow, en in Aberdine, daar groote mannen in allerhande professien uit voortgekomen zijn. Ter zelve tijd dat de liefde der goede letteren in dit Koningrijk ingevoerd wierd, wierd 'er ook de kennis der waare Religie van eenigen aangenomen. Terstond, dat 's te zeggen ten tijde zelfs van Wardlaw, in het jaar 1407. wierd een Engelschman, Jan Resby geheeten, van Kettery beschuldigd, en ten vuure veroordeeld. Hy was in de

Begin der Reformatie in Schotland.

gevoe-

gevoelens van Wiklef. Men ſtelde hem veertig artijkelen tegen, waar van maar twe tot ons gekomen zijn; 't een, *dat de Paus geen Stadhouder van Jeſus Chriſtus was*; en 't ander, *dat men een man, wiens leven argerlijk was, niet voor Paus erkennen moeſt.* Vier-en-twintig jaaren daar na, kwam eenen Paulus Krau, Bohemer van geboorte, en Huſſiet van belijdenis, uit Duitſchland te S. Andries, en trachtte daar ſmaak in zijn gevoelens te doen krijgen; 't geen niet zo haaſt ontdekt was, of men doemde hem ten vuure. En om al de wereld aan te moedigen tot de Ketters te vervolgen, vergold men Fogo, die dezen ontdekt en aangebracht had, met d'Abdy van Melroſe. *Ziet Spodswood, Hiſterie der Kerk van Schotland.* *Ziet Leſley Hiſt. van Schotland. Ao. 1432.*

Wyders blijkt het niet, dat de gevoelens, die men in Engeland Lollardſche noemde, voor het eind der veertiende eeuw in Schotland veele aanhangers gehad hebben: maar toen bemerkte men, datze zich in de weſterlijke gedeelten des Koningrijks, welke na by aan Engeland gelegen zijnde, den vervolgden Lollarden mogelijk tot een toevluchtplaats gediend hadden, uitſteekend hadden verbreid. In deze tijd wierden verſcheidene perſoonen van aanzien als Ketters vervolgd, en voor den Aardtsbiſſchop van Glaſgow gebracht: maar zy antwoordden hem met een zo groote ſtandvaſtigheid, dat hy hen weer heen ſtuurde, na hen aanbevolen te hebben, zich te hoeden voor de nieuwigheden, en niet af te wijken van de leere der Kerk. *Ziet Spotswood.*

d'Onweetendheid en ongebondenheid waren toen de heerſchende hoedanigheden der Geeſtelijkheid van Schotland. De wereldlijke Geeſtelijken niet meer denkende als om zorg voor hun tienden te draagen, gaven een zeker ſtuk geldts aan eenige Monniken, om de predikatien te doen, en aan arme Prieſters, om de Mis in hun plaats te leezen. d'Abten hadden zich meeſters gemaakt van de ſchoonſte huizen, en van het beſte gedeelte van de rijkdommen des landts; hebbende de bygeloovige verkwiſting der volkeren de helft van alle de goederen des Koningrijks in de bezitting der Kerk doen overgaan. Van d'andere kant, de Biſſchoppen zich meer beyverende tot de wereldlijke zaaken, als tot het beleid hunner kudden, wilden zy, 't koſte wat het wilde, zelfs door geweldige en wreede middelen, behouden 't geen hun voorzaaten door liſt en bedrog gekreegen hadden. Eindelijk, een Schotſch Biſſchop, die de Hiſtorie van zijn Land geſchreeven

heeft,

heeft, bekent, dat men zich weinig bekommerde met het volk in de gronden der Religie t'onderwijzen; dat men den kinderen de Catechismus niet deed leeren; dat men hen in d'onweetendheid liet; en dat het argerlijk leven van een gierige en ongebondene Geestelijkheid de volkeren bereid had om zich te verklaaren voor de geenen, die de Reformatie zouden willen prediken.

Martelaarschap van Patrik Hamilton.

d'Eerste, dien men geduurende de vijftiende eeuw om het geloof deed sterven, was Patrik Hamilton, Neef des Graafs van Arran van zijns Vaders, en des Hertogs van Albanien van zijns Moeders wege, en die aldus van beide de zijde een zeer nabestaande bloedverwant des Konings was. Men gaf hem in zijn jeugd d'Abdy van Ferne; maar gelijk hy tot grooter waardigheden geschikt was, wilde men, dat hy de vreemde landen ging bezichtigen. De vriendschap, welke hy in Duitschland maakte met Luther, met Melanthon, en met andere Leeraars van de zelve party, bezorgde hem de kennis der punten, over de welken zy met de Roomsche Kerk verscheelden. Vindende zich aldus verlicht in de zaaken der Religie, hernam hy de weg van Schotland, om deze lichten aan zijn landtsgenooten mede te deelen; en zonder zich lang op te houden met t'overweegen, dat hy zijn Abdy ging verliezen, en zich in groote gevaaren stellen, hekelde hy opentlijk 't kwaad leven der Geestelijken, en ontdekte vrymoedig de dwaalingen van die eeuw. Gelijk hy zeer verstandig, en verlicht was, en dat zijn verkeering al de wereld bekoorde, door de zoetheid die men daar in zag uitblinken, had hy wel haast een drang van discipelen en verwonderaars. Maar de Geestelijken, raazende over zijn voortgangen, verzochten hem, in de stad S. Andries te komen, onder voorwending van met hem te willen spreeken over de materien, welken hy veroordeelde. In der daad, men stelde hem terstond tegen een Prioor der Dominikaanen, Kampbel geheeten, die voor een geleerd man gehouden wierd. In verscheidene gesprekken, welken zy te samen hadden, viel de Prioor byna altijd op zijn zyde, en bekende, dat een Reformatie om veele inzichten noodzaakelijk was: maar dit was maar een strik, die men voor Hamilton spande, welke op een diergelijke trouwloosheid niet verdacht zijnde, in de nacht by de kop gevat, en in des Aardtsbisschops kasteel gebracht wierd. Hier wierd hy ondervraagd over verscheidene artijkelen, als d'Erfzonde, de Vrye Wil, de Rechtvaardigmaaking, de Goede Werken, d'Absolutie, d'Oorbiecht, het Vagevuur, en de toepassingen van de

naam

naam en de merktekenen des Antichrifts op den Paus. Daar waren verfcheidene van deze punten, welken Hamilton opentlijk aannam. Wat d'anderen belangt, hy zei, dat ze duifter waren: dat hy ze ondertusfchen niet veroordeelen zou, zo hy 'er geen andere redenen af had, als de geenen die men hem tot daar toe had gegeeven. Zijn zaak wierd gefteld aan twaalf Godtsgeleerden, van welker getal de Prioor was. Zy befteedden maar een dag of twe met zijn gevoelens t'examineren, en te doemen. Aldus wierd hem zijn vonnis geveld door den Aardtsbisfchop Beton, die tot byzitters had den Aardtsbisfchop van Glasgow, en de Bisfchoppen van Dunkeld, en van Brichen en Dunblan, met vijf Abten, en andere Geeftelijken van een laager order. Men ging noch al verder; want alle de Leden der Academie, jongen en ouden, waren gehouden dit vonnis t'ondertekenen, door het welk Hamilton als een hardnekkige Ketter veroordeeld, en aan de wereldlijke arm overgeleverd wierd.

Maar die der Geeftelijkheid vreezende, dat de Koning hem 't leven mocht fchenken; 't zy om een bloed, 't geen hem zo waard moeft wezen, niet te vergieten; 't zy om de krachtige voorbiddingen zijner vrienden te beantwoorden, beflooten zy, zich 'er metten eerften af t'ontflaan, geduurende het afwezen van dezen Vorft, die in bedevaart na Ros gegaan was.

Hamilton wierd dan des namiddags van de zelve dag ter ftrafplaats gebracht, voor het Collegie des Heiligen Zaligmaakers. Hier zijn klederen uittrekkende, gaf hy ze aan zijn Dienaar, en zei hem: ,, Dat hy hem niets anders had na te laaten, als het voorbeeld van ,, zijn dood: dat hy hem bad, de geheugenis daar af te bewaaren; vermits, hoewel ze in het gevoelen der menfchen bitter en pijnlijk ,, was, zy echter een weg was die tot d'eeuwigheid leidde; en dat ,, de geenen, welke Jefus Chriftus in een diergelijke gelegentheid, ,, als de zijne, verzaakten, in het Koningrijk der Hemelen niet zou- ,, den ingaan. Zo haaft als hy deze korte vermaaning geëindigd had, maakte men hem vaft aan de paal; en men ftapelde een groote menigte van hout rondom hem: maar zonder hier door verfchrikt te zijn, hield hy geftadig d'oogen ten Hemel geheft, beveelende zijn ziel aan God. 't Buskruid, daar men een loop afgemaakt had, om de brand in de houthoop te fteeken, verfchrimpelde Hamilton maar de hand en de wang. Dit toeval vertraagde d'uitvoering, ter oorzaak dat men genoodzaakt was ander kruid uit het Kafteel te gaan

 haalen.

haalen. Ondertusschen toonden verscheidene Monniken zich zeer yverig in Hamilton te vermaanen, om zich te bekeeren, toevlucht te neemen tot de bystand der Heilige Maagd, en het Salve te zingen. Kampbel, daar hier voor af gesproken is, de gedienstigste van allen zijnde, bad d'Abt hem verscheidene maalen, dat hy hem in rust wilde laaten; maar ziende eindelijk, dat hy niet afliet van hem lastig te vallen, snaauwde hy hem toe: („) Gy booswicht, gy weet wel, dat „ ik geen Ketter en ben, en dat ik tegenwoordig om de waarheid „ moet lijden: gy zelve hebt het my, als wy alleen waren, bekend; „ en ik daag u voor den Rechterstoel van Jesus Christus, om u hier „ af te verantwoorden. Terwijl hy deze verwijting eindigde, stak men de brand in den houthoop; en op het zelve oogenblik hoorde men hem roepen: *O Heere, tot hoe lang zullen de duisternissen dit Koningrijk omringen! Hoe lang zult gy zodanig een tyranny onder de menschen dulden!* Hy stierf eindelijk, spreekende deze woorden: *Heere Jesus, ontfang mijn geest.* Zijn moed en standvastigheid in het geweldigst der straf deeden de meesten zijner aanschouwers gelooven, dat hy waarlijk Martelaar gestorven was; en 't geen 'er de gedachte af bevestigde, is dat Kampbel weinig tijdts daar na in de wanhoop verviel, dat zijn wroegingen hem in een raazende ziekte stortten, en dat hy een jaar daar na stierf.

'k Heb my wat uitgebreid over d'omstandigheden van deze zaak, vermits ze zeer wel aangemerkt kan worden als het begin der Reformatie in Schotland. Zy deed in het volk oprijzen de nieuwsgierigheid van de materien des geloofs te doorgronden; en zodanig een nieuwsgierigheid is voor de Roomsche Geestelijkheid altijd doodelijk geweest. Deze rechting bekeerde zelfs verscheidene persoonen in d'Academie, onder anderen Seton, een Dominikaaner Monnik, die ook des Konings Biechtvader was. Deze, moetende de Vasten in de stad St. Andries prediken, stond sterk op de volgende punten: „ dat de Godlijke Wet d'eenige regel van onze rechtvaardigheid was: „ dat 'er geen zonde was, dan als men deze Wet Godts overtrad: „ dat geenig mensch bekwaam was om voor zijn zonden te voldoen: „ en dat men 'er de vergiffenis niet af verkrijgen kon, als door het „ middel van een oprecht berouw, en een waarachtig geloof. Wyders hoorde men hem nooit spreeken, noch van het Vagevuur, noch van de Bedevaarten, noch van de verdienste der Goede Werken, noch van de Gebeden aan de Heiligen, hoewel dit zaaken waren,

Seton, des Konings Biechtvader, zet de Reformatie voort.

ren, daar de Monniken in diergelijke gelegentheden 't meest op stonden. Hebbende S. Andries verlaaten, en verstaande, dat een Monnik van zijn Order daar getracht had zijn gevoelens te wederleggen, keerde hy weer derwaarts, om te bekrachtigen 't geen hy gezegt had. In dit Sermoen hekelde hy de Bisschoppen, welke d'onderwijzing des volks verwaarloosden, en zei, dat ze zo veel *stomme honden* waren. Hier op bracht men hem voor den Aardtsbisschop, daar hy zich gemakkelijk uit de zaak reddede, met te berde te brengen, dat hy, na den Apostel Paulus, gezegt had, dat de Bisschoppen het volk onderwijzen moesten; en in de woorden van Jesaias, dat de geenen, die het niet wilden doen, stomme honden waren: maar dat hy in algemeene termen had gesproken, en zonder eenige toepassing van deze plaats te maaken. d'Aardtsbisschop stond verzet over zijn antwoord, en besloot, hem zo lang in rust te laaten tot dat hy zijns Meesters gunst verlooren zou hebben. Dit gebeurde wel haast; want gelijk de Koning een wellustig leven voerde, en dat Seton hem daar dikwils en stoutelijk over berispte, begon hy afkeerig van hem te worden. Zo haast als de Geestelijken dit bemerkten, maakten zy zich gereed om dezen Monnik te vervolgen, die de wijk nam te Berwik, in Engeland. Hier van daan schreef hy aan de Koning, dat, zo men hem in zijn verdediging wilde hooren, hy zich aan het Hof zou vervoegen, en alles verantwoorden 't geen hy geleerd had. In dezelve brief voer hy uit tegens de wreedheid der Geestelijken; bad den Koning, de voortgangen 'er af te stutten; en vertoonde hem, dat zijn plicht hem verbond om zijn Volk tegens de strafheid en haat der Geestelijkheid in veiligheid te stellen. Maar gelijk men hem geen antwoord en gaf, daar hy over vernoegd was, bleef hy in Engeland, en wierd daar van den Hertog van Suffolk tot zijn Kapellaan, of Aalmoessenier, aangenomen.

Weinig tijdts daarna wierd een arme Benedictijner, Forrest genaamd, in de gevangenis gesmeeten, om dat hy had gezegt, dat Hamilton Martelaar gestorven was; en gelijk men geen bewijzen tegens hem had, stuurde men een anderen Monnik, Wouter Lainge geheeten, om hem te biechten. Forrest beleed hem in zijn biecht, dat Hamilton, volgens zijn gevoelen, een eerlijk man was; en dat d'artijkelen, om de welken men hem veroordeeld had, verdedigd konden worden. Lainge openbaarde deze biecht; en men diende 'er zich af tegens Forrest, die zich ten vuure verweezen ziende, en aan — Martelaarschap van Forrest.

aan de plaats van zyn uitvoering naderende, met luider stemme riep: *Wee den trouwloozen; wee den Monniken, die de biechten openbaaren: dat zich, na my, nooit iemant op hen vertrouwe: zy spotten met God, en verraaden de menschen.* Terwijl men raadslaagde, op wat plaats men hem zou doen rechten, zei een slecht persoon, die den Aardtsbisschop toebehoorde, dat men hem in eenige zeer laage kelder moest verbranden, *ter oorzaak dat de rook van Hamilton alle de geenen besmet had, daar zy zich over had verspreid.*

Vervolg der Vervolging in Schotland.

Hamiltons Broeder en Zuster wierden ook in de Geestelijke Hoven vervolgd: maar gelijk de Koning dezen Edelman zeer wel zetten mocht, ried hy hem, zich aan kant te houden. Zijn Zuster, en zes andere persoonen, voor den Bisschop van Ros gebracht zijnde, die door den Aardtsbisschop van S. Andries tot deze zaak gelastigd was, onderhield de Koning zelve haar, en bracht zo veel te weeg, dat zy bewilligde in d'artijkelen, die men haar voorstelde, af te sweeren. De zes persoonen, daar wy zo even af hebben gesproken, volgden het zelve voorbeeld. Maar twee anderen hadden meer moedts, te weeten, Normand Gourlay, en David Straiton; alle beiden beschuldigd van geloogchend te hebben dat'er een Vagevuur was, en dat de macht des Paus in Schotland wettig was. Daarenboven lei men Straiton te last, dat hy beweerd had, dat men geen tienden aan de Geestelijken moest betaalen; en men bracht hier op te berde, dat een Priester van hem geëischt hebbende de tiende van eenige schuiten met visch, die hem toebehoorde, hy geantwoord had, dat men de tiende moest haalen op de plaats daar de hoofdsom van daan quam; en dat hy vervolgens ieder tiende visch in de zee hebbende doen smijten, tegen den Priester had gezegt, dat hy ze nu zelve kon gaan zoeken. Gourlay en Straiton wierden beiden als hardnekkige Ketters ten vuure gedoemd; en een eenige paal eindigde hun beider leven.

Den 17. Augusti. 1534.

't Veld der lijdingen aldus geopend zijnde, weeken de geenen, welken men voor de Geestelijke Rechters dagvaarde, in de Staaten van Hendrik. Zodanigen waren Alexander Alesse, Jan Fife, Jan Makbée, en Magdougall. Alesse trad in de dienst van Kromwel, en was van Hendrik bemind: men noemde hem gemeenlijk des Konings Schoolier. 't Is van hem dat wy hier boven gesproken hebben. Na Kromwels dood, voegde hy zich by Fife; en alle beiden begaven zy zich na Saxen, daar ze in d'Academie van Leipzig tot Professors aangenomen wierden. Makbée, die in 't eerst onderhouden was geweest

door

door Schaxton, Bisschop van Salisbury, trok vervolgens na Deenmarken, daar hy zich alreedts had doen kennen onder de naam van de Doctor Macabeus. Christiern de II. deed hem d'eer van hem voor een zijner Kapellaanen aan te neemen.

Ondertusschen was al de strafheid der Geestelijkheid niet bekwaam om een godlijk licht, 't geen dit Koningrijk begon te verlichten, uit te blusschen. 't Leezen der Heilige Boeken bracht daar verscheidene persoonen tot de kennis der waarheid; en 't gerucht van 't geen 'er in Engeland omging, wekte anderen op om de materien der Religie t'onderzoeken. Klement de VIII. vreezende, dat de Koning zich mocht laaten overreden om Hendrik na te volgen, schreef een zeer dringende brief aan hem, ten einde hem te vermaanen, dat hy in het oud Katholijk Geloof standvastig wilde blijven. De Koning, opgewekt door deze brief, vergaderde zijn Parlement, en gaf daar, in 't gezicht van de Nuncius zelve, verzekeringen van zijn yver voor de Leere, en voor de Stoel van Romen. 't Parlement bood hem hier in de hand; maakende verscheidene wetten tot de straffing der Ketters, en de behouding van des Pausen gezag. Vervolgens deed Klement aan deze Vorst bystand tegens Hendrik verzoeken; en verklaarde hem, dat hy Engeland verdeelen zou tusschen de geenen, welke hem zouden helpen zijn vyand 'er uit verjaagen. Maar het goed verstand, 't geen toenmaals tusschen d'Engelschen en Franschen was, stelde d'eersten in veiligheid voor den inval der Schotten. Voortgangen der Reformatie.

Alle deze dingen beletteden Hendrik niet den Bisschop van S. David, en Mylord Willem Howard, Broeder des Hertogs van Norfolk, aan de Koning van Schotland te stuuren; welke zo veel naarstigheidts aanwendden, dat ze te Sterlin by den Koning kwamen, zelfs eer hy verstaan had dat zyn Oom ze aan hem zond. De Bisschop overhandigde hem eenige boeken, tot Hendriks verdediging, en bad hem, die zonder vooringenomenheid te leezen. Maar deze Koning stelde ze in handen van eenige persoonen van zyn Hof, welke zeer verbonden zynde aan de belangen van de Roomsche Stoel, hem zeiden, dat deze boeken vol van kettersche stellingen waren; hoewel zy ze in waarheid niet eens hadden willen leezen. Deputatie van Hendrik aan de Koning van Schotland. *Ziet Buchanan.*

Hendrik had een byzonder inzicht in de zending der gemelde twe Heeren. Hy trachtte den Koning van Schotland te brengen tot het gezag des Paus te vernietigen; en om hem zyn voorstelling te smaakelyker te maaken, verzocht hy hem een byeenkomst, aanbiedende

 hem

hem zelfs de Princes Maria zyn Dochter, en de hoedanigheden van Hertog van Jork, en Lieutenant Generaal van Engeland. Maar de Koning van Schotland wierd hier van afgewend door zyn Geestelykheid, welke hem ried, liever de Dochter van Francois de I. te trouwen. Deze raad had zo veel vermogen op hem, dat hy zich terstond na Vrankrijk begaf, daar zyn bruiloft met Magdalena gehouden wierd op den eersten dag van January des jaars 1537. Dit huwelijk was echter van een korte geduurzaamheid; want de Princes, die sedert lange tyd aan een borstkwaal had gaan kwynen, stierf kort na haar aankomst in Schotland. Al de wereld beklaagde haar, behalven de Geestelykheid, welke vreesde dat zy, opgetrokken zynde aan het Hof der Koningin van Navarre, haar Man mocht wikkelen in het voorneemen van de Reformatie der Kerk t'onderneemen.

Huwelijk tusschen den Koning van Schotland, en de Dochter van Francois de I.

Zyn twede Huwelijk.

Een ander huwelijk volgde wel haast op dit. De Koning Jakob erinnerde zich, Maria de Guise aan het Fransche Hof gezien te hebben; en zynde'er zeer wel over vernoegd geweest, vaardigde hy den Kardinaal Baiton af, om haar van zynen wege te gaan verzoeken. De Geestelykheid van Schotland was zo verheugd over dit twede huwelijk, als het eerste haar angst had gebaard. Daar was ook in Europa geen Huis, 't geen meer ter believen der Pausen stond, als dat van Guise. Dit alles hielp niet weinig tot het lyden der Reformateurs te vermeerderen. De Koning zelve, hoewel hy minder vooringenomen was als zyn Onderzaaten, hield zich echter zo vast aan d'oude Religie, dat hy de geenen, welke zich daar van afzonderden, geweldaadiglyk vervolgde.

Den 28 May.

Daarenboven was hy begeerig na geld. Zijn overmaatige kosten hadden hem uitgeput: zijn vermaakelijkheden kostten hem veel: hy had vier heerlijke Paleizen gesticht, voor een Koningrijk als het zijne, en voor een eeuw als die: eindelijk, hy was belaaden met een aanmerkelijk getal van natuurlijke Kinderen. Alle deze dingen hem aanporrende om zijn koffers te vullen, sloegen de twe voornaamste partyen van 't Hof, ieder om 't zeerst, hem de middelen voor om daar toe te geraaken. d'Adel vertoonde hem, aan d'eene kant; dat d'Abdyen zeer rijk waren; en dat, zo hy zijn Oom wilde navolgen, hy zijn inkomst de drie vierde deelen vermeerderen, en zijn Kinderen in een zeer goede staat zou stellen. De Geestelijken verzekerden hem, aan d'andere kant; dat, zo hy een naauwkeurig onderzoek na de Ketters liet doen, hy rijke lieden onder hen zou vinden, welker goederen hy rechtmaatiglijk zou konnen verbeurd maaken; en dat

deze

deze verbeurdmaakingen hem jaarlijks 100000 rijkdaalders zouden opbrengen; dat, wat zijn Kinderen belangde, hy die gemakkelijk kon verzorgen, met hen goede Priooryen en Abdyen te geeven.

De Geestelijken beloofden zich, met den Koning deze raad te geeven, dat, zo hy ze volgde, 't eigen belang van dezen Vorst, en dat van zijn Kinderen, hen altemaal noodzaaken zou de rechten der Kerk kloekmoediglijk te verdedigen. By deze redenen voegden zy een andere betrachting, dat, zo de Koning d'oude Religie verdedigde, hy zich een machtige party in Engeland zou maaken, en verkoozen worden tot Hoofd van het verbond, 't welk de Paus en de Keizer toenmaals trachtten tegens Hendrik op te rechten.

Deze raad, die geholpen wierd van d'aanhoudingen der Koningin, een deugdsaame en wijze Vorstin, maar al te yverig voor het Roomsche Hof, wierd van den Koning aangenomen. Hy gaf Abdyen aan vier zijner Zoonen, vierde de wreedheid der Geestelijkheid den toom, en deed een Commissie vervaardigen aan de Ridder Jakob Hamilton, natuurlijke Broeder des Graafs van Arran, en getrouwe slaaf van des Geestelijkheidts willen, om te procederen tegens alle de geenen, welken men van kettery verdacht. Veele van hen wierden gedagvaard voor de Bisschoppen, die in den jaare 1539 te Edimburg vergaderden. Daar waren'er negen, die afsweering deeden: men verbande'er een groot getal: en vyf wierden ten vuure gedoemd, en voor het Kasteel verbrand. 't Waren *Forrestier*, Edelman; *Simpson*, wereldlyk Priester; *Killon* en *Beverage*, Monniken; en *Forest*, reguliere Kanonnik. Deze laatste predikte zonder ophouden, een zeer zeldsaam voorbeeld in die tyd. Op zekere dag deed de Bisschop Dunkalde, daar hy onder stond, hem haalen; en na hem bestraft te hebben over dat hy zo dikwils predikte, voegde hy'er by, *dat, als hy een goede Epistel, of een goed Evangelie vond, 't geen de privilegien en de rechten der H. Kerk onderstende, hy alsdan daar over kon prediken, zonder zich met het overige te bekommeren.* De Kanonnik antwoordde hem, *dat hy het Oude en het Nieuwe Testament geleezen had, zonder'er noch een kwaade Epistel, noch een kwaad Evangelie, in gevonden te hebben.* Maar de Bisschop voerde hem daar op te gemoet, *dat hy, God dank, veele jaaren geleefd had, zonder noch het Oude, noch het Nieuwe, te kennen; dat hy zich met zyn Pontificaal, en met zyn Brevier, vernoegde; en dat, zo Forest zich vreemde kuuren in 't hoofd wilde brengen, hy'er berouw*

af zou hebben, als hy'er geen raad meer toe zou weeten. 't Antwoord van Foreſt was, *dat hy volkomentlijk voorgenomen had, te doen 't geen hy geloofde zyn plicht te zyn, zonder zich te bekreunen met de gevaaren die hem dreigden.* Men ziet daar uit, met welk een woede de Geeſtelykheid zich dompelde in d'onweetendheid, en de ſuperſtitie.

't Zelve jaar was doodelijk aan een Minderbroeder, Rouſſel geheeten, en aan een Jongman van achtien jaaren, Kennedy genaamd. Men ſleurde hen beiden voor den Aardtsbiſſchop van Glasgow, een geleerd en gemaatigd Prelaat, die de wreedheid niet goed en keurde, en by den Koning in groot aanzien was, hebbende zyn Leermeeſter geweeſt: maar de dreigementen der andere Biſſchoppen dwongen hem een gantſch ander beleid te neemen. In 't eerſt hadden de jeugd en de vreeſachtigheid van Kennedy hem het voorneemen doen opvatten van door d'afſweering zyn leven te behouden; maar op 't oogenblik zelve dat hy voor zyn Rechters verſcheen, vermaande Rouſſel hem zo wel tot volſtandig te blyven, dat hy, vol van kracht en vreugde, op de kniën viel, en deze woorden voortbracht: (,,) Heere, wat ,, zyn uw barmhertigheid en uw liefde voor een rampzalige verwon- ,, derenswaardig! In het oogenblik dat ik my bereid om u te verzaa- ,, ken, en om uw Zoon, myn Zaligmaaker, te verzaaken, ſtrekt ,, gy uw hand uit, om my uit de hel te trekken; en gy geeft my daar ,, en boven een gantſch godlyke vertrooſting, die de godlooze ver- ,, ſchrikkingen, daar myn ziel door gedrukt wierd, doet verdwy- ,, nen. Ik trots tegenwoordig de dood: dat men my doe 't geen men ,, wil: 'k dank myn God, ik ben gereed. Daar was toen een zeer lang diſpuit tuſſchen den Minderbroeder en de Godtsgeleerden, welke by den Aardtsbiſſchop waren; maar deze eindelyk ziende, dat men niet na hem hooren wilde, en dat men hem niet en antwoordde als met ſmaadredenen, en ſpotternyen, ſweeg hy ſtil, na den Rechters deze verwyting gedaan te hebben: *Ziet hier tegenwoordig d'uur, en de macht der duiſterniſſen: gy zijt gezeten in den Vierſchaar, om ons t'oordeelen; en wy worden onrechtvaardiglijk veroordeeld: maar de dag zal komen, dat onze onnozelheid geopenbaard zal worden; en dat gy uw verblinding zult erkennen, hoewel met een eeuwige ſchaamte: vervolgt, en vervult de maat uwer miſdaaden.* Deze woorden brachten den Aardtsbiſſchop in een groote verbaaſdheid. Hy zei tot de geenen, die rondom hem waren, dat al te groote ſtrafheid in deze ont-

ontmoetingen de Kerk meer nadeels deed, als men wel geloofde; en dat, wat hem belangde, hy van gevoelen was, dat men de twe beschuldigden behoorde te laaten leeven, en op een andere manier te straffen. Maar deze lieden riepen, dat hy geen vriend van de Kerk en was, zo hy het beleid der andere Prelaaten niet na en volgde. Men voegde'er eenige dreigementen by, die hem eindelijk deeden besluiten om het vonnis uit te spreeken. Roussel en Kennedy, aldus ten vuure veroordeeld, ontfingen de dood met zulk een blijdschap en standvastigheid, dat het volk'er door getroffen, en bewoogen wierd. Roussel versterkte Kennedy, den medgezel van zijn lijden. *Mijn broeder*, zeid'hy hem, *laat u door de vrees niet bevangen: de geen, die in ons werkt, is krachtiger, als die in de wereldsche menschen werkt: de smerten, welken wy hebben te lijden, zullen niet lang duuren; maar de vreugde, en de vertroosting, die daar op moeten volgen, zullen geen einde hebben: de dood kan ons niet vernietigen, dewijl ze zelve vernietigd is door den geen, om wiens wille wy ze lijden: laat ons maar trachten ten Hemel in te gaan langs d'enge weg, langs de welke de Zaligmaaker alreedts voor ons gegaan heeft.* 't Veld der Kerk, aldus besproeid met het bloed van verscheidene Martelaaren, bracht weinig tijdts daar na een rijken en overvloedigen oogst voort.

De vermaarde Buchananus vond zich gewikkeld in het zelve gevaar als veele anderen. De Geestelijken, verbitterd wegens de schimpschriften welken hy tegens hen geschreeven had, deeden hem in de gevangenis zetten; en gelijk de Koning al de wereld aan hen overliet, zou deze groote man ongetwijfeld tot d'uiterste straf veroordeeld zijn geworden, zo hy de behendigheid niet en had gehad van uit zijn kerker t'ontvluchten. Hy verliet vervolgens het Koningrijk, en leefde twintig jaaren in ballingschap, in de vreemde landen, daar hy genoodzaakt was school te houden, om te konnen leeven. Maar deze geringe bediening deed hem niets van de grootheid zijner ziel verliezen. Men ontdekt in zijn schriften al de schoonheid, en alle de bevalligheden van d'oude taal der Romeinen; en ook noch een verhevenheid van geest, en een wakkerheid van inbeelding, welke alles, 't geen men vind in Bembus en in d'andere Italianen, die de laatste eeuw zo yverig zag om de zuiverheid dezer taal te herstellen, ver te boven gaan. Dezen volgden Cicero maar swakkelijk na: maar de stijl van Buchananus is manlijk, natuurlijk, en daarenboven verzeld met zo

Gevaar van Buchananus.

verstandige overdenkingen, over alle zaaken, dat men hem niet zonder reden voor den beste en den doorluchtigste van onze hedendaagsche Schrijvers houd.

Zodanig was toen ter tijd de staat van Schotland, welke het my noodzaakelijk gedocht heeft t'ontvouwen. Zo ik my hier in een weinig van mijn onderwerp afgewijderd heb, 'k hoop dat men my deze uitwerking van mijn genegentheid tot mijn Vaderland vergeeven zal. Laat ons nu 't gevolg van onze Historie hervatten.

Wy hebben Hendrik gelaaten, gaande na Jork, met zijn be-
1541. minde Koningin. Zo haast als hy in deze stad gekomen was, deed hy afkondigen, dat de geenen, die door d'onrechtvaardigheid zijner Ministers onderdrukt waren, daar over aan hem zelve, of aan zijn Raad, zouden klaagen, en dat zy voldoening zouden genieten. 't Oogmerk van deze verklaaring was, alle de voorgaande wanordeningen op Kromwel te werpen, en het Volk aldus een beter geregelde Regering te doen verhoopen. Maar deze Vorst was niet zo haast weer te Londen gekomen, of hy vond 'er 't onderwerp van een nieuwe droefheid. Hy was zo wel voldaan over de Koningin, dat, gaande op Allerheiligendag ter Communie, hy plechtiglijk dankzeggingen aan God deed, over dat hy gelukkig met zijn Princes leefde, en dat hy zich zelve gesteld vond om dit zoet leven lange tijd te leiden. Hy bad zelfs zijn Biechtvader, hem in deze daaden van erkentenis en godvruchtigheid te helpen. Maar al zijn vreugd verdween des anderendaags, toen d'Aardtsbisschop van Kantelberg hem van het kwaad leven der Koningin kwam verwittigen. Kranmer was 'er af onderrecht geduurende de reis van het Hof na Jork. Eenen Lassels openbaarde hem, dat hy zijn Zuster, een oude Huisgenoot des Hertogs van Norfolk, onder wiens oogen de Koningin opgetrokken was geweest, had hooren zeggen, dat deze Vorstin onkuisch was; dat eenen Francois Dierham, en eenen Mannok, verscheidene maalen by haar geslaapen hadden. Hy verhaalde 'er hem wijders schandelijke omstandigheden af, die hier geen plaats mogen hebben. d'Aardtsbisschop maakte deze zaak terstond bekend aan de Kancelier, en aan andere Raadtsheeren van Staat, die te Londen waren. Altemaal beslooten zy, dat Kranmer 'er den Koning af verwittigen moest: maar niet weetende, op wat wijs zodanig een taal tegen hem te voeren, maakte hy een memorie af, welke hy in de handen van dezen Vorst stelde. De verbaasdheid en de belemmering van Hendrik

't Kwaad leven der Koningin word ontdekt.

drik waren uitsteekend. Zijn liefde voor Katharina deed hem in't eerst gelooven, dat het een lastering was. d'Aardtsbisschop zag zich thans gedreigd met een schrikkelijke ongenade; want zo men d'onkuisheid der Koningin niet beweezen had, was hy verlooren. De Koning opende zich hier over aan eenigen zijner Raadtsheeren; voegende 'er by, dat hy 'er niets af geloofde, maar dat hy de zaak met een zeer groote geheimheid wilde onderzoeken. De Bewaarder van het klein zegel wierd dan na Lassels gezonden; en hebbende hem ondervraagd, vond hy hem standvastig in zijn eerste woorden. Hier van daan trok hy na de Provincie van Sussex, daar de Zuster van dezen man woonde; en ziende, dat zy bevestigde 't geen haar Broeder gezegt had, deed hy Dierham en Mannok by de kop vatten, hoewel onder andere voorwendingen. In hun ondervraaging beleeden zy niet alleenlijk de daaden, daar men hen om aangevat had, maar ook 't geen men voornaamelijk van hen wilde weeten. Zy openbaarden, ten dezen opzichte, verscheidene omstandigheden, welke deeden oordeelen, dat de Koningin niet en vreesde ontdekt te worden, en dat zy alle zedigheid de schop had gegeeven, hebbende tot drie Vrouwen tot getuigen van haar onkuisheden gehad. Op deze tijding gaf de Koning zich over aan een diepe droefheid; en vervolgens hoorde men hem zijn lot beklaagen. Zelfs verzelde hy zijn klachten met een vloed van traanen. Ondertusschen stuurde hy den Aardtsbisschop van Kantelberg, en eenige andere Raadtsheeren, om de Koningin t'ondervraagen. Zy ontkende in 't eerst de zaaken, daar men haar mee beschuldigde; maar ziende, dat alles ontdekt was, deed zy haar verklaring, en tekende ze. Daar waren groote schijnbaarheden, dat zy dit schandelijk leven meende te vervolgen; dewijl ze Dierham, en een der Vrouwen die dezen handel geweeten had, in haar dienst had genomen. Noch waren 'er krachtige vermoedens tegens een, Kulpeper geheeten, dien de Vrouw van Rochefort des avondts ten elf uuren in Katharinas Kamer had doen treden, en die daar gebleeven was tot des morgens ten vier uuren. De Koningin had hem beschonken met een goude keten, en een zeer kostelijke muts. 't Was in de tijd dat de Koning te Linkoln was. Kulpeper beleed alles, en wierd, met Dierham, ter dood verweezen. Anderen, die kennis van deze misdaaden gehad, en ze niet geopenbaard hadden, wierden tot een eeuwige gevangenis gedoemd. Dit ongeval verplichtte den Koning, zijn Parlement te vergaderen.

1541.

Zy bekend, schuldig te zijn.

1542. d'Opening der zittingen geschiedde op den 26 January; en de nieuwe Bisschoppen van Westmunster, van Chester, van Peterburg, en van Glocester, wierden daar toe ontbooden. Mylord Kromwel had ook zijn brief, om 'er te verschijnen; ondertusschen zie ik in de Boeken niet, dat hy in zijn eer hersteld was, daar zijns Vaders straf hem af beroofd had. Twaalf dagen daar na, vermaande de Kancelier het Hooger Huis, te betrachten de staat, daar het kwaad beleid der Koningin den Koning in wierp. Hy zei noch, dat, om de klachten en morringen hier over te voorkomen, de Heeren gebeden wierden, Katharina door Gelastigden uit hun ligchaam te doen ondervraagen. d'Aardtsbisschop van Kantelberg, den Hertog van Suffolk, de Graaf van Southampton, en de Bisschop van Winchester, wierden dan genoemd, om haar te gaan examineren; maar men weet niet, wat de verklaaring, die zy hen deed, behelsde: want de Boeken, en haar Vonnis, melden alleenlijk, dat zy de zaaken, daar men haar mee beschuldigde, beleed. Wyders hebben wy 'er geenige byzonderheid af.

Nieuwe houding des Parlements.

't Bescheid dezer Commissarissen gehoord, d'eerste processen gezien, en de bewijzen geëxamineerd zijnde, gaven de twe Huizen des Parlements vonnis tegens de Koningin.

Verwijzing van Katharina.

„ In dit vonnis bad het Parlement den Koning, zich over zijn on„ geluk niet al te zeer te bedroeven, en den geenen, die tegens de „ Koningin gesproken hadden, zulks te vergeeven. Hier na vertoonde „ het: dat Katharina Dierham, en een Vrouw die getuige van hun schan„ delijke handel had geweest, in haar dienst had genomen: dat zulks „ genoegsaam te kennen gaf, dat haar voorneemen geweest had, altijd „ op die zelve wijs te leeven: dat zy ten anderen, geduurende de „ nacht, en op een onbehoorlijke plaats, geheele uuren met Kul„ peper had doorgebracht. Dit vastgesteld zijnde, bad het Parlement „ den Koning, te bewilligen, dat de Koningin en haar Medeplich„ ters, onder anderen de Vrouw van Rochefort, 't werktuig van „ haar ongeregeldheden, vervolgd wierden om misdaad van gekwet„ ste Majesteit; en dat Katharina, en de Vrouw van Rochefort aan „ den halze wierden gestraft. Men voegde 'er by; dat de Koning kon „ zich d'ongeneuchte niet aandoen van een diergelijk vonnis in eigen „ persoon goed te keuren; en dat opene brieven, ondertekend „ met zijn hand, en gezegeld met het groot zegel, daar genoeg toe „ zouden wezen. 't Parlement bad hem eindelijk, goed te vinden, „ dat de Hertogin Douairiere van Norfolk, de Graavin van Bridgewa-

„ ter,

„ ter, Mylord Wilem Howard, en zijn Gemalin, de vier Mannen, 1542.
„ en de vijf Vrouwen, die alreedts volgens het gemeen recht vervolgd hadden geweest, uitgezondert de Hertogin en de Graavin, veroordeeld wierden, om dat zy van d'ongeregeldheden der Koningin kennis gehad, en 'er niets af gezegt hadden.

In 't eind van dit vonnis was een clausul, of een byzondere, en zeer gewichtige Wet. 't Parlement verklaarde 'er verraaders van de Staat, en doemde 'er ter dood, alle de geenen die kennis hadden van d'ongeregeldheden eener Koningin, en het niet terstond openbaarden; alle Dochter, welke de Koning van Engeland voor maagd trouwende, en het niet en zijnde, hem daar niet af verwittigde; alle Koningin van Engeland, en alle Princes van Walles, die zich liet bekruipen; alle man die 'er den minnaar aan maakte, 't zy schriftelijk, mondeling, of door tusschenspreekers; mitsgaders allerhande persoonen, die 'er hen toe aanporden, of'er hen behulpsaam in waren. Eindelijk, dezelve Wet doemde tot de straffen, verordend voor de Heelders der misdaaden van Staat, alle de persoonen, die weetende dat een Dochter, welke de Koning voor maagd zou trouwen, zulks waarlijk niet en was, den Koning daar geen bericht af en gayen.

Zy word onthalsd, met de Vrouw van Rochefort.

Hendrik dit vonnis door opene brieven bevestigd hebbende, wierden de Koningin, en de Vrouw van Rochefort, den 12 February op de plaats van den Tour onthalsd. Deze Vorstin beleed op het schavot, dat zy voor haar huwelijk met den Koning niet wel geleefd had; maar zy betuigde aan Doctor White, die naderhand Bisschop van Winchester wierd, dat zy t'eenemaal onschuldig was aan de misdaad, daar men haar mee beschuldigde, van de koets haars Mans bezoedeld te hebben. Zy riep hier af God en d'Engelen tot getuigen, en stelde 'er haar zaligheid voor te pand. Wat'er áf zy, haar voorgaande ongeregeldheden waren een groot vooroordeel tegens het overige van haar leven. Belangende de Vrouw van Rochefort, een ieder aanmerkte in haar straf de rechtvaardige wraake Godts, die haar strengelyk strafte, om dat ze met alle kracht geholpen had tot de dood van haar Echtgenoot, en van Anna van Boelan. Ten anderen, al de wereld erkennende, wat vrouw zy geweest was, gevoelde men zich geneigd om een beter gevoelen van deze twe persoonen op te vatten, waar van haar jaloezy, en haar listen, den ondergang veroorzaakt, of immers bevoorderd hadden. Zy had de vier laatste Koninginnen gediend in de hoedanigheid van Bedjuffer; een eer, welke men ziet dat ze niet waardig was.

Oordeelen over dit Vonnis.

Maar

1542. Maar veele lieden aanmerkten, als een uitsteekende wreedheid, de strafheid des Konings tegens Katharinas Maagen: want in der daad, hy beschuldigde hen alleenlijk van hem niet bekend gemaakt te hebben het kwaad leven, 't geen deze Dochter geleid had, eer zy hem trouwde. Men zei, dat zodanig een geheim aan hem openbaaren, geweest zou hebben tegens de natuur handelen, en t'ontijde een Huis haar eer beneemen. Zo d'oude Hertogin van Norfolk, die des Koningins Grootmoeder was, en haar van haar kindtsheid af opgetrokken had, aan de Koning had verklaard, dat de Dochter, welke hy trouwen wilde, een schandelijk leven had geleid, zou zy een t'eenemaal ongehoorde zaak hebben gedaan. Men voegde 'er by, dat niemand als een Vorst van Hendriks gesteldheid bekwaam was om lieden zo strengelijk te straffen, ter oorzaak dat zy in zodanig een gelegentheid dicht geweest hadden. Maar hoe streng het vonnis ook was, de Koning bewees genade aan de Hertogin, en aan de meesten der Medestanders, waar van 'er echter eenigen in de gevangenis bleeven, na dat 'er d'anderen uit gegaan waren.

Mylord Herbert zegt kwalijk, dat dit gedaan wierd door een byzondere Wet. Hy heeft gesproken op de goede trouw van Hall, en had het Boek niet gezien.

Maar in 't algemeen, de laatste clausul van het Vonnis, welke een Dochter verplichtte, als zy haar eer verlooren had, en dat een Koning haar ten huwelijk begeerde, zelve haar schande t'openbaaren; deze clausul, zeg ik, wierd uitsteekend tirannisch en haatelijk gevonden. De reden 'er af is, dat ze een Dochter daar toe bracht, om of haar schande t'openbaaren, of zich in een gestadig gevaar te stellen van ter dood verweezen te worden; inzonderheid zo 't een Vorst van Hendriks inborst was, die haar getrouwd had. Dit beschikte aan eenige scherpe en onrechtvaardige spotters een schempscheut tegens de jonge Juffers. Zy zeiden, dat 'er geen Dochter in Engeland was, welke de Koning kon doen bewilligen in hem te trouwen; en dat de noodzaakelijkheid, en niet zijn verkiezing, hem zijn Kroon op het hoofd van een Weduwe had doen zetten. Maar deze clausul wierd in het eerste Parlement, gehouden onder Eduard de VI. herroepen.

Wet, die den Koning de vernietiging der Gasthuizen, enz. verlicht.

In het zelve Parlement, in het welk men Katharina Howard veroordeelde, deed men Hendrik noch een goede dienst. Men baande hem de weg, om zich in 't bezit te stellen van de Collegien, de Gasthuizen, en alle d'andere diergelijke Gestichten, die in zijn Koningrijk waren. Zijn Ministers hadden onder de hand acht

achtRegenten, of Bewindhebbers dezer plaatſen, verplicht, de zelven aan hem af te ſtaan: (a) maar men had nooit verder konnen gaan, ter oorzaak der byzondere inſtellingen van de meeſten dezer Geſtichten, die op zodanig een wijs gemaakt waren, dat een Regent, of Bewindhebber, daar niet volkomentlijk over kon ſchikken, zonder de bewilliging van het gantſche Huis. Nu was het geen klein werk, zo veel ſtemmen te winnen. De Koning deed dan deze byzondere inſtellingen verbreeken, en verklaaren, dat in 't toekomende geen lid van deze plaatſen genoodzaakt zou wezen d'onderhouding daar af te ſweeren. 1542.

(a) *Hun afſtanden waren vervangen in de zelve forme, als die der Abdyen, en zijn noch heden in wezen.*

Verhaal van 't geen in de Vergadering der Geeſtelijkheid omging.

De Geeſtelijkheid was in die tijd vergaderd; en 't geen Fuller tot het jaar 1540. brengt, behoort tot dit, gelijk wy alreedts aangemerkt hebben. d'Eerſte zaak, welke men deed, was t'examineeren de nieuwe overzetting des Bijbels, en eenige Biſſchoppen te noemen, om ze na te zien; want verſcheidene perſoonen klaagden 'er geweldig over. 't Was ook 't openbaar gebruik der Schriftuur, 't geen d'aanhangers der oude Religie 't meeſt kwelde, en ontroerde. Zy zagen wel, van het oogenblik af dat men hen de kennis der Heilige Boeken tegen zou ſtellen, dat hun aanſlagen niet gelukken zouden. Ondertuſſchen, gelijk zy Hendriks willen niet opentlijk dorſten beſtrijden, gelootden zy, dat hun kortſte weg zou wezen, deze overzetting te doen doemen, als vol van fouten, en ter zelve tijd een netter te belooven, die nimmermeer te voorſchijn zou komen, of immers niet als na veele langwijligheden, en uitſtellingen. De Biſſchop Gardiner had daarenboven noch een ander gantſch byzonder oogmerk. Hy vond zo veel majeſteits in verſcheidene woorden van het Nieuwe Teſtament, dat hy niet en begeerde, dat men ze overzettede; willende daarentegen, dat men ze in d'overzetting behield: en hy toonde 'er aan de Vergadering een honderd ſtuks. 't Oogmerk van dezen Prelaat was zichtbaar. Hy pretendeerde, zo hy het Volk van een overzetting des Bijbels niet kon berooven, haar 'er een te geeven zo vol van Latijnſche woorden, dat ze haar byna alzo onverſtaanlijk zou wezen, als het Origineel. De twintig eerſten der gedachte woorden waren dezen: *Eccleſia*, *Pœnitentia*, *Pontifex*, *Ancilla*, *Contritus*, *Olocauſta*, *Juſtitia*, *Juſtificatio*, *Idiota*, *Elementa*, *Baptizare*, *Martyr*, *Adorare*, *Sandalium*, *Simplex*, *Tetrarcha*, *Sacramentum*, *Simulachrum*, *Gloria*. Zijn meening was voor

De vyanden der Reformateurs trachten d'Engelſche Bijbel te doen ſmooren.

al

1542. al aanmerkelijk in het gebruik, 't geen hy dacht te maaken van het woord *Simulachrum*. Hy wilde het Volk daar door beletten, te bemerken de tegenstelling, die gevonden word tusschen de leere des Euangeliums, en die der Roomsche Kerk, betreffende de Beelden. Nu, het middel om deze tegenstelling verholen te houden, was, de wereld door Barbaarsche woorden te verdooven, en de Schriftuur te vermommen in de plaatsen, welke de dienst der Beelden bestrijden. Fuller zegt niet, hoe deze voorstelling aangenomen wierd: maar d'Aardtsbisschop van Kantelberg wel oordeelende, dat de Geestelijkheid d'eerste overzetting des Bijbels doemen, of door gezochte langwijligheden onnut zou maaken, perste hy den Koning aan, om de twe Universiteiten tot het examen van de zelve te noemen. De Bisschoppen waren zeer kwalijk voldaan, toen d'Aardtsbisschop hen des Konings meening hier over te kennen gaf. Zy antwoordden; dat de twe Academien sedert eenige tijd zeer ontaart waren; dat derhalven het examen van een zo gewichtig werk aan hen minder gesteld moest worden, als aan het gantsche ligchaam der Geestelijkheid, in het welk de geleerdste mannen des Koningrijks vergaderd waren. Maar d'Aardtsbisschop voerde hen daar op te gemoet; dat hy des Konings orders zou gehoorzaamen, en de zaak aan de twe Universiteiten stellen. Op deze verklaaring deeden 'er alle de Bisschoppen, uitgezondert die van Ely en van S. David, hun betuigingen tegen: en byna op het zelve oogenblik gaf Hendrik oorlof aan de Vergadering.

Eenige tijd na de scheiding der Geestelijkheid, gaf Bonner een Mandement, zo weinig overeen komende met zijn gevoelens, en met zijn aart, dat buiten twijfel een ander het opgesteld had; en de Koning verplichtte hem het zelve in 't licht te geeven. Men zal het vinden in onze Verzameling. 't Is van het 34 jaar dezes Vorsts, zonder datum, noch van de maand, noch van de dag. Ziet 'er hier het extract af.

Mandement van Bonner.

Ziet onze Verzameling No. 83.

1. „De Bisschop beval aan allerhande persoonen, Hendriks Ordonnantien te gehoorzaamen.

2. „Hy belastte den Geestelijken, alle dagen een Capittel van „de Bijbel te leezen, met d'uitlegging of de verklaaringen van „eenigen goedgekeurden Leeraar, en het zelve wel in hun ge„heugenis te drukken, om 'er rekenschap af te konnen geeven, „'t zy

„ 't zy aan hem, of aan de geenen die hy daar toe zou noemen. 1542.
3. „ Hy beval hen noch, te leezen het boek van d'*Onderwijzing*
„ *eens Christens*, uitgegeeven door de Bisschoppen.
4. „ Hy beval aan alle de geenen, welke in hun Beneficien hun
„ verblijf niet konden houden, hem Stedehouders te brengen, op
„ dat hy hen konde examineren, of door zijn Officieren doen exa-
„ mineren.
5. „ Hy vermaande hen, hun Parochiaanen dikwils voor te hou-
„ den, dat ze niet heimelijk huwelijken zouden ingaan.
6. „ Hy beval hen ook, geenige persoonen te trouwen, die al-
„ reedts in den band des huwelijks hadden geleefd, zo ze geen goe-
„ de verzekeringen hadden van de dood des eersten Mans, of der eer-
„ ste Vrouw.
7. „ Hy perste hen, t'arbeiden aan d'onderwijzing van de kin-
„ deren hunner Parochiaanen, en te bezorgen dat ieder van hen kon-
„ de leezen, ten einde hen vervolgens in staat te stellen van hun Re-
„ ligie te leeren, God wel te bidden, en heiliglijk te leeven.
8. „ Hy wilde ook, dat zy zich bevlijtigden om de vyanden te
„ verzoenen, en dat zy hun kudde tot een goed voorbeeld verstrek-
„ ten.
9. „ Hy verbood hen, de Communie te geeven aan de geenen, die
„ zich niet tegen hun eigene Priesters gebiecht hadden.
10. „ Hy beval hen, niet toe te laaten, dat het Volk op zondag,
„ of heilige dagen, geduurende de dienst in de herberg ging, of haar
„ tijd met speelen toebracht, in plaats van in de Kerk te zijn.
11. „ Hy belastte hen, twe maalen in de drie maanden aan het Volk
„ te verklaaren de zeven Doodzonden, en de tien Geboden.
12. „ Hy verbood aan alle de Priesters, in een ander, als hun ge-
„ woonlijk gewaad, uit te gaan.
13. „ Hy belastte hen, niet toe te laaten aan een Priester de Mis te
„ doen, eer zy zijn Verlofbrief gezien hadden.
14. „ Men beval hen, het Volk te vermaanen, zich t'onthouden
„ van godtslasteringen; van allerhande vloeken: gedaan by eenig ge-
„ deelte van des Zaligmaakers ligchaam; van achterklap, van laste-
„ ring, van overspel, van hoerery, van gulzigheid, en van dronken-
„ schap. Zelfs belastte men hen, de geenen, welken zy aan deze mis-
„ daaden schuldig zouden vinden, in 't gerecht te vervolgen.
15. „ Men verbood den Priesters allerhande ongeoorlofde spellen,

1542. „ mitsgaders in wijn of bierherbergen te gaan, uitgezondert in een „ dringende noodzaakelijkheid.

16. „ Men verbood hen, te dulden, dat 'er Comedien, en andere „ Toneelspellen, in de Kerken vertoond wierden.

17. „ Men beval hen, geen Predikatien te doen, die in de twe of „ drie laatste eeuwen gedaan waren: zich in tegendeel te bevlijtigen „ om in hun Sermoenen het gantsche Evangelie, en de gantsche Epi- „ stel van die dag, te verklaaren; volgende daarin eenigen van d'En- „ gelsche Kerk goedgekeurden Leeraar: voornaamelijk te staan op de „ plaatsen, welken zy bekwaam oordeelden om in het hert der Vol- „ keren op te wekken het voorneemen van goede werken te doen, en „ God te bidden: 't gebruik der ceremonien uit te leggen: de spotte- „ ryen zorgvuldiglijk te vermijden: d'uitsteekendheid en schoon- „ heid der deugd met wijsheid en minzaamheid te verheffen, en de „ haatelijkheid der zonde op 't lelijkst af te schilderen: ook een ver- „ klaaring te geeven van de gebeden, die op den dag der prediking vie- „ len, op dat het Volk eendrachtiglijk, en met de zelve genegent- „ heid, God konde aanroepen: 't gebruik der Mis, gelijk ook dat der „ Sakramenten, in 't byzonder t'onderwijzen: geen fabeltjes, noch „ zelfs geen historien, daar zy niet een goeden Auteur toe hadden, te „ verhaalen: in 't eind van ieder Sermoen de wezendlijkheid der ver- „ handelde materien in weinige woorden te geeven.

18. „ Men verbood hen, te dulden, dat eenig Geestelijk persoon, „ beneden de waardigheid van Bisschop, predikte, zonder het verlof „ des Bisschops, of des Konings.

Manier van prediken dier tijden.

Deze regelen geeven ons genoegsaam te kennen den aart van die eeuw; inzonderheid, zo men, in plaats van dit extract te leezen, de zelven in hun volkomene uitgestrektheid examineert. Zy toonen ons, onder andere dingen, de manier welke men de Predikers wilde doen aanneemen, en houden. Want voor de Reformatie waren 'er weinig Sermoenen geweest, als geduurende de Vasten; zijnde de Predikatien der heilige dagen meer lofredenen, als iets anders; en hebbende de meeste Predikers gemeenlijk geen ander oogmerk, als de Reliquien, welken zy bezind hadden, met pracht te verheffen. 't Was dan in de Vasten, dat men plechtiger en deftiger Sermoenen had. Alsdan stelden de Bedelmonniken, die zich in deze tijd van vasten en strengheid voornaamelijk deeden gelden, al hun welspreekendheid in 't werk, om het Volk te beweegen. Hun redenen

waren

waren in der daad beweegende, maar ook vol van gemaaktheid. Ten anderen dachten zy byna alleen, om eenige ordonnantie der Kerk te doen aanmerken; by voorbeeld, d'instelling der Vasten, der doodingen, en van verscheidene even zeer bekrachtigde gebruiken, om de godvruchtigheid van een blinde menigte op te wekken, en d'aalmoessen en offeranden des volks na 't Klooster te lokken. Hierom wierden de Bedevaarten en d'Aflaaten gepreezen, en de Kassen en Reliquien der Heiligen kostelijk opgesmukt. Maar men droeg geen zorg om aan 't Volk te vertoonen de gruwelijkheid der zonde, d'uitsteekendheid der heiligheid, noch d'onbegrijpelijke liefde van Jesus Christus, welke uit haar zelve den menschen gehoorzaamheid aan de wetten des Euangeliums inboezemt. Op deze wijs bracht men in de herten een yver voort, daar men in 't gevolg mee leefde zo als men 't goed vond, meer als men 'er een waarachtige bekeering in voortbracht. Daarenboven vermengde men een zo groote menigte van fabelen met de waarheid der Religie, dat het belagchelijk was. Deze vermenging had de gantsche masse des Christendoms zodanig verdurven, dat 'er een groote onderscheiding van nooden was, om het waar uit het valsch t'erkennen; en een groote moeite, om de vooroordeelen, die de Religie benevelden, te doen verdwijnen. Dit deed, dat de Reformateurs zich beyverden, om aan het Volk deze kennis van de gronden des Christendoms te geeven, welke het noch niet en had gehad. Dit was ook voornaamelijk d'oorspronk des verwonderlijken yvers, waar mede zo veel lieden de nieuwe Predikers volgden. Waarlijk, men zal vinden, dat deze eerste Predikers de geenen, die tegens hen strijdig waren, bywijlen op een onbehoorlijke wijs handelden: maar zo men weet, hoedanige lieden de Monniken, en d'andere Geestelijken van de Roomsche party waren, zal men gelooven groote redenen te hebben, om deze vervoerdheden t'ontschuldigen. In der daad, de Reformateurs hadden reden om tegens hun vyanden verbitterd te wezen; hoewel men niet loogchenen kan, dat de geheugenis van de wreedheden der Geestelijkheid met hun yver vermengd zy geweest. Voor het overige, onze Zaligmaaker hekelde de geveinsdheid, en de bedriegeryen, der Schriftgeleerden en Pharizeen met een strafheid, welke hun verdurvenheden hem ontrukten. 1542.

De Reformatie aanmerkelijke voortgangen gedaan hebbende, stuurde men gaauwe Predikers door het gantsche Koningrijk. Zy waren niet verbonden aan eenige byzondere Kerk; maar zy gingen gins

1547. en herwaarts het Volk onderwijzen, zijnde daar toe met een verlofbrief des Konings bekrachtigd. Daar zijn in de gemeene Boeken verscheidene dusdanige Verlofbrieven; en ik beeld my in, dat men 'er toen veel meer gaf, als 'er ons af overig zijn. Ondertusschen liet men niet, zorg te draagen, dat het Volk regelmaatiglijk onderweezen wierd: maar vermits in deze eeuw van onweetendheid weinig gaauwe Predikers gevonden wierden; en dat ten anderen het gantsche Koningrijk over d'artijkelen des Geloofs verdeeld zijnde, men d'onderwijzing des Volks niet zonder onderscheid aan allerhande persoonen wilde vertrouwen, deed de Koning twe zaaken. 1. Hy verbood den Geestelijken, zonder zijn verlof, of dat des Bisschops, te prediken. 2. Hy liet een Homilieboek drukken, behelzende en verklaarende d'Evangelien en Epistelen van ieder zon- en heilige dag. Dit boek was een lichte uitlegging van deze gedeelten der Schriftuur, uit de welken men de noodzaakelijke onderwijzingen tot het beleid des levens trok. Men voegde 'er by verscheidene vermaaningen, en lichte verklaaringen der gemeenste swaarigheden. Alles is 'er verhandeld op een manier, welke betoont, dat d'Auteur een man van bekwaamheid en oordeel was. By deze dingen waren ook Sermoenen gevoegd, voor verscheidene gelegentheden, voor huwelijken, voor doopingen, voor begraavingen. Deze Sermoenen moesten geleezen worden door de geenen der Geestelijken, die niet prediken mochten.

De Predikers wierden wel haast beschuldigd van al te groote zijdigheid, en vervoerdheid; invoegen dat de Koning vermoeid wordende door de klachten eeniger driftige geesten van beide de partyen, men de Sermoenen begon te schrijven, en te leezen. Dit is d'oorspronk van die gewoonte, welke noch in de Kerk van Engeland in swang gaat, van de Predikatien te leezen. Zo men 'er niet in vind den yver, noch het vuur van der Monniken vertoogen; zo de Sermoenen, op deze wijs uitgesproken, niet krachtiglijk en werken op de hertstochten van een Vergadering; ten minsten dit gebruik heeft aan d'Engelsche Kerken beschikt een rijke schat van deftige, geleerde, en welgestelde Sermoenen, waar van de bondigheid die platheid vergoed, welke de gemeene ooren vinden in die onbevalligheid, daar men ze mee uitspreekt.

't Mandement van Bonner beschaft ons noch een aanmerking, daar ik niet stilswijgende over heen kan stappen, hoewel ze een verwij-

ting voor die eeuw zy: dat is, dat men over al Comedien en Kluchten vertoonde, zelfs dikwils in de Kerken. In 't begin had het oogmerk geweest, d'ongeregeldheden der Monniken, en eenige daaden der Geestelijken, die 't noch altijd met d'oude Religie hielden, te hekelen. Deze stukken, welken men in prosa stelde, en die wel Balladen geleeken, waren zeer kwalijk gemaakt, zo men 'er toen ter tijd geen geestigheden in en vond, die wy 'er tegenwoordig niet in ontdekken: behalven dat 'er de vertooning niet beter af was als de stof. Zo haast als men de gebreken der Monniken, en d'ongeregeldheden der Kloosters, op het tooneel gebracht had, deed men 'er de bygeloovige dienst der oude Religie op verschijnen. Deze vertooningen behaagden 't Volk, 't geen gedenkende aan de wreedheid, en het kwaad leven van eenige Geestelijken, zich ten hunnen laste vermaakte, en de superstitie met blijdschap voor de gemeene spotterny bloot gesteld zag. De Geestelijkheid deed hier over groote klachten. Zy zei: dat men aldus voor allerhande godloosheden, en voor de godverloochening, de poort opende: dat men de baldadigheid des Volks op geenerley wijs zou konnen beteugelen, als de heilige zaaken opentlijk bespot wierden. De wijsten en geleerdsten onder de Reformateurs wraakten, en doemden ook dezen handel; vindende ze niet overeenkomende met den aart der waare Religie. Maar de politijken van dezelve party dienden zich tot hun groot voordeel van deze vertooningen, en ondersteunden ze uit al hun kracht; onder voorwending, dat van alle de zaaken des wereldts de versmaading de geene is, die de duurzaamste en krachtigste indruk maakt; en dat men de misbruiken niet beter kan doen verwerpen, als met ze over te geeven aan de spot des volks.

1542. Comedien en Kluchten van die tyd.

Omtrent het eind des jaars 1542. braken d'Engelschen en Schotten met malkander, door de besteeking des Konings van Vrankrijk, die van d'andere kant 't den inwoonders van Kales vry wat bang begon te maaken. Hendrik gaf een Verklaaring in 't licht, om te toonen, dat hy met recht eischte, dat de Koningen van Schotland hem hulde zouden doen. Gelijk deze zaak lange tijd betwist is geweest, kan ik 'er geen zijde in neemen. De Schotten brachten in: dat, zo zy eenige hulde aan Engeland hadden gedaan, het alleenlijk geschied was ter oorzaak der landen, welken hun Koningen daar bezaten: dat aldus deze hulde even eens was als de geene, die d'Engelschen, ter zaake van Normandyen en Guienne, aan Vrankrijk gedaan hadden.

Vredebreuk tusschen Engeland en Schotland.

1542. Maar de verdedigers van Hendriks pretentien beweezen uit verscheidene Rijksboeken, dat de hulde voor de Kroon van Schotland gedaan had geweest. Hier op zeiden d'anderen: dat Eduard de I. een inval in hun land gedaan hebbende, hy 'er d'oude Boeken van weg gevoerd had; invoegen dat d'authentijque getuigen niet meer in wezen zijnde, zy genoodzaakt waren toevlucht te neemen tot de Chronijken, die van wederzijde in verscheidene Kloosters gevonden wierden: dat men uit deze Chronijken zag, dat het Koningrijk van Schotland van allen tijde een vry Koningrijk geweest had: dat in waarheid Eduard de I. voordeel neemende uit de twisten, na de dood van Alexander de III. wegens de successie ontstaan, eenigen der Medestreevers verplicht had, d'uitspraak van hun geschil aan hem te stellen, en hem hulde te belooven: dat Jan Ballieul, door zijn middel op den Throon verheven, hem hulde deed: dat deze daad hem de vriendschap des Volks deed verliezen: dat een bloote hulde niet genoeg en was, om de rechten van een vry Volk, en een vrye Staat, te vervreemden: dat d'onderdaanigheden, sedert die tijd beweezen, afgedwongen waren geweest: eindelijk, dat men ze betrachten kon als uitwerkingen van een overwinning, of van een verovering, en niet als een goed recht, of als een wettige tijtel. Maar d'Engelsche Schrijvers antwoordden op dit alles, dat d'oude Boeken, die onbetwistelijke getuigen der daaden van een Volk, betoonden, dat de hulde bywijlen op een t'eenemaal vrye manier geschied was geweest, en dat niet alleenlijk door de Koningen van Schotland, maar ook met bewilliging der Staaten.

Hendrik zijn pretentien vast gesteld hebbende, klaagde: dat de Schotten groote verwoestingen op zijn landen aangerecht hadden: dat hun Koning kwalijk beantwoordde de zorg, welke hy geduurende zijn kindtsheid voor hem gedraagen had; handhaavenende zijn gezag, en herstellende de vrede in zijn Koningrijk, ver van te denken zijn voordeel te doen by de verdeeldheden, welke het zelve verscheurden: dat, om hem te vergelden voor zo veel moeiten, de Schotten invallen en strooperyen in Engeland hadden gedaan: dat eenige onderhandelingen op de baan gebracht zynde, de Koning van Schotland niet anders gedaan had als listen gebruiken, of waggelen: dat dit beleid hem eindelyk verplichtte, de wapenen op te vatten, om uit d'onzekerheid en de belemmering te geraaken. Maar deze Verklaaring eindigde in dubbelzinnige termen: Hendrik behield, noch

ver-

verliet, niet t'eenemaal zyn pretentien op de Kroon van Schotland: hy drukte zich in dit alles uit op een zo listige wys, dat hy zich geensins verbond, wat gevolg den Oorlog ook mocht hebben. 1542.

'tZy dat de pretentien van dezen Vorst, en den Oorlog dien hy den Schotten aandeed, rechtvaardig waren, of niet, 't swaard werkte krachtiger als het recht. Den Hertog van Norfolk trad in Schotland, omtrent het eind van October, met een leger van 20000 mannen, en verbrandde daar eenige gehuchten, en byzondere huizen, hoewel Hall ze vlekken noemt, en'er zelfs de naamen af geeft. Maar de voornaamste plaats, die dit lot had, was Keslo, een klein vlek. Deze troepen hernamen echter wel haast de weg na hun land; 't zy datze, na een gedeelte der grenzen geplonderd te hebben, de strengheid des winters begonden te gevoelen, of dat zy, verneemende dat de Schotten een leger op de been brachten, zich niet al te diep in des vyandts land wilden begeeven: Men kan het niet wel zeggen; dewyl de Schryvers van wederzyde, wegens de redenen van dit schielyk vertrek der Engelschen, niet over eenkomen. Niettemin, zo men eenige kennis heeft van het land, 't geen zy afliepen, en van de plaats daar zy hun verwoestingen stutteden, zal men oordeelen, dat ze heimelyke orders hadden, om niet anders te doen als alles rondom de rivier Tweed, mitsgaders de grenzen, te verwoesten, en vervolgens weer te rug te trekken, zonder de verbreeking onverbeterlyk te maaken: of wel zy vreesden, dat het Schotsche leger zich posteeren mocht achter de bergen van Sautrey, en in de marassen van Lammermoor, daar zy over moesten, om dieper in 't land te trekken. In der daad, daar waren 10000 mannen op die plaatsen; en hun Bevelhebber wierd zeer gelaakt, over dat hy de vyanden niet aangetast had: maar hy bracht tot zyn verschooning by, dat zyn troepen zo sterk niet waren, als die der Engelschen. Omtrent het eind van de maand November, besloot Mylord Maxwell, in 't hoofd eens legers van 15000 Schotten, met 24 stukken kanon, aan de zyde van Solway in Engeland te vallen. Den Hertog van Norfolk had zich toen na de Stad Berwik begeeven. De Koning Jakob kwam zelve in zyn leger; maar hy verliet het vervolgens door een noodschikkelyk besluit. Zyn benden wierden geslagen, toen hy'er noch maar eenige duizend schreden van daan was. De waarheid is, dat deze Vorst, daar men tot die tyd toe zeer schoone hoop van opgevat had, toenmaals in zyn herssenen was geraakt. Hy geloofde dikwils verschy-

Den Hertog van Norfolk treed in Schotland.

1542. schynigen te hebben, en beeldde zich voornaamelyk in, dat een man' dien men hem beschuldigde onrechtvaardiglyk te hebben doen sterven, zich voor hem vertoonde. Deze gedachte benam hem t'eenemaal de rust. Maar zo hy een onvoorzichtige daad deed, toen hy zyn leger verliet; hy beging noch een doodelyker mislag, met aan Olivier Sinclair, zyn Gunsteling, het bevel over de troepen te geeven. Den Adel, die niet besluiten kon, om van een ander, als den Koning, gecommandeerd te worden, stiet deze verkiezing geweldig tegen de borst; en om zich niet t'onderwerpen aan een man, dien zy haatten, voornaamelyk ter oorzaak van de geringheid zyner geboorte, en van zyn hoogmoed, zakten zy van het leger af. Geduurende deze wanorde verscheenen 500 Engelsche Ruiters. De vrees, dat het het leger des Hertogs van Norfolk was, deed, dat men weigerde te slaan. De verdeeldheid wierd van een nederlaag gevolgd. Verscheidene Schotten vielen in de handen der vyanden. De Graaven van Glancairne en van Cassilis, Maxwell, Sommerwell, Olyphant, Gray, en Sinclair, 200 Edellieden, en 800 Soldaaten, wierden gevangen genomen. d'Artillery en de bagazie waren de vergelding des Overwinnaars. De tyding van dit ongeluk verdubbelde d'ongeregeldheden van des Konings Jakobs geest, die weinig dagen na de nederlaag zyner troepen kwam te sterven, laatende op den Troon een Princes die maar even geboren was.

Ned'rlaag der Schotten.

Dood van hun Koning.

De Heeren, welken d'Engelschen in deze gelegentheid gevangen hadden genomen, wierden te Londen gebracht; alwaar de Raad hen verwytingen gedaan hebbende over hun beleid omtrent Hendrik, hen in de bewaaring van eenigen der voornaamsten van 't Hof stelde. De Graaf van Cassilis was de gelukkigste. Zynde gevangen op zyn woord in 't Aardtsbisdom, arbeidde Kranmer om hem t'ontbinden van de ketenen en dwaalingen der Roomsche Religie. 't Gelukte hem hier in zodanig, dat dezen Heer naderhand uitsteekend hielp om de Reformatie in Schotland voort te zetten. Tot daar toe hadden de Schotten, ten uitersten voorkomen tegens de in Engeland gemaakte veranderingen, een zeer kwaad gevoelen van Hendrik opgevat; 't geen hun bitterheit tegens d'Onderzaaten van dezen Vorst vermeerderde. 't Was te vergeefs, dat Barlow, Bisschop van S. David, aan hen gezonden, al zyn vlyt aanwendde, om deze kwaade indrukken te doen verdwynen. De Paus, aangestookt van d'eene kant door den Koning van Vrankryk, en van d'andere zich gaarne van de Schotten willende verzekeren, verhefte Beton, Aardtsbisschop van S. Andries,

dries, tot de waardigheid van Kardinaal. Deze nieuwe waardigheid een nieuwe trap van macht aan Beton geevende, had hy vermogen genoeg by den Koning, om hem af te wenden van een verbond met d'Engelſchen. Hy verzekerde hem zelfs van een volkomene overwinning, zo haaſt als hy maar de luſt zou hebben van deze Ketters aan te taſten. Eindelijk, de Geeſtelijkheid had dezen Vorſt 50000 Rijksdaalders jaarlijks aangebooden, om den Engelſchen den Oorlog aan te doen, en het Volk een grooten afkeer voor de perzoon van Hendrik, en voor zijn Geeſtelijkheid, ingeboezemd. De zaken waren aldus geſtelt, toen het lot des Oorlogs de Heeren, daar wy zo even afgeſproken hebben, in de handen der Engelſchen deed vallen. Zy vatteden een beter gevoelen op van de veranderingen, welken Hendrik in zijn Koningrijk had doen maken, en brachten zaad der Religie met zich t'huis, 't geen wel haaſt van een overvloedige inzameling gevolgd wierd. Caſſilis was 't beſt van allen onderwezen, zijnde in het ware Geloof gekneed door de zorgen van deze Aardsbiſſchop Kranmer. 'k Heb my wat uitgebreid over dit onderwerp, om hier aan te wijzen den oorſpronk der geſteltheid, welke de Schotten vervolgens hadden om hun Kerk te hervormen. Maar de manier, op de welke zy daar in te werk gingen, had al te veel van de hette, en de verhaaſtheid, welke dit volk als aangeboren zijn. 1542.

De tyding van de dood des Konings van Schotland, en die van de geboorte der Princes, welke hem in het Rijk volgde, waren niet zo haaſt aan Hendrik gebracht, of hy geloofde, een gunſtige gelegentheid te hebben om het gantſche Eiland te vereenigen, met zijn Zoon aan de jonge Koningin te huwelijken. Maar zy was onder een al te kwaadaardig geſternte geboren, om d'oorzaak van dit geluk te zijn. Niet te min bracht zy een Prins ter wereld, onder wien deze gelukkige verzoening geſchiedde. De gevangene Schotten waren d'eerſten, die van dit Huwelijk ſpraken. De Koning 'er bericht af hebbende, deed hen in de vierdagen van Kerstijd te Hamptonkoert komen, en zei hen; dat zy eindelijk een gunſtige gelegentheid hadden om een eeuwigduurende vrede tuſſchen de twee Volkeren te beveſtigen: dat het middel om die te maken, was, den Prins van Walles, zijn Zoon, en de Princes Maria, hun Koningin, te zamen te vereenigen: dat hy hen verzocht, hem in dit voornemen t'onderſteunen; gevende hen de vryheid weder, zo zy daar aan wilden arbeiden, en hem, tot verzeekering van hun oprechtheid, Gyzelaars laten. Zy beloofden altemaal, hem te helpen; en na hem betuigd te hebben, hoe zeer zy verwonderd

 waren

1542. waren over de grootheid van zijn Hof, 't geen deze Vorst in een ongemeene heerlijkheid onderhield, voegden zy'er by, dat, na hun gevoelen, God in Engeland beter gediend wierd, als in Schotland.

1543. Nieuwe houding van een Parlement.

Weinig daar na vergaderde het Parlement in Engeland, van den 22 January tot den 12 May. De Koning ontfing'er van zijn wereldlijke Onderzaten, en van zijn Geestelijkheid, groote onderstanden. Men stond hem toe zes Schellingen van 't pond, te betalen in drie jaaren tyds; en dat om hem goed te doen de kosten des Oorlogs met Schotland, en hem in andere dringende noodzakelijkheden by te staan: waar mede men den Oorlog met Vrankrijk verstond, daar wy zo aanstonds af spreeken zullen.

Dit Parlement maakte twee zeer gewichtige wetten, welke de Religie betreffen, van dewelke de eerste genaamt was, *Wet om de ware Religie te bevorderen, en de tegenstrydige te vernietigen.* En dewijl Hendrik reeds een Oorlog aan de hand had, wilde hy binnen in ruste wezen. Hy besloot dan tot dien einde de strengigheid der Ordonnantien, zedert eenigen tijd, den Godsdienst betreffende, gemaakt, te verzagten. Cranmer was de eerste die dit onderstond; waar in hy, doch flaauwelijk, van de Bisschoppen van Worchester, Hereford, Chicester, en Rochester, die haar woord aan hem hadden gegeven, geholpen wierd. De medestanders der oude Religie begonnen zich betere tijden te beloven, nademaal 't verbond tusschen den Keizer en Hendrik, by na gesloten was. De ongunst van Catarina Howard had haar zeer verslagen. Maar zy grepen weer moed door t'overwegen dat den Keizer veel op den Koning zou vermogen. De Bisschop van Winchester deed het uyterste geweld om 't voornemen des Aardbisschops te verbreeken: al zijne medestanders deden van gelijken met zoo brandenden yver, dat de bevreesde Bisschoppen, die belooft hadden Cranmer niet te verlaten, begonnen te beswijken. De Bisschoppen van Rochester en Hereford, rieden haar een gunstiger tijd dan deze, te willen afwachten; maar zy onbekwaam zijnde te veinzen, verwierpen haren raad; en bereid om de reformatie, zoo wijd dezelve zou konnen strecken, door te dringen, parsten zy den Koning en de Heeren van de Kamer zoo geweldig, dat haar eindelijk 't verzoek, jegens de Ordonnantien, wierd toegestaan, hoewel geenzins in zoo grooten volmaaktheid als zy verzocht hadden, alzoo men daar in veel bepalingen maakte.

Cranmer bevordert de reformatie.

Wet over dit voorwerp.

Het Parlement bemerkende dat de gereze Geschillen, over het voorwerp van de Religie, ter oorzaak van de oproerige, die haar door de Schrifture hadden misleid, waren ontstaan, met dezelve in haar Predikatien

katien en Boeken te verdraayen, en in Comedien, Gedichten en Liederen te ontheiligen; oordeelde dat men, om verder ongeregeldheden van deze nature voor te komen, een Formulier moeſt maken, of wel een belijdeniſſe des Geloofs, over een komende met de leere der Apoſtelen. Men verkoos dan tot dien einde het algemeene gebruik van 't Oude en Nieuwe Teſtament, door Tindal vertaalt; verklarende des zelfs overzettinge valſch, ſchadelijk, en dwalende te zijn. Een gelijk verbod deed men tegens alle de Boeken, eenige Leere drijvende, ſtrijdig tegens de afgekondigde Articulen in den Jare 1540. op verbeurte van een geldboete en eenige gevankeniſſe, zoo wel die dezelve zouden bewaren als verkopen. Maar men zou 't gebruik der Bybels door andere dan Tindal, overgezet, behouden, wanneer men de aanteekeninge, en voorreden daar van affnee. Men bekragtigde ook ter zelver tijd de ordonnantien en beveelen des Konings, zoo wel als de Catechiſmen, en andere Boeken, voor den Jare 1540 in de Engelſche tale, tot onderwijzinge des volks, gedrukt. Onder deze waren in 't byzonder die van Chancer aangetoogen. Hier na verbood het Parlement dat men geen Boeken, den Godsdienſt betreffende, zonder privilegie zou uitgeven; noch in geen Komedien, of verhandelinge, uitlegginge of verklaringe over de zelve doen; willende dat 't zelve niet zou geſchieden, dan om de afſchuwelijkheid der zonden, en de ſchoonheid des deugts, te vertonen; dezelve niet openbaarlijk te verklaren, dan met toeſtemminge des Koninks, of die van zijnen Raad. Latende als vooren, aan de Cancelieren, Regteren, en alle andere publijke perzonen, de vryheid, om in hare vertoogreedenen, eenige plaatze der Heilige Schriftuire tot bewijs aan te trecken. Men ſtond aan alle Heeren, Edelen, als ook hare Vrouwen, ja zelfs de Kooplieden toe, in hare huizen den Bybel te mogen lezen, met uitſluitinge van alle andere. Deze ordonnantie ſtond noch aan yder Familie toe, 't Boek geëmaneert in den jare 1540. de Pſalmen, t' A B C. 't Ave Maria, en 't Geloof in de Engelze taale beſchreven, te lezen. Wat aangaat de Geeſtelijken die eenige zake, ſtrydende tegen deze ordonnantie, zouden mogen leren, of prediken, zullen voor de eerſte reize veroordeelt worden tot herhandelinge van dien; en voor de tweedemaal 't zelve af te ſweren, en een takkebos op de ſchouder te dragen; of verbrand te worden indien zy deze afſweringe, en geld boete weigerden. En op de darde tegenkominge, ten viere veroordeeld worden. Deze wet was zoo ſtreng niet tegen de Politiken, tegen welke de zelve niet verder ging, dan tot confiſcatie harer goederen; en in geval van een derde tegenkominge, tot 1543.

1543. een eeuwige gevankenisse. En overmits den beschuldigden voor dien tyd geen vryheid hadde, om getuigen tot haar verdedidinge voort te brengen, stond 't Parlement 't zelve aan haar toe; willende dat hier van binnen 't Jaar harer gevankenisse zoude geoordeelt worden, maar men voegde by deze toelatinge, een andere Clauzule, die 't gebruik hier af benam: namentlijk dat de wet der zes Articulen altijd de zelve kragt zou hebben. Deze wierd eindelijk weer door een andere verzagt; namentlijk dat den Koning deze laatste ordonnantie, of geheel of ten deele, na zijn welgevallen zou mogen veranderen.

Een nieuwe ordonnantie om een andere te verklaren, die de gehoorzaamheid vertoonden welke men aan des Konings verklaringe schuldig was, gelijk wy boven in 't 31. jaar van deze Vorst hebben getoont, bekragtigde noch meer de laatste Clauzule dezer ordonnantie, waar af wy een exempel zullen zien. Want in plaats dat men voor dezen geen regt kon plegen, zonder de tegenwoordigheid van een groot getal Staats perzonen, Officieren des Konings, Regteren, en andere meer; zoo verklaarden 't Parlement dat negen Raadsheeren, tot diergelijke regtspleginge voortaan genoeg zouden zijn. Mylord Monjoye protesteerde tegen deze laatste wet; en dit is de eenige protestatie, die gedurende de Regeringe van Hendrik is voorgevallen, in een gelegentheid, daar geschil over maken van een wet is geweest.

Het volk wierd dan verlost van de bevattinge welke zy voor henen hadden gehad: de Politike waren buiten gevaar van ten viere veroordeelt te worden; de Geestelijkheid hadden geen straffe te vrezen, dan op een derde misdrijf. Vorder had een ider groot voordeel, om dat men zig met getuigenisse kon verdedigen. Hier door waren de oproeren nu t'eenemaal verydelt, aangezien deze ordonnantie tot aller tijd van den Koning kon herroepen worden, gelijk in 't vervolg gebleeken is. Met een woord, deze ordonnantie, die de strengigheid der andere wetten verzagte, stelde 't leven der Reformateurs in 't welgevallen des Konings; nademaal hy haar kon verschonen, of met alle de strengigheid der vorige wetten beswaren.

Een weinig tijds voor dat het Parlement was gecasseert; te weten den Zondag van de Drievuldigheid, is de Vrede tusschen den Keizer en Koning met eede bekrachtigt, zy maakten dezelve offensif en defensif voor Engeland, voor Calais, en de omleggende landen, als mede voor Vlaanderen. Men kon in Mylord Herbert de byzonderheden dezer onderhandeling zien. Daar is niet gesproken van de Echtinge van de Vorstinne Maria; maar apparentelijk beloofde den Koning doen

Verdrag tusschen den Keizer en Koning.

doen heimelijk, dat hy deze Vorſtinne naaſt Eduard in den rang zijner Erfgenamen zou ſtellen, in geval hy geen andere kinderen hadde. Dit is het geene 't welk in het volgende Parlement geſchiede, zonder een woord te ſpreeken over de geboorte van Maria. 't Is ook waarſchijnelijk dat den Keizer oordeelde, dat 't noodig ware deze aanbiedinge, als hy zag dat dit 't al was, 't geen hy verwerven kon, t'aanvaarden. 't Is ook buiten twijfel, dat de deelgenoten van 't oude Geloof, die hare hoop veſtigden op de wedervereeniginge van den Keizer en Hendrik, en op de herſtellinge van Maria in 't getal der erfgenamen, Charles aandrongen, om 't deel, 't welk men hem aanbood, t'aanvaarden. Men heeft ook groote redenen te gelooven, dat Bonner, die over deze onderhandeling na Spanjen was gezonden, krachtiglijk tot het beſluit van dien, aandrong. Dit verbond was ook zeer voordeelig voor den Keizer; hy lag de grondſlag van den Oorlog tuſſchen de Engelze en France, en ſtelde zig alzoo in ſtaat gantſch Duitſland te doen beven. 1543.

Hoe ſchoonen ſchijn onderwijlen de onderhandelinge met de Schotten in den beginne gegeven had, men vorderde egter niet. Den Cardinaal Beton bracht een Teſtament van den laatſten Koning te voorſchijn, en drong hem, met behulp zijner Vrienden, in de regeringe. Maar Hamilton, Grave van Arran, die 't naaſt met de Koninginne vermaagſchapt, en beroemt was een vroom man te wezen, wierd verzogt, om de regeringe van den Staat, gedurende de minderjarigheid dezer Vorſtinne, t'aanvaarden. Al de wereld wierd vernoegt over de maniere waar mede hy zoo moeijelijken bedieninge ſtaande hield, en verwonderden haar over zijn beſcheidenheid. Hy vergaderde een Parlement, 't welk hem in zijn Regeringe beveſtigde. Op deze tijd kwam den Ridder Ralphre Zadler aan 't Schotſe Hof, om 't Huwelijk te ſluiten, en den Regent te verzoeken de jonge Koninginne in Engeland te zenden. Hendrik zelfs gelovende dat 't belang over dezen Heer kon werken, belaſte Zadler de Vorſtinne Elizabeth zijn Zoon aan te bieden. En nademaal den Regent de Reformatie was toegedaan, en Beton haatte, bewilligde hy lichtelijk in 't Huwelik van de Erfgenamen der twee Koningrijken. Deze onderhandelinge is in de Maant Auguſtus geſloten. Een dezer articulen was, dat de jonge Koninginne tot den ouderdom van tien jaren in Schotland zou worden opgevoed; dat Hendrik aan haar een Heer met zijn Vrouw, met andre perzonen tot twintig in 't getal, zou mogen zenden, om haar te dienen: en dat zes Schotze Heeren tot Gyzelaars zouden gegeven worden in verzekeringe van de uitvoeringe dezer Articulen.

Handeling over het Huwelijk van Eduard met de jonge Koninginne van Schotland.

1543. De Cardinaal van den Regent in de gevangenisse gehouden zijnde; zoo lang men deze onderhandelinge bewerkte, kocht de Wachters om, en voegde hem by de Koninginne Moeder, die, zijnde een Zuster van den Hartog van Guise, en opgevoed in 't France Hof, met een grooten drift de belangen van dat Hof onderstutte. Al de Geestelijkheid omhelsde dezelve party; uit vreze dat dit Huwelijk van de jonge Koninginne, met den Vorst van Galles, tot ondergang der oude Religie mocht wezen. Deze party was machtig. Men wikkelde hier alle perzonen in, die eenige gunst van 't France Hof hadden ontfangen, of eenige onderstand van 't zelve verwachten. Ondertusschen vertoonde men aan 't volk, dat 't haar veel voordeeliger zou wezen, de jonge Koninginne aan een Franze, als aan een Engelze Vorst ten Houwelik te geven, nademaal een Franze Vorst zou vrezen, dat de Schotten zig in handen der Engelze zouden geven, ingeval hy kwalijk met haar kwam te handelen, in plaats dat zy onder een Engelze Vorst, al de strengigheid van van een zwaar juk te verwagten hadden. Een langdurige oorlog de Schotten reeds driftig tegen de Engelze gemaakt hebbende, boezemde deze opstokinge haar noch een grooter haat tegen de Engelschen, in 't Belang van de Religie deed vele een groote tegenheid over dit Houwelijk bevatten; en niet dan een klein getal, hoewel van de magtigste des Rijks, volherden in dit voornemen t'ondersteunen; hellende na de zyde der Reformatie; bemerkende met droefheid, dat de Frontrieren van den Staat, t'aller tijd, voor het woeden der Heirkragten, bloot stonden.

De eene party der Franschen tegen de andere.

't Fransche Hof kanten zich geweldig tegen dit huwelijk, en deed den Grave van Lenox vertrekken, om hem als Hooft voor deze factie by de Reine Mere te stellen. Dezen Heer was de eerste in den rang van successie, naast den Grave van Arran; zy waren beide uit het Koninklijke Huis van Stuarts; en Lenox was zeer van Jacob de V^de^ bemind geweest, nemende echter een ander middel aan, om deze onderhandelinge te verbreeken. Men gebruikte tot dien einde Jan Hamilton, onwaardig den broeder van den Grave van Arran te zijn, die in 't gevolg Aards-Bisschop van Sint Andries gemaakt wierd. En nademaal den Grave van Arran in zijns Vaders Huis noch opgevoed, als zijnde het eenige wettig kind, zijnde gebooren omtrent 't einde van zijn Vaders leven, was niet veel in de belangen der Hoven onderwezen. Zijn Broeder bedroog hem dan lichtelijk; deze maakte hem onder de hand wijs, dat men hem de regeringe benemen, en on-echt verklaren zou, indien hy onderstond de Catholijke Religie uit te roeyen, met de

jonge

jonge Koninginne aan een Vorst, in Ketteryen opgekweekt, te besteden. 1543.
Waar over men noch in opmerkinge moest nemen; dat in den jare 1507. de Vader van den Grave van Arran van zijn Huisvrouw was gescheiden geweest, ter oorzaak van een voorgaande Huwelijks Contract, waar mede zy met de Zoon van Mylord Yester, die haar op het zelve beriep, verbonden was. Tien jaren na deze Egtscheidinge, had dezen ouden Graaf een andere Vrouw getrouwt, uit welke den Grave van Arran gesproten is, dat de onderhandelinge van alle deze dingen noch in wezen waren. Hamilton zei noch tegen zijn broeder, dat dit voorige Contract niet gemaakt was dan tot bevorderinge der Echtscheidinge: en ingevalle Lenox, ondersteunt door 't Fransche Hof, van den Paus herdoeninge van dit Proces, en herroepinge der uitspraake verwurf, zoo zou buiten twijffel het tweede Houwelijk van den ouden Graaf, voor ongeoorloft worden verklaart; en hy by gevolg een onwettig kind. Deze overweginge was van een groote uitwerkinge in de geest van den Grave van Arran. Hy verliet dan zijn eerste voornemen, en omhelsde de belangen van Vrankrijk. Lenox dan geheel onnut en veronachtzaamt zijnde, en hem verlaten ziende van de Koninklijke Moeder, van het Fransche Hof, en van den Cardinaal Beton, week in Engeland, alwaar den Koning hem zeer gunstig onthaalde, en aan hem Margarita Douglas, zijn Nichte, zijnde een Dochter van den Hertog van Angus, ten Houwelijk gaf, welke Hertog met de Koninginne Douariere van Schotland was getrouwt geweest. Na dit Houwelijk is gevolgt de geboorte van Mylord Darnley, Vader van Jacob de VI. in welkers perzoon de vereeniginge der Schotten en Engelschen gemaakt is.

Na deze bevorderinge overwoeg de Franze factie, hoedanig men met de Gyzelaars, die in handen van Hendrik waren, zou handelen: hier over besloot men dat zy haar eigen zaken, ten beste zy konden, zouden behertigen; en dat men de zelve ter believen van den Vorst zou laten. Den Grave van Cassilis, die te goedhartig en te deugtzaam was, om zoo schandigen daad te doen, tragte om de anderen tot nakominge der onderhandelinge te bewegen. Eindelijk dit niet konnende uitwerken, begeeft hem als een gevange na Engeland. En gelijk men menigmaal ziet, dat de dappere daden, hoe kwalijk de zelve ook uitvallen, noch altijd haar beloninge in zich zelven hebben, men ook perzonen vind die over de zelve gevoelig zijn, zoo deed dit Hendrik een groote achting voor deze Graaf hebben. Hy noemde ze hem den Regulus der Schotten; maar handelde hem heel anders, dan Carthago den ouden Regulus gedaan had. Hy gaf aan hem groote giften,

en

1543. en schonk hem zijn vryheid, en zond hem met de Gyzelaars weder na Schotland; willende zijn ongelijk door een algemeener en treffelijker middel herstellen, dan die geene zou wezen, welke hy zou konnen nemen, met de te niet doeninge van een klein getal perzoonen.

Ik heb deze zake wat wijd uitgebreid, om dat de zelve groote verligtinge zullen geven in de zake van Schotland, die in de volgende Regeringe, zeer met die van Engeland verwert zijn geweest. Behalven dat de geene die hier over hebben geschreven, 't zelve zonder naukeurige aanmerkinge hebben gedaan; of wel de gelegentheid niet gehad hebben om de publike verhandelinge, die ik over dit voorwerp heb gezien, te onderzoeken.

Oorlog met de France.

Het kwaad verstand 't welke eenigen tijd tusschen Hendrik en de Franze was geweest, borst tot een openbare verbrekinge uit, waar van Mylord Hewert de gronden en gevolgen heeft gelegt. Hendrik klaagden over vele zaken; en onder andere over een die tot ons voorwerp behoort; namentlijk dat de Koning van Vrankrijk, zijn Koningrijk niet had ontrokken, uit de gehoorzaamheid van den Paus, en tot de herstellinge der Kerke niet had gearbeid, gelijk hy verpligt was geweest. De vordere klagten van dezen Vorst waren, dat de Franze verscheide poginge over dit voorwerp hadden gedaan; dat het France Hof het Penzioen aan haar niet betaalden; dat men Ardres deed versterken, digte by Calis gelegen. Dat deze geheimenissen, door den Koning van Vrankrijk, aan de Keizer waren ontdekt; dat dezen Koning zyn Dogter, en daar na de Zuster van den Hertog van Guize aan den Koning van Schotland, een vyand van de Engelsche, ten huwelijk had gegeven, dat dien zelven Vorst met de Turken was verbonden. En eindelijk dat hy geweigert had alle deze zaken te herstellen.

Nieuwe vervolging der Protestanten.

In de Maand van Julius, trouwde Hendrik Catarina Parre, Weduwe van Mylord Nevil Latiner. Deze Koninginne was een heimelijke Vriendinne der Protestanten; maar zy had de magt niet die van Windsor, tegen een onweer dat op haar storte, te beschermen. Want alzoo den Koning daar menigmaal na toe reisde, zoo wilde hy aan deze plaats blijken van zijn wreedheid geven. 't Is dan op zekeren tijd gebeurt, dat hy de Vrede met den Keizer gesslooten hebbende, zijn ooren na de medestanderen der oude Religie, wat meer dan na gewoonte neigden. Daar was binnen Windzor een vergaderinge van Protestanten, waar van de voornaamste waren, Robbert Testwood, en Jan Marbek, Voorzangers; Hendrik Filmer, daar niet woonagtig zijnde. Den Ridder Philip Hobbey, Mr. Hobbey zijn Vrouw, en andere Officieren van

't Hof,

't Hof begunstigden haar; niemand had haar, gedurende 't leven van Cromwel, derven ontrusten. Maar na 't overlijden van deze Dienaren van den Staat, begon men haar met een nydig oog aan te zien. 1543.
Den Leeraar London, die de gunst van Cromwel door slaafagtige vleyinge had verworven, en die zelfs was gebruikt tot de onderdruckinge der Kloosteren, en hem groote Kenteekenen van zijn yver had gegeven, nademaal hy had doen afwerpen, de Beelden en Riliquien, die 't volk in bygelovigheid hielden: dien zelven Leeraar vervoegde zich in 't gevolg by Gardiner, en bekomt door hem een Canonizye van Windzor. Om dan te toonen, dat hy zijn huik na alle winden kon hangen, of wel om het quaad 't welk de oude Religie door hem had ontfangen, te herstellen, zoo maakten hy een geheel Informatie-Boek tegens de Protestanten van Windzor; haar noemende *de Belijderen van 't nieuwe Geloof.* Gardiner deze informatien bekomen hebbende, verzogt den Koning en den Raad, een commissie te verleenen, om de verdagte huizen binnen Windzor te doorzoeken, alwaar men veel boeken tegen de zes Articulen had. Dit bevel wierd gegeven, tot onderzoekinge van die plaats; maar niet tot die van 't Kasteel. De perzonen welkers namen wy zullen noemen, wierden in arrest genomen. Men vond in hare huizinge, eenige van de Boeken, die men daar zocht. Den Leeraar Hains, Deeken van Exeter, en Kanonik van Windzor, wierd ook gevangen genomen, als mede den Ridder Philips Hobbey. Men vond ook in 't Huis van Marbek geschreven aanteekeningen, over den Bybel, en een overeenstemminge in 't Engels met de hand geschreven; en nademaal dit geen man van studie was, zoo dagt men dat deze aanteekeninge, met de overeenstemminge, van iemand anders was; en dat hy de zelve maar uitgeschreeven had. Men verhoorde hem dan eerst, denkende iets tot ontdekkinge van de andere uit hem te verstaan. Maar hy droeg nochtans zorge genoeg, van niet te zeggen, dat haar schaden kon. Op verscheide ondervraginge die men hem deede, antwoorde hy, dat die handschriften zijn werk waren; dat hy al de Boeken die hem ter hand kwamen, las; en dat hy een vergaderinge maakte van alle de Auteuren, over elke plaatze der Schrifture; hy voegde daar by, dat iemand van zijn vrienden hem zoo neerstig ziende, hem had geraden, een overeenstemminge tot zijn gebruik te maken. Maar dat hy hem had geantwoord dat hy niet wist wat zulks was; en vervolgens 't zelve uit zijn vriend verstaan hebbende, een overeenstemminge in 't

1543. Latijn, en een Engelsche Bybel had gekoft; dat hy met die twee Boeken, en het weinig Latijn, waar mede hy hem kon behelpen, had aangevangen deze overeenstemminge te maken, en met de zelve gekomen was tot de letter L. Gardiner, nog zijne Medegezellen, konden een zaak die haar zoo buitensporig scheen, nauwelijks geloven. Maar Marbek zeide tegen haar, dat by aldien zy de moeiten wilden nemen, van de woorden te zoeken, die begonnen met de letter M. en ter zelver tijd hem een Latijnze overeenstemminge en een Engelsche Bybel wilden ter hand stellen, hy haar in korten tijd zou betoonen dat hy de waarheid sprak. Men nam hier de proef af; en men bevond dat hy des anderen daags, drie geheele vellen papier over die zelfde woorden geschreven had. De Bisschoppen waren hier over zoo voldaan als verbaast; haar verwonderende over de neerstigheid en geest van dezen armen mensch. Dit voorval wierd geheel rugtbaar; en kwam zelfs de Koning ter ooren, die hier over zy, dat Marbek zijn tijd beter bestede, dan zijn onderzoekers deeden. De andere perzonen bleven in de gevankenisse tot den 24ste July, als wanneer den Koning bevel gaf, dat men haar te Windzor oordeelen zou.

Geest van Mabek.

Den 27ste ging Capon, den Bisschop van Sarum; Franclin, Deeken van Windzor; Fahel, Parochiaan van Raiding, en drie Rechteren van 't Rijk in de Vierschaar, over dit voorwerp. De gevangenen wierden beschuldigt de Misse tegen gesprooken te hebben: en Marbek een geheelen Zendbrief van Calvinus over dit voorwerp gecopiert te hebben: hy antwoorde, dat hy de zelve had uitgeschreven voor dat de wet van de zes Articulen gemaakt was. De twaalf Rechteren die men haar gaf, waren uit die plaats niet genomen om dat men haar geburen wantrouwde: maar men had de zelve uit de bygelegene Hoffsteden genomen. Men veroordeelde dan deze ongeluckige om verbrand te worden; deze Zententie wierd den volgenden dag aan drie van de zelve volvoert: maar Marbek kwam vry door behulp van den Bisschop van Winchester, aan wien men 't zelve bevolen had. De andere leden de dood, met kloekmoedigheid, en gerustigheid, op een zeer Christelijke wijze; biddende God voor hare vervolgeren; haar overgevende aan zijn Barmhertigheid, door de bemiddelinge van Jezus Christus.

Drie Protestanten tot Windzor verbrand.

In hen vonnis, lag den Doctor London, en een Advocaat, met name Zymons, Verklikker in dit slag van vervolginge, den grondslag van beschuldinge, tegen veele Officieren des Konings, de welke

Haar vervolgeren voor meineedige bekent.

ke de Proteſtanten van Windzor hadde begunſtigt. Deze waren 1543.
den Ridder Philips Hobbey, den Ridder Thomas Cardine, met hare Vrouwen, en andere meer. Okam, Secretarus dezer Vierſchare, wierd met de nieuwe informatie na Gardiner gezonden; maar een huisgenoot van de Koninginne hier af verwittigt zijnde, begaf hem aanſtonds ten Hoof, en openbaarden 't geen hy daar van wiſt. Okam wierd dan zoo haaſt als hy was aangekomen, in arreſt genomen; en als men zijn papieren onderzogt, vond men in de zelve een bewerp van zamenſweeringe, om deze Edelen van kant te helpen, met nog een gevolg van kwade voornemens, waar over den Koning zeer vertorend was. Wy weten de omſtandigheden dezer zake niet; maar den Advocaat, en den Doctor wierden ontboden, en hier tegens ondervraagt. Zy niet wetende dat haare brieven waren onderſchept, verzeekerden hen niets van deze zaken, waar van men hen ſprak, te weten, en deeden hier op een zolemnelen eed. Doen bragt men hen hare eigen brieven voor den dag; de ſtraf volgde de misdaad kort op de hielen. Zy wierden dan te paart geleid met het aangezigt na de ſtaart gewend, met een opſchrift op 't voorhooft, om de oorzaak hunner ſtraffe te kennen te geven. Hier na zette men haar op de kaak binnen Windzor, binnen Reiding, en Neubury, alwaar het Hof was. Deze ſchande trof London zoo gevoelijk, dat hy na dien tijd niet lang leefde. Zoodanig waren de Vervolgers der Proteſtanten.

Dit is nochtans 't minſte by 't geene de Biſſchop van Wincheſter had voorgenomen te doen; hy bemerkte de Officieren van 't Hof, als perzoonen die zijn gramſchap byna onwaardig waren; de ongunſt van Kranmer was 't voornaamſte doel van zijn begeerte. Hy liet niet af van Hendrik in te blazen, dat 't onregtvaardig was, de arme menſchen te vervolgen, zoo lang als den beſchermer der Ketteryen, de hoogſte waardigheid der Kerke, en de goede gunſt zijns Meeſters bezat. Den Koning begerig om te zien, wat het doelwit van al deze voorbereidingen waren, geliet zich 't oor na deze klagten te neigen: en betuigde dat hy vernoegt zou wezen, om te weten wat men den Aartsbiſſchop zou te laſte leggen. De medeſtanders van de oude Religie, door dit klein voordeel opgeblazen, beelden hen in dat Cranmer nu in korten tijd in ongunſt zou raken; nademaal de Koning, die tot die tijd toe niet had willen gedogen dat men tot nadeel van den Aardsbiſſchop ſprak, eindelijk had toegeſtaan, dat men hem 't zelve zou verklaren. Zy maakten dan een memorie

Conſpiratie tegen Cranmer.

Yyy 2 van

1543. van klagten, en gaven dezelve aan den Vorst, die een weinig daar na over zijn Jagt, in de Rivier, wandelende, hem na 't Paleis van den Aartsbisschop liet roeyen. Als Kranmer door zijn huisgenoten wiert verwittigt, dat den Koning naby was, begaf hy zich aan de kant van 't water. Den Koning hem in 't Jagt doen komen hebbende, en zich alleen by hem vindende, klaagde terstond over den voortgang der Ketteryen, als mede over de scheuringe en wanordinge die de zelve hadden veroorzaakt. Hy zei vorder te zullen werken om de voornaamste beschermers der Ketteryen t'ontdekken, om de zelve strengelijk te straffen, en de onderdanen door dat exempel een schrik aan te jagen. Dit gezegt hebbende, verzogt hy hier over het oordeel van Kranmer. Den Aardsbisschop prees dit voorneemen; maar hy verzogt Hendrik, eerst wel te willen onderzoeken wat Kettery was, en geen menschen als Ketteren te willen veroordeelen, die 't waaragtige woord Gods tegen de vindinge der menschen verdedigden. Zy spraken noch eenigen tijd over dit voorwerp; eindelijk zei den Koning tegen Kranmer, dat men den voortgang der Ketteryen op hem wierp; en gaf hem de Articulen die de Kanoniken van Canterbury, en eenige Regteren van die plaats, uit de Provincie van Kent, tegen hem en zijn Aalmoesseniers hadden voortgebragt. De Aardbisschop dezelve gelezen hebbende, wierp zig op zijn knien neder, en verzocht dat de zaak volgens de wet mogt worden geoordeelt; daar by voegende, dat hoewel hy in die zelve meninge was, in welke hy had geweest, ten tyde als hy zich tegen de wet der zes Artikulen stelde, hy echter niet tegen deze wet had gezondigt. Voort wierp Hendrik hem eenige questien voor, aangaande zijn Huisvrouw; hy antwoorde dat hy waarlijk was getrouwt; maar dat hy zijn Huisvrouw na Duitsland had gezonden, ten tijde als den Priesteren 't huwelijk was verboden. Deze opregtigheid en goed vertrouwen bewoog Hendrik in diervoegen, dat hy niet vernoegt zijnde met al deze verborgentheden aan hem te hebben verklaart, hem beveelde om zijn beschuldigers te vervolgen; en hoewel Kranmer zig verontschuldigde, niet begeerig zijnde hem in zijn eigen zaak zoodanig te gedragen, beveelde den Koning hem zelfs Regters te verkiezen. Hy koos dan hier toe zijn Amptman en Opper-Boekhouder, by welke den Koning noch een darde voegde. Deze Regters wierden in de Provintie van Kent gezonden, alwaar zy drie weeken doorbragten om de Auteuren van deze beschuldiginge op te zoeken. Een ieder ontkende dit werk;

Ziet de Antiquiteiten van Engeland.

zoo

zoo haast als zy verstonden dat de genegentheid van Hendrik in alles zoo beproeft was. Als deze Gecommitteerden nu zeer langzaam vorderden, zoo verzogten eenige vrienden van Kranmer aan den Koning, dat men een man van dapperheid en bekwaamheid, de welke de zaak eerder mogt ontdekken, na Kent zou zenden. Deze last wierd gegeven aan den Doctor Lee, Deeken van Jork, die omtrent Alderheiligen vertrok. Dien Leeraar welke men zoo bekwaam had gevonden, om de verborgentheden in 't onderzoek der Kloosters te ontdekken, had die zelve bekwaamheid in dit onderzoek. Hy deed de papieren van de perzonen die hem verdagt waren, terstond in verzeekering nemen, en vond onder de zelve de brieven van den Bisschop van Winchester, van den Doctor London, en van eenige andere perzonen voor de welke Kranmer grote genegentheid had, en met welke hy gemeenzaam had geleeft. Den geheelen handel wierd hier door ontdekt. Maar hoewel den Koning genoegzame blijken had, dagt 't hem echter niet raadzaam te wezen, veel gerugts hier over te maken, nademaal 't Parlement stond te vergaderen. Ten anderen zoo en drong den Aardsbisschop tot de straffe der schuldige niet aan: Zy waren zoo veilig door de zagtmoedigheid van dezen Geestelijken Heer, door zijn betragtinge van 't Gebod des Euangeliums, *om 't quaad met goede te beloonen*, dat al de wereld by na geloofde, dat hem te beledigen, het beste middel was om zijn genegentheid te winnen. Daar waren onder deze beschuldigers twee perzoonen, de welke hy zeer had verpligt, waar af den eene was den Stedehouder van den Bisschop Douvres, en de andere een Regtsgeleerde, waar van hy hem menigmaal had gedient. Al de wraake die hy van hen nam, was, dat hy hen hare brieven vertoonde, en vermaande, eerlijker en trouwer na deze, te willen handelen, haar verraat te vergeven, en voortaan, ten opzigte van haar, te zullen leven, als een man die niet meer denkt dat hy beledigt is. Te dier tijd verzogt een man van staat aan hem zijn hulpe by den Koning; hy bewerkte terstond deze zaak; en had de zelve byna tot des zelfs voordeel ten einde gebragt, als wanneer den Koning te binnen kwam dat deze een van zijn beschuldigers was geweest; en aan den Aardsbisschop vroeg, of hy geloofde, een van zijn vrienden te dienen? den Aardsbisschop antwoorde, daar niet aan te twijfelen. Waar op den Koning zei, dat dit een schelm, en zijn dood vyand was. Hy beval zelfs aan den Aardsbisschop zoo haast als hy hem weder zag, hem als een schelm te willen handelen.

1543.

Grote zedigheid van Kranmer.

1543. En als Cranmer antwoorde dit de taal van een Aardsbisschop niet te zijn, dat den Oppergebieder uitdrukkelijk had belast, niet te feilen in 't geene hy had bevolen. Maar des Konings gehoorzaamheid voor die tijd met Kranmers zedigheid niet overeenkomende, bleef de zaak in dezen staat. Als dit bekend wierd, zagen alle menschen, die met geen blinden drift tegen hem waren ingenomen, zeer klaar, dat zijn handelingen overeenkomstig waren, met het voorbeeld en leere Jezu Christi, die de nedrigheid en zagtmoedigheid zelve was, dat hy waardig was een groot Bisschop, en herstelder der ware Religie te zijn; aangezien hy in zeer moeyelijke bejegeningen, 't gene hy aan andere leerde, zelfs betragte. De Auteuren waar aan wy de kennisse dezer zake zijn verschuldigt, hebben vergeten den tijd aan te tekenen, op welke deze zaken zijn voorgevallen. Maar zeekere omstandigheden doen mijn geloven, dat dezelve moeten worden overgebragt tot den Jare 1543.

1544. Nieuw Parlement. Het Parlement vergaderde den 14 van Louwmaand des Jaars 1544. en maakten onder anderen een wet, welke de Successie reguleerden, overmits Hendrik zich over de Zee moest begeven, om zijn Vyand, den Koning van Vrankrijk, te beoorlogen. Men verklaarde ingevalle den Vorst Eduard zonder kinderen kwam te overlijden, en den Koning geen andere kinderen naliet, de Kroon zijn oudste Dochter Maria zou toebehoren; en ingevalle zy zonder kinderen kwam te overlijden, of de reglementen die hy zou maken, te schenden, 't zy door opene brieven, gegeven onder 't groot Zegel, 't zy door Testament, of hand-teekeninge, zoo zou de Vorstinne Elizabeth den Throon beklimmen; en de zelve op haar nakomelingen succederen; dog indien zy geen kinderen hadde, of de wetten haar door den Koning opgeleid kwam te violeren, de Kroon zou behoren aan diegene welke den Koning tot dien einde in zijn Testament of opene brieven zou noemen. Deze stellinge gemaakt zijnde, maakte men een Formulier van een nieuwen eed, om de authoriteit van den Paus af te sweren, en te beloven de successie, ingevolge van deze ordonnantie, te mainteneren. In de zelve wet veroordeelde men alle perzonen als verraders van den Staat, die weigerig zouden zijn dezen nieuwen eed te doen, of die eenige zaken zouden schryven of zeggen, waar door deze ordonnantie zou worden geschonden, of de Erfgenamen van Hendrik in haar agting of leven worden beledigt. Dit reglement is buiten twijfel gemaakt, tot uitvoeringe van eenig byzonder Artikel, waarmede Hendrik met Carolus de Vyfde, over een was gekomen; en aangezien al de hoop van de medestanders der oude religie bestond in de verheffinge van Maria op den Throon, zoo beloofden

Wet jegens de successie.

den zy hen groote zaken uit 't gevolg van deze wet. Maar men zag ligtelijk hoe Hendrik door dit middel, de Souvereniteit en 't regt der successie verminderde; aangezien hy door een nieuwe genegentheid zijn gezag tot nadeel zijner Successeuren wijd uitstrekte. 1544.

Men maakte in dit zelve Parlement een andere wet om de strengigheid van de ordonnantien der zes Artikulen te verzagten. De twee Huizen waren over 't voorwerp deser laatste wet lang in onderhandeling, renvoyerende de zaak verscheidemaal aan den anderen. Eindelijk bekragtigde den Koning 't zelve door opene brieven van den 29 Maart. En nademaal 't meenigmaal gebeurden, dat men onregtvaardelijk eenige perzonen beschuldigde, en langen tijd de informatien bewaarde, om de zelve meer kragt te doen hebben, zoo bragt 't Parlement eenige hulp middelen tegen dit quaad. Zy ordonneerden dan dat de vervolgingen, gegrond op de ordonnantie der zes Articulen, niet zouden valideren, dan als de zelve zouden worden bekragtigt met den eed van twaalf perzoonen, ten minsten voor drie Commissarissen van den Koning, tot dien einde genoemt. Zy voegden noch by deze ordonnantie, dat men niemant in arrest zou mogen nemen dan na een publique beschuldinge, of een expres bevel des Konings. Dat de vervolginge ten langste ten einde van 't Jaar zou moeten worden aangeleid; en indien in een Predicatie strijdige redenen tegen de ordonnantie der zes Articulen wierden gevoert, de klagte op 't uiterste binnen veertig dagen moesten geschieden, indien men geen regtvaardige oorzaak van langer uitstel kon bybrengen. Eindelijk men gaf aan de beschuldigden al de voordeelen, die de wet in alle Criminele beschuldinge zou konnen toestaan. Deze ordonnantie zag blijkelijk op de zamenswering in 't vorige Jaar, tegen Kranmer, en eenige Officieren des Koninks gemaakt.

Wet betreffende de conspiratie.

Men bevestigde in 't zelve Parlement de ordonnantie, op een andere tijd gemaakt, om den regel der regten te overzien; men maakten ook ter zelve tijd een verzamelinge van Kerkelijke wetten die men voortaan in Engeland zou onderhouden. Kranmer drong met groten yver tot de uitvoeringe van dit voornemen aan. En om de noodzakelijkheid hier van te betonen, zoo maakte hy een extract van verscheide wetten uit den regel der wetten, waar door hy bewees, dat men zonder onregtvaardigheid, en schande niet kon toelaten, dat zodanig een Boek, den regel van 't leven en studie der Kerkelijke perzoonen zou zijn. Hy wilde dan dat men een lichaam van wetten zou verzamelen, na 't welke alle geestelijke Hoven hen zouden reguleren; maar al zijn arbeid was, gedurende de regeringe van Hendrik, onnut, nademaal deze zaak onge-

Dit extract is in onze verzamelinge No. 84.

decideert

1544. decideert blijvende, de Souveraine magt zich verder kon uitstrekken; en 't gezag der civile Hoven verder ging, dan zy zonder 't zelve zou hebben gedaan.

Het Parlement maakte noch een byzondere ordonnantie, om den Koning eenige zommen gelds ter hand te stellen, dewelke dezen Vorst had opgenomen. Deze ordonnantie, waar van ik spreek, is een andere zeer gelijk, welkers Copye wy tot den Jare 1530 hebben overgebragt. Zy voegden daar alleen een Clauzule by, namentlijk dat die gene, welke of ten deele, of geheel waren betaald, van 't geene zy aan den Koning hadden geleent, zouden gehouden zijn van weder te geven 't geene zy hadden ontfangen. Den 29 Maart, waren alle zaken geëindigt, en 't generaal pardon met de ordinaire bepalinge gegeven, en onder andere ook voor de Ketterye: het Parlement wierd tot den 4 November geprolongeert.

Voorgang van Hendrik tegen de Schotten.

Hendrik had in deze tijd de Francen en Schotten tot Vyanden. Onder dit pretext verhoogde hy de Munt en verlaagden dezelve weder: den Auteur die zijn verantwoordinge heeft geschreven, zeid de oorzaak waarom hy op die tijd de prijs van 't geld veranderde, is geweest, ter oorzake dat 't zelve door gantsch Europa byna verspreid zijnde, geheel uit Engeland mocht gaan. Hy had voorgenomen zijn hostiliteit eerst tegen de Schotten te tonen. Hy zond dan tegen hem een Scheepsmagt, onder het beleid van den Grave van Hartfort, hier na Hertog van Somerzet, die een inval in Grantham dede, plonderende en brandende de Steeden Leith, en Edenburg, alwaar men meer rijkdommen vond, als men dacht dat in die twee plaatzen konden wezen. Hartford ravageerden voorts 't geheele land tot Berwik toe, rovende en brandende wat hem op de weg voorkwam. Maar hy dee te veel, indien hy had voorgenomen het hert der Schotten te winnen; en te weinig, indien hy hun vryheid had willen vertreden. Want Meester zijnde van de Stad Edenburg, verzuimden hy 't Kasteel te belegeren, welkers bemagtinge hem zekerlijk tijd en bloed zou hebben gekost. Hy dagt ook alzoo weinig om Leith te versterken, of daar guarnizoen in te leggen. Deze twee grove misslagen geven genoeg te kennen, dat dit een slegt beleid was, en de mezuren zeer kwalijk waren genomen. Want indien men Leith had versterkt en een Vloot had gehouden aan de eene of d'andere kant, tusschen de hoogte van deze plaatze, en tusschen de hoogte van Berwik, of van Tunmon, zoo had de commercie der Schotten wel haast een einde genomen, Edenburg had geruineert geweest, het Franze secours had geen vryen doortogt gehad; en de Schotten hadden ge-

dwongen geweest, van haar onder het jok van Hendrik te bukken. 1544.
Maar de verwoestinge die dit Heir deed, verbitterde en vereenigde haar gemoederen, in hun voornemen, van nooit van de France Kroon te zullen scheiden; want als den Grave van Lenox door Hendrik na 't Wester gedeelte van Schotland was gezonden, alwaar hy 't meeste gezag had, kon hy geen gevolg met zig nemen; in diervoegen dat den Commandant van 't Kasteel van Dunbritton, die zijn Luitenant was, hem weigerde die plaats in handen te stellen, en hem zelfs daar van daan dreef, als hy vernam dat hy den Koning van Engeland Meester van die plaatze wilde maken. Andere zeggen dat hy uit eige beweging de vlugt nam, uit vreze van gearresteert te worden.

Hendrik die na Vrankrijk stond over te gaan, besloot voor al zoodanig een ordre in de zake van de Religie te stellen, dat ieder party reden van vergenoegen zou hebben; en nademaal Audley om deze tijd kwam te overlijden, zoo gaf den Koning 't Zegel aan een yverig medestander der oude Religie. Dit was Mylord Wriothesley, die te voren Secretaris van Staat was geweest. Maar hy verwaardigde den Ridder Willem Petre, een groot vriend van Kranmer, met de waardigheid van 't Secretaris ampt van Staat. Hy noemde de Koninginne met den Aardsbisschop van Canterbury, de Cancelier, den Grave van Hartford, en de Secretaris Petre, om in zijn afwezentheid te regeren; eindelijk, noemde hy den Grave voor zijn Luitenant Generaal, indien men wierd genootzaakt eenige troepen te ligten. Nu hadden de Protestanten van de kant van dien Heer niets te vrezen. Hendrik deed nog een zaak dewelke hen wonder wel behaagden; hy verpligten 't Parlement, om te bevelen dat de gewonelijke Gebeden in de processie en Litanie in de gemeene taal wierden overgezet. Men kan hier van in onze verzamelinge N°. 85. zien dat dit reglement aan Kranmer den 11 July is gezonden, met ordre om 't zelve in die Provintie te doen aannemen. De Reformateurs verheugden hen over dezen voortgang, en aangesien deze ordonnantie een oude misslag vernietigde, en de zelve genoegzaam betuigde, dat Hendrik op een nieuw 't oor neigde, na den raad, die men hem gaf om de reformatie te bevorderen, zoo beloofden zy hem meer andere veranderinge van die natuur, aangezien de reden, welke den Koning bewoog, om deze Gebeden te doen overzetten, zich tot alle andere bedieningen in den Godsdienst uitstrekte.

De zaak dan zoo in ordre gebracht zijnde, en 't Leger reeds de voortogt genomen hebbende, ging den Koning met groote pracht in een Schip, welkers Zeilen van goutdoek waren. Hy ontscheepte op den

 14. July

1544. 14. July te Calis, en sloeg zijn Leger voor Bologne neder, hoewel den Keizer hem had geraden recht na Parijs te trecken, achtende de bemachtiging van Bologne van meer belang dan eenige andere zaak. Deze Stad gaf zich over na een beleg van twee maanden; den Koning deed zijn intrede aldaar op den 18. September met groote heerlijkheid.

Inneminge van Bologne. Maar den Keizer vergenoegt van deze twee Koningen dus tegen den anderen gaande te zien, en oordeelende zijn voordeel uit hunne verwijderinge te konnen trecken, welke hem zekerlijk de middelen verlichten om Duytsland t'onder te brengen, sloot den Vrede met Vrankrijk op den 19. September. De Articulen van deze Vrede zijn omstandiglijk van Mylord Herbert beschreven. Elf dagen hier na keerde Hendrik weder over de Zee. In de volgende Maant dachten de Franschen Bologne t'overrompelen; maar 't Guarnisoen vaardig tot hunne Wapenen loopende, stutten haren vyand. Gedurende deze zaken deden de Engelschen verscheide invallen in Schotland, hoewel met minder voordeel dan voorhenen: want de Schotten door 't France secours aangemoedigt, en brandende van yver om zich te wreken, dwongen de Engelschen met een considerabel verlies te retireren.

Den Konink van Vrankrijk hebbende voorgenomen om in 't volgende Jaar Bologne weder te bemachtigen, en Calis aan te tasten, en de Engelschen te verdrijven; nam voor zich meester ter Zee te maken. Hy equipeerde dan een zeer machtige Vloot, bestaande in hondert en vijftig groote Schepen, en zeventig andere van minder calibre, met verscheide Galeyen, die hy van de Middellandsche Zee deed komen. Hendrik bracht ook hondert Schepen in Zee. 't Waren van de eene en d'ander kant niet anders dan Koopvaardy-schepen, ten oorlog toegerust. De Fransche Vloot hield zich eenigen tijd ontrent de Kusten van Engeland, trachtende een inval in 't Eiland Wicht, en in de Provintie van Suffex te doen; maar 't viel hen kwalijk uit: zy wierden eenige uren in een Scheepsgevecht geëngageert, maar vonden zich eindelijk genoodzaakt weder te rug te keeren. De Franschen hadden ook geen beter voordeel te land; maar de Vloot van Hendrik deed een inval in Normandyen, en maakten aldaar een groote verwoestinge; invoegen dat dit Jaar tot glory en voordeel van dezen Vorst uitviel.

De Vorsten van Duitsland zoeken een Vrede te bemiddelen. Den Keyzer zijn voornemens waren ten deelen wel uitgevallen; want hebbende deze twee Kronen in een Oorlog, die hem voordeelig was, ingewikkelt, bood hy hen zijn bemiddeling aan, om haar onder dit pretext in verbitteringe te houden. Maar de Duitze Vorsten bemerkten 't gevaar waar in zy hen bevonden. De Kerkelijke vergadering

dering van Trente veroordeelden hun meininge: zy hadden een verbond met den Paus en den Keizer, om de ordonnantien en wetten van hun Concilie te doen gehoorzamen; het leger stond tot dien einde vaardig, hy haalde op die zelve tijd de oude geschillen op; eindelijk hy was met den Turk in vrede. De Vorsten agten hen dan verloren, indien Engeland en Vrankrijk met den anderen zich tot hen voordeel niet bevredigden. Zy namen dan de Mediatie aan; waar in zy van den Aardsbisschop van Canterbury wierden ondersteunt. Maar daar was geen Kromwel meer by den Koning, om dit verbittert gemoed te verzagten, 't welk niet eens van vrede wilde horen spreken, ziende hem kwalijk van de France gehandelt, en zijnde geensins genegen Bologne weder te geven, zonder 't welke de France tot geen accommodement wilden verstaan. 1545.

Op die zelve tijd, had den Bisschop van Canterbury den Koning by na bewogen om een nieuwen voortgang in de Reformatie te maken. Maar Gardiner, die van zijn Meester aan het Hof van Carel de vijfde was gezonden, hier van verwittigt zijnde, schreef aan hem, dat den Keizer, ingeval hy eenige nieuwe veranderinge in de Religie maakte, zich by den Koning van Vrankrijk tegen hem zou voegen. Dit verbrak t'eenemaal de voornemens van Kranmer, die daarenboven in de Maant van Augustus, den Hartog van Suffolk, den besten Vriend die hy ten Hoof had, verloor. Dezen Hartog had hem langen tijd in groote achtinge ten Hoof gehouden; 't zy door een overeenkomst van humeuren met den Koning, of ter oorzake van 't geluk 't welk zijn wapenen gemeenlijk verzelden, die de reformatie zoo veel ondersteunde, als zijn intrest, 't welk hy nooit aan eenige consideratie opofferde, kon toelaten.

Hoewel Kranmer toen zonder hulp en vrienden was, had hy echter credit genoeg om de twede waardigheid der Kerke aan een Prelaat te geven welke van zijn meninge was. Lee, Aardsbisschop van York, overleden zijnde, gaf den Konink de vacante Stoel aan Robbert Holgaite, Bisschop van Landaffe; en 't Bisdom van dezen, aan Kitchin, een Prelaat die hem in de volgende regeringe in verscheide veranderingen wonder wel wist te schicken. Van die tijd af dat Holgaite in zijn bedieninge was bevestigt, stelde hy zich om de dwalingen die hy in de Provintie vand, te verbeteren, alwaar alle dingen, gedurende 't leven van zijn voorzaat, in groote verwarringe hadden geweest. Ten dezen opzichte had hy verlof van den Koning bekomen, om de Hoofstad te gaan bezoeken. Te meer om dat den Bisschop van Worcester

Reformateurs tot de waardigheyd der Kerke bevordert.

In de Maand January.

3. Maart.

1545. zijn Stoel in 't vorige jaar had geresigneert, om redenen die niet zijn aangetogen. Dezelve wierd aan Heath, Bisschop van Rochester, opgedragen, en Hendrik Holbeach, medestander der Reformatie, wierd Bisschop van Rochester. Eindelijk Sampson, Bisschop van Chichester, die de Stoel van Coventry en Lichefields had bekleed, wierd zijn verlaten Waardigheid aan Day opgedragen, een bescheiden Man, tot de Reformatie genegen zijnde. Den Bisschop van Canterbury zag dan een grooter verdeeldtheid onder de Bisschoppen als ooit te vooren.

Indien de zaken der Religie in Engeland, gedurende den Jare 1545. byna in stilte bleven, zoo vielen echter in Schotland zaken voor, die gewichtig genoeg zijn om plaats in onze Historie waardig te zijn, hoewel de zelve mogelijk tot ons voorwerp niet zullen dienen; 't zelve behelst de Martelaarschap van Wichart, en dood van den Cardinaal, die eenige maanden daar na vermoord wierd.

Martelaarschap van Wichart.

Georg Wichart, uit een Adelijke Stam gesproten, had zijn studie in de Academie van Cambridge voltrocken, en had aldaar de hoedanigheid der waarachtige Religie bekomen. Zijn eerste zorge, zoo haast als hy weder in den Jare 1544. in zijn Vaderland kwam, was, te prediken tegen de ongeregeldheden, welke de gedaante der Kerke in die tijd bedekte. Dundye, de Hooftstadt van die Provintie, was de plaats daar hy menigmaal zijn opwekkingen en klachten dee. Maar de Cardinaal Beton door deze stoutheid vergramt, joeg de Magistraat door zijn dreigementen zoodanig een vrees aan, dat Wichart van de Stoel komende, een uit de hunne hem verbood in de Stad te prediken; hem vermanende, haar geen zwarigheid te willen veroorzaken. Wichart antwoorde, dat hy geen voornemen had van hen eenig oproer te verwecken, dat hy God tot Getuige riep; en indien zy daar in niet wilden vervallen, zy geen perzoonen moesten verwerpen, die God verwaardigde aan haar te zenden; en indien zy dezelve verwierpen, zy eindelijk heel andere tot hen zouden zien komen. Hy bad hen te willen overwegen, hoe hy zijn leven in perijkel had gestelt, om hen het woord der zaligheid te verkondigen. Hy voegde hier by, indien zy volherden van hem te verjagen, zy een dag van berouw zouden hebben; en indien zy langen tijd na dezen dag in voorspoed leefden, de Geest Gods door hem niet had gesproken; maar indien zy in eenige onverwachte swarigheid vervielen, zy 't zelve moesten aanmerken als een oorzaak der verachtinge, welke zy aan hem hadden betoont, en dat zy dan haren toevlucht tot 't berouw zouden nemen.

Siet Spodwood.

Hy Dundye dan verlatende, ging na de Wester deelen van 't Rijk, alwaar

alwaar hy een groot getal navolgers kreeg. En nademaal den Aards- 1545.
bisschop van Glasgow ordre had gegeven, dat men beletten zou in de Kerken te prediken, zoo verkondigde hy 't woord in 't open veld, en als zijn navolgers hen menigmaal bereid toonden, om door geweldige middelen hem de Kerke te doen openen, zoo bestrafte hy hen zeer; hen voor ogen stellende, datmen 't Euangelium van vrede en genade verkondigende, geen oorzaak tot bloedstortinge moest geven. Hy had ontrent een Maant in deze Stad geweest, als hy verstond dat de pest binnen Dundye was, en haar woeden vier dagen na zijn vertrek had begonnen; op deze tydinge keerde hy wederom, en predikte menigmaal buiten een van de Stads poorten; verzorgende dat al de besmette aan d'eene kant, en de gezonden aan de andere kant waren; zoo lang hy in deze Stad bleef, droeg hy zorge om de behoeftigen te hulp te komen, en de zieke te bezoeken; en betragte voorts alle pligten, die men in zulk een uiterste nood, van een Leeraar zou konnen verwagten. Op zekeren tijd als hy zijn Predicatie eindigde, wierd een Priester ontdekt, met wapenen bereid om hem te vermoorden. De menigte wilde met een drift op dezen Priester vallen; maar dezen Heiligen man omving hem in zijne armen, en redde hem uit 't gevaar; zeggende hy heeft niet misdaan, en men moet hier door maar weten waar men zig voor te wagten heeft. Dit voorval veroorzaakten in Wichart een ongewone melancholy; hy had een inbeeldinge van zijn dood; hy stond menigmaal des nagts op, en eindigde 't grootste gedeelte van dien in den gebede, en zei zelfs menigmaal tot zijn toehoorders, dat den tijd van zijn lijden naderde, maar dat weinig menschen na hem 't leven zouden verliezen; aangezien het ligt der ware Religie wel haast door 't gehele Koningrijk zou worden verspreid.

Van Dundye ging hy in verscheidene plaatzen prediken, alwaar zijn opwekkingen zeer aangenaam waren. Hy predikte dan eindelijk te *Lochian*, daar hem meer smaad en veragtinge dan op eenige plaatze bejegende; hier om dreigde hy de inwoonders, dat de vreemdelingen hen uit hun woningen zouden verdryven, en haar besittinge zouden innemen. Hy logeerden doen by een man van groote agting *Cokburne van Ormeston* genaamt. Dit Huis wierd des nachts door eenige Ridders onderzogt, welke den Cardinaal daar na toe had gezonden, om *Wichart* gevangen te nemen. En als den Grave van Rothwel, die 't meeste gezag in die Provintie had, beloofde hem niet te zullen beledigen, zoo deed hy aanstonds de deur openen, zeggende, *de Heilige wille des Heere geschiede*. Hy verzogt, toen hy hem in handen van den Graaf gaf;

 dat

1545. dat men hem in regte zou vervolgen; betuigende meer te vrezen van heimelijk te zullen worden omgebragt, dan in 't openbaar te sterven. Den Graaf vernieuwde hem zijn belofte onder verpanding van zijn eer. Hy had ook voorgenomen in zijn woord niet te feilen. Maar de Koninginne Moeder en de Cardinaal drongen hem eindelijk, om hen den gevangen in handen te stellen. Doen zy hem in hun magt hadden, zonden zy hem na Sint Andries, alwaar zy hadden voorgenomen hem ter dood te brengen. En op dat zijn straffe zolemnelijk zou geschieden, beriep den Cardinaal een Bisschoplijke vergaderinge tegen den 27. February binnen de Stad St. Andries. Waar over den Aardsbisschop van Glasgouw remonstreerde, dat men van den Regent, eer men deze zaak bevorderde, permissie behoorde te verzoeken; en aangezien Beton geloofde dat dezen Heer te grooten deel in haar belangen had, om zijn toestemminge aan hen te weigeren, stond uit deze consideratie toe, 't zelve aan hem te verzoeken. Maar behalven dat den Regent in zijn gemoed de ware Religie was toegedaan, zoo vertoonde ook een Edelman van doorlugtigen Huize die zijn naam voerde, en *Hamilton de Preston* genoemt wierd, hem zeer klaar, dat hy de schrickelijkste oordeelen Gods op zig zou laden, indien hy toeliet, dat de onschuldige aan de ongenade der Geestelijkheid wierd opgeoffert. Den Regent zond dan ordre om de proceduren tot zijn arrivement uit te stellen, en verklaarde dat hy in de dood van den gevangen niet zou bewilligen, dan na de zaak wel zou wezen geexamineert; en in gevalle den Cardinaal onderwijlen Wichart veroordeelde, hy des zelfs bloed van zijne handen zou afeischen. Maar Beton vrezende, dat by aldien de zaak traineerde, den Gevangen mocht ontkomen, of door de kracht der wet, of door de authoriteit van den Regent, rezolveerde zijn voorneemen, met hoe grooten gevaar 't ook wezen mocht, te volvoeren. Wichart wierd dan verdagvaart. De audientie was in de Kerk van de Abdye, waar in men doen een Predikatie van een gezonde leere had gedaan. Den Prediker nam voor te bewijzen, dat de H. Schrifture den rechten toetsteen was, waar aan men de ware Religie en Ketteryen moest beproeven. Den gevangen voor zijn Rechters geleid zijnde, viel op zijn knien neder, en deed een kort Gebed; en als hy weder was opgestaan, gaf hy rekening van 't gene hy met zijn Predikatien had bevordert, en hield vrymoedig staande, van niets te hebben gepredikt, 't welk niet en wierd gevonden in de tien Geboden, in 't Geloof, of in 't Gebed des Heeren. Dit zeggende, verbrak men zijne redenen met verwijtingen en lasteringen, hem beveelende alleenlijk op de articulen,

ticulen, die men hem zou voorwerpen, te antwoorden. Hier op beriep hy hem op onpartijdige Rechters, en verzocht om volgens 't woord Gods, en in de tegenwoordigheid van den Regent, wiens gevangen hy was, geëxamineert te worden. Maar zijn beschuldiging wierd echter gelezen; en toen men zag dat hy 't meeste deel dezer articulen, die hem wierden voorgestelt, aannam, om zig tegen dezelve te verdedigen, veroordeelde men hem als een obstinaat Ketter om verbrand te worden. Hy eindigde dien nacht met bidden: en des anderen daags 's morgens wierden twee Monniken tot hem gezonden, om aan dezelve zijn Biegt te doen; maar hy antwoorde, dat hy niet met hen wilde te doen hebben; dat hy zou vernoegt wezen, indien hy alleenlijk met dien wijzen man, die in den vorigen dag had gepredikt, mocht spreeken. Den Prediker vraagde hem na een lange onderhandelinge, of hy de Communie niet wilde ontfangen? Wichart antwoorde, dat hy 't van herten begeerde, indien hy 't zelve na de instellinge Jezu Christi konde doen, te weten onder de twee gedaanten. Den Cardinaal wilde zulks aan hem niet toestaan; maar zoo haast als hy hen over tafel den onbijt zag nemen, sprak hy eenigen tijd tegen 't gezelschap, over de dood Jezu Christi, en over 't gebruik van 't Sacrament. Doen zegende hy 't brood en den wijn, welke op de tafel was, nam zelf de Communie, en deelde dezelve ook uit aan de perzoonen, die hem in de laatste uure des doods zouden bystaan, en gaf hem geheel aan de devotie over, zonder eenige andere spijze te nuttigen. Twee uren hier na trad den Dienaar van de Justitie de kamer in, en trok hem een swarte linnen rok aan, zijnde met zakken buskruid gevult, en leide hem ter plaatze van de executie, voor het Paleis van den Cardinaal. Hier was 't dat hy een korte reden tegen de getuigen van zijn lijden, voerde; haar beveelende geen afkeer van 't Woord Gods te willen hebben, uit aanmerking dat het zelve ons menigmaal voor sware beproevingen bloot stelde. Hy zeide vorders, dat het gene hy had gepredikt, 't waarachtige Euangelium Jezu Christi was, dat hy zijn leven om de verdediging dezer Hemelsche wijsheid zou verliezen; maar dat hy 't zelve met groote blijdschap en vergenoegen zou opofferen. Den Cardinaal zat gedurende deze rechtsplegingeaan een groot venster, waar van daan hy deze droevige vertooning beschouwde. Wichart zijnde aan deze noodschickelijke paal gebonden, riep met luider stemme: *Verlosser des werelds, ontfermt u mijner; Hemelsche Vader, ik geve mijn ziel in uwe handen.* Toen zeker perzoon zag dat hy noch leefde, na dat het vyer in 't hout was gestooken, en hem aanmaande te willen volharden in de 1545.

aan-

1545. aanroepinge der Godlijke barmhertigheid, zoo antwoorde hy; *de vlammen hebben mijn vlees verteert, maar geenſints mijn geeſt beledigt*; maar, vervolgde hy, zijn oogen op den Cardinaal ſlaande, dezen menſch, die ons zoo trots uit de hoogte beſchouwt, zal binnen eenige dagen, in zoo ſchandige ſtaat worden gezien, waar in wy hem heden, met grootsheid, en hovaardy zien verſchynen. Op dit moment wrong den Scherpregter de ſtrop, welke Wichart om zijn hals had, toe, ſloot den doorgang van zijn redenen, en belette zijn adem-togt; zijn lichaam wierd ook haaſt tot aſſe verteert. Dus ſturf dezen doorlugtigen en yverigen belyder Jezu Chriſti. Ik heb hier zijn Martelaarſchap verhaalt, zoo uit oorzake dat niets voordeliger tot de Reformatie in Schotland is geweeſt, of om dat hy zijn opvoedinge en wijsheid in Engeland heeft bekomen, en dat hier om zijn lyden van ons voorwerp ſchijnt te zijn.

De Geeſtelijken waren over zijn dood zeer verblijd, en beelden zig volgens de gewoone maximen der vervolgers in, dat zy, dezen menſch van kant zijnde, voortaan in ruſte zouden leven; zy verheften de ſtantvaſtigheid van den Cardinaal, die zulk een vigoureuzen voortgang in deze proceduren had gedaan; zonder onderſcheidinge van perzonen te maken, en dat zelfs in weerwil van den Regent; maar 't grootſte gedeelte des volks geloofde dat Wichart Martelaar was geſtorven; en een extraordinare mate van Gods Geeſt had gehad, aangeſien hy, behalven zijn onbevlekte en exemplaren wandel, noch had begaaft geweeſt met de geeſt van toekomende dingen te voorzeggen; want 't geen hy voorzeide, gebeurde gemeinlijk; men agten hem dan voor een Propheet en een Heilig. Zijn Predicatien hadden den weg zo wel tot de herſtellinge der ware Religie gebaant, en zijn dood had in diervoegen bekragtigt 't geen hy gedurende zijn leven had bevordert, dat men in 't generaal na een Reformatie zugte.

Den Adel vergramt over de ſtoutheid van den Cardinaal, oordeelden de executie van Wichart, in der daad een moort te zijn, aangezien de Geeſtelijkheid noit geen magt had gehad over iemants leven, buiten kenniſſe van de Magiſtraat te diſponeren; al de werelt begon te zeggen dat dezen Cardinaal door handen van de Juſtitie had behoren te ſterven; of indien zijn waardigheid hem voor de ſtrengheid der ordonnantie bevrijde, nademaal 't Gouvernement onder een minderjarig Koning niet kragtig genoeg moſt wezen, het aan de Gemeente ſtond, om hem te ſtraffen. Men verſpreide daar en

boven

boven een gerugt, dat de Moordenaars van een perzoon, die iemants anders goed onwettig bezat, t'allen tijde prys waardig hadden geweest; men zei voor 't minste, dat in den staat, waar in zich de zaaken bevonden, een conspiratie zou excuzabel zijn. Deze meeninge kwamen zeer wel over een met 't humeur van eenige perzonen, die te groten ongeduld en vier van dien lantaard was medegedeelt; een klein getal Edelen, die kwalijk van den Cardinaal waren gehandelt, gingen tegen hem een conspiratie aan; hy was voor geheel Schotland hatelijk, maar voornamentlijk voor den Adel, die, behalven dat zy alvorens t'onvreden hadden geweest over zijn hovaardy, en kwalijk van hem waren gehandelt, noch een dodelijken haat hadden zijn onwettige Dogters met den oudsten Zoon van den Grave van Krawford getrouwt te zien. De Conjuranten ten getale van twaalf, en de perzonen met welke zy een verbond hadden gemaakt, waar van zy hen deden volgen, kwamen binnen St. Andries den 29 May. Des anderen daags gingen zy om zig van de poorten van 't Paleis te verzekeren, en de zelve open gevonden hebbende, traden daar in, en hoewel daar meer dan hondert perzonen binnen 't Kasteel waren, kwamen zy echter zonder veel gerugt te maken tot 't verblijf der Officieren, en deden 't meeste gedeelte van dien vertrecken. Zy dan meester van 't Paleis zijnde, naderden tot het verblijf van den Cardinaal, die noch sliep, zonder op 't gevaar, waar in hy was, te denken; maar 't geweld der Conjuranten deed hem wel haast verstaan, dat zy niet veel goeds met hem voor hadden. Hy verzekerde dan zijn deur; maar doen hy hen hoorde seggen van vyer te halen; begon hy van verdrag te spreken, en gaf hem over op conditie van het leven te behouden; maar de Conjuranten hielden hem geen woord; zy vielen dan met geweld in zijn kamer, en bragten hem zonder genaden om. De gehele Stad was gedurende deze zaak in roere; de vrienden van den Cardinaal bereiden hen om hem te hulp te komen. Maar men vertoonde hen zijn lichaam door die zelve venster, door welke hy korten tijd te voren, het lyden van Wichart had aanschouwt, welke daad al de wereld als een ongeoorloofde zaak, voornamentlijk aan een geestelijk perzoon gepleegt, veroordeelden.

1545

Violente dood van den Cardinaal Beton.

Daar wierden verscheide oordelen over de dood van Beton geveld, zommige wilden de Conjuranten regtvaardigen, zeggende dat niet als een groot geweldenaar hadden gedood; andere weder over zijn dood verblijd zijnde, veroordeelden echter de maniere op welke hy was omgebragt, zy vonden hier al te grote ontrouw en wreedheid in. Eenige nieuwe Predikanten vlugten uit Kasteel zoo haast

1545. dit geschied was, doch niemant van de hunne waren in deze zamensweringe, zelfs met geen blote toestemminge ingewikkelt; en hoewel veele dezelve misdaad tragten te verschonen, zoo vind ik niet dat iemand de zelve onderstaan heeft te regtvaardigen. Het droevig einde 't welk men de mestee dezer Conjuranten zag nemen, nademaal nauwelijks een van dezelve op een natuurlijke wijze kwam te sterven, deed het volk deze daad veroordeelen. Maar die dit voorval zelfs verfoeiden, lieten echter niet na in de uitvoering van dit bestaan, het rechtvaardig oordeel Gods over den Cardinaal, t'aanmerken. De vervullinge van Wicharts voorzegginge bevestigde hen ook zeer in de goede opinie welke zy van dezen heiligen man hadden gehad.

Den dag na dit bestaan, trocken omtrent hondert en veertig perzonen in 't Kasteel, hen bereidende een beleg te verduren. Want behalven dat zy alle noodige zaken tot hun defensie hadden, beloofden zich zelf, nademaal zy dicht by de Zee waren gelegen, lichtelijk hulpe van den Koning van Engeland te bekomen. Zy verklaarden zich dan voor hem, en verzogten zijn protectie. Hendrik kwam hen ook te hulp, in diervoegen dat den Regent verblijd was, om met haar, na een beleg van vijf maanden, in een onderhandelinge te treeden; want hy vreesde dat dezen Vorst een voet in Schotland zou krijgen, indien 't Kasteel, tot het uiterste gebracht zijnde, eindelijk Engelsch guarnizoen innam. Ten anderen was hy eenigermate ten believe van de belegerde, welke zijn Zoon in 't Paleis hadden gevonden, waar in hy van den Cardinaal was gehouden, onder pretext van voor zijn opvoedinge te zorgen; maar in der daad om hem een afkeer tegen de Protestanten in te boezemen, en zich tegen zijn Vader te verzekeren. Zy hadden uit deze consideratie bemerkt, dat dit hen een voordeeliger conditie zou doen bekomen, ingevalle zy tot een Capitulatie wierden gedwongen. De Articulen van dit Verdrag, waren, 1. dat men hen een Amnestie, voor 't gepasseerde zou geven. 2. Dat men een pardon van den Paus zou bekomen voor die geene welke zich met de dood van den Cardinaal hadden besmet. 3. Dat de Zoon van den Regent, neffens 't Kasteel, tot 't arrivement van 't pardon, in hun handen zou blijven. Gedurende dit beleg vluchten eenige Predikanten in 't Kasteel, uit vreeze dat de Geestelijkheid aan hen de dood van Beton mogt wreeken. Maar een onder hen, genaamt Jan Roug, niet konnende de ongebondenheid der Zoldaten van 't guarnizoen verdragen, en zich schamende langer onder hare beschermінge te leven, verliet 't Kasteel, en nam de weg na Engeland, met een Schip 't welk hun victualie had mede gebracht. Dit

is dezelve, welke onder de regeringe van Maria is verbrand geworden. 1545.
De aflatinge gearriveert zijnde, vonden de Rebellen daar in een clauzul, die dezelve ſcheen te vernietigen, aangezien de moord, aan den Cardinaal begaan, *een onvergiffelijke miſdaad* wierd genaamt. Zy vonden dan dat deze abſolutie hen niet bevrijde, aangezien dezelve van geender waarde was, indien de ſchuld geen pardon toeliet. Dit was oorzaak dat zy de abſolutie verwierpen, en de onderhandelinge verbraken: of wel eer, zy dienden hen hier van, op hoop van eenig onderſtand uit Engeland te bekomen; maar de Franſchen zonden eenige Schepen en Zoldaten derwaarts. 't Kaſteel dan wierd belegert, en de Haven beſloten; en tot verſwaringe van haar ongeluk, ontſtak de peſt binnen 't Kaſteel, in diervoegen dat dezelve een goed gedeelte menſchen wegnam. Zy wierden hier door gedwongen, van zich op geen andere conditie, dan op lijfs genade over te geven. Hier op wierden ze uit geheel Schotland gebannen; en twee jaren daar na demolieerde men 't Kaſteel, aangezien den regel der wetten gebied, alle plaatzen, waar in een Cardinaal is vermoort, af te breken.

Om weder in Engeland te keeren. 't Parlement vergaderde daar in de Maand van November; de Geeſtelijkheid van de Provintie van Canterbury continueerde voor twee aan een volgende jaren de ſubſidie van zes ſtuivers per pond, om de oorlogskoſten t'onderſteunen. Op diezelve tijd verzocht den Koning noch een ander ſecours. Daar waren in Engeland Collegien van Capellanen, van Chantryen, van Hoſpitaalmeeſters en Gildebroers, alwaar een groot getal wereldze Prieſters haar penzioen ontfingen, om Miſſe te doen voor de zielen der fondateurs en weldoenders van de zelve; maar de leere van 't Vagevyer zijnde ongedecideert gelaten, en den handel van 't losgeld der zielen veroordeeld zijnde, was 't onredelijk deze onnutte fondatie te onderhouden, behalven dat deze Prieſters byna altemaal den Koning niet waren toegedaan, die hen haar inkomſten beſnoeide, en vier en twintig van de zelve had verplicht een gewilligen afſtand harer bedieninge te doen. Men bevond ook dat de Fondateurs van deze plaatze zich dezelve hadden toegeëigent, en dat de Gardianen, de meeſters en adminiſtateurs, dezelve of veralieneert of verhuurt hadden. Den Koning dan een geldhulpe verzoekende, wierd met deze fondatien begiftigt, met volle macht om dezelve te alieneren, of te bezitten, en daar mee te handelen na zijn welgevallen. Men bekrachtigde ook in die zelve wet de reſignatie waar van wy zullen ſpreken, en Hendrik bekwam noch eenig onderſtand. Alle zaken getermineert zijnde, kwam

Een Parlement in Engeland gehouden.

1545. hy in de Kamer van de Heeren, en voerde daar een lange reden. Ik kan my niet genoeg verwonderen, dat deze reden niet is geregistreert, aangezien dezelve zekerlijk uitgesproken, en kort daar na te Hal gepubliceert is.

Als den Orateur van 't Lagerhuis de voorwerpen der wet aan Hendrik had geprezenteert, antwoorde den Koning, dat hy 't Parlement bedankte voor de subsidie, en het prezent, 't welk zy aan hem hadden gedaan van de Collegien en Chantryen. Hy voegde hier noch by, zorge te zullen dragen voor 't onderhoud der Dienaren, tot de hulpe der armen, en tot bevorderinge der perzonen van studie; dat hy hen daar in korten meer proeven van zou geven, dan zy verhoopt of verwacht hadden. Hy verklaarde vervolgens zijn genegentheid voor 't Parlement, en betuigde hoe grooten achting hy voor de Gedeputeerden had die dezelve maakten. Te zelver tijd maande hy hen aan een misslag te willen verbeteren, namentlijk dat men in plaats van de liefdadigheid te oeffenen, en met onderlinge eendracht te leven, alles in verwerringe en tweedracht was. Hy allegeerde, over dit voorwerp, de woorden van St. Paulus: *Dat de liefde met zagtmoedigheid, en niet met nijd of hovaardy vergezelschapt was*; datter geen liefde kon wezen onder perzoonen, die malkander Ketters, Papisten en Phariseen noemde. Hy lag de schuld van deze disordre voornamentlijk op de Geestelijkheid, die zonder liefde en bescheidenheid tegen malkanderen predikten: den eene met hen haar oude meiningein te scherpen, en de andere hen by na in den kolk van te groten nauwkeurigheid, in de nieuwe opinie verdruckende, dat zoo lang als deze Leeraren, 't zaad van verdeelinge al om hadden uitgestort, 't volk niet getragt had, om t'zamen in eendragt en vrede te leven. Hy maande dan de Geestelijkheid aan, om de liefde van Gods Woord, door een zuivere leere, en een exemplaren wandel te recommanderen, haar verklarende, indien zy nalatig waren in de betragtinge van hun pligt, hy als een Stedehouder, en Souverein Dienaar Gods zou bezorgen, om deze wanordre te verbeteteren; en indien hy zulks niet betragte, hy een onnutten Dienstknegt, en een ontrouw Bevelhebber zou zijn. Deze bestraffinge aan de Kerkelijke gedaan hebbende, bestrafte hy de leeken, die de stoutheid hadden, van met hen Bisschoppen en Predikers te spotten. Zeggende, dat 't hen niet geoorloft was, van diepzinnige en hooge dingen te oordeelen, en dat hy hen de Schrifture in de gemeine sprake had gegeven, om hen zelve, hunne kinderen, en huisgenoten te onderwijzen; en geenzints om zich in disputen en geschillen te vermengen,

of

of hen geestelijke Opperhoofden ongehoorzaam te zijn. Dat hy met droefheid zag 't quaad gebruik, 't welk men van den dierbaren schat van Gods woord maakte; en de quade gewoonten die men had van in onstigtelijke liederen, en gedigten, zich van 't zelve te dienen. Maar dat 't hem noch meer ter herte ging, dat men de inzettinge van dien zoo weinig na kwam; aangezien de liefde noit zoo koel, als nu, was geweest; en de Heiligheid des levens, noit minder was gepractizeert, en God zelfs noit minder eere bewezen; ten dezen opzichte maande hy hen aan, malkanderen als broeders in waarden te houden, God te beminnen, te vrezen, en te dienen; hen verklarende door dit middel zijn genegentheid, en vereeniging met haar onbreekbaar te zullen maken. Eindelijk na een recommandatie tot nakominge der ordonnantie, die zy zelfs van hem hadden verzogt, gaf hy zijn toestemminge aan 't voorwerp der wet, welke men hem aenbood, en aan 't Parlement verlof van te mogen scheiden. 1545.

In deze tijd ontfingen de Bisschoppen van Westmunster, Worcester, Chichester, en den Ridder Eduard North, Cancelier van de Schatkamer, bevel, om te onderzoeken, tot wat gebruik verscheide zommen gelds waren aangeleid; die Hendrik tot hulpe der behoeftigen en tot 't maken der groote wegen, had gegeven. Want deze Vorst had aan Canterbury 1300 ponden voor den armen, en 500 voor de grote wegen gegeven. Aan Rochestor, 260 ponden voor den armen, en een gelijke zomme voor de grote wegen. Aan Westmunster 1300 pond voor den Armen, en 500 voor de wegen. Aan Winchester 900 pond voor den Armen, en 450 voor de wegen. Aan Bristol, aan Glocester, aan Chester, aan Burton, aan Trente, aan Thornton, aan Peterbourg, en aan Ely, elk 260 pond voor den Armen, en noch zoo veel voor de wegen. Aan Worcester, 500 pond voor de Armen, en 500 pond voor de wegen. Aan Durham, 900 pond voor 't eerste van dit gebruik, en 450 voor het tweede. Aan Carlisle, 400 voor 't een en voor 't ander. Dit monteerde omtrent te zamen 7200 ponden in 't Jaar voor den Armen, en 4700 pond voor de groote wegen. Den Koning dan begerig zijnde, om te weten hoe deze Zommen waren aangeleid, gaf aan drie Bisschoppen, en aan den Cancelier last, om hier informatie van te nemen, en 't zelve tot eenig ander gebruik te appliceren, daar de liefdadigheid meer plaats mogt hebben: maar deze Gecommitteerden onderzogten niet eens hoe men hier mede gehandelt had.

Na dat het Parlement gescheiden was, deden de twee Univerziteiten den Koning verzoeken, zich niet te willen inwickelen, in de gе-

1545. neraletermen derordonnantie, die hem in de bezittinge der Collegien, en Gilden ſtelden. Den Doctor Cox, Preceptor van den Vorſt van Galles, ſchreef hier over aan Mylord Paget, Secretaris van den Staat. Hem biddende aan den Koning te vertonen, dat'er een generaal gebrek der Collegien, van Prieſters, en Hoſpitaalhuizen zou zijn; en de armoede de Geeſtelijke dwingen zou, zich niet vleyingen, tot hun levens onderhoud te dienen, en dat men hen zoo doende, op nieuw in afgoderyen, en bygeloovigheid zou doen vervallen. Dat'er aan 't Hof grijpende wolven waren, die de inkomſten der Academien, der Kerken, en van andere Collegien meer zouden inſwelgen. Dat de volgende eeuw, geheel verbaaſt zou ſtaan. Dat den Koning zelfs maar verzogt was, de Academien voor hun onverzadelijke gierigheid bloot te ſtellen. Maar Hendrik deed wel haaſt hare vrezen en ontroeringe eindigen.

Den Koning confirmeert de Previlegien der twee Univerſiteiten.

Den Oorlog met Vrankrijk had een onzekere uitſlag: 't verlies was t'elkens grooter aan de zijde der Engelſche, dan der Franceri: den Grave van Surrey, een ongeluckig, maar dapper Generaal, wierd geblameert, en thuis geroepen. En den Koning zond den Grave van Hertfort, om in zijn plaats te commanderen. Maar aangezien Currey hier over vol ſpijt was, betoonde hy een groote verachtinge tegen Herfort, en borſt ter zelver tijd in eenige ſmadelijke woorden, over 't gevoel van zijn verachting uit, welke hem eindelijk op een Schavot 't leven deden verliezen.

Terwijl deze dingen voorvielen, zag de Koning zeer wel, dat een Vrede hem voordeeliger zou zijn dan een Oorlog, welkers laſten hy alleen te dragen had. Daarenboven deed de vergaderinge van Trenten zeer conſiderable progreſſen; en terwijl Hendrik wiſt dat het Hof van Romen hem meer haatte als de Ketters van Duitſland, vreeſde hy dat dit Concilie, waar van den Cardinaal Polus een Afgezant was, wel eenig wreed beſluit tegen hem mogt maken. Ten anderen, hoewel hy tot geen hoogen ouderdom gekomen was, gevoelde hy zijn krachten in dier voegen verminderen, en wierd zoo ſwaklijvig, dat hy niet lang kon leven. Om dan den jongen Vorſt in geen ſwaren oorlog ingewikkelt te laten, maakte hy in de maand van July een honorablen Vrede, hoewel Bologne alleen, zoo van 't beleg als onderhoud, hem by de zeventig millioenen kwam te ſtaan; want 't Verdrag liet aan hem 't bezit van het zelve voor acht jaren.

Vrede met Franciſcus en Hendrik.

De Vrede gemaakt zijnde, zond de Koning van Vrankrijk den Admiraal Annebaut na Engeland. Dit was oorzaak dat men weder

voornam

voornam de Reformatie te bevorderen; want den Koning en den Admiraal besloten, dat men in beide de Koningrijken de Misse in een Communie zou hervormen. Den Aardsbisschop van Canterbury wierd zelfs belast een formulier over dit voorwerp te maken. Zy resolveerden ook den Keyzer te verzoeken, om 't zelve in zijn Rijk van gelijken te practizeren, of by verwerpinge dezer propozite, hen met den anderen tegen hem te verbinden. Maar wy weten niet door wat reden dit voornemen is verydelt. De verbitteringe, die den Oorlog tusschen deze twe Koningen had verwekt, veranderde in een naauwe vriendschap, die zo groot in Franciscus de eerste was, dat hy geen vreugd meer had, na hy verstaan had, dat den Koning van Engeland overleden was.

1545.

Nieuw voorwerp der Reformatie.

Maar niet tegenstaande dezen voortgang, besprong Hendrik weder de Reformateus, en vervolgde hen op nieuw. Schaxton, Bisschop van Salisbury, die langen tijd in de gevangenis geweest had, wierd beschuldigd gezeid te hebben, *dat het waarachtige lichaam Jezu Christi niet in 't Sacrament was, en dat het heilig Avondmaal niet dan een teeken, of gedachtenis van 't gekruiste lichaam Jezu Christi was.* Men veroordeelde hem om verbrand te worden: maar de Koning zond aan hem den Bisschop van Londres en Worcester, om hem aan te manen deze opinie af te sweren, 't welk hy deed. Hy bekende, dat hy in 't einde zijns levens tot de Ketterye der Sacramenten vervallen was; daar by voegende, dat hy den Koning bedankte; dat hy zorge gedragen had, om hem uit deze dwalinge te redden, aangezien hy hem hier door uit de tijdelijke vlammen en het eeuwige vuur verlost had, en tekende ter zelver tijd een memorie van verscheide articulen, die men in onze verzamelinge kan vinden. Vier dagen hier na zond Hendrik hem zijn pardon; hy dee den eed, doen men Anna van Askew verbrande, en wierd daar na, onder de regeeringe van de Koninginne Maria, een schrickelijk vervolger. Zijn Protecteuren hadden apparentelijk geen groote achting voor hem, aangezien zy hem tot geen hooger waardigheid, dan tot Stedehouder van den Bisschop van Ely, verheften. De andere Protestanten wierden na de strengheid der zes articulen vervolgt; maar zy redden hun uit het gevaar, door middel van een afswering, zoo dat al de strengigheid dezer ordonnantie op Anna Askew kwam.

Afval van Schaxton.

9 July.

No. 85.

Behalven een doorluchtige geboorte, had deze Vrouw een opvoeding gehad, die men zeer weinig aan 't Vrouwelijk geslacht practizeert; maar zy trouwde tot haar ongeluk, met een zekeren Kijne, een

Lijden van Anna Askew.

1545. een blinden medestander van de authoriteit van den Paus, die haar van hem joeg, zoo haast hy haar meninge ontdekt had. Zy dan gedwongen om haar na Londen te begeven, wierd wel haast beschuldigt, de wezentlijke tegenwoordigheid tegengesproken te hebben, en in de gevangenisse gelegt. Doen verzogten veele van haar vrienden, dat men haar onder cautie in vryheid mocht stellen. Na lange ondervraginge, en groote instantien, deed den Bisschop van Londen haar eindelijk een schrift ondertekenen, waar in zy bekende, dat het waarachtige lichaam Jezu Christi, na de consecratie, in 't Avondmaal was; 't zy dan dat den Priester een vroom of onvroom man was, of 't Sacrament in 't open veld wierd uitgedeelt, of in de Ciborie bewaart was, het zelve altijd 't natuurlijke lichaam Jezu Christi was. Zy voegde hier echter by, hun meeninge op 't papier stellende, alle dingen te geloven conform het algemeene geloof, en niet anders. Den Bisschop wilde deze restrictie niet aannemen; maar na lange instantien, en groote devoiren, wierd zy onder cautie ontslagen. Dit was omtrent het einde van de Maant Maart. Weinig tijds hier na wierd zy weder gearresteert. Den Raad des Konings examineerde haar te Greenwich, alwaar zy verscheen zonder groote ontroeringe hares gemoeds, wegens 't gene haar bejegenen mocht. Haar verantwoordinge bestond in zulke generale termen, die onwederleggelijk waren, en die den Bisschop van Winchester zeer vertoornden. Zommige verheften haar verstant en vrymoedigheid in 't spreken; andere veroordeelden 't zelve als vermeten. Uit den Raad bracht men haar na de gevangenis op de nieuwe Poort, alwaar zy eenige Godvruchtige werken schreef, met eenige brieven, die een groten indruk van haar hoedanigheden gaven. Zy recommandeerde Hendrik, dat hy van 't Avondmaal wilde gelooven, 't geen Jezus Christus daar van geleerd, en de Algemeene Kerk na hem geleert en gelooft had. Schaxton, die toen zijn afsweringe gedaan had, wierd tot deze Vrouw gezonden, om haar van deze meninge af te trecken. Maar in plaats van door de redenen van dezen afvalligen te worden omgezet, verweet zy hem zijn afval en lichtvaardigheid. En aangezien zy menigmaal ten Hove was geweest, wierd zy van de grootste Dames van 't Hof begunstigt, men glooft zelfs ook van de Koninginne. Den Kantzelier was zeer begeerig om te weten wat protexien en weldaden zy van eenige perzonen van 't Hof, en onder anderen van de Hartoginne van Suffolk, en van de Gravinne van van Hertfort ontfangen had. Maar al wat men uit haar kon verstaan,

ſtaan, was, dat zeker perzoon in levry-kleederen, eenig geld, wegens twee Dames van 't Hof, aan haar had gebracht. En als men hier af meer begeerde te weten, bracht men haar op den Tooren, alwaar men haar deed pijnigen, zonder nochtans yets uit haar te konnen trecken, 't geen men wilde dat zy verklaren zou. Dat zy hier over is gepijnigt, is een zekere zaak, welk in een Regiſter van het Hof overgebracht is, waar van ik 't Origineel, door Antoine Anthony geſchreven, zelfs gezien heb. Maar 't gene den Hiſtory-Schrijver Fox hier by voegt, ſchijnt onwaarſchijnlijk te wezen; zoo door de ongewoonheid van de zaak, als door de buitenſporigheid van den Cancelier in zijn pligt; die hoewel hy een tomelozen yver tot de oude Superſtitie had, buiten twijfel een man van ſtaat geweeſt is. Fox zeid dan, dat den Cancelier aan den Luitenant van den Tooren bevel gaf, om haar weder te doen pynigen; dat den Luitenant zich hier van excuzeerde, en als hy hem vorder hier toe aanmaande, rond uit zei, dat hy 't zelve niet begeerde te doen; zoo zeid den Hiſtori-Schrijver, dat den Cancelier door deze weigering vergramt zijnde, zijn rok van zig wierp, en zelfs de gevange vrouw pynigden, met zulk een geweld, als of hy haar hele lichaam in ſtucken wilde trecken. Zy leed deze tormenten met een verwonderens waardige ſtandvaſtigheid en couragie. Den Koning veroordeelde de wreetheid van den Cancelier, en ontſchuldigde de Luitenant van den tooren. Maar aangezien Fox in dit byvoegzel van niemant word geconfirmeert, geloof ik 't zelve niet volkomentlijk; hoewel ik hier by breng, 't geen hy daar van verhaalt. Indien 't zoo is, zoo dient het ons tot een opmerkinge, dat de Roomſche Religie een ſchrickelijke beſpringinge op de geeſten doet, aangezien zy zulk een geweld tegen de edelmoedigſte gemoederen gebruikt. De ſmerten die Anna Aſkew in de pyninge geleden had, bragten de Koning geenſints 't voornemen te binnen, om haar te verloſſen; maar liet haar aan al de ſtrengigheid van haar Sententie; men droeg haar dan op een ſtoel na de plaatze der executie, om dat de pyniginge haar buiten ſtaat hedden gebragt, van zch te konnen opregten. Een Prediker, genaamt Nicolaas Belenian; een Kleermaker Jan Adams; en een Officier des Konings, genaamt Jan Laſſels, leden met haar de dood. Dezen Laſſels is aparentelijk den zelven geweeſt, die de ongeſtadigheid van Catharina Howard ontdekt heeft: want de medeſtanders der oude Religie, wenſten hem na die tijd niet veel goeds toe. Anna Aſkew, met de drie medgezellen van haar lyden,

1545.

1545. den waren uit kragte der zes Articulen veroordeelt, om dat zy de wezentlijke tegenwoordigheid Jezu Christi, in 't Avontmaal ontkent hadden, daar en boven, hadden zy noch het ongenoegen van den afval van Schaxton te verstaan, en hem dit geloof te horen verdedigen, en trotzelijk hunne meiningen in een Zermoen, op de plaatze hunner executie te horen bestryden. 't Zermoen geëindigt, en de veroordeelde aan de palen gebonden zijnde, liet den Cancelier haar zijn genade volkomentlijk aanbieden; indien zy de zelve met verlies van een goede conscientie wilden kopen; maar zy moedigden malkanderen aan, om met kloekmoedigheid, in de betuiginge der waarheid te lijden, en waren standvastig tot den einde toe, offerende God haar Heilige Offerhanden. Een weinig tijd voor hare veroordelinge, hadden twee perzonen dit zelve lot in de Stad Suffolk, en een darde binnen Nortfolk gehad.

Nieuwe conspiratie tegen Kranmer.

Den Koning in dezer voegen, tegen de Reformateurs aangedaan zijnde, vonden de medestanders der oude Religie niet raadzaam, dit hier by te laten blijven, aangesien de Koninginne en Kranmer hunne desseinen verbraken, namen zy voor om hen t'zamen om te brengen. Om dan van den Aardsbisschop te beginnen, zy deden den Koning weten, dat zy in handen hadde, waar mede zy de klagten tegen den Prelaat konden bewijzen: maar dat behalven zijn waardigheid en gezag, haar by na voor de vervolginge van het gerecht zou bloot stellen, zo had ook de maniere, op welke den Koning diergelijke klagten tot deze tijd toe ontfangen had, de mond van al de wereld gestopt; maar indien men Cranmer in den tooren zag, en de vreze een weinig geweken was, zou men vrymoedig durven uitspreken. Hendrik stond toe, dat den Aardsbisschop des anderen daags belast zou worden, voor den raad te verschijnen; met beloften indien hy schuldig bevonden wierd, hem in de gevankenis te zenden. Hy dee hem niet te min des nachts door den Ridder Denny zoeken; en verklaarde hem, dat hy op de klagten van verscheide perzonen, eindelijk besloten had, hem in den tooren te zetten; dat hy ondertusschen voor alle zaken eerst zijn verdedinge wilde weten. Den Aardsbisschop, prees Hendriks rechtvaardigheid, en bedankte hem, over 't gene hy in zo tederen zaak niet verwagt had; hier by voegende, dat hy den Vorst bad, eer hy redenen van zijn meninge geven zou, hem Rechters mogten worden toegevoegt, die kennisse van de punten der Religie hadden. Den Koning verwondert over de kleine zorge, die Kranmer voor zich zelven had, antwoorde dat hy onbedagt was, aangesien hy niet meer zorge voor

zijn

zijn verzekeringe droeg; want indien men hem in de gevankenisse 1545.
kreeg, zijn vyanden geen valze getuigenisse zouden ontbreken, om hem van kant te helpen; maar aangezien hy zijn eige behoudenisse niet in agt nam, hy zelfs zorge zou dragen, van daar in te voorsien. Hier na zond hy hem weder weg, na hem alvorens wel onderrigt te hebben, hoe hy zich in deze bejegening dragen zou. Zijn instructie waren, dat den Aardsbisschop voor den Raad verschynen zou, zoo haast hy geroepen wierd; dat als men hem de voornaamste beschuldigingen tegenwierp, hy verzoeken zou, als een Raads-Heer van den Staat gehandelt te worden. En op de zelve maniere als andere Raadsheeren ingelijke voorvallen zouden willen gehandelt zijn, te weten hem zijn party voor te brengen, en de zaak in ryper deliberatie nemen, eer men hem na den tooren bragt. En als men hem zulks weigerde, hy tot den Koning zelfs appelleren zou, die tot dien einde in den Raad niet verschijnen zou. En indien men swarigheid maakte, dit appel aan te nemen, hy dan den Koninklijken ring, die Hendrik gemenelijk aan zijn vinger droeg, vertonen zou, die genoeg aan de Raads-Heeren bekent was. De zaken dus bestelt zijnde, en den Aardsbisschop den ring ontfangen hebbende, ging heimelijk weg. Des anderendaags 's morgens ging een Deurwaarder Kranmer citeren, die men langen tijd voor de deur van de Raadkamer ophield, eer men hem binnen bragt. Deze ongewone maniere van doen, verwonderden vele menschen. Buts, een Medicijnmeester des Konings, en vriend van Kranmer, had meer vrymoedigheid dan de andere, die nauwelijks by den Koning dorsten komen, uit oorzaak dat zijn ziekte hem zeer onrustig maakte. Hy ging hem dan zeggen, dat men een buitensporige zaak zag, namentlijk de voornaamste van 't Engelze Rijk, onder een hoop knegts vermengt te zien. Hier op gaf den Koning ordre aan den Raad, om hem binnen te laten komen. Men wierp hem ten eersten voor, dat hy 't met zijn Kappellaanen was, die de Ketteryen haren voortgang deden hebben. Hy antwoorde op deze klagten, als zijn meester hem bevolen had, en aangesien de Raads-Heeren drongen op 't gene zy alvorens voorgenomen hadden, zoo antwoorde hy, zich niet genoeg te konnen verwonderen, dat zy zodanig met hem handelden, na zo langen tijd een lid van haar vergadering geweest te hebben, en genootzaakt te zijn, van hun tot den Koning te appelleren: en nam vervolgens den Ring des Konings, en vertoonden hun de zelve. Haar verbaastheid was zeer groot: zy stonden op, en gingen by den Koning, die haar zeer bestraften, over de handeling die zy Kranmer deden,

Zorge van Hendrik, omtrent den Prelaat.

1545. zeggende, dat hy geloofd had, een wijzen Raad te hebben; maar dat hy het tegendeel gewaar wierd, betuigende, door 't geloof, 't welke hy God schuldig was, zijn hand op zijn borst leggende, dat ingevalle een Koning aan eenig voorwerp kon verschuldigt zijn, 't zelve Cranmer was, als zijnde zijn getrouste voorwerp, en een man, aan de welke hy groote verpligtinge had. Den Hertog van Norfolk tragte te rechtvaardigen 't geen zy gedaan hadden, doch met zeer ongefundeerde redenen; zeggende dat zy in plaats van Kranmer te beledigen, anders niet getragt hadden, dan zijn onschuld voor de oogen van de wereld ten toon te zetten. Den Koning antwoorde, niet te begeren, men op zodanig een wijze met perzonen die hy beminde, handelen zou; en hem genoeg bekent te zijn, wat een haat en nijt onder hen in swang ging; maar dat hy 't zelve zou doen ophouden, of ten minsten de Auteuren hier van straffen. Dit gezegt hebbende, beveelde hy hen met Kranmer te verzoenen; zy deden zulks in schijn, en gaven hem de hand tot een teken van vriendschap, hoewel in geen humeur van hunnen haat af te leggen. Kranmer alleen was opregt in deze verzoeninge. Den Auteur die dit voorval verhaalt, heeft den tijd niet aangemerkt; maar nademaal hy zeid, dat 't zelve na 't overlijden van den Hertog van Suffolk is voorgevallen, geloof ik 't zelve op zijn regte plaatze hier te hebben tussen gevoegt, aangezien dat dit alleen den tijd is geweest, in welke Hendrik hem na de dood van Suffolk tegen de Protestanten heeft verheft.

Conspiratie tegen de Koninginne.

Dit eene voorneemen misluktzijnde, maakten de vyanden der Protestanten een ander deslein; want Cranmer niet konnende in ongunst brengen, dachten zy de Koninginne, het tweede voorwerp van hun haat, van kant te helpen. Zy ondersteunden de nieuwe Predikers zeer, doende hen zelfs in haar kamer prediken; niet meer in 't geheim, maar byna in kennisse van al de wereld. Als men den Koning hier van verwittigde, was hy in groote bekommering. Want behalven dat deze Vorstinne van een zeer gereguleert leven was, had zy noch een ongelooflijke zorge voor haar Gemaal. Zy betoonde hier door aan hem de erkentenisse van de hoogheid waar toe hy haar verheven had. Dezen ommegang en zorge hadden Hendrik zoo behaagt, dat hy niet en wilde gedogen, dat men hem klaagde over een Vorstinne die hy zoo tedere liefde toedroeg. Maar nademaal zijn kwaal dagelijks toenam, vermeerderde ook zijn ongedult en lastig humeur; zoo dat hy, in plaats van voor dezen met vermaak aan te zien dat de Koninginne haar met Religieuze zaken bezig hield, en de opinien der Protestanten verdedigde,

de, hem 't zelve begon te mishagen. Op zekeren tijd had de Koninginne ook een zaak, door den yver van haar dispuiten, wat te wijd uitgebreid. Op een morgen, als den Koning hier over op haar vergramt was, gaf hy den Bisschop van Winchester hier van eenige opening, die niet na liet, van zijn gevoelen met zoo grooten boosheid als listigheid te verrechtvaardigen, en alles by te brengen 't geen tot een verwyderinge kon dienen. Den Canzelier was hem in dit voornemen behulpzaam; zy vervulden des Konings geest met verhalingen aangaande de Koninginne en haar Dames; onder andere dat zy Anna Askew hadden begunstigt, dat zy schadelijke Boeken hadden; en indien zy de Religie door hare ketteryen bedurven, zy, door hare heimelijke handelingen, verraderessen van den Staat zouden zijn. Deze zaak wierd dan zoodanig doorgedrongen, dat zy eenige articulen tegen de Koninginne maakte, welke van den Koning zelve wierden onderteekent; want zonder zijn toestemminge hadden zy Katharina niet veilig konnen beschuldigen. Maar den Canzelier dit schrift zeer onvoorzichtig in zijn zak stekende, verloor 't zelve terstond; en een Officier van de Koninginne 't zelve by geval vindende, bracht het by de Vorstin. Men kan kwalijk doorgronden of den Koning voorgenomen had zijn Gemalin van kant te helpen of niet. De Schrijvers, welke omtrent die tijd geleeft hebben, komen hier niet in over een: maar als Catharina de meninge van haar Gemaal op dit papier zag, had zy reden te gelooven dat zy in ongunst was. Een perzoon, die deel in haar belangen had, gaf haar raad om by den Konink te gaan. Den Koning ontfing haar zeer vriendelijk, en begon terstont met haar over zaken van Religie te spreken. Zy antwoorde, dat de vrouw gemaakt was om den man onderdanig te zijn; dat de mannen na 't Evenbeeld Gods geschapen waren, gelijk de vrouwen na hun beeltenis; dat zy daarom haar Vrouwen moesten onderwijzen, en aldus haar licht uit de mannen scheppen, voornamentlijk die den Hemel een Vorst tot een Gemaal had gegeven, wiens wijsheid en kennisse te gelijk boven 't gemeen uitstak. *Neen, by onze lieve Vrouw*, antwoorde den Koning, *gy zijt een Leeraar geworden, en verre van daar dat wy u zouden konnen onderwijzen, gy bent bekwaam om ons zelfs te leeren.* De Vorstinne antwoorde, dat zy wel bemerkte, hy de vryheid niet wel genomen had, waar mede zy haar menigmaal had onderwonden tegen hem te disputeren, zy had zich alleenlijk daar van gedient, om hem een gedeelte van zijn melancholie te doen vergeten, en den tijd met meer genoegen te passeren, of om van hem onderrichtinge te ontfangen, waar van zy veel geleert had. 1545.

1545. *Indien dit waar is*, antwoorde den Koning, *dan zijn wy goede vrienden.* Hier na omhelsde hy haar, en gaf ze verlof om te vertrecken, na dat hy haar alvorens zeer tedere verzekeringe had gegeven, van haar onveranderlijk te zullen beminnen. Den dag daar aan volgende was bestemt om haar met eenige Dames van 't Hof na den Tooren te brengen, wanneer den Koning zich wel gevoelde; waarom hy in den Hof de lucht wilde scheppen, en de Koninginne liet ontbieden om hem te verzellen. Op dezelve tijd als zy daar t'zamen intraden, kwam den Kanzelier met veertig man van de Guarde, om de Vorstin in arrest te nemen. Den Koning trok hem aan een zijde. Na een korte tijd hoorde men hem den zelven uitschelden voor een verrader, een schelm, een gek, en een beest, en hem commanderen aanstonds te vertrekken. De onnozele Koningin, niet wetende in wat gevaar zy was, trachte Hendrik te bevredigen, en stond voor den Canzelier in; maar den Koning antwoorde haar, dat zy geen reden had om de zaak van dien Heer te verdedigen.

't Kwaad succes van dit voornemen, deed de medestanders van de oude Religie, de moed geheel verliezen, en Hendrik een grooten haat voor hen bevatten, voornamentlijk voor den Bisschop van Winchester, wiens gezicht hem onverdragelijk was. d'Onderdanigheden van dezen Bisschop bevrijde hem zekerlijk van de straf die hy verdient had; maar 't zelve konde echter noit de gunst van den Vorst weder verwinnen. Dit onweer storte op 't hooft van den Hertog van Norfolk, en op den Grave van Surrey zijn Zoon. Den Hertog had langen tijd het ampt van Groot Threzaurier bekleed, en had in verscheide gewichtige voorvallen, groote diensten aan den Staat gedaan; 't geluk had hem altijd begunstigt. De Zoon van den Grave van Zurrey was deftig, edelmoedig, en met een groote geest en wetenschap begaaft; maar niet geluckig in 't voeren der wapenen, aangezien hy hem verplicht zag om zijn plaats aan den Grave van Hertfort in te ruimen. Hy was hier over zoo mistroostig, dat hy zei, *dat men in korten tijd hier van berou zou hebben*; en voegde hier meer andere uitdrukzelen by, die een groote begeerte tot wraak, een afkeer van den Koning, en een verachting van den Raad te kennen gaven. Den Hertog van Norfolk, die zeer wel bemerkte, dat het Huis van Seymour groot credit by den Konink had, 't welk met de successie van den Vorst noch stond te vermeerderen, had hem wel willen allieren met den Grave van Hertfort, en den Ridder Thomas Seymour, zijnde twee Gebroeders. Ten dezen opzichte sloeg hy twee Houwelijken voor; 't eene was van den

Grave

Grave van Surrey zijn Zoon, die Weduwnaar was, met de Dochter van 1545.
Mylord Hertfort; en 't andere van zijn Dochter de Hertoginne Douariere van Richmond, Weduwe van de natuurlijke Zoon van Hendrik, met den Ridder Seymour. Surrey ried zijn zuster aan met dezen Ridder te trouwen; maar hy wilde geenzins verstaan om met de Dochter van den Grave van Hertfort te trouwen. De Seymours zagen lichtelijk, hoe grooten haat Surrey hen toedroeg, en waren zeer jalours over de grootheid van dit Huis, dat zo machtig by zijn zelven was, als mede om dat zy de medestanders der oude Religie, zoo binnen als buiten 's lands, op de hand hadden, en te grooten deel in 't Gouvernement onder den navolger van Hendrik zouden pretenderen; want dezen Vorst was in zoo slechten staat, dat hy nauwelijks eenige weeken meer kon leven. 't Is ook waarschijnlijk, dat men hem heeft vertoont, ingevalle den Grave van Surrey met de Vorstinne Maria kwam te trouwen, hy groote verhindering aan den Vorst Eduard zou konnen geven, en mogelijk 't geheele Gouvernement 't onderste boven keeren. Want men had schijn van reden om hem in te blazen, dat hy na 't bezit van Maria trachte, om dat hy zich had aangematigt de wapenen van Eduard den Confesseur, te dragen; dat hy dezelve voor eenigen tijd onder die van de zijne had gevoegt, uit oorzake hy de andere party had verworpen. Om dan een begin te maken van den Hertog te ruineren, zoo wierd zijn Vrouw zijn beschuldigerse, die vier jaar te voren, onder pretext dat hy niet wel met haar leefde, van hem gescheiden was. Van gelijken ontdekte haar Dochter, welke met den Grave van Surrey in geschil was, alles dat zy tot beswaring van den Grave wist. Eindelijk een Juffrouw, Hollande genaamt, voor dewelke den Graaf verdacht was een onbehoorlijke genegentheid te hebben, verried hem ook. Maar al het gene men uit deze getuigenissen kon trecken, waren eenige gepassioneerde redenen van de Zoon, en klachten van den Vader, die oordeelde dat hy van den Koning, noch zijnen Raad niet bemind was, en datze ten opzichte van hem kwalijk handelden, met hem uit de geheimenissen der zaken te sluiten. Al de wereld was aangemoedigt om informatien te geven tegen een huis 't welk zy wilden ruineren. Den Ridder Richard Southwel beschuldigde Surrey van eenige gewigtiger zaken, dan 'er tot noch toe waren voortgebracht. Surrey ontkende dit rond uit, en verzocht een Duël tegen dezen Ridder. Maar in plaats van hem permissie te geven om zig door 't middel der wapenen te regtvaardigen, zond men hem en zijn Vader na den Tooren. Het punt daar mede men vorder tegen d'een en d'ander aanhield, was, dat zy buiten
kennisse

1545. kennisse des Konings de wapenen van St. Eduard hadden genomen. 't Holp hen niet, dat zy antwoorde hier in de maniere der Wapendragers gevolgt te hebben; de verontschuldinge diende nergens toe, want de Staatsreden eischten 't hooft van de Vader en de Zoon, en daar ontbrak anders niet dan een middel om hen van 't zelve te beroven.

Executie van den Grave van Surrey.

Den Grave, die geen Rijksgenood was, wierd in 't Stadhuis, als een gemeen onderdaan, voor negen Ridders, en drie Wapendragers te recht gestelt, die hem veroordeelden Crimen læsæ Majestatis, of een misdaad tegen zijn Opperheeren begaan te hebben. Zijn zententie wierd op 19. January uitgesproken, waar na men dezelve executeerde op de plaatze van den Tooren. Deze condemnatie wierd van al de wereld gelaakt, en bemerkt als een zeer onrechtvaardige en wrede zaak, en deed het volk een byzonderen haat tegen de Seymours opvatten, die nooit dezen haat hebben konnen t'onderbrengen. Men beklaagde den Graaf als een Heer die groote couragie en veel uitstekende hoedanigheden had bezeten.

Den Hertog van Nortfolk tracht den Koning door onderdanigheid te bewegen.

Den Koning, die nooit iemand ten halven gehaat of bedorven had, wilde de mate der rampspoeden van dit Huis ophopen, met den Hertog om te brengen; al zijne trouwe diensten waren in de vergetenheid bedolven; zijn onderdanigheden en onderwerpingen waren niet machtig den nieuwen bloeddorstigen drift des Konings te vertragen. Hy schreef vruchteloos aan den Koning, dat hy op zijn onnozelheid protesteerde: 't was om niet, dat hy dede weten, dat hy nooit de minste neiginge had gehad van in zijn plicht te feilen, dat hy niet wist dat hy hem had misdaan, dat hy zijn dagen ten dienste van den Staat had doorgebracht, zonder iemand te hebben beledigt. En indien hem te binnen kwam dat hy eenige vyanden had, 't zelve was uit oorzake dat hy de verbrekers van de ordonnantie, die de wezentlijke tegenwoordigheid Jezu Christi in 't Sacrament bevestigde, vervolgt had. Maar dat hy hier in, en in alle andere voorvallen, de beveelen van zijn Majesteit had gehoorzaamt, aan dewelke hy hem altijd onderwerpen zou. Hy kon niet verwerven, dat hy tegen zijn beschuldigers, of in de tegenwoordigheid des Konings, of die van zijn Raad, wierd gehoort, hoewel hy hem aan een rigoureuze straffe onderwierp, indien hy hen van geen valsche beschuldinge overwon. Eindelijk gaf 't hem weinig voordeel, dat hy den Koning bad medelijden met hem te willen hebben; en hem met alle zijne goederen en landeryen te vergenoegen, die hy hem zou laten. Men begeerde van hem een strikter onderwerpinge, welke hy ook gaf op den 12. van January, en dezelve in de tegenwoordigheid

van

van tien Raadsheeren des Konings ondertekende. In dit Schrift bekende hy, 1. Dat hy de geheimenissen van den Raad des Konings had ontdekt. 2. Dat hy de mildaad van den Grave van Surrey zijn Zoon, in de zake van de wapenen van St. Eduard had gesecreteert, en dat hy na de dood zijns Vaders, altijd in zijne Wapenen, de Wapenen van Eduard, met zilvere Platen onderscheiden, had gevoert; 't welk niemand als den Vorsten van Galles geoorloft was. Den Hertog voegde hier by, dat hy hem nu aan de dood, en aan 't Crimen læsæ Majestatis schuldig gemaakt hebbende, zijn toevlucht tot de barmhertigheid des Konings zou nemen. Hy ondertekende al deze dingen, op hoop van Hendrik door zijn groote onderdanigheden te bewegen; maar hy bedroog zich in deze verwachtinge. 1547.

Het Parlement wierd beroepen onder pretext van de heiliginge van Eduard, alhoewel in der daad om den Hertog daar te condemneren; want men had geen getuigenis genoeg om hem in een ordinaris Vierschaar te veroordeelen. Men remonstreerde aan 't Hogerhuis, dat, nademaal den Koning zijn Zoon tot Vorst van Galles wilde doen kroonen, men alle naastigheid behoorde aan te wenden, om 't Proces tegen den Hertog van Nortfolk te maken, terwijl men de groote bedieninge voor de heiliginge zou vergeven. Onder dezen schijn, dewelke de beste was die men kon bedenken, wierd het voorwerp dezer sententie twee of drie maal van de Heeren * overlezen en geapprobeert. Hier op zand men 't zelve aan 't Lagerhuis, die haar conzent van gelijken gaven. † Drie dagen hier na de Heeren in hun Ceremonieel gewaad zijnde, gaf den Kantzelier, en eenige Commissarisen, tot dien einde van den Konink geauthorizeert, hun toestemminge, aan het besluit, 't welk den Koning tegen Norfolk had gemaakt. Wy weten niet waar op deze condemnatie is gegrond geweest; want 't besluit waar van wy spreken, word in 't Register niet gevonden. Maar aangezien een ander Parlement is gehouden in 't begin der Regeringe van de Koningin ne Maria, welke deze sententie herriep, en hier toe deze redenen allegeerde, dat dezelve sententie nul en van geender waarde was, door de gemeene en generale rechtsplegiinge; waar onder de particuliere zaken „ niet onderhorig waren, dat men den Hartog met verraad en zamen- „ sweringe had beschuldigt, zonder 't zelve anders dan in generale ter- „ men uit te drukken; dat het eenigste, waar mede men hem beschul- „ digste, was; dat hy de Wapenen van Eduard had gevoert; maar dat „ hy daar in niet anders had gedaan, dan zijn Voorouderen, en zy zelfs „ ten allen tijden, zoo ten opzichte van de Voorzaten van Hendrik,

Een Parlement gehouden.

Condemnatie van den Hertog van Norfolk.

* *Den* 18. 19. *en den* 20. *Jan.*

† *Den* 24.

1547. „als ten opzichte van deze Vorst, hadde gepractizeert, dat de Authen-
„tijke Registers hem hier in genoeg rechtvaardigden. Men voegde „hier by, dat den Konink zekerlijk volle macht aan de Commissarissen „had gegeven, om dit besluit in zijn naam uit te voeren, maar dat hy „'t zelfs nooit had geconfirmeert; dat de Registers ook niet melden, dat „de Commissarissen hen in der daad in hun Commissie hebben gekwe-„ten. Eindelijk, dat den Koning zelfs deze Commissie niet heeft on-„dertekent; maar alleen zijn Wapen daar onder had gezet; en dat niet om hoog, na de gewoonlijke manier, maar om laag. Alle deze omstandigheden zullen in 't vervolg verklaart worden. Wy hebben hier 't zelve alleen bygebracht, om een waaragtige afbeeldinge van deze zaak te geven.

Deze Ordonnantie gemaakt zijnde, ontfing de Luitenant van den Tour ordre, om 's anderen daags 's morgens, den Hartog te doen onthalzen. Maar aangezien Hendrik in dien nacht stierf, had deze ordre niet veel kracht; en de Staatkunde liet niet toe, de regeringe van dezen jongen Koning, met zo hatelijken Executie te beginnen. Norfolk wierd dan op een onverwachte wijze verlost. Daar wierd verscheidentlijk van zijn ongunst geoordeelt; de vroomste medestanders der oude Religie, remarqueerden 't zelve als een slag der Hemelsche wrake. Norfolk had te grooten gehoorzaamheid voor zijn Meester gehad, zelfs in voorvallen daar zijn Conscientie 't contrarie vereischte. Hy zuchte in zijn gevangenisse over 't lastige jok van deze macht, tot welkers verheffinge hy niet weinig had gecontribueert. Aan d'andere zyde geloofden de Protestanten, dat God hem in de uiterste elenden had nedergeworpen, om hem te straffen over de strengheid met welke hy de ongelukkige had vervolgt, die door hem van Ketteryen beschuldigt waren. De maniere op dewelke Cranmer in dit voorval handelde, kwam zeer wel met 't leven van dezen Prelaat over een. Hy begaf zich na Croydon, niet willende in 't Parlement verschijnen, uit vreze van verdagt te worden, deze onrechtmatige wet te hebben ondersteunt. Zijn afwezentheid wierd te meer in acht genomen, aangezien den Koning nu tot zijn uiterste gekomen was. Maar den Aardsbisschop vand niet goed, aangezien hy in haat van den Hartog van Norfolk had geweest, in den openbaren Raad te verschijnen, in een tijd dat men zoo strengen vonnis tegen hem zou vellen. Onderwijlen trachten den Bisschop van Winchester zich weder te herstellen; en hoewel hem den ingang tot de Raadkamer verbooden was, zoo vergezelschapte hy niet te min de Raadsheeren, als zy in de Kamer gingen daar den Koning zijn bedleger hield,

Zijn dood door die des Konings opgeschort.

hield, en bleef voor de deur ſtaan, tot zy daar uit kwamen, en keerde met hun weder, om in de goede meininge des volks te blijven; maar had t'eenemaal de gunſt zijns meeſters verlooren. 1547.

Wy hebben niet meer te ſpreken, dan van een publijke handeling, eer wy de dood des Konings verklaren: hy ontfing een Ambaſſadeur van den Hartog van Saxen, die hem aandiende, dat den Paus en Keizer een Verbond hadden gemaakt tot uitroeyinge der Ketters; waar van den laatſten reeds den Hartog, en andere Proteſterende Vorſten van 't Duitſche Rijk beoorloogden. Zy verzogten dan byſtand. Ter zelver tijd liet den Keizer door zijn Afgezanten alom verklaren, dat den Oorlog, welke hy tegen de Duitſche Vorſten voerde, geen Religions Krijg was. Verklarende in tegendeel, zich van zijne wapenen niet te dienen, dan om de rechten der Keizerlijke hoogwaardigheid te beſchermen, welke deze Vorſten onder de voeten vertraden. Den Koning antwoorde, dat hy de Vorſten te hulp zou komen, indien hy bemerkte dat de Religie in deze verwijderinge vermengt was. Dit was een verwarde zaak; want terwijl den Paus binnen Romen, dezen Oorlog, Den Heiligen Oorlog noemde, en Proceſſie en gebeden liet doen, om den zegen des Hemels over des Keizers wapenen af te bidden, zoo liet deze Vorſt geen de minſte belangen van Religie in zijn Declaratien invloeyen; daarenboven had hy in diervoegen de party der Proteſtanten verdeelt, dat eenige zich voor hem verklaart hadden, en andere weer neutraal bleven. Aangezien dan de Duitſchen zelfs 't oogmerk dezer handelingen niet bevatten, is het geen wonder dat de buitenlanders het zelve onbekent was.

Voornemen des Konings tegen de Proteſtantes.

Den Koning overlaſtig van een dik corpulent lichaam, wierd dagelijks wreder en laſtiger; hy kon geen trap meer af of opkomen, dan met behulp van een machine. Vorder, een verouderde ſweere, welk hy aan 't eene been had, veroorzaakte hem groote pijn, en maakte hem zeer ongeduldig en toornig: de onverſchoonelijke ſtrengigheid, met welke hy Norfolk en Surrey handelde, is voornamentlijk zijn ſtaat toe te ſchrijven: zijn Officieren dorſten kwalijk tegen hem zeggen, dat zijn einde aanſtaande was: de grootſte vreze welke hen te binnen kwam, was, dat in een ordonnantie van het Parlement, tot verzekering des Konings gemaakt, zekere clauzele was, tegen de voorzeggers van zijn dood; zy vreeſden, indien zy zeiden dat zijn dood naby was, den wraakgierigen en toornigen Koning hen na de ſtrengigheid dezer Ordonnantie mocht vervolgen. Maar hy zelf zijn krachten voelende verminderen, gaf ordre om zijn Teſtament in ſtaat te brengen, 't welk hy in

Ziekte en dood des Konings.

1547. Engeland had gelaten, als hy den weg na Vrankrijk nam. De eenigste verandering welke hy daar in maakte, was Gardiner uit het getal der Executeuren van zijn Uiterste wil, en uit de Raadsheeren zijns Zoons, te sluiten. Den Ridder Brouwne dacht dat hy zich hier in vergisten, en onderrichte hem hier over; maar hy antwoorde, Gardiner wel te kennen; en indien hy hem daar in stelde, niemand van de hunnen met hem zouden accorderen, 't welk veel troubelen veroorzaken zou; maar Brouwne herhaalde weder de zelve zaak. Den Konink zei, indien hy hem hier jegens weder hoorde spreken, hy hem zelfs uit zijn Testament zou schrabben. Men zeid dat hy zijn Testament op den 30. December ondertekent heeft, gelijk Fuller omstandiglijk verhaalt, en waar af Steyling een goed extract gegeven heeft; ik zal alleen remarqueren, dat de Konink het Koninklijke Huis van Schtland uit de successie sloot, en de twee Dochters, welke de Douariere van Vrankrijk by Karel Brandon, Hertog van Norfolk, had, in hun plaats stelde. Dezen Artijkel heeft mijn verscheide zaken ontdekt, die 't Testament in 't generaal betreffen, en tot noch toe onbekent zijn geweest. Ik heb de zelve uit zekeren Brief getrokken, welke Wilhelm *Maitland van Leithington*, Secretaris van Staat van de Koninginne van Schotland, aan den Ridder Wilhelm Cecile schreef, die in de zelve kwaliteit by Elizabeth, Koninginne van Engeland, was, die hier na den tytel van Mylord Burleich gevoert heeft. Dezen Maitland wierd neffens de grootste van 't Rijk geacht; maar hy voegde hem by de vyanden van de Koninginne, en zijn ontrouw verduisterde zijn andere hoedanigheden; maar hy keerde weder tot zijn plicht, en verbeterde dezen misslag door een oprecht berouw en leedwezen, en zette alles op dat hy had tot verdediginge der Koninginne, in een Brief, die men in onze verzamelingen zal vinden, alwaar hy tragt te bewijzen, hoe rechtvaardig de Kroon van Engeland zijn Meestresse toebehoorde, indien de Koninginne Elizabeth zonder kinderen kwam te overlijden. Hy beantwoorden ook de swarigheden, welk men tegen dit recht maakte: daar na overwoeg hy de tegenwerpingen, die men op Hendriks Testament fondeerde. Hy zei ook, dat, om de Ordonnantie van het Parlement te gehoorzamen, het Testament met zijn eigen hand-tekening moest bekrachtigt zijn; maar 't zelve niet dan met zijn klein Zegel ondertekent was; dat den Koning ook nooit ordre gegeven had, om 't zelve te verzegelen; maar dit altijd uitgestelt, hoe zeer men hem daar toe had aangemaant. Dat een zekeren Willem Clark, zoo haast men bemerkte dat hy den geest gaf, het Cachet daar onder had gezet; dat men eenige Edelen van het

Testament des Konings tegen gesprooken.

Ziet 87.

'tgevolg van de Kamer, tot de ondertekeninge, als getuigen, had geroepen. Maitland voegde hier by, dat hy hem beriep op de getuigenisse van Mylord Paget, en verzogt dat men over dit voorwerp, den Marquis van Winchester, van Northampton, den Grave van Pembroke, de Ridders Wilhelm Petre, Hendrik Nevil, Maurits Berkley, en Antony Denny, den Doctor Buts, en andere perzonen meer, zou ondervragen, en hunne getuigenisse in de Canceleryе regiſtreren. Hy zei ook, indien men 't Origineel Teſtament examineerde, men des Konings naam daar niet onder zou vinden; maar 't Cachet daar alleen ondergeſtelt. Hy ſloot dan, dit niet volgens d'ordonnantie zijnde, dewelke in zaken van zo grooten belang ſtriktelijk na de letter moeſt geobſerveert worden, Teſtament van geender waarde was. Hier na vertoonde hy, op wat wijze men 't volk bedroog; en hier na, hoe ongefondeert zy waren, die, gedurende de regeringe van Elizabeth, het Huis van Stuart uit de Succeſſie wilden ſluiten. En eindelijk hoe noodig het was de rechten van dit Huis te verdedigen, 't welk niemand na een bezittinge van tachtig jaren betwiſt had.

Maar hoewel den Koning geen Teſtament maakte, hy maakte veel Religieuze Legaten. Hy liet 4500 ponden Renten aan de Stad Londen, om een Hoſpitaal onder de naam van Jezus Chriſtus te ſtichten; en voegde by dit prezent dat van de Kerke der Minrebroeders, dicht by de Nieuwe Poort gelegen. Hy gaf ook, om 't zelve te bouwen; beſchonk ook 't Collegie der Drievuldigheid, binnen de Stad Cambridge, met een jaarlijkſe inkomſte. Dit is een van de voortreffelijkſte fondatien van geheel Chriſtenrijk. Hy leefde, gedurig zijn krachten verminderende, tot den 27. der Maand. Als zijn dood naby ſcheen te wezen, had den Ridder Antony Denny vrymoedigheid en vromigheid genoeg om te doen 't geen niemand dorſt beſtaan: hy maande Hendrik aan hem te bereiden de wereld te verlaten, en in zijn memorie de ongeregeldheden zijns levens te herroepen, en zijn toevlucht door Jezus Chriſtus, tot de barmhertigheid Gods te nemen. Den Koning betoonde groot leedwezen God zoo vertoornt te hebben; en voegde hier by, dat hy zich geheel aan de barmhertigheid zijns Verloſſers overgaf, welke veel grooter was dan alle zijn zonden en miſdaden. Denny vraagde of hy een Geeſtelijk perzoon begeerde te hebben? Den Koning antwoorde, indien men om iemand zond, men den Aardsbiſſchop van Canterbury zou ontbieden. Dit gezegt hebbende, nam hy een weinig ruſt, en zijn dood voelende naken, belaſte hy Kranmer te ontbieden. En aangezien den Aardsbiſſchop, als wy boven hebben aangemerkt, na 3. *January.*

1547. Croydon vertrokken was, zoo vond hy den Koning sprakeloos, doen hy by hem kwam. Hy bad hem dan door eenig teeken te betuigen, dat hy in de Christelijke Religie sturf: waar op den Koning hem zijn hand drukten, en gaf vervolgens den geest op 't 56. Jaar zijns levens, en 't 37. Jaar en negende Maand zijner Regeringe. Zijn dood wierd drie dagen gesecreteert. Want wy weten dat 't Parlement hen zittinge gecontinueert heeft tot den 31. dag der Maand; terwijl de tydinge van zijn dood door den Kantzelier hen wierd bekent gemaakt, die op de zelve tijd verklaarde dat 't Parlement gecasseert was. Waar uit blijkt dat dit weinig perzonen is bekent geweest; want van dat moment dat een Koning gestorven is, wort'er verstaan geen Parlement te wezen. Men verborg mogelijk deze dood, om te overwegen hoe men met Norfolk zou handelen; of de Seymours wilden hen tegen dezen Minister verzekeren. En aangezien de beschrijving van Hendrik op een naukeurige en geestelijke wijze door Mylord Hewert is gedaan, zoo addresseren wy den Lezer aan den zelven.

Daar ontbreekt noch, om de Historie van dezen Vorst te eindigen, dat wy de duisterste en hatelijkste handelingen zijns levens nasporen; met het verhalen der executien, de welke hy in de laatste 13 jaren zijner Regeeringe heeft laten doen. Zijn wreedheid munt hier zeer in uit zoo wy de Roomsche Schrijvers geloof geven, die de zaak zoo zydig vertonen als mogelijk is. En welkers klagten op een zeer slegte wijze zijn geconfirmeert, aangezien veel Engelsche Schrijvers 't zelve tegenspreken, als mede uit oorzaak der valsche byvoegzelen, die zy menigmaal aan de hoedanigheid der zaken gegeven hebben.

Hendrik was van zoo toornigen humeur, als onbequaam te gedogen, dat men zijn wil tegensprak. 't Waren gevarelijke tijden; 't meeste gedeelte van Engeland, voornamentlijk na 't Noorden, had een groten drift tot de oude Religie. De Munniken rijk en magtig zijnde: den Paus een dood vyand van dezen Koning; en den Keizer zeer formidabel, voornamentlijk om dat hy de Nederlanden bezittende, groot voordeel zou hebben in den Oorlog die hy bereide, om de Engelsche aan te tasten. Polus daar en boven, hoewel een Neef van Hendrik, ging aan alle Hoven van Europa, om hen tegens dezen Koning te animeren; en dorst zelfs opentlijk verkondigen, dat 't noodzakelijker en verdienstiglijker was dezen Vorst aan te tasten, dan den Turk tegen te gaan.

Den Staat der zaken waren zonder eenige verbeeteringe in die tijd; waar door men zag dat Hendrik tot groote extremiteiten gekomen was.

was. Een zoo vermetene als domme Superstitie, en magtige, vertoornde, en twistverwekkende vyanden, vereischten, indien geen wettelijk, ten minsten een noodzakelijke wreedheid. En een Generaal van een Leger, zou niet meer regt hebben, om streng te wezen tegen de verspiederen, of tegen zijn Soldaten, die een heimelijke correspondentie met de vyanden hielden, dan den Koning Hendrik had om zijn strengigheid tegen zijn Onderdanen te oefenen, die 't altijd met den Paus hielden, en die heimelijk correspondentie met Polus hadden: hy was te wel in de Historien ervaren, om niet te weten dat de Keizers en Koningen, onder veel minder schijn van reden waren afgezet, dan die men in 't Roomsche Hof tegen hem smeede. Boven al kwam hem te binnen dat twee zijner voorzaten, Hendrik II, en den Koning Johannes met de Pauzen ingenomen geweest zijnde, en met hun Geestelijken tot de uiterste extremiteiten waren vervallen gezien, zich niet weder hebben konnen herstellen, dan door diepe en ongehoorde vernederinge. Den Paus disponeerde zoo volkomentlijk van de Geestelijkheid; de Geestelijkheid was den Roomschen Stoel zoo onderdanig; 't volk onderwierp zich zoo blind en dom aan hen geestelijke Opper-hoofden; dat men zijn toevlucht tot geweldiger hulpmiddelen moest nemen, om de Geestelijke te temmen, en de Leken in hun pligt te houden. En indien men de minste verschooninge had gehoopt, hadden de laatste Jaren van deze Vorst niet dan opvolgingen van beroertens geweest; en om in diervoegen een grooter bloedstortinge te voorkomen, wilde hy liever strengiglijk de wet, ten verderf van eenige particulieren, executeren. 1547.

Daar is ook onder de Schrijvers van de party der oude Religie, een laster die onder hen in 't generaal in swang gaat, en die zelfs by eenige protesterende Auteuren voor een waarheid aangenomen word: *Dat veele perzoonen de dood leden, om dat zy den Kerkelijken voorrang van Hendrik niet wilden beswveren*; dit is een groote onbeschaamtheid en een tastelijke valsheid. Want daar storven niet alleen geen perzonen om deze reden: maar daar was zelfs voor den Jare 1538. geen wet, die vereiste den eed aan dezen voorrang te doen. Maar in den Jare 1538. als Paulus den III. den Bul tot de afzettinge van Hendrik had gepubliceert, en dat men gedwongen was de zekerheid van dezen Vorst meer in agt te nemen, beveelden 't Parlement, wanneer 't volk de successie, zoo als de zelve gereguleert was, zou zweren, zy ook den voorrang van Hendrik zouden zweren, op pœne van, by weigeringe van dien, voor verraders van den Staat gedeclareert te worden; maar hier af is in

't For-

1547. 't Formulier van den eed twee Jaren voor dezen gemaakt, niets gesproken. Daar is waarlijk een groot onderscheid voor Verraders van den Staat te verklaren, die den titul van Koning ontkennen, (dit zijn de termen der eerste Ordonnantie) of het volk dwingen te zweren, dat den zelven Koning 't Souveraine hooft der Kerke is.

Wreedheid van Hendrik tegen de wederstanders der oude Religie.

Condemnatie van zekeren Catuizers.

Het eerste Exempel van wreedheid was tot ruïne van de ordere der Katuizers. Jan Hougton, Prieur van 't Katuizer Klooster der Bagijnen van Londen; Augustin Webster, Prieur van Axholme; Robbert Laurens, Prieur van Bevol; en Richard Reinolds, Religieus van 't Klooster van Zion, een wijs man voor een Katuizer, als mede in vergelijking van die Eeuw, wierden beschuldigt uitdrukkelijk den voorrang van Hendrik te hebben ontkent: men oordeelde hen in de Zaal van Westmunster, zy ontkenden de daad; maar men vond hen schuldig; 't Register en remarqueert de omstandigheden van hen Proces niet. De Roomsche History-Schrijvers doen in tegendeel een deftig verhaal hunner standvastigheid, die zy voor hun Rechters en dood hadden: waar over wy ons niet hoeven te verwonderen, van menschen, welke in Legenden en Historien der gesturven Zancten en Heiligen Martelaren, van hun ordere geoefent zijn, en de wetenschap hebben een verhaal treffelijk op te pronken. Maar aangezien zy de zake, waar mede men hen beschuldigde, ontkende, gaven zy geen preuven van een dapper gemoed. 't Verhaal 't welke zy ons doen over de dood van een Prelaat, Hal genaamt, die op die zelve tijd is geexecuteert, is zoo vals, dat men daar aan al de andere ongeregeltheden kan afmeten. Zy verzekeren dezen Priester gesturven is, om dat hy den voorrang van Hendrik ontkent had. Maar 't Register daar zijn Proces in beschreven is, berigt ons heel anders.

Van Hal en van Feron.

Dezen Hal en Robbert Feron wierden beide beschuldigt zeer strafbare discourzen gevoert te hebben, namentlijk dat den Koning een Tiran, een Ketter, een Echtbreker, en een Rover was. Dat zy wensten dat hy als Johannes, of Richard den III. mogt omkomen, dat zy den tijd te gemoet zagen dat de Jellanders, en de Inwoonderen der Landen van Galles, een inval in Engeland zouden doen; dat de drie deelen des Rijks zich tegen Hendrik zouden verheffen: dat zy niet voldaan zouden wezen, zoo lang hy en zijn Ministers niet vernietigt waren; dat de Kerke voor die tijd niet geluckig kon wezen. Hal had niet alleen alle deze dingen gezegt, maar had de zelve op den 10. dag van Maart aan Feron geschreven. Vorder ontkenden zy de feiten, waar mede men hen beschuldigde: maar eindelijk hun beschuldiginge gehoort hebbende,

bende, verklaarden zy hen zelven ſchuldig, eer de Regters zulkx verwagten; en onderwierpen zich t'eenemaal de goedertierentheid des Konings. Men veroordeelde hen ter dood, als Crimen læzæ Majeſtatis te hebben begaan, en 't vier in 't Koninkrijk te hebben willen ſteken, en den Koning ombrengen: Feron heeft apparentelijk zijn gunſt verworven; want daar is geen Regiſter, 't welk van zijn executie gewag maakt, maar Hall wierd geexecuteert, met den Katuizer, die men met het gewaad van zijn ordere ophing. 1535.

Eenige maanden hier na wierden Homphrey Middlemore, Guillaume Exmen en Sebaſtiaan Nudigaite veroordeeld, om dat zy gezeid hadden den Koning niet te willen gehoorzamen, of hem voor 't Zouverain Hooft der Kerken van Engeland erkennen. Doen men hen hun Sententie had gepronuntieert, verzogten zy om voor hun dood te communiceren. Maar Spelman zeid dat 't Hof hen deze gunſt weigerde; nademaal men nooit gezien had, dat den Koning dit in diergelijke voorvallen had toegeſtaan. Zy wierden twee dagen na hun condemnatie geexecuteert. Twee andere Katuizers, Johan Rocheſter, en Jacob Wolver genaamt, hadden in de Maand van May binnen York dit zelve lot. Tien andere Monniken wierden in hun Cellen geſloten, alwaar negen van dezelve 't leven eindigden. De tiende wierd gehangen. Ik heb 't Origineel eeniger Schriften gezien, waar in zy beſchuldigt wierden, Boeken in Engeland gebracht en verſpreid te hebben, die in vreemde landen, tegen 't Huwelijk en 't leven van Hendrik geſchreven waren. Deze Boeken in de Kloofters gevonden zijnde, dwong men de Geeſtelijke te lezen 't geen tot verdediging van Hendrik geſchreven was. Maar zy weigerden dit hardnekkiglijk. Verder bevond men, dat zy zich in de belangen der Religieuzen van Kent vermengt hadden. En hoewel den Koning al de medeſtanders der geexecuteerde over deze zaak had gepardonneert, zag men ze echter altijd met een nijdig oog aan, waarom 't niet vreemd is dat men hen op het tweede misdrijf niet verſchoont heeft.

Van drie andere Munniken.

In Auguſty

Deze condemnatien wierden van twee gewichtiger vervolgt. Fiſcher, Biſſchop van Rocheſter, en den Ridder Thomas Morus, ſmaakten al de wreedheid van Hendrik. De eerſte had al meer dan een rond jaar in de gevangenis zitten kwijnen. Hy klaagde door zijn brieven aan Cromwel, dat hoewel hy omtrent tot den ouderdom van tachtig jaren gekomen was, men hem zonder vuur en klederen liet, en zeer rouwelijk handelde. Men was hier te Romen van bericht. Den Paus, om hem in zijn ongenade te vertrooſten, of liever, om

Van Fiſcher.

1547. Hendrik spijt aan te doen, maakte hem Cardinaal, en zond hem den hoed, die Picardyen niet passeerde. Deze gunst van Clement verhaaste Fischers verderf. Den Koning hem hier over doende examineren, betuigde hy geen verdiensten te hebben om deze waardigheid te bekomen, en daar zoo weinig werk van te maken, dat hy de moeite niet zou nemen den hoed op te nemen, indien ze voor zijne voeten lag.

Indien Fischer zijn zelven had konnen overwinnen, en contenteren, met den voorrang van Hendrik niet te gelooven, zonder hem publijk daar tegens te oppozeren, men had geen recht gehad om hem te veroordeelen. Maar aangezien hy verscheide maal zich stijfzinnig hier tegen aankante, besloot men 't zelve niet meer af te wachten. Den grooten Canzelier, den Hartog van Suffolk, en andere
17. Iuny. Heeren, verscheenen in de Vyerschaar, en condemneerden hem als een Verrader te sterven. Maar den Koning was vernoegt met hem te doen onthoofden. Den dag als hy zijn leven zou eindigen, klede hy hem beter als na gewoonte. En als zijn Dienaars hen hier over verwonderden, antwoorde hy, dat dit zijn Bruiloftsdag zou zijn. Terwijl men hem na de plaatze der Executie leide, en 't gedrang van 't volk, begerig om hem na deze droevige Ceremonie te zien gaan, haren loop eindigde, nam hy het Nieuwe Testament, en verzogt een gunst van God: dat, even als dit Boek in zijn gevangenis zijn troost, en metgezel van zijn lijden was geweest, hy daar in een passagie, tot troost over 't verlies van het zelve mocht vinden. Hier na deed hy het Boek op, en vand by geval de woorden van St. Jan: *Het eeuwige leven bestaat in u te kennen, gy die den waarachtigen God zijt, en in de kennisse Iezu Christi die gy gezonden hebt.* Vernoegt zoo gelukkigen passagie gevonden te hebben, sloot hy 't Boek toe, en onderhield zich, gedurende den weg, met Meditatien, en herhalinge dezer woorden. Als hy op 't Schavot gekomen was, sprak hy het *Te Deum*; en zijn devotie gepleegt hebbende, wierd onthalst.

Dus stierf Jan Fischer, Bisschop van Rochester, op zijn tachtigste Jaar. Hy was een wijs en Godsdienstig man; maar geheel met de bygelovigheid van die tijd besmet, en nydig tegen die de zelve veroordeelde. Hy had lange jaren Biechtvader van de Gravinne van Richmond, Grootmoeder des Konings, geweest; en volgens het gemeene gevoelen, is hy 't geweest, die deze Gravinne bewogen heeft om de perzonen van Studie te begunstigen met de Fondatien van twee conziderable Collegien binnen Cambridge; als dat van St.

Jan,

Jan, en dat van Jezus Christus. Hier en boven noch een fonds tot 1547.
onderhoud der Professoren in de Godheid van d'een en d'andere Univerziteit. In erkentenisse dezer weldaad, koos de Academie van Cambridge Fischer tot Cantzelier. Hy ontfing van Hendrik VII. het Bisdom van Rochester, 't welk hy nooit wilde verlaten om een beter te bekomen; volgende hier in de regelen der eerste Kerke. Hy zei menigmaal, dat de Kerk zijn Vrouw was; en dat hy daar niet van had willen scheiden, hoewel ze arm was. Hy hield hem gestadig in de gunst des Konings, tot de zaak van echtscheiding toe: maar was zoo hardnekkig in de verdediginge der belangens van Catarina van Arragon, en de primiteit van den Paus, dat hy door deze twee zaken groote misslagen heeft begaan, getuigt de Historie van Elizabeth Barton, welke oordeeld, dat den Koning beter zou gedaan hebben hem hier over te vervolgen, 't welk een Staatsreden was, als over de primiteit, 't welk een geval van conscientie was. Maar willende al zijne Onderzaten betoonen, dat hy niemand van die gene zou verschoonen, welke zijn Kerkelijken voorrang zouden ontkennen, besloot hy, door 't exempel van Fischer en Morus, de wereld een schrik aan te jagen, hoewel deze twee executien van alle buitenlandsche Natien wierd verfoeit, trachte Gardiner, die een al te groote genegentheid tot Hendrik had, deze twee zaken te verdedigen. Mylord Herbert heeft dit handschrift in handen gehad; maar vand het zelve te wijdlopig, om in zijn Historie te voegen; en andere oordeelden 't zelve te hard, anders was het een goede Latijnze stijl.

Den Ridder Thomas Morus kwam in de Audientie Kamer, den eersten dag van July, men beschuldigde hem op den 7. May, in tegenwoordigheid van Cromwel, van Bedijl en eenige andere perzonen, die hem aandrongen op 't voorwerp van den Kerkelijken voorrang van Hendrik, gezegt te hebben, zich in deze zake geenzints te willen mengen; dat hy geheel voorgenomen had Gode te dienen; en het lyden zijns Verlossers te mediteren; en zijn zelven te bereiden om de wereld te verlaten. Maar niet voldaan met dit gezeid te hebben, had hy noch tot verscheide ryzen een zeker man, George Cold genaamt, by Fischer gezonden, om hem in zijn hartnekkigheid te sterken, en te laten weten, dat de ordinantie van 't Parlement een twee-snydend Swaard was, en als men 't aan de eene kant aanroerde, zijn ziel, en als men 't aan de andere zy aanvatte, zijn leven verliezen zou. Hy had die zelve zaak op den 3. Juny in de tegenwoordigheid van den Kantzelier, en den Hartog van Norfolk, en meer andere perzonen, gezegt;

Condemnatie van Morus.

1547. zegt; daar by voegende, niet te willen antwoorden, *uit vreze van zelfs een oorzaak van de verkorting zyner dagen te zyn.* En doen Rich, den Solliciteur Generaal, hem hier over kwam vinden, met betuiginge dat 't zonder de minste ordre was van hem te ondervragen, onderhielden zy malkander lang over deze materie. Rich zei, dat, aangezien het Parlement, Hendrik voor 't Zouverain hooft van de Kerk en 't Koninkrijk had verklaart, al de Engelsche zich aan deze Ordonnantie moesten onderwerpen. Indien 't Parlement, vervolgde Rich, mijn Koning maakte, zoud gy lieden swarigheid maken mijn te erkennen? neen antwoorden de Ridder, nademaal het Parlement een Koning kan maken en afzetten: * maar zeide hy noch, indien 't Parlement verklaarde God geen God te zijn, zoud gy 't zelve geloven? Riche stond toe van neen; maar hy zy, dat aangezien Morus in een staat was om hem voor Koning te erkennen, volgens de verklaringe van 't Parlement, hem niets kon beletten, Hendrik te erkennen voor 't Zouverain hooft der Kerke van Engeland. Aangezien het Parlement hem dien titel opgedragen had, de antwoord van den Ridder was, dat het volk verpligt was, het voorwerp, 't welk het Parlement voor goed keurde, voor Konink te erkennen, aangezien het Parlement de macht had een Koning te maken. Maar hoewel een Parlement de kwaliteit van Zouverain Hooft, aan Hendrik opgedragen had, de Kerken van andere Landen hier niet onder begrepen waren, noch het zelve toegestaan hadden. Riche bracht deze zaken voor den Koning, die dezelve verstaan hebbende, den Ridder liet vervolgen, als zijn Kerkelijken voorrang ontkent te hebben. Den Regter Spelman verhaalt, dat dezen Ridder in de Audientie-kamer, deze wet heftig tegensprak, met welke men tegen hem procedeerde; en onderstond te bewijzen, dat den Konink geen Zouverain Hooft der Engelsche Kerk kon zijn. Eindelijk condemneerde men hem als een Verrader. Hy ontfing dit met zulk een kloekmoedigen geest, als waar mede hy in de twee staten zijns levens, van zijn hoogheid en ongunst, onveranderlijk had begaaft geweest. Hy bereide hem om te sterven, betoonende een groote verachtinge voor de wereld, met betuiginge, dat het leven hem een last was, en dat hy met ongedult begeerde ontbonden te zijn. De dood scheen hem zoo onverschrikkelijk te wezen, dat hem die lustige geest zelfs op het Schavot vergezelschapte. Waarlijk men achte dit een onbedachte en ongeoorlofde zaak te zijn; maar andere antwoorden, dat dit vrolijk humeur hem eigen zijnde, het geen onmatigen drift was die tot zijn einde toe te

De Koning kan door 't Parlement gemaakt, en door 't Parlement afgezet worden. Dit zyn de termen in de beschuldiginge aangetoogen.

bewa-

VERA EFFIGIES THOMÆ MORI QVONDAM TOTIUS ANGLIÆ CANCELLARII DIGNISSIMI. ET^C.

Natus 1482 Angliæ. Cancellarius 1529

Capite truncatus An: 1535 July 6to

bewaren; dat hy hier in zelfs kenteekenen van zijn onverzetbare moed gegeven had; aangezien de dood niet machtig was zijn humeur te veranderen. Na dat hy een weinig tijd in ſtille devotien geeindigt had, ſloeg men hem het hooft af op den 6. July. 1547.

Morus eindigde dus zijn loop in 't drie-en vijftigſte jaar zijns levens. Zijn ongemeene deugden, en uitſtekende hoedanigheden van zijn geeſt, hadden hem te gelijk beminnelijk gemaakt. Hy had in zijn jeugd een gezonder oordeel der zaken dan in zijn ouderdom; gelijk men zien kan in zijn Utopie, en Brieven, welke hy aan Eraſmus geſchreven heeft. Maar bejaart zijnde, wierd hy bygeloviglijk de belangens en driften der Kerkelijke van die tijd toegedaan, hen met al zijn vermogen onderſteunende, zoo lang hy 't gezag by de hand had, haar zelfs dienende in al hun uitwerkzelen van wreedheid; en ſchrijvende tot hun verdediginge tegen die van de nieuwe meiningen in 't generaal, en tegen Tindal, Frith en Barnes in 't byzonder; als mede tegen een onbenaamden Autheur, die van de oude Religie ſchijnt te zijn, maar die het kwaad leven en wreedheid der Geeſtelijkheid veroordeeld. Morus was geen groot Theologant; men kan zeer wel in zijn Schriften bemerken, dat hy in de Oudheden niet ervaren is geweeſt, dan alleen in de geene welke hy uit het geeſtelijk recht geput had. Hy had evenwel eenige werken van Auguſtinus gelezen; aangezien hy over zaken van geſchil ſchrijvende, niet dan paſſagien citeert, die men in zijn Werken vind. Hy verſtont ook alzoo weinig de duiſtere geſchillen der Schrifture; maar hy had een goede manier om iets levendigs uit te drukken, vertoonende al de meiningen van zijn Kerk in hun cierlijkſte hoedanigheid; zijn bekwaamheid was ongemeen, als hy dezelve een andere gedaante wilde geven, of wel geheel hun afſchouwelijkheid verbergen, terwijl hy onderſtond al de kwade conſequentien der tegenſtrijdige opinien te ontfouwen. Eindelijk hy had een heelen voorraad van zeer aangename verhalingen, die hy op een geeſtige wijze tuſſchen zijne Werken liet invloeyen. Hier in beſtond de meeſte kracht zijner Schriften, die voor de reſt dienſtiger voor 't gemeen, dan voor de Geleerde waren. Maar aangezien hy een groote zucht tot de rechtvaardigheid, een waarachtige verachting voor de wereldze goederen, een oprechte Nedrigheid, en een groot gemoed had, zoo was Morus in al deze hoedanigheden, de eere en voorbeeld van die eeuw.

Afbeelding van Morus.

Die van 't Roomſche gevoelen voegen onwettelijk in 't lof-ſchrift dezer twee groote Mannen, noch een verheffing, in 't welke zy bui-

1547. ten twijffel het voorneemen hebben gehad, de gedachtenis van Hendrik noch meer te bevlekken. Dit hebben gedaan die 't Boek gemaakt hebben, 't welk men onder zijn naam tegen Luther heeft doen uitgaan. Zanderus heeft eerst dezen laster verspreid. Bellarmin, en andere, hebben geen swarigheid gemaakt, zich hier in aan zijn getuigenisse te addresseren; maar een misslag van die natuur is vergeeflijk aan de vreemdelingen, maar onverdraaglijk in een Engelschman. Want men vind in de Werken van Morus zekeren brief, welke hy uit den Tour aan Mylord Cromwel geschreven heeft, om hem te informeren over zijn handel in de zake van echtscheiding, en Kerkelijke voorrang. Onder anderen verhaalt hy hier in dit; dat als den Koning aan hem zijn Boek tegen Luther vertoonde, dezen Vorst bevond, dat de voorrang van den Paus op de Wet Gods gegrondvest was. Hy verzocht dat dezen Artijkel mocht worden gerooyeert, aangezien men hier over tusschen de Pauzen en Zouverainen van Engeland de grootste geschillen gezien hebbende, t'eeniger tijd met den Roomschen Stoel in verwyderinge mocht komen: dat Hendrik hierom geen voortgang moest doen, aangezien hy hem hier door tegen hen kon beveiligen; men moest zoo tederen Artijkel maar weinig, of geheel niet aanroeren. Morus voegt 'er by, dat den Koning dit niet geloofde. Hy was mogelijk zoo zeer met dit werk ingenomen, dat hy zich liever aan alle gevaren wilde bloot stellen, dan het minste van een Schriftuur veranderen, waar in hy zijn zelven zoo zeer flatteerde. Morus wist dan dat den Koning Autheur van dit Boek was; en Zanderus had dezen Brief niet gelezen, waar in hy de valsheid had gehad, een omstandigheid by te voegen, welk zijn ongeloof te kennen geeft.

Deze executie verwekte een groote schrik in alle gemoederen; een ieder swoer den voorrang van Hendrik, of verburg zijn meeninge; en tot den afval en oproer der Provintien van Lincolne en York leed niemand de dood, over een misdaad tegen den Staat. Maar zoo haast het vuur van rebellie was geblust, en willende de Hoofden der oproerige straffen tot een exempel zijner Onderdanen; zoo deed hy, behalven die gene welke door het wrede Krijgsrecht omkwamen, de overige na Londen voeren, en volgens de wet oordeelen. Mylord Darcy, en Mylord Hussy waren Rechters, en een zeker getal Rijksgenooten, waar van den Marquis van Exeter 't hooft was, onder den tijtel van Grooten Landvoogd. Hier na wierd den Generaal der Rebellen, genaamt Aske, vijf Ridders, te weten Robert Con-

stable,

ſtable, Jan Bulmer, Francois Pigot, Eſtienne Hamilton en Thomas Piercy; de Vrouw van den Ridder Bulmer; zes Abten, die van Whaley, en die van Jerveux, van Bridlington, van Lenton, en Woburn, en van Kingſtead; en een religieus, met namen Makral. Die eerſt die beroerten hadden verwekt, veroordeelt uit krachte van deze commiſſie, die de Engelſche in 't oud Frans noch tegenwoordig Oyer en Terminer noemen: men beſchuldigde hen de oproeren verwekt en geſtijft te hebben; en zelfs op den 17. January, over nieuwe middelen, tot hervattinge van dien, gedelibereert te hebben; aangezien de revolte der Provintie van Jork, de uitvoeringe harer deſſeinen bevorderen zou. Deze nieuwe misdaad benam hen het Beneficie van amneſtie. Zy wierden dan ter dood veroordeeld: men zond eenige na de Provintie van Lincolne en Jork, om in die zelve plaatzen te worden geexecuteert, daar zy hen ſchuldig gemaakt hadden: al de andere wierden te Londen geexecuteert. Onder de laatſte was de Vrouw, en onder de andere de Meeſtreſſe van den Ridder Bulmer, die verbrand is op de plaats die men Smithfield noemt. Executie der Rebellen. Ziet Hall.

Al dat men tegen deze executien had, was, dat Hendrik onder zeer flegte voorwendzelen 't recht der amneſtie ſchond, aangezien deze perzonen na de amneſtie geen andere misdaad hadden begaan, dan raadsplegingen en vergaderingen houden. Maar den Staat had zulke ſchrikkelijke revolten uitgeſtaan, dat de Kroon van Hendrik, zonder de byzondere directie van den Hertog van Norfolk, apparentelijk zou gevallen hebben. 't Was dan geen wonder dat een Monarch van zulk een temperament als dezen Koning, 't nootzakelijk dagt, om na dezen tot zijn verzekering, door eenige ſtrenge exempelen, zijne Onderzaten een ſchrik aan te jagen; de Auteuren dezer oproeren te doden, en de Geeſtelijke niet te verſchonen, die de zelve verwekt of aangeſtookt hadden. Dat zy 't waren die al de vordere misnoegens in de gemoederen voeden. En geen de minſte zwarigheid gemaakt hadden, om zich aan de eeden, die men hen voorgeſtelt had, te onderwerpen, werkende onder de hand tegen den Staat: dat zy 't waren die door deze wijze van doen de leere des Euangeliums ſchonden, 't welke niet als na den vrede zugt: dat zy 't eindelijk waren die haar eige grond-regelen, volgens welke zy verpligt waren, zich met de wereldſche affairen niet te vermengen, en op een Geeſtelijke en Religieuze maniere te leven, onder de voeten vertraden. Oordeel over deze executien.

Het eerſte exempel van rechtspleging welke hier op gevolgt is, was de executie van Forreſt, Religieus Opziender van Greenwich, die

1538. Biecht-Vader geweest is van de Koninginne Katherina, gelijk Zanderus aanmerkt, maar die apparentelijk de belangen dezer Vorstinne verlaten heeft, om zich in de gunst des Konings in te dringen. 't Was een onwetend en ongebonden mensch, die van de eerlijkste van zijn Convent, voor een schandvlek harer ordere geacht wierd; gelijk ik omstandiglijk door een Brief van een der Monniken, van dat zelve Collegie, berigt ben, welkers Origineel noch in wezen is. Als hy zich weder in de gunst des Konings zag, oefende hy een groote wreedheid tegen alle de dependenten van 't Huis, die de echtscheiding hadden toegedaan geweest. Een zekeren Rainscroft, die hy, en die van zijn party verdacht hielden, hunne intrigues heimelijk ontdekt te hebben, wierd opgesloten, en zo streng gehandelt, dat hy onder hunne handen kwam te sterven. Dit zeid den Brief, door toedoen van Forrest geschied te zijn. Eindelijk dezen Monnik wierd beschuldigt, den voorrang van Hendrik ontkent te hebben. Want hoewel hy dit zelfs gezworen had, verklaarde hy tegen andere, hem de Biechte doende, den Koning 't hooft der Kerke niet te konnen zijn. Als hy over deze zaken, zo strydende tegen zijn eed, ondervraagt wierd, antwoorde hy; het den uitwendigen mensch te zijn, die dezen eed gedaan had, maar den inwendigen daar part of deel aan gehad te hebben. Van verscheide Ketteryen beschuldigt zijnde, verliet zijn defenzie, en nam zijn toevlucht tot de goedheid des Konings. Van die tijd af, sloot men hem zoo nauw in de gevankenis niet meer op: maar eenige perzonen die hem kwamen bezoeken, deden hem in 't reguard van onderwerping, 't welk hy belooft had, van meininge veranderen; zo dat hy, wanneer men hem een afzwering vertoonde om te ondertekenen, 't zelve weigerde te doen. Men veroordeelde hem dan als een hardnekkig Ketter. 't Register dezer proceduren is verloren. Maar de Boeken van die tijd zeggen; dat Forrest het Euangelium ontkende. Mogelijk hield hy staande het Woord Gods zonder decizie der Kerke geen kragt te hebben. Want ieder weet dat het Roomze Geloof noch veel andere zeer onbetamelijke, en ergerlijke zaken tegen de Heilige Schrifture zeid. Op de plaatze der executie zijnde, boden verscheide Heeren van den Raad hem zijn Pardon aan, indien hy zijn Ketterye wilde afzweren. Latiner deed een Zermoen, waar in hy zijn dwalingen wederlei, en tragte hem dezelve te doen verlaten. Maar alles was onnut; Forrest wilde geenzints zijn meininge afstaan, en wierd zeer strengiglijk geexecuteert. Men hing hem op met een Keten, de welke in 't midden zijns lichaams vast gemaakt was. Hier na hieuw men het groote Beeld,

Misdaden van Forrest en zijn condemnatie.

't welk

't welk hy van Galles gebracht had, in ſtucken, en dienden tot brandhout om hem te verbranden. Zijn gemoed was zeer ontroert; en hy ſtorf den dood der godlozen, volgens de getuigeniſſe van Hall, die hem met weinig woorden beſchrijft, als een menſch die weinig kenniſſe Gods en der waarheid gehad heeft; en die minder vertouwen op hem in zijn dood als in zijn leven ſtelde.

Ontrent het einde van den Jare 1538. wierd ontdekt, dat vele perzonen met Polus correſpondentie hielden, die in zijn ſtrafbare practijken tegen den Koning zijn Zouverain, geen confideratien meer in agt nam. Den Ridder Godefrei Polus, Broeder van den Kardinaal, ontdekte al dit geheim; zo dat den Marquis van Exeter, eigen Neef van Hendrik, aangezien zijn Moeder een Zuſter van Eduard IV. was, in 't begin van November, in den Towr gebracht is, met Mylord Montaigu, den Ridder Polus, en den Ridder Eduard Nevil. Zy waren alle beſchuldigt van Correſpondentie met den Cardinaal, van haat tegen haar Zouverain, van klachten over zijn manieren van doen, en van neiging om de wapenen aan te vatten, zo haaſt de occazie zou prezenteren. Proces van de Vrienden van den Cardinaal Polus.

't Regiſter van hun Proceſſen vervolgende, had Mylord Montaigu den voortgang van zijn Broeder, de Cardinaal Polus, geapprobeert; die, vergeten hebbende de getrouwigheid die hy aan den Koning zijn meeſter ſchuldig was, zich aan den Paus, den dood-vyand van dezen Vorſt, onderworpen had. Hy had ook al den voortgang van Hendrik veroordeelt. Dit is op den 24. July, eenige Maanden voor de troublen, voorgevallen; waar na men hem beſchuldigde deze volgende redenen gevoert te hebben: („ Ik hoop dat de wereld veranderen zal, en dat „ 'er een dag zal komen, in welke wy ons zullen verblijden. Den „ Marquis wierd by na met die zelve zaken beſchuldigt. Montaigu had „ hier by gevoegt: Ik wenſte by mijn Broeder te wezen; want hier zal „ veel ſwarigheid voorvallen: dit moet geſchieden; ik vrees, dat wy al- „ leen gebrek van eerlijke perzonen zullen hebben. Hy zei nog, gedroomt „ te hebben dat den Koning overleden was; maar indien hy niet dood „ was, hy wel haaſt ſterven zou; dat zijn been hem in 't graf zou bren- „ gen, en dan terſtond een aangenaam gerucht gehoort zou worden; „ dat hy in zijn reguard, hem van zijn jeugd af gehaat had; dat Wol- „ zey een braaf man zou geweeſt hebben, indien hy trouw voor zijn „ Meeſter geweeſt was. Den Koning op zekeren dag oordeelende zijn „ einde naby te zijn, betuigde aan zijn Heeren, dat hy haar haaſt ver- „ laten zou. Montaigu voegt hier noch by; dat indien hen zulk een „ vertrek behaagde, zy daar wel haaſt van verloſt zouden zijn; dat dit

„ waarlijk in korten tijd zou geschieden; dat men dan in een goeden staat „ zou leven: en dat hy op een anderen tijd Mylord van Abergavanny „ beklaagde, zeggende, dat dezen Heer tien duizend menschen by een „ zou hebben konnen brengen. Daar by voegende, zich na de We- „ ster gedeelten van 't Rijk te willen begeven, alwaar den Marquis van „ Exeter zeer machtig was. Eindelijk gezeid te hebben, doen de trou- „ blen van de Provintie van Jork waren gerezen, dat Mylord Darcy „ een gek was, aangezien hy zijn zelven misleid had, met de Raadshee- „ ren te bespringen, in plaats van van het Hooft te beginnen. Daar by „ voegende hem zeer bestraft te hebben, om dat hy zo haast de moed verloren gaf. Men aanmerkte hunne redenen als oprechte voorzeggingen hunner desseinen, en men twijffelde niet, of den staat der zaken had hen van 't begin der troubelen bekent geweest, en gcloofde niet anders als een gunstige occasie te manqueren, om met Polus, dien grooten vyand van den Staat, hen te ruïneren. Zy wierden dan veroordeelt.

Op den 4. December wierd de Ridder Godefrei Polus vervolgt, over correspondentie met zijn Broeder, de daden van den Kardinaal geprezen, en die des Konings gelaakt te hebben; en den Ridder Eduard Nevil, Broeder van Mylord Abergavenny gezegt te hebben, dat den Koning een beest, en erger dan een beest was. George Crofts, Officiaal van de grote Kerk van Chichester, over staande te hebben derven houden, dat den Paus, en niet den Koning 't Souverain hooft was; Jan Collus over gezeid te hebben, dat den Koning eens in de Hel zou gehangen worden, om dat hy de Kloosters om ver geworpen had; zy bekenden altemaal schuldig te zijn, uitgenomen Nevil; den Ridder Polus alleen wierd niet geexecuteert, om dat men de kennisse dezer zaken aan hem verschuldigt was.

Op die zelve tijd wierden Polus, Kardinaal; Michel Troymorton Edelman: Jan Hilliard, en Thomas Goldwel, Geestelijke; Wilhelmus Peto, Opziender, vervolgt over vermetelheid, als zich uit de gehoorzaamheid des Konings begeven te hebben, en zig de Paus onderworpen; dat hy Brieven geschreven had, vol strafbare discourzen, en die dienden om een oproer te verwekken.

Den 4 February van dat volgende Jaar, wierd Nicolaas Caren Opper-Stalmeester, en Ridder van de Kouzeband, veroordeeld over dat hy 't met de party van Exeter gehouden had, en gezegt had, dat de zententie van dezen Ridder onrechtvaardig en wreed was. Men executeerde hem op den 3. Maart. Hy beleed op het Schavot, dat hy tot die tijd toe, in dwaling en bygeloovigheid had geleeft, en zijn gevan-

genis

genis moest prijzen, aangezien het daar was, waar in hy eerst de zoetigheid en kracht van Gods Woord had gesmaakt. Een zekeren Philippus, zijn bewaarder, die de ware Religie volgde, en wel eer zelfs voor dezelve had geleden, had hem de Heilige Schrifture gegeven.

Het Parlement, 't welk in den Jare 1539. gehouden is, confirmeerden al deze besluiten, en baanden een nieuwen weg om proces tegen het volk te konnen maken, zonder hen defensie toe te staan. Dit is een onuitwisselijke smet; een daad die nooit genoeg kan veroordeeld worden, en een kwaad dat onmogelijk te rechtvaardigen is, aangezien het de heiligste wetten, die de minste verandering mogen lijden, t'eenemaal schend. Ik zal niet meer over dit voorwerp zeggen dan het gene den vermaarden Couk, hier na Opperhooft van de Justitie, daar af zegt. („) Ik stel de macht van het Parlement in geen twijffel, (zeid „ hy) want deze maniere van rechtsplegingen zijn onveranderlijk goed „ in gerechtigheid; maar de maniere op welke men die doet, dat een „ eeuwige vergetenheid die bedekke; of indien dit onmogelijk is, dat „ ze ten minsten in stilswijgendheid ingewonden worden; want hoe ver„ der de Jurisdictie van een onbepaalt en Zouverain Hof zich uitstrekt, „ des te eerwaardiger en rechtvaardiger zy in hare Proceduren behoor„ den te zijn, om een goed exempel aan de mindere Hoven te geven. 1539. 4. *Instit.* 37. 38.

De voornaamste perzonen die onder de strengigheid van deze nieuwe wet vervielen, waren den Marquis van Exeter, en de Gravinne van Sarum. Den eersten is vervolgt over deel in 't verraad van Carew te hebben gehad, en zich aan veel meer andere misdaden, tegen den Staat, schuldig gemaakt te hebben. De tweede over heimelijke correspondentie met zijn Zoon. Men vind in 't Journaal niet dat de getuigen gehoort zijn. Alleenlijk doen het voorwerp harer zententie driemaal in de groote Kamer gelezen wierd, vertoonde Cromwel de Heeren een rok van witte zyde, die Amiral onder de kleederen van de Gravinne gevonden had. Aan de eene kant waren de Wapens van Engeland met de naald gewerkt, en aan de andere kant het Veld-wimpel, 't welk de Rebellen voor haar heen hadden doen dragen. Dit wierd als een getuigenisse voortgebracht, als had de Gravinne dezen oproer geapprobeert. Drie Yrlanders wierden mede veroordeelt, over brieven van Yrland aen den Paus en den Cardinaal Polus gebracht te hebben. Den Ridder Adriaan Fortescue, over de troublen op een nieuw weder gaande te hebben willen maken; Thomas Dingley, Ridder van Malta, en Robert Granceter, Koopman, over aan verscheide Hoven gesollicieert te hebben met Engeland te breken, en secours na Darcy en Hussy

1547. te zenden. Twee Edelen, een geestelijke Dominicaan, en een ander perzoon, wierden door dit zelve besluit veroordeeld, over gezeid te hebben, dat den Bisschop van Romen het Hooft der Engelsche Kerk, in de ordonnantie, *een vergiftige Slang* genaamt had. Een ander Edelman, twee Priesters, en een ander Perzoon, wierden van gelijken veroordeelt zonder dat hun misdaad aangemerkt is.

Zestien andere perzonen smaakten de strengigheid dezer ordonnantie. En indien men de getuigen tegen hen gehoort heeft, dat is geweest in de kleine Kamer, of voor den Raad des Konings; aangezien de Registers van 't Parlement hier niets van melden. Behalven dat dit besluit met een grooten haast toegegaan is; want men las het voorwerp den tienden May voor de eerste, en voor de tweede maal; en den dag daar aan volgende voor de derde maal. De Gecommitteerden wachten vijf dagen eer zy hen renvoieerden, en stelden andere perzoonen op de rolle der veroordeelden. Wy weten vorder niet hoe groot het getal doen is geweest, of wat perzonen hier bygevoegt zijn. Fortescue en Dungley leden op den 10. July de dood. Wat aangaat de Gravinne van Sarum; Mylord Herbert heeft in een Register gezien, dat men eenige Aflaatbrieven van den Paus in haar huis gevonden had; dat zy correspondentie met zijn Zoon hield, dat zy haar Huisgenooten verbooden had het Testament in de gemeene tale te lezen, of eenige andere Boeken die den Koning had doen publiceren. Zy was toen by de zeventig jaren oud; maar haar verantwoordinge gaf genoeg te kennen, dat zy noch een vaste en sterke geest had. Den Koning hield haar twee jaren na haar condemnatie in de gevangenis, hopende door deze zagte manier van doen Polus te verplichten, om na dezen, ten reguarde van hem, wijzelijker te handelen. Maar als zich op een nieuw in 't Noorder gedeelte van zijn Rijk een beroerte verhefte, deed hy haar onthalzen. In haar eindigde de naam en stam van de Plantageners. Den Marquis van Exeter stierf op zijn bed. Den Abt van Raiding, den Abt van Glastenburg, en den Abt van Colchester, leden de dood in dat zelve jaar van 1539. als wy boven verhaalt hebben.

Door de Wet 56. Het Parlement van den Jare 1540. volgde 't spoor van 't voorgaande. Giles Heron wierd veroordeeld: maar zijn misdaad is niet aangetekent. Richard Fetherston, Thomas Abel, Eduard Powel, Priesters, en een gemeen perzoon Horne genaamt, wierden beschuldigt den voorrang van Hendrik ontkent, en zich voor den Paus verklaart te *Door de Wet 57.* hebben; zy leden de strengigheid dezer ordonnantie. Dit zelve vonnis veroordeelden de Huisvrouw van een Edelman, Tirel genaamt, en

een

een zekeren Laurens Couk, geboren in de Stad Donkaster, over dat hy aan den Koning den eed van getrouwigheid niet had willen doen, en ontkent dat den Vorst Eduard een wettig Vorst, en Erfgenaam van de Kroon was. Wat aangaat Couk, men beschuldigde hem over conspiratie; Gregorius Buttolphe, Adam Damplip, Eduward Brundeholme, Geestelijken, en Clement Philpot, Edelman, wierden gecondemneert, over zich in de belangens van den Paus te hebben ingewikkelt, en over correspondentie met Polus; en Kales te hebben willen overrompelen. Barnes, Gerrard, en Jerome, waar van wy boven gemeld hebben, waren in dit zelve vonnis bevat. Wilhelm Bird Priester, Kappellaan van Mylord Hungerford; over tegen zeker perzoon, die te veld ging om tegen de Rebellen te dienen, gezegt te hebben; *Ik ben bedroeft dat gy daar na toe gaat; ziet gy den Koning niet dagelijks eenige Beelden afwerpen, en Abdyen verdrukken? Indien hy daar zelver heengaat, zal hy noit wederkeren, zo groot zal de schade wezen, die hem over komen zal; en die met hem zullen gaan, zullen 't zelve lot hebben.* En als een perzoon op zekeren tijd tegen hem zei, te vrezen, dat Ketterye zich door de heele wereld zouden verspreiden, hy geantwoord te hebben. *Gy behoeft u niet te verwonderen: hier is niets verwonderens waardig in; aangezien den Opper-meester, Ketters, en een Ketter is, die zijns gelijk in wereld niet heeft.* Mylord Hungerford wierd in dit zelve vonnis gecondemneert, over Bird in zijn dienst gebruikt te hebben, hoewel hem de misdaad van deze perzoon was bekent geweest; en een zijner Kappellanen, en een Doctor Mandlui genaamt, gebruikt te hebben, om door Tooverkonst te onderzoeken, hoe lang den Koning leven zou, of hy zijne vyanden zou overwinnen of niet; eindelijk een verfoeilijke misdaad met verscheide zijner huisgenoten gepleegt te hebben. Hy leed de dood op den zelven dag als Cromwel geexecuteert wierd: maar hy sturf met zulk een ontroeringe des gemoeds, dat veel menschen dagten dat hy in zijn herzenen geraakt was; hy riep zomtijds de Dienaars van de Justitie; willende dat zy met hun zaken zouden voortvaren; zeggende, dat hy zijn leven moê was; en dat hy wenste te sterven. Want zo een ongeduld schijnt buitensporig, in een perzoon, die weinig hoop in zijn dood te verwagten had. Paulus Fetherston en Abel, wierden gelijk ik boven heb verhaald, na de plaatze hunner straffe, met Barnes, Gerard en Jerome gevoerd.

Door de 58.

Door de 59.

In dit zelve Jaar wierd Sampzon, den Bisschop van Chichester, en een Doctor Wilzon genaamt, na den Towr gebragt; zijnde over hei-

melijk verstand met den Paus verdagt; maar zy kwamen daar uit zo haast zy zich aan den Koning onderworpen hadden.

1549. 't Jaar daar aan volgende, onderstonden zes Priesters, en tien Leken, waar onder zich eenige perzonen van kwaliteit bevonden, een nieuwen troubel in de Provintie van Jork te verwekken. Maar hun dessein wierd tydelijk gedemt, en die hier 't grootste deel in hadden, wierden strengiglijk gestraft.

1541. Deze nieuwe troublen deden den Koning, de Gravinne van Sarum, welkers executie hy twee jaren gesuspendeerd had, aan de strengigheid der ordonnantie overgeven. In den Jare 1543 zag men 't laatste exempel van Hendriks wreedheid.

1543. Doen Gardiner, Bloedvriend, en Secretaris des Bisschops van dien naam, met drie andere Priesters veroordeeld en geexecuteert wierd, over den voorrang van Hendrik ontkent te hebben; maar aangezien hen proces vermist is, zo zijn de particulariteiten hunner misdaden ons onbekent.

Besluit van dit Deel.

Dit waren de strenge straffen van Hendrik de VIII. over de yverige beschermers van de macht der Pauzen. Ze zijn waarlijk strafbaar. Want behalven de Ordonnantien wreed in zig zelven waren, executeerde men die daar en boven met de grootste wreedheid die zy konnen toelaten. Maar de wreedheid, in al deze voorvallen, is niet genoeg om 't geroep en excessive klachten der Roomse Catholijken te rechtvaardigen, die de zaken zo wijd uitrekken als zy konnen, om de gedachtenisse van dezen Monarch ten uitersten te verduisteren. En 't is waarachtig, dat deze strenge vervolgingen, in getal of hoedanigheid, met de wreedheid van Maria niet te vergelijken zijn, die men tracht te verminderen, te vermommen, of wel t'eenemaal te ontkennen.

Wy hebben dan de Historie van Hendrik de VIII. geëindigt, die men veel eer moet stellen onder het getal der groote Vorsten, als onder den rang der goede Koningen. Hy mishandelde de twee partyen zodanig, dat de History-schrijvers van beide kanten een nette afbeelding van zijn gebreken, en een optelling zijner wreedheden maken; en hoewel hy nauwelijks eene goede daad betracht heeft, om ons te verplichten zijn goede hoedanigheden te beschrijven, heeft niemand zorg gedragen dezelve aan de volgende eeuwen ten toon te stellen. Ik ontken niet dat hy niet onder den rang der kwade Vorsten moet gestelt worden; maar ik zou hem ook onder de ergste niet konnen plaatzen.

Einde van het Eerste Deel.

BYVOEGZELEN

En

VERBETERINGEN.

EEn Deel van dit Werk reeds gedrukt zijnde, vielen gewichtige en authentyke Handschriften onder mijn handen, waar uit ik verscheide zaken heb getrokken, die de handelingen der regeringe van Hendrik de VIII. verlichten; en aangezien ik deze kennis een weinig te laat gehad heb, om elk der zelve op zijn eigen plaats te stellen, heb ik 't zelve hier bekent gemaakt.

Eerstelijk dan, ik heb op de 329. zyde van 't blad gezegt, *dat den Graaf van Wiltshire, Vader van Anna van Boulan, een van haar Rechters geweest is.* Maar hier in heb ik mijn te veel op Heilin vertrouwt, die, volgens de vrymoedigheid met dewelke hy spreekt, het Regifter van 't Proces dezer Vorstinne moest gezien hebben, dewelke hy in der daad met een ongewoonlijke zorge schijnt te verdedigen. Ik heb te meer hem gevolgt, om dat ik de Regifters niet vond, my inbeeldende, of dat men dezelve onder de Regeringe van Maria had verduistert, of dat wy dezelve op een andere wijze hadden verloren. Dit was oorzaak dat ik my aan de Historien hield. Maar in die tijd als mijn Boek aan den dag zou komen, ontdekten ik dit Regifter in een plaats daar men 't niet gezogt zou hebben. Ik bemerkte terstond de misslag die ik begaan had. Mylord Wiltshire trad niet tegen zijn dochter in de Vyerschaar. De Rechters dezer Vorstinne, waren, den Hartog van Suffolk, den Marquis van Exeter, de Graven van Arondel, van Oxford, van Northumberland, van Westmoreland, van Derby, van Worcester, van Rutland, van Sussex, en van Huntington, met de Heeren Audley, Delaware, Montaigu, Morley, Dacres, Cobham, Maltravers, Poüis, Montaigle, Cluton, Zands, Windzor, Wenthworth, Burg en Mordant; in 't geheel 26. en geen 28. gelijk ik, de gemeene dwaling volgende, gestelt heb. Het Regifter, waar van ik spreek, verhaalt een byzonder voorval, 't welk den Grave van Northumberland over quam. Te weten, dat hy in de Vierschaar zijnde, in een schielijke ziekte viel, en gedwongen was te vertrecken, eer men

Mylord

Mylord Rochefort geoordeelt had, dit is mogelijk een zimpel voorval geweeſt; maar aangezien den Graaf op Anna Boulan was verlieft geweeſt, en zelf had gedagt haar te trouwen, hadden de rampſpoeden dezer Vorſtinne deze ontroeringe in hem wel konnen veroorzaken.

Mijn begane misſlag bemerkende, nam ik voor mijn openbaar te herhandelen; en op Heilin vergramt, begeerde ik te weten, op wat getuigenis hy gefundeert was, om zodanigen zaak te zeggen. Maar ik bevind dat Zanderus, die voor hem heeft geſchreven, dit gedaan heeft, of om de gedachtenis van de Koninginne Elizabeth t'ontluiſteren, of een nieuwen aanſtoot aan hun wetten te geven. En in 't een en 't ander dezer opzigten, doet Zanderus zijn uiterſte beſt, te doen geloven dat de misdaat van Anna van Boulan, zo klaar voor 's werelds oog zig vertoont heeft, dat de eige Vader dezer Vorſtinne zijn ſtem tegen haar gegeven heeft; maar Heilin heeft Zanderus in dit en andere voorvallen te licht gelooft.

No. LXXXVIII. Men zal op de 352 zyde des blads vinden, de zelfſtandigheid van de artykelen des Geloofs, door 't bevel van Hendrik gepubliceert. Waarlijk Fuller heeft dezelve in zijn Hiſtorie aan den dag gebragt, maar heeft het Origineel met de ondertekeninge niet gezien. Ik heb 't zelve in handen gehad, en in onze verzameling geſtelt; en daar noch drie Schrifturen by gevoegt, die Cranmer den Koning heeft aangeboden.

No. LXXXIX Het eerſte bevat vijftien geſchillen, verſcheidene dwalingen, en misſlagen van dien tijd, en onder anderen deze voorſtellingen betreffende: *dat de Zondaren zig met God konnen verzoenen, zonder betooninge van berouw; dat den Prieſter volkomentlijk de zonden kan vergeven, of niet; dat men geen vergevinge der zonden van God, zonder kwijtſcheldinge der Prieſters kan ontfangen.* Cranmer klaagde doen ook, dat het volk zig te veel op eenige Cermoenen verliet. Dat de Prieſters hen in dwalingen onderhielden, om hun profijt daar uit te trekken; dat de Biſſchoppen de ordren vergaven, zonder de perzonen te onderzoeken; dat de Kerkelijke van den hoogſten rang, hun inkomſten verquiſten, hun regelen niet volgden, en de by-een-komſten verzuimden. Hy aanmerkte ook het onrechvaardig te zijn, dat men de Kerkelijke Perzonen uit de macht van den Politiken Rechter wilde trekken; eindelijk hy verzocht, dat men de vier Sacramenten, waar over de Artykelen niets hadden beſloten, zou examineren; dat men de uitwerkzelen, de tekenen, de beloften, en de kragt van dien mocht doorgronden.

Aan de No. XC. Het tweede bevat twee meeningen, betreffende de beveſtinge, 't een van Cranmer, en 't ander van Stokeſley. Waar uit blijkt de gewoonte

van

van aan de Bisschoppen, de geschillen van ieder stoffe voor te stellen, ouder is dan ik aangeteikent heb, * daar zijn meer papieren over dit zelve voorwerp; maar ik heb niet dan de ondertekeninge gevonden: de Prelaten volgen by na alle Cranmer en Stockesley, hoofden der twee partyen. Den Aards-Bisschop houd voor een grond-regel, *dat alle zaken door de Schrifture moeten geoordeelt worden.* Maar Stockesley, en 't meeste gedeelte der Kerkelijke, willen, dat men de traditien der Kerke, by na gelijk met de authoriteit der Schrifture zal aannemen; dit is 't geen deze Schriftuur bevat.

Aan de No. XC.
* Op Pag. 476.

In 't darde tracht Cranmer den Koning te bewegen, de Reformatie te bevorderen. Verzoekende, dat alle zaken rypelijk mochten worden overwogen, eer men de uitspraak gaf. Wenschende, dat men niets onder de Articulen des Geloofs zou stellen, zonder op de Schrifture gegront te zijn. Hy aanmerkte over dit voorwerp, dat de dwalingen na de mate der onagtzaamheid van deze Goddelijke wetten, waren ingesloopen. Hier by voegende, dat de menschen niet blindelings meer wilden geleid wezen, dat ze onderstonden de stoffen te examineren; dat men te voren zaken had gelooft, die men vals bevond, gelijk de onbepaalde macht der Pauzen, voor dewelke zich vele hadden opgeoffert. Hy verzocht dat men eenige Hooft-stukken volgens de Schriftuure zou examineeren: By exempel, of 'er een Vagevier is, of men de Heiligen moet aanroepen; of de menschelijke inzettingen den grondslag des Geloofs konnen zijn, of 'er een andere voldoening is, dan die van Jezus Christus, of den vryen Wil zig zelfs kan bereiden tot de genade; of men de beelden moet kussen, of op een andere maniere zich van de zelve dienen, dan om ons de Historiele handelingen te vertoonen. Cranmer bad Hendrik, zijn gedachten over al deze zaken te willen laten gaan. Hem ook instantelijk verzoekende, zoo haast zijn oordeel tegen 't Huwelijk der Priesteren niet uit te spreken; de twee partyen hier over een stil zwijgen op te leggen; te bevelen, dit geschil in de twee Academien voor onpartydige Rechters te betwisten, de redenen van de medestanders der ongetrouden Staat, aan de betwisters twaalf dagen voor 't openbare dispuit te geven. Hier by voegende, indien de verdedigers van 't Huwelijk der Geestelijke, voor de onzydige Rechteren de overhand niet bequamen, zy zich aan de dood over gaven; en indien zy hen overwonnen, zy verzochten dat den Koning hen hun Evangelische vryheid mocht laten genieten.

Ziet onze verzamelingen aan de No. XCI.

III. *Byvoeging aan de 409. zyde des blads.* Ik heb een veel groter Schrifture als deze, aangaande de ordren, en Kerkelijke bedieninge gezien; men

No. XCII.

men zal dezelve in onze Verzameling vinden. Zy was onderteekent van Mylord Cromwel, van twee Aards-Biſſchoppen, en elf Biſſchoppen, 20 Theologanten of Canoniken, die verklaarden, de macht der Sleutelen, en Kerkelijke bedieningen, van de wereldze macht onderſcheiden te zijn. Dat ze niet geheel ongebonden was; maar de inzettingen der Schrifture moeſt volgen: die tot een goed einde, en opbouwinge der Kerke gegeven was. Die Jezus Chriſtus opgeregt hebbende, als een middel der verzoeninge tuſſen zijn Vader en den menſch, moeſt bewaart worden. Dat de ordren moeſten aangemerkt worden, als een waarachtig Sacramant, 't welk in een uiterlijke hoedanigheid beſtaat, door Jezus Chriſtus ingeſtelt, en in een inwendige genade, dewelke zy verbeelden; dat al de minder ordren, gelijk dat van de Deurwaarders, de Lezers &c. in de Kerk waren aangenomen, om dezelve te vercieren, en men dit van de Joodſche Kerk ontleend had. Dat het Nieuwe Teſtament geen gewag dan van twee ordren maakte, die van de Diakenen, of Dienaren, en die van de Prieſters of Biſſchoppen. Dat om de ordren te vergeven, genoeg was 't zelve met de twee Ceremonien in de Heilige Schrifture aangetogen, 't Gebed, en de oplegging der handen, te doen. Dit ſchrift was geteikent in den Jare 1537, of in 't Jaar 1538. aangezien men daar de namen vond van Jan Hilzey, Biſſchop van Rocheſter, en van Eduard Fox, Biſſchop van Hereford, waar van de eene in den Jare 1537. is geheiligt, en den andere overleden in de Maand van May, des Jaars 1538.

Hy voegt hier twee aanmerkingen by. Een die ik daar na niet vind, dat in de Engelze Kerke van een ordre onder die der Diakenen gemeld word; zo dat men doen apparentelijk de minder ordren veronachtzaamt heeft. Zy waren ontrent 't einde der tweede Eeuw, of in 't begin der darde in de Kerk aangenomen: want in 't midden dezer laatſte, hebben wy Cornelis, Biſſchop van Romen, en St. Cipriaan, dewelke melden hoe de ordren zijn opgerecht; men heeft die waarſchijnelijk ingevoert, om zo veel trappen te zijn, over dewelke men paſſeeren moeſt, eer men de Heilige bedieningen mocht oeffenen, op dat niemand de ordre zou ontfangen, zonder eenigen tijd geleeft te hebben, in een ſtaat, afgezondert van die der Wereltſche menſchen, en zonder een zeker zoort van Leeraren, in dien laagſten rang voldaan te hebben. Maar de Roomſche Kerk veranderde deze manieren wel haaſt in een enkele Ceremonie, en de meeſte namen de bloote ſcheuring aan, of om zich de wereltſche macht te ontrekken, of zich in ſtaat te brengen, om de Commanderyen te konnen bezitten, of andere wereldſe voordeelen

te

te trekken. Want deze minder Ordren voldoen hier mede tot alle deze volgens de wetten der Canoniken.

De andere opmerking is, dat dit Schrift, en het Boek, genaamt, *Nodige onderwyzinge voor een Christen*, de naam en bediening der Bisschoppen en Priesters vermengt. De oude Kerk kende de scherpzinnigheid der laatste eeuwen niet. Men geloofde doen dat de oplegging der handen genoeg was om een Bisschop te heiligen, en dat 'er Kerkelijke plichten waren, die zonder hen niet konden gedaan worden, als de ordonnatie en vorming, &c. Vorder spitste men zich niet over deze stoffen, om te willen doorgronden, of de Bisschoppen en de Priesters in ordre, of bedieninge, of zelfs in rang onderscheiden waren. Maar de School-leeraren, die alle zaken volgens de regelen der Bewijskonst, met ondoorgrondelijke nauwkeurigheid hebben onderzocht; en de Kanoniken, die de gewoontens der oude Kerke hebben verklaart, hebben getracht de overeenkomste tusschen de Bisschoppen en Priesters te bevestigen, of hun onderscheid klein te maken. D'een en d'ander hebben hier in hun oogmerk gehad. De Schoolleeraren het leerstuk der Transsubstantiatie opgerecht hebbende, verheften de bedieningen der Priesters zo hoog zy konden; volgens hunne meiningen konder geen waardigheid zijn, boven die, dewelke den mensch de macht, van de Hostie in God te veranderen, deelachtig maakt. En aangezien zy reeds van de meininge der oude Kerke geweken waren, gelovende, een Priester de ordre te ontfangen, als men hem 't heilig vat aanbood, en niet als men hem de handen oplei, stelden zy de ordre der Priesters gelijk met die der Bisschoppen. Na de mate dat de Scholastijken hadden gearbeid, om de waardigheid der Priesters te verheffen, deden de Canoniken hun uiterste best die der Bisschoppen te vernederen, schrijvende dagelijks om zich te bevorderen; en dit niet beter konnende verrichten, dan zich voor de belangen en glory der Pauzen te stellen. Want om een veel grooter glans aan deze macht en glory te geven, moest men het gezach der Bisschoppen verminderen. Hier door was 't alleen dat men verscheide onwettige gebruiken der Pauzen kon rechtvaardigen; de vryheid der Munten, de oprechting der Hoven van Pauzelijk Gezant, en het oordeel der zaken, of by appel, of ter eerster instantie. Al deze practijken waren onrechtvaardig, indien de Jurisdictie van yder Bisschop op de Goddelijke Wet gegrond was. Men trachtede dezelve dan zo zeer te vernederen als mogelijk was, en te dwingen hen in staat te zien als enkele Afgezanten van den Paus, die hun gezach veel eer van den

Roomschen Stoel, als van 't bevel Jezu Christi, of zijner Apostelen, ontleenen. In deze hoedanigheid der zaken considereerden zy, dat men zonder de macht der Pauzen een doodelijken slag te geven, niet verklaren kon, de macht der Bisschoppen uit de Godlijke Wet te zijn. Zy deden ook geweldige instantien aan de Vergadering van Trente, om zodanig een uitsprake voor te komen. Aangezien het dan de gewoonte is geweest, de waardigheid der Bisschoppen, en die der Priesters, als een en dezelve aan te merken, moet men zich niet verwonderen dat de Geestelijken van Engeland, onder Hendrik den VIII. waar van de meeste noch den zuurdeezem der oude bygeloovigheid behielden, en de rest geen tijd genoeg had om de stoffen van de minste belangen te onderzoeken, de oude taal behielden.

Ik heb voornamentlijk op dit voorwerp aangedrongen, om te tonen, hoe weinig die de zaken hebben overwogen, die zich door hun drift, tegen de Regeringe der Kerke van Engeland laten vervoeren, en zich gedient hebben van eenige plaatzen der Canonijken en Scholastijken, om dezelve te bestrijden. Deze twee zoorten van menschen zijn 't schuim der Roomsche Religie. De Scholastijken getracht hebbende de Priesters hoog te verheffen, ter oorzaak van de transsubstantiatie; en de andere 't voornemen gehad hebbende, de macht der Bisschoppen te verminderen, om die der Pauzen in top te voeren; 't welk de Priesters en de Bisschoppen by na in een rang gestelt heeft. Maar de perzonen met een vooroordeel ingenomen, volharden gemeinlijk stijfzinnig in hun gevoelen; in diervoegen, dat om het zelve te verdedigen, zy te gevaarlijke hulpe omhelzen, zonder te overwegen dat men hen grooten afbreuk kan doen, indien men 't gebruik nooit toestond.

Byvoegzel aan de 420. zyde des blads. De Vorstin van Duitsland hadde Hendrik gestadig aangezet met hen een verbond van Religie te maken: 't eerste besluit dat deze machten, vergadert zijnde, maakten, behelsden eenige generale termen tegen den Paus, haren algemeenen vyand, als ook de bevorderinge der ware Religie. Hier na zonden zy Ambassadeuren na Engeland, om over byzondere pointen te handelen. Hendrik gaf hen Gecommitteerden uit de Bisschoppen en Theologanten. De Ambassadeurs hadden geen andere Theologanten by zich dan Mikou, Leeraar der Gotthen, door wien Melanthon, welkers tegenwoordigheid in Duitsland vereischt wierd, verscheidene brieven aan den Koning heeft geschreven. De wijd- *Aan de*
No. XCIII. loopigste en gewichtigste dezer brieven is onder onze handelingen.

Me-

Melanchton verzoekt den Vorst in dezelve, zich te willen besteden om al de misslagen, volgens 't Woord Gods, te vernietigen. Den Koning renvoyeerde hunne voorstellingen aan Gardiner, die toen te Parijs was, en ontfing een antwoord, dewelk ik gezien heb; maar niet in onze Verzameling gevoegt, aangezien ze nauwelijks, zonder den brief des Konings, dewelke ik nooit heb konnen te zien komen, kan verstaan worden. Gardiner drong zijn Meester in 't generaal aan, eerstelijk om een Politijke alliantie met deze Vorsten te maken, en de handelinge over de byzondere artijkelen, tot een anderen tijd uit te stellen. Den Koning volgde zijnen raad, en schreef aan de Vorsten over dit onderwerp, maar ten tijde als men het voornemen verstond, 't welk hy had om de zes Artijkelen op te rechten. De Protestanten van Engeland door deze nieuwe tijdinge ontroert, drongen hunne broederen van Duitsland aan, te zorgen om dezen slag te ontwijken. Ik heb hier jegens een brief van Hains, Deken van Exeter, gezien, die de dadelijke gevolgen, dewelke deze ordonnantie, die men bereide, zou na zich slepen, beklaagde. Hier by voegende, dat de dwalingen in de Kerken zouden sluipen, als men in dezelve de Artijkelen des Geloofs, zonder klare getuigenissen der Schrifture, wilde oprechten. Hy maande de Duitschers aan hier acht op te nemen, om dat, indien men zulken wet in Engeland gemaakt had, de Keizer dit exempel zou navolgen, en dezelfde zaken in Duitsland practizeren. De Ambassadeurs der Duitsche Vorsten deden de Protestanten van Engeland alle bedenkelijke goede diensten. Want ziende, na veel Conferentien, dat zy niets op de Commissarisen verwonnen, schreven zy een groote en wijzen brief aan den Koning, tegen de onthoudinge des Bekers; tegen de byzondere Missen; tegen den ongehuwden staat der Geestelijke perzonen; als ook tegen verscheidene andere dwalingen van dien tijd. Dezen Brief is na 't Origineel gecopieert in onze Verzamelinge. Ik heb daar de beantwoording des Konings, door Tindal geschreven, bygevoegt. Maar ik heb 't beste deel van dezen brief, door des Konings hand geschreven, gezien. Als men deze brieven zonder vooroordeel wil lezen, men zal aan d'eene kant een groote eenvoudigheid, met een groote hardigheid, en goede redenen vergezelschapt, vinden: en aan d'andere kant een groote wanorder, vermenging en listigheid. Zo haast als de Ordonnantie was gemaakt, gingen de Ambassadeurs den Koning vinden; hem vertonende, hoe gevoelig hun Meesters zouden beledigt zijn, een Prins de belijders haars Geloofs zo streng te zien vervolgen, op welke

Aan de No. XCIV. en XCV.

zy, als op een Beſchermer des Geloofs, hadden vertrouwt. Den Koning zich inſtantelijk gedrongen ziende de executie der ordonnantie te beletten, antwoorde, daar zorge voor te zullen dragen. En hoewel de ongebondenheid van eenige zijner Onderdanen hem tot deze ſtrengigheid zou verpligten, geen party, dan in de uiterſte nootzakelijkheid, te zullen kiezen. Hy ſtelde hen ook voor; een politijk verbond te vernieuwen: maar zonder van zaken van Religie te ſpreeken. De Vorſten antwoorden hem, dat in 't eerſte voorwerp van hun verbond met hem, men de Religie boven al had beoogt; en zy hierom geen de minſte veranderinge buiten kennis der Geallieerden konden bybrengen. Zy betuigden hun gevoelen, over dat de Ordonnantie was gemaakt; maar bedankten Hendrik dat hy de executie had opgehouden; en berichten hem, dat eenige dezer Biſſchoppen, dewelke hem deze voortgangen deden doen, noch voor al de oude dwalingen, en macht der Pauzen waren, en zy hem verzochten ſtreng tegen de beſte zijner Onderdanen te zijn; hopende hier door een voornemen uit te voeren, waar van zy door andere wegen geen vrugt zouden konnen verwagten. Hierom maanden zy hem aan, acht op hun te geven. Zy ſtelden ook een conferentie voor, tuſſen de Theologanten, van den Koning genoemt, en die van de hunnen, 't zy in Gelderland, tot Hamburg, tot Bremen, of in een andere plaats, alwaar 't den Koning zou believen. Men heeft aldaar de bezondere Miſſen, de afſcheidinge des Bekers, den ongehuwden ſtaat der Prieſters, geexamineert. Al deze zaken hielden de negotiatien bezig, tot de echtſcheiding van Anna van Cleves, en tot de ongunſt van Cromwel. Daar na is'er weinig correſpondentie tuſſchen Hendrik en deze Vorſten geweeſt.

V. *Byvoegzel aan de zyde des 421. blads.* Doen ik van de Brieven ſprak, de welke Hendrik aan deze Vorſten ſchreef, om hen te onderrichten van de maniere, op welke hy wilde dat zy aan de Reformatie zouden arbeiden, had ik de zelve niet gezien. Maar daar na heb ik 't Origineel van dezen Vorſt ondertekent gezien. Hy beſchuldigt zelve de Geeſtelijke van grote onbeſcheidenheid; hy verweet hen plaats voor de laatſte troublen gegeven te hebben: daar na beveelde hy de Biſſchoppen, de Ordonnantie der zes Artykelen te doen nakomen; zelfs in hun Bisdommen te gaan; de gehoorzaamheid van de wet des vredes te Prediken: hen een groote eerbiedigheid voor de Ceremonien, die behouden waren, in te boezemen; en 't volk ondertuſſchen aan te zetten, hun vertrouwen niet af te leggen.

gen. Eindelijk belaſte hy hen de diſpuiten, zaken van geen belang betreffende, te doen ophouden; en aan zijnen Raad te vragen, of'er in hunne Bisdommen getrouwde Prieſters waren, die eenige Heilige Bedieningen oefenden. Men zal al deze zaken beter verſtaan, indien men de moeite doet van den Brief zelfs te lezen: hy is in onze Verzameling.

Verbetering voor de 425. *zyde des blads.* Ik heb op die plaats gezegt, dat ik niet weet wat redenen tegen de noodwendigheid der Oorbiechte zijn geallegeert, maar ik heb daar jegens een conziderable ontdekking gedaan. Want een Brief, welke Hendrik met zijn eigen hand aan Tonſtal heeft geſchreven, die ik gezien heb, bericht ons, dat men over dit onderwerp voor de Heeren conferentie heeft gehad. Den Aards-Biſſchop van Jork, en de Biſſchoppen van Wincheſter, en van Durham, hielden dapper ſtaande, dat de Oorbiechte van God ingeſtelt zijnde, van een abzolute noodzakelijkheid was. Den Koning, en den Aards-Biſſchop van Cantelbury in tegendeel verdedigden, dat hoewel 't gebruik de zelve nut en goed had gemaakt, dat'er geen Gebod des Euangeliums was, die de zelve noodzakelijk maakte. Den zelven Brief doet ons vorder verſtaan, dat deze Biſſchoppen eenige paſſagien der Schrifture, en Leeraren der Kerke, om hunne meininge te onderſteunen, bybrachten; maar dat den Koning en Cranmer daar zeer klaar op antwoorden, en deze Heeren voldaan, en overwonnen bleven. Tonſtal maakte een Verzameling van deze redenen, en bood den Koning dezelve aan. Men kan die in onze publijke Verzamelingen zien, als mede de reflexien, aanmerkingen, en antwoord, 't welk deze Vorſt hen met zijn eigen hand doet. Waar door wy zien dat hy zich zeer tot de Studie der Theologiſche waarheid heeft begeven, en hen met grote zorgvuldigheid heeft verligt. 't Succes van 't geſchil, was, dat hoewel de medeſtanders der oude Religie, verzogten dat men de Oor-Biechte, voor een gedeelte van't Sacrament van Penitentie, en inſtellinge Jezu Chriſti zou erkennen; de meining des Konings wierd gevolgt; in diervoegen, dat men zich vergenoegden te verklaren, dat het noodzakelijk en nut was deze Belydenis te behouden. Ik heb gezegt dat deze materie voor de Heeren, is afgeſlagen, en dat om twee redenen, 1. Dat Hendrik van de Kamer ſprekende, deze generale en onbepaalde term, niet dan aan de hoge Kamer kan geappliceert worden; 2. Dat de wet der zes Articulen mede brengt, dat den Koning zich na 't Parlement be-

VI.

Aan de No, XCVII. *en* XCVIII.

geven

geven heeft, en daar verſcheide materien met groote wijsheid heeft uitgeleid.

VII. *Byvoegzel de* 431. *zijde des blads*. Ik ſpreek daar van een wet, van de welke Hendrik de moeite heeft genomen, zelfs 't ontwerp te ſchrijven. Maar ik heb daar na eenige andere ontwerpen van Ordonnantien en Papieren gezien, waar in hy zo groten meenigte van veranderingen had gemaakt, dat men 't zelve genoegzaam voor zijn eigen werk kon aanzien. Deze Papieren zijn 1. Twee copyen van de ordonnantie der zes Artykelen, op verſcheide plaatzen door dezen Vorſt verbetert, welke correctien t'elkens van drie aan een volgende regulen zijn. 2. De copye van een Ordonnantie, aangaande de voorgaande Contracten. 3. Verſcheide copyen van Declaratien, boven al van die, welke hy deê publiceren, om 't gebruik der Schrifture in de gemeene taal te beveſtigen; de veranderingen in deze ſtukken zijn groot, men ziet 't zelve tuſſchen de regulen. 4. Een Verzameling van proef-ſtukken, of 'er een Vagevuir is? 't was door Tonſtal geſchreven, en den Koning maakt daar wijdlopige aanmerkingen over; waar uit men oordeeld dat dezen Vorſt in die tijd 't Vagevier niet geloofde. 5. De copye van dit deel *Nootzakelijk onderrigt voor een Chriſten*, 't welk het Geloof uitlei, is vol verbeteringen door den Koning gemaakt. 6. De queſtien de Sacramenten betreffende, van de welke ik op de 476. zyde des blads heb geſproken, en die grote aantekeninge op de kant hebben. 7. Een Verzamelinge van plaatzen der Oud-Vaderen, tegen 't Huwelijk der Geeſtelijken. 8. Een papier, 't welk handeld van 't ware Kenteken der Catholijke Kerk, waar in Hendrik grote veranderingen gemaakt

N°. XCIX. heeft. Dit is in onze Verzameling, en de veranderingen zijn op de kant.

W E-

WEDERLEGGING
Der
HISTORIE,
Van de
SCHEURING van ENGELAND,
Door Zanderus beſchreven.

HET EERSTE DEEL:

Bevattende 't geen de Regeringe van Hendrik den VIII. betreft.

DIe gene welke opgeſmukte Geſchiedeniſſen, en Tooneel-ſtukken beſchrijven, nemen een Hiſtoriſche waarheid tot voorwerp; aangezien een overal uitgeſtorte verciering, niet krachtig genoeg op de genegentheden en driften der menſchen zou werken. Maar zy geven dit werk een glans, met daar by te brengen al wat de geeſt en konſt vermag. Gevende zelfs aan de perzonen en zaken de bekwaamſte merkteikenen en benamingen, om de gemoederen te treffen; en om noch meer indruk te geven, vermengen zy de bezondere omſtandigheden, en verborgen handelingen, met de waarachtige geſchiedeniſſen. Verder, hoewel men weet dat den inborſt, of inbeeldinge van den Auteur, een groot deel in al deze zaken heeft, laat men niet na, zich, ten opſichte van een gevolg van voorvallen, te bewegen, die een bekoorlijkheid bevatten, die men niet en kend.

Zanderus heeft buiten twyfel dit zelve voornemen gehad, en die zelve handeling in zijn Boek geobſerveert, waar in hy 't beleid heeft gehad, van 't zelve, gedurende zijn leven, niet aan den dag te geven. Hy nam voor, de Reformatie op de afſchuwelijkſte wijze te vertonen; de Koninginne Elizabet t'ontluiſteren; haar geboorte ſchandelijk, en by gevolg haar recht twijffelachtig te maken; het gezach van den Roomſchen Stoel, de voortreffelijkheid der Geeſtelijke orden, op de cierlijkſte wijze des Werelds, te verheffen. Hy heeft verſcheide maal hier iegens geſchreven, maar met zeer weinig gevolg, zijn Boeken met walgelijke laſteringen, een algemeine kwaadaardigheid, en zydigheid, veel meer dan met waarachtige verhalingen, of rechtvaardige, en vaſte redeneringe vervult zijnde. Hy dezen kleinen voortgang bemerkende, werpt het op een andere boeg; te weten een droevig verhaal der groote veranderingen van Engeland te doen, die zo wel een ſchrik voor de Ketteryen, als een kwade bevatting van Elizabet inboezemt, die haar geboorte niet te eer-

lijk, en haar Succeffie niet heel zeker maakt, die ter zelver tijd den roem des Roomfchen Stoels verheft; die eindelijk diepe, en bevindige indrukzelen in de befte en fchranderfte gemoederen doet. Hy verkieft de Rol in Engeland, en doet Hendrik den VIII. met zijn drie kinderen op 't fchouw-tooneel verfchijnen. De beroertens van die tyd, verfchaften ftof genoeg voor een Man die met een goede geheugenis en geeft begaaft was; en verder alle nootzakelijke hoedanigheden bezat, om zich in achting te houden, en zodanig een fchaamteloosheid, die genoeg was, om hem niet te doen blozen, om geen flag van eerbiedigheid in acht te nemen, met de gekroonde Hoofden, en de affche der geftorvene t'ontheiligen. Een weinig wantrouwen doet hem nochtans befluiten, niet te gedogen, dat zijn werk in zijn tijd aan den dag kwam. Men zag 't zelve dan niet, als na den Auteur zijn leven had verloren *om zijn geloof*, dat is te zeggen, in een dadelijke wederfpannigheid tegen zijn Koning, want ik zal doen zien, dat 't dit is, 't welk hy *zijn geloof* noemt. De ftijl van dit ftuk is in 't generaal zuiver, de onderhandelde ftoffen zyn daar op een aangename en wezentlijke wijze verhandelt; maar den drift van den Auteur blinkt niet dan te dikmaals uit. Ondertusfchen heeft zyn Boek zoo wijd uitgeftrekten gebruik, en algemeine achting, dat de perzonen die hun voordeel daar uit getrokken hebben, zich niet hebben ingewikkelt te onderzoeken, of de zaken, de welke Zanderus gefchreven heeft, waar of valfch zijn. Maar *Richton*, en eenige andere na hem, bemerkende dit werk niet genoeg ten einde gebragt te zijn, hebben daar zoodanige veranderingen in gemaakt, dat zonder een groot verhaal te doen, gefchreven door een onbekwamer Auteur als Zanderus, men de nieuwe Editien byna als een nieuwe Hiftorie kan aanmerken.

Indien men de moeiten wil doen, dezen Roman, met de Hiftorie, dewelke ik aan den dag heb gegeven, en de fondamenten der zaken, waar op ik heb gebouwt, met de kleine zekerheid, en gebrek van autoriteit, welke men alom in Zanderus vind, te vergelyken, men zal buiten twijfel bekwaam zijn te ontdekken, aan wat zijde de waarheid zich bevind. Maar aangezien al de Wereld deze ondervorfchingen niet kan doen, heb ik een affchrift der byzondere valsheden, en taftelykfte mifflagen van dezen Auteur gemaakt; volgende hier in 't goedvinden der perzoonen, dewelke mijn al dit werk hebben doen ter hand nemen. Men vind dan tweederlei flag van mifflagen in Zanderus; de eene, die geen kwaadaardigheid te kennen geven, maar doen zien dat dezen Auteur kwalijk van de zaken, die hy heeft gefchreven, onderricht is; en hoewel deze mifflagen zijn gedachtenis niet hatelijk maken, zy voldoen ten minften, om 't geloof, en Autoriteit van zijn Boek te verminderen. Maar daar bevind zich in zijn Boek een tweede zoort van mifflagen die dodelijk zijn; om datze met voorbedachten raad, en indirecte opfichten gedaan zijn. Ze zijn niet alleen ongegrond op eenige getuigenisfe, maar zelf door de Authentyke ftukken tegengefproken; die in fpijt der zorge, die Maria heeft gehad, om ons van de openbare Monumenten te ontzetten, ons ter hand gekomen zijn, om de lafternye van Zanderus om ver te ftoten. De Editie van dezen Auteur; waar van ik mijn dien, is in 't Latijn in den Jare 1628. te Keulen uitgegeven. Men heeft daar de over een komft der overzetting bygevoegt, *, en overal daar men bevinden zal dat de plaatzen niet zuiver overeenkomftig

* *Tweede Editie by Trallard* 1678.

met

met deze overzetting zijn, M. van Maucrox, die daar den Auteur af is, is daar in van 't origineel afgeweken.

Zanderus zeid dan eerstelijk, *dat den nacht der Bruiloft van den Vorst Arthus, en den Koning van Spanjens Dochter, Hendrik den VIII. aan een bejaarde en deugtzame Vrouw bevel gaf, by deze jonge perzoonen te slapen, om hen de uiterste vryigheden te verhinderen.* *Historie van de verdeeltheid van Engeland. een Latijnsche Editie van Keulen, van 't jaar 1628. p. 2. Ziet ook de overzetting van Maucroix, in 12. 1678, p. 2.*

Aangezien dit het fondament van de zaak is, moest den History-schrijver het zelve klaar en onbetwistelijk hebben gemaakt; want men is niet verplicht, een Auteur te geloven, die niet als zijn eige getuigenis heeft, om te onderschragen 't geen hy zeid; hy is geen geloof meer waardig, zoo haast hy zich van den weg der waarheid afwijdert. Maar behalven dat de voorborge, met de welke Zanderus hier spreekt, een buitensporigheid zonder voorbeeld is, hebben wy zelfs in de openbare Registers contrarie preuven. Want de Hertoginne van Norfolk, den Markgraaf van Fitswater, en zijn Vrouw, betuigden plechtelijk met een eed, dat zy den jongen Vorst en de Vorstinne te bed hebben zien leggen, en daar na 't bed gezegent wierd.

2. Zanderus houd op de zelve plaats staande, *dat den Vorst noch geen vyftien jaren oud was, en van een slepende koorts was aangetast.* *Dezelve.*

Den Vorst Artus was niet alleen 15 jaren en twee maanden, geboren zijnde den 20 September des Jaars 1686. gelyk men ziet door de Registers; maar was daar en boven van een goede en sterke complexie, dewelke niet dan in 't einde der Vasten-Avond is beginnen te ontroeren: 't welk men aan de overmaat, dewelke hy met zijn Vrouw gepleegt had, beschreef, gelijk verscheide perzonen verklaarden.

3. Zanderus verzekert. *Dat de propozitie gedaan zijnde, de Weduwe van Arthus aan den Vorst Hendrik te geven, al de Wereld oordeelden, dat dit Huwelijk geoorloft was.* *Pag. 3. van de een en de ander.*

Mogelijk is deze algemeine toestemming, te Romen gegeven, daar 't Geld, de Politie, en Konst in alle Raden presideren. Maar Engeland is van die meining niet geweest. Wy willen niet tot getuigenis dan *Warham*, Aartsbisschop van Kantelberg, die daar jegens ondervraagt zijnde, plechtelijk swoer, dat hy gelooft had, dit Huwelijk weinich eerlijk in zich zelven, en onaangenaam by God te zijn, dat hy zich daarom hart tegen 't zelve had aangekant; en 't Volk over deze alliantie had gemort.

4. Zanderus zegt, *dat in al de Koningrijken, die onder den Hemel zijn, en in al de Kerken, geen eenig mensch was, die tegen dit Huwelijk sprak.* *Edit. lat. pag. 3. deze is afgesneden in M. Maucroix.*

Gelijk de Roomsche Catholyken gewoon zijn, den Roomschen Stoel, de algemeine Kerk te noemen, Zanderus zou hier zijn eer niet konnen verdedigen, indien hy zijn toevlucht tot deze uitlegginge niet nam, en zoo hy door al de Volkeren die onder den Hemel zijn, de Godsgeleerde van Romen niet verstond. Vorder, toen de zaak tot het onderzoek kwam, vond men nauwelijks perzonen die een alliantie van deze natuur wilden rechtvaardigen. Verder, de vermaartste Academien, en de achtbaarste Godsgeleerden doemden 't zelve. De eenige getuigenis van *Warham* werpt de bevestinge van Zanderus t'eenemaal om; al hadden wy elders geen andere autoriteit over dit onderwerp. Men kan 't zelve zien in 't lichaam onzer Historie van pag. 140 tot de pag 155.

Edit. lat. p 4. Een franze overzetting p. 5. alwaar deze plaats veel sterker als in 't Latijn is.

5. Zanderus voegt hier by, *dat den Vorst eens gezegt had, dat hy Katrina niet zou trouwen.*

Dit is een der kleine vindinge van onzen Auteur, die een vaste resolutie, voor een voorbygaande gedachte, wel zou willen doen aanmerken. Want dezen Vorst zei niet alleen, dat hy de Infante niet wilde trouwen; hy deê zelf een plechtelijke protestatie; hy las de zelve voor den Bisschop van *Winchester*; hy verklaarde, dat hy de bewilliging, dewelke hy tot dit Huwelyk, gedurende zijn minderjarigheid, had gegeven, zou herroepen; hy deê dit alles zo haast hy meerderjarig was. Men kan over deze zaak onze Historie aan pag. 58. zien. Zanderus komt zelfs elders hier in over een.

Edit. lat. p. 4. franze overzetting p. 5.

6. Dezen Auteur, om zijn werk op te pronken, of om de vruchtbaarheid van Katrina te verheffen, maakt haar moeder van drie Zonen, en twee dochteren, maar de Schrijvers van die tijd geven haar niet dan twee Zonen, en eene Dochter.

Edit. laat p. 5. franceoverzetting p. 8.

7. Hy beschuldigt Hendrik den VIII. t'onrecht, *twe of drie Meestrezzen tot zijn plaizier gehad te hebben*; want behalven dat de historie van dien tijd niet dan van Elizabet Blunte meld, was Hendrik toen een godsdienstig en Religieus Vorst, indien men de brieven, dewelke hy meer dan van eene Paus ontfangen heeft, en verscheidene lofschriften die men hem openbaarlijk gaf, wil geloven.

Edit lat. p. 6. in de franse overzetting p. 8.

8. Zanderus bedriegt zich noch, als hy zegt, *dat de Vorstinne Maria eerst door den Koning van Schotland, daar na door den Keizer, en daar na door den Koning van Vrankrijk, en toen voor zijn Outsten Zoon, daar na voor den tweeden, en eindelijk voor zich zelven, is verzocht.* De ordre des tijts is door dezen Auteur verkeert. Want Maria is eerst aan den Dauphin, daar na aan den Keizer toegestaan; daar na sprak men om haar aan den Koning van Schotland te Huwelijken. Eindelyk liet men de Keur aan den Koning Vrankrijk, of om haar zelfs te trouwen, of om aan den Hertog van Orleans te geven; dit was de kennis die Zanderus had van zaken, waar van hy onderstond een afschrift te geven.

Edit. lat. p. 6, trad. p. 9.

9. Na verhaalt te hebben, dat de Vorstinne aan den Dauphin was toegestaan, neemt den Auteur in acht, *dat al de Christen Vorsten het Huwelijk van Hendrik als zeer krachtig considereerden*, om alzoo zijn alliantie weder te winnen. Maar men kan deze aanmerking door een andere, die veel billijker schijnt, vernietigen. Te weten dat de Christen Vorsten zeer twyfelden, of dit Huwelyk goed was, aangezien hun Ministers zwarigheid maakten, zich in een alliantie in te wikkelen, die hen nochtans de Kroon van Engeland had konnen beloven. 't Geschil in Spanje gexamineert zijnde, wilde den Keizer zijn woord niet houden, 't welk hy gegeven had, om Maria te trouwen. Dit is 't welk wy van een Auteur van die tijd verstaan. Zanderus stemt toe dat den Ambassadeur van Vrankrijk 't zelfde deê.

Edit. lat. p. 7, traduct. p. 9, en 10,

10. Zanderus begaat een misslag in de tijd-rekening, als hy de trappen der Fortuin van Volzei beschrijft, hy verheft hem eerst tot 't Bisdom van Lincolne, in 't vervolg, tot dat van Durham, daar na tot dat van Winchester, en daar na tot 't Aartsbisdom van York. Hem tot deze waardigheid bevordert hebbende, geeft hy hem dat van Kancelier, en eindelyk dat van Cardinaal en Afgezant *a latere*; maar de schikking is geheel omgekeert. Weinig tijd na Volzey de bezitting

zitting van 't Bisdom van Lincolne genomen had, is hy Aartsbisschop van Jork gemaakt, en Cardinaal in 't zevende Jaar van Hendrik den VIII, die hem eenige maanden daar na met het ampt van Kancelier beschon. Ten einde der zelve jaren, bekwam Volzei, noch 't bisdom van Durham, 't welk hy zes jaren daar na voor dat van Winchester verliet. Zanderus heeft buiten twyfel verstaan, dat dezen Cardinaal al deze waardigheden had bekleed, maar 't zelve niet wetende, dan van horen zeggen, heeft hy 't exempel der Poëten willen volgen, die hun helden niet dan by trappen verheffen. Hy stelt dan zijn waardigheden niet in hun naturelijken rang, maar in de ordre, welke zijn inbeelding hem inblaast.

II. Hy zegt, *dat Volzey hem zelf het voornemen vormde der echtscheidinge van Katrina, en hy Longland, Biecht-Vader des Konings, inwikkelde, hem hier in te hulpe komen.* *Edit. lat. p. 8. overzet. p. 11.*

Maar 1. Hendrik ontkent solemnelijk, dit, waar mede men Volzey hier beschuldigt.

2. Hy verklaarde, dat hy 't zelf was die jegens deze zaak in de Rechte aan Longland opening gaf; en dat Volzey had getragt hem van meining te doen veranderen. 3. Hy zeid in 't bezonder aan Grineus, dat deze bekommeringen hem zedert zeven volle jaren in ontroering hadden gehouden. Dewelke begonnen is in den jare 1524, aangezien Grineus deze omstandigheid aan een zijner Vrienden, in 't Jaar 1531 heeft geschreven. Want Volzey had toen geen redenen, om zoo een voornemen te maken. *Septem perpetuis annis trepidatie.*

12. Hy zegt, *dat in den Jare 1526*, dit is den tijd, in welke men volgens zijn meininge de twijffelingen in de geest des Konings, over de zaak van zijn Huwelijk, maakte, *deze Vorst van die tijd af wist, wie hy in de plaats van Katrina zou stellen.* *Edit. lat. p 9 overzet. p. 12*

Maar Zanderus brengt hier zich niet in gedachten, dat volgens zijn meininge Anna van Boulan, toen niet meer dan 15 Jaren oud was, en dat in dezen ouderdom, hy haar na Vrankrijk deê overgaan, alwaar zy lang verbleef, eer zy voor 't Engelsch Hof verscheen.

13. Hy zegt, *dat den Koning by na een Jaar te koste lag, in 't examineren van de plaatzen der Heilige Schrifture, en de woorden der dispenzatie te overwegen, om daar redenen in te vinden, om zijn Huwelijk te vernietigen; maar dat hy daar niets in vand.* *Edit. lat. p 4, overzet. p. 13.*

In die tijd, hadden al de Bisschoppen van Engeland, uitgenomen Fischer, verklaart, en zelf getekent, dat zy oordeelden 't Huwelijk des Konings ongeoorloft te zijn. *Ziet deze verklaring in onze historie p. 6. en de fundamenten der nulliteit, p. 148.*

14. *Hy zegt, indien der twijfelachtigheid in de eerste brieven van den Paus mochten geweest zijn,* te weten in de dispenzatie, *zy in de andere brieven, daar na door Ferdinand bekomen, zouden verklaart zijn geworden.* *De zelve.*

Maar die andere brieven, die 't handschrift zijn, daar wy zo wijdloopig van gesprooken hebben, zijn van den zelven datum als den Bul: daar zijn geweldige presumptien, dat men de zelve langen tijd voor de afvaardiging van den Bul heeft nagemaakt; en zelf byna een jaar, voor dat Hendrik de vervolginge van zijn echtscheidinge begonnen heeft. Verder, indien deze laatste brieven de medestanders van Katarina in eenige zaak dienstig waren, zy keerden hunne verdedigingen om, in 't gewichtigste geschil-stuk; te weten, of

haar huwelijk met Artus is voltrokken geweest: want in plaats dat in de dispensatie is gezegt, dat dit huwelijk *misschien* is voltrokken geweest; dit *misschien* bevind zich in 't handschrift niet.

De zelve. 15. Hy voegt hier by, *Dat den Koning en zijnen Raad deze tweede brieven gezien hebbende, hunne aanslagen verlieten.*

Men volhardde byna een jaar deze vervolging, eer men van dit handschrift hoorde spreken; en als men verstond, dat het selve was nagemaakt, volgden den Koning onophoudelijk zijn stuk.

Edit. lat p. 10. overzet. p. 13. en 14. 16. Hy zegt, *dat den Bisschop van Tarbel in Engeland in 't huwelijk van de Vorstinne Maria gekomen zijnde, den Koning en den Kardinaal hem verzochten te getuigen, dat hy tegens de kracht van het huwelijk van dezen Vorst met Katarina twijffelde.*

Maar wat reden heeft hy, een zaak van zulken natuur te geloven, aangesien den Bisschop zelf, hoewel in 't vervolg tot Kardinaal verheft, 't zelve nooit heeft bekent gemaakt? Het welk hy als een yverig Katolijk, of goed Kardinaal had moeten doen, aangezien hy 't gevolg der zaken zag, en 't gevaar 't welk hy liep, beschouwt te sullen worden als een Autheur van een raad, waar van 't gevolg voor den Roomschen Stoel zo dodelijk was.

Edit lat. p. 11. overzet. p. 15. 17. Hy voegt hier by, dat dezen Prelaat in den vollen Raad, en tegenwoordigheid des Koniogs, heeft gezegt, *dat volgens zijn mening, en 't gevoelen der wijste Theologanten, het huwelijk van dezen Vorst ongeoorlost, en van geender waerdon was: dat dit zelve huwelijk strijdig met het Evangelium zijnde, den band gebrooken was; en al de uitheemsche volkeren rond uit spraken, en de kwade raadgevingen doemden, die den Koning in zijn jeugt daar hadden ingewikkelt.*

Eerstelijk, 't is de gewoonte niet, dat de openbare Ministers in den vollen Raad tegen den Koning redeneren; maar indien den Bisschop van Tarbes dit heeft gedaan, spreekt Zanderus hier zich zelven tegen, hy die zegt, *dat geen mensch noch in de Kerk, noch onder den Hemel, tegen 't Huwelijk van Hendrik heeft gesprooken*: of den Bisschop van Tarbes moest een zeer schaamteloozen dwaas geweest hebben.

pag. 3. van de lat. Edit.

Edit. lat p. 13. overzet. p. 17. 18. Hy zegt, dat op de nieuwe maare der gevankenisse van Klemens, Hendrik Volzey met 300000 rijksdaalders zond; maar Hall. Hollingshead en Stou, zeggen dat den Kardinaal 240000 ponden sterling met zich droeg, die meer monteeren als 3120000 France ponden.

De zelve. 19. Hy voegt hier by, *dat men hem twee Collegien gaf.* Maar behalven dat de grootheid van Volzei geen verdeeltheid leê, melden de Registers niet van diergelijke zaken.

De zelve. Pag. 19. van de Lat. Edit. en 12. van de France. 20. Zanderus dwaalt noch meer, als hy allegeert, *dat Volzey tot Calis ordre ontfing, niet van 't huwelijk van Hendrik met de zuster van François de I. te spreken; Hendrik voorgenomen hebbende Anna van Boulan te trouwen.* Dezen Auteur komt niet te binnen, dat hy gezegt heeft, *dat Hendrik een jaar daar te voren wist, wien hy in Katarinaas plaats zou stellen.*

21. Hy zegt, *dat Hendrik, om met meer vryheid de Vrouw van Boulan te genieten, dezen Ridder in Vrankrijk zond; en dat Anna van Boulan haat dochter twee jaren na zijn vertrek gebooren wierd.*

Wy hebben deze lasteringen reeds wederleid: maar laat ons in 't generaal eenige aanmerkingen over dit voorwerp maken.

1. Tho-

1. Thomas Boulan is nooit voor Ambassadeur na Vrankrijk gezonden, dan in den jare 1515. En indien zijn dochter twee jaren daar na gebooren is, kon zy geen elf jaren in 't jaar 1526 gehad hebben, toen Zanderus Hendrik doet besluiten van haar te trouwen.

2. En als Boelan al in Vrankrijk was gezonden geweest, onmiddelbaar na de komste tot de Kroon, dat is in 't jaar 1509. indien zijn dochter twee jaar voor zijn vertrek ter wereld quam, is zy gebooren in 't jaar 1511. zy zou dan in 't jaar 1526 niet meer als vijftien jaren gehad hebben; en dit zou, volgens het getuigenis van Zanderus, den tijd zijn, in de welke zy zich in haar Vaders huis zou hebben laten debaucheren, en hier na zou zy na Vrankryk gezonden zijn, daar zy zich lang ophield. Maar al deze zaken zijn vals.

Want ten 3. zy wierd twee jaaren, eer Hendrik den Throon beklom, gebooren, dat is in 't jaar 1507. En indien Boulan twee jaren te vooren in Vrankrijk is gezonden, dat is geweest in 't jaar 1505.

Maar Hendrik, die noch niet als Vorst van Galles was, had toen niet meer dan 14 jaren, den 28 Juny des jaars 1491 ter wereld gekomen zijnde. Daar is ook zo weinig schijn van reden, dat hy in deze jonge jeugt de vrouw van een ander zou geschonden hebben, hy, wiens broeder, hoewel byna twee jaren ouder, niet bekwaam wierd geacht zijn huwelijk te voltrekken.

Ten opzicht van andere omstandigheden dezer beschrijving van Zanderus, *dat den Ridder Boulan zijn vrouw voor de Kerkelijke Rechters vervolgde, dat zo haast hy vernam, dat zy van den Koning bezwangert was, ophield haar voor 't Recht te slepen. Dat den Koning de zuster van Anna van Boulan had bekent; en, deze zuster 't zelve aan Katarina van Boulan verklaarden. Dat Anna van Boulan maar vijftien jaren oud, zich van den Hofmeester en Stalmeester haars Vaders liet bekruipen. Dat zy daar na naar Vrankrijk is vertrokken, daar zy eenigen tijd verborgen geweest zijnde, aan 't Hof verscheen, en aldaar door hare overmaten de naam van Hakkenye bequam. Dat François den I. daar na deel in haar goede gunsten had. Dat zy in haar te rug komste in Engeland die zelve lichtvaerdigheid voor Vtat had gehad. Dat dezen Ridder aan Hendrik en zijn Raad aanbood, dezen Vorst een ooggetuige der gunsten te maken, dewelke deze dochter hem mildelijk aanbood* En om te eindigen, *dat zy lelijk, niet welgemaakt, en wanschapen was.* Al deze dingen zijn niet dan opeengehoopte valsheden; en om de zelve te darren beschrijven, word niet alleen een quaadaardig, maar zinneloos mensch vereyscht. Om deze opvolging van lasteringen gewichtig te maken, brengt Zanderus geen andere authoriteit by, als dat van 't leven van Thomas Morus, door Rastal beschreven: maar nooit heeft iemand, dan Zanderus, dit boek gezien; en hy heeft niet als zijn eigen getuigenis, om ons te doen gelooven, dat zo een boek waarlijk in wezen geweest is. Daar is zelfs weinig waarschijnlijkheid, dat Rastal ooit het leven van Morus beschreven heeft, aangezien men 't zelve in 't Register van al de Werken van dezen grooten Man, in een boek bevat, in den jare 1556 aan den dag gekomen, niet vind. 't Is wel waar, dat het Geslacht van Morus, Roper genaamt, zijn leven heeft beschreven heeft; maar men vind daar niet in, dat te vergelijken is met het geen Zanderus verhaalt. Het schijnt dat dezen stouten zo veel wanschiklijkheden by een vergaderende, het voornemen gehad heeft, al die voor hem geschreven hebben, te boven te gaan. Want wie kan zich inbeelden, dat een Koning bekwaam zou geweest

heb-

ben, volle zeven jaren in 't voornemen te volharden, van een onkuische en wanschapene te trouwen. Wat schijn van reden, dat dezen Vorst, overmatig jaloers, de voorzichtigheid niet zou gehad hebben, om te doorgronden 't geen men had gezegt, noch de naauwkeurigheid te weten, of Viat hem zijn woord zou houden? Waarom zouden deze dingen, indienze waarachtig waren, nooit in de libellen gestelt zijn, dien men toen tegen Hendrik aan 't Hof van den Keizer, of te Romen, uitgaf. Waar uit blijkt, dat deze lasteringen een onverhoopte zamenzweeringe eeniger Verraders gehad hebben, welkers doelwit niet anders is geweest, als den roem der Koninginne Elizabet, haar Zouverain, te bezoedelen, en onrust te veroorzaken. En dit is, volgens mijn oordeel, de ware oorzaak, in welke men gedurende haar Regeringe, niet heeft willen antwoorden op de zake, die haar vyanden tegen haar uitstrooiden: haar eere wilde, dat men niet geloofde, dat deze stukken waardig waren in consideratie genomen te worden. De zijde der 13, 14, 15, 16, 17 en 18 bladeren van de Latijnze Editie van Zanderus; en de zijden der 18, 19, 20, 21, 22, 23 en 24 bladen der Overzettinge, zijn niet als zamenschakeling van leugenen.

Edit. Lat. p. 16. overzet. p. 22.

22. Zanderus zegt, *Dat den Ridder Boulan de liefde van Hendrik in Vrankrijk, en 't voornemen van Anna van Boulan te trouwen, verstaan hebbende, te post kwam overzetten, om hem te doen gedenken, dat hy zijn eigen dochter zou trouwen: dat den Koning hem gebood te zwijgen, en buitenspoorig handelden, en hem zei, dat hondert andere zijn vrouw beslapen hebbende, men niet kon weten, wie de Vader van deze dochter was; maar dat hy eindelijk, het was hoe 't wilde, haar trouwen zou: waar na Boulan zijn dochter onderrichtte, hoe zy haar schikken moest, om haar geluk te bevestigen.*

Boulan heeft geloofd, dat Hendrik een zwakke geheugenis had, indien hy zich inbeeldde, dat dezen Vorst zo een nadrukkelijke zaak had konnen vergeten. Maar wat verandering komt in den Ridder? Men zag hem in een groote verbaastheid, dat den Koning zijn dochter niet zou trouwen; en in een oogenblik maakten deze bevattingen plaats voor een ander slag van vreeze. Boulan duchte dat deze hoope hem zou bedriegen, om niet te zeggen, dat zo ydelen Vorst, als Hendrik, in staat is geweest een zaak te doen, die aan de gemeene perzonen een schrik inboezemt, dat hy de dochter van een vrouw, die hy wist dat een Hoer geweest was, heeft willen trouwen.

Edit. Lat. p. 19. overzet. p. 25.

23. Den zelven Autheur zegt, *dat Volzey, eer hy uit Vrankrijk vertrok, aan den Paus zond, om hem te bidden, hem zijn Opper-Vikaris tot de herstelling van zijn vryheid te noemen.*

Ziet onze Historie.

Maar Volzei deê dit verzoek niet dan een jaar na de tijd, welke Zanderus beschrijft; en dat is geweest door Staphilei, Deken van Rote.

Edi Lat p. 20. overzet. p. 24.

24. Hy zegt, *dat 'er niet dan onwetende en godloze menschen voor Hendrik geschreven hebben; dat in tegendeel al de geleerde en vrome voor Katarina schreven.* Maar de Doktoren van alle eeuwen zijn tegen dit huwelijk; en voor Cajétan vind men geen Doktor, die de zelve heeft onderstaan te verdedigen.

Dezelve.

25. Hy zegt, *dat hoe grooten geweld men deê, om Morus te doen gelooven, dat het huwelijk van Hendrik ongeoorloft was, men hem dit niet kon doen gelooven.*

Is 'er wel schijn van reden, dat Hendrik zo vervoert door den drift, om van Katarina gescheiden te zijn, Morus zijn Kancelier zou gemaakt hebben,

indien

indien hy van een ander gevoelen was geweest? en men bevint in der daad door een brief die dezen Ridder in den Tour zijnde, aan Mylord Cromwel schreef, dat hy de echt-scheiding van Hendrik, en Katrina, approbeerde, en dat 'er een gelukkige uitkomst had te verhopen geweest, indien men volhart had 't zelve aan den Paus te verzoeken, op de nietigheid der dispensatie aangedrongen. Verder, toen men in den jare 1531 de meiningen der buitenlandsche Academien, en de boeken van een goed getal wyze mannen, deze zaken behelzende, in Engeland vond, en was het Morès die dezelve aan 't Lagerhuis bracht, die de zelve hen deê lezen; en instantelijk verzocht, in de Provintien te doen bekent maken, 't geen hen van deze zaak bewust was; op dat yder mocht onderricht worden, dat het door een beweging van gewisse en niet door quade neiging was, dat Hendrik zich in zo tederen zaak had ingewikkelt. Morus was te oprecht om dit gezegt te hebben, indien hy gelooft had dat dit huwelyk wettigh was. Hy verandert dan hier na van gevoelen; daar hy zich aan een diepe vijnzinge heeft schuldigh gemaakt.

26. Zanderus na een weidluftige beschryving van de onrusten des Konings, en die van Volzey gemaakt te hebben; dat is na zijn geest, of veel eer zijn grote neiging tot liegen, geoeffent te hebben, zegt, *dat Garduer toen Secretaris van den Staad en den Ridder Brian, te zamen na den Paus gezonden zijn.* Maar daar zijn twe of drie grove aanstotelijkheeden in deze weinige woorden. Het is Knight en niet Garduer geweest, die men met de eerste brieven over de zaak van een scheiding na Romen zond. 2. Den Ridder Brian heeft nooit deze reis met Garduer gedaan, maar hy is een jaar na het begin van 't proces na Romen gezonden; en Garduer is een maand na zijn vertrek daar na toe gezonden, maar zy deden de reis niet gelijk. 3. Garduer was in dienst van Volzey als men hem voor de eerste reis na Romen zond; zo dat hy noch geen Secretaris van Staat was. In de twede reis wierd hy Raadsheer van Staat; en eenige maanden na zijn wederkomst van de laatste reize, wierd hy Secretaris van Staat.

Edit. lat. p. 22. overzet. p. 30.

27. Zanderus bedriegt zich van gelijke als hy zegt, *dat men den Paus deê geloven, dat Katrina gewilliglijk de Religie zou omhelzen* in 't tegendeel deze verrichting was uit de vinding van den Paus, die zich inbeelden dat dit het rechte middel was, om de zaak gelukkelijk te volvoeren. Maar aangezien men niet goeds in Engeland daar af verwachten, sloeg men dit voorstel als de Paus het zelve deê t'elkens af.

Edit. lat. p. 23. overzet p. 31.

28. Den zelfden Auteur doet den Paus zeggen, *dat hy over deze handelingh met eenige Kardinalen wilden raadplegen; en voor den Koning doen, 't welk de rechtvaardigheid zou toelaten dat hy deê.* Maar zo haast men de zaak den Paus had voorgedragen, stond hy gunstiglijk een bul toe, en een commissie om de zelve uit te voeren. En indien hy met eenige Kardinaalen raad pleêgden, dat is alleen geweest jegens de maniere op welke hy zich in deze bejegening zou hebben te dragen. Hy beloofde den Koning niet alleen, dat, het welk de wet en rechtvaardigheit zouden bekragtigen, maar zelfs 't geen in de uitgestrektheid der Apostolyke maght zou zijn. En als hy van party veranderden, om zich by den Keyzer te voegen, bracht hy by, dat hy de zaak niet verstont, en renvoyeerde de zelve aan de Kardinalen en Godsgeleerde.

Edit. lat. p. 23. trad. p. 32.

Edit. Lat. p. 24 overzet. p. 32. M. Mautroix heeft 't zelve niet overgezet, uno consensu: Edit. lat. p. 26 overzet, p. 35.

29. Indien men Zanderus geloofde, *verbeelden al de Kardinalen het huwelyk van Katrina wettigh te zyn.* Maar den Kardinaal der vier kronen, die de Ministers van Hendrik gewonnen hadden, was van een ander gevoelen; en de rest der Kardinalen waren zo yverigh voor dezen Vorst, dat hy hen een brief tot dankbaarheit schreef.

30. Den Auteur voeght hier by, *dat den Paus de Rechters tot deze zaak noemden, uit gedachte dat Katrina het geestelijk leven zou omhelzen, gelijk men hen had doen verstaan.* Maar 1. den Paus was niet onbewust, dat Katrina zich nimmermeer tot hier toe zou inlaten. 2. Niet vernoegt, deze Rechters genoemt te hebben, zent door Campegge, een decreet na Engelant waar in hy 't huwelijk casseert. 3. Hy wikkelt zich schriftelijk in, dat zonder oit de zaak tot zich te roepen, hy 't oordeel der afgezanten zou confirmeren. Indien hy openbaarlijk aan zijn beloften in gebreke bleef, hy geloofden buiten twyfel, dat in verscheide reizen, andere van hun eeden ontslagen hebbende, hy zich zelven lichtelijk een gelijk voorrecht kan toestaan.

Edit. lat. p. 26. overzet. p. 36.

31. Het geen Zanderus verder beschrijft, is niet dan een uytwerkzel van 't geen hy verhaalt heeft. Hy zegt, *dat den Paus bemerkende, dat men hem bedrogen had; en bevattende dat Katrina alle voorstellingen verwierp, hy verscheidene posten na Campegge afvaardigden, om hem te bevelen geen oordeel zonder een niew last van hem te vellen.* Dit *zeg ik* is zonder gront beschreven. Want Campana, die den Paus na Engelant zont, na dat Campegge daar was gearriveert, verzekerden Hendrik dat den Paus voor hem zou doen, al wat in de volheit der Apostolijke macht zou zijn. Waarlijk, Campana bragt ook de ordren aan Campegge, de decreten te verbranden. En in dit alles richten de Paus zich niet, dan door opzichter van zijn belangh, en in expolityke gewoontens; zijn oog steets op de gevaren wendende, die hy ter liefde des Konings bloot stellende, 't geen ik zegh zal zeer waarachtig schijnen, aan die gene, welke de brieven zullen lezen, waar van de afschriften in het twede boek onzer Historie zijn.

Edit. lat. p. 30. tradict. p. 41.

32. Zanderus stuwt den laster noch verder: ziet hier zijn woorden. *Ter zelver tijt als Hendrik wilden doen geloven, dat hy een zeer tedere gewizzen bad, hy den Paus verzogt den Hertog van Richemont zijn natuurlijken Zoon, de Vorstinne van Galles zyn dochter te trouwen.* Maar derhalven dat men niet diergelijk in de handelingen van dien tijt welke ons ter hant zijn gekomen, zo die van Romen, als die van 't Hof van Engelant vint; behalven dit, *zeg ik* is het schijn van reden, dat indien zodanigh een verzoek aan Clemens gedaan was hy zich daar van niet zou verforgt hebben; en dat den brief des Konings over deze zaak, doen hy met Romen brak, niet aan den dagh zou gekomen hebben? Zanderus heeft dan haar, door zijn Roman willen oppronken; en 't is in de zelve meining dat hy daar byvoegt.

De zelve.

33. *Dat den Koning in een brief van zyn eigen hand geschreven, en getekent, zich zelf beschuldight, de Zuster van Anna van Boulen geschonden te hebben; en niet tegenstaande deze verhinderinge, de dispensatie verzocht, om Anna te trouwen.* Deze omstandigheid wederleit zich zelven? want waarom zouden deze brieven in 't vervelen niet bekent zijn gemaakt? waarom zouden al de handelingen van dien tijt, die ik gezien heb daar ten minsten geen eenig woord van melden? waarom zou men in de audientien, die de Ministers van Hendrik van

den

den Paus hielden,noch van het een of't ander dezer zaaken hebben gesproken? eyndelijk wat waarschijnlijkheid isser, dat den zelven Vorst van ontroeringe, twyfelinge, en wroeginge aangedaan, gelijk hy was, of zo hy wilde schijnen, de onbeschaamtheit of buitensporigheid gehad heeft, zich door twe verzoeken van die natuur ter discretie van den Paus te stellen, en dit is een der klagten van Polis geweest; en Zanderus heeft de zelve zijn vercieringe nodich gedacht.

34. Men vind vervolgens in dezen Auteur de Supstantie der redenen voor en tegen 't recht van 't huwelijk van Katrina,en Zanderus bestrijt daar dapperlijk zijn zelfs gemaakte inbeelding, maar zo men de moeiten doet te lezen 't geen wy in onze Historie over deze zaak verhalen, men zal zien hoe gebrekelijk, of quaadaardig Zanderus in zijn Historie is.

35. Den Auteur zegt verder, dat *Johan de Klerk, Bisschop der Batstoven, en Fonteinen, Tonstal, Bisschop van Londen, en West-Bisschop van Ely, in hun schriften de billijkheid van Katrinaas huwelijk verdedigden.* En onderwijlen hadden al de Bisschoppen uitgenomen Fischer, in 't vorige jaar getekent dat dit huwelijk niet en van geender waarde was. Fischer was den eenigste Prelaat, voor zo veel men uit de geheugenis van dien tijt, kan afmeten. Verder Tonstal wiert tot het Bisdom van Durham verheven: maar wat vermoedelijkheit zeer dat een Vorst van een humeur als Hendrik een man zou hebben willen bevorderen, die zich tegen hem zou hebben aangekant, in een zaak die hem geheel ter harte gingen.

36. Zanderus voegt hier op die zelve plaats by, *dat Abel, Powel, Fetherston, en Ridley, ook tot verdediging van Katrinaas huwelyk schreven.* Maar dat is niet waarschijnelijk, van den eersten, noch den tweeden, want als men hen daar na als misdaders van den staat vervolgden, bragt men niet van sulks tegen hen voort, de eenigste zaak daar zy ten dezen opzichte mee beschuldigt wierden, was dat zy gezegt hadden, dat het huwelijk van Katrina wettig was.

37. Dezen Auteur is noch minder bekommert om oprecht te zijn, als hy in 't vervolg zegt, *dat het geschil van Katrinaas huwelijk zodanigh in voordeel dezer Vorstinne verklaart en doorgront was, dat de Kardinalen geen redenen tegen haar konden bybrengen.* Maar geheel contrarie, de zaken waar van hy spreekt zijn van de zijde des Konings klaar bewezen. Men heeft doen zien. 1. Dat den Vorst Artus Katrina had getrouwt. 2. Dat uwen nadrukkelijke presumtien van de voltrekking van dit huwelijk had. 3. Dat den Koning minderjarigh was, toen men de dispensatie voor zijn huwelijk bequam. 4. Dat de verzoeken in zijn naam gedaan waren verwisselt, dat by gevolg den grontslagh dezer dispensatie ter nederviel. 5. Dat Hendrik ver van gewenscht te hebben de Weduwe van Artus te trouwen, tegen dit huwelijk, zo haast hy meerderjarig was had geprotesteert. 6. Dat in de tijt van dit huwelijk, geen vermoedlijkheit tot een verwijdering tussen Engelant en Spanjen was. Al de zaken welk men den Paus had voorgestelt, wierden toen voor de Afgezanten, door de Authentijke stukken, of by verklaring van doorluchtige getuigen, betoont. *Edit. lat. p. 40. traduct. p. 59. en 60.*

38. Het gesprek 't welk Zanderus in de mond van Campegge leit, komt met dezen Kardinaal niet overeen, die zich niet gewacht had, een diergelyke vryigheid aan te matigen; die in Engelant in alderlei overmate leefden; en

zich daar niet meer dan zijn baſtard vanontſloegen: Dat indien hy de zaak ſle-pende hield, het was door kracht van koelten en veynzingen, den Koning dagelijks bedriegende, en verzekerende dat het beſling van 't proces hem zeer gunſtich zou zijn. Dit geſchiede om tijt te winnen, en de uitſpraak der zaake, tot dat den Paus zijn verbont met den Keyzer zou geſloten hebben, uyt te ſtellen. Campegge ſpeelden dan den Koning een Italiaanſe ſtreek, met de zittingen tot den vierden October uit te ſtellen.

Edit. lat. p. 48. trad. p. 67. 39. Zanderus zegt; *dat eenige onwetende Doctoren, door de geſchenken van dezen Vorſt gewonnen, zich voor hem verklaarden.* Maar hoewel onzen Auteur dit zegt, 't is zeker, dat Hendrik zijn Miniſters uitdrukkelijk heeft verboden, genig geſchenk te doen, als na men oprechtelijk zijn meining over de voorgeſtelde ſtoffen had gezegt, en eenige zijner Afgezondene hebben hem geſchreven, dat zy 't leven wilden verliezen indien zy gefeilt hadden, hier in heiliglijk zijn bevelen te volgen.

40. Zanderus zegt vorder, met byna zo weinig reden, *dat deze beſluiten in voordeel des Konings gegeven, op de naam der Academien zijn uitgegeven, om de werelt door een een valſche vertoning hunner meininge te verblinden.* Maar kan men zeggen dat de beſluiten met het zegel der Academien beveſtigt; die niet dan na een rype deliberatie veroordeelt waren, na een eed. gedaan te hebben dat men zijn meininge volgens hen gewiſſe zou zeggen; die eyndelijk in zeker opzighten met de algemeine toeſtemminge van alle Academien gegeven waren, kan men zeggen, dat deze beſluiten een valſche vertoning van 't gevoelen der Academien geweeſt zijn? dit was de wijze op welke men zich in Italien, in Padua, Bolonie, Ferrare, en te Milanen, onder 't oog van den Paus, en Keyzer en hun ſtaten gedroeg.

Edit. lat. p. 50. traduct. p. 68. 41. Een gevolg van dezen laſter, is, *dat men de univerſiteit van Keulen, en andere univerſiteyten van Duitſland heeft trachten om te zetten; dat men hun grote ſommen aanbood, en den Koning dit dier quam te ſtaan.* Maar de reekeningen van Crouke doen zien dat de onkoſten van kleyn belang in Italien zijn geweeſt, en wie zou zich verder konnen inbeelden dat Surbonne, de Academie van Padua, en die van Bolonie zich in faveur des Konings verklaart hebbende, hy zich in grote vreze, over de toeſtemmingen van eenige Duitſche Doctoren, heeft hoeven te ſtellen? de lichtgelovige, konnen indien zy willen Zanderus en de twe bygebragte Auteuren, die wy niet kennen, geloven.

pag. 51. van de lat. Editien en de 71. en de Franse. 42. Dat, 't welk hy van de Academie van Oxford hier byvoegt is van de zelve waarden; *dat Hendrik geen antwoort, de welke hem voldeê van hun konnende bekomen, acht mannen de deur der Grieken openbraken, en 't zegel aan eenige toeſtemmingen hingen, die zy voor de meininge van de gehele Academie zouden doen paſſeren.* Mylord Herbert heeft zelfs 't Origeneel van een Acte dezer Univerſiteit gezien, waar in hy 33 Doctoren, of die tot die waardigheid ſtonden bevordert te worden, noemt, om dit geſchil te examineren, hen de macht gevende om de antwoort die zy zouden geven met het openbaar zegel te bekragtigen. Dit zijn de zelve Godtsgeleerden geweeſt die 't huwelyk van Catrina veroordeelden.

Edit. lat. p. 52. traduct. p. 72 en 73. 43. Zanderus geeft hier nae een treffelijke beſchrijvingh van de pooging de welke Hendrik deê om Rokus te winnen, en 't leven van dezen Jongman, *dat gedrongen door zyn ouders aen den Koning te voldoen, hy hem ging vinden, met*

met voornemen hem te vernoegen: maar dat zijn spraak hem schielijk bezweek; en vervolgens andere dingen voortbracht, dat hy voorgenomen had, dat hy zyn gevoelen met een groote vrymoedigheyt tegen den Vorst zei, dat Hendrik door deze stoutheid verbaast, zyn hand verscheidemaal aan zyn Ponjaard sloeg, in voornemen van Polus te dooden; maar dat hy door de oprechtigheid, en eerbiedigheid van dezen jongman verwonnen hem zyn pensioen hem liet behouden, en toestond hem weder na Padua te mogen begeven.

Dit is noch een der schoonste gevallen van den held onzer Historie: maar 't ongeluk wil dat hy door geen Autoriteyt ondersteunt is, want die Schrijvers van die tijt maaken hier alleen geen gewagh af: maar Polus, hoewel ten uitersten moedwillig, beroemt zich in zijn boek niet, dat hem dit bejegent is, hy verhaalt zyn reis in Engelant wel, maar maakt geen gewach van de reeden, die Zanderus hem doet voeren. Eindelijk, indien Polus een Koning van zodanig een temperament als Hendrik was, tot daar toe had beledight, hy zou 't verlof niet bekomen hebben, zich uit Engelant te begeven noch onder de vyanden van dezen Vorst te gaan leven, die hem ook sijn pensioen niet zou hebben laaten behouden.

Den Auteur zegt vervolgens, *dat Fischer, Bisschop van Rochester, en Holiman, Bisschop van Bristol, tot verdediging van Katrina aan huwelijk schreven*, maar in die tijt, was 'er geen Bisschop of Bisdom van Bristol; daar is'er geen dan dartien jaaren daar na geweest.

Edit. Lat. p. 53. trad. p. 74.

45 Zanderus geeft op die zelve plaats een lijst der Auteuren, die in faveur van Katrina schreven, maar ze zijn niet vergelijkelijk in getal noch waardigheid met die, dewelke voor Hendrik schreven: men vertoonden aan 't parlement een meenighte van boeken door buitenlandsche Theologanten, en rechtsgeleerde tegen Katrina geschreven: zonder de decisien of uitspraaken van twaalf der vermaarste Academien van de Christen wereldt te reken: waarlijk de Keizer gaf zulke beloninge, en beneficie aan de gene welke Katrinaas verdediging onderstonden, dat men oorzaak van verwondering heeft, dat het getal van de beschermers dezer Vorstinne klein is geweest.

Pag. 53. van 't Origineel en 't 74 der oversetters.

46 Als Zanderus de doodt van Warham Aartsbisschop van Kantelberg verhaalt, voert hy den Grave van Wiltschire op 't tonneel, tot den Koning zeggende, *dat hy een genege geestelijkheid voor de echtscheiding had, en die niet na laatig zouden zijn hen te voldoen*, men moet hier jegens in acht neemen, dat Krammer buiten twijffel van den Koning bekent was, aangezien 't dezen Vorst selfs was, die hem aan Mylord Wilchire recommandeerden. 2. Dat Krammer ten tijde van 't overleiden van Warham noch in Duitsland was, en ver van zich te bekommeren om weder na Engeland te keeren, eenige maanden zijn reis uitstelden. 3. Hoewel hy voor de echtscheiding was, had hy in de selve geen slaafze gedienstigheid, want als de Koning hem over andere zaken, het gewisse betreffende, parsten, vertoonden hy alle moed en stanthaftigheid, die men in een groot Prelaat zou konnen wenschen.

Pag. 56, van de Lat. oversett. en de 77 van de France,

47 Om noch verder te gaan doet 'er Zanderus noch by, *dat hy den eed van getrouwheid, voor de inweyjing aan den Paus te doen hebbende, hy voor een Notaris verklaarde, dat hy 't zelve tegen zijn eigen wil deê; en zyn voornemen niet was, een eed tot nadeel der schuldige gehoorzaamheid aan zyn Souverein te doen.* Maar

Pag. 56, van de Lat. editie en de 78 der oversett,

Krammer protesteerden niet, dat het door gewelt was, dat hy dezen eed deê. Verder was dit niet simpel voor een Notaris, dat deze protestatie geschieden: hy herhaalden de zelve tweemaal by 't groot Altaar; verklarende, dat hy niet verstond dat zyn eed hem aan eenige zaak, tegen de Wet Godts, de Autoriteit des Konings, of tegen de wet van Engeland verplichte dat hy zo weinig begeerden, zich van de vryheid, te ontzetten, van voor te stellen, te handelen, te beraden, en de zaken de reformatie der religie, het welweten van het Gouvernement der Kerke van Engelandt, en 't voordeel voor den staat voor goet te keuren.

Pag. 59. van de Lat. edit. en p. 79. den oversettinge. 48. Het vervolgh van dezen laster van Zanderus is, *dat Krommer een blinde gedienstigheid voor Hendrik zelfs in zijn vermaaklijkheden heeft gehad, en dat men dezen Vorst had hooren zeggen dat den Aartsbisschop van Kantelberg den eenigsten man was, die nooit zijn begeertens had wederstreest.* Maar Krammer was niet alleen uyt algemein trouw; hy was selfs zeer wijs en zedigh. En indien hy voor Hendrik beleeft geweest is, het is niet verder gegaan, dan zijn gewisse hem toeliet, verder, als de zelve hem aanmaanden, zich tegen de wil des Konings te kanten, hy 't zelve met kloekmoedigheid en dapperheid heeft gedaan, ik neem de zaak der zes artykelen tot getuigen.

P. 58. van de Latijnze oversett. en de 80 der oversett. 49. Hier naa, begaat Zanderus een misslach van een andere natuur, en zegt *Hendrik na Cales vertrekkende, om met Francois den 1. te aboucheeren. Hy Anna van Baulen heimelijck met zich nam.* In plaats van dit, Hendrik Anna tot Markgravinne verheft hebbende, deed haar in de by-eenkomsten, met alle bedenkelijke heerlijkheid verschijnen.

P. 59. van de Latijnze editie en de 81. der oversettinge. 50. Wy hebben vervolgens in dezen Auteur een grove misslach der tijtreekeninge, hy zegt, *dat Hendrik zo haest niet uit Vrankryk was wedergekeert, of vervolgden de Geestelijcke; en deê verklaren dat al hunne goederen verbeurt waren, om dat zy de wet priminire geschonden hadde.* Hy bedriegt zich niet dan twee jaren, want de vervolginge tegen de geestelijkheid twe jaren voor de reize van Kales begonnen zijnde, 't reets achtien maanden ware, dat de Geestelijkheid deze onderwerping aan Hendrik had gedaan, en een vernietiging bekomen.

Pag, 59. der Latijnze edit. Deze vernietiging was van de maand Maart des jaars 1531. gelijk men door 't boek der statuyten ziet; en den Koning ging in de maand van September des jaars 1532. na Vrankryk over.

M. Maucroix heeft'er deze uytdrukzels afgedaan. Zanderus drukt deze rechtsvorderingen noch meer uit, en noemt dezelve *een gadeloze wreedheid, een laster daar men nooit van had hooren spreeken.* Hier in is, hy op de wetten, die meenighmaal vernieuwt waren, gegront geweest, die onder Eduard den eersten gemaakt waren om de oude gebruiken der Pausen te arresteren, die ook onder verscheide Koningen, en generaale Staaten waaren de tweeden Hendrik den vierden, en Hendrik den vijfden.

Edit. Lat. p. 60. trad. p. 81. maar M. van Maucroix noemt het een overeenkoming of accoort, *'t welk den Auteur een* verraad *neemt.* Het proces 't welk men dan tegen de Geestelijkheid gebruikten, was noch ongehoort noch wreedt.

52. Onzen Auteur voegt hier by, *dat de Geestelijkheid zich in dit voorval aan den Koning onderwierp, door de twee hoofden Krammer en Lee verraaden zynde,* en apparentelijk heeft hy niet in acht genomen dat Krammer niet tot het Aartsbisdom van Kantelberg is verheven geweest dan twe jaren na deze onderwerping der Geestelijke, de zelve is van de maand Maart des jaars 1631 en Krammer is niet dan in de maand van Maart des jaars 1633. ingeweit,

't was

't was dan *Warham* die toen de Stoel van Kantelbergh bekleeden, en wat aangaat *Lee* ſy kanten zich eenigen tijt tegen deze onderwerping aan.

53. Ziet hier een andere konſt van Zanderus. *De geeſtelijkheid* zegt hy *bad de Koning hen hun misdaaden te vergeven, door de Zouveraine macht, welke dezen Vorſt in zyn ryk had, zo wel over de Geeſtelijkheidt als over 't ander gedeelte zyner volkeren; en den Koning zieh van deze gelegentheidt dienden, ſich de naam van Souverein hooft aen den Kerk van Engeland aan te matigen.* Maar het is zeeker dat een requeſt maar over 't geſchil is, de Geeſtelijkheid in der daad den Koning *van Sonvereyn hooft der Kerken, en der Geeſtelijkheyt van Engelandt gaf, ſoo veel de Wet Godts kon toelaaten. Fiſcher* zelfs tekende dit requeſt met de reſt der Geeſtelijke, en dit geſchieden ten tijde als Morus het Zegel had.

54. Om Roeland Lee te ontſchuldigen, die ten tijde van Hendriks Huwelyk met Anna van Boulan, in een blinde onderwerping aan de begeertens van dezen Vorſt was, en die vervolgens van party verouderden, verhaalt Zanderus echter een fabelachtig voorval, *dat Hendrik om hem te verplichten de ceremonie van ſijn Huwelijk te doen, hem wijsmaakten dat hy de diſpenſatie van den Paus verkregen had; en dat de zelve in zijn Cabinet was. Lee dit gelovende*, voegt'er *den Auteur* by *trouwden den Koning*, maar al de werelt toen wetende, dat den Keyſer, met den Paus in een nauwe vereeniging was, heeft Lee zeer wel geweten, dat 't byna onmogelijk was, dat een diſpenſatie aan den Koning zou gegeven zijn. Verder had hy zo groten believe voor Hendrik dat het niet noodich was liſt te gebruycken, om hem te brengen tot den Vorſt te vernoegen.

Edit, Lat. p, 62, trad, p, 85.

55. Dezen Auteur na ontrent twee en een half blad te koſt gelegt te hebben, in de laſteringen tegen Anna van Boulan, en by gevolg tegen de reformateuren die zy onderſteunden, dan tegen de Koninginne Eliſabet, te vernieuwen, zegt *dat Katarina met drie vrousperſoonen, en met weynigen van 't gevolch na Cimbalton week.* Maar dit is een van de oppronkkingen der Hiſtorie, want Catharina was noch tot zo groten uiterſten niet gekomen. Zy die als Douariere van Galles gehandelt was, en de heerlijkheid had.

Na pag, 62 tot pag. 67, heeft M. Maucroix zo grooten ſchaamte over deze laſteringe gehad, dat hy 'er deze vijf pag. heeft afgedaan.

56. Zanderus zegt dat door den raad van Hendrik beſloten was, *dat in het Parlement welken doen hield, al de geeſtelijke zouden gedwongen worden, aan den Koning den zelven eed af te leggen, die zy gewoon waren aan den Paus te doen; en dat dit Krammer in ſtaat ſtelden ſententie voor zyn Meeſter te vellen*, op dezen grontſlach maakt Zanderus een treffelijke beſchrijving van 't geen volgens zijn meininge den Biſſchop van Rocheſter beliegende *dat men voornam Fiſcher in dit voorval te doen dienen, met hem te brengen tot den eed, dat hy de geeſtelijke ordonnantie van Hendrik zou gehoorzamen, zo ver de wet Gods hem zou toelaten, dat dezen Biſſchop 't zelve deed, dat hy eenige zyner Medebroederen drong de zelve te volgen, dat den Aartsbiſſchop van Kantelbergh, daar na geen ſwarigheidt maakten, den nieuwen eed te gaan afleggen, en de Sententie tegen Katarina uit te ſpreken.*

Edit, Lat, p. 71, traduct, p, 92.

In dit alles is niet een waar woord, want daar was toen niets, 't welk den kerkelijken voorrang van Hendrik verplichten te ſweren; dit 't welk men hier aan Fiſcher in 't bezonder toeſchrijft, is door de geheele vergadering der geeſtelijkheid twee jaren voor de verheffing van Krammer tot het Aartsbisdom van Kantelberg gedaan: en men deed in den tijdt waar van Zanderus ſpreekt

dezen eed niet. En indien Gardinar, Stockeflex en andere Bisschoppen de zelve gewilliglijk deeden, daar was geen wet, die de nootzakelijkheit vereisten, dan in 't acht en twintigste jaar der regeringe van Hendrik.

Edit, Lat, p, 72 traduct, pag, 93, de Registeren noemen hem Rouze,

57 Zanderus zegt *dat Anna van Boulan Richard Rize omkoft om den Bisschop van Rochester te vergeven*: maar Rihey bekent niets diergelijke, als men hem levendig deê koken, en wie kan geloven dat hy de Koninginne zou gespaart hebben, in een tijt dat zy hem verliet, en hy zich aan de schrikkelijkste straffe onderwierp?

58. Zanderus bedriegt zich verder groflijk of met opzet als hy zegt *dat Krammer gelovende, dat de Autoriteit van 't Parlement hem van de gehoorzaamheit, dewelke hy aan den Paus had gezworen ontsloeg; en zyn nieuwen eed hem aan den Koning verbond, hy zyn oordeel over de echtscheiding van Hendrik en Katrina uitsprak*, ik zegh dat hy zich bedriegt; want het parlement had de autoriteit van den Paus noch niet vernietigt, zy vernietigden dezelve niet als acht maanden daar na, en dit is niet geweêst als ten eynde van drie jaaren; dat hy de nootzakelijkheid van dezen eed heeft opgerecht. Krammer oordeelden dan de zaak als Primaat, of den eersten in den geestelijken rang van 't Koningrijk, en als Legaat van den Roomschen Stoel.

59. Hy zegt *dat Krammer met eenige Bisschoppen vergeselschapt, de Koninginne verdagvaarden, en 't vonnis tegen haar uitsprak zonder haar te horen*, is 't de manier een perzoon te horen, die niet wil compareren of verschijnen, verder Krammer examineerden de verklaringen of getuygenissen, met een woord al de stukken van 't proces, waar in hy van Gardinar, Stokkeflex, Clerck, en van Langland, Bisschop van Winchester, van Londen, van Bains, en van Lincolne is geassisteert.

Pag, 75, der 1. edit, in 't Lat, en p, 97 der overzetters,

60 Zanderus zegt hier na, *dat den Paus de straf van Hendrik tot zyn wederkomst van Marselje uitstelden, dat de Ministers van Engeland hem zeer buitenspoorigh bejegenden, dat Franciscus zelf zich schamende over hun handelingen met den Paus besloot, het geschil door de geestelijke wet te effenen, hem verzekerden dat in plaats van zijn oproerige Zoonen te verdedigen, hy altijt tegen hem zou zijn*, maar deze leugen is te bot. Den Paus en Franciscus den eersten besllooten tot Marselle deze zaak zagtelijk te eindigen. Klemens verklaarden aan de Koning van Vrankrijk; dat hy de zaak van Hendrik goet en rechtvaardig achten: hy beloofden zelf in geval dezen Vorst hem een Acte van onderwerping zont, hy vonnis tot zijn voordeel zou geven, hier over is 't geweest, dat den Bisschop van Parys den weg na Engelant nam om Hendrik te brengen tot het geen den Paus verhoopte. Deze negotiatie gelukt hem wel, die nochtans geen vrucht deê, 't is ook waar, dat Bonner, die altijt zeer gedienstigh en aandringende was als hy iets zag te verwinnen, na Marselien gezonden, hem aan Klemens het Appel van Hendrik bekent te maken; en vermoedelijk van de besluiten van den Paus en den Koning van Vrankrijk onbewust, dat men zich uytgewacht had de zaak aan een bot mensch toe te vertrouwen, hy tot den Paus in zulke nypende termen sprak, dat dezen Hoogenpriester hem dreigden in een ziedenden Ketel te doen werpen, en hy de vlucht nam.

Edit. Lat, p, 67. traduct, p, 98,

61 Zanderus heeft niet minder ongelijk te zeggen, *dat den Paus op de wederkomst in Italien, tegen Hendrik 't vonnis uitsprak aan de zaak wel ondervorst te hebben*, en in der daat hy examineerde de zelve met zodanigen verhaasting, dat

dat hy geen zes dagen wilde wachten, na den termijn, voor de wederkomst van den Courier bestemt, die men na Engelant had gezonden. Zo dat het geen volgens de praktijk of gewoonte van 't Roomsche Hof niet dan in drie consistorien of kerkenraade had konnen geschieden, in eene wiert getermineert.

62. Zanderus zegt hier na, *dat Hendrik door dit vonnis vertorent Katrina de hoedanigheid van Koningin van Engeland benam, en Maria haar by der Dochter Bastard verklaarden.* Maar deze twe zaken zijn gedaan geweest vijf maanden voor de sententie, en weynig na Krammer over de echt-scheydinge had uitgesprooken. 't Zou ook van de natuurlijke gevolgen dezer echtscheidinge zijn, want het huwelijk nul en van geender waarde zijnde, kan Katrina geen Koningin meer wezen, over Maria haar vorigen rang behouden.

63. Den Vader Forest, Obzervatum, is ook een der Helden welke Zanderus vertoont, *als een geleert en eerwaardig man, die Hendrik vervolgden, om dat hy de belangen van Romen tegen Latimer had verdedigt, die de Pauzen versmadelijk handelden.* Wat aangaat dezen Forest, ik heb 't origineel van een brief gezien door *List* religieus van dat zelve Convent geschreven, die hem beschrijft, als een zeer onwetent man, en een schandaal van haar Klooster; en voegter by, hoewel hy tegen de echtscheiding van Hendrik geweest was, hy zich echter in de goede wil van dezen nieuwe Prins had ingewikkelt: dat zijn gezag veel geestelijke van hun huis hoe wel zy voor den Koning waren had doen beven, dat ook die van zijn aenhang die der broederen wreet gehandelt had dieze verdagt hielt, te ontdekken 't geen zy onder malkander verrigten; dat een Ramkroft, hier jegens verdacht zeer rouw gehandelt dat dit alles voornamentlijk door de aanmaningen van Forest is geschiet, en waarlijk, hoewel Forest den voorrang van Hendrik had gezworen, maakten hy nochtans andere wijs, dezelve niet te zweren: en als men hem hier jegens verwytingen deê, zegt hy *dat den uitwendigen mensch warelijk dezen eed had gedaan, maar dat den inwendigen daar geen deel aan gehad had.* Hier over als mede over de ontkenning des Evangeliums is't dat men hem als een obstinaat ketter verbranden. *pag. 78 der Latijnze, en p. 102. van de France overzetting.*

64. Zanderus tracht de misdaad van *Abel* en *Powel*, en van *Fetherston* te verminderen, met te zeggen, *dat men hen vervolgden over eenige onderhandeling met die van Kent gehouden te hebben*, maar de beschuldiging leyt de twe laatsten niets diergelijcken op, men beschuldigden daar niet als den eersten mee. *p. 79. van de Lat. Edit. ende 102 der overzettinge.*

65. Hy zegt van Elizabet, sprekende, *dat zy de wettige dochter van Hendrik niet kon zijn, aangezien ze vijf maanden na de voltrekking des huwelijks van dezen Prins geboren wiert.* Dit is een tastelijke en moetwillige leugen, aangezien Zanderus, elders zich self toestaat dat Hendrik deze dochter in de maand van November trouwden, want tusschen den veertienden * van November, en agsten September, zijn by na tien maanden verder. Hendrik troude noit deze Princesse in 't openbaar; en dat 't welk den Auteur de plechtelijkheid des bruilofts noemt, bestont niet dan in de nieuwe Koninginne af te kondigen. Het voornemen van Zanderus is in deze leugen zo kennelijk, dat het onnodig is dezelve te doen aanmerken. ** Ziet pag. 69 der overzett. ende 74 van 't origineel,*

96. *Dat de Princesse Maria die tegenwoordig was als Elizabeth ter werelt quam haar noeit voor haar Zuster wilde erkennen.* Maar hy heeft een of twe pages te voren gezegt, dat den Koning, Maria by haar moeder verzonden had. Hoe *Edit. Lat. p. 79 overzett. p. 103.*

zou zy zich dan by de geboorte van Elizabeth hebben konnen laten vinden, met een woord men weet niet wat men hier van denken zal. Maar eyndelyk zy erkent Elizabet openbaarlijk voor haar Zuster, hoe wel 't waar is, dat zy de zelve niet als een Zuster handelden.

pag 80. van de Lat. Edit. en 104. der overzett.

67. In de lijste der Martelaren dewelke ons Zanderus geeft, vint men *Elizabet Barton, berucht door haar heiltgheid en zes andere die haar geloofden met den heiligen Geest begaafde zijn.* Maar deze zes waren niet onbewust, dat zy geen inspiratie of ingeving had al deze optoginge, en actien, waren een uytwerkzel van haar heimelijke handelingen; zy hadden haar in deze listigheden onderwesen gelijk men bevond en zy self bekenden.

** M. Mancroix geeft haar dezen tytel niet maar Zanderus geeft haar 't zelve p. 80, op de kant.*

68. Hy zegt in 't vervolg *dat deze Seven Martelaren * de dood met een wonderlijke stantvastighid leden.* Maar hy zegt niet, dat de Religieuze voor haar dood al 't bedrog beleed; dat zy haar ongeluk op de metgezellen van haar lijden wierp, dat zy verklaarden dat zy 't waren, die haar onderwezen hadden de werelt te bedriegen, zy sturven dan als verraders, en bedriegers. Verder ontken ik geenzints dat zy voor 't geloof van Zanderus geleden hebben; en hun werken getuigen 't zelve genoeg.

69. Om deze Dochter noch meer te verheerlijken brengt Zanderus by, *dat Morus en den Bisschop van Rochester haar ondervraagden en dat zy in haar geen eenig kenteken van bezitting bevonden.* Maar waar toe dient dit; men dryft niet dat zy bezeten was; men zegt alleen datze van een quaadaardige en bedriegelijke geest is gedreven geweest. Morus ontslaat zich ook ten dezen opzicht van deze zaak; en haar van een zeer zwakke geest oordelende te zijn, noemt haar, *de eenvoudige Nonne.* Wat aangaat Fischer hoewel hy haar in 't begin had ondersteunt hy verwierp haar, zo haast hy zach dat haar bedroch ontdekt was.

p. 81. van de Lat. Edit. en p. 105. der overzett.

70. Onzen Auteur zeyt daarna *dat op den zelven dag van de doot van Elizabet Barton, en van die harer metgezellen, veel Heeren den eed aen handen van den Aartsbisschop Krammer, van den Kantzelier, en van Kromwel afleiden, dat het huwelyk van Hendrik met Anna wettig was, en dat de dochter daar uit voortgekomen, wettigh erfgenaam van de Kroon was.* Maar de twe Kamers van 't Parlement hadden reets den eed op den zelven dag van hen scheiding gedaan; dat is op den dartigsten Maart; gelijk men door de ordonnantie der twede Zittinge die volgt ziet. Want de Religieuze en haar metgezellen zijn niet geexecuteert als den 21 April.

De zelve,

71. De eenigste misdaad welke hy de Kordeliers van de Obzervatie te last leit, voornamentlijk tot Eeston, tot Payton, twe religieuzen tot Londen, *is, dat zy in hun Zermoenen of Predikingen en openbaare dispuyten, de geldigheyd van Hendriks eerste huwelijk hadden staande gehouden.* Maar eerstelijk Eeston en Payton waren van Greenwich en niet van Londen. Ten tweeden zy hadden Hendrik by Achab vergeleken, en hadden zelf van hem op de Predikstoel gezegt *dat de honden zyn bloet zouden lekken.* En meer diergelijke nypende termen gebruikt. Maar aangezien den onrechtvaardigsten handel die men aan een Souvereyn kan doen, een der stellingen van Zanderus geloof is, moet men zich niet verwonderen dat de Kordeliers de beleiders van dit geloof zouden zijn, nademaal dat Elizabet Barton, en haar Medestanders de Martelaren daar van zijn.

72. Als

72. Als Zanderus zegt *dat den Koning aan Tonstal Bisschop van Durham deed verbieden, zich in de vergadering van 't Parlement te laten vinden*, 't welk der Kerkelijken voorrang van dezen Prins zou opregten, stelt hy zich in meer zekerheid, als in andere plaatzen van zijn boek. Want het Journaal der zittingen verloren zijnde konnen wy hem zo fienelijk niet te schande maken. Maar wat vermoedelijkheit iszer, dat dezen Bisschop, de veranderingen der laatste zitting geapprobeert, zijn medestemming tot de vernieteginge van 't gezagh des Paus gegeven hebbende, om den Vorst het recht van Bisschoppen te noemen, Commissarissen te autorizeren of macht te geven, de Kerkelijke tucht te verbeteren, en vervolgens tot verdediging van al deze zaken geschreven hebbende; die zelven Bisschop die bekommernissen gehad heeft, die den Koning verplicht hebben hem uit het Parlement te sluiten? zou dit niet veel eer wezen, dat gelijk Tonstal onder Eduard den Sesden de gevangenis leed, Zanderus de peiniging aan zijn geest geeft, om re doen geloven dat de believing van dezen Prelaat afgedwongen was. *p. 18. van 't origineel en 't 106 der overzett.*

73. In 't verhaal der wraaken, welke God van de Raadslieden van Hendrik nam, zegt onzen Auteur, *dat deze Vorst den Hertog van Norfolk in een eeuwige gevankenis doemden.* Maar kan men wel botter onwetentheid ten opzicht van een openbaar geval in een Historieschryver vinden? het Parlement doemden Norfolk als schuldig aan 't crimen læsæ majestatis of gequetste Majesteit; en zonder 't overleiden van Hendrik, 't welk was 's anderen daags na de condemnatie, ware Norfolk geexecuteert geweest. Indien Zanderus 't voornemen had zich over de voorzienigheid Gods te verwonderen, kon hy dit heyl van den Hertog als een teken der bescherminge Gods aanmerken.

74. Hy bedriegt verder, als hy zegt *dat men in de zitting van 't Parlement* na zijn meining *op den derden November gehouden, Maria van de eer harer geboort berooiden: haar Bastard of onwettig verklaarden; Elizabeth in haar plaats stelde; en de Autoriteit van den Paus vernietigden.* Dit alles was in de voorgaande zitting gedaan. Maar Zanderus heeft niet waard geacht de openbare actien in te zien. *Dezelve.*

75. Als hy verder zegt *dat den Koning van Vrankryk de Afgezanten welke Hendrik hem zont om zich in zijn geest te rechtvaardigen, niet wilde horen.* Is hy zo geloofwaardigh als in zijn dingen. Want ieder weet dat Franciscus den eersten noch achtjaren met Hendrik in een naauwe correspondentie leefde: dat hy verscheidemaal met hem handelde, en met de Vorsten van Duitschland, om in zijn rijk de zelve dingen op te rechten, dat hy een grote neiging had Hendrik in dit alles na te volgen. *p. 84. van de Latijnze Edit en de 110 der overzett.*

76. Hy voegt 'er in die zelve geest by, *dat de Lutherianen een affchrik van de eerlozen en godlozen oorzaak hadden, die de vredebreuk van Hendrik met den Paus had veroorzaakt; die hy nooit wilde goedkeuren, tot dezen einde citeert hy Cochley, een Auteur van die zelve waarde als hy.* De Lutheriaanen doemden Hendriks eerste huwelijk als ongeoorloft, en de dispenzatie van den Paus als van geenderwaarde. Maar ze hadden deze bezonderheid in hun meining, dat Hendrik, geduerende 't leven van Katrina nooit had konnen herhuwelijken. Zy waren ten opzicht van dit twede huwelijk zo ingenomen, dat zy verzochten ontslagen te wezen hun meining te zeggen. En dit geeft te kennen dat zy over dit voorwerp met een eenvoudigheit spraken, die men nauwelijks veel kan pry- *Al deze vergiftige termen zijn in M. Maucroix verzacht door den zimpelen term van condamneren.*

prijzen, aangezien verſcheidene redenen hen aan ſetten tot eenige medebewilliging voor Hendrik, als eerſtelijk, Anna van Boulan had hen onderſteunt. Ten tweden zy waren van de protexie van dezen Vorſt met zich voor hem te verklaren, verzekert. Ten derden zy liepen gevaar hem te vertorenen, met zijn huwelijk niet goed te keuren.

p. 85. van 't orig. en p. 111 van de overzett. 77. En om meer en meer Hendriks handel uit te roepen, zegt Zanderus *dat die welke hem in hun ſchriften verdedigden, de eene met ketteryen waren vervult, en de andere door vreze en geweld als Gardinar en Tonſtal gedrukt* Maar hy heeft een kleyn oordeel, zo hy hier door deze laatſte wil rechtvaardigen. Men zou konnen zeggen, dat ze hen valſche afbeelteniſſen der zaken gemaakt hadden, want het zou hen een zeer hatelijke hoedanigheit gegeven zijn, hen te vertonen als tekenende, als zwerende, als met verſtant en yver de zaken verdedigende, die zy in hun gewiſſen niet geloofden. Wat Gardinar belangt, hy was een menſch om te ſchryven al 't geen zijn meeſter kon behagen. Maar Tonſtal had andere gront-regelen; zijn vroomigheit heeft hem nooit toegelaten een zaak van zulken natuur te doen, om wat reden 't ook was, verder, aangezien Zanderus van de Auteuren ſpreekt welke in Hendriks voor die geſchreven hebbe, waarom noemt hy Longland Biſſchop van Luicolne, en Stokkeſley Biſſchop van Londen niet? waarom vergeet hy Bonner die zich gedienſtelijk en buiten nootzakelijkheit in de party vermengt, met een voorreede voor 't boek van Gardinar te maken; en dat met alle mogelijken naarſtigheid, maar den yver met welke hy in 't vervolg het bloet der Reformateurs uitſtort, heeft 't zelve buiten twyfel Zanderus aangenaam gemaakt, en verdient al 't voorgaande te vergeten.

pag. 86 van 't orig. en p. 113. van de overzett. 78. Zanderus ſpreekt hier na *van vijf andere dezer Martelaren welkers eenigſte misdaad* volgens zijn zeggen *was, dat zy zwarigheit gemaakt hadden den voorrang van Hendrik volgens de ordonnantie te zweren.* Maar toen zy veroordeelt wierden, was'er geen ordonnantie van dezen inhout; en men vorderden in geenderlei wijze zulk een eed. Den eenigſten geautorizeerden eed was die der Succeſſie of erffenis, en die welke de zelve niet wilden doen, konden niet dan tot confiſcatie harer goederen en gevankenis veroordeelt werden. Maar deze gewaande Martelaaren ſmaakten de ſtrengigheid der wet, om dat zy uytdrukkelijk den voorrang van Hendrik ontkent; En tegen dezen voorrang en tegen 't huwelijk van Anna van Boulan geſchreven en geſprooken hadden.

p. 87. van 't orig. en p. 114. der overzett. 79. Hy voegt'er jegens dit voorwerp by; *dat Mylord Kromwel deze twalif Rechters uyt den naam des Konings met de dood dreygden, indien zy deze ſchuldigen niet deden ſtraffen.* Maar al, die Engeland een weinich kent, zal terſtont beſluiten, dat dit een onwaarheid is, nooit zijn zulke dreigementen aan de Rechters gedaan, ten andere zoudenze in dit voorval onnut hebben geweeſt; aangezien de wet zelf hen taſtelijk ſchuldigh veroordeelden, eindelijk de zaken bewezen zijnde, konnen de Rechters zigh niet ontſlaan Vonnis te geven.

80. Ziet hier een nieuwe poging van Zanderus bequaamheid in de konſt der Legenden, *drie Katuizer Munniken* zegt hy *na veertien dagen in de gevangenis gebouden te zijn, met de keteñen om den hals, om de armen, en beenen, in dier voegen dat zy zich niet konden beroeren, wierden, hoewel tot het uitterſte gekomen,*

ſtr-

ter straffe gevoert. Hy maakt vervolgens een treffelijke beschrijving der maniere van hun dood, als of de zelve wreedt en ongehoort was geweest, hy voegt 'er by *dat 't Kromwel berouwd had, dat de dood van eenige Katuizers hem belette hem zijn wreetheit te doen smaken*, dit alles is een verdichtzel van den Auteur, men kenden in Engelant deze gewoonlijke wreedheid in de vierschaar der inquisitie niet, de straf welke deze Katuizers leeden, is de gewonelijcke straffe van gequetste Majesteit, wat behelst de klachte welke Zanderus in de mond van Kromwel leyt, ze is zeer verdacht, want ik bevind door de schriften van dien tijt, dat de Katuizers daar hy van spreekt, noch een jaar na de opsluitinge in hun cellen leefden; zo dat Cromwel zig zelf wel had konnen voldoen, men kant ook door de zaken welke Morus in zijn gevangen is heeft geschreven, oordeelen dat Kromwel ver van vreet te zijn, zeer zacht van aart was, en wat aangaat Hendrik hoewel op de versmadelijke wijse des werelds van twe Katuizers gehandelt, vernoegt zich met hen te doen bestraffen, men ziet dat hy bezwaarlijk de zyde van strengigheid tegen dezen Order name, al wat Zanderus dan zegt dient niet als om zijn Historie te vercieren.

81. Dezen Auteur voegt hier by *dat men den Bisschop van Rochester veroordeelden om dat hy weigerden den Kerkelyken voorrang van Hendrik te erkennen*, maar men drong hem niet om dezelve te erkennen, en indien men hem veroordeelden 't was om dat hy de zelve openbaarlijk ontkenden en betwisten, want men zou hem daar jegens niet moeilijk gevallen hebben, indien hy 't in zijn gemoed had opgesloten gehouden, 't geen hy daar van gevoelden, verder had de wet Verraders van den Staat verklaart, al die den Koning deze hoedanigheid zouden betwisten: want dat van Souverein hooft der Kerke was hier onder begrepen. Fischer wierd dan veroordeelt niet over swarigheid te hebben gemaakt, deze hoedanigheyd te erkennen, maar over de zelve openbaarlijk te hebben betwist. *p. 91. van 't Orig. en p. 119 der overzett.*

82 Hy maakt vervolgens een zeer verfraait afbeeltzel van dezen Prelaat, en prijst hem onder anderen, *met een waarachtige Bisschoplijke en Apostolische liefdadigheid*, maar wat liefdens-spoor was 'er, in 't woeden, met 't welke Fischer de Ketters vervolgden, men gaf hem dan 't zelve lot 't welk hy anderen had deelachtig gemaakt: die men deed hem de wreetheid der wet smaken die hy meenig mensch had doen beproeven. *p. 93. van 't Orig. en p. 122. der overzett.*

83. Zanderus vertoont hier nae, dat hy naukeurig de Legenden gelezen, en de zin daar wel van hen gevat had, ik ontken niet, dat Morus geen groot lof verdient; een diepe wetenschap, en bezondere vromigheid maaken hem toen beminnelijker. Ik zou zelf toestaan dat indien 'er eenige smetten in zijn gedachtenis zijn, zy veel meer een uitwerkzel van zijn religie, als gematichtheid zijn geweest; de bloedige beginselen hebben hem vervoert, om de reformateurs strengiglijk te handelen. Zyn dochter *Roper*, heeft ook zeer deugtzaam geweest; zodanig een Vader waardigh, men heeft de konst van Zanderus niet van doen om een waarachtig afbeeltsel te maken, 't is dan buiten nootzaaklijkheid, dat hy 'er een fabelagtig voortval byvoegt: ziet de woorden *op dezen dag ing heel vroeg, deelden Margarita met volle handen aelmoezen uit? als zy haar gebed deed quam haar te binnen dat haar een laaken ontbrak, om haar vader te begraven, en dat ze al haar geld aan Aalmoezzen had besteed, en dat men vermoedelijk haar niet zou borgen, zy by een Koopman van Lijnwaat ging, en zich geliet*

de hand in de zakte steken, die zy wel wist dat ledig was, om te doen gelooven dat zy 't zelve vergeten had, om crediet onder dit voorwendsel te verzoeken, maar door een wonderdaad vond zy noch min of meer dan de prijs van 't gekogte Lijnwaat in haar zak, dit voorval hangt zo zeer van de geest des wereldts af, dat het onnodig is daar aanmerkingen over te maken.

p. 105. van 't Orig. en 't 138. der overſett. 84. En van 't onderſoek der kloosters ſpreekende zegt Zanderus, *dat men deze zorg aan Lee toebetrouwde, die niet alleen deze ordre bekomen had; en dat dezen man de Kuisheid der Nonnen lang neergeleit had*, maar hy zeght niet van *Leighton*, noch van *London* de voornaamste Commissarissen die Hendrik tot dit onderzoek noemden; want het was *Leighton* die haar Lee deel ingaf, maar aangezien Leighton en London medestanders van den Paus waren, en Lee het met Kranmer hielt docht het Zanderus gevoeglijk te wezen, Lee al deze zake op den hals te ſchuiven. Hy had de ordre ontfangen; en weinig tijd daar na maakte den Koning hem Deeken van York, eindelijk ik heb eenige klagten tegen den Doctor London gezien, waar in men hem beſchuldigt dat hy de religieuſe had willen miſleiden, maar ik heb niet diergelijke, van Lee gevonden, wat 'er af zei, aangezien London de Ketters vervolgden, wil Zanderus hem deze gunst betonen; hy leit deze last 't eenemaal op Lee die niet bezorgt heeft door zo oprechten Auteur als deze begunstight te worden.

p. 105. van 't Orig. en p. 138. der overzett. 85. Wat aangaat de handeling van Vader Forest met de Koninginne Katrina, en de brieven dieze over en weder geſchreven hebbe, aangeſien Zanderus ons niet bericht, door wat 't geval hy hier kennis af gehad heeft, konnen wy 't zelve als een puur verdichtſel aanmerken.

86. Hy zegt van de bevallingen van Anna van Boulan, *dat deze Vorstinne een wanſchapen klomp vlees ter wereldt bracht*, maar voor eerst zy bracht een onvoldrage kind ter wereld, ten tweeden, hier is niet beriſpens waardig in, aangezien de geest van Zanderus, ons in dit voorval niet hatelijks doet ontdekken.

p. 115. van 't Orig. en p. 151. der overſett. 87. De manier op welke hy de ongunst van Anna van Boulan verhaalt is met zo veel haat en drift vermengt, dat men zeer wel ziet, waar hy heen wil, zegt *dat deze Vorstin aan Overſpel en bloedſchand is ſchuldig bevonden*, maar hy brenght geen getuigenis tegen haar voort, als dat men haar tegen ſekere Damen, *Wingfields* genaamt had hooren zeggen, maar zich is onbewust tot hoe ver men deze Dame kan gelooven, en die perzoon die haar deze dingen heeft hooren zeggen, waarlijk, Smeton beleid dat hy de Koninginne beſlapen had; maar het grootste getal menſchen, geloofden dat deze beleidenis afgeparst was, of de beloften hem deze toestemmingen hadden doen geven, 't welk hem nochtans 't leven koste: wat aangaat de Koninginne, en de perzonen die om harent wil leden, zy protesteerden ten einde toe op hun onnozelheid, geender vier mannen met haar veroordeelt, wilde zich door ſchandige weegen verlossen; en verre van haar te beſchuldigen, betuigdenze steets datze haar onnoſel geloofden te zijn, al de bewijzen die men dan tegen haar voortbracht, waren niet, dan het onzeker woord van een gestorven vrouw, de beleidenis van een elendigen Muzikant, een eenige onhebbelijke redenen, welk zy met de Metgezellen van hun ongunst gehad had.

88. Indien wy onzen Auteur geloven, *waren de meeste buitenlanders over hun*

hun ongunst verbleid, en om te bewijzen 't geen hy zegt, verhaalt hy eenige woorden van Kokley aan Morizon, maar deze woorden geven alleen te kennen, dat Kokley een quaad gevoelen van Anna van Boulan gehad heeft verder, en de Duitzers maakten 'er zo grooten ſtaat af, dat hun onderhandeling met Hendrik gelijk met Anna viel. Laat Zanderus dan Kokley zo veel hy wil citeren. 't Is zo oprechten Auteur als hy, en men kan hem zo veel geloof in de handelingen van Duitſland geven, als den ander in 't geen Engeland betreft.

89. Een der misdaden waar meê Zanderus Hendrik beſchuldigt is, *dat hy in toekomende de groetenis der Engelen, 't geloof, de tiengeboden in de vreemde taal verbood.* Aangezien onzen Auteur deze misdaad in 't bezonder uit de kerkelijke ordonnantien van *Kromwel* heeft uitgezocht om te doen zien hoe hatelijk dezelve geweeſt zijn, kan men oordeelen hoe hy andere zaken overwogen heeft. aangezien hy wil, dat dit een roepende zonde was, het volk de eenvoudigſte beginzelen van hem geloof in de gemeine taal te leeren.

90. *Dit gedaan zijnde* voegt hy 'er by, *ſtond men de zes artykelen toe, die men in een boek bracht, en op de autoriteit des Konings publiceerden.* Hier uit blijkt dat Zanderus weinich kennis der zaken van Engelant gehad heeft; of geſlapen, als hy deze zaak beſchreef. Want deze zes Artykelen ver, van den korten tijt nae de Kerkelijke ordonnantie door 't zelve Parlement, en de zelve Kerkelijke Vergadering te zijn gepubliceert, zijn deze ordonnantien niet dan drie jaren daar na in een ander Parlement opgerigt. Verder zijn de zelve noch in een boek gebracht, noch op des Konings autoriteit gepubliceert. Want het Parlement had een ordonnantie gemaakt; en men kan ook geen boek maken, van 't geen niet meer of min in de eerſte editie der ordonnantie; dan vyf-en-twintig regelen bevatten.

91. Zanderus is zeer gebrekkelijk, in de vergelijkinge welke hy maakte met de leere zijner Kerke, en de gepubliceerde meiningen door autoriteit des Konings. Maar zijn gewonelyken aard vergeſelſchapt hem hier buyten twyfel, als hy in de zesden Artykel zyner vergelijkinge zegt, *dat Hendrik het Sacrement of heiliging der ordren wederhielt; en een nieuwe manier tot de Salving der Biſſchoppen voorſchreef*, deze woorden zyn vermoedelijck by deze eerſte gevoegt, om de ordonnantien van de tijd te vernietigen, onderwijlen, de zaak is vals, al de veranderingen welk men ten dezen opzicht deê, was de Biſſchoppen verplichten, aan den Koning de eed van getrouwigheid te doen, dieze te vooren aan den Paus deden, want ik geloof niet, dat dezen eed een gedeelte van de eeremonie der inweijinge geweeſt is. *p. 119. van 't Orig. en p. 158. der overſett.*

92. Zanderus is eindelijk eens van zyn leven bequaam de waarheid te zeggen, hoewel hy dat door een beweegrede vol ontrouw en godloosheid, hy verklaart ons, *dat vijf Provintien voor 't geloove Jezu Chriſti de wapenen aannamen*, en in der daat, dit was onder dit goet voorwentzel dat de oproerige Prieſters het volck driftig maakten. Zanderus bedriegt zich telkens in den tijt want deze Provintien waren oproerigen, drie jaaren voor de afkondiging der zes artykelen. Verder dit was niet om 't geloove Jeſu Chriſti, datze tegen hun Vorſt opſtonden; aangezien 't geloof van Jeſus Chriſtus ons nederigheid, onderwerping en gehoorzaamheid beveelt, dit was om dat Hendrik de dwalingen, dewelke de valſche Leeraren de ſtoutheid hadden het Chriſtelijk geloof te noemen vernietigden. *p. 120. van 't Orig. en p. 160. der overſett.*

93. Hy

93. Hy zegt verder, dat den Koning plechtelijk beloofden, *dat hy de oorzaak van de klachten der oproerige zou doen eindigen*, maar daar is niet onwaarachtiger, Zanderus schijnd voorgenomen te hebben geen een waar woord te spreken, want den Koning zei omstandiglijk en nadrukkelijk tegen de oproerigen dat hy hunnen raad noch instructien in de zaken waar over hy klaagden niet wilde ontfangen. Hy bood hen alleenlijk een Amnestie voor 't gepasseerden aan.

p. 121. van 't Orig. p. 161. van de oversett.

94. Zanderus geeft ons vervolgens *een lijst van twe en dartich perzonen die voor 't geloof sturven.* Maar zy zijn over gequetste majesteit veroordeelt geweest, als zich dadelyk tegen hun zouvereyn verheft hebbende. Waar uit blijkt dat de rebellie of wederspannigheit 't geloof van Zanderus was. Hy stierf ook voor die in dit geloof, hy verging van honger in een bos waar in hy gevlugt was, na een dodelyke poging tegen de regeringe des Konings onderstaan te hebben, hy was toen Nuntius of Pauzelyk gezant.

p. 122. van 't Orig. dit is in de oversett. verzocht op p. 162.

95. Hy zegt *dat Hendrik den Graaf van Kildar, en zyn vyf Oomen dooden*, 't is deze buitensporige uitdrukking, waar af hy zich dient van een rechts vonnis, waar in ses schuldigen over een tastelyke wederspannigheid zijn gestraft. Zanderus heeft zich vermoedelijck verbeelt, dat Hendrik met de byvoegzelen van wreetheid is bevangen geweest, waar aan Bonner zo onderwierpen was; en dat hy zyn eygen handen met 't bloet zijner schuldige bezoedelden. Mylord Herbert heeft volkomentlijk hun Vonnis ontdekt, dit licht uit verscheide Registers getrokken hebbende, hy doet zien dat'er geen voorbedachten wederspannigheit kon voeren dan die van Kildar, en zyn Oomen. Maar om dat ze zonden om bystant van den Paus en Keyzer te verzoeken; en dat Kildar Irlant afhangelyk van den Paus trachten te besitten, onder 't voorwenzel, dat de wederspannigheit van Hendrik tegen den Roomschen Stoel hem 't zelve had doen verliezen, verwaardigt Zanderus de gedachtenisse dezer Martelaaren met zijn geloof.

p. 122. van de Lat. edit en p. 82. van de France oversett.

96. Zanderus die Hendrik nooit niet spaart, zegt *dat de Koninginne Anna Sepmour een zeer moelijke arbeid hebbende, dezen Vorst bevel gaf dat men haar de zijde zou openen; en dat ze onder deze operatie of werking stierf.* Maar dit alles is onwaar, de Koninginne verlossen gelukkelijk, gelijk verscheide brieven van hun Raad, die men naderhant liet drukken, getuigden. Maar ze is overleeden twe dagen na haar verlossing van een ordinaris accident of toeval der vrouwen, in dezen staat.

p. 124 van 't Orig. en p. 164. der oversett.

97. Wy hebben vervolgens in onzen Auteur eenige afbeeldinge der heerlyke standhaftigheid van Polus. Maar aangezien hy 't zelve door geen getuigenis ondersteunt; en dat voor zo veel mijn bewust, geen Auteur hier af meld, merken wy 't zelve aan als een proefstuk, van de welsprekentheid, en inborst van Zanderus.

p. 125. van 't Orig. en pag. 167. der overzett.

98. Hy wilde de werelt wel doen geloven, *dat den Marquis van Exeter, Mylord Montaigu, en de andere de doot smaakten, om dat ze de quade handelingen des Konings niet goet hadden gekeurt, en dat de Gravinne van Sarum 't zelve lot had, alleenlijk om dat ze Moeder van Polus was; aan haar zoon geschreven, en in haar boezem de afbeelding der vijf wonden Jezu Christi geslagen had.* Maar de Marquis van Exeter, schijnt zodanig den handel van Hendrik goet gekeurt te hebben, dat hy in 't proces van Mylord Hussy, en Mylord Darcy tot Groot-Opper-

richter verkozen is. En zo haast men in 't vervolg verstaan had, dat hy en de andere perzonen het met Polus hielden die geheel Europa tegen Hendrik in de wapenen tragten te brengen; dat ze hun meiningen in verscheidene voorvallen, en hun gesteltheid om zich dodelijk te verheffen, zo haast hun een gunstige gelegentheid zou aanbieden in verscheide voorvallen genoegzaam betoont hadden doen blijken, gaf den Koning hen aan de strengigheid der ordonnantie over, 't welk geen onverwachte zaak was. Wat aangaat de Moeder van Polus, hoewel de wyze op welke zy veroordeelt wiert niet kan verrechtvaardicht worden, 't is openbaar dat deze Gravinne haar eigen ongeluk op den hals heeft gehaalt, niet alleen om dat ze heimelijk verstant met haar Zoon hielt, maar om datze bullen van Romen had ontfangen, datze zich tegen de Kerkelyke ordonnantie van Hendrik stelden; datze haar onderzaaten en gevolgen had belet het Nieuwe Testament, en de boeken welke men door bevel van den Koning had doen afkondigen, te lezen. En wat aangaat de afbeeltenis dewelk men onder haar vont, had men reden, hen 't zelve als een misdaad toe te reekenen; aangezien 't het veldwimpel der oproerige was, en dat de wapenen van Engelant aan de andere kant waren.

99. Zanderus zegt in 't vervolg *dat de beelden die ten tijde van Hendrik afgeworpen wierden by 't volk in grote achting waren, uit oorzaak van verscheide wonderdaaden die daar geschiet waren geweest.* Maar al dat in alleen deze verwonderens waardig was, was men aan de grutery van eenige bedriegers of aan de ydelheit van een hoop bygelovige, als wy verhaalt hebben, verschuldigt. En dit bedrog voor 't oog des werelts bloot gestelt zijnde, heeft een Historieschryver de onbeschaamtheid van Zanderus van noden, om te onderstaan deze bedriegelijkheden te vermommen. *p. 119 van 't orig. en p. 171 der overzett.*

100. 't Welk hier volgt is wat bezonders. Men *belaaden* zegt hy *Ses en twingtig karren met de schatten uit de kassen van Sint Thomas van Kantelberg, door luchtig Martelaar, die in de verdediging des geloofs gestorven, en welkers tombe of graf door verscheide wonderdaaden beroemt is.* De andere Historieschryvers betonen zeer tastelijk dat deze gewaanden Martelaar altijt een ontrouw, ondankbaar, en onrustig Priester geweest is; hoedanigheden, welke Zanderus aanmerkt als deugden, en die ook in de zamenstelling zijns geloofs invloeien. Maar dezen Auteur heeft zich te buiten gegaan, in de estimatie die hy van de schatten der kassen van zen Martelaar doet. Want door een figuur, die hen zeer gewoon is, die men een leugen noemt, hervormt hy twe gemene koffers in Ses en twintig Karren. *p. 101 van 't orig. en p. 173 der overzett.*

101. Na gezegt te hebben, *dat de Sententie der excommunicatie of ban tegen Hendrik door Paulus den derden gegeven, in eenige Steeden van Vrankryk, van Vlaanderen, en van Schotland aan geplakt was,* besluit hy hier uit, *dat den Keyzer, den Koning van Vrankryk, en van Schotlant, de zelve voor goet keurden,* en zich nu doet Zanderus den Roomschen Stoel een goeden dienst, aangezien hy aan de nakomelingen een getuigenis geeft, dat drie zouvereinen in den Paus de macht erkent hebben om de Koningen af te zetten. Maar hy had beter gedaan, allen te zeggen, dat de Pauzen dat recht hebben, als zo slechten kenteken dan dit by te brengen. In der daat, wat gevolg, als de bullen in den Staaten van een Vorst geaffigeert of aangeplakt zijn, dien Vorst met den Paus gelyk zou ageren, indien dit een kenteken was zo zou de Koninginne Elizabet die zy in

Kkkk den

den ban deê, met den Paus in een heimelijk verftant geweeft zijn: want de Sententie van dezen ban is binnen Londen aangeplakt. Maar zou een man niet billijker redeneren, indien hy befloot, dat aangezien die zelve Vorften met Hendrik in een goede intelligentie volharden te leven, zy 't Vonnis van den Paus hebben gelaakt.

102 Dezen Auteur zegt hier na, *dat den Koning de Bedelmunniken uit het Klooster weg joeg.* Maar dit is een taftelyke onwaarheit; want ze ftelden 't zelve gewilliglijk in handen des Konings; en hoewel veel Acten dezer refignatien vernietigt waren, waffer noch een getal van hondert over.

p. 134 van't orig. en p. 177 der overzet.

103. Hy zegt vervolgens, *dat in den jare 1539. het Parlement al de Kloosters aan den Koning gaf.* Maar zonder een wet over dit onderwerp te maken, vernoegden zich 't Parlement, de refignatie of overgeving der Kloofters, dewelke aan dezen Vorft gedaan waren of hadden konnen gefchieden te confirmeren of te beveftigen, die hem weder met het recht bekrachtigden, om 't bezit van verfcheide Kloofters te nemen. So dat, de droevige Hiftorien van Zanderus, een wonderlyke verdichten grontflagh hebben.

104. Men kan by na 't formulier der refignatie 't welk hy geeft, ook voor zodanig fchatten, hy zegt *dat men 't zelve van verfcheide Abten en Geestelijke deê tekenen.* Maar men ziet zulks niet in de Acten, dewelke noch in wezen zijn.

p. 135. van't orig. en p. 179 der overzet.

105. Men moet zulks ook gelooven van 't geen hier volgt, *dat men deze Acte aan al de geestelijke broederschappen vertonende, men hun deê geloven dat al de andere Kloosters reets getekent hadden.* In der daad, deze lift, die van eenige vrugt had konnen wezen indien men 't formulier door 't geheel Koningryk op eenen tijt had doen tekenen zou geen groot uitwerkzel in een zaak die drie jaren duurden konnen hebbe beloven.

106. Zanderus vertoont ons de Commiffariffen tot de Munniken zeggende, *dat hoewel hy zich van al hunne Kloosters uit krachte der ordonnantie, van 't Parlement kon meester maaken, hy de zelve liever met hun goede wil begeerde.* Maar hy ftelt hier twe botte misflagen, eerftelijk het meefte deel der Kloofters waaren voor de ordonnantie den Koning gerefigneert, ten tweden deê deze ordonnantie niet dan de refignatien beveftigen, en gaf de Kloofters niet aan den Koning.

107. *De Abten van Glassenbury, van Colchester, en van Reyding* zegt Zanderus *storven Martelaaren om dat ze deze acte niet wilden onderteikenen*, voor eerft men vertoonden hun de zelve nooit, ten tweeden men had toen geen wet die hem verplichten de zelve te tekenen. 't Is dan geenzints om deze weigering geweeft, dat men hun ter dood heeft gedoemt, maar ze hebben om 't geloof van Zanderus geleeden, want ze vielen, als fchuldige aan gequetfte Majefteit onder den wereltlijken arm.

108. De dood van den Abt van Glaffenbury geeft Zanderus verder voet, zijn welfpreekentheid te oeffenen: ziet hier den inhout van 't geen hy ons daar af zegt. *Men dee hem te Londen komen* om hem in te wikkelen de Acte der refignatie te tekenen. *Maar als men zag, dat hy t'eenemaal had voorgenomen niets te doen zont men hem weerom: en hoewel men een boek onder zyn papieren, tegen Hendriks echtscheiding had gevonden, dit boek door de onderzoekers daar geleit waare, men zich vernoegde met hem een bestraffing te doen. Hy verstaande dat den Adel te*

Wels

Wels vergadert was, begeeft hem daar na toe. Maar als hy zyn plaats ging neemen, men hem belasten op een zetel te gaan zitten, en op een beschuldiging tegen hem gedaan te antwoorden. Deze verandering ontroerden hem, hy vraagden wat dit wilde zeggen? Iemant gaf hem tot antwoord dat het nietmendal zou wezen, en datmen alleen om de hoedanigheid, hem ongaarn een vrees wilde aanjagen. Een oogenblik daar na, wiert hy veroordeelt; en men zont hem terstont weder na Glassenbury, weinig denkende zijn doot zo na by te zijn. Als hy dicht by zijn Bisdom was gekomen, bood zich een Priester aan om zijn biegt te horen, en verklaarden hem dat hy niet meer dan een oogenblik te leven had, den Abt verzocht een dag of twe om zich ter doot te bereiden; maar dit was om niet. Men hing hem met zijn Benedictyner gewaad, op de hoogte van een Berg op, die dicht by zijn Abdye was: en vierendeelden hier na zijn lichaam. Dit alles is in eenen dag geschiet geweest.

De Historie die wy wederleggen is te Romen uitgegeven, onder de regering van den Paus Sixtus den vijfden, die vermaak en geneugt in zulke uitwerkzelen had. En zekerlijk, deze exempelen, zijn over al gewoonelijk, daar 't leven van een onderdaan aan 't welgevallen van een Vorst is. Maar Zanderus is van de waarheit afgeweidert, met Engelant een zaak van zulk een hoedanigheid aan te wryven, daar geheel Christenrijk niet onkundig is. Dat de onderzaaten in een ongeschonde vryheid leven; en de regtsvorderingh voornamentlijk als'er 't leven van een mensch meê gemengt is, geregelt en gerechtelyk zijn. Onzen Auteur neemt hier dan geen waarschijnlijkheid in acht, als hy tegen de wet, gewoontens, en zeden van 't Lant ageert 't welk hy tot zijn tonneel verkozen had. Maar aangezien de wetten van Engelant niet toelieten zodanige geweldenaryen te plegen, isser zulks niet in 't proces van Whiting geweest. De rechters welke hem schuldig verklaarden, waren perzonen van gezag en vromigheid. Verder, als hy stierf, beleed hy zijn misdaden, en verzocht God en den Koning om vergevinge.

109. Zanderus verduistert vervolgens de gedachtenis van Kromwel, hy vertoont de zelve met de afschuwelijkste verwen, hy verhaalt zulke wanschape en ongegronde zaken, hoewel wy dezelve op geen betoonlijke wyze konnen weêrleggen. Hy beschuldigt hem onder andere *den Koning geraden te hebben, een wet te maken om de beschuldigde hoewel niet tegenwoordig en ongehoort te veroordelen.* Maar voegt hy'er by *dezen Minister is den eerste geweest in de strengigheit te smaaken.* Voor eerst, daar is nooit zulk een wet in Engelant geweest; hoewel waar is, dat het Parlement hier in als met een onbepaalde magt bekragtigt, veel perzoonen ongehoord veroordeelden, verder, geen Vierschaar kon dit exempel volgen. Ten tweden, Kromwel is ook zo weinig den eerste geweest, die deze wet heeft doen sterven. Want een jaar voor zijn Vonnis hadden de Gravinne van Sarum, met noch veel andere perzoonen dit zelve lot, alleenlijk, men executeerden de zelve niet dan een jaar na Kromwel.

p. 145 van 't orig en p. 199 der overzett.

110. De redenen, dewelke onzen Auteur van de Weerzin van Hendrik den VIII. voor Anna van Kleves geeft doen zien hoe groot zijn onweetenheid geweest is. Want ieder weet dat Hendrik een afkeer van deze Princesse had, van dien ogenblik als hy haar zag, en zijn huwelijk niet voltrok, met een woort ik zal op deze zaak niet staan: maar indien men 't geen ik uit de openbaare Acten heb getrokken wil inzien, men zal oordeelen dat Zanderus op

p. 145 van 't orig en p. 198. der overzett.

geen fundament heeft geschreven; en zelfs de openbaare handelingen niet kenden.

p. 146. van 't Orig. p. 193. der overzett.

111. Ziet hier noch een fijnder droomen, *Hendrik zegt hy aan den Keizer belooft hebbende dat hy van 't verbont van Smalcalde zou afstaan, Kromwel met de Vorsten een vals verbont, uit de naam van zen meester tekende, den Keizer hier af berichtzijn klagten aan Hendrik dee; en hem een afschrift der vredenhandel zont, den Koning 't zelve niet voor goet keurde; en zei, dat Kromwel buiten zijn last getekent had; het welk daar na zen ondergang van dezen Staadsdienaar geweest is*, 't geen ik hier jegens te zeggen heb, is dat men niets diergelijke noch in de rechtvordering van Kromwel noch in de brieven welke hy gedurende zijn gevangenis aan den Koning geschreeven heeft, vint. Want alhoewel hy in de zelve zen gunst verzoekt, en verscheide voorname beschuldinge beantwoord, raakt hy niets om deze aangetrokke valscheid aan, eindelijk ik vind geen vermoedelijkheit, hy een meester als de zijnen, hebbende zo gevaarlijken zaak heeft darren bestaan, ook zou den Keizer dit schrift niet konnen in handen gehad hebben, gedurende Hendriks leven; want men zou zich niet konnen verbeelden hoe hy 't zelve zou konnen behouden hebben, of het moest geweest zijn tentijde, als den Hertog van Saxen gevangen wiert, 't welk niet geschiet is, als na Hendriks overleiden.

p. 148. van 't Orig. en p. 197. der overzett.

112. Volgens onzen Auteur *dee Hendrik zich van Anna van van Kleves scheidden na Kromwel zou geexecuteert zyn.* Maar de Kerkelijke vergadering had zyn huwelijk acht dagen voor deze rechtspleging vernietigt, 't parlement zelf, welkers zittinge voor dooden van dezen gunstgenoot waren geeindigt, had 't vonnis der geestelijke bekragtigt.

113. Zanderus zegt verder *dat den Koning aan Anna Kleves dee zeggen dat hy zich van haar wilde scheiden, en dat hy haar na de strenigheid kon handelen, niet, dan om haar kettery was, dat hy nochtans uit overweginge van haar, of der Princen van Duitsland haar toestont een eerlyk voorwentzel te zoeken tot de verbreking van hun huwelijck, dat zy zich des anderendaags na den Raad begaf* * *en aldaar bekenden datze reets met een ander getrouwt was, toenze met den Koning trouwde, dat 't Parlement dit huwelijk vernietigden: en Hendrik agt dagen hier na Katarina Howard trouwden.*

* Hy wil zeggen of 't Parlement of den Raad.

Daar zyn niet meer als ses botte misslagen in deze korte regelen, voor eerst Hendrik zont niemant na de Princes; en hy heeft ook geenig antwoord van haar gehad, als toen 't vonnis hunner echtscheidinge gegeven was, ten tweden, men ziet door een brief, welke de perzonen, die hy toen zond, van Richemond geschreven hebben, dat zonder hen bedreigingen te doen, zy zich alleen informeerden van 't geen voorgevallen was; en zy voldaan scheen. Ten darden zy is gedurende 't proces uit Richemond niet gegaan: zy deê dan geen verklaring in den Raad. Ten vierden, ze zei niet datze aan een ander was getrouwt geweest; zy verklaarden alleenlijk, datze aan den Prins van Lotteringen, in haar jonge jeugt, was bewilligt geweest, ten vijfden 't parlement verbrak dit huwelyk niet, het deê niet dan 't vonnis der kerkelijke vergadering confirmeren. Ten sesden de Koning trouwden Katrina Howard niet dan den aghtsten van Oostmaand; en de echtscheiding was byna een maand te vooren uitgesproken.

p. 149. van 't Orig. en pag. 198. van de overzett.

114. Dezen Auteur zegt *dat Hendrik zijn huwelijk met Anna van Kleves, geduu-*

geduurende een onderhandeling van zeven Maanden voltrokken heeft, maar voor eerst, daar is tusschen de vieringen des huwelyks, en echtscheiding niet meer dan zes maanden geweest: zy sliepen dien tijdt gedurende zeer weinig by een. Eindelijk men gaf zeer tastelijke kentekenen, dat haar huwelijk niet is volvoert geweest.

115. Hy zegt *dat Hendrik den Bisschop van Winchester en den Ridder Knevet na de Rijksvergadering zont. hen last gevende te trachten, hem met den Paus door bemiddeling des Keizers te verzoenen, dat de wroeginge zijns gemoeds hem dit voornemen inboezemden: dat de zaak echter zonder uitwerking was, aangezien Hendrik noch zyn misslagen bekennen, noch penitentie of boete, noch wedergevinge der Kerkelijke goederen wilde doen*, maar dit is ook wel een verciering zyner historie, als een afbeelding van Zanderus geest, den Koning was steets zo onwrikbaar over dezen artijkel, dat de Medestanders der Pauzen hun gezag niet behielden, als met zich onder dezen Monarch te bukken; 't welk ze op een yverige wijze deeden, verder, als Knevet bericht wierdt dat zyn Medgezel met den Afgezant des Paus aan de Ryksvergadering handelden, deê dezen Bisschop den Italiaanen die dezen heimelijken handel had ontdekt, hoewel onnozel in de gevangenis zetten, en maakten alom bekent dat dit een laster was, welk men verspreidden om hem te vernietigen, waarlijk, indien hy bevel tot deze onderhandeling had gehad, hy zou zo verlegen over deze beschuldiging niet geweest zyn. *p. 151 van 't Orig. en p. 200. der overzett.*

116. Wy hebben hier noch een bezondere list van onzen Auteur, hy maakt een groote omstandigheid, *over dat Hendrik den tytel van Iers Koning nam, hoewel de Koningen van Engeland Ierland niet dan van de mildheid der Pauzen hielden*, en in der daat 't is geen wonder, aangezien Zanderus 't veldwimpel der oproerige in 't Rijk moest dragen, en 't recht, welk Hendrik in 't zelve kon hebben met yver poogt twijfelachtig te maaken, echter, hy bekent dat de Koningen van Engeland den tijd van vier hondert jaaren Heeren van Ierland geweest zijn. En indien dit langdurig bezit geen genoegzaam tytel is; indien de prescriptie na verloop van zo veel jaaren plaats had, mogen alle Zouvereinen of Opperheerschers wel voor hun rechten vrezen. Verder, hoe zullen wy Zanderus met zich zelf over-een-stemmen, eerstelijk hy zegt dat 't een Paus is geweest, die Ierland aan Hendrik den tweeden gaf, en staat onderwylen toe, dat den Vorst voor deze gifte eenigh deel in 't zelve genomen had, waarlijk, Hendrik had even zo veel recht Ierland te nemen, als den Paus om 't zelve hem te geven, eindelijk, dat Hendrik den tweeden 't geschenk van den Paus heeft ontfangen, beledight gantsch zyn recht niet: want de zaken op den grondslag van een algemeene dwaling afgeparst of ontfangen, behouden geen kracht, zo haast de dwaling teenemaal is ontdekt, indien dan, in bygelovige tyden de gifte van een Paus, de rechten des wettigen bezitters bevorderden, heeft men zich niet te verwonderen, dat de Vorsten hebben ontfangen 't geen de Pauzen hen gegeven hebbe, maar jegenwoordig zou men reeden van groote verwondering hebben, indien men een Vorst zach, die staat van zoodanig een gifte maakte na den misslag van al de wereldt bekent is. *p. 153. van 't Orig. en p. 203. der overzett.*

117. Zanderus spaart ook zo weinig de Koninginne Elizabet, onder de tytel *van bescherming des Geloofs*, als Hendrik den agsten onder die des Ko- *p. 162. van 't Orig. en p. 207. der overzett.*

 nings

nings van Ierland. Hy doet vervolgens een wrede beſchryvinge der afknevelingen, met welke de laatſte jaaren van dezen Vorſt zijn gedrukt geweeſt. Waar jegens wy ons vernoegen te zeggen, dat Hendrik den agtſten in verſcheide opzigten niet zeer verſchoonlijk is. Maar onder de handelingen welke Zanderus by brengt, bevint zich een getale, welkers waarſchijnlijkheid, niet dan op een blote beveſtinge van onzen Auteur gegront zijn. Oordeelt hoe gewigtig zijn getuigenis is. Hy beſchrijft vervolgens de rampen met welke Godt den Hertog van Norfolk en al de andere Auteuren der eerſte echtſcheidinge van handelingen van Hendrik den agtſten, drukte. Hy aanmerkt hun ongunſt, als een vloek des Hemels, over de daaden van dezen Vorſt en zijn Staadtsbedienden. Maar behalven dat deze aanmerking te geweldig is, heeft Zanderus vergeten te ſpreken, van de grote huizen, die zich onder dezen Koning hebben verheven, en welke zig tot nog toe in ſtaat gehouden hebben. Van dezen rang waren de *Zegmours* (waar uit de Hertogen van Zommerzet geſproten zijn) *de Paulets* (waar uit den Markgraaf van *Wintgeſter* is voortgekomen) de *Rouſſels*, de *Wriotheſlyhes*, de *Herbert*, de *Riches*, en de *Kromwels*, ſtammen der Graven van *Bedfort*, en *Zouthampton*, van *Pembroek*, van *Eſſex*, en van *Ardglaſſ*. van dezen rang zijn nog de *Browns*, de *Petres*, de *Pagets*, de *Norths*, en de *Montagus*, in 't welke geſproten zijn, den Markgraaf van *Montaigu*, neffens de vier Baroenen Mylord *Petre*, Mylord *Paget*, Mylord *North*, en Mylord *Montaigu*. 't Is reets hondert en vijftig Jaren dat deze huizen gebloeid hebben; en indien men 'er een uitzondert, die ten opzicht van mannelijke ſpruiten is uitgebluſt; zijn ze alle rijk, en magtig tot op huiden toe. Ook zijn de Dogters van dit huis met andere doorluchtige huizen vermaagſchapt. De aanmerking van Zanderus is dan vals, en zijn gevolg qualijk getrokken.

p. 164. van 't orig. en p. 216 der overſett.

118. Dezen Auteur geeft hier na een nieuwe pinceelſtreek aan de afbeelding van Hendrik den agtſten; *Zo haaſt hy vernam dat zijn kragten af nam, en heeft hy nog eens gedagt zig met de Roomſche Kerk te verzoenen, een zyner Biſſchoppen, aan welke hy de voorſtelling dee, gave hem niet als een antwoord vol vleyingen. Maar Gardinar raden hem, 't Parlement te vergaderen, hier byvoegende, dat tot bevrediging zijn's gemoeds, hy God belofte moeſt doen, om deze verzoening te volbrengen, en dat in zo een uiterſte, God zich met de wil vernoegden, als men niet anders doen kon.* Maar vervolgt den Auteur *de hovelingen, duchtende dat men hen de Kerkelijke goederen zou doen wedergeven, indien Engeland weer onder de gehoorzaamheid der Pauzen quam, rieden hem dit voornemen af.* Na deze beſchryving, beſluit Zanderus *dat Hendrik zonden tegen den Heiligen Geeſt begaan had, met tegen zijn gewiſſe te handelen.* Aangezien 't een Hiſtorieſchryver, en geen Godsgeleerde is die ik tegenwoordig wederleg, zal ik mijn niet moeyen met deze definitie of verklaring der zonden tegen den Heiligen Geeſt te onderzoeken, hoewel de zelve ons doet zien dat hy zo bequaam in de Godsgeleertheid als Hiſtorie was. Maar om te tonen dat dit een valsheid is, neem ik eerſt in agt, dat Zanderus geen bewijs geeft van 't geen hy hier zeyt, ten tweden, dat Gardinar diergelijke onder de regering van Maria niet verhaalt. En ieder ziet ondertuſſchen, dat dit voorval voordeelig genoeg voor den Roomſchen Stoel was, en tot verſchoning der believinge van Gardinar voor zijn meeſter bedient had. 't Parlement was toen vergadert,

dert, en 't is de doot des Konings geweest, welk dit Parlement verpligten, te scheiden, en ver van zodanig een voorstel te doen, vernietigden den Koning de voornaamste verwagtinge der Pausgezinde, die op 't gezag des Hertogs van Norfolk gegrond waren, dewelke dezen Vorst deê veroordeelen, zynde den verwagter van zijn doot, laat ons eyndelijk in acht neemen, dat volgens Zanderus zelfs, deze redenen tussen Gardinar en den Koning gehouden is; na de ongunst van dezen Hertog, en de doot zijn's Soons, tussen welke, en de dood des Konings, niet dan negen dagen passeerden. Maar den Bisschop van Winchester was reets langen tijt voor de dood zijn's meesters in ongunst geraakt.

119. Hy voegt'er een andere quaadaardige streek by. *Dezen Vorst* zegt hy *om te betuigen, hy steets geen vyand des deugts geweest had, stigten 't Gasthuis der Kerke Jesu Christi in de Stad Londen. En dit was de eenigste wedergeving der goederen welk hy dee, die hy van de Kloosters en Kerken gerooft had.* Indien verscheide plaatzen reets niet hadden doen zien, dat dezen Auteur zo veel beschaamtheid, als gebrek van oprechtigheid heeft, wy zouden hier een proefstuk konnen geven. Ik tragt Hendrik den VIII. in deze zaak niet te rechtvaardigen, ik dryf niet dat hy hier in gedaan heeft 't geen hy had moeten doen. Maar 't is een overmaat van onbeschaamtheit, zaken geheel Engeland bekent, te ontkennen. Dezen Vorst richten vier Bisdommen op: hy bouwden, en renten de Kapittelen in veertien Bisdommen, te weten, *Kantelberg*; *Winschester*, *Durham*, *Hely*, *Norvich*, *Rochester*, *Worcester*, *Karlisle*, *Westmunster*, *Chester*, *Oxford*, *Glocester*, *Peterbourg*, en *Bristol*. Hy stichten verscheide lage Scholen te Burton, te Kantelberg, te Worchester, en Konventry, en meer andere. 't Is ook aan zijn mildheid dat de Academie van Kambrige 't Collegium Trinitatis, of 't Kollegie der Drieeenigheit een der schoonste fundatien des werelts. Eyndelijk, hy liet een hooftzom, om 't Oxford, en 't Kambrige de Professoren in de Griekze, en Hebreeuwsche spraken, in de Rechten, in de Medicynen, en de Godsgeleerdheid te onderhouden. Wat zal men na dit alles van onzen Auteur zeggen, welke zegt dat 't Gasthuis der Kerk van Jezus Christus de eenige wedergifte geweest is, welke Hendrik den VIII. gedaan heeft. *p. 166 van 't orig. en p. 218 der overzett.*

120. d'Afbeelding welk Zanderus van dezen Vorst maakt, is van de zelfde waarde als 't overige zijner Historie. Den drift, den haat, en bespottelijkheit zijn d'er by overmaten. Hy heeft onder andere gezegt, dat Hendrik steets de Bisdommen aan bequame perzonen gaf. En dat hy ten dezen opzichte, niet van gewoonte veranderde, als toen hy 't Aartsbisdom van Kantelberg aan Krammer gaf. Maar Krammer was veel wyzer, als eenig Prelaat, welke voor hem de zelve Stoel bezeten heeft, Gardinar was in een grote achting, en ondertusschen, indien perzonen van een goed oordeel, dat 't geen Krammer over de Sacrementen geschreven heeft, met dat 't geen de andere over deze stoffe hebben nagelaaten vergelijken, zy zullen een groote ongelijkheit der kennisse en vastigheid zien. *p. 166 van 't orig. en p. 219. der overzett.*

121. Zanderus verhaalt verder, *dat den Koning de naderinge des doods gevoelende, een Kelk met witte wijn verzogt, en tot een zijner vrienden zey 't is alles verloren, dat hy vervolgens de geest gaf meenigmaal de namen der Munniken herhalende*, zie deze omstandigheit is niet alleen weynig waarheid, maar ze is zelfs volkomentlijk *p. 170 van 't orig. en p. 224. der overzett.*

vals,

vals. Men kan in onze Historie zien, op wat wijze Hendrik gestorven is.

p. 171 van 't Orig. en p. 226. der overfett.

122. Eindelijk Zanderus wil *dat 't testament van dezen Vorst, in 't welken hy de successie regelden, ordonneerden dat men zyn Zoon in den Roomschen Godtsdienst zou optrekken, verdonkert is; en dat men een ander in de plaats had voortgebracht, volgens welke het Koninglijke huis van Schotland uit de Successie gesloten wierd, en Eduard in Kettery opgetrokken*, maar nooit heeft men van zo een bedrog hooren spreeken, en onder de dispuiten, welke onder de Koninginne Elisabet jegens de successie zyn voorgevallen, spraken de Medestanders der Schotten hier niet een eenig woord af, want een ieder ziet, dat 't dispuit zou uitgeweest hebben, indien Hendriks laatste Testament vals was geweest, al dat men tegen dit laatste Testament zei, was, dat den Koning 't zelve niet getekent had; en geen order om zyn cachet dier onder te zetten gegeven, maar nooit heeft men hooren zeggen, dat 'er een ander testament was.

Dit zyn de misslagen, en vervalschingen, die ik goet gevonden heb, in Zanderus t'aanmerken, om te doen zien, dat zen Historie op geen Autoriteit steunt, noch zijn getuigenis van geen gewigt is, aangezien hy gelijkelijk, in de publijke handelingen, in de Wet, en in de Registers onwetende is geweest, dat hy aan de andere kant, met grote onbeschaamtheid de botste leugenen, en selste lasteringen beschrijft, ik heb al de misslagen zijner tijdtrekeningen niet aangeroert: om dat hy byna niets met ordre zegt. 'k Heb zelfs verscheide zaaken welke hy zonder eenigh bewijs, en buiten waarschijnlijkheid verhaalt, voorbygegaan, maar ik heb dit gedaan, of uit oorzaak dat ik geen blijkelijke tegenstrydende bewyzen hebbende, niet anders kon doen als de zelve te ontkennen, of uit oorzaak dat ik zyn geheel boek wel had mogen uitschryven, indien ik 't zelve over al had willen volgen, 't is hoe het zy, ik beloof my, dat mijn aanmerkinge zullen genoeg doen, om 't geloof van een Historieschrijver om te werpen, die niet als te veel de wereld bedroogen heeft, en indien de zelve bequaam zyn een gedeelte der vooroordeelen, welke men tegen Hendrik den achtsten zou mogen bevat hebben, te vereydelen, hoop ik dat 't zelve ook zo met de voooroordeelen zal zijn, met welke men ten opsicht van 't geene onder Eduard den sesden, onder Maria, en Elizabet voorgevallen is, zou mogen ingenomen wezen, welkers Historie binnen korten tijt aan den dag komen, zoo men moeitens zouden wel besteed zijn, indien ik 'er dit voordeel af trok, dat de wereldt zich uit de misleidinge liet brengen; indienze van 't vooroordeel af stont, waar in Zanderus haar zo tegen de reformatie in 't gemeen, als tegen de beginzelen in 't bezonder geleit heeft, de waarheid is dat dezen Auteur, en veel meer andere na hem, zo hatelijken afbeelding dezer berigte verandering gemaakt hebben, dat men dezelve in verscheide plaatzen met verschrikkinge beschout.

En waarlijk, den aanslag was zo heilig in zich zelfs; men had zoo groote reeden om de zelve te maken; men bestierde dezelve met zo groten zorge, om ligtigheid, en bescheidenheid, dat die de zelve willen uitschelden, 't zelve niet, dan door wege van vooroordeel konnen doen, anderzints, indien liefden van oprechtigheid, en goet oordeel, de oorspronkelijkheden ondervorschen, zy zullen lichtelyk bevinden, aan welke zeide de waarheid zich laat

zat bevinden; en voor wie der twe partyen, de eerste kerk zich verklaaren, maar de Vyanden van dit groote werk hebben geagt zig aan een onderzoek, voor haar zoo ongunstig bloot te stellen, ze hebben gedagt, 't veel veiliger te zyn, de beginzelen en Auteuren door licht begrypelijke en gemeene lasteringen uit te schelden, ze hebben zich ingebeelt, dat de volkeren in der voegen voorkomen, hier door veel lichter, dan door kragt van reeden tegen de reformatie zou aangedaan worden.

Aangezien de Kerk van Engeland door Groote Mannen verrechtvaardigt is, 't welk op een volkomener en oprechter wezen in de werken van den geleerden M. Stillingfleet gedaan is, welkers schriften by alle geleerde lieden altijt in groote agting zullen zijn; heb ik gedagt dat de eerste tyden dezer herstellinge van de religie, dezelve kerk, hoewel 't werk van minder diepzinnigheyt is, niet t'eenemaal ondienstig zal wezen, ik heb my dan hier ingewikkkelt, gelovende 't zelve met myn kleyn bezeffen overeenkomende te wezen; en hier aan is 't dat ik de rust, en 't talent, 't welk Godt myn heeft believen te geven te kost geleit heb, zo die welke mijn historie zullen lezen, alleenlijk van hun dwaaling der zaaken, in welke zy zich verbysteren, op den rechten wegh geleid worden, zo heb ik de vrugt, welk ik my van mijn arbeid voorgestelt had.

't Is geenzints van den Vader der leugenen, dat de Goddelijke waarheden hulpe ontleenen moeten, een religie, op onwaarheid gegrond, en bedrog verheven, kan zich door de zelve middelen, die hen de geboorte gegeven heeft, staande houden. 't Boek van Zanderus kan wel dienstig zyn aan een Kerk welke zich tot deze tijd toe uitgebreit heeft, dan door valschheden, en openbare bedrieglijkheden, door de giften van Konstantinus de Groot, door een lichaam van decreten, door eindeloze wonderdaden en gesichten, welke verscheide eeuwen behouden hebben, waar af de onredelijkste beter gemeinschap zich beginnen te schamen, de Reformatie is een werk des lichts geweest, men had geen schaduwen van doen, om haar luister op te helderen, en indien men haar lofschrift wil maken, is 't genoeg haar Historie te beschrijven. In dit zelf, behoeft men geen konst; men heeft hier niet als een weinig verstant toe van noden, om de stoffen te verzamelen, en een naaukeurige vroomigheid, om alle zaken in hun hoedanigheid, en volgens hen ordre te beschrijven.

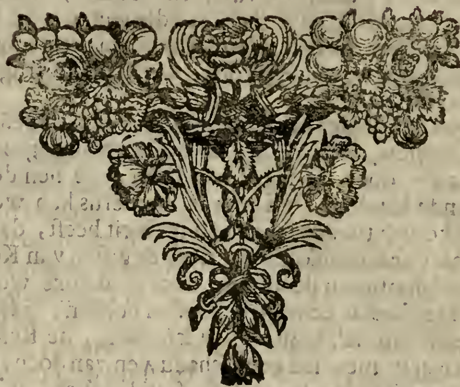
't Eerste deel dezer historie dan aan den dag gekomen zijnde, bereid ik myn om de tweden te geven, en ook zeggen de beste, men zal der drie uitgangen der tijden in hebben, in de eene, de herstellers van 't ware Christendom tot een volkome reformatie werkende, de andere, vertoont ons een droevig panneel, dit grof gebouw in zyn verwoestinge nedergestort; en zen werklieden onder den zelven val overdekt, en men bevint nochtans dat de tijdelijke vlammen dit goddelijk ligt veel meer te verstrooyen, als 't zelve t'eenemaal uit te bluffen, de laatste uitgang des tijts, zal onze kerk vertonen uit zen eige asse herboren wordende.

Ik hoop verder, dat de nauwkeurige en yverige perzonen, voor dit groot werk, my zullen voorzien met 't geen ze hebben, 't welk zou konnen die-

 nen

nen om 't zelve te eindigen, of volmaakter te maken, en deze gedachten verplicht met 't ootmoedig verzoek 't welk ik reets in mijn voorreden gedaan heb te eindigen, en zo iemant ſtukken heeft, mijn voorwerp betreffende, hy wil de goetheid hebben myn daar deel in te geven: de hulpe welke men my hier in zal gegeven hebben, zullen mijn vinden een man bereid zijner kentenis te betuigen.

E I N D E.

BLAD-WYZER
Op de HISTORIE der
REFORMATIE
In ENGELAND.

EERSTE DEEL.

A.

 bleef;

door

E.

met

F.

 voor-

ven

H.

I.

Ialoers

Krom-

Koning

P.

R

R.

S

T.

Vragen

W.

Z.

Ver-

VERZAMING
Van
GEDENK-SCHRIFTEN
En
ORIGINELE PAPIEREN;

Nevens andere INSTRUMENTEN, ziende op de voorgaande HISTORIE.

I.

Verhaal van den Kardinaal Adriaan zijn eed van getrouwheid aan Hendrik de VII. Koning van Engeland: noopende het Bisdom van Bath en Wells.

HEnrik Koning, &c. aan den eerwaardigen Vader in *Christus*, den Heer *Sylvester*, Bisschop van *Wigom*: en aan den eerwaardigen Heer *Robbert Sherborn*, Deeken van S^t^. *Paulus* zijn Kerke tot *Londen*, onze gezanten by 't *Roomsche* Hof, en M^r^. *Hugo Jowng*, Hoofdleeraar der godgeleertheid, groetenis.

Nademaal dat alle Aardtsbisschoppen en Bisschoppen van dit ons wydberoemd Koningrijk, (welkers alle beroepingen en verhoogingen tot die zelve opperste bedieningen uit een zeker Koninglijk en zonderling voorrecht, en van wegen Stadts recht en een aaloude gewoonte, tot noch toe in dit ons Koningrijk geduurig en ongeschonden onderhouden, ons toebehooren) gehouden en verplicht zijn om van stonden aan, na dat zy onze Apostolische Bullen bekomen zullen hebben, afstand te doen van hare promotie, daar toe van Ons gevordert zijnde; en dat voor Ons en in onse tegenwoordigheid, by aldien dat zy in ons Koningrijk noch mochten zijn, of anders te zullen moeten verschijnen voor onze gecommitteerden daar toe genoegzaam voorzien en wettelijk bescheiden, zo zy elders mochten komen te vertoeven;

toeven; gehouden, zeg ik, en verplicht zijn om de zelve bediening, in het openbaar, uitdrukkelijk, ja, geheel en al af te ſtaan niet alleen, en in onze handen over te leveren met alle woorden, byvoegſelen en ſententien, in onze Apoſtoliſche Bullen vervat en beſchreven, welke nu tegenwoordig of eenigſins in het toekomende nadeelig of ſchadelijk mochten zijn voor Ons en de Koningen van *Engeland*, onze wettelijke Nazaaten, voor onze Kroon of Rijk, voor de rechten, coſtumen of eer-titulen van dat zelve ons Koningrijk; en dienvolgens haar zelven ons geheel en al t'onderwerpen, en in onze goede gratie en genade te ſtellen; maar ook daarenboven om aan ons te doen en te bewyzen den eed van getrouwheid en eerbiedigheid aan de Heilige Euangelien Godts, met de zelve in alle eerbiedigheid ligchaamlijker wyze aan te raken, en daar op de handen te leggen. En nademaal dat wy (om de voortreffelijke verdienſten en uitſtekende deugden, waar mede wy den zeer eerwaardige Vader in *Chriſtus*, den Heer *Adriaan*, oudſte *Kardinaal*, vereert met de benaaminge van *St. Chryſogonus*, rijklijk begaaft zien; mitſgaders ook om des zelven *Kardinaals* langduurige en getrouwe gedienſtigheid aan ons gedaan en bewezen) beroepen en gepromoveert hebben tot het bewind van de Kerken van *Bath* en *Wells*, in een geſmolten: dewelke, alzo hy by 't *Roomſche Hof* zijn rezidentie geduurig is houdende, zodanig een renuntiatie en eed voor Ons in eigen perſoon niet en kan doen, noch afleggen: hierom is het dat wy, Ons op uwe getrouwheid en voorzichtige omſichtigheid geheel en al verlatende, aan U L. (of aan drie of twe perſoonen onder u, waar van wy willen dat de voornoemde Biſſchop *Wigom* eene zy) gegeven en gegont hebben, gelijkerwys als wy mits dezen geven en gonnen volkomen macht, en autoriteit, in onzer ſtede en uit onze Naam, om in uwe handen zodanig een renuntiatie en eed (met de hand op Godts H. Euangelium te leggen: volgens het Formulier en den waarachtigen inhoud, van woord tot woord hier onder beſchreven) van den zelven zeer eerwaardigen Heer *Kardinaal* t'ontfangen, af te vorderen, en te zien dat het effectuelijk nagekomen worde; en van den zelfden Kardinaal af te vorderen om zodanige renuntiatie en eed, als gy hem zult laten doen en preſteren, met zijn eigen hand onderteekend, te verzegelen en te verzeekeren; en te zien dat het alzo effectuelijk volbracht worde: verzoekende ook met eenen dat'er brieven en openbaare inſtrumenten over een zodanige renuntiatie en eed geſchiede, en dat een beamptſchryver of openbaare bondſchryvers, (een of meer) de zelve inſtrumenten op maaken; daarenboven zal men de getuigen die daar dan tegenwoordig zullen zijn, bidden en verzoeken om getuigenis der waarheid te willen dragen; mitſgaders ook om te maken dat den eed of de zelve inſtrumenten (welke op een zodanige wyze gedaan moeten werden, verklaarende hoe zich eigentlijk de zaake toegedragen heeft; behelzende den inhoud van de renuntiatie en eed,) ons toegeſonden en ter hand beſteld worden; en om in 't algemein alle dingen en ieder in het byzonder, die in het voornoemde en in ieder ſtuk van het voornoemde noodig zullen zijn, zodanig te handhaven, te beſchikken en uit te voeren, na dat de gevoeglijkheid of hoedanigheid der zaake zal vereiſchen; en eindlijk alles zo doen en verrichten als of wy zelve en in eigen perſoon aldaar tegenwoordig waren, ſchoon of het zodanige zaken waren die een ſpeciaalder bevel in haar eigen aart mochten komen te vereiſchen. Den inhoud nu van de renuntiatie volgt, en is zodanig: Ik *Adrianus*, door Godts ontferminge draagende den eer-naam van Biſſchop van *St. Chryſogonus*, Kardinaal en Biſſchop van *Bath* en *Welles* doe hier uit-

uitdrukkelijk opdracht inde tegenwoordigheid van UL.eerwaardige Vader Bisschop van *Wigorn*, voor den Heer *Robbert Shurborn*, Deken van *St. Paulus* Kerk tot Londen, en voor *Hugo Jowng*, Opperleermeester in de godgeleerdheid, en de gecommitteerden van den allerdoorluchtigsten en hoogwaardigsten Prins, den Heer *Henrik*, door Godts genade Koning van *Engeland* en *Vrankrijk*, Heer van *Yerland*, de zevende van dien naam, mijn Opperheer, (hier toe volmachtige en wettelijke afgezanten;) en ik verklaare met deze mijne schriften, bekrachtigt met mijne eigen hand en zegel, in het bywezen van de beamptschryvers en ondergeschrevene getuigen, dat ik afstand doe van alle woorden, tusschenredenen en sententien, welke in d'Apostolische Bullen, (nopende het Bisdom van *Bath* en *Welles* my overgedaan, en opgedraagen,) begrepen en beschreven zijn; welke voor den voornoemden doorluchtigsten *Koning*, myn Opperheer, en zijn Erfgenamen en Successeurs, de *Koningen* van *Engeland* wettelijk van hem geprocreert of geteeld voor de Kroon en het Koningrijk, of voor de rechten van zijn Majesteit, of eindlijk voor de costumen en voorrechten van het zelve Koningrijk nu, of in het toekomende nadeelig mochten zijn. En voor zo veel het zelven aangaat, onderwerp ik my ten vollen, en stelle my geheel en al in de gratie van zijn Koninglijke Hoogheid; in alle demoedigheid zijn Majesteit smeekende, dat hy zig gewaardige my te gonnen d'inkomsten van het gemelde Bisdom van *Bath* en *Welles*, het welke ik erkenne in de handen alleen van zijn Majesteit, als mijn Opperheer, te rusten, om daar van, na zijn welgevallen, te disponeren. Den inhoud van den eed volgt, en luid op deze wyze: En ik de zelfde *Adriaan*, Kardinaal voornoemd, sweere by dit H. Boek *Godts* daar ik mijn hand op legge, dat ik van dezen dag af en in het toekomende, zo lang als mijn natuurlijk leven duurt, getrouw zal zijn en my in oprechtigheid verbinden, en mijne getrouwheid in mijne verbintenis zuiver en eenvoudig zal na komen, en ter goeder trouw mijne gedienstigheid, na mijn uiterste vermogen, doen blyken en bewyzen aan den doorluchtigsten Prins *Henrik*, de zevende van dien naam, door Godts genade Koning van *Engeland* en *Vrankrijk*, Heer van *Yerland*, mijn Opperheer, en aan zijn Erfgenaamen, de Koningen van *Engeland*, wettelijk uit zijne lenden gesproten en af komstig, tegens allerlei perzonen van wat staat, stand, qualiteit of conditie dat ze zouden mogen zijn: ik en zal ook niets iets doen, of trachten by der hand te nemen, noch toe staan dat ondernomen werde het gene in eenigerlei maniere strekken mocht tot onheil, ongemak, of nadeel van den zelfden doorluchtigsten Koning of van zijne meermaalsgemelde Erfgenaamen, rechten, vryheden, voorrechten, eer-tytulen, kostumen van zyn doorluchtig Koningrijk: maar in het tegendeel, al wat ik nu tegenwoordig wete of in het toekomende zal komen te wete oneerlijk, schadelijk, en nadeelig te zijn voor zijn Hoogloflijke Majesteit en het Koningrijk; of strydig tegens de eere der zelver, of van zijn voornoemde Erfgenaamen, dat ik het zelve met alle macht niet alleen zal zoeken te weeren en tegen te gaan, maar ik zal ook met alle mogelijke vlyt fulks te kennen geven en openbaaren, of maken dat het kennelijk en openbaar worde aan den zelven allerdoorluchtigstenKoning, niettegenstaande en onaangezien alle gonste, vreeze, belofte of eed aan hoedanigen persoon of persoonen gedaan, ofte van wat staat, stand, qualiteit of bediening de zelve geweest zijn, het welke voor dezen door my is gedaan of daar ik my voor in gesteld hebbe, of dat hier namaals te doen of voor in te stellen staat. Daarenboven zal ik ook alle mijne krachten inspannen

om zijn Majesteits eere voor te staan en te bewaren; insgelijks ook de Parlementen en andere raadslagen van zijn Koninglijke Hoogheid, zo wanneer ik in zijn Koningrijk gekomen zal zijn, vlytig waar nemen; de raadtsbesluiten die zijn Koninglijke Majesteit of door zijn eigen persoon, of door brieven, of door eenige van zijn zendbooden aan my mocht bekend maaken, zal ik aan geen mensch openbaaren noch ontdekken, dan alleen aan de geene aan wien hy my zelfs sulks belast heeft te doen: en by aldien dat zijn Majesteit over iets dat te doen staat mijn raad mocht komen te verzoeken, zo zal ik hem daar in getrouwlijk ten dienst staan; en het gene my goet dunken zal allermeest tot zijn eere, en tot heil en welstand van zijn Rijk te zullen dienen, zal ik, na mijn oordeel en beste kennis, openhertig aan hem verklaaren en openbaaren; en zo zijn Koninklijke Majesteit my het zelve mocht bevelen te doen, dan zal ik het na mijn uiterste vermogen in 't werk stellen, en uitvoeren. Daarenboven alle zijn Majesteits zaaken en affairen my aan bevolen of die my in het toekomende mochten aanbevolen worden om by het *Roomsche Hof* waar te nemen, te verhandelen en te verzoeken, daar in zal ik ter goeder trouw gaan, en de zelve te degen en met alle vlyt en gezwindheid waar nemen, verhandelen, en verzoeken. Ik zal ook ten uitersten my bevlytigen, alle moeyte aanwenden en zorge draagen dat ik, van wegen de zelve zaaken en affairen des Rijks, de *Bullen* en andere *Apostolische* brieven die bondig en krachtig zijn, en in behoorlijke forme van recht in gestelt, verwerven en bekomen mag, (zonder bedrog, listigheid of eenige indirecte streken te gebruiken:) voor zo veel in mijn macht en vermogen is; en ik zal met eenen ook de zelve *Bullen* en *brieven*, op een zodanige wyze vervaardigt, met ten eersten, en na eisch der zaake, aan zijn doorluchtigste Majesteit over zenden, of bezorgen en maken dat ze door andere overgezonden en in eigen handen overgelevert worden. Eindlijk en ten laatsten zal ik alle behoorlijke gedienstigheid en eerbiedige onderdaanigheid getrouwlijk bewyzen en volvoeren voor d'inkomsten van het voornoemde Bisdom, die ik erkenne te rusten onder de macht van zijn Koninglijke Hoogheid, als van mijn Opperheer. Alzo helpe my God en deze H. Euangelien Godes. *Westmunster op den 13. van de Wynmaand.*

Door den Koning zelfs.

Een Brief van Paus Julius, geschreven aan den Aardtsbisschop van Warham, waar in hy aan Henrik de VIII. Koning van Engeland, den gulden Roos vereert.

II.

Paus Julius Secundus aan den eerwaardigen Broeder Willem, Aardtsbisschop van Kantelberg.

Registrum Warhami, Fol. 26.

EErwaardige broeder groetenis en een Apostolische zegen. Alzo wy oordeelen dat onze zeer geliefde zoon in Christus, Henrik, de hoog-achtbaare Koning van En-

Engeland, wien wy een zonderling en ongemeene liefde toedragen, nu met den aanvang zijner regeringe met een zeker voortreffelijk Apostolisch geschenk behoorde vereert te worden, zenden wy derhalven nu aan hem de gulden Roos, gedompelt in het H. Olysel en besprengt met welrieken Muskus, en, na de wyze der Roomsche Pausen, met onze eigen handen gezegend: begerende van u broederschap dat ze hem, onder de solemnele ceremonien der Misse die gy doen zult volgens den inhoud van het teikenschrift daar aan gebonden, behandigd werden met onzen zegen nevens die van d'Apostolische Stoel. *Gegeeven in Romen by S. Pieter, onder den Ring des Visschers, op den 5. April* M. D. X. *in het 7. jaar van ons Pausdom.*

SIGISMUNDUS.

Hoe zich de Ceremonien, daar het Teiken-schrift op ziet, in het overleveren van de Roos hebben toegedraagen, heeft men niet de pyne waart geacht om in het Register te stellen.

III.

Uitschryving om een Kerklijke Vergadering aan te leggen.

Tonst. Regist. Fol. 33.

De Koning &c. Aan den zeer eerwaardigen Vader in Christus, Aardtsbisschop van Kantelberg, d'aanzienlijkste in bediening van geheel Engeland, en afgezant van d'Apostolische Stoel, groetenis. Wy, om zekere gewichtige en hoogdringende zaaken, die de voorstant en behoudenis van d'Engelsche Kerk mitsgaders de Vrede, gerustheid, het algemeine best, en de beschherminge van ons Koningrijk en des zelfs Onderdaanen aangaan, al smekende beveelende U. L. in getrouwheid en uit liefde waar door gylieden aan Ons verbonden zijt; dat gylieden deze vooragezondene letteren wel ingezien en overwogen hebbende, alle generaale en particuliere Bisschoppen van u landschap, mitsgaders d'Opzienders en Opperhoofden der Hoofdkerken, d'Abten, Priooren en andere uitverkorene, 't zy uitgezonderd of niet uitgezonderd, als ook Ouderlingen, Capittelen en Collegien, mitsgaders de geestlijkheid van yder Parochykerk in het zelfde Landschap by een doet vergaderen en voor U. L. verschynen in S. Paulus Kerk tot Londen, of elders na dat het best voegen zal, en dat op een spoedige en behoorlijke wyze, om te handelen, over een te komen en met den anderen een besluit te maken zo van de zaaken U. L. toegezonden als van andere, die U L. dan en aldaar ter plaatze duidelijker voorgedragen zullen worden; en zulks niet na te laaten voor zo veel als gylieden Ons, den staat van ons Koningrijk, mitsgaders d'eere en welstant van de voornoemde Kerk lief hebt. Ik zelve &c. daar van getuigenis gevende, *by Westmunster 6. February in het* 14. *jaar onzer Regering.*

Warham in zijn schrift over d'uitvoeringe van deze dagvaardiginge stelt den 20. *van April den dag hunner byeenkomste geweest te zijn.*

I V.

Warhams dagvaard-schrift over een zeker Kerklyke zaak.

Registet Fitz-William.

Willem door Godes toelaatinge Aardts-bisschop van Kantelberg, d' aanzienlijkste in geestelijke bedieningen van geheel Engeland of Hoofdstadts-Bisschop, en afgezant van d' Apostolische Stoel, aan onzen eerwaardigen Mede-broeder den Heer Richard, door Godts genade Bisschop van Londen, groetenis en Broederlijke liefde in den Heere.

Alzo onlangs de Kerke van Engeland, die ten tyde van onze Voor-zaaten over veelerlei en voortreffelijke vryheden en voorrechten haar plag te verheugen: nu onlangs van sommige boosaardige Menschen ontrustigd en verstoort is geweest, dewelke al wat door onze Voorouders op een H. en godvruchtige manier tot rust en Vrede der voornoemde Kerke in en vast gesteld is geweest of boosaardiglijk of verkeerdelijk duiden, en byna het onderste boven keeren: of de geene die in Kerkelijke bedieningen zijn kwaalijk bejegenende en versmaadende, de voornoemde Kerk als onder de voet vertreeden hebben: zo hebben wy dan, (om die van alle vorder onheil en elende, of totale ondergang en verwoestinge (dat God verhoede) te bevryen, het welke de Kerk van Engeland nu een tyd lang van verscheiden Persoonen, die God, zo 't schijnt niet vooroogen hebbende, noch de Moeder de H. Keik ontziende, heeft moeten lyden, en, na het zich toedraagt, in het toekomende noch meer uit te staan zal hebben, zo men zulks by tydts niet en zoekt voor te komen,) om aan onzer zyde niet breukvallig te zijn, maar om in het tegendeel alle behoorlijke en noodzaaklijke middelen in 't werk te stellen, de Bisschoppen en Geestlijkheid van onze Provincie van Kantelberg tot dien einde by een willen doen vergaderen: beveelende en belasten overzulks u broederschap, om haar in het algemein en ook ieder een in het byzonder, die tot onze Provintie behooren en gehouden zijn, om ons de behulpzaame hand te bieden, als daar zijn die onze plaats in onze absentie bekleeden, en opzienders van de vakante Parochykerken zijn, of in eenige andere bediening, te dachvaarden of van stonden aan te doen verschynen: en door haar ook de Dekens en Priooren der Catholijke Kerken en alle onderhoorige karspels, de Bisschoppen, Abten en Priooren onder haar eenige vergaderingen houdende, mitsgaders alle die in zekere kerkelijke bediening zijn, en daar nevens de Geestlijkheid van ieder karspel die onder deze onze gemelde Provincie sorteren, dat, zeg ik, alle deze voornoemde Persoonen, of andere van haarent wegen daar toe gedeputeerd en bekwaam, niettegenstaande eenige wettelijke verhindering, voor Ons verschynen of voor de geene die van onzent wegen daar toe gecommitteerd zijn en onze plaats bekleeden, ingeval het mocht gebeuren (dat daar verre van daan zy) dat wy zelfs verhinderd wierden om op die precyze tyd aldaar te zijn, te weeten in de Hoofdkerk van *S. Paulus tot Londen*, op Saturdag den 26. van *Januarius &c.*

Gegeeven op onze Heerlijkheid van Lambeth, op den eersten dag van November, in het Jaar onzes Heeren M. D. I X. en in het sesde van onze bediening.

V. De

V.

De Voorreden of inleidinge tot de Acte van subsidie-penningen, die de Geestelijkheid toegestaan en ingewilligd heeft.

Anno Dom. M. D. XXIII. Regist. Cuthberti Tonstall. Fol. 40.

ALzo onze zeer aanzienlijke en zeer Machtige Heer, Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des geloofs en Heer van Yerland, immer en altoos is geweest een zeer stantvastige Schuts-Heer en manhaftige voorstander der Kerke, en ook aan de zelve groote diensten heeft beweezen; en dat nu deze voorleden Jaaren ten tyde van Paus Julius de twede van die naam hoogloflijker gedachtenis, een jammerlijke scheuringe die in de Roomsche Kerk was ontstaan, genezen en geheelt heeft: en ook naderhand de zelve kerk tegens het gewelt en de macht der Franschen (dewelke doenmaals Italien en de Stad Romen onder haar dienstbaarheid zochten te brengen:) met een zeer machtig Heyr-leger en door een oorlog boven alle andere verre d' allerkostelijkste gelukkiglyk heeft beschermt en beveiligt: ja, die daarenboven in deze laatste daagen de Ketteryen der Luthersche tegens de Sacramenten der Kerke en des zelfs stant op een gantsch uitzinnige wyze uitvarende, door een zeer geleerd en nooit genoeg volprezen boekskens wederstaan en de nek gebroken heeft: ja, die zo wel met den degen als met de penne de Vyanden der Kerke met een zeer dapper en onvertsaagt gemoed ter aarde neder geworpen en verslaagen heeft; door welke Manhaftige daaden en hoogwaardige verdiensten hy by de Naakomelingen een onsterflijke eere ingeleid heeft, en zodanig een lof en dank door zijn onvergelijklijke goetheid behaalt en aan de Kerke verdiend, hoedanig geen sterflijk Mensch na behoren en verdiensten kan uitdonderen; doch God almachtig zal hem hier na daar voor rijklijk loonen en bekroonen. En als nu de zelve onze Heer Koning en Manhaftigste Schuts-Heer en beschermer, van den Koning van Vrankrijk, (die d'inwoonderen van dit Koningrijk te water en te lande tegens het ingegaan verbont en belofte van haar vry gelei te zullen geeven, geduurig en onophoudelijk wierd aangetast, de Schotten tegens dit Koningrijk ophitste, en met hun groote gagien te belooven, daar toe huurde: en daarenboven noch den Hartog van Albanien aan dreef om den Koning van Schotland, de Neef van onzen Koning van zijn Zusters wegen, te dempen en onder de voet te helpen, en veel andere diergelijke hoon en spijt zijn Koninglijke Majesteit van Engeland, zijne Vrienden en Onderdaanen dagelijks meer en meer aan doende:) aangeprikkeld, getergt en genootzaakt wierd om het swaard in de vuist te nemen en den oorlog t' aanvaarden, en alzo zijn Rijk en Onderdaanen zo tegens de Fransen als Schotten, gelijk zulks een onverwinnelijken Vorst en Koning toekomt te doen, met alle macht te beschermen: alzo het niet en voegt de Vrede langer t' onderhouden of die langer te gemoet te zien, daar de Koning van Vrankrijk, den Paus, die hem ten besten raad en geern zag dat hy vrede wilde maken, geen gehoor wil geven: volk wervende en een oorlog toestellende, die lichtelijk ettelijke jaaren duuren zal. Om deze en diergelijke redenen meer zo is het dan niet meer als billik en behoorlijk, dat, gelijk als onze Heer Koning vry meer moeite als andere Koningen zijne Voorzaaten, en ook swaarder onkosten, heeft gehad,

tot voorstand, heil en eere van de Kerk gedaan, hy dan ook om d'aanstaande lasten der oorlogen by der hand genomen om de Kerk en het gantsche Koningrijk dies te beter te konnen beschermen, zodanig hulpe en onderstand van de Kerk geniete, hoedanig nooit voor dezen eenige Koningen is toegestaan geweest, noch, lichtelijk, ooit in het toekomende eenige van zijne Nazaaten diergelijks toegestaan zal worden, ten ware om zulke ongemeene weldaadigheden en verdiensten, en in zo een hoogdringende nood van oorlog. Om nu zijn Koninglijke Majesteit klaar te doen zien dat de voorverhaalde weldaaden aan geen ondankbare menschen is besteed en hy dies te meer aangemoedigt mogt worden om de Kerk en de geestelijkheid van Engeland alle dagen meer en meer te koesteren en te beschermen; en op dat hy de rechten, vryheden en voorrechten die aan de Kerke van Engeland zijn vergond zelfs onderhoude, en make dat ze van anderen onderhouden worden, en ook om aan onzer zyde te toonen, als te voren verhaalt, dat wy de zelve met d'allergrootste dankbaarheid erkennen: zo is dan dat wy (Bisschoppen en de geestelijkheid der Provincie van *Kantelberg* in deze H. Provintiaale *Synode* of Opperkerken-raad van Bisschoppen en geestelijke persoonen daar onder sorterende, in de Cathedraale of hoofdkerk van St. *Paulus* tot Londen op den 20. dag van gras-maand in 't jaar onzes Heeren eenduizend vyf honderd en drie-en-twintig aangevangen zijnde en gecontinueert hebbende tot op den 14. dag van den Oegstmaand en dat geduurig alle dagen:) vergaderd zijnde, vastgesteld en besllooten hebben om aan den doorluchtigsten Heer Koning een geduurige en zeer machtige beschermer des geloofs en der Kerke, onderstant te doen en subsidie-penningen te gonnen: welke onze weldaadigheid Wy in alle ootmoedigheid bidden en smeeken dat hy gelieve in dank aan te neemen, openhertig protesterende dat Wy niet en begeeren dat dit ons tegenwoordig toestaan van subsidie-penningen (welke wy geeven uit een zonderlinge en persoonele gulhertige eerbiedigheid aan zijn Koninglijke Majesteit, als een nieuw, te voren ongewoon en zonder voorbeeld geschenk) in 't minste mag dienen tot prejudicie der kerke van *Engeland*, of van onze successeurs, noch ook dat deze zonderling voorval tot een exemplaare navolginge getrokken worde: by aldien dat wy vermoeden hadden dat andere dit tegenwoordig konsenteeren tot een baaken voor haar mochten trekken om d' eene tyd of d' ander diergelijke consenten af te vorderen, voorwaar wy zouden daar toe niet willen verstaan, maar zulks geheel en al afslaan; nademaal dat Wy onder zekere manieren, formulieren, conditien, exceptien, provisioneel, en met zekere protestatie boven en onder geschreven, en niet anders noch op een ander wyse subsidie-penningen geeven en toestaan; te weten dat de subsidie-penningen bedragen de helft van de waardie aller vruchten, revenuen of inkomsten, besittingen van een jaar, van alle Bisdommen, Hoofdkerken, Hoge Schoolen, Ampten of bedieningen, Gasthuisen, Kloosters van *Abten*, *Priooren* en van andere Godtshuysen; als mede van alle beneficien en geestlijke besittingen van landen, &c.

VI. Bisschop

VI.

Bisschop Tonstals licentie of verlofgeeving aan Sir Thomas Môre, Cancelier van Engeland, om de Boeken van Ketters te mogen leezen.

Regist. Tonst. Fol. 133.

CUthbertus, door Godes toelaatinge, Bisschop van *Londen* aan den zeer vermaarden en voortreffelijken Man, den Heer *Thomas Môre*, Mijn zeer geliefden Broeder en Vriend, groetenis in den Heere en zegen.

Nademaal dat onlangs, na dat Godts Kerkë overal in *Duitschland* van de Ketters is geplaagd geweest, zijn haar toegevallen zekere zoonen der ongerechtigheid, dewelke met alle vlyt gezocht hebben d'oude en verdoemde Kettery van *Wiklif* en *Luther*, voor d' opgekweekte in de Kettery van *Wiklif*, in onze Moedertaal over te zetten met alle haare zeer verdorvene werken, en dat met groote meenigten gedrukt en in 't licht gegeeven, en hier in *Engeland* over te voeren; welk land, voorwaar, zy met gantsch verderflijke leeringen ten hoogsten trachtten te bevlekken en te besmetten: heeft men over zulks grootelijks te vreesen dat de Catholijke waarheid in haar geheel gevaar zal loopen, ten waare dat vroome en geleerde mannen de boosaardigheid der voornoemde luyden dapper te keer gaan, en haar daar tegens aan stellen; het welke op geen andere wyse beter en gevoeglijker kan geschieden dan dat, op een Catholijke maniere van spreken, de waarheid deze uitzinnige leeringen nevens de hare daar by gevoegd dapper bestrydende en de nek brekende, aan den dag komen: waar uit ontstaan sal dat selfs onkundige in de H. schriften (die nieuwe ketterse boeken in de hand nemende, welke met eenen ook zelfs de Catholijken wederleggen) of de waarheid van zelfs zullen konnen merken, of van andere die kloeker van verstand zijn, te degen gewaarschouwt en onderwesen mogen werden. En nademaal dat gy, wydberoemde broeder, in onze Moeder-taal als ook in de Latijnsche, u, als een zeker *Demosthenes* of welsprekende Orateur kunt draagen, en in alle voorvallende disputen en twist-zaaken rakende het stuk van Religie, een zeer dapper voorvechter plach te zijn, zult gy derhalven uwe ledige uuren, zo gy slechts uwe besigheden eenige kunt ontsteelen, niet beter konnen aanleggen noch bestelden, dan dat gy in onze Engelsche taal eenige stukken in 't licht geeft, welke aan d' eenvoudige en slechte luyden de looze streeken en arglistige boosaardigheid der ketters ontdekken en aan den dag mogen brengen, en haar beter wapenen tegens zo godloose ondermyners der Kerke. Hier van hebt gy een zeer voortreflijk voorbeeld om na te volgen, aan onzen doorluchtigsten Heer en Koning *Henrik* de VIII. dewelke *Luther*, die de Sacramenten der Kerke met alle macht zocht onder de voet te helpen, niet geschroomt en heeft daar over aan te tasten, en de Sacramenten te verdedigen; waar over hy een onsterflijke naam en faam by alle nakomelingen verkregen, en ook verdiend heeft. En op dat gy, na de wyze der Volkeren, *Andabatæ* genoemd, (die in het vechten hare oogen toe deeden) met zulke spookgeesten niet en soude worstelen; niet wetende tegens wiens gy zelfs ten stryde gaat, zend ik u daarom in onse taal het dwaas geklap van die uitzinnige menschen, en

B met

met eenen ook eenige boeken van *Luther*, waar uit deze monstreuse opinien gebroeid zijn. Zo wanneer gy nu deselve eenmaal of twe doorbladerd zult hebben, zult gy haast konnen verstaan en gewaar worden in wat voor schuilhoeken deze krombuigende slangen haar verbergen, en door welke kromme wegen zy, betrapt zijnde, zoeken t'ontsnappen: want daar is vry veel aan gelegen dat men om d' overhand te bekomen, der vyanden raadslagen weet, en t'eenemaal bewust is wat zy in den schild voeren, of waar zy heen willen: nademaal dat gy gantsch verlooren moeyte zult doen, zo gy u daar na schikt om te wederleggen de gevoelens, die zy zeggen zullen by haar geen plaats te grypen. Wel aan dan, wilt dit H. werk kloekmoedig by der hand nemen, om niet alleen Godes Kerke daar door een dienst te doen, maar ook om voor u zelven hier op aarde een onsterflijke naam en een eeuwige heerlijkheid in den Hemel te bekomen. Op dat gy nu dit meugt doen en om Godts Kerke door uw voorspraak een bolwerk slaan, bidden en smeken wy u in den Heere; en tot dien einde deelen wy u mede zodanige boeken om te behouden, en geven u macht en verlof om de zelve te mogen leesen. *Gegeeven op den sevenden dag van Lentemaand in 't Jaar* 1527; *en in het sesde onzer Consacratie oft inwyinge.*

V I I.

De Paus zijn Bulle van dispensatie aan den Koning van Engeland, om te mogen trouwen met de Koninginne Catharina.

Cotton Libr. Vitell. B. 21.

JUlius Bisschop en Dienaar van Godts Dienaaren, aan onzen beminden zoon in Christus *Henrik*, zoon van *Henrik*, de doorluchtigste Koning van *Engeland*. Aan den zoon, en aan de beminde in *Christus* Dochter *Catharina*, Dochter van de wydberoemde Koning *Ferdinandus*, onsen zoon in *Christus*; en aan *Elizabet* onsen zeer geliefde Dochter in *Christus*, Catholijkse Dochter van de oninginne van *Spanjen* en *Sicilien*, groetenis en Apostolische zegen. d'Uitstekende autoriteit van de *Paus* van *Romen*, hem van boven verleent, gebruikt de macht, na dat hy, de hoedanigheid van de Persoonen, zaaken en tyden overwogen hebbende, het zelve ziet in den Heere heilsaam en dienstig te zijn. Den inhoud der versoek-bede van uwent wegen ons onlangs opgeoffert, behelsde, dat nademaal andersins gy Dochter *Catharina*, en de doenmaals in de wereld noch leevende *Arthur*, de eerstgeborene van *Henrik*, doorluchtigste Koning van *Engeland* en onse in Christus zeer geliefde zoon, (om den band en het verbond van vrede en vriendschap t'onderhouden tusschen onsen zeer geliefde zoon in *Christo*, *Ferdinandus* en onsen in Christo zeer beminde Dochter *Elizabet*, Catholijken van *Spanjen* en *Sicilien*, en de voorverhaalde Koningen en Koninginne van *Engeland*) tegenwoordig wettelijk by monde een huwlijk ingegaan, en het zelve misschien, door een vleeschlijke vermenging voltrokken zult hebben, alsoo de Heer *Arthur*, zonder kind uit zodanig een huwlijk voort te teelen, is komen te sterven; dewyl gy dan, (gelijkerwys als in dat versoek-schrift daar op voort volgt tot desen einde op dat zodanig een band

band van vrede en vriendschap tusschen de voorgemelde Koningen en Koninginne langer stand mocht grypen :) tusschen UL. by monde wettelijk tegenwoordig een huwlijk aan te gaan begeerig zijt, hebt gy derhalven aan ons doen versoeken dat wy van wegen het voorverhaalde u zo waardig wilden kennen om te voorsien met de genade van een gevoeglijke dispensatie, en d' *Apostolische* goedertierenheid laten toekomen: wy dan, (de welke onder alle geloovige van *Christus*, voornaamlijk, onder Catholijke Koningen en Prinsen, met grooter ernst wenschen en verlangen om te sien dat de lieflijke en zeer wenschlijke vrede en eendracht mag bloeyen: soo is 't over sulks dat wy U.L. beyden ook hooft voor hooft van alle vonnissen van excommunicatie, suspensie, en van alle Kerkelijke censuren en straffen (van rechts wegen of van eenig mensch, om wat occasie en oorsaak dat se ook zijn gestreken en uitgesproken, zo gy in eenige daar van, op wat wyse dat het ook zy, ingewikkelt zijt, om alleenlijk d'uitvoeringe van dese tegenwoordige schriften te bekomen,) na den inhoud hier van absolveren of vry kennen, en (oordeelende dat zy ook met u, vry gekend zullen worden die tot zodanige smeek-schriften genegen zijn) op dat, niet tegenstaande het beletsel van zodanige naa-maagschap uit het voorverhaalde voortkomende, en alle obstaculen van insettingen en Apostolische ordinantien &c. gy het huwlijk by monde wettelijk op staande voet met den anderen moogt in gaan, en in het zelve, na dat het voltrokken zal zijn geweest, (schoon dat gy, misschien al te voren in het openbaar of in het verborgen het huwlijk gesloten, en door een vleeschlijke vermenging vast gemaakt en voltrokken hebt,) vry en onbelemmert blyven; wy dan, zeg ik, uit een Apostolische authoriteit en na den inhoud hier van dispenseren van de gave der speciale genade, en, volgens de zelve authoriteit, absolveren wy UL. en yder van u, (so gylieden als gesegt, een een huwlijks-contract mocht hebben gemaakt) van sodanige uitspoorigheid en vonnis van excommunicatie die gy daar over moogt begaan of verbeurd hebben; verklaarende de kindere uit zodanig een huwlijk, 't sy voltrokken of dat het noch te voltrekken staat, geteeld, lichtlijk, of die noch geteeld sullen worden, voor wettelijk; doch met dese voorwaarde dat gy (Dochter *Katharina*) niet geschonden sijt geweest: alsoo wy willen, soo gylieden soodanig huwlijk naderhand met malkanderen hebt gemaakt, dat dan de Biegtvader, wien gylieden yder hooft voor hooft na uw welgevallen verkiesen moogt, een heilsaame penitentie UL. daar over belaste en oplegge, die gy gehouden sult sijn om te voldoen. Laat dan geen mensch altoos dit blad van onse absolutie, dispensatie en wille schenden noch breken, of uit een vermetene stoutigheid daar tegens aan gaan; want so iemand sulks sal derven sig onderwinden, die sy vry versekert dat hy de toorn en verbolgentheid van den almachtigen Godt en van de Zalige Apostelen *Petrus* en *Paulus* op sijn hals sal haalen.

Gegeven in Romen, in 't Jaar van onzes Heeren Jezu Christi menschwerdinge 1503. *den sevenden van Louwmaand, en in het eerste Jaar van ons Pausdom.*

VIII.

Des Konings protestatie tegens het trouwen.

Cotton Libr. Vitell. B. 2.

IN de Naame des Heeren, *Amen.* Voor u, eerwaardige Vader en Heer in *Christus*, Heer *Richard*, Bisschop van *Winchester*, door de genade van Godt en d'Apostolische Stoel, ik Henrik Prins van Walles, Hartog van *Cornwall*, en Graaf van *Chester*, segge, verhaale en stelle met dese schriften voor, dat, hoewel ik in mijn minder Jaaren en naauwlijks volwassen zijnde met de doorluchtigste Princesse *Catharina*, Dochter van den Koning van *Spanjen*, een huwlijks-contract ingegaan heb, het welke wel ingegaan, edoch ten opsicht van mijne minderjaarigheid vruchteloos, onvolmaakt en van geener kracht is. Dies niet te min also de jaaren mijner jongelingschap nu zijn aankomende, so is dat het contract zelfs door een stilswygende toestemminge, onderlinge bywooninge en van wegen het geven en ontfangen van Bruidts-stukken en Juweelen, of op eenige andere maniere gerechtig verklaart zijnde, misschien geoordeeld zal konnen worden, en ook so schynen in alle waarschijnlijkheid, bondig en krachtig te zijn; over sulks so is het dat ik *Henrik*, voornoemde Prins van *Walles*, mijn mondige jaaren nu by na bereikt hebbende, protestere rond uit verklaare dat ik niet gesind en ben dat zelfde voorgewend Huwlijks-contract, (wat ik ook mocht gesegt hebben of te seggen heb, gedaan heb of noch doen mocht,) in eenigerlei wyse voor goet, bondig en krachtig te keuren; maar nu tegenwoordig, (niet door geweld, list, noch smeeken daar toe bewogen, maar van selfs en vrywillig, in geenerlei wyse daar toe gedwongen,) herroep ik het selve, en ben van een ander gevoelen; en ik wil, en ben ook geheel en al van voorneemen om van dat selfde gepretendeerd Huwlijks-contract, (op wat wyse en manier ik met recht beter, bondiger en krachtiger sulks sal konnen doen of verrichten) t'eenmaal afstand te doen, en rond uit het selve niet en wil inwilligen; gelijkerwijs als ik mits desen het selve herroepe, en niet inwillige. Ik protesteer ook dat ik (om niets't welk van of door my gesegt, gedaan, bedreven is geweest, of uit mijn naam door iemand anders, op wat wyze of door wien het ook hier namaals gedaan, bedreven mocht worden of uitgevoert,) wil, of gesint ben om het meermaals gemelde Huwlijks-contract met de Princes *Catharina* aan te gaan, of haar voor mijn Bruidt of Gemaalin aan te nemen: waar van ik wil, verzoeke, bidde en smeeke dat gy getuigenis wilt draagen.

Door my

HENRIK,

Prins van Walles.

Dese bovengeschrevene protestatie is door den seer doorluchtigen Heer en Prins gelesen en gedaan geweest in het bywesen van den eerwaardigen Vader en Heer in

Christus, Heer *Richard* door Godts toelatinge Bisschop van *Winchester*, sittende voor het Vyerschaar: en heeft my ondergeschrevene Notaris, dewelke doenmaals daar tegenwoordig was, in desen aangenomen tot een Scriba van zijn acten, en in de tegenwoordigheid van d'ondergeschrevene getuigen, in het Jaar 1505. in de achtste indictie van het Pausdom van onse allerheiligste Vader en Heer in Christus, *Julius*, door Gods voorzienigheid de twede Paus van die Naam, in het twede jaar en op den 27. dag van de Weymaand; op welken dag de seer doorluchtige Heer Prins, doenmaals de jaaren zijner Jongelingschap by na bereikt hadde, volgens zijn eigen verklaring toen, alhier ter plaatse in een zeker beneden zaal, onder het Koninglijk Paleis van *Richmond*, gelegen ten Westen van het zelfde Paleis. Van alle welke en bysondere zaaken de voornoemde allerdoorluchtigste Prins my Notaris instantelijk versocht en op my begeert heeft het voorgemelde instrument te maaken; en dat de ondergenomineerde getuigen daar getuigenis van wilde geven.

Tot waarheid en getuigenis waar van in het geheel en van ieder gepasseerde in het bysonder d'ondergeschrevene getuigen, op het versoek van de meergemelde allerdoorluchtigste Prins, hare Naamen en eigen hand-schrift hier onder gesteld hebben. Dat dit sodanig is gelegen als boven verhaalt, getuige ik *Joannes Raad*, met mijn eigen hand en zegel.

Giles Daubney, Graaf van Somerset.

Thomas Rowthale.

Nicholas West.

Henry Marny.

I X.

Kardinaal Wolseys eerste Brief aan Sir Gregori Cassali over het stuk van Echtscheiding. Genomen uit het Origineel.

Cotton. Libr. Vitell. B. 9.

HEer *Gregorius*, na mijn voorgaande zeer hertelijke recommandatie, zy U. E. kennelijk dat ik, sedert u laatste afscheid van my in 't korte daar na aan U. E. geschreven heb, dat U. E. om eenige redenen van zeer groot belang, het geene, nopende de zaak van zijn majesteit, in zekere Commissien ons over geleverd, vervat wierd, nalaten zou te verrichten, ter tyd toe dat ik U. E. wederom bekend maakte wat wy in die zaak gedaan wilden hebben. Na dat ik nu wederom by zijn Majesteit hadde geweest, en wy over en weer met den anderen verscheide woorden hadden verwisselt zo heb ik hem wydlopig genoeg en distinktlijk voor gedragen, hoe dat gy met hert en ziel en met een oprecht en getrouw gemoed, dag en nacht wenscht om deze zijn Koninglijke Majesteit te mogen dienen, en zodanig een eere te genieten; ja dat U. E. geen arbeid, gevaar noch moeite ooit zoud willen ontsien, om met alle

vlyt en u uiterste krachten te mogen uitvoeren 't geene U.E. mocht komen te verstaan hem eenigsins aangenaam en welgevallig te zullen zijn ; en dat U.E. alle devoir en naarstigheit sult aanwenden, op dat de zaaken die U. E. toevertrout en uwe sorge aanbevolen worden, na wensch mogen uitvallen; welke uwe seer wilveerdige toegenegentheid, ik, ter goeder trouwe, zijn Koninglijke Majesteit op zodanig een wyse voorgedragen en ingeboesemt, hebt dat hy dit mijn verhaal en ernstig voorstel niet weinig ter herte nam, en zich ten hoogsten versekerd hield dat hy, hoedanig de saaken ook mochten voor vallen, in zijn meening ons aangaande niet bedrogen sou worden: hier op is het dan dat hy uwe devoir, sorge en voorsichtigheid nu toevertrout om zodanige saaken te verhandelen en te verrichten, als welke hem geen meer ter herte gaan, en niet lievers en wenscht, of dat van grooter gewicht en aan welks uitslag meer gelegen is; ja, hy en heeft niet eenen Raadts-Heer, schoon noch zo grooten boesem-vriend, wien hy saaken van hoogwichtiger belang sou mogen toe vertrouwen. Dewyl dan, door mijn interceffie en voorspraak, sijn Koninglijke Majesteit nu, sulk een groot gevoelen van een vertrouwen op U. E. boven andere hebbende, U. E. verkoren heeft, dat hy in so een gewichtige saak en van soo groot belang u seer getrouwe hulpe en dienst wil gebruiken, en dat ik dies wegen by hem voor U. E. in sta, en my selven nu aan sijn Koninglijke Majesteit verbonden heb; sla ik derhalven in 't minste geen twyfel of, so dra als U. E. de gront van sijn meening en wille verstaan sult hebben en volkomen onderricht sijn hoe veel datter aan dese saak, die ik nu voordraage gelegen is: also se betreft d' ontlastinge van sijn Koninglijke Majesteits conscientie, de zaaligheid sijner zielen, de behoudenis en welstant van sijn leeven, d' onderhoudinge van de Koninglijke stamme, het algemeine best en de ruste van alle Onderdaanen, mitsgaders der gener die nu onder sijn gebied staan, of hiernamaals ooit in sijn Koningrijk sullen komen te leeven; en nademaal dat ik bespeure dat de dienst die U. E. aan dese saak sult besteden, geheel en al gedyen sal tot uwer voornaamste verhoogingen en sonderling voordeel, soo wanneer als U. E. die ongelukkige voorvallen nu te boven gekomen sijnde, gewaar word d' aangebodene gelegentheid, waar door uwe Familie desen aller doorluchtigsten Prins soodanig een dienst kan doen, die uwen staat tot een ongelijk beter stant dan se te voren was, buiten twyfel sal herstellen en verbeteren:) hou ik my derhalven versekerd dat gy met lyf en ziel alle de zenuwen uwer krachten sodanig sult inspannen, om alles tot een gewenscht einde te brengen, en soo hoogdringende en hoognoodsakelijke saaken wel te doen gelukken; waar door gy mijn vertrouwen op een belofte aan u rijklijk vergelden, dit soo seer loflijk voornemen van sijn Koninglijke Majesteit bevorderen, en sijn begeerte en verwachtinge aan alle kanten voldoen sult; ja, eindlijk en ten laatsten, behalven prys en eere die uit soo een wel uitgevoerde saak te bekomen is, sal U. E. loon en dank behaalen, na eisch van de mildaadigheid van soo grooten Prins; het welke gewislijk dienen sal tot eeuwige welstant en verhooginge van U.E. Huis en geslachte; en dewyl ik my vastlyk laat voorstaan dat uwe diensten en daaden mijne beloften geensins zullen te loor stellen, zal ik derhalven met geen meer omstandigheden van redenen U. E. daar toe behoeven aan te moedigen, maar tot de zaak selfs treeden.

Ik heb U.E. voor desen te kennen gegeeven, hoe dat zijn Koninglijke Majesteit, (zo van wegen zijn geduurige studie en geleert heid, als uit het verhaal van veele Theologanten, en uit de versekering van geleerde Mannen in alle Taalen geoffend:) van

van gevoelen is dat zijn conscientie niet genoeg en is ontlast, om dat hy in den Echten staat met de Koninginne noch blyft leeven: en (ziende voor al en voor eerst op God, de gerustheid en zaligheid zijner ziele, en daar na op de behoudenis zijner Nazaaten,) by sich zelven gewaar word wat al swaarigheden hier uit souden mogen ontstaan, te weeten, hoe zeer hy God hier door zou komen te vertoornen, wat al oneere op sich zelven laden, en wat al sware ellenden zijn Onderdaanen te verwachten hadden, by aldien bespeurd wierd dat zijn Koninglijke Majesteit in dese niet genoeg krachtig echten-staat al willens en wetens bleef volharden, en op een onbehoorlijke wyse sich tegens de ceremonien en wettelijke ordinantien der Kerke kwam aan te stellen: om welke redenen dan hy een tyd lang herwaarts uit een innerlijke knaaginge zijner conscientie zijn oogen op God slaande, denkt dat zijn ziele gekwetst en geergert is, in sulker voegen dat hy, in al zijn handel en wandel sich zelven God altyd voor oogen stellende, met groot verdriet en onsteltenis des herten desen echten-staat beleefd; waar over hy raad gepleegd heeft met het rijp en gesond oordeel van wydberoemde en zeer vermaarde mannen en met veel andere in allerlei geleerdheid uitstekende Mannen en Bisschoppen, zo God, als rechts-geleerden, welke niet alleen binnen, maar ook buiten zijn Rijk zijn, om klaar en in der waarheid te mogen weeten, of de Dispensatie te voren aan sich zelven en de Koninginne vergond, (ter oorzaake dat de Koningin zijn Broeders Huisvrouw van Moeders wegen voor desen is geweest,) krachtig genoeg is om te mogen bestaan, of niet; eindelijk hebben veele en verscheyden treffelijke Mannen onder deze Leeraaren voor vast gesteld dat de Paus de macht niet en heeft om dispensatie te geven den geenen, die bloedvrienden zijn in den eersten graad; als zijnde uit een Goddelijk recht op een moraale en natuurlijke wyse verboden; en zo hy 't al vermag te doen, echter seggen zy alle volmondig uit en komen hier in met den anderen over een dat hy zulks niet en mag doen, dan om zeer hoogdringende en gewichtige redenen, die hier niet te berde gebracht werden; daarenboven de *Bulle* van dispensatie is gefondeert en verleent onder zekere redenen valschlijk voorgegeeven en verhaalt, alsо in de selve word geaffirmeerd dat dese Koninglijke Majesteit dit huwlijk met de Koninginne ernstig begeert heeft aan te gaan om den bant van vrede tusschen *Henrik* de VII. *Ferdinandus* en *Elizabet* t'onderhouden; daar in der daad op die tyd geen twist noch eenig vermoeden van oorlog ophanden was tusschen de voornoemde Prinsen of Koningen en zijn voorverhaalde Koninglijke Majesteit, dewelke noch teder van jaaren zijnde, incapabel was tusschen zaaken en zaaken onderscheid te maaken of daar van te oordeelen; hy heeft se ook nooit daar na toegestaan, of van het versoeken van zodanig een Bulle iets geweeten, noch ook dit Huwlijk ooit begeert, of iets daar van verstaan voor het bekomen van de Bulle. Weshalven word van alle Leeraaren en Bisschoppen geoordeeld dat een sodanige dispensatie so bondig, bequaam en krachtig niet en is, dat men daarom het voornoemde Huwlijk voor duidelijk rechtmaatig en wettelijk sou mogen keuren; maar veel eer dat men veele dingen daar tegen sou konnen invoeren, steunende op, en bebrachtigt met veel waarschijnlijke redenen, dienende tot geen klein gevaar van des Konings Nazaaten, en tot merklijke beroerte van het gantsche Koningrijk en en des selfs Onderdaanen. Voeg hier noch by dat 'er een herroepinge van het Huwlijks-contract is gevolgt so dra als zijn Koninglijke Majesteit (toen Prins van *Walles* zijnde) nu 14. jaaren oud was geworden: alsoo de Koning zijn Vader geensins heeft wil-

willen toeſtaan dat zodanig een huwelijk zou voortgaan. Over zulks is deſe aller doorluchtigſte Koning, als een vroom en Catholijk Prins, bevreeſt, dat God in zijn toorn (om dat de Koning ſich zo lang by de Koningin gehouden had, zo zy hem al kwam een zoon te baren,) hem te eerder uit de Werelt ſou haalen. Hy ziet nog al een ſwaarder ſtraffende hand Godes te gemoet, by aldien dat hy in dit huwlijk, niet wettelijk zijnde, kwame te volharden. Hier over is dán in het binnenſte van zijn ziel deſe ſwaarigheid ontſtaan, dies niettemin geſind zijnde, tot geruſtſtellinge van zijn gemoet en tot behoudinge van een goede conſcientie, als ook tot verſekertheid van een uit het mannelijk oort, zijn toevlucht te neemen tot de H. en Apoſtoliſche Stoel van onſen Heer de Paus vaſtlijk vertrouwende voor zo een deerlijke wonde zijner ziele een onfeilbaar genees-middel te zullen bekomen; alſo het (ten aanſien van zijne veelvoudige verdienſten en dienſten, zo met de pen en krachten des verſtants als met de wapenen beweſen, mitſgaders ook om dat hy de Kerke in haar nood en ſwaarigheid ſo getrouwlijk en ſpoedig heeft bygeſtaan:) onſe allerheiligſten Heer en Vader, volgens zijn goetheid, autoriteit en macht, niet verveelen zal om deſe innerlijke ſmerte, die zijn Koninglijke Majeſteit ſoo diep in het herte ſit, weg te nemen, en ſodanig een middel by der handt te nemen, waar door voor zijn gemelde Koninglijke Majeſteit de weg mag worden gebaant om met een ander in den Echten-ſtaat te treden, en alzo een uit den mannelijken oort, door Gods zegen, by haar mag komen te teelen, zijn Vaders ſtoel in ruſt en vrede beſitten, en daar op zijn Koningrijk vaſt ſtellen. Doch nademaal nu zijn Heiligheid geblindhokt word van de gene die ſulks lichtlijk met alle macht ſullen ſoeken om verre te ſtooten, en zijn Koninglijke Majeſteits wenſch en voornemen hier in te ſtuiten, word hy derhalven gedwongen om alle middelen te practiſeeren waar door de H. Vader, hier van bequaamer geinformeert, eerder bewogen mag worden om ſodanige zaaken in te willigen en toe te ſtaan, welke d'effectuele wenſch en begeerte van zijn Koninglijke Majeſteit ſouden mogen uitwerken: hierom is het dan dat zijn Koninglijke Majeſteit op uwe getrouwheid, neerſtigheid, ſchrander beleid en voorſigtigheid zich volkomen verlatende, wil dat U. E. (van ſtonden aan op den ontfangſt deſer brieven, alle andere zaaken, die U. E. van hem, of van iemand anders wie hy ook zy, aanbevolen mochten weſen, aan een kant ſtellende:) op alle mooglijke middelen en manieren uwe gedachten, ſerieuſlijk laat gaan, en de ſelve ſo dicht houd als voor U. E. doenlijk is; uw habijt veranderende en de Perſonagie ſpeelende van een zeker Miniſter, of van eenen die een Gedeputeerde is van den *Hartog* van *Ferrara*, om eenige controverſien, tuſſchen den *Paus* en hem gereeſen, by te leggen; of op een andere veilige wyſe, ſo als gy beſt kunt, om by den *Paus* te komen en hem te konnen ſpreken, (daar geen *arbiters*, ſo het doenlijk is, ontrent zijn;) en alſo uw laſt en commiſſie af te leggen; en om hier toe te geraken, ſo het U.E. raadſaam dunkt, ſodanig een ſalaris en ſomme van penningen belooven, en ook geven, den genen die in der daad ſullen willen, en konnen, deſe zaak effectueren en uitvoeren; welke ſomme, en de bepaalinge waar van, zijn Koninglijke Majeſteit aan U. E. oordeel en wijſheid geheel en al laat beruſten; alwaar het dat het U. E. aan haar geven moeſt die op den *Paus* paſſen, of aan iemand anders die U. E. veilig by den Koning, of in een veilige plaats om den Koning alleen te ſpreken, U. E. ſou konnen brengen: tot welken einde, en om andere laſten uit te voeren welke noodig zijn om dit oogmerk te bereiken, zal aan U. E. de ſomme van tien dui-

duisend Dukaaten overgezonden werden door tafel-dienaars over *Venetien*, welke aldaar by der hand zullen zijn, om te betalen en te consigneren aan den voornaamsten Beamptschryver, uwen Broeder, die aldaar des Konings Ambassadeur is; en door hem kan nu en dan overgezonden worden sodanig een somme van penningen, die U.E. sult oordeelen tot uitvoeringe van dese zaak dienstig te zijn; ik en slaa daar ook geen twyfel aan of U.E. sal de voornoemde penningen getrouwlijk aanleggen en besteden, ten besten van zijn Koninglijke Majesteit, en so als hy 't daar mee voor heeft. So wanneer nu U.E. voor onsen H. Heer en Vader komt te verschynen, dan sal U.E. (de schuldige plicht eerst van zijn Koninglijke Majesteit, als van een Zoon, en van de mijne met d'allergrootste eerbiedigheid en in alle demoedigheid afgelegt en des Konings credentiale brieven, waar in tot bevordering van de zaak een seer beweeglijke reden tussen ingevoegt is, geschreven met zijn eigen hand, gelijkerwijs als U.E. uit den inhoud sult konnen verstaan, aan hem vertoond hebbende,) aan zijn Heiligheid te kennen geven hoe ongemakkelijk en verdrietig het valt voor zijn Kon: Maj. en my om te verstaan en te hooren de seer ongelukkige uitkomsten en de jammerlijke ellende, welke daar nu is tusschen zijn *Heiligheid* en de hoogwaardige *Kardinaalen*, dienende tot merklijk nadeel en een onvergoedelijke schade voor d' *Apostolische* Stoel en des selfs inkomsten; om welke swaarigheden te verlichten en te verbeteren, sal zijn Koninglijke Majesteit in alles, waar in hy de H. Apostolische Stoel van onsen Heer en Vader eenig dienst kan doen, t'allen tyde zich sodanig laten vinden als men sou konnen bedenken dat men van een onderdaanigsten Prins en Koning te verwachten heeft; en dat ik ook hier in mijn dienst en vlyt niet min bereidwillig zal toonen, als of ik daar mede alleen den Hemel sou mogen winnen en verdienen: gelijk als d'ondervinding nu alrede ten deele geleert heeft, en ik hier na, met God de voorste, noch overvloediger sal doen blyken; het welke U. E. met andere beleefde termen en opgepronkte woorden wydloopiger sult konnen verhandelen; insonderheid daar U. E. weet hoe hoog zijn Heiligheid by zijn Koninglijke Majesteit te boek staat, en hoe seer ik voor mijn Persoon de selve toegedaan ben: en na desen trand, voor so veel als na uw oordeel, d'omstandigheden van de tyd, plaats en zaake selfs mochten vereischen, laat uw redenering gerichtet zijn.

Ten anderen; sal U.E. aan onsen allerheiligsten *Heer* en *Vader*, volgens uw gewoonlijk kloek verstand, openbaaren het geene ik in desen selfden brief aan U. E. geschreeven heb over de krachteloosheid van dit huwlijk; en van dese redenen en oorzaaken af, hier boven verhaald, zult gy beginnen u fondament te leggen en den gantschen draad van u discoers op dese wyse voor zijn Heiligheid ontwinden; voor al niet overslaande des Konings innerlijke smerte, de beswaartheid zijner conscientie, zijn beooginge hier in op God, het zien op een mannelijk oort, de welstant van dit Koningrijk, en alle andere boven verhaalde zaaken: hier by nog voegende, dat de gansche Adel des Rijks en alle onderdaanen des selfs, niemant uitgesonderd, niet liever en wenschen dan dat God de Heere zijn Koninglijke Majesteit een zoon uit zijn lenden gesprooten, tot een erfgenaam gelieve te verleenen, tot een eeuwige troost, vreugde, gerustheid en sekerheid van het gansche Rijk, ja tot een vast stut en steunsel voor zijn Nazaaten; en dat 't het gevoelen van verstandige en verre-ziende mannen is dat God almachtig zijn goddelijke hand te rugge houd van soo grooten zegen te geeven, om de misslag en fout in het voorgemelde huwlijk begaan; welke, ten zy dat se by tydts

verbeterd worde, in dit Koningrijk soo swaare onheilen na haar zullen sleepen, als men nooit voor desen van gehoort heeft; nademaal dat, so dese zaak tusschen beide bleef hangen sonder afgedaan te worden, sodanige geschillen, twisten, krakeelen en scheuringen, na des Konings overlyden, over een erfgenaam des Rijks souden konnen ontstaan, welkers vier men in etlijke eeuwen niet en zou konnen uitblusschen; gelijk als eertydts voor desen om een ongelijk lichter oorzaak is gebeurd; ja, uit een zaak die so zeer niet in twyfel getrokken wierd, zijn te voren zulke wrede verwoestingen, oorlogen, en borgerlijke twedracht en oneenigheden gerezen, die een tyd lang geduurt hebben, tot het uiterste en byna allerlaatste verderf en ondergang van het Rijk. Dese swaarigheden dan so hoogdringende en van so groot belang zijnde, sal het onsen allerheiligsten Heer als een Vader en opperhoofr van de Christenheid, amptshalven zeer wel voegen, en op wat wyse hy kan, om met alle macht te poogen en te trachten dat hy dese noch overige Koningrijken en heerschappyen in het geloove en de gehoorsaamheid der Kerke geduurig onderhoude: onder welk Koningrijken dit, (God zy lof) onder het minste geensins te achten is; maar veel eer daar voor is aan te zien dat het tot noch toe geholpen heeft, en na dezen voor een veilige borstweering altyd gehouden mag worden, om alles, dat tot nadeel van de Catholijke Kerk en het H. geloof mocht dienen, daar van af te keeren en te weeren.

Ten derden; zal U. E. gelieven aan onsen allerheiligsten Heer den tegenwoordigen stand der Kerke voor oogen te stellen, en te bidden dat hy zich gewaardige te erinderen hoe het tegenwoordig met de zaaken tusschen zijn Heiligheid en de Christen-Potentaaten gelegen is, en hoe dat de particuliere twisten, die hy met het meerderdeel van de zelve Potentaaten heeft, (daar aanknoopende d' eersucht en d' onmaatige begeerte der Koningen, om met alle wereldlijk en geestlijk recht, na hun welgevallen, om te springen, en om de Kerkelijke jurisdictie het onderste boven te keeren:) daar op sien om de hoogachtbaarheid van d' Apostolische Stoel te krenken. Dit alles achter een verhaald en van zijn Heiligheid wel overwogen zijnde, zal hy haast konnen verstaan dat geen Potentaat, geen haven noch schuylplaats, daar hy zich mocht op verlaaten als hem wat over komt, voor hem is over gebleeven, en so veilig, als dese Koninglijke Majesteit die haar zelven niets aanmaatigd, nergens na en staat, het welke den *H. Paus* nadeelig mocht zijn; maar die altyd geweest is, noch is, ja, voorgenomen heeft om immer en altoos te zullen blyven een zeer gewisse schilt en zeer veilig bolwerk voor hem en d' Apostolische Stoel, dewyl zijn Koninglijke Majesteit zijn handel en bedryf met andere Vorsten en Potentaten sodanig vast maakt en t'saamen knoopt, soo dat hy by deze gelegentheid d' overige tot zijn gevoelen altyd kan doen overgaan; invoegen dat men een Koning van so zeer goeden inborst en die onsen allerheiligsten Heer en Vader so krachtig is toegedaan, niets behoorde af te slaan noch te weigeren, al is het noch so grooten zaak, die aan zijn Heiligheidts gewoonlijke of onbepaalde authoriteit en macht staat; want, buiten alle twyfel, na dat men allerlei wegen en middelen beproeft heeft, sal men haast gewaar worden, dat alle andere weldaaden en diensten hier by vergeleken, zeer gering zyn; en dat dit eene stuk van vriendschap sodanig sal zijn, waar door andere souden konnen aangroeyen; en sonder het welke datse anderins van weinig of geener waarden sullen zijn.

Ten vierden; staat wel t'aanmerken dat de zaak nu so ontdekt en begeert, en daar zyn Koninglijke Majesteit ten hoogsten om wenscht uit so groote bekommering

zyns-

den altoos, daar tegen iets in te brengen zyns gemoets en knaaginge zyner conscientie ontstaat, datse alle man toebehoort, hoe weinig ook zyn Koninglijke Majesteit die verdient heeft aan onsen Allerheiligsten Heer en Vader: weshalven is hy van gevoelen, en houd zich ook daar van verzekert, dat so men opeenig verdienst of gedienstigheid siet, dat nu zijn Heiligheid uit een gantsch goedertieren en openhertig gemoed dit zyn verlangen en verzoek de behulpsame hant sal bieden, sonder daar eenige twyfel aan te slaan, swaarigheid van te maken, en sonder daar tegen te spreken of de saak uit te stellen: die van sodanig aart is, dat zyn Heiligheid van de krachteloosheid der dispensatie kennis bekomen hebbende, dat hy die van selfs hadde behooren voor te stellen en te presenteeren, schoon dat hy daar toe van den Koning niet versocht ware geweest, en dat om de gerustsstellinge zyner conscientie en de zaaligheid zyner ziele.

Ten opsicht dan, en uit aanmerking van alles dat verhaalt is, sal U, E. onsen allerheiligsten Heer en Vader onophoudelijk en seer ernstig bidden en smeken, dat hy alle twyfelmoedigheid en vreeze aan een kant stellende, zijn oogen gelieve te slaan op den stand der zaake en op het gene daar uit mocht ontstaan, en aanmerken d'ontallijke ongemakken en onheilen die zyn Heiligheid en d'Apostolische Stoel daar van sullen over komen, en de zaak op staande voet, sonder uitstel, en omstandigheid van d'oorsaak, (de selve aan geen mensch openbaarende) vrywillig gelieve toe te staan, en met goe oogen aan te zien, en de speciaale commissie, aan niemand geopenbaart, tot dit effect en einde opgemaakt op de manier van een brevier te gonnen, en aan my over te zenden; my daar nevens volmacht gevende om by een te roepen, wien het my belieft, en verlof gevende om te procederen in dese zaak, en t'onderzoeken wat kracht dese voornoemde Bulle en dispensatie in heeft, volgens het formulier en den inhoud uitgedrukt in zeker boeksken, tot dien einde gemaakt, beschreven; dien ik hier nevens aan U. E. zende, op so een behoorlijke wyse t'samen gesteld dat het niet noodig sal zijn dat het van iemand wederom uitgeschreven werde, also het of lichtlijk voor een gevaarlijke zaak mocht worden geoordeelt zulks aan iemand t'openbaren; of dat de zaak daar door in twyfel getrokken of verachtert mocht werden, ingeval het iemand van de Dienaaren van zyn Heiligheid toevertrouwd wierd om uit te schryven; doch om dit gevaar voor te komen sou zyn Heiligheid, sonder iemandts weten, sulk een merkteken en zegel op het voornoemde boeksken konnen drukken, waar aan klaar genoeg mocht blyken dat het de enkele wille is van den Paus; en uit kracht van dat merkteken of zegel sou het my vry genoeg staan om ondersoek te mogen doen na de krachteloosheid van de meerverhaalde *Dispensatie*, en te geraken tot de kennis van andere oorzaaken en redenen, welke by gebracht souden konnen werden tot bewys dat het voornoemde huwlijk niet wettelijk mag bestaan.

Insgelijks zend ik hier nevens aan U. E. de *Dispensatie*, na behooren opgemaakt by manier van een *Brevier*, die men heimelijk moet zoeken wederom te bekomen en ook af te vaardigen, bekrachtigt met een daar op gedrukt zegel, of op eenige andere wyse die bondig is en wel mach bestaan: en hoewel dat aan dese zaak zeer veel gelegen is, waarom sulks ook word verzocht, en waar voor men, met God, in't minste niet te vresen heeft; dies niet te min zyn Koninglijke Majesteit siende op het voorgaande, en gedenkende aan veele zaaken die eertydts in voorledene tyden t'onrecht versekert of by gebracht sijn; en van voornemen nu zijnde om van alle zyn zaaken, sonder daar over eenig verschil of ongemak te hebben, een volkomen einde te maken; en op dat men in het toekomende, met geen schijn van re-

den altoos, daar tegen yets in te brengen mocht hebben, is dit derhalven op onsen allerheiligsten Heer en Vader zijn versoek, als seer noodig en dienstig, konnende geensins dese zaak ontbeeren; vastlijk vertrouwende dat zijn Heiligheid dese zijn begeerte in min en vriendschap sal toestaan, en sonder eenig obstakel of hinder de voornoemde commissie verleenen, op zodanig een wyse en op de selfde tyd als zijn Koninglijke Majesteit het selve komt te verzoeken; en dat zyn H. dit alles met so een goedertieren en gulhartig gemoed en op so een verborgen en bondige manier, als doenlijk is, sal verrichten; op dat alzo het loflijk voornemen en inzicht des Konings, hier boven verhaald, op een gewenscht einde mogt uitloopen: waar door een onverbreeklijken band van vriendschap tusschen onsen allerheyligsten Heer en zyn Koninglijke Majesteit sal konnen werden gemaakt, dewelke door geen moeite, gevaar, rykdom, Koningrijk, Onderdaanen, noch selfs bloedverwanten van zyn Heiligheid ooit afgerukt sal worden, of de selve verlaten: maar in het tegendeel met alle macht t'allen tyden stantvastlijk hem aanhangen, so in zyn Heiligheid en Kardinaalen uit alle nood te redden, als in de Vyanden te vervolgen; tot dien einde heeft hy nu een merklijke somme van penningen aan den Allerchristelijksten Koning gezonden tot onderhouding van het leger in *Italien*; daarenboven is hy gesind, ten zy dat de Keizer toestaan wil om de geestelijkheid t'ontslaan en de vrede t'aanvaarden, dese Nederlanden des Keizers en zyne heerlijkheden den Oorlog aan te seggen, op dat hy te eerder onsen allerheiligsten Vader de behulpzaame hand mag bieden, en de Kerke tot haar vorige achtbaarheid en authoriteit herstellen: ja, hy sal hier van sulke blykteken geven, dat de geheele Werelt klaar sal konnen sien dat zijn voornoemde Koninglijke Majesteit een volkomen en oprecht vriend van hem is, en zyn seer gehoorzaam en devootig Zoon: van welk gevoelen geen zaaken ter Werelt, (hoe dierbaar, aangenaam of aanzienlijk dat se ook in zyn oog souden mogen zyn) hem ooit sullen aftrekken; maar volgens de behoorlijke eerbiedigheid eens Zoons, uit een yver tot de Christelijke Religie, uit een ingeboorene toegenegentheid tot d'Apostolische Stoel, en eindlijk uit een zonderlinge liefde dien hy onsen allerheiligsten Heer en Vader toedraagt: tot vergelding ook van zyne dankbaarheid, welke hy met so groot verlangen in dese zyn zaak van zyn Heiligheid af wacht, heeft hy volkomen besloten om in alle standvastigheid en oprechtigheid by desen onverbrekelijken band van vriendschap en eenigheid te blyven en daar in te volharden; het welke zyn Koninglijke Majesteit ernstig verzoekt dat zyn Heiligheid gelieve allesins t'overwegen, en aan d'andere kant wederom maken dat het, uit het toestaan en inwilligen van des Konings verzoekbede, openbaar blyke, dat van zyn Heilighied gelijke weldaadigheid en beleeftheid ook word bewezen.

Dese reden nu van U. E. Achtbaarheid aldus, als gesegt, zyn Heiligh. voorgedraagen en verklaart zynde, is 'er in't minste niet aan te twyfelen of hy sal terstond, uit een toegenegen en vrywillig gemoed, zyn Koninglijke Majesteits begeerte toe staan, en met eenen ook heimlijk de voornoemde commissie consenterende, aan niemand, als verhaald, de zaak openbaaren. Op dese wyse dan de zaak handhavende, so U. E. A. siet dat dese dingen niet uitgevoert konnen werden, dan met gevaar van den genen bekent gemaakt te worden die het sullen soeken om te stooten; of indien het in de keur van zyn Heiligheid staat, dat het hem dan gelieve door Brevieren of Bullen (na dat hy het bondiger of krachtiger oordeeld te sullen wesen) alle de voorgemelde zaaken te consenteeren.

ren; waar toe U. E. A. gelieven sal alle vlyt en voorzichtigheid aan te wenden: alle de zaaken so verstandelijk en wijslijk aanleggende, dat men geen gevaar loope van desen handel en bedrijf aan haar t'ontdekken, die se misschien, of verhinderen, of ophouden souden willen, of konnen; maar liever al eer de zaak sodanig gevaar kome te lyden, laat dan U.E.A. zich vergenoegen met de bloote onderteikening der voornoemde boekskens, op so een wyse gedaan dat daar aan openbaar blyke, dat de *Paus* actuëlijk zyn stemme daar toe gegeven heeft, welke toestemming met andere schriften daar na, de nood sulks vereischende, vaster verzekert en bekrachtigt kan werden.

En nademaal dat het niet zeker is, al eer U. E. A. by den *Paus* komt, of zyn Heiligheid op zyn vrye voeten gesteld zy of niet, dewelke nu vry zynde, van zyn Koninglijke Majesteits vriendschap en gonste so veel werk misschien niet en sal maken, of by brengen dat hy niet derft noch en vermag, volgens zyn verdrag met den Kaiser ingegaan die zaaken toe staan; noch ook bedektelijk of met eenig schijn het gene hy in die zaak gedaan had by den Kaiser rechtvaardigen, maar dat hy het te voren, toen hy noch vast sat, had konnen doen op hope dat hem zyn *Koninglijke Majesteit* zou verlost hebben: in zulken geval sal dan U. E. A. zyn *Heiligheid* te gemoet voeren, hoe weinig hy sig vertrouwen mag op eenige beloften van den *Kaizer* aan hem gedaan, daar het geensins tot zyn voordeel noch tot verzekering van zyn Persoon kan dienen, maar veel eer tot zyn uiterste ondergang en verderf, mitsgaders tot merklijk nadeel van d'*Apostolische* Stoel; en of schoon de Kaiser voor een wyle tydts zich al geliet veel te willen doen ten gevalle van zyn *Heiligheid*, de *Paus* nochtans behoort zich hier van verzekerd te houden dat de *Kaiserschen* die dingen doen, en altyd doen sullen, waar door zy zyn Kaiserlijke Majesteit meer op den Throon souden konnen setten, en den Kerklijken staat veel eer onderkruipen en onder de voet als op de been helpen, en onderstand doen: en als men nu den Kerklijken staat wederom mocht soeken aan te tasten, en dat dese zyn *Koninglijke Majesteits* verzoek-bede afgeslagen wierd, die anderfins zyn *Heyligheid* in alles dat hem over komt dapper sou konnen bystaan, en ook andere zyne bondgenooten daar toe brengen; dewelke, zo het hier aan kwame te haperen, lichtlijk van een ander gevoelen souden zijn: hoe zyn Heiligheid dan gemoed sou wesen, en hoe sobere genegentheid en dienst hy van den Kaiser te verwachten heeft. Dit alles diend met d'allerhoogste voorsichtigtigheid overdacht te worden.

Het is daarenboven niet onbekend dat dese onse *allerheiligste Heer*, (op het aanhouden des *Kayzers*, toen hy niet veel vriendschap van zijn Heiligheid verdiend had,) hem gedispenseert en ontslagen heeft van zijn eed die hy hadde gedaan om te trouwen met een Princes, niet eens consent gehad noch verzocht hebbende (als wel voegde) van zijn Koninglijke Majesteit; niettegenstaande dat de Kayzer op d'allersolemneelste wyze niet alleen een eed gedaan, maar ook onder de Kerklijke censuren en straffen, cautie gesteld hadde om het voornoemde huwlijk niet te sullen voltrekken. Heeft zich nu de *Paus* konnen vergenoegt houden so hy hem slechs dankbaarheid toonde, daar hy hem toen veel eer voor een geslagen Vyand mogt rekenen, en die meer voor hem deede dan hy gerechtlijk konde wenschen, zyn versoek, zonder met syn Koninglijke Majesteit eens te raade te gaan, in het allerminste niet afslaande, met hoe veel te meerder toegenegentheid dan behoorde zyn Heiligheid de begeerte van sodanig een Koning toe te staan, wiens getrouwheid en kinderlyke eerbiedigheid hy dikmaals ondervonden heeft? Maar evenwel so 't blyken mocht dat onse allerheiligste Heer daar

kwalyk toe te bewegen ware om ten gevalle van my de gemelde commissie te bewilligen, allegerende dat ik geen neutraal of onzydig Persoon ben, aan wien zijn Heiligheid, behoudens zijn eere, dese zaak mag opdraagen, also ik onder zijn Koninglyke Majesteit staa en van zyn geheyme raad ben, dan zal U. E. A. dit stuk so lang vast houden als het U. E. A. raadsaam zal dunken, de zaak daarom niet uitstellende of aan het draalen houdende, maar ernstig verzoekende de leverantie van de commissie; en met eenen verklaarende dat ik om geenerlei insichten altoos iets zal doen dat tegens myn bedieninge of belydenis *Christo* gedaan, stryden mocht, noch ooit buiten het spoor van gerechtigheid treden; en of schoon dat ik een Cardinaal en van ter zyde een gezant ben van d'Apostolische Stoel, so behoorde nochtans de eere van die Heiligheid en d'opregtigheid myner conscientie voor al betracht te worden, en die zou uit een sodaanige verleende commissie aan alle kant ontlast worden. Kort om, wil de *Paus* na geen reden altoos luisteren, dan zal U. E. A. op hem versoeken dat hy de meermaals verhaalde commissie gelieve te verleenen uit de naam van *Staphyleus*, Deken van de Rota, die een onzydig Persoon is en tot dese zaak, om zyn uitstekende geleertheid, zeer bekwaam: voor al niet nalaatende, als gesegt, de Dispensatie af te vorderen; weshalven ik nu aan U. E. A. oversende een commissie op een behoorlyke wyse ingestelt en opgemaakt, (welks opschrift houden zal aan den Heer *Staphyleus*,) om aan den *H. Vader* behandigd te worden, so se op geen ander wyse te bekomen is; met eenen versoekende om met de dispensatie de zelve te willen geeven. En nademaal het lichtlijk konde gebeuren dat, terwyl men spraake van my uit te zonderen, de *Paus* dan iemand anders als den Heer *Staphyleus* mocht komen te noemen, om aan dien Persoon sodanig een commissie op te draagen, als dan zal U. E. A. op dit stuk styf blyven staan, in geenerlei wyse toestaande dat iemand van buiten of een vreemdeling daar van d'administratie hebbe, maar hard aanhouden alleen om den Heer *Staphyleus*; zijn Heiligheid in alle ootmoedigheid smeekende en met alle beweeglijke redenen raadende niemand anders te willen noemen; gestand doende dat, dewyl zijn naam in uwe instructien niet en staat noch van iemand anders, dan van hem gewag word gemaakt (my niet willende aanneemen, zal U. E. A. een maal andermaal op zijn Heyligheid verzoeken, dat in den naam van desen afgezant *Staphyleus* dese commissie geschieden en vervaardigd mag worden) U. E. A. over zulks de paalen, U.E.A. voorgeschreeven, niet en derft noch en meugt te buiten gaan.

Om des Konings afgeslaagene begeerte en verzoek aangaande de voornoemde commissie te bekomen, zal U. E. A. seggen dat de zelve aan een ander Persoon, dan die in uwe instructien geschreeven staat te gonnen, even al eens is als de zelve hem te weigeren: niet dat zijn Koninglijke Majesteit vermoed dat andere daar in niet oprecht en onzydig zouden gaan, of oordeelt dat iemand onder haar genegen zou zijn om zijn eigen hartstochten in volgen; maar dat hy sich daar van verzekerd hield dat onze allerheiligste Heer en Vader tot niemand hier in so zeer genegen zou zyn als tot *Staphyleus*, Deken van het voornoemde *Rota*, en dat hy daarom zijn Persoon in uwe instrumenten genomineert heeft: doch wat de commissien aangaat daar heeft hy op een behoorlijke wyse dese naamen op doen stellen en schryven; maar had men in *Engeland* gelooft, (kan U.E.A. zeggen) dat men den Heer *Staphyleus* aldaar by 't *Roomsch* Hof verdacht hield, dat ik dan in geen gebreke gebleeven zou hebben van diergelijk formulier van commissie over te zenden, en een plaats open gelaaten

laaten fou hebben om daar een ander naam tusfchen in te voegen, en een zeker andere instructie over die zaak zou hebben gegeeven; en, buiten alle twyfel, fo het op de naamen alleen aankomt, zal fich de *Paus* door defe gemelde redenen haast laaten beweegen, om *My*, of den Heer *Staphyleus*, daar toe te gebruiken: doch buiten ons zal U. E. A. niemand anders toelaaten, en evenwel voor den *Paus* niet laaten blyken dat U. E. A. belast is zulks niet te doen, maar de boven-verhaalde redenen tot uwer verfchooning by brengen, en dit stuk voor al vast houden dat U. E. A. zijn last en commiffie moet volgen.

Kan U. E. A. nu op geenerlei wyfe de voornoemde commiffie en Difpenfatie of abfolutie verwerven, en is de *Paus* daar toe in het allerminfte niet te beweegen ten zy dat hy eerst met de Kardinaalen of Ministers daar over raad gepleegd heeft, in dit geval dan zal U. E. A. zijn *Heiligheid* te gemoet voeren hoe veellerlei en hoe groote fwaarigheden en onheilen uit het verbreiden van defe zaak fouden konnen ontstaan, by aldien dat daar over eenige verfchillen of verhinderingen voor vielen, waar door zijn Koninglijke Majesteits verwachting daar na te loor gestelt mocht werden: op dat dan, (ingeval datter in het verhandelen van defe zaak eenige fwarigheden mochten voorgeworpen werden, de *Paus* des Konings wenfch en begeerte te eerder en te fpoediger mocht toestaan en laaten voortgaan, fo heb ik ook noch een ander brief, behalven defe, aan U. E. A. in het byfonder gefchreeven, welke U. E. A. met defe te gelijk zult ontfangen, waar in ik wydloopig by een gestelt heb zeer veel en gewichtige redenen, om welke mijn gevoelen en oordeel is dat de *Paus* dit verzoek van zijn Koninglijke Majesteit geenfins mag weigeren; in welken brief, affo daar een beweegreden van zeer groot belang in steekt, en dat het leezen van dien, om haar wydloopigheid, niet verdrietig noch moeyelijk mocht vallen, U. E. A. vinden zult een manier aangewefen voor zijn *Heiligheid* om te leezen; verhoopende en my verzekerd houdende, by aldien alle d'omstandigheden daar in verhaalt, nauwkeurig overwoogen worden, dat de zelve bondig en krachtig genoeg zullen zijn, om alle fwaarigheid, die fich mocht op doen in het bekomen van de gemelde commiffie en difpenfatie, weg te neemen: den inhoud van defen brief zal U. E. A. van stuk tot stuk fodanig voor draagen en verklaaren, dat defe zaak, fo het eenigfins mooglijk is, zonder eenige arbiters of raadtsluiden altoos daar by te roepen, afgedaan mag worden; doch evenwel fo de *Paus* mocht hoopen dat hy dit alles fou konnen verbergen voor de geene die lichtlijk hier tegens zouden willen aan gaan, en t'eenemaal geresolveerd is om eenige Kardinaalen of Ministers hier van te verwittigen, dan fal U. E. A. alle vlyt voort aanwenden om, dit verstaan hebbende, in hun gonst en gratie te geraaken, fo ten refpekt van haar en alle de redenen in mijn brief vervat, (in het breedde verklaarende 't geen ook tot bevordering van de zaak dient,) als ook om haar een vereering te geeven, na dat het U. E. A. oordeelen fal behoorlijk te zijn, fo flechts de zaak gelukkig en na wenfch mag afloopen. En op dat U. E. A. met defe Perfoonen alles te beter moogt verrichten, zal U. E. A. myn brief geworden die ik aan den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en aan het Collegie der Kardinaalen fchyve, en die zal U. E. A. aan haar over geeven, na dat het U. E. A. raadfaam dunkt; vastlijk vertrouwende dat U. E. A. alles in 't werk zult stellen om haar gonst en gratie te bekomen; tot welken einde U. E. A. hun fadanige gefchenken zult bieden die U. E. A. voor gevoeglijk zult keuren; zijn Koninglijke Majesteit zal ook alles wat U. E. A. in zijn naam komt te belooven, ter goeder trouw en ryklijk befchikken; tot verrichting van welke

welke dingen U. E. A. de penningen in den brief van *Cambius* op *Venetien* geremitteert, kunt aanleggen, so verre als se sullen strekken, en U. E. A. noodig sult achten tot uitvoeringe van de zaak.

Nademaal nu dat het noch onzeker of U. E. A. den Paus nu op dese tyd moogt komen te spreken, so zou d' ontbeering van sodanig acces, schoon dat 'er geen andere redenen om de zaak tot een goet einde te brengen bedacht wierden, een langduurig uitstel en verachtering van de gantsche zaak konnen veroorzaaken; hierom heeft dan zijn Koninglijke Majesteit, om op allerlei manieren een proef te nemen, en niet aan een alleen te blyven hangen, over dese zaak aan den Heer Secretaris bevel gegeven, (wien *wy* verstaan hebben niet verre van de Stad te zyn,) volgens den inhoud van dese en andere mijne beknopter brieven: op dat een van u beide of beide te gelijk, so het kan wesen, een vryen toegang by den *Paus* moogt hebben; U. E. A. sal evenwel daarom niet, steunende op den Heer *Secretaris*, nalaaten van alle vlyt en neerstigheid hier toe aan te wenden; noch hy, op U. E. A. sig verlatende, te slapper zijn, om dese zaak op alle manieren aan te dryven en voort te setten, doch gezaamentlijk en ieder in 't bysonder alle middelen in't werk stellen. Indien het nu kwam te gebeuren dat gy beide by den *Paus* mocht komen, daar de eene van d' ander niet en weet, dat en sal niet konnen schaden, maar veel voordeel geven, alwaar het dat de eene alleen voor d' anders aankomste zijn verzoek noopende dese zaak toegestaan wierd; maar in geval dat iemand van u beide komt te verstaan dat dese zaak afgedaan is, en dat het vast gaat dat alles wel afgeloopen is, dan kan U. E. A. de moeite en kosten sparen om daar over by den Paus te gaan, of daar van meer werks te maken; het sal ook niet behoeven noch betamen dat U. E. A. om eenige ander zaak als om dese te verhandelen by den *Paus* gaat, maar slechts besorgt dat U. E. A. de commissie en dispensatie, volgens het gesonden formulier, moogt bekomen, als ook dat het met ten eerst vervaardigt werde, waar van ik U. E. A. een kort begryp gegeven heb om dit alles en yder in het bysonder bekwaamlijk af te handelen, heeft zijn Koninglijke Majesteit een groot vertrouwen op U. E. Achtbaarheidts voorsichtigheid gesteld; en nademaal dat het zaaken van seer groot belang en gewichte zijn, oordeelt over sulks zijn Koninglijke Majesteit dat U. E. A. daar toe haar uiterste vlyt en arbeid behoorde te doen.

Eindlijk en ten laatsten, dewyl ik verstaa dat den Heer *Lautrek* eenigsins verwondert is dat d' *Agenten* van zijn Koninglijke Majesteit aldaar ter plaatse, over geen deel van hare commissien met hem handelen, so schrijf ik nu aan hem, en beveel den Heer *Robbert Jernyngham* dat hy hem eenige zaaken sal openbaaren, rakende de Negotien met den *Hertog* van *Ferrara*, en noch eenige andere zaaken aan den selfden Heer *Lautrek*; te kennen gevende dat U. E. A. afgesonden zijt om de voornoemde zaaken voort te setten, en de verlossinge van den *Paus* te bevorderen; gelijk als U. E. A. uit den inhoud des briefs aan den Heer *Jernyngham* sult komen te verstaan: het sal derhalven wel betamen dat U. E. A. hem voordraagt dat U. E. A. om de voornoemde zaak te verrichten afgevaardigt zijt, op dat de Heer Lautrek lichtlijk niet iets kwaats mocht gissen of moeden, 't welk de gemeene zaak nadeelig en ook voor U E. A. handel hinderlijk zyn mocht.

Dit moet ik evenwel noch seggen, dat in geval het U. E. A. eenigsins mocht gebeuren, om by onsen allerheiligsten Heer te komen, niet na en laate om in den Heer *Datarius* zyn gonst en gratie te geraken, aan wiens goethertigheid wy geen twyfel en slaan, en aan hem verzekering doet, na-

nademaal dat wy in alle onse voorvallende zaaken zyn behulpsaamheid en voorspraak hebben gebruikt, en hy alles met so grooten getrouwheid en neerstigheid t'allen tyden heeft verricht, 't geene hy wist dat ons aangenaam en voor Ons wenschlijk was; invoegen dat hy ons in het verrichten van onse affairen veel moeite afgenomen en tot zijn voordeel en verhooging seer graag heeft gemaakt: weshalven dese Koninglijke Majesteit, in dese zaak uit te voeren die hem boven alle andere ter herten gaat, en als welke, na zijn oordeel, niets hoogwichtiger noch van meerder belang kan overkomen, naast aan onsen allerheiligste Heer en Vader, in den Heer *Datarius* al zijn vertrouwen en hope gestelt heeft, dewelke by dese gelegentheid, so het hem niet en verveelt zyn behulpzaame hand hier nevens te bieden om de zaak tot een gewenschte uitkomst te brengen, daar mede des Konings hert en sinnen so tot hem sal trekken, dat de voornoemde Majesteit niet alleen alles dat tot gerief, en eere van den Heer *Ferrara* mocht dienen, sal besorgen; maar ook sulk een weldaadigheid en dankbaarheid daar noch by voegen, die voor het meerder deel of in het geheel de betalinge van de los-penningen uit de gevangenis sal vergoeden; en wat mijn eigen Persoon aangaat, hy en sal geen ander trouw en vriendschap gewaar worden, dan hy van eenig Broeder sou konnen verwachten. Vaar wel. *Londen in mijn Huis*, *den vyfden van de Wintermaand* M. D. XXVII.

D'uwe als een seer beminde Broeder

T. Cardinalis Eboraç.

Uit Romen den eersten van Louwmaant M. D. XXVIII.

X.

Twe Brieven van den Secretaris Knigt aan den Kardinaal en den Koning, rakende zijn conferentie met den Paus over zijn Echtscheiding.

Cotton libr. Vitel. B. 10.

ZYn Genade gelieve te verstaan, dat, voort na den ontfangst van zijn Genades brieven, houdende in het bysonder so aan mijn Heer *Gregorius* als aan my, hy en ik ons begaven na zyn Heiligheid, de P*aus*; hem geluk wenschende uit U. L. Naam met de herstellinge zijner vryheid; het welke hem seer lief en aangenaam was; dies te meer, also ik d'allereerste was die hem, uit de naam van eenige groote Prinsen, die eere gegeven had; sig volkomen verzekerd houdende dat ik sulks seide uit de Naam van twe van zijn speciaale, oprechte en ongeveinsde vrienden. Hier op is het dat hy met d'allergrootste dankseggingen en een langwylige redeneringe, (nevens het ophaalen van de verdiensten en daaden so van zyn Koninglijke Majesteit als van U. E. A. en dat op een seer vroom en Catholijke wyse, aangewend tot zijner herstellinge; en hoe gyl. geduurig en met alle macht getracht heb om d'Apostolische Stoel tot haar vorige luister en glans wederom te brengen:) bekrachtigde het geen ik gesproken hadde. Hier op hebben de Heer Gregorius en ik een

aanvang gemaakt met onse administratie, vertoonende op het laatste van onse harangue de hooge verdiensten van de Koningen en het Koningrijk van Engeland, en der selver devotie tot de Kerk; hoe hoog noodig het was so voor d'Apostolische Stoel als voor het voornoemde Koningrijk te besorgen en te beschikken dat alle oorzaaken van tweedracht en oorlog dood en te niet waren; welke, by gebrek van een uit de mannelijken stamme van onsen Heer Koning, buiten alle twyfel daar uit souden moeten volgen, nevens eenige aanmerkingen eindlijk vervat in onse instructie. Wy versochten op zyn Heiligheid ons te willen toevertrouwen de dispensatie die verworven wierd ten tyde van Paus Julius, van hoogloflijker memorie, over het huwlijk dat aangaan sou tusschen den Koning en de Weduwe, nazaad van de gewesene Koning Arthur; en datse ons in zodanig een forme behandigt mocht werden, als zyn Genade die ons herwaarts toegesonden had. Hier op repliceerde zyn Heiligheid, dat ons seggen seer waarschijnlijk was, alsoby gebrek van mannelijk oort uit de Koninglijke stamme, (aangemerkt dat 's menschen natuur na wat nieuws altijd helt en geneigt is tot factien en scheuringen) het Koningrijk van Engeland niet alleen vervallen sou tot hun gewoonlijke scheuringen en verdeeltheden; maar souden haar ook niet verplicht houden om eenige devotie aan de Kerk te bewysen; weshalven zijn Heiligheid zeer wel te vreden en bereidwillig was om alle mooglijke middelen, na tydts gelegentheid, in 't werk te stellen; en alsoo hy niet bedreven was in commissien op te stellen, sou hy derhalven met den Kardinaal Sanctorum quatuor te raade gaan, en zyn advijs gebruiken; het welke hy haast sou komen te weten.

Wy nu merkende dat het verkrygen van onse commissien, na des Konings en zijner genade welgevallen, veel steunde op het advys van den Kardinaal *Sanctorum quatuor*, hebben hem gestuit in het gaan tot den Paus, en zijn Genaades brieven met bygaande recommandatie aan hem overleverende, verzochten wy op hem onse requesten, om des Konings halven, te willen gonste bewyzen; en op dat wy 't na onse wensch mochten krygen, beloofden wy hem met een eerlijke vereering te voorzien. Dese woorden nu vooraf gegaan sijnde, toonden wy hem de commissie, welke hy zeide niet te konnen passeeren of het sou tot een eeuwige oneere voor den Paus, den Koning en zijn genade gedyen; (en diergelijke redenen meer alhier overgeslaagen, heeft hy aangeroert en daar reden van gegeeven in een zeker geschrift, het welke ik zijn genade hier nevens zende; uit aanmerkinge van des Kardinaals ervarentheid, wysheid, geleerdheid en zonderlinge genegentheit die hy den Koning en zijn genade toedraagt;) en dat het in 't minste de begeerte des Konings niet en was en tot de zaak onderhanden niet en diende dat ik eerst aan sijn genade sou overgeschreeven hebben het geen de Kardinaal gesegt had, en antwoord afwachten, en evenwel my gelaaten als of ik het zelve noch sou willen doen: aanmerkende ook dat gemelde Koning een bekwaam en suffisante commissie begeert, verzochten wy op hem een minute daar van te willen maaken, waar toe hy sich zeer gewillig toonde: de zelfde opgemaakt zijnde, zeide de Paus, dat, toen hy op het Kasteel S. Angelo was, d'overste van d'observanten in Spanjen by zijn Heiligheid verzoek gedaan had, in de naame des Kaizers, om geen Acte te gonnen die den weg mocht baanen tot een echtscheiding tusschen den Koning en de Koningin: daarenboven verzocht hy ook een verbod, dat geen Regter binnen des Konings jurisdictie kennis van de voornoemde zaak mocht hebben. De Paus antwoorde hier op, *Inhibito non datur nisi post litem motam*: dat is, *men*

geeft

geeft geen verbod dan als 'er een proces op de baanis. Wat het eerste belangt, zijn Heiligheid en had daar niet tegen, ingeval zulks wierd verzocht, om den Kaizer daar te voren van te verwittigen, al eer dat hy daar een acte van zou passeeren; en dit was als of zijn Heiligheid onder een anders gebied stond. Maar zijn Heiligheid als noch in gevangenis zijnde, (soo als uw genade verhaalt, en hem ook daar voor aanziet so lang als de Hoogduitse en Spanjaarts in Italien hun residentie houden;) dachte dat hy, dese commissie toestaande den Kaizer op zijn hals sou haalen, en bygevolg een onverzoenlijken haat: dies niettemin sou hy liever sich zelven in een waarschynlijk gevaar van ondergang willen storten, dan dat de Koning of zijn genade hem eenigsins voor ondankbaar zouden aanzien, hartelijk smeekende, *cum Suspiriis & lacrymis; met zuchten en traanen,* dat de Koning en zijn genade, die hem altyd een getrouw en goet vriend zijn geweest, nu niet schielijk en voor altyd onder de voet wilden helpen; 't wel sou geschieden, by aldien dat zijn genade, voort na het overleveren van de commissie, een proces sou willen aanvangen. Hy is gesind alle vroomen op dese wyze te paayen: zo Monsieur de Lautrek zich op de reise wilde begeeven, 't welk hy alle dagen zegt te willen doen, maar hy en doet het noch niet; so dra als hy komt, zal de *Paus*, zijn Heiligheid met schyn van goe reden konnen zeggen dat d' Ambassadeur van Engeland om diergelijke commissie hem aanboort hadde geweest: en dezelve weigerende, van wegen zijn belofte aan den voornoemden Generaal of Overste, was hy evenwel wederom op het verzoek van Monsieur de Lautrech, gehouden de gemelde commissie toe te staan, voor so veel als het een rechtmaatige brief was. En op dese wyze sou hy de zaak wel willen verbloemen, (op dat het den Kaizer mocht toeschynen dat het de *Paus* niet en dede uit een genegentheid om hem te mishaagen, maar als een moderaat Vorst die niet en konde noch en vermocht recht te weigeren, voornaamlijk van so groote en aanzienlijke Personagien daar toe verzocht zijnde) en van stonden aan een commissie afvaardigen, inhoudende den datum van de tyd af dat Monsieur de Lautrech by of ontrent hem was geweest. De *Paus* verzoekt serieusslijk dat, door voorspraak van zijn genade, zijn Koninglijke Majesteit dit in het goede gelieve aan te neemen, en voor so een korte tyd gedult te hebben, die men oordeelt dat niet lang duuren zal; en, by geval, breng ik een commissie met my, en met eenen een dispensatie, waar in ik vertrouw dat zijn Koninglijke Majesteit en zijn genade een welgevallen zullen scheppen.

Wy hebben aan mijn Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* vereert 4000. en aan den Secretaris 30. kroonen.

Hier nevens sal sijn genade een brief van den *H. Paus* ontfangen; insgelijks ook een raad die Oldrando geeft, dienende tot verlichting van des Konings zaak. Ik sal my so spoedig naar huis reppen als mooglijk. Onze Heere *Jesus* behoede zijn genade.

Tot Orvieto den 1.
van Loumaand.

U. E. Aootmoedigste Dienaar en Capellaan,

W. KNIGHT.

Uit Romen den eersten van Louwmaandt 1528.

Aan den

KONING.

UW' Koninglijke Hoogheid zal gelieven te verstaan, dat, so dra als de *Paus* op zijn vrye voeten was gestelt en tot Orvieto kwam, ik op staande voet na hem toe ging; en voor hem verschynende, heb ik hem, uit de naam van zijn Koninglijke Hoogheid, geluk gewenscht met de restauratie zijner vryheid; 't welk hy met een seer vrolijk en dankbaar gemoed aan nam, zyn Koninglijke Majesteit ten allerhoogste bedankende voor zyn groote goetheid aan hem bewesen, so wel in tyd van nood en tegenspoet, als in zyn allerhoogste stand van geluk en voorspoed. Daar na verhaalde hy my zijnde tot Romen, wat al gevaar ik uitgestaan hadde, nademaal het aangediend zijnde dat ik aldaar was, ondersoek na my gedaan wierd, en dat ik nauwlijks twe uuren te voren mijn voeten buiten Romen hadde geset, of twe honderd Spanjaarden hadden het huis, daar ik in geweest was, rontom beset, en alle hoeken des selfs doorsnuffelt. Hy gaf my ook te kennen, dat hy alle de brieven, die ik, geduurende mijn verblijf binnen Romen aan zyn Heiligheid hadde gesonden, ontfangen had; waar uit hy vernam d'intentie van zijn Koninglijke Hoogheidts begeerte, nopende het stuk van dispensatie: en hoewel dat hy my liet weten dat ik my weg pakken zou, en dat zijn Heiligheid de voornoemde dispensatie na behooren voltrokken my sou laten toekomen, evenwel vertrouwde hy dat zyn Koninglijke Majesteit noch wel wat sou willen wachten: also d'Overste van d'observantien in *Spanjen* onlangs te *Romen* geweest zynde, aan hem hadde versocht, volgens zyn instructien, dat hy niets sou laten passeren, noch direct noch indirect, dat voor de Koninginne nadeelig mocht zyn, voor en al eer dat hy aan zekere Keiserse alhier daar van advertentie gegeven had. Nademaal nu dese dispensatie zyn Genade mocht aanmoedigen om myn Heer den Ambassadeur Auctoritate legationis ten opsicht van zijn bediening te doen aanhooren en een besluit maaken van de zaak so als het zijn Koninglijke Hoogheid daar mede voor heeft, en dat zijn Heiligheid de handen noch als gebonden zijn en verset staat: hierom is het dan dat zyn Heiligheid zyn Koninglijke goetheid gebeden heeft om noch wat geduld te hebben, also het niet lang aanloopen sou of zyn Koninglijke Majesteit sou niet alleen de Dispensatie, maar ook alles wat in zijn vermogen was bekomen. Hier op gaf ik tot antwoord, dat zyn Heiligheid sulks alreede toegestaan hebbende, ik daar op iemand te post afgevaardigt en aan zyn Koninglijke Majesteit daar schriftelijk bericht van hadde gegeven; so dat ik niet en kan bedenken waarom ik zyn Koninglijke Majesteit sou doen gelooven, dat hy de belofte die hy eenmaal gebroken had, sou nakomen. Kort om; hy mocht wel lyden dat zyn Koninglijke Hoogheid die sou hebben, edoch hy wou se met dese conditie overgelevert hebben, dat de Secretaris Gambora en ik, zyn Koninglijke Hoogheid souden bidden om in zyn zaak tegens de Koningin niets t'onderneemen, voor en al eer de Paus op zyn vrye voeten was gestelt; 't welk niet en sou konnen wesen, so lang als de *Hoogduitsen* en *Spanjaarden*

in *Italien* so den meester speelden; en, na gedaane belofte, souden wy de dispensatie mogen overleveren: en na mijn gering verstand, was het best dat wy dese dispensatie t'allen tyden in handen hadden. Daar na heeft hy de minute aan den Kardinaal *Sanctorum quatuor* getoont, op hem begeerende dat hy se na den styl van dit Hof sou willen instellen en op maken; dit geschied zynde, liet hy se my sien, en seide daar na dat hem goet dacht dat ik vertrekken sou, om dat ik wat sagjes reed, en de Secretaris en Gambora souden te post volgen en de Bullen met haar brengen, die van het selfde formaat en inhoud zyn, als zyn Majesteits minute: is 'er nu iets uit te laten of by te voegen, zyn Heiligheid sal sig altijd laten vinden om het te verbeteren, en den datum of den dag die nu op de dispensatie staat, daar onder aan te stellen; de copye waar van ik aan zyn Koninglijke Hoogheid hier nevens sende, de generaale Commissie en protestatie van geener waarde zynde, dewyl datse geconcipieert en opgestelt waren *durante captivitate, geduurende de gevangenis van den Paus*. Alsо ik nu hier niet meer te verrichten had, nam ik mijn afscheid van den Paus, en vertrok. Komende tot Scarpery niet verre van Bononien, trof ik Thadeus desen Courier aan; dewelke zekere schriften mede bracht; eene voor den Secretaris Gambora, een ander voor Gregorius de Cassali, en de derde voor my: onder welke ook was een driederlei algemeene Commissie, d'eene om mijn Heer Ambassadeur aanbevolen te worden, en so men dat niet en konde bekomen, alsо men hem voor geen neutraal Persoon lichtlijk mocht aansien, dat men dan de selve den Heer *Staphyleus* sou opdraagen. Daar was ook een Copy van een dispensatie, alwaar ik uit zyn Majesteits brief vernam dat hy zyn dispensatie wilde hebben opgemaakt in forme en na de Minute die Barrow mede bracht, die toen vervaardigt en alreede gepasseert was; en alsо bleef daar niet over om te vervaardigen dan de Commissie om na zyn Majesteits believen daar van te disponeren. Dit aldus verstaan hebbende, liet ik myn dienaaren hun reise vervorderen, en ik met een dienaar en desen Courier zyn weder gekeert naar Orvieto met Post-Paarden, alwaar mijn Heer Gregorius en ik met groote moeite, een commissie kregen houdende aan den Heer Ambassadeur, niet na de manier in Engeland geconcipieert, maar op een sodanige wyse die genoeg ter zaake dient; en, na mijn vertrouwen, zyn Koninklijke Majesteit seer wel vernoegen sal; waar mede de Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* groote moeite gehad heeft in het uitschryven, als ook met zyn Majesteits dispensatie en commissie; waar over, als ook om dat hy hier na zyn Majesteit wederom een dienst mocht doen, wy hem beloont hebben met vier duisend kroonen, van dat gelt dat zyn Majesteit op Venetien liet remitteeren, tot bevordering van zyn Majesteits affairen. Maar of schoon nu alles na zyn Majesteits sin al afgeloopen is, so en kan ik evenwel niet sien, dat, so de zaak nu ter tyd in het werk gestelt word, dan is de Paus t'eenemaal geruineert, en sodanig verklaard hy ook selfs. De Keyserse speelen vast daaglijks den baas ontrent Romen, met plonderen, blaakeren &c. Monsieur de Lautrek is noch te Bononien, en weinig apparentie is 'er om eenige groote daaden, so hy sig inbeeld, uit te voeren. De Kaiserse hebben binnen dese drie dagen twe kasteelen geen ses myl van Romen gelegen ingenomen: en de Paus nu in dese benautheid zynde, en niet een vriend hebbende daar hy sig op mag verlaten, behalven op zyn Koninglijke Majesteit, die al te verre van hem afgelegen is: indien hy dan nu den Kaiser eenig ongemak komt aan te doen, so is de Paus, na zijn oordeel, voor altyd een verdorven man; weshalven stelt hy

 geheel.

geheel en al zyn eer, heil en behoudenis in zyn Koninglijke Majesteits macht en dispositie. Dese morgen begeef in my wederom op de reise naar huys, en de Heer Gregorius de Cassali gaat met my tot op Florencen; en van daar reist hy na Monsieur de Lautrek, om te versoeken dat hy zyn reise vervordere. *De H. Geest zende zijn Koninglijke Hoogheid een gelukzaalig Nieuw Jaar, en veele.*

Uwen ootmoedigsten onderdaan, Dienaar en Biechtvader,

Tot Orvieto den 1. van Loumaant.

W. KNIGHT.

Romen. den 10. van Weymaand.

X I.

Een gedeelte van een Origineel-Brief van den selfden Persoon aan den Kardinaal Wolsey, waar uit blijkt dat de dispensatie doenmaals vergond en overgezonden was.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

ZYn *Genade* gebied my de commissie en dispensatie metten eersten over te senden, so se gereed zijn voor het ontfangen van zijn *Genades* brief op dese gezonden. Waar op den Secretaris *Gambora* en ik belast zijnde *sub pœna excommunicationis*, *onder boete van excommunicatie* om de selve over te leveren en een zeker request te doen aan zijn *Koninglijke Hoogheid* en zijn *Genade* als men deselve zal overleveren: so zend ik se derhalven aan *Gombora*, verzoekende dat hy sonder eenige uitstel en op het allerspoedigste sich begeeve naar zijn *Koninglijke Hoogheid*, zonder eens mijn komste te verwagten; het versoek en d'oorzaak daar van sal zijn *Genade* konnen verneemen uit mijn andere brieven hier by gevoegt. En onderstellende, als zijn genade mijn brieven en de dispensatie gesien en dese tyd wel aangemerkt heeft, dat het dan lichtlijk zal gebeuren, dat de *Koning* en zijn *Genade* met het gepasseerde wel te vrede zullen zijn, sonder iets anders meer te versoeken, dat niet, dan door langheid van tyd, en misschien ook so niet, bekomen konde worden. Zijn *Genade* heeft op dese tyd aan den Heer Gregorius de Cassali al so veel bevoolen als aan my, dewelke na by den Paus zijnde, zonder eenig manquement sich daar toe sal bevlytigen: en by aldien dat het zijn *Koninglyke Majesteit* en zijn *Genade* goed zal dunken dat ik weder keere naar Orvieto, so zal ik so veel doen als mijn ligchaamlijke krachten konnen uitstaan, en tot dien einde zijn *Genades* believte en welbehaagen tot Turin afwachten. De *Datarius* heeft het Hof t'eenemaal geabandoneert, en wil niet langer dienen dan *God* alleen; en zijn geestlijk beroep waarneemen. De Kardinaal Campegius is te Romen noch swaar aan de Jicht vast. De Kardinaalen *Pisano*, *Trivulsio*, *Ursinus*, *Gadis* en *Cesis* wachten na borgen. De Kardinaalen *Monte*, *Sanctorum quatuor*, *Ridulphus*, *Ravenna* en *Perusino* zijn by den Paus; d'andere zijn absent. Onse Heer Jesus bewaare zijn *Genade*.

Uw ootmoedigste Biechtvader en Dienaar

Tot Aste den 10. van Loumaand.

W. KNIGHT.

Orvieto. den 13. van Louwmaand.

XII.

Gregorius Caßalius zijn Brief ontrent de manier die de Paus wilde gebruikt hebben in het ſtuk van des Konings Echtſcheiding. Genomen uit een Copy geſchreeven door den Secretaris van den Kardinaal Wolſey.

GIſteren en op heden ten dage heb ik geen geruime tyd geſproken met onſen H. Heer den Paus over het zenden van een Ambaſſadeur, volgende de voetſtappen van den zeer eerwaardigen Heer Wolſey Kardinaal van Jork, in zijn brieven op den 27. van Wintermaand my voorgeſchreeven. De Paus heeft zich zeer genegen en begeerig getoont om zijn Koninglijke Majeſteit van Engeland te voldoen, aan wien hy zich bekend ten allerhoogſten verplicht te zijn; en trad hier over met my een tyd lang in geſprek, hoe men beſt een middel ſou konnen uitvinden om alles wel, bondig en veilig te verrichten, ſo dat men het ſou konnen verantwoorden; hierom heeft hy met den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en *Symonetta*, die te Rota een voortreffelijk en geleerd Orateur is, willen raad pleegen, met de welke hy onder het zegel van biegten gehandeld heeft, om, volgens hun raad, een zeker middel te bedenken, waar door men alle uitſtel ſou konnen voorkomen, en de zaak veilig en onbeſchroomt uitvoeren: en hier op is de Paus met haar in het geene volgt in eenerlei gevoelen gekoomen, 't welk op geen loſſe ſchroeven ſchynt te ſtaan: en bad my dat ik het doch aan niemand ſou openbaaren dat dit uit zijn Heiligheidts koker gekomen was, gelijk als ik het in der daad van hem bekomen had, alſo de Kaizerſche ſodanig een manier van doen voor complottery of t' ſamenſpanning zouden houden; maar dat ik ſeggen ſou dat ik het van den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en den Orateur tot Rota gehad hadde. Men zegt dat de Koning de Commiſſie van de zaak aldaar aan den Kardinaal behoorde te geeven, ten opſicht dat de Secretaris de commiſſie hadde mê gebracht, of uit kracht van d' authoriteit zijner gezantſchap, het welke hy ook kan doen; de commiſſie nu van de zaak vooraf gegaan zijnde, by aldien dat de Koning gevoelt dat zijn conſciente voor God niet meer is beſwaard, en dat hy met een oprecht hert en gemoet vermag te doen het geen hy beoogd, nademaal datter geen Leeraar altoos in de geheele Wereld is, die een beter vonnis over deze zaak kan ſtryken als de Koning zelfs; derhalven ſo hy hier toe kan reſolveeren, gelijk als de Paus gelooft dat hy zal doen, laat hem dan voort commiſſie geeven van de zaak, een ander tot zijn Gemalin neemen, het proces daar op aanvangen, en in 't openbaar een gezant op een Conſiſtoriaale wyſe affenden; alſo dit zeer wel voegen ſou en behoorlijk is: want de Kardinaal *Sanctorum quatuor* en *Simonetta* ſtellen dit voor vaſt en zeker, dat, ſo de Koningin gedagvaard werde, zy niet ſtil ſwygen zal, maar ſlechts proteſteeren dat de plaats en de rechters voor verdacht zijn te houden; en de *Kaizerſe* zullen het begeeren by manier van onderteikening, en van het recht op te ſchorten, zonder het welke de Koning geen ander huiſvrouw vermag te neemen; en ſo hy 'er al een mogt neemen dat dan de zoon, die hy mocht komen te krygen, voor wettelijk niet en mag worden verklaard voor en al eer dat de zaak afgedaan is; en zy zullen een commiſſie afvorderen, op dat de zaak ten Hove mag;

mag dienen. Wat nu het opschorten aangaat, de Paus en kan dat niet aflaan, noch ook de commissie ten zy dat men onrecht en enkel gewelt wil doen, daar de gantsche Wereld over uit roepen sou. Genomen dat de Koning nu een ander huisvrouw sou willen nemen, dat en konnen zy niet verzoeken, en so zy het al verzogten, kan het de Paus met recht afslaan; en zy en konnen niet anders zeggen noch by brengen dan dat de Kardinaal Wolsey en de Kardinaal die men senden zal, en de plaats verdacht zijn, en begeeren dat de zaak hier ter plaatse mag dienen; en word het daar toe gebracht, dan sal daar voort een vonnis op uitgesproken werden, daar de Paus sich mê spoeden zal, staande op geen termen om de gewichrigheid van de zaak en om andere redenen, die de Paus sal weeten by te brengen; en alsso zal men hier d'uitspraak van de sententie bekomen die over de gantsche Wereld voor goet gekeurd, en van geen Spanjaard noch Hoogduitsche tegen gesproken zal noch en kan werden: en men zal die sententie doen publiceren door Kardinaalen na het welgevallen van den Koning; en dies niet temin zal ook de Paus een Kardinaal zenden.

Eindelijk, op dese wyse zijn alle zaaken veilig te helpen, tot nakoming waar van de Paus U. E. vermaand, en versoekt dat men niet en segge dat het uit zijn mond komt. Dese manier van doen schynt niet ongevoeglijk te zijn, alsso dese Orateur voor vast stelt dat men niet anders en moet doen so men wel wil doen; en nademaal dat de eerwaardige Kardinaal de Heer Wolsey ernstig aanhoud om snedig met de zaak voort te vaaren, so kan men middelerwyle een Ambassadeur, die de Koning wil hebben, ontbieden: en het volk sal ook beter te vreden zijn met het senden van een gesant, als of men de zaak sou willen afmaaken; en alhier zal ook, als gesegt, alles geschieden dat de Koning daarenboven mocht komen te begeeren.

En dat noch meer is, (het welk hy daarom gedaan heeft om dat ik resolveeren sou om dese brieven te schryven:) de Paus is genege om sodanige Kardinaal te zenden als ik begeere, doch, segt hy, datter een gesonde werde die daar toe bekwaam is, te weeten een Doctor in de rechten of in de Theologie, hoedanig zijn Campegius, Cæsarinus, Senensis, Cesis, Araceli, Monte, die hoog bejaard is en niet te versetten; Cesis is voor Ostagier geweest te Napels; Cæsarinus bediend het Bisdom in Spanjen; Araceli is aan het podagra of voet-euvel vast, en een Monnik; Senensis is den Kaizer toegedaan, en niet de schranderste; Campegius sou hier wel best toe dienen, maar hy bekleed de plaats van den Paus tot Romen, van waar hy niet van daan mach so lang als d'onlusten duuren tusschen de Hoogduitse en Spanjaarden; hy en sou ook niet derven uit het Slot vertrekken; doch dese swaarigheid sal haast ten einde loopen, alsso de Kaiserse binnen acht dagen genoodsaakt sullen worden na een goet heen komen te sien om in haar Land te geraken; of sy sullen naar *Siennen* moeten gaan over *Florensen*, by aldien dat de Heer *Lautrek* daar na toe gaat; en dan sal Campegius op zyn vrye voeten gestelt worden, en zich, op het bevel des Konings, op de reyse begeven. De Paus heeft my belast om te schryven, dat hy nooit in gebreke sal blyven om gedurig te peinsen en te besinnen hoe hy best des Konings wil en begeerte sou konnen voldoen, en dat hy die dingen slechts voorstelt om te veiliger te gaan, op dat men daar na sulks niet en mocht komen in het werk te stellen, waar uit dilay of uitstel en swaarigheid ontstaan mocht; en voor so veel als ik kan gissen wenscht de Paus van herten den Koning te voldoen. De Paus heeft andermaal verklaart, dat hy sig selven t'eenemaal werpt in de handen van de Koninglijke Majesteit, en verzeekert

kert is dat hem de Kaiser dit nimmermeer en sal vergeven, maar daar over voor het Concilium doen roepen, en dat hy niet anders voor heeft dan om hem onder de voet en van kant te helpen; zyn Heiligheid beeld zich ook niet veel goets in van de Fransen, dan voor so veel als hy door zyn Koninglijke Majesteit en den eerwaardigen Heer Kardinaal Wolsey sal konnen uitwerken; waar op ik antwoorde, dat hy uit het voorgaande en tegenwoordige van het toekomende konde oordeelen. Eindlijk stond ik hier op, en zeide: by aldien dat zijn Heiligheid van de vreese der Kaiserse eenmaal ontslagen was, hy dan van d'Apostolische Stoel, na zyn welgevallen sou konnen disponeren.

De Kardinaal Campegius heeft aan den Paus geschreven dat over dry dagen d'Overste broeder de zaak van zijn Koninglijke Majesteit aan hem hadde gecommuniceert, en gesеit dat hy aan zyn Heiligheit sou schryven, om in geenerlei wyse toe te laten dat de zaak aldaar verhandel wierd: waar op de Paus niet en heeft geantwoort, maar hy sal antwoorden dat hy daar in niet en kan doen, alsо de zaak noch niet en dient.

Louwmaand 1528. Aan het Collegie.

XIII.

Des Konings Brief aan het Collegie der Kardinalen; waar uit blijkt hoe seer het zelve zijn zaak begonstigde.

Cotton. Lib. Vitel. B. 10.

HEnricus Koning, aan de seer eerwaardige Vaders in Christo, de Heeren Bisschoppen, Vaders en opsienders S. R. E. Kardinaalen, en onse seer geliefde Vrienden, groetenis. Wy hebben gedacht dat 'er nooit iets so groot kan wesen, of wy hebben van dien H. Stoel en van die uitstekende goedertierentheid t'onswaarts aangaande uwe zeer eerwaardige Achtbaarheden het selve ons altyd vrymoedig derven beloven; het welke ook voorwaar dat H. Collegie, so dikmaals als haar eenige gelegentheid voor kwam om ons eenige dienst te doen, overvloedig heeft betoont: doch dese uwe goedertierentheid en sonderlinge genegentheid t'onswaarts heeft nu dese uwe wakkerheid verre te boven gegaan, die gy seer minnelijk hebt laten blyken met dese onse van alle andere d'allerswaarste zaak te helpen, en voort te setten, en dat in een openbaar Consistorie; om welke weldaad voorwaar wy ons zelven aan dit H. Collegie en dien Allerheiligsten Stoel bekennen ten hoogsten verplicht te zyn; invoegen dat wy seer wenschen om onse dankbaarheid aan U. E. alwaar het ook met ons bloed, te mogen bewysen: weshalven wy wederom U. E. ernstig bidden dat het haar niet en vervele in haar goede genegentheid t'onswaarts te volharden, en wy sullen (met Godts hulpe) maken dat sy in een korten tyd sullen sien dat sy hare weldaaden en diensten besteed hebben aan een dankbaar en gedachtig Koning, en die de H. Roomsche Kerk in groote eer houd. Ondertusschen is het dat wy U. E. en uwe eerwaardigste Heeren op het allerhoogsten, so met dese Brieven als door onsen Orateur aldaar bedanken; en dat gylieden wel verzekert moogt zyn dat al wat wy tot uwer eer en gemak souden konnen by brengen, dat wy daar in geensins breukvallig sullen wesen

E Den

Den 10. vande Sprokkelmaandt 1528.

X I V.

De Kardinaals Brief aan den Paus, aangaande de Echtscheiding. Verbeterd met zijn eigen hand.

Cotton Libr: Vitel. B. 10.

ALlerheiligste Vader; na voorgaande demoedige recommandatie en het kussen van uw Allerheiligste voeten, so ben ik van herten bedroeft en het smert my in het binnenste van mijn ziel dat ik de zaaken, die ik met so groote bekommering so met brieven als door booden by uwe Heiligheid verrichte, niet en kan, gelijk als ik boven alle andere dingen seer geern sou willen, eerst verhandelen, dat is, de zaak van de Hoogmogende Heer myn Koning, een zaak, seg ik, die seer rechtveerdig, seer heerlijk en seer heilig is; in het versorgen waar van ik my niet anders beooge dan om de behoudenis van die Koninglijke Majesteit te beschermen, dit Koningrijk te bewaren, d'algemeine gerustheid te koesteren, d'Apostolische authoriteit, en eindlijk mijn leven en ziel, gelijk als ik schuldig ben, voor te staan. Allerheiligste Vader voor de voeten van uw Heiligheid my nederwerpende, bidde en smeek ik, by aldien dat se my houd voor een Christen-mensch, voor een goet Kardinaal, waardig om de eere van die H. Raadtsvergadering by te woonen, voor geen plomp noch onnut lidt van d'Apostolische Stoel, voor een die recht en gerechtigheid handthaaft, voor een getrouw schepsel, en eindlijk voor een die na zyn eeuwige zaligheid staat en haakt, dat hy nu gelieve mijn raad en voorspraak gade te slaan, en de seer godvruchtige gebeden van desen Koning, goedertierentlijk en veerdig toe te staan; welke, ten sy dat ik wiste datse heilig en rechtveerdig waren, so sou ik veel eer allerlei straffe vrywillig willen uitstaan, dan de selve soeken te bevorderen, en hier voor sette ik mijn lijf en ziel te pand. Andersins vrees ik, ('t welk ik niet en kan verswygen) of zijn Koninglijke Majesteit steunende op menschlijk en goddelijk recht (daar hy met een gantsch Christelijk gemoed in alle zijn daaden op siet) so wanneer hy komt te sien dat hy aan de gonst en genade van d'Apostolische Stoel en aan de goedertierenheid van Christi Stedehouder op aarde geen heul en heeft, siende op den Kaiser, in wiens macht het geensins is om so H. betrachtingen te weeren, die dingen dan kome by der hand te nemen en na sodanige middelen omme zie om sich zelven te redden, welke niet alleen dit Koningrijk, maar ook andere Christen-Potentaten stoffe en oorzaak mochten geven om d'authoriteit en Jurisdictie van d'Apostolische Stoel te krenkken en klein te achten, niet sonder merklijke verstooring van de Christelijke Republijk; welke quaalen zijn Heiligheid door zijn authoriteit en voorsichtigheid kan genesen. Dit seg ik als een Christen, en dese ongeveinsde raad geef ik als een lidt dat dien zelfden Stoel seer toegedaan is; geen hartstochten, geen liefde des Konings, geen band van dienstbaarheid aanporren my daar toe, maar dat enkel recht is: doch de bekommering mijns gemoeds en laat niet toe dat ik meer dingen uite. Uwe Heiligheid met so een rechtveerdige begeerte des Konings in te willigen, sal zijn Majesteits herte sodanig stelen, en ook behouden, dat niet alleen hy en ik, maar ook alle zijn Onderdaanen, by

by alle voorvallende gelegentheid, hare middelen, krachten, ja bloed, tot voordeel van zijn Heiligheid en d' Apostolische Stoel seer geern sullen willen uit storten. Tot dien einde zend ik nu den Heer Steven Gardenier, d' opperste geheimschryver der verborgenste raadslaagen, mijn ander helft, als wien ik niemand liever heb; de selve sal alles onderscheidentlijker verhaalen; hy sal het binnenste van mijn hert en ziel ontdekken. Ik bidde dan zijn Heiligheid dat hy het daar voor houde dat hy hem met mijn mond hoort spreken, en zich gewaardige om hem in alles so veel te gelooven als of hy my en den Heer Eduward Fox, een familiaar vriend van den Koning, voor hadde, om my van so een angstige verwachtinge te verlossen.

X V.

Kardinaals Wolseys Brief aan Gregorius Cassalius, waar in hy hem onderricht hoe hy zich te draagen heeft in Geschenken en Vereeringen tot Romen uit te deelen.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

Eindelijk zijn de diensten van den eerwaardigen Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* aan zijn Koninglijke Majesteit en aan my seer vriendlijk t'allen tyd bewesen, so veel en so groot, dat, so wanneer wy de zelve met dankseggingen poogen t' achtervolgen, wy zulks veel eer met onse gedachten konnen beseffen, dan met eenig uitwendig teken van onse genegentheit tot hem uitdrukken: en om den hoop van onse genegentheid tot hem te vergrooten, is'er nu so veel daar by gekomen, als wy kwaalijk ooit zullen konnen betaalen; en hoewel dat ik nooit aan de brandende liefde van dien eerwaardigen Heer Vader om aan sijn Koninglyke Majesteit en my dienst te doen getwyfelt heb, dies niettemin heeft hy zijn inborst met zijn Koninglijke Majesteits zaak te helpen bevorderen en met myne zaaken in het byzonder waar te neemen en uit te voeren sodanig vertoont, dat hy 't altyd niet minder en heeft gemaakt, dan wy het hadden konnen wenschen: waar door voorwaar wy beide so zeer aan hem verplicht zijn om hem en de zyne eenig voordeel en eere aan te doen, dat wy niet eerder en hebben konnen rusten, voor en al eer dat wy onse dankbaarheid aan onser zyde door eenig uiterlijk kenteken wederom hadde betuigd; want op hoe veellerlei wyse en met hoe groote bekommernis de zeer eerwaardigen Heer *Sanctorum quatuor* vriendschap en weldaadigheid ter goeder tyd aan ons heeft bewesen, geeft de zaak zelfs te kennen; en de Heer *Stephanus* myn geheim-schryver heeft daar geduurig de mond vol van; en hoewel dat hy die geringe gaave, hem voor desen aangebooden, heeft geweigerd, so kan evenwel sijn Koninglijke Majesteit niet vernoegd wesen, ten zy dat hy hem eenig pand zijner liefde tot een gedachtenis laat toekomen. Wilt derhalven met dien zeer eerwaardigen Heer behendig omme gaan, en maaken dat gy in een gemeenzaam t' samenspraak uit hem komt te putten op wat voor dingen zijn zinnelijkheit meest valt, en my dan zulks metten eersten laat weeten; het sy op behangsel, goude vaaten, paarden &c. en ik sal maaken dat hy niet en behoeft te denken dat hy zijne gedienstigheden aan geen onbeleefden noch ondankbaa-

dankbaaren Koning besteed heeft. Ik heb ook uit de mond van dien zelfden Heer Steven verstaan, hoe zeer de Heer Kardinaal *Sanctorum quotuor* genegen is om S. Pieters huis te voltrekken, als tot een eeuwige gedachtenis van godtsdienstigheit en godvruchtigheid; welk voorneemen des gemoets in hem, gelijk als ik voorwaar voor heilig en pryslijk kenne, so is 't ook dat het de mildaadigheid van Christen Prinsen en Koningen ten hoogsten verdient; het sal U.E. dan gelieven uit mijn naam aan hem te seggen, dat ik zijn voorspraak by zijn Koninglyke Majesteit op sodanig een wyze zal zijn, dat het voor alle man in het openbaar sal blyken, dat ik in het allerminste geen onnut noch plomp Lidmaat der Kerke ben.

Voor so veel nu het resteerende belangt, waar in wy de weldaadigheid, hulpe en voorspraak van zijn Heiligheid en van den E. Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* voor de Koninglijke Majesteit en my tegenwoordig behoeven, daar geef ik u door den Heer Stephanus genoegsame informatie van; anderwerf ernstig verzoekende dat gy, volgens uw gewoone kloekheid en neerstigheid, en na dat wy zijn verwachtende, het selve wilt besorgen, en doen.

Romen Sprokkelmaand. 1527.

XVI.

D' uitgesproken Bulle verzocht in des Konings zaak.

Cotton Libr. Vitel. B, 12.

AAn den geliefden &c. groetenis en Apostolische zegen. d' Opperste autoriteit van d' Apostolische Stoel laat aan alle man d' overvloet van haar macht sodanig blyken, dat se na de gelegentheid van zaaken, Persoonen en hoedanigheid van tyden yder een geneesmiddel tot stichtinge poogt te verschaffen; en de zaaken, met een zeer nette en pertinente schaal gewogen na d' instellinge der Canons of regelen; overweegende, zoekt se swaarmoedige en twyfelachtige conscientien raad te geeven, en geheel en al tot gerustheid te brengen. Nademaal dan de wydberoemde onse zoon in Christus, Henrik de VIII. Koning van Engeland, beschermer des geloofs, en Heer van Yerland, in zijn klaagreden voor ons hadde doen blyken hoe dat hy achtien Jaaren herwaarts de Edele Princes Catharina, Dochter van Ferdinandus, eertydts Koning van Spanjen, en voor dese Gemalin van zijn overleden Broeder, de vermaarde Koning Arthur (door vermaaning, aanraading en raad der geener, aan wien hy sich in den eersten aanvang van het bewint zijns Ryks t' eenemaal had overgegeeven, onder voorgeeving van een zeker dispensatie verleent by d' Apostolische Stoel) ter goeder trouw voor zijn echte Gemalin aangenomen, en van die tyd af tot nu toe dezelve, als zyn huisvrouw, bygewoont hadde, ondertusschen een Dochter by haar geteelt hebbende, en nu ten laatsten geen kans ziende om een uit het mannelijk oort te gewinnen, zijn gedachten liet gaan over het stabilieren en vast stellen van de successie uit die zelfde Dochter, en de kassen doorsnuffelt hebbende, de gemelde dispensatie over het voornoemd huwlijk ten voorschyn liet brengen, ende verstanden van geleerde mannen overwegen, den inhoud van welke dispensatie hier na volgende, sodanig luid, &c.

Ze-

Zekere Rechtsgeleerde bedreeven in Kerklijke Decreeten en Canons, den datum der gemelde dispensatie met het geene daar in verhaald word met den anderen vergelijkende, mitsgaders eenige omstandigheden, die so wel voor als na, tusschen de zelve ingevloeid zijn, overdenkende, so ten aansien van de voorgewende oorzaak die in de Bulle is tot onderhouding van vrede, (te weeten, die doenmaals aangegroeit was, door de gemaakte Huwlijks-contracten bestendig bleef, en ook door d' onderlinge commercien met Volkeren was vermeerdert, geen vreeze van verbrekinge veroorzaakende, die voor rechtmaatig en niet geheel vruchteloos uitgesproken mocht werden, doch evenwel daarom niet seer aandringende noch seer baarblijklijk scheen, als wel het ontslaan van het verbod sou mogen eischen;) als ook om dat de verzoek-bede verdigt waren, alſo aan onsen Predecesseur verhaald wierd, dat de selve onse seer geliefde zoon toen begeerde met de voornoemde seer geliefde Princes Catharina het huwlijk te sluiten, en dat om het verbond des vredes langer t'onderhouden; daar hy op die tyd, volgens zyn eigen verklaaring, van geen verzoek gantsch en wiste, en van wegen zyn onrype jaaren, niet boven de twaalf oud zynde, met sulk een toegenegene liefde niet ingenomen konde werden; mitsgaders ook om dat de protestatie naderhand op komende, en de kracht van repudiatie of echtbreeking hebbende, dat de dispensatie doenmaals door de repudiatie scheen vernietigd te zijn; eindlijk en ten laatsten, op dat de Prinsen of Koningen met welke het verbond onderhouden sou werden, al gestorven waren al eer dat bevel tot uitvoering van de Bulle was uitgegaan; ja, dat zy de Bulle selfs, (om de fouten, welke hier en daar onder sluipten, als ook om andere redenen, die so bondig noch so krachtig daar in verhaald zijn, het gemoed van den Koning van Engeland en zijn conscientie beswaarende, hem verzekeren om te oordeelen dat het voornoemde huwlijk niet en kan bestaan, noch ook tot noch wettig is geweest. Wyders doe hy nu by zich selven, volgens zijn eigen verklaaring, wat nader kwam t' overdenken hoedanig een uitslag diergelijke voornoemde Bruilofts-Feesten hadden gehad, te weten, waar uit sommige onvolmaakte en niet lang levende knechtkens zijn gesproten, en over sulks geen hope altoos en had van een Successeur, die zijn Familie, nu klein geworden, sou konnen ophouden en zijn geslachte vermeerderen: gedenkende met eenen aan het goddelijk dreigement over de gene die zijn broeders schaamte komt t'ontdekken en zijn huisvrouw tot zich neemt tegens Godts H. Geboden, inzonderheid daar geen dispensatie tusschen beide komt, die in alle deelen sou mogen gelden en bestaan; en dewyl ook sommige zeggen dat onse macht zich so verre niet uit en strekt dat wy hem daar in zouden konnen gelieven, hoewel hy, na zijn schryven, niet eens en twyfelt aan de volkomentheid van onse macht, so se slechts gerechtlijk en wettelijk daar tusschen kome, welke hy voor d' operste op aarden erkent en eert; om dien trouw niet voor goed te keuren siet hy aan alle kanten so een groot overeenkoming, dat zijn gemoed daar een afkeer van heeft; het en kan hem ook door de redenen van andere so niet afgeraden worden of hy oordeeld dese trouw voor versoeyelijk en haatlijk in d' oogen van de Goddelijke Majesteit.

Eindlijk is het dat dese onse seer beminde zoon ons geduurig heeft gebeden en gesmeekt dat, voor so veel als ons zijn Persoon en het Koningrijk, dat zich altydt onder ons gevoegt heeft ter herten gaat, wy met rypen raad, hoe eer hoe liever hem uit dese benautheden souden redden, waar mede hy, staande dit tegenwoordig huwlijk, in het bysonder klaagt dapper aange-

taſt te zijn, en dat van wegen de wet der conſcientie; en dat hy volgens de Politykе wetten tot geen ander en mag over gaan, dan na een uitgeſproken vonnis. Wy dan in overleg nemende hoe veel, en hoe groote dienſten hy boven andere beweſen heeft, ſo aan d'Apoſtoliſche Stoel als aan de Chriſtelijke Religie, daar mede verdiend hebbende, dat hy op een overvloedige en ſpoedige wyſe de genade van ons vermogen wederom aan onſe zyde genieten ſou, en dat het met zijn zaak vry anders is gelegen, als met die van een gemein Perſoon, te weten, datter de welſtand en behoudenis van zeer veel menſchen aan vaſt is, en dat de deciſie of uitſpraak vande voornoemde zaak geen langer uitſtel en mag lyden, ſonder groot gevaar en geen klein verdriet en gekwel voor den voornoemden Koning, welke wy, om onſe dankbaarheid te toonen, ſchuldig zijn te verminderen, ja geheel en al weg te nemen, en te maken dat ſe met ten eerſten ten einde gebracht werden, volgens het advijs van onſe broeders, met welke wy in ſo een hoogwichtige en hoogdringende zaak te raade gegaan hebben, als ook met d'allergeleerſte en ervarenſte mannen ſo in de Godt- als Rechtsgeleerdheid; alſo wy d'ondeugden en gemelde gebreken ondervonden hebben ſodanig te zijn, welke, (de natuur van het voornoemde verbod overwogen zijnde) dat ſe de krachten ſelfs van de Bulle rechtſchapen ontzenuwen ſouden; hoe veel te meer dan behoorden wy te betuigen en voor al de Wereld bekent te maken met wat voor een zorgvuldig en bekommert hert wy oordeelen dat de conſcientie van onſe voornoemde ſeer waarde Zoon door diergelijke zwaarigheden opgehouden, bevangen en gekwelt word; nademaal dan dat wy u, onſen beminden zoon, Kardinaal van Jork en in dat Land een Afgezand van d'Apoſtoliſche Stoel, van wegen de deugden uws gemoedts en zonderling uitnemend toegenegentheid tot oeffening van recht en gerechtigheid voor zodanig een erkennen, hebben wy over ſulks geoordeeld dat men met recht u alleen alle onſe authoriteit ſo in deſe zaak, als ook in alle andere, behoorde op te draagen, dewyl wy u waardig keuren om onſe zaaken te mogen verhandelen, en de plaats van d'afweſige te bekleeden: niettemin u, beminde zoon, hebben wy raadſaam geacht ſpecialijk derwaarts te zenden, dat gy lieden gezaamentlijk met deſe zaak moogt voortvaren, nochtans, om d'onzeekere uitkomſte der voorvallende zaaken, d'authoriteit u aanbevolen ſo te matigen, dat, als een van u beide niet en wil of belet word, d'ander alles uitvoeren en de zaak tot een behoorlijk einde mach brengen. U.L. beide gezamentlijk of yder van U.L. in het byſonder, als verhaald, ſtellen wy in onſe plaats als Volmachtige, om ſommierlijk en recht uit te voornemen, (ſonder eenig rumoer te maken of te ſchynen een oordeel te willen ſtrijken) wat voor kracht dat 'er in de voornoemde Bulle ſteekt, en of in de ſelve de voorverhaalde gebreken of een daar van ſodanig blyken, welke ſchoon dat ſe anderen ſo klaar niet toeſchynen, dies niettemin ſo het iemand die eerlijk en vroom is van gemoed, en uwe conſcientie, of een van u beide die deſe zaak by der hand hebt komt te voldoen en waarſchynlijk toe ſchijnt: of dat de voorgewende Vrede in de Bulle ſonder dit Houwlijks-contract aan te gaan had mogen beſtaan en ſtand houden; of dat onſe ſeer geliefde Zoon, als geſeid wierd, niet begeert en hadde om het verbond des vredes t'onderhouden dit houwelijk aan te gaan; of eindlijk dat de Koningen in de Bulle geſpecificeert, met wien men zeide dat het verbond door dat huwelijk ſou konnen onderhouden worden, al overleden waren eer commiſſie gegeven was om de Bulle in 't werk te ſtellen; dat men over zulks het zelve voor niet genoeg bondig te

voren

voren geweest te zijn had moeten verklaaren, en, om het geene dat daar in uit en in gelaaten wierd, gantsch vruchteloos en ydel was, en altyd daar voor moet gehouden worden; dat men ook het houwlijk, 't welke uit kracht daar van schynt te konnen bestaan, insgelijks voor nietig en onwettig moet oordeelen; en wyders dat sy van het gemeenschap des bedrs, tot noch toe genoten, afstand behoorde te doen, en, volgens onse autoriteit daar van gescheiden moeten worden. Eindelijk en ten laatsten belasten en beveelen wy aan hun beide gehuwde, 't sy hem of haar, vryheit te gonnen om met eenen ander een huwlijk op nieuw aan te gaan, zonder eenig tegenspreeken of tusschen komen van rechts-beroepinge. Wy draagen ook op aan U. L. beide, of aan een van U. L. in 't bysonder onse macht, als onse Stede-houders of Stad-houder, of wat ander naam wy ook souden konnen gebruiken, die tot vermeerdering van d' aanbevolene autoriteit van wegen het boven verhaalde mogt dienen, om, of gezamentlijk of iemant van U. L. beide niet begeerende, als gezegt, of verhinderd wordende, dan in het bysonder, de gemelde zaaken in 't werk te stellen, en tot het einde toe uit te voeren met alle onse so onbepaalde als ordinare macht, voor so veel goet gedacht sal worden betaamlijk te zijn en te behooren of tot een gevoeglijke Echtscheiding, of tot een op nieuws aan te vangene Echtenstaat: doch in zulker voegen dat gy lieden, uit kracht van de tegenwoordige commissie, en om de banden van u werk meer bondig en krachtig te maaken, vryheid hebt om van alle die kanons en wetten die daar tegen mochten aan gaan te dispenseren, en om alles dat daar noch mocht aan ontbreeken, uit wat oorzaak dat het mocht ontstaan, door het tusschen komen van onse autoriteit en d' Apostolische dispensatie op te vollen: so met het kind van het eerste als van het twede bed, om het vroom geloof der Ouders, by aldien het dus voor goet ingezien word, voor wettelijk echte kinderen te verklaaren, en kondig te maaken; en de wettelykmaakinge van beide kinderen met allerlei Kerkelijke censuren en straffen, by manier van een decreet of eeuwig duurende wet te verzekeren en te bevestigen: en dat op so een krachtig en bondige wyse als men eenige rechts-zaaken sou konnen versinnen of bedenken; maaken, stellen en ordineeren wy mits desen voor kragtig, vast en onverbreeklijk: en al wat door U. L. gesamentlijk, als gesegt, of hooft voor hooft gedaan word met of sonder een sommiere kennis van den Rechter allerlei processen te maaken, uit te spreeken en te verkondigen, of te belasten dat se uitgevoerd werden, met allerlei dispensatien of genade in het voorverhaalde te gonnen en te maaken, en in 't algemein om in sommige der verhaalde zaken onse ordinari en onbepaalde macht te gebruiken, als of het door ons gedaan, beschikt, beslooten, gedispenseert, uitgesprooken, bevolen of uitgevoerd ware geweest: dit geheel en al so dra als doenlijk is, bondig, vast en verzekerd hebbende, zullen wy op d' allerkrachtigste en bondigste wyse bevestigen, en nooit eenige daar van krachteloos maaken of daar tegen aangaan, noch ook ondertusschen herroepen. Hier nevens ook verklaarende en protesterende onse meining volkomen en absoluit te zijn, dat dese tegenwoordige commissie of affendinge van onse autoriteit geduurig effect sorteren, en tot de finaale conclusie en het uiterste termijn van de voor verhaalde zaaken altyd duuren en bestaan mag, niet tegenstaande allerlei decreten, sententien, beveelen daar tegens beschreeven, en allerlei brieven en brevieren; welke wy hier na (dienende om dese onse tegenwoordige vergonning te vernietigen, af te schaffen, of te herroepen,) mochten uitgeeven, ordineren en verkondigen; hier mede (dit alles

alles uitdruklijk afſchaffende, en de zelve al t'ſaamen voor vruchteloos, nietig, ydel en van geener waarde achtende,) willen wy datſe ſodanig zyn, en ook daar voor gehouden worden, dat ſe voor die andere voor al de voortocht moeten hebben; dat het tegenwoordige het agterſte en al wat voor deſen verhaalt', uitgegeeven en beſtemt is, moet afkeuren en te niet doen: in weerwil van alle man, wien hy ook zy, die zich daar tegens ſou willen kanten.

Romen, Louwmaand 1528.

XVII.

De Kardinaals Brief aan Johan Caſſali over dit Stuk; genomen uit een van de twee Brieven, geſchreven door zijn Secretaris.

Cotton Libr. Vitel. 10.

EErwaardige Heer *Proto Notaris*, of Secretaris en als een ſeer beminden broeder. Ik heb mijn voorgaande brieven aan U. E. in het breede verhaald hoe zijn Koninglijke Majeſteit geſint is, en wat zijn begeerte is over deſe zaaken welke hy nu tegenwoordig U. E. bevolen heeft om uit zijn naam over te leveren aan zijn Heiligheid, onſen Heer. Nu zal ik, (om myn ootmoedigſte en oprechte onderdanigheid, waar door ik rechtswegen en amptshalven verplicht ben om niet alleen zijn Heiligheid, maar ook den erbarmlyken ſtant der Kerke behulpſaam te zijn, en d'achtbaarheid van d'Apoſtoliſche ſtoel te herſtellen,) in deſen brief U. E. berigten van ſommige zaaken, die voor al naukeurig aan te merken en t'overwegen ſijn, en welke U. E. na mijn voorige demoedige en zeer eerbiedige recommandatie aan zijn Heiligheid uit mijn naam, van ſtuk tot ſtuk zult gelieven voor te draagen: en nademaal dat ſe een zaak betreffen, die zijn Koninglijke Majeſteit nu ten hoogſten begeert en eiſcht, ſo zal U. E. zijn Heiligheid bidden en ſmeeken dat hy zich gewaardige alles te doorleeſen en daar naauw op te letten.

Voor eerſt dan beklaagende den ongelukkigen en rampſaligen ſtant die zijn Heiligheid en het Collegie der Kardinaalen is overgekomen, en dag en nacht vaſt peinſende, hoe en op wat wyſe ik met alle myn krachten, alle koſten en moeyelijkheid over 't hooft ziende, en met het ſtorten van myn eigen bloed en het overgeeven van mijn leeven, eenig dienſt mogt doen, en in ſo groote ſwaarigheid trooſt en verkwikking bybrengen, en met eenen den vervallen ſtant der Kerke en van zijn Heiligheid wederom op de been helpen; waar toe ik, buiten alle twyfel, en ſo lang als 'er een droppel bloedrs door mijn aderen loopt, my zelven geheel en al zal overgeven: en terwyl ik nu mijn gedachten over deſe zaak liet gaan, ſo wierd ik indachtig en my viel voor een zeker wonderbaarlyk en grooten inval; die door de beſtieringe der goddelijke voorſienigheid en uit mijn geduurig en onophoudelijk peinſen is ontſtaan: te weeten, om deſe myn ſeer goede Heer en Koning te beweegen en hem daar toe te brengen, dat hy in een naauwe alliantie en verbintenis met zijn Heiligheid onſen Heer Vader treede, en alſo zijn Heiligheid de Kerk, en d'Apoſtoliſche Stoel onder de vleugelen zijner beſcherminge met hert en ziel neemen: en

my vielen in den zin ontallijke redenen die ik by bracht, en onder andere dese: dat ik zijn Koninglyke Majesteit, die den Kaizer so vast aanhing, sou zoeken tot de beschermingc van zijn Heiligheid te brengen, en om de zaaken van Italien toe te vallen; en onder alle bygebrachte redenen was'er geen bondiger noch krachtiger, en die op het gemoed van zijn Koninglijke Majesteit meer wrachte, als d'innerlijke gerustheid en volkomen standvastigheid die ik hem geduurig en onophoudelijk heb ingescherpt aangaande zijn Heiligheidts oprechte en yverige correspondentie met hem door een geduurige en onverbreeklijke band van vrientschap onderhouden, en in de verzoekbeden en begeerten van zijn Koninglijke Majesteit met al zijn hert toe te staan en in te volgen, voor so veel als de schat en authoriteit der Kerke aan zijn Heiligheid, Christi Stedehouder, verleent, toelaat, of so verre als se haar uitstrekt, of kan uitstrekken; en hier op heb ik alles rijklijk belooft, daar voor te pand stellende myn ziel, geloof, eer en zaligheid, dat dit alles, na wensch van zijn Koninglijke Majesteit, tot allen tyde zoú geschieden, en dat sonder eenige swaarigheid altoos van het toestaan van zodanige begeerten af te wyken; so dat zijn Koninglijke Majesteit, uit dit mijn affurant verhaal, bespeurende hoe seer zijn Heiligheid, onse Heer, tot hem was genegen, en my daar op (die hem in de naam van zyn Heiligheid, als een Gesant en een Litmaat van d'Apostolische Stoel aansprak) volkomen geloof gevende, heeft hy (geen gevaar, moeite noch kosten aansiende, noch ook aan zijn Koningrijk of Onderdaanen zich te seer kreunende,) zijn sinnen geset en t'eenmaal een voorneemen en besluit by zich selven gemaakt, om in alles zich daar na te schikken, en om zijn Heiligheid geduurig en standvastig aan te kleven, en hier van houd ik my verzekert dat hy het wil en voorgenomen heeft om te doen, en, tot ter dood toe daar by te blyven; ten ware dat de zaaken so mochten uitvallen, verre tegens mijn belofte en zyn verwachting, dat de nood vereischte om zyn Koninglijke Majesteit te raden van dit zyn voorneemen en besluit afstant te doen. Indien hem sulks mocht overkomen ('t welk God verhoede) dan sou hy my met recht konnen toeschryven en verwyten myne trouwloosheid, lichtveerdigheid en d'overtredinge mijner belofte; in welken geval wat dienst ik onsen Allerheiligsten Heer sou konnen doen, of hoe dat men my in Kerkelijke zaaken sou konnen gelooven, laat ik aan het wys en verstandig oordeel van zijn Heiligheid berusten: het sou voortaan nooit aan myn macht staan om hier iets dat van groot belang is, tot gerief van zijn Heiligheid te verrichten, so nu nopende dese zaak zyn Koninglijke Majesteit in zijn meinig en hoope so ellendig bedroogen werd.

Ten anderen diend men ook wel naauw t'overwegen van hoe groot belang deze zaak is voor zyn Koninglijke Majesteit, en hoe seer veel hem daar aan is gelegen, als waar aan, behalven d'ontlastinge van des Konings conscientie, de continuatie van de gantsche Koninglijke linie en stamme vast is; hier aan hangt het geluk, of d'ondergang van het geheel Rijk; hier in bestaat de rust en behoudenis der gener die onder des Konings gebied staan, en van de gene die ooit of t'eeniger tyd in zyn Koningrijk geboren sullen worden; waar uit sou konnen ontstaan en veroorsaakt werden of een eeuwige rust, of twedragt en een seer fellen oorlog, die sich over de gantsche Wereld lichtlijk mochten verspreiden: nu alle dese dingen naauwkeurig ingesien zynde, zyn van vry grooter belang en gewichte, dan de genade of gonst die men van eenig Koning of Koningin te verwachten heeft.

Ten derden, de zaak is van zodanig een aart, dat ik myn ziel derve te pand stellen, dat het vergonnen hier van, strekken zal

niet alleen tot ontlastinge van zyn Heiligheidts conscientie en eere voor God en de menschen, maar dat se ook in den Hemel gevallig en aangenaam sal wesen: weshalven hier in zekere geheimen steken, die men zyn Heiligheid in het oor moet luisteren, en de penne niet en mach toevertrouwen: om welke redenen, en om eenige gebreken of ziekten, daar de Koningin aan vast en niet van te genesen is, als ook om de zwaarigheid zyns gemoedts daar door opgevat, kan noch en wil zyn Koninklijke Majesteit haar nooit na desen gebruiken, noch voor zijn Gemalin; daar kome van wat daar ook van kome, erkennen. Men behoort ook daarenboven niet weinig werk te maken van het gene in myn andere brieven staat, rakende die dingen, welke zyn Heiligheid onse Heer voor een groote schat mag houden, te weten, dat hy t'aller tyden, so in tegenspoet als in voorspoet, zyn Koninglyke Majesteit tot een vaste burgt en getrouwe Vriend sal hebben; tot welken einde hy ook alle zyn Bondgenooten en Vrienden bewogen heeft, en noch geduurig beweegt, om dese zyde te kiesen; tot voorstand der Kerke, en tot behoudenis van onsen Allerheiligsten Heer al zyn doen en poogen aanleggende; en alle dese Bondgenooten, (so zyn Koninglijke Majesteit zyn Heiligheid kwam te begeven,) souden tot een heel ander party konnen overgaan; en, om rond te gaan, ik en weet van geen Koning daar de Paus op vaster mach gaan en beter vertrouwen, als op zyn Koninklijke Majesteit; ofte door middel waar van de stand van d' Apostolische Stoel tot haar vorige achtbaarheid en aansien veiliger hersteld sou konnen werden, daar se sonder zyn hulpe en bystand (ten ware dat God alleen uit zyn enkele onmetelijke goetheid op het allerspoedigste daar zijn hand gelieve aan te slaan) geheel en al schijnt te sullen vervallen. By aldien nu onse allerheiligste Heer en Vader dit ernstig versoek van zijn Koninglijke Majesteit niet graag sou willen toestaan, (dat God verhoede) dan sou het my voorwaar, verdrieten langer te leven, om d'ontallijke zwaarigheden, die daar op in alle waarschijnlijkheid sullen volgen, voornaamlijk daar men zo een vaste en veilige bystand des Konings so ondankbaarlijk komt te verwerpen; en daar nu alleen dit gewisse en heilsaam geneesmiddel noch over schijnt te blyven tot verbetering van so groote rampzaaligheid, het welke verwaarlooft zijnde, dan moet alles nootsaakelijk te gronde gaan. De Paus hier in de dankbaarheid zijns gemoedts aan zijn Koninglijke Majesteit doende uitblinken, kan hy zich selven alles wat hy wil van zijn vriendschap en bondgenootschap toe seggen, en daar op alle de gene die zijn gesag en achtbaarheid souden willen krenken, beoorlogen. Eindlijk alle dese oorsaaken en redenen op malkanderen nu gehoopt hebbende, en by my selven overdenkende hoe veel dingen van seer groot belang my voorkomen in dese echtscheiding, die so rechtmaatig is en op een so goet fondament steunt, en waarom de selve niet sonder d'allergrootste schade en nadeel, niet langer en mach noch behoorde uitgestelt of opgeschort te worden; merkende ook wat men sou konnen bybrengen en voor al bygebracht sal worden om zyn Koninglijke Majesteits gemoed voor God te zuiveren, hoewel sulks van zyn Heiligheidt geensins aangenomen mocht worden, dewelke op diergelijke voorstellingen zich verlatende, so vrees ik dat hy in dese zijn hoogdringende nood, al eer datter groote zwarigheden, die nu baarblijklijk op handen zijn, mochten volgen, zijn voornoemde Koninklijke Majesteit van twe kwaaden het minste dan mocht komen te kiesen, en, steunende alleen op de zuiverheid zijner gewisse, dit by der hand te nemen, het welke hy nu so eerbiediglijk van d' authoriteit der Apostolische Stoel verzoekt, waar door de

de zelve daaglijks in grooter kleinachting mocht komen, en dat voornaamlijk in deſe ſo zeer gevaarlijke tydt: alle welke dingen zijn Heiligheid, na zijn groote voorzichtigheid, op het allernauwſte behoorde t' overdenken, geenſins twyfelende of eenige zwaarigheid makende van zo een hoogwichtige zaak by tijdts toe te ſtaan; hy moet zich ook daar van niet laten te rugge houden door het ernſtig aanhouden van eenig ſterflijk menſch, of om het aanſien van iemandts Perſoon en die te vergenoegen, inſonderheid daar in veel andere zaaken, die lichtlijk haar ſo openbaar niet vertoonen noch ſo waarſchijnlijk op doen, zijn Heiligheid zich tegens andere goetaardiger en gezeggelijker dikmaals heeft geroont: aan wien U. E. A. na vooraf-gaande behoorlijke eerbiedigheid uit myn naam ſeggen ſult, dat ik dit ſpreke als een getrouw, doch onwaardig Litmaat van de Kerk, alles vaſt bedenkende dat tot des ſelfs aanwaſch en aanſien zou konnen dienen, en met eenen ook bevorderende en aanraadende te ſchuwen de dingen die daar tegens ſchynen te ſtryden. Derhalven ſal U.E. A. onſen Allerheiligſten Heer dit in planten, dat hy al het voorgaande, dat van ſo ſeer groot belang is, te degen overwegende, niet als een Middelaar, of tuſſchenſpreker, om die byſondere genegentheid die ik zyn Koninglijke Majeſteit toe draage in het bevorderen, als my toekomt, van zyn zaaken, maar als een die in ſo een groote zaak, ſo wel bewuſt en bekent, onſen Allerheiliſten Heer ſou willen raaden, dat hy voor al toe ſtaa 't geen nu verſocht word; en dit ſou ik hem ook raaden al waar ik hier nooit in dit Land gekomen, of hier iets gemein niet en hadde. Ik bidde en ſmeeke ook zijn Heiligheid in alle demoedigheid dat hy alle twyfelmoedigheid, aanſien van Perſoonen, en vreze aan een kant geſteld en afgelegt hebbende, in generlei wyſe kome te weigeren noch uit te ſtellen die zaken te gonnen en toe te ſtaan, welke zyn Koninglijke Majeſteit om ſeer hoogdringende redenen uit ſo een grote bekommernis zijns gemoedts ſo ernſtig verſoekt; maar die veel eer op een goedertierene en mildaadige wyſe inwillige, nochte zich beſwaart vinde ten vollen toe te ſtaan, voor ſo veel als ten opſicht daar van bedacht kan worden; en dat zijn Heiligheid ſich daar van ten hoogſten verzekerd houde, dat hy hier mede doen ſal het gene voor God en de menſchen voor gantſch rechtveerdig geoordeeld ſal werden, en waar door hy zijn Koninglijke Majeſteit op het aldernauwſte ſal verbinden om zyn Heiligheid de Kerke en d'Apoſtoliſche Stoel, mitſgaders alle zaaken na zijn uiterſte vermogen, te helpen redden, en beſchermen; waar in hy ook geen moeite of koſten ſal ontſien, noch ook zijn Koningrijk of Onderdaanen verſchoonen; ja, niet eens weigeren, des noods zynde, zyn eigen Perſoon ten beſten te geven: en by dit gevoelen ſal hy ſtandvaſtig blyven, en den Koning van Vrankrijk nevens andere Bondgenooten daar toe bewegen, en dat ſo wel om zyn Heiligheid en de Kardinaalen te verloſſen, als om het geſag en d' aanſienlijkheid van d' Apoſtoliſche Stoel te herſtellen; en daarenboven nademaal dat zyn Heiligheid daar door het vaſt vertrouwen en d'achtbaarheid van my, zijn allernederigſt ſchepſel, ſal behouden, waar door ik in alle voorvallen en nooden alhier te lichter en gemaklijker de zaaken ſou konnen verhandelen, die tot gerief, voordeel en ruſte der Kerke ſchynen ſullen te gedyen; in het verrichten van welke dienſten ik alle vlyt, yver en neerſtigheid ſal aanwenden. Deze zyn Koninglijke Majeſteit ſal daar ook altyd by winnen. By aldien dat hy deſe zaaken niet in acht neme, dan vrees ik dat het aan mijn macht niet en ſal ſtaan, om deſe Koninglijke Majeſteit, of eenige andere Koningen, daar toe eenigſins te konnen bringen, waar uit zyn Heiligheid eenige

troost of hulpe sou mogen bekomen; maar ik vertrouw dat zyn Heiligheid so grooten oorzaak van zwaarigheden sal weg nemen, en uit een gantsch dankbaar, goedertieren en openhertig gemoed, alle dingen, so als se begeert worden, vergonnen; en dat sonder eenig hindernis, tegenspreken of uitstel.

Romen den 20. Louwmaand, 1528.

XVIII.

Staphileus zijn Brief aan den Kardinaal, waar aan blijkt voor hoe rechtveerdig hy des Konings zaak keurde. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

EErwaardigste en doorluchtigste Heer, wien ik alle eere schuldig ben; na voorgaande demoedigste recommandatie zal het U. E. eerwaardigheid gelieven te verstaan, hoe dat wy veertien dagen na ons vertrek van *Londen* t' scheep gegaan zijn, de middelerwyl in de haven opgehouden zijn door onweer en contrarie winden: ondertusschen heb ik onder weegen geweest by den eerwaardigen Heer Roffen: en wy hebben een tyd lang over de zaak met den anderen in het breede en wydloopig genoeg gedisputeerd in de tegenwoordigheid van den Heer Doctor *Marmeduk*, dewelke alles, van beide partyen wederzydts gesproken en dikmaals verhaalt, verstaan heeft; doch wie d' overhand heeft bekomen, of ten minsten wie van ons beide heftiger gestreden heeft, zal uwe eerwaardigheid uit het oprecht verhaal van den Heer *Marmeduk* konnen verneemen, Van dit eenen wil ik U. E. A. verzekeren, dat ik voor een taamlijk Bisdom gewenscht had, dat zijn Koninglijke Majesteit U. E. A. en de Koningin dit ons disputt had aangehoort, so om de waarheid te verstaan, als om de manier van het disputeren. Voorwaar ik moet in ootmoedigheid U. E. A. recommanderen dien eerwaardigen goede man, een oprecht en vlytig dienaar van zijn Koninglijke Majesteit en van U. E. hoogachtbaarheid aan wien ik my in alle ootmoedigheid en devotie als haaren dienaar van gantscher herte recommandeere: zullende aan beide betoonen mijn zeer getrouwen dienst in zaaken en affairen die my aanbevoolen zijn, en noch aanbevoolen mochten werden. Wel vaare uw eerwaardigheid, die haar gewaardige my altyd te houden in de goede gratie van onzen allerdoorluchtigsten Koning, die daar is de eer en het cieraad van de Koninglijke waardigheid. *Uit Bononien, den 20. van Louwmaand* 1528.

U. E. A. Zeer ootmoedige Dienaar,

Bisschop Staphileus.

Aan

Aan Campegius 1528.

XIX.

Des Kardinaals Brief aan Campegius, zijnde een Extract daar van; verbetert met zijn eigen handt.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

ZEer eerwaardige Vader in Christus, U. E. A. diensten zijn dese zijn Koninglijke Majesteit altyt zeer aangenaam en welgevallig geweest; maar boven al is dit hem ten allerhoogsten aangenaam geweest dat hy uit de mond van den Eerwaardigen Heer Jerdon verstaan heeft dat uw Eerwaardigheid met zulk een getrouheid en neerstigheid getracht hebt zijn zaak voort te zetten. Dit bewys van so een zonderlinge liefde omhelst hy met al zijn hert en zinnen; en heeft my belast, zeer eerwaardige Heer, dat ik u uit zijn naam hooglijk sou danken; aan wien ik ook uit dien naam my bekenne schuldig en verplicht te zijn: want nergens in kan uwe Eerwaardigheid my meer verbinden, dan dat hy met alle macht, gratie en authoriteit daar na staa, om dese zaak na den zin van zijn Koninglijke Majesteit op het allerspoedigste uit te voeren; also de zelve van een sodanigen aart is, datter geen hoogwichtiger kan voorvallen; de zelve en mag ook geen uitstel lyden, also de behoudenis van dit gantsche Koningrijk, d'onderhouding van de Koninglijke stamme, en de zaaligheid zyner ziele daar aan vast zijn: d'oorzaak is al te openbaar om daar over te twisten, en al te heilig om in verschil getrokken te werden: dese eenige genade, en dese is nu de eerste, wenscht en versoekt hy met alle ernst van d'Apostolische Stoel, en heeft daarom so van wegen de gerechtigheid van de zaak, als om zijn devotie van een zoon aan zijn heiligheid dese hoope opgevat, also hy sich selven vast laat voorstaan dat het nooit en kan geschieden dat hy in eeniger wyse van dese zijn verwachtinge versteeken sou blyven, welke geschapen staat om door uw H. Achtbaarheidts toedoen en godvruchtige voorstand dapper geholpen en gevorderd te konnen werden.

Ik bidde dan wederom uw Hoogachtbaarheid met alle ernst, dat het (nademaal hy, al wat ons voor desen tegens zijn Koninglijke Majesteit ter kwaade trouw is aangebracht, weg genomen, en ons daar door aan hem heeft verbonden,) hem niet en verveele nu om te volharden in dese zaak des Konings met een dapper gemoed tot een gewenscht einde voort te zetten, die ons herte so zeer drukt; dat wy wel wenschten om zulks van zijn Heiligheid selfs met ons eigen bloed te konnen verwerven. Wat de rest aangaat, dat sal uw eerwaardigheid breeder en duidlyker van den eerwaardigen Heer Bisschop Jerdon, en van den Heer Steven Gardenier, myn boesem-vriend, als ook uit de mond van den Heer Eduward Fox, een familiare vriend van den Koning, konnen verstaan; verzoekende dat uw eerwaardigheid haar in alles geloof wilt geeven. Vaar wel, en blyf gelukkig.

Den 7. van Bloeimaand. 1528.

XX.

Des Kardinaals Brief aan Gregorius Caßali, begeerende dat een Bul nopende het besluit overgezonden werde. Een Copye.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

HOogachtbaare Heer &c. zijn Koninglyke Majesteit en is niet weinig verblyd, alſo wy, niet alleen uit den brief van den Heer Steven Gardenier maar ook uit de mond van den Heer *Fox*, verstaan hebben, de groote getrouwheid, vlyt en wakkerheid by U. E. A. aangewend tot uitvoeringe van de zaak van zijn Koninglijke Majesteit: welke toegenegentheid, hoewel wy in gewichtige zaaken te voren daar dikmaals een proeve van hebben gehad, nochtans in dese so klaar getuigenis merken wy dat van U. E. A. niets ter wereld is verzuimt, het welke eenigsins mogt dienen tot bevordering van onse begeerte. Doch nademaal datter noch, na myn oordeel en het oordeel van andere zeer geleerde mannen, iets schynt t' ontbreeken, om zijn Koninglyke Majesteits zaak tot een gewisse en onfeilbaar einde te brengen; waar over ik tegenwoordig aan den Heer Steven Gardenier schryve: so wil ik U. E. A. andermaal ernstig gebeeden hebben, om het zelve by onsen Heer den *Paus* te verwerven, nevens den voornoemden Heer Steven Gardenier, (van wien my lief is te hooren dat gylieden by zijn Heiligheid vry veel vermoogt:) maar insonderheit om alle uwe krachten des verstants in te spannen alle neerstigheid en voorsichtigheid aan te wenden dat U.E.A. de decretale commissie, zonder dat eenige Arbiters of Raadtsheeren daar by zijn, van zijn Heiligheid moogt bekomen, om heimlyk aan my over te senden; en met eenen te seggen, dat ik myn ziel en zaligheid daar voor te pand stelle dat ik de voornoemde Bulle aan geen sterflyk mensch ter wereld zal vertoonen, maar so getrouwlyk en voorsichtig by my bewaaren en verhoolen houden, dat zijn Heiligheid in het allerminste daar van geen vreese voor gevaar te verwachte heeft. Dese myn ernstige begeerte om die commissie te moogen hebben, ontstaat niet uit eenig insicht om dit of dat daar mê uit te richten, of te geeven aan iemand die se in het openbaar of in het verborgen eenen ander mogt voorleesen; maar om de zelve (als voor een Godtspenning en onderpant van die over groote en vaderlyke liefde van zijn Heiligheid onse Heer en Vader, tot zijn Koninglyke Majesteit, en hoe zeer hy de selve toegedaan is:) by my te bewaaren; waar aan zijn Koninglyke Majesteit kan sien, dat zijn Heiligheid hem niet en zal weigeren 't geen hy begeert; en ook mag bespeuren hoe groot een vertrouwen zijn Heiligheid van my heeft; waar door ik alſo in meerder aansien by zyn Koninglijke Majesteit mag geraaken: dat hoewel hy alle zijn krachten en middelen vrywillig heeft besteed om d'Apostolische Stoel te behouden en tot haar voorige luister en glans te brengen, dat hy evenwel om mynent wille en door myn aanraading hier na alles sal toestaan en doen, alwaar het met het uitstorten van zijn eigen bloed; so het eenigsins mogt gedyen tot zaligheid van d'Apostolische Stoel en des zelfs verzekering, gerustheid, en welstant &c.

XXI. De

XXI.

De Brief van Paus Julius: waar in hy den Koning verlof geeft om te mogen trouwen: Welke men vermoedet verzierd te zijn.

Cotton Lib. Vitel. B. 12.

PAus Julius de twede. Beminde Zoon en geliefde Dochter in Christus, zaligheid en Apostolische zegen. d'Uitstekende authoriteit van de *Paus* van *Romen* gebruikt de macht die hem van boven uit den Hemel is gegeven, na dat het hem raadsaam en nuttelijk dunkt; overwegende de kwaliteit van Persoonen, zaaken, en tyden. De versoekbede aan uwer zyde ons nu onlangs behandigt, behelsde, dat nadien gy Dochter Catharina, en Arthur die eertijdts op der Aarden verkeerde, toen de doorluchtigste eerstgeborene van onse seer waarde Zoon in Christus, *Henrik*, Koning van Engeland,) om t'onderhouden de banden en verbonden van vrede en vriendschap tusschen den voornoemden Koning van Engeland, en onsen allerliefsten Zoon in Christus, Koning Ferdinandus, en onse allerliefste Dochter in Christus, Elisabet, Koninginne, Katholijken van Spanjen en Sicilien, een huwlijk by monde tegenwoordig wettelijk hebt ingegaan, *en het zelve door een vleeschlijke vermenginge voltrokken*: om dat nochtans de Heer Arthur, sonder kind uit sodanig een huwlijk te gewinnen uit deze Werelt is gescheiden; en dat sodanigen band van vrede en verknochting tussen de gemelde Koningen en Koningin so vast en bonding in alle waarschynlijkheid geen stand sou konnen houden, ten sy dat het selve door een ander band van bloedverwandschap gekoestert en bevestigt wierd, hierom, en om andere zekere redenen, so is het dat gylieden begeert den huwelijken staat by monde wettelijk tegenwoordig met den anderen in te gaan: edoch alsо gylieden uw begeerte in het voorverhaalde niet en kunt voldoen, en daarenboven geen Apostolische dispensatie bekomen hebt, over sulks hebt gylieden ons doen smeken, dat wy ons dien aangaande wilden gewaardigen om U. L. met d'Apostolische genade en goedertierentheid van een dispensatie te versorgen en voorsien. Wy dan, dewelke onder alle geloovige van Christus, voornaamlijk Katholyke Koningen en Princen, op het allerhoogste wenschen dat de lieflijke eendracht mag groeyen en bloeyen, om dese en andere redenen ons gemoed daar toe bewegende, zyn wy genegen om dit uw ootmoedig verzoek toe te staan: dat, offschoon daar eenig beletsel uit sodanig bloedverwantschap mocht ontstaan, gylieden echter met den anderen den Huwlijken staat moogt aangaan, en, daar in getreden zijnde, vry en onverhindert daar in volharden; waar toe wy mitsdesen uit een Apostolische authoriteit verlof geven; en voor so veel gylieden den huwlijken staat met den anderen, misschien, in het openbaar of in het verborgen aangegaan, en door het byslaapen voltrokken hebt: so is het dat wy u beide, en yder in het byzonder, over sodanig exces en vonnis van excommunicatie, die gylieden uit dien hoofde begaan hebt, absolveren of ontslaan, en dat uit kracht van die selfde authoriteit; mitsgaders geven U. L. vry verlof om in sodanig een echten staat so de facto gecontracteert te blyven, of om het selve vry en onverhinderd op nieuws te mogen contracteeren: keurende

de de kinderen die uit zodanig een ingegaan of noch aan te gaan huwlijk gewonnen mochten werden, voor wettelijk. Doch wy willen, by aldien gylieden in desen echten-staat de facto zyt getreden, dat dan de Biechtvader wien het onder u beide vry staat te kiesen, U. L. daar over belaste penitentie te doen, daar gylieden toe verbonden zyt.

In Romen; by St. Pieter, onder den Ring des Visschers 26 van Wintermaand, 1503. in het eerste Jaar van ons Pausdom.

SIGISMUNDUS.

XXII.

Een zeker gedeelte van des Kardinaals Brief aan Gregori Cassali: verzoekende verlof om de Dekretaale (of uitspraak)-Bulle te mogen tonen aan zekere Persoonen van des Konings geheime Raadt. Copye.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

IK sie dat'er dese hoognoodige zaak noch resteert; te weten, dat de Dekretaale Bulle, welke de seer eerwaardige Heer Afgesant met sig brengt, in het verborgen behandigt werde aan zekere Raadtsheeren des Konings om die te lesen; niet tot dien einde om voor den Rechter te brengen of daar over een proces aan te gaan; maar slechts, dat zy (mannen, kloek van verstand en van groot aansien, bespeurende dat ik alles in't werk gestelt heb dat te doen staat tot verzekering en vaststelling van des Konings zaak, en dat alles van onsen H. Vader den Paus is toegestaan, het welke men tot bevestiging van de zaak eenigsins had konnen uitvinden of bedenken; en so wanneer zy komen te sien dat men aan alle kanten sorge gedraagen heeft voor de behoudenis en verzekering van zijn Koninglijke Majesteit, voor de ruste en vrede van het Koningrijk; om de zaak geduurig stand te doen houden,) zy dan met ons van eenerlei gevoelen mogen zyn; op dat alle dingen met alle vlyt uit een Apostolische authoriteit ter eeren Godts aangeleid zynde, na behooren mogen afgedaan worden. Over sulks is het dat ik u, Heer *Gregorius*, ernstlijk bidde en vieriglijk smeke, dat U. E. voor onsen Allerheiligsten Vader op uwe knien vallende, hem demoedig bidde om my verlof te geven dat ik d' uitspraak-Bulle my toevertrouwt mag toonen; welke zaak ik so aanleggen en bestieren sal, dat zyn Heiligheid noch d'Apostolische Stoel daar door gantsch eenig gevaar, schade noch haat altoos ooit op haar hals sullen konnen halen; en dit verzoek ik met sulk een ernst en yver, als of'er myn behoudenis en leven aan hing.

XXIII.

Iohan Cassalies Brief, over een t'samenspraak gehad met den Paus. Het Origineel.

Zeer eerwaardige, aansienlijke en eerbiedige HEER, &c.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

ZO wanneer als de Brief-besteller van zyn eerwaardigheid met zyne commissien en Brieven van den tweden van Slachtmaand afgevaardigt naar Bononien, en

en houdende aan den Ridder zijn Broeder kwam; en dat hy toen, van wegen zyne swakheid, zijn reise naar Romen niet en konde spoedig voort setten, heeft hy se, om die zaak niet langer op te houden, te post voor af gesonden, begeerende dat Vincentius Cassalius hem voort op de hielen sou volgen; daar op is dan de Heer Vincentius Cassalius gekomen. Doch U. E. A. Brieven gelesen en overwogen hebbende, ging ik na zijn Heiligheid onsen Heer, en heb de zaaken daar U. E. A. van geschreven had, onsen Heiligen Vader vlytig voorgedraagen en verklaard; ik heb ook den inhoud van de Brieven verhaalt, welke zeer wijslijk en op het allerkrachtigste alles te kennen gaven. En ik sprak hem in deser voegen en met dese woorden aan:

Allerheiligste Vader, de plaats noch tyd en laten nu niet toe dat ik nu verhaale, met hoe groote liefde en toegenegentheid des herten, en met wat voor gedienstigheden die Koninklijke Majesteit d'Apostolische Stoel en uwe Heiligheid over al en tot alle tyden in eere gehouden heeft, nevens den zeer eerwaardigen Heer van het Graafschap van Jork; noch het geeft hier geen pas om te verhalen wat al moeiten, ongemakken en swarigheden zy uitgestaan, wat al diensten bewesen, en hoe veelerlei kosten zy gedaan hebben; trachtende den Kerkelijken stand, den Christelijken Godsdienst, en het Catholijksche geloof voor te staan, te beschermen, en te behouden. Het moet ook uwe Heiligheid niet onbekent zyn, hoe veel moeite en arbeid, wat al bidden en smeken, wat al Brief-bestellers, wat al Afgezondene Gezanten in 't werk gestelt; wat al, ik en segge niet Brieven, maar ook Boeken beschreven zyn: ja hoe men der Rechtsgeleerden advysen, so uit Engeland gehaalt als hier geformeert, gebruikt heeft, om de zaak, nu ten laatsten van zijn Heiligheid verkreegen, tot dien stand te brengen, daar se nu in is: waar in men de begeerte van zijn Koninglijke Majesteit toestond, en met eene zorg droeg voor zijn Heiligheidts eere en conscientie, en ook voor de billikheid en gerechtigheid van de zaak: doch nu merkt zijn Heiligheid dat zy, buiten alle hoope en vermoeden, van alle hulpe en bystant t' eenemaal zijn ontbloot. De seer eerwaardige Campegius heeft niet alleen getoont so serieuse verzoek-beden van zyn Koninglijke Majesteit niet te willen involgen; maar so dra als hy over de zaak in gesprek kwam, heeft hy zich daar dwers tegen aangestelt, en zijn Koninglyke Majesteit de Echtscheiding afgeraden, als of hem de bediening van een gezant sodanig was aanbevoolen en opgeleid, dat hy voor de Koningin sprekende, den Koning behoorde te bewegen om sich van d' Echtscheiding t' onthouden, so dat zijn Koninglyke Majesteit dese prikkelende angel zyner conscientie niet kwyt kan worden, en altyd in die ongerustheid des gemoedts moet blyven, aangesien dat hy vast alle uuren denkt dat hy geen successeur uit zynen bloede sal nalaaten. En tot noch toe en heeft de eerwaarde Heer Campegius niet doen blyken dat hy toestaan wil om te doen het geene die voorgaande generaale commissie in heeft; ja, dat noch een toon hooger gaat, als nu dese decretaale Bulle in dese zaak des Konings met veel bidden en smeeken al verworven was, en dat zijn Heiligheid beloofr hadde te willen gedoogen dat se aan zyn Koninglyke Majesteit en den eerwaardigen Heer Kardinaal Wolsey vertoont en vertrout wierd in de handen der geener, die de zelve aan sommige van den secreten raad des Konings zouden laaten sien, op dat hy van de gerechtigheid van de gantsche zaak nader bericht mocht krygen, heeft zijn eerwaardige achtbaarheid zijn Koninglyke Majesteit die niet willen toevertrouwen, noch ook den voornoemden Heer Karnidaal, des Konings Collega in die zaak. Hierom heeft dan zijn Heilig-

 heid

heid zijn Koninglyke Majesteit met dese hoope willen voeden, op dat also gemelde Heer Kardinaal van de zyne hier na versteken mocht blyven. Hier op heeft zyn Heiligheid de hand op myn arm leggende, my verboden meer te spreeken, en laatende blyken dat hy verstoort was, zeide, dat hy niet weinig over U. E. A. te klaagen had, vermits hy in zijn meininge die hy van U. E. A. hadde bedroogen was. Dat hy de decretale Bulle gegeeven had, om die slegts aan den Koning te vertoonen, en dan voort te verbranden: hier toe (seide hy) heeft hy my met veel bidden en smeeken gekreegen; te kennen geevende, so se niet gegeeven wierde, dat hy dan een verdorven man was; nu wil hy die Bulle, die men seer secreet had behooren te houden, ruchtbaar maaken, zeggende dat hy nooit belooft had te willen toestaan datse voor den secreten raad sou komen: ik sou (zeide hy) met de voornoemde Kardinaals eigen brieven konnen toonen, waar in hy slechts begeert het geen ik verhaald heb; en ik wil dat de selve Ridder Cassalius getuige zy, dat de Heer Steven Gardinier en hy selfs niet anders op my hebben versocht, en al hadden sy 't verzocht, zy en souden niet meer verkreegen hebben; en och of zy de zaak op een ander wyse versocht hadden, ik sou se haar haast afgeslaagen hebben; het en souhier ook niet toe gekomen hebben dat ik daar nu berouw van heb, wenschende selfs om het verlies van een vinger (so het mogelyk waare) dat ik herroepen mocht het geene gedaan is: also ik sie wat al onheil my daar uit te verwachten staat. Doe nu zijn Heiligheid dese en diergelyke redenen tegen zijn gewoonte, gevoerd hadde, viel ik daar voort op in, seggende: dat het geen U. E. Hoogwaarde A. nu begeert, over een komt met het geene zijn Heiligheid segt voorgenoomen te hebben, en dat U. E. Hoogwaarde A. niet en heeft gewilt dat dese zaak verspreid, of een vonnis volgens die Bulle gestreeken sou werden; maar dat se zijn Koninglyke Majesteit en hem ter hand mocht worden besteld, om de selve aan zekere getrouwe en waarde mannen van de secreete Raad te toonen, op dat sy van de geheele zaak nauwer kennis mochten bekoomen; het welke daarom evenwel so verborgen sou blyven, als of het niemand had komen te weten. En heeft niet, sei ik, zijn Heiligheid eenige Persoonen ontrent sich wien hy iets dat verswegen moet werden toevertrouwt hebbende, so verhoolen meint te zullen blyven, als of het maar een mensch alleen wiste, hoe veel te meer dan kan dit zijn Koninglyke Majèsteit van Engeland gebeuren, wien in zijn Ryk yder een hooft voor hooft onderworpen is, en die den Koning, schoon zy al niet en wilden, niet anders dan seer getrouw konnen zijn: wee haar, so zy slechts voor een oogenblik, van zijn wille kwamen af te wyken. Wat kan dit daarenboven schaden? is dit so niet begeert, so niet voorgenoomen geweest? wat voor een reden dwingt toch zijn Heiligheid om zijn voorneemen te veranderen? De *Paus* hier op vergramt en wat heviger nu geworden als kort te voren, berste in dese woorden uit: myn voorneemen, sprak hy, en is sodanig niet geweest, en het is my ook niet onbekent wat zy met de Bulle voor hebben, en wat schade ik daar door sal komen te lyden; wilt dit dan voor gewis en zeker houden dat ik by my zelven besloot en heb, en verander ook niet van sinnen, niet te willen lyden dat men in dese zaak iets meer doe. Waar op ik repliceerde: ik bid u, laat toch zijn Heiligheid hier in so vast niet op zijn stuk staan, maar veel eer uit desen Brief van den Eerwaarden Heer Kardinaal radenken d' onheilen, ruinen, Ketteryen, die van wegen zijn Heiligheid in dat Koningryk souden konnen ontstaan: alsoo zyn Koninglijke Majesteit van zyn Heiligheid kwalijk bejegent, ongelijk en *schan-*

de

de aangedaan zijnde, zyn sinnen en genegentheid, die hy immer en altoos op d'Apostolische Stoel so seer gevestigt heeft, op een wederparty mocht komen te verplaatsen; dit behoorde immers zijn Heiligheid by sig selven wel serieuslijk t'overwegen, genomen dat'er over de billikheid van dese zaak geen verschil altoos en is geweest, het zy also dat dit een kwade zaak is, en een kwaad gevolg na haar sal slepen, (daar alle man van een heel ander gevoelen is) weet zijn Heiligheid niet dat wy veel dingen, die niet goet en zijn, plegen te met te laten voor gaan, op dat 'er geen slimmer op mochten volgen? en dit behoort men voor te komen so wel in andere zaaken, als voornaamlijk om Ketteryen te verhoeden, welke, so men siet, so wanneerse eens diep gewortelt zijn, niet wederom konnen uitgeroeit worden. Na welke reden hem te voet vallende, bad en smeekte ik hem, dat hy doch wilde de vriendschap van so een seer machtig Koning onderhouden, en U. E. Achtbaarheidts groote genegentheid tot zyn Heiligheid en met eenen onse dienstbaarheid aansien; want zijn Koninglijke Majesteits vriendschap verlaten hebbende, sou een verandering van Religie daar op volgen, en de banden van dat Koningrijk die so langen tydt aan d'Apostolische Stoel haar vast gehouden hebben, los worden; en dat de vriendschap en achtbaarheid van U. E. hoogwaardigheid by zyn Koninglijke Majesteit daar door merklijk souden komen af te nemen, en de behoudenis van uw leven last lyden; en wy, die altijd zyn Heiligheid ten dienste gestaan hebben, en voor de selve so veel goede Ambassaadschappen bedient, en so veel moeyte hebben gedaan, om de vriendschap tusschen zijn Koninglijke Majesteit en zyn Heiligheid ongeschonden en ongekreukt te houden, souden dan, daar wy midden in het werk steken, de jammerlijke onheilen en deerlijke ellende, en ons eigen gewisse en onfeilbaar ondergang met traanen in de oogen moeten aansien. Zyn Heiligheid hier op zyn handen en armen van malkanderen slaande, en een verstoort gemoedt toonende, berste eindlijk uit in dese woorden: het overdenken van d'ondergang die my daar over mocht zyn genakende, en 't geen ik heb gedaan smert my seer; by aldien datter Ketteryen, of andere zwaarigheden mochten op staan, hoe kan my sulks verweten worden? dit zy genoeg tot bevryding van myn gemoed dat ik sonder schult ben; daar ik aan vast sou zyn, indien ik selfs het gene op my nu versocht word, sou toe staan: noch d'eerwaardige Heer Kardinaal Wolsey noch gylieden en hebt geen reden over my te klagen, al wat ik nu belooft heb, heb ik voldaan; zyn Koninglijke Majesteit en de voornoemde Heer Kardinaal hebben nooit iets anders, hoewel het in mijn macht sou zijn om te doen, van my begeert, 't welk ik voort en van stonden aan toegestaan heb, op dat alle man mocht weten, hoe veel ik altyd van haar gehouden heb; ik heb my ook om uwent wille in sommige dingen laten vinden: maar als het op de sinceerheid van het gemoed aan komt, dan acht ik dat alle andere dingen achter af moeten staan; laat haar van selfs doen dat zy willen, en den Ambassadeur te rugge zenden, onder desen dekmantel, dat zy geen verder onderzoek in de zaak gedaan wilden hebben, en voortaan de zaak, na hun welgevallen af doen, so slechts iets, daar ik autheur van ben, niet ongerechtig gehandhaaft werde. Toen zeid ik, wil dan zijn Heiligheid niet datter geprocedeert werde na kracht van de commissie? Verklaard hebbende dat dit zijn wille was, so heb ik daar op geantwoord; dan is het dat d'allereerwaardigste Heer Campegius tegens de wille van zijn Heiligheid aangaat, also hy den Koning d' echtscheiding heeft afgeraden; De Paus hier op replicerende, seide: ik heb hem belast dat hy den Koning sulks soude

af, maar de Koningin aanraden; wat nu de commissie aangaat, so se versocht word, sal se uitgevoert werden. Wy zyn dan, zeid ik, in de zaak eens, allerheiligste Vader, dit dan so zynde, wat kan het doch schaden de decretale Bulle aan sommige van den secreetsten Raad en op een eed gedrongen vertoont te hebben? De *Paus* hier op zijn hooft schuddende, zeide: ik weet wat zy daar mee in den sin hebben, doch ik en heb de Brieven uit Engeland van Campegius niet geleesen, komt daarom morgen wederom by my. Hier mede heeft de Heilige Vader voor den eersten dag myn afscheid gegeven. Dese onse discoursen heeft de Heer Vincentius Cassalius, wien ik seide herwaarts om zyn broeder den Ridder gesonden te zyn, aangehoort, die den Ridder selfs ontschuldigt heeft, dat, schoon hy al (merkende dese zaak van so een groot belang te zyn,) zelfs met gevaar van zyn leven binnen Romen door de gewapende Ruytery daarom had moeten heen dringen, dies niettemin sag hy dat het met zyn gesondheid sodanig was geschapen, dat hy veel eer na huis diende te keeren en na bed te gaan, als so grooten zaak voor zyn Heiligheid te verhandelen.

's Daags daar aan heeft de signature gediend, die ik als *Referendarius* bywoonde, en die tot den avond toe duurde; heb het derhalven niet raadsaam gedacht om den Paus, door die bediening vermoeit, te gaan bezoeken, te meer, alfo zyn Heiligheid zeide dat hy den Brief van Campegius noch niet doorlesen had. De zaak wierd dan wederom tot des anderen daags uitgestelt, als wanneer ik een bekwaam uur bekomen hebbende, na den *Paus* ging, en doe ik al de hoofstukken die in U. E. A. Brief vervat waren, tot een sommier of kort begryp gebracht had, tot versterkinge van mijn memorie en om niets over te slaan, so ving ik met dat deel aan, waar in zyn Heiligheid gesegt word een algemeine commissie in het brede verleend te hebben, en met eenen belooft het vonnis, dat uitgesproken sou worden, te sullen ratificeren. De *Paus* stond dit toe, seggende te vreden te zyn dat men met de sententie sou voortvaren; in welk deel staat dat zyn Heiligheid een decretale Bulle hadde vergond, om die van den geheimen Raad des Konings t'onderrichten; 't welk hy zeide verre van de waarheid af te zyn, en sulks met U. E. A. Brieven te konnen toonen en bekrachtigen: als wanneer hy die zaaken wederom kwam op te halen, daar hy 's daags te voren van gesproken had, te weten, dat hy met den Heer Steven Gardenier en Ridder Cassalius konde getuigen, dat dese Bulle tot dien einde niet en is versocht geweest om die aan iemand te vertoonen, dan alleen aan zyn Koninglijke Majesteit en aan U. E. Hoog Achtbaarheid, en dat Campegius nu aan hem schreef dat hy ook so gedaan had: over sulks had men volgens dese affspraak en dit verdrag de Bulle behooren te verbranden; hy seide ook te sullen beloven, by aldien dat, de bygebracht zaaken voor goed gekeurt wordende, daar op voortgevaren wierd tot een sententie, hy dan deselve voor vast sou stellen. Waar op ik vragende of hy de zaaken, die volgens die Bulle in 't werk gesteld wierden, voor goet wilde keuren: gaf hy my tot antwoort dat sulks geensins behoorlijk was; hy seide ook dat men se aan de Raadtsheeren niet en had behooren te toonen, dewelke, schoon zy de zaak niet voor goet in sagen, deselve nochtans tegens het gemoed van zyn Heiligheid souden toe staan. Hy verhaalde ondertusschen ook dikmaals dat men hier op niet langer sou blyven staan. Ik ben dan overgegaan tot het ander deel, waar in U. E. Hoog Achtbaarheid gedenkt dat de Eerwaardigen Heer Campegius den band des huwlijks tusschen den Koning en de Koningin getracht heeft te breken: Campegius, repliceeerde de Paus, schrijft dit

ampt

ampt ook te sullen bekleeden om de Koningin d'echtscheiding aan te raden, waar van sy haar vreemd toonde; doch dat zy evenwel zedig sprak, en de Raadtsheeren begeerde die in Spanjen haar wel afgeslagen, maar in Vlaanderen toegestaan waren. De Heilige Vader seide ook aan den Koning met zijn eigen hand geschreven te hebben, dat zyn Koninglijke Majesteit het gene Campegius uit de naam van zyn Heiligheid hem voor droeg, geloof sou geven. Daar na ben ik tot dat stuk gekomen, inhoudende dese woorden: hy stelt de zaak des Konings sodanig uit en houd se so dralende, als of hy tot faveur van zyn Koninglijke Majesteit geen oordeel noch vonnis wilde stryken; voor en al eer dat hy zijn Heiligheid bericht had gedaan van de dingen die dese zaak aangaan, welke hy aldaar gesien en gehoort had. Hier op antwoorde de *Paus* dat *Campegius*, so wanneer hy daar toe versocht mocht worden, voortvaren sou, en dat hy geen commissie of last had om stil te staan; en dat hy slechts bevolen hadde, dat, als men begon voort te varen, hem daar van de weet gedaan sou werden, so daar ondertusschen niets in de weg kwam. Maar daar nu dese woorden staan: men kan hem in geenerlei wyse daar toe brengen om my, zyn Amptgenoot of Collega, dese decretale Commissie toe te vertrouwen. Hier op repliceerde zyn Heiligheid dat het waar was; en uit dien hoofde was geschied om aan geen meer persoonen openbaar te maken; en dat op die conditie daar se op versocht is geweest; en nu vertoont zynde valt daar niet meer van te seggen: herhaalende alſo het gene hy, nopende dese zaak, te voren gesegt had. Waar op ik antwoordde: Nu siet dan zijn Heiligheid wel, dat ik spreke na den inhoud der woorden, die hier geschreven staan, welke melden dat zyn Heiligheid de decretaale commissie heeft toe gestaan, op die conditie op datse aan zekere Raadsheeren des Konings vertoont mocht worden. De *Paus* hier over wederom moeyelijk werdende, seide: ik sal het met des Kardinaals eigen hand doen blyken, ik en strooye u ook geen loogens voor, en myn woorden nevens die van den Kardinaal zelfs, zyn niet minder te geloven dan die gy by brengt. Daar op versocht ik dat zyn Heiligheid doch wilde bedaren, en my ten goede houden dat ik myn last wat styf voort sette, nadien sulks myn schuldige plicht is.

Wat nu belangt den ondergang van het Koningrijk, de schade, ellenden, lasteringen, en verval van de religie, daar van verhaalde hy veel dingen die meest sloegen op het geene hy op den eersten dag gesegt had. Toen hy seide, wat voor een eere sou het voor dese zijn Koninglyke Majesteit zijn, dat hy, die een beschermer des geloofs is, en ook so genoemd word, die ook tot des selfs bescherming boeken uitgegeeven heeft, nu genoodzaakt sou worden de selve tegen te gaan? Hier op zei ik: hoewel dit te pas sou komen, daar mogen zy selfs voor zorgen. Nu daar ter plaats alwaar iets verhaalt word van des Konings zaak, waar over tusschen den generaalen broeder van d' observantie en zijn Heiligheid een verdrag was gemaakt, en van een verbond, daar hy autheur van sou zijn, dat tusschen zijn Heiligheid en de Kaizersche noch te sluiten stond; zeide hy daar uit te blyken dat hy van wegen des Konings zaak niets en hadde belooft: dat de geene die het belooft had en zulks met een goed gemoet konde doen, metter daad ook wilde nakomen. Op het geene daar van een vredehandeling word gesproken, zeide hy tot zodanige zaak geen raad te weeten, en dat hy noch niet en wiste dat die Generaal eenige conditien van vrede sou bybrengen: hier by noch voegende die dingen, waar van ik U. E. Hoogachtbaarheid in mijn brieven van den 15. van Slachtmaand verwittigd heb.

Op andere daagen heb ik daar na zijn

Heiligheid dikmaals aangesproken, dewelke voorgenomen heeft met de Heeren Kardinaalen de *Monte* en *Sanctorum quatuor* van alle dese zaaken te spreeken behalven van de Decretaale Bulle, daar hy niemand wil van hooren spreeken, en heeft ook belast dat men se in alle schriften sou uitwisschen. Ik heb dan over alle de resterende zaaken met dese twe Kardinaalen gesproken, dewelke zeiden dat de *Paus* wel mochte lyden dat men voortvoer tot het uitspreeken van een Vonnis, hoewel het veele Persoonen vreemd in d'ooren sou klinken: waar van sommige onder de Kardinaalen verachtlijk spreeken, en daar des Kaizers Ambassadeur sich tegens aan kant, en willen dat de zaak en de commissie, met de partyen te verbieden te Romen voor het Hof bepleit werden. En dese twe eerwaardige Heeren seggen dat het geene sy eischen rechtvaardig is, en dat zy het d'allergeringste Persoon niet en behoorden te weigeren: dat echter onse Heilige Vader de *Paus* ten gevalle van zijn Koninglijke Majesteit geen veranderinge altoos wil maken in het geene alrede gedaan is.

Toen ik het nu op een anderen dag aantrof dat de *Paus* wat ledig tyd had, heb ik met sijn Heiligheit van wegen de voorgaande zaaken wydloopig gesproken, en onder andere hier opgehaalt, wat ik tot zijn voordeel met de Venetiaanen uitgerecht had, alsо ik wist dat het tegen zijn Koninglyke Majesteits en zijn Hoogachtbaarheidts zin niet en was, om, by gelegentheid, alles tot gerief van zijn Heiligheid te doen: ik gaf hem daar na te kennen wat al moeite ik aangewend had voor die van Cervia en Ravenna, en dat ook de Franse Ministers daar veel in gedaan hadde van U. E. Hoogachtbaarheid voornaamlijk daar toe aangeport; ik heb daar ook krachtige redenen bygevoegt, die de Heer Gardinier opnam. Op dit alles heeft de Heilige Vader geantwoord, dat hy zijn Koninglyke Majesteit en U. E. H. A. daar over bedankte, en heeft ook my bedankt; doch zeide met eenen, evenwel hebt gy alle te gelijk so veel niet konnen uitrichten, dat my myn steden wederom behandigd wierden; alsо gy weet dat onder de conditien van het contract daar ik ook onder begreepen was, gesloоten lag, dat so wie van ons verongelijkt wierd, dat dan d'andere Bondgenooten alle leet en ongelijk souden af keeren, het welke zy voor my veel eer hadden behooren te doen, dewyl dat sy die in dat verbond waaren, my ongelyk deeden; en hierom hebben my de *Kaizerse* willen wys maaken dat het de Venetiaanen niet gedaan zouden hebben, hadden sy geweeten dat het den Koning van Engeland of Vrankrijk tegen de borst sou hebben geweest: sy houden ondertusschen niet op om my veele en groote zaaken te beloven, weshalven ik, als ik wel voor desen hebbe gesegt, het geene my voor komt, daar ik het anders niet en kan maaken, genoodzaakt worde aan te neemen. Dit wil ik ook dat gylieden weet, dat my belooft is, in geval de gezant naar Engeland gesonden wierd, dat de Venetiaanen de Steden my wederom ter hand bestellen souden. Hier op heb ik geantwoord, allerheiligste Vader, alle dingen zijn noch niet voltrokken, onse zeer veel vermoogende Koning zal voor al zyn best doen, dat die Steden in zijn Heiligheidts hand wederom mogen komen: merkt zijn Heiligheid niet wat zijn Koninglijke Majesteit schryft? hierom dien zijn Heiligheid voor al wel toe te zien dat hy zijn Koninglijke Majesteit geen reden geeve om over hem te kaagen; en by dese gelegentheid ben ik wederom aan des Konings zaak geraakt: doch zijn Heiligheid seide dat hy alles hadde gedaan, en ook sou doen, voor zijn Koninglijke Majesteit en U. E. H. A.

Zou men dan niet, sei ik, een zeker middel konnen bedenken of uitvinden om aan sommige uit den geheimen raad des Konings die Bulle te mogen toonen? Daar op

op zeide de *Paus*, Neen: dit en mag niet geschieden, noch van my verworven werden: had dit eenigsins konnen geschieden, ik en sou my so dikmaals en so ernstig van sijn Koninglyke Majesteit en den Eerwaardigen Heer Kardinaal niet laaten bidden en smeeken. Doe ik hem nu met zekere bondige en krachtige beweeg-redenen aanboort kwam, heeft hy my verbooden van die zaak niet meer te spreeken. Ik en heb nooit willen seggen dat de Ridder myn Broeder haast komen sou, op dat de Paus tegens zyn komste de zaak niet en sou uitstellen, en dat om dese oorzaak alleen, op dat hy geen tyd sou winnen.

Daar na heb ik op alle andere dagen dat stuk gesocht voort te setten, echter heeft de *Paus* in geenerlei wyse zyn gevoelen willen veranderen; maar dit slechts by zich selven besloten, dat hy iemand sou afvaardigen die zyn meining mondeling sou te kennen geven. Dewyl ik nu geen kans altoos en sag om iets meer te verwerven, doe seid ik op het laatste dat de Ridder myn Broeder 's daags daar aan te Romen sou zyn, dewelke, toen hy sag dat 'er so veel aan de zaak was gelegen, voor zyn gesondheid geen sorge heeft willen dragen, en in het allerminste niet gedacht en had dat zyn Heiligheid de verdiensten zijner dienstbaarheid, so kwalijk sou loonen: so zeide de Paus dat des Ridders komste hem aangenaam sou zyn, en dat men met hem alle dingen wel sou stellen, echter weigerende het verzoek dat 'er nu gedaan wierd te willen toe staan: de Ridder dan die kwam, dewelke, als of niemand ooit over dese zaak met den *Paus* te doen hadde gehad, alles van de grond wederom op haalde, een proef nemende van alle manieren en middelen die bedacht konden worden. Alle welke dingen de Heer Vincentius Cassalius, onse Neef, wien wy aan U. E. H. A. senden, van stuk tot stuk mondeling sal verhalen; en ik, om U. E. H. A. niet langer moeyelijk over de zaak te vallen, sal het hier by laten berusten.

Wat nu het opbouwen van Winchester aangaat: dese Eerwaarde Heeren Kardinaalen waren seer moeyelijk dat men haar nu vergde om de penningen daar toe te willen over maken: daar zy van hare goederen berooft zynde, nu tot armoede waren vervallen. Hier op heb ik hun te gemoet gevoert dat zy meer voordeel souden doen, ingeval dat U. E. A. d'eene Kerk aannemen en d'ander wilde laten varen, als dat slechts een ander de Kerke van Winchester kwame t'aanvaarden: ik seide ook dat U. E. A. na dese verandering niet veel verlangde, also de Kerke van Winchester niet veel meer inkomsten had als die van Durham. Hier op hebben sy my geantwoord, dat zy U. E. A. liever als iemand anders daar in wilden gelieven, dewyl dat U. E. A. d'Apostolische Stoel grooten dienst altyd bewesen had: doch echter dat sy niet en twyfelden of U. E. A. sou de Kerk van Winchester, als wel het voornaamste in dat Koningrijk aannemen. Den Paus nu, en daar na dese Kardinaalen die onse zaaken vry meer be-yveren, gevryd hebbende, bracht ik so veel te weeg dat de *Paus* in de Consistorie van die zaak een verhaal dede wat hy daar in gedaan had; U. E. H. A. ook seer gepresen hebbende; waar op zekere Kardinaalen, en voor al de Napolitaanse, geantwoord hebben als ik boven verhaalt heb. Eindlijk hebben sy dit besloten, nademaal U. E. Hoogwaardigheid voor het opbouwen van de Kerk van Winchester, en voor het aannemen van de Kerk van Jork en het Abdyschap van St. Albaan moet betalen; dat, ten opsicht van de gantsche somme, U. E. A. de helft daar van quyt gescholden sou werden, en dat dit dan niet veel meer was dan U. E. A. voor de Kerk van Winchester te betalen had; en dat sy de somme van 13 a 14 duisend goude kroonen souden over maken. Hierom is dit de Heeren Kardinaalen

naalen so tegen de borst geweest, op dat geen andere na zodanig een zaak haar mogten komen te reguleeren, te meer daar de groote Kanselier van Vrankrijk, om het verrichten van een groote zaak die hy voor heeft, dit zijn tegenwoordig verzoek van de Kardinaalen word afgeslaagen.

De resterende zaaken zal U. E. eerwaardigheid uit de mond van den Heer Vincentius konnen verstaan. *Romen den* 14. *van de Wintermaand.* 1528.

U. E. A. ootmoedigste Dienaar,

J. CASSALIUS,

Secretaris.

XXIV.

De Paus zijn Brief aan den Kardinaal, om Campana geloof te geeven. Uit het Origineel.

Aan onzen beminde Zoon Thomas, Bisschop van S. Cecilien, Kardinaal van Jork: in het Koningrijk van Engeland, onzen en des Apostolische Stoels gezant.

ONsen beminden Zoon zy goetenis en Apostolische zegen. Wy hebben geoordeeld dat wy schriftelijk so gevoeglyk niet en souden konnen antwoorden op deze zaaken, waar over nu laatst geleden de gedeputeerde van dien Koning, onse seer waarde zoonen in Christus met ons gehandeld hebben; hierom zenden wy derwaarts de man zelfs Franciscus Campana, onse Familiaare vriend; uit wien zijn doorluchtigheid en omsichtigheit meer ten vollen ons wedervaaren sal konnen verstaan, so van wegen de zaaken die de vrede en d'algemeine Christenheid in het openbaar betreffen, als die zijn doorluchtigheid in het bysonder aangaan, waar van U. E. A. door Brieven en uwe Afgesanten ons bericht hebben gedaan, en die wy voorwaar diep ter herten nemen. Wy maken U. E. doorluchtigheid indachtig dat se haar verzekert houde dat wy de selve een Vaderlijke genegentheid en herte toegedraagen hebben en noch toe draagen; en dat uit dien selfden bron-ader van liefde alles dat wy hem nu te kennen geven vloeid. Hoe seer wy, en dat wel te recht, U. E. doorluchtigheid liefhebben, sal onse beminde zoon, Kardinaal Campegius, onse Afgezand en U. E. H. W. Collega konnen verhalen, en met eenen ook de voornoemde Franciscus, welke U. E. H. A. ten vollen geloof mach geven. *Romen* 15 *van Slachtmaant* 1528.

J. CLEMENS,

Met zijn eigen handt.

Den

Den 1. van Slachtmaand 1528.

XXV.

Een gedeelte van Pieter Vannes zijn instructien, hem aanwijsende hoe hy den Paus sal dreigen. Het Origineel.

——En *Pieter*, als uit sich selven, sal in het bysonder zyn Heiligheid aldus aanspreken: Sire, also ik een geboren Italiaan ben, moet ik immers met een vieriger yver en drift des gemoeds behertigen en begeeren het welvaren, de eere en behoudenis van zijn Heiligdeid en d'Apostolische Stoel; waar uit ik genootzaakt worde ongeveinst met zijn Heiligheid te handelen, en hem openhertig voor oogen te stellen het geen ik in deze zaak bespeure. Gewisselijk, Sire, ingeval zyn Heiligheid voor den Kaizer zulk een sonderling gesag blyvende houden, zo lang draalt, uitstelt en vertrekt met het uitvoeren van des Konings zo ernstig versoek noopende dese zaak, en dat hy zijn Majesteit niet mildaadig mede deelt van de schatten en inkomende goederen der Kerke en d'Apostolische Stoel, *quantum potestis ex thesauro Ecclesia, & explenitudine potestatis & autoritate a Deo vel ab Ecclesia collata*, dat is; *zo veel als gy kunt uit de schat der Kerke en uit de volmagt en authoritest van God of van de Kerk u opgedragen*, zo sie ik voorwaar dat zyn Koninglijke Hoogheid hier door zijn sinnen en genegentheit die hy so vast op syn Heiligheid hadde geset, sodanig sal aftrekken, dat niet alleen zyn Genade, den Adel, en het Koningrijk, maar ook dat veel andere Potentaaten, Koningen en Vorsten, zyn Vrienden en Bondgenooten, in hunne devotie tot gehoorsaamheid aan zyn Heiligheiten d'Apostolische Stoel geheel en al sullen komen te verslaauwen en die t'onttrekken; by haar selven overleggende hoe zy dese uwe ondankbaarheid, (in den allerhoogsten trap die men sou konnen bedenken, vertoont en met een semblant en windbreekery so lang staande gehouden) souden mogen te pas brengen en vergelden. En derhalven, Sire, by d'eerbiedigheid van den almachtigen God, wilt dit herte en gemoed van so een nobel vroom Koning niet van u werpen, aan wien het eindlijk niet en sal ontbreken, de vrede getroffen zijnde, die de Christenen niet lang en konnen ontbeeren, om in zyn geweld te krygen sulk een macht, waar door hy zyn vrienden in den allerhoogsten graad sal konnen loonen, en zyn wederparty laten varen.

Henrik R. HENRIK KONING.

XXVI.

Des Kardinaals Brief aan d'Ambassadeurs over zyn promotie tot het Pausdom. Het Origineel.

Aan den Groot Achtbaaren Ridder, den Heer Gregorius Cassalius, en den Heer Petrus Vannes Ambassadeurs van den doorluchtigsten Heer Koning van Engeland en Vrankrijk aan het Hof van Romen.

GRootachtbaare Heer Gregorius en Heer Petrus groetenis. Gelijk als onsen Heer Vader de Paus tot merklijk nadeel van de gantsche Christen Republyke

en voornaamlyk voor de zaaken van zijn Koninglijke Majesteit van Engeland is komen te sterven, so mein ik ook dat het U. E. A. niet onbekent kan zijn wat al gevaar het welvaaren en de reputatie van desen Heer Koning en de ruste en vrede van dit Koningrijk over het hooft hangt van wegen dese toekomende verkiesing van een Paus, en hoo zeer U. E. Achtbaarheden behoorden te arbeiden, en te zoeken met alle macht, vlyt, en voorsichtigheid voor te komen en te beletten, datter geen Paus verkoren werde die dese Koninglyke Majesteit geen goed herte toedraagt, en wat U. E. A. om my te vorderen behoort te doen en in 't werk te stellen, daar van heb ik U. E. A. in alle myne gemeine brieven vermaand: noch U. E. A. behoort niet iet anders van wegen deselve te seggen alsо ik se aan U. E. A. alleenlijk geschreeven heb, om U. E. A. bekent te maaken, dat ik dese gantsche seer gewichtige en van allen de grootste zaak, daar U. E. A. van te handelen hebt, U. E. A. voorsichtigheid, getrouheid, en schranderheid van verstand aanbeveele en toevertrouw, daar ik door langheid van tyd een seer goede proeve van gehad heb; en ik vertrouw dat ik in de goede hoope en opinie die ik van U. E. A. opgevat heb, my niet bedrogen sal vinden. Vaart wel. *Londen den 6 van Sprokkelmaand.* M. D. XXVIII.

U. E. A. zeer beminde Broeder,

T. Kardin. Eborac.

XXVIII.

Onderrichting gedaan aan den Paus ontrent d'Echscheiding. Het Origineel.

Een beknopte aantekening van die dingen, welke in andere boekskens wydloopiger verklaart zijnde, zijn Heiligheid den Paus aanraden wat zo geoorloft als betaamlijk is, om in de zaak van zijn Koninglijke Majesteit d'uitspraak over d'echtscheiding te doen.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

VOor eerst is het geoorloft en ook behoorlijk dit huwlyk te breeken, om dat het tegens het goddelijk en wereldsch recht stryd.

Also het goddelijk recht verbied zijn broeders huisvrouw te trouwen: dat men nu zijn broeders huisvrouw heeft getrout is notoir en voor de gantsche wereld openbaar.

Het Wereltsch of Politijk recht nu behelst twe hinderpaalen van dit huwlijk: d'eene is dat van bloedverwanschap, het welke door een Goddelyk recht ingevoert zijnde, het selve onder een swaare straffe verboden heeft; d'andere is, van d'openbaare eerbaarheid en gerechtigheid, door God verkondigd, by aldien dat 'er volgens de beschryving des huwlijks een verandering

andering van Goddelyk en Polityk recht tusschen kwame, uit wat voor gelukkige tekenen zal men seggen dat dit huwlijk bestaat, het welke tegens beide rechten aangegaan is, en als noch so wat heen bestaat?

Doch, seggen zy, in dit stuk houd het verbod van beide rechten op door de genade en dispensatie van de Paus, die het opperhooft is.

Dese Persoonen dient tot antwoord: voor eerst, dat se niet en schynt te zijn daar geen is, en dat men se ook daar voor moet houden die zonder wettelike autoriteit of macht geschiet; en dat eindlijk d'authoriteit van den *Paus* so verre niet en strekt, om in zekere trappen in de goddelike wet verboden enige dispensatie te konnen geven: niet na d'opinien der Schrijvers, die d'autoriteit van de *Paus* vermindert souden willen hebben, maar het blijkt uit d'autoriteit van den Paus selfs, van wien men geloven moet dat hy de manier van zijn Jurisdictie of rechts-gebied best weet, en die liever sou willen de paalen daar van uit setten dan in trekken; dewijl het dan so met de zaak geschapen is, hoewel het verbodt van het Politijke recht door de dispensatie schijnt weg genomen te zijn, so blijft evenwel het gene goddelijk is onbeweeglijk en onversettelijk, so men de Pausen selfs, die onder malkanderen strijdig zijn, geloof mag geven.

Ten anderen, schoon dat wy al bekennen en toestaen dat de Pausen dispensatie konnen geven, en in dit deel hun meer authoriteit gonnen dan zy selfs haar selven souden derven aanmatigen, echter dat zy niet doorgaans, niet op alle manier, niet op een lichtveerdige wijse, en zonder alle insichten dispensatie konnen geven; en men moet bekennen of zy niet na haar eigen getuigenis met meerder waarheid verstrooyers (*dissipatores*) dan (*dispensatores*) dispenseerders of uitdeelders genoemt mogen worden. Derhalven gelijkerwijs als een dispensatie een seer hoogdringende schynbaare oorzaak moet hebben, so ook die seer openbaar en klaar blykt; en eindlijk moetse op waarachtige, maar op geen logenachtige en verzierde gebeden steunen.

In dese dispensatie nu, daar dit huwlijk uit bestaat of op rust; staat wel met dese enkele woorden (*om vredes halven*,) maa-om dat so verhaald word, daarom en is het in der daad selfs so niet: het voegd wel dat men de woorden van een *Paus* over weege niet na dat de woorden haar van buiten op doen, maar na de bondige waarheid van de zaak selfs.

Het is zeker, dat de vrede om verscheiden insichten, (also se doemaals seer bondig is geweest, verkreegen zijnde uit een huwlyk, en bestaande uit kracht van de gemaakte contracten en verbonden,) dit huwlyk nootsakelijk niet en heeft vereist; en nu seggen wy dat de dispensatie zonder oorzaak daar tusschen is gekomen, en by gevolg geen is, en dat overzulks het goddelijk en Politijk verbod noch blyft en stand houd.

Voeg hier noch by, so daar eenige dispensatie zy, en een zeker oorsaak hadde, dan is se uit leugens opgemaakt, en met recht te houden voor een daar wat uitgenomen en bygedaan is, en die bygevolg so ten opsicht van het goddelijk als wereltlijk recht verworpen moet worden.

Want, nademaal het gene andersins door zekere Canons en wetten is vast gestelt, ook d'inleidinge of voorreden van de dispensatie selfs beheft, (te weten daar de Paus aldus segt: *dat d'authoriteit van de Paus van Romen de magt, die hem van boven is gegeven, gebruikt, na dat hy, de qualiteit van de persoonen, oorsaken en tyden overwogen hebbende, het selve siet in den Heere heilsaam en gevoeglijk te zijn;*) hoe heeft dan de Heilige Vader de Paus, de qualiteiten van zijn Koninglijke Majesteit van Engeland konnen overwegen daar hy

H 2 se

ſe niet gekent en heeft? daar en word ook niet een zier verhaald van den ouderdom, welke de voornaamſte hoedanigheid is die in het ſluiten van dit huwlijk ſtaat t'aanmerken, en dat hy evenwel op die tyd niet boven de twaalf jaaren oud was, is kennelijk genoeg: en op deze wyſe zyn jaaren verſwygende, word'er geen gevalueerde logen voor d'oorzaak daar van by gebragt, naamlijk: dat zyn Koninglijke Majeſteit dit huwlijk toen aanging om het contract van vrede t'onderhouden: daar de Koning in der daad en waarheid niet en wiſt wat daar doemaals op het tapijt was of verhandeld wierd, en ſchoon genomen dat hy toen al had geweten, dat het evenwel niet waarachtig en is geweeſt dat hy het huwlijk om de vrede t'onderhouden begeerde; en die gaven zyn jonge jaaren genoeg te kennen, die niet en wiſten t'onderſcheiden wat het algemein recht in heeft; te begeeren is wel een genegentheid, maar te begeeren een huwlijk aan te gaan en te trouwen, uit dit inzicht op dat de contracten van vrede mochten onderhouden worden, daar toe worden vereiſcht oordeel en verſtand, om onderſcheid te konnen maken. Daarenboven, als men ſou handelen over de contracten van vrede tuſſchen twe Koningen t'onderhouden, ſo is de eene komen te ſterven al eer dat de belaſte Bulle tot uitvoeringe van de zaak over kwam; en de zaak aldus in haar geheel blyvende, is d'oorzaak, ſo daar eenige geweeſt zy, daar mee opgehouden.

Doch daar word noch een ander Brevier of Bulle te voorſchijn gebracht van zo een krachtig inhoud, dat ſe die tegenwerpingen om verre ſtoot.

Maar zy blyven evenwel haar gevoelen vaſt houden, die vaſt houden dat de *Paus* geen aflaat noch diſpenſatie kan geeven, volgens welkers gevoelen geen *Brevier* nog *Bulle* konnen beſtaan; ten anderen, dat het Brevier valſch is, en ook daar voor moet gehouden worden, kan men met veel redenen bewyſen en overtuigen. Eindlijk nadien het valſch is, en evenwel de doolingen in de voorgaande Bul komt te verbeteren, en deſe opinie wel te recht te beveſtigen, dat de eerſte diſpenſatie voor krachtig niet en mag worden aangeſien, ſelfs volgens het gevoelen der gener, die dit huwlijk getracht hebben voor te ſtaan: te weten, dewelke miſtrouwende, die voor waarachtig worden by gebracht, genootzaakt zyn geweeſt tot valſche en verſierde diſpenſatien, de tegengeworpene gebreken weg nemende, hun toevlucht te nemen.

Deſe zaaken, zo ze ſtuk voor ſtuk zo veel niet en mogen gelden, laat ſe met den anderen vergeleken zynde, ten minſten ſo veel kracht hebben om ons te doen gelooven dat het geoorloft is. Nu deſe opinie, daar veel mee ingenomen zyn, naamlijk dat de Paus geen macht en heeft gehad om een diſpenſatie te konnen geven, hoewel dat ſe alleen de diſpenſatie krachtloos maakt, daar wort niet eens na gevraagt, dies niet te min en is ſe niet te verwerpen, als of daar niet in ſtak; al is het dat ſe van ſommige wederlegt en niet voor goet wort gekeurt, echter ſtaat ſe geſchreven, en over ſulks met het getuigenis ſelfs van den Paus voor goed gekend. Laat nu wyders d'oorzaak en de waarheid van dit voorwenden overwogen werden, zo daar ſchijnt een logen tuſſchen beide gekomen te zyn, en dat het openbaar is, dat die diſpenſatie (in het verdichten van een nieuw Brevier door het gene de wederpartyen daar in gedaan hebben) als ſtilſwygende verworpen werd, wie en ſiet dan niet dat het om deſe redenen geoorloft is om een vonnis over d'echtſcheiding uit te ſpreken? Eindlijk en ten laatſten voegt het wel dat zodanig een uitſpraak geſchiede die met alle mans gevoelen over een komt; de verwerpinge nu van de diſpenſatie komt met alle opinien over een, of om datter de macht niet en is geweeſt, of om dat men ſegt dat ſe niet wel ingeſtelt is; doch d'approbatie

of

of voor goet kenning komt met haar allen niet over een.

Het voegt en betaamt wel dat de successie van het Koningrijk gantsch vast en bestendig blyve, welke tegens dese opinien niet gevestigt kan werden.

Het is behoorlijk dat het gemoed des Konings met dese zwaarmoedigheid belemmert en onrustig gemaakt, los en gerust gesteld werde.

Kort om, het is billik dat de begeerte des Konings voldaan werde, die ten aansien van zyn vrome en ingeborene deugden, niet dan dat best is begeert, en op d'allerbeste wyse betracht dat hy zyn wensch mag bekomen; so hy op de deugd niet en sag, in d'andere dingen sou geen zwaarigheid steken, maar merkende dat men over alle deugden zyn gedagten moet laten gaan, so soekt hy dat rechtvaardig, eerlijk, en maatig is, op dat hy 't geene rechtmaatig is, op een rechtmaatige manier mag bekomen en verwerven. Het is dan behoorlijk dat men hem geen hulp en weigere, of dat men hem uitstelle, die sulks in alle gerechtigheid verzoekt.

XXVIII.

Het twede deel van een langwijlige afvaardiginge van Gezanten door den Kardinaal, noopende het stuk van Echtscheiding. Het Origineel.

Aan mijn geliefde Vrienden Mr. Steven Gardinier Doctor in beide rechten; mijn Heeren Francoys Brian en Gregorius Cassalius, Ridders: en Mr. Pieter Vannes Geheimschryver van zijn Koninglijke Majesteit in de Latijnsche Taal; zijn Genades Gezanten, residerende aan het Hof van Romen.

—— Het andere deel van uwe commissie bestaat in het uitvoeren van de zaak van zijn Koninglyke Majesteits huwlijk; een zaak van zeer groot belang en gewichte, daar zoo veel hoogwaardige gevolgen aan vast zijn, het welke, om geen redenen ter wereld eenig uitstel of vertrek altoos mag lyden, in wat voor een stand de Paus ook zy, het zy aan de beter hand of in leevens gevaar; noch het behoort ook niet, als gesegt, van zijn Heiligheid nagelaaten te worden, hoe het ook met zijn gesondheid is, het zy dat se voorwaarts of achterwaarts gaat: alsо een gewisse en voornaam fondamenteele grond-oorzaak t'aanmerken staat, waar op zijn Koninglyke Majesteit zijn daaden en gedachten grondvest, voor so veel dese zaak aangaat, te weten op reden van gonst en gerechtigheid, zijnde zaaken waar van het zijn Heiligheid de *Paus*, in voorspoed noch in tegenspoed niet vry en staat met eere af te wyken; en so wanneer men nu d'oprechtigheid van zijn zaak wel overdenkt en komt te vergelyken met d'openbaare waarschynlijkheden, argumenten en suspitien, so van wegen de krachteloosheid van de Bulle als valsheid van het brevier: (invoegen dat alle man die slechts redens gebruikt heeft ligtlijk kan komen te merken en te weten, dat daar geen kracht noch onfeilbaare waarheid in kan steken:) hoe vermag dan zijn Heiligheid *ex æquo & justo*, ten aanzien *van billikheid en gerechtigheid* aan een Christen mensch, veel min aan een Koning van so groote verdiensten, en dat nog in een zaak daar so veel gevolgen aan vast zijn, syn Heiligheid wel bekend, zulks weigeren, ten respekt van een zeker persoon of van wegen zijn onpasselijkheid verschonen, rechtveerdigen, bewimpelen, of

voorſpreeken eenigerlei weigering, uitſtel of vertrek die hy gepleegd heeft in de waarheid over een zaak van ſo groot belang te verklaaren en uit te ſpreeken, welke noch om d'ontallijke voordeelen die daar uit mochten voortkomen, geen uitſtel altoos mag lyden, noch door iemand anders dan door hem zelven, zijn daad, of macht, wettelijk uitgeſproken mag worden? En dit mag zijn Heiligheid wel weeten, dat niemand de rechtveerdigheid van een Konings begeerte in deſen aanſien ſo naauwkeurig behoorde in te zien, dan zijn Koninglijke Majeſteit zelfs, wiens intereſt, wiens zaak, mitsgaders dat van zijn Koningrijk en ſucceſſie hier op ruſten; want ingeval dat de Koning geſind waare of voorgenomen had om te doen dat onbillik of onrecht is, ſo hoefde hy dan zijn Heiligheid den Paus daar over niet eens aan te ſpreeken. Maar alſo zijn Koninglyke Majeſteit en zijn Raad, die de beſte kennis van de geheele zaak hebben, en welkers plicht het is om alle omſtandigheden in die zaak met een rype raad en zeer wyſlijk t'overleggen, en van de waarheid der zaake wel verzekerd te zijn, (behoevende nergens anders na omme te zien dan om zijn plicht aan God en zijn Kerk waar te neemen, en dat ook de waarheid aan hem geapprobeert en verklaard werde door hem, wien het toeſtaat om zulks te doen; ſo is't dan dat zijn Koninglyke Majeſteit (merkende datter onwaarheid ten voorſchyn wort gebracht, en dat met zulk een argliſtigheid, als dat de zelve, door onbehoorlijke en verkeerde wegen, ſo men daar met verſtant niet en kome op te letten, de zaaken voor een wyle tydts in een verwarringe ſou konnen brengen) aan zijn Heiligheid te kennen geeft de redenen en baarblyklijkheden, genoeg om zijn Heiligheidts gemoed t'onderrichten van oprechte waarheid: welke, ſo zijn Heiligheid dan niet en gelieve in te zien, maar of uit paſſie, vreeſe, of eenig ander particulier inſicht te luiſteren na alle ophoudende en ydele woorden van de ſodanige, welke door onbehoorlijke redenen vervoerd zijnde, de waarheid graag ſoude willen verbloemen; hoe gaat dan zijn Heiligheid hier anders in te werk, als dat hy onder een regtſchape ydele ſchyn de voornoemde gerechtigheid weigert en afſlaat, het welke, het ſy in tyd van geſondheid of ziekte, in een zaak van ſoo groot belang behorende te geſchieden, geenſins verdraaglyk is? doch om deſelve voorverhaalde redenen diend de zaak, het ſy dat men hoope of geen hoope heeft van zijn Heiligheidts leeven, zonder eenig langer uitſtel altoos afgedaan en uitgevoerd te worden; want by aldien dat d'Almachtige God zijn Heiligheid in het leeven gelieve te ſpaaren, zal men deſe daad nu, en tot alle tyden, konnen verantwoorden, en die ſal tot een bekwaam voorbeeld, voorſchrift en wet mogen dienen in diergelijke voorvallen, daar d'omſtandigheden en particulariteiten van de zaak in alles, als hier, over een komen; de Kaiſer en kan hier ook niet te zeggen hebben, zo wanneer hy, by geval, d'onwaarheid beſt komende te weten, de fondamentele redenen oorzaaken ſal ſien, die zyn Heiligheid uit enkele noot en loutere gerechtigheid daar toe genoodzaakt en gedwongen hebben; 't welk hy geenſins ſal konnen weigeren, ten ſy dat voor de geheele Werelt uitdrukkelijk wilde doen blyken dat hy openbaar ongelijk en ongerechtigheid wil handhaven en voorſtaan. Want genomen dat de Paus de gemelde beuſelachtige en ydele redenen wilde gehoor geven, en daar op weigeren na des Konings zyn zaak voor wettelijk te verklaaren, dan moet immers zyn Heiligheid in twyfel ſtaande, of de zaak laten beruſten en blyven hangen tot groot gevaar voor des Konings Rijk en ſucceſſie voor altyd; of anders of de Bulle of het Brevier of die beide voor goet verklaaren, het welke, na mijn verſtand, noch

noch zyn Heiligheid noch eenig oprecht Christen vermag te doen, daar alle baarblykelijke omstandigheden het tegendeel aanwyzen. Mach men nu de zaak niet laten blyven hangen, zo kan men dan de Bulle of het Brevier niet waarlijk voor goed keuren. Hoe kan de H. Vader de Paus met een goet gemoed, eerlijk of vroom hert, levende of stervende, de zaak zo lang draalende houden sonder de zelve na des Konings begeerte af te doen? of hoe kan zyn Heiligheid zyn gewisse voor God onbeswaart en ontlast vinden, by aldien dat hy of in het leven blyvende, d'eenige oorzaak sou zyn van zo veel onheilen en zwaarigheden die hier uit mochten ontstaan; of stervende, een zaak van zo een groot belang moetwillens laat steken, en dat uit zyn eigen schuld, in dese verwartheid, onzekerheid en raadeloosheid? men kan sig kwalijk inbeelden dat een Koning d'Apostolische Stoel zo toegedaan, zo grooten hoon zo lang sou konnen verdragen en op steken, die de voornoemde Apostolische Stoel zoo groote diensten bewesen heeft, wiens vriendschap met geen genade niet alleen niet en word geloont, maar ook zijn verzoek geweigerd van het geene klaar blykt enkel recht en gerechtigheid te zijn. Dese zaak is op een ander wyse t'aanmerken dan dat mense om de ziekten van den *Paus* sou uitstellen, daar het voor al noodig is dat men daar een einde van maake, daar, schoon hy, in het leeven blyve en beter worde, de betaamlijkheid en rechtmaatigheid van de zaak van selfs spreeken; en stervende, daar door groote eere by de gantsche wereld sal inleggen, en nalaaten. Weshalven, dewyl gylieden nu hier in des Konings sin weet, zult gylieden (by aldien gylieden met zijn Heiligheid de Paus over dese zaaken niet wyd en breed gesproken hebt, gelyk als zijn Koninglyke Majesteit vertrouwt dat gylieden alrede gedaan zult hebben,) verzoekende, so uit de naam van den Heer Jakobo Salviati als uit de naam van den Bisschop van Verona, of anderfins so als het U. L. best raadsaam zal dunken, om een vrye toegang by den *Paus* te hebben, om hem also het verhaalde te mogen voordraagen; en dat met so effectuele termen en bondige redenen als doenlyk is; waar in wy ons op U. L. discretie en wysheid verlaaten. Men heeft buiten alle twyfel te denken dat dese zaak veel eer tot zyner vertroostinge en vermeerdering zyner gezondheid sal dienen, dan om hem moeyelijk of ongerust te maaken; en dat zijn Heiligheid hoorende dat dese redenen niet te wederleggen zijn, voortvaaren sal, het sy datter hoope van zijn beterschap is of niet, tot de voornoemde aansegging, als ook tot declaratie van de wet en tot het passeren van een suffisant en ampel vonnis: gelijk als men bedagt heeft in des Konings gemelde zaak, nevens andere diergelyke dingen, blykende aan de voorgaande brieven en instructien en uit de decreten en ordinantien daar in verhaalt; by gebrek waar van U. L. aanbevoolen word om de zelve aldaar te vorderen en te bekomen; in welkers bewerkinge, (al is het dat sedert U.L. vertrek van hier, de zaaken, om de swaare ziekte van de *Paus*, anders uitgevallen zijn dan men hier was vermoedende, overzulks gylieden geen bericht gekreegen hebbende hoe gylieden u in sulken geval te draagen had,) misschien niet al te haastig noch driftig zyt geweest om dese zaaken te effectueren, voor en al eer dat zyn Heiligheid aan de beter hand was; lichtlijk dat U.L. ook de gelegentheid niet en heeft gediend om den Paus in zulken geval gevoeglijk daar over te konnen spreken:) gylieden dies niettemin dese zaaken zodanig behoort te be-yveren en ter herte nemen, dat se, niet tegenstaande de ziekte van zyn Heiligheid af of toenemen mocht, of om eenige andere voorvallen, niet langer uitgestelt noch opgeschort en werden; maar ziende kans om

by

by den Paus te komen, hem dan verklaaring doet zoo wel van alle dingen in de vorige brieven en instructien, als in dese hier nevens gaande vervat, die ter zaake mogen dienen; en dat gylieden in eigen persoon voor zyn Heiligheid niet konnende verschijnen, op den Bisschop dan van Verona, of andere vrienden die gy soud mogen bekomen en op vast gaan, versoekt, dat zy, hun slag waarnemende als zy by hem zyn, op zyn gemoed drukken de voornoemde poincten en consideratien, mitsgaders alles wat gylieden kunt bedenken of practiseeren tot bevordering en voortsetting van dese zaaken; met eenen ook niet nalatende, (in geval gylieden by den *Paus* geen kans en siet om iets op te doen, of dat gylieden of uwe vrienden, die om en ontrent hem zyn, by hem geen gehoor konnen krygen,) om de Kardinaalen dan in de arm te neemen, waar van gy verzekert zyt dat sy altyd des Konings zaak en den Koning van Vrankrijk in het verkiesen van een nieuwen Paus gonstig zyn geweest, en aan haar in seer civile termen opening van de zaak te doen: in geval (dat God verhoede) zijn Heiligheid de Paus kwame t' overlyden; en om aan de selve Kardinaalen bekent te maken alle zodanige zaaken die U.L. oorbaar en dienstig sult oordeelen, zo wel om haar wat nader t' onderrichten van de waarheid en particuliere stukken der zaaken, als het gene d'indicatie van de Trevis aangaat, en des Konings voornoemde zaak, en de waarschijnlijke redenen en klaarder bewysen, aanleiding gevende tot de nietigheid van de Bulle de baarblijklijke valscheid van het gemelde Brevier; tot dien einde, op dat zy, te weten so veel als gylieden van de gespecificeerde Kardinaalen aan uw zyde kunt krygen, en daar gylieden in deze zaaken op vast moogt gaan, syn Heiligheid, so in tyd van krankheid als van beterschap, daar toe mogen bewegen; hem te gemoed voerende wat al verdiensten en eere hy door het volvoeren van het gene verhaald is te behalen heeft, en met eenen het aanstaande gevaar, zo het anders komt te gebeuren; apparentlijk sal het ook voegen dat gylieden hier toe uwe banden zoekt vast te maken met zo veel Ministers van de Rota en andere, als doenlijk is, aan uw zyde te krygen: dewelke, volgens U. L. schryven, niet gewoon noch gesint zyn aan yemand anders als aan zijn Heiligheid raad te geven: want, hoewel gylieden haar niet en kunt gebruiken als voor zodanige die van des Konings Raad zyn, dies niettemin souden zy so veel, of meer, dienst konnen doen met zyn Heiligheid den Paus aan te voeren en raad te geven, van wegen de hoogwichtige redenen die gylieden haar kunt toonen, om te luisteren na het gene gylieden haar hier in voor te draagen hebt.

Tot dien einde sult gylieden trachten aan uw snoer te krygen zo veel vrienden van de Kardinaalen, van haar, en van andere, als eenigsins in uw macht is, voor zo veel dese zaak aangaat, die zyn Koninglijke Majesteit en ik hooger achten, als tien Pausdommen; en onder andere sult gylieden met alle mogelijke middelen en d'allerkrachtigste beweegredenen die gylieden kunt gebruiken, hier op aandringen en aanhouden dat de voornoemde Bisschop van Verona aldaar zyn residentie mag houden, om alzo den Aardtbisschop van Kapua in balans te houden; dewelke, zo het schijnt, geduurig by en ontrent den *Paus* is; en het sou wel dienen dat zyn handel en bedrijf, waar mede hy in alle waarschijnlijkheid des Konings voorneemen soekt te beletten, naauwkeurig waargenomen wierd. Om nu te beter den Bisschop van Verona aldaar te houden, zo hebben niet alleen zyn Koninglijke Majesteit en ik nu tegenwoordig aan hem geschreven, gelijk als gylieden uit de Copy van de selve bysondere Brieven hier nevens gaande sult konnen merken, maar de Koning

ning van Vrankrijk ſal ook zo doen. En daarenboven, op dat zyn Heiligheid de *Paus* te degen gewaar mocht werden dat niet alleen de voornoemde Koning van Vrankrijk ſig aan de Koning van Engelandts zaak laat gelegen zyn en die ſo zeer ter herte neemt als zyn eigen, en daar in effectuelijk met zyn Koninglijke Majeſteit van Engeland wil aanſpannen; maar dat hy ſig ook na de gemelde indicatie ſchikt, en wil ſchikken: hy ſal met alle ſpoet daar na toe ſenden en afvaardigen den Biſſchop van Bayoen om de ſelve zaak te verzoeken, te bevorderen en voort te ſetten; dewelke voor zijn vertrek van hier, 't welk wel te pas kwam, volkomen en in breede van alles dat hier toe vereiſcht word, is geinformeert: en niet alleen van deſe zaaken, maar ook van andere daar wy aan U. L. door Vincentius Caſſalius en Hercules van geſchreven hebben, op de weet die zy ons hebben gedaan van het overlyden van zyn Heiligheid de Paus; invoegen dat gylieden verzekert moogt zijn een effectuele concurrentie en advys tot bevordering en aflegginge van U. L. commiſſien van hem te ſullen bekomen; het zy dat de Paus beter worde, een tyd lang krank blyve, of, dat God verhoede, kome te ſterven; vertrouwende, dat gylieden nu alleſins zo wel gewapent zynde als men ſou konnen bedenken, niet in gebreke ſult blyven van de zaak zodanig te bevlytigen, dat de Koning zyn oogwit mag bereiken; waar van, al is het dat gylieden zo breed berigt hebt als men immers ſou konnen geven, dies niettemin hebbende onlangs van den Biſſchop van Wincheſter ontfangen een memoriaal van verſcheiden gewichtige zaaken, die wel dienden naauw in acht genomen en te degen overwogen te worden; om een proeve te nemen van de valſcheid des voornoemden Breviers; zo ſend ik U. L. hier nevens een Copy van het ſelfde memoriaal, op dat gylieden het ſelve in de grond naa ziende en onderzoekende, zodanig een gedeelte daar van moogt achtervolgen en in het werk ſtellen, om de valſcheid dies te beter te toetſen, ſo als daar te doen ſtaat, gelijk als wy, nopende het reſteerende dat alhier dient gedaan te zyn, niet feilen ſullen ook zo vlytig uit te voeren.

Hier mede nu en met d'andere voorgaande ſchriften genoeg onderricht zijnde wat U. L. aldaar te doen hebt, het ſy dat zijn Heiligheid de Paus noch een tyd lang onpaſſelijk of krank blyve, of dat het gebeure dat hy ſterft, of haaſt, dat God gonne, wederom op de been raakt: ſo en valt daar nu niet meer te ſeggen, dan dat gylieden altyd dit tot een vaſt fondament neemt, dat, al is het dat men U. L. tegens yder nieuw voorval te vooren onbekend, niet en konde wapenen noch onderrichten op U. L. vertrek, gylieden dit geduurig onthoud en wel in acht neemt dat deſe zaak des Konings in geenerlei wyſe afgeſlagen mag worden, noch eenig uitſtel in het allerminſte lyden; weshalven dit zo wel weetende, en ook hoe gerieflyk en noodig d'aanſegginge van Trevis zal zijn, ſo voor zijn Koninglyke Majeſteit in het byzonder, als voor het gantſch Chriſtendom in 't algemein, nademaal dat de Koning dan ſchattingen en andere oorlogs onkoſten zal konnen ontgaan, moet gylieden derhalven nu, ſo gy ooit voor uwen dienſt dank, lof en eere behaalen wilt, u zelven tydig en ontydig te werk ſtellen om van de poincten, nopende des Konings voldoening en begeerte, een einde te maaken; en in allerlei voorvallende ſwaarigheid de bekwaamſte en naaſte middelen, na U. L. beſte kennis, by der hand te neemen, en uw bedryf niet altyd uitſtellen met over en weer over te ſchryven en na beſcheid te wachten: alſo daar door de zaak ſelfs en uw verblyf ook aldaar, te langer draalende word gehouden, en ontallyke ongemakken daar op ſouden konnen volgen. Ik verzoek derhalven op U. L. dat, vol-

gens het byſonder vertrouwen dat zijn Koninglijk Majeſteit en ik van U. L. hebben, gylieden hier in U. L. ſo wilt kwyten met alle mooglyke vlyt en neerſtigheid, dat zijn Koninglijke Majeſteit niet langer ſo tuſſchen hope en vreeſe mag blyven hangen, tot zijn onverdraaglyke ongeruſtheit en tot groote droefheid der geener die daar op letten, en zijn Perſoon beminnen.

Daarenboven, hoewel des Konings vertrouwen, en ook het myne, zodanig is, dat gylieden, volgens uw wysheid, zodanige goede middelen en bekwaame wegen zult uitvinde dat gylieden niet nalaaten zult, met Godts hulpe, om aan zijn Heiligheit den *Paus* bekent te maaken en t'openbaaren de gantſche ſin en meiningen des Konings, en alles en yder ſtuk van het verhaalde, nevens het overige boven gemeld in de laatſte inſtructien en brieven U. L overgezonden: nochtans in overleg nemende dat de Paus, zijn langduurige ziekte volgens U. L. ſchryven, in twyfel getrokken word, om dan alle uitvluchten en voorvallen wel te bediſtelen en te verzekeren, ingeval zijn Heiligheid (dat God verhoede) in zulken ſtand lang mocht blyven, dat hy op zich name het noemen van de vrede, reizende en gaande ter nachtmaal, en niet aanhooren wilde het gantſche verhaal der zaaken, die gylieden hem bekend te maaken en te verklaaren hebt van wegen des Konings zaak: heeft het derhalven zijn Koninglijke Majeſteit goed gedacht, al eer dat deſe zaaken van ſo groot belang en gewichte langer ſo ſouden blyven hangen, om een ander bekwaam middel en manier te beramen, hoe men deſe ſo noodzaaklyke zaaken over een ander boeg ſou konnen werpen, om daar eens een einde van te maaken. En dat is op deſe wyſe: alſo zijn Heiligheid de Paus niet bekwaam en is te reiſen naar de beſtemde plaats, daar de Koningen hem na by mogen zijn om te handelen en de vrede te handhaven, dat hy my dan en mijn Heer Kardinaal Campegius, gezamentlijk of elk in het byzonder, voor zijn Gezanten daar toe af ſenden, om in de naam van zijn Heiligheid alles ſo te beſchikken en uit te voeren, als hy zelfs, daar tegenwoordig zijnde, ſou willen doen; waar in wy ons, tot welſtant van de Chriſtenheid, zullen laaten vinden. Doch evenwel met deſe reſerve altyd, gelyk als voor deſen aan U. L. is geſchreeven, dat, al eer ik over gaa tot eenige byeenkomſt of plaats, ten voorſchreven einde geſpecificeert, zyn Koninglijke Majeſteit in zyn voornoemde ſtuk des huwlijks voldaan werde en ten vollen te vrede zy; zonder het welke ik, noch met, noch zonder het bywefen van de Paus, de reiſe nooit onderneemen ſal: om dan hier toe te komen, is dit navolgend artykel op nieuw bedacht, om van U. L. zyn Heiligheid voor te draagen, by aldien dat de Dekretalia, niet te bekomen zyn, of iet anders, het welke gylieden aldaar ſult konnen gewaar worden en vernemen by een bedreven Rechtsgeleerde, beter te ſullen dienen tot des Konings zaak, dan dit dat nu bedacht is; en dat het zonder tydſpilling voortgepaſſeert en toegeſtaan mag worden; dat is te zeggen, dat zyn Heiligheid my, en myn Heer den Ambaſſadeur Campegius een ruime commiſſie geve, waar mede wy gezamentlijk, of in het byzonder, met authoriteit genoeg voorſien en verſorgt mogen zyn, om in dit ſtuk des huwlijks zo veel te mogen doen, mitſgaders in alle appendentien en depentien daar van, als zyn Heiligheid met zyn gewoonlijke en abſolute macht mag doen, met ſuffiſante en ampele clauſulen *ad decemend. & interpretand. jura, leges, & reſcripta quæcunque hoc matrimonium concernentia, una cum omnibus & ſingulis dubiis in eadem cauſa emergentibus*: dat is, *om te mogen oordeelen, en uitleggen de Rechten, wetten, en allerlei Schriften raakende dit huwlijk; mitſgaders ook met alle en yder twyfelachtig ſtuk uit de ſelf-* de

de zaak voortkomende. En daarenboven, dat alle Koningen, Vorsten en Potentaten van wat aansien, staat, stand, of bediening dat zy zyn, *etiam si Imperiali, Regali, vel alia quacunque dignitate præfulgeant, sub qui buscunque; pœnis*, dat is, *al is het dat zy den Stoel van een Kaizer, Koning, of eenige andere aansienlijke plaats bekleden, onder allerlei straffen*, en in wat voor Landen of plaatsen dat zy ook zyn, gehouden sullen zyn om te toonen en ten voorschijn te brengen allerlei getuigenis, gedenkschriften, origineelen, rechtsversoeken of iet anders, op welke plaats of tyd wy, of een van ons, haar, of eenige uit de hare in dezen aansien daar toe sullen versoeken, nevens alle omstandigheden en yder in het byzonder tot zulk een commissie dienstig en noodig, op zulk een ampel en gewisse manier, als dat de selve eenmaal verkregen zijnde, wy om geen tegenwerpselen, twyfelingen of iet anders dat daar aan ontbreken mocht, sullen behoeven van zyn Heiligheid den Paus nieuwe instructien t'ontbieden, waar door de voornoemde zaak des Konings langer mocht komen uitgestelt of opgeschort te worden. In welken geval om aan dese commissie te geraken, gy Mr. Stevius daar sonderling voor sorgen moet dat de selve suffisant en bondig beschreven werde, volgens den raad van d'allergaauwste en kloekste mannen die gy daar toe uitvinden kunt: en op dat dit te beter verricht mag worden, zo zend ik U. L. alhier een Copy van de gemelde commissie, houdende aan my en mijn Heer Campegius, nevens zekere byvoegsels daar aan getekend op de kant, zodanig als hier overlegt zijn geweest; en ook een Copy van zekere clausulen in een Bulle, op dat gylieden sien moogt hoe wydloopig de selve t'saamen gesteld zyn, om alle daagingen voor recht en andere delayen in zaaken van ongelijk minder gewicht en belang dan des Konings zijn, voor te komen en te schuwen. Dies niettemin moet gylieden (of het op het bekomen van dese nieuwe commissie mogt aankomen,) wel toesien dat se wel beschreven en bondig voltrokken werde, invoegen daar niet aan ontbreke, op dat men alſo niet en behoeve, als gesegt is, de selve wederom weg te zenden, om hier en daar wat te verbeteren: met eenen hier scherp op lettende dat de handschrift van een vrywillige belofte, zynde alreede in U. L. hand, sodanig ingesteld zy, so van wegen den datum en alles, datse zyn Heiligheid den Paus genoegsaam kome te verplichten en te verbinden om alles dat wy, of een van ons komt te doen, uit kracht van dese nieuwe of oude commissie, te bevestigen: en by aldien dat se zo krachtig niet en is, dan moet gylieden hier toe sien dat het, of met suffisante en ampele woorden in deze nieuwe commissie te stellen, indien het so bekomen kan worden, of door een nieuw handschrift van den Paus zo krachtig en bondig gemaakt werde; welk handschrift nevens de bovenverhaalde commissien, so gylieden die krijgt, dan is het des Konings believen dat gy, Sir Françoys Brian, deselve, zo draa als gy se ontfangen hebt, voort herwaarts sult over brengen, en evenwel daarenboven ernstig verzoeken en aanhouden, het zy dat de Paus licht te spreken is of niet, om d'immediate aansegging van vrede, als voor desen is verhaald; zonder het welke het voor my vergeeffen arbeid sou zyn, om my selven of met of sonder den Paus op de reize te begeven tot bearbeidinge en bevordering van de vrede. En nu op dese wyse sou zyn Heiligheid met dank te behalen en de zaak genoeg te konnen verantwoorden, konnen voortvaaren tot een Trevis, als zynde een fondament van een algemeine vrede, des Konings begeerte voldoen, en niet te vreesen hebben voor den Kaizer; nademaal zyn Heiligheid sou konnen seggen, dat hy zoo seer krank zynde en selfs na de zaak niet en konnende vernemen, in alle billik-

heid en gerechtigheid niet minder en konde doen als de selve eenen anderen op dragen en aanbeveelen, vermits dat se van seer groot belang zynde, geen langer uitstel altoos mocht lyden; en eindlijk zou zyn Koninglijke Majesteit hier door tot een einde van deze zaak komen.

Dese eene zaak staat U. L. noch voor al t'aanmerken, te weten: dat alhoewel dese nieuwe vond in den beginne gesmeed is geweest ter oorzaake dat men nu twyfelde aan de langduurige ziekte van den Paus; de meening nochtans en is niet om U. L. daar zo stip aan te verbinden, in geval gylieden een ander kunt bekomen; noch gylieden word ook niet belast om dese boven alle andere vonden te prefereren: maar nu gylieden komt te sien en te verstaan wat dese vond beduid, en wetende wat voor een zaak aldaar in alle apparentie of mooglijkheid te bekomen is, zonder U. L. verzoek lang draalende te houden, dat gylieden dan by u selven wel overdenke en gade sla, hoe dese, of eenig andere, zaak best dienen mag tot een spoedige en bekwame uitvoering van des Konings zaak; doch altyd met dese cautie, dat de zaak die aldaar zonder eenig vorder uitstel te bekomen is, in haar selven gewis, bondig, en krachtig genoeg zy tot verkrijginge van zyn Koninglijke Majesteits voornemen en beooging; en dan daar op, volgens U. L. beste kennis en wysheid, met d'allergeleerste mannen die gylieden aldaar bekomen kunt te raade gaande, laten wy de zaak aan U. L. bevolen blyven om die op de gevoeglijkste wyse te verrichten, na dat de tyden vereisschen en toe laten, om des Konings zaak op het allerspoedigste, als is gesegt, tot een gewenscht einde te brengen.

Want, of het dekretaal of rechtsgebod beter zy dan dit, of dit beter dan dat, of welk van beide best zy, verre zy het van wyse mannen daar sig aan te verbinden, en geduurig te blyven staan op een zaak die niet te bekomen is; doch nademaal gylieden des Konings sin weet, welke hier in bestaat, om een sufficant en bekwaam middel uit te vinden, om van dese zaak, zo als zijn Koninglijke Majesteit die voor heeft, een kort einde te maken, zo staat U. L. dan t'aanmerken en by u selven t' overweegen hoe gylieden zulks best moogt uitvoeren, waar door gylieden by zijn Koninglyke Hoogheid d'allergrootste eere sult inleggen en alle mooglijke dank behalen: dit by provisie wel in acht neemende datter geen sodanige bepaalingen nog fouten in begreepen zijn, dat wy, om verbetering daar van, genootsaakt souden syn om op nieuw te schryven, of iemand af te vaardigen. Komende nu tot dese commissie, schoon genomen dat gy se lichtelyk in geenerlei wyse bevinden sult in alle deelen met de Copy over een te komen, die ik U. L. hier nevens met d'annotatien toe zende; evenwel en sult gy se daarom niet weigeren, maar deselve, of iets anders dat te bekomen is, aanneemen: doch op sulk een manier als ter zake grondig dient, en als gylieden volgens U. L. wysheid en ernstig verzoek kunt verwerven, om des Konings zaak, als meermaals gesegt, na zijn welgevallen en oogmerk spoedig tot een einde te brengen, 't welk het doelwit is daar wy op dese tyd moeten na schieten. Wilt u derhalven aan sodanige paalen niet laaten binden, waar door gylieden genootsaakt of gedwongen soudet sijn, by gebrek van eenig ding of poinct, vermeld in dese of andere uwe instructien of vorige papieren, te bekomen, om herwaarts wederom te senden om nader bescheid, of om te weeten wat zijn Koninglyke Majesteits believen dies aangaande mocht zijn; maar neemt de vryheid aan u om het so te schikken, daar by te doen of daar van af te neemen, te temperen, te veranderen, te verkiesen, of te verbeteren na dat het U. L. goed sal dunken; behoudens evenwel dat gylieden de zaaken daar gemak-

makkelijkst aan te komen is by der hand neemt, en die het allerkrachtigste middel zijn tot uitvoering van des Konings voorneemen en tot weeringe van alle uitstel, volgens zijn versoek en begeerte, sonder iemand herwaarts wederom te zenden: waar toe niet meer gesegt of bedacht kan worden. In Godts naam dan, reddet ons uit dese nood en benaauwtheid, en maakt dat het voorneemen van desen vroomen held en Vorst na wensch mag gelukken, het welke des Konings en mijn herte d' allergrootste vreugde en blydschap zal toe brengen, die ons heden ten dage hier op der aarde sou konnen wedervaaren. En hierom is 't dat ik andermaal ernstig op U. L. versoek om ook in sulker voegen daar seer naauwkeurig op te letten: hoewel in geval dat zijn Heiligheid de Paus alle uwe verzoekbede afslaande, daar swaar aankomt, te tillen en uistel maakt, dan is 't een klaar bewys en onfeilbaar kenteken dat hy den redelijken eisch des Konings gantsch niet en is toegedaan, noch zich neutraal aanstelt: maar daar van sich toont party te zijn, en zijn Koninglyke Majesteit uitdruklyk een afkeerig hert toe te dragen. Doch in zijn Heiligheid dese onredelykheid, dat geensins te denken noch te verwachten is, bespeurende, so is het dan des Konings welbehaagen dat gy overgaat tot de protestatien verhaald in de eerste instructien, gegeeven aan u Mr. Steven, voor u en uwe resteerende Collegaas; en dat gylieden daar in openhertig en rond gaat met zijn Heiligheid so gylieden hem komt te spreeken; en dat gylieden ook met eenen aan de Kardinaalen en andere uwe goede vrienden, die iets by hem mogten verwerven, te kennen wilt geeven en klaar hun voor oogen stellen het groot gevaar dat hier door de Kerk en d' Apostolische Stoel is genaakende; hun daar nevens vermaanende dat sy als voedsterheeren en vroome Vaders daar op naauw regard gelieven te slaan, en niet te gedoogen dat zijn Heiligheid by aldien dat hy so moetwillig, zonder reden en discretie sich selven en gemelde Stoel in het verderf sou willen storten, welke by dese weigering in alle waarschynlijkheid tienmaal meer zullen komen te lyden, dan sy anders souden doen om eenig misnoegen dat de Kaizer daar tegen mocht komen op te vatten: want gylieden zult seggen dat seggen dat sy hier van verzekerd mogen zijn, en alsso is het dat ik tot myner ontschulding aan zijn Heiligheid den Paus en aan haar rond uit verklaare, dat by aldien dese edelmoedige en vroom Vorst van de behoorlijke genade en wettelyke gonst der Kerke dus t' eenemaal ontslaagen worde, dat het dan zal vast gaan dat zijn Heiligheid de Paus hem en zijn Koningrijk, den Koning van Vrankrijk en zijn Koningrijk, mitsgaders andere zijn bondgenooten hier door zal komen te verliesen; behalven de geene die met den Paus particuliere kwestie hebben, zullen ook de boven gemelde, nevens verscheiden andere niet feilen, gelyk zy daaglyks oorzaak zoeken, en zijn Koninglyke Hoogheid daar toe aanstooken, om insgelyks zulks te doen; zijnde een zaak van een anderen aart en meer aanmerkenswaardig dan het respect dat men den Kaizer toedraagt, en dat om twe onnosele steden, die niettemin wel te bekomen sullen zijn; de Kaizer en is ook so kwalijk niet te vreden, en hy zal sich ook hier in so seer niet te zoek maaken, als men wel is vermoedende. Dese, en diergelyke woorden meer, waar van in uwe brieven van onderrichtinge nopende diergelyke materie gewag is gemaakt, zult gylieden zijn Heiligheid en de voornoemde Kardinaalen, nevens andere die uw vrienden zijn, te gemoet voeren, als het hier op aankomt. Over zulks heeft men niet te twyfelen, of sy zullen, het voornoemde gevaar wel opvattende en in aanmerking neemende, wel graag zijn om zijn Heiligheid te vermaanen en te beweegen, en dat zo wel om sijn eigen

eigen welſtant als die van de Kerk, om des Konings begeerte en verzoek toe te ſtaan. Dit is het nu al dat men hier bedenken en beſinnen kan dat voor U.L. in allerlei voorvallen te doen ſtaat. En daarom bid ik U.L. andermaal, en verſoek het ernſtlyk op U.L. als meermaals geſegt, dat gylieden deſe żaak met alle mooglyke vlyt en voorſichtigheid behertigd. Komende tot deſe nieuwe commiſſie, ſo wanneer gylieden eens de zaaken, die tot des Konings voorneemen, als geſeid, bondig en kragtig genoeg zullen zijn bekomen hebt, en dat gylieden de zelve in uw hand en onder uw bewaaring hebt, en eerder niet, op dat daar door d' afhandeling niet verhinderd en worde, dan zult gylieden op allerlei wyſe en met alle mooglyke middelen arbeiden en daar op dringen en dat ſijn Koninglyke Majeſteit, des noodts zijnde, gebruiken en genieten mag het voordeel van het decretaal of d'uitſpraak, alrede beruſtende onder myn Heer Kardinaal Campegius; waar toe zijn Koninglyke Majeſteit en ik verzoeken dat gylieden alle uwe krachten wild inſpannen om het conſent van den Paus tot dien einde te verkrygen.

Hier nevens ſtaat U. L. dit noch te weten, dat het alhier voor raadſaam in geſien word, ingeval, dat God verhoede, de Paus kwame te ſterven al eer gylieden iets verworven hebt dat tot volvoering van des Konings zaak mogt dienen, dat dan het Collegie der Kardinaalen autoriteit, magt, en jurisdictie hebben, *Sede vacante*, *de Stoel ledig ſtaande*, om op te ſchorten, af te ſtemmen, *& ex conſequenti*, en by gevolg dat des Konings zaak diene en daar over een uitſpraak geſchiede, nademaal dat ſe ſo hoogwichtig en van zulk een groot belang is, dat de welſtand en behoudenis van een Koning en zijn Ryk daar aan hangen; gelykerwys gylieden noch breeder in de hooft-ſtukken zult konnen gewaar werden. Hierom is het de wille des Konings, dat gy, Mr. Steven, het effect der voornoemde Hooft-ſtukken ſult na zien en overweegen, niet alleen by u zelven, maar ook met ſodanige geleerde Rechtsgeleerde, als gy en uwe Collegaas aldaar gehuurd hebt, wat juriſdictie of rechtsmacht, *ſede vacante*, *de Stoel ledig ſtaande*, het Collegie der Kardinaalen, of volvens d'algemeene wet, gebruik of voorſchrift heeft; 't welke men aldaar ongelijk beter weeten kan als hier: en ſo gy bevind dat de Kardinaalen in deſe zaak des Konings, en in diergelyke andere meer, autoriteit en macht hebben om een zaak op te ſchorten, af te ſtemmen, en daar ook een uitſpraak over te doen, dan, in *caſu mortis Pontificis*, *quod Deus avertat*, *ingeval van de Paus zijn dood*, *dat God verhoede*, zult gylieden voor al toe ſien en wel letten dat, om geen intercesſie noch regtspleeging gedaan by den Kaizer en zijn adherenten, ſy ſulks komen te verbieden, op te ſchorten, noch af te ſtemmen. Dog by aldien ook voor de dood van ſijn Heiligheid gylieden zulks, als deſe voorgemelde brieven mede brengen, volgens des Konings begeerte en voornemen, niet en zult verworven hebben, dan is het zijn Koninglyke Majeſteits beliefte dat gylieden d' effectuele expeditie daar van zult achtervolgen by het voornoemde Collegie, *ſede vacante*, *neres quæ nullam dilationem expoſcit*, *tantopere uſque ad electionem novi Pontificis quoquam modo differatur*, dat is: *de Stoel ledig zijnde*, *op dat de zaak die geen uitſtel mag lyden*, *in geenerlei wyſe ſo lang uitgeſtelt worde tot datter een nieuw Paus verkoore zy*; tot dien einde gebruikende de redenen en beweegredenen &c. in die brieven en in uwe voorgaande onderrichtingen verhaalt, na dat gy zien en merken ſult daar toe dienſtig en effectueel te zijn, en alſo zoeken u zelven te kwyten, op dat ſodanige zaaken aldaar verkreegen mogen werden, die van deſe zaak des Konings ſonder eenig vertrek of uitſtel een einde konnen maaken; waar door gylie-

lieden by den Koning en my, als te voren gedacht, grooten dank voor uwen dienst sult behaalen, welke so geloont sal worden, dat het U.L. toeschynen sal dat gylieden uw moeite en arbeid op d'allerbeste manier hebt aangeleid; vertrouwende op God dat, hoe het ook in de wereld toegaat, dat gylieden door het eene of het ander middel des Konings zaak, die de eere en gerustheid van syn gemoed soo seer raakt, tot het gewenscht einde sult uitvoeren.

Eindelijk en ten laatsten sult gylieden dit weeten, dat de Koning van Vrankryk, onder andere saaken, nu op dese tyd den Bisschop van Bayona en Mr. Johan Joachim aanbeveelt te verhandelen en te sluiten het verbond, daar te voren van is gesproken, tusschen sijn Heiligheid, sijn Koninglyke Majesteit, den Koning van Vrankryk, de Venetiaanen, en d'andere Potentaaten van Italien, om een leger gestadig in het velt te houden en daar mee Spanjen op het lyf te vallen, by aldien hy den Kaizer komt toe te vallen, en de vrede te stuiten: weshalven des Konings begeerte is, dat gylieden met hem over die zaak in het brede handelende, aan U. L. kant dezelve ook kome te verzoeken, verzorgen en voort te setten; tredende ook, van wegen zyn Koninglijke Majesteit, tot een tractaat, om dat met eenen, op zulk een manier als U.L. voorgaande instructien en papieren behelsen, te sluiten. Op dat, gelijk als de Koning van Vrankrijk beslooten heeft dat zyn Agenten met U. L. sullen t'zaamen spannen en een lyn trekken om de zaaken des Konings effectuelijk te bevorderen: zo moet gylieden ook met haar aangaan om haar affairen voort te setten; en hoe het hier mede gaat, als ook met het gene gylieden daar onder handen hebt, sal het wel voegen om ons daar meermaals als voor desen van te verwittigen: alsso wy dikmaals in een gehele maand niet eens van U. L. hooren, 't welk niet en betaamt in so hoogwichtige zaaken, voornaamlijk daar gylieden somtydts met de geene die over Lyons reizen, de gelegentheid moogt aanvaarden om U. L. brieven af te zenden: 't welk grootelijks tot des Konings en tot mijn troost sou strekken, hoorende van tyd tot tyd hoe sich de zaaken aldaar toedraagen. Ik bid u dan dat gylieden dit meer wilt behertigen, gelyk als de Koning en ik ons sonderling op U. L. verlaaten. Weest hier mede van herte gegroet. Uit myn Palais naast aan Westmunster, den 6. van Grasmaand.

P. S. De Koning van Vrankryk heeft zijn Ambassadeur Monsieur de Langes, Broeder van den voornoemde Bisschop van Bayona herwaarts afgevaardigd, met zekere clausulen in zijn instructien, aangaande het voornoemde tractaat des verbonds, welks Copy U. L. hier nevens zal geworden, om van die zaak dies te beter te konnen handelen; God biddende dat hy U.L. geluk wil geeven en genade, om een goed en kort einde van de zaaken te maaken. Vaart andermaal wel.

Uw beminde Vriend,

T. Kardin. Eborac.

XXIX.

Een ander afvaardiging of Brief van commissie aan de Gezanten, slaande op de voorgaande zaak. Zijnde een Extract.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

ZEer geliefde vrienden, ik groet U.L van herten, en laat U. L. met eenen weeten dat zijn Koninglyke Majesteit door Thadeus, toonder deses, U. L. verschei-

scheiden brieven heeft ontfangen, nevens de belofte van den Paus daar in verhaalt: insgelyks heb ik den nevensgaande met diverse brieven van den 18, en 29. van Lentemaand: van den 8, 19, 20, en 22. van *Grasmaand*, houdende aan my, ontfangen, in welke gylieden een ruim verhaal doet van de discoursen, t' saamenspraak, advysen &c. die gylieden over uwe commissie gehad hebt, sedert U. L. jongste dies aangaande advertissementen, nevens alle d'antwoorden en replykwen die zijn Heiligheid de Paus selfs, en andere uit zijn naam gegeeven hebben. In d'omstandigheden waar van gylieden u zelve so vlytig, wyslijk en dapper gekweeten hebt, als dat niet alleen uw stantvastige en yverige begeerte om zyn Koninglyke Majesteit een voornaame en zonderlinge dienst te doen in dese zijn hoogwichtige zaak, maar ook uw wysheid, geleerdheid, en volkomen schranderheid, voor desen wel bekend, nu wederom op nieuw van stuk tot stuk hier in merklyk openbaar worden, haar vertoonen en verklaaren tot groote vernoeging van den Koning, myner verheuging en blydschap, en tot groot lof en eere van U. L. beide: waar voor zijn Koninglijke Majesteit en ik ook voor mijn eigen persoon U. L. ten allerhoogsten bedanken; met korte woorden U. L. verzekerende, hoewel de tyd en gelegentheid van zaaken niet toelieten dat uwe begeerten op dese tyd voldaan wierden, dies niettemin weet, merkt, en bespeurd de Koning wel dat niet meer gedaan, noch bedacht kon werden dan het geene gylieden alrede so zeer beyverd hebt, dienende tot des Konings voorneemen; het welke hy, ten opzicht van uwe verdiensten en comportement daar in, sodanig in dank aanneemt, als of gylieden de zaaken in een beter stant vindende, bekomen had alles wat gylieden wenschten en begeerden: gylieden hebt ook niet te denken noch te twyfelen dat zijn Koninglyke Hoogheid of ik geoordeeld of gedagt hebben dat gylieden slof en achteloos zyt geweest in die zaaken welke U. L. in de laatste brieven door Alexander aan U. L. gezonden, zijn voorgedraagen, doch hoewel de Koning reden had, volgens zijn schryven, om sich over uw langwylig draalen en vertraagen in het uitvoeren van het een en 't ander U. L. aanbevoolen, te verwonderen; evenwel heeft de Koning zich zelven wel ingebeeld dat de schult by U. L. niet en lag, maar ergens anders aan haperde; het welke zijn Koninglyke Majesteit onbekend zijnde, was het derhalven niet vreemd noch buiten reden, dat hy met verwondering was ingenomen: overzulks weest gylieden al t' saamen wel gemoed en te vreden; denkende by u zelven dat gylieden alle devoiren en diensten aldaar hebt aangewend in alle particuliere zaaken, als mense wel overweegt en nadenkt.

In effect nu komende dat de particuliere zaaken daar men nu op antwoorden moet, zijn Koninglijke Majesteit grondig overwogen en aangemerkt hebbende den gantschen inhoud en d'omstandigheden van alle uwe voornoemde papieren en advertissementen, bevind nu duidelijk en klaar, dat al wat pleidoyen, instantien en rekwesten in de naam des Konings tot bevordering van zijn zaak gedaan en overgeleverd zijn aan den Paus, so voor desen als nu noch tegenwoordig: en hoe swaar ook (de noodwendigheid van de Christelijke vrede, de hoogwichtigheid van de zaak des Konings, de gerechtigheid van de zaak in sich selven, de reden, plicht, respect tot goede diensten, het ontdekken van gepleegde valsheden, klaare bewysen daar van, en wat dies meer mogt zijn, dienende tot des Konings voorneemen,) wegen. Zodanig zijn nu de tyden, dat alles wat in eenige van de voorverhaalde stukken gedaan zal worden, apparentlijk, door so secrete intelligentie en belofte tusschen den Paus en Kaizer gepasseerd, aan des Kai-

Kaizers wil, goed behaagen, en arbitragie zal blyven hangen; alſo zijn Heiligheid de Paus in geenerlei wyſe tegens het verſtand en den ſin des Kaizers derft aangaan, uit vreeſe van hem te zullen vertoornen, en alſo uit zijn gonſt en vriendſchap te geraaken; ja, hy ſal ook niets van eenig belang derven van ſelfs toeſtaan, ten zy dat hy te voren daar over met den Kaizer raad gepleegd of zijn conſent daar toe gekreegen heeft. Weshalven, nademaal den Kaizer d'algemeine vrede niet alleen tegen de borſt is en de zelve zoekt te weeren en te keeren, maar daarenboven, als is gebleeken aan verſcheiden voorgaande brieven, en aan die nu onlangs uit Spanjen gezonden, ſich formeel party ſtelt in des Konings zaak, ſo is het by na, om ſo te ſeggen, al eens of men by den Kaizer, dan of men by den Paus daar over aanzoek dede, die ſo geheel en al van den Kaizer afhangt; en nadien men niet meer goeds van den eenen als van den ander te verhoopen heeft, ſo is het verre van de man af, en geen ſtuk van wysheid om in ſo een noodwendige zaak, en die gy weet zondere eenig vorder uitſtel aan een kant moet zijn, tyd onnut te verſlyten; (daar men geen kans altoos en ziet van iet goedts te zullen uitrichten, te meer alſo men niet dan alle looſe ſtreeken, geveinſtheid, weigeringen en uitſtellingen te verwachten heeft:) maar dat men veel eer met de zaak voort vaare ter plaatſe, en op ſodanig een wyſe daar men in het korte eenige goede vruchten van te gemoet ziet. Derhalven om U. L. met bedekte ſchotels op te diſſchen het geene gylieden by u zelven houden moet, zijn Koninglyke Majeſteit deſe ſo groote ondankbaarheid in den Paus beſpeurende, is gereſolveerd voor een tyd het mom-aanſigt van een geveinſde in deſe zaak aan te doen, en neemende tot voordeel van zijn zaak ſo veel als hy daar krygen kan, de zelve alhier zoeken te beſleggen, uit kracht van de commiſſie my alrede en den Heer Ambaſſadeur Campegius overgedraagen.

En om dat gy, Mr. Steven, in deſe zaak ſeer wel ervaaren en bedreven zyt, en dat zo wel zyn Koninglijke Majeſteit als ik uwen rechtſchapen yver en luſt tot het betrachten en voortſetten van zodanige rechts-zaaken daar toe dienſtig, ondervinden: hier nevens ook aanmerkende dat om iet gewichtigs dat in alle waarſchijnlijkheid daar in gedaan ſou konnen worden, Perſonen van groot aanſien, wyſheid, en ervarenheid, al zyn't juiſt geen rechtsgeleerde, met ſo goeden raad en advys als gy daar bekomen hebt, ſeer wel dienen om ſodanige zaken uit te voeren, welke mochten voorvallen, of hun van wegen den Koning toe vertrout werden, ſchoon dat ſo veel Ambaſſadeurs daar hun reſidentie niet en komen te houden; ſo is derhalven zyn Koninglijke Majeſteit geſind en gereſolveert om u allen d'eene voor en d'ander na wederom t'huis t'ontbieden, behalven gy, Heer Gregorius, die voor ordinaris Ambaſſadeur aldaar geduurig reſideert; begeerende, na het verrichten en volvoeren van ſodanige zaaken die hier na verhaald zullen worden, dat gy, Mr. Steven en gy Heer François Brian, uw affcheid neeme van zijn Heiligheid en met ten eerſten wederom naar huis keere. Want had gy, Mr. Steven, niet abſent geweeſt, ſo had zijn Koninglyke Majeſteit, alſo daar weinig apparentie is om aldaar wat goedts te konnen uitrichten, voor deſe aanſtaande Pingſter-daagen een proces alhier aangevangen; maar dewyl de Koning uwe tegenwoordigheid alhier begeert, niet alleen om het inſtellen van het voornoemde proces, en om de dingen die hy vertrouwde dat gy verwerven en mede brengen zult, maar ook om aangaande verſcheiden zaaken beter geinformeert te werden, waar van gy aldaar ten hove, en elders, verkeerende, beter kennis en ondervinding van moogt hebben: zo is

derhalven de Koning geresolveerd om het proces tot uw overkomste op te schorten; overzulks begeerd hy dat gy u so veel te meer spoed, daar gy weet hoe noodig het is om die zaak metten eersten af te doen. Insgelijks dat gy alle zo, lang als gylieden daar blijft, de zaaken zo dirigere en bebetrachte als meest tot bevordering van de voornoemde zaak mag dienen.

Nademaal nu op het af zenden van uw laatste Brieven, gylieden den Paus niet en had verwittigt van de laatste en uiterste resolutie alhier genomen, en waar over ik, in mijn Brieven met Alexander gezonden, aan U. L. geschreven heb; maar dat gylieden voorgenomen had, zo draa als gylieden tyd en gelegentheid had om den Paus te spreken, om het zelve in 't werk te stellen; waar in te hoopen staat, nademaal dat die zaak uit geen pretext of respect tot den Kaizer met fatsoen afgeslagen konde worden, dat gylieden eer nu al wat goets in de zaak gedaan, en die tot perfectie gebracht heb; ik dan U. L. refererende aan zodanige instructien, als gylieden op die tyd ontfingt, maak U. L. bekent dat des Konings begeerte is dat gy alle devoir doet om de vergrootinge van gemelde commissie te bekomen, volgens de manier U. L. in de jongste Brieven en instructien voorgeschreven; het welke in alle deelen niet konnende effectueren, ten minsten dan zo veel als mooglijk is tot des Konings voorneemen en voordeel van de zaak; waar in men zeer voorsichtig en behendig moet te werk gaan, en zyn Heiligheid door alle middelen daar toe zoeken te bewegen; hem te kennen gevende dat gylieden Brieven van zyn Koninglijke Majesteit en my hebt onfangen, tot antwoort op de gene die gylieden schreeft van wegen de voorverhaalde debatten; waar in U.L. verwittigt word dat de Koning merkende hoe vreemd sig de Paus in dese zyn hoogwichtige zaak draagt, en hoe weinig hy sig of aan des selfs importantie kreunt, of om aan den Koning in deze zyn groote nood eenig dienst of vriendschap te bewysen, niet alleen ten hoogsten bedroeft en swaarmoedig moet zyn, ziende sig selven in zyn meening zo ellendig bedroogen, also hy gehoopt had dat zyn Heiligheid de Paus hem een vaste burgt en een seer minnelijke vriendlijke vader sou zyn, en een gewisse getrouwe vriend, bereidwillig en verblijd om voor den Koning te doen, na dat hy, volgens zyn ordinaris of absoluit macht had mogen doen in dese zaak, die zo seer des Konings gemoed, welstand, successie, Koningrijk, en Onderdaanen treft: maar ook ten hoogsten is verwonderd dat zyn Heiligheid in zaaken van vrede, trevis, mitsgaders in dese zaak des Konings, en in alle andere, den genen meer soekt te behagen en te vriend te hebben (van wien hy de meeste affronten heeft geleden; en die nergens zo seer op uit is dan om d' Apostolische Stoel schade, en ongemak aan te doen,) dan om te doen het geen een goe algemeene Vader, tot welstand der Kerke, van sig selven, en van de gantsche Christenheid schuldig en verplicht is om te doen; of andersins het geene, alles wel overwogen zijnde, voor hem billik, behoorlijk, rechtmaatig, deugdlijk, en wysheid sou zyn te doen. Denkende in der daad by sig selven dat zyn Koninglijke Majesteit vry anders verdient heeft bejegend en gehandeld te worden, en dat nog in zijn uiterste nood en in zaaken die zijn Koninglyke Majesteit meest aan het herte liggen, en op wien hy sich t' eenmaal verlaaten had; dat zyn billijke en op reden gegrondveste verzoekbeden so verworpen, en geheel in handen van zijn Vyand overgegeeven zouden worden; het welke verre van de weg af is, om vrienden voor sijn Heiligheid en d' Apostolische Stoel te bekomen en te behouden; noch het geen een oprecht en onzydig Stede-houder van Jesus Christus, en een algemein Vader van alle Koningen schuldig is waar te neemen. Dit

alles niet tegenstaande (fult gylieden feggen) fal, en moet, zijn Koninglyke Majesteit die fich altyd en ten vollen getoond heeft te zijn een devotig en gehoorzaam zoon van d'Apostolifche Stoel, zijn ziel in lydfaamheid befitten; en God bidden dat hy zijn Heiligheid zulke finnen en gedachten in het herte geeve, dat hy bevonden werde te zijn een rechtfchapen oprecht, onzydig, minnelyk en vriendlijk Vader; en niet uit een particulier refpect, vreefe, of uit eenig ander ongeregelde drift van zijn befte kinderen kome t'ontaarden, haar bejegenende als een Stief-Vader. Gylieden zult ook feggen, dat zijn Koninglijke Hoogheid fich niet kan inbeelden dat zijn Heiligheid fodanig gefind of geaard fou zijn om den Koning in een zaak van fo groot belang geheel en al te begeeven en te verlaaten: maar dat in het tegendeel zijn Heiligheid door 't een of 't ander middel volkomentlyk fal betoonen d'oprechte liefde, die hy zijn Koninglijke Majefteit altyd gefcheenen heeft toe te draagen; en gylieden fult nu op hem verfoeken dat hy zijn fin en meening door zijn uiterlyke daaden nu gelieve te verklaaren; invoegen dat gylieden, Mr. Steven en Mr. Brian, die nu op uw vertrek herwaarts ftaat, met geen ledige handen t'huis komt, of met dingen die niet om het lyf hebben. Nu defe en diergelyke redenen meer, na tyds gelegentheid en eifch der zaaken, gebruikende: heeft men niet te twyfelen of de Paus, merkende dat de Koning defe zaak fo hoog opvat, en dat gy beide nu op uw vertrek ftaat, fal fich genootfaakt vinden om den Koning alle mooglyke dienft en vriendfchap te bewyfen met de voornoemde geamplificeerde commiffie en andere nootfaaklijke dingen gereed te maaken; en om te eerder hier aan te raaken, fult gylieden hem met eenen te gemoet voeren, hoe fwaarmoedig en bedroefd ik en mijn Heer d'Ambaffadeur Campegius zijn, aanmerkende defe manieren van procederen en de ryke beloften die hy en ik fo dikmaals aan den Koning hebben gedaan van wegen zyn Heiligheidts volkomen refolutie om alles (*etiam ex plenitudine poteftatis*) voor zo veel als in zijn volle macht is te doen: en evenwel zo te leur worden gefteld; fmekende den Paus, uit mijn naam, dat hy by zyn hooge wysheid overdenke wat voor een Koning dit is; wat al ontallijke en voortreffelijke dienften hy aan zyn Heiligheidts Perfoon in het byfonder en aan d'Apoftolifche Stoel in 't algemein bewezen heeft: wat voor een groote en hoogwichtige zaak dit is, en wat al ongemakken en onheilen daar fouden mogen uit fpruiten, na dat zijn Koninglijke Majefteit daar in wel of kwalijk bejegent word; waar over (fult gylieden zeggen) ik zo wijdlopig heb gefchreven, zo duidelijk en klaar, tot ontlafting van mijn gemoed, aan zijn Heiligheid verklaaring gedaan, en op een demoedige, eerbiedige, en devotige manier voor den Koning heb gefproken, datter in de zaak niet meer te feggen noch te doen valt: maar dat ik alleenlijk God bidde dat het felve aangemerkt, verftaan, en aangenomen mach worden, na dat de nood en verdienften van defen manhaftigen Koning vereifchen; vertrouwende altyd, en dat met een vuurige begeerte, en verhoopende dag op dag uit de mond van zijn Heiligheid te fullen iets hooren, het welke nu die groote zaaken, welke ik en mijn Heer Ambaffadeur van zijn Heiligheid gefegt en getuigt hebben, geduurig mag waar maaken en beveftigen.

Dit, en alles wat meer diend tot het voorneemen, zult gylieden hem, zoo wydloopig als doenlyk is, voor oogen ftellen, om hier door fo veel als mooglyk is te verkrygen tot verfterkinge en verzekering van alles dat alhier te doen ftaat, niet eens meer reppende of ook aanneemende noch toelaatende eenige rechtsverzoeken om een ontwerp daar van te toonen, of

de zaak te bepleiten, of iet van diergelyken aard; nademaal dat al wat daar gedaan of verworven zal en kan worden, enkel aan des Kaizers wil, toeſtemming, en uitſpraak ſal hangen: (en derhalven is nu noch hier na wat meer te verſoeken dat dienen mag tot iets het welke noch te doen ſtaat, tot beſlechting aldaar van de zaak, of van iet anders; of het welke de wederparty eenig voordeel mogt toebrengen door de favoriten of partyen die de ſelve aan het Hof mogt hebben:) maar dat uw gantſch verſoek hier toe aangeleit en gebruikt werde, naamlyk, om te verkrygen 't welk meeſt diend tot vaſtſtellinge en verzekering van het proces en van de zaaken die alhier te verrichten zijn, ſo wel om ſo breede, ruime, en ſuffiſante woorden, clauſulen, en ſententien, als doenlyk is, te bekomen, tot uitbreiding van de nieuwe commiſſie, als om alles te vernietigen dat verworven mogt worden tot weeringe van het proces daar over, en om te verſterken de dingen die uit kracht daar van gepaſſeert en gedaan moeten werden. En daar gy onder andere zaaken met deſe jongſte brieven overgeſonden hebt de belofte van den Paus om de zaak niet te verbieden of aan een kant te ſtellen, en om de ſententie, door ons zyne gezanten hier over uitgeſproken, te bekrachtigen en ſtant te doen houden; mitsgaders alles daar in verhaald; ſo ſtaat U.L. t'aanmerken, dat de voornoemde belofte ſodanig is ingeſtelt en gequalifiſeert, dat zijn Heiligheid de Paus te rugge kan deinſen en daar van afſtaan, als hy wil: gelyk als gylieden uit zekere linien en aantekeningen breeder zult konnen verſtaan; en derhalven na uwe andere gedaane requeſten en verzoek-beden om d'uitbreidinge van de nieuwe commiſſie, ingeval dat diergelyke verworven mag worden, ſo verre ter zaake gebragt zijnde als gylieden kunt, zult gy op een zeker goede wyſe een middel konnen uitvinden, om een nieuwe belofte te bekomen, met ſodanige of met ſo veel op nieuws bedachte woorden en byvoegſelen als gy krygen kunt; het welke gylieden op deſe wyſe en onder deſen ſchyn kunt doen, te weeten, dat gylieden zijn Heiligheid den Paus voordrage, als klaagender wyſe, dat den Courier die de papieren van gemelde belofte overvoerde, dit ongeluk over kwam, dat, hy door regen en het water moetende paſſeeren, de zelve papieren nevens andere brieven, en onder andere de rechts-verzoekſchriften van belofte, ſo door-nat waren geworden datſe niet leesbaar waren; ſo dat de geene aan wien uwe brieven waren geaddreſſeert, het pakquet en regtsverſoek-ſchrift by ſich hield, en onder andere den Koning niet ter hand beſtelt wierd en ten zy dat zijn Heiligheid uit enkele goetheid U.L. andere papieren, de gemelde belofte inhoudende, gelieve te gonnen, dat gylieden dan de ſchuld zult moeten draagen van niet beter opgepaſt en toegezien te hebben. En alſo aan een nieuw ſchrift van belofte rakende, en ſeggende te zullen nadenken ſo wel als gylieden kunt, en een ander, na de voorgaande, opſtellen, ſo naauw als gylieden het onthouden hebt: ſo zult gylieden en met name, gy Mr. Steven, een middel konnen uitvinden om ſo veel van de nieuwe en andere aandringende en krachtige woorden te bekomen als mooglyk is, de zelve, gelijk als d'ander ſchrift was, ondertekend en toegezegeld zijnde, om alſo op parkement geſchreven te worden; het behendig beleid waar van zijn Koninglyke Majeſteit, en ik, uwe diſcrete voorſichtigheid bevoolen laaten; alſo daar in, gelyk als gy Mr. Steven wel weet, is gelegen een groote kracht en beveſtinge van alles dat aldaar in de deciſie en uitſpraak van des Konings zaak gedaan zal worden; en zal konnen, volgens U. L. ſchryven, tot des Konings voorneemen lichtlijk zo voordeelig zijn als de decretaale commiſſie.

Om nu beter onderricht te zijn hoe gylieden

lieden u in dese zaak te dragen hebt, zo is het dat ik U. L. advisere dat zijn Koninglijke Majesteit nu eerst Brieven uit Spanjen ontfangen heeft, dienende tot antwoord op de gene die door Curson en een Dienaar van de Koningin afgezonden waren, om alhier d'origineele Brief te toonen, van welkers afvaardiging gy, Mr. Steven, voor uw vertrek, de weet hebt gehad. De Brieven waren op verscheide tyden geschreven, waar van de laatste was op den 21. van Grasmaand, als wanneer de Kaizer was tot Cæsar Augusta, staande op zijn vertrek naar Barselona: alzo hy met zijn vertrek derwaarts en met andere zijne gesten zig geliet als of hy naar Italien wilde reisen, daar hy nergens min bekwaam toe is en voorsien na dat des Konings Ambassadeurs schryven, dan om zodanig een tocht en voyagie te doen, alzo hy aldaar niet boven de drie galeyen heeft, die ongekalefatert of niet toegetaakelt op het droog land liggen, gelijk als se daar een tyd lang gelegen hebben. Hy heeft ook geen Vergadering van Staaten in dat Land, geen order, geen voorraad van mondkonst, geen Soldaten geworven, of daar eenig blijk van gedaan, maar dat zyn reise naar Barselona onder een schijn voornaamlijk siet om een zeker oude schat, die daar noch is, te bekomen, en om zijn affairen in Italien een grooter luister en aanzien te doen hebben. Wat nu de zaak van vrede en Trevis aangaat, daar schijnt hy zo afkeerig noch vreemd niet van te zijn, doch dat hy, onder schijn daar van, andere van de sinceerheid die tusschen haar is soekt te scheiden en af te zonderen; trachtende sulks door den Koning van Vrankrijk uit te werken, 't welk hy selfs segt slechts een verabusering te zijn. Aan d'ander kant stelt hy sig aan als of hy met den Koning van Engeland een vrede of Trevis apart wilde ingaan: en ondertusschen houd hy vast den Paus op, als een, wien hy van d'andere bondgenooten afgelokt hebbende, zich van verzekerd houd. Niet tegenstaande al dit zijn woelen, moogt gylieden geduurig staande houden dat men niet te denken heeft dat zyn aanslaagen sullen gelden om een scheuring te maken tusschen den Koning van Engeland en Vrankrijk, die met den anderen zo geheel t'zaamen spannen en eens gesind zijn, dat het zy de Kaizer in Italien komt of niet en komt, de Koning van Vrankrijk van voorneemen is om hem op de hielen te sitten en te vervolgen waar zyn persoon ook mocht wezen. Aan wien zyn Koninglijke Majesteit den Hartog van Suffolk, nevens den Schatmeester van zyn Illustre Familie nu zend; dewelke, (by aldien dat de Paus in der daad en waarheid niet gezind en is om de vrede t'onderhouden) komende met zijn Heiligheid te spreken, en over zyn kwade bejegening verstoord zynde, verzorgt sal worden met een goed getal van Krijgsvolk, gelicht uit het Rijk, tot hulpe van den Koning van Vrankrijk, by aldien het mocht gebeuren dat de Kaiser naar Italien optrok; invoegen dat zijn zaaken aldaar op sulk een goe voet niet en staan om zyn Heiligheid tot sulk een extremiteit van vrese en ontsag te brengen. Het sal dan wel voegen dat gylieden aan den Paus te kennen geeft alles dat nu verhaald is en wy uit Spanjen verstaan hebben; en hoe de Koning van Vrankrijk de zaak van de Koning van Engeland, als meermaals gedacht, sich ten hoogsten aantrekt; waar door, lichtlijk, de Paus een zeker gedeelte van zijn overdaadig respect aan den Kaizer sal laten vallen.

Wat nu belangt het zenden van het Brevier; de Kaizer niet willende de selve naar Engeland zenden, laat zyn kribbigheid daar eenigsins aan blyken dat hy se naar Romen zend, voorgenomen hebbende om des Konings zaak aldaar, en niet hier, te laten beslechten; hoewel het altemaal slegts ydele t'saamenheulingen zyn: want, gelijk als gylieden merken sult aan de din-

gen die getrokken zyn uit de Brieven van des Konings Ambassadeur, residerende in Spanjen, waar van ik U. L. hier nevens een Copy zende, hoe het gemelde Brevier meer aan den dag komt en kenbaar wordt, hoe men daar meer valsheden in vinden zal; en onder andere is'er een die zonderling aanmerkenswaardig is; gevende, zo 't anderfins waar is, een naakter en klaarder bewys van des selfs valsheid; het welke de wederparty, of eenige van hare vrienden, raadtsluyden, of aanhang gewaar wordende, haast verbeterd mocht werden, uit voorgeeving dat 'et een fout is: doch dit moet voor al zo voor den Paus als voor andere dicht en verborgen blyven: want in het rekenen van het Jaar onses Heeren word een differente order te Romen aan het Hof geobserveert in 't stuk van Bullen en Brevieren; dat is te zeggen, de Bulle vangt met Christi geboorte aan, het Brevier wat na Kerstijd, zo dat, als men de zaak naauwkeurig komt in te sien, zo word het daar voor gehouden dat men bevinden sal dat het datum van het Brevier onderstelt word te zijn op den 26 December, in het Jaar onses Heeren 1503, en in het eerste Jaar van Paus *Julius*, wel vergeleken met de manier en 't gebruik van dat Hof: hy die het Brevier namaalde, onkundig zijnde datter zulk een groot onderscheid was tusschen de Bulle en de Brevieren; en meenende beide datums te maken op een ende de selfde dag, heeft hy 't Brevier gedateert een dag vroeger als Julius Paus wierd; 't welk gylieden noch duydelijker uit de gemelde Copy sult verstaan, en voornaamlijk als gylieden aldaar onder bedekte termen komt te vernemen of het jaar in het dateren van Brevieren op Kersdag of op Nieuw-Jaarsdag kome te veranderen: waar na de Koning begeert dat gylieden vernemen sult, en hem bekent maken 't geen gylieden daar van komt te verstaan. En zo gy uit zodanig een navorschinge stoffe zult vinden die ter zaake diend, daar niet aan te twyfelen is, dan sal het tot een vaster verdediging en bewys daar van voor de Rechters, wel voegen dat gylieden van sulk een twyfeling schriftlijk gewag maakt, vindende gelegentheid dat sulks in het zelfde schrift beantwoord en verklaart worde door zekere ervarene Persoonen op de Secretary, en andere die in bediening zyn aan dat selfde Hof, met hun antwoord en naamen daar onder te schryven; waar aan alhier voor Ons, als Rechters mag blyken, dat men op de waarheid van zulk een zaak mach vast gaan, doch hier in moet gylieden seer behendig te werk gaan, alzo 't niet mach uitlekken; want in geval de wederparty zodanige exceptien mocht komen te weten, dan souden zy konnen, gelijk als de voornoemde Ambassadeurs schryven, die foute haast verbeteren met een letter of tuttel daar af te nemen, of met een nieuw Brevier te formeren, de zaak verschoonende met een misslag te zijn begaan in het uitschryven, waar door gylieden t'eenmaal van uw stuk soud af zijn met de valsheid in dat voornaamste point aan te wyzen. Ik bid u dan dat gylieden doch wilt daar naauw op letten, en de zaak wijslijk beschikken.

X X X.

De Brief der twee Gezanten aan den Paus; raadende om een oordeel te geven over de Bulle. Een Extract.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

IN onse voorgaande brieven aan sijn Heiligheid geaddresseerd hebben wy te kennen gegeeven wat wy alhier deeden, en hoe het met des Konings zaak geschapen stond;

ſtond; daar na toen wy (de zaak ſelfs zulks vereiſchende en de Koning ook daar hard op dringende dat wy ons ſouden ſchikken om de nootzaaklijkheid van de zaak t' onderzoeken en te weeten;) ſo om deſer Koningen wenſch en begeerte te voldoen, als om dit Koningryk vaſt te ſtellen, de zaak niet langer konden opſchorten, en op allerlei manier haar eerſt raadende dat d'eene den anderen wat toegeeven ſou, evenwel niet konden op doen; daar op ons ſchikkende om daar over een oordeel en vonnis te ſtryken, hebben wy met den anderen veele woorden verwiſſeld over de manier hoe men de zaak zelfs ſou verhandelen; als wanneer, onder het toe ſtellen van het geene daar toe noodig was, ons vertoond word van de Koningin een voorſchrift van een brevier op den tweeden van Hooymaand gedateert, en op die zelve tyd, als de Bulle, geſchreven over deſe zaak, doch dat men het ſelve vry meer behertigd en zijn gedachten daar over had laaten gaan: het welke, in de weſendlyke deelen van de Bulle zelfs verſcheelende, niet alleen des Konings gemoed, maar ook het onſe wonderbaarlyke bedeeſt gemaakt heeft; ſo dat men met groote reden de waarheid daar van verdacht mocht houden: want, behalven dat ſe haar in zulken gelegentheid onvoorziens op dede, ſo ſchynt het ongelooflijk dat op den zelfden tyd, de zelfde Auteur, voor de zelfde deelen, in de zelfde zaak, op een gants onderſcheidentlyke wyſe zorge gedraagen ſou hebben, en echter ſo achteloos zijn met een looden ſtempel ten voorſchyn te brengen en te drukken op een Bulle en het beſluit daer van, die tot een eeuwige gedachtenis ſou moeten over blyven; maar in het tegendeel op de brevieren die met zacht waſch verzegeld moeſten worden het afbeeldſel van een zonderlinge bekommering en voorbedachten raad drukken. Doch op dat deſe zijn Koninglyke Majeſteit deſe zaak niet en mocht veroordeelen al eer hyſe te degen onderſocht had, als die ſcheen d'uitkomſte van deſe zaak veel eer na de waarheid als na zijn wenſch te zullen aanneemen, is derhalven zijn ernſtig verzoek dat hem het brevier vertoond werde; en dewyl dit een eerlijk en op reden beſtaande verzoek is, en van ons ook word voor goed gekeurd, hierom dragen wy met alle vlyt zorge dat het ſelve brevier, 't welk men ſegt in Spanjen te zyn en waar na dit geſchreeven is, ten voorſchyn mag gebracht worden; en op dat wy dit te vlytiger beſorgen en te eerder mochten bekomen, ſo is het dat wy, behalven die voornaamſte en opperſte magt, die wy van zijn Heiligheid hebben om daar na te mogen verneemen, meenen daar nevens een ander, voornaamlyk tot dit artykel, te hebben; door welke macht wy, ſelfs by manier van cenſuren, ook die geene die een Koninglyke of Kaizerlyke autoriteit voeren, ſouden moogen aanmaanen, ja dwingen om aan ons dit voorgewend brevier te toonen, ſonder het welke deſe zaak, wy en ſeggen niet afgedaan, maar ook niet gevoeglijk verhandeld kan werden. En dit is wel het voornaamſte dat deſe Koninglyke Majeſteit in deſe ſo groote bekommering en angſt zijns gemoedts oordeeld dat ons te betrachten ſtaat, het welke eenmaal verkreegen hebbende, ſullen wy by manier van recht voort vaaren tot onderzoeking van de zaak; welk Brevier zo het of onnut en geſchonden, of zodanig dat men het om des zelfs ongeloovigheid moet verwerpen, ten voorſchijn gebracht werde, dit hinderpaal nochtans zal ons niet in de weeg zijn om volgens ons ampt met d'overige zaaken niet te konnen voortvaaren: doch zo het vertoond word, en door hare waarheid of zo aardig opgepronkt bedrog zodanig haar weet te verantwoorden, dat men het ſelve naauwer behoorde t'onderzoeken, wie en ziet niet, (nu de voorſtanders in het openbaar voor het Hof liggen te kibbelen en te ſchelden,) in

in wat voor swaarigheden, niet alleen dit artykel van het Brevier, maar ook de gantsche zaak door Ons ingewikkelt zou worden? want daar sullender zyn die selfs het Brevier voor verdacht sullen houden: en daarom te meer, dewyl desen Koning en dit Koningrijk daar zo veel aan gelegen is, dat men echter voor desen daar van niet en heeft geweten, noch eenig gedachtenis van de reden daar van in de kassen of kisten des Konings heeft gehouden; waar in men nochtans selfs d'aldergeringste zaaken die 't Rijk aangaan plag te bewaren. Want het en is niet waarschijnlijk dat men in Spanjen voor de zaak van Engeland meer zorg sou draagen dan in Engeland zelfs; noch ook dat iemand so kloek van verstand en schrander van hersenen is geweest die sou konnen gissen of raaden dat 'er over vijf en twintig jaaren een twist sou opstaan, en door dit middel alleen konnen weggenomen worden, waar van by desen Koning en in dit Rijk geen gedachtenis, als is gesegt, gehouden is geweest. Daarenboven, wil men nu van het Brevier tot de Bulle en van de Bulle tot het Brevier over gaan, des selfs schraalheid en dorheid navorsschen, en die met de hoogdravende woorden en eenigsins overstallige wakkerheid (om by na alle exceptien weg te neemen, en in alle billikheid t'aanhoren d' argumenten die aan beide kanten uit d' Apostolische brieven zouden konnen by gebracht worden) vergelyken: so sou het voorwaar gevaar loopen, 't welk wy geensins begeeren, dat d' autoriteit van d'Apostolische Stoel door onse verdraagsaamheit onder de voet sou raaken; en terwyl dat wy vast het Ryk en den Koning hier in willen te hulpe komen, souden wy de zaak krenken en onse achtbaarheid vry veel verminderen; wien wy andersins, al was het ook met verlies van ons leeven, genegen zijn, en ook behoorden gonstig te zijn, en altyd by te woonen. Hierom is het, allerheiligste Vader, dat wy, (niet alleen ten opsicht van het voordeel des Konings en van dese zaak, maar ook ten aanzien van de Kerklyke autoriteit als ook die van zijn Heiligheid, die alhier behoorde voor te staan en te behouden,) achten wy dat men het geensins so dienden te maaken, dat onder ons oogen en ooren, over de macht van de Paus van Romen, en over de geloofwaardigheid of tegenstrydigheid der Apostolische verzegelde brieven, en over het affschaffen van het goddelyk recht gekibbeld en getwist worde; voor al in der Koningen zaak tegen of voor te spreeken, dewelke, gelyk als zy in een hooger top of staat van eere zijn gesteld, so ook met so goe oogen den ondergang van hun zaak niet en konnen aanzien, waar door zy verstaan dat haar eere en agtbaarheid gekrenkt sal worden; en so dese dingen, gelijk als wy uit ondervindig zien, selfs alle gemene borgers in het herte smertelyk vallen, hoedanig dan hebben wy te denken dat se de gemoederen van Koningen en edelmoedige Persoonen treffen? weshalven dewyl het altyd veilig is dat men dese steenrotsen en klippen schuwe; soo is het dat wy diergelyke ongemakken eenigsins te boven gekomen zijnde, (daar wy zien dat nu over dese zaak een moeyelijk pleiten en twyfelachtige processen ten hove voorvallen zullen:) niet en zullen ophouden van te raaden, bidden, en met d' allerhoogste eerbiedigheid te smeeken, dat ingeval, het brevier vertoond zijnde, de zuivere waarheid op sodanig een wyse noch verhoolen blyve, dat men in het allerminste niet en sou konnen oordeelen nog besluiten of het selve oprecht of valsch, geschonden of verbasterd zy geweest, dat dan zijn Heiligheid dese zaak sich aantrekke en op sich neme, niet alleen om ons uit so groot gevaar en verbaastheid te redden, maar ook om de zaak en desen goeden Koning uit een Vaderlyke toegenegentheid de behulpsaame hand te bieden, en na zijn volmacht en hoogste voorsichtigheid van dese saak een

een einde te maaken, die niet sonder groot gevaar voor dit Koningryk en d'achtbaarheid der Kerke langer uitstel mag lyden. Wy hopen dat desen allerdoorluchtigsten Koning dese raad van de saak op sijn Heiligheid te schuiven wel gevallen, en dese oneffene wegen en doolhoven van rechten en pleiten sal myden, so hy slechts, uit de geloofwaardige ondertekening van zijn Heiligheids eigen hand, komt te verstaan, dat hy over dese zaak niet langer bekommert noch twyfelmoedig sal behoeven te zyn; en eindlijk van zodanig een huwlijk ontslaagen worden, waar in hy volgens wereltlijk en goddelijk recht, oordeeld niet langer te mogen blyven; om de redenen zyn Heiligheid misschien bekent, en waar van door dese zyn gedeputeerde breder oplossinge gedaan sal worden.

Doch by aldien het zyn Heiligheid voor raadzaamer in siet, dat men, sodanig rechts-beroep achter gelaten zynde, door een uitspraak alleen dese zaak sou konnen te gemoet komen en redden: so sullen wy maken dat zijn Koninglijke Majesteit hier toe sich ook bereidwillig toone; over sulks een zeker manier, van uitspraak of besluit ontworpen hebbende, zenden wy deselve over door dese zendboden van zyn Majesteit selfs, waar uit zijn Heiligheid overvloedig sal konnen verstaan, dat niet alleen sonder voorbeeld sodanige behulpmiddelen worden voorgestelt, maar ook dat zijn Majesteit niet lichtveerdig en sonder reden op dese zyn begeerte blyft staan. Doch ondertusschen, terwijl dat men vast op dese of die manier dese zaak soekt goet te maken, en het Brevier selfs naauwkeurig ondersocht word, sou zijn Heiligheid insgelijks de Koningin haar Pols wederom konnen tasten, en haar herte tot de Religie gedweeg maken, bezorgende (alzo dese dingen van wegen uw genade en authoriteit by haar veel behoorden te gelden) so met brieven, gebeden, en zendbooden, als op alle andere manieren, dat zy op dese wyse voor haar selven sorg drage, en al haar eigen als andere zaaken ten besten schikke. Veele diergelijke zaaken denken wy vast by ons selven over so tot behoudenis van het Koningrijk als tot des selfs algemein aansien en ruste, om alSo eindlijk den goeden Koning behulpsaam te zijn, die onse en zyn Heiligheidts bystand met een ongeloofIijke lijdsaamheid en beleefstheid te gemoet siet; doch die aan alle kanten met so groote zorg, bekommernis, en benauwtheid is omcingelt, dat het met geen tong is uit te spreken: ja, wy konnen hier onse eigen oogen en ooren ter naauwer noot geloof geven; 't welk ons so seer jammert dat ons niets ter werelt so seer deert en ter herte gaat als zyn geduurig kermen en klagen over dese zaak; of het met, of sonder reden zy, sullen wy voor dit maal, voor zyn Heiligheid verswygen, om de zaak voor Ons noch voor andere nadeelig te maken. Maar, (helaas!) wiens ingewand sou in zyn lijf niet omkeeren, siende dat een mensch so veel jaaren lang in zyn conscientie gepynigt en gerabraakt word? en wie siet niet, hoe de selve nu herwaarts dan derwaarts door de disputatien der godgeleerden en de decreten der Bisschoppen heen en weer geslingert word? over welks duidelijke verklaaring en uitspraak zy so bedeest en verset staan, dat men nu de verlichting en godtvruchtigheid niet van een geleerder, maar beter mensch van nooden heeft; en hier van daan komt het, dat, dewyl beide partyen hun streng seer vast houden, zyn Majesteit meest na die kant helt, daar de minste ergernissen en perykelen aan vast schynen te zijn. Wien sou daarenboven die soete en ingeschapene genegentheid om Nazaaten na te laaten niet ter herte gaan, waar in wy alle van natuuren schijnen gerust te zyn als wy komen te sterven en te zieltoogen? ja, wien sou niet ontsteken een begeerte om de paalen zyner Regeering en gebied uit te setten, door

kinderen alleen wordende als geduurig onderhouden? Wie eindlijk sou sig niet bekommeren over de gerustheid en verzekertheid der Volkeren die hem toevertrouwt en aanbevolen zijn, welke gerustheid haar voedsel krijgt en leeft in Koningen en Prinsen tot die Regeering nu geschikt? so dat hy so seer niet klaagt en zucht datter geen fondamenten tot d'algemeine welstand door hem zyn gelegt, als wanneer hy op het uiterste van zijn leven gewaar word dat zyn Volk en Onderdaanen ook d'uiterste ryden genaaken, en dat alles met hem als te gronde gaar. Deze zaak, Allerheiligste Vader, heeft meer omwegen en swaarigheden dan den genen die se slechts van buiten aansien voorkomen; waar van dese wel de voornaamste zyn, datse noch uittel lyd noch hem na die andere kant so seer doet hellen, als se hem t'eenemaal daar toe aandrijft en dwingt, ten sy dat hy daar plotselijk wil van afwyken met verlies so van de particulier als algemeine zaak; want die haar inbeelden dat de Koning of uit haat tegens de Koningin, of door aanlokkinge en kitteling van een gehoopte, en daar hy tot noch toe misschien niet van weet, toekomende Gemalin gedreven word, dese schijnen geheel en al slaphertig en het spoor bijster te zijn: want gelijk als het niet geloofwaardig is dat het gemoed des Konings (door niemandts, hoewel noch so harde manieren of onaangenaame ommegang, of om dat hy geen kans meer siet om kinderen te teelen,) met so groot gevaar tot haat sou konnen aangedreven worden: so kan ook een mensch die by zijn sinnen is niet denken dat dese Koning so slaphertig is, dat hy door aanraadinge van zyn sinnen begeeren sou die ommegang of gewoonte af te breken, waar in hy de bloeyende jaaren zijner jongelingschap so heiliglijk tot noch toe heeft versleten, dat hy selfs in dese twyfelmoedigheid sig eerbiedig en eerlijk aanstelt. Laat alle man vry geloven dat hy Godts wet niet alleen vreest en ontsiet, maar ook dat de redelijkheit van het wereltlijk recht by hem in groot aansien is, en dat niet alleen in het bysonder, maar ook in het openbaar; waar na toe, schoon dat de Doctoren in beide Rechten mitsgaders d'opperleeraaren en alle de voornaamste in dit Rijk zyn herte trekken, nogtans begeert hy niet dat men het aan zyn wille of aan de wille van de zyne stelle, maar aan het oordeel van d'Apostolische stoel; waar in hoe godvruchtig hy zy, blijkt voor al hier uit, dat hy niet met Tovenaars, Waarseggers, Landtloopers, of met andere die met de swarte konst omgaan, te raade gaat, maar uit de hand van de *Paus*, onsen Allerheiligsten Vader, een geneesmiddel eischt en versoekt voor deze zijn swaare wonden: waar van wy misschien meer dan ons vry stond zyn Heiligheid voor oogen hebben gestelt, te meer alfo wy op dese geswellen met onse eigen handen getast hebben: en hoe veel van de levendige geesten daar uit wasemen, weten wy seer wel; derhalven sal het zyn Heiligheid gelieven, so als een godvruchtig Vader en seer ervaren geneesmeester gewoon zyn te doen, terwyl datter de krachten noch zyn, daar het leven als noch geen gevaar lyd, daar de zieke sig noch op de been houd en om behoorlijke hulpmiddelen smeekt, een Koning die aan zyn Heiligheid en d'Apostolische Stoel seer groote diensten heeft gedaan,) in den schoot zijner goedertierenheid te koesteren, en hem te gonnen en geven 't geen noch d'onsterflijke oneenigheden van disputen, noch een onmaatig groot verwarde hoop van twisten en krakkeelen nooit sullen geven, en daar het nooit dan met seer groot gevaar sal konnen worden verhandelt. Zyn Heiligheid gelieve ook by sich selven t'overdenken wat een hoon en ongemak het zy, so in het bysonder als voor de gemeinen staat, op het allerscherpste te gaan rechten en pleiten, hoewel

wel het niet en betaamt volgens het beschreven regt een oordeel altijd te stryken; waar over, nademaal van God selfs de Pausen en Koningen door een wonderbaare toestemming van alle man gesteld zijn, so rekend men haar voor geest en ziel, en dat wel te recht, in twyfelachtige zaaken; en daar der menschen zaaligheid groot gevaar loopt, so konnen, en behooren zy ook, door haar bemiddeling, de hardigheid daar van te verzachten; waar door zijn Heiligheid desen Koning en dit Koningrijk geheel en al zal konnen behouden. By aldien dat hy op een ander manier of elders hulpe zal moeten haalen, so vreese wy dat het met dit Ryk en desen Koning gedaan sal zijn; want al wat door een anders hand daar op word gelegt, zal tot de gesondheid niet helpen; men heeft niet anders als muitery en oproer te verwachten, en voor al zal d' achtbaarheid der Kerke en de macht van d' Apostolische Stoel van hier verdreeven en verstooten worden; het welke voor sommige niet ongemakkelyk noch onaangenaam sal wesen, dewelke by den Koning, die nu met zijn Heiligheid in so een seer naauw verbintenis is, het fenyn of vergif van haare godloosheid zeer aardig weeten te verbloemen, en voor hem verborgen te houden. Hebben nu dese onse harde tyden zulk een schade geleden, wat wy dan hier na te verwachten hebben zien wy niet; weshalven moet men den Koning en zijn uitnemende genegentheid en trouwhertigheid tot d' Apostolische Stoel trachten te behouden, op dat, hy, van ons komende te vervreemden, wy niet alleen een Koning van Engeland, maar ook een beschermer des geloofs komen te verliesen, wiens deugden en godtsdienstigheid wy met sulk een gejuigch voor de geheele Wereld uitgekreeten hebben. Om kort te gaan slaan wy veel zaaken over, en inzonderheid wat d' allergrootste in het Koningrijk, so wel edele als onedele seggen, die haare tanden knersen en seer verstoord zijn dat sy so lang opgehouden worden, en na een anders pypen moeten danssen, afwachtende wat voor een vonnis sy over haar lyf en goederen zullen stryken. En dit pad slaan de sodanige op, die wel wilden dat de *Paus* zulk een macht noch ontfag niet en had, of ten minsten dat hem de vleugels vry wat gekort wierden: waar onder de meeste hoop in dese kyvagien, waar in d'eene den ander (gelyk het so doorgaans gebeurd, daar alles so op losse schroeven staat,) in't hair sit, en die dingen haar niet en onsien uit te lappen, over welkers verhaal de hairen ons te berge souden staan: also onder andere dingen hun dit als in de mond is bestorven: en verswygen het ook voor niemand, hoe dat sy haar over de traagheid en doffigheid van sommige niet genoeg konnen verwonderen, en lagchen haar vast uit die zulks met goe oogen konnen aanzien: en met haare ooren gemakkelijk aanhooren dat de Pausen so het goddelijk recht na haar zin mogen maaken en ontmaaken, doch dat d' eene Paus des anders zegel van wasch of lood niet en vermag na te maaken. Wy nu, om dese klippen en zanden te schuwen, stellen alles in 't werk, en draagen zorg dat dese Koning hol over bol niet hier of daar tegen aan kome te loopen, welke, so wy vertrouwen, niet lichtlijk in zijn dienst sal konnen gehouden worden, voor en al eer dat zijn Heiligheit op desen brief schriftlijk wederom kome t' antwoorden; waar op, so daar iets, gelyk wy hoopen en begeeren, wederom geschreven werde, (waar door wy den Koning en deser aller gemoederen beter zullen konnen paayen en te vrede stellen,) dan sullen wy ook wat macht en aanzien krygen om d' overige zaaken met beter geluk uit te voeren: doch so niet, dan twyfelen wy niet of alles sal slimmer afloopen. Op dat nu zijn Koninglijke Majesteit sulks te eerder mag komen te weeten, heeft hy daarom dese tegenwoordige gedeputeerde

te post aan sijn Heiligheid afgevaardigd: uit welkers mond de selve meer sal komen te verstaan, dan in dese brieven bequaamlijk konde staan. Zijn Heiligheid sal dan de wydloopigheid van onse brieven gelieven in het goede aan te neemen, welke, schoon dat se de maat te buiten gaan, so is't nochtans dat se van de swaarigheid en het gevaar van dese zaak voor het meerendeel minst gewag maaken.

Den 21. van de Bloeymaandt 1529. Richmond.

Een ander Ambassaatschap na Romen. Het Origineel.

Zeer geliefde Vrienden, ik doe U. L. hertelijk groeten door Alexander, den afgezant. Ik heb met goe vlyt uwen brief van den 4. dito ontfangen; insgelyks heeft ook zijn Koninglyke Majesteit uw andere brief ontfangen, door den selfden afgezant afgevaardigd: uit welks inhoud blykt dat zijn Koninglijke Majesteit van de goede hoope en verwachtinge, die hy en ik hadden opgevat, nu versteeken blyft van wegen de Paus zijn besluit om den Koning in dese zijn hoogwichtige zaak des huwlyks niet te begonstigen, so als zijn Heiligheid door zijn kamerling hadde belooft; het geen niet alleen door een onbepaalde maar ook gewoone magt had mogen geschieden; en dat gylieden nu gantsch buiten alle hoope zijt om iets dat de pyne waart is in faveur van de voornoemde zaak aldaar te konnen verwerven; en hoe vreemd dat men te werk gegaan heeft met U. L. te dagvaarden om een antwoord te geeven waarom dat de requesten, door des Kaizers Ambassadeur ingegeeven om de zaak te doen dienen, haar voortgang niet en souden hebben; en hoe wijslijk en verstandelijk gylieden u in het antwoorden gedragen hebt. Eindlijk affirmerende dat, voor so veel die zaak aangaat, U. L. gevoelen is dat se niet veel om 't lijf sal hebben, maar dat het slechts diend om U. L. Request tot het bekomen van een nieuwe commissie te steuiten, en uit een begeerte om verzekert te zijn wat de Koning met de protestatie, daar uwe instructien van melden, in den sin hadde, en hoe de selve op te vatten en te verstaan is: nevens veel andere zaaken daar uwe gespecificeerde Brieven van gewag maken, bondig en grondig by een gestelt en verhandelt: waar voor zijn Koninglijke Majesteit, en ik ook, in eigen persoon U. L. hertelijk bedanken. U. L. verwittigende dat door Thadeus, den Courier, (op het ontfangen van uwe voorgaande Brieven door hem gesonden, welke, so ik vertrouw, gylieden lang eer nu ontfangen sult hebben,) ik aan U. L. schreef hoe de Koning gesind was, te weten, om te staken alle vordere proceduren van de particulariteiten U. L. aanbevolen, behalven alleen het vervaardigen van een nieuwe commissie en de vrywillige belofte daar in verhaalt: als ook dat gylieden Mr. Steven en Sir Françoys Brian wederom naar huis soud keeren, volgens den inhoud der voornoemde Brieven. En nademaal het nu blijkt, dat gylieden geen kans altoos en siet om de commissie en vrywillige belofte te konnen verwerven, (also zijn Koninglijke Majesteit gist dat gylieden Mr. Steven en Sir Françoys op de reise naar huis zijt;) en merkende dat het noodig ware voor hem dat hy aldaar een kloek Rechtsgeleerde hielde, so wel om te pleiten tegens de Kaizerse, (als se iets mochten instellen en ten voorschijn brengen, tot nadeel van des Konings zaak;) als ook om te weeren en te keeren alle citatien, interdictien, of iets anders die daar toe hinderlijk.

lijk mochten zijn :) so is het dat hy desen Courier en Mr. Bennet derwaarts heeft afgevaardigt ; wien belast is om aan U. L. en aan een yder van u in 't bysonder, waar hy ook U. L. mocht komen aan te treffen, nwe instructien te toonen; waar uit gylieden sult konnen verstaan wat dies aangaande des Konings begeerte is. Dit diend derhalven alleenlijk tot U. L. onderrichtinge, om geen versoek meer te doen dat de commissie, vrywillige belofte, of rechtsvordering gesonden worden aan den Kaizer, om aan hem het Brevier, het zy hier of tot Romen, te toonen : maar dat, volgens yder deel in de voornoemde instructien begrepen, gy Mr. Steven en Françoys Brian, alle mooglijke vlyt aanwendende, om met den allereersten na huis te keeren, en dat de gene die na blyven de zaaken in de gemelde instructien verhaalt, waar nemen : en weest hier van verzekert, dat, daar gylieden de beduidinge van de protestatie, waar van mijn voorgaande brieven en uwe instructien melden, niet wel wiste, het niet anders en was dan in de selve instructien duidelijk gespecificeert en verklaart is : te weten, dat gylieden, met alle uwe requesten of verzoekschriften rakende des Konings zaak niet konnende op doen, zijn Heiligheid dan het gevaar dat daar uit mocht ontstaan, te gemoed soud voeren; hoe hy de gonst en vriendschap van desen Koning, door dese zijn so vreemde en onbeleefde bejegening, sou komen te verliesen; dies niettemin (aangemerkt hoedanig de zaaken nu geschapen staan, en hoe seer ook de Paus des Kaizers zyde schijnt aan te hangen; evenwel, gelijk als blijkt so uit uw eigen Brieven, als uit d'onderrichting die de Koning daar van heeft, sou zijn Heiligheid de gonst en vriendschap des Konings graag willen behouden, en seer noode iets doen tot nadeel van zijn zaak :) is het nu geen tyd om zijn Heiligheid met harde en straffe woorden op het lijf te vallen, maar dat men op een sachte en zedige manier zyn meening uite met die woorden, welke, in mijn voorgenoemde laatste Brieven door Thadeus aan U. L. gesonden, verhaalt staan; en alsowel toe sie dat men hem niet kome te verstoren, maar zijn Heiligheidts gonst soeke te behouden met hem op het allervriendlijkste te bejegenen, sonder sig met eenige andere protestatie te bemoeyen, maar om te sien wat gedaan kan worden in sodanige affonderlijke protestatien, waar van gemelde instructien aan Mr. Bennet gegeven gewag maken ; het welke nevens dese Brieven tot onderrichting van u allen genoeg sal dienen wat u in de zaaken U. L. aanbevolen te doen staat, geensins twyfelende of gylieden Mr. Steven en Heer Françoys Brian, sult in alle andere particuliere versoek-schriften om Bullen en andere dingen U. L. toevertrouwt uw best doen om die mede te brengen ; d' uitvoering waar van, so 't niet alreede verricht zy, zijn Koninglijke Majesteit beveelt aan de wijsheid der gener onder U.L. die op den ontfangst van desen Brief by geval aan het Hof van Romen noch mocht zijn : waar op, als ook op het verrichten van alle andere zaaken, de Koning, en ik insgelijks, zijn vertrouwen stelt.

En nademaal, als het voornaamste daar op te letten staat, is, het ernstig versoek der Kaizerse, niet alleen om tegen te houden dat in het toekomende den Koning geen meer dingen toegestaan mogen werden, maar ook om de commissie, aan den Heer Ambassadeur Campegius en my gegeeven, te herroepen; waar door des Konings zaak gantsch om verre gestooten sou worden; over zulks sult gylieden gaauw toezien om door alle polityke middelen het selve te beletten : den Paus, alle Kardinaalen, en den geenen die tot de welstant van d' Apostolische Stoel genegen syn hier van versekerende, dat, ingeval zijn Heiligheid den Koning so kwam te hoonen en ons, zijn Ambassadeurs, so t' affronteren,

fronteren, en tegen zijn trouw en belofte so aan te gaan, hy daar mede den Koning en den gantschen adel van dit Ryk so seer sou verstooren, dat zy gewisslijk het gehoorzaamen van d'Apostolische Stoel souden laaten vaaren, en bygevolg souden alle andere Koningryken ook so doen; nademaal dat zy in het voornaamste daar van geen rechtmaatigheid, opregtigheid nog waarheid souden vinden. En dit sal hoognoodig zijn, na de zaak vereischt, dat haar wel te deegen ingestampt en op het hert gedrukt werde, op dat zijn Heiligheit daar door opgehouden werde van iets diergelijks toe te staan, te passeeren, of in te willigen.

Na dat dese brieven alhier voleindigt en zijn Koninglijke Majesteit waaren, hoewel in de zelve boven aan verhaalt word, dat so wel gylieden, Mr. Steven en Heer Brian, op de wederom reise van Romen herwaarts noch niet zijnde, als d'andere Ambassadeurs des Konings, die op het arrivement van Doctor Bennet ten Hove nog mochten zijn, geen meer moeite sou doen om de nieuwe commissie en vrywillige belofte te verwerven, maar daar van stil swygen: dies niettemin op uwe laatstgezondene brieven naauwer acht slaande, blykt het klaar dat (schoon na de gedaane verklaaring der nieuwe commissie aan zyn Heiligheid, de zaak sodanig voorviel dat des Kaizers Ambassadeur een request in leverde om de zaak des Konings aldaar te doen dienen, het welke volgens uw schryven, Mr. Steven, aan Capisuk, verhinderd is geworden:) de Paus nochtans de nieuwe commissie te willen toestaan niet volkomen afgeslaagen, maar U. L. geordineert hadde om met den Kardinaal Anconitane en Simonette daar over te spreeken en raad te pleegen: welke onderhandeling door het tusschen komen van gemelde zaak uitgestelt en afgebroken wiert, zonder daar een finale resolutie en volkomen besluit van te maaken; dewyl dan datter nog apparentie is om de nieuwe commissie en schrift van vrywillige belofte nevens meer andere noch bondiger en effectueler clausulen dan de voorgaande in hebben, te bekomen: so is het derhalven des Konings believen, dat, niet tegenstaande eenige woorden te voren verhaalt, gy Heeren Steven en Brian, (ingeval gylieden niet op de reise naar huis zijt, soo lang als gylieden hier blyft, 't welk de Koning wil dat niet lang zal duuren, maar om slechts uw affscheid te neemen; en ook d'andere Gezanten des Konings sullen na uw vertrek, na dat sich de zaak komt toe te draagen, hun uitterste vlyt aanwenden om de nieuwe commissie en schrift van vrywillige belofte te mogen verwerven: altyd op uw hoede zynde dat gylieden u in de zaak sodanig draagt, dat de Paus daar door niet bewogen worde om allerlei versoek van den Ambassadeur des Kaizers in't stuk van regtsvordering veel eer gehoor te geeven; waar door de Koning van zijn oogmerk t'eenemaal versteken sou zijn: maar wilt uwe zaaken so wyslijk aanleggen, dat se veel eer voorwaarts, dan achterwaarts mogen gaan; dit doende, beveelt zijn Koninglijke Majesteit aan uwe wysheid en discretie het verhandelen van dese zaak, en die niet te laten berusten so se sonder schade kan uitgevoert worden; noch ook om uit te voeren, by aldien gy merkt dat 'er in diergelijke rechtspleeging gevaar steekt, of dat de Kaizerse daar voordeel by sullen halen; gelijk als de Koning niet en twyfelt of gylieden sult, daar gy nu des Konings sin en meening weet, na uw beste kennis en verstand daar in te werk gaan.

Daarenboven sult gylieden voor al den Paus afraaden van het Origineel Brevier door zijn Nuntius, om naar Spanjen of elders gesonden te worden, t'ontbieden; en so de Nuntius alreede mocht vertrokzijn, commissie hebbende om te versoeken dat het selve naar het Hof van Romen afgevaardigt mocht werden; datter dan een middel

middel uitgevonde worde dat zijn Heiligheid hem achter na zende een bevel om daar niet van te spreken: 't welk U.L. toegestaan zijnde, so sal des Konings voornoemde Ambassadeur met schijn van reden den Paus konnen bewegen, seggende, (als of het uit uw eigen koker kwam,) dat gylieden uw eigen request om het Brevier naar Romen te brengen wel overdacht had: en also d' Ambassadeur des Kaizers lichtlijk mocht denken dat de Paus voor hadde om hem een valsche Copy van het Brevier in de hand te steken, dan kunt gylieden daar op seggen dat gylieden wel lyden moogt dat die zaak blijve steken, en dat zijn Nuntius noch iemand anders daar van kome te spreken; alsdan heeft men niet te twyfelen of zijn Heiligheid sal daar wel sonderlinge sorg voor draagen, en hier in U. L. begeerte wel haast voldoen.

Eindlijk en ten laatsten schijnt het ook aan uwe Brieven, so wel aan den Koning als aan my gesonden, dat de *Paus* vry wel genegen is om een bekwaam middel te bedenken en uit te vinden, hoe hy hier in zijn Koninglijke Majesteit best mocht voldoen; waar onder in zijnen brief aan my dese eene exceptie is: *Tametsi enim Jurisperitorum consilium quæsiverimus, sed nihil reperimus quod bonis Oratoribus simul & justitiæ & honori nostro Satisfaceret; sed tamen agimus omnia & tentamus omnes modos Regiæ suæ serenitati, ac circumspectioni Tuæ satisfaciendi*: dat is: *hoewel wy den Rechtsgeleerden raad afgevraagd hebben, wy en vinden evenwel niet dat die goede afgezanten, en met eenen de gerechtigheid en onse eere sou konnen voldoen; dies nietmin laten wy niets ongedaan, maar neemen vast op allerlei wyzen een proeve hoe men zijn Koninglijke Majesteit en uwe voorzichtigheid best zouden konnen voldoen.* (en daar staat op de kant met Kardinaal Wolsey zijn eigen hand daar by gevoegt: *My Petre, referas tuis literis pervetim quid tibi & mihi Pontifex dixerit de modis excogitandis, & quomodo subridens dicebat, in nomine Patris &c.* dat is: *Mijn lieve Pieter, ik zou wel graag willen dat gy my in uwen brief verhaalde, wat de Paus tegen u en my zeide van middelen en manieren te bedenken; en hoe hy al glimplagchende zeide: in de naam des Vaders &c.*)

Nademaal dan dat zijn Heiligheid so rond uit verklaarde dat hy vast middelen en wegen bedenkt om zijn Koninglijke Majesteits begeerte te voldoen, so sal het voor al voegen dat gylieden, voorverhaalde Gezanten, merkende in zijn Heiligheid eenige genegentheid tot rechts-vordering alhier, hem dit te gemoet voere, seggende, dat dit de rechte weg niet en is om sijn Koninglijke Majesteit te voldoen; en dat gylieden evenwel door uwe wysheid kome gewaar te worden en te verstaan uit den Paus wat voor middelen hy bedacht heeft, of kan bedenken, om hem, volgens zijn schryven aangaande dese zaak, te vergenoegen; waar over gylieden seggen zult dat de Koning sich verheugt, en seer begerig is om die te weeten en te verstaan; en na dat gylieden eenige genegentheid of ongenegentheid daar toe in hem zult bespeuren, uw verzoek na advenant ten besten te dirigeeren en aan te leggen. Weest hier mede van herten gegroet. *Uit Richmond, den 21. van Bloeimaand.*

Uwe beminde Vriend,

T. Kardin. Eborac.

Uit

Uit Romen. Bloeymaand den 31. M. D. C. XXIX.

XXXI.

XXXII.

Een Brief van den Paus aan den Kardinaal. Het Origineel.

Aan onsen beminden zoon Thomas, Overste bynaam van de H. Cecilia, Kardinaal van Jork, Gezant van Ons en d' Apostolische Stoel.

Clemens met zijn eigen hand.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

ONse beminde Zoon, groetenis en Apostolische zegen.

So wanneer de Koning van Engeland en uwe omsichtigheid uwe oude weldaadigheden aan ons en d'Apostolische Stoel met nieuwe gedienstigheden kwaamt te vermeerderen, hebben wy doenmaals gewenscht om een gelegentheid te mogen bekomen, waar door gylieden ook een kenteken van onse liefde mogt hebben; edoch het was ons seer tegens de borst dat sodanig een ons eerst voor kwam, waar in wy binnen zekere paalen van geregtigheid beset zijnde, so verre niet en konden voortgaan als wy wel wenschten, uit een genegentheid om U. L. dienst te doen, also veele en op reden gegrondveste redenen uwe begeerte te rugge deden deinsen, het welke wy des Konings Ambassadeurs derwaarts wederkerende getracht hebben aan te wysen. Doch over dese en de publyke affairen zal onse beminde zoon, Kardinaal Campegius, met U. L. breder spreeken.

Uit Romen. Op den laatsten dag van Bloeimaand. M. D. C. XXIX.

J.

Op den 6. van Grasmaand. M. D. XXIX.

XXXIII.

Des Konings Brief aan zijn Gezanten, om de Rechtsvordering tot Romen. Het Origineel.

Door den KONING.

Henricus REX.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

GEtrouwe en zeer geliefde wy groeten U. L.

Sedert uw vertrek van hier hebben wy van U. L. verscheiden brieven aan ons geaddresseert ontfangen: waar van de laatste gedateert is uit Romen op den 4. dag van de

de laatste maand; en ook d' andere die gylieden van tyd tot tyd gesonden hebt aan den, in God zeer eerwaardige Vader, onsen van herten seer beminden Raadtsheer, Kardinaal, Aardtsbisschop van Jork, Opper-kerkvoogd van Engeland, en onsen Kanselier: uit welkers inhoud wy advys gekregen hebben hoe het afgeloopen is so wel uw reise derwaarts, als met het gene gylieden in onse zaaken U. L. aanbevolen haddet verricht; voor welke uwe vlytige advertentie en goet beleid wy U. L. na behoren danken: U. L. verzekerende, dat wy niet weinig verwonderd waren over uw jongste brieven, waar in gy toont so weinig moed te hebben dat de Paus onse zaaken goetgonstig sal wesen; vermits gylieden met zijn Heiligheid over die zaak doemaals noch niet en had gesproken, en dat wy uit de discoursen met Mr. Jacobo Salviati of met een ander uit zijn naam daar over gevoert, wy niet anders dan alle goedgonstigheid en toegenegentheid konnen vernemen; also lichtlijk het boven dryven van de Kaizerse Gezanten en het algemein geruchte U. L. andere gedachten hebben in gegeven; doch gylieden weet wel dat men sulke uitstrooyingen geen geloof mag geven; en wy vertrouwen dat daar niet meer waarheid aan sal zijn, dan aan het gevoelen dat men van den Heer Ambassadeur Campegius, alhier nu residerende, gehad heeft: die wy bevinden en ook zeker weten dat hy in zijn liefde en genegentheid t' onswaarts heel anders is, dan men van hem zeide, en dat hy den Kaizer so seer niet toegedaan is als men wel meende. En om met U. L. rond en openhertig te gaan, indien hy ooit anders gesint ware geweest, onse zaak sou haast een keer genomen hebben, also wy hem iets ontdekten dat daar na toe helde; invoegen dat men de praat en opinien van sodanige menschen of vogelen, welke singen na dat se gebekt zijn, weinig geloof moet geven; niet twyfelende of uwe discretie sal dit ook wel nadenken, en dat gylieden eer nu door uw vlytig solliciteren den weg sult gebaant hebben om by zijn Heiligheid den Paus uwe commissie af te leggen, en also het tegendeel bewesen: 't welk ons seer lief en aangenaam sal zijn om te hooren; willende en begeerende derhalven van U.L. volgens het groot gevoelen en vertrouwen dat wy van en op U. L. hebben, dat gylieden in het verhandelen en uitvoeren van uwe commissie geen tyd altoos sult laten verlooren gaan, maar op d'eene wyse of d'ander een middel uitvinden, so 't niet alreede gedaan is, om de selve aan den Paus voor te dragen; waar toe, wy vertrouwen dat de goede raad en advys van den Bisschop van Verona niet weinig vorderen sal; en aan wien, so gy om den Paus zijn swakheid of ziekte hem nu en dan niet en moogt komen te spreken, gylieden ten laatsten onsen gantschen sin, meening, en voorneemen sult openbaaren, in sulker voegen als uwe instructien of commissien tot dien einde U.L. gegeeven en toegesonden, inhouden: want gewisslijk het sal vry veel doen tot bevordering van onse affairen, dat gylieden aldaar een by der hand hebt die ons so hou en getrouw is, te weten de Bisschop van Verona, die tegens den Aardtsbisschop van Capua wel op mach, en dien Vos in zijn loose streken sal konnen vangen: also men oordeelt dat hy een van de voornaamste autheuren is dewelke alle die valsche logens, listige praktyken, en faamroovingen gesmeed en uitgestrooit heeft tot nadeel van onse affairen, die niemand so behendig en dra gewaar worden sal, als de Bisschop van Verona; en daarom moet gylieden op allerlei mooglijke middelen hem soeken te winnen; gelijk wy niet en twyfelen of gylieden soekt over al so veel goede vrienden te maken en te behouden als doenlijk is; hier in U. L. so gedraagende, dat uwe kloekheid en yver aan alle kanten uitberste, en het openbaar worde

dat gylieden niet anders voor hebt dan om d'affairen,ſonder uitſtel en vertrek, tot een gelukkig en gewenſcht einde te brengen; het welke wy, daar gylieden moogt vaſt op gaan, in het allerminſte niet en ſullen vergeten. Doch evenwel zijn wy verwondert, dat, hoewel gy Mr. Steven van onſe affairen tot noch toe geen einde konde maken, gy ondertuſſchen ons niet en hebt laten weten wat daar is gedaan in 't ſtuk van ſodanige bullen die gereed te maken waren tot bevordering van onſe particuliere zaaken, daar uwe Brieven niet eens van verhalen; willende en begeerende derhalven dat gy ons met de naaſte Brieven adviſere hoe het daar mee geſchapen is; alſo wy wel weten dat gy niet alleen uit onſe voorgaande Brieven en ſchriften,maar ook uit de gene die u nu toegeſonden worden, genoegſaam en ten vollen van onſen ſin en welbehagen onderricht zijnde, u ſo wilt kwyten, als wy volkomentlijk van u zijn verwachtende, en alſo dat goet gevoelen, het welke wy van u hebben, bekrachtigen, daar wy tot uwer heil en welſtand, als geſegt, ons gevoelig van ſullen toonen. Gylieden ſult ook met den Biſſchop van Verona in beſprek tredende, uit hem konnen verſtaan op wat wyſe gylieden hem tot het Kardinaalſchap beſt ſoud konnen promoveeren of voortſetten; op hem verſoekende,dat hy om de menigvoudige goede vruchten die daar uit ſouden mogen voortkomen, ſich gelieve tot des ſelfs aanneeminge te ſchikken, ſo het te verkrijgen is; want zijn vroomheid, wijsheid, ervarentheid, getrouwheid, en andere uitſteekende loflijke deugden en verdienſten aangemerkt zijnde, oordeelen wy dat niemand nu in deſe tijd daar toe ſo bekwaam is als hy: en hier om ſal het ons ſeer lief en aangenaam zijn, dat gylieden het door alle mooglijke middelen en wegen ſoekt te verrichten. En eindlijk begeeren wy dat gylieden hem toone hoe ſerieuſlijk wy aan U.L. daar over geſchreven hebben, op dat hy het Ons, daar toe geavanſeert en gepreſereert zijnde, dies te meer dank mach weten, en alleſins meer volkomen toegedaan zijn. Onſe begeerte is ook dat gylieden ons met uw naaſte Brieven adviſere wat voor Advocaaten gylieden in onſe zaaken gebruikt, hoe men ſe noemt en van wat aanſien dat ſe zijn; en dat gylieden ook alle mooglijke vlyt aanwend om zeker voortreffelijk en uitſteekende Prieſter, Monnik, of iemand anders aan de hand houd die ſou mogen, konnen of willen onſe zaaken maintineren en ſtijf aanhangen, dit voor vaſt ſtellende *quod Pontifex ex jure divino non poteſt diſpenſare,&c.* dat is: *dat de Paus volgens het goddelijk recht geen abſolutie of aflaat kan geven, &c.* Dat gylieden ons ook laat weten hoe in alle deelen onſe affairen haar toedraagen, voor ſoo veel wy ons ſonderling op u verlaten. *Gegeeven onder onſen zegel, op ons Slot Greenwich, den 6 van Grasmaand.*

Den 23. van de Zomermaand, M.D. XXIX.

XXXIV.

Des Konings Brief aan zijn Ambaſſadeurs, over de reden zijner verſchijninge voor Haar. Het Origineel.

Aan onze getrouwe en zeer geliefde Raadtsheeren Mr. Willem Bennet, Doctor in beide Rechten; den Heer Gregorius de Caſſalis, Ridder: en Mr. Pieter Vannes, onzen Geheimſchryver in de Latijnſche Taal; onſe Ambaſſadeurs, reſiderende aan het Hof van Romen, en aan yder van Haar in het byzonder.

Door

Door den KONING.

Henricus REX.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

GEtrouwe en zeer geliefde wy groeten U. L. van herten.

In onse voorgaande brieven en schriften aan U. L. Heer Gregorius en Mr. Pieter, nevens andere uwe Collegaas doenmaals tot Romen reziderende gezonden, en uit zodanige conferentie die wy met u Mr. Bennet voor uw vertrek hebben gehad, wierd U. L. bericht gedaan hoe het met onse zaak, het stuk des huwlijks, geschapen stond, en hoe het voorneemen was dat het proces daar over voor de Paus zijn gezanten alhier, daar toe gevolmachtigd zijnde, sou dienen. Sedert die tyd, de zaak daar op in overleg genomen wesende, hebben de gezanten, alle behoorlijke ceremonien eerst afgelegt hebbende, my en de Koningin geciteert om op den 18. van dese maand voor haar te compareren: welke comparitie behoorlijk van ons beide wierd waargenomen, in 't werk gestelt, en met alle daar toe dienende ceremonien volvoert: als wanneer de Koningin haar meer op d'Ambassadeurs des Kaizers dan op de gerechtigheid van haar zaak verlaatende, en denkende lichtlijk door beuselachtige verschooningen de zaak tot haar voordeel uit te stellen, heeft heden ten dage daar tegens geprotesteert, ingeevende zekere schriften en haar beroepende op de Rechters; allegeerde ook dat de zaak door zijn Heiligheid den Paus was ingetrokken, en dat het proces voor hem most dienen, versoekende dat haar bekwaame tyd mogt vergont worden om bewys daar van in te brengen: waar op de Rechters haar uitstel gaven tot op den 21. van den zelfden maand, om daar over te zitten en hun sin en intentie te verklaaren. De Koningin in eigen Persoon en wy door den Advocaat belast zijnde op den zelfden dag te compareren, en om aan te hooren wat uitspraak de Rechters daar over souden geven: als wanneer wy en de Koningin verscheenen, en hoewel dat gemelde Rechters in het breede en ten vollen verklaarden so wel d'oprechtigheid van hun gemoed, om zonder gonst, aanzien van Persoonen, en in de zaak gerechtlyk en onzydig te gaan; als ook dat zy diergelijke verschooning, beroeping en termyn van bewys, als boven verhaalt, niet en konden noch mochten vergonnen: doch zy evenwel by haar voorige hertnekkigheid en appel, het welke ook by de Rechters afgeslagen wierd, blyvende; en zy voorgenomen hebbende om verder in de zaak voort te gaan, wou de Koningin niet langer toeven om d'uitspraak van de Rechters t'aanhooren, maar liep voort ten Hove uit; waar op zy tot driemaal geroepen, en nu en dan op nieuw geciteert wierd; doch zy weigerende te compareren, wiert se by de Rechters voor een hertnekkige verklaart, en haar aangeseit om op de naastkomende vrydag wederom te verschynen; en op sodanige poincten en vraagen als haar voorgestelt souden werden t'antwoorden. Zo dat men nu niet te twyfelen heeft of zy sal na haar uitterste vermogen alle middelen in 't werk stellen, so door haar eigen versoek als door haare Vrienden, om te verwerven en te bekomen het geene met pleiten, opschorten, of andersins het behoorlijk procederen over dese zaak mogt tegen houden. Ziende dan nu hoe het met dese onse zaak geschapen staat en waar se op rust, (noodig en dienstig om de groote gevolgen die daar aan vast zijn, te weeten, niet alleen om onse

confcientie t'ontlaften, maar ook om feker te gaan in 't ftuk van onfe fucceffie en de welftand van dit ons Ryk en Volk te bezorgen, dat fe metten allereerften waargenomen en voltrokken werde :) heeft het ons derhalven raadfaam gedacht om U. L. van het boven verhaalde bericht te doen, op dat gy van alles dies aangaande volkomen onderricht zijnde, op het allerfcherpfte foud mogen toefien datter by fijn Heiligheid aldaar niets paffeere of toegeftaan worde dat regel recht den fpoedigen voortgang in defe zaak te rugge mogt fetten of opfchorten, 't fy met de zaak voor 't recht te fleepen, of interdictie de doen, &c. Maar ingeval iets diergelijks by die aan de zyde des Kaizers of zijn gezanten &c. ondernoomen of verzocht worde, dat dan mannen van alfo groote fchranderheit, yver, geleerdheid en ervarenheid zulks foeken te ftuiten, en dat fo wel op fodanige gronden of redenen en confideratien te voren gefpecififeert, als met het voorftellen van d'allergrootfte oneere en onverdraaglyke fchade die de Paus daar mede zijn Gezanten fou aandoen, en hoe het ook ftryd tegen zijn Bulle en commiffie, als ook tegen zijn vrywillige belofte daar over gepaffeert; behalven noch die ongemeene groote moeyelijkheid en onluft die zijn Heiligheid ons, en ons Koningrijk toevoegen fou, gantfch tegen onfe meriten of verdienften; uitbreidende met eenen die andere ongemakken, onluften, en onheilen, in de voorgaande fchriften verhaalt, die zijn Heiligheid en d'Apoftolifche Stoel daar over wedervaaren fouden, en welke de geheele Chriftenheid wel te degen fouden fmerten, en diergelyke redenen meer daar toe dienende, kunt gylieden opftellen en hem voordraagen: hem met eenen indachtig maakende het groot gerief en gemak dat zijn Heiligheid daar by heeft, nademaal dat defe zaak alhier in Engeland afgedaan wordende, de Paus dan ontflagen fou worden niet alleen van de moeite, die hy, nu in defe tyd zyner ziekte tot groot gevaar van zyn leeven, daar mê fou hebben: aangemerkt de zaak van fo groot belang is dat fe geen uitftel altoos langer mag lyden; maar zijn Heiligheid fal ook, d'uitfpraak alhier gefchiedende, alle ongemak en onmin van zijn fchouderen affchuiven, die hy, de zaak elders dienende, gewiflijk op zijn hals fou haalen. Dit alles wyflyk en met rypen raat overwoogen zijnde, zal zijn Heiligheid, vertrouwen wy, niet alleen nalaaten van te doen of een vonnis te ftryken over iets dat tot verkleining of nadeel van zijn gemelde commiffie mogt ftrekken; maar veel eer door alle mooglijke middelen de zelve, en ook fodanige rechtszaaken die door zijn voornoemde gezanten uit kracht daar van uitgefproken mogten worden, verfterken; 't welk wy d'oprechtigheid, vroomheid, en volmaakte wysheid van zijn Heiligheid toe vertrouwen: ja, dat hy als een feer liefhebbende Vader en vrint, onfe goede, rechtveerdige, en redelyke affairen en begeerten met gonftige oogen zal begenadigen, en de zelve veel eer met alle vlyt voort fetten, dan iets doen, of toelaaten dat gedaan worde, 't welk eenigfins tot prejuditie, fchade of nadeel van onfe fo rechtvaardige zaak mogt ftrekken. Eindlijk en ten laatften is onfe wil dat gylieden, des nood zijnde, voorfteld, na eifch der zaake, hoe ongevoeglijk het fou zijn, dat defe onfe zaak voor het Hof van Romen dienen fou en aldaar uitgefproken worden, die geheel aan het goeddunken des Kaizers hangt, alfo hy zulk een magt van Volk daar digte by heeft, dat, volgens de Paus zijn eigen fchryven, zyn ftaat, leven en alles in des Kaizers hand is, wiens Heirlegers hem, na hun welgevallen, of uithongeren, of in 't leven konnen houden. Insgelyks zult gylieden niet vergeeten op te haalen het voorrecht van onfe kroon en Koninglijk rechts-gebied, volgens d'oude wetten van ons Koningrijk, welke niet toe-

toe en laaten dat de Paus iets doe tot nadeel daar van , en ook wat groot gevaar sy souden loopen , die sich mochten verstouten om iets diergelijks hier te brengen of aan het Rijk te vertoonen, daar onse jongste Brieven, door Alexander gezonden, in het breede gewag van maken. Nademaal nu dat U. L. hier so nette kennis van hebt, en ook niet onkundig zijt van hoe groot belang de zaak is en hoe diep dat se ons in het herte sit, en wat een grooten dienst en voordeel gylieden ons hier mede kunt doen, ik swyge de groote dank en eere die gylieden daar door sult behalen en in leggen: sal ik derhalven hier in niet breeder gaan, maar het verhandelen en het volkomen uitvoeren van so een hoogwichtige zaak, uw wakker, wijs, en voorsichtig beleid opdragen: niet twyfelende of gylieden sult voor al nu dapper uit uw oogen sien, en u selven hier in so kwyten, op dat het klaar mag blyken dat uwe daaden met ons volkomen vertrouwen en verwachting over een komen, en dese zaak niet minder ter herten nemen dan gy weet dat se in de grond van ons herte gemetselt licht, noch ook dan gy weet dat de hoogwichtigheid en nootzaaklijkheid van de zaak selfs vereischt. Dit doende, behalven de eere die gylieden by alle man sult inleggen, sullen wy uwer belooning in frissche gedagtenis so houden, dat gylieden, uw reise, ongemak, moeyte, hoofibrekinge en wat daar meer aan vast is, op de beste wyse besteed geweest te zijn, sult oordelen.

Gegeeven onder ons zegel, op ons Palais van Bridewel op den 23. dag van Junius of Zomermaand.

Uit Romen. Den 9. Hooymaand. M. D. XXIX.

XXXV.

Doctor Bennets Brief, toonende hoe weinig moed hy heeft om iets by den Paus uit te werken. Het Origineel.

HEt sal zijn *Genade* gelieven te verstaan dat wy op den sesde dag van deze maand by zijn Heiligheid de Paus wierden ontboden: alhoewel wy ernstlijk hadden versocht om audientie te mogen hebben, kort daar aan na dat hy uit zijn laatste siekte was opgestaan, daar hy 's daags daar aan wederom kwam in te storten, na dat ik mijn eerste audientie by den Paus bekomen had, 't welk was op den 21. van de laatste maand. Na dat wy een geruimen tyd met den anderen reden hadden gevoert over zijn Koninglijke Majesteits zaak, (waar van wy, eindlijk, in onze algemeine Brief aan zijn *Genade* geschreven hebben, dienende tot verzeekering van veelerlei ongemakken en perykelen die zijn Heiligheid en d'Apostolische Stoel souden overkomen, in geval hy de zaak kwame af te stemmen:) heb ik het seer dienstig geacht om op die selfde tijd des Konings beleefde Brief en die van zijn *Genade* over te leveren, en also met eenen zijn *Genades* credentiaale Brief aan zijn Heiligheid den Paus te toonen. Na dat hy nu de voornoemde Brieven had geleesen, gaf hy my te kennen hoe dat hy uit zijn *Genades* Brief merkte dat ik een zeker credentiaal Brief had om aan hem te toonen, die van groot gewichte en belang was, rakende hem en d'Apostolische Stoel. Ik gaf aan zijn Heiligheid te kennen dat hy zijn *Genades* getrouwheid en gedienstigheid best kende; en ik versocht op hem de-

demoediglijk te willen gelooven dat dese dingen buiten twyfel volgen souden, te weten, dat by aldien zijn Heiligheid op het woelen van de Kaiserse, het proces uit Engeland herwaarts wilde roepen om alhier tot Romen te dienen, dat hy zijn Koninglijke Majesteit daar mee niet alleen sou komen te vertoornen, die altijd een steunsel en voorstander is geweest, van d' Apostolische Stoel: maar ook van wegen dit ongelijk, zijn Koninglijke Majesteit en zijn Koningrijken, nevens meer andere, zonder te konnen beteren, doen vervreemden van de devotie en gehoorsaamheid aan d' Apostolische Stoel. Dit stelde ik den Paus voor oogen dat zijn Genade al klaar voor oogen sag, ingeval zijn Heiligheid dit ten gevalle van de Kaiserse wilde doen: Ja, daarenboven zeid ik dat zijn *Genade* alreede te gemoed sag de gantsche verwoesting der Kerke van Engeland, en met eenen ook dat het uw Persoon sou gelden; en dat zijn *Genade* met traanen in de oogen op een jammerlijke wyse my beval sulks aan zijn Heiligheid te toonen. Hier nevens gaf ik ook zijn Heiligheid te kennen, dat, hoe ook zijn *Genade* in de zaak sou procederen, hy gesint was daar in so oprechtlijk, onzydig, en rechtmaatig te gaan dat hy sich veel eer van lidt tot lidt wou laten rabraaken, dan uit gonst of vreese tegens uw gemoed of de gerechtigheid aan te gaan. Ik heb daar dit ook bygevoegt, dat, nadien zijn Heiligheid so wel verzekert mach wezen dat zyn *Genade* in dese zaak niet dan na gerechtigheid te werk sal gaan, hy dies te vrymoediger de Kaiserse mag weigeren om het Proces niet hier, maar in Engeland, te laten voort gaan, aangesien dat de Koningin en de Kaizer niet anders en konnen begeeren dan dat recht en behoorlijk is, het welke zy by zijn *Genade* en mijn Heer Campegius so wel daar, als hier konnen hebben: en also sou zijn Heiligheid sich van veel moeite en bekommering des gemoedts konnen ontslaan, daar hy mee belemmert sou zijn, ingeval dat men d'oorzaak daar van alhier kwame te weten, alwaar aan d' eene kant de Konings-gesinde, en aan d' ander de Kaiserse hem geduurig lastig souden vallen. Hier op antwoorde zijn Heiligheid al suchtende en weenende, seggende: dat hy nu den ondergang van het Christendom sag, sich beklagende dat hy so ongelukkig was dat hy dien dag most beleeven, en sulks niet en konde keeren, berste eindlijk uit in dese woorden: *God is mijn Rechter en getuige dat ik het so graag voor den Koning wou doen als voor my zelven; en hier toe acht ik my ten hoogsten verplicht, doch hier in kan ik zijn begeerte niet voldoen, of ik sou merklijk onrecht doen, mijn conscientie beswaren, een laster op mijn hals halen, en d' Apostolische Stoel een oneere aandoen; affirmerende dat zijn Raad Hem te gemoed voerde dat, nademaal de Kaizerse een Mandaat van de Koninginne hebben om uit haar naam te verzoeken dat het Recht aldaar in Engeland niet en mag dienen, dat Hy't derhalven van gerechtigheidts wegen niet en kan weigeren; en dat ook de gantsche Signature van dat gevoelen is; so dat of hy al van herten sou willen doen het gene den Koning wel gevalt, echter niet en kan, nadien die Signature hem souden tegen vallen zo wanneer het Request aldaar ingegeeven wierd.* En also het nu laat wierd namen wy onsen afscheid van zijn Heiligheid, dewyl wy van den Paus so veel niet en konden verwerven dat het proces aldaar niet en mocht dienen, so lieten wy onse gedachten gaan over des selfs uitstel, ter tijd toe dat zijn *Genade* de zaak aldaar ten einde bracht. Eindelijk liep de resolutie uit op een nieuwe vond, waar van wy in onse algemeine Brief een wydloopige beschryvinge hebben gedaan. Zijn *Genade* mag sich wel verzekerd houden dat Mr. Gregorius geen moeite noch arbeid ontsien heeft: al koste het ons leven so konnen wy niet meer doen. By aldien zijn

Genade het woelen en wroeten van d'Ambassadeurs des Kaizers en de Ferdinandos sag, hy sou sich verwonderen; zy sitten niet een oogenblik stil. Weshalven alhier so lang te blyven en niet uit te richten valt verdrietig, dat weet God, wien ik bidde dat hy U. E. in gesondheid en voorspoet lange jaaren gelieve te bewaren. Ik bidde zijn *Genade* dat hy my in alle ootmoedigheid aan zijn Koninglijke Majesteit gelieve te recommandeeren, en dat zijn *Genade* dit mijn slecht schryven ten goeden houde. *Romen den 9. van Hooymaand.*

Uwe Capellaan of Hof-Prediker.

W. BENNET.

Den 19. van Hooymaand.

XXXVI.

De Paus zijn Brief aan den Kardinaal over het afstemmen van het Recht, om in Engeland niet te dienen. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

ONse beminde zoon groetenis en Apostolische zegen.

Het is kwalyk met de pen te beschryven met wat voor een swaarigheid of veel eer droefheid wy genoodzaakt zijn geweest om het proces aldaar bevoolen hier te laaten dienen; want ofschoon de gerechtigheid van de zaak so lang geen uitstel mochte lyden, wy nochtans de welke dien doorluchtigen Koning, van wegen zijne zonderlinge diensten aan ons en d'Apostolische Stoel bewesen, in alles begeeren te behaagen, gelyk als onse gewoonte is geweest, zijn wy echter ter naauwer nood daar toe gebracht, schoon ons de gerechtigheid daar toe dwong, dat wy iets tegen zijn wille souden toestaan. Wy zijn ook, mijn Zoon, niet min bedroeft geweest om uwent wil, dewelke, alsowy bemerkt hebben, so seer dese zaak ter herte neemt als uwe getrouwheid en liefde vereischen; doch evenwel 't geene men aan de gerechtigheid overgeeft, behoort so verdrietig niet te vallen, voornaamlijk daar wy se so lang hebben uitgestelt, en alles eerst by der handt is genomen geweest om daar toe niet te komen. Wy wenschen dan gy hier in uwe sonderlinge wysheit en kloekmoedige zagtmoedigheid wilt toonen, en u zelven laten voorstaan dat het gene nu is wy, (die altyd hebben getragt, so veel als ons vry stond, om u te behaagen in 't geen wy van wegen uwe seer groote verdiensten gedaan hebben, en altyd zullen doen,) tegen wille en dank en van rechts wegen daar toe gedwongen zijnde, gedaan hebben al wat wy gedaan hebben; wy vermaanen u ook met alle vlyt en uit enkele liefde dat gy den Koning in zijn gewoonlijke toegenegentheid t'onswaarts styven en sterken wild, en hem verzekerende dat daarom onse oude liefde en genegentheid tot hem nooit te minder sal zijn, en 't geen wy van uwe omsichtigheid komen t'ontfangen zeer aangenaam: gelijk als onse beminde zoon, de Kardinaal Campegius, dese dingen uwe omsichtigheid breeder zal voordraagen.

Uit Romen by St. Pieter onder den Ring des Visschers, 19. van Bloeymaand M.D.XXIX. *in het sesde jaar van ons Pausdom.*

BLOSIUS.

26. Acte

26. Acte verleent in het 22. jaar van Koning Henrik de VIII. zijn Regeeringe.

XXXVII.

Een Acte om zijn Koninglijke Majesteit van Engeland t' ontslaan van zodanige sommen van penningen die zijn Onderdaanen, op wat wyze dat het ook mocht zijn, van Hem te pretendeeren hebben.

ITem *quædam alia billa formam cujusdam actus in se continens, exhibita est præfato Domino Regi in Parliamento prædicto, cujus quidem billæ tenor sequitur in hæc verba:* dat is, *daar is ook een zeker ander bill of geschrift, in maniere van een zeker acte vertoont aan den voornoemden Heer Koning in het gemelde Parlement, den inhoud van welks Bill of geschrift was als volgt:*

Des Konings ootmoedige, getrouwe, en goede Onderdaanen, de geestlijke en wereldlijke Heeren, en het Onderhuis of de Gemeente in dit tegenwoordig Parlement vergaderd, in overleg neemende en indachtig wordende d' onwaardeerlijke kosten, lasten en uitgiften, welke zijn Koninglyke Hoogheid noodzaaklijk heeft moeten doen, sedert dat hy de kroon, staat, en Koninglyke aanzienlijkheid heeft aangenomen; voor eerst, so wel om te dempen een rechtschapen gevaarlijke en vervloekte scheuring, opgestaan in de Kerk; (welke scheuring door de voorsienigheid van God Almachtig, en door de wysheid, voorsichtigheid, en hulpe van zijn Koninglyke Majesteit tot des selfs grote eere, lof, en reputatie geheelt is geworden; also de vyanden der Kerke doemaals gereformeerd waren, en tot de gereformeerden waren over gegaan en met de zelve vereenigt, en dat de vrede over al gemaakt en gesloten was:) als ook om in den toom te houden d' onverzaadlijke en ongeregelde eerzucht der gener, welke na de Monarchie des Christendoms stonden, twist, twedracht, en twespaltigheid overal sochten aan te rechten; voorgenomen hebbende, had het haar slechts mogen gebeuren, om niet alleen dit Koningrijk, maar ook alles onder haar magt en geweld te krygen. Om dit dan te wederstaan, wierd zijn Koninglyke Hoogheid gedwongen, (na d' algemeine Vrede, door de groote neerstigheid, arbeid en moeite van zijn genades beleid, geeffectueert, en door sommige van d' onderhandelaars onlangs geschonden en gebroken; met te toonen hoe de Trevis daar op wederom was gemaakt) de wapenen aan te grypen. En behalven en nevens de merklyke en excessive schatten en middelen die zijn Koninglyke Hoogheid in zijn eerste oorlogen hadde besteed tot voorstand der Kerke, tot bescherminge van het Katholijk geloof, en van dit Koningrijk, mitsgaders van het Volk en d' Onderdaanen daar van, so moest hy nu en dan wederom merklijke groote en nieuwe onkosten doen, so om verscheiden legers te water en te lande t' onderhouden, als ook om diversche en veelvoudige contributien, waar door hy zijn eigen Onderdaanen binnen 's Landts in ruste, vrede en stilte mogt houden; 't welk so subtyl ondernomen en bestiert is geworden, dat (so wanneer meest alle Godvruchtige Christenen dapper geplaagd zijn geworden met grouwsame oorlogen, twist, twedracht, en scheuringen;

ringen; en dat d'Opperhoofden en Vorften der Wereld gevangen genomen wierden; Steden, Dorpen en Frontier-plaatfen door geweld en oproer ingenomen, verwoeft, verbrand en gedemolieert; Mannen, Vrouwen en Kinderen dood geflagen; Maagden, Vrouwen, Weduwen, en godvruchtige Wyven gefchonden en gefchoffiert; Heilige Kerken en Tempelen ontreinigt en ontheiligd; de reliquien of overblyffelen der Heilige oneerbiediglijk mishandeld wierden, waar op hongers-nood en fterfte in d'omleggende Landen is gevolgd, en overal doorgaans verwoeftinge, verderf en confufie ontftonden:) dan waren des Konings Onderdaanen in al defe tyd, door de hooge voorfienigheid en wys beleid van zijn Koninglijke Majefteit bewaard, befchermt, onderhouden, en van alle defe ongemakken en perykelen bevryd; en daar wierd door d'eene en d'ander middel daar in fo voorzien, dat zy altyd een goede bekwame gelegentheid hadden om Koophandel te dryven; neeringen, handteringen en Ambachten te oeffenen om hun brood te winnen; 't welk onmooglijk was om te doen, hadde zijn Koninglijke Hoogheid door continuele ftudien, rotfen en reifen, en met onuitfprekelijke koften, het groot gevaar van d'aanflaagen en exploicten, aangeleid om de vyanden wederom tot vrede te brengen, afgeweert en gekeert op vreemdelingen: waar op ten laatften fulk een vrucht en effect is gevolgt, dat door des Konings beleid, macht, en uitwerkinge een algemeine vrede onder alle Chriften Potentaaten is getroffen; en dat nu dit Koningrijk, God fy dank, geftelt is in een vryer, beter, en meer gewiffe en nutte unie en vriendfchap met alle buitenlandfche partyen, dan ooit is geweeft daar men gedachtenis van heeft. Gedenkende daarenboven dat zijn Koninglijke Majefteit in en ontrent het voorverhaalde genootzaakt is geweeft om te gebruiken niet alleen fodanige fommen van penningen die uit eenige vrywillige contributien van fyn goede Onderdaanen zijn gefproten, maar ook dat noch meer is verfcheiden andere merklijke en treffelijke fommen geldts uit zyn eigen fchat-kift en jaarlijkfe inkomften, die de Koning anders voor fich felven en tot zyn eigen gebruik had mogen behouden, daar toe heeft moeten gebruiken; onder welke veelvoudige fommen fo geimployeert, zyn Koninglyke Hoogheid ook, als genoeg is bekent en klaar blykt by de rekeningen daar van ingegeeven, tot dien einde, en nergens anders toe, heeft aangeleid alle fodanige penningen, welke door eenige van zijne Onderdaanen en volk, fo geeftelyke als wereltlyke perfoonen zyn Koninglijke Majefteit toegebracht zijn geweeft by manier van verfchot en leeninge, in het byfonder, of door eenige fchattingen; zijnde een zaak fo wel aangeleid en befteed, (aanmerkende de groote en menigvuldige vruchten die daar uit zyn voortgekomen, ter eere, tot verzekering, welftand, volkomen gerief, en geduurige geruftheid van dit Rijk,) dat geen ding beter noch bekwamer tot trooft van zyn Onderdaanen gewenfcht, bedacht noch in 't werk geiteld konde worden. Hierom is het dan dat met gemeener ftemmen en door d'authoriteit van dit tegenwoordig Parlement, voor haar felven en voor de gantfche Gemeente des Rijks welke fy reprefenteeren, vrywillig, gulhertig en volkomentlijk aan zyn Koninglijke Hoogheid, uyt kracht van dit tegenwoordig Parlemen, geven en fchenkken alle en yder fomme en fommen gelts, welke hy aan haar, en yder van haar, fchuldig is of mogt zyn, van wegen enig geld of iet anders aan zyn Koninklijke Majefteit voor defen gedaan, of betaalt, by maniere van verfchot of leeninge, of op enig brief of brieven, onder des Konings eigen hand en zegel, algemeen of particulier, brief, miffive, obligatie, of by

eenige taxatie of schattinge, uit kracht van eenige commissie of commissien, of door eenig ander middel of middelen hoedanig datse ook voor desen tot dien einde mochten gepasseert zyn, en dat geheel en al, vry en vrank, uit een gulhertig, seer gewillig en toegenegen gemoed, voor haar, haare erfgenaamen, executeurs, successeurs, niet toerekenen, ontslaan en kwytschelden aan zijn Koninglyke Hoogheid, zyn erfgenaamen en successeurs, en dat voor eeuwig en altyd, alle en yder der voorschrevene somme of sommen van penningen en yder gedeelte daar van, mitsgaders alle en yder proces of processen, requesten, afvorderingen, obligatien, &c. welke zy, of eenige van haare erfgenaamen executeurs of successeurs daar voor, of voor eenig gedeelte daar van, gehad hebben of mogen hebben; tot dien einde zyn Koninglyke Majesteit zeer ootmoedig en vriendlyk verzoekende, om daar van te klaarder ontslagen te worden, dat daar toe order gegeeven en zulks vast gestelt mag worden by den Koning, onsen voornoemden souverain Heer, by de geestlyke en wereldlyke Heeren, en het Laagerhuis van dit tegenwoordig byeen vergaderd Parlement; en volgens des zelfs autoriteit en macht, dat alle beloften, obligatien, handschriften en obligatoire brieven, onder des Konings eigen zegel, signet, ondertekening met zyn hand of het groote zegel gepasseert; en andere obligatien of beloften, hoedanig datse ook zyn, gehad of gemaakt aan eenig Persoon of Persoonen, geestlyk of wereldlyk, Graafschap, Stad, Burgt, Dorp, Klooster, Kerk, Hoofdkerken of particuliere, aan eenige gilden, Corporaalschappen, Collegien, Compagnie, of wat het ook sou mogen wesen, gevolmagtigd zijnde tot eenige obligatie, in het speciaal of in het algemein, gesamentlyk of hooft voor hooft, voor so veel aangaat eenig verschot of vrywillige leeninge, of de wederom betaalinge van eenige somme of sommen van penningen daar voor; van nul, geener waarde en krachteloos mogen zyn. *Cui quidem billæ probe & ad plenum intellectæ per dictum Dominum Regem ex assensu & authoritate Parliamenti prædicti taliter est responsum*, dat is: *op welken Bill of ingelevert geschrift, wel en ten vollen verstaan, door den zelven Heer Koning met toestemming en authoriteit van het gemelde Parlement aldus is geantwoord*: *Le Roy remercie les seigneurs & ses communes de leur bonne coeurs en faisant cest graunt, & icelle se Majesté accepte & tout le contenu, & cest escriture a graunt & aprove avecques tous les articles en ceste escripture specifies*, dat is: *De Koning bedankt de Heeren en de Gemeente voor hun goeden dienst die zy hem hebben gedaan, en zijn Majesteit accepteert al wat in dat geschrift begreepen is, en approbeert alles in die artykelen gespecificeert.*

Uit Cambridg. by Steven Gardiner. In de Sprokkelmaand, M. D. XXX.

XXXVIII.

Een Brief van Gardiner en Fox: verhaalende hun wedervaaren tot Cambridg. Het Origineel.

Aan den KONING.

HEt sal zijn Koninglyke Majesteit gelieven te weeten dat ik alhier tot Cambridg voorleden saturdag na de middag komende, op dien nacht en sondag smorgens

ſmorgens met den Onder-Kanſelier en andere perſoonen zijn Majeſteits zaak favoriſeerende raad pleegde, hoe men die tot een gewenſcht einde ſou mogen krygen: waar in, voorwaar, d'Onderkanſelier en Dr. Edmonds haar geenſins te ſoek gemaakt hebben, zijnde ſo bereidwillig om zijn Koninglijke Majeſteit te dienen, als wy ſouden konnen wenſchen of begeeren: dies niettemin hoe vlytig, kloek en neerſtig wy aan onſer zyde ons hebben gekweten om zijn Majeſteits voorneemen te bereiken, hebben andere nochtans dapper in de weer geweeſt om zulks te weren en te keeren: en ſo als wy vergaderden hebben zy doemaals ook haare vergadering gehad; en gelyk als wy vrienden ſochten aan onſe zyde te krygen, hebben zy ondertuſſchen met de handen in het hair niet ſtil geſeten: maar eenige aan haar ſnoer gekregen om een oog in 't zeil te houden datter niets uit de naam van d'Akademien of Hooge Schoolen mogt paſſeren; waar in zy op den eerſten dag de baas ſpeelden, alſo zy den geenen die hier in het hoogſte woord voeren, *multas fabulas*, *veel fabulen* in d'ooren blieſen, daar al te veel ſchryvens aan vaſt ſou zijn om voor zijn Majeſteit te leeſen. Op ſondag na de middag, na ouder gewoonte by de Hooge School, waaren alle de Doctoren in de godgeleerdheid, de Profeſſoren, Meeſters in de vrye konſten &c. tot het getal by na van twe honderd by een vergaderd: in welke vergadering wy zijn Majeſteits brieven in leverden die wy den Onder-Kanſelier opentlijk voorlaſen; om welke te beantwoorden zy eerſt, de Doctoren aan een kant roepende, hun advys en gevoelen daar over verſochten; waar op ſy hooft voor hooft hebben geantwoord, na dat haar hunne paſſien in gaven, *& res erat in multa confuſione*: *en de zaak lag geweldig over hoop*. Eindlijk liep de reſolutie hier op uit, dat zy wel mochten lyden dat door moderate of onzydige mannen op de voorgeſtelde vragen geantwoord wierd: maar toen viel daar wat te ſeggen op den Abt van S. Benets, die tot dien einde aldaar ſcheen te compareren; als ook op Dr. Reppes en Dr. Grome; en kort om in 't algemein tegens yder een die Dr. Kranmers boek of ſchriften voor ſtond, ſo dat ſy hun ſentiment nu alrede hadden gegeeven. Hier op gaven wy haar tot antwoord dat zy na deſen regel willende te werk gaan, tegen ons allen konde exceptie maaken; alſo het waarſchynlijk was dat, in ſo een merklyke vraag als deſe, yder geleerd Perſoon tegens zijn vriend heeft geſegt na dat het hem voor die tyd dan toe ſchynt; doch men behoord van niemant te gevoelen dat hy op het geene hy eenmaal geſeid heeft meer ſou blyven ſtaan dan op de naderhand kennelijke waarheid. Ten laatſten, alſo de dag met dat kibbelen en kyven vaſt doorliep, ſo beval d'Onder-Kanſelier dat alle man yder op zijn plaats, als de manier is in ſodanige Vergaderingen, ſou gaan ſitten, en heeft daar op gewilt dat men yder in ſtilte zijn gevoelen ſou afvraagen of hy wel te vrede ware met ſodanig een order als hy hadde begreepen dat men uit de naam van de Hooge School op des Konings brieven ſou geeven; waar over zy in dien avond de reſolutie van haare ſtemmen geenſins wilden geeven. Aangeſien dat nu de donkere nacht al was aangekomen, hield d'Onder-Kanſelier de Vergadering der mannen op tot 's anderen daags ten een uure; als wanneer d'Onder-Kanſelier de zaak voorſloeg, in manier van dit ingeſlootene, die niet aangenomen wierd. Wanneer andermaal wierd omgevraagd, kwamen de ſtemmen aan beide zyden over een, om te weigeren of toe te ſtaan; en eindlijk, door het aanhouden van ſommige Vrienden om zekere Perſoonen, die daar tegen waaren, uit het Huis te doen gaan, kwam het hier op aan: dat het op deſe wyſe ſou geſchieden volgens den inhoud van dit nevens-

gaande briefken; in 't welke twe poincten staan die wy daar wilden uitgelaten hebben; dog by ons selven nader overdenkende dat wy, met de zelve daar in te stellen, veel aan ons snoer mochten krygen, die d' uitspraak aan uw Majesteits kant in der daad niet souden tegen vallen, lieten wy 't eindlyk so heen gaan. Het eene poinct was, daar het eerst by bleef, dat al wat het meerderdeel der geener die genomineert stonden besflooten, voor d' uitspraak van de geheele Universiteit of Hooge School aangenomen sou worden. Nu stont het aan twe stemmen, waar in wy hopen geen swaarigheid zal steeken. Het ander poinct is, dat zijn Koninglyke Majesteits questie in het openbaar bedisputeert sou worden, het welke wy zeer eerlijk achten te zijn: en hebben met den anderen gestemt dat in dese disputatie den Abt van S. Benets, Dr. Reppes, en ik, de zaak souden opvatten tegen alle de geene die iets willen inbrengen of spreeken tegens de conclusie, die voor zijn Majesteit zal dienen. En alsoMr. Doctor Clyss gesegt heeft dat hy iets tegens de Kanonyke wet in te brengen heeft, so sal ik, uw geheim-schryver, haar toegevoegt worden, om dat te verantwoorden. In het briefken aan zijn Koninglyke Majesteit hier nevens gesonden staan de naamen der geener verhaald die over des Konings zaak een uitspraak zullen geeven; daar de letter A voor aan staat, houden het alrede met zijn Koninglyke Majesteit; waar mede, en door andere goede middelen, wy de zaak so verre vertrouwen te zullen brengen, dat wy het meerderdeel van het resteerende komen te verwerven. Hier mede bidden wy God Almachtig dat hy Uw Edele en Koninglyke staat gelieve te bewaaren. *Uit Cambridg, den ... dag van Sprokkelmaand.*

Zijn Koninglijke Majesteits ootmoedigste Onderdaanen en Dienaren,

Steven Gardenier.

Eduward Fox.

Sprokkelmaand M. D. X X X.

Het verzoek of de resolutie over de zaak voorgedraagen en verworven.

In het Latyn opgestelt en aldus verhaalt.

Het zal U. L. gelieven dat

A. Onder-Kanselier.
De Leermeester.
A. Salcot, d' Abt van S. Benets.
Watson.
A. Repps.
Tomson.
Venetus, van desen heeft men een goed gevoelen.

A. Edmunds.
Downs.
A. Crome.
A. Wygan.
A. Boston.
De Meester in de vrye konsten.
Middleton.
A. Heynes.

Myl-

Mylsent, van desen heeft men een goed gevoelen.
A. Schaxton.
A. Latimer.
A. Simon.
Longford, van deze heeft men een goed gevoelen.
Thyxtel.
Nicols.
Hutton.
A. Skip.
A. Goodrich.
A. Heth.
Hadway, van dezen heeft men een goed gevoelen.
Dey.
Bayne.
A. A. Twe Procureurs.

Deze mogen hebben volkomen macht en autoriteit, uit de naam van de gantsche Universiteit of Hooge School, om te antwoorden op de brieven van zijn Koninglijke Majesteit in dese vergadering voorgelezen, en om, uit de naam van de geheele Universiteit, over het geschil in gemelde brieven voorgedraagen, een resolutie te neemen en een uitspraak te doen: zo dat al wat de wederzydts Partyen al hier tegenwoordig onder haar zullen beslooten hebben om t' antwoorden op de voornoemde brieven, en over het voorgestelt geschil komen te resolveeren en uit te spreeken, daar voor gehouden en geoordeeld zal worden als of de gantsche Universiteit sodanig een besluit nam en uitspraak dede; en dat het den Onder-Kanselier, de Procureurs en nazienders van het besluit en d' uitspraak aan weder zyden over de brieven te zullen geschieden, georloft zal wezen het gemeine zegel der Universiteit daar aan te hangen; doch, dat de questie of het geschil in het openbaar bedisputeert, en van te vooren voor de gantsche Universiteit gelezen werde: sonder daar eenig vorder verzoek over te begeeren of te bekomen.

Zijn Koninglijke Majesteit kan genoeg aan dese nevenstaande merk-letteren zien, dat wy alrede aan onser zyde van so veel verzekerd zijn als vereischt word; also daar noch slechts drie Persoonen aan ontbreeken; en wy hebben goe moed op vier; van welke vier so wy twe bekomen, en eenen ander konnen bepraaten om sich selven t' absenteeren, dan hebben wy het geene wy begeeren.

Den eersten van Julius of Hooymaand. 1530.

XXIX.

Een Brief van Krook geschreeven uit Venetien, over d' opinie der Theologanten, raakende des Konings Echtscheiding Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

HEt zal zijn Koninglyke Hoogheid gelieven te verstaan, dat ik op desen dag het algemein zegel van d' Universiteit tot Padua op een substantiele en behoorlyke form ontfangen heb: alle de Theologanten waren op sondag by den anderen vergaderd, en de zaak wierd op maandag, Dingsdag, Woensdag en Donderdag onder haar solemnelijk en dapper bedisputeert, en nu wederom dese Vrydag smorgens. En daar op maakten zy een besluit over zijn Majesteits zaak, begeerende dat een

een Notaris een zeker inftrument onderte-kenen en daar zijn zegel op drukken fou, het welke Leonicus en Simonetius hadden ingeftelt, tot verfterking van uw zaak, en om daar me te betuigen dat dit inftrument door hun daad, raad, acte en conclufie was opgemaakt; en om de geloofwaardigheid van dit inftrument dies te meer te bekrachtigen, deden zy den Kanfelier, daar toe gevolmachtigt, het felve ondertekenen en verzegelen, om d'autoriteit van de Notaris voor goed te kennen. Een Copy van dit alles zend ik aan zijn Majefteit door defen daar toe afgevaardigt, daar mede in alle demoedigheid te kennen gevende dat d'Overfte van de fwarte Monniken heeft belaft, dat geen fwarte Monnik de macht van de Paus in difpuit zal trekken: dies niettemin maakt de Prioor Thomas Omnibonus dat hy dagelijks nieuwe ondertekende fchriften krygt, en wil daar niet van afftaan voor en al eer het brevier van een verbod hem ter hand beftelt worde.

Myn trouwhertigheid verbind my om zijn Koninglyke Majefteit te verwittigen, dat alle de Lutherfe in defe zaak des Konings wederpartyen zijn, en hebben, na haar uiterfte vermogen, met hun fnoodt gewelt, boosheid, en zonder reden of autoriteit de zelve tegen gehouden, zo wel hier, als te Padua en Ferrara, alwaar hun getal vry groot is. Ik en twyfel niet of alle Chriftelyke Univerfiteiten, fo men die wel bejegent, yveren zullen voor zijn Hoogheid: en om haar daar toe te krygen fowel in Italien, Vrankrijk, als Oostenrijk, Hongarien en Schotland acht ik het zeer dienftig te zijn, om defe uwe voortreffelyke en hoogwichtige zaak voort te fetten; wat de Signeurie of heerfchappy van Venetien na de kant van Romen en daar voor by aangaat, ik denk dat daar niet meer in te doen valt dan alrede gedaan is: hoewel, allergenadigfte Heer, fo men my by tydts met penningen genoeg hadde verzorgt; dies niettemin heb ik, behalven dit zegel, voor zijn Koninglyke Hoogheid de handfchriften van honderd en tien Perfoonen bekomen; doch dit fou evenwel niet met al zijn, ten aanfien dat ik lichtlijk mogt en wou verkreegen hebben; en nu tegenwoordig verzeker ik zyn Koninglyke Hoogheid dat ik noch voorraad noch geld heb: ja, heb honderd kroonen opgenomen, die ook al weg zijn om dit zegel te bekomen; van welke mijn nooddruft en verfcheiden hinderpaalen, my in zijn Majefteits zaak voorgekomen, ik met verfcheiden brieven, zyn Koninglyke Majefteit geadvizeert en daar nevens verfcheiden boeken en fchrifren toegefonden heb; een zeker gedeelte daar van aan Hieronimus Molins, een Venetiaan, en Faktoor van Mappheus Bernardus door uwen Onderdaan Edmund Harwel; en een ander gedeelte daar van geaddreffeert aan Mr. Tuke, waar van ik de weet niet en heb of fe zijn Koninglyke Majefteit ter hand zyn gekomen, of niet, 't welk my niet weinig miftrooftig maakt; evenwel heb ik van alle dingen, brieven &c. een Copy gehouden, en hier in een zeker fchrift gedaan, meldende door wien en aan wien ik myn voornoemde brieven geaddreffeert had; fmeekende zijn Koninglyke goedertierendheid myn trouwhertige, beftendige, en goede devoiren te willen overdenken, en my geen gebrek laten lyden aan geld, tot myn ondergang en uiterfte fchade voor uwe hoogwichtige affairen alhier: want van my zelven heb ik niet met al om my zelven te redden. Nu de gezegende Drie-eenheid bewaare den Koning in zijn Koninglyke ftaat. *In Venetien op den eerften dag van Zomermaand in der nacht. Anno*——30.

R. KROOK.

XXXX. Wat

XXXX.

Wat gevoelen d' Universiteiten hebben van des Konings Huwlijk: genomen uit gedrukte Papieren. LONDEN 1532.

Het oordeel van het Collegie der Theologanten in de vermaarde Universiteit tot PARYS.

DE President en het Collegie der Theologanten in de vermaarde Universiteit tot Parijs, wenscht allen, wien dit tegenwoordig schryven ter hand mogt komen, zaaligheid toe; in hem, die daar is de waare zaaligheid. Also onlangs een geschil van groote swaarigheid is ontstaan over de krachteloosheid van het huwlijk tusschen de seer doorluchtige Henrik de VIII. Koning van Engeland, beschermer des geloofs en Heer van Yerland, en de zeer doorluchtige Princes Catharina, Koningin van Engeland, Dochter van de Catholyke Koning Ferdinandus van hooglofiyker gedachtenis, ingegaan, en door vleeschlijke conversatie voltrokken: en dat ons dat geschil voorgestelt is geweest om het selve in gerechtigheid en waarheid t' onderzoeken en overweegen, te weeten, of te trouwen met de nagelaatene van zijn afgestorvene Broeder zonder kinderen, volgens het goddelijk en natuurlyk recht sodanig is verboden, dat het, door tusschen komende dispensatie of ontslag van den Paus, niet geoorloft mag sijn, dat een Christen met de nagelaatene Dogter van zijn Broeder trouwen, en voor sijn Huisvrouw vermag aan te neemen. Wy dan de President en voornoemde Professoren der Theologie in overleg neemende wat voor een godvruchtig en heilige zaak het is, als ook hoe wel voegende de schuldige plicht der liefde en onse p offsie of beroep, dat wy den geenen, (die in de veilige wet des Heeren en met een geruste conscientie dit leeven begeeren te voeren en door te brengen:) den rechten weg souden aanwysen, hebben wy derhalven so een gantsch redelijk en godvruchtig verzoek niet willen afslaan. Hierom is 't dat wy volgens gewoonte, by de Kerk van S. Martyn by eede t' saamen komende, en daar op de solemnele Mis met aanroeping des Heiligen Geests geviert en te vooren den eed afgelegt hebbende, om in de vrese Godts en na de beste kennis onser gewisse over het voornoemde geschil onse gedachten serieuslyk te laaten gaan: waar op dan, (na verscheide aangeleide vergaderingen so by S. Martyns Kerk als by 't Collegie van Sorbon, alwaar wy van den agtsten Juny tot den tweden July geduurig besig geweest zijnde, te vooren zeer vlytig onderzochten, met behoorlyke eerbiedigheid en godtsdienstigheid, doorsnuffelt hebbende de Heilige bladeren en de beste uitleggers daar van, mitsgaders d'opzienders en Oudvaders der Heilige Kerke haare schriften, nevens de decreten en wetten der Concilie door een langduurig gebruik aangenomen en voor goed gekeurd:) wy meermaals verhaalde Persoonen, (over dit geschil redenerende en daar op antwoordende, involgende het eenpaarig gevoelen en de meeste stemmen van dit ons gantsche Collegie,) voor vast gestelt en beslooten hebben, gelijk als wy met dese onse schriften voor vast stellen en besluiten, dat de gemelde trouw met de nagelaatene van een Broeder zonder kinderen stervende, so door het goddelyk als natuurlyk recht sodanig is verboden, dat

van

van zulke gecontracteerde of noch te contracteren huwlyken de Paus niet en vermag te dispenseren. Om nu dese onse vaste stellinge en dit ons besluit te meerder geloofwaardigheid en getuigenis te geeven, hebben wy hier aan doen hangen het zegel van onse Collegie met het merkteken van onzen Notaris of Bedel. *Gegeven in onzen breeden Raad by eede Vergaderd in S. Maartens Kerk, in het Jaar des Heere* 1530. *en op den tweden dag van de Maand Julius.*

Het gevoelen van het Collegie der Theologanten over d' uitspraak der Professooren in d' Universiteit van PARYS.

IN de Naame des Heeren, Amen. Na dat voor ons, den President en het Collegie der Theologanten, d' uitspraak van d' Universiteit van Parys was voorgestelt een zekere vraag: of de Paus kan dispensatie geeven dat een Broeder mag trouwen met of tot zijn Huisvrouw aanneemen de nagelaatene Huisvrouw zijns Broeders, het Huwlyk voltrokken zijnde door de voorafgestorvene Broeder? Wy dan President en het Collegie der Theologanten, een tyd lang over dese materie met den anderen over en weer geredenkavelt, en de Boeken so van het Goddelijk als Roomsch en Borgerlyk regt naauwkeurig ondersogt hebbende, raaden en zeggen daar op: dat de Paus in de voorgestelde daad niet en vermag dispensatie verleenen. Tot getuigenis waar van wy dit bevestigen met het zegel van onse Collegie en het merkteken van onzen Scriba of eerste Bedel. *Gegeeven in onse Vergadering by St. Jans Kerk. Parys den* 23. *May* 1530.

Het gevoelen van d' Academie van ORLIANS.

NA dat een tyd lang herwaarts Ons die van het Collegie der Theologanten en Regenten zyn der vermaarde Universiteyt van Orlians dese navolgende Vraagen voorgestelt waren, te weten: of het na goddelijk recht een broeder geoorloft zy zijns broeders na gelaten huisvrouw tot een huisvrouw te nemen? Ten anderen, en so dit door dat recht verboden is, of het verbod des goddelijken wets door de dispensatie van den Paus over 't hooft mag worden gesien? Wy van het voornoemde Collegie daar over etlijke reisen sessien en vergadering gehouden, de plaatsen so van het goddelijk en kanonijk recht (voor so veel als ons vermogen is geweest) na gesien, en alles rijplijk en naaukeurig overwogen hebbende: so is by ons vast gestelt dat het voornoemde huwlijk, zonder de goddelijke wet te verkorten, niet onderworden mag worden, of schoon de Paus het zelve door oogluikinge sou willen toelaten. Tot bewys hier van hebben wy dit tegenwoordig publijk instrument van den scriba der voornoemde Universiteit laten ondertekenen, en des zelfs zegel daar op drukken. *Gegeven in het Capel van de H. Maria, in 't Jaar onses Heeren* 1529 *op den* 5 *April.*

Het gevoelen van de Roomsche Rechts-geleerden en van de wetten der Universiteit van ANGIERS.

NA dat voor desen aan Ons, Opsiender en Leermeesters in de Roomsche onderwijsing en wetten van de beroemde Hooge School tot Angiers, de navolgende vragen

vraagen voorgedragen waaren geweeſt, naamlijk of het, volgens het goddelijk en ook natuurlijk recht, ongeoorloft zy voor een Chriſten de nagelatene huiſvrouw ſyns broeders, ſelfs zonder kinderen, doch, het huywlyk nu al voltrokken ſynde, geſtorven, te trouwen? en ook of de Paus zyn diſpenſatie daar over mag gelden? ſo is het dat wy als gedacht, na vele byeenkomſte en vergaderinge daar daar over gehadt hebbende, om de ware geſchapenheid daar van uit te vinden, en daar toe, na gewoonte, ſo rechts- als godtſgeleerde Schrijvers, die daar van handelen, nageſien, en de redenen, ſo wel daar voor als tegen bygebracht, vlytig geëxamineert, ter goeder trouw overwoogen, en met ryp overleg nagedacht hebbende, ſo is dan dit ons beſluit en uitſpraak daar over, dat het een Chriſten, volgens noch het goddelyk noch het natuurlijk recht vry ſtaat, ſchoon hier noch by komen d'Autoriteit van d'Apoſtoliſche Stoel en de diſpenſatie van den Paus, dat men huwen mag met de nagelaatene Huiſvrouw zijns Broeders, die, nu al getrouwt zijnde, ſonder kinderen na te laaten is geſtorven. In oirkunde van al het voorverhaalde hebben wy dit tegenwoordig openbaar inſtrument van den Scriba of Secretaris van deſe onſe Hooge School doen ondertekenen, en met des zelfs groot zegel verſterken. *Gedaan in S. Pieters Kerk tot Angiers, in ons Collegie, op den 7. May* 1530.

De Cenſure of het gevoelen van d'Univerſiteit van BORDEAUX.

WY met den Preſident en het gantſche Collegie der Theologanten in d'Univerſiteit van Bordeaux (om, na het voorbeeld van den Leeraar der Heidenen, Paulus, onſen aanvang, als hy in veele plaatſen doet, met een wenſch van zegen te neemen) alle beminden Godts in wien gy geroepen zyt, zeer geliefde lezers, en ook gylieden aan wien wy ſchryven, genade zy u en vrede van God den Vader en van onſen Heere Jeſus Chriſtus. Zo wanneer wy op de Pinkſter-daagen altemaal by den anderen waren, met ziel en ligchaam vergaderd zijnde, en ſittende ten Huyſe van den voornoemden Preſident, is ons wederom de zelfde vraag voorgekomen, als dikmaals te vooren, en die niet gering en is, en dat op deſe wyſe: of hy een ongeoorloofde zaak doet, of niet, die d'overgebleven Huiſvrouw zijns Broeders, daar hy al getrouwt is geweeſt, tot zijn Huiſvrouw aanneemt? Eindlijk de waarheid van de zaak onderſocht en doorzien, den grooten arbeid van yder Schryver, en de Heilige bladeren nu en dan doorleeſen hebbende, ſo is het dat daar op een yder van ons, (niet betovert zijnde, waar door hy de waarheid minder mogt gehoorſaamen,) aangevangen heeft, na dat hem de Heilige Geeſt in gaf, deſe zijn vrywillige meininge, zonder aanſien van Perſonen, aldus te uiten: ik bevinde waarlyk dat de voorgemelde Perſoonen in het agtiende Capittel van Leviticus verboden worden zelfs volgens het recht der natuur, 't welk door geen menſchlijk autoriteit en is t'ontbinden, om niet aan malkanderen te trouwen, waar door geſchied een grouwelyke ontdekking van de ſchaamte zijns Broeders. En dit hebben wy door onſen openbaar Notaris laaten ondertekenen, en ons eigen zegel van d'Univerſiteit daar aan gehangen, op den tienden Juny 1530. Op dat dan ſo wel de voet als het hooft van dit ons ſchryven met den anderen over een kome, gelijk als wy begonnen hebben ſo laat ons ook eindigen met den wenſch des geens wiens voorbeeld wy gebruiken, *de genade onſes Heeren Jeſu Chriſti, de lieſde Godts, en de gemeenſchap des Heiligen Geeſtes zy met u allen. Amen.*

Het gevoelen van d' Universiteit of Hooge School tot Tholousen.

IN onse Universiteit tot Tholouse wierd een seer moeyelijke vraag verhandelt, of het een broeder geoorloft waare haar, die eertydts zyn overleden broeders Huisvrou was geweest (geen kinderen nochtans nagelaten hebbende) tot zyn echte Huisvrou aan te nemen? Hier by quam noch een ander swarigheid, daar wy voornaamlijk over verset stonden, te weten, by aldien de Paus, wien de sorg van de Christen-kudde aan bevolen is, door zyn, so mense noemt, dispensatie sulks toelatende, het zelve dan ten minsten niet en mag geschieden? Om nu dese beyde vragen t' ondersoeken heeft de Rector of opperleermeester een vergadering van alle de Professoren, welke doemaals tot Tholouse waaren, doen aanstellen; en dat enige reise: also hy oordeelde dat men over so een hoogwichtige zaak syn gedachten eerst naauwkeurig behoorde te laten gaan, en dat men tyd van doen heeft so men iets met rijpen raadt wil verrichten. Einlijk by den anderen vergadert synde, so wel die seer wel de sin en meening van de Heilige schriftuer wisten uyt te leggen, als in die beyde gevoelens wel bedreven waren, en eindelijk die van alles te oordeelen seer kloek van verstandt en niet weinig geoeffent waren, geswooren hebbende de Heilige Kerkelijke vergaderinge te willen gehoorsamen, en te volgen de Decreten der Heilige Oudvaders, welke van godvrugtige zielen geensins behoorden geschonden te worden. Als nu yder zyn gevoelen op het tapyt hadde gebracht, en heen en weer daar over wijdloopig geredeneert, eindlijk zyn het meerder deel van gevoelens hier op uyt geloopen, dat onse vermaarde Universiteit, in oprechtigheid en met geen suerdeeg van eensydigheid besmet zynde, eenparig heeft geoordeelt dat het niemant vry staat, so wel volgens het goddelijk als natuerlijk recht, de nagelatenen Huisvrou zyns broeders voor de syne aan te nemen. Dewyl het nu volgens die wet niet en mag geschieden, so mag dan ook geen Paus de zelve wet breken. Dit gevoelen kan ook hier mede niet om verre gestooten worden, dat eertydts een Broeder de Huisvrouw van d' overledene broeder moest aanneemen: also dit slechts een verbeelding en een schaduwe was van toekomende dingen, die altemaal op het naderen van het licht en de waarheid des Euangeliums verdweenen zijn. Dewyl het dan hier mee so geschaapen is, hebben wy 't tot dit formulier gebracht, en door onsen Notaris, die onse geheimschryver is, laaten ondertekenen, en wy hebben het autentyk zegel van onse illustre Universiteit tot bevestiginge van dit ons gevoelen daar aan gehangen. *Tholousen, den eersten van Wynmaand of October, in 't jaar na Christi geboorte* M.D.XXX.

Het gevoelen der Professooren der Theologie in d' Universiteit van Bulloigne.

NAdien het God Almachtig belieft heeft d' oude wet dienende tot der zeden en des leevens onderwys mondeling te leveren: en dat de zelve Verlosser der Menschen, de Menschlyke natuur aangenomen hebbende, een Nieuw Testament heeft gemaakt; maar om twyfelagtige zaaken die haar veeltydts mogten opdoen,

doen, weg te neemen en te verklaaren, daar toe gedaan heeft het geene verlicht zijnde tot des Menschen volmaaktheid eenigsins mogt dienen: hierom hebben wy altyd geoordeeld dat men sodanige heilige leeringen van onsen allerheiligsten Vader, de Paus behoorde na te volgen, en in swaare, moeyelyke en twyfelachtige zaaken ons gevoelen den geenen die van boven verlicht zijn souden voordraagen, so wanneer de zaak met rypen raad overdacht, door veele redenen over en weder over en door schriften der Oudvaders verklaart is geweest: niets in iemant kwaalijk neemende dat men voor by kan. Dewyl dan zekere voortreffelyke en zeer vermaarde mannen ons ernstelyk baden het navolgende voorval met alle vlyt te willen onderzoeken, en in alle oprechtigheid ons gevoelen daar van te geeven, steunende en ziende alleen op d'enkele waarheid der zaake: so zijn daar op alle de Godgeleerde Doctoren in dese doorluchtige Hooge School byeen vergadert geweest: en het geval van te vooren by een yder van ons in onse eigen huisen overwogen zijnde, hebben wy etlyke daagen achter een onse gedachten daar over seer naauwkeurig laaten gaan. Dit hebben wy te samen van stonden aan gezien, overwogen, met den anderen vergeleken, alles in het byzonder naauwkeurig ondersogt, allerlei tegenstrydige redenen, die wy oordeelden te konnen gebeuren, by brengende en oplossende, zelfs die van den seer eerwaardigen Heer Kardinaal Cajetanus, als ook de dispensatie of vrye toelaatinge die daar staat in het boek Deuteronomium van zijn Broeder zaad te verwekken; en eindlyk alle andere gevoelens daar tegen ingevoert, welke tot dese zaak scheenen te dienen. Men heeft ons dan afgevraagd, of het alleenlyke uit d'enkele instelling der Kerke, dan ook uit Goddelyk recht verboden is geweest, dat niemand met de nagelaatene Huisvrouw zijns Broeders, zonder kinderen stervende, mogt trouwen? En so dit vast gaat dat zulks, volgens die beide wetten niet en mag geschieden, of dan de Paus aan iemant om sodanig een huwlijk aan te gaan dispensatie of vry verlof kan geeven? welke vraag op het allerscherpste, als gesegt, en zeer naauwkeurig, so by ons zelven alleen, als met den anderen in het openbaar, na onse beste kennis in overleg genomen hebbende: meenen, oordeelen, seggen, getuigen zeer stantvastlijk, en stellen wy voor ontwyfelbaar vast dat sodanig een trouw, huwlijksband en Echtenstaat afgryslijk, gruwlyk, versoeyelijk, en voor een Christen Mensch, ja voor een yder ongeloovige afschuwlijk behoorde te zijn; en dat zulks van wegen het recht der natuur, en van het Goddelyk en polityk recht op zeer swaare straffen is verboden; en dat ook d'allerheiligste Paus, die nochtans byna alles vermag, en aan wien de sleutelen van het Koningrijk der Hemelen van Christus zijn gegeeven, dat die, seggen wy, om wat reden dat het ook zy, niemant verlof mag geeven om sodanig een huwlijk aan te gaan. Om het slot nu van dese waarheid te verdedigen en staande te houden zijn wy alle t'allen tyden en in alle plaatsen gereed. In oirkunde en tot bevestinge hier van hebben wy dit geschreeven, en met het zegel van onse illustre Universiteit en het heilige Collegie der eerwaardige Theologanten, nevens onse gewoonlyke algemeine ondertekening, bekrachtigt. *Bulloigne; in de Hooftkerk op den tienden van Junius, Anno Dom. M. D. XXX. onder het Pausdom van Clement.*

Het gevoelen van de Professoren der Theologie in d'Univesiteit tot Padua.

Die op het Roomsch geloof bouwen getuigen dat Godt Almachtig de geboden in d'oude wet aan de kinderen van Israel met syn eigen mond heeft gegeven om ons leven en zeden daar na aan te stellen: en dat de selve met onse menschlijke natuur om hangen, onser aller Verlosser geworden zynde, een nieuw Testament heeft gemaakt; en dat niet alleen hierom, maar ons ook het zelve uyt genade geschonken heeft om alle twyfelachtige voorvallende zaaken weg te nemen, en tot klaarder ontdekkinge der dingen die ons overvloedige en heilsame vruchten tot onser volmakinge, verklaart zynde, verschaffen. Wy hebben ons selven altyt daar na geschikt, en sullen ons ook geduurig in het toekomende, gelijk het de Christenen betaamt, daar na schikken: om na te komen het gene d'allerheiligste Vader de Paus so loflijk heeft ingestelt, en in alle twyfelachtige en moeyelijke vragen, steunende op een bovennatuurlijke verlichting, ons eygen verstandt en oordeel ten voorschijn brengen; doch evenwel in het allerminste, voor so veel doenlyk is, geen ligtveerdig oordeel over andere komen te stryken, so wanneer de zaak selfs zeer wel overwoogen, met veele aanwysingen hier en daar als ook met d'Authoriteit der Oudvaders duidelijk verklaard is geweest. Nademaal dan sommige voortreffelyke gesanten ons gebeden hebben het navolgende geval op het allernaauwste te willen onderzoeken, en ons gevoelen daar over te uitten, ziende alleen op d'enkele waarheid. Hier op syn alle de Professoren in de Theologie van dese wytberoemde Hooge School by den anderen vergadert, (de zaak eerst t'huis by ons selven hooft voor hooft naukeurig overwoogen zijnde,) en hebben alles, en ook stuk voor stuk, in diep overleg genomen, bybrengende en ter goeder trouw ontknoopende alle tegenstrydige argumenten, die wy dagten eenigsins ter zaake te konnen dienen, nevens de dispensatie of vrye toelaatinge daar in Deuteronomium van gemeld word van zijnen Broeder-zaad te verwekken, en voorts alles dat daar scheen tegens te stryden. De vraag dan, is ons op sodanig een wyse voorgedraagen, te weeten: of volgens de blote instellinge van de Heilige Moeder de Kerke, of ook uit het Goddelijk recht verboden is dat niemant met de nagelaatene Huisvrouw zijns Broeders, zonder kinderen overleden, mag trouwen? Dit dan nu zeker en vast gaande dat sulks na geen rechten mag geschieden, of dan de Heilige Vader, de Paus, tot het aangaan van sodanig een huwlijk vry verlof en dispensatie mag geeven? Welke zaak of vraag op het allernaauwste, als gesegt, so in het bysonder, als onder ons allen onderzocht, en, na ons vermogen, nagevorscht hebbende, so zeggen, oordeelen, besluiten, getuigen, en affirmeeren wy voor de waarheid, dat zulk een huwlijks contract, aliantie en Echten-staat van gener waarde niet alleen en zijn, maar ook verfoeyelijk; en dat ook een yder Christen daar een grouwel van behoorde te hebben, als van een godloos schelmstuk ten hoogsten verfoeilyk; en het welke zeer duidelyk en klaar, volgens het natuurlyk, Godlyk en borgerlyk recht, op boete van d'allerwreedste straffen is verboden: en dat de Heilige Vader, de Paus, wien de sleutelen van het Hemelsch Koningrijk van Christus, Godts zoon, zijn toevertrouwt, om geenerlei oorzaak tot sodanig een huwlyk met recht verlof mag geeven; nademaal de zaaken die na Godts rechten en wetten zijn verboden, onder

zyn

zijn macht niet en ſtaan, noch ook daar in Godts Stede-houder is; maar alleen over ſodanige zaaken heeft te diſponeeren, daar de Menſchen recht en eigendom toe vergont zijn. Om nu de waarheid van dit ons gevoelen en beſluit te verdedigen en voor vaſt te ſtellen, zullen wy al te ſamen t'allen tyden en plaatſen ons bereidwillig toonen. Weshalven wy zulks met ons gewoonlyk zegel van d'Univerſiteit en van het heilig Collegie der eerwaardige Theologanten hebben doen verzegelen. *Gegeeven tot Padua in de Kerke van de Eremyten van S. Auguſtyn, op den eerſten July M.D.XXX.*

XLI.

Het gevoelen van de Lutherſche Theologanten over des Konings Huwlijk, uit een Hand-ſchrift van R. Smit. LONDEN.

UIt deſe onderhandeling, in welke wy gehoord en verſtaan hebben de argumenten over het verſchil nopende de Egtſcheidinge van den doorlugtigſten Koning van Engeland, Vrankrijk, &c. voorgeſtelt, en van den eerwaardigen D. D. Eduward Hereford, Biſſchop, en van D. Nicolaas Preſident, en D. D. Barnes vlytig verhandeld; hebben wy verſtaan dat de doorluchtigſte Koning om ſeer groote en gewichtige redenen bewogen, overwonnen is en beſlooten heeft om in dit ſtuk zijns Huwlyks te doen dat hy gedaan heeft: alſo het openbaar is, en van niemant kan worden ontkent, dat de Levitiſche wet welke Leviticus 18, 20. ſtaat, verbied te trouwen met zijn broeders Huiſvrouw, &c. Maar men moet verſtaan dat de Goddelyke, natuurlyke en morale wetten ſo wel zien op de Huiſvrouw van de levendige als afgeſtorven broeder; en datter geen wet gemaakt noch ingeſtelt mag werden die tegens de voornoemde wetten ſtryd; gelykerwys als de gantſche Kerk deſe wet altyd onderhouden heeft, en geoordeeld dat ſodanig een trouw een bloedſchande is, volgens het getuigenis van de decreten der Synoden en de zeer vermaarde gevoelens der Heilige Oudvaders, en ſodanig een trouw verbieden zy, en de Polityke rechten noemenze ook bloedſchande. Hierom oordeelen wy ook, dat deſe wet van ſijn Broeders Huiſvrouw niet ten huwlijk te neemen in alle Kerken behoorde onderhouden te worden ſo wel als een Goddelijke, natuurlyke en morale wet; en wy ſouden ook in onſe Kerken niet willen toelaaten noch gedogen, inzonderheid al eer het geſchied was, dat ſodanig huwlijk aangevangen of geſlooten wierd; en deſe leere konnen en wille wy, met God, verantwoorden en ſtaande houden. Doch voor zo veel d'Echtſcheiding aangaat, daar zijn wy ſo ten vollen niet van verzekert om ons oordeel daar over te konnen ſtryken, of in dit geval na het voltrokken huwlyk des Konings d'Echtſcheiding had behooren te geſchieden. Wy bidden derhalven zijn allergenadigſte Koninglyke Majeſteit niet kwalijk te neemen, dat wy ons oordeel ſo lang opſchorten, tot dat wy van deze zaak beter verzekert zijn.

XLII.

Een kort begryp van de grond-oorzaaken van Echt-ſcheiding.

Geſchreeven in het begin. Thomas, Biſſchop van Kantelberg: met zijn eigen hand.

Zekere Artykelen, waar uit zeer klaar blijkt dat d' Echtſcheiding tuſſchen Henrik de VIII. en de doorluchtigſte Princes Catharina noodzaaklijk behoorde te geſchieden.

Cotton. Libr. Veſp. B. 5.

1. DE Na-maagſchap die, van wegen het Goddelyk en natuurlyk recht, het aangaan van een huwlijk belet, of, aangegaan zijnde, breekt, gaat ſlechts met het huiwlyks-contract aan.

2. Het waare wezen des houwelijks of de rechtſchapen en volkomen Egten-ſtaat word alleenlijk door het houwelijks-contract, en niet door vleeſchlyke bekentenis voltrokken.

3. Man en Huiſvrouw worden alleen door den Huwelijksband, God voornaamlijk werkende, eensgezint, en een vleeſch.

4. De vleeſchlijke bekentenis uitgevonden alleen door een Kerklijk regt maakt een Na-maagſchap.

5. Het bloedverwandſchap alleen uit het byſlaapen ontſtaan, is ſlechts een hinderpaal volgens de polityke wet, dat een Houwlijk niet aan en gaa; of aangevangen zijnde, gebroken werde.

6. Het byſlaapen is noodzaaklijk een ſlot van 't Houwlijk.

7. Het byſlaapen of de vleeſchlyke vermenging kan een Houwelijk ten vollen ſluiten, al komt de Vrouw haar onvergoedelijke Maagdom niet eens te verlieſen.

8. Wy ſtellen voor vaſt dat de doorlugtige Princes Catharina van den Prins Arthur verlaaten, geen Maagt en is geweeſt.

9. Dat de doorluchtige Princes Catharina na het oordeel van zeer veele Perſoonen die zulks getuigen, en gantſch niet onwaarſchynlijk is, van de zelfde Prins Arthur geſchonden is geweeſt; en dat zy aan malkanderen waaren verlooft, twyfelen wy niet.

10. De meermaals gemelde Princes Catharina, de waarſchynlijkheid ſo groot zijnde, kan haar Maagdom voornaamlijk met een openbaare eed niet bewyzen.

11. Zy zulks met een eed willende beveſtigen, mag een Rechter haar met recht die niet laaten doen.

12. Het Huwelijk dat men voor geeft tuſſchen Henrik de VIII. Koning van Engeland en Catharina geſchied te zijn, (de Goddelijke en natuurlyke wet zulks verbiedende,) oordeelen wy dat het geen altoos is geweeſt, noch kan zijn.

XLIII. Een

XLIII.

Een Bulle den Aardtsbisschop van Kantelberg toegezonden.

Ex M. S. D. Petyt.

Bisschop Martijn, Dienaar der Dienaren Godts, aan den Eerwaardigen broeder Aartsbisschop van Kantelberg, groetenis en Apostolische zegen.

In dien gy somtydts dacht dat gy voor het gestreng Oordeel Godts rekenschap sult moeten geven van de schapen u aanbevolen; so gy u slechts erinderde hoedanig de sorg van een Harders ampt moet zyn, en hoe zeer gy verpligt zyt om het recht en de eere van de Roomsche Kerk, welks autoriteit en aansien gy u zelven aanmatigt, voor te staan: voorwaar gy en soudt so niet sitten te dutten en te slaapen: gy soud eer nu al lang op de been geweest zyn en opgestaan hebben, en de schapen die nu verre van de weg afgaan doolen na geroepen, en met alle magt de gene die, (de rechten en privilegien van het alleropperste Hooft aller Kerken, Christus, aan de Roomsche Kerk overgelevert,) op een Kerkroovende wysen onderstaan te schenden en te veragten te keer gegaen hebben. Is u daarom d'aansienlijkheid eens Bisschops toe vertrouwt om over de menschen den meester te spelen, schatten te vergaderen, en het uwen te zoeken, en niet dat Iesus Christus toebehoort? zyt gy hier t'huis, dan zyt gy 't spoor gantsch byster, en doolt verre van Christi meining af, dewelke, toen hy aan S. Pieter zyn schapen hadde bevolen, niet anders tegens hem heeft gesegt dan dat hy se sou weyden; en dat niet een, maar twee en driemael, hem afvragende of hy hem lief had. Is dit de liefde die gy Christus toedraagt? is dit zyn schapen lief hebben, en weyden? betaalt gy soo uw schult die gy aan de Roomse Kerk gehouden zyt af te leggen? sie daar, de schapen van de schaaps-kooy afdwaalende storten daar neder, zonder dat gy se eens te rugge roept en wederom te recht helpt. Sy eten vast voor uw oogen vergiftige kruyden, en gy verbietse niet eens; ja, (dat een vervloekte zaak is) gy reiktse zodanige doodlijke spyse toe. Daar gy 't ziet verstrooitse de wolf, en gy swygt als een stomme hond, niet en wetende te blaffen. Gy siet dan de gebooden, d'autoriteit en d'eerbiedigheid met enen so van Christus en van de Kerk, als van d'Apostolische stoel versmaat worden, en het is u niet eens de pyne waard om u mond daar eenmaal tegens open te doen, so niet in het openbaar ten minsten dan in het verborgen. En weet gy niet dat gy voor het vierschaar des eeuwigen Rechters van dese uwe breukvalligheit tot den minsten quadrant of penning toe rekenschap sult moeten geven? gelooft gy ook so 'er een eenig schaap door uw achteloosheid komt verlooren te gaan (en daar gaan veel verlooren) dat haar bloed van uw handen afge-eischt zal worden? aan het gene Godt de Heer door de mond van Ezechiel dreigt, gedenkt vry en beeft. Godt selfs, segt hy, heeft u tot een wachter des Heeren gestelt, so gy het swaart siet komen, ende en blaast niet met de basuyne, so datter eene siel uit de wegh genomen word, zyn ziele sal hy van uw handt eysschen; dit spreekt de Heere. Hoedanig en wat voor een swaard van ongeregtigheden en grouwelen nedergedaalt zy op het Koninkrijk van Engeland en op uwe schapen, laat ik aan uw oordeel (so gy sleghts redens gebruik hebt) berusten. Door leest die Koninklijke ordinantie so se sleghts is een ordinantie, in dien se Koninglyk

ninglijk genoemt mag worden: want hoe kan dat een ordinantie zyn, die d'ordinantie Godts en der Kerke om verre stoot? Hoe kan se Koninglijk zyn, die d'insettingen den hals breekt? strijdig tegens het gene geschreven staat, de eeren des Konings sal geregtigheid lief hebben. Want, oordeelt eens, eerwaardige broeder en Christelijke Bisschop, en Catholijke Kardinaal, of sodanig een statuit regtmatig, billijk en van een Christen-Volk onderhouden mag worden, voornamelijk dat vervloekt Statuit. So handelt de Koning van Engeland met de Kerk, haare in komsten en bedieningen, als of Christus hem tot zyn Stede-houder hadde gestelt, hy maakt een wet aangaande de Kerken, beneficien, geestlijkheid en Kerkelijke staat, en gebied dat voor hem en zyn Hoff, bestaande uit Leeken, zekere geestlyke en Kerklyke zaaken gebracht werden: kort om, hy springt met de geestlijkheid, met de Kerk en Kerkelyken staat sodanig om, als of hy de sleutels van de Kerk in zijn hand had, en dat sodanige zorge met Petrus hem alleen bevoolen ware. Behalven noch dese onbehoorlijke beschikkinge, heeft hy noch eenige vergiftige straffen op de geestlijkheid geleid, hoedanig men in een van zijne wille-keuren vind die tegens de Jooden en Turken uitgegaan zijn. Naar Engeland moogen vry allerlei slag van volk heen trekken. Die beneficien alleen door autoriteit van den Opperften Bisschop, Christi Stede-houder, krygen, worden uit het land verjaagd, gevangen genomen, en alle haare goederen zijn verbeurd; en d'uitvoerders van d'Apostolische brieven, Procureurs, Notarissen, en alle andere die de censure of het proces van d'Apostolische Stoel na't Rijk toe zenden of daar in brengen, die worden op het allerhoogste gestraft, en geworpen buiten de bescherminge des Konings om van yder een by de kop gevat te worden. Ziet eens of men ooit van zulk een Statuit, ordinantie of willekeur gehoord heeft die so ongerechtig is. Uwe wysheid denke eens of een Koning of Koningryk sodanige ordinantien betaamen. Laat nu eens uwe gedachten hier over gaan of het u, dese dingen aanschouwende, betaamt te swygen, of niet veel eer luidkeels uit te roepen, en met alle macht u zelven daar tegen aan te stellen. Is dit de eerbiedigheid van een Zoon? Is dit de Christelijke devotie die het Koningrijk van Engeland aan haar Moeder, de Kerk, en d'Apostolische Stoel bewyst? Mag dit ook een Catholyksch Koningrijk genoemd worden, daar men zulke godloose wetten maakt en onderhoud, alwaar Christi Stede-houder niet en mag komen, daar de Stoel besitter van den Apostel Petrus niet toegelaaten word om, volgens het bevel des Heeren, zijne schaapen te weiden? Christus zegt tegens Petrus en zijn Successeurs, weidet myne schaapen; doch d'ordinantie des Konings en wil niet dat men se weide, maar dat de Koning zelfs die weide, met d'Apostolische autoriteit in zekere gevallen na zich te trekken. Christus heeft de Kerk op Petrus gebouwt, maar des Konings Placcaat verbied het; want het wil niet lyden dat de Stoel van Petrus het bewind van de Kerk mag hebben na datse oordeeld te behooren. Christus heeft gewilt dat al wat den Hoogsten Priester op der aarden ontbind of bind, dat dat ontbonden of gebonden sou zijn in den Hemel; het Plakcaat wil dese wille Godts niet toestemmen; want so hy de Stedehouder, eenige Priesters in het Ryk tegen den inhoud van het Placcaat kwam te stieren om de zielen te binden of t'ontbinden, het Placcaat gebied dat men haar niet alleen niet zal toelaaten, maar ook het land uitjaagen; haar kaal en berooit maaken, en op andere wysen straffen; en dat de geene die de censure of het Apostolisch proces in't Ryk brengt, als een Kerk-roover zulks met den hals moet betaalen. Wat zal dog

uwe

uwe wysheid hier op antwoorden? Is dit eeen Katholijks Placcaat? Kan het sonder Christus te verongelijken, het Euangelium t'overtreden, en zonder ondergang der ziele getolereert of onderhouden worden? Waar op doet gy dan nw keel niet wyd open, en verheft u stemme als een bazuin, verkondigende uw volk hare zonden, en het Huis Israëls haare schelmstukken, op dat haar bloed van uw hand niet ge-eischt en worde? Zijn zy nu alle, wien de zorge voor het volk aanbevoolen is, zulks gehouden te doen, hoe veel te meer dan behoord gy dit uit te voeren, aan wiens bekommering en zorge de Roomsche Kerk de Volkeren en der zelver bewinthebbers, de schaapen en der zelver Harders opgedraagen heeft, en waar van gy het Bisdom en d'afgezantschap van d'Apostolische Stoel over de Kerken van Engeland hebt ontfangen, en geworden zijt een Stoelbezitter van dien allerheerlykste Martelaar Thomas hooglofly-. ker gedachtenis, eertydts Aardtsbisschop van Kantelberg, die tegens sodanige decreten, ordinantien en inzettingen Gode, zijn leeven voor de vryheid der Kerke opofferende, gestorven is? Gy voorwaar die om dese dingen voor aan behoorde te treden, en het Vaandel aangrypende, u te toonen als een man in 't veld, en uwe broeders uwe Mede-Bisschoppen door uw exempel tot den stryd aan te moedigen, gy, zeg ik, begeeft u eerst voor alle andere op de loop, en sommige die haar lichtlijk te weer zouden willen stellen, doet gy of door uwe slaphertigheid, of uit geveinstheid, of, gelijk zy alle getuigen, door een baarblyklyke overtredinge te rugge deinzen en haar voorneemen staaken. By aldien dan de Kerk over u klaagt, so se al de schuld op u legt, hebt gy u niet te verwonderen, maar veel eer te bedroeven, en u zelven te bestraffen, vrymoedig de schuld betaalende die gy van rechtswegen aan de schaapen schuldig zijt: om het welke te verrichten, so gy de moeite, die gy kunt, wilt doen, hebt gy een grooten stryd uit te staan. Wilt de wereldlyke Priesters uit kracht van uw bediening en gezag die gy over hun hebt haar daar toe aanraden, en in de waarheid onderwysen. Stelt hun voor oogen de zonde, waar in zy met het voornoemde Placcaat t'onderhouden, verstrikt worden: en zy zullen also (gelyk yder een voor vast stelt) uit de verkeerde tot de rechte, en uit d'oneffene tot de effene wegen over gaan. Op dat dan wy, so wy met eenen kwamen te swygen, uwe traagheid en die van andere over 't hooft ziende, ons selven by den Almagtigen God aan diergelijke misdaad niet schuldig en maaken, en het bloed onser schaapen, hier in verzuimlijk zijnde, van onse handen niet afge-eischt en worde, so is het dat wy uw broederschap met so grooten ernst als wy immers konnen, met gantscher herte en uit een innerlyke toegenegentheid waarschouwen, vermaanen, verzoeken, en uit kracht van de heilige gehoorzaamheid en op boeten van Kerkban, dien wy u, so gy 't komt na te laaten, daadlijk op leggen; en directelijk gebiedende, belasten wy u, dat gy in eigen Persoon met ten eersten gaat naar de plaats daar de Raad van, onse zeer geliefde Zoon in Christus, Henrik, de doorluchtige Koning van Engeland by den anderen vergaderd is, en so wel de geestlijke als wereldlyke, na de wysheid die u God de Heere ingeeven zal, door redenen en vermaaningen onderwyst dat zy de voornoemde statuiten en ordinantien in het naastkomende Parlement t'eenemaal uitroeyen en vernietigen: also het zeer klaar stryd tegens de Goddelyke en menschelijke reden, tegens het Oude en Nieuwe Testament, de Concilien, d'Oudvaders, de Dekreeten der Pausen, en eindlijk tegens het gebruikt van d'algemeine Kerk; en dat de zelve in geenerlei manier dan met verlies van d'eeuwige zaligheid onderhouden konnen worden. En

onder andere zult gy dit niet nalaaten te zeggen, hoe dat de schenders van de Kerkelyke vryheid, en die ordinantien en wetten tegens de vryheid doen onderhouden, als daar syn Regenten en Magistraats-Persoonen of die in eenige hooge bediening zijn ter plaatse alwaar sodanige statuiten en willekeuren uitgegeeven zijn geweest of onderhouden worden, of die volgens de voornoemde komen te vonnissen, dat de sodanige van rechtswegen uit de Kerk gebannen worden; het welke, hoe seer geloovige Christenen te vreesen hebben, kunt gy haar wydloopig aanzeggen en duidelyk te gemoet voeren. Dit willen wy ook dat gy op de zelve boete van excommunicatie zult doen of aanzeggen so dra als het Parlement komt te vergaderen, so wel aan de voornoemde Raat als aan het Laager-Huis of het Huis der Gemeinte, of die in het zelve Parlement een stemme hebben. Daarenboven op datter op allerlei manieren voor d'eere Godts; voor de Heilige Moeder, de Kerke, en voor de zaaligheid van de zielen der Menschen sorge gedraagen worde, zult gy op gelyke straffen so wel d'Opzienders en Regenten der Kerken als die het Prediken waarneemen, wereltlyke en geestlijke Persoonen, wel scherplyk beveelen en belasten dat zy tog niet na en laaten het Volk en haare Gemeintens dese voornoemde zaak dikmaals in te scherpen, en op haare gemoederen te drukken. Wy willen ook dat al wat gy ons in uwe brieven hier op antwoord, van twe aanzienlijke Persoonen, die dit uw voorstel aan haar bygewoont hebben, ondertekend worde. *Gegeeven in Romen by de Heilige Apostelen op den* 5. *dag van December, en in het* 10. *Jaar van ons Pausdom.*

X L I V.

Een Brief aan Koning Henrik de VI. dienende tot herroepinge van het Plakkaat.

M*Arten, Bisschop, een Dienaar der Dienaaren Godts, aan onzen zeer geliefden Zoon in Christus, Henrik, de doorluchtige Koning van Engeland, groetenis en Apostolische zegen.*

Na dat wy door veele zendboden uwe doorluchtigheid, om het vernietigen van dat versoeyelijk Plakkaat uitgegeeven tegens de Kerkelijke vryheid, voor desen hadden toegezonden, en eindlyk daar toe geschikt onzen beminden Zoon Mr. Julianus, die de zaaken van het Hof van d'Apostolische kamer bywoont: so heeft dan uwe Hoogheid ons door den selven dit antwoord laaten toekomen, dat hy, so dra als het gevoeglyk konde geschieden, het Parlement, zonder het welke dat Plakkaat niet en konde vernietigt worden, by een sou doen vergaderen; en in die zaak so veel sou doen als voor hem mooglijk was tot voldoening van ons verzoek; protesterende niet gezint te zijn om de rechten en Privilegien van de Roomse Kerk en die van d'Apostolische Stoel in eenigerlei wyse af te schaffen, noch te verkorten. Hier op hebben wy zijn Koninglyke Hoogheid, als daar na met andere brieven te kennen gegeeven, dat wy voorgenomen hadden om die tyd af te wachten, hoopende dat, het geene gy op uw Koninglyk woord aan ons hadde belooft, niet na laten zou ter bekwaamer tyd uit te voeren; weshalven al wat aan onzer zyde tot nog toe te doen stond, hebben wy, van alle lang-

langmoedigheid en verdraagsaamheid de proeve genomen hebbende, gedaan. En hoewel dat wy ondertusschen van sommige in uw Koningrijk dapper gehoont en getergt zijn geweest, dies niettemin willen wy, om niet te laaten blyken dat wy ergens in tegen onse belofte aangaan, tot die tyd toe, niet zonder schaamte van d'Apostolische Stoel, wagten, om wel te recht dat Euangelisch woord hier op nu te mogen passen, *wat heb ik aan dezen wyngaard konnen doen, dat ik niet gedaan en heb?* doch gy, myn zeer geliefde zoon, so wanneer de tyd van de byeenkomsten van dat Parlement nu is aanstaande, wilt het geenen aan uwer zyde noch te doen staat, volgens de belofte en het woord van een Koning, niet versuimen na te komen: het welke gy, volgens het Goddelijk en Menschslijk recht, als een zeer Christelijke Koning, zonder iemandts versoek, en dat om de behoudenis en eere so van uw eigen Persoon als die van uwe Onderdanen, verplicht zyt om te doen: insonderheit daar wy u zodanige zaaken voor dragen, waar by noch gy noch uw Rijk door het vernietigen van het gemelde Placcaat eenige schade altoos konnen lijden. Dat men alles dat gesegt wort het selve Placcaat veroorsaakt te hebben moet zoeken voor te komen, is menigmaal uyt onsen naam voorgedragen, en nu is het dat wy het andermaal u indachtig maken. Dewijl dan hier niet en valt tegen te seggen, hopen wy derhalven dat uwe Majesteit in het voornoemde Parlement de zaak sodanig sult bestieren dat het meermaals gedachte Placcaat uit het zelve Koningrijk t'eenmaal uitgeroeit werde. Dit doende, so sult gy voor eerst uw eigen, en daar na ook de zielen van veele Menschen, dewelke om het gemelde Placcaat in een swaare zonde verstrikt zyn, behouden: gy sult ook hier mede so uw eigen eere als die van uw Koningrijk, 't welk voorwaar een zeer aanmerkens waardige zaak is, voorstaan: einlijk en ten laatsten sult gy hier door ons en d'Apostolische stoel verbinden om uwe rechtveerdige begeerten altijd toe te staan, en in te willigen. Nu voor so veel dit alles en onse, vorder mening aangaat, sult gy onsen beminden zoon Mr. Joannis de Obizis, onsen Nunriuis en Collecteur in het voornoemde Rijk, met brieven daar van genoeg voorsien, ten vollen geloof geven. *Gegeven binnen Romen op den 13. October: in het 10. Jaar van ons Pausdom.*

X LV.

Een Brief aan het Parlement over die zelfde zaak.

M*Arten, Bisschop, Dienaar der Dienaren Godes, aan d'Eerwaardige Broeders en beminde zoonen, den Edelen in het Parlement van het Koningrijk van Engeland, groetenis en Apostolische Zegen.*

Wy hebben door veele gedeputeerden en met verscheiden vermaningen, na dat ons Harders ampt vereicht, U. L. en uw Koningrijk gewaarschuwt, siende op uwer zielen behoudenis en d'eere van dat Rijk, om een seker verfoeilijk Plakkaat, (tegens het goddelijk en Menschelijk recht uit gegeven, en het welke zonder verlies van d'eeuwige zaligheid niet en kan onderhouden,) uit te roeyen en te vernietigen: doch also zulks sonder Parlement niet en kan weg genomen worden, volgens d'antwoord die onse zeer geliefde Zoon *Henrik*, Koning van Engeland aan onsen beminden Zoon Mr. Julianus diede zaaken aan

 het

het Hof van d' Apostolische Kamer waar neemt, doemaals onsen Nuntius, gegeven heeft; belovende daar in de selve Koning te zullen maken, so het eenigsins in zyn macht waare, dat ons versoek voldaan wiert; protesterende de Rechten en privilegien van de Roomsche Kerk en d' Apostolische stoel geensins te willen afschaffen noch verkorten: wy derhalven willende onse gewoonlijke sachtmoedigheid gebruiken, hebben voorgenomen de tyd van dat Parlement af te wagten, hoopende dat so wel de Koning, volgens zijn Koninglyke belofte, als gylieden om de zaaligheid uwer zielen, een heilig en algemein besluit zult maaken dienende tot uitvoering van ons verzoek. Dewyl dan nu, als gezegt word, de vergadering van het Parlement op handen is, so waarschuwen, vermaanen en smeeken wy u al t' saamen, welkers zielen onse Heer Jesus Christus ons aanbevoolen heeft, dat gylieden eendragtelijk de zaaligheid uwer zielen en de zuiverheid uwer conscientie voor al betrachtende, zorge draagt dat het voornoemde verdoemlijk Plakkaat (het welke so wie onderhoud of doet onderhouden niet zaalig en kan worden:) geheel en al uit uw Rijk weg gedaan en in der eeuwigheid vernietigd worde. Indien datter nu iemand mogt zijn die U. L. het tegendeel hier van sou willen doen gelooven, wie hy ook zy, een wereldlijke of geestlijke stant bekleedende, wilt hem, als een geswooren Vyand uwer zielen en eere in geenerlei manier gehoor geeven, noch voor geen rechtschaapen Catholijk houden, die tegens d' autoriteit van de Roomse Kerk en tegens de rechten en privilegien van d' Apostolische Stoel haar van God gegeeven, iets derven onderwinden, waar van uwe doorluchtige Koning zelfs opentlijk verklaard heeft in 't minste niet te willen afneemen. Wy zijn wel van den Almachtigen God Jesus Christus over U L. en d' algemeine Kerke gestelt, wiens leere en aanradinge gylieden en yder Christen verplicht zijt zonder eenig tegenspreeken allerlei geloof te geeven: evenwel heeft hy ons, hoewel onwaardig, bevoolen zijn schaapen te weiden, en de sleutelen om de Hemelen t' ontsluiten en te sluiten overgeleverd: en so wie ons hoord, die hoord het Christelijk getuigenis van een Dienaar Christi; en so iemand ons mogt komen te versmaden, de zelve word overtuigt dat hy Christus zelve versmaad. Also wy dan van U. L. en van alle Christenen in het byzonder voor het gestreng oordeel Godts rekenschap zullen moeten geeven, hierom is het dat wy U. L. so dikmaals en so krachtig over de zaaligheid uwer zielen aanspreeken en vermaanen, en op dat niemant U. L. van dese onse Catholijke Leere onder schyn van eenige tydlyke schade mogt komen af te trekken, siet daar wy stellen ons vaardig en bereidwillig om tegens alle redenen, om welke men voorgeeft dat het Plakkaat gemaakt is, op een heilzaame wyse te voorzien, op dat noch uw Koningrijk, noch eenig particulier Persoon, door het vernietigen van dit Plakkaat, eenig nadeel of ongemak over komen. Van wegen alle dese zaaken en wat dies meer onse meening aangaat zult gy onsen beminden Zoon Mr. Joannes Obizis, onsen Nuntius en Collecteur in het voornoemde Ryk, die daar ten vollen van onderrigt is, geloof moogen geeven zonder daar in het allerminste aan te twyfelen. *Gegeeven in Romen by de Heilige Apostelen den derden October, in het tiende jaar van ons Pausdom.*

XLVI. Een

XLVI.

Een instrument van de Redeneringe die den Aardtsbisschop van Kantelberg in het Laager-Huis of in het Huis der gemeente over deze zaak gedaan heeft.

OP den laatsten dag op een na van de Maandt Januarus, zynde Vrydag na de loop en rekening van de Kerke van Engeland in het Jaar onses Heeren 1417. in de selde indictie, en in het elfde Jaar van het Pausdom van onsen allerheiligste Vader en onse Heer, Heer Marten, door de goddelijke voorsienigheid de vyfde Paus van die naam; zyn de seer eewaardige Vaders in Christus, en Heeren, de Heeren Henrik, door Godts genade, *Aartsbisschop van Kantelberg*, en *Johannes Aartsbisschop van Jork*, mitsgaders de zeer eerwaardige Vaders *W. van Londen*, *Benedictus Menevensis*, *Philippus Eliensis*, *Jochen en W. van Norwich*, Bisschoppen, en nevens haar d'eerwaardige Vaders en de geestlijkheid van Westmunster en Rochester, en d'Abdten uit het Koninglijk Paleis van de kamer van Westmunster: te weeten; alwaar so wel de geestlyke als wereltlyke Heeren in het Parlement d'affairen van het Rijk verhandelt hebben en plegen te verhandelen, wederkerende, en de wereltlijke Heeren hun afscheid gegeven hebbende, zy t'samen zyn gegaan tot die mannen, welke van wegen het volk of de Gemeente in het Rijk tot zodanig een Parlement op hun gewoonlijke plaats gekomen waren, te weten: in de eet-zaal van d'Abdijschap van Westmunster voornoemt aldaar Personeelijk zynde, en op staande voet van de selve geestlijke Heeren met behoorlijke eerbiedigheid, als billik is voor zodanige mannen die de gemeentezaaken van het Rijk waarnemen en representeren, ontfangen zynde: so heeft d'eerwaardige gemelden Vader, d'Aartsbisschop van Kantelberg d'oorsaak zyner komste als ook die van zyn mede-broeders in't algemein toen begonnen voor te dragen; eerst met te protesteren, en so protesteerde of betuigde ook de Heer van Kantelberg uit zyn eigen naam en de naam van zyn gemelde mede-broeders, dat hy seer eerwaardige Vader noch iemant van zyn collegaas met een aanvang te maken met dit hun seggen voor hadde om den Heer Koning van Engeland of zyn Kroon, of de gemeente van het Rijk ergens in te verkorten: en blyvende alsо by dese zijn protestatie voor de zelve Eerwaardige Vader met zijn reden voort, en gaf alsо d'oorzaak zijner en zijner Collegaas aankomste solemneelijk te kennen; neemende voor zijn stellinge dese woorden: *geeft den Kaizer dat den Kaizer toebehoort, en Gode dat God toebehoord.* Waar mede voortvaarende, heeft hy de dingen die so tot de Kerkelijke als Kaizerlijke Jurisdictie behoorden dapper en wydloopig verklaart, en de materie van voorzieninge en de vernietiginge van dat Plakkaat tegens de voorzienders uitgegeeven met een goed en rijp overleg achtervolgende, in het voortgaan met zijn verklaaring eenige diergelyke rechten en autoriteiten met de Heilige Schriftuur over een komende bygebracht, om te toonen hoe dat onse Heer, de Paus, recht heeft om voorsicht te hebben of sorge te draagen, gelijk als zijn heilige voorzaaten d'opperste Bisschoppen in het Koningrijk van Engeland en elders over het gantsche Christendom gedaan hebben, en de hedendaagse Heer Paus in andere Koningryken noch tegenwoordig doet: over-

zulks het voorverhaalde mitsgaders de Bullen en Apostolische brieven , welke tot dien einde de zelve Heer Paus nu eindlijk het Ryk had toegesonden, vlytig in agt behoorde genomen te worden : en dat dese Heer, onse Paus, so veel Ambassadeurs en solemneele gedeputeerden om sijn recht en de vryheid der Kerke te bevorderen, niet zonder groote moeite , gevaar en onkosten van het Roomse Hof naar Engeland hadde afgevaardigd. De zelve Eerwaardige Vader, d' Aardtsbisschop van Kantelberg heeft uit zijn naam en uit de naam van zijn mede-broeders die aldaar doemaals tegenwoordig waren, en van d'afwesige die door haare gematigde in het Parlement verscheenen, (aan wien, zeide hy , men weet dat de voornaame sorge voor de zielen van het gantsche Volk in het Ryk behoort :) alle de voornoemde mannen en yder hooft voor hooft die toen daar waaren, de gemeente of het gantsche Volk, als gezegt, representeerende, op haar versochten in den Heere vermaand dat zy, voor so veel als haar hunner zielen zaaligheid en de welstand en vrede van het gantsche Ryk ter herte gingen , ook sodanig de voornoemde materie souden overwegen, en in dit tegenwoordig Parlement over dese zaak haar so beraden, dat onse allerheiligste Heer, de Paus, te vrede gestelt, en des Konings yver tot d' Apostolische Stoel en devotie tot het gantsche Ryk in desen roemwaardig mogten zijn. De selfde Eerwaardige Aardtsbisschop heeft daarenboven noch meer diergelijke verzoek-beden daar by gevoegt : en uit den grond zijns herten als bleek, heeft hy al weenende haar te gemoed gevoerd de perykelen die van wegen de Kerkelyke censuren, en ook die blixem der verbiedinge, welke anders den Koning en het Ryk (dat God verhoede) waarschynlijk souden over komen : in hoedanigen geval d'antwoord van dit Parlement, so als de zaak toen verklaard wierd , den Heer Paus niet aangenaam sou zijn , noch in het allerminste wel gevallen. Misschien zal iemand onder U. E. A. denken dat dese dingen die voornaamlijk de Bisschoppen van 't Ryk aangaan , uit het herte niet voort en komen, doch dit zult gylieden voor zeker weeten , en ter goeder trouw die ik Gode en de Kerk schuldig ben, so verklaar ik nu voor U. L. dat ik liever noit eenige Kerkelyke beneficien sou willen uit deelen of ook ontfangen, dan eenige diergelyke perykelen of maniere van doen in mijn tyd tot een schandvlek der Kerke sien gebeuren. Hy gaf haar ook met eenen noch verder te kennen hoe dat de Paus in verscheiden van zijn Bullen aangeboden en beloost heeft, dat hy tegens alle ingevoerde tegenwerpingen en voorvallen nopende het vernietigen van het uitgegeven Plakkaat een redelyk geneesmiddel sou stellen, en alles wat daar uit sou konnen ontstaan, geheel en al weg neemen. En aldus nu zijn versoek , vermaaninge en het voorstellen van sodanige perykelen ge-eindigt hebbende, zijn daar op d'eerwaardige Vaders d' Aardtsbisschoppen van Kantelberg en Jork nevens d'andere haare mede-broeders en Bisschoppen &c. vertrokken : het Laager-Huis, de Gemeente representeerende, bleef noch by den anderen, handelende over de zaak haar voorgedraagen, in het bywesen van de geene die de verklaringe, verzoekbede , vermaaning en het voorstellen van de perykelen hadden aangehoort ; als daar waaren d'eerwaardige mannen Richard Coudray , President in de Kerkelyke vergadering tot Norwich, Mr. Johan Forster Canonyk van Linkoln &c. en Johan Boold openbaar Notaris, nevens veel andere meer.

Acte

Acte 33. In het 23. Jaar van des Konings Regeeringe.

XLVII.

Een Acte om in te houden de betaalinge van Annates of de eerste vruchten aan de Stoel van Romen.

ALso men, uit langduerige ondervindinge, genoegsaam bespeurt heeft dat groote en on-waardeerlijke zommen van penningen uit dit Koningrijk, waar door het verarmt is geworden, daagelijks vervoert zyn geweest; voornaamlijk zodanige sommen van penningen die zyn Heiligheid de Paus en zyne voorsaten, mitsgaders het Hof van Romen een tyd lang voor desen genoten hebben van alle geestlijke Personen die genoemt, uitgesondert, aangeboden en afgevordert wierden, als of se d'Aartsbisschoppen of bisschoppen van dit Koningrijk van Engeland toe quamen, onder de benaminge van Annates anders genoemt de eerstelingen of eerste vruchten. Welke eerste vruchten gehaalt zyn uit yders Aartsbisdom of bisdom binnen dit Rijk, door het in trekken van de Paus zyn bullen, tot bevestiginge, verkiesinge, toelatinge, versoekinge, voorsieningen, disponeringen, instellingen, inwyingen, met te geven in besittinge, ordren van bedieningen, Heilige zegeningen, en noch andere dingen meer, dienstig en noodig tot verkrijginge van dese hare voortsettingen; en zy zyn genootsaakt geweest te betalen, al eer zy de selve bedieningen konden bekomen, groote sommen gels, en al eer zy eenig gedeelte van de vruchten van het voor noemde Aartsbisdom of bisdom, daar zy toe beroepen, verkoren, versogt, of die haar aangeboden waren, mogten genieten; waar door merkelijke schatten uit dit Rijk niet alleen vervoert zyn geworden, maar ook dikmaals is gebeurt, ter oorzake dat sodanige Aartsbisschoppen of Bisschoppen, onlangs eerst daar toe gepromoveert, binnen twee of drie Jaaren na dat zy ingewijd waaren, quamen te sterven, dat haar vrinden, door wien zy op de been geholpen en also van vermogen waren om voor gemelde Annates of eerste vruchten betalinge te doen, tot d'uiterste armoede quamen te vervallen: en om dat dese eerste vruchten tot een hoogen prijs opgestegen, aangegroeit en vry grooter zyn geworden door een on-redelijke tol en schatringe, op geen recht noch eigendom gefondeert, en dat de betaalingen daar van bekomen sijn door het inhouden van de Bullen, tot dat voor de zelve eerste vruchten betaalinge was geschied, of daar voor borge gestelt; waar uit dan blykt dat de zelve betaalingen, tegen alle recht en reden afgeperst zijn geweest. Hierom is het dan dat den Adel van dit Ryk, en de wyse, schrandere, polytyke mannen in het Laager-Huis van dit tegenwoordig Parlement vergaderd, aanmerkende dat het Hof van Romen niet op en houd van de verhaalde groote sommen van penningen in te vorderen en af te perssen onder de benaminge van Annates of eerste vruchten, tot merklyke schade, als gesegt, voor de voornoemde Bisschoppen en dit Ryk; d'aanneeminge van welke eerste vruchten in dit Ryk eerst toegelaaten wierd, alleen om de Christenen te beschermen tegens den Turksen Kaizer, en nu wordense als een enkele schuldige plicht afgevordert, alleen om gewins halven, en dat tegen alle recht en conscientie; so dat het openbaar

en

en kennelijk is datter uit dit Ryk naar het Hof van Romen, sedert het twede jaar van de Regeringe van Koning Henrik de VII. hoogloflyker memorie, tot op dese tegenwoordige tyd, onder de benaaminge van Annates vervoert en betaalt is geweest, tot het vervaardigen van Bullen van Aardsbisdommen en Bisdommen, de somme van acht hondert duizend Dukaaten, bedraagende aan Engelsch geld ruim hondert en sestig duizend pond steerlings; behalven noch andere groote en onverdraaglyke sommen, die alle jaaren, door veel andere wegen en middelen, tot merklyke verarminge van dit Ryk, naar het Hof van Romen vervoert zijn geweest. En hoewel dat onse souverain Koning en alle zijne natuurlyke Onderdaanen, so wel geestlyke als wereldlyke, al so gehoorsame, devotige, Catholyke en ootmoedige kinderen van God en de Heilige Kerke zijn geweest, als eenig Volk dat in eenig Ryk den Doop heeft ontfangen, echter zijn de voornoemde schattingen en invorderingen van dese eerste vruchten voor dit Koningrijk, so onverdraaglijk en onlydlyk geweest, dat uit aanmerkinge daar van alle de geene die in dit tegenwoordig Parlement zijn vergaderd, representeerende het gantsche ligchaam van dit Ryk, verklaaren: dat zijn Koninglyke Hoogheid voor God Almachtig, volgens de plicht van een goe Christen, om de goederen en de gemeinten-staat van dit Ryk te behouden en te behoeden, ten hoogsten is verplicht alle moogelyke middelen in het werk te stellen om sodanige misbruiken en onmaatige schattingen, als gedacht, te keeren en te weeren. Aangesien nu verscheiden Bisschoppen in dit Ryk seer hoog van jaaren en met veel ligchaamlyke swakheden beset zijn, so dat, na alle apparentie de dood haar nu vast op de hielen zit; waar uit dan volgen zal dat kort na hun overlyden merklyke sommen van penningen, tot so onredelyke en by gevolg onbehoorlyke inzichten, als gedacht, aangeleid, uit dit Ryk na 't Hof van Romen overgevoert zullen worden; waar door d' ingesetenen van dit Land merkelyke schade, ja armoede zullen komen te lyden, so men zulks by tydts niet en trachte voor te komen: hierom is door autoriteit van dit tegenwoordig Parlement geordineert, geresolveert en voor vast gestelt, dat d' onwettige betaalingen van de eerste vruchten en allerlei contributien daar toe of tot eenig Aardtsbisdom of Bisdom, dienende, of om eenige Bullen hier na, ten einde voornoemd, van het Hof van Romen te verkrygen, van dese tyd af t' eenemaal zullen afgeschaft en om geen Aardtsbisdom of Bisdom in dit Ryk voortaan betaalt worden, dan op sodanige wyse als in dese tegenwoordige acte word verklaart; te weeten: dat geen Persoon altoos noch Persoonen die hier na tot eenig Aardtsbisdom of Bisdom in dit Ryk genomineert, verkooren, voorgedraagen of versocht mogten worden, de voornoemde eerste vrugten voor het gemelde Aartsbisdom of Bisdom zal of zullen betaalen, nog ook eenige diergelyke somme of sommen van penningen, pensioenen nog eerste vruchten daar voor, of voor eenige andere diergelijke onmaatige schattinge, op boete van aan onsen souveraine Heer en Koning, zijn erfgenaamen en successeurs immer en altoos te zullen verbeuren alle haare goederen en vee, mitsgaders alle de landen en goederen onder dat Aardtsbisdom of Bisdom sorteerende, so lang als hy of zy die dese tegenwoordige Acte komt t' overtreden, dat Aardtsbisdom of Bisdom inhoud, bezit of genier. Daar is ook vorder, uit kracht van dit Parlement, voor vast gesteld, by aldien eenig Persoon hier na genoemd door den Koning of eenige van zijn erfgenaamen of successeurs aan het Hof van Romen opgedraagen wordende om hier na eenig Bisdom in dit Ryk te bekleeden, daar over by het Hof van Romen

men opgehouden, verhindert of uitgestelt mogt worden, om het wederhouden van d' Apostolische Bullen of eenige andere zaaken daar toe dienstig; of dat hem of haar eenige diergelyke Bullen die tot eenige der voornoemde insichten behooren, by het Hof van Romen, na voorgaande verzoek, afgeslaagen of geweigert mogten worden: dat dan zodanig een Persoon of Persoonen so voorgedraagen, hier in Engeland mag en zal ingewyd worden door den Aardtsbisschop, in wiens Parogchie het voornoemde Bisdom gelegen is; doch met deze voorwaarde, dat de zelfde Persoon door den Koning geduurende die tyd tot dat Bisdom genomineert en opgedraagen is geweest. Ingeval ook dat zekere Persoonen voorgedraagen en genomineert, als verhaalt, tot eenig Aardtsbisdom in dit Ryk, zulks op een gevoeglyke manier verzoekende, mogten komen opgehouden, verhindert of uitgestelt, of op eenigerlei wyse daar in verstoort te worden, by gebrek van de Bullen of iets dat hem of haar daar toe van nooden is, om het selve uit dien hoofde by 't Hof van Romen te bekomen, dat dan yder sodanige Persoon voorgedraagen en genomineert om Aardtsbisschop te zijn, zal mogen, na gedaane presentatie, ingewyd en bevestigt worden door andere twe Bisschoppen in dit Ryk, wien zijn Koninglyke Hoogheid of eenige van zijn erfgenamen of successeurs, Koningen van Engeland voor die tyd zijnde, daar toe sal schikken en ordineeren; in zulker voegen als verscheiden andere Aardtsbisschoppen en Bisschoppen hier te voren in voorledene tyden door verscheiden van des Konings alleredelste Voorzaaten ingewyd en in dit Ryk bevestigd zijn geweest: en dat hier namaals yder Aardtsbisschop en Bisschop door zijn Koninglyke Hoogheid, Nazaaten of successeurs, Koningen van Engeland, voorgedraagen, en genoemd ingewyd en bevestigd zijnde, als verhaald, by gevolg ook ingestelt, aangenomen, en voor een Aardtsbisschop en Bisschop van die bedieding, stoel, en plaats, (na dat van sodanig een voorgedraagen, genomineert, en ingewyd vereischt word:) erkent en gehoorzaamt zal worden; gelyk als alle andere diergelyke Bisschoppen van die Provincie, van dat Bisdom of die Parochie bejegent, aangenoomen, erkent en gehoorzaamt zijn geweest, die haare Bullen van 't Hof van Romen en alles daar toe behoorende ontfangen en ten vollen verkreegen hebben. De zelve Persoonen zullen ook alle d' inkomsten van de geestlyke en wereldlyke goederen van het voornoemde Aardtsbisdom en Bisdom so ryklyk en op so een proffytlijke manier genieten en bezitten, als eenige van zijne of haare voorgangeren in het gemelde Aardsbisdom of Bisdom genoten en bezeten hebben: voldoende en bewyzende aan den Koning onsen souverain Heer, mitsgaders zijn erfgenamen en successeurs, Koningen van Engeland zijnde, sodanige eerbiedigheid, recht en eigendom, als men voor desen voor diergelyk Aardtsbisdom en Bisdom plag te betaalen, volgens de wetten en kostuimen van dit Koningryk en des Konings voorrecht. Doch op dat onse Heilige Vader, de Paus, en het Hof van Romen niet en moogen denken dat de moeite en arbeid nu alrede gedaan (met beschryven, versegelen, versoeken, en wat dies meer is: of hier na het van de Dienaaren aan het Hof gedaan mogt worden over en ontrent het vervaardigen van zekere Bullen hier na, die men hebben moet om sodanig een Aardtsbisdom of Bisdom te bekomen,) ongeloont zal blyven, of niet genoeg en na behooren vergolden zal worden; en, op dat sy daar te spoediger mee zouden voortvaaren, is derhalven, uit kracht van dit tegenwoordig Parlement, voor vast gestelt, dat yder geestlijk Persoon in dit Rijk, die voortaan tot eenig Aardtsbisdom of Bisdom genomi-

mineert, voorgedraagen of gevordert mogt worden, zal; en met recht mag betaalen aan het Hof van Romen voor het schryven en bekomen van zijne of haare Bullen, en het verzegelen daar van met loot; zonder te behoeven voor eenige Annates of eerste vruchten te betaalen, of eenige andere kosten te doen of schattinge die zy daar mogten op stellen te voldoen: dan daar voor alleen geevende of betaalende vyf pond steerlings, gerekent tegens honderd pond in het jaar, boven alle onkosten, voor sodanig een Aardtsbisdom of Bisdom. En voor so veel zijn Koninglyke Hoogheid en dit hooge Hof van het Parlement hier in niet en hebben gebruikt, noch gesint zijn eenig gewelt te gebruiken, maar allerlei sagte middelen in 't werk te stellen, ten zy door hooge nood en dwang daar toe beperst; als daar me voornaamlyk beoogende dit Koningrijk van de voornoemde onmaatige schattingen en onverdraaglyke lasten, als gemeld, t' ontslaan, so heeft het haar derhalven raadsaam gedacht d'uitkomste van al het verhaalde aan zyn Koninglijke Hoogheid te bevelen. So dat indien het zyn hooge wysheit en seer voorsigtige bescheidenheid goedt dunkt om zyn Heiligheit den Paus en het Hof van Roomen te bewegen tot het af schaffen van de meermaals verhaalde penningen, of tot so een heusche instelling dat se voor dit Koningrijk gemaklijk te draagen moogen zijn; zulks dan, zy met den anderen daar over eens geworden synde, effect mag sorteren, en voor een wet op het allerscherpste onderhouden worden. Wyders is by dit Parlement voor vast gestelt dat zijn Koninglyke Hoogheid t'eeniger tyd of tyden, tusschen dit en Paasschen, 't welk zal zijn in het Jaar onses Heeren een duizend vyf honderd en drie-en-dertig, of tusschen dese tyd en den aanvang van het naaste Parlement, (met Patenten onder het groote zegel van syn eigen hand uitgaande, en gestelt op het register van dit tegenwoordig Parlement,) te kennen geeve dat hy volkomen magt en vryheid om te verklaaren of het verhaalde, of iets daar in vermeld, onderhouden, gehoorzaamt, uitgevoert zal worden en stant houden als een Acte en statuit van dit Parlement, of niet: invoegen dat zijn Koninglyke Hoogheid door gemelde Patenten of opene brieven, voor het verloop van de boven verhaalde tyden, verklaare dat zijn wil en believen is, dat het voorverhaalde of iets daar in begreepen niet uitgevoerd, waargenomen, onderhouden, noch gehoorzaamt zal worden: dat dan ook zulks voortaan geheel en al van geenerlei effect, kracht noch waarde zal zijn; doch ingeval dat zijn Koninglyke Hoogheid al eer de voorbestemde tyden verstreeken zijn, door de voornoemde Patenten kome te verklaaren dat zijn wille en resolutie is dat het voorverhaalde of alle puntjes en puntilletjes daar in begreepen, dat is, het geheel of sodanig een gedeelte daar van als zijn Koninglyke Majesteit zal accepteeren, affirmeeren en ratificeren, so sal het ook op sodanig een wyse in alle deelen geeffectueert of uitgevoert worden en stand houden, volgens het voorneemen, den inhoud, de kracht en rechte meeninge daar van: en het zal ook voortaan immer en altoos so vast, bondig, en bestendig blyven als eenige andere Acte of wetten van 't land, en als of het ten vollen en opsettelijk by dit tegenwoordig Parlement geordineert en vast gestelt ware geweest. En by-aldien, dat het, als de gemelde redelyke, minnelyke en zagte middelen door zijn Koninglijke Hoogheid onderwonden, voorgeslaagen en gecontracteert zijn, zijn Majesteit zal of mogt voor goed inzien dat dit Koningrijk met dese en andere diergelijke on-verdraaglijke schattingen en geld-afpersinge geduurig belast en beladen sullen blijven, als voor desen is geweest; en dat daar op, om sulks te doen continueren, zyn Heilig-

ligheid de Paus, of enige van ſyn ſucceſſeurs, of het Hof van Romen, willen, of doen, of doen doen t' eeniger tyd hier na, ſo als boven verhaalt is, te weeten: dat hy op een ongeregtige, onvriendlijke en onredelijke wyſe quellen, ontruſtigen, moeyelijk en laſtig vallen, of bedroeven onſen ſouverain Heer, zyn erfgenamen of ſucceſſeurs, Koningen van Engeland, of eenige van zijne of hare Onderdanen, geeſtlijke Perſonen of ſlegte Leeken, of dit zyn Rijk, door excommunikatie, dreigement, verbodt: of met aan te gaan op een ander wyſe, als met cenſuren, dwang &c. ſo is dan uit kracht van dit Parlement vaſt geſtelt dat zyn Koninglijke Majeſteit zyn Naſaten en ſucceſſeurs, Koningen zynde van Engeland, en alle zyne geeſtlijkheit en de Leeken, zyn Onderdanen, zonder eenige bekommering des gemoedts, vry ſullen, en mogen, ter eere van Godt almagtig, tot vermeerdering en onderhoudinge van de deugt en een goed exempel in dit Rijk, de gemelde cenſuren, excommunikatien, interdictien, dwang &c. ſullen bedienen, (of maken dat bedient werden, door dit gantſche Rijk en alle andere onderhorige dominien en landtpalen:) alle en allerley ſacramente, ceremonien, of andere Godtsdienſtigheden der Heilige Kerke; of eenige andere zaak of zaaken, noodig tot gezondtheit van de zielen der Menſchen: gelijk als ſe voor deſen t' allen tyde of tyden in het zelve Rijk in een eerlijk en gewoonlijk gebruik zyn geweeſt; en dat geenerley ſulke cenſuren, excommunikatien, interdictien, of eenig ander proces of dwang door eenige Biſſchoppen of andere geeſtlijke Prieſters van dit Land, of door eenige van hare Miniſters of ſubſtituten t' eeniger tyd of tyden hier na in het druk uitgegeven, uitgevoert, of verſpreid worden; noch toegelaten worden dat ſe in eenigerley wyſe in het druk worden uit gegeven, uitgevoert, of verſpreyd.

Cui quidem billæ prædictæ & ad plenum intellectæ per Dominum Regem ex aſſenſu & authoritate Parliamenti prædicti taliter eſt reſponſum; dat is: *op welke voornoemde Acte ten vollen verſtaan, door den Heer Koning met toeſtemming en autoriteit van het voornoemde Parlement aldus is geantwoort.*

Le Roy le veult.

Soit Baille aux communes

Aceſt Bille les communes ſont aſſentes.

Hier ſtaat t' aanmerken dat op den negende dag van Julius, in het 25. Jaar van de Regeringe van Koning Henrik, de zelfde Heer Koning door zijn Patenten de voornoemde Acte met zijn groote zegel verzegeld, geratificeert en beveſtigt heeft; en aan die Acte zijn Koninglyke ſtemme gegeeven, als blykt aan de ſelve Patenten, welker inhoud alhier volgt.

XLVIII.

Koning Henriks laatſte Brief aan den Paus.

Aan zijn Heiligheid de Paus. 1532. Kopy.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

NA ſeer ootmoedige rekommandatien en ſeer devotige kuſſinge uwer gebenedijde voeten.

Hoewel dat wy tot noch toe ons antwoordt op de brieven gedateert tot Bononien den ſevende van October hebben uit-

uitgestelt; welke brieven ons Paulus Cassali onlangs eerst behandigt heeft: dewylse nochtans tot dien einde schijnen geschreven te zyn, op dat wy op den inhoud daar van naaukeurig lettende, voor de gerustheid van onse eigen conscientie sorge zouden dragen, en ons suiveren van de swaarigheden en twijfelmoedigheden die wy over het stuk van ons houwelijk hadden opgevat: so hebben wy die de brieven, tot sulk een einde ons toegesonde, niet konnen ongemerkt laten doorgaan; maar na dat wy alle de deelen der selver seer vlytig overwogen, met den anderen vergeleken, en onse gedagten daar over wel te degen hadden laten gaan, hebben wy ons voort geschikt om daar op te antwoorden. Want, also zyn Heiligheid daar voornaamlijk schijnt op te staan, om onse twyfelmoedigheid te vermeesteren en d'ongerustheid van de prikkelinge onser conscientie weg te nemen; voor so veel als het schynt, als men de zaak eerst inziet, uit een yver, liefde en godvruchtigheid te geschieden, danken wy u derhalven over uwe toegenegentheid. Doch evenwel nadien het in der daad niet en geschied so als gy voorgeeft, hebben wy 't voor behoorlijk ingesien om van zijn Heiligheid te verzoeken, dat hy voor ons andere geneesmiddelen toebereide. Voor so veel zijn Heiligheid sich gewaardigt heeft over dese zaak aan ons te schryven, so danken wy hem van herten, met eenen grootlijks beklaagende onser beide rampzaaligheid; wien het ongeluk getroffen heeft om in een zaak van so groot belang bedrogen te worden; ik wil seggen, dat zijn Heiligheid niet wel onderricht zijnde, en in eigen Persoon geen kennis van de zaak hebbende, gedwongen sou worden te hangen aan het oordeel van andere, en also een antwoord formeeren, opgevat uit de mond van andere mannen, die zelfs met malkanderen overhoop liggen en de zaak niet eens en zijn; en dat wy aan so een langdurige ziekte en deerlijk quetsuur gelegen hebbende, so lang te vergeefs na raad zouden omme zien; en als nu onse krankheid en nood grooter is geworden, so is 't dat gy door uitstel en verlenginge van de tyd den Patient en bedrukte so pynigt als of gy zaagt dat het uitstellen van de zaak ons veel sou helpen, om also, door ons te payen met een ydel hope van een gewenschte uitkomste, by de neus te leiden werwaarts gy wilt. Maar om met zijn Heiligheid rond te gaan: aangezien wy veelerlei affronten die ons noch dwars in de maag liggen en niet wel konnen verteeren, hebben uitgestaan; hoewel dat onder alle dingen by zijn Heiligheid gepasseert, sommige de zelve niet verweeten noch te laste gelegt mogen worden, echter in veele daar van zyt gy van alle schuld niet vry te keuren, welke wy van herten wenschten so te konnen verkleinen, dat gy onschuldig mogt schynen te zyn: dog men kan het onder geen stoelen nog bankken steken, daar de zaak sig so klaar op doet; en al hadden wy niet te seggen, so spreekt de zaak van selfs; maar het gene, so van Godts als van 's menschen wet, in uwe brieven, anders dan noodig en waaragtig is, voor vast word gestelt, laat dat op de rekening van de ligtgelovigheid en onwetenheid uwer Raadts-luyden gestelt worden, en zyn Heiligheid van alles vry gekeurt zyn: behalven alleen hier van dat gy met geen verstandiger nog geleerder mannen te rade gaat, en haar doet swygen die haar niet en ontsien de waarheid te spreken. Dit is voorwaar uw schult, en die so groot is dat een stedehouder Christi daar gantsch van vreemd en een grouwel van behoorde te hebben, vermits gy so wispelturig, ja veel eer bedrieglijk te werk hebt gegaan. Laat dese myn reden u niet verstoren, en geef my verlof om, zonder eens moeyelijk te worden, de waarheid te spreken. Is het gene wy verhaalen, zyn Heiligheit so seer tegens de

borst

borst, laat het niet ons, maar zyn eigen handel en bedrijf, verweten worden; waar mede gy ons t'onregt so moeyelijk gemaakt hebt, dat wy nu genootzaakt worden rondt uyt de borst te spreeken: nooit is eenig Koning van een Paus so qualijk bejegent geweest, als zyn Heiligheid ons bejegent heeft. So wanneer onse zaak zijn Heiligheid wierd voorgedraagen, en te vooren was uitgelegt en verklaart: so wanneer door uwen raat van sekere duistere zaaken dies aangaande oplossinge wierd gedaan en alles ondersocht, is dan daar op het verzoek geweest dat se voor recht mogt dienen en wy aldaar ons antwoord bekomen, daar toe wierd kommissie gegeeven, met belofte van niet te zullen herroepen worden, en, hoedanig ook het vonnis mogt zijn, van stonden aan zonder eenig uitstel altoos effect sorteren. De Rechters wierden aan ons gezonden, de belofte wierd ons overgelevert, ondertekent met uw Heiligheidts eigen hand: verklaarende het vonnis voor goed te keuren, en de commissie niet te zullen herroepen, noch iet anders te gonnen tot verhindering daar van. Eindlijk, om ons wat meerder moet te doen scheppen, wiert daar een decretaale commissie, een uitspraak geevende over de zaak, de Rechters in handen gegeeven.

Heeft het nu zijn Heiligheid met ons dit alles toe te staan recht voor gehad, dan heeft hy se t'onrecht herroepen: en zijn se ter goeder trou en in waarheid ons toegestaan, so zijn se niet zonder bedrog wederom vernietigt; invoegen, so daar geen bedrog in de herroepinge gesteeken heeft, hoe verkeert en loos dan heeft men met de zaaken die gedaan zijn te werk gegaan? Welk van beide wil zijn Heiligheid zeggen, of dat hy dese dingen die hy gedaan heeft, mogt doen: of niet en mogt doen? Zegt hy dat hy se mogt doen, waar blykt dan de trouwhertigheid die een vriend betaamt, ja, veel meer een Paus, in het niet volbrengen der zaaken die wettelyk belooft waaren? Wilt gy nu seggen dat gy se niet en mogt doen, hebben wy dan niet groot recht en reden om dien raad en die geneesmiddelen, waar mede gy in uwe brieven de wonde onser conscientie zoekt te genesen, voor verdagt te houden, inzonderheid daar wy merken en zien, dat, de geneesmiddelen voor ons toebereid, de ziekte en kwelling onses gemoedts niet en verlichten, maar op andere middelen, plaizieren en wereldse interesten zien? En als of het tot ons voordeel sou schynen te dienen om tusschen hoope en vreese geduurig te leeven, so is altyd de raad daar op aangeleid geweest; invoegen dat wy immer en altoos aan de genees-wordinge komende, en nooit genesen wordende, geduurig ziek zouden blyven. En dit gewisslijk is de voornaamste reden geweest dat wy met alle geleerde mannen, van alle passie en herts-tochten vry zijnde, raad hebben gepleegt, op dat de waarheid (die wy door onsen arbeid en yver schynen eenigsins bekomen te hebben,) volgens hun oordeel en verstand ons klaarder voor oogen vertoond zijnde, wy de zelve duidelyker mogten gewaar worden, aan welkers oordeel en verstand gemaklyk te zien is hoe veel zy verschillen van het geene die weinige mannen van d'uwe u aanwyzen, en met dese uwe brieven word te kennen gegeeven. Die uwe weinige mannen stellen voor vast dat het verbod van onse trou alleen door de positive wet is ingevoert, volgens het schryven ook van zijn Heiligheid; doch alle andere seggen dat het verbod so door de goddelyke, als natuurlyke wet is ingevoerd. Die mannen maaken u wys dat men het selve Houwelijk vry mag toestaan om alle laster en opspraak te schuwen: d'andere kanten haar met alle magt daar tegen aan, seggende: dat het geensins geoorloft is om toe te staan het geene God en de natuur verboden hebben. Wy scheiden van onse zaak af d'autoriteit van

d'Apostolische Stoel, welke wy merken ontbloot te zijn van die geleertheid, daar se haar behoorde na te richten; en also zijn Heiligheid zijn onkunde bekend staat, en gewoon is uit de mond van andere te spreeken, hierom is het dat wy haar seggen met het seggen der geener die van een heel ander gevoelen zijn met den anderen vergelyken; want om de redenen die zy wederzydts daar van geeven met den anderen te vergelyken, sou al te lang duuren. Maar nu zijn de hooge Schoolen van Cambridg en Oxford in onse Koningryken; Parys, Orleans, Bordeaux, Angiers in Vrankrijk, en Bulloigne in Italien van eenpaarige stemmen; en ook verscheiden andere van d'allervermaardtste en geleerdtste mannen, van alle herts-tochten vry zijnde, en alleen op de waarheid ziende, so in Italien als in Vrankrijk versekeren ons dat het trouwen van een Broeder met zijn Broeders Huisvrouw tegens de Goddelyke en natuurlijke wet gantsch strydig is: verklaren ook met eenen dat in desen aanzien geen dispensatie voor een Christen mensch in het allerminste mag gelden: doch andere zijn van een ander insicht, door welkers aanradinge zijn Heiligheid gedaan heeft het geene hy te vooren bekende niet te konnen doen, ten opsicht van zijn belofte aan ons, als boven is verhaalt, en het geeven van die commissie aan den Kardinaal Campegius, om aan ons vertoont te worden; en die dan, so men het voor raadsaam in sag, te verbranden: gelijk ook in der daad, na ons berigt is, daar me so is gehandelt.

Daarenboven, die so een maatig gevoelen hebben van de magt van syn Heiligheid, dat sy voorseker en vast stellen dat de zelve haar op de polityke wet niet en kan beroepen, die nochtans in goddelijke zaaken over al zonder onderscheid geld. Geen Koningen hebben ooit voor desen d'Apostolische Stoel in meerder eeren en aansien gehouden als wy, dies zyn wy te meer bedroeft dat wy tot dese twist getergt worden, en dat tegen onse gewoonte, also onse natuur daar seer vreemt en gantsch afkerig van is. Dese dingen die vry wat hard gaan schrijven wy zeer node, en souden veel blijder geweest hebben dat wy onse penne hadden mogen t' huis houden, en uw Achtbaarheit ongemolesteert laten; edog wat souden wy in so groote en kommerlijke radeloosheid doen? Want voorwaar, so wy de brieven van zyn Heiligheid souden gehoorsamen, daar se voor zeker en vast stellen het gene wy weten onwaarheid te zyn, dan souden wy tegens God en onsen conscientie misdoen, en d'andere die hier tegen aan arbeiden, en, als te voren verhaalt, in een groot getal bestaan, een groote laster op den hals werpen. Indien wy ook verschillen souden van de dingen die zyn Heiligheid uitspreekt en verklaart, so souden wy oordelen dat ons zulks niet vry staat, (ingeval daar geen reden ware om de daad voor te spreken, gelijk wy nu doen, door noot daar toegedwongen zynde,) om niet te schijnen d'aghtbaarheid van d'Apostolische Stoel te versmaden. Hierom behoorde dan zyn Heiligheid dit niet kwalijk te nemen dat wy in dese zaak wat wijdloopig en vrymoedig spreken, die ons so zeer drukt, insonderheid daar wy niet gesind zyn onbeschoft te gaan, noch geen opgepronkte woorden van welsprekendheid gebruiken tot vergrootinge en beswaringe van d'onwaardigheid of kleinachtinge der zaake; maar slaa ik de spijker regt op het hooft, het komt uit d'enkele waarheid voort, die wy hier in niet en mogen nog behooren te verswygen, also de zaak geen wereltse, maar goddelijke, geen tydelijke maar eeuwige dingen betreft; waar in geen verzierde, valsche nog opgepronkte redenen, maar alleen d'enkkele waarheid d'overhand zal behouden: en God is de waarheid, dien wy veel eer dan Menschen verpligt zyn te gehoorsaamen; dies niet te

min

min konnen wy niet nalaten van Menschen ook te gehoorsamen, (volgens ouder gewoonte, ten zy datter een merkelijke reden zy waarom wy het niet behoorden te doen;) het welke wy met dese onse brief aan zijn Heiligheid nu doen: en wy doen het uit liefde, niet gezind zijnde zulks ruchtbaar te maaken, noch na desen uw autoriteit te bestryden; ten zy dat gy ons daar toe komt te dwingen; hoewel ook het geene dat wy doen uw autoriteit niet en krenkt, maar de selve bevestigt, ziende op onse eerste grondredenen; en het is beter als men halver wegen is weder te keeren, dan altyd met zijn styf hooft voortgaande kwaat te doen. Weshalven by aldien zijn Heiligheid de gerustheid onses gemoedts gade slaan en in acht wil neemen, laat se met de waarheid bevestigd worden, die met toestemming van so veel geleerde mannen aan den dag is gebracht; dan zal zijn Heiligheid ons brengen tot een verzekertheid en gerustheid, ons redden uit alle benaauwtheid, so ons als ons Koningrijk verzorgen, en eindlijk zijn schuldige pligt en ampt volbrengen. Het overige van onse affairen hebben wy onse Gezanten bevoolen u voor te draagen, verzoekende op zijn Heiligheid haar te willen geloof geeven, &c.

Romen den 7. February, 1532.

X L I X.

Willem Benets belofte gedaan aan den Koning om den Kardinaal van Ravenna zijn gonste te bekomen. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

IK willem Benet, afgezant aan het Hof van Romen voor myn zeer doorluchtige Heer, Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland &c. hebbende, na 'tschryven van den Koning zelfs, volkomen magt en autoriteit, als blykt aan zijn Majesteits Patenten, gedateert op zijn Koninglyk Hof tot Greenwich den 30. December 1531. met zijn eigen hand ondertekend, en daar het groote zegel op gedrukt staat: Also ik in des Konings hoogwichtige affairen ondervonden heb wat al zonderlinge moeite en neerstigheid de Eerwaardige Vader in Christus en Heer D. Henrikus Sanctus, Kardinaal van Ravenna aangewend heeft, waar in ik hem wederom voortaan genegen ben te gebruiken, op dat zijn H. A. de selve genegentheid tot zijn Koninglyke Majesteit altyd mag bewysen, beloof ik derhalven vrywillig aan den zelven Kardinaal uit den naam van den voornoemden Koning, dat zijn Majesteit bezorgen zal dat de Kardinaal van een zeker Klooster of Kloosters of van eenige andere Kerklyke beneficien, so dra als 'er een ledig word, verzien werde; 't welk hem alle jaaren ses duizend Dukaaten sal opbrengen. Daar en boven beloof ik dat gemelde Koning van Engeland den zelfden Kardinaal zal aanbieden of beroepen tot de Hoofd-kerk, die t' eeniger tyd vakant mogt worden, of tegenwoordig vakant of open is in het Rijk van Engeland, en maken dat hy in des selfs bezittinge kome; en by d' eerste gelegentheid dat de Kerk van Eli vakant mogt worden dat dan de Koning van Engeland aan dien Kardinaal de zelve sal op dragen, so het gebeuren mogt dat zyn sinnelijkheit hier meer toe strekte dan tot enige andere Kerk, dat hy dan van een ander

tot

tot dese sal mogen overgaan; en de Koning zal ook maken dat dezelve Kardinaal de voornoemde Kloosters en Kerkelijke beneficien in het Koningryk van Vrankrijk en van de Hooft-kerk in het Koningrijk van Engeland in rust en vrede sal mogen besitten, nevens de genietinge van de vruchten der inkomsten. En dit alles beloof ik met vollen monde dat myn gemelde Heer Koning in alle deelen, niets uitgesondert, sal stand doen hebben, onderhouden, en ook uitvoeren; tot getuigenis der waarheid hier van heb ik dit met myn eigen hand geschreeven, ondertekent en met myn zegel daar op gedrukt bevestigt. *Romen den sevende van Sprokkelmaand of Februarius.* *M. D. XXXII.*

Dit alles, met zijn eigen handgeschreeven, heeft hy aan den Koning overgezonden.

Romen April 29. Anno M. D. XXXII.

L.

Bonners Brief over het geene tot Romen is gepasseert. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

Het zal zyn Koninglijke Majesteit gelieven te weten dat wy Willem Bennet, Eduward Karne en Edmond Bonner brieven van den sevenden van dese tegenwoordige Maand aan zyn Koninglijke Majesteid hebben gesonden. Daar zyn op den 13. en 20. dito twee openbaare disputatien geweest, volgens de gegevene en aangewesene kommissie, welke hier in bestond dat men in yder Kerken-raad driederley conclusien zou bedisputeren al wat nu door zyn Koninglijke Hoogheidts Raad uitgesproken wierd tot verdedinge van de conclusie op den 13. voornoemt voorgestelt, als ook het gene by de wederpartyen daar tegen in gebragt wierd, nevens d'antwoord die zyn Majesteits Raad daar ten vollen op gegeven heeft, zal zyn Majesteit uit de boeken hier nevens gaande konnen verstaan; als ook de verantwoordingen, tegenwerpingen en de wederantwoorden daar op, gedaan op den sesden dito, volgens het gene ik Eduward Karne in myn voornoemde brieven hadde belooft: de Copyen van welke verantwoordingen, tegenwerpingen en weder antwoorden, na dat se ten vollen aangetekend, beschreeven, en by zijn Koninglyke Majesteits wyse raad naauwkeurig overwogen ware, ik Eduward Karne by zijn Heiligheid en de Kardinaalen bracht om daar beter van onderricht te worden: gelijk ik ook van stonden aan de Consistorie geadvizeert heb, volgens d'ordre my van begin aan gegeeven; verwachtende dat de Raadtsheeren van de Koningin ook so souden doen; maar tot noch toe hebben zy in de zaak niet gedaan, hoewel dat uwe Gezanten en ik zijn Heiligheid daar dikmaals over aangesproken hebben. Wat nu aangaat het gene by beide de partyen in de disputatie op den 20. dito gesproken en gedaan is, het is niet mooglijk dat wy het zelve om de kortheid des tydts, in goe order zouden konnen stellen, en nu tegenwoordig aan zijn Majesteit over zenden; het welke nochtans met ten eersten vervaardigt en door den naasten Courier zijn Koninglyke Hoogheid toegezonden zal worden. Na gedaane disputatie op den

der-

dertienden dito, bracht d'Advokaat van onſe wederparty te berde, dat wy met deſe diſputatie alleenlyk ſochten de zaak uit te ſtellen; dies hy proteſteerde dat de Raadtsheeren van de Koningin niet meer en wilden diſputeeren: verzoekende daar op dat de Paus en de gantſche Conſiſtorie met de voornaamſte zaak wilden voortvaaren; waar op ik Eduward Karne antwoorde dat zijn Heiligheid en de gantſche Raad toegeſtaan hadden dat men over de zaaken mogt diſputeeren, en daar op ook commiſſie gegeeven dat volgens de ſelve de gepubliſeerde concluſien bediſputeert ſouden werden; verzoekende daar op, alſo daar ſeſtien concluſien onbediſputeert waren overgebleeven (welke ik t' allen tyden met des Konings Raad bereidwillig zou zijn om voor te ſtellen en te verantwoorden) dat by aldien onſe wederparty, weetende dat de concluſien kanonijk zijn, de ſelve niet en wilde toeſtaan, en alſo de diſputatien ontgaan, dat dan de verhaalde wederparty de ſelve ſou bediſputeeren: en geen van beide willende doen, dat dan de zaaken die te verſchoonen waaren van zijn Heiligheid toegelaaten mogten werden, inzonderheid daar de wederparty niet gewichtigs, dat men merken konde, in te brengen heeft om zulks te beletten; waar op de Paus antwoorde dat hy op het verzoek van beide Partyen ſich ſou bedenken. Op den 16. dito liet de Datarius uit de naam van zijn Heiligheid aan my Eduward Karne weeten, dat de diſputatie in de Conſiſtorie op den 20. dito February ſou geſchieden, en dat ik haar d'onbediſputeerde concluſien ſou laaten toekomen, om in de gemelde Conſiſtorie bediſputeert te worden, met eenen daar by voegende dat dit in de Concilie de laatſte en bepaalde plaats ſou zijn, voor ſo veel andere diſputatien aanging; van welk berigt aan zijn Koninglyke Majeſteit hier nevens een Copye gaat. Hier op, met advys van uwe Ambaſſadeurs en Raad begaf ik my naar den Datarius, en leverde aan hem over drie concluſien die noch te bediſputeeren waaren, met een proteſtatie van niet af te wyken van d'ordre tot noch toe onderhouden, volgens de voorreden in de voornoemde concluſien; de Copy waar van zijn Koninglyke Hoogheid hier nevens zal ontfangen. Hier na ging ik met de zelve concluſie en proteſtatie na den Cardinaal de Monte, dewelke van ſtonden aan zeide dat de geheele Conſiſtorie alle de diſputatie gants tegens de borſt zijn, en dat wy genoeg verhoort waaren geweeſt, en met deſe vierde diſputatie konden volſtaan; zeggende met eenen dat men zulks nooit voor deſen gezien heeft, en dat het geen eere was voor d'Apoſtoliſche Stoel datter in de Conſiſtorie diergelyke diſputatien omme gingen, waar over de Paus en de Cardinaalen moeyelijk zijn, voornaamlijk als zy denken hoe het daar in zijn werk toegaat, en dat alle de concluſien, daar wy ons me behoorden te vergenoegen, aangeroert ſijn. Hier op voerde ik den Heer Cardinaal de Monte te gemoet dat hy d'Ambaſſadeurs van zijn Koninglyke Majeſteit en my op het Kaſteel Angelo op Vaſtenavondts-dag, in het bywesen van de Paus, belooft en toegeſtaan had dat men over alle de concluſien van ſtuk tot ſtuk ſou diſputeeren, en dat ik, na myn welgevallen, van tyd tot tyd, de concluſien daar men over diſputeren ſou, mogt uitkieſen; en hoe dat daar na, te weeten op den 17. van Februarius zijn Heiligheid de Paus, de Cardinaal Ancona, en zijn E. de Cardinaal de Monte van deſe belofte niet afwykende, drie concluſien aanweſen, daar men t'elkens in yder Kerkelyke vergadering van diſputeeren ſou, en dat ik daar van verkieſen mogt die my aanſtonden; volgens de Copy van gemelde ordre die ik nevens myn brieven aan zijn Koninglyke Majeſteit gezonden heb. Daarenboven, dat wanneer d'ordre om over drie concluſien in

in een Consistorie of Kerken-raad te disputeeren my toegezonden wierd, en op my versocht dat ik de conclusien, daar men volgens gemelde ordre eerst van disputeeren sou, wilde zenden: so heb ik, om allerlei twyfeling voor te komen, geproteseert al eer ik zulks wilde toestaan, en dat onder het overleveren van de zelve conclusien, dat ik het anders niet en sou toelaten, of men sou alle de Conclusien, volgens ordre belooft op Castel-Angelo, bedisputeren en van stuk tot stuk na sien; en de zaak nu hier by blyvende, heb ik de Conclusien volgens d' ordre van den 17 van Februarius overgelevert: welke ordre de Paus tot nog toe voor goet gekeurt en nagekomen heeft, en daar van konde, nog wilde, ik niet afwijken. Op zyn seggen dat wy genoeg verhoort waren geweest, heb ik geantwoord: dat verhooringe en informatie van minder dan d' eene helft van de zaak niet genoeg konde zyn; en so zy op de waarheid van het geheel zagen, dan behoorde yder deel verhandelt te worden.

En wat nu de Kardinaalen aangaad wien sulks so seer tegens de borst is, daar op antwoord ik dat zy daar geen reden toe hadden, alſo het voor d' Apostolische Stoel meerder eere was om te sien dat een zaak van so groot belang wel nauwkeurig ondersogt wierd, op dat alſo de waarheid openbaar en de zaaken regtschapen kennelijk mogten werden, dan dat men daar so ras over heen loopen sou, gelijk als zy in den aanvang van dese zaak deden, al eer zy wisten hoe het eigentlijk daar me geschapen was. Nu wat belangt de moeyelijkheid en onrust van de Paus en Kardinalen: daar op seyd ik, dat zyn Koninglijke Majesteit voor hun moeyte aan haar seer was verpligt; dies niet te min, seyd ik, dat zy aan d' ander kant te bedenkken hadden wat al moeyte zyn Koninglijke Hoogheid voor haar hadde gedaan, stuks wyse alrede verhaalt; het welke veel meer was dan dat zy twee of drie uuren ter weke op een stoel en kussen gemaklijk zaten, en haare ooren slegts leenden om de rechtvaardige verantwoording uwer zaake t' aanhooren. Aangaande nu de manier in de voornoemde disputatie gebruikt, daar gaf ik op tot antwoord dat de Eerwaardigen Heer Kardinaal wel wiste dat het onser wederparty schuld was, die op allerley wyse den Kerken-raad met disputeren zochten moe te maaken en af te matten, voor naamlijk met kyven, schelden en by te brengen wetten en uytspraaken die daar nooit geweest zyn, nog van eenige Rechtsgeleerden aangetrokken worden: en die vast onnuttelijk den tyd so doorbrengen, op dat zyn Heiligheid de Paus en de Kardinaalen doende den Kerken-raad scheiden zonder gehoor te geeven, de wederparty alſo tegen alle recht en reden, krygen mag het geen hy begeerd, en de waarheid onder de voet houden, om nooit ten voorschyn te komen: en so daar aan onse zyde eenigsins wat scherp gegaan mogt zijn, dat zulks alleen geschied was om ons zelven te verantwoorden, en te toonen de missla-gen en valsheid van d' Advokaaten der Koninginne in het geene zy voorslaan, waar in zy, zei ik, niet te verschoonen waren. En nademaal van wegen zijn Koninglyke Majesteit niets gezegt is geweest dan het geene met recht gezegt mogt worden, de plaats met eenen aangewesen zijnde, invoegen dat daar niet tegen te seggen viel, so verzocht ik op den Heer Kardinaal de Monte dat hy in dese zaak van zijn Majesteit te begonstigen geliefde te continueren, gelyk als zijn Majesteits volkomen vertrouwen op hem was dat hy doen sou; en dat wy altyd, so als wy gewoon waaren, in dese onse gantsche zaak onse toevlucht tot hem om goede hulpe en raad mogten neemen. De Kardinaal hier mede noch niet vernoegt zijnde, zeide, wat aangaat d' ordre, dat zijn Heiligheid de Paus de vryheid hadde om zijn meeninge dies

dies aangaande te verklaaren; en wat de conclusien aangaat, dat se overtollig, onbehoorlyk en lasterachtig waren, alleen voorgestelt om de zaak langer uit te stellen. Hier op antwoordende, zei ik, dat over de voornoemde ordre een verklaringe te doen, daarse so klaar is dat men daar niet en hoeft aan te twyfelen, en dat zijn Heiligheid de Paus, overdenkende zijn belofte op de gemelde tyd gedaan, nevens myn protestatie, en d'uitvoeringe van d'ordre tot op die tyd, in verscheiden Consistorien geobserveert, over de selve ordre geen verklaaring konde doen, alsso hy vryheid gaf om over alle de conclusien te disputeeren; en hier van zei ik, dat ingeval zulke veranderingen mogten geschieden, zonder datter aan de zyde van zijn Koninglyke Majesteit daar eenige reden toe gegeeven wierd, dat men dan op haar niet wel zeker konde gaan. Wat nu belangt d'overtolligheid en onbehoorlykheit van de conclusien, daar op heb ik geantwoord dat zulks uit de mond der wederpartyen was gekomen, die de zelve conclusien niet en verstonden; en daarenboven dat sodanige conclusien welke d'Advokaaten der wederpartyen voor overtollig uitkreeten, heeft myn Heer de Kardinaal in het bedisputeeren en onderzoeken daar van in den Kerken-raad, merklyk vernomen dat het so niet en was. Daar men nu segt dat de conclusien lasterachtig zijn, en slechts ingevoert om uitstel te maaken, daar op gaf ik tot antwoord, dat het geene men ons hier tegenwerpt der wederpartyen raad te laste gelegt mogt worden: en dat wy met waarheid mogen seggen dat men op een lasterlyke wyse met ons omme ging, aangezien de zaaken so rechtvaardig en klaar waren, en evenwel niet aangenomen wierden. De Heer Kardinaal hier op voortvaarende zeide, dat *impedimentum allegatum erat perpetuum*: *dat d'aangetoogene verhindering altyd duurende was*, om dat zijn Koninglyke Majesteit *ex causa Reipublicæ*: *ter oorzaake van de Gemeinten-staat*, uit zijn Koningrijk niet en konde vertrekken, en *quia dignitas vestra est perpetua*: *om dat uw staat altyd duurt*; als ook *quod causa requirit celeritatem*: *om dat met de zaak diende spoedig voortgevaaren te worden*. Waar op ik antwoorde, dat de Heer Kardinaal een misverstand in de zaak hadde, alsso wy in de zaaken niet en zeiden dat zijn Koninglyke Majesteit nergens na toe konde vertrekken uit zijn Ryk; maar dat wy zeiden dat hy niet en konden reizen *ad loca tam remota*: *na zo verre gelegen plaats*, als Romen; invoegen dat het geen *impedimentum perpetuum*: *altyd duurende belet was*. En tot het andere wees ik hem een Text aan, en het algemeen gevoelen van de Leeraaren in de Godgeleertheid in het stuk des Houwelyks, zijnde tusschen een Koning en Koninginne, waar mede weggenomen wierd het geen hy zeide. Doe zeide de Heer Kardinaal dat het genoeg was dat de Procurator uit kracht van het Capittel van de zaak verzekert was, als eertyts van wegen de getuigen. Ik zeide dat dat capittel die aantooginge niet en bewees, en dat zy, die den Text so wilden uitleggen de zelve niet en verstonden, alsso het alternatif of de beurtwys in dien Text niet en slaat of ziet op een veilige plaats, maar op d'ordre van dagvaardinge aangevangen door een voornaam persoon of des zelfs verzorger; en so verstaat Petrus de Anchorano dien Text; en de zelve anders verstaande, sou het stryden tegens het capittel en het algemein gevoelen. Daar op zeide hy dat Aretius zeide *quod sufficit quum locus sit tutus procuratori*: *dat het genoeg is als de plaats veilig is voor hem die het bewind heeft*. Ik zeide dat, in het wel nemen, Aretius van een heel ander gevoelen is, seggende: *Quod partibus debet locus tutus assignari, si poterit, & si non poterit partibus, detur procuratoribus*: *dat men de partyen een veilige plaats moet, zo het*

zijn kan, aanwyzen; maar zo niet, dan voor de geene die het bewind of volle macht hebben. Daar na zeide de Heer Cardinaal tegens my, dat ik wel wiste dat hy deze disputatien had begonnen voort te zetten, en dat hy de zelve, na zijn uitterste vermogen sou bevorderen.

Op den 19. van dese tegenwoordige Maand ging ik met zyn Majesteits Ambassadeurs naar den Paus, en behandigde aan hem het gene in de disputatie van den 13. dito was verhandelt: en doemaals waren uwe afgesanten met den Paus besig om d'intimatie of aankundiginge te veranderen en het woord de bepaelde of bestipte uit te laaten en nog meer andere woorden, dienende om vorder disputatie over de Conclusien te staken. De Paus zeyde dat disputatie geen regtsaaken waaren die men in het Consistorie most verhandelen, daarom sou hy zekere Kardinalen op aanstaande Vrydag en Maandag by een doen vergaderen, om de disputatie t'aanhoren. Hier op seyd ik Willem Benet, dat sulks met het dekreet of besluit van aankundiginge niet zeer wel konde bestaen, het welke precijs daar op staat om geen disputatie meer na den 20. dito aan te leggen; weshalven myn versoek was dat het woord bestipt in d'aankundiginge mogt uitgedaan worden, seggende met eenen dat Vrydag nog Maandag, synde so kort daar aan, geen tyd en was om de disputatie t'aanhoren; en dat zyn Heiligheid van wegen de disputatien het Consistorie heeft waargenomen, het welke, so men de gewoonte van het Hof wil onderhouden, niet eerder dan na Paasschen kan geschieden; waar op de Paus seyde dat hy de Consistorie by een mogt roepen als hy wilde, gelijk hy gedaan heeft in het maken van Cardinaals, zynde een meer solemneel werk dan een disputatie. Hier op seyd ik dat de Paus zyn Heiligheid na zyn welgevallen daar in mogt te werk gaan, hoewel het tegen de gewoonte sou zyn: en dat hy over sulks de voormaals bestemde ordre daar in wilde aanmerken, en dat dit woord bestipt met d'ordre niet en sou konnen bestaan. Hier op begeerde de Paus dat men de Cardinalen Ancona en de Monte daar van sou berichten, t'welk wy ook deden. Ancona stelde sig wat geseglijk in, en mogt wel lyden dat het woort precijs uitgedaan wierd. De Monte seyde dat de Paus wel sou willen beloven om de Conclusien in de Concilien te hooren bedisputeren, zekere Cardinalen daar toe beroepende, so dat het woord precijs niet nadelig sou zyn. Hier op versogt ik Eduward Karn op hem, dat by aldien het voornoemde woord niet nadeelig sou zyn, dat het dan doorgehaalt mogt worden: alsο ik hem rond uit seyde dat ik my aan geen woorden wou laten binden, daar het geschrift anders uit wyst; met eenen hier by voegende, dat ik op dese wyse (als bestipt) niet en wou disputeeren, maar klaar toonen en protesteren, dat ik, nevens andere van zijn Koninglyke Majesteits Raad gereed stonde om de gepubliceerde conclusien te verantwoorden, volgens de voorgestelde ordre, tot noch toe onderhouden; verhaalende ook dat, alsο de conclusien voor rechtvaardig gekeurt waren, de zaaken behoorden aangenomen te werden; en dat by aldien de Paus en Cardinaalen my en zijn Koninglyke Majesteits Raad geen gehoor wilden geeven tot een openbaare ondersoekinge en aanwysinge van de waarheid, zy ons dan reden zouden geeven om over haar te klaagen, en den hemel tot getuige te roepen; 't welk zijn Koninglyke Majesteits Ambassadeurs ook affirmeerden. Hier op zeide de Cardinaal de Monte dat de Paus voor de disputatien sorge sou draagen, niet tegenstaande het woord bestipt daar by gevoed was; en hy zeide ook, dat hy 's morgens daar aan met den Paus daar over sou spreeken, en uwe Gezanten en my een antwoord geeven.

Nu

Nu in de morgenstond, het welke was op den 20. van dese tegenwoordige Maant April, heeft de Cardinaal begeert datter niets van het besluit van aankundiginge geopenbaard mogt werden, alsó d'andere wederpartyen daar een Copy van hadden, maar gewilt dat het woord bestipt alleen sou zien op disputatien die gedaan zouden worden in de Consistorie, en niet in de Concilien: in welke Concilien de noch openstaande Conclusien bedisputeert mogten worden; en hoewel dat zy dese ordre hadden opgestelt, om dat se evenwel gants duister was, noch vast ging dat se met de voorgaande ordre was gelykformig, heb ik gewilt dat de Cardinaal met den Datarius sou spreeken om die te maaken als tevooren: waar mede hy toen te vreden was, doch de Paus beval alle de Cardinalen te vertrekken, so dat ik de voornoemde ordre of commissie niet en konde bekomen; waar door ik genoodzaakt wierd of om te disputeren en het woord als bestipt aan te neemen, of anders de disputen te schuwen, waar door de wederpartyen dan reden souden hebben om te seggen dat ik geen moed en had om de gerechtigheid der zaken en de conclusien te verantwoorden. Hier op hebben dan zijn Majesteits Gezanten en wy, nevens andere uwe geleerde Raad, beslooten, dat ik, Eduward Karn, sou protesteren (*de non consentiendo in termino, tanquam peremptorio: van de plaats, als bestipt, niet toe te staan*:) en daar na overgaan tot het voorstellen van de conclusien; en so heb ik ook gedaan volgens den inhoud van een zeker Copy, die zijn Koninglyke Majesteit hier nevens zal ontfangen. So wanneer ik nu geprotesteert, en de Paus dit woord (*acceptamus: wy neemen het aan*) uit zijn mond had laaten gaan, so begost daar op d'Advokaat van de Koninginne te protesteren dat zy niet langer en begeerden te disputeren, en versochten op zijn Heiligheid de Paus dat hy met de voornaamste saak geliefde voort te vaaren. Hier op zeid ik, Eduward Karn dat de Paus wel merkte dat de conclusien in't licht waren uitgegeeven en voor gestelt, op dat zy niet alleen daar over disputeren souden, maar alle man die slechts wilde, om zijn Heiligheid en de gantsche Consistorie daar van t'informeeren: en daarom zeid ik, of schoon zy niet en wilde disputeren, ik was hier evenwel by der hand met des Konings Raad om de conclusien voor te draagen, volgens gegeeven order en commissie, willende voor vast stellen dat se kanonyk zijn, en de zelve tegens alle wedersppreekers beweren en verantwoorden; en hier op begeerde ik van den Paus dat, hoewel de Raad van de wederpartyen niet en wil disputeren, ik nogtans met zijn Hoogheidts Raad verhoort mogten werden; op dit myn verzoek voer d'Advokaat van de Koningin dapper uit, tot dat eindlyk de Paus hem dede stil swygen, en begeerde dat wy tot de conclusien zouden over gaan, het welke wy ook deeden.

En alhier word nu voor vast gestelt datter in de Consistorie niet meer te disputeren zal vallen, maar dat de resteerende conclusien voor de Paus in de Concilien, eigentlyk daar toe aangeleid, bedisputeert zullen worden; wat nu daar in beslooten of gedaan zal worden, daar van, als ook van al ons bedryf en handel dies aangaande, zal zijn Koninglyke Majesteit van tyd tot tyd geadvizeert werden.

Wat nu de brieven aangaat die zijn Koninglyke Majesteit door den Courier François op den laatsten van Februarius so wel aan den Paus als aan my Eduward Karn gezonden heeft, inhoudende om my en de zaak die te verschoonen is, aan te neemen, zullen wy, volgens zijn Majesteits believen en ordre in d'algemeene brief ons toegezonden, ons reguleeren, daar in doende zoo als nut en oirbaar zal zijn.

Hier mede beveelen wy ons in alle oot-

moedigheid in de gratie van ſijn Koninglyke Majeſteit, biddende God Almachtig dat hy hem veele Jaaren in voorſpoed en gezondheid gelieve te bewaaren.

Romen den 28. *Maart. Anno* 1532.

Zijn Koninglyke Majeſteits ootmoedigſte Onderdaanen, Dienaaren, en Hof-Predikers.

WILLEM BENNET.
EDUWARD KARN.
EDMOND BONNER.

L I.

Een ander Brief nopende de zaaken tot Romen. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

HEt ſal zyn Koninglijke Majeſteit gelieven te verſtaan, dat zedert den 23. Maart al hier veel te doen is geweeſt om de publijke diſputatie uit de Conſiſtorie, die eenmaal ter weke gehouden word, te brengen in de Concilien of vergaderingen voor den Paus en de Kardinalen; op zulk een plaats, en ſo dikmaals als het haar ſal gelieven: op dat, ſo wy merkten, het diſpuit dies te eerder aan een einde mogt raaken, en zodanig een uitſlag niet hebben, als wy wel hadden beoogt. En alſo men in ſo een gewichtige zaak hier ſo ſeer woelt, wierd ik, Eduward Karn, dikmaals vermaant Concluſien te ſenden om in gemelde vergaderingen, ſo wel in de week van Palm-Zondag als Paaſch-week, voorgeſtelt te worden, blykende aan de kopijen der aankundiginge hier nevens geſonden aan zyn Koninglijke Majeſteit; op welke aanſegginge ik ſekere Concluſien overleverde, volgens d' ordre in den beginne ingeſtelt, nevens een proteſtatie door zyn Majeſteits Raad alhier bedagt: *de non recedendo ab eodem ordine*, ende *proponendo eaſdem concluſiones in eodem Conſiſtorio, juxta eundem ordinem, & non aliter: van niet af te wijken vande zelve order, en om de zelve concluſien in de zelfde Conſiſtorie voor te ſtellen, volgens de zelve ordre en niet anders.* Dies niet te min liet my de Paus wederom vermaanen met een zeker dreigement, dat by aldien ik op den derden van April met Advokaten in de vergaderinge niet en wilde verſchynen, *procederet ad ulteriora, proteſtatione mea prævea non obſtante: dat hy voortvaaren ſou, niet tegenſtaande myn voorafgaande proteſtatie.* Waar op ik met uw geleerden raad raadplegende, een proteſtatie ontworp, en de zelve op den voornoemden derden dag aan den Paus overleverde, proteſterende gelyk als daar in begreepen ſtond, doende die door den Datarius regiſtreeren; de Copy waar van uw Majeſteit hier nevens ook zal ontfangen. Evenwel heeft de Paus op dien derden dag na de middag een vergadering aangeleid, alwaar deſe proteſtatie geëxamineert wierd; en na dat daar over een onderhandeling was geſchied, wierden wy eindlyk wederom gezonden naar de Conſiſtorie, om aldaar over de ge-

gepubliseerde conclusien verhoort te worden, so veel als de Consistorie voorgenomen had t'aanhooren; 't welk voor ons veel profijtlyker was dan dat alles in de Vergaderingen, die nu en dan, als geseit, aangeleid zouden worden, voor te draagen; en hier door wierd de zaak verschoven en uitgestelt tot den 10. van dese maand; als wanneer de Paus Consistorie hield. En een Mr. Providel, een zonderling gaauw Notaris die uit Bulloigne kwam tot bevordering van zijn Majesteits zaak, stelde zeer kort en bondig op, tot groot vernoeginge, so 't scheen, van de geene die se aldaar hoorden, driederlei conclusien, waar van twe de bekwaamheid van my, Eduard Karn raakten, om de zaaken van verschooninge in te stellen: en de derde was, dat men de zaak *extra curiam, ad locum tutum utrique Parti*; *buiten het Hof aan een plaats veilig voor beide Partyen* behoorde te beveelen, van welke conclusien als ook van het geene hy gesegt heeft, zijn Majesteit hier nevens een Copy zal ontfangen. Nademaal nu in de gemelde Consistorie de Raad noch van den Kaizer, noch van de Koningin verscheen, so zeid ik, Eduward Karn, door aanradinge van uw Majesteits Raadt, na gedane propositie by Mr. Providel, dat zijn Heiligheid de Paus wel merkt, dat, so onze wederparty wat goets had in te brengen tegens het gene bygebracht wierd tot rechtvaerdiginge van de Conclusien en het stuk van verschooninge, en aan zijn kant geen kwaad vertrouwen hadde, dat hy sich niet te zoek sou maaken, noch van het disputeeren zijn schouderen ingetrokken hebben, het welk disputeeren hy te vooren had aangenomen; hierom heb ik ook haar haare hertnekkigheid en absentie verweeten; begeerende dat men daar notitie van neemen sou. Waar op ik uit de Consistorie ging, welke op die dag kwam te scheiden.

Op den 14. dito liet my de Paus aansegen, datter op den 17. Consistorie gehouden sou worden, begeerende dat ik my aldaar nevens d' Advokaten sou willen vertonen, om te disputeren over de conclusien die nog niet voorgestelt nog bedisputeert waren; op welke aanseggingе ik aan den Dataris drie conclusien, te weten de 19, 20, 21. in ordre so als se volgen, behandigde, nevens een protestatie van uw geleerden Raad geconcipieert, en hier mede aan zyn Majesteit gezonden. In de zelfde Consistorie heeft Mr. Providel ook de rechtvaardiginge van de zaaken en conclusien opgehaalt, en daar en boven geantwoort op zodanige tegenwerpingen, waar op hy meende dat de wederpartyen mogten steunen, en dat zeer kort en beknopt; seer moeyelyk zynde dat de Raad van de Kaizer en Koningin niet en verschenen om over de gemelde conclusien te disputeren. Al wat nu Mr. Providel in de Consistorie verhaalt heeft, nevens myn protestatie van de benaminge (als bestipt) toe te staan, zal zyn Koninglyke Majesteit hier nevens schriftlijk gewaar worden.

Wat nu de seven conclusien die nog onbedisputeert over bleven aangaat, ik denke dat zyn Heiligheid de Paus ons niet langer in de Consistorie sal willen horen; seggende dat onse wederpartyen geen disputeren meer zullen willen lyden, nog daar toe treden. Dog dat het op een ander wyse toegaa buiten de Consistorie, met informatie der Kardinalen, is zyn Heiligheit wel te vreden. En voorwaar, Heer Koning, om sodanige zaaken te beyveren, te bearbeyden en voort te setten, welke dienen mogen tot bevordering van de zaak en zyn Majesteits voornemen, het zal ons nog aan een goede wille, nog aan enige neerstigheid, nog aan enige bedenklyke middelen ontbreken, gelijk tot nog toe weder zyds Partyen hier in niet breukvallig zyn geweest; vertrouwende op God dat, so de geregtigheit niet onderdrukt

en

en worde, een goed effect tot vernoeginge van zyn Koninglyke Majesteit daar uit volgen zal. Met dese brieven zal zyn Majesteit verwittigt worden van alles datter gesproken is geweest so wel tot faveur van den Heer Koning, als van de wederparty, in de Consistorie, op den 20. Maart. Hier mede bevelen wy ons met alle ootmoedigheid in de gratie van zyn Koninglyke Majesteit, biddende God Almagtig dat hy de zelve in zyn Koninglyke staat gelieve te bewaren. *Uit Romen den 29. April.*

Zijn Koninglyke Majesteits ootmoedigste Onderdaanen, en arme Dienaaren.

EDUWARD KARN.

EDMOND BONNER.

L I I.

Een Brief van Bennet en Caßali over den toestand van des Konings zaaken. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

ONzen *allerdoorluchtigsten en onverwinnelyken Opperſten Heer zy groetenis.*

In de drie voorledene Consistorien voor de vakantie gehouden, is 'er van het stuk der verschooninge gehandeld; doch wat aldaar eerst verhandelt is geweest, hebben wy niet konnen verstaan, also den Kardinaalen op boete van excommunicatie sulks t'openbaaren, verboden wierd. Ten anderen hebben zy ook iets in die zaak gedaan, 't welke zy insgelyks voor ons verborgen gehouden hebben: maar op den laatsten dag hunner byeenkomste, zynde op den agtsten July, hebben zy het geene hier na volgt gestelt. Des anderen daags tot den Paus gegaan zijnde, om te vernemen hoedanig het besluit mogt zijn, verstonden wy uit hem dat hy met zijn eigen mond, also daar geen Rechtsgeleerde by was, de raadslaagen van de Consistorie niet en wilde uiten; dat wy derhalven op den navolgende dag wederom by hem souden komen, dewyl hy begeerde dat de Kardinaalen de Monte en Ancona ons het zelve zouden bekend maaken: en evenwel heeft de Paus selfs op die tyd tegen ons geseit het geene wy daar na uit de Kardinalen verstonden; doch hy en heeft niet gewilt dat het ons tot een antwoord sou dienen. Wy gingen dan volgens zyn zeggen wederom by hem, als wanneer die twe Kardinaalen ons verhaalden dat d Opperste Heer en Kardinaalen beslooten hadden datter zekere brieven so van den Paus als van het Collegie der Kardinaalen aan onsen Koning behoorde geschreeven te worden, om hem te vermaanen dat hy alhier over zijn zaak iemand wilde stellen die se dese aanstaande Maand October waarnam; de Paus daarenboven ried ons, gelyk ook de Kardinaalen, dat wy tog uw Majesteit daar toe wilden beweegen, also zy alle twyfelingen wilden weg neemen; wy hebben geantwoord, aan uwe Majesteit het geene ons belast wierd te willen schryven, doch evenwel dit niet te konnen verswygen hoe het ons toeschynt dat met uwe Majesteit niet recht en is gehandelt, dat

men

men geen verschooninge wilde gedogen, noch de redenen daar toe bygebracht aanneemen, het welke nochtans so dikmaals en seer ernstig verzocht is geweest; daar enboven dat wy niet en konnen nalaaten van ons ten hoogsten te verwonderen en ook zeer te klaagen, dat, daar wy verzekert waaren dat zulks gerechtelyk behoorde te geschieden, echter het zelve ons geweigert wierd, voornaamlyk daar zy met hun boven verhaalde verzoek stilswygens den ontschuldiger en de redenen door hem bygebragt schynen te verwerpen. Hier op hebben zy ons geantwoord, dat noch d'ontschuldiger, noch het geene van hem is bygebracht verworpen is geweest, maar dat alles is gebleeven in den zelfden stand daar het te vooren in was; maar dat dit stuk van ontschuldiginge haar als Rechters niet klaar, maar twyfelachtig toescheen. De Kardinaal *Ancona* voerde iets hier tegen in, waar van de Heer Karn in zijn Brief verhaal van doet. Zy zeiden ook dat zy hier in met ons beleefder hadde gehandeld als met onse wederpartyen; dit daar noch by voegende, dat so men iemand met volmacht overzond, dat dan recht en gerechtigheid gehandhaaft sou worden, en voor so veel doenlyk was, tot ons faveur; en dit zeiden ook geduurig de Paus en beide Kardinaalen. Doe wy nu dikmaals ophaalden dat men den ontschuldiger had behooren toe te laaten, so gaven zy daar op tot antwoord, dat, so wy de zaak wel inzaagen, wy het zelve in der daad hadden gehad; want, zeiden zy, by aldien datter een volmacht gesteld worde dan zal over de brieven van remissie en dwang eén besluit gemaakt werden om de getuigen by partyen t'examineren; daar zal ook een zeker eerlyk vroom man aan beide de partyen tot dien einde gezonden worden, te weeten, om de getuigen t'examineren, en alſo van stuk tot stuk voortgaande, zal men geraaken tot het geene dat men begeert; nademaal, voor soo veel het beslechten van de gantsche zaak aangaat, de macht van de Paus ondersogt, het Goddelyk recht en ook meer andere zaaken betwist moetende werden, d'uitspraak zelfs niettemin aan den Paus altyd behoorde te rusten, hoewel dat men de zaak elders als tot Romen had laaten onderzoeken. Gewislyk het schynt ons toe dat wy niet weinig verworven hebben, want wy zagen al vry wat meer onheil te gemoet, also 'er niet een mensch in de stad was of hy sou gelooven dat d'ontschuldiger met het geene hy bybracht verworpen sou werden. Het is ook den Ambassadeurs van den Kaizer seer tegens de borst dat de zaak zulk een uitslag genomen heeft. Wel vaare zijn Koninglyke Majesteit. *Uit Romen den* 13. *July* M.D. XXXII.

HIER. EPISCOPUS WIGORNIEN.
W. BENET.
GREGORIO CASSALI.

L I I I.

Het Vonnis over d'Echtscheiding tusschen Henrik de VIII. Koning van Engeland, en de Princesse Catharina: Dochter van Ferdinandus, Koning van Spanjen.

S In

In het Jaar na Christi geboorte 1533. in de zesde indictie, in het tiende Jaar van Paus Clement, op den 23. van May, in onzen Kerken-Raad in het Klooster van S. Pieter tot Dunstabel, van d' ordre van S. Augustyn tot Linkoln, in het Landschap van ons Bisdom van Kantelberg.

Inspeximus Rot. Par, 25. Reg. 2. Part.

IN de *Naame Godts, Amen.* Wy Thomas door Godes toelaatinge Opper-Bisschop van Cantelberg, d'aanzienlykste in gantsch Engeland, en Afgezant van d'Apostolische Stoel, in een zeker zaak van onderzoekinge wat kracht het Huwlyk tusschen onzen zeer doorluchtigen en magtigen Prins en Heer Henrik de VIII. door Godts genade Koning van Engeland en Vrankryk, beschermer des Geloofs, en Heer over Yerland: en de zeer doorlugtige Princes Catharina, Dochter van Ferdinandus Koning van Spanjen hoogloflyker memorie, ingegaan en voltrokken, mogt hebben: welke zaak een tyd lang aan ons oordeel volgens ons ampt gehangen hebbende, en als noch blyvende onuitgesproken hangen: so is het dat wy na behooren en wettelyk daar in voortgaande, vooraf vlytig ingezien hebbende d'artykelen of hooftdeeltjes in de voornoemde zaak tegengeworpen, en ingegeven, mitsgaders d' antwoorden van des Konings zyde daar op gegeeven: insgelyks ook ingezien en nagedagt hebbende de redenen en stellingen van seer veel Edele personagien en andere geloofwaardige getuigen over de selve zaak gehad en gedaan: daarenboven ook de oordeelen en Magistrale conclusien van de meeste en voornaamste Hooge Schoolen in het Christendom, als ook d'antwoorden en opinien van de voortreffelykste Theologanten en Regtsgeleerden: en eindlyk de betuigingen en verdaadigingen van de Provintiale Synoden in Engeland, nevens andere heilzaame vermaaningen en leeringen noopende het gemelde Huwlyk; en van gelyken ook de gemaakte contracten en verbonden van vrede en vriendschap tusschen den voor eeuwig beroemden Henrik de VII. onlangs gewesene Koning van Engeland, en den voornoemden van hoogloflyke gedagtenis Ferdinandus Koning van Spanjen ingegaan en gemaakt; daarenboven ook alle onderhandelingen, processen, instrumenten, schriften, gedenk-teikenen, en alle andere zaaken op wat wyze ook dat se dies aangaande haar eenigsins mogten toegedraagen hebben of gedaan zijn, naauwkeurig ingezien en met rypen raad overwoogen hebbende, en wyders noch by ons bewaarende de stukken die ons daar in van rechtswegen te bewaaren stonden: hier nevens de gemelde partyen, te weeten de voorverhaalde sijn Koninglyke Majesteit door zijn schrandere Advokaat voor ons over dese zaak wettelyk verschynende, doch de zeer doorluchtige Princes Catharina uit hertnekkigheid haar absenterende, wiens afwesen met de Goddelyke tegenwoordigheid vervuld worde; so hebben wy, na de Raad der Rechtsgeleerden en Theologanten, met de welke wy over deze zaak gedelibereert hebben, voor raadsaam ingezien dat wy tot een finaal besluit en volkomen vonnis over dese zaak te stryken behoorden voort te vaaren, gelyk

lyk wy daar toe voortvaaren op dese wyze. Also wy (uit de gedaane onderhandelingen, voorstellingen, verklaaringen, aanwyzingen, verhaalingen, de beweesene en te gelyk beledene stukken, en hooftdeelkens, d'antwoorden van de party, de versekeringen der getuigen; als ook uit gemelde instrumenten, gedenk-schriften, brieven, schriften, censuren, de conclusien van Opper-leermeesters, opinien, raadgevingen, verdaadigingen, bevestigingen, onderhandelingen en verbonden van Vrede, processen, en andere beloften in de gemelde zaak gedaan, aangewesen en ten voorschijn gebracht; als ook uit de zelve, en verscheyden andere oorsaaken en insichten, mitsgaders veelerley argumenten en bewysen, die wel krachtig en bondig zynde, ons gemoed hier in ten vollen hebben voldaan:) klaar en baarblyklyk bevinden dat het voornoemde houwelyk tusschen de meermaals gemelde Personagie gesloten en uitgevoert, gansch krachteloos en van gener waarde is geweest en nog zodanig is, en dat het zelve gesloten en uitgevoert is tegens het verbod van 't goddelijk recht. Hierom is 't dat wy Thomas, Aartsbisschop, Kardinaal en gesand voornoemt, Christi naam voor af aangeroepen, en de zelve alleen voor onse oogen hebbende, dit houwlijk voor gantsch krachteloos en van geener waarde te zyn uitspreken, besluiten en verklaaren, als steunende op generley regten; en dat het den voornoemden Heer Koning Henrik de VIII., en de Prinsesse Catharina niet vry en staat om in die gepretendeerde huwlyken-staat te volharden; wy spreeken ook uit, besluyten en verklaaren, voor so veel als zy dit huwlijk met den anderen de facto en niet van regtswegen hebben in gegaan en volvoert, dat wyse over sulks van malkanderen scheiden en desen echt breken: en dat zy alsο, ten opsicht van het gemelde voorgewend huwlyk van alle huwlyks-band vry geweest zyn en nog tegenwoordig zyn, spreken wy uit, besluyten en verklaaren wy met dit ons definitif vonnis en finaal decreet, het welke wy met dit ons schrift uitspreeken en verkondigen. Tot getuigenis en bevestiging waar van, wy dese onse testimoniale brieven, of dit tegenwoordig openbaar instrument van sententie of decreet hebben laten maken, ondertekent zynde van ons Publyke Notarisen, Schryvers en volmagtige ondertekent, die wy spetialyk daar toe aangenomen hebben, en met onsen zegel daar aan te hangen, bevestigt.

Hy heeft ook zijn Vonnis uitgesproken over des Konings Trouw met de Koninginne Anna: bevestigende de zelve tot Lambeth op den 28. May M. D. XXIII begrepen in de zelve Inspeximus.

De 5. Acte. Anno Regni 25. Of in het 25. jaar der Regeringe.

L I V.

Een Acte om de Bisschoppen van Salisbury en Worcester af te zetten.

DAar voor dese de Kerk van Engeland door des Konings voorsaten en den Adel gegrontvest, ingestelt, en bevestigt is geweest in den stand van Bisschoplyke bedieningen en andere geestlyke promotie, op dat de voornoemde Bisschoppen en andere

persoonen de selve bedieningen en geestlijke promotien bekleedende, geduerig daar in zouden blyven en haar residentie houden in dit Koningryk; en dat zy ook met eenen herbergzaam zouden zyn, godtsdienstigheden oeffenen, de wetten van God Allemagtig leeren en verkondigen aansodanige Persoonen, die onder hare bedieningen staan, tot welstand vande zielen der geevers en stichters daar van, en tot merklyke eere van God Almachtig. Over welke geestelyke bedieningen door zyn Koninglyke Hoogheid en des zelfs seer edele voorzaaten gestelt zyn geweest eerwaardige, voortreffelyke en seer geleerde mannen; uit, dienstig en bequaam om zyn Majesteit en gemelde voorzaaten t' onderwysen en met goeden raad en daat by te staan in zaaken die so wel den uitwendigen als inwendigen stand raaken, welke tot heil en behoudinge van dit Ryk dienden bedaght en in 't werk gestelt te worden: op dat d' inkomsten, profyten en schatten spruitende en vloeyende uit de voornoemde geestelylyke promotien en bedieningen in dit Ryk gebruikt, besteed en aangeleid mogten worden, tot groot voordeel en gerief van des zelfs Onderdaanen. En alsodoor de loflyke wetten en voorzorge van dit Koningryk, voor desen ingestelt, geordineert en vast gestelt is dat geen Persoon noch Persoonen, van wat stant, conditie of qualiteit hy of zy waren, eenige Landeryen in dit Koningryk van Engeland geleegen door eenige prokuratie, schriften, Notariaale brieven, administratien, instrumenten, of door eenig ander middel, eenige beneficien of andere bedieningen van eenig Persoon of Persoonen souden ontfangen en na haar neemen, dan alleen van des Konings getrouwe en wettelyke Onderdaanen onder des Konings gebied gebooren. Mitsgaders ook dat geen Persoon noch Persoonen, van stand, conditie of kwaliteit hy of zy mogten zijn, ter oorzaake van eenige diergelyke Landeryen, prokuratien, Notariaale brieven administratien, instrumenten, of door eenig ander middel, als gedacht, uit dit Ryk sou moogen vervoeren of doen vervoeren, eenig gout, zilver, juweelen, of andere waaren by manier van wissel, koophandel, of op eenige andere wyse, om eenige van de voornoemde insichten, tot profijt, gerief of voordeel van een vreemdeling of eenig uitlander, genietende binnen dit Ryk diergelyke geestelyke promotie, zonder verlof van zijn Koninglyke Hoogheid en advys van zijn Raad: als uit de zelve wetten, statuiten, of ordinantien klaarder en breeder blykt; welke wetten, statuiten of ordinantien met grote voorsichtigheid en voorsorge van des Konings Voorzaten en van het Hooger- en Laager-Huis van dit Ryk bedacht en ingestelt zijn geweest, tot der zelver merklyk nut, gerief en voordeel; op dat het goud, zilver, de juweelen en koopmanschappen van dit Ryk niet uitgeput of uit des zelfs Landpaalen vervoert mogten worden tot gerief, nut en voordeel van vreemdelingen, welke buiten dit Ryk of des zelfs gebied gebooren zijn; maar dat se alleen verhandeld, gebruikt en besteed zullen worden binnen het zelve Land, tot gerief en gemak van des selfs Onderdanen. Niet tegenstaande welke heilzaame wetten, statuiten en voorsorge zijn Koninglyke Hoogheid, geen kennis noch behoorlyke onderrichtinge daar van gehad hebbende, en zijnde met eenen een goedaardig en mildadig Prins, voor desen Laurens Campegius, Bisschop van Sarum, tot so een hooge geestlyke bedieninge, en tot bezittinge van alle des selfs voordeelige inkomsten genoemt, verkooren en verhoogt heeft: als ook tot dien einde genomineert, verkooren en verhoogt eenen met naame Hieronymus, zijnde een vreemdeling, gebooren buiten dit Ryk en des zelfs dominien, tot het Bisdom van Worcester en alles dat daar toe is behoorende; welke

twe Bisschoppen, doch met naame de Bisschop van Sarum, hun schuldige pligt aan God Almachtig niet waarneemende, noch voor de gemelde Bisdommen, sedert de tyd dat sy daar over gestelt zijn geweest, sorge draagende, een tyd lang, en noch tegenwoordig, d'Apostolische Stoel tot Romen besitten, of elders in andere gewesten over zee, verre buiten de jurisdictien en gedied des Konings; ter oorzake waar van de groote herbergsaamheit, godtsdienst, het leeren en verkondigen van de wetten, d'exempelen van een godzalig leeven, en andere goede en noodwendige vruchten te vooren verhaald, veele jaaren herwaarts, en noch geduurig verzuimt, nagelaaten en vergaan zijn niet alleen, maar ook een groote meenigte van goud, zilver en schatten, die alle jaaren ten minsten drie duizend pond sterlings bedraagen, uit dit Ryk genomen en gevoert zijn geweest, tot merklyk voordeel en verrykinge van gemelde Bisschoppen, en noch daaglyks lichtlyk vervoert en weggezonden word, strydende tegens het voorneemen en d'inzicht van voornoemde wetten en inzettingen, tot groote verarminge van dit Ryk, so wel nu als in het toekomende, so daar in met den eersten niet voorsien en worde. Weshalven uu by dit tegenwoordig Parlement voor vast gestelt is, dat de twe byzondere Bisdommen van Salisbury en Worcester, en yder van de zelve in het byzonder van nu af haar ontnomen zal worden, en volgens de wet, vakant en t'eenmaal ledig zal blyven, zonder eenig Bisschop altoos.

L V.

Kromwels Brief aan Fischer, aangaande de Maagd van Kent, in het Jaar 1534. of aan het einde van 35.

Cotton Libr. Cleopat. E. 4.

MYn Heer, na voorgaande rekommandatie, laat ik U.E. weeten dat ik uw Brief, gedateert in Rochester op den 18. van dese maand, ontfangen heb: waar in gy verklaard wat al loose practyken gy in het werk stelt om een kwaade zaak waarschynlyk te maaken, buigende zekere Schrifruur-plaatsen tot uw voordeel om uw oogmerk te bekomen; welke wel overwogen zijnde, tot uw zaak so zeer niet en dienen als gy voorgeeft, en daar gy se toe aantrekt. En daar gy op het eerste blad van uw Brief schryft, dat gy niet en twyfelt, noch voor God noch voor de wereld, des nood zijnde, of gy zult u selven sodanig konnen verklaaren, wat u ook nagegeeven word, dat gy zulke harde woorden noch swaare dreigementen niet en hebt verdient, als ik u door uwen Broeder toegezonden heb.

Hoe gy u zelven voor God en de Werelt, des noot zynde, kunt verklaaren, weet ik niet; maar my dunkt inder waarheid dat uwe verklaaringe in dese uwe brieven gedaan, in het allerminste niet kragtig genoeg en zyn om te bewysen dat gy ten aansien hier van niet verdient en hebt hard aangetast te worden. En om rond te gaan, ik en heb u geen harde, maar zeer troostelyke woorden toegesonden, begerende dat uw broeder u sou aanwysen hoe barmhertig en goedertieren de Koning was: en het heeft my goed gedagt dat gy aan den Koning diende te schryven, uwe mis-

misdaden te kennen, en hem om vergiffenis te bidden, 't welk zyn genadige Majesteit nu in dese uwe ziekte u niet en sou willen weigeren; welke myn raad ik gewenscht hadde dat gy veel eer gevolgt had dan zodanige brieven aan my geschreven te hebben, met u zelven te verschonen als of gy geen schuld altoos en hadde. Maar myn Heer, indien het met een ander so gelegen waare als het met u nu is, en om de zaak die gy voorspreekt, ik en twyfel niet of gy zoud denken dat hy die so gedaan had als gy gedaan hebt, niet alleen harde woorden maar ook harde slagen had verdient; want daar gy u hier mede soekt te verschonen dat gy van des Maagts valsche en versierde openbaringen gehoort hebbende de zelve versweegen, en dikmaals uwe kapellaanen aan haar gezonden had, uit een zeker voorneemen het welke gy voorwend gehad te hebben, om uit haar eigen mond te hooren, of, door het zenden van uwe Capellaanen aan haar, te verneemen of haare openbaaringen van God waaren, of niet, by brengende verscheiden Schriftuur-plaatsen, waar door gy u zelven verplicht vond om die te moeten toetsen, en getoetst hebbende aan te neemen. Myn Heer, of gy al behoorlyke middelen in het werk hebt gestelt om van haar en haare openbaringen een proeve te neemen of niet, blykt vorder uit uw eigen schryven. Want daar gy schryft hoe dat gy met een groot gevoelen ingenomen waart geweest van dese Dochters heiligheid, en dat om verscheiden redenen in uwen Brief verhaalt, vervat in ses artykelen; het eerste waar van gegrondvest is op haar groote naam en faam. Het twede dat zy, na haare opgetoogenheid en verrukking in den geest, den godtsdienst had aangevaardigt. Het derde, dat haar Priesters, zijnde een geleerd en godvruchtig Persoon, van haare groote heiligheid een loflyke getuigenis had gegeeven. Het vierde, op het geruchte dat verscheiden andere deugdsaame Priesters, mannen van grote geleerdheid en aanzien, sodanig ook van haar getuigden; met welke Priesters nochtans gy, volgens bekentenis van uw eigen Brieven, nooit gesprooken hebt. Het vyfde, om dat myn Heer van Kantelberg haar roemde, en u, na uw schryven, te kennen gaf dat zy veelerlei gesichten heeft gehad. Het sesde artykel is steunende op het zeggen van den Profeet Amos, *dat God de Heere geen ding zal doen; ten zy dat hy zyne verborgentheid aan zijne Knechten, de Profeten geopenbaart hebbe.* Om welker oorzaake gy bewoogen wierd om te weten de zekerheid van dese zaak, of dese openbaaringen die men voorgaf haar vertoont geweest te zijn van God, waarachtige openbaaringen waaren, of niet. U. E. A. en toont niet in het geheel gevolg van uw Brief, of gy nader onderzoek van haar en van d'openbaaring aan haar gedaan hebt, maar alleenlyk dat gy met haar gesproken, en uwe Capellaanen aan haar hebt gezonden met ydele vraagen: te weeten, van de drie Maria Magdalenaas; met welke uwe t' saamenspraak en zendinge gy geen proeve genomen hebt van haare valsheid, noch ook (also men waarschynlyk mag denken) voorgenomen had om te doen, gelyk als gy had mogen doen, en nooit so gemaklyk als met haar te spreeken of t' ontbieden; also men haar niet veel te gelooven had, voor vast stellende dat hare openbaaringen van God waaren. Want, so men yder los ongebonden Persoon sou moogen geloof geeven, die zelfs affirmeert dat hy openbaaringen van God heeft, hoe sou men dan alle Republyken en goede politie in de wereld gemaklyker het onderste boven konnen keeren?

Voorwaar, myn Heer, had uwe mening geweest om de waarheid uit haar en haare openbaringen te putten, gy zoud een ander weg ingeslagen hebben; gy en zoud u door d'ydele praat van het gepeupel so ligt niet hebben laten bepraaten, met

met hare verrukkingen en transfiguratien onder de gemeene man uit te ſtrooyen; maar als een wys, verſtandig en omſigtig Biſſchop zodanige ſwaarmoedige en geloofwaardige Perſonen, die by deſe haare transfiguratie of verrukkingen waaren geweeſt, niet een of twee, maar een groot getal daar van, nauwkeurig ondervraagt hebben; met welkers getuygenis gy had konnen bewyſen of het waaragtige dan valſche geruchten waaren. Gy had ook een proeve behooren genomen te hebben door wat looſe ſtreeken of door wiens aanradinge zy ſo een godtvruchtige Dochter was geworden; en by aldien gy ſo begeerig waart geweeſt, als gy wel voorgaaft, om de waarheid of valsheid van deſe Perſoon na te vorſchen, of hoe het met deſe openbaringen eigentlyk geleegen waare; dan ſou men wel denken dat gy met haren godvrugtigen vroome en geleert Prieſter eer geſprooken ſou hebben, of met die vroome en ſeer geleerde Prieſters, daar men haar voor hielt; van welke geruchten zy, die haar hadden hooren ſpreeken, u hadden konnen onderrigten of gy ſoud ook geſind geweeſt zyn om het boek van hare openbaringen, t' welk u aangeboden wierd te ſien; waar uit gy een naauwer proef van haar en haare openbaringen had konnen nemen, dan met hondert maal met haar te ſpreeken of uwe Capelanen aan haar ſo dikmaals te ſenden. Wat nu belangt het gene myn Heer van Cantelberg tegens u geſegt heeft dat ſy vele groote geſigten geſien had, daarom behoorde gy niet een ſier haar of hare openbaringen meer geloofr te hebben: alſo gemelde Heer geen meer verzekering van haar of haare openbaringen hadde dan hy haar zelfs had hooren verhalen. Wat nu aangaat de gemelde woorden van den Profeet Amos, ik vertrouw volkomentlyk dat u de zelve ſlegts weinig bewoogen hebben om na haar te luiſteren; want na de volvoering en het einde van het Oude Teſtament en na het lyden van Chriſtus heeft God de Heere veel groote en merklyke dingen in de wereld gedaan, waar van hy niet met al aan de Profeeten getoond heeft, daar de Menſchen van geweeten hebben. Myn Heer, geen van deſe zaaken hebben u bewoogen om haar geloof te geeven, maar alleen de zaak ſelfs waar op zy haare valſche profeſien gemaakt heeft; welke zaak gy ſo toegedaan waart, zulks dat gy daar voor gekent zyt dat alle dingen daar gy uw ſinnen eens op geſet hebt, u niet en konnen ontgaan die ſlechts tot uw oogmerk dienen. En hier beroep ik my op uw eigen gewiſſe, en begeere ernſtelyk dat gy my antwoord, of, by aldien zy u ſo veel openbaaringen tot beveſtiginge van des Konings Houwelyk, dat nu geſchied is, hadde getoont, als zy in het tegendeel heeft gedaan, gy haar ſo veel gelooft ſoud hebben daar het nu gedaan is, en d'onderzoekinge van haar en haare openbaaringen ſo veel jaaren laaten voor by gaan, daar gy ſlechts ſes a ſeve mylen in het zelfde Graafſchap van haar woonde, alwaar men vermoed en verhaald dat deſe Profeſien in haare verrukkingen des geeſts geſchied ſouden geweeſt zijn. Ingeval nu gy zoud willen ſeggen (gelyk gy lichtlyk ſeggen zult, ſo gy nu noch gezint zyt ſo als gy plag te zijn:) dat de zaak van geen eenerlei aart is, alſo Godts wet, volgens uw meening, in het eene kan beſtaan, maar in het ander niet: gewiſlyk, myn Heer, ik vertrouwe datter geen groote reden ſou geweeſt zyn om op het eene meer te ſteunen dan op het ander; alſo gy, volgens d'aanwyſinge der goddelyke ſchriften, weet dat God in zijn openbaaringe met zyn eigen wet vry te werk mag gaan, als met d'*Iſraëliten* in het ſpoliëren van d'Egyptenaaren, en met Jacob die vier Huiſvrouwen had, &c. Dunkt u, myn Heer, dat iemand die onzydig gaat, aanmerkende de hoedanigheid van de zaak en uwe hertstochten, mitsgaders ook de ſloffe verwaarlooſin-

singe van sodanige beproevingen die gy van dese Dochter en haare openbaringen had mogen hebben, so dom en onverstandig is dat hy niet sou konnen merken dat het spreken met en het dikmaals zenden van uwe Capellaanen na haar, veel eer geschied is om veel van haare openbaaringen ruchtbaar te maaken, dan om de waarheid of valsheid daar van na te vorschen? En het sal, vertrouw ik, u swaar vallen om u zelven hier van voor God en de wereld te zuiveren, maar dat gy veel eer grootlyks te beschuldigen zyt in sodanige dingen die tot des Konings verderf strekken t'aanhooren, te gelooven en te verswygen; en dat haare openbaaringen helden en na dat doelwit schooten, is na behooren waar bevonden voor so een groote vergadering en Raad van Heeren van dit Koningryk, als men in etlyke jaaren gezien heeft uit het Huis van het Parlement by een komen. Wat nu dese Heeren oordeelden dat sodanige luiden, welke die valsche openbaaringen verhaalden, aanhoorden, geloofden en versweegen, behoorden te lyden: is meer schriklyk dan eenig dreigement dat ik tegens uwen Broeder ge-uitet heb.

En daar gy u zelven zoekt te verschoonen, dat gy niet te beschuldigen zyt om dat gy d'openbaaringen voor zijn Koninglyke Majesteit verborgen gehouden hebt, nademaal gy het niet noodig oordeelde, om die aan zijn Koninglyke Hoogheid te verhaalen, om sevenderlei reedenen die daar na in uwen brief volgen. Al eer dat ik mijn meeninge daar over aan u openbaare, so gisse ik, dat, hoewel gy het misschien niet noodig hebt geacht om zulks zelfs aan hem bekent te maaken, echter moet dit uw dunken uw proeve niet zijn, maar de wet moet daar een uitspraak over geeven of gy het niet had behooren te uiten, of niet.

Wat nu het eerste van dese sevenderlei redenen aangaat; al is't dat zy tegen u gesegt had, dat zy selfs haare openbaaringen nopende zijn Koninglyke Majesteit aan hem hadde getoond, haar zeggen evenwel, noch dat van andere, en maakt uw zaak niet goed; maar gy waart, volgens uw trouw, verplicht om den Koning aan te wyzen het geene zijn Persoon en sijn Ryk so na aanging: want hoe wist gy of zy aan hem dese openbaaringen hadde getoont, dan uit haar eigen zeggen, het welke gy so verre niet en hadde behooren aan te neemen, dat gy daarom nalaaten soud om so groote zaaken, die een Konings welstand betreffen, t'openbaaren en aan hem te kennen te geeven? En waarom soud gy zulk een kwaad vertrouwen op den Koning hebben, dat, so gy se hem aangewesen had, hy dan gedacht sou hebben dat gy hem zulks kwaamt verhaalen meer tot versterkinge en bevestiginge van uw opyne, dan om iet anders? Voorwaar, myn Heer, hoedanig ook uw gevoelen sy, ik bespeure alle dagen zulk een goedertierenheid en uitsteekende beleefdheid in sijn Koninglyke Majesteit dat ik 'er geen twyfel aan slaa of hy sou het in dank aangenomen hebben, so gy de zelve openbaaringen aangeweesen had, volgens uw plicht van getrouwheid.

Wat nu de twede reden aangaat; al toonde zy u niet, dat, van wegen eenig Prins of wereldlyke Heer, zijn Majesteits Kroon gevaar sou lyden; daar waaren nogtans wegen genoeg waar door haare openbaaringen zijn Koninglyke genade in gevaar mogten brengen, so als de voornoemde Heeren in den Raad op goe bondige redenen hadden geoordeeld: en daarom, al is het dat zy u niet en toonde op wat wyse den Koning gevaar mogt over komen, dies niettemin waart gy verplicht om hem het gevaar aan te wyzen.

Op uw derde reden seg ik: dunkt u, myn Heer, by aldien zeker Persoon by u kwame en u te kennen gave datter een aanslag op des Konings leven tegens een zekere tyd was aangeleid, en u klaar toonde dat hy

hy van zijn Heeren Mr. gezonden was om zulks aan den Koning t'openbaaren, en daarenboven noch tegen u zeide dat hy op staande voet na den Koning wou gaan; waart gy evenwel niet gehouden om den Koning daar zelfs van te verwittigen, en ook om te verneemen of de gemelde Persoon zijn boodschap aan hem gedaan had, of niet? Ja, gewislyk; en sodanig was ook uw pligt, hoewel u de Maagd te verstaan gaf dat haar een boodschap van God was aanbevoolen om aan zijn Koninglyke Majesteit te doen.

Wat nu uw vierde reden aangaat; hier treed gy af van een wereldlyke plicht, die gy uwen Koning schuldig zyt, tot een geestelyke pligt der geener die gehouden zijn Godts heilig woord het volk voor te draagen, en haar aan te wysen het kwaad en de straffe daar van in een ander wereld; het verbergen waar van tot Godts oordeel behoort, maar het verbergen van dese zaak raakt andere Rechters van dit Koningryk.

Op uw vyfde reden antwoord ik, dat men u niets tot uwen laste konde leggen, by aldien gy aan des Konings genade de Dogters openbaaringen hadde te kennen gegeven, al waar het dat se naderhandt valsch bevonden wierden; alſo niemand te beschuldigen is die zyn schuldige pligt nakomt. En ingeval u iemand in 't verborgen toonde datter na des Konings leeven gestaan wierd, soud gy ook te beschuldigen zyn dat gy hem sulks aanwees; schoon het al een ydel geklap of uitstrooyinge was, en dat dit onheil nooit bedagt is geweest?

Wat nu uw sesde reden aangaat, datter eenige gedagten waaren op Mr. Pary; het is kennelyk geweest dat hy by zyn sinnen niet en was, weshalven wierden zy niet beschuldigt die het zelve niet ruchtbaar maakten; doch het was met dese zaak hier so niet geleegen, alſo gy dese Dogter voor geen uitsinnige rekende; want had gy haar daar voor aangezien, gy en soud van haar so een groot gevoelen niet gehad, nog so veel gelooft hebben.

Uw laatste en zevende reden bestaat hier in: dat gy zijn Koninglyke Majesteit te laste legt dat hy u so hard aan gesproken en so scherp toegeschreeven had, om dat gy hem in zijn hoogwichtige zaak de waarheid te gemoet voerde, dies gy hem dese Dochters openbaaringen niet en derfde voordragen: ik vertrouw volkomentlyk dat my des Konings goetaardigheid en ingeschapene zagtmoedigheid so wel bekent zyn, dat hy u so onvriendlyk niet bejegent sou hebben met woorden, als gy hem met uw schryven; ten zy dat gy hem daar toe andere redenen gegeven had, dan uwe brieven vermelden. En al wat syn Koninglyke genade aan u voor dese gesegt of geschreven heeft, dies niet te min waart gy noch al verpligt om aan hem die schadelyke en verderflyke openbaaringen t'openbaaren.

Eindlyk en ten laatsten, daar gy begeert om Christi wille en zyn bitter lyden en sterven, dat men u tog over dese zaak niet meer moeyelyk en maake, want so de noot sulks mogt vereysschen, dat gy uw leven niet en wilt laten zonder te seggen het geene daar uwe conscientie u aan verbind, nevens meer andere diergelyke manhaftige woorden.

Myn Heer, had gy myn raad, u door uwen broeder toe gesonden, ingevolgt: met u zelven, van weegen dese begaane fouten, schriftelyk des Konings genade t'onderwerpen, ik vertrouw vastelyk dat u dese zaak nooit meer verweten sou werden: maar nu gy u onderwind de gantsche zaak te willen verantwoorden en verdedigen, als of gy geen schult altoos en hadde, kan ik niet voor u in staan noch zulks beloven: en gewislyk, myn Heer, so de zaak voor den Regter kome, dan zullen uw eigen belydenis in desen brief, behalven de getuigen die tegens u zyn, kragtig genoeg zyn om u te verwyzen. Derhalven, myn

Heer, wil ik andermaal u raden, dat gy alle diergelyke verschoningen als gy in uwen brief ophaalt (welke, na myn oordeel, en so als ik u verhaalt heb, weynig om 't lyf hebben:) aan een kant stellende, gy by geschrifte zyn Koninglyke genade smeeke dat hy u een genadige Heer wil zyn, en u quyt schelden uwe achteloosheid, onbedagtsaamheid, en misdaad bedreven tegen zyn Koninglijke Hoogheid, so derf ik dan aanneemen dat hy u met gonstige oogen zal aansien, en alle zaaken voor desen geschiet vergeeven en vergeeten. Wat nu aangaat het spreeken tegen uwe conscientie, het wort daar voor gehouden dat gy so veel geschreven en gesprooken hebt als gy kunt, en veel dingen, so sommige met goe regt en reden gelooven, tegens uw conscientie: en veele Menschen verhaalen dat gy in de laatste vergadering veele dingen gesprooken hebt die gy niet wel konde verantwoorden; en dat men derhalven niet veel bekommert en is wat gy van die zaak seggen of schryven kunt, hoe moeyelyk en ongemaklyk dat gy ook zyt.

L. A.

L V I.

Een Renuntiatie oft' opzegginge van des Paus Oppermacht: ondertekend van ses geestlijke Collegien.

NAdemaal dat het met reden van de Christelijke godtsdienst en godvrugtigheid niet alleen sodanig gelegen is, maar ook dat de regel van onse gehoorzaamheid vereischt, dat wy aan onsen Heer en Koning, de agtste van die naam, (wien alleen wy naast aan Jesus Christus alles schuldig zijn, niet alleen om allerlei, en dat ongeveinsde, geduurige aandagt des gemoedts, getrouwheid, gedienstigheid, eere en eerbiedigheid aan hem te bewysen, maar ook om van dese onse getrouwheid en gedienstigheid, &c. so dikmaals als se ons zullen worden afgevordert, rekenschap te geeven, en zulks, na eisch der zaake, aan yder een zeer geern te doen blyken en te betuigen: so sal dan alle man, wien dit tegenwoordig schrift mogt voorkomen, weeten:) dat wy Priooren en Broeders van het Convent, te weeten Predikers van Langley behoorende tot de Koninglyke ordre van S. Dominicus; de Minnebroers van Ailsbury van d'ordre van S. Franciscus; de Predikers van Dunstoplien van de voornoemde Ordre; Minnebroers van Bedfort van d'Ordre van S. Franciscus; de Karmelyte Breeders van Hechyng van d' Ordre van de Heilige Maget Maria; de Minnebroers van Morea van d' ordre van S. Franciscus, met een mond en stemme, en met eenpaarige toestemminge van ons allen en yder een hooft voor hooft, met dit ons schrift, verzegelt in onse Regthuisen met onse gemeene zegels, voor ons en alle onse nazaaten voor altyd opentlyk verklaaren, betuigen en ter goeder trouw belooven, dat wy gemelde Priooren en Broeders van het Convent al t' saamen en yder van ons, so voor ons zelven als voor onse successeurs, volmaakte, oprechte, ongeveinsde en geduurige trouwhertigheid, eerbiedigheid, onderdaanigheid en gehoorzaamheid zullen bewysen aan den Heer onsen Koning Henrik de

de VII. en aan de wydberoemde Koningin Anna, des selfs Gemalin, mitsgaders aan dat eerlyk en heilig houwelijk, niet alleen tusschen hun beide geregtlyk en wettelyk geslooten, voltrokken en bevestigd, maar ook so wel in twe byeenkomsten van de geestelijkheid als in het Parlement van geestlyke en wereldlyke Heeren, in het Hooger en Lager Huis, tegenwoordig vergaderd, voor vast beslooten, en door Thomas bisschop van Cantelberg solemnelijk in den Echten-staat bevestigd: en aan yder wettelijke Gemaalin van den zelfden Heer Henrik, onsen Koning, die hy, na de dood van dese zijn tegenwoordige Gemalin Anna, mogt komen te trouwen, en aan haare wettelyke Nazaaten; en dat wy ook het volk alhier of de Gemeinte zulks zullen bekent maaken, verkondigen, en t'allen tyden en plaatsen, daar het gelegen komt, aanraaden, en daar toe vermanen. Insgelijks ook dat wy voor zeker en vast stellen, en ook geduurig en altyd voor zeker en vast zullen stellen, dat dese onse voornoemde Koning het hoofd is van de Kerke van Engeland. Item, dat de Bisschop van Romen, die in zijn Bullen de naam van Paus gebruikt, en zich zelven de voogdyschap van den Oppersten Bisschop aanmaatigt, dies niettemin daar voor te achten is dat hy geen meer autoriteit noch jurisdictie heeft, dan eenige andere particuliere Bisschoppen elders in Engeland in haar Bisdom hebben. Daarenboven, dat wy den gemelden Heer Koning alleen en zyne successeurs sullen aanhangen, en zyne afkondigingen mitsgaders alle de wetten en wille-keuren van Engeland in en door het Parlement besloten, bevestigt en voor vast gestelt, immer en altoos sullen handhaven: maar in het tegendeel altyd verwerpen de wetten, decreten en Canones van den Bisschop van Romen, so men bevind dat se tegen Godts wet en de Heilige schriftuur komen te stryden. Desgelyks ook dat niemand van ons allen in eenig of bysonder of openbaar sermoen iets uit de Heilige schriften genomen, sig verstouten sal anders uit te leggen dan daar in staat, of tot een verkeerden sin te draayen; maar yder een zal Christus en zyne waarheid op een Catholyke en regtsinnige wyse verkondigen en prediken. Dat ook yder een in zyn gebeden die hy na gewoonte moet doen, eerst en voor al den Koning, als het Opperhooft van de Kerk van Engeland, Gode zal voordragen, en dat ook het volk voor hem sal bidden: en daar aan voor de Koninginne en haare kinderen; en eindlyk voor den Aartsbisschop van Cantelberg en alle andere geestelyke Personen, na dat men het voor goed sal dunken. Eindlyk dat wy alle, en yder van ons, voornoemde Prioren en Conventen, en ook onse successeurs, van gemoed en eedts halven volkomen verbonden zyn om alles dat alhier verhaalt is van stuk tot stuk altyd getrouwlyk t'onderhouden, en ook onderhouden sullen.

Tot getuigenis hier van hebben wy aan dit instrument of aan dit ons schrift onze gewoonlyke zegels gehangen, en het selve met onse eigen naamen en yder met zyn eigen hand ondertekend, in onse eigen heilige Capitulaare Huizen, op den vyfde May, *in het jaar M. D. XXXIV. en in het XXVI. Jaar van de Regeeringe van onzen Koning de VIII.*

Ik Broeder Richard Ingerth Prioor van het Convent, en des Konings Prediker tot Langley, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van het Convent, niet gedwongen, maar van selfs ondertekend.

Ik Broeder Joannes Cotton, Prioor van het Convent der Predikers of Priesters tot Dunstabel, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van het voornoemde Convent, niet uit dwang, maar van selfs ondertekend.

Ik Broeder Joannes Sutler, Prioor van het Convent der Karmelyten tot Hicchien, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van gemelde Convent, niet gedwongen, maar van selfs ondertekend.

Ik Broeder Eduward Tryley Bacalaureus in de Heilige Theologie en van het Convent van Ailsbery, heb dit, met toestemming van al de Broeders van het zelve Convent, niet gedwongen, maar vrywillig ondertekent.

Ik Broeder Joannes Wyat, Doctor in de Heilige Theologie en van het Convent van Bedford, heb dit, met toestemming van al de Broeders, niet uit dwang, maar vrywillig ondertekend.

Ik Broeder Joannes Chapmanus, Bacalaureus in de Heilige Theologie, onwaardige Mr. van het Convent van Morea; heb ik dit, met toestemming van al de Broeders, vrywillig ondertekend.

Een ander verklaaring tot dat zelve einde dienende, verandert zijnde 't geen te veranderen stond, is 'er gedaan door de Priore van Bedford in Kent, van d'Ordre van S. Dominicus; op den 4. May, 1534. in het 26. Jaar der Regeringe. Rot. Clausa.

L V I I.

Een Mandaat of gebod tot inwyinge van een die de plaats van den Bisschop zal bedienen.

Rot. Pat. 2. Par.

DE *Koning aan den zeer eerwaardigen Vader in Christus, onzen zeer beminden Raadtsheer Thomas, Bisschop van Kantelberg, groetenis.*

d'Eerwaardige Vader, onse geliefde Raadtsheer, Bisschop van Norwich, heeft ons te kennen gegeeven dat zijn Bisdom de troost mist van een administreerende Bisschop, die gewoon is zijn plaats te besorgen; en daarom heeft hy ootmoedelyk en ernstig verzocht dat het ons gelieve d'eerwaardige Vaders Gregorius, Abt van S. Mariaas Klooster, de Leystoon en Thomas Manning, Prioor van S. Mariaas Klooster de Butley, in het Bisdom van Norwich, (met een Priesterlyke ordre na behooren bevestigt, en uit een wettelyk Houwelyk gesprooten, van behoorlyke jaaren zijnde, mannen in het geestlijke en wereldlyke vry omsichtig; wien d'instellingen der Canonyken niet tegen de Borst zijn, so dat zy daarom (so zy seggen) tot den Bisschoplyken staat van een Suffragaan wel souden moogen, of behoorden toegelaaten te worden: ons zulks doende blyken met haare brieven, daar het groote zegel op gedrukt staat,) een van hun beide, in manier als geseit, voorgedraagen, tot een zeker Bisschoplyke bedieninge van een Suffragaan of administrateur onder de Provintie van Cantelberg te beroepen: en hem also beroepen zijnde, met den titul, benaaminge en aanzien van sodanig een stoel te willen vereeren; hierom is 't dan dat wy, uit onse zonderlinge genade en enkele beweginge, den voornoemden eerwaardigen Vader Thomas Manning, prioor, als geseid, van S. Mariaas Klooster de Butley, een van de voornoemde, beroepen tot een administrerende Bisschop van de bedieninge van Ipswich, behoorende onder het gemelde Bisdom van Norwich, en hem den titul, benaaminge en aanzien van een sodanig administrerende Bis-

Bisdom opdraagen, schenken en vereeren. Dit geeven wy u met den inhoud deses te kennen, willende dat gy hem, voor so veel als hy door ons daar toe beroepen is, tot een administreerende Bisschop van de voornoemde Stoel Ipswich inwye, den zegen en alle Bisschoplijke waardigheden hem toediene, en alles wat hier toe, volgens uw Harders-ampt, behoort; en dat gy, na de wyse en manier van d'ordinantie van het Parlement, onlangs in het 26. jaar onzer Regeeringe uitgegeeven, alles komt te verrichten.

T. R. Apud Westm. den sesde Marty 27. Regn.

N. B. Hier mede eindigd het twede Boek.

LVIII.

Onderrichtingen hoe men een algemeine Bezoekinge zal doen van de Kloosters.

Artykelen dienende om te verneemen na de geene die een eenzaam leeven voeren, en voornaamlijk die niet en staan onder het Rechtsgebied van een Bisdom; maar slechts Onderdaanen zijn van zijn Koninglijke Majesteit en des zelfs jurisdictie onderworpen; en die d' inzettingen en wetten van dit Koningrijk, en geen andere altoos gehouden zijn te gehoorzaamen.

Cotton Libr. Cleop. E. 4.

1. VOor eerst; of de Godtsdienst solemnelyk gezongen, gesegt, waargenomen en onderhouden word in dit Klooster, volgens het getal der Personen en na dat de zelven vermogen, by nagt en by dagh, op de behoorlyke tyd en uuren? en hoe veel datter doorgaans in d'avond getyen en in de Misse &c. komen, en wie daar uit blyft, en so gewoon is te doen, sonder oorzaak of siekte?

2. Hoe veel Monniken, Reguliere Canoniken, of Bagynen in dit Klooster zijn, en hoe veel datter behooren te zyn; en of het getal volkomen zy na des stighters begeerte, en volgens d'instellingen, ordinantien en loflyke gewoonte van dit Huis; en of het getal nu onlangs meerder of minder is geworden?

3. Wie die eerste bouw-meesters van dit Huis zyn geweest?

Dat zy de eerste, twede, derde stichtinge, of zo veel als zy hebben, toonen.

4. Of dit Huis eenige Landeryen, sedert d'eerste stichtinge daar van, zyn toegevallen? door wien? door hoe veel? en wanneer?

5. Hoe veel d'inkomsten en renten van dit Huis jaarlyks bedragen?

6. Of dit Huis ooit van d'eene habijt of ordre tot een ander is overgedraagen geweest? door wiens last en autoriteit? en de reden waarom?

Laat haar d' overdracht toonen.

7. Hoe dat de Landen en besittingen behorende tot dit Klooster, gegeven door den eersten stichter, en alle andere Landen gegeven zedert dat d'eerste stichtinge, vergond, gegeven, en bevestigt is geweest, en alsso eerst tot Mortemain gebracht? of alleen uit autoriteit van den gever, of door autorisatie des Konings die doemaals regeerde; en uit wat kragt en inhoud gy de zelve bezit?

Laat haar de gifte en de bevestiginge daar van toonen.

8. Wat klaar bewys kunt gy toonen dat alle of eenige van dese Landeryen, Huisen, en andere besittingen aan u, en aan dit uw Klooster gegeven zyn?

9. Waarom, om welke redenen en uit wat insigten waart gy bevrijd van uw karspel? en wat heeft u bewogen op het verwerven van die vrydom?

Laat haar hun vrijdom toonen.

10. Of gy eenige partikuliere, byfondere, afplaatselyke inzettingen, verzekeringen, ordinantien of regelen hebt, gemaakt alleen tot behoef, goede ordre en zonderling welstant van dit Huis, behalven de regelen van uw professie? en of se gemaakt waaren door uwe stichters al eer dat gy vry waart, of door de goede opzienders van dit Huis, met de gantsche toestemminge der Broeders, na dat gy vry waart: waar toe dat se ingestelt waaren, en hoe gy se onderhoud?

Laat haar die plaatselijke inzettingen, en zo veel andere als zy hebben, toonen.

11. Op wat manier en wyse d'opziender van dit Huis verkooren is geweest? En of alle de Broeders, volgens de wet, inzettingen of loflijke gewoonte van dit Huis, dewelke in de verkiesinge een stemme hebben of behoorden te hebben, by de zelve verkiezinge tegenwoordig waaren, of wettelyk daar toe geroepen en gedagvaard zijn geweest?

12. Of eenige geëxcommuniceerde, opgeschorte of verbodene Persoonen, tot die zelve verkiezinge haare stemmen hebben gegeeven?

13. Binnen welke tyd, na gedaane verkiezing, d'Opziender van dit Huis in zijn bediening bevestigt is geweest? en door wien?

14. Of tot de bevestiginge, alle die daar eigendom aan hadden, of daar tegen iets wilden inbrengen, wettelyk gedagvaard, gewaarschuwt en geroepen waaren?

Laat hem toonen de verkiezinge, bevestiginge, en titul daar hy op steunt.

15. Wat voor een regel d'Opziender of voogt van dit Huis, en d'andere Broeders onderhouden?

16. Hoe veel datter zijn die haar professie of biegte gedaan hebben, en hoe veel datter eerst ingekomen zyn; en of dese Nieuwlingen eenerley kleed aan hebben, of anders plegen gekleed te gaan, als de broeders die professie hebben gedaan?

17. Of gy uwe Nieuwelingen op zijn behoorlyke tyd gewoon zyt t'onder vragen, en binnen wat tyd, na dat sy hun gewaad aangenomen hebben?

18. Of de Broeders in dit Huis kennis hebben van de regel of ordre daar zy belydenis van hebben gedaan; en of zy, volgens dese haar regel en het gewoonlijk gebruik van dit Huis, hun belydenis na komen; en in het byzonder de drie substantiele en voornaame geloften, te weten, armoede, kuisheid, en gehoorzaamheid?

19. Of eenige onder de Broeders eenig eigendom aan geld of huisraad hebben in haare kaamers, of iets anders daar

daar d'Opſiender of voogt van het Huis niet van weet, nog verlof toe gegeeven heeft? en tot wat einde?

20. Of gy u eerbaar en kuiſch draagt, niet bywoonende het geſelſchap van eenig Vrouw-menſch die men of binnen of buiten het Klooſter niet voor eerbaar aanſiet? of dat d'Opſiender of eenig broeder in dit Huis verdagt word gehouden voor onkuiſch; of dat hem een geruchte nagaat van veeltijdts met Vrouwen te verkeeren?

21. Of 'er Vrouwen van achteren of door andere om weegen in dit Huis gewoon ſyn te komen? of dat zy t'eeniger tyd binnen des zelfs betrek gehuisveſt worden?

22. Of d'Opſiender van dit Huis of eenig broeder in het zelve eenige jongens of jongmans by haar pleegen te laaten liggen en vernachten?

23. Of de broeders in dit Huis haar gehoorſaam aanſtellen, om, op des Opſienders bevel alles te doen dat eerlyk, geoorloft en redelyk is?

Hier na volgen Ceremoniale Regelen.

24. Of gy in de Kerk, Klooſter, broederſchap en ſlaap-plaats u ſtil houd, op de uuren en tyd in uwen regel geſpecificeert?

25. Of gy u van ſpys en drank onthoud, volgens uwe regelen, inſettingen, ordinantien, en de loflyke gewoonten van dit Huis?

26. Of gy u van vleeſch ont houdt ten tijde van d'advent, en op andere tyden, volgens de verklaringe van de wet, regelen en loflyke gewoonten van dit Huis?

27. Of gy hemden of wolle lakens draagt of gebruikt; of dat gy in het tegendeel door eenige ordinantie of diſpenſatie ſulks vry moogt doen; en of de geene die u het zelve vergondt hebben, daar toe volle magt en autoriteit hebben?

Die van de Regel of Ordre van Benedictus profeſſie doen, worden zeer naauw verbonden om gemelde Ceremonien t'onderhouden.

28. Of gy in de ſlaap-kamer by malkanderen ſlaapt, en dat onder een dak of niet?

29. Of gy alle byſondere bedſteeden hebt, dan of d'eene by d'ander ſlaapt?

30. Of gy op de maaltyden de broederſchap onderhoud, invoegen dat ten minſten het twede deel van het gantſche Convent daar altyd by is, ten zy dat de Voogt van het Huis d'eene tyd ofd ander u daar van bevrye?

31. Of gy uw geeſtlyk gewaad of kleed geduurig draagt, en het zelve nooit uit laat, dan als gy naar bed toegaat?

32. Of eenig broeder van dit Huis geen werk en maakt van daar uit te vertrekken, en ſig te begeeven tot een ander Huis van diergelyke ordre en profeſſie, ſonder ſpetiale brieven en verlof van zyn Voogt?

33. Of de Voogt en broeders van dit Huis eenige broeder van een ander Huis aangenomen of toegelaaten heeft, zonder ſpetiale brieven of verlof van zyn Voogt of Opperhooft?

34. Of iemand onder u, zedert de tyd van uwe profeſſie, uit dit Huis na ſyn Vrienden, of ergens anders na toe, gegaan heeft?

35. Hoe dikmaals hy ſulks heeft gedaan, en hoe lang hy t'elkens uit gebleven heeft?

36. Of

36. Of gy byfonder verlof hebt gehad om fo uit te gaan, of niet?

37. Of gy, fo menigmaal als gy uit dit Huis zyt gegaan, uw geeftlyk kleed hebt verwiffelt, of yder gedeelte daar van uitgetrokken?

38. Of gy, of iemand onder u, is, of geweeft heeft een openbaar afvallige, dat is te feggen, een vluchteling of Land looper?

39. Wat de reden en oorzaak is geweeft dat gy fo door gegaan zyt en een openbaar afvallige geworden? en of d'oorzaak van uw vertrek is gefchied, om dat uw Voogt tegens u fo hard en wreet is geweeft; of flof en achteloos, in u wederom te haalen na uw Kloofter?

40. Of gy alle weeken u laat fcheeren, dan of gy uw hair laat lang worden en groeyen? en of gy uw kleed na de regel of ordre draagt, niet al te weits, nog te precys; infgelyks ook het dekfel van uw paarden, of van eenige andere van uwe laftdragende beeften?

41. Of de Voogt of opperhooft van dit Huis zyn broederen vriendlyk bejegene; zonder eenige eenfijdigheid, boosheid, nyd, onluft of onminne tegens d'eene meer als d'ander te gebruiken?

42. Of hy in het difciplineeren, tuchtigen en ftraffen van zyn broeders barmhertig, vriendlyk en medogende te werk gaa, zonder wreetheid, geftrengheid en haar merklyk feer te doen; d'eene niet meer dan d'ander verfchoonende?

43. Of eenig broeder of geeftelyk Perfoon in dit Huis fig onverbeterlyk of hertnekkig aanftelt?

44. Of de Voogt van dit Huis de werken van liefde komt t'oeffenen aan zyn broeders, als zy fiek of krank worden? en of hy haar, fiek wordende, geneesmeefters en alle andere dehoeftigheden verfchaft?

45. Of hy zyn rekeningen, na behooren, eenmaal des jaars voor zyn broeders, en voornaamlyk voor d'Ouderlingen en die in bedieninge zyn, opmaake, op dat zy mogen weten hoe de zaaken in het Huis al ftaan; en of alles in het zelve ordentelyk toegaat?

46. Of de Prioor, Onder-Prioor, de fellebroeder, de keuken-verforger &c. die het bewind hebben van allerley inkomften van dit Huis, geheele en nette rekeningen doen, volgens hun fchuldige plicht; en het geene zy ontfangen tot hun eigen byfonder gebruik en voordeel niet en komen aan te leggen?

47. Of eenig geeftlijk Perfoon in dit Huis meer ampten befit, bedient en oeffent dan eenerley, om, en voor zijn eigen partikulier gemak, gerief of voordeel; en dat door des Voogts eenfijdig bedryf?

48. Of alle partikuliere inkomften en profyten van dit Huis aangeleid en gebruikt werden tot des zelfs behoeftigheden en gebruik; als ook tot gerief vande broeders; en na de fin en meninge van de ftichter en gever?

49. Of d'Opfiender en Voogt behoorlijke reparatien doe aan zyn Kloofter, als aan de Kerk en alle andere Huifen en wooningen daar aan gelegen; mitsgaders aan alle andere Landen, befittingen &c. daar toe behoorende, dan of hy de zelve laat vergaan en vervallen.

50. Of 'er ook een inventaris zy gemaakt van alle partikuliere roerende goederen, die van tyd tot tyd in dit Huis zijn geweeft, en nog zijn; als Juweelen, overblijfselen, cieraaden, kleederen, kontante of gerede penningen, bedde, huisraad, vaten &c. als

als ook van graanen, vee, en andere commoditeiten; waar aan men altyd weten mag hoe het met dit Huis gelegen is.

51. Dat gy in opregtigheid en ter goetertrouwe verklaart de gantsche staat en stant van dit Huis; als van gelden, huisraat, vee, graanen, en andere goederen.

52. Of dit Klooster ook ten achteren zy, of in schulden vervallen? aan wien? en waar voor?

53. Of eenige landen daar toe behoorende verkocht, of verpand zijn? en voor hoe veel sommen gelts?

54. Of d'Opziender van dit Huis eenige Landen voor eenige jaaren heeft verhuurt, en voor hoe langen tyd? en voornaamlijk of se ook tot een geringe prys zijn verhuurt, of voor minder dan men gewoon is: om also groote sommen van penningen in voorraad te hebben?

55. Of d'Opziender zijn broeders of eenige der zelve met gewelt aanhoort kome of haar dwinge om eenige Landen, jaarlijkse inkomsten of gelegateerde goederen vast te maaken of te verzegelen: of op eenig ander wyse te vervreemden?

56. Of eenig huisraad, juweelen, of eenige andere roerende goederen van dit Huis voor een zeker tyd, of voor altyd, verpand, verkocht, of vervreemd zijn? waarom, en aan wien? of op eenige andere wyse geconsumeert zijn?

57. Of de voogd van dit Huis gewoon zy onder het zegel zijner bedieninge of het zegel van het Convent, landen, jaarlijkse inkomsten of ampten te begeeven aan zijn bloedvrienden, bontgenooten, vrienden of goe bekenden, voor een tyd van jaaren, of andersins; tot schade, nadeel of verarminge van dit Huis?

58. Of hy ook eenige patenten, brieven of zegel van het Convent plag te verleenen, zonder weten of toestemminge van zijn Broeders?

59. Of het zegel van het Convent van dit Huis wel naauw en zeker bewaart werd onder drie sleutels; te weeten, een die d'Opziender van 't Huis in zijn bewaaring heeft; en d'ander twe die twe Ouderlingen behouden.

60. Of de verzegelde schriften en obligatien op de Landen en inkomsten van dit Huis so wel bewaart zijn datter geen Muisen konnen by komen, noch vochtig worden?

61. Of d'Opziender herbergsaam zy na 't vermogen van zijn Huis; gelyk als andere Opzienders voor desen sijn geweest?

62. Of hy in het aanneemen van een Nieuwling, die gewillig en genegen is om een geestlijk Persoon te zijn, hem of eenige van zijn vrienden afgevordert, van hem ontfangen of met hem een verdrag gemaakt heeft om t' ontfangen eenig geld, schenkkagien of vereeringen &c.? En of, om het niet belooven, toestaan, of geeven van sodanige giften, schenkkagien of vereeringen, iemandt te rugge gehouden en niet aangenomen is geweest?

63. Of de Nieuwelingen en andere in de religie aangenomen een Leermeester is toegeschikt, om haar, na behooren, te leere lesen?

64. Of ook aan een Oudste van dit huis bevolen zy haar in haare regelen t'onderwysen en de zelve te verklaaren; welke zy, na gedaane professie, gehouden zullen zijn waar te neemen en na te komen?

65. Of iemant onder u het habyt en de professie uwer Religie aangenomen heeft, voornaamlijk uit zeker inzicht, hope of vertrouwen, dat hy

Opper-hooft of Voogt van dit Huis zal worden ?

66. Of de Voogt van dit Huis in iemand te nomineren, presenteren of op te draagen eenig Priesterschap, stedehouderschap, Capellaanschap, of beneficie van het voorstanderschap of de gifte van dit Huis ontfangt, of gewoon is t' ontfangen eenigerley belooninge, vereeringe, geschenken, of daar me eenig profijt of winst te doen ? of andersins dat hy eenig Contract of Compact maakt om daar door eenig voordeel en gewin voor sich zelven te bekomen ?

67. Of Hy ook ontfangt, of gewoon is t' ontfangen, de vruchten en inkomsten van een zoodaanig open staande benefitie of bedieninge; dan of hy ook pleegt gelt te leenen van den genen aan wien hy sodaanig een bediening gesind is te geven: uitdruklyk voor af bedingende, of voor genomen hebbende om te bedingen, dat de geene die de gemelde beneficie of bediening krygt, d' uitgeleende penningen aan hem geheel en al zal quytschelden.

68. Wat voor, en hoe veelerley bedieningen de Voogt van dit Huis besit of in zyn handen heeft ?

69. Of de zelve bedieningen eigen zijn aan dit Huis, en aan het zelve krachtig genoeg gemaakt en bevestigt ?

70. Of de Voogt van dit Huis van de geappropieerde bedieningen onder de Parochianen uitdeelinge doet, en alle andere provisien en ordinantien, in de toe-eigeningen van de zelve bedieningen gespecificeert en verhaalt, wel bewaart en onderhoud ?

Laat Haar alle Eigendommen, nevens d' Ordinantien en giften der Vicarien of stedehouderschappen toonen.

71. Of hy tot de bedieningen daar hy magt over heeft, zodanige Persoonen vordere, die van weegen haare geleertheid, seden, en vroomheid daar toe bequaam zyn ?

72. Of een broeder van dit Huis eenig Parochie-Kerk, aan het zelve behoorende of daar me vereenigt, bediene, en hoe veel Kerken daar toe behoorende, bedient worden ?

73. Of de Voogt van dit Huis eenige bedieninge met toesigt daar van heeft of besit, of eenige andere bediening nevens zyn Abdijschap ?

Soo hy diergelyke heeft dat hy dan zyn vry verlof daar toe toone.

74. Of de Voogt van dit Huis t' eeniger tyd sedert dat hy eerst Abt of Voogt is geworden, geweeten of gelooft heeft dat hy of door de wet, of door eenig Rechter opgeschort of geëxcommuniceert is geweest; en of hy weetende of meenende dat hem zulks is gebeurt, ondertusschen, of na dat hy geabsolveert was, de Mis gesongen heeft ?

In het bezoeken van de Nonnen laat dese dingen nog by het voorgaande gevoegt worden.

75. Of men op dit Klooster een naauw toesigt heeft, en of de deuren en veinsters dicht geslooten worden gehouden, so datter niet een Manspersoon op onbequaame tyden daar ergens in kan komen ?

Hierom zal het noodig zyn dat de Toesiender rondom het Klooster gaa, en naauw acht neme op de gelegentheid der wooningen, en of 'er ook ergens eenige verborgene plaatsen zijnw aar door men zou konnen daar in raaken; en dat hy by zich hebbe de Klooster-Moeder en twee of drie bejaarde Bagynen, wien hy dan afvrage of de deuren van het Klooster alle nachten geslooten blyven; en wie van dese bejaarde Bagynen, dan of de Abdisse of Klooster-Moeder zelfs de Sleu-

Sleutels bewaaren: also het niet veilig en is dat men haar de zelve toe vertrouwe die nogjong van Jaaren zyn.

76. Of Vreemdelingen, 't zy mannen of Vrouwen, met de Susters van dit Huis doorgaans gemeenschap houden, sonder verlof van d' Abdisse of Prioresse, in sonderheid op heimlyke plaatsen, en in het afwesen van haare Susters?

77. Of eenig Suster van dit Huis dese professie uit eenigerley dwang van haare Vrinden of Maagschap of door d' Abdisse of Prioresse aangenomen heeft?

78. Of eenig Suster van dit Huis daar uit plag te gaan sonder van haar *Abdisse* of *Prioresse* daar toe verlof te hebben?

79. Of een Zuster buiten haar Celleken geduurig haar habijt draage?

80. Waar in yder Zuster, behalven ten tijde van haar godtsdienst, haar besig houd?

81. Of ook een Zuster van dit Huis met geestelijke mannen, wereltse Priesters, of Leeken, die haare bloetverwanten niet en zyn, gemeenschap houden?

82. Of een Zuster van dit Huis in gewoonlijk soo te praten betrapt is geworden, en geen behoorlyke reden heeft konnen geven waarom zy zulks dede?

83. Of iemand onder u gewoon is eenige Minne-brieven of op een dertele wijse aan eenig Persoon te schrijven, of t' ontfangen: of dat eenige sendboden met eenige geschenken of vereeringen van eenig wereltsch Persoon of van iemand anders in het verborgen by u komen?

84. Of iemand onder u zyn gewoonte daar van maakt om door eenige traalien of achter-veinsters, of door eenige andere verborgene plaatsen, by dag of by nacht, met eenig Manspersoon te praten, sonder weeten of verlof te hebben van uw Klooster-Voogd?

85. Of de Biegtvader van dit Huis een bescheiden man zy, wel geleert, sig vroom en eerlyk draage, ter goeder naam en faam staa, en daar altyd is voor gehouden geweest?

86. Hoe dikmaals in het jaar de Susters in dit Huis gewoon zyn ter biegte te gaan, en te communiceren?

Daar resteert nu nog dat, volgens d' ordre van die van Jerusalem, voor de Collegiale, Hospitaale, Cathedrale en Parochiale Kerken aan den Bisschop en Aartsbisschop vertoont werden alle Schriften, Versegelde Brieven, inventarissen, en allerley Cedullen: waar uit men eenig kennis kan bekonen, dienende tot reformatie van de Kloosters, of tot voordeel van de Huisen.

LIX

Generaale beveelen om uit des Konings naam gegeven te worden aan alle Kloosters en andere Huisen; van wat Ordre of Religie datse ook zijn.

Cotton Libr. Cleopat. E. 4.

VOor eerst; dat d' Abt, Prioor of President en alle andere broeders ter plaatse daar besoek word gedaan, ter goedertrouw en in oprechtigheid des herten

betrachten

betrachten en nakomen, en doen leeren en besorgen dat van andere betracht en nagekomen worden, (voor soo veel in haar vermogen is) alle de bysondere stukken, vervat so wel in den eedt nopende des Konings successie, voor desen door haar gegeven, als in een seker belydenis daar onlangs het algemein zegel op is gedrukt, en met haar eigen handen ondertekent: dat zy ook, met alle mooglijke middelen, nakomen en onderhouden zullen de statuiten, insettingen en wetten van dit Koningryk alreede gemaakt, of die gemaakt mogten worden, tot onderdrukkinge en vernietiginge van de t'onregt aangematigde en gewaande jurisdictie van den Bisschop van Romen binnen dit Ryk: en tot vaststellinge en bevestiginge van d'autoriteit, jurisdictie en voorrecht van ons souverain Heer, de Koning van Engeland, en zyne nasaaten; en dat zy de jongelingen en alle andere daar zy d' opsigt van hebben vlytig onderwysen en inscherpen dat des Konings Macht volgens de goddelyke wetten boven alle andere, onder God, meest uitsteekt en de voortreffelykste is op der Aarden: en dat wy, volgens Godts voorschrift, hem boven alle andere Machten behoorden te gehoorsamen; en dat de jurisdictie en autoriteit die de Bisschop van Romen hier te vooren sig selven heeft aangematigt en toe geëigent, met de Heilige schrift geensins goet te maken nog te bevestigen is: maar dat de zelve, so door loosheid en bedrog van de zelve Bisschop van Romen, en door zyn boose en eersuchtige Canones en decreeten; als door toelatinge en oogluikinge der Koningen allengskens tot so een hoogte is opgestegen; en dat se derhalven nu met d'aller grootste reden en recht afgeschaft en uit dit Koningryk verdreeven word.

Als ook dat d' Abt, Prioor, President en Broeders door des Konings opperste macht en Kerkkelijke autoriteit verklaart worden bevryd en ontslagen te zyn van allerley gehoorsaamheid, eedt en professie die zy misschien voor desen belooft, of bewesen hebben aan den voornoemde Bisschop van Romen, of aan iemandt die zyn plaats of autoriteit besit; of aan eenig ander uitheemsch Koning, of Persoon: dat haar ook hier nevens belast worde om sodaanigen eedt of belydenis aan geen uitheemsch Potentaat hier na meer te belooven, nog te doen. En ingeval dat d' instellingen van de zelve geestelyke ordre, of plaats, haar schynen mogt en te verbinden tot gehoorsaamheid, of onderwerpinge, of tot eenige andere erkentenis van opper-voogdyschap van gemelde Bisschop van Romen, of in eenigerlei wyse van eenige andere uitheemsche macht, Potentaat, Persoon of plaats; dat dan sodanige instellingen, door zijn Koninglijke Majesteits onderzoekers, geheel en al vernietigt en gebrooken, voor vruchteloos en krachteloos verklaart sullen worden; en dat zy geensins daar aan gehouden noch verplicht zijn: maar dat sodanige ordinantien en instellingen van stonden aan in de boeken of gedenk-schriften van die religie, ordre of plaats, door den President en zijn broeders door gehaalt en uitgewischt worden.

Als ook, dat geen Monnik of broeder van dit Klooster in eenigerlei wyse vermogen sal uit het selve te vertrekken.

Als ook, dat geen Vrouws-persoonen, van wat staat of conditie dat se ook zijn, in het allerminste toegelaaten sullen worden binnen de paalen of d' omtrek van dit Klooster of dese plaats te komen: ten zy dat zy eerst van zijn Koninglijke Majesteit of Onderzoeker daar toe verlof bekomen zullen hebben.

Als ook, dat men slechts door eene deur ingaan sal in dit Klooster, en dat door de groote poort die vooraan staat, waar op een seker daar toe bestemde Portier vlytig passen, en de selve op gevoeglijke en gewoonlijke uuren by dag en by nacht sluiten

sluiten en openen ; en allerlei Vrouws-Persoonen daar buiten houden sal.

Als ook, dat alle broeders hooft voor hooft en Monniken van dit Klooster haar gesamentlijk zullen ter tafel voegen in een plaats genoemd Misericorde ; op zulke dagen als zy vleesch eeten en op alle andere dagen hunner aansittinge ; en dat aan yder schotel pot-spys vier Persoonen zullen zitten, die geen seker bescheiden portie haar selven, als daar toe gerechtigt, sullen aanmaatigen, of, so als zy gewoon waren, na haar nemen ; maar haar vergenoegt houden met sodanige spyse als hun opgedischt word, en niet gulsig, maar sober daar van eeten, en daar nevens God daar voor danken ; en dat, so dikmaals als sy hier ter plaatse aan de tafel zitten of over de maaltijd zijn, zekere broeders dan een Capittel uit het Oude of Nieuwe Testament haar voorlesen zullen, en d'andere in stilte daar na luisteren.

Als ook, dat d'Abt of President daaglijks een tafel voor sig selven en syne gasten die hem komen besoeken laat dekken ; doch dat men geen kostelijke delikatessen noch ongemeene gerechten opdissche, maar dat het slechts met gemeene spyse en eerlijk geschiede : aan welke tafel de gemelde Abt, of zeker Ouderling in zijn plaats, de vreemdelingen en gasten eerlyk en vriendlijk onthaalen zal.

Als ook, dat niet een van de Monniken eenig gedeelte van de spyse of d'overgeblevene brokken iemand toezende, maar datter een Aalmoessenier bestemt worde die d'overgeblevene brokken versamelen, so van het Convent als van de vreemdelingen haar tafel, na dat de Dienstboden van het Huis hun bekomste gehad zullen hebben ; en dat se dan de selve aan de behoeftige uitdeelen : waar onder voornaamlijk boven andere gelet sal worden op sodanige, die bloedvrienden zijn van gemelde broeders, ingeval sy so onvermogende mogten syn als andere: insgelijks ook op de geene die haar zelven met hunner handen arbeid soeken te generen en t'onderhouden, en nochtans van wegen haare swaare lasten en huishoudinge niet wel aan de kost konnen raaken : doch evenwel dat sy sodanig niet gekoestert en worden dat sy daar op leeg gaan : dat men ook insonderheid zulke Persoonen waarneeme die van lighaams krachten so swak zijn dat sy niet en konnen werken ; en voor al dat sodanige aalmoessen niet gegeven worden aan kloeke luye bedelaars en land-loopers, die sodanige plaatsen gewoon zijn aan te spreeken en te besoeken ; welke men veel eer, als hommelingen, behoorde te verdryven en tot den arbeid te dwingen, dan haar in het luy en ledig gaan, strydig hier in tegen des Konings inzettinge, te koesteren en t'onderhouden, tot groot nadeel en schade van het algemeene best.

Als ook, dat alle andere behoorlijke aalmoessen en uitdeelingen welke plagten te geschieden, (en waar toe ook dit selve Huis gesticht en des selfs ordinantien en kostuimen ingestelt zijn) als noch, so ryklijk en mildadig als ooit voor desen, besteed en uitgedeeld zullen worden.

Als ook, dat d'Abt, Prioor of President turf en hout genoeg verschaffen zal om in de eet-zaal van Allerheiligen af tot goe vrydag vieren aan te leggen.

Als ook, dat alle Broeders in dit Huis, behalven den Abt en die ziek of onpasselyk zijn, en het Jubilee voldaan hebben, in eene slaap-kamer liggen, doch yder alleen, en op byzondere bedsteden.

Als ook, dat by geen broeder nog Monnik in dit Huis een knechtken of jonge kome te liggen of slaapen, of hem in het verborgen te vergeselschappen, of nu en dan te besoeken, dan alleen om hem gereet te maaken tot de Misse.

Als ook, dat na de broeders van dit huis, ziek of onpaslijk zijnde, omme gezien worde : en geduurende haar ziekte, wel bediend en van alle nootdruft wel versorgt worden.

Als ook, dat den Abdt of President, na het vermoogen of d' inkomste van dit Huis, een of twe van zyn broeders in d'eene of d' ander Hooge School laat gaan: welke broeders, na dat zy in de godtgeleertheid wel geoeffent zyn, haare broeders, als zy van daar wederkeren, onderwysen, leeren, en Godts woord vlytig souden konnen prediken.

Als ook, dat alle dagen, een uur lang, in dit Convent uit de Heilige schrift een lesse gedaan werden; tot het gehoor waar van yder een sig sal moeten vervoegen, op sekere boete by den President ingestelt: aan welken President volmacht over haar allen word gegeven, om, met een luide en onderscheidentlijke stemme, haar lange uuren, die men gewoon is te singen, op te seggen.

Als ook, dat de Monniken in dit Huis, als de dienst gedaan is, uit de Heilige Schrift iets leese, of iets hooren leese, en in soodaanige eerlyke en loflyke oeffening haar besig houden.

Als ook, dat alle Monniken in dit Huis, d'ordre, instellingen en loflijke costuimen van desen godtsdienst onderhouden sullen, voor so veel als se met de Heilige Schrift en Godts woord over een komen. En dat den Abt, Prioor of President van dit Klooster alle daagen aan zyn broeders in het Engels, so duidlyk en klaar als hy kan, sal uitleggen en verklaaren een seker gedeelte van d'ordre daar zy professie van gedaan hebben, en het zelve altijd de Leere Christi toepassen, en niet daar tegen aan gaan; en hy sal haar leeren, dat gemelde regel of ordre en andere haare gronden van godtsdienst (voor so veel als se loflyk zyn) uit de Heilige Schriftuur zyn genomen; hy sal haar ook aanwijsen de plaatsen daar se uit gehaalt zyn; en dat haare ceremonien en andere observantien of onderhoudingen van godtsdienstigheid niet anders zyn dan d' eerste letteren of beginselen, en een zeker inleydinge tot de waare Christenheid; of om een ordre in de Kerk t' onderhouden. En dat d' oprechte godtsdienst niet en bestaat in dus of so gekleed te gaan, of zyn voeten op dese of die wyse voort te setten, of de kruin van't hooft kaal te laaten scheeren, en in diergelyke andere ken-tekenen; nog met een stomme bedevaart te doen, te vasten, in de nacht op te staan, te singen of diergelyke ceremonien te gebruiken; maar dat se volkomentlyk gelegen is in een rein herte, zuiver leeven, ongeveinsdelijk in Christus te gelooven, in een broederlijke liefde, en in geest en waarheid God te eeren en te dienen: en dat dese boven-gemelde zaaken ingestelt en aangevangen waren, op dat zy daar in eerst geoeffent zijnde, metter tyd en als by zekere trappen daar toe, te weeten, tot het voornaamste poinct en einde des godtsdiensts, mogten opklimmen. Laat dan deselve persoonen vlytig vermaant en gewaarschouwt worden dat sy aan en op zulke ceremonien en gebruiken niet geduurig blyven hangen, noch rusten, als of zy nu geheel en al het voornaamste en uiterste van de gantsche waare godtsdienst hadden vervult; maar als zy eenmaal door de voorgaande dingen gepasseert zijn, dat sy dan haar zelven schikken na de betrachtinge van hooger zaaken, en haare zinnen van het uitwendige afwendende, de selve tot meer inwendige en hooger bedenkingen keeren, gelijk als haar Godts Wet en de Christelijke religie leert en aanwyst: en dat zy haar zelven in het allerminste geen toeseggings van eenige belooninge of voordeel doen, van wegen sodanige ceremonien en onderhoudingen, ten zy dat zy door die alle op Christus alleen zien, en om zijnent wille de selve in 't werk stellen; en op dat zy daar door te gemaklijker zulke zaaken mogten onderhouden, die hy so wel haar als alle Christenen belast en geboden heeft.

Als ook, dat den Abt en President van dese

dese plaats alle jaaren aan sijn broeders volkomen en oprechte rekenschap zal doen van zijn bediening, so wel ten opsicht van den ontfangst als uitgaave; en dat de selve rekening in een groot boek, dat by het Convent sal blyven, aangetekend worden.

Als ook, dat den Abt en President van dit Huis met de boomen of bosschagien tot het selve behoorende niet te ruim zullen aangaan, of eenige Landen verhuuren, zonder bewillige of toestemminge van het meerderdeel van het Convent.

Als ook, datter een geregistreert boek zy, waar in men van woord tot woord over draage alle schriften, die onder het zegel van het Convent van dit Huis passeren.

Als ook, dat geen mans persoon toegelaaten worde professie te doen of als een geestlyk persoon gekleed te gaan in dit huis al eer dat hy volkomen vier-en-twintig jaaren oud is; en dat men niemand persuadere of met vriendlijke woorden daar toe zoeke te bepraaten.

Als ook, dat men om gewins halven geen reliquien noch verzierde mirakelen zal toonen, maar Pelgrims en Vreemdelingen vermaanen om aan den Armen te geeven 't geene zy voorgenomen hadden te doen aan haare beelden of reliquien.

Als ook, dat men geen kramen opregten noch merkt houde binnen de palen van dit Huis of Klooster.

Als ook, dat yder broeder in dit Klooster die een Priester is, alle daagen als hy de Misse doet, bidden zal dat het onsen souverain Heer en Koning en zijn zeer doorluchtige en wettelijke Gemalin, de Koninginne Anna wel mag gaan, en dat zy veele jaaren gelukkig en voorspoedig moogen leeven en regeren.

Als ook, ingeval dat de Voogt of een broeder in dit Huis eenige van dese voornoemde beveelen komt t' overtreeden, so sal het yder een in dit Klooster vry staan de zelve aan te klaagen, of te doen aan klagen aan zyn Koninglyke Majesteit of aan zyn Visiteur Generaal of aan syn gedeputeerde; en dat so draa als het mooglyk is. En den Abt of Voogt sal den geenen die dese aanklaaginge sal komen te doen, reis-gelt en andere nootsaaklykheden verschaffen.

Andere geestelyke beveelen sal de Visiteur, na zyn discretie en so als de plaats en de natuur van dese zaak sig toedraagt, hier nog mogen byvoegen.

Latende de macht (om meer beveelen te geeven, de voorvallen t' ondersoeken, de geene die van eenige merklyke misdaat overtuigt syn te straffen en te reformeeren; de fondamenten, brieven, geschenken, eigendommenen vastigheden der voornoemde plaatsen na te sien en te doorsnuffelen; en in ordre te stellen alle sodaanige Paapse schriften als men daar vinden sal:) berusten aan den E. Mr. Thomas Cromwel, Visiteur Generaal van zyn Koninglyke Majesteit na dat het zyne hooge wijsheid en discretie voor raadsaam en nut insien sal.

I X.

Zekere particulariteiten ziende op het Dissolveren van de Kloosters.

I. AFDEILINGE.

d' Inleidinge tot het overlaaten van het Klooster van Langden.

AAn alle geloovige in Christus, &c. Willem Dyer Abt van het Klooster van de gebenedyde *Maget Maria* en van St. Thomas Martelaar de Langden, in het Graaf-

Graafschap van Kent, en het Convent van de zelfde plaats die voor gemelde ordre en het Capittel van het voornoemde Huis volkomen instaan, (het welke van weegen haare vruchten, inkomsten en voordeelen niet weinig verslimmert is;) den stand en gelegenheid van het zelve Huis met rypen raad overwegende, nadenkende en aanmerkende dat ten zy door een spoedige remedie en des Konings voorsienigheid voor dit Klooster sorge gedragen worde, dat het anders van haar geestelyke en wereltlijke goederen t' eenmaal sou konnen worden ontbloot: met dese onse tegenwoordige brieven geven wy daar toe verlof. &c.

Het resterende volgt in het ordinaris formulier van de wet; dog d' ordinarisse inleydinge of Voor-reden voor het meerder deel laat het zelve over of geeft het op.

Aan alle gelovige in Christus, groetenis. Dit zult gy weeten dat wy met voorbedachten raad, zekere wetenschap, enkele beweginge, en uit zekere rechtmaatige en redelijke oorzaaken, die onse gemoederen en conscientien daar toe in het byzonder bewegen, van selfs en vrywillig het selve Klooster aan den Heer Koning &c. toestaan en over laaten.

Doch het schijnt dat sommige weinige Kloosters, al is het dat se overtuigt waren om de selve over te laaten en op te geeven, evenwel zulks niet gezint waren te doen met so een vooraf-gaande inleidinge of voorreden; also daar ontrent de twintig Kloosters waren die sonder eenige voorreden altoos haar hadden overgegeeven, en de selve aan Jan Londen Klerk, tot gebruik van den Heer Koning hadden opgedraagen.

II. AFDEILINGE.

Een Lijste van Godts-Huizen, welke door des Konings Plakkaat op nieuws gesticht en bevryd waren van d' afschaffinge der geringe Kloosters.

In het 28. Jaar van des Konings Regering.

St. Maria van Betlesden, in het Graafschap van *Bukkingham*, van d' ordre van Citertius.	17. Aug.
S. Maria van Huntington, van d' ordre van Augustyn.	17. Aug.
Chertsey, in het Graafschap van Cambridg, van d' ordre der Benedictiner Nonnen.	17. Aug.
Grace-Dieu, in het Graafschap van Licester, van d' ordre der Augustiner Nonnen.	17. Aug.
S. Michael Hull, in het Graafschap van Jork, van d' ordre der Carthusiaanen.	27.
S. Claare van Denby, in het Graafschap van Cambridg, van d' ordre der Nonnen.	28.
Kyme, in het Graafschap van Lincoln, van d' ordre der Augustinen.	1. Sept:
S. Anna Marik, in het Graafschap van Jork, van d' ordre der Benedictiner Nonnen.	9.
S. Maria van Cindon, in het Graafschap van Dorset, van d' ordre van Citertius.	16 Nov
S. Maria Harpa, Westmor. Præmonstrat.	26.
S. Maria van Hynnings, in het Graafschap van Lincoln, van d' ordre der Nonnen van Citertius.	27.

S. Maria

S. Maria de-la Pray, in het Graafſchap van Northampton, van d' ordre der Nonnen. . . . . . . 13. *Decem.*
S. Maria van Kelling, in het Graafſchap van Jork, Nonnen. . 14.
S. Maria van Cokkerzand, in het Graafſchap van Lancaſter, van d' ordre der Nonnen. . . . . 19.
De La-val, in het Graafſchap van Jork, van d' ordre der Carthuſiaanen. 2. *Januar.*
S. Maria New-Stead, in het Graafſchap van Nottingham, van d' ordre der Auguſtinen Nonnen. . . . . 2. *Januar.*
Wormſley, in het Graafſchap van Hereford. Auguſtinen Nonnen. 27.
S. Maria van Alnewik, in het Graafſchap van Northumberland. Nonnen. 30. *Jan.*
Bellalanda, in het Graafſchap van Jork, van d' ordre der Ciſtertiaanen. 30.
S. Jan Baptiſt. Eggleſtone, in het Graafſchap van Jork. . 30.
S. Maria de Nith, in het Graafſchap van Glamorgan. Ciſterc. . 30.
S. Maria Ulneſtok, in het Graafſchap van Leyceſter. . . 30.
S. Maria van Dale, in het Graafſchap van Derby, van d' ordre der Auguſtinen. . . . . . . 30.
S. Catharina van Poleſloo, in het Graafſchap van Devon. Benedictiner Nonnen. . . . . . 30.
S. Maria Lacok, in het Graafſchap van Wilt. Auguſtiner Nonnen. . 30.
S. Maria Cheſter, Nonnen. . . . . . 30.
S. Maria van Studley, in het Graafſchap van Oxford. Nonnen. . 30.
S. Maria van Canon Leig, in het Graafſchap van Devon. Nonnen. . 12. *Febr.*
Cokhil, in het Graeffchap van Worceſter. Auguſtiner Nonnen. . 5. *Maart.*
S. Bartholomeus, New-Kaſteel. Nonnen. . . 30.
S. Maria van Wallingwells, in het Graafſchap van Jork. . *April.*

De Koning heeft in het 28. Jaar zijner Regering toegeſtaan dat alle deze Kloosters tot een eeuwige aalmoes zullen blyven ſtaan: en het ſtaat in het 1, 2, 4. en 5. deel van de Roll van dat Jaar geregiſtreert.

III. Afdelinge.

Een Lijſte van alle d' overgegeevene Kloosters die noch in haar ſtant zijn.

In het 27. Jaar van des Konings Regeringe.

Langden; ondertekent door den Abt en tien Monniken, in het Graafſchap van Kent. . . . 13. *Nov.*
Folkeſton, Benedict. door den Prioor, in het Graafſchap van Kent. . 15.
Dover, door den Prioor en 8. Monniken, in het Graafſchap van Kent. 16.
Merten, Auguſtin. door den Prioor en 5. Monniken, in het Graafſchap van Jork. . . . 9. *Febr.*
Hornby, door den Prioor en twee Monniken. . . 23.
Tilty, Ciſterc. door den Abt en vyf Monniken, in het Graafſchap van Eſſex. . . . . 28.

Bilsington, door den Prioor en twee Monniken, in het Graafschap van Kent. . . . .

Deze alle zijn geregistreert Rot. claus.

In het 28. Jaar van des Konings Regeringe.

Furnesse, door den Abt en dertig Monniken, in het Graafschap van Lancaster. . . . 9. *April.*
Bermondsey, door den Abt, in het Graafschap van Surrey. . . 1. *Juny.*
Bushlisham, door den Bisschop van S. Davids, in het Graafschap van Berk. 5. *July.*

d'Originele Schriften van dese twee laetste zijn verloren, maer geregistreert, Rot. claus. Part. 2. Regn. 28.

In het 29. Jaar van des Konings Regeringe.

Lanthony, van d'ordre August. door den Prioor en 21. Monniken, in het Graafschap van Glocester. . . . . 10. *May.*
Abbington, van d'ordre Benedict. door den Abt en vyf-en-twintig Monniken, in het Graafschap van Berk. . . 29.
Charterhous, door den Prioor, Londen. . . 10. *Juny.*
Chretsey, door den Abt en 14. Monniken. . . 6. *July.*
Wardon, van d'ordre Cisterc. door den Abt en veertien Monniken, in het Graafschap Betford. . . 4. *Decemb.*
Van S. Augustyns ordre in het Graafschap van Cantelberg, verzegelt door het Clooster. . . . 5.
Westacre, van S. Augustijns ordre, door den Prioor en acht Monniken, in het Graafschap van Norfolk. . . 14. *Jan.*
Kingswood, van d'ordre Cisterc. in het Graafschap van Glocester, door den Abt en 13. Monniken. . . . 1. *Febr.*
Coxhall, van d'ordre Cisterc. door den Abt, in het Graafschap van Essex. 5.
S. Andries, van d'ordre van Benedictus in het Graafschap van Northampton, door den Prioor en 12. Monniken. . . 2. *Maart.*
Holmcultrin, door den Abt en 25. Monniken, in het Graafschap van Cumberland. . . . 6.
Butley, van Augustyns ordre, door den Commandant en acht Monniken, in het Graafschap van Suffolk. . . 7.
Stradford-langtorn, van d'ordre Cisterc. door den Abt en veertien Monniken, in het Graafschap van Essex. . . 8.
Soutwik, Augustyns ordre, in het Graafschap van Hampton. . 7. *April.*
Kennelworth, Benedict. ordre, door den Prioor en 16. Monniken, in het Graafschap van Warwik. . . 14.
Merton, Augustyner ordre, door den Abt en veertien Monniken in het Graafschap Surrey. . . . 16.

Pont-

Pont-Robber, van d'ordre Cisterc. door den Abt en 8. Monniken, in het Graffschap Suffex. . . . 16. *April.*
Belloloco, van d'ordre Cisterc. door den Abt en 19. Monniken, in het Graafschap Hampton. . . 17.

Behalven deze, zijn de navolgende overgewesene Kloosters geregistreert.

LEwes, Cluniac. in het Graafschap van Suffex, door den Prioor. . . 16. *Nov.*
Castle-Acre, Cluniac. in het Graafschap Norfolk, door den Prioor. 22.
Titchfield, door recommandatie van het Graafschap Southampton. 18. *Dec.*
Muchelling, van d'ordre der Benedictin. in het graafschap Sommerset, door den Abdt. . . . 3. *Jan.*
Boxley, van d'ordre Cisterc. in het graafschap van Kent, door den Abt. 26.
Walden, van d'ordre der Benedictin. in het Graafschap van Essex, door recommandatie van den suffragaan Bisschop van Colchester. . 22. *Maart*

By na alle deze Kloosters bedroegen meer als twee hondert pond sterlings, invoegen dat se niet begrepen waren onder het Plakkaat tot dempinge van de geringer Kloosters, maar d' Abten lieten haar door andere beweegredenen overtuigen, om haare Kloosters aan den Koning over te geven.

In het 30. Jaar van des Konings Regeringe.

BAtle, van d' ordre van Benedictus, in het Graafschap van Suffex door den Abt en 16. Monniken. . . . 27. *May.*
Thurgarton, van d'ordre van S. Augustijn in het Graafschap van Jork, door den Prioor en 8. Monniken. . . 24. *Juny.*
Bushlisham, van d'ordre van Benedict, door den Abt en 15. Monniken. 19.
Axiholm, van d'ordre der Carthusianen in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 8. Monniken. . . . 23.
Rupa, van d'ordre Cisterc. in het Graafschap van Jork, door den Abt en 17. Monniken. . . . 23.
Walbek, in het Graafschap van Nottingam, door den Abt en 18. Monniken. . . . 30.
Huntington Canons, van d'ordre van Augustyn door den Prioor en 8. Canoniken. . . . . . 11. *July.*
Lincoln, van d' ordre der Gilbertinen, door den Prioor en 15. Monniken. 14.
Feversham, Cluniac. in het Graafschap van Kent, door den Abt en 8. Monniken. . . . 16.
Bordesley, van d'ordre van Cisterc. in het Graafschap van Worcester, door den Abt en 19. Monniken. . . 17.
Cumbermore, van d'ordre van Augustyn in het Graafschap van Chester, door den Abt. . . . 27.
S. Augustyn, in het Graafschap van Cantelberg, van d'ordre van Benedictus, door den Abt en 30. Monniken. ; . 30. *July.*

S. Jakob, in het Graafschap van Northampton van d' ordre van Benedictus, door d' uitverkoorene Abt en 5. Monniken. . 25. *Aug.*

Fordham, van d' ordre der Gilbertinen, in het Graafschap van Cambridg, door den Prioor en 3. Monniken. . . . 1. *Sept.*

Chateras, van d' ordre der swarte Nonnen in het Graafschap van Cambridg, door d' Abdesse en 10. Nonnen. . . . 3.

Val-royal, in het Graafschap van Chester, door den Abt en 14. Monniken. 7.

Croxton, in het Graafschap van Leicester, door den Abt en 22. Monniken. 8.

Haugmond, van d' ordre der Canoniken, in het Gaafschap Shrop, door den Abt en 10. Monniken. . . 9.

Tudbury, van d' ordre van Benedictus, in het Graafschap Stafford, door den Prioor en 8. Monniken. . . 14.

De-La-Praey, geen ondertekeningen, maar alleen het gemeene zegel. 16.

Rostiter, van d' ordre van Augustyn, in het Graafschap Stafford, door den Abt en 8. Monniken. . . . 16.

Crockesden, van d' ordre van Cisterc. in het Graafschap Stafford, door den Abt en 12. Monniken. - . . 17.

Hilton, van d' ordre van Cisterc. in het Graafschap Stafford, door den Abt en 8. Monniken. . . . 18.

Semperingham, van d' ordre van * Gilbertus, door den Prioor en acht Monniken. . . . 18.

Sulby, in het Graafschap van Northampton, door den Abt en 11. Monniken. 20.

Haberholm, van d' ordre van Gilbertus, in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 6. Regulieren. . . 24.

Betlesden, van d' ordre van Cistertius, in 't Graafschap Bedford, door den Abt en 11. Monniken. . . 25.

Cately, van d' ordre van Gilbertus, in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor. . . . 25.

Bolington, van d' ordre van Gilbertus, in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 9. Monniken. . . 26.

Thelsford, van d' ordre der H. Drie Eenheid, in het Graafschap van Warwik, door den Prioor en 3. Monniken. . . 26. *Sept.*

Sixhil, van d' ordre van Gilbertus, in het Graafschap van Lincoln, door den Aandryver en 8. Monniken. . . 27.

Thetford, van d' ordre van Augustyn, in het Graafschap van Norfolk, door den Prioor. . . . 27.

Alvinghame, van d' ordre van Gilbertus, in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 27. Monniken. . . 29.

Ormesby, van d' ordre van Gilbertus, door den Prioor en 6. Monniken. 30.

Linn, van d' ordre der Carmeliten, door den Prioor en 10. Monniken.
Linn, van d' ordre der Dominicanen, door den Prioor en 11. Monniken, in het Graafschap Norfolk.
Linn, van d' ordre van Augustyn, door den Prioor en 14. Monniken. } 30.

Linn, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 9. monniken. 1. *October.*

* In de Huizen van deze Ordre warender Kloosters voor Mannen en Vrouwen. S. Gilbert heeft se gestigt. De Bisschop van Landaff was op dese tijd d' aanpryser van de gantsche Ordre.

Ailesbury,

Ailesbury, van d'ordre der Franciscanen, in het Graafschap van Buccingham, door den Gardiaan en 6. Monniken. . 1.
Coventry, van d'ordre der Carmeliten, in het Graafschap van Warwik, door den Prioor en 13. Monniken. . . 1.
Newstead, van d'ordre van Gilb. door den Prioor en 5. Monniken. . 2.
Mattersey, van d'ordre van Gilb. door den Prioor en 4. Monniken. . 3.
Coventry, van d'ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 10. Monniken. - - . 5.
Marmond, van d'ordre der Canoniken, in het Graafschap van Cambridg, door den Prioor en 1. Monnik. . . 5.
Stamford, van d'ordre van Augustyn in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 5. Monniken. . . 6.
Stamford, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioor en 9. Monniken. 7.
Grinsbey, van d'ordre der Franciscanen, in het Graafschap van Lincoln, door den Prioor en 5. Monniken. . . 9.
Miraval, van d'ordre van Cisterc. in het Graafschap van Warwik, door den Abt en 9. Monniken. - . 13.
Shouldham, van d'ordre van Gilb. in het Graafschap van Norfolk, door den Prioor, 9. Monniken 7. Nonnen. . . 15.
Braywood, van d'ordre der Swarte Nonnen, in het Graafschap van Stafford, door de Priores. - - . 16.
Lilleshull, van d'ordre van S. Augustyn in het Graafschap van Shrop, door den Abt en 10. Monniken. - - 16.
Stafford, van d'ordre van Augustyn door den Prioor en 5. Monniken. 16.
Northampton, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioor en 7. Monniken. - - - 16.
Northallerton, van d'ordre der Carmeliten, in het Graafschap van Jork, door den Prioor en 9. Monniken. - . 17.
Warwik, van d'ordre der Dominicanen door den Prioor en 6. Monniken. 20. *Octbr.*
Northampton, van d'ordre der Carmeliten, door den Prioor en 8. Monniken. - - - 20.
Weatheral, van d'ordre der Dominicanen, in het Graafschap van Cumberlandt, door den Prioor. - - 20.
Chiksand, van d'ordre van S. Gilbert, in het Graafschap van Bedford, door den Prioor, 6. Monniken, 18. Nonnen. - 22.
Darley, van d'ordre van Augustyn, in het Graafschap van Derby, door den Abt en 13. Monniken. - - 22.
Dale, in het Graafschap van Derby, door den Abt en 16. Monniken. 24.
Repton, van d'ordre van Augustyn, in het Graafschap van Derby, door den onder-Prioor en 8. Monniken. - - 25.
Grace-dieu, van d'ordre van Augustiner Nonnen, in het Graafschap van Leycester, door de Priores. - - 27.
Northampton, van d'ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 10. Monniken. - - 28.
Northampton, van d'ordre van Augustyn, door den Prioor en 9. Monniken. - - - 28.

Mallen, van d' ordre der Nonnen, in het Graafschap van Kent, door d' Abdisse en 10. Nonnen. - - 29.
Bardeny, van d' ordre van S. Benedictus, in het Graafschap van Lincoln, door den Abt en 13. Monniken. - - 1. *Nov.*
Barnwel, van d' ordre der Augustine Cononiken in het Graafschap van Cambridg, door den Prioor en 6. Monniken. - 8.
Leicester, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 7. Monniken. - - - 10.
Van d' ordre der Dominicanen, door den Prioor. . 10.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioor. . 10.
Londen, van d' ordre der Dominicanen, door den Bisschop van Rochester aangepresen en 15. Monniken. . . . 10.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioor en 12. Monniken. 12.
Van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 25. Monniken. - - 12.
Van d' ordre der Kruis-broeders, door 6. Monniken. - 13.
Doncaster, van d' ordre der Carmeliten, in het Graafschap van Jork, door den Prioor en 6. Monniken. . . 13.
Werksop, van d' ordre van Augustyn in het Graafschap van Nottingham, door den Prioor en 15. Monniken. - - 14.
Pypewell — — — in het Graafschap van Lincoln, door den Abt en 13. Monniken. - - - 15.
Wigemore——in het Graafschap van Hereford, door den Commendant en 10. Capucinen. - - 18.
Jork van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioor en 7. Capucinen. 18.
Doncaster, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan, 6. Capucinen, en 3. Nieuwelingen. - - 20. *Nov.*
Monkbreton, van d' ordre van S. Benedictus, in het Graafschap van Jork, door den Prioor en 13. Monniken. - - 21.
S. Helenaas Londen, een Bagyn-Hof, geen ondertekeninge, alleenlijk het zegel. - - - 25.
Pomfret, van d' ordre der Dominicanen in het Graafschap van Jork, door den Prioor, 7. Capucinen, 1. Nieuwling. - 26.
Jork, van d' ordre der Carmeliten, door den Prioor, 9. Capucinen, 3. Nieuwelingen. - - - 27.
Van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan, 15. Capucinen, 5. Nieuwelingen. - - 27.
Van d' ordre der Dominicanen, door den Prioor, 6. Capucinen, 4. Nieuwelingen. - - 27.
Van d' ordre van S. Gilbert, door den Prioor, 3. Monniken. 28.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioor, 9. Capucinen, 4. Nieuwelingen. - -
Bellalanda, van d' ordre van Cistercius, in 't Graafschap van Jork, door den Abt en 24. Monniken. - - 30.
Dunnington, van d' ordre der Triniteit, in het Graafschap van Berk, door den Priester. - - 30.

Ryetal

Ryeval, van d'ordre van Ciftercius, in 't Graaffchap van Jork, door den Abt, en 23. Monniken. - - 3. *Decemb.*
S. Albans, van d'ordre van S. Benedictus, in 't Graaffchap van Herford, door den Abt en 37. Monniken. - - 5.
Anfham, van d'Ordre van benedictus, in 't Graaffchap van Oxford, door den Prioor, en acht Monniken. - - 7.
Kirkham, van d'ordre van S. Auguftyn, in 't Graaffchap van Jork, door den Prioor, en 17. Capucinen. - - 8.
Notely———— in 't Graaffchap van Jork, door den Abt en 17. Monniken. - - - 9.
Ellerton, van d'ordre van S. Gilbert, in 't Graaffchap van Jork, door den Prioor, en 4. Capucinen. - - 11.
Jork, van d'ordre der H. Triniteit, door tien Priefters.
Joram, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioor, 5. Capucinen, en 6. Nieuwelingen. - -
Darby, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioor, en 5. Capucinen. - - - 3. *Jan.*
Semperingham, van d'ordre van S. Gilbert, door recommandatie en 3. Monniken. - - - 6.
Neuwcafteel, van d'ordre der Francifcanen, door den Gardiaan, 8. Capucinen en 2. Nieuwelingen. - - 9.
Newcafteel, van d'ordre van S. Auguftyn. 9.
Neuwcafteel, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioor en 12. Capucinen. - - - 10.
Nieuwcafteel, van d'ordre der Carmeliten, door den Prioor, 7. Capucinen, en 2. Nieuwelingen. - - 10. *Jan.*
Walknel, Nieuwcafteel, van d'ordre der Heilige Triniteit, door den Prioor. - - - 10.
Timouth, van d'ordre van Benedictus; in 't Graaffchap van Northumberland, door den Prioor, 15. Prebenden, 3. Nieuwelingen. 12.
Warwik, van d'ordre van Benedictus; door den Prioor e 12. Monniken. 15.
Coventry, van d'ordre der Carthufianen; door den Prioor en 7. Monniken. - - 16.
Jork, van d'ordre van S. Auguftyn, door den Prioor en 17. Capucinen. 17.
Bredneftok, in het Graaffchap van Wilton, door den Prioor en 13. Monniken. - - - 18.
Richmond, in 't Graaffchap van Jork, van d'ordre der Francifcanen, door den Prioor en 14. Capucinen. - - 19.
Lacok, in 't Graaffchap van Wilton, van d'ordre der Nonnen; door d'Abdiffe. - - - 21.
Combe, in 't Graaffchap van Warwik, van d'ordre van Ciftercius, door den gewezen Abt, en 13. Monniken. - 21.
Kenisham, in 't Graaffchap van Somerfet, van d'ordre van S. Auguftyn door den Abt en 10. Monniken. - 23.
Bolton, in 't Graaffdhap van Jork, van d'Auguftiner ordre, door den Prioor en 14. Capucinen. - - 29.

Cokkerzand,

Cokkerzand, in 't Graafschap van Lancaster, door den Abt en 22. Monniken. - - - 29.
Pollsworth, in 't Graafschap van Warwik, van d' ordre der Nonnen. Geen ondertekening, alleenlijk het zegel. - - 31.
Nottingham, van d' ordre der Carmeliten, door den Prioor, en zes Capuzinen. - - - 5. *Febr.*
Van d' ordre der Franciscanen, door den Prioor en 7. Capucinen. 5.
Athelney, in 't Graafschap van Sommerset, van d' ordre van Benedictus door den Abt en 8. Monniken. - - 8.
Taunton, in 't Graafschap van Sommerset, van d' Augustyner ordre, door den Prioor en 12. Monniken. - - 10.
Bukland, in 't Graafschap van Sommerset, van d' ordre der Nonnen, door een Priores. - - - 10.
Dunkeswel, in 't Graafschap van Sommerset, van d' ordre van Cistercius. 12.
Polleslow, in 't Graafschap van Devon, van d' ordre der Nonnen; door de Priores. - - - 14.
Witham, in 't Graafschap van Sommerset, van d' ordre der Carthusianen; door den Prioor en 12. Monniken. - - 15. *Febr.*
Bushsham, in 't Graafschap van Devon. - - 19.
Cannonleigh, in 't Graafschap van Devon, van d' ordre der Nonnen; geen ondertekening, maar het zegel. - - 19.
Hartland, in 't Graafschap Devon, van d' Augustyner ordre: door den Abt en 4. Monniken. - - 21.
Torry, in 't Graafschap van Devon; door den Abt en 15. Monniken. 23.
Launceston, in 't Graafschap van Cornwal; van d' Augustiner ordre; door den Prioor en 8. Monniken. - - 24.
Bukfast, in 't Graafschap van Devon, van d' ordre van Cistercius, door den Abt met 10. Moniken. - - 25.
Bukland in 't Graafschap van Devon, van d' ordre van Cisternius; door den Abt. - - - 27.
Bodmyn, in 't Graafschap van Cornwal, van d' Augustiner ordre, door den Prioor en 8. Monniken. - - 27.
Edingdon, in 't Graafschap Wilt, van d' Augustiner ordre; door den Rector en 12. Monniken. - - - 28.
Plimtoon, van d' Augustiner ordre, in 't Graafschap Devon, door den Prioor en 18. Monniken. - - 1. *Maart.*
S, Germans, Can, van d' Augustiner ordre, in 't Graafschap Cornwal; door den Prioor en 7. Monniken. - - 2.
Ford, van d' ordre van Cistercius, in 't Graafschap Devon; door den Abt en 13. Monniken. - - - 8.
Midleton, van d' ordre van Benedictus, in 't Graafschap Devon; door den Abt en Suffragaan Bisschop van Schastf. en 12. Monniken. - 11.
Abbots-bury, van d' ordre van Benedictus, in het Graafschap van Dorset; door den Prioor en 10. Monniken. - - 12.
Tarent, van d' ordre der Bagynen, in 't Graafschap van Dorset; door de Abdisse en 18. Nonnen. - - 13.

Bindon,

Bindon, van d'ordre van Ciſtertius, van 't Graafſchap van Dorſet, door den Abt en 7. Monniken. - - 14. *Maart.*
Cerne, van d'ordre van Benedictus, in 't Graafſchap van Dorſet; door den Abt en 16. Monniken. - - 15.
Scherburn, van d'ordre van Benedictus, in 't Graafſchap door den Abt en 16. Monniken. - - - 18.
Montecute, in 't Graafſchap van Sommerſet, door den Abt en 13. Monniken. - - - 20.
Tavenſtok, van d'ordre van Benedictus, in 't Graafſchap van Sommerſet; door den Abt en 20. Monniken. - - 20.
Schaftsbury, van d'ordre der Nonnen, in 't Graafſchap van Dorſet, door d'Abdiſſe. - - - 23.
Wilton, van d'ordre der Nonnen, in 't Graafſchap van Wilt; door d'Abdiſſe. - - 25.
Hinton, van d'ordre der Carthuſianen, in 't Graafſchap van Sommerſet; door den Prioor en 19. Monniken. - 31.
Brutton, van d'ordre der Canonike Auguſtiners, in 't Graafſchap van Sommerſet; door den Abt en 14. Monniken. - 1. *April.*
Hide, van d'ordre van Benedictus, in 't Graafſchap van Hampton; door Biſſchop Bangor gerecommandeert en 21. Monniken, in April, maar geen dag geſpecifiſeert. - -

Zonder den dag van de Maand te melden zijnder vier.

Van d'ordre der Franciſcanen, in 't Graafſchap van Cambridg; door den Gardiaan en 23. Capucinen. . .
Van d'ordre der Dominicanen, in 't Graafſchap van Cambridg; door den Prioor en 15. Capucinen. . .
Thetford, van d'ordre der Dominicanen: door den Prioor. .
Sancta Maria de Pratis, door den Abt en 19. Monniken. .

Gaſthuizen overgewezen in dit Jaar.

S. Thomas, in 't Graafſchap van Southwark, door den Meeſter en een Broeder. . . . 25. *July.*
S. Jan Wells; door den Meeſter en 3. Broeders. . 3. *Febr.*
Bridgwater, door den Meeſter en 7. Broeders. . 3.
S. Jan Exon, door den Meeſter en 2. Broeders. . 20.

Aan alle de voorgaande overgwezene Kloosters zijn de zegels van het Convent gehangen, behalven ſommige Kloosters van bedelende Monniken, welke, miſſchien, geen zegels en hebben gehad; ze zijn ook geregiſtreert in de 1, 2, 3, en 5. Rol van dat Jaar. Insgelijks zijnder noch eenige meer geregiſtreert, die hier aan volgen: welkers Origineel verlooren is.

Hales-Owen, in 't Graafſchap van Sallop; door den Abt ondertekent. 9. *Juny.*
Clattercot, van d'ordre van S. Gilbert; door den Prioor. . 22. *Aug.*

Bedford, van d'ordre der Francifcanen; door den Gardiaan. . 3. *Oftober.*
Stamford, van d'ordre der Francifcanen; door den Gardiaan. . 8.
Derleyghs, van d'ordre van Ciftercius, in 't Graaffchap van Stafford; door den Abt. . . . 20.
Pipeldeth, van d'ordre van Ciftercius, in 't Graaffchap van Northamton; door den Abt. . . . . 5. *Nov.*
De-La-Pray, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Northampton; door d'Abdiffe. . . 16. *Decem.*
Northallerton, van d'ordre der Karmeliten, in 't Graaffchap van Jork; door den Prioor. . . 20.
Pulton, van d'ordre van S. Gilbert; door den Prioor. . 16. *Jan.*
Neuwburg, van d'ordre van S. Auguftyn, in 't Graaffchap van Jork. 22.
Bath Cathedraal, van d'ordre van S. Benedictus. . 27.
Brufyard, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Suffolk, door d'Abdiffe. . . 17. *Febr.*
Newham, van d'ordre van Ciftertius; in 't Graaffchap van Devon; door den Abt. . . 8. *Maart.*

Hier volgen nu de refignatien of overwyzingen, gedaan in het 31. Jaar van des Konings Regeringe; waar van d'Originelen noch in wezen zijn.

Kimme, van d'ordre der Canonike Auguftinen, in 't Graaffchap van Lincoln; door den Prioor en 9. Monniken. . 6. *Iuly.*
Bevoll, van d'ordre der Carthufianen; door den Prioor en 7. Monniken. 8.
Irthforth van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln, door de Priores en 17. Nonnen. . . 9.
Nuncotton, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Jork, zonder ondertekeninge. . . 11.
Hynings, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln: zonder ondertekeninge. . . 11.
Foffe, van d'ordre den Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln, door de Prioores. . . 11.
Newftead, in 't Graaffchap van Nottingham; door den Prioor en 11. Monniken. . . 21.
S. Ofith, van d'ordre der Canonike Auguftinen, in 't Graaffchap van Effex; door den Abt en 16. Monniken. . . 28. *Iuly.*
Eliftu, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Bedford; door d'Abdiffe. . . 26. *Aug.*
Hamond, een commiffie aan den Biffchop van Chefter, om het zelve Klooffter over te nemen. - - 31.
Swine, van d'ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Jork; met geen ondertekening. - - 3. *Sept.*
Haughmond, van d'ordre der Canonike Auguftinen, in 't Graaffchap van Sallop; door den Abt en 10. Monniken. - 9.

Nunnkeling,

Nunnkeling, van d'ordre der Nonnen, in't Graafschap van Jork; geen ondertekening, maar het zegel. - 10.
Nunniton, van d'ordre der Nonnen; door de Priores, en 27. Kruicen voor d'ondertekening. - - 12.
Ulnescroft, in't Graafschap van Leicester; door den Prioor en 11. Capucinen. - - 15.
Marrik, van d'ordre der Nonnen, in't Graafschap van Jork; door de Priores. - - 15.
Burnham, van d'ordre der Nonnen, Buks; door d'Abdisse en 9. Nonnen. 19.
S. Bartholomeus Smithfield, door den Prioor. - 25. *October*
Edmundsbury, van d'ordre van S. Benedictus, in het Graafschap van Suffolk; door den Abt en 44. Monniken. - 4. *Nov.*
Een Commissie om S. Allborrough, in't Graafschap van Chester over te geven. - - - 7.
Berkin, van d'ordre der Nonnen, in't Graafschap van Essex; door d'Abdisse. 14.
Tame, in't Graafschap van Oxford; door den * Bisschop en 16. Monniken. 16.
Osney, aldaar ter plaatse, door den zelven Bisschop en 12. Monniken. 17.
Godstow, van d'ordre der Nonnen, in't Graafschap van Oxford, ondertekent van een Notaris. . . 17.
Studley, van d'ordre der Nonnen, in't Graafschap van Oxford, ondertekent als te voren. . . 19.
Thelsford, in't Graafschap van Norfolk; door den Prioor en 13. Monniken. 16. *Febr.*
Westmunster, van d'ordre van Benedictus; door den Abt en 27. Monniken. 16. *Ian.*
Een Commissie aan den Aarts-Bisschop van Cantelberg om aan te nemen de Leverantie van Christi Kerke tot Cantelberg: *en een ander* Commissie om aan te nemen Rochester, beyde gedateert . 20. *Maart.*
Waltham, van d'ordre van Benedictus, in't Graafschap Essex, door den Abt en 17. Monniken. . . 23.
S. Maria Watte van d'ordre van S. Gilbert; door den Bisschop van Landaffe, 8. Capucinen en 14. Monniken. .

Daar is ook een zeker Boek, waar in geresigneert en gesupprimeert staan deze navolgende Kloosters.

S. Swithins, tot Winchester. . . 15. *Nov.*
S. Maria, tot Winchester. . . 17.
Wherewel, in't Graafschap van Hampton. . 21.
Christi Kerk, tot Twinham, diese aan gerecommandeert word genoemt Episcopus Neopolitanus. . . 28.
Winchelcomb, . . 3. *Dec.*
Ambrose Bury. . 4.
S. Augustinus, by Bristol. . . . 9.
Billesswick, by Bristol. . . 9.

* Wat dit voor een Bisdom is geweest, kan ik niet bedenken.

Malmeſbury.	15.
Cirenceſte r	19.
Hales.	24.
S. Pieter, tot Gloceſter	2. *Ian.*
Teuxsbury.	9.

Daar zyn ook verſcheiden andere werkken van barmhertigheit geregiſtreert, nopende het reſigneren of op dragen van Kloosters: welkers namen hier nu volgen.

S. Maria-Overhay, in Southwark.	14. *Octob.*
S. Michiel, by kingſton op Hull, van d' ordre der Carthuſianen.	9. *Nov.*
Burton op Trent, in 't Graafſchap van Stafford.	14.
Hampol, van d' ordre der Nonnen, in 't Graafſchap van Jork.	19.
S. Oſwald, in 't Graafſchap van Jork.	20.
Kirkſtal, in 't Graafſchap van Jork.	22.
Pomfret, in 't Graafſchap van Jork.	23.
Kirkelles, in 't Graafſchap van Jork.	24.
Ardyngton, in 't Graafſchap van Jork.	26.
Fountains, in 't graafſchap van Jork.	26.
S. Maria, tot Jork.	29.
S. Lenard, tot Jork.	1. *Dec.*
Nunnapleton, van d' ordre der Nonnen, in 't Graafſchap Jork.	5.
S. Gelmans Selbe, in 't Graafſchap van Jork.	5. *Dec.*
Melſey, in 't Graafſchap van Jork.	6.
Malton, in 't Graafſchap van Jork.	11.
Whitby, in 't Graafſchap van Jork.	14.
Albalanda, in Northumberland.	18.
Montgraſſe, van d' ordre der Carthuſianen, in 't Graafſchap van Jork.	18.
Alnewick in Northumberland.	22.
Giſburn, van d' ordre van S. Auguſtyn, in 't Graafſchap van Jork.	22.
Newſhame, Dunelm.	29.
S. Cutchberts Cathedraal van Dureſm.	31.
S. Bartholomeus Klooſter, in Nieuwcaſteel.	3. *Ian.*
Egleliſton, in 't Graafſchap van Richmond.	5.
S. Maria Carlile, in Cumberland.	9.
Hoppa in Weſtmorland.	14.
S. Werburg, Cheſter.	20.
S. Maria, van d' ordre der Nonnen	21.
S. Pieter, Shrewſbury.	24.
S. Milburg Winlok, in 't Graafſchap van Salop.	26.

IV. AFDELINGE.

Het ſchynt dat'er doorgaans een belydenis gedaan wierd nevens d' overgevinge: waar van noch eenige in het weſen zijn, hoewel dat 'er buiten alle twyfel groote zorge gedragen wierd om deſelve in de Koninginne Mariaas tijd, ſo veel mooglijk

lijk was, uit te roeyen. Die langwylige en volkomene belydenis gedaan door den Prioor van S. Andries in Northampton, de voor-reden waar van Fuller in druk heeft laaten uitgaan, en in het breede gedrukt is by Weaver, is noch behouden. Daar zijn ook eenige noch meer uitstaande, waar van ik zes gezien heb, een daar van is dit navolgende:

NAdemaal dat wy Richard Green, Abt van ons Klooster van onse gezegende Vrouw S. Maria van Betlesden, en het Convent van het voornoemde Klooster, naauwkeurig en diep overdenken, dat de gantsche manier en het bedryf van ons leven, het welke wy en onze voorgewende godsdienst etlijke dagen hebben gepleegt en gebruikt, voornaamlijk bestaat in zekere domme ceremonien, en andere instellingen der Bisschoppen van Romen, en van andere uitheemsche Potentaaten, als een Abt van Cistins; en daar in slegts geblinthokt zijn geweest, en niet onderwezen in de waare kennis van Godts wetten, bekomende altyd aflaat van de Bisschoppen van Romen: ons zelven voor het meerendeel onderwerpende d' uitheemsche Potentaten en machten, dewelke hier nooit gekomen zijn om te verbeteren en te regte te brengen sodanig een ongeregeld manier van leven en misbruiken, die men bevonden heeft onder ons in swang te gaan: en overzulks nu zeker wetende, dat d' allervolmaakste manier van leven voornaamlijk en ten vollen door onsen Meester Christus, zijn Euangelisten en Apostelen ons is aangewesen en gebaant; en dat het ons zeer wel betaamt dat wy ons laaten regeren en stieren van ons opperhooft, onder God, zijn Koninglijke Majesteits genade; en dat wy ons zelven, hooft voor hooft, zijn goedertierenheid onderwerpen, gelijk wy hier mede overgeeven, &c.

d' Overgave volgt op een gewoonlijke wyze, ondertekent door den Abt, den Onder-Prioor, en 9. Monniken, op den 25. September in het 30. Jaar van des Konings Regering.

DAar zyn ook andere diergelyke bekentenissen, ondertekent van de Gardiaan en seven Franciscaner Monniken tot Alisbury, op den 1. October. door de Franciscanen tot Bedford, op den 3. October, door de Franciscanen in Coventry, op den 5. October; en van de Franciscanen in Stamford, op den 8. October; en van de Carmeliten in Stamford, op den zelfden dag, welke ik ook hier tusschen voege: de vier voorgemelde daar me over een komende.

Alsso wy de Prioor en Monniken van dit Klooster der Carmeliten in Stamford, doorgaans genoemt de witte Monniken in Stamford, gelegen in het Graaffchap van Lincoln, diep in onse gedagten nemen dat de volmaaktheit van een Christens leven niet en bestaat in zekere ceremonien, te weten in het dragen van een witte kleet, in een misinaakt gelaat en vreemt gebaar te maken, in het neigen en knikken, kasuifels en vreemde hoeden te dragen, en andere diergelijke Paapse ceremonien, waar in wy meesten tijd opgekweekt en geblindhokt zijn geweest in voorleden tyden; maar d' eenige en oprechte wyze om God te behagen en een rechtschapen Christen leven te voeren, zonder eenige dissimulatie of geveinstheid altoos, is ons door onsen Meester Christus, zijn Euangelisten en Apostelen aangewezen en verklaart; volkomen gezint zijnde om hier na de selve na te volgen, ons te schikken en voegen na de wille en het welbehagen van ons Opperhooft, naast God, op aarde, te weten.

weeten zijn Koninglyke Majesteit en voortaan niet in te volgen de superstitieuse traditien van eenige uitheemsche Potentaten of machten; met onderlinge stemmen en toestemmingen onderwerpen wy ons zelven de goedertierenheid van onsen souverain Heer en Koning: en met diergelijke eenparige stemmen geven wy over &c.

Ondertekent door den Prioor en 6. Monniken.

V. AFDELINGE.

Van de manier van de Kloosters te supprimeren na dat ze overgegeeven waren.

De Lezer zal dit best konnen verstaan uit de navolgende redengevinge van het supprimeren of vernietigen van het Klooster van Teuksbury, gecopieert uit een seker Boek tot dien einde bewaart; welks inhoud is als volgt.

DE verzeker-brief van Robbert Soutwel Ridder, Willem Pieter, Eduward Kairne en Johan London, Rechtsgeleerden; Johan Ap-rice, Johan Kingsman, Richard Paulet, en Willem Bernars, Ridders, gedeputeerde van zijn Koninglijke Majesteit om aan te nemen d'overlevering van verscheiden Kloosters, uit kracht van zijn Koninglijke genades commissie aan 6, 5, 4, of 3. van haar opgedragen; gedateert op het Palais van zijn Koninglijke Majesteit tot Westmunster, op den 27. van November, in het 31. jaar van de regering van onsen souverain Heer Henrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des Geloofs, Heer van Yerland, en op der aerde naast Christus het Opperhooft der Kerke van Engeland, van alles dat in het byzonder in deselve omgaat, so wel als in en van dese Kloosters, welke, volgens zijn Majesteits ordre, te veranderen zijn, gelijk als andere vernietigt zullen worden, na den inhoud van zijn Majesteits voornoemde commissie, nevens d'instructien haarlieden ook voorgedragen, gelijk als hier na volgt.

Het Graafschap van Glocester.

Het onlangs gewesene Klooster van Teuxbury.

Overgelevert tot het gebruik van zijn Koninglijke Majesteit en zijn Erfgenaamen en Nazaaten voor altijd, gedateert onder het zegel van het Convent van het zelve Klooster op den 9. van Januarius, in het 31. Jaar van de Regering van onzen souverain Heer, Koning Henrik de VIII. en op den gemelden dag en in het zelfde Jaar t'eenemaal gedissolveert en gesupprimeert.

De klaare jaarlijkse waardye van alle de bezittingen behorende tot het voornoemde Klooster.

Zowel geestlijke als wereldlijke, bedragende aan Hollandts gelt (boven veertien duizend negen honderd en acht guldens 15. stuivers aan vereeringen, Jaarlijkse inkomsten, vergont aan verscheiden Persoonen by Plakkaaten onder verzegelde brieven van het Convent van het voornoemde Klooster voor de tijd van hun leven,) de somma van seventien duizend vyfhonderd drie-en-vyftig gulden 5. stuivers.

Pen-

Penſioen aan onlangs afgevaerdigde geeſtlijke Perſoonen ge aſſigneert. Te weten:

Aan Iohan Which!, onlangs geweſene Abt aldaar.		2933—7—
Iohan Beley, onlangs Prioor aldaar.		176 — —
I. Bromesgrove, onlangs Prioor van Delehurſt.		146—17—
Robbert Circeſter, Prioor van S. Iakob.		146—17 -
Willem Didcoot, Prioor van Cranborn.		110--- --
Robbert Cheltenhem, B. D.		110 -- --
Aan twe Monniken.		176--- --
1. Monnik.		77— -—
27. Monniken yder 73. gulden 7. ſtuivers.	1975.	1975--- ---
Reſteert noch 11702. 4. ſt.		5851--- 1---

Volgens de gedenk-ſchriſten en bewyſen behoorende tot het gemelde Klooſter, ſo blyven aldaar noch de voornoemde penningen in de ſchatkiſt, onder bewaaring van Johan Whittington Ridder, de ſleutels waar van overgelevert zyn aan den Ontfanger Richard Paulet.

Huyſen en Timmeragien welke ongeſchonden zullen moeten blyven, den Ridder Johan Whittington aanbevolen.

De Huiſveſtinge genoemt Newark, ſtrekkende vande poort af tot de plaets daar onlangs den Abt plag huis te houden; nevens de botelery, broothuis, kelder, keuken, en bakkery daar aan gelegen. Het logement van den Abt, de herberg, de groote poort waar door men op de plaats komt, nevens de huiſveſtinge daar tegen over: des Abts Paarde-ſtal, bakkery, brouwery, vleeſch-hal, de groote moutery, Oſſen-ſtal, &c.

Het geene men oordeelt overtollig te ſyn; aan bevolen als boven.

De Kerk, de Capellen, het Klooſter, de Zaal, nevens verſcheiden andere plaatſen daar men kan logeren; de hooy-ſchuur, nevens een ander wooninge daar aan vaſt; de keuken van het Convent, de boekekas, het nieuwe Portaal, d'oude zijdkamer naaſt aan des Abts logement; de plaats daar men hoenders houd &c. mitsgaders het loot tot gemelde wooningen en huiſingen behoorende, nevens de metale klokken, die wel 14600. Ponden wegen.

Juweelen bewaart tot des Konings gebruik; als vergulde Myters, rouwe paarlen, en geconterfeite geſteenten.

Aan zilvere ſchotels &c bewaart tot het ſelfde gebruik, wegende in het geheel 90. ponden; nevens andere Prieſterlijke klederen van zilver en goud laken &c. verkocht by de Commiſſariſſen, als blykt in een particulier verkoop-boek daar toe gemaakt, bedragende in alles de ſomma van twee duizend een hondert acht-en-dertig gulden 8. ſtuiyers.

Betaald aan 38. geeſtlijke Perſoonen van het voornoemde Klooſter van ſijn Koninglijke Majeſteit tot een vereering de ſomma van 888. gulden.

Noch aan 144. Dienaren van het zelve Klooſter, voor loon en levryen de ſomma van 832. gulden.

Voor leeftogt en andere nootwendigheden tot gebruik van het zelve Klooſter, (mitſgaders 110. guldens betaalt aan den Abt aldaar, voor en in volle betalinge van 1367. guldens welke hy aan verſcheiden Crediteurs van het zelve Klooſter moet betalen, volgens het contract met gemelde Commiſſariſſen gemaakt,) de ſomma van

205. gul-

205. guldens in voegen datter noch overschiet 216. guldens.

Hier op volgt een lyste van sommige kleyne schulden die het voornoemde Klooster schuldig is en ook uitstaande heeft.

Hier op volgt een lijste der gener die dit zelve Klooster onderhouden moet.

Het Graafschap van Glocester	4. *Priesters*	*en* 10. *Vicarissen.*
Het Graafschap van Wygorn.	2. *Priesters*,	*en* 2. *Vicarissen.*
Het Graafschap van Warwik.	2. *Priesters.*,	
Het Graafschap van Will. Bristol.	5. *Priesters*,	*en* 1 *Vicaris.*
Het Graafschap van Wilts.		2. *Vicarissen.*
Het Graafschap van Oxford.	1. *Priester*,	*en* 2. *Vicarissen.*
Het Graafschap van Dorset.	4. *Priesters*,	*en* 2. *Vicarißen.*
Het Graafschap van Sommerset.	3. *Priesters.*	
Het Graafschap van Devon,		1. *Vicaris.*
Het Graafschap van Cornwall.		2. *Vicarissen.*
Het Graafschap van Glamorg en Morgan.		5. *Vicarissen.*

In alles 21. *Priesters* en 27. *Vicarissen.*

L X I.

De Koningin Anna Boleyns laatste Brief aan Koning Henrik.

Sir,

Cotton Libr. Otho. C. 10.

UW Koninglyke Majesteits ongenade en myn gevangenis komen my so vreemt voor, dat ik gantsch niet en weet wat ik daar van schrijven of hoe ik het verschonen zal. Daar gy my laat weten (willende dat ik een waarheid zal bekennen, om also in uwe gonste wederom te geraken) door een sodanig Persoon die gy weet dat van oudts myn gesworen Vyandt is geweest; so draa dede hy my dese bootschap niet, of heb terstondt uw mening wel gevat; en by aldien dat, volgens uw seggen, een daadlyke waarheid te bekennen, my op vrye voeten zal stellen, dan zal ik geern, als myn plicht is, uw gebodt na komen.

Edoch zyn Koninglyke Majesteit beelde sig tog nooit in, dat uw arme gemalin ooit bewogen zal worden om een schult te bekennen, daar sy niet eens een gedachte van gehadt heeft. En om de waarheidt te seggen, nimmermeer heeft een Prins een Huisvrouw gehadt die hem in alles meerder getrou is geweest en in oprechtigheidt grooter liefde toegedragen heeft, dan gy immer en altoos ondervonden hebt in Anna Boleyn; met welke naam en plaats ik my selven seer graag had willen vergenoegt houden, had het slechts Gode en uwe genade so geliefr. Ik heb ook in den stand myner verhooginge of ontfangene Koninginschap my zelven nooit so verre vergist noch vergeten, of ik heb altyd sodanig een verandering, als ik nu gewaar word, my zelven te gemoed gevoert; nademaal myn verhooginge op geen vaster grond dan op uwe phantasie was rustende; en ik wiste wel dat d'allerminste verandering krachtig genoeg was om de selve tot iet anders te doen overslaan. Gy hebt my uit een geringen stand verkooren om uw Koningin en metge-

metgesellin te zyn, verre boven myn verdiensten en begeerte: hebt gy my doemaals sodanig een eere waardig gekent, laat dan nu geen wispeltuirige inbeeldinge noch quade raad myner vyanden my van uw Koninglyke gonste beroven; laat ook niet de smette, die onwaardige smette van een valsch en meinedig herte t' uwaerts, uwe allergetrouste Huisvrouw en d'Infante-Princes, uw Dochter, ooit so schandelyk bevlekken; daag my goedertierene Koning, voor het recht, doch laat het zyn voor competente Rechters, doch niet voor myn gesworene vyanden, die als beschuldigers en Rechters zitten; ja, laat my in het openbaar gedachvaart worden, want myn oprechtigheid en is voor geen openbare schaamte bevreest; dan zult gy sien of myn onnoselheid verdadigt, uw argwaan en gewisse voldaan, de schande en lasteringe der werelt weg-genomen, of myn schuld in het openbaar ten toon gestelt. Zo dat al wat besluit God of gy over my moogt nemen, uw genade dan van een openbaare cenzure bevryd zal zijn; en mijn misdaat so wettelijk bewezen zijnde, zal het uw Koninglijke Majesteit voor God en de wereld geoorloft zijn om my, als een oneerbaare Huisvrouw, na behooren te straffen; en om in te volgen uwe sinnen, alrede gezet op die Persoon, om wiens wille ik nu ben die ik ben, wiens naam ik een geruimen tyd herwaarts had konnen aanwyzen: uw genade niet onkundig zijnde dat ik daar een vermoeden op hadde.

Edog byaldien gy by u selven een vast besluit alrede genomen hebt, dat niet alleen mijn dood, maar ook een schandelijke lastering het geluk dat gy wenscht u zullen doen genieten: dan wensch ik dat God u, en ook mijne vyanden, die daar van d' instrumenten zijn, deze uwe groote zonden wil vergeeven, en u niet dagen voor zijn scherp gerigte om van uw onprinselijk en wreden handel over my naauwkeurig rekenschap te geeven in dien algemeinen dag des oordeels; alwaar, so wel gy als ik selfs, haast zullen moeten verschynen; en voor wiens oordeel ik niet en twefel (wat gevoelen ook de wereld nu van my heeft) of myn onschuld zal openbaar kennelijk worden, en ten vollen blyken.

Mijn laatste en eenige verzoek-bede is, dat ik alleen den last van uw genades ongenade mag dragen, en niet treffen d' onnozele zielen van die arme Heeren, dewelke, so ik verstaan heb, om mijnent wil in een naauwe gevangenis zitten. Indien ik ooit genade in uwe oogen gevonden heb, indien ooit de naam van *Anna Boleyn* lieflijk in uwe ooren geklonken heeft, so laat my dan deze verzoek-bede verwerven; en hier na zal ik uw genade niet meer lastig vallen, maar eindigen met mijn ernstige gebeden tot God, dat hy uwe genade in zijn goede beschermninge neme, en u in alle uwe daden onderrichte. *Uit mijn droevig Gevangenhuis in den Tour, den 6. May.*

Uwe zeer Eerbaare en getrouwe Huisvrouw,

ANNA BOLEYN.

L X I I.

Het gevoelen over de t' samen-roepinge van algemeene Kerkelijke vergaderingen. In't licht gegeeven door den Heer Herbert uit het Origineel.

WAt nu d'algemene Kerkelijke vergaderingen aangaat, gelijk als wy (door de langduirige ervarenheid geleert zijnde) volkomen weten datter nooit iets van onze Voorzaaten bedagt, uitgevonden noch ingestelt is geweest, of tegenwoordig ingestelt word, dat dienstiger of meer nodig is tot bevestiging van ons geloof, tot uitroeying van ketteryen, tot vernietiging van Secten en verdeeltheden; en eindelijk, om Godts volk te brengen tot eenerlei volkomen vereeniging en eendragt in 't stuk van religie, dan dat men algemeene Kerkelijke vergaderingen onderhoude; vermits dat dezelve wettelijk geschieden en in den H. Geest by een vergaderen, en met eenen ook overeen komen so wel met de veiligheid en middelmatigheid der plaatsen, als met alle ander poincten dienstig en noodig tot die heilzame en godvruchtige instellinge en gebruik, daar se toe van begin aan in de eerste Kerke bedagt en gebruikt zijn geweest: so is't ook dat wy in het tegendeel, uit ondervinding geleert zijnde, van gevoelen zyn en oordeelen, datter niets in de wereld voor de gemeene welstant des Christendoms schadelijker nog verderflyker kan zijn, of waar door de waarheid van Godts heilig woord in voorledene of toekomende tyden eerder geschonden of verwoest kan worden, of waar uit meer twist, tweedragt en andere Duivelse werken zouden mogen ontstaan, dan als soodanige algemene Kerkelijke vergaderingen, niet op een Christelijke en minnelijke wyze worden aangeleid, maar uit eigen boosaardigheid en eerzugt, of uit andere wereltse en vleeschlijke inzichten en consideratien, volgens het schryven van Gregorius Nazianzenus in zijn Brief aan Procopius, wiens woorden aldus luiden: *Sic sentio, si verum Scribendum est, Omnes Conventus Episcoporum fugiendos esse, quia nullius Synodi finem vidi bonum, neque habentem magis solutionem malorum, quam incrementum: Nam cupiditates centenitionum & gloriæ (sed ne putes me odiosum ista scribentem) vicunt rationem;* dat is: *mijn gevoelen is, zo ik recht schryven zal, dat men alle Kerkelijke vergaderingen moet schuwen, alzo ik nooit gezien heb datter iets goedts uit voortgekomen is, of dat se een goed einde bekomen hebben, maar datter veel eer meer quaats uit ontstaan is; nademaal de genegentheden om der menschen opinien staande te houden en hun eerzucht te behertigen (doch denkt niet dat ik dit uit kwaadaardigheid schryve) in haar altijd de reden overwonnen heeft.* Hierom oordeelen wy dat Christelijke Koningen inzonderheid en voor al met hun gantsche wille en vermogen behooren en moeten voorzien en bezorgen *Ne sanctissima hac in parte majorum instituta, ad improbissimos ambitionis aut malitiæ effectus explendos, diversissimo suo fine & seteratissimo pervertantur: Neve ad alium, Prætextum possint valere, & longe diversum effectum Orbi producere quam sanctissima rei facies præ se ferat;* dat is: *dat d'allerheilzaamste instellingen onzer Voor-Ouderen hier in niet verdraayt en werden tot een gantsch strydig en godloos einde, naamlijk om uit te voeren en te voldoen de godloose genegentheden tot eerzucht en boosheid, noch onder geen ander dekmantel mogen schuilen, of ergens anders toe dienen dan hare seer deugt-*

same

ſame en loflyke gedaante uiterlyk aan de werelt ſchynt te vertonen. En voor eerſt dunkt het ons, dat zy voornamlyk behoorde t' overwegen wie de magt heeft om een algemene kerkelyke vergadering by een te roepen. Ten anderen, of de bygebrachte redenen ſoo gewichtig en hoogdringende zyn datſe nootzaaklyk een algemene kerkkelyke vergadering vereyſſchen, en dat d' onheylen op geen ander wyſe te geneſen zyn. Ten derden, wie in de zelve Rechters behoorden te zyn. Ten vierden, wat voor een order daar in waar te nemen is, en hoe men met de verſtanden en oordeelen der Oudvaders te rade moet gaan. Ten vyfden, wat voor leer-ſtukken in te ſchikken ſyn of voor geſtaan moeten worden, nevens verſcheiden andere zaken die men in alle billikheit en redelykheid in diergelyke Synoden behoorde waar te nemen. Wat nu het eerſte poinct aangaat, wy verſtaan dat noch de Biſſchop van Romen, noch eenig ander Koning van wat ſtand, ſtaat of conditie hy ook zy, uit zyn eigen autoriteit een algemene kerkkelyke vergadering mag aanleggen of by een roepen zonder een uitdruklyke inwilliginge, toeſtemminge en overeenkoming van alle andere Chriſten-Koningen, en voornaamlyk van zodanige, die in hun eigen Koninkryken en heerſchappyen hebben *imperium merum*, dat is: het geheel en opperſte geſag en gebiet over alle haar Onderdanen, zonder eenige andere opperſte macht of autoriteit te erkennen. En dat dit de waarheid is, daar toe worden wy door veele en verſcheyden ſo wel voorbeelden als gewichtige redenen en autoriteit bewogen: welke wy, om kortheidts halven, nu tegenwoordig van ſtuk tot ſtuk niet en zullen ophalen. En tot getuigenis dat wy het boven-verhaalde op deſe wyſe duidelyk verſtaan en volkomen oordelen, zo hebben wy ondergeſchrevene Biſſchoppen en de geeſtlykheid by den anderen vergadert en by een geroepen zynde in de Provintie van Cantelberg, repreſenterende des ſelfs geheele geeſtlykheid, onſe namen hier onder geſtelt op den 20. July, in het Jaar onſes Heeren 1536. in het 28. Jaar der regeringe van Koning Henrik d' achſte.

Was ondertekent van Thomas Cromwel, Thomas van Cantelberg, Johannes London, en 13. Biſſchoppen: nevens 49. zo Abten, Priooren, Aardts-Diakenen, Dekens, Klerken, en andere Predikanten.

Doenmaals waarender ſlechts 17. Biſſchoppen in de Provintie van Cantelberg; en Rocheſter voor die tijd vacant zijnde, zo hebben van d' andere 16, 14. dit ondertekent.

LXIII.

Inſtructien voor des Konings gecommitteerde, om t' overzien, en een inventaris te maaken van alle inkomſten, Landen, goederen en Vee, behoorende tot eenige Kloosters van Monniken, Canoniken, en Nonnen binnen haare commiſſie, volgens d' Artykelen hier na geſpecificeert. Het getal van welke Kloosters in yder Graafſchap bepaalt binnen haare Commiſſie aan dezelve Commiſſie vaſt is. Het Origineel.

 HEN-

HENRIK de KONING.

VOor eerst; na dat de verdeling is geschiet, zullen een Auditeur, een particulier Ontfanger, een Klerk van het register der laatste visitatie, nevens drie andere bescheidene Personen, (welke de Koning in ider Graafschap alwaar sodanige Kloosters zyn, daar toe noemen zal,) aan den Gouverneur en der zelver geestlyke Personen bekent maken het statuit der ontslaginge, de commissie; d' oorzaak hunner komste aldaar voor die tyd, en wat haar voornemen is om te doen.

Als ook; dat na gedane bekentmakinge, de voornoemde gecommitteerde, van de Gouverneurs der Kloosters, of van diergelyke Amptgenoten, of van andere, na dat het haar goet dunkken zal dat zy gevoeglykst verklaringe konnen doen van derselver Kloosters stant en schuldige pligt, een eedt afnemen, om op d'ondergeschrevene artykelen verklaaringe te doen, en antwoord te geven.

Als ook; van wat ordre, regelment of Religie het zelve Klooster of Huis is, en of het een Celleke zy, of niet; en is het een Celleke, dan zullen de gecommitteerde aan de Gouverneurs van het Huis een verborgen zegel behandigen, en haar uit des Konings naam belasten, op een groote boete, om sonder eenig uitstel te verschynen voor den Cancelier die 't opsigt heeft van de vermeerderinge der inkomste van des Konings Kroon, en voor den Raad; en ondertusschen met het zelve Celleken haar niet bemoeyen, voor en al eer dat zy vorder weten wat des Konings believen is.

Als ook; hoe veel geestlyke Personen in het zelve Huis of Klooster zyn, hoedanig zy hun leven aanstellen, en hoe veel Priesters datter onder haar zyn, en hoe veel datter na andere Kloosters van die ordre willen gaan; en hoe veel dienstboden het zelve Klooster doorgaans heeft, missgaders wat voor andere Personen hun onderhoud aldaar hebben.

Als ook om te zien hoe veel loot en schellen ten naasten by aan het zelve Klooster zijn, en hoe het daar mede gelegen is.

Als ook; om van stonden aan af te vorderen het zegel van het Convent, nevens allerhande schriften, obligatien, brieven &c. nopende eenige goederen die haar opgedragen moeten werden, en dat men dezelve wel naauw bewaare, en een pertinente inventaris make, tusschen haar en den Gouverneur of andere Hooft-mannen van d' ornamenten, Vaten, Juweelen, roerende en onroerende goederen, gerede penningen, huisraat, gemunt en ongemunt gelt, die tot dezelve Kloosters van den eersten dag van voorleden Maart behoorden, en van de waardye daar van, so na als doenlijk is, een overslag te maaken. Hier nevens ook wat het Klooster schuldig is, en aan wien; en wat uitstaande schulden dat het heeft, en by wien.

Als ook; dat in naauwe bewaring genomen werden het gemeene zegel, de Vaten, Juweelen, gerede penningen, en al wat meer in den Inventaris gespecificeert is, en dat de Gouverneur of eenig ander Hooft-Officier wel toe zie dat se niet en komen te verslyten, ten zy dat se tot het gebruik van het Klooster noodzaakelijk moeten aangeleid werden.

Als ook; dat zy den Gouverneur of eenig andere Ontfanger van het selfde Klooster belasten, om geen inkomsten van hare Landen t' ontfangen, al eer zy de wille des Konings zullen hebben verstaan; behalven sodanige huur of renten, die zy noodzaaklijk moeten hebben tot hun eigen onderhoud of tot verdiende loon van haare Dienstboden.

Als ook; dat zy bescheidentlijk acht nemen

nemen op de wooningen behoorende tot het zelve Klooster; te weten, die men niet gewoon is te verhuuren, en wat se alle jaaren precys waardig mogen zijn, bekent maken.

Als ook; hoe veel alle Landen tot het zelve Klooster behoorende jaarlijks zouden mogen opbrengen, daar van aftrekkende al wat uitgegeeven is aan d'een of d'ander Dienaar van het Klooster, aantekenende de naamen der geener wien zulke penningen toe kwamen en betaald zijn; en dat het aan niemant anders en geschiede.

Als ook; wat voor Landen aan dit Klooster behoorende sijn verhuurt; en aan wien, en voor hoe veel jaaren.

Als ook; om naauwkeurig t' onderzoeken wat voor bosschagien, waranden, en hoe veel Morgen Landts tot dezelve Kloosters syn behoorende; en om te vernemen, so veel doenlijk is, hoe lang datse gestaan hebben, en wat se waardig zijn.

Als ook; wat eenige Gouverneurs van eenige der voornoemde Kloosters toegestaan, verhandelt, verkocht, weg-geschonken of vervreemd hebben; mitsgaders wat voor Landen, wooningen, bosschagien en ampten, binnen een jaar herwaarts, te weten voor den 4. February laatstleden, zy verhuurt hebben; tot wat prys, aan wien, en waar toe.

Als ook; of 'er ook eenige van de voornoemde Godtshuizen overgeslagen en aan den Thesaurier niet bekent zijn gemaakt, dat dan de voornoemde gecommitteerden daar d' opsicht van nemen, en na advenant de weet doen.

Als ook; dat zy yder Gouverneur van alle diergelijke Kloosters onder haar jurisdictie sorterende, wel scherp belasten, dat zy haare Landen bezaayen en omploegen, gelijk zy voor dezen gedaan hebben, tot dat de Koning daar anders van kome te disponeren.

Als ook; by aldien dat de Koning aan iemand eenig Klooster, binnen de voornoemde verscheiden limiten der gemelde commissie, mogte vereert hebben, de naam waar van aan de gecommitteerden bekent gemaakt zal worden; dan zullen deze gecommitteerden voor het contract daar van nemen van den Gouverneur, en een inventaris doen beschryven van het loot, de klokken, schulden, goederen, inkomsten, zilverwerk, juweelen, &c. tot des Konings gebruik; en zullen de goederen, inkomsten &c. verkoopen, behalven alleen het silverwerk en de juwelen.

Als ook; dat deze gecommitteerden van yder sodanig Klooster sodanige geestelijke Persoonen die, by de zelfde Religie willen blyven, naar zeker ander groote Klooster van die Religie, volgens haare discretie, zullen zenden, met een brief aan den Gouverneur om haar aan te nemen; en dat men de geene die geen geestelijk habyt willen aanvaarden, zenden zal naar den Heer van Cantelberg en den Heer Cancelier, om sodanige bedieningen, daar zy toe bequaam mochten zijn, t' aanvaarden; en gemelde Commissarissen zullen haar een Brief mede geven.

Als ook; dat deze gecommitteerden aan gemelde Persoonen behoorlijke vereeringen zullen geeven, na de verre gelegentheid der plaatse en volgens haare discretie.

Als ook; dat dese gecommitteerden den Gouverneur zullen belasten te gaan na den Cancelier van d' augmentatie om zijn Jaarlijks Salaris en Pensioen.

Als ook; by aldien dat aan den Koning eenig Klooster by ondertekening over gegeeven zy, dan zullen de gecommitteerden in alle deelen haar reguleren na het formulier der Kloosters, die de Koning aan eenig ander Persoon gegeven heeft.

Als ook; dat yder een van dese gecommitteerden, wien de toezicht van meer dan een Graafschap binnen de paalen van hunne commissie aanbevolen is, dat zy, soo dra als zy het eene Graafschap, zijnde

een gedeelte van haar last, in maniere voornoemd, over zien zullen hebben, aan den Cancelier van het Hof, die d' opsigt van d' inkomsten van des Konings Kroon heeft, een inventaris van alles toezenden, volgens gemelde instructien; en wat zy al in yder Graafschap van haar soo overzien uitgericht hebben; en alsoo voortvaren tot een ander Graafschap; en alsoo de weet doen van alle gepasseerde of doorreisde Graafschappen, die onder hun toezicht behooren; en dan aldaar ter plaatse te vertoeven, en des Konings vorder believen af te wachten.

Als ook; by aldien gemelde gecommitteerden maar een Graafschap is aanbevolen, dat zy dan den voornoemden Cancelier daar van, als te vooren, zullen verwittigen, en aldaar op des Konings vorder begeerte wagten.

LXIV.

Beveelen, door d' autoriteit van zijn Koninglijke Hoogheid, gegeeven aan de Geestelijke Persoonen van dit Rijk.

Regifter. Cramner Fol. 47.

IN de Name Godts, Amen. In het Jaar onses Heere 1536. en in het 28. Jaar van de Regeringe van onzen souverain Heer, Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankrijk, heb ik Thomas Cromwel, Ridder, Heer Cromwel, bewaarder van het zegel van onsen voornoemdē souverain Heer Koning, en des selfs Stedehouder, aangaande alle zijn Kerklijke jurisdictien binnen dit Koningrijk, (bezoek gedaan hebbende, door des Konings opperste Kerkkelijke macht, van het Volk en de Geestlijkheid van dit Bisdom van——door mijn getrouwe gecommitteerde——wettelijk voor dit deel daar toe gedeputeert:) ter eere van God almagtig en van zijn Koninglyke Majesteit, en tot welstant van zijn Koningryk en tot vermeerdering van de deugt in het zelve, ingestelt en bestemt deze navolgende Willekeuren om onderhouden en nagekomen te worden van de Deken, Priesters, Vicarissen, Curateurs, loontrekkende Dienaars, Ziel-bezorgers, en van alle andere die eenige geestlijke bedieningen hebben in dit Bisdom, op boete hier na gespecificeert, en daar toe geordineert.

1. Dat de Deken, Priesters, Vicarissen en andere, welke ergens in dit Bisdom Ziel-besorgers syn, getroulyk waarnemen en onderhouden zullen, voor so veel als in haar vermogen is, en doen waarnemen en onderhouden alle wetten en insettingen van dit Koningryk, gemaakt tot vernietiginge en uitroeyinge van de gewaande en misbruykte macht en jurisdictie van den Bisschop van Romen binnen dit Ryk: en tot opbouwinge en bevestiginge van des Konings autoriteit in het zelve, als het Opper-hooft der Kerke van Engeland; en zy zullen, na hun uiterste verstand, kennis en geleertheid, zuiverlyk, ongeveinsdlyk en in alle oprechtigheid verklaaren, verkondigen en uitleggen, in de drie naastvolgende maanden alle Sondagen eenmaal, en daar na ten minsten twe maal alle vierendeel Jaars in haare predikatien en andere vergaderingen, dat de geweldige magt en jurisdictie van de Bisschop van Romen, op de wet Godts in het allerminste niet steunende noch gegrondtvest zynde, met groot recht en reden afgeschaft en vernietigt is geweest; wes halven zy hem generley

ley gehoorsaamheid noch onderdanigheid schuldig zyn; en dat des Konings macht in zyn rechtsgebied, onder Godt, d'allerhoogste is; wien alle menschen, binnen het zelve Koningryk, schuldig zyn, uit kracht van Godts gebodt, te bewysen alle getrouheid en gehoorsaamheid, boven alle andere Machten en Potentaten.

2. Nademaal datter zekere artykelen onlangs beraamt en door d' autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit in 't licht gegeven zyn, en toegestaan van de Bisschoppen en geestelykheid van dit syn Ryk in hare Kerkelyke vergaderingen; waar van zommige noodig zyn om onderhouden en gelooft te worden ter zaligheid; en dat d'andere betreffen en leeren zekere ceremonien, dienst-pleegingen en Kerkkelyke gewoonten, die wel voegen onderhouden en gebruikt te worden tot handhavinge van een geschikte en borgerlyke order: zo zullen dan de Deken, Priesters, en andere Ziel-besorgers, de voornoemde artikelen den gene die haar aanbevolen zyn, in haare sermoenen en andere by eenkomsten zodanig uitleggen en verklaren, dat zy klaar mogen sien en weten welke daar van nodig zyn om te betrachten en t'onderhouden tot zaligheit hunner zielen; en welke onnoodig zynde, de betaamlyke en borgerlyke order der voornoemde Kerke betreffen: volgens het bevel en de vermaninge, door d' autoriteit, van zyn Koninglyke Majesteit, haar voor desen gegeven.

3. Dat zy den genen die hun aanbevolen zyn met eenen ook verklaaren zullen d'artykelen beraamt, in 't licht gegeven en onlangs geautoriseert tot afschaffinge van zekere overtollige Heilige dagen, volgens de kragt en inhoud der zelver artykelen: en hare Parochianen vermanen tot een bestipte onderhoudinge en nakominge daar van, als zaken die met eenparige stemmen en van hoogerhand eerlyk besorgt, besloten en bevestigt zyn, tot welstand, gerief en voordeel van dit gantsche Koningryk.

4. Op dat ook alle superstitie en geveinstheid, die in der menschen herten gekropen zyn, verdwynen en vergaan mogen, zo zullen zy geen beelden, reliquien noch mirakelen, om superstitie of gewinshalven, vertonen noch roemen; insgelyks ook op generley wyse het volk misleiden of aanporre om bedevaarden tot dese of die Heilige te gaan doen, anders dan toegelaten word in d'artykelen onlangs uitgegeven door autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit en toegestaan is by de Bisschoppen en Geestlykheid in dit zyn Ryk in hun algemeene vergadering; als of het in de macht van dese of die heilige bestond, om de menschen deze of die weldaaden toe te dienen; daar men alle goedheid, gesontheid en genade by God alleen behoorde te verzoeken en van hem af te wachten, die daar eigentlijk d'Oorsprong en Bron-ader van is, en niemant anders; alfo se van hem op ons moeten afdaalen: maar in het tegendeel zullen zy, so wel haare Parochiaanen als andere Pelgrims, vermaanen, om haar veel eer te schikken tot het onderhouden van Godts geboden, en tot het nakomen van zijne werken der liefde: haar inboezemende dat zy Gode meer zullen behaagen met lighaamlijk arbeid te doen, hun beroep vlytig waar te nemen, en neerstig te zijn in haar eigen huis voor te staan, dan met sodanige pelgrimagien en bedevaarden t'aanvaarden; en dat het meer dienen zal tot gezondheid hunner zielen, dat zy aan d'arme en behoeftige menschen besteden 't geene zy aan de voornoemde beelden en reliquien zouden wille doen.

5. De boven gemelde Personen zullen ook in haare predikatien en andere byeenkomsten de Vaders en Moeders, de Meesters en Opzienders der Jeugd, hun aanbevolen, vermanen en leeren, of doen vermanen en leeren, hare kinderen en dienstboden

den zelfs van hunne kindtsheid af, haar Vader Ons, d' Artykelen van ons geloof, en de tien geboden, in hun Moeders taal: en dezelve so geleert en onderwezen zijnde, zullen zy haar het zelve dikmaals doen opzeggen, en alsoo inscherpen. Op dat nu zulks te gemakkelijker mag geschieden, so zullen de voornoemde Persoonen in hare Predikatien langsaamlijk en duidelijk verhaalen het Vader Ons, d'artykelen onses geloofs, en de tien geboden, verhandelende nu op deze, dan op die dag t' elkens een zeker gedeelte daar van, tot dat zy die altemaal by artykelen van buiten geleert zullen hebben. En dat hier toe de gemelde Vaders en Moeders, Meesters en Voogden, haare kinderen en Dienstboden, van kints been aan ter schole laaten gaan, of by eenige eerlijke hantering en beroep of Land-bouwery haar besteden: de Vaders, Moeders, Meesters &c. die daar d' opsicht van hebben vermanende, radende, en voor so veel in haar vermogen is, in haare predicatien, t' samen-spraak, als andersins, de Vaders, Moeders &c. vermaanende, dat zy wel vlytig toezien dat de kinderen haar aanbevoolen, in geenerley wyse tot luyigheid of ledigheid begeeven, op dat zy niet daar na t' eeniger tyd by gebrek van eenige eerlijke hanteringe of onderhoud genoodzaakt worden tot armoede, en by gevolg tot bedelen, steelen en een ongebonden leeven te vervallen; aangezien dat men daaglijks ziet dat verscheiden kloeke sterke mannen, sommige tot bedelary, andere tot dievery, moordery, andere schelmstukken haar begeeven; dewelke naderhand tot groot ongemak en ellende gerakende, hunne vrienden en voogden een groot gedeelte daar van verwyten, en te laste leggen, die haar in hunne jeugt so luy en ledig lieten heen gaan: daar zy anders in eenige goede wetenschappen, konsten of hanteringen wel opgevoed geweest sijnde, haar eigen Huisgezin hadden konnen regeren, haar zelven verzorgen, en de gemeente grooten dienst doen.

6. Dat ook de voornoemde Priesters, Vicarissen en andere Ziel-besorgers naeuw toesien en wel sorge dragen, dat de Sacramenten met alle behoorlyke eerbiedigheid in hare karspels bedient werden; en zo het t'eeniger tyd, om redenen in de plakkaten van dit Koningryk uit gedrukt of door byzonder toelatinge van zyn Koninglyke Majesteit mogt komen te gebeuren, dat zy hun dienst niet en zouden konnen waarnemen, dat zy dan geen onbedreven noch ongeleert Persoon hun bedieninge laaten doen, maar een die vroom, wel geleert en ervaaren is, die d' onnoosele en onkundige heilsame leere konnen voordragen, en die op een dwaal-weg zyn, te regt brengen; en dat zy haar altyd laten sien, dat noch zy, noch hare Vicarissen hun eigen profyt, eere noch voordeel soeken, maar alleen de behoudenis en zaaligheid der zielen haar aanbevolen, en d' eere Godts behertigen.

7. De gemelde Deken, Predikanten, Vicarissen, Priesters of Ziel-besorgers sullen ook in generley wyse, op een onbehoorlyke tyd, noch om geen ander oorzaak, dan om zeekere eerlyke nootwendigheid eenige herbergen gaan besoeken; zy en zullen ook niet 's middags noch 's avonts na den eten tot drinkken of gulsigheid haar begeven; noch ook by dag of by nacht met tiktakken of met de kaart te spelen &c. hun tyd onnuttelyk doorbrengen; maar als zy wat tyd over hebben, zullen zy een capittel of twe lesen of hooren lesen uit de Heilige Schrift, of met diergelyke andere oeffening haar besig houden; en dat zy altyd doen dat eerlyk is en betaamlyk, dienende tot nut en voordeel van het gemeene best, immer en altoos gedenkende, dat zy andere menschen in zuyverheid en heyligheid behoorde t' overtreffen, en in alle Christelyke deugden haar tot een baken en voorbeelt te strekken.

8. Daar-

8. Daarenboven, alſo de Kerkkelyke goederen genoemt worden de goederen der Armen; en dat op deſe dagen niet min beſpeurt word dan dat zy daar van onderhouden worden: ſoo zullen dan alle Prieſters, Vicariſſen, loon-trekkende Dienaren, Prebendariſſen, en andere die eenige bediening hebben in dit Biſdom, en die van hun bezolding alleen niet en behoeven te leeven, maar die ruim 220. gulden jaarlijks in dit Biſdom, of elders, konnen verteeren, deze zullen alle jaaren onder d'Armen van haare Parochie, of aan andere inwoonderen aldaar, uitdeelen; in de tegenwoordigheid van de Koſter of van zeker eerlijk man van het karſpel, het 40. deel van de vruchten en inkomſten van gemelde bedieningen: om niet voor ondankbaare gebrandmerkt te worden; dewelke ſo veel voor haar zelven behoudende, den veertigſten penning het arme volk niet genegen zijn te laaten toekomen van die Parochie, daar zy ſo veel vruchten en voordeel van trekken.

9. En om geleerde mannen tot uitvoeringe van het verhaalde hier na te beter aan te moedigen; ſo zal yder Prieſter, Vicaris, Koſter of die een zeker bediening heeft in dit Biſdom, trekkende of genietende alle jaaren duizend of 1100. gulden zal een taamlijke portie daar van uitdeelen aan eenen Student; en voor ſo veel duizend guldens meer als hy trekt, zal hy gelijke portie geeven aan de hooge Schoolen van Oxford of Cambridg, of aan andere geringer Schoolen; dewelke, na dat zy in weetenſchap en geleerdheid toegenomen hebben, medemakkers mogen worden van haare voorſtanders, ſoo in het prediken als anderſins in haare bedieningen waar te nemen; of anders, des noodts zijnde, de Gemeinten-ſtaat met raad en daad konnen dienſtig zijn.

10. Dat ook alle Prieſters, Vicariſſen en Koſters die eenige Kerken of Capellen in dit Biſdom, bediênen, zullen tot reparatie der zelver, als ſe komen te vervallen, uitreiken het vyfde deel hunner bezolding, tot datſe geheel en al wederom opgebouwt zijn; en zy zullen deſelve ſo opgebouwt zijnde, in ſo goeden ſtant altyd onderhouden.

11. Eindelijk en ten laatſten, zullen de gemelde Deken, Prieſters, Vicariſſen, Koſters en alle die in bediening zijn alle deze inzettingen op het allerſcherpſte nakomen en onderhouden, op boete van opgeſchort of afgezet te worden van haare bediening, tot dat zy hier in hun ſchuldige plicht komen te volbrengen.

L X V.

Cromwels Brief aan Schaxton, Biſſchop van Sarum, genomen uit een Copy, geſchreven van zijn Secretaris of geheim-Schryver.

Cotton Libr. Cleop. E, 4.

MYN HEER,

NA hertelijke groetenis, kan ik niet nalaten van my niet alleen te verwonderen, (dat gy, wien ik voor mijn getrouwen vriend aangenomen hadde, my veroordeelen zoud, als blijkt uit uwen brief,) maar ook te verheugen, dat gy zo recht uit de borſt ſpreekt. Ik zouw u danken dat gy ſo rond gaat in uw ſchrijven en ſo openhertig in uwe vermaningen, ten ware gy met meerder achterdogt ſchijnt

ingenomen te zijn dan sodanig een Bisschop van uw Ordre betaamt: en (om te seggen dat my nog meer bedroeft) een snooder gevoelen van my hebt als ik dacht dat iemand van uwe geleerdheid of wetenschap konde hebben. Ik heb een zeker Text van schriftuur uit uw hand in de mijne genomen· ingeval dat, na voorgaande overdenkkinge, mijn ampt my daer toe heeft verplicht, wat reden hebt gy dan om te klagen? had ik zulkx gedaan of uit eergierigheid, of uit een meening om uw achtbaarheid te beleedigen, dan had gy met my over de zaak mogen twisten; dog had gy evenwel toen op een sachtmoediger wyse aangegaan, dan had ik niet alleen te vroeger mijn misslag verbetert, maar ik zouw ook meerder reden gehad hebben om te oordeelen dat uw schrijven aan my uit een vriendelijk gemoed was ontstaan. Zijt gy over mijn scherpe brief verstoort, hoe konnen dan uwe gramsteurige woorden (ik hadse by na met een andere naam gedoopt) my vermaken? Ik had op u versogt dat gy in uwe bediening niet al te straf zoud gaan, *durus est hic sermo:* dit noemt gy een hard woord; en gedaan hebbende, vangt gy wederom aan, even al eens als of alles gesegt sijnde, alles nog achter bleef. Hebt gy geen strafheid gebruikt, so ben ik, weest daar van versekert, daar over so verheugt als ik behoorde te zijn: en of schoon gy niet verblyd en zijt, echter op het klagen verbind my myn ampt om den geenen te hulpe te komen die sig segt overweldigt te zijn, en genoodsaakt word ongelyk te lyden. Ik ben so onderrigt geweest, en dat van Persoonen wien ik meer geloof gaf dan ik hier namaals gesind ben om te doen, so sy my wat wijs gemaakt hebben, gelyk als gy my woud doen gelooven. Sy aldus klagende, kond ik haar minder doen dan haar sodanige genees-middelen toestaan, als sijn Koninklyke Majesteyt en sijn wetten aan alle sijn Onderdanen sonder onderscheid geven? mogt ik ook niet eenigsins gissen dat gy den voorleser Rogier London te harder aantastede, om dat gy graag uwen Dienaar die bediening had willen opdragen? Myn Heer, gy had u selven vry langmoediger, ik en wil niet seggen vry voorsigtiger getoont, indien gy u had laten vergenoegen met haar wettelyk appél, en myn wettelyke belastingen, en ons veel eer schriftelyk wat breeder van de saak hadde geinformeert, dan aldus met felle woorden my te willen vermeesteren, en met een scherpe betuiginge van de Schriftuer t'overwinnen, het welke, (gelyk ik wete hoe men arbeyden moet, so verlaat ik my ook op God die al so grooten Leer-meester is als gy zyt) alreede is gedaan; volgens welke Schriftuer-plaats, het my niet en betaamt, 't is ook myn gewoonte niet van wel te doen roem te dragen; ik weet wie alles, dat by my wel gewrogt is, werkt; en daar hy de werker alleen is, wil ik my niet onderwinden hem dit ongelyk aan te doen, om te arbeyden, en my selven dank te weten; dies niettemin gelyk ik hem gedurig dank dat het zyne goetheit gelieft heeft my te gebruyken voor een werktuig, en door my iets uit te werkken, so vertrouw ik dat ik alsо bereydwillig ben om hem, na myn klein vermogen, in myn beroep te dienen, als gy u genootzaakt vind slimmer van my te schryven, dan gy behoort te denkken. Myn gebed is, dat Godt my niet langer laat leven dan ik graag myn ampt sou willen bedienen *(in ædificationem) tot stichtinge*, en niet *(in destructionem) tot verwoestinge*, gelyk gy my wilt wys maken dat ik doe. God, segt gy, zal over zulk een macht als ik gebruike een oordeel stryken, vlak uit menende dat ik de bedieninge, daar my God en zyn Koninglyke Majesteit in gestelt hebben, misbruike. God, seg ik, zal zodanige Rechters als gy zyt oordelen, en de gedachten die gy misbruikt u te laste leggen: gy doet zo wel niet als ik wilde dat gy soud doen, by aldien gy zulk een gevoelen van my hebt, als uwe brieven my doen denken

denken dat gy hebt. De misdaad die gy my te laste legt is grooter dan ik kan, of behoorde, te dragen; onwaarachtiger, vertrouw ik, dan de gene zullen konnen bewysen, die daar meest toe genegen zyn. Het is vreemt, segt gy, dat ik u niet en wilde schryven noch mondeling laten weten hoe gy u dragen zoud in de zaak van de Paapse Monniken van Abington; en dat d' Abt van Redding van stonden aan schryven van my konde bekomen om uwen regtvaerdigen handel te stuiten. Dat was de meninge van myn schryven niet, ik en was niet gesint om u in uw regtvaerdig bedryf hinderlyk te zyn, maar veel eer om te versoeken dat gy geregtlyk te werk zoud gaan; ik en was ook niet haastig met te schryven aan den Abt, hoewel ik bereydtwilliger ben om hem te helpen die van ongelyk klaagt, dan ik my genootzaakt vinde om den genen vorderlyk te zyn, die een Persoon gestraft wil hebben, van wiens misdaad ik niet verzekert en ben. Ik en heb u niet geantwoord, een vreemde zaak! Myn Heer, ik dagt dat gy beter kennis van myn zaaken had, dan dat gy daarom oordelen soud dat ik uw vriend niet en was; gy had veel eer mogen denken dat ik met andere affairen al te veel belemmert was, en dat de geene die om den Abt een verzoek deden, haar tyd beter wisten te beramen dan gy. Ymant sou veel eer mogen denken dat gy van te vooren grootlijks op my misnoegt waart geweest, dan dat gy hier eenige gewichtige reden zoud hebben om te oordelen, dat ik u niet toegedaan ben.

Wat nu uwe heerlijkheid of wooninge belangt, gy moet uw voorrecht gebruiken als u geleent, so lang als gy 't zelve wel gebruikt, dat is, na de zin en het welbehagen der geener die u het selve verleent hebben. Ik en heb nog des Monniks, nog de zaak van iemand anders by der hand genomen, om sodanige voor te staan, welkers oprechten handel haar niet en kan voorstaan noch verdedigen. Neen, ik denk dat gy weet dat ik zulke Lezers van de Schriftuur al so weinig lief heb als gy: gave God dat mannen van sodanige bediening als gy zijt zoo vlytig toezagen dat alles in haare Bisdommen na behooren wel toeging, als ik genegen ben om twist-zaaken by te leggen, als ik se weet; had gy zelfs op die tijd slegs half so veel moeite genomen om sodanige zaaken tegens hem in te brengen als gy nu doet, gy en zoud geen oorzaak ja geen gelegentheid gehad hebben om te gissen of ik u wel of kwalijk toegedaan ben, noch ik de moeite om u t'antwoorden. Mijn Heer, ik bid u, so lang als ik uw vriend ben, wilt my daar voor erkennen en aanneemen, want so ik die niet en waare, of wist ik eenige reden waarom ik die niet en behoorde te zijn, dan sou ik niet eens schroomen om u te toonen wat my van u afkeerig hadde gemaakt; en als dan zoud gy haast gewaar worden dat mijn moeyelijkheid niet langer duuren zou, dan ik daar toe reden hadde. Ik sla over uw zeggen *(Nemo læditur, nisi a se ipso: Niemant komt in lyden of hy brengt 'er zich zelven toe,)* en bidde met u dit eerste deel, *onze Heere ontferme zich myner*; het ander deel en raakt mijn gebed niet, *dat God my wil bekeeren*, also hy mijn Rechter is; het kan gebeuren dat ik te met een mislag mag hebben by gebrek van kennis, doch willens en weetens zal ik se niet gedogen die misdoen; ik en wil niemand eenig leet doen, wien de vroomheid en des Konings wetten niet en verstooten. Wilt gy zelfs u zelven niet onder de voet helpen, ik en heb niet minder in den zin dan u in ongemak te helpen; heb ik u voor dezen eenige dienst gedaan, dat is my lief: ik heb het aan uwen stant en conditie getoont, en niet aan uw Persoon; so u dezelve by blyven, dan kan mijn goede genegentheid u niet verlaaten, ten zy dat uw gebet verhoord werde, te weeten, *dat mijn herte mag omgekeert worden*. Ik verzeker u dat ik ten allerhoogsten verblyd ben om de bedieninge die gy

bekleed, en zal, na mijn vermogen, u daar in behulpſaam zijn, uw achtbaarheit ophouden, en u by uw kudde, en elders, aanzien doen hebben, ſoo lang als ik u getrouw bevinde in uw plicht, volgens of na eiſch van uw beroep. Ik en wil niet, als gy begeert, u een goede Heer zijn: ik ben, en hebbe geweeſt, uw vriend, en neem u voor de myne aan; werp alle ydele achterdocht weg, laat een onbedagtſaam oordeel heerſchen over menſchen van minder wysheid en verſtant, hertnekkigheid betaamt alle lieden veel eer dan een Biſſchop, die ons altyd behoorde te leeren om het geene wy willen graag te laten vaaren, alſo gy niet krygen meugt het geene gy wilt. Hier zegt gy (*Chriſtus pauperes facit & ditat*) *Chriſtus maakt arm en rijk, Dominus dedit, Dominus abſtalit*: *de Heere heeft gegeeven, de Heere heeft genomen*, tot wat einde brengt gy dit by? *Sit nomen Domini benedictum, gezegent zy de naame des Heere*, dit kan men altyd inſchikken, dit komt altyd wel te pas; of anders, ſo hoogen Godgeleerde als gy zijt, ſou ik zeggen dat het hier niet wel te pas gebragt was, ſo gy niet beter en wiſte dan waar het beter uw wille in het geheel dan iets altoos daar van t'ontberen. Ik bidde u, leert de lydſaamheid beter met uw werken, of anders ſpreekt daar ſo weinig van als gy kunt. Mijn Heer, gy ſoud lichtlijk eenen ander in mijn plaats konnen gekregen hebben, die ſo langmoedig tegen u niet en ſou zijn, daar men ſo weinig by u vind; doch ik kan dit uw ſchryven en deſe uwe moeyelijkheid al immers ſo wel over 't hooft zien als ik my, vertrouw ik, wachten kan voor pluimſtrykers. Aangaande den Abt Redding en zijn Monnik, ik merke dat zy ſodanig zijn als gy zegt, ik zal met haar handelen na mijn goed-dunken; gy zult met uwen plicht waar te neemen wel doen, en ſo doende, hebt gy geen reden om aan mijn vriendſchap te twyfelen; doch zoo niet, dan moet ik u zeggen, om rond met u te gaan, dat met uw zaak aan myte trekken, ik ſlegts mijn Ampt volvoere; gy gaat verder dan uw Ampt toelaat met my in de mijne te gebruiken ſo hard aan te taſten; indien gy niet meer ſo en doet, zie ik al het gepaſſeerde door de vingeren, en bied u aan ſo veel vriendſchap, als gy met recht van my ſoud konnen begeeren. Vaart wel.

L X V I.

Het Vonnis van Paus Paulus de III. gewezen over Koning Henrik de VIII.

Het Verdoemen en Bannen van Henrik de VIII. Koning van Engeland, en van zijne Medeſtanders en makkers, met byvoeginge van andere ſtraffen.

Paulus Biſſchop van Romen, Dienſtknecht der Dienſtknechten Godts, tot een eeuwige gedagtenis der zaake.

Cherubini Bullarium Tom. 2. Pag. 704.

VAn de gene die in zyne voorſienigheid, onbeweeglyk blyvende op een wonderbaarlyke wyſe alles doet bewegen (ſtedehouders zynde, door de beſtieringe der

der Goddelyke goedertierenheid, hoewel wy onverdient dese bediening op der Aarden zyn bekledende, en gestelt in den stoel van geregtigheid, volgens de voorseggingen van den Profeet Jeremias, dewelke segt: *Siet, ik heb u gestelt over Volkeren en Koningryke om op te plukken en uit te roeyen, om te bouwen en te planten*, voerende d'opperste heerschappy over alle Koningen op den gantschen Aard-bodem en over alle Volkeren :) en die goedertieren en barmhertig zijnde, zijne rechtveerdigheid met barmhertigheid matigt, en die hy onboetveerdig bevind niet gestreng en straft, voor en al eer dat hy se dreigt, dog die geduurig zondigen en in haare zonden volharden, als se de paalen van de maate der barmhertigheid te buiten gaan, daar over het gewelt van gerechtigheid oeffent, op dat zy ten minsten uit vreese voor de straffe tot bedenkinge mochten komen en haar bekeeren: wy, seg ik, in Godts voetstappen tredende, worden gedrongen uit een yver die wy voor d'Apostolische Stoel hebben, om vlytig zorge te draagen voor den heilzamen stant van alle Persoonen die ons uit den Hemel aanbevolen zijn, en tegen te gaan de dwaalingen en lasteringen die wy door des ouden Viandts schalkheid over ons hooft zien hangen, en d'uitspo- righeden en groove en aanstootelijke misdaaden met behoorlijke gestrengheid in den toom te houden; en om, volgens den Apostel, d'ongehoorzaamheid der schapen dapper te straffen, op dat de misdadige alsso berouw mogen hebben dat zy God tot toorn hebben verwekt, en dat zulks voor andere tot een heilzaam spiegel mag strekken, om haar in het toekomende daar van te wagten.

Voorwaar, so wanneer ons nu onlangs verhaalt wierd dat Henrik Koning van Engeland, (hoewel dat hy, ten tyde van het Pausdom van Paus Leo de X. Hooglofly- ker memorie onsen voorganger, de dwalingen van verscheyden ketters, dikmaals van d'Apostolische stoel en Heilige Concilien in voorleden tyden verdoemt, en nu laatst in onse eeuwe door het voester-kint des verderfs *Marten Luther* op de baan gebracht en vernieuwt, uit een yver tot het Catholyk geloof en, uit een drift van devotie tot de voornoemde stoel aangeprikkelt zynde, op een niet min geleerde dan godvruchtige wyse door een zeker boek daarenboven van hem gemaakt, wederlegt hadde, waarmede de zelve Koning groote eere ingelegt en de benaminge van beschermer des geloofs behaalt heeft,) van het recht geloof en Apostolisch pad afdwalende, en niet gedenkende aan zyn eigen saligheid, goede naam en faam, na dat hy in het openbaar voor de Kerk een huwlyk hadde ingegaan met onsen zeer geliefden Dochter in Christus Catharina, Koninginne van Engeland, met wien hy etlyke jaaren geleeft, en by wien hy, staande het voornoemde houwelyk dikmaals kinderen hadde geteelt, en sonder eenige wettelyke reden en tegen het verbod der Kerke haar verlaten hebbende, met een zeker Engelse Vrouw, Anna Bolein genaamt, in den echten-staat is getreden, en dat nog by gemelde Catharinaas leven; en alsotot snooder stukken vervallende, sig niet ontzien heeft uit te geven zekere wetten of algemene t'samenstellingen, waar door hy zyn onderdanen, selfs op lyfs straffe gedwongen heeft om zekere ketrersche en scheursuchtige artykelen staande te houden, waar van dit ook eene was, dat de Paus van Romen het Hooft der Kerke en Christi stede-houder niet en is, maar dat hy selfs in de Kerke van Engeland voor het opperste Hooft alleen was t'erkennen. Hiermede sig niet vergenoegende, heeft hy, door des Duivels aanradinge tot criminele kerk-rovery, Aarts-Diakonen, Bisschoppen, en andere geestelyke Personen, soo wel Reguliere als wereltlyke gedwongen om hem, als een ketter en scheursuchtige, aan te hangen, en de voornoemde

artykelen, ftrydende tegens de decreten der Oudtvaders en de ftatuiten der Heilige Concilien, ja felfs tegens d'Euangelifche waarheid, als diergelyke andere verdoemde, voor goet te keuren, en de gene die fe niet en wilden in volgen of uit befchroomtheid weigerden, heeft hy doen grypen en in den kerker werpen. Hiermede noch niet te vreden zynde, maar het eene quaat op het ander hopende, heeft hy den Cardinaal Roffenius hoogloflyker gedachtenis, (wien wy van wegen zyne ftandtvaftigheid in het geloof en om zyn Heilig leven met een Cardinaals hoed hadden vereert,) zo wanneer hy de voornoemde ketteryen en dwaalingen niet en wilde toeftemmen, op een zeer wrede en verfoeyelyke manier doen mifhandelen, en in't openbaar elendig ftraffen en onthalfen: waar mede de voornoemde Koning den ban en *Anathema*, en andere zeer fware fententien, cenfuren en ftraffen, vervat in de gedrukte brieven en infettingen van onfe voorfaaten hoogloflyker memorie Bonifaas de VIII. en Honorius de III. Roomfche Paufen, op zyn hals geladen en fig onwaardig gemaakt heeft de eertitulen van een Koning van Engeland en van alle de Dominien en voorregten die daar aan vaft zyn.

2. En hoewel wy uit het gene ons niet onbekent en was weinig moed op den zelfden Koning Henrik hadden van tot bekeringe te zullen komen; alfo hy na de vooraf-gaande brieven, vaderlyke vermaningen, verfcheyden fend-boden en middelen eerft, en daar na by manier van proces, (om de voornoemde Anna te laten varen en zijn rechte echte Huisvrouw Catharina na fich te neemen) niet en wilde luifteren, en daar na tegens de Kerklijke cenzuren van Paus Clemens de VII. hoogloflyker memorie, onzen voorzaat, zich ongevoelig toonde, (flachtende hier in den hertnekkigen Pharao) en een geruimen tyd aan de macht der fleutels, van den Hemel te konnen openen en fluiten, zich niet en kreunde: dies niettemin hebben wy hem, fo lang als hy in de gehoorzaamheid en eerbiedigheid van d'Apoftolifche Stoel gebleeven is, met onfe Vaderlijke liefde achter nagegaan; en om klaarder te mogen zien of het geroep ('t welk wy ten aanzien van den Koning Henrik zelfs in der daad wenfchen valfch te zijn:) ons aangebracht waarachtig waare, foo hebben wy vaft geftelt om ons procés tegens den gemelden Koning voor een tyd lang te ftaken, en de waarheid van de zaak naauwkeuriger na te vorfchen.

3. So wanneer wy nu, na behoorlyke middelen met alle vlyt aangewent, gewaar wierden, tot ons leedwefen, dat het geen valfche uitftrooyinge was; en met eenen dat de voornoemde Koning Henrik in den afgrond van boofheid fo diep verzonken lag, datter geen hoope altoos fcheen van hem daar uit te konnen redden; hebben wy over zulks uit aanmerkinge dat in d'oude wet bevoolen is den geenen, die in overfpel wierd bevonden, te fteenigen, d'Autheuren van fcheurmakery in de aarde verzonken, haare navolgers door het vuur uit den Hemel zijn verflonden, en dat Elimas de Tovenaar, die zich tegens des Heeren wegen te weer ftelde, van den Apoftel met een eeuwige geftrengheid veroordeeld is geworden: edoch wy niet willende dat in het geftreng oordeel Godts de zielen van Koning Henrik en zijner Onderzaaten van ons hand afgeeifcht zouden werden, hebben deshalven de magt, die den Hemel ons heeft verleent, in 't werk willen ftellen tegens Koning Henrik, en zijn mede-makkers, voorftanders, aanhangers, navolgers, en die ineenigerlei wyze aan het voorverhaalde fchuldig zijn, tegens het welke, alfo men in Engeland grof aangegaan heeft en gemelde delicten of overtredingen foo openbaar en kennelijk zijn dat men daar niet langer mee wagten mag, wy voort tot d'executie zouden

konnen

konnen voortvaaren; doch willende zagter handelen, hebben wy beslooten op de manier hier onder beschreeven te gaan.

4. Hier over dan met onse eerwaardige broeders S. R. E. de Cardinalen rypen raad gepleegt bebbende, zo is't dat wy, met haar advys en toestemming den voornoemden Koning Henrik, en zyne voorstanders, mede-pleegers, aanhangers, raadtsluiden, navolgers, en alle andere die eenigsins aan het voorgaande schuldig zyn, zo Leeken als geestlyke, ook Regulieren van wat aansien, bediening, stand, ordre of conditie datse ook zouden mogen zyn (welkers namen en toenaamen als of se hier by gevoegt waren, wy alsvoor uitgedrukte willen gerekent hebben) door d'ingewanden van de barmhertigheid onses Gods vermaanen, en in den Heere bidden, dat tog Koning Henrik van de gemelde dwalingen t'eenmaal afstand doe, en de plakkaten of voornoemde wetten die hy daar van heeft gemaakt, her-roepe, afschaffe en vernietige; als ook dat hy geheel en al nalate van zyn onderdanen tot der zelver onderhoudinge te dwingen, of door gewelt van gevangenis, en dreigementen van straffe haar daar toe niet en brenge die de zelve wetten niet en mochten komen t'onderhouden, en dat hy van andere dwalingen sig onthoude; en zo hy iemand over het voorgaande in gevangenis heeft geset, daar van gelieve t'ontslaan, en op haar vrye voeten te stellen.

5. Dat ook de medeplegers, voorstanders, aanhangers, raadtsluyden en navolgers den Koning in het voor-verhaalde, of wat dies aangaat, de behulpsame hand niet en komen te bieden, hem aan te hangen, gonstig te zyn, of met raad en daad by te staan.

6. Andersins, by aldien dat de Koning of eenige van zyn aanhang, als voornoemt, sodanige vermaaningen en verzoeken niet ten vollen mogten nakomen, dat dan hy en de zijne, soo dra als wy zeker bericht daar van bekomen zullen hebben, (uit volkomen macht van d'Apostolische autoriteit en kracht van de heilige gehoorsaamheid,) een swaarder excommunicatie of ban, volgens den inhoud hier van, hebben te verwachten; van welke zy, (onder wat schyn van voorrecht of macht dattet ook zy, alwaar het ook biegtender wyze en met d'allerkrachtigste besluiten van ons en d'Apostolische Stoel toegelaaten en nu en dan wederom vernieuwt,) door niemant anders dan door den Paus van Romen, ten zy dat zy op haar sterven liggen, moogen worden ontslagen; en dat noch met deze voorwaarde, so iemant in doodsgevaar zijnde al ontslagen worde, dat zulks niet en zal mogen gelden, ingeval hy daar na wederom gezond wordende, deze onse waarschouwinge en beveelen ten vollen niet en zal gehoorzaamt hebben.

7. Wy willen ook, en waarschouwen hier mede, dat alle de voornoemde Persoonen hier in breukvallig zynde, aan wederspannigheid en muitery schuldig zullen worden verklaart, en wat den Koning selfs aangaat, dat hy zyn Ryk, Landen en jurisdictien zal hebben verbeurt, en dat hem, zo wel als andere, de boven en onder verhaalde straffen betreffen. En hierom is't dat wy haar allen en ider een van haar in het bysonder met scherplyk te belasten gebieden, dat, voor zo veel Koning Henrik aangaat, dat hy of in eigen Persoon of door een Regtsgeleerde wien hy tot volmachtige stelt binne 90, doch zyn aanhang, als gedacht, en andere die daar eenigsins aan schuldig zyn, wereltlyke en geestlyke Personen, als ook Regulieren, binnen 60. dagen in eygen Persoon voor ons verschynen, om haar zelven over het verhaalde te verantwoorden en te verdadigen; of dat zy anders zien en hooren zullen dat over haar allen, hooft voor hooft, (welke wy soo waarschouwen) na behooren en eisch der zaake, een vonnis uitgesproken, en gewesen zal worden. Ingeval

val nu dat de Koning en d' andere gewaarschouwde binnen de voornoemde tyd hun respectivelijk gestelt niet en komen te verschynen, en het gemelde vonnis van excommunicatie drie dagen lang, na verloop van de boven-verhaalde tijd, met een versteent herte en verstokt, dat God verhoede, gemoet, komen te gedoogen, so is 't dat wy deselve straffen beswaaren, en successivelijk wederom verswaaren, en Henrik zelfs verklaaren verbeurt te hebben en versteeken te zijn van zijn Koningrijk en des zelfs dominien, en dat so wel hy, als alle d' andere gewaarschouwde, alle andere straffen hebben verdient, om eeuwig afgezondert te blyven van alle geloovige in Christus, en van haare goederen: en soo zy ondertusschen komen te sterven, dat zy in een Kerk niet en zullen moogen begraven worden, verklaaren en besluiten wy voor vast over de voornoemde Persoonen; en, volgens d' autoriteit en volle macht ons gegeeven, slaan wy haar met het scherpe swaart van Anathema, een vloek en een eeuwige verdoemenis.

8. Wy onderwerpen ook het verbod der Kerkke, alle de heerlijkheden, steden, Landen, Kasteelen, Vlekken, Dorpen, d' Opper-Bisschoplijke, soo hooft als andere minder Kerkken, mitsgaders de Kloosters, Prioorschappen, huizen, Conventen, geestlijke plaatsen en Godtshuizen, als ook die van d' ordre van S. Benedictus, Cluniacus, Cistercius, der Predik-Monniken, der Minoriten, der Eremiten, van S. Augustinus, van de Carmeliten en van andere ordren, in de zelve Heerschappyen, Steden, Landen, Casteelen, Vlekken, Dorpen, en plaatsen gelegen, die de voornoemde Koning Henrik in heeft, behoud of bezit, op wat wyse of om wat voor een oorzaak dat het ook zy, so lang als Koning Henrik en zijn aanhang voornoemd in andere plaatsen komen te blyven die gemelde Koning niet in heeft, noch behoud of bezit, en dat drie dagen na dat sy aldaar gekomen sullen zijn: en wyders alle andere plaatsen, waar na toe de Koning of eenige der voornoemde, na verloop van gemelde tyd, haar mogten begeeven; invoegen dat, so lang als het boven-verhaalde verbod duurt, geen Misse of andere Godtsdienst zal moogen gepleegt worden in Kerken, Cloosters, Prioorschappen, Conventen, Orders &c. noch van eenige Persoonen, hoe aanzienlijk dat se ook zijn, toegestaan; of onder wat pretext of voorgeeving, behalven in gevallen van rechts-wegen toegelaaten, en zelfs dan ook niet, ten waare met beslooten deuren, de geexcommuniceerde en verbodene daar buiten houdende.

9. Wy willen ook dat de Soonen van Koning Henrik en van alle zijn medestanders, voorstanders, aanhang, Raadslieden, Navolgers, en van alle daar aan handdadig, deze straffen, in dit geval, als billik is, deelagtig worden, te weten, alle de zoonen van dezen Koning Henrik by den voornoemde Anna Boleyn geteelt, als ook de zoonen van alle d'andere gemelde persoonen alrede geboren, of die hier na nog gebore mogten worden, mitsgaders andere naazaten, tot dat lit toe waar toe de Rechten in diergelyk geval de straffen rekken, (niemandt uitgezodert, en zonder verschoninge van minder Jaarigheit, geslachte, onnoozelheit, of enige andere oorzaak) en dat sy beroofe werden van hare ampten en bedieningen, op wat wyze dat sy ook daar ingestelt zyn, die gebruiken genieten, of daar in zyn bevestigt, mitsgaders ook van hare voorregten, vergonningen, genadegiften, verwilligingen, vryheden, &c. en met enen van hare Heerlikheden, Steden, Kastelen, Landen, Vlekken, Dorpen, haar aanbevolen, of daar zy over te gebieden hebben; die zy te leen, in erf-pacht, of andersins van de Roomsche of andere Kerken, Kloosters, kerkelyke plaatsen, of van weereltlyke Prinsen, Heeren, Potentaten, ja Koningen en Kaysers, of andersins

sins van particuliere of publyke Persoonen, op wat wyse dat het ook zy, hebben, inhouden of besitten; als ook van alle roerende en onroerende goederen, rechten en actien haar op eenigerlei wyse toebehorende; en dat zy gemelde goederen, 't zy by leen of erf-pacht haare wettelyke Heeren respectivelyk overdraagen, zo dat zy daar vry van mogen disponeren; en dat ook de geene die kerkelyke Persoonen geweest zijn, al zijn 't geestlijke, van haare Cathedrale en Metropolitane Kerken, Kloosters, Prioorschappen, Ampten, bedieningen, Canonnijkschappen, Prebenden en andere Kerkelijke beneficien (hoe zy daar aan ook mogten geraakt zijn) besluiten en verklaaren wy hier mede datse haar afhandig zullen werden gemaakt, en ontnomen zijnde, voor in habil of onbequaam worden gekeurt om eenige der gemelde bedieningen in het toekomende te moogen bekleden.

10. De Magistraats-Persoonen, Rechters, Opzienders en voort alle Persoonen die in eenige bedieningen zijn van de Dominien, Steden, Landen, Dorpen, Vlekken, Kasteelen, en vastigheden, Koning Henrik toebehoorende: als ook alle Societeiten, Universiteiten, Collegien, Leen-mannen, Vassalen, Onderdaanen, Borgers, inwoonders en ook vreemdelingen, die tegenwoordig onder de gehoorzaamheid van desen Koning staan; mitsgaders soo wereldlijke als die om eenige tijdlijke inzichten Konink Henrik voor haar Opperhooft erkennen, ook geestlijke Persoonen ontslaan wy van hun eed van getrouheid, recht van Vassaalschap en van alle Onderdaanigheid aan den meer gemelden Koning, of zijne complicen, voorstanders, raadtslieden, medemakkers, aanhang &c. De selve nochtans op boete van ban belastende dat zy den zelven Koning Henrik of eenige van zyne amptenaaren, Rechters, of Over-Heeren, hoedanig datse ook souden mogen zyn, geen gehoorsaamheid altoos bewysen, of haar voor haar Opperhoofden erkennen, noch haare bevelen nakomen.

11. Op dat nu andere door het voorbeeld van dese gemelde Persoonen een schrik krygende, leeren mogen van sodanige uitsporigheden haar t' onthouden, so willen en besluiten wy, volgens onse autoriteit en volmacht, dat Koning Henrik en al zijn aanhang, als meermaals genoemt, en andere hier aan schuldig, (na dat hun d' andere gemelde straffen respectivelijk overgekomen zullen zijn) als ook d' ongenoemde Descendenten, van die tijd af voor oneerlijk verklaart worden; en geen getuigenis van zaaken mogen geeven, Testamenten, Codicillen &c. zelfs onder de levendige niet toestaan, noch maken: als ook dat zy by Testament *ab intestato* niet zullen mogen erven; nog ook rechts-zaaken plegen of macht hebben om een oordeel te stryken; geen ampt van een Notaris of eenige andere diergelijke eerlijke bedieningen bekleden: invoegen dat alle haare processen, instrumenten en alle andere haare actien, hoedanig datse ook zouden mogen zijn, voor krachteloos en van geener waarde gerekent zullen worden; en dat zy niemand, doch andere haar, so over rechts-zaake als criminele, voor Recht sal moogen trekken.

12. Dies niettemin is het dat wy alle geloovige in Christus, en een yder in 't byzonder, op boete van excommunicatie en straffen hier onder beschreeven, vermaanen, dat zy alle voornoemde geexcommuniceerde, beswaarde, verbodene, afgezonderde, vervloekte en verdoemde schuwen, en maaken, voor so veel in haar vermogen is, dat andere haar schuwen; noch ook dat zy met de selve, of met des voornoemden Konings Steden, Heerschappyen, Landen, Vastigheden, Graafschappen, Vlekken, Kasteelen, Dorpen, of met de Borgers, Inwoonderen, Onderdaanen of Vassalen van gemelde

 plaatsen

plaatſen, met koopen, verkoopen, verwiſſelen, eenig handel dryven, of eenige gemeenſchap en verkeering hebben: of dat zy Wyn, Graanen, zout, of andere leeftocht, noch wapenen, lakens, of eenige andere koopmanſchappen of waaren ter Zee in haare Scheepen, Booten of ander vaartuig; of te Lande met Ezels, Paarden of andere Dieren over-brengen of voeren, noch ook toelaaten dat ſe overgebracht of gevoert werden, of, door haar over-gevoert zijnde, in 't openbaar of in 't verborgen aannemen en ontfangen; dat zy ook haar die 't doen niet en komen te helpen, raad te geeven, in 't openbaar, of in 't verborgen, directlijk of indirectlijk, onder eenige gepractizeerde ſchyn, door haar zelven of door een ander; of toelaaten dat het andere, op wat wyze dat het ook zy, doen. Soo zy dit komen te doen, zullen ſy boven de gemelde ban, het recht van hun ingegaan contract verlieſen, mitsgaders kwyt raken haare koopmanſchappen, victaalje, en alle haare aangebrachte goederen, welke d'aantaſters daar van zullen geworden.

13. Doch alſo 't niet ſchynt te voegen dat de gene die in haar goddelyk beroep wat tyd over hebben, verkeren zouden met de geene die de Kerk verſmaden, voornaamlyk als het uit hunne hertnekkigheid blykt dat men geen beterſchap van haar te verwachten heeft, daar men ook aan heeft te twyfelen of zy 't al veilig mogen doen, hierom is het dan dat wy op ſtraffe belaſten aan alle Metropolitaanſche, en andere Cathedrale als ook minder Kerken, nevens de Kloosters, Huyſen, en geeſtlyke plaatſen; als van d'ordre van S. Auguſtinus, S. Benedictus, van Cluniacus, Ciſtercius; van Monniken, Minoriten, Carmeliten, en van alle andere orders; ook van Jeruſalems Gaſt-huis; mitſgaders aan Biſſchoppen, Abten, Prioren, Meeſters, Voogden, Dienaren, Koſters, Gardianen, Monniken en Canoniken; als ook de Regenten van Parochiale Kerken, en alle andere geeſtelyke Perſoonen die daar in het Koningryk en des ſelfs Dominien blyven woonen, op boete van excommunicatie en verſteken te blyven van bedieningen, en regeringen van Kloosters, van bewind, ſtaaten, ampten, Canonykdommen, Prebenden, Parochiale Kerken, en van alle Kerkkelyke beneficien, wat naam datſe ook zouden mogen draagen, of door haar op eenige wyſe bekomen hebben: dat zy binnen vyf dagen, na dat alle de voornoemde termynen van dagen zullen verſtreken zyn, uit dat Ryk en des ſelfs Landpalen (latende nochtans ſommige Onderlingen achter blyven in de Kerken haar aanbevolen, om den Doop de jonge kinderen en die niet en biegten toe te dienen, en andere Kerkkelyke Sacramenten te bedienen,) vertrekken, noch daar ooit wederom in komen, voor en al eer dat zy gewaarſchuwde, geexcomminuceerde, beſwaarde, vervloekte, verdoemde, onſe gemelde waarſchuwingen en bevelen gehoorſaamt hebbende, de weldaad van abſolutie of ontſlaaning van ſodanige Cenſuren komen te verdienen; of dat het Koningryk en deſſelfs gemelde juriſdictien van het verbod bevryd zijn geweeſt.

14. Daarenboven by aldien niet tegenſtaande het voorgaande, Koning Henrik en zyn aanhang even obſtinaat of hertnekkig komen te blyven, en geen wroeging in het gemoet krygen (ſteunende, miſſchien, op hun magt en wapenen,) ſo is 't dan dat wy op alle Hertogen, Marquiſen Graven, en alle andere ſo wereltlijke als geeſtlijke Perſoonen, ſtaande tegenwoordig onder de gehoorzaamheidt van gemelden Koning, onder boete van de zelvige ban en het verlies van hare goederen, verzoeken en haar vermanen dat ſy, zonder uitſtel en eenige verſchoning altoos, haar altemaal en hare ſoldaten die in garnizoen liggen, ſo Ruytery als voetvolk en alle andere die haar met wapenen aſſiſteren, uit dat Koningryk

Koningryk en des zelfs Landtpaalen verdryven, en dat ook, des nood zynde, door gewelt van wapenen: en met eene sorge dragen dat Koning Henrik en zyne Complicen of mede-makkers, medestanders, aanhang, Raadtslieden voornoemt, onse beveelen en geboden ongehoorzaam zijnde, in de Steden, Landen, Vlekken, Dorpen, Sterkten, of in eenige andere plaatsen van dit Koningrijk en des selfs gebied niet wederom ingelaaten werden; haar op boete van alle de gemelde straffen wel scherp verbiedende dat zy, ten gevalle van Koning Henrik en zijn aanhang, onse geboden ongehoorzaam zijnde, geenerlei offensive noch defensive wapenen, of eenig oorlogs gereedtschap aangrypen, gereedthouden of gebruiken; noch eenig volk boven hun gewoonlyke familie, in het geweer houden of die van den Koning en zyn aanhang, of van andere, ten gevalle van hem, zyn geworven (op wat wyse by wat gelegentheyd of om wat oorzaak dat het ook zy:) of door hem of andere, in 't openbaar of in 't verborgen, directelijk of indirectelijk niet en komen aan te houden noch aan te nemen, noch te maken dat hem door andere, op eenige voornoemde wyse, daar toe raad of hulpe gedaan worden.

15. Om nu den gemelden Koning te eerder tot gesondtheid in het geloof en tot gehoorsaamheid van d' Apostolische stoel te brengen, zo willen wy dan de Christen-Koningen in het algemein en yder in het byzonder, in wat voor een Kaizerlijke of Koninglijke staat en aanzien dat se ook zijn, vermaant en in den Heere gebeden hebben door d' ingewanden van de barmhertigheid onses Godts, wiens zaak het is, doch evenwel haar niettemin die minder als een Kaizer of Koning zijn, (welke wy, om de voortreffelijkheid van hun aanzien, van de cenzuren bevryen:) op boete van excommunicatie gebiedende, dat zy den Koning noch zijnde Complicen, Assistenten, Favoriten &c of iemand van de zelve met raad noch daad bystaan, 't zy dat zy 't selfs doen of door anderen, in 't openbaar of in 't verborgen, directlijk of indirectlijk, heimelijk of uitdrukkelijk, onder wat voorgeevinge dat het ook zy van gemaakte verbonden, gegeeven obligatien, gedane eeden, of op eenige andere wyse versterkt, bekrachtigt en dikmaals bevestigt; van alle welke obligatien of verbintenissen en eeden wy haar allen en yder in het byzonder, volgens onse autoriteit en volmacht, hier mede een absolveeren, ontslaan en vry spreeken: en wy verklaaren ook en besluiten voor vast, dat deselve verbonden en verbintenissen so wel alrede gedaan als die hier namaals gedaan mochten werden (welke wy nochtans verbieden, op boete van de selve straffe, voor so veel als de Koning met zijn voornoemden aanhang ontrent het boven verhaalde of aan iets daar van directlijk of indirectlijk, behulpsaam mochten zijn:) van geenerlei kracht, noch gewichte, ydel, vruchteloos, te vergeefs, van geenerlei waarde en voor ongedaan gehouden zullen worden: ja, so iemant haar, of iemand van de haare op eenigerlei wyse tegenwoordig gonstig en behulpsaam mocht zijn, dat hy met zijn hert en zinnen van haar t' eenmaal afwyke en verlaate. Het welke so zy niet gedaan zullen hebben, na dat dese tegenwoordige brieven in druk uitgegaan en ter executie gestelt en de voornoemde termynen verstreekên zullen zijn, dan is het dat wy alle Steden in Engeland, geen uitgezondert, ja Landschappen, Dorpen, Sterkten en alle andere plaatsen daar in gelegen, onder zulk een Kerklijk verbod stellen; en willen dat deselve stand houden, tot dat de Prinsen en Koningen zelfs op houden van Koning Henrik en zijne Complicen, gonstgenooten, Assistenten, Adherenten, Raadgevers en Navolgers met raad en daad by te staen en gonste te bewysen.

 16. Daar-

16. Daarenboven vermaanen en bidden wy soo wel gemelde Prinsen en Koningen als alle andere die onder de baniere der geloovigen Christi dienen, en alle andere persoonen: ja, wy gebieden haar, uit kragt van de heilige gehoorzaamheid, dat zy te water en te lande krygsvolk in dienst hebbende, den Koning en zijn aanhang voornoemt (so lang als zy by hun gemelde dwalingen blyven, haar tegens d' Apostolische Stoel stellen, en in haare hertnekkigheid voortgaan) beoorloogen, vervolgen, en haar aandryven en dwingen tot de eenigheid der Kerke en der gehoorzaamheid van d' Apostolische Stoel weder te keeren; en so wel haar als zijn Onderdaanen en Vassalen, mitsgaders d' inwoonderen der Steden, Landschappen, Dorpen, Vlekken &c. en alle andere Persoonen, niemand uitgezonderd, ons gebod ongehoorsaam zijnde, en die desen Koning Henrik, (na dat hy zich aan de cenzuren en gemelde straffen schuldig gemaakt sal hebben,) voor haaren Heer in eenigerlei wyse tegenwoordig erkennen, of die haar verstouten om hem in het allerminste gehoorzaam te zijn; of die hem en zijne Makkers, Gonstelingen, Raadgevers en alle andere ongehoorsaame uit het Rijk en desselfs Landpaalen niet en willen verdryven, daar zy haar mochten aantreffen; dat zy dan hare goederen, roerende en onroerende, koopmanschappen, Gelden, Scheepen, uitstaande schulden, goederen en vee mogen aantasten, waarse ook buiten de Landpaalen en het gebied van de Koning Henrik mochten gelegen zijn.

17. Wy dan uit volkomen autoriteit en volmacht, geven haar geheel en al verlof, vermogen en autoriteit, om de goederen, koopmanschappen, gelden, schepen, en vee alfo gekregen, tot hun eygen gebruik aan te leggen, als haar selven ten vollen toebehorende; en dat de Persoonen, geboren in het Ryk en onder des Konings gebied of daar in woonende, of op wat wyse dat se haar selve daar in nedergeset hebben, (ons gebod niet gehoorsamende) zo zy betrapt mogten worden, slaven der gener zullen zyn diese krygen, is ons volkomen besluit: en dat dies aangaande dese tegenwoordige brieven zien op alle Persoonen van wat stand, staat, conditie, bediening of aansien dat zy zyn, die aan den Koning zelfs of zyne makkers, medestanders, aanraders en aanhang, of aan andere die onse vermaningen en gebod in't stuk van ommegang ongehoorsaam zyn; of aan iemand van de haare mond-kost, geweer, of penningen verschaffen; met haar koophandel dryven, behulpsaam zyn, raadgeven, of gonstig zyn: het zy in hun eigen Persoon of door andere, in het openbaar of in het verborgen, directlyk of indirectlyk, of op eenigerlei wyse haar onderwinden sulks te doen.

18. Op dat nu de gene die dese boven verhaalde dingen aangaan, daar van niet onkundig mogten zyn, so belasten en gebieden wy (alle Patriarchen, Aartsbisschoppen, Bisschoppen, en de Prelaten van de Patriarchale, Metropolitaanse, en van alle Cathedrale Kerkken, nevens alle andere geestlyke Persoonen, als ook weereltlyke en de regulieren van allerley ordre; mitsgaders alle die professie doen van d' ordre der Bedelmonniken, uitgesondert en niet uitgesondert, waar zy ook hun plaats mogten hebben,) door dese tegenwoordige brieven; en dat op pene van excommunicatie, en berooft te werden van de Kerkken, Kloosters, van alle geestlyke beneficien, waardigheden en bedieningen, als ook van allerley aflaat hoe se ook van d' Apostolische stoel afkomstig mochten zyn; dit, seg ik, gebieden wy, of van andersins op staande voet gestraft te werden, dat alle dese voornoemde Persoonen, te weten Patriarchen, Aartsbisschoppen &c. binnen drie dagen, na dat zy uit kracht van dese brieven daar toe verzocht sullen geweest zijn, den voornoemden Koning Henrik

Henrik en alle andere, niemant uitgesondert, die dese boven verhaalde censuren en straffen hebben verdient, in haare Kerken, op Sondaagen en andere Hoogtyden, als wanneer daar een groote meenigte van menschen by den anderen sal syn gekomen, met het teken van het kruis, het luyen van de klokken, met kaersen aan te steeken en daar na uit te doen, ter aarde te werpen en onder de voet te vertreden, en met andere diergelijke gewoonlijke ceremonien t'onderhouden, zullen zy opentlijk verkondigen dat zy geexcommuniceert zijn: en ook maaken en belasten dat zy van andere afgekundigt werden, en met eenen ook beveelen dat yder een zich wel naauw voor haar wachte. Zy zullen insgelijks onder gemelde censuren en straffen, dese tegenwoordige brieven of een afschrift daar van, op d'ondergeschrevene wyse by een gestelt, binnen de tijd van drie dagen, na dat zy daar toe verzocht zijn geweest, in de Kerken, Kloosters, Conventen, en in andere plaatsen doen afkundigen, en aanplakken.

19. Willende dat alle, en yder een, van wat stant, staat, konditie of aanzien datse zijn, die, of zelfs, of door andere, 't zy in 't openbaar of in het verborgen, directlijk of indirectlijk tegenhouden en beletten mogten dat dese tegenwoordige brieven, de Copyen, afschriften of exemplaaren daar van in haare Steden, Lantschappen, Gehuchten, Dorpen, Vlekken niet gelesen, aangeslagen noch verkondigt konnen werden, op staande voet deselve cenzuren en straffen lyden. En also bedrog noch listigheid ymand behoorde te verschoonen, op dat dan niemant, die tot eenige regering en bediening gedeputeert is, na de tijd van zijn regering of bedieninge de gemelde vonnissen, censuuren en straffen komen te lyden, als of hy na de voornoemde tyd aan gemelde vonnissen, cenzuren en straffen niet langer en is gebonden; so besluiten wy hier voor vast, dat yder een, so lang als hy in Regering en bediening is, en onse vermaninge en gebod, voor soo veel het boven verhaalde of iets daar van aangaat niet en wil gehoorzamen: dat hy dan van zijn Regering en bediening afgeset zijnde, (ten zy dat hy sich onderwerpe,) onder de selve censuren en straffen sal staan.

20. En op dat Koning Henrik noch sijne medestanders, voorstanders, aanraders, gonstgenooten, mitsgaders alle wien het voorgaande betreft, niet en souden mogen voorwenden van soodanige teden moogen voorwenden van soodanige tegenwoordige brieven noch van der zelver inhoud niet te weeten, so gebieden wy dat dese zelfde brieven (waar in wy alles datter ontbreekt so aan 't stuk van regt als van daad, ook van solemniteiten en processen en van nagelaatene citatien, schoon dat se sodanig zijn, waar van men specialijk en uitdrukkelijk behoorde gewag te maaken, also de daad in 't algemein so wel bekent is, so is het dan dat wy, volgens onse autoriteit en volmacht, deselve met diergelijke opvollen:) aan het Hof van de voornaamste der Apostelen, en in de Stad van d' Apostolische Cancelary, en aan de hoeken van het Collegie van de H. Maaget Maria in Borges en Tournay, en in de Parochiale jurisdictie van Duinkerken, misgaders aan alle poorten en deuren der Kerken aangeslagen en afgekondigt werden: dit voor zeker en vast stellende dat d'openbaare verkondiginge deser brieven aldus gedaan zijnde, den Koning Henrik, zijne voorstanders, raadgeevers, aanhang: en voort alle andere wien deselve zouden moogen aangaan, haar also so seer daar toe verbint als of de brieven zelfs haar in eigen Persoon voorgelesen en bekent waren gemaakt geweest; alsoo 't niet waarschynlijk is dat het geene so in het openbaar geschied, in het allerminste voor haar verhoolen zou konnen blyven.

21. Doch alſo het moeyelyk ſou vallen de tegenwoordige brieven over al en in alle plaatſen, daar het anders nodig ware, te brengen; ſo willen en beſluiten wy, volgens onſe voornoemde autoriteit, dat de ſelve met de hand van een openbaar Notaris uitgeſchreven en met het zegel van een zeker aanſienlyk geeſtlyk Perſoon verſegelt zynde, ſo krachtig, bondig en geloofwaardig zullen zyn, als of het Origineel haar veroont en ter hand beſtelt ware geweeſt.

22. Het zal derhalven geen menſch ter wereldt geoorloft zyn noch vry ſtaan om dit blad van onſe waarſchuwinge, belaſtinge, verklaaringe, beſwaringe, kaſtydinge, onderſtellinge, onbekwaammakinge, ontſlaginge, bevrydinge, verſoekinge, verbiedinge, vermaninge, uitzonderinge, vergonninge, uitbreidinge, opvollinge; en deſe ſchriften van onſe geboden, wille en beſluiten te krenken, of uit een ligtveerdige ſtoutigheid daar tegens ſig te kanten. Indien dit iemand ſou derven beſtaan, de zelve Perſoon mag ſig dan wel verſekert houden, dat hy de toorn en gramſchap van God Almagtig en van zyn Apoſtelen S. Petrus en Paulus op zyn hals zal laden.

Geſchreeven binnen Romen by S. Marcus, in het Jaar van onſes Heeren geboorte M. D. XXXV. op den 3. September, en in het eerſte Jaar van ons Pausdom.

Hier volgt nu d'opſchortinge van d' uitvoering der voornoemde Bulle, daar na deſſelfs herroeping, en uitvoering.

Paulus Biſchop, Dienaar der Dienaaren Godts, tot een eeuwige gedachtenis van de zaak.

Nademaal dat onſe verloſſer den genen die hem hadde verzaakt, te weten Petrus, over zyn ganſche Kerk heeft willen ſtellen, om andere door zyn miſdaad te leeren dat men mededoogſaam moet zyn, ſo behoorde dan met recht de Paus van Romen, die in aanſien ſtoel beſitter is van den zelfden Petrus, in het ampt van barmhertigheid te oeffenen, zijn voetſtappen navolgen. Doch ſo wanneer men zich ontfermt over hem die daar op dies te moedwilliger en hertnekkiger aangaat, en ook andere met ſich in het verderf ſleept; dan moet de Paus van Romen, alle ontferming aan een kant ſtellende, allerlei geſtrengheid in 't werk ſtellen, op dat dat verrot lit van het ligchaam afgezondert werde, en d' overige vry van beſmettinge moogen zijn; inzonderheid daar ons d' ondervindinge leert dat de ziekte dagelijks hoe langer hoe meer toeneemt, na dat men veelerlei geneesmiddelen daar toe aangewent, en veel tijd daar aan beſteed heeft.

1. Dewyl ons dan nu verhaalt is dat Henrik de Koning van Engeland, behalven de zaaken rakende het Houwlijk de facto en tegens het verbod der Kerke lichtveerdig geſlooren en voltrokken, zekere wetten en algemeene plakkaaten, dienende om zijn Onderdaanen tot kettery en ſcheuringe te beweegen, uitgegeeven, en Joannes Biſſchop van S. Vitalis en Cardinaal van Rocheſter ter dood verweſen en opentlijk onthalſt had; als ook veel andere Biſſchoppen en geeſtlijke Perſoonen, die haar met diergelijke kettery en ſcheuringe niet en wilden bemoeyen, in gevangenis had geworpen: wy dan, al is het dat wy de waarheit van deſe verhaalde dingen geenſins in twyfel hadden te trekken, wen-

wenschende nochtans, (ten aanzien van den Koning selfs, wien wy, al eer hy tot dese raserny kwam te vervallen, een zonderlinge genegentheid en liefde toe droegen,) dat het geene te vooren hem te laste wierd gelegt valsch bevonden mogt werden; hebben wy derhalven dese zaak naukeuriger willen onderzoeken; edoch gewaar wordende dat het geroep ons ter ooren gekomen in der daad soo was, so hebben wy dan, om onsen plicht na behooren waar te neemen, een vast besluit genomen om tegens hem te procederen, na den inhoud van desen brief hier na volgende &c.

De tusschen invoeginge word nagelaten, alſo het de Bulle zelfs is die voorgaat.

2. Doe wy nu daar na vast gestelt hadden dat wy tot uitvoeringe der voorafgaande Bulle behoorden te treden, so hebben ons zekere Prinsen en andere aanzienlijke Persoonen geraden met d' uitvoeringe daar van voor een tyd stil te staan en die noch wat op te schorten, ons paayende met dese hoope, dat de Koning middeler wyle tot bedaring mocht komen en berouw krygen. Wy daar op lichtlijk geloof gevende, (dat des menschen natuur eigen is,) het geene daar wy so zeer na verlangden, hebben dan gemelde uitvoering opgeschort: op hoope, so als ons daar toe moed gegeven wierd, dat uit dese opschortinge beterschap en berouw volgen mogt, doch geen wrevelmoedigheid en styfzinnigheit, na uitwyzinge (helaas!) van de zaak.

3. Nadien dan de bekering en het berouw, by na drie Jaaren lang van ons te gemoed gesien zynde, naderhand daar op niet alleen niet en is gevolgt; maar dat dezelve Koning Henrik in zyne wreedheid en reukloosheid daaglyks hoe langer hoe meer verhardende, selfs tot nieuwe schelmstukken is vervallen; dewyl hy met levendige Bisschoppen en Priesters op een zeer wrede manier te vermoorden sig niet vergenoegende, sig niet ontsien heeft om zyn wreeden moed te koelen selfs aan de verstorvene, wien d'algemeine Kerk, onder het getal der Heyligen overgevoert zynde, nu eenlyke eeuwen lang met de benaminge van Heyligen vereert heeft: alzo hy S. Thomas, den Aartsbisschop van Cantelberg, (wiens beenderen, die voornaamlyk in het voornoemde Koningryk van Engeland, van wegen d'ontallyke mirakelen welke God Almagtig aldaar heeft gedaan, met d'allergrootste eerbiedigheid in een vergulde kist of koffer in de Stad Cantelberg wierden bewaart,) na dat hy den zelfden S. Thomas, tot meerder spyt en hoon van de religie, voor 't regt gesleept, voor een weederspannige veroordeelt, en voor een verrader verklaart hebbende, belast hadde te doen opgraven, verbranden, en zyn assche in de lucht strooyen: hier in de wreedheid van alle volkeren geheel en al overtreffende, daar zelfs in den oorlog d'overwinnende vyanden aan doode lichamen haare wreedheid niet gewoon zyn te plegen; boven dit alles, heeft hy alle mildadige geschenkken van verscheyde Koningen, ook van Engeland en van andere Koningen, aan dien zelfden koffer vereert, sig selven aangematigt; en niet denkkende den Godtsdienst hier mede verongelykt en genoegsaam onteert te hebben, so heeft hy het Klooster van S. Augustyn, van wien d'Engelse natie de Christelyke religie ontfangen heeft, in gemelde stad toegeheyligt, van alle haare schatten, die veel en groot waren, berooft; en gelykerwys als hy sig in een beest verandert heeft, so heeft hy haar ook als zyn medegesellen willen eere aandoen, met wilde Dieren in het gemelde Klooster, de Monniken daar uitgedreven hebbende, daar in te laten; zynde een soort van schelmstukken, welke niet alleen by Christi gelovige, maar ook by de Turkken ongehoort, en van haar verfoeit zyn geweest.

4. Vermits dan dese ziekte van geen genees-meester altoos, schoon noch so ervaren

ren, op een andere wyse konde genesen dan met dit verrot lid af te snyden; noch ook dat sodanig een genees-middel, sonder met eenen dese onse zaak by God uit te werkken langer uitstel mogt lyden, hebben wy oversulks t' eenmaal voorgenomen en voor vast gestelt om gemelde Bulle te laten drukken, en daar na, met God de voorste, tot d' executie daar van te treden; de tyd van welke Bulle wy uitrekken en wat ruim stellen, op dat de Koning en zyne makkers, voorstanders, raadgevers, en wyders al zyn aanhang, over d' ongeregeltheden die zy nu onlangs bedreven hebben, binnende de gestelde tyd haar mogten komen verantwoorden, al eer dan zy d' andere straffe, in onse brieven verhaalt en in 't openbaar aangeslagen, komen te verbeuren. En alsoo wy van geloofwaardige Persoonen hebben verstaan, dat, by aldien de zelve en dese tegenwoordige brieven, in zekere steden of Bisdommen in de Koningryken van Frankryk, Schotland of Yerland gelegen, afgekondigt wierden, niet alleen zo gemaklyk, als of se daar ter plaatse met duidelyke letteren voor haar in druk stonden; maar ook dat d' inhoud daar van den Koning en andere wiense mochten aangaan, doch voornaamlyk d' Engelse natie, te eerder ter ooren zouden komen. Wy dat willende hier in voorsien en dese gelegentheid waarnemen, begeren, na de volmagt ons gegeven, dat d' afkondiginge der tusschen ingevoegde Bulle al so volkomen geloof gegeven en aangenomen werde als het Origineel zelfs, ten aansien van d' afkondiginge of uitvoeringe daar van, op twe plaatsen daar in uitgedrukt, alwaar het dat zodanige afkondiginge op zekere plaatsen, in de tusschen ingevoegde Bulle verhaalt, buiten het Hof van Romen quame te geschieden: en dat de Koning van Engeland en andere wiense aangaat, dog voornaamlyk d' Engelsche natie, haar daar so veel laten aan gelegen zyn, als of se den Koning en andere, inzonderheid d' Engelse, in eigen Persoon aangedient ware geweest.

5. Dat ook aan de Copye van dese Bulle, na den inhoud daar tusschen ingevoegd, so wel voor als buiten het gerecht, alsoo veel geloof gegeeven worde, als of het Origineel selfs vertoont waare geweest: niet ziende op d' Apostolische ordinantien en insettingen, noch op eenige van die Persoonen in gemelde brief gedacht, welke wy gewilt hebben dat zy haar daar tegen niet en zouden stellen; ja, noch op eenige andere hoedanig dat se ook souden mogen zijn.

6. Laat dan geen mensch ter wereld de Bulle van dit ons besluit en wille krenken, of uit een lichtveerdige stoutheid bestryden: edoch so iemand dit mocht derven bestaan, die zal weeten dat hy daar door, in ongenade van God Almachtig en der Apostelen S. Pieter en Paulus zal geraken.

Romen; by S. Pieter, in het Jaar onses Heeren M. D. XXXVIII. *op den* 17. *January, en in het* 5. *Jaar van ons Pausdom.*

L X V I I.

Het oordeel van zekere Bisschoppen in Engeland aangaande des Konings Oppermacht. Het Origineel.

Ex MSS. D. Stillingfleet.

CHristi woorden Joan. 20, 21. *Gelijkerwijs my de Vader gezonden heeft, zende ik ook u lieden*; hebben haar opzicht niet op de macht van Koningen of Prinsen, maar

maar geeven alleenlijk te kennen hoe dat de Dienaaren van Godts woord, tot dien einde verkooren en gezonden, Christi zendbooden zijn, om de waarheid van sijn Euangelium te leeren, de zonde &c. t' onbinden en te binden; gelijk als Christus van zijnen Vader gezonden is geweest. Insgelijks Pauli woorden Actor. 20, 28. *Hebt acht op u zelve en op de geheele kudde, over welke u de H. Geest tot Opzienders gestelt heeft, om de Gemeinte Godts te weiden*, waren gesprooken tot de Bisschoppen en Priesters, om over het volk wakende Herders te zijn, so om haar vlytig te leeren, als ook wel naauw toe te zien, dat geen valsche Leeraars de kudde kwame te verleiden; gelijk als kort daar aan volgt. Andere Schriftuur-plaatsen geeven d' achtbaarheid en aanzienlijkheid van d'autoriteit en magt der Christen-Koningen, welke voorwaar zeer hoog is, also hy doorgaans macht en bevel over allen heeft, so wel over Bisschoppen en Priesters, als over andere. Den Bisschoppen en Priesters zijn de zielen der geener die binnen hun eigen Parochie zijn aanbevoolen, en zy hebben macht om de Sacramenten te bedienen en Gods woord te leeren: welk woord Godts Christen-Koningen bekennen onderworpen te zijn; en ingeval dat Bisschoppen of Opzienders der kudde hier in slof en achteloos zijn, dan betaamt het den Christen-Koningen daar op te letten, en te zien dat zy haar plicht en ampt nakomen.

Thom. Cantuariens.
Joannes London.
Cutbertus Dunelmen.
Jo. Batwellen.
Thomas Elien.
Nicolaus Sarisburien.
Hugo Wygorn.
J. Roffen.

LXVIII.

Beveelen en Ordinantien aan de Geestlijkheid gegeeven door Cromwel.

IN *de Name Godts, Amen.* Door autoriteit en commissie van de doorluchtige Prins Henrik, door Godts genade Koning van Engeland en Vrankryk, beschermer des geloofs, Heer van Yerland; en op aarden het opperste hooft, onder Christus, der Kerke van Engeland: so is het dat ik Thomas Heer Cromwel, zegel-bewaarder en Stad-houder van zyn Koninglyke Majesteit over alle Kerkelyke jurisdictie binnen dit Koningryk, U. L. aanbiede en vertoone, tot bevorderinge van de waare eere van God Almachtig, vermeerderinge van godvruchtigheid, en tot ontlastinge van zyn Koninglyke Majesteit dese navolgende bevelen, om de zelve waar te nemen, na te komen en t' onderhouden, op boete hier na gespecificeert.

1. Dat gy de beveelingen van zyn Koninglijke Majesteit geen uitgesondert, U. L. voor desen uit myn naam, en door des Konings autoriteit gegeven, ter goeder trouwe sult nakomen en onderhouden; niet alleen op boete van straffe daar in verhaalt, maar ook dat gy, na de twede waarschuwinge, daar in breukvallig blyvende, scherper gestraft zult werden na het goet dunken van zyn Koninglyke Majesteit of van zyn gemelde Stad-houder.

2. Dat gy voor dese aankomende hoogtyd besorgen zult datter een boek van de gantsche Bibel van het allergrootste formaat

maat, in het Engels, by der hand zy, en dat het zelve geset werde op een bequaam plaats binnen de voornoemde Kerk, daar gy 't opsigt van hebt, daar uwe Parochianen bequaamlyk by komen konnen om het zelve te lesen; d' onkosten van welk boek de Priester en de Parochianen gesamentlyk zullen dragen, te weten gylieden de Priester en de Parochianen.

3. Dat gy niemand zult beletten, bedektlyk nog opentlijk, van desen Bybel te lezen, of daar in te hooren leese; maar in het tegendeel wel uitdruklijk yder een vermaanen, opwekken en aanporren, om daar in te leesen: als zijnde het recht levendig woord Godts, 't welk alle Christenen schuldig zijn aan te neemen, te gelooven en na te komen, so hy anders zalig wil worden; haar niettemin waarschouwende om, over het geene daar in staat, niet te disputeren noch te twisten; en in het onderzoeken van den rechten zin en meeninge daar van moderaat te gaan en niet al te eenzydig; laatende d' uitlegginge van duistere plaatsen aan het oordeel van kloeker verstanden berusten.

4. Dat gylieden op alle Sondagen en Hoogtyden door het gantsche Jaar overluit en onderscheidentlijk, twe of driemaal agter een, of, des noodts zijnde, meer malen, den geenen die onder uw Kerk sorteren, sult voorleesen een zeker gedeelte of spreuke van het Vader ons of het algemein geloof, in het Engelsch, op dar zy 't selve van buiten mogen leeren; en haar alsо van dag tot dag een kleine lesse of gedeelte daar van geeven, tot dat zy het gantsche Vader ons en het Geloof, in het Engelsch, van buiten geleert zullen hebben en vast konnen onthouden: en dan zult gy daar na de sin en meeninge daar van haar verklaaren en uitleggen; alle Ouders en huishoudende Persoonen met eenen ook vermaanende dat sy deselve haare kinderen en dienstboden leeren, gelijk als zy van gemoedtshalven daar toe verplicht zijn. Dit nu aldus verricht hebbende, zult gyliede haar dan, op alle Sondagen en Hoogtyden, uit leggen de tien geboden, het eene voor en het ander na, tot dat zy se in haare hersenen geprent sullen hebben.

5. Dat gyliede in de vasten yder Persoon komende voor u biechten, afvragen en examineren sult of zy d'artykelen onses geloofs en het Vader ons, in het Engelsch, konnen opseggen; en dat gylieden haar daar in van stuk tot stuk overhoort; en so zy daar in mochten missen, dan zult gylieden tot haar zeggen dat yder Christenmensch tot het gezegende Sacrament des Altaars tredende, het selve van te vooren wel behoorde te weeten; en vermaant haar ernstlijk dat zy beter leeren voor het toekomende jaar, of dat zy haar anders niet en behoorden te verstouten om aan des Heeren tafel te gaan zitten; en so zy 't doen, dat het dan is met groot gevaar van hunner zielen zaligheid; en daar op zult gy haar te kennen geeven dat gylieden tegens die tyd andere beveele van zijn Koninglijke Majesteit zijt verwagtende, om sodanige persoonen, die daar in so dom en bot zijn, van des Heeren tafel te houden en te weeren; en dat gy daarom haar aldus vooraf waarschuwt om also het gevaar van hunne zielen nevens de lastering en opspraak van de wereld voor te komen.

6. Dat gylieden ten minsten alle vierendeel jaars in de gemelde Kerk en op andere plaatsen u aanbevoolen, doen zult, of schikken dat gedaan worde een predicatie: waar in gy met alle zuiverheid en oprechtigheid het eigentlijk Euangelium Christi zult voordraagen, en uit deselve uwe toehoorders vermaanen tot de werken van mildadigheid, barmhertigheid en geloof, in de heilige Schrift ons voorgeschreeven en op het allerhoogste belast; en dat zy hun vertrouwen niet en stellen op eenige andere werken, die de phantazyen der menschen buiten de heilige Schriftuir hebben verziert: als met bevaarden te doen; met

met gelt, kaarsen, wasch-kaarsen de Beelden en reliquien aan te bieden; met binnen 's mondts te prevelen en Pater Nosters over en weer over te seggen, die men niet en verstaat noch daar men niet op en let; nevens veel andere diergelijke superstitien meer: om het doen waar van zy in de heilige Schrift geen belofte van belooning niet alleenlijk hebben, maar in het tegendeel de swaare toorn en vloek Godts daar door op hun hals haalen, als zaaken zijnde die tot afgodery en superstitie aanleidinge geeven, daar God Almachtig boven alle andere zonden een zeer grooten afkeer en grouwel van heeft; alsо zulks meest tot verkleininge van zijn eere en heerlijkheid dient.

7. Sodanige verzierde beelden die gy weet dat in uwe Parochie-Kerkken tot bevaarden of op-offeringe van iets daar toe gemaakt misbruikt werden, sult gy op staande voet en sonder uitstel onder de voet rukken, om dese seer verfoeyelyke sonde van afgoderi te schuwen en voor te komen; en voortaan niet toelaten dat wasch-kaarsen noch Beelden van wasch voor eenig Beeld of schildery geset worden, dan alleen het licht dat dwars over de Kerk gaat, het licht voor het Sacrament des Altaars, en het licht rond om het graf; welke gylieden tot cieraad der Kerke en der misse sult laten blyven: uwe ledematen geduirig vermanende en indachtig makende dat Beelden al so weinig nuttigheid geven als boeken voor de gene die geen letters en kennen; waar door zy andersins erindert mochten werden van het leven en d'ommegang der gener, welke de voornoemde Beelden voor oogen stellen; en so zy die ergens anders toe komen te gebruyken dan tot zulke gedachtenissen, so bedryven zy daar mede dan afgodery, waar door hare zielen groot gevaar lopen. Hierom is 't dat zyn Koninglyke Majesteit den welstandt van de zielen zyner onderdanen ter herte nemende, nu alreede ten dele geyvert heeft, en hier na noch meer yveren zal, dat sodanige Beelden die Godts toornveroorzaken en de zielen van zyn lieve onderdanen so groot gevaar toebrengen, vernietigt worden.

8. In alle sodanige bedieningen en Predik plaatsen als onder u zyn en die gy in eigen Persoon niet en keunt bedienen, zult gy sodanige Capellanen in uw plaats stellen die daar toe bekwaam zyn en ook bereydwillig om dese bevelen uit te voeren, en hun bediening waarnemen; andersins zyt gy by gevolg daar toe verplicht; en soud haar met een godsalig leven voor te gaan niet minder konnen stichten, dan met haar Godts heilig woord voor te dragen: of anders sullen haare fouten en gebreken u verweten worden, 't welk gy sult moeten verantwoorden so zy anders doen.

9. Dat gy in geen van uwe Parochie-Kerken iemand anders den dienst zult laaren doen dan gy weet dat daar toe van zijn Koninglijke Majesteit of van den Bisschop van Cantelberg, of van den Bisschop van dit Bisdom daar toe geauthorizeert is en volle macht heeft: die nu sodanig geauthoriseert zyn, sult gy blymoedig, zonder eenig wederstand of tegen spreken, tot bedieninge van Godts woord aannemen.

10. So gy te voren de ledematen onder uwe Parochie iets mocht voorgedragen hebben, dienende tot verheffinge of aanprysinge van pelgrimagien of bevaarden, verzierde reliquien, of beelden, of eenige andere diergelyke superstitien; dan sult gy nu in het openbaar voor de Gemeente zulks herroepen en het zelve bestraffen; haar tonende, als de waarheid is, dat het op Godts woord niet en is gegrondvest, en dat gy 't slegts gedaan hebt als een die misleid is geweest door een algemeine dwalinge en misbruik die in de Kerk ingeslopen zijn, door toelaatinge en oogluikinge der geener, die met gierigheid ingenomen zijnde, sagen dat zy daar wel by voeren.

 11. Ingeval

11. Ingeval dat gy eenig Persoon binnen of buiten uwe Parochie hebt, die daar tegen is dat Godts woord in het Engelsch gelesen of in oprechtigheid verkondigt werde, of zich tegens d'uitvoeringe van dese beveelen aanstelt: of een voorstander is van de gewaande magt van de Bisschop van Romen, nu door de wetten van dit Koningrijk met groot recht verworpen en uitgeroeit, so zult gylieden hem openbaaren en brengen by den Koning, of voor zijn Raad, of voor den voornoemden Stadthouder, of voor den Officier daar naast aan gelegen.

12. Dat gylieden, en yder Priester, Capellaan of Predikant binnen dit Bisdom een boek of register houden zult van yder Kerk, waar in gy aantekenen zult dag en jaar van yder een die, geduurende uw tijd, binnen uwe Parochie komt te trouwen, gedoopt of begraaven te worden; en dit sal ook yder een, die in uw plaats komt, vlytig waarnemen; en daar ook by voegen de naam van een yder Persoon die trouwt, gedoopt en begraaven word; en, om dit Boek wel te bewaren, zal de Parochie moeten sorge draagen datter, op de beurs van het algemein, een hegte koffer met twe slooten daar aan en twe sleutels worden gemaakt: waar van gylieden d'eene behouden, en de Koster van yder Parochie d'ander in zijn bewaaring zal hebben; welk boek gy op alle Sondagen daar zult uitneemen, en in het bywesen der voornoemde Kosters, of van een van haar aantekenen de gene die 's weeks te voren getrouwt, gedoopt en begraaven zijn geweest: en dit gedaan hebbende, het boek wederom opsluiten; en soo dikmaals als zulks verzuimt word, sal de nalaatige sesen-dertig stuivers tot reparatie van gemelde Kerk verbeuren.

13. Alle drie maanden sult gy dese en de voorgaande bevelingen, door autoriteit van zijn Koninglijke Majesteit U.L. gegeeven, alle ledemaaten die in uwe Parochiaale Kerken zijn, in het openbaar en onderscheidentlijk voorleesen: op dat gylieden te beter aan uwen plicht moogt gedenken, en die in uwe Parochien zijn te meerder opgewekt worden om dezelve aan haar zyde na te komen.

14. Voor so veel als door een vastgestelde wet yder mensch gehouden is om den tienden penning te betaalen, so sal dan niemant, op de nalaatigheid der Predikanten zich beroepende, den tienden penning achter houden, en also het eene ongelijk op het ander hoopen; maar deselve, na ouder gewoonte, aan gemelde Predikanten getrouwlijk, zonder iets achter de hand te houden, betaalen; en by aldien zy haare Predikanten hier in breukvallig mogten bevinden, dat zy dan redrés of herstelling daar van by hooger hand zullen verzoeken: welke Persoonen, na gedane klachten en klaar bewys daar van, daar in zullen voorzien.

15. Niemant sal voortaan d'order en manier van eenige vast-dagen by de Kerk ingestelt en belast, noch ook eenige gebeden of Godtsdiensten mogen veranderen, maar na den inhoud der gemelde ordinantien en beveelen moeten onderhouden, ter tyd toe dat zijn Koninglijke Majesteit daar in eenige verandering mogt komen te maaken; uitgenomen alleen de vast-dagen van sodanige Sancten, welkers heilige dagen afgeschaft zijn, die na desen voor geen vast-dagen verklaart zullen werden; behalven ook de gedachtenis van Thomas Bekket, eertydts Aardtsbisschop van Cantelberg, welke t'eenmaal nagelaaten sal werden, en in plaats daar van de Feriale dienst te pleegen.

16. Na den dienst, en op zekere andere tyden, d'Ave-Mariaas te seggen, het welke ingevoert is en zyn aanvang genomen heeft uit voorwendinge van den Paus zyn pardon, zal voortaan achter blyven en nagelaten worden; op dat de gemene man sich niet inbeelde en ook volkomen

ver.

vertrouwe, gelyk als hy in voorleden tyden plag te doen, dat hy op het seggen van zyn Ave-Maria quytscheldirg krygt van zyn sonden.

17. Daar men voor desen op verscheyden plaatsen in de processie of ommegang plag te singen *Ora Pro Nobis* aan so veel Heiligen, dat de luyden geen tyd en hadden om de goede navolgende toestemmingen te singen, te weten: *Parce Nobis, Domine*: *Heere verschoon ons*; en *Libera Nos, Domine*; *Heere, verlos ons*: zo zal men nu leren en preken, dat het beter ware *Ora Pro Nobis*: *bid voor ons*, te laten varen, en het gene daar aan volgt, als gedagt is, te singen.

Alle dese particuliere bevelen of geboden en ordinantien geef ik U. L. en uwe nakomelingen, uit autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit my aanbevolen: waar op ik U. L. belaste, ja gebiede, uit kracht van de selve autoriteit, om de zelve in alle delen t'onderhouden en na te komen; of dat gylieden anderfins van uwen dienst afgeset, of zodanige andere straffe als zyn Koninglyke Majesteit of des zelfs Stadhouder voor die tyd zullen dunken te behooren, zult ontfangen.

Deze beveelen en Ordinantien staan ook op den Bisschop van Londen zijn Register Fol. 29, 30: nevens Bonners Mandaat aan zijn Arch-Diakenen, om dezelve t' onderhouden.

Dit aldus gedaan op den 30. September M. D. XLI. *in het 32. Jaar van des Konings Regering.*

LXIX.

Beveelen en Ordinantien of Artykelen, welke Thomas, Aardtsbisschop van Cantelberg, gegeeven heeft aan de Priesters, Capellaanen of andere Predikanten: als wanneer hy d' opzicht nam van het Bisdom van Hereford (de Stoel doenmaal ledigstaande) in 't Jaar M. D. *XXXVIII.*

1. DAt gylieden en yder een van u in het bysonder met alle neerstigheid en getrouwe gehoorsaamheid onderhouden zult, en doen onderhouden, alle d'ordinantien van zyn Koninglyke Majesteit door zyn gedeputeerden op sodanige plaatsen, als zy voor desen hebben besocht, voorgedragen.

2. Dat gylieden en yder een onder u tegen den eersten van toekomende Augustus niet alleen een Bibel in het *Latyn* en *Engelsch* by den anderen in een band gebonden, of ten minsten een Nieuw Testament in beide taalen, maar ook de Copye van zijn Koninglijke Majesteits ordinantien en beveelen zult bekomen.

3. Dat gylieden alle dagen een Capittel in desen Bybel of in dit Nieuwe Testament door zien en het *Latyn* met het *Engelsch* zult vergelyken: een aanvang neemende met het eerste deel van het boek, en soo voortvaaren tot het einde toe.

4. Dat gylieden noch iemand onder u, een Leeke de lust benemen sult van in d'Engelsche of Latynsche Bybel te leesen; maar veel eer haar daar toe aanmoedigen: hun

met eenen vermaanende dat zy wel letten op het geene zy leezen, om alſo hun leeven daar na aan te ſtellen en te weten wat hun ſchuldige plicht is; en dat zy haar wagten van waan-wysheid en vermetenheid in 't oordeel van zaaken, al eer dat zy daar volkomen kennis van hebben.

5. Dat gylieden ſo in het Preeken als in de heimlijke biegte die gy de lieden afneemt, en in alles dat gy doet de Ledematen onder uwe Parochie zult opwekken en aanmaanen tot werken die God uitdruklijk gebied, en daar zy hem ſcherpe rekenſchap van zullen moeten geeven; en dat alle andere werken die zy met hun eigen wille of uit devotie doen, zult gy haar ſeggen en leeren, dat ſe ſo hoog niet te achten ſijn als d' andere: en dat om het nalaten van deſe, God haar niet en zal veroordeelen.

6. Dat gylieden noch iemand onder u, toelaate dat een Monnik of geeſtlijk Perſoon binnen uwe Parochie-Kerken eenige bedieninge doe of Preeke, ten zy dat hy van hooger hand daar toe vry verlof hebbe.

7. Dat gylieden noch iemant onder u, een Jongman of Vrouw het Sacrament des Altaars laat ontfangen of communiceren, die 't nooit te vooren heeft gedaan, al eer dat hy of zy in het openbaar voor de gemeente of in de Kerk, na gedaane Miſſe en avond zang, op een heilige dag, opſegge, in d'algemeene taal, het Pater Noſter of Vader Ons, het Geloof en de Tien geboden.

8. Dat gylieden en yder onder u, twee maal in een vierendeel jaars aan de geene die onder uwe Parochie ſorteeren voordragen zult den band des Houwlijks; en wat voor een groot gevaar alle Menſchen onderworpen zijn die den echten ſtaat te buiten gaande, Godts wet daar door komen t' overtreden: en dat zy op de voornoemde tyd die geene die onder haare Parochie zijn, vermaanen dat zy met niemant een verborgen huiwlijks contract aangaan, ſo zy anders de geſtrenge wetten van dit Koningrijk door autoriteit van zijn Koninglyke Majeſteit gemaakt, willen nakomen en onderhouden.

L X X.

Cromwels Brief aan den Biſchop van Landaff, hem onderrichtende hoe hy zich draagen zal in 't ſtuk van Reformatie.

Cotton Libr. Cleop. E. 4.

NA voorgaande hertelyke groetenis aan uwe hoogwaardigheid; weet dat gy hier mede zyn Koninglyke Majeſteits brief, aan U. E. A. geaddreſſeert, ontfangen zult, om U. E. A. indachtig te maken zyn gedachte Majeſteits bekommering en uw ſchuldige plicht nopende d' order die gy ſtellen ſult in 't ſtuk van prediken, op dat het volk in de waarheid mag worden onderweſen, en evenwel van begin aan niet beſwaart met al te veel nieuwigheden; d'openbaarmaking waar van, ten zy dat ſe zeer voorſichtlyk en wyſlyk aangeleid werde, veel eer twiſt, ſcheuringe en tegenſtrydigheid van opinien in het ongeleert volk veroorzaaken, dan dat ſe of ſtichten, of uit haar gemoederen verdryven ſodanige miſbruyken als door de verdorvene en onſmaaklyke leere van den Biſſchop van Romen en zyne Diſcipelen daar in gekropen zyn. Het effect van welken brief hoe wel ik niet en twyfelen of gy zult, zo om d' eerbaarheid van de zaak als ampts-halven, het zelve ſo nadenken en uitvoeren, dat

dat zyn Koninglyke Majesteit daar goet behagen in zal scheppen: doch evenwel voor so veel als het zyn Majesteit belieft my in zyn allerhoogste bediening te stellen, belangende alles dat eenigsins de geestlykheid en hun handel aangaat, heb ik derhalven aan myn zyde om myn schuldige plicht by zyn Majesteit af te leggen, en om goed te maken zyn verwachtinge, opinie en vertrouwen die hy van my heeft, en onder andere hier in, 't welk hy op myne getrouheid laat staan, te weten aan U. E. A. te verzoeken en te bidden dat het U. E. A. gelieve op so een effectueele en bondige manier te arbeiden in het uitvoeren van den inhoud van zijn Majesteits Brief; naamlijk, om te schuwen tegenstrydigheid in het Prediken, het voordraagen van nieuwigheden zonder wyse en bescheidene moderatie, en om tegen te gaan de lichtveerdigheid der geener, dewelke in het verborgen of in 't openbaar, directlyk of indirectlijk, d'autoriteit en het gesag van den Bisschop van Romen souden willen verheffen en op den Throon setten, gelijk als ik niet tot myner ontlastinge genoodzaakt ben verder te klaagen, en bekent te maaken wat ik nu tot dien einde aan U. E. A. geschreven heb, so ook om U.E.A. te laste te leggen uw eigen schuld, en om daar toe sodanig een genees-middel te bedenken, als behoorlijk sal zijn: begerende op U. E. A. mijn meening hier in niet te willen kwalijk neemen, dienende alleenlijk tot een eerlijke, vriendlijke en Christelijke Reformatie, en om vorder ongemak voor te komen; noch voor geen onbeleefheid aan te zien, al is het in een zaak waar in het meer dan tyd is om te spreken, dat ik in dit myn schryven so rond en openhertig gaa; daar toe genootzaakt en gedwongen zynde, so om myn particulier ampts-halven, als andersins, om myn gemoed t' ontlasten; vermits het zyn Majesteit gelieft my voor een raadsman te gebruyken, wiens ampt den Koning als tot een oog strekt, om te voorsien en by tydts raad te verschaffen tegen zulke misbruyken, ongeregeltheden en ongemakken, die andersins door de vingeren wat gesien zynde, grooter onheyl in een gemeintenstaat baren, dan men hier na met groote moeyte, arbeyd en neerstigheid zou konnen weg nemen. Vaarwel.

U. E. A. Vriend

THOMAS CROMWEL.

L X X I.

De Commissie waar door Bonner zijn Bisdom noch behield.

Des Konings Verlof gegeeven aan den Heer Bisschop, om Bisschoplijke Rechts-macht te moogen gebruiken.

Regist. Bonner. Fol. Primo.

HEnrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankryk, beschermer des geloofs, Heer van Yerland, en op Aerde het opperhooft van de Kerk van Engeland onder Godt, aan den eerwaardigen Vader in Christus Edmund, Bisschop van Londen groetenis.

Nademaal dat alle autoriteit om vonnissen

ſen uit te ſpreken en allerley regts-gebied, zo wel die men Kerklyk als wereltlyk noemt, van de Koninglyke macht, als van een opperhooft, en d'oorſprong en Bron-ader van alle Magiſtraats-Perſoonen binnen ons Koningryk, van eerſten aan is afgedaalt; voorwaar zo betaamt het wel dat de gene die zulk een juriſdictie of rechts-gebied te voren niet dan by toeſtaning bedienden, ſodanig een weldaat, uit een Koninglyke mildadigheid haar aldus vergond, met dankbare herten erkennen, het zelve de gulhertigheid des Konings alleenlyk dank weten, en aan hem, ſo dikmaals als zyn Majeſteit goet dunkken zal, graag en gewillig wederom over geven: hierom is het dan dat wy onſen ſeer beminden gedeputeerden Thomas Cromwel, Ridder van d'edele ordre van de Kouſeband, als ook Heer Cromwel van Wymolden, bewaarder van ons groote Zegel, en onſe Stad-houder om allerley Kerklyke zaaken door onſe autoriteit, als opperhooft der voornoemde Kerke van Engeland, te verhandelen en t'onderſoeken, tot onſen Vicaris generaal en Principaal Officiant, door andere open brieven met onſen grooten Zegel bekrachtigt, geſtelt en verhoogt hebben: om dat nochtans Thomas Cromwel ſelfs met zo veel en met zo een hoogwichtige affayren van ons en van dit ons Ryk van Engeland zo zeer is belemmert, dat alle rechts-macht aan ons, (als wel ſo een opperhooft toekomt, over al binnen dit ons Ryk, in zaaken die geen uitſtel wel lyden, of ſonder verkortinge van onſe Onderdaanen niet en konnen geſchieden) in eigen Perſoon niet en kan voldoen: ſo is het dat wy uwe ootmoedige verzoek-bede hier in toegenegen zijnde, en willende ſorge draagen voor de welſtant van onſe Onderdaanen, verklaaren en voor vaſt ſtellen dat gy onſe plaats aannemen en bekleeden zult in maniere en op de wyſe hier beneden voorgeſchreeven; om, alle de geene (die gy onder dit Biſdom van Londen ſorterende, bevinden zult van wegen haare zeden en geleerdheid, na een vlytige en naauwkeurige onderzoekinge, daar toe bekwaam te zullen zyn,) in alle heilige en Biſſchoplijke ordres in te wyen: en de geene die u ſo voorgedraagen zijn, tot alle inkomſten der Kerke die tot dit uw Biſdom van Londen behooren, toe te laaten: en om deſelve Perſoonen, (ſo zy bekwaam zullen worden gekeurt om de bedieninge daar ſodanige inkomſten aan vaſt zijn, na behooren waar te nemen,) daar in niet alleen te beveſtigen; maar ook om haar, de zaak zulks vereiſchende, daar uit te zetten: en om alle Kerkelyke beneficien aan u macht en diſpoſitie ſtaande en daar toe behoorende, aan bekwaame Perſoonen te beſteden; als ook om de Teſtamenten en uitterſte wille van wie het ook ſou moogen zijn onder uw Biſdom, welkers goederen, rechten of eigendommen en inkomſten by haar leeven en dood niet boven duizend guldens bedraagen; voor goed te kennen; als ook om het bewint te hebben over alle Onderdaanen onder uw Biſdom *ab inteſtato* komende te ſterven haare bedieningen, wiens goederen, eigendommen en inkomſten, by haar leeven en dood niet boven gemelde ſomme belopen, voor ſo veel als de goedkenninge van ſoodanige Teſtateurs en de commiſſie of vergonninge van het bewint door uwe voorzaaten of door iemant van haare reſpective gecommitteerde in voorleden tyden geſchied is, of had moogen geſchieden en aanbevoolen werden, en niet anders behoort aanbevoolen te worden; en om de rekeninge en andere zaaken daar toe dienende op te maaken en te verrichten; insgelijks ook om t'overweegen en uitſpraak te geeven over twiſtzaaken en affairen die voor u of uwe gedeputeerde noch niet afgedaan waren, mitſgaders andere zaaken die tot den Kerken-raad behooren, en u of uwe gedeputeerde of die gy daar toe mogt deputeeren, by maniere van aanklaginge

ginge of voor recht te roepen, of ampts-halven mochten aangebracht werden, en geen criminele zaaken zijn daar de wetten en Plakkaaten van ons Koningrijk eenig vat aan hebben, dat deselve voor u of uwe gedeputeerde zullen verhandeld worden, voor so veel als se tot kennisse van u of van eenige der geener die gy uit kracht van dese onse commissie daar toe mocht deputeren, mochten komen te geraaken. En daarenboven om het capittel van u Hooftkerken tot Londen, en ook de Stad Londen nevens alle Kloosters, Abdyen, Prioorschappen, Collegien en andere Godtshuisen, so wel geestlijke plaatsen als Gasthuisen, en de Geestlijkheid en het Volk van het gemelde Bisdom van Londen, te bezoeken; voor so veel als sodanige bezoekinge van een Kerk, Klooster, Abdye door u of uwe Voorgangers, de Bisschoppen van Londen, in voorledene tyden heeft konnen gepleegt worden, en door u of door deselve, volgens de wetten, statuiten en rechten van ons Ryk heeft konnen, en kan, gehandhaaft worden, en anders niet. Als ook om door u of door andere daar toe door u gecommitteerd, so uit uw enkele vermengde als daar toe gepromoveerde bedieninge, te verneemen na allerlei ongeregeltheden, delicten of misdaden die den Kerklijken staat onder uw Bisdom van Londen aangaan; en om de delinquanten of misdaadige, na dat gy het bevonden zult hebben, door geoorlofde rechtsmiddelen en na eisch der zaake, te straffen (en om alles dat ergens in is verhaalt of daar ontrent nodig of eeniger mate betaamlijk, en alle andere zaaken die d' autoriteit en jurisdictie van een Bisschop eenigsins aangaan, behalven en boven de dingen die gy weet dat u van God in zijn heilig woord zijn aanbevolen, in onse plaats; naam en autoriteit uit te voeren. Aan u is 't ook, (van wiens gezonde leere, zuiverheid van conscientie, oprechtigheid van leeven en manieren, getrouheid en neerstigheid in het beleid van zaken wy een zeer groot gevoelen hebben,) dat wy, volgens den inhoud van desen Brief, onsen plaats opdraagen, en volkomen magt geeven om eenen ander of andere Commissaris of Commissarissen tot uitvoeringe van de verhaalde zaaken, of iets daar van, in de plaats te stellen, en, na uw welgevallen, te herroepen; doch u middelerwyle vermaanende dat gy uw ampt, volgens den regel van het Euangelium, op een godvruchtige en heilige wyse zoekt te bedienen, en dat gy nooit iemant t' eeniger tyd of tot eenige heilige bedieningen bevordert, of eenigsins voor ziel-besorgers aanneemt, dan alleen sodanige, welkers oprechtigheid van leeven en zeden met zeer geloofwaardige getuigenissen bevestigt, weetenschap in taalen en andere noodwendige hoedanigheden duidelijk en klaar aanwyzen en hem als uit uitroepen tot so een hoogwaardige bediening bekwaam te zijn: alsso wy dikmaals ondervonden hebben dat het verderf van alle goede zeden, en inzonderheid van de Christelijke religie, van kwade Herders is komen nederdaalen op het volk; invoegen dat wy niet en twyfelen of het wederom verkiesen en aannemen van goede en godvruchtige Herders sal de waare Religie van Christus en de verbetering van leeven en manieren in haar geheel herstellen. Tot getuigenis waar van dient dese onse tegenwoordige brief, waar aan wy hebben doen hangen onsen zegel, het welke wy tot Kerklyke zaaken gebruiken. *Gedateert op den* 12. *November* M. D. XXXIX. *in het* 31. *Jaar van onse Regering.*

LXXII.

Des Konings Plakkaat om den Bybel in het Engelsch te laaten drukken.

Rot. Pat. 31. Henr. 8.

HEnrik de VIII. &c. aan alle Drukkers en boekverkoopers binnen dit ons Koningryk, en alle Amptenaren, Dienaren en Onderdanen, die dese onsen brief hooren lesen of sien, groetenis.

Wy laten u weten dat wy begeerig zynde dat ons Volk of Gemeente by alle gelegentheden haar bevlytigen om te geraken tot de kennisse van Godts Heilig woort, waar door zy hem te beter sullen komen te eeren, en zyn geboden na te komen en t'onderhouden; en hun schuldige plicht aan ons, zynde haar Koning en souverain Heer, bewysen. En aangemerkt dat dese onse yver en wensch nergens na so krachtig konnen zyn, dan met haar te gonnen het vry gebruik van de Bibel in onse eigen natuerlyke Engelsche Taal: zo ook ten zy dat daar in voorsien werde dat se van begin aan geschiede door het nasien en aanmerken van eenerlei overzettinge: alsoo de broosheid der menschen sodanig is, dat de verscheidenheid daar van veelerlei ongemakken sou konnen veroorzaaken; als wanneer het moedwillig en styfzinnig volk haar komen te reguleren na de verscheidenheid van overzettingen: hebben wy derhalven onsen trouwhertigen en wel beminden Raadtsheer, den Heer Cromwel, bewaarder van ons groote zegel geordineert, om voor ons, en in onse naam, bysondere zorge te draagen en op zich te neemen, dat geen Persoon of Persoonen, binnen dit ons Ryk, sig onderwinden of bestaan zal om eenig Bybel in d'Engelsche taal te drukken in eenigerlei formaat, voor de tyd van vyf naastvolgende Jaaren na den datum hier van, dan alleenlijk soodanige als de voornoemde Heer Cromwel daar toe committeren, aanwysen en toelaaten zal. *Op den* 13. *November, in het* 30. *Jaar onser Regering.*

LXXIII.

De Beschuldiginge van Thomas Cromwel.

Daar is noch een ander Requeſt, behelzende de manier van een zeker Acte van beschuldiginge, vertoont aan zijn Koninglijke Majeſteit in het voornoemde Parlement, welks inhoud aldus luid.

DE geestlyke en wereltlyke Heeren en alle uwe zeer toegedane en gehoorsame onderdanen, de Gemeente in dit uw Hooger Parlement vergadert, geven in alle ootmoedigheid aan uw Koninglyke Majesteit te kennen, dat alsoo uw Koninglyke Majesteit, onse ingeboren souverain Heer, gerechtlyk, wettelyk en waarlyk de naam draagt van te zyn onsen eenigen Opperhooft en bevelhebber over dit uw Koningryk

ryk van Engeland en des zelfs dominien; aan wien, en aan niemand anders onder God, de Koninglyke bestieringe, order en regeringe over uwe seer toegedane en gehoorsame onderdanen en het volk van dit Ryk alleenlyk behoort: en welke uwe gehoorsame onderdanen zyn Koninglyke Majesteit met grote voorsigtigheid en zonder eenige onrust altoos een lange tyd seer genadelyk heeft bewaart, onderhouden en beschermt: en tot hunner gerustheid en welstand gemaakt en ingestelt verscheiden godvruchtige, deugdsame en heilsame wetten; en tot behoorlyke uitvoeringe daar van niet opgehouden van te reysen in uw eigen Koninglyke persoon, om so wel de wetten van Godt Almachtig als die door uwe Majesteit ingestelt en geordineert, te handhaven en voort te setten, d' overtreders daar van na behoren straffende: en uw Majesteit heeft immer en altoos op allerley wegen en manieren seer geyvert en gearbeid dat God Almachtig door deselve wetten ge-eert, gedient en gevreest mocht werden, en datter een algemeene eendracht en voorspoet in dit uw Ryk en andere uwe jurisdictien mocht zyn: en op dat de zelve na behooren uitgevoert mochten worden, verscheiden, so wel van uwen Adel als andere, verkoren tot uw Raads-heeren, gelyk als het de eere van een edelmoedigen Koning beraamt. En daar uwe Majesteit sig sonderling verlaten en vertrout heeft op zyne Raads-heeren, dat zy alle, en yder in het bysonder, uw godtvruchtig en Koninglyk voornemen en meninge ingesien, behertigt en nagekomen zouden hebben, gelyk als voorwaar een groot of het meerder getal der zelve daar in getrouw is geweest; dies niettemin heeft Thomas Cromwel, nu Graaf van Essex, wien uw Majesteit ontfangen en aangenomen heeft in zyn dienst om hem getrouw te zyn, de gemelde Thomas zynde doemaals in een slecht en geringe stand: doch uit een sonderlinge gonst en vertrouwen dat uw Majesteit op hem hadde, heeft hem niet alleenlyk verheven tot den stand van een Graaf en verrykt met veelerley geschenken, zo van goederen als landen en bedieningen; maar ook verhoogt en gemaakt een van uwe Raads-heeren, zo wel in 't stuk van uwe Majesteits opperste kerklyke jurisdictien als van uwe hooge secrete wereltlyke affayren. Dit alles niet tegenstaande heeft uwe Majesteit nu onlangs bevonden en de proeve daar van gehad door een groot getal van getuigen, zynde uwe getrouwe onderdanen, en Persoonen van groot aansien, eere en bescheidenheid, dat dese Thomas Cromwel, Graaf van Essex, tegens het sonderling vertrouwen en groot gevoelen dat uw Majesteit van hem heeft gehad, sig (als de snoodste verrader, bedrieger en verstrikker tegens uw Koninglyke Persoon en heerschende Kroon van dit uw Ryk, als men ooit geweten, gehoort of gesien heeft zo lang als uwe zeer edele regering heeft geduirt,) gedragen heeft; invoegen dat gemelde getuigen openbaarlyk bewesen en verklaart hebben dat dese Thomas Cromwel, uw Koninglyke staat, macht, en bewind sig aanmatigende, zonder uw Koninglyke Majesteits bevel of toestemminge, verscheiden Persoonen, die men van hoog verraad beschuldigt en overtuigt heeft, en ook meer andere over hoog verraad verdacht en gevangen genomen, op haar vrye voeten heeft gestelt; en daarenboven menigmaal, en op verscheiden plaatsen in dit uw Koningryk, voor etlyke geleverde sommen van penningen, heeft hy sig op een zeer verraderlyke wyse verstout, om, door verscheiden schriften, so wel aan vreemdelinge als aan uw eigen ingesetene onderdanen, te geven en te gonnen vryheid en verlof om gelt, Granen, Boonen, Haver, Bier, Leer, Talk, Klokken, Koper, Paarden en andere waaren uit dit uw Koningryk te mogen vervoeren, tegens uw Koninglyke Majesteit zeer godvruchtige

en genadige Proclamatien, uitgegeven tot heil en welſtand der gemeente en van dit uw Ryk; en dat tot merklijke verkortinge van uw Kroon en Koninglijke achtbaarheid. Daarenboven heeft deſe Thomas Cromwel uit een opgeblaaſen en trots gemoet, ſtrydig tegens zijn ſchuldige plicht van gehoorſaame onderdanigheid, op ſijn eigen macht en autoriteit, en uit verachtinge van uw Koninglyke Majeſteit (ſich ſelven uw macht, ſouveraine Heer, in dat deel toe-eigenende) etlijke byzondere Perſoonen van uwe Onderdaanen geſtelt, gedeputeert en aangenomen, om waar te nemen uwe hoogdringende en hoogwichtige zaaken en affayren, die in dit uw Ryk verricht en uitgevoert worden; en dat zonder verlof, conſent en weeten van uw Koninglijke Majeſteit. Voeg hier noch by, dat hy, een Perſoon van ſo ſlecht en geringen ſtant zijnde, als'er weinig in dit uw Ryk zijn, (ſich vermetende ſo hoog in de gonſt van u, onſe en zijn natuurlijke ſouverain Heer, te ſtaan:) zich niet ontzien heeft in het openbaar rond uit te ſeggen en te verklaaren dat hy op u mocht vaſt gaan; 't welk onder alle goede Onderdaanen in een Chriſten-Ryk ten hoogſten afgruwlijk en verfoeyelijk is, dat zich een Onderdaan verſtouten ſou ſo te ſpreeken van zijn ſouverain Heer en Koning. Deſe Thomas Cromwel, ſteunende op zijn eigen macht en autoriteit, heeft ook, ſonder conſent van uw Koninglijke Majeſteit paſpoorten laaten beſchryven en verleent, ſoo wel aan uitheemſche als aan uw eigen Onderdaanen, en dat op verſcheiden malen; om Paarden en groote ſommen van penningen, zonder eenig onderzoek te doen, over zee te moogen voeren. Ja, daarenboven, zeer genadige en ſouverain Heer, nevens verſcheiden andere zijne verraderyen, bedriegeryen, en valsheden, ſo heeft deſe Thomas Cromwel, Graaf van Eſſex, (zijnde een vervloekt ketter en uit zijn eigen natuur gantſch en geheel genegen om onder uwe getrouwe en goede Onderdaanen twiſt twedracht en een algemein oproer te zaayen: heimlyk laaten uitgaan en in alle uwe Provintien en andere Landpaalen van dit uw Koningryk en in andere uwe Dominien uitgeſtrooit meenigten van valſche ketterſe boeken, waar van een groot getal buiten 's Landts gedrukt en gemaakt zijn, en verſcheiden binnen de paalen van dit uw Koningrijk; by een verzamelende en voordraagende, onder veel andere ſwarigheden en dwalingen, openbaare zaaken, dienende om uwe Onderdaanen te beweegen en te brengen tot ongeloof en te verzaaken het oprecht waarachtig geloof, (welke Chriſtelijke religie alle Chriſtenen verbint om in hooge eere te houden het heilig en gebenedyd Sacrament des Altaars, en andere artykelen van de Chriſtelijke Religie, waar van uw Majeſteit, uit kracht en autoriteit van het Parlement, een zeer genadige verkundiging gegeeven heeft:) en heeft ook eenige dingen hier en daar uit gemelde boeken byeen geraapt, in onſe Moederlijke en Engelſche taal doen overzetten; en op het verhaal des Overzetters aan hem gedaan, dat de materie op ſodanig een wyſe overgeſet tegens het heilige Sacrament uitdruklijk was ſtrydende, heeft evenwel deſe Cromwel, Graaf van Eſſex, na dat hy de zelve overzetting al na gezien hadde, op zijn ketters ſtaande gehouden dat deſelve materiale kettery ſodanig overgeſet, voor goed was te keuren: en wyders geaffirmeert dat hy niets daar in te beriſpen vond: ja dat noch meer is, hy heeft ook in het openbaar rond uit geſegt en met ſtyve kaken verklaart dat het ieder Chriſten, ſoo wel als den Prieſter, vry ſtond om gemelde Sacrament te bedienen.

Daar ook uw Koninglyke Majeſteit, zynde een vroom Vorſt en een Prins van ſonderlinge geleertheid, rechtveerdigheid en vertrouwen, den zelven Thomas Cromwel geſtelt en gemaakt hebt tot uwen ſtadhouder

houder binnen dit uw Koningryk van Engeland, en hem macht en autoriteit gegeven niet alleenlyk om alles en allerley dwalingen en misverstanden, welke in dit uw Ryk en des selfs Dominien onder uwe lieve en gehoorsame onderdanen mochten opstaan en aangroeyen, te verbeteren en herstellen, maar ook om over alle Kerkelyke en geestlyke zaaken volkomen het bewind te hebben: so heeft dan dese voornoemde Thomas Cromwel, Graaf van Essex, (zyn schuldige plicht aan God Almachtig en uw Koninglyke Hoogheid in de wind slaande, onder het zegel van uwen Stad-houder te zyn, en zonder consent en weten van uw Majesteit) verscheiden Persoonen die men aanklaagde en voor ketters hield, toegestaan en geautoriseert om binnen de paalen van dit uw Ryk van Engeland onder uw lieve en gehoorsame onderdanen vry te mogen leeren en prediken; en onder deksel en schyn van so een groote en aansienlyke macht en autoriteit hem opgedragen en aan bevolen, heeft hy niet alleen,uit zyn eigen verdorven en verdoemlyke wille en styffinnigheid, in eigen Persoon,somwylen door zyn eigen daad en bevel,en op verscheiden andere tyden met brieven uitdruklyk geschrevē aan verscheiden voortreffelyke Persoonen, een Schouts ampt bedienende in verscheiden Graafschappen van dit uw Ryk: (valschlijk voorwendende dat uw *Genades* welbehagen sodanig is geweest) veel valsche ketters,waar over sommige aangeklaagt, andere gevangen en vast geset waren, wederom ontslagen en op haar vrye voeten gestelt; en gemeenlijk, so wanneer geloofwaardige Persoonen by den voornoemden Thomas Cromwel over swaare en zeer verfoeyelyke ketteryen (die op etlijke plaatsen in dit uw Koningrijk ontstaan en op de baan gebracht waren, nevens de naamen der geener die daar me waren besmet,) kwamen klaagen: heeft dese Thomas Cromwel door zijn listige en snode praktyken, dezelve Ketters van alle straffe en reformatie niet alleenlyk vry gesproken; maar ook, dezelve verschoont, voorgesprooken en verdadigt hebbende, op verscheiden tyden veel van gemelde geloofwaardige Persoonen, haare beschuldigers, scherplijk bestraft en dapper over den hekel gehaalt; en sommige daar van vervolgt, en met gevangenis als andersins geplaagt: so dat hier over verscheiden van uwe Koninglijke Majesteits trouwhertige en gehoorsame Onderdaanen vol van angst en vreese zijn geweest om zulke verfoeyelijke bekende ketters of aan den dag te brengen of te beschuldigen; de particulariteiten of byzondere stukken van dese verfoeyelijke ketteryen, dwaalingen en misdaaden, door den voornoemden Cromwel bedreven, zijn so groot en veel in't getal, dat het al te verdrietig sou vallen om de zelve op te haalen en te beschryven. Om nu dese verfoeyelijke dwaalingen en ketteryen op de gemoederen van uwe Onderdaanen te drukken, en om deselve haar in te scherpen en in te boezemen, (en dat, seer genadige souverain Heer, daar se tegen Godts wetten en uwe inzettingen soo zeer stryden:) so heeft hy, door zijne Vassalen verscheiden van uw Onderdaanen aan zijn snoer gekreegen, welke hier en daar in alle uwe Graafschappen en rechts-gebied woonden; al so wel haar valschlijk wys makende dat den inhoud van gemelde boeken goed en waarachtig was, en met Gods heilig woord en wille best overeen kwam: als andere zijne valsche en kettersche Opinien en dwaalingen die hy haar zocht op de mouw te spellen; waar door, en door de geene die hier in met hem t' samen spannen, hy so veel heeft uitgewerkt dat verscheiden van uwen getrouwe Onderdaanen aan ketteryen en andere dwaalingen merklijk vast zijn, daar de wetten en wille van God Almachtig so seer tegens stryden. Dese Cromwel nu, zich inbeeldende kloek en mans genoeg te zijn om so door-

voornoemde valſche en verraderlijke middelen, als door macht en gewelt, de verhaalde verfoeyelijke verraderyen, ketteryen en dwaalingen te konnen voorſtaan, handhaven en verdadigen (niet eens acht ſlaande op zijn ſchuldige plicht aan God Almachtig en zijne wetten, noch ook hoe hy zich aan uw Koninglijke Majeſteit met eede verbonden en verklaart heeft op den laatſten dag van Maart en in het 30. Jaar van uw ſeer genadige Regering, in de Parochye van d'arme S. Pieter, binnen uw Stad van Londen; op vertoog en verklaaring doenmaals en aldaar aan hem gedaan, als datter zekere nieuwe Predikanten waren, met naame Robbert Barns Klerk, en andere, waar van ſommige in den Tour waren geſmeten, over het leren en prediken van een ongebondē leere, vlak ſtrydende tegens uw Koninglyke Majeſteits Proclamatien:) zo heeft nu deſe Thomas Cromwel op een gantſch verfoeyelyke, trotſe, verkeerde, moetwillige, booſaardige en verraderlyke wyſe, met ſtyve kaken affirmerende dat de zelve predikatie goet was, (en dat uitdruklyk tegens uwe wetten en ordinantien,) ſig niet ontſien nog geſchaamt deſe ſeer verraderlyke en verfoeyelyke navolgende woorden te ſeggen en uit te braken, onder andere op deſe wyſe in effect, te weten: dat, *of ſchoon de Koning al zou willen daar van afwijken, hy evenwel daar by blyven zou; en zo de Koning, met al zyn volk kwame te verandere, dan zou ik in myn eigen Perſoon, met myn degen in myn hand, tegens hem en alle andere te velde gaan*; en daar op, dan en aldaar, op een gantſch verraderlyke manier zyn degen uittrekkende en om hoog houdende, berſte hy in deſe woorden uit: *of anders gaa deſe degen dwars door myn Lijf en Ziel heen, indien ik niet in dit krakkeel tegen haar allen het leven daar om zou willen laten; en ik vertrou, mag ik ſlechts een jaar of twe leven, ſo ſal het in des Konings macht niet zyn om zulks, al wou hy, te keren of te weren.* En daarenboven, dan, en aldaar, een hogen eedt ſwerende, heeft hy de zelve zyn verraderlyk uitgebraakte woorden bevestigt, ſeggende: *ik zal dit in der daat doen*, zyn arm om hoog op ſtekende, als of hy een degen in zyn hand hield; dienende zulks tot een zeer gevaarlijk, deerlijk en godtloos voorbeeld voor alle andere uwe lieve, getrouwe en gehoorſame onderdanen in dit uw Ryk, en tot gevaar van uw Koninglyk Perſoon. Hier nevens, allergenadigſte Souverain Heer, heeft gemelde Thomas Cromwel, Graaf van Eſſex, door verdrukkinge, giften en gaven, gewelt en valſche beloften aan d'onderdanen van dit uw Ryk gedaan, ontallyke ſommen van penningen bekomen en een grooten ſchat byeen geraapt; en aldus ſig verrykt hebbende, heeft hy den Adel van uw Land over dwars aangeſien, beſpot en veracht, met zeer ſmaadlyke woorden ſulks uitdrukkelyk te kennen gevende. Van anderen nu zyn ſtand en ſtaat, waar toe uw Koninglyke goedertierenheid hem op getrokken en verheven had, hem indachtig gemaakt en te gemoed gevoert zynde, (ſig in diergelyke verraderyen op den laatſten dag van Januarius, in het 31. Jaar uwer hooglofſlyke regering, op het Hof van S. Marten in het Velt, in het Graafſchap van Middelſex, ten hoogſten vergrypende) heeft hy op een ſeer trotſe, ſpytige, booſaardige, en verraderlyke wyſe daar op geantwoord: *ingeval dat hem de Heeren zodanig wilde bejegenen, dan zou hy haar zulk een ontbyt voor zetten, als haar nooit in Engeland wierd voorgeſet, en dat d'allertrotſte onder haar het zelve zouden gewaar worden*: ſtrekkende diergelyke propooſten tot merklyk perikel en gevaar ſo van uw Majeſteits eigen Perſoon, als van uwe erfgenamen en naſaten.

Om welke zyne zeer verfoeyelyke en gantſch afgryſlyke ketteryen, verraderyen en veel andere zyne miſdaden en ſchelmſtukken

ſtukken al te lang om hier te verhalen en voor te dragen; zo gelieve uw Majeſteit met conſent en toeſtemminge van het Hooger en Laager Huis in dit tegenwoordig Parlement vergadert, en uit der ſelver autoriteit, te verklaren, ordineren en voor vaſt te ſtellen, dat de gemelde Thomas Cromwel, Graaf van Eſſex, van wegen zyn gruwelyke en verfoeyelyke ketteryen en verraderyen die hy op ſo een afgryſlyke, ketterſche en verraderlyke wyſe gepractiſeert, bedreven en begaan heeft ſo wel tegens God Almachtig, als tegens uw Koninglyke Majeſteit en dit uw Koningryk, zal zyn, en blyven, door autoriteit van dit tegenwoordig Parlement, overtuigt en beſchuldigt van kettery en hoog verraad, en voor een afgryſlyke en verfoeyelyke ketter en verrader geoordeelt zynde, zodanige pyn van doot, verlies, verbeurte van goederen, ſchulden, en vaſtigheden te lyden hebben ſal en uit te ſtaan, als men in geval van kettery en hoog verraad, of in geval van een van die beide de wetten mede brengen, en dat na het welbehagen van uw Koninglyke Majeſteit. En dat de zelve Thomas Cromwel, Graaf van Eſſex, uit de boven-verhaalde autoriteit, verlieſen en verbeuren zal aan uw Koninglyke Majeſteit en aan uwe erfgenamen en ſucceſſeurs alle zyne Kaſtelen, Sterkten, Heerlykheden, Hof-ſteden, Landeryen, Renten, Inkomſten, Bedieningen, Beſittingen, Ampten, Rechten, ſtaaten en alle andere zijn erfgoederen; hoe ſe genoemt genatureert of gequalificeert mogen zijn: welke Thomas Cromwel, de Graaf van Eſſex, of iemant anders tot zijn gebruik had, of hadde behooren te hebben, van eenige erfgoederen, of andere roerende of onroerende goederen op den voornoemden laatſten dag van Maart, in het voorverhaalde 30. Jaar van uw allergenadigſte Regering, of t'eeniger tyd te vooren of daar na, als ingeval van hoog verraad en dat alle de voorverhaalde beſittingen hoedanig dat ſe ook zijn, voor verbeurt verklaart zullen worden, en vervallen en blyven voor altyd in actuele poſſeſſie en bezittinge van uw Koninglijke Majeſteit uwe Erfgenamen en ſucceſſeurs; en dat in ſodanigen ſtant, en op zulk een manier en wyſe, als of gemelde Kaſteelen, Sterkten, Heerlijkheden, Hofſteden, Landeryen, Renten, Inkomſten, Bedieningen, Bezittingen, Ampten, gerechtigheden, ſtaaten en alle andere, en yder in het byſonder, daar toe behoorende goederen, ſpecialijk of in 't partyculier aangeſlagen waren door den Officier of Officieren, Inquiſiteur of Inquiſiteurs, door een Fiſcaal of Fiſcalen, een Commiſſaris of Commiſſariſſen, uit kragt van eenige commiſſie of commiſſien aan haar of aan iemand van haar; om gedirigeert te worden in eenig Graafſchap of Graafſchappen, Provintie of Provintien binnen dit Koningrijk van Engeland; alwaar gemelde Kaſtelen en alle d'andere boven verhaalde goederen of eenige daar van gelegen zyn, en dat de zelve wederom vervallen zullen aan uw Majeſteits Hoven: overhoudende of bewaarende voor alle en yder Perſoon en Perſoonen, Collegien en Societeiten, haare erfgenamen en ſucceſſeurs, en voor haare ſucceſſeurs en voor ieder van haare geaſſigneerde, (behalven voor Thomas Cromwel, Graaf van Eſſex, en zyn erfgenamen, en voor alle en yder ander Perſoon of Perſoonen pretenderende eenig recht te hebben op den zelven Thomas Cromwel en 't gene hy gebruikt,) alle ſodanige rechten, eer-titelen, beſittingen, eigendommen, inkomſten, overblyſſelen, hand-ſchrift of hand-ſchriften, voorwaarden, erf-pachten, bedieningen, renten, jaarlijkſe penſioenen, en alle andere commoditeiten, profijten en erfeniſſen; kortom, al wat zy of iemant onder haar gehad mochten hebben of behoorden gehad te hebben, by aldien dat deſe acte noit gemaakt waare geweeſt; behoudens altyd, (en dit worde door gemelde autoriteit van het

het tegenwoordig Parlement voor vaſt geſtelt) dat deſe acte van condemnatie, offenſie of iets anders daar in begreepen, ſig niet uitſtrekke over het Biſdom van Wells in het Graafſchap van Sommerſet; noch over eenige Hofſteden, Landen, Wooningen of erfgoederen daar toe behorende; noch ook dat het eenigſins gedye tot nadeel of ſchade van den Biſſchop van Bath en Wells of van den Deken vande Hooft-Kerk van S. Andries van Wells, nog aan eenige van haar of haare Succeſſeurs; maar dat de voornoemde Biſſchop en Deken mitſgaders haare Succeſſeurs, hooft voor hooft, ſullen mogen hebben, behouden, gebruiken, beſitten en genieten haare eertytelen, Rechten, Hof-ſteden, Landen, Wooningen, inkomende Renten, bedieningen, en alle andere erffeniſſen, commoditeiten en profijten, hoedanig dat ſe ook zouden mogen zyn: en dat ſo ruim en breed, als of deſe acte van condemnatie of eenig miſdaad daar in verhaalt, nooit geſchied, gemaakt of ingeſtelt ware geweeſt; en dat voortaan de Deken en zyn Succeſſeurs, Dekens van gemelde Hooft-Kerk, dewelke na deſen daar toe komen verkoren of aangenomen te worden, zal zyn, uit kracht en autoriteit van dit Parlement, Deken van de zelve Hooft-Kerk, en daar in volkomen en geheel worden beveſtigt; en dat in alle manieren en deelen als men voor deſen aan de Dekens van de Hooft-Kerk van Wells plag te doen. Dat ook de zelve Deken en zyn Succeſſeurs hebben, beſitten en genieten zullen alle zodanige beſittingen, Hoven, Landen, inkomſten, bedieningen en alle haare erffeniſſen, hoedanig dat ſe ook zyn of by wat naam bekent of genoemt: en daar actuële en reële poſſeſſie van nemen in alle délen en manieren, als of deſe acte van condemnatie of iets daar in verhaalt nooit gemaakt, geſchied of ingeſtelt ware geweeſt.

Op welk Requeſt of verſoek-bede en des zelfs proviſionele inſtellinge de voornoemde Heer Koning, de zelve geleſen en verſtaan hebbende, uit autoriteit en met conſent van dit Parlement, aldus heeft geantwoord.

Soit faict come il eſt deſiro.

L X X I V.

Cromwels Brief aan den Koning aangaande zyn trouw met Anna van Cleef. Origineel.

Cotton libr. Otho C. 10.

Aan den Koning, myn allergenadigſte ſouverain Heer, zyn Koninglyke Majeſteit.

ALlerbarmhertigſte Koning en allergenadigſte zouverain Heer; het zal uw Majeſteit gelieven te weten: wanneer nu laatſtmaal uwe goedertierenheid aan my ſond den hoogwaardigen Heer *Cancelier*, den eerwaardigen Hertog van Norffolk, en den Heer Admiraal, om my te bedenken en aan uw Majeſteit van verſcheiden zaaken oploſſinge te doen. Onder andere hebben zy my een byſonder zaak voorgedraagen, en daar op wel hooglyk belaſt, voor zo veel als ik het voor Godt in dien ſchriklyken dag des oordeels zou willen verantwoorden, als ook op het allerhoogſte

ſte gevaar en verdoemenis myner ziele en conſcientie, om te ſeggen het geene my in en aangaande het houwelyk tuſſchen uw Koninglyke Hoogheid en de Koninginne bekent was. Waar op ik tot antwoord gaf alles dat ik wiſte, haar voordragende de particulariteiten voor ſo veel als ik onthouden had; de zelve nu verſtaan hebbende, hebben zy my, uit uw Majeſteits naam, en met zodanige belaſtinge als zy my te voren gedaan hadden, bevolen aan uw Hoogheit de waarheid te ſchryven, en ſo veel als ik van de zaak wiſte; 't welk ik nu ook doe, en d' eigentlyke waarheid, by myn ſaligheid, na myn beſte kennis. Voor eerſt; na dat uw Majeſteit d' aankomſte van Mevrouw Anna van Cleef tot Dover verſtaan hadde, en dat zy haar reyſe voorgenomen had te doen op Greenwich en op Nieuw-Jaars avond in der nacht tot Rocheſter zou zyn, ſo gaf uw Hoogheid my te kennen dat uw Majeſteit haar op Nieuw-Jaars dag alleen woud gaan beſoeken, deſe woorden daar aanknopende *om Liefde te koeſteren*; het welke uw Genade ook dede op Nieuw-Jaars dag, als geſegt. Des daags daar aan, zynde Vrydag, keerde uw Genade weder naar Greenwich, alwaar ik uw Genade aanſprak, en uw Majeſteit afvraagde, hoe Mevrouw Anna u behaagde of aanſtond; waar op uwe Hoogheid ſwaarmoedig, en niet blymoedig, ſo my toe ſcheen, antwoorde: *nergens na zo wel als 'er van gezegt wierd*; daar noch byvoegende, dat, *had uw Hoogheid ſo veel te voren geweeten als gy toen wiſt, zy binnen dit Ryk niet gekomen zou hebben*, als klagender wyſe ſeggende, *wat raad*? waar op ik antwoordende, ſeide: dat ik geen raad en wiſt, maar daar over zeer bedroeft was; en dat dit zo met my was, weet God, alſo ik dagte dat dit geen goed begin was. Op den dag daar aan na het inhalen van gemelde Mevrou Anna en haar intrede binnen Greenwich, en na dat uw Hoogheid haar naar haar kamer hadde geleid, heb ik op uw Hoogheid gepaſt tot binnen in uw ſlaapkamer; en aldaar zynde, riep uw Genade my by hem, op deſe of diergelyke wyſe my aanſprekende: *myn Heer, is het ſo niet als ik u verhaalt heb? zy mogen ſeggen wat zy willen, zy en is nergens na ſo ſchoon, als het geruchte van haar gaat; hoe wel zy een goe geſtalte van leden heeft.* Waar op ik antwoorde, geloof my, *Sire*, gy ſegt de waarheid; hier by voegende, dat zy, na myn oordeel, haar als een Koninginne aanſtelde of droeg; dies niet te min was ik bedroeft dat uw Hoogheid niet beter vernoegt was: hier op gebood uw Majeſteit my dat ik uw Raad ſou doen vergaderen, (welke met naamen deſe waaren: d' Aartsbiſſchop van Cantelberg, de Hertogen van Norfolk en Suffolk, myn Heer Admiraal, myn Heer Dureſm, en ik zelfs:) om over deſe zaak te ſpreken en te weten wat voor een commiſſie d' Agenten van Cleef hadden mede gebracht, ſo wel aangaande het volvoeren van het verbond te voren van hier aan Dr. Wotton afgevaardigt, 't welk tot Cleef ſou ingaan: als ook om te hooren hoe het met het houwelyks-contract tuſſchen den zoon van den Hartog van Lotteringen en deſe Mevrouw Anna was gelegen. Waar op Oleſleger en Hogeſton ontboden zynde, de zaak voorgeſtelt wierd; waar aan klaar bleek dat zy zeer verſet en verbluft ſtonden; verſoekende dat ſy 's morgens daar aan, ſynde Sondag, hun antwoord mochten geven. Hier op zyn uw Raad en zy op Sondag 's morgens vroeg by den anderen vergadert, als wanneer haar wederom gevraagt wierd wat commiſſie zy hadden tot volvoeringe van den handel en d'artikelen geſonden aan Mr. Wotton; als ook van wegen de Contracten en het Houwelyks-verbond tuſſchen den Zoon van den Hartog van Lotteringen en Mevrouw, en hoe verre daar me was geavanceert. Waar op zy antwoorden als mannen die zeer bedeeſt ſtonden, dat zy geen commiſſie hadden om

over d'artikelen aan Mr. Wotton gesonden te handelen; en nopende het contract en verbond des houwelyks daar wisten zy niet meer van te seggen, dan datter een herroepinge was gedaan, en zy slegts aan malkanderen waren verlooft. Eindlyk en ten laatsten, na voorgaande verwisseling van veel woorden, wilden zy haar voor gevangene over geven, ter tyd toe dat aan haar van Cleef de eerste artikelen met den Hartog haar meesters zegel bevestigt, gesonden wierden;als ook de copy der herroepinge,gepasseert tusschen den Zoon van den Hartog van Lotteringen en de Princes Anna. Op dit antwoort heeft uw raad my gesonden aan uw Hoogheid om aan de zelve haar antwoord bekent te maken; en alfo door een verborgen weg in uw vertrek-kamer komende, heb ik aan uwe Majesteit alle omstandigheden verhaalt, waar over de zelve ten hoogsten misnoegt was, seggende: *zy en hebben niet wel met my gehandelt*; invoegen dat ik seer wel konde merken dat uw Majesteit volkomen geresolveert was om het houwelyk voor die tyd niet te laten voortgaan, seggende tot my in effect aldus: *ten ware zy so verre niet was komen reysen tot myn ryk toe, en myn Staten en Volk so veel toestel niet en hadden gemaakt om haar in te halen, en uit vrese van eenige commotie te maken in de werelt; (te weten, om haren broeder te verdryven in de handen van den Kayzer en den Koning van Vrankryk, nu 't samen spannende,) zo sou ik nooit met haar willen trouwen*; zo dat ik wel konde bespeuren dat uw Majesteit noch de Persoon noch het bedryf der Agenten aanstond; op Sondag, na het middag-maal liet uw Majesteit uw gantsche voornoemde Raad wederom vergaderen, verhalende hoe zy met de zelve hadden gehandelt, so wel in 't stuk der gemelde artikelen, als in de zaak rakende den Zoon van den Hartog van Lotteringen. Ik en twyfel niet of zy hebben lichtlijk konnen zien hoe het gantsch tegens de borst van zyn Majesteit was om op die tyd te trouwen; hier op, en om de voornoemde redenen, heeft het uwe Majesteit voor raadsaam ingesien dat zy voor zyn gemelde Raad en Rechts-geleerden die daar dan tegenwoordig zouden zyn een protestatie sou doen dat zy van alle houwelyks-contracten vry was, gelyk het ook daar toe gekomen is; hier op by uw Majesteit komende, heb ik verhaalt dat zy hare protestatie gedaan had; waar op de zelve dit, in effect, tot antwoord gaf: *is 'er dan geen ander raad als dat ik, noodzaaklyk tegens myn wille, myn hals onder het jockbuyge*; waar op ik vertrok, latende uw Majesteit vol van gepeinsen: en evenwel was de zelve 's morgens daar aan geresolveert met de zaak voort te varen; nu op dese morgenstond, zynde maandag, uw Majesteit tot de ceremonien hem bereydende, so viel daar een vraag voor wie haar uitgeley sou doen naar de Kerk; waar op geordineert wierd dat d' overledene Graaf van Essex en de Graaf die met haar was gekomen, dese ceremonie zouden waarnemen: waar op een zeker Persoon by uw Majesteit kwam, seggende dat de Graaf van Essex nog niet en was gekomen; hier op heeft het uw Majesteit gelieft my met dien dienst van haar ter Kerke te geleyden te vereeren; daar op trad ik in haar kamer om uw bevel uit te voeren; en kort daar aan na dat ik in haar kamer was gekomen, kwam ook de Graaf van Essex; ik begaf my dan wederom naar uw Majesteits vertrek-kamer, de zelve te kennen gevende dat hy gekomen was; en hier op vertrok uw Koninglyke Hoogheid uit zyn vertrek-kamer naar de Galdery; zyn Majesteit nu in of ontrent het midden van zyn Kamer zynde en my by hem geroepen hebbende, zeide tot my: *myn Heer, so het niet en ware om de werelt en myn Koningryk te voldoen, ik en sou om geen ding in de wereld doen het geen ik van daag doen moet*; en daar op wierd uw Koninglijke Majesteit aangedient dat zy aan kwam: toen ging uw

uw Genade in de Galdery naar uw vertrek-kamer, haar komste aldaar afwachtende, en gantsch niet te vreden zijnde dat zy so lang vertoefde, gelijk als ik ook toen oordeelde; eindlijk gekomen zijnde, trad uw Majesteit tot het vieren van de ceremonien; welke ge-eindigt zijnde, wierd de dag na behooren en de nacht na gewoonte door gebracht. Dingsdaags morgens my naar uw Majesteit slaap-kamer begeevende, gebruikte ik de vrymoedigheid om te vragen hoe de Koningin den Koning al behaagde? Waar op zijn Genade bescheidentlijk antwoorde: *gewisslijk gy weet dat ik alle man niet en ben; zy stond my te vooren niet wel aan: maar nu noch veel slimmer; also ik*, zeide uw Koninglijke Majesteit *haar Buik en Borsten heb gevoelt, en daar aan, voor soo veel ik oordeelen kan, sou se geen Maagt zijn; op het voelen waar van ik my so seer ontzettede, dat ik geen lust noch moet altoos en hadde om tot andere zaaken te treden*; seggende: *ik heb haar so goeden Maagd gelaaten als ik se gevonden heb*: welke woorden my toescheenen uit een gants onvernoegt borst voort te komen, en seer droevig waren om aan te hooren. Uw Majesteit zeide ook een maal of twe dat *gy ten opzicht van haar in deselve stant waart als voor desen, en dat gy van uw herte niet en konde verwerven om haar te bekennen*; dies niettemin zeide uw Majesteit dat gy gemeenlijk alle nachten of om den anderen nacht by haar sliep: en dat *zy al so goed of reine Maagd voor u was als haar Moeder ooit gedraagen had, ten aanzien van het geene gy haar had gedaan.* Uw hoogheid heeft ook in de laatst voorledene Vasten aan my laaten blyken, toen gy met haar reden voerde van de Staat-Juffer Maria, hoe dat zy wat spytig en trots begost te worden; uw ongeluk geduurig beklagende en dit altyd voor de waarheid verklaarende van haar nooit bekent te hebben; en ook na Paasschen heeft uw majesteit op verscheiden tyden en in de Pinxter-week in uw vertrek-kamer tot Greenwich deerlijk geklaagt over u ongeluk: en dat dit uw allergrootste droefheid was *dat gy nooit meer kinderen zoud hebben tot troost van dit Koningrijk, indien gy zo bleef*; my verzekerende *dat gy voor Godts aanschyn dacht dat zy nooit uw wettelijk Huisvrouw was*; als wanneer uw Majesteit weet wat antwoord ik u daar op gaf, te weeten dat ik aan myner zijde mijn uiterste vlyt sou aanwenden om u te troosten en uit uwe swaarigheden te redden; en hoe 't my jammerde dat ik u so sag en hoorde kermen, weet God; also uw Majesteit sedert Pinxter het zelfde dikmaals herhaalde; seggende met eenen dat *gy so veel gearbeid had als een mensch ter werelt sou konnen doen om uw hert en sinnen tot het consenteren te brengen*; *en dat gy God daar over tot getuige naamt*; *doch immer en altoos* zeide uw Majesteit *dat hy den hinderpaal nooit uit zyn gemoed konde krygen.* Allergenadigste Koning, na dat gy haar eerst tot Rochester gesien had, heb ik nooit in mijn herte konnen denken dat gy waard of soud met dat Houwelijk te vreden willen zyn. En, *Sire*, ik weet nu in wat voor een stant ik ben, in welken alleen is Godts barmhertigheid en uwe genade; indien ik, na mijn beste kennis en onthoudinge, in dese zaak de gantsche zuivere waarheid niet en hebbe gesproken, God wil my dan nooit helpen. Ik ben verzekerd, na mijn dunken, datter niet een mensch in dit Koningrijk meer van dese zaak geweeten heeft als ik, behalven uw Koninglijke Majesteit. Ik ben ook verzekerd, dat mijn Heer den Admiraal, als hy zijn gedachten daar over laat gaan, toonen kan aan uw Hoogheid, en nevens my getuigen, wat ik tot hem zeide na dat uw Genade van Rochester was gekomen; Ja, na dat uw Majesteit al getrouwt was: en ook nu onlangs, sedert Pinxster; en ik twyfel niet of veele en verscheiden Heeren van uw Raad, so voor als na uw trouw, hebben seer wel gemerkt dat uw Majesteit met uw

Houwelijk niet wel te vreden was. En zo als ik het voor God sal verantwoorden, ik en heb nooit gedacht dat uw Genade vernoegt was, sedert dat gy haar maar een maal tot Rochester gezien had. En dit is al dat ik weet, allergenadigste en allergoedertierenste souverain Heer, biddende God Almachtig, die uwe Hoogheid in alle uwe zaaken altyd geraden, bewaart, geholpen, beschermt en gereddet heeft, dat hy nu ook uw Majesteit sodanig gelieve te raden, bewaaren, helpen, beschermen, en redden uit alle swarigheden, dat het tot voorspoet, heil, troost, en na wensch van uw herte meest mag dienen. Om het welke, en om het langduurig leven en de gelukkige regering van uw Koninglijke Majesteit, ik, al myn leeven lang en so lang als ik hier ben, God Almachtig zal bidden, dat hy gebenedyd, na dat gy alhier Nestors jaaren zult hebben beleeft, u gelieve by te staan, te helpen en te troosten: op dat die Edele jonge spruit en Prins, uw allerliefste Soon, uw Koninglijke Stoel lange jaaren, na Godts welbehaagen, in geluk en voorspoet mag bezitten: in alle demoedigheid uw genade smeekende dit mijn rouw en onbeschaaft schryven te willen vergeeven, en te gedenken dat ik een arme elendige gevangen ben, bereid om den slag des doots t'ontfangen, so wanneer het uw Koninglijke Majesteit sal gelieven; het swak vleesch nochtans port my aan om uw Genade geduirig aan te roepen om genade, en te smeeken om barmhertigheid in het vergeven van myne misdaaden. Hier mede behoude, behoede en bewaare u Christus.

Geschreeven in den Tour, op Woonsdag den 30. Juny, met een droevig en beswaart hert en bevende hand van uw Koninglijke Majesteits zeer bedroefde en ellendige gevangen en arme Slaaf,

THOMAS CROMWEL.

Allergenadigste Koning, ik roepe om genade, genade, genade.

L X X V

Des Konings eige verklaaring daar over. Het Origineel.

Cotton Libr. Otho C. 10.

VOor eerst, ik betuige en verklaar in recht dat met het gene hier na beschreven staat niet anders dan d'enkele waarheid beoogt word; en dat het niet uit een kwade genegentheid, haat, noch afkerigheid geschied, neem ik God tot getuige. Ter zake dan komende, so seg ik en versekere, dat, toen my eerst de Princes Anna van Cleef ten houwelyk opgedragen en voorgestelt wierd, ik sulks blymoedig aanhoorde, vertrouwende daar door een gewissen vriend te zullen bekomen; alsoo op die tyd de Kayzer, de Koning van Vrankryk en de Bisschop van Romen by my zeer verdacht waren: als ook om dat ik haar uitnemende schoonheid, en uitstekende deugden hadde zeer horen roemen; maar toen ik haar tot Rochester sag, zynde de eerste reis dat ik haar gesien heb, so was ik in myn hert verblyd dat ik my selven aan haar niet en hadde verlooft al eer ik haar selfs hadde gesien; want, ik verseker u zy stond my doemaals so kwalyk aan, en het leek so weinig na de roem die haar na gegeven

ven wiert, dat het my rouwde dat se ooit in Engeland was gekomen; en ik leide het vast by my zelven over dat, zo ik eenige middelen altoos konde beramen om uit te scheiden, ik nooit met haar in den houwelyken staat sou treden; van welk misbehagen so wel den Admiraal die hier nu is als de Cornet konnen, en zullen willen, getuigen. Toen ik my na Greenwich daar na begaf, ik meen datter 's daags daar aan geweest is, en twyfele niet of de Heer van Essex wel ondervraagt zynde, kan en zal willen, ja heeft ook verklaart wat ik tegens hem in dat geval seide; niet twyfelende of hy, wetende dat hy door een acte van het Parlement ter doot is verwesen, zyn ziel niet en sal verdoemen, maar de waarheid openhertig en rond uit verklaaren, niet alleen dat ik het op die tyd zeide, maar ook geduurig tot aan den trouwdag toe; en ook dikmaals daar na, waar aan, buiten alle twyfel, klaar zal blyken dat ik het niet toegestaan heb; als ook dat het my aan wille en macht om het zelve houwelyk te sluiten genoeg ontbrak; konnende, en, ongetwyfelt, ook willende zo wel hy, als myne genees-meesters en de Heer zegel-bewaarder hier nu tegenwoordig, nevens Hennage en Denny getuigenis der waarheid geven; te weten; dat ik nooit uit liefde tot de Vrouw toegestaan heb haar te trouwen; noch ook dat ik, so zy my haar Maagdom al toebracht, door een ware vleeschlyke bekentenis haar de zelve benomen heb. Dit is myn beknopte, waarachtige en volkomen verklaringe.

LXXVI.

Het Oordeel van het Synodus of Kerken-raad, Strekkende tot vernietiginge van het Houwelijk met Anna van Cleef.

Den Inhoud der getuigenis-geevende brieven luid als volgt.

Regifter. Cramner.

Thomas en Eduward Aarts-bisschoppen van Cantelberg en Jork nevens d'andere Bisschoppen, en de resterende geestlykheid van uw Koningryk van Engeland, uit kracht van uw Majesteits gecommitteerde brieven vergadert zynde en representerende d'algemene Kerken-raad: wenschen met behoorlyke gedienstigheid, en eerbiedigheid, den zeer voortreffelyk en doorluchtige Koning in Christo geluk, heil en zegen.

Also wy uwe Majesteits zeer ootmoedige en Godsdienstige Onderdanen, by een geroepen en vergadert zyn, uit kracht van uwe commissie met uw groot zegel verzegelt op den 6. July in het 32. Jaar van uw zeer gelukkige regeringe; welke commissie wy ontfangen hebben, bestaande in deze navolgende woorden.

Henrik de VIII. door Godts genade Koning van Engeland &c. aan d' *Aarts-bisschoppen* van Cantelberg en Jork, mitsgaders aan d'andere Bisschoppen, Dekens, Aartsdiakonen en de gantsche geestlykheid van dit ons Koningryk van Engeland, groetenis.

D'aansienlykste Persoon en andere in dit ons Ryk hebben so veel by ons te wege gebracht, dat, nademaal nu onlangs sekere zaaken aan den dag gekomen zyn, welke, volgens haar oordeel, ons en de successie van ons Ryk betreffen; waar onder wel de voornaamste is het stuk en de stand des houwelyks met de doorluchtige Princesse

Anna van Cleef; het welke, ten aanfien van zeker uiterlyke gedaante, eenige fwarigheden fchynt mede te brengen, en ook, om vele en verfcheiden infichten, geen kleine twyfelmoedigheid na zich fleept: wy dan fouden ons wel willen laaten vinden om tot naarder onderfoek van dit houwelijk op fodanig een wyfe te treden dat wy het gevoelen van U. L. (dewelke in onfe Kerke van Engeland voorgeeft in Godts heilig woord en des zelfs leere bedreeven te zijn,) afvorderen, en daar toe macht en autoriteit tot een naauwkeurige onderzoekinge daar van opdragen; op dat, by al dien gylieden het in uw gemoed daar voor houd, dat defen echt met den gemelden Mevrouw Anna geenfins behoort voor goed gekeurt te worden, nog mag beftaan, en dat het ons vry ftaat met een ander te trouwen; zulks dan verklaart en beveftigt worde overeen te komen met het gevoelen van U. L. en van d' Oudvaders van alle andere Kerken. Wy nu die in andere fwaare zaaken, betreffende de Kerklijke huishoudinge en de religie van defe Kerke van Engeland, uw oordeel en verftant plegen aan te neemen; hebben het gantfch noodig geacht tot getuigenis der waarheid die te verklaaren ftaat, forge te draagen dat U. L. volkomen berigt werde hoe zich de zaak in alle omftandigheden ontrent dit houwelijk heeft toegedraagen, op dat het geene gylieden, volgens Godts wetten, befluiten fult geoorloft te zijn, wy dan eindelijk zulks vrylijk en onbefchroomt moogen doen en uitvoeren; fteunende hier in op d' autoriteit van onfe gantfche Kerke. Willende dan door onfe autoriteit datter een algemeene Kerklijke vergadering aangeleid werde, fo is 't dat wy U. L. gezamentlijk en hooft voor hooft belaften en beveelen dat gylieden, de waarheid van defe zaak inziende en God alleen voor oogen hebbende, met eenpatige ftemmen befluit dat het vry ftaat om te doen het gene waarachtig, rechtvaardig, eerlijk en heilig is, en ons uit den naam van d' algemeene Kerken-raad zulks laat aanzeggen: naamlijk dit eene vorderen wy van rechtswegen U. L. af, dat gylieden als getrouwe en vroome ledematen der kerke defe Kerkelijke zaak daar zeer veel aan gelegen is, in gerechtigheid en waarheid wilt behertigen, en dezelve op het allerfpoedigfte, volgens gedane commiffie, afhandelen. Tot getuigenis van defe zaak hebben wy defe onfe brief laaten uitgaan, daar ik felfs tot Weftmunfter getuige van ben. Gegeeven op den 6. July in het 32. Jaar van onfe Regeringe.

Na dat wy, volgens den gantfchen inhoud en effect van uwe commiffie, alle omftandigheden aangaande het gepretendeert houwelijk tuffchen uw allerdoorluchtigfte Majefteit en d' edele Vrouw Mevrouw Anna van Cleef met rypen raad hadden overwogen; zijn wy eindlyk tot defe navolgende uitfpraak en tot dit volkomen befluit gekomen; het welke wy met gemeener ftemme van ons allen in oprechtigheid des gemoedts en met een ongeveinfde confcientie aan den dag brengen, en aan uw Koninglyke Majefteit na eifch van den inhoud uwer commiffie, fchriftelyk te kennen geven in maniere als volgt.

Voor eerft dan hebben wy bevonden en aangemerkt dat dit uw Majefteits gewaande huwelyk met gemelde Anna van Cleef, door haar voorgaande contract of belofte van te trouwen met den Markgraaf van Lotteringen, groote twyfelinge en een geheele verhinderinge en perplexiteit na fich fleept; want wy merken dat, hoewel uw Majefteit in den eerften aanvang of handel van defen echt inftantelijk aangehouden heeft dat al eer die met de voornoemde Mevrouw Anna inging, het huwlijks voorwaarde, waar van veele doenmaals de mond vol hadden, na gezien en daar van oploffinge gedaan mogt werden, op dat het daar na met recht voor een houwlijks-

lijks voorwaarde mocht worden gerekent; welke huwlijks voorwaarde niet eerst afgedaan zijde, in de zaak niet gedaan sou werden; en dewyl het met de zaak so gegeschapen stond, so is nochtans voor de solemnisatie van 't houwelijk die twyfelinge van wegen de voorwaarde niet alleen niet afgehandeld en verklaard, (daar efter uw Majesteit op die tyd zulks andermaal versogt en begeerde, wien valschlijk aangediend wierd dat alle dingen nu klaar en afgedaan waren;) maar ook datter naderhand, volgens belofte der Ambassadeurs, niet bondigs herwaarts overgesonden is geweest, waar door die swarigheid, uit de huwlijks-voorwaarde ontstaan, weg genomen mocht werden; invoegen dat het gewaande huwlijk tusschen uw Majesteit en gemelde Mevrouw Anna by gebrek van de conditie om verre niet alleen komt te vallen, maar ook, alwaar het datter sodanige conditie of voorwaarde niet en ware geweest, so sou zulk een gewaand houwelijk alleenlijk om het achter blyven van de voorwaarde gewisselijk moeten blyven steeken, en daarom ook voor so bondig en kragtig niet konnen verklaart worden, om daar uit te doen blyken dat de voorwaarde op staande voet met woorden of mondeling was geschied; het geene om verscheiden oorzaaken waarschynlijker is, en wel te recht voor verdacht mag werden gehouden.

Wy hebben daarenboven uit her geene ons verhaalt, verzekert en bewesen is, aangemerkt, dat gemelde houwelijk niet zuiver, volkomen en geheel en al is toegestaan geweest; ja, daarentegen gelyk als, so wanneer van dit houwelijk gehandeld zou werden, zeer veel arglistigheid gebruikt en zy tot den hemel toe gepresen is geweest, om also als een onbekende herwaarts gevoert en opgedrongen te moogen werden: so is ook d'aanstaande acte van solemnisatie in weerwil en tegens de borst van uw Majesteit geschied, daar nochtans zeer gewichtige en hoogdringende zaken een ongewillig en afkeerig hert wel te recht daar toe hadden mogen aandryven.

Wy hebben ook in overleg genomen dat uw Majesteit haar niet en heeft bekent, noch ook dat zulks, door het tusschen komen van een behoorlijk hinder-paal, daar na heeft konnen wesen. Dit alles meenen wy gewis en zeker te zijn uit de bewys-redenen die wy gehoort hebben. Daarenboven zijn onse gedachten ook hier over geweest, 't welk wy ook in der waarheid belyden en verklaaren van anderen ons voorgedragen te zijn; te weeten, dat by aldien zijn Majesteit (so het slechts tot nadeel van Godts bevel niet en mogt geschieden) vry verklaard wierde om een ander te mogen trouwen, dat het dan tot seer groot voordeel van het gantsche Koningryk sou gedyen. Nademaal dan alle heil, geluk en behoudinge van het Ryk bestaat so in uw Koninglijk Persoon ter eeren Godts en tot uitvoering der Goddelyke wetten te bewaaren, als in het schuwen van alle verkeerde opinien en lasteringen welke uw Majesteits Nazaaten mogten over komen, by haar kinderen winnende, ingeval dat de gemelde huwlijks-voorwaarde daar geen verklaaring op is gevolgt, dezen Mevrouw Anna verweeten wierd. Om deze redenen en inzichten dan, en om veel andere onnodig om te verhaalen, alles so in het byzonder als gezamentlijk overwogen en nagedagt hebbende, so is 't dat wy Aardtsbisschoppen, en Bisschoppen met de Dekens, Aardts-Diakonen en de resterende geestlijkheid van dit Ryk nu vergaderd zijnde, overdenkende d'omstandigheden van dit werk en de waarheid daar van als te voren is verhaalt: en met eenen wat de Kerk in diergelijke voorvallen mag doen, en ook dikmaals voor desen heeft gedaan; so is het dat wy na den inhoud hier van verklaaren en een uitspraak geeven dat uw Majesteit aan het voornoemde gewaande houwelijk; als geen houwelijk

en

en krachteloos zynde, niet en is gebonden, maar geen ander oordeel van boven verwachtende en op d'autoriteit der Kerke ſig verlatende, na zyn welgevallen met een ander Gemalin, daar het Goddelyk recht niet tegen heeft, in den Echten-ſtaat ſig mag begeven, niet tegenſtaande het voorgegeven houwlyk met deſen Mevrouw Anna.

Insgelijks ook dat zy, niet tegenſtaande het voorgewend houwelijk met uw Majeſteit, de vryheid heeft om met een ander Perſoon tegens het Goddelijk recht niet ſtrydende, na haar welgevallen mag trouwen. Wy, de geeſtlijkheid en het geleerde deel van de Kerk van Engeland repreſenterende, affirmeren en ſtellen voor vaſt dat deſe dingen waarachtig, rechtvaardig, eerlijk en heilig zijn niet alleen, maar ook dat wy deſelve hier mede toeſtaan en inwilligen, als zijnde zo gantſch volkomen, oprecht en krachtig, na onſe gantſche meeninge en verſtant, van ons ingeſtelt en voorgedragen, als van ons vereiſcht ſou konnen werden. In oirkunde der waarheid hebben wy dit ſchrift met ons eigen hand ondertekent, en daar het zegel van beide Aardtsbiſſchoppen aangehangen. *Datum Weſtmonſt. in de maand Julius, Anno* 1540.

L X X V I I.

Anna van Cleefs Brief aan haren Broeder.

Cotton libr. Otho C. 10.

Broeder.

ALſo ik liever had dat gy de waarheid door myn eigen advys wiſte, dan dat gy by gebrek daar van door andere geruchten bedrogen mocht worden; ſo ſchryf ik deſen brief aan u; waar uit gy verſtaan ſult dat ik onderricht zynde dat het Hooger en Laager-Huis van dit Ryk begeert hadden dat zyn Koninglyke Majeſteit alhier het onderſoek van het ſtuk des houwelyks tuſſchen my en zyn Majeſteit aan het oordeel en uitſpraak van de geeſtlykheid zou laten beruſten, 't welk ik vrywillig heb toegeſtaan; en, na gedaane uitſpraak, heb ik de zelve ingewilligt, toegeſtaan en voor goet gekeurt; waar in ik de waarheid, alſo my betaamt, en myn welbehagen meer reſpect toegedragen heb, dan eenige wereltſche geſindheid die my tot het tegendeel mocht bewegen. Ik achte dat God een goet gevallen heeft in het gene gedaan is, en weet wel dat my geen ongelyk is geſchied; doch aangeſien myn lichaam, 't welk ik in dit Koningryk gebracht heb, ongeſchonden is gebleven, en ik waarlyk van alle verbintenis van toeſtemming ben ontſlagen, ſo bevind ik dat zyn Koninglyke Majeſteit, die my tot myn wettelyke man niet en mag gebeuren, evenwel een ſeer beleefde, liefhebbende en vriendlyke Vader en Broeder is, en my zo veel eere, beleeftheid en mildadigheid bewyſt, als gy, ik ſelfs, of enige van onſe nabeſtaande bloet-vrienden ſouden konnen wenſchen of begeeren; waar mede ik, voor ſo veel myn eigen Perſoon aangaat, ſo wel te vreden en vernoegt ben, dat myn ernſtige begeerte is op myn Moeder, u, en alle onſe maagſchap dat zy 't ook ſo willen verſtaan, opvatten en aannemen; en dat gy deſen edelmoedigen en deugdſamen Prins ſodanig wilt bejegenen, dat hy reden mag hebben om in zyn vriendſchap t' uwaarts te continueren, die

aan

aan zyn ſijde om deſe zaak niet en zal komen te verſlappen noch veranderen; want ſulks heeft zyn Majeſteit gelieft my bekent te maken dat, gelyk als hy my t' allen tyden alle vaderlyke en broederlyke toegenegentheid zal tonen, en daar ook ſorge voor gedragen heeft; ſo wil hy ſig ook nevens u en andere dragen volgens de conditien die in de zelve band van vriendſchap, niettegenſtaande deſe zaak, tuſſchen u beide geſloten zyn; invoegen dat ik, noch gy, noch iemand van onſe vrienden oorzaak zullen hebben van onvernoegt te zyn. Dit heeft my goet gedacht aan u teſchryven, op dat gy, niet wel onderrigt zynde, de zaak niet anders dan gy behoorde mogt opvatten, en op een ander wyſe voor my ſorge dragen dan gy reden daar toe hebt. Dit is alleenlyk myn verſoek op u, dat gy u ſo komt te dragen, dat ik, om uwe onbeſcheidenheid in deſe zaak, niet te ſlimmer en vare; waar op ik vertrouw dat gy letten zult.

LXXVIII.

Wat beſluit verſcheiden Biſſchoppen en Theologanten over zekere vraagen, nopende de Sacramenten, genomen hebben; waar uit blijkt met wat voor een rypen raad en zorge zy in 't ſtuk van Reformatie te werk gegaan hebben; genomen uit het Origineel, onder haar eigen hand-ſchrift Doch in het uitſchryven heb ik geoordeeld dat de Lezer beter vernoegt zou zijn, ziende eenyders antwoord onder yder vraage geſtelt; en hierom wordenſe nu ook op zodanig een wyze in 't licht gegeeven.

Ex M. SS. D. Stillingfleet

De eerſte Vraag. Wat is eeen Sacrament, na luid der Schrifruur?

Cantelberg.

Antw. DE Schriftuur en geeft niet te kennen wat een Sacrament is; niettemin daar wy in den Latijnſen Text het woord Sacramentum hebben, daar hebben wy in het Griex het woord Myſterium; en alſo mag men volgens de Schrift Sacramentum noemen Myſterium, I. E. *res occulta ſive arcana*: dat is, *een verholen of verborgen zaak.*

Iork.

Op het eerſte; in de Schrift vind men geen bepalinge noch beſchryvinge van een Sacrament.

Londen.

Zonder nadeel van de waarheid, en behoudens altyd een gezonder oordeel, *cum facultate etiam melius deliberandi in hac parte*, dat is, *gonnende ook vryheid om ſig zelven hier over beter te beraden.*

Op de eerſte Vraag; my dunkt dat de Schrift dit woort Sacrament gebruikt op verſcheiden plaatſen, na dat de zaak is daar ſe van handelt, als Tob. 12. Apocal. 1. Sap. 2. 6. 12. Dan. 2. Epheſ. 1. 3. 5. Coloſſ. 1. 1. Timot. 10. Apocal. 17; gelyk ſe ook verſcheiden andere woorden gebruikt: noch-

nochtans, wat een Sacrament is, volgens de bepalinge of beschryvinge der Schriftuur, kan ik het niet duidelijk uitgedrukt vinden; gelijk ik ook de bepalinge of de beschryvinge van de Drie-eenheid niet en kan vinden. Doch wat andere mannen konnen vinden, welke daaglijks en een tyd lang haar in de Schriftuur hebben geoeffend, weet ik niet: laatende derhalven dese zaak aan haar grondiger kennis berusten.

Rochester.

My dunkt al waar dit woord Sacramentum in de Schriftuur na deLatynsche overzetting gevonden word, daar vind men in het Grieksch dit woordt Μυστήριον dat is te zeggen een Mysterie of verborgen zaak.

Carlile.

Wat het woort Sacrament betekent of hoedanig de bepalinge, beschryvinge of betekening daar van is, ben ik niet waar geworden dat de Schrift duidelyk voorstelt; maar dit merk ik dat daar uit blykt dat het Latijnsch woord Sacramentum, en het Grieksch woord Mysterium, op een zekere wyse altyd voor een en het zelfde gebruikt worden.

Thomas Robbertson zyn antwoort op de Vraagen.

Op het eerste antwoord ik dat het woort Sacrament by my niet gevonden word in zodanige betekening in de Heilige Schriften, dan voor so veel als Paulus het zelve den houwelyken staat toepast, alwaar nochtans in het Grieksch staat Mysterium: over zulks kan het eigentlyk en uitdrukkelyk uit de Schriftuur niet gehaalt worden.

Dr. Cox.

Ik en vind in de Schriftuur geen definitie van een Sacrament, noch wat een Sacrament is.

Dr. Day.

Ik en vind in de Schriftuur geen beschryvinge van dit woord Sacramentum; doch alwaar men het vind in de Schrift, daar is het zelfde woord in 't Grieks Mysterium, 't welk betekent iets dat verholen of verborgen is.

Dr. Oglethorp.

In de Schriftuur en staat niet beschreeven wat eigentlijk een Sacrament is, dan dat het nu en dan Mysterium genoemt word; welks betekening so in de heilige schriften als by kerkelyke Schryvers verscheidentlijk genomen word; derhalven kan het niet beschreeven worden.

Dr. Redmayn.

Ik en vind in de Schriftuur geen beschryvinge van dit woord Sacramentum; nog ook van dit woord *Gratia* (*genade*) of *lex* (*een wet*) nevens ontalijke woorden meer; en nochtans wat deselve betekenen, is kennelijk; also is de betekening van dit woord Sacramentum duidelijk en klaar; het en is niet anders dan een verholen en verborgen zaak, of een zeker mysterie.

Dr. Edgwoth.

Gelijk als van Engel, Hemel, Aarde in de Schriftuur gewag word gemaakt, echter geen van dese beschreeven; so ook hoewel dat in de Schrift van het woord Sacramentum gesproken word, evenwel word het aldaar niet beschreeven, maar in een verscheiden zin en betekening genomen.

Dr. Symmonds.

Dit woord Sacrament word in de schriftuur niet beschreeven.

Dr. Trhesham.

Ik seg dat dit woord Sacrament, in sijn algemeene betekening genomen, een Mysterie, dat is, een verhoolen of verborgen zaak betekent: doch wil men het in zijn eigentlijke betekening neemen, gelijk als men gewoon is om het selve de seven Sacramenten alleenlijk toe te eigenen; dan toont de Schriftuur niet wat een Sacrament is. Doch evenwel op dat zig niemand mogt ergeren, by zich selven denkende, dewyl de schrift niet en toont wat een Sacrament is, dat het daarom een geringe zaak is en weinig te achten: so staat dan hier t'aanmerken datter sommige gewigtige

wigtige en godzalige zaaken zijn, die ons geloof ook aangaan, waar van de Schriftuur geen uitdruklyke beſchryving doet. Als by voorbeeld: wy gelooven dat de Zoon van een zelfſtandigheid is met den Vader. Item dat de Vader ongegenereert is, de Schrift nochtans en geeft ons niet te kennen wat medeſelfſtandig noch wat ongegenereert is; de woorden en worden daar ook niet in vermeld. Zo is het ook waar dat den Doop een Sacrament is, boete een Sacrament &c. evenwel toont de Schriftuur niet wat een Sacrament is.

Edwardus Leighton zijn antwoord op de Vraagen.

Op d'eerſte Vraag ſeg ik; dat ik nooit in de heilige Schriftuur gevonden heb, ik en denk ook niet datter een Menſch is die een beſchryvinge van dit woord Sacrament zal vinden; 't welk ſo veel te ſeggen is, als een verhoolen of verborgen zaak.

Dr. Coren.

Ik en vinde geen beſchryving van dit woord Sacrament in de Schriftuur; maar ſomtydts word het aldaar gebruikt om te betekenen een verborgen of verholen zaak.

Wat het eerſte artykel aangaat daar in komen zy alle met den anderen over een, dat het in de Schriftuur niet genoeg blykt wat een Sacrament is; de meeſte nogtans onder haar ſeggen dat het in't Griekſch genoemt word Myſterium, dat is, een verhoolen of verborgen zaak.

II. Vraag. Wat een Sacrament is na de beſchryvinge van d'oude Auteurs?

Cantelberg.

Antw. De oude Leeraaren noemen een Sacrament, *Sacræ rei ſignum, een teken van een heilige zaak,* te weten, *viſibile Verbum, Symbolum, atque pactio qua ſumus conſtricti,* dat is, *een ſigtbaar woord, een geloofs begrip en een verdrag of een verbond, waar aan wy verbonden zijn.*

Iork.

Op de twede Vraag; uit de woorden van S. Auguſtyn ſou men deſe navolgende beſchryvinge van een Sacrament konnen trekken, *Sacramentum,* ſegt hy, *eſt inviſibilis gratiæ viſibilis forma,* dat is, *een Sacrament is een zichtbaar gedaante van een onzigtbaar genade.* En het geene zulk een ſichtbaar gedaante of teken is van onzichtbaar genade in de Sacramenten, vinden wy in de Schriftuur, hoewel dat men het woord Sacrament niet en vind, behalven alleenlijk in het Sacrament van den Houwelijken ſtaat.

Londen.

Op de twede Vraag; ik vinde in Schryvers deſe verklaaring; *Sacramentum eſt ſacræ rei ſignum, een Sacrament is een teken van een heilige zaak.* Als ook, *inviſibilis gratiæ Viſibilis forma, een zichtbaar gedaante van een onzichtbaar genade.* Als ook, *viſibilis forma inviſibilis gratiæ imaginem gerens & cauſa exiſtens,* dat is, *een zichtbaar gedaante dragende het beeld, en oorzaak zijnde van een onzichtbaar genade.*

Wat nu de waarheid en waardigheid van deſe beſchryving of verklaaring aangaat, die laat ik aan de Schriftgeleerde Theologanten, in deſe zaak beter bedreven als ik, beruſten.

Carlile.

Thomas Waldenſis die een ſolemneel boek van de Sacramenten geſchreven heeft doet my ſeggen dat dit woord Sacrament in't algemein of in algemene termen van d'oude Schrijvers wort beſchreven; na dat hy getoont had hoe dat Wycliff, en voor hem Berengarius geſegt heeft, dat Auguſtinus een Sacrament aldus beſchrijft: *Sacra-*

De Doctrina Christiana.

cramentum est sacrum signum, een Sacrament is een Heilig teken; en een teken, in desen sin genomen, *signum est res præter speciem quam sensibus ingerit aliquid aliud ex se faciens in cogitationem venire*, dat is, *een teken is een zaak die, behalven de gedaante die se de zinnen ingeeft, iet anders uit haar zelven in de gedachte doet komen.* hy zelfs, nevens andere Auteuren, so hy segt, beschryft het aldus: *Sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma: een Sacrament is een zichtbaar gedaante van een onsichtbaare genade; vel Sacramentum est sacræ rei signum: ofte een Sacrament is een teken van een Heilige zaak:* beide dese beschryvingen, segt hy, vind men by d' Oudvaders.

Dr. Robbertson.

Sacramentum a vetustioribus, quemadmodum fert Hugo de S. Victore, & Thomas Aquinas, nondum definitum reperiri, nisi quod Augustinus interdum vocet Sacramenta, Sacra signa aut signacula, interdum similitudines earum rerum, quarum sunt Sacramenta. Et Rabanus, Sacramentum dicitur, quod sub tegumento rerum corporalium, virtus divina secretius salutem eorum Sacramentorum operatur, unde a secretis virtutibus vel Sacres, Sacramenta dicuntur. dat is:

Men vind noch niet, na 't seggen van Hugo de S. Victore, en van Thomas Aquinas, dat d' oude een Sacrament beschreven hebben: behalven dat Augustinus somtyts Sacramenten noemt Heilige tekenen of Zegels; dan wederom, gelykenissen der dingen daar se Sacramenten van zyn. En Rabanus segt, het word een Sacrament genoemt, om dat onder het deksel van lichaamlyke zaaken de Goddelyke kracht het heil van die Sacramenten op een meer verborgen wyse uitwerkt; hierom worden se van wegen haare verborgene krachten of Heilige dingen Sacramenten genoemt.

Dr. Cox.

d'Oude Schryvers seggen doorgaans, dat een Sacrament is, *Sacræ rei signum*, of *sacro sanctum signaculum; een teken van een Heilige zaak, of een geheiligde Zegel*; doch zy en beschryven niet recht uit en eigentlyk wat het is.

Dr. Day.

d' Oude Leeraaren gebruiken dit woort, Sacramentum, op verscheiden manieren, en brengen het by veel dingen te pas.

Dr. Oglethorp.

Ex Augustino & aliis colligitur, Sacramentum posse dici sacræ rei signum, vel insibilis gratiæ visibilis forma, quanquam hæc posterior definitio non conveniat omnibus Sacramentis, scil. tantum septem istis usitatis; sed nec his quoque ex æquo, cum non æqualem conferant gratiam. dat is:

Uit Augustinus en andere Schryvers ziet men, dat een Sacrament genoemt mag worden een teken van een Heilige zaak, ofte een sichtbaar gedaante van een onsigtbaare genade; hoewel dat dese laatste beschryving met alle Sacramenten niet over een komt, dan alleenlyk met die gewoonlyke seven; noch ook zelfs met dese eevenmatiglyk, dewyl dat se geen even groote genade besteden.

Dr. Redmayn.

Het word doorgaans genomen om alle verholene verborgenheid te kennen te geven, *& Sacramenta vocantur sacrarum rerum signa, seu, sacra signacula: en Sacramenten worden genoemt, tekenen van Heilige zaaken, ofte Heilige Zegels of Versegelingen*: en voor so veel als dit woord, Sacrament, in het bysonder de voornaamste Sacramenten der Kerke word toegeëigent, so mag men dese beschryvinge van een Sacrament uit Augustinus halen, en met hem seggen dat se het is *invisibilis gratiæ visibilis forma: een sigtbaare gedaante van een onsigtbaare genade.* Als ook, dat een Sacrament is een Mysterie of een verborgen werk het welke *ex verbo & elemento: uit een woord en element* bestaat, en Cyprianus, d' Oudvader, segt: *Verborum solennitas*

& sacrâ

& sacri invocatio nominis, & signa institutionibus Apostolicis sacerdotum ministerys attributa; visibile celebrant sacrificium, rem verò ipsam Spiritus Sanctus formot & efficit. dat is:

De solemniteit van woorden en d'aanroepinge van de Heilige naam, en de tekenen in d' Apostolische insettingen, de bedieningen der Priesters toegeschreven, vieren een sigtbaar Offerhande; dog de zaak zelfs formeert en voert de Heilige Geest uit.

Dr. *Edgeworth.*

By d' oude Schryvers heeft het woord, Sacrament, verscheiden betekeningen, somtydts word het genoemd een verborgen raad, Tob. 12. *Sacramentum Regis: 't is goed het Sacrament eens Konings te verbergen.* Nebucadnezars droom wierd een Sacrament genoemd, Dan. 2. de Mysterie of verborgentheid van Christi Menschwordinge en van onse verlossinge word so genoemd Ephes. 3. en 1. Timot. 3. invoegen dat yder verborgen zaak, hebbende een verborgen zin of betekening, genoemt word Sacramentum; in 't algemein zich uitstrekkende over de benaminge van een zaak: dies niettemin in eene betekening so komt het woord, Sacrament, eigentlyk overeen met de geene die men doorgaans de zeven Sacramenten noemt, en heeft ook dese beschryvinge genomen uit Augustinus en andere, *invisibilis gratiæ visibilis forma, ut ipsius imaginem gerat & quodammodo causa existat:* dat is, *het is een zichtbare gedaante van d' onzichtbaare genade, op dat het mogt draagen het beeld daar van, en eeniger maate daar een oorzaak van zijn.*

Dr. *Symmons*

d' Oudvaders gebruiken dit woord, Sacrament, in verscheiden betekeningen, want zy noemen het Mysterium, een verborgenheid; en in zulken betekening gebruikt het de heilige Schriftuur op verscheiden plaatsen, als 1. Timot. 3. Tob. 12. Sap. 2. Dan. 2. Ephes. 1. en 3. het woord, Sacrament, word ook gebruikt voor een figuur of een teken van het Oude Testament, afbeeldende Christus, als het Paaschlam, en den Metaalen Slang, en verscheiden andere heilige tekenen. Het word ook by de heilige Schryvers verstaan te zijn een heilig teken, het welke dient tot heiligmaakinge der ziele, van God gegeeven tegens de zonde tot onser zaligheid, gelijk als by de zelve te lesen is; alsoo zy dit woord noemen *sacrum signum: een heilig teken;* doch ik en hebbe van geen uitdrukkelijke beschryving gelesen die op alle Sacramenten past.

Dr. *Trhesham.*

Dit woord, Sacrament, word by d'oude Schryvers dikmaals genomen in dese algemeene betekening, en dan is het, als voor desen geseid, een Mysterie of verborgenheid; en somtydts word het zelve woord gebruikt als alleenlijk de seven Sacramenten toepasselijk; en word aldus beschreeven, te weeten, dat het is een sigtbaare gedaante van een onsigtbare genade: als ook op deze wyze, naamlijk: dat het is een zaak waar door, onder het deksel van sigtbaare dingen, de Godlijke macht onse heil en welstant uitwerkt.

Dr. *Leyghton.*

Op het twede antwoord ik; dat Hugo de Sancto Victore een van d' alleroudtste Schryvers is, na dat ik ooit heb konnen merken, die aangenomen heeft een Sacrament te beschryven: hoewel my toeschynt dat dese algemeine beschryving die de School-geleerde gebruiken, na den Mr. der Spreuken, te weten, *Sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis seu sensibilis forma: een Sacrament is een zigtbaar of gevoelige gedaante van een onzigtbaare genade,* die te vernemen is by Augustinus en uit de woorden van verscheiden andere oude Schryvers in veel plaatsen van hare werken of boeken.

Dr. *Coren.*

Ik vinde in Oude Schryvers geen be-

ſchryvinge die duidelijk en klaar word voorgeſtelt; deſe beſchryving nochtans (*inviſibilis gratiæ viſibilis forma: de zigtbaare gedaante van onzigtbaare genade*) is te vernemen uit Auguſtinus.

In ſecundo articulo conveniunt omnes, Sacramentum eſſe ſacræ rei ſignum. Treſham, Oglethorpus, & Edgworth dicunt hanc definitionem; Sacramentum eſt inviſibelis gratiæ viſibilis forma, his ſeptem convenire. Thurlebeus ait, non convenire omnibus ſeptem, & æque pluribus poſſe attribui atque ſeptem. dat is:

In het twede Artykel accorderen ſy alle; te weten, dat een Sacrament een teken is van een heilige ſaak. Thresham, Oglethorp en Edgworth zeggen dat deſe beſchryvinge (een Sacrament is een zigtbaare gedaante van onzichtbaare genade) de ſeven Sacramenten toegepaſt mag worden. Thurlebus, Mijn Heer de gedeputeerde van Weſtmunſter, ſegt *dat het niet en ſlaat op alle de zeven Sacramenten, maar al zo wel meer andere als die zeven toegepaſt mag worden.*

In het twede artikel ſtellen zy veele beſchryvingen van een Sacrament, als het teken van een Heilige zaak, een ſigtbaar woord &c. Doch in deſe eene beſchryvinge, te weten *dat een Sacrament is een zigtbaare gedaante van onzigtbaare genade*, komen zy alle niet overeen: alſo de Doctoren Edgworth, Treſham en Oglethorp zeggen dat deſe beſchryvinge (*dat een Sacrament is een zigtbare gedaante van onzigtbaare genade*) alleenlijk en eigentlijk de ſeven Sacramenten toegepaſt mag worden. Myn Heer, de gedeputeerde van Weſtmunſter ſegt, *dat het niet en ziet op alle de zeven Sacramenten, noch ſpecialer op de zeven dan op eenige andere.*

III. Vraag. Hoe veel Sacramenten zijnder na luid der Schriftuur?

Cantelberg.

Antw. DE Schriftuur geeft ons niet te kennen hoe veel Sacramenten datter zijn, maar d'Openbaringe Chriſti in den vleeſche en den Echtenſtaat dragen aldaar de naam van Myſterien of verborgentheden, en moogen daarom, volgens de Schriftuur, genoemt worden Sacramenten. Doch van een Sacrament maakt de Schrift gewag, het welke kwalijk vol uit geopenbaart kan worden, en gave God dat het geopenbaart ware, en het ſelve is *Myſterium iniquitatis: de verborgentheid der ongerechtigheid, of de verborgentheid van den grooten Hoer, en het Beeſt.*

Iork.

Op het derde zeggen wy, dat men in de Schrift geen beſtipt getal van Sacramenten vind.

Londen.

Ik en kan niet gewaar worden datter in de Heilige Schrift een uitgedrukt getal word geſpecificeert van ſo veel en niet meer; noch ook uitdruklijk van deſe die wy in't gebruik hebben, voornaamlijk onder de benaminge van Sacramenten, behalven alleenlijk dat van den Echtenſtaat.

Rocheſter.

Ik oordeel dat'er in de heilige Schriftuur ontallijke Sacramenten zijn; nademaal dat alle Myſterien, alle Ceremonien, alle de daaden van Chriſtus, de gantſche Hiſtorie der Jooden; en dat van Apocalypſis of d'Openbaaring Joannes Sacramenten genoemd moogen worden.

Carlile.

Het pertinent of net getal van Sacramenten of Myſterien, in de heilige Schriftuur begreepen, kan men niet wel uitdrukken noch voorſtellen; alſo de heilige Schrift meer behelſt dan men, ſonder te feilen, ſou konnen verhaalen.

De

Dr. *Robbertson.*

De istis septem, quæ usitate vocamus Sacramenta, nullum invenio nomine Sacramenti appellari, nisi matrimonium. Matrimonium esse Sacramentum probat Eckius Homil. 73. & conferre gratiam, ibid. dat is:

Van de zeven, die men doorgaans Sacramenten noemd, vind ik niet een dat de naam van een Sacrament draagt, behalven dat van den staat des Houwelijks; en dat den Echten-staat een Sacrament is, en ons ook genade toebrengt bewyst Eckius in zijn 73. Homilie of gesprek.

Dr. *Cox.*

Daar zijn, volgens den inhoud der heilige Schriftuure verscheiden Sacramenten, als in Tob. 12. *Sacramentum Regis*: *het Sacrament des Konings*: so worden ook Nebucadnezars droom, Dan. 2. d' openbaaringe Christi in den vleesche, Ephese 3. en den Echten-staat Sacramenten genoemt.

Dr. *Day.*

Alles dat dit woord, Sacramentum, betekent, voor Sacramenten neemende, so zijnder in de heilige Schrift een groot getal van Sacramenten, meer als seven.

Dr. *Oglethorp.*

Non habetur determinatus Sacramentorum numerus in Scripturis, sunt enim innumera fere illic, quæ passim vocantur Sacramenta; cum omnis allegoria omneque Mysterium dicatur Sacramentum. Quin & somnia ac secreta subinde Sacramenta vocantur. Tob. 2. Sacramentum Regis abscondere bonum est; & Dan. 2. imploremus misericordias Dei Cæli super Sacramento isto, & somnio. Paulus etiam Epist. 2. vocat Mysterium incarnationis Christi Sacramentum: & in Apoc. 1. vocat Sacramentum septem stellarum. Ac hoc præcipue observandum venit, nullum a septem Sacramentis receptis, hoc nomine appellari, præter solum Matrimonium. dat is:

In de Heilige Schriften staat geen bepaalt getal van Sacramenten, want men vindt aldaar by na ontallijke; welke doorgaans Sacramenten genoemt worden; nademaal dat yder verbloemde manier van spreken en alle Mysterie een Sacrament worden genoemt. Ja, zelfs droomen en verborgene zaaken worden nu en dan genoemt Sacramenten: Tob. 2. het is goet dat men het Sacrament eens Konings verborgen houde; zo ook Dan. 2. Laet ons van den Godt des hemels barmhertigheden verzoeken over deze verborgentheit of Sacrament, en nacht-gesicht. Paulus ook in zyn 2. Zendbrief noemt de verborgenheit van Christi Menschwerding een Sacrament; en Apocal. 1. word dat van de zeven Sterren een Sacrament genoemt. Doch dit staat ons voor al t' aanmerken, datter niet een van de seven aangenomene Sacramenten desen naam draagt, behalven alleen den Echten-staat.

Dr. *Redmayn.*

Hoewel datter ontallijke Mysterien syn, so dunkt my evenwel dat, volgens de Schriftuur, de zeven die men Sacramenten noemt, voornaamlijk desen naam mogen draagen.

Dr. *Edgworth.*

Als men in het algemein van Sacramenten zal spreeken, so word 'er in de heilige Schrift van ontallijke verhaal gedaan; dog om eigentlijk te spreeken dan zijnder slegts zeven die so genoemt moogen worden; waar van den Echten-staat uitdruklijk een Sacrament word genoemd Ephes. 5. en, so my toeschynt, in d' eigentlijke betekening van een Sacrament; invoegen dat d' onverbreeklijken band van Man en Vrouw in een lighaam, door het Sacrament des Houwelijks, de zaak is van dit Sacrament; waar op, als op de waarheid des letters, d' Apostel dese verbloemde manier van spreeken grondvest, maar ik segge &c· also de verborgen zin de waarheid van de letter waar op dat se genomen word, voor onderstelt. Daar zijn noch ses andere Sacramenten meer waar mede de beschryving over een komt, als klaar blykt in de

heilige

heilige Schriftuur en aan d' uitlegginge der oude Schryvers.

Dr. *Symmonds.*

In de Schriftuur ſtaat geen zeker getal van Sacramenten.

Dr. *Trheſham.*

Van de ſeven Sacramenten, die uitdruklyk Sacramenten worden genoemt, vind ik'er geen meer dan alleenlyk dat van den Echtenſtaat; dog wil men de naam van een Sacrament in een ſeer algemein en ruime betekening nemen, ſo zynder in de Schrift een groot getal van Sacramenten; waar van d' Apoſtel ſpreekt, *ſi noverint Myſteria omnia &c. alwaar het zy alle verborgenheden wiſten &c.*

Dr. *Leyghton.*

Tot antwoord op de derde vraag ſeg ik, dat ik in de Schriftuur geen van deſe ſeven die men gemeenlyk Sacramenten noemt, bevinde de naam te dragen van een Sacrament, dan alleenlyk den houwelyken ſtaat. Maar ik merke dat verſcheiden en veel andere zaaken in de heilige Schrift Sacramenten genoemt werden, als Tob. 12. *Sacramentum Regis abſcondere bonum eſt* : *'t is goet het Sacrament of de verborgenheid des Konings te verbergen*; inſgelyks *Apocal.* 17. *dicam Tibi Sacramentum* : *ik zal uſeggen een Sacrament of verborgenheid* : ſo ook 1. Timot. 3. *groot is het Sacrament of de verborgenheid der Godſaligheid &c.*

Dr. *Coren.*

Ik en kan niet ſeggen hoe veel Sacramenten datter in de heilige Schriftuur ſyn: alſo 'er meer zyn als hondert.

Intertio conveniunt ſatis : *non eſſe certum numerum Sacramentorum per ſcripturas. Redmaynus addit*; *quoad ſcripturas, opinor, ſeptem illa Sacramenta nominata, nomen illud præcipue obtinere. Idem ſentit Edgworth, & ſeptem tantum. Matrimonium inſcripturis haberi ſub nomine Sacramenti plerique dicunt.* dat is:

Wat de derde Vraag aangaat, daar in komen zy met den anderen genoeg over een: te weten, datter, volgens de Schrift, geen zeker getal van Sacramenten is. Dr. Redmayn voegt daar dit noch by: volgens de Schrift, dunkt my, mogen de ſeven die men Sacramenten noemt, deſen naam voor al dragen. Van dit gevoelen is ook Dr. Edgworth: de meeſte ſeggen, ſegt hy, dat onder de benaminge van het Sacrament den Huwelyken-ſtaat in de heilige Schriftuur verſtaan word.

IIII. Vraag. Hoe veel Sacramenten zijnder volgens d' oude Schryvers?

Cantelberg.

Antw. VOlgens d' Oudt-Vaders zynder veel meer Sacramenten dan ſeven: dewyl dat alle figuren, die op Chriſti toekomſte zien of van zyn komſte alrede getuygen, de naam van Sacramenten dragen; gelyk als alle de voorbeelden en figuuren van d' oude wet, en in de nieuwe wet; te weten, *d' Euchariſtie, Doop, Paaſchfeeſt, de dag des Heeren, Voetwaſſinge, het teken van het Kruis, het Olyſel, den Echten-ſtaat, Ordre, Sabbat, d' opleggingе der Handen, d' Oly, d' inwyinge van d' Oly, Honig, Melk, Water, Wyn, Sout, Vier, Aſch, d' opening der Ooren, wit kleed; en alle de Parabolen of gelykeniſſen van Chriſtus*, nevens de Profetien in d' Openbaringe Joannes &c. Worden by d' Oud-vaders Sacramenten genoemt.

Jork.

d' Oud-vaders ſtellen geen zeker getal van Sacramenten, nemende het woord, Sacrament, in een ſeer algemeine betekening.

Londen.

Ik bevinde dat Auguſtinus ſpreekt van den

den *Doop*, *van d' Eucharistie*, *van den Egten-staat*, *van d' ordineringe der geestlijke*, *van het Sacrament der zalvinge*; ik lees ook in den selfden Augustinus datter in den ouden wet veele, en in den nieuwe, weinige Sacramenten waren.

Rochester.

Na mijn oordeel, vind men by d' Oud-Vaders veel meer Sacramenten als seven, te weten, het broot der geloofs-leerlingen, het teken van het Kruys, Oly, Melk, Sout, Honig, &c.

Carlile.

D' heilige Leeraren en Oudt-Vaders doen verklaringe, door den zelven geest die van de heilige Schriftuur autheur is, wat de zelve behelst; so dat daar in de Schriftuur het getal der Sacramenten onseker is, kan het onder haar niet zeker zijn.

Dr. Robertson.

Apud Augustinum lego Sacramentum nuptiarum, Sacramentum baptismi, Sacramentum Eucharistiæ, quod & altaris sive panis vocat; Sacramentum ordinationis, Sacramentum Chrismatis, quod datur per manus inpositionem baptisatis, Sacramentum unctionis. dat is:

In Augustynus lees ik van een Sacrament des Houwlyks, van een Sacrament des Doops, en van een Sacrament der Eucharistie of des Nagtmaals; 't welk ook genoemt wordt het Sacrament des Altaars of des broots: van een Sacrament der ordineringe, des Olysels, 't welk door opleggingе der handen den gedoopten word toegedient, en het Sacrament der Salvinge.

Dr. *Cox.*

In d' Oudt-Vaders lees ik dat het doopsel genoemt wordt een Scrament; d' Eucharistie een Sacrament; het Houwelijk een Sacrament; d' Ordre een Sacrament; de Salvinge een Sacrament; d' opleggingе der handen door den Doop een Sacrament; als ook Oly, Honig, Melck, Sout &c.

Dr. *Day.*

De Leeraaren maken van vry veel Sacramenten gewag, als van seven, in sodanigen sin als boven is verhaalt.

Dr. *Oglethorp.*

Apud scriptores Ecclesiasticos reperiuntur multo plura Sacramenta quam hæc septem. dat is, *by de Kerklijke Schryvers vind men veel meer Sacramenten, dan dese zeven.*

Dr. *Redmayn.*

Nemende dit woord, Sacrament, doorgaans voor Mysterien of voor alle verborgene tekenen, so zijnder meer Sacramenten dan men rekenen kan; doch de zeven by d' oude Schryvers moogen inzonderheid de naam draagen. Van de Voetwassinge spreeken d' oude Leeraars, als van een zonderling Sacrament doemaals by de Kerk in 't gebruik, en, so 't schynt, in de heilige Schriftuur op reden gefondeert; en my dunkt dat het beter ware het zelve wederom te gebruiken, en also acht Sacramenten te hebben, dan dat men het getal van de seven, nu in 't gebruik, sou verminderen.

Dr. *Edgworth.*

Ik antwoordde even als op de laatste voorgaande Vraag.

Dr. Symmonds.

d' Oude Leeraaren bekennen datter veel meer Sacramenten zijn als seven; want in haare schriften noemen zy alle costuimen en ceremonien Sacramenten.

Dr. Trhesham.

Doorgaans so veel Sacramenten als Mysterien, doch voornaamlijk zeven; en geen meer die van diergelijken aart zijn; want al vind ik het niet uitdruklijk beschreeven in wat plaats penitentie een Sacrament genoemd werd, my dunkt nograns dat het uit den Oudvader Cyprianus gehaalt en bewesen kan worden in zijn Predikatie over het lyden Christi, alwaar hy aldus spreekt: *Denique quicunque sunt Sacramentorum ministri, per operationem authoritas in figura Crucis omnibus Sacramentis largitur effectum, & cuncta peragit nobis quod omnibus nominibus eminet a Sacramentorum Vicariis invocatum: at licèt*

indigni sint qui accipiunt, Sacramentorum tamen reverentia & propinquiorem ad Deum parat accessum, & ubi redierint ad cor constat ablutionis donum, & redit effectus munerum, nec alias quæri aut repeti necesse est salutiferum Sacramentum. Dat is: *Eindelijk hoedanig ook de bedienders der Sacramenten zijn, so is 't dan dat van wegen de werkinge d' autoriteit in de gedaante van het Kruis alle Sacramenten krachtig maakt, en voert voor ons alles uit, dat van de Vicarissen der Sacramenten aangebeden zijnde, in veel deelen uitsteekt. En of schoon de geene die se ontfangen, onwaardig zijn, d' eerbiedigheid nochtans die by de Sacramenten is, baant een nader toegang tot God; en als zy nu eens inwaardts in haar gemoet gaan, so geld de gave der afwassinge, en de krachtige werkinge der gaven openbaart zich dan wederom; en men behoeft een heilzaam Sacrament nergens anders te gaan zoeken noch te haalen.* Door dese woorden (*de krachtige werkinge der gaven openbaart zich wederom*) moet men immers penitentie of leedwesen verstaan; en ook dat 't een Sacrament is; want gelijkerwys als onse eerste nadering tot God door het Sacrament des Doopsels geschied, het welke Cyprianus in de voort daar na volgende woorden noemt *ablutionem primam*, *d' eerste afwasschinge*; alsoo ook, ingeval wy tot een doodlijke zonde komen te vervallen, so konnen wy God niet wederom bekomen, dan door berou en boete; welke penitentie of boete Cyprianus *salutiferum Sacramentum* noemt, dat is, *een heilzaam Sacrament.*

Dr. Leygton.

Op de vierde Vraag antwoord ik, dat ik by ouder Schryvers yder een van dese seven Sacramenten vinde, welke wy doorgaans Sacramenten noemen, Sacrament genoemt; yder een waar van Augustinus de naam niet en geeft van een Sacrament, maar alleenlijk van penitentie of boete, 't welk Cyprianus een Sacrament noemt. Ik bevinde ook in ouder Schryvers verscheiden andere zaaken, behalven de zeven, die de naam van Sacramenten draagen; gelijk als in Cyprianus *lotio pedum*, *wasschinge der voeten*, *&c.*

Dr. Coren

Daar worden ook in oude Schryvers meer Sacramenten gevonden dan seven.

Wat de vierde Vraag aangaat, daar in komen zy over een datter by de Kerklyke Schryvers meer als seven Sacramenten syn; doch de zeven mogen by oude Schryvers voornaamlijk de naam daar van dragen. Van dit zelfde gevoelen is ook Edgworth: en Trhesham meent dat het beter ware dat de Voetwassinge wederom vernieuwt en op de baan gebracht wierde, en dat men alsoo daar van acht Sacramenten veel eer maakte, dan dat het getal van de zeven vermindert wierde. *Trheshamus citat Cyprianum in sermone de passione Christi pro poenitentia, quod dicatur Sacramentum, cum alii fere omnes nusquam appellari ajunt Sacramentum apud authores, & hic locus aperte agit de baptismo, quod vocat donum ablutionis, & Sacramentum salutiferum*: dat is, *Trhesham trekt Cyprianus aan in zyn sermoen of predikatie over het lyden Christi, dat de penitentie of boete een Sacrament genoemt word, daar alle andere by na seggen dat se by de Schryvers nergens een Sacrament genoemt word, en dese plaats handelt duidelyk van den Doop, welke hy de benaminge geeft van een gave der Afwasschinge, en een heylsaam Sacrament.*

Hier in accorderen zy dat by d' oude Kerklyke Leeraars van geen bepaalt getal van Sacramenten gewag word gemaakt; maar dat myn Heer van Jork, Edgworth, Trhesham, Redmayn, Craiford en Sijmmons seggen, dat by de zelve die zeven voornaamlyk den naam van Sacramenten mogen dragen. De Bisschop van S. Davids getuigt datter by d' oude Leeraaren alleenlyk van vier Sacramenten voornaamlyk verhaal gedaan word, welke dese zyn: *het Doopsel, het Sacrament des Altaars, den Huwelyken staat, en Boete.*

V. Vraag.

V. Vraag. Of dit woord, Sacrament, alleenlijk op de ſeven ſiet en de zelve behoorde toegeſchreeven te worden? als ook, of men de zeven Sacramenten by eenige van d'oude Schryvers vind?

Cantelberg.

Antw. IK en ſie geen reden waarom dat men dit woord, Sacrament, de zeven alleen behoorde toe te ſchryven; daar d'oude Leeraren een zeker getal van Sacramenten nooit hebben voorgeſchreven; ik en heb ook nergens in alle hare boeken deſe twe woorden (*zeven Sacramenten*) by den anderen gevoegt geſien.

Iork.

Tot het eerſte deel van deſe Vraag dient tot antwoord dat in de heilige Schriftuur dit woord, Sacrament, zekere zaaken, die geen van de zeven Sacramenten zyn, toegepaſt word. Op het twede ſeg ik, dat de zeven Sacramenten by ſommige van d'oude Schryvers gevonden werden.

Londen.

Myn antwoord is op de vyfde Vraag, dat dit woord, Sacrament, in onſe Taal de zeven ſo gewoonlyk genoemde Sacramenten doorgaans toegeëigent is geweeſt; dog evenwel ſo niet, dat het woord, Sacrament, geen andere meer toegepaſt ſou konnen werden, maar om dat voornaamlyk deſe zeven een tyd lang herwaarts en van oudts voor zaaken van diergelyken aart gebruikt, aangenomen, en onderhouden zyn geweeſt.

Rocheſter.

My dunkt dat de benaminge van een Sacrament meer dan de zeven toegepaſt mag worden, en dat alle de zeven Sacramenten by oude Schryvers te vinden zyn, hoewel lichtlyk niet by een Auteur. Doch ik en heb niet geleſen in eenige der zelver Leeraaren dat penitentie of boete den naam van een Sacrament draagt.

Carlile.

Het is gewis en zeker, dat dit woord, Sacrament, alleenlijk de zeven niet en word noch behoord toegeſchreven te worden, nademaal dat ſo wel de heilige Schriftuur, als oude Leeraaren, het zelve andere toepaſſen; dies niettemin mag dit woord, Sacrament, voornaamlijk, en om een zekere daar toe behoorende voortreflijkheid, de zeven Sacramenten, by de Chriſtenen van oudts in 't gebruik, toegepaſt worden. En dat oude Schryvers het zelve zo gebruikt en toegepaſt hebben, beveſtigt gemelde Thomas Walden, overtuigende Wyclif en Berengarius, die het tegendeel dreven. Dit ſou men ook met Cyprianus, Auguſtinus en andere Kerken-Leeraars konnen bewyzen.

Dr. *Robbertſon.*

Vocabulum Sacramenti, in ſacris literis, nulli Sacramentorum quod ſciam tribuitur, niſi matrimonio: a vetuſtis ſcriptoribus tribuitur ceremoniis & umbris legis, incarnationi Chriſti, figuris, allegoriis, & feſtivitatibus: apud Paulum legitur divinitatis, voluntatis divinæ, & pietatis Sacramentum. Cæterum loquendo de Sacramentis his, quæ ſunt inviſibilis gratiæ collatæ in Eccleſia Chriſti viſibilia ſigna, opinor non plura quam ſeptem inveniri, hiſque magis proprie quam reliquis, ſub hac ratione, tribui nomen Sacramenti. dat is:

Het woord, Sacrament, word geen van de Sacramenten, dan dat des Houwelijks, in de heilige Schrift, voor ſo veel als ik weet, toegepaſt: van oude Schryvers word het de ceremonien en ſchaduwen des wets, d'openbraringe Chriſti in den vleeſche, de figuren, allegorien en hoog-Feeſten toe-

toegeſchreeven. Paulus gedenkt van een Sacrament der Godheid, der Goddelijke wille, en van Godvruchtigheid. Maar als men van deſe Sacramenten ſal komen te ſpreeken, welke zijn zichtbaare tekenen van onzichtbaare genade, geſchonken in de Kerke Chriſti, ſoo meen ik datter niet meer als zeven gevonden werden; en dat om deſe reden de naam van Sacrament de zelve meer eigentlijk, dan d'andere, word toegeſchreeven.

Dr. Cox.

Het woord, Sacrament, en word nog behoort deſe zeven alleenlijk toegeëigent te worden. De geene die wy de zeven Sacramenten noemen, worden in de boeken van oude Schryvers gevonden, hoewel dat men zelden ziet dat ſommige daar van deſen naam van Sacrament dragen.

Dr. Day.

Dit woord, Sacrament, en word deſe zeven ſo niet toegeſchreven of het word, en mag ook veel meer andere zaaken toegepaſt worden, en ſo gebruiken het ook andere Leeraaren. De zeven Sacramenten vind men by andere Leeraren onder de benaaming van ſacrament, doch my en gedenkt niet geleſen te hebben, dat zy penitentie een Sacrament noemen.

Dr. Oglethorp.

Nomen commune eſt multis aliis rebus, quam ſeptem iſtis uſitatis Sacramentis. Septem Sacramenta ſeorſim & ſparſim reperiuntur in veterum monumentis. dat is:

Het is een algemeine naam ziende op veel andere dingen dan alleenlyk op die zeven gewoonlyke Sacramenten. De zeven Sacramenten vind men op haar zelven hier en daar in de gedenk-boeken der Ouden.

Dr. Redmayn.

Dit woord, Sacrament, ſiet in het byſonder en voornaamlyk op de zeve Sacramenten, en in het algemein op ontallike meer. Maar ik en kan niet ſeggen of men in eenige oude Schryvers ſou mogen vinden deſe twe woorden, zeven Sacramenten, of dit bepaalt getal; doch ieder een van de ſeven Sacramenten vind men, een by een, in d'oude Schryvers.

Dr. Edgworth.

Het woord, Sacrament, in zyn eigentlyke betekening, word, en behoort de zeven Sacramenten alleenlyk toegeeigent te worden; en alle deſe zeven vind men by de Schryvers.

Dr. Symmons.

Dit woord, Sacrament, moet men niet alleenlyk de zeven Sacramenten toevoegen; maar ook dat de zelve ons voornaamlyk genade toebrengen: d'oude Schryvers ſtellen ſe inſonderheid onder het getal van de zeven; en deſe zeven ſiet men by de Schryvers en in de heilige bladeren beſchreven, al vind men ſe niet met de benaminge van zeven.

Dr. Trkeſham.

Ik zegge dat dit woord, Sacrament, de ſeven word toegeëigend; en dat ook by oude Schryvers de zeven Sacramenten te leſen zijn.

Dr. Leyghton.

Op de vyfde Vraag antwoord ik, voor eerſt, als te voren, dat dit woord, Sacrament, in de heilige Schriftuur geen van de zeven, dan alleen den Echten-ſtaat toegepaſt word; maar in de heilige Schrift en by oude Schryvers word het daarenboven veel andere dingen toegeſchreeven: dies niettemin, nemende dit woord, Sacrament, voor een gevoelig teken van Godts onzichtbaare genade aan de Chriſtenen gegeeven, in hoedanigen zin de School-geleerde en veel laate Schryvers het zelve nemen, ſo dunkt my dat de zeven doorgaans Sacramenten genoemd, alleenlijk en zeer eigentlijk Sacramenten behoorden genoemd te worden.

Dr. Coren.

Dit woord, Sacrament, mag men de zeven bekwaamlijk toepaſſen, en is ook by d'oude Schryvers te vinden; behalven dat ik in de zelve niet en leeſe dat penitentie of boete uitdrukkelijk onder de naam van een Sacrament begreepen is, of het moeſt weſen by den Oudvader Chriſoſtomus in zijne verklaaring over *Hebreen Homil.*

mil. 20. *sect.* 1. *Cap.* 10. *Quoad quintum non conveniunt: prætur Herfordens. Roffens. Dayum, Oglethorpum, Menevens. & Coxum, putant omnes nomen Sacramenti præcipue his septem convenire. Symons addit, septem Sacramenta specialiter conferre gratiam; Eboracens. Curren, Trhesham, Symons ajunt septem Sacramenta inveniri apud Veteres, quanquam Curren & Symons mox videntur iterum negare.* dat is:

Voor so veel de vyfde Vraag aangaat zyn zy met den anderen daar over oneens: want behalven de Bisschoppen van Hereford, & St. Davids, Dr. Day, Dr. Cox, Dr. Oglethorp oordeelen zy alle dat de naam van Sacrament voornaamlijk op de zeven past. Symons voegt daar noch by, dat de zeven Sacramenten speciaalijk genade geeven. Die van Jork, Dr. Coren, Trhesham, en Symmons zeggen dat de zeven Sacramenten by d' oude Schryvers gevonden werden; hoewel dat Coren en Symons het zelve terstond wederom schynen t'ontkennen.

VI. Vraag. Of het bepaalt getal van zeven Sacramenten een leere zy, begreepen in de heilige Schrift, of van d' Oudvaders beschreeven; en daar op behoorde geleerd te worden?

Cantelberg.

Antw. HEt bepaalt getal van zeven Sacramenten is geen leere der Schriftuure noch der Oudvaders.

Iork.

De heiligeSchrift maakt geen gewag van Sacramenten juist aan het getal van zeven bepaalt; maar de zelve vermeld zeven Sacramenten, in Christi Kerke gebruiklijk en eenigsins op de Schriftuur gefondeert; en by deselve Kerk en zijn niet meer dan zeven so gefondeert in 't gebruik; en sommige onder d' oude Leeraaren gedenken van zeven, en van geen meer als zeven, so gefondeert en in Christi Kerke gebruiklijk; hierom mag men de leere der zeven Sacramenten, die in Christi Kerke gebruikt worden en op Godts woord gefondeert zijn, onderhouden.

Londen.

Het schynt my toe een leere der Oudvaders te zijn, die d' eene aan den ander over gedraagen heeft, hun gevoelen bouwende op de heilige Schriftuur, na dat zy die verstonden; hoewel dat daarom de zelve aan alle de zeven de byzondere namen die men nu haar geeft, niet toeschryft; noch en geeftse haar ook duidelijk de naam van Sacrament, behalven alleenlijk, als te vooren verhaalt, aan het Sacrament des Houwelijks.

Rochester.

Hoewel dat de seven Sacramenten in effect so wel in de Schriftuur als by d' Oudvaders gevonden werden, en over zulks vry staat so te leeren; nochtans heb ik dit bestipt en bepaalt getal van seven Sacramenten noch in Godts woord noch in d' Oudvaders haare schriften gelesen.

Carlile.

Uit het boven-verhaalde, myns oordeels blykt het, dat so wel Godts woord als de heilige uitleggers daar van willen toestaan dat de zeven Sacramenten niet alleen geleert, maar ook alle Christenen toegedient souden werden: als uit het navolgende klaarder zal blyken.

Dr. Robbertson.

In scriptura tantum unum ex istis septem Sacramentum vocari invenio, nimirum matrimonium: apud veteres reperiuntur omnia hæc septem, a nullo tamen, quod sciam, nomine septem Sacramentorum celebrari, nisi quod Erasmus ait septem a veteribus recenseri. Augustinus loquens de Sacramentis ad Januarium Epist. 118. *ait numerum septenarium tribui Ecclesiæ proprie instar universitatis; item objectum fuisse Husso in*

Concilio Constantienti quod infideliter senserit de septem Sacramentis. De perfectione Numeri septenarii, vide Augustin. libr. de Civit. cap. 31. dat is:

Ik merke, dat in de Schriftuur alleenlyk een van die zeven een Sacrament genoemt word, te weten den Echten-staat: by d' oude Schryvers vind men se alle zeven, doch evenwel van niemand, myns wetens, de naam van zeven Sacramenten toegeschreven, behalven dat Erasmus getuigt dat d' oude Leeraaren van zeven verhaal doen. Augustinus met Januarius over de Sacramenten handelende in zyn 118. Brief, segt dat het getal van zeven de Kerke eigentlyk in 't algemein word toegeschreven; dat het ook Hus in de Concilie van Constantius verweten wierd, dat hy niet ter goeder trouwe van de zeven Sacramenten gevoelde. Wat nu de volmaaktheid van 't getal van zeven aangaat, lees Augustinus in zyn boek van de stad Godts, aan het 31. Capittel.

Dr. Cox.

Dit bestipt of bepaalt getal en is geen leere der heilige Schriftuure nog der Oudvaders; behoorde ook niet voor zulk een bepaalt getal der Schriftuure en der Oudvaders geleert te werden.

Dr. Day.

d' Oudvaders noch de heilige Schriftuur maken eenig gewag van een bepaalt getal der zeven Sacramenten; doch evenwel de leere der zeven Sacramenten is op Godts heilig Woord gefondeert, en word van d' Oudvaders geleert, hoewel niet teffens en te gelyk.

Dr. Oglethorp.

Septenarius Sacramentorum numerus, doctrina est recentium Theologorum; quam illi partim ex scriptura, partim ex veterum scriptis, argute in sacrum hunc, ut ajunt, numerumt, collegerunt. dat is:

Dit getal van de zeven Sacramenten, is een leere der hedendaagsche Theologanten, die zy ten deele uit de Schriften der Oudvaders arglistiglyk onder dit heilig getal, so zy seggen, betrokken hebben.

Dr. Redmayn.

My dunkt, gelijk als ik het by oude Schryvers beschreeven vinde, dat d' oude Kerk alle dese zeven Sacramenten in 't gebruik had; en daar op oordeel ik het goed te zijn dat men se leere.

Dr. Edgworth.

Het bepaalt getal van seven Sacramenten word nergens achter een in de heilige Schrift geleert, noch ook in eenige Schriften van d' Oudvaders, die daar van te gelijk opsettelijk of achter een spreken, voor so veel my kan geheugen; hoewel dat se alle zeven daar in staan, en duidelijk in de heilige Schriftuur verhaalt worden; en so hebbense ook d' oude Schryvers in haare Schriften op verscheiden plaatsen nagelaaten; en het behoorde ook soo geleerd te worden.

Dr. Symmons

Nademaal dat de heilige Schriftuur dese zeven Sacramenten leerd, en toont dat daar door byzondere genade-gaven zijn geschonken, welke door andere so niet en zijn gegeeven, die men Sacramenten noemd; so hebben daarom d' Oudvaders, dese byzondere genade-gaven aangemerkt hebbende, die in een zeker getal by een verzamelt; en hier op hebben de Leeraaren der Kerke haar werk daar van gemaakt om deselve met de naam van zeven te vereeren; en moogen ook so gevoeglijk werden geleerd.

Dr. Trhesham.

Ik segge dat van het bestipt getal van zeven in de heilige Schriftuur niet uitdruklijk verhaald word, gelijk als ook in het Vader ons het bestipt getal der zeven verzoek-beden niet en word uitgedrukt; en gelijkerwys als, na mijn oordeel, de zeven verzoek-beden op Godts woord zijn gefondeert, even also schynt het my toe dat de zeven Sacramenten daar op ook sijn gegrondvest.

Dr. Leyghton.

Op de zesde Vraag antwoord ik als te voren

voren, dat d'Oudvaders yder van dese seven, Sacramenten noemen; dies niettemin gedenkt my niet dat ik ooit in eenige schriften der Oudvaders noch in de heilige Schriftuur gelezen heb van een bepaalt, bestipt of uitdruklijk-getal van zeven Sacramenten: hoewel dat men in de Schriftuur en Oudvaders vind de leere van yder van dese zeven in het byzonder, doorgaans genoemd Sacramenten.

Dr. *Coren.*

Het bepaalt getal van zeven Sacramenten is een leere die men behoorde te leren, also se yder in het byzonder in de heilige Schriftuur staan, hoewel dat het getal van zeven aldaar al so weinig uitgedrukt word als de verzoek-beden in het Vader ons met het getal van zeven, of d'artykelen van het algemein Geloof met het getal van twalef werden voorgestelt.

Priori parti quæstionis negative respondent Herfordens. Menevens. Roffens. Dayus, Dunelmens. Oglethorpus, Thurlebeus: posteriori parti, quod sit Doctrina conveniens respondent affirmative; Eboracen. Roffen. Carliolen. Londinens. & Redmanus non respondent Priori parti quæstionis; nec Oglethorpus, Trhesham, Robinsonus posteriori. Eboracens. Londinens. Symmons, Curren volunt e scripturis peti Doctrinam septem Sacramentorum. dat is:

Op het eerste deel der vraage antwoorden Herford, Duresm, Dayus, Oglethorpus, Thurbeus by manier van ontkenninge: op het laatste deel antwoorden affirmativelyk de Bisschop van Cantelberg, Dr. Coren, Trhesham en Symmons. De Bisschop van Londen en Redmayn nog ook Oglethorp en geven op het eerste deel geen antwoort: maar Trhesham, Robinson op het laatste deel van de Vraag. Cantelberg, Londen, Symons, Coren houden staande dat de leere der seven Sacramenten uit de heilige Schriftuur gehaalt kan werden.

VII. Vraag. Wat vind men in de heilige Schriftuur geschreeven van de substantie, aart, werkinge en kracht van 't geene men de zeven Sacramenten noemd; soo dat of schoon de naam daar niet en staat, of dan de zaak in de Schrift zy of niet, en hoe daar van gesproken word?

Cantelberg.

Antw. IK en vind in de Schrifruur geen beschryvinge van de substantie, aart en werkinge van eenige deser dingen die men de zeven Sacramenten noemt, dan alleenlyk van sommige daar van, als van den Doop, waar door wy worden weder-geboren en vergevinge onser sonden door het bloed Christi bekomen; van d'Eucharistie, waar door wy Christo ingelyft en levendige ledematen zyns lichaams worden, en also gevoed ten eeuwigen leeven, so wyse andersins na behoren ontfangen, anders strekt se veel eer ter doot dan ten leven. Van penitentie vind ik ook dat de Schriftuur gewag maakt, waar door Sondaren na den Doop geheel en al tot God wederkerende, in Gods gonst en genade wederom worden aangenomen. Maar de Schrift en meld van geen penitentie of biegt, gelyk als men het een Sacrament noemt, bestaande uit drie deelen, verslagenheid, belydenis en voldoeninge; maar de heilige Schriftuur verstaat door penitentie een suivere bekering eens sondaars in hert en ziele van zyne sonden tot God, geen gewag altoos makende van biegt te doen in het heimlyk aan den Priester van alle

alle doodlyke fonden, nog dat hem aanbevolen is enige kerklyke voldoening af te vorderen en op te leggen. Ik lees ook in de Schrift van den Houwelyken-ftaat feer veel gefchreven, en onder andere dat fe is een middel waar door God de fwakheid onfer begeerlyke luften gebruikt tot voortfettinge zijner eere en tot vermenigvuldiginge van de wereld; daar door heiligende 't werk van vleeflijke by een komfte van Man en Vrouw tot dat einde; ja, al waar het dat een van hun beide een ongelovige ware: en in defen aanfien is aan den Houwelyken-ftaat een belofte van zaligheid toegefeit, by aldien dat d'ouders haare kinderen in het geloof, in de liefde en in de vreefe Gods komen op te brengen. Van de fupftantie of ftoffe, aart en werkinge van d'andere drie van beveftiginge, ordre en het laatfte Olyfel, lees ik niet met al van in de heilige bladeren, voor fo veel als fe voor Sacramenten worden aangenomen.

Jork.

Op de zevende Vraag antwoord ik; wat den Doop aangaat, in de heilige Schrifruur leeft men van rechtveerdigmakinge door het woord Chrifti; men leeft ook dat de fubftantie of ftoffe des *Doopfels* is water, het effect en de kracht daar van is vergevinge der fonden. Van beveftiginge, vind men dat d'Apoftelen de gene die gedoopt waren beveftigden door opgegginge der handen, en dat het gene daar uit volgde of het effect was dat de heilige Geeft op haar neder daalde, op wien d'Apoftelen haare handen leiden, en dat in een fichtbaar teken van de gave van verfcheiden Talen, en daarnevens van een geeftlyke fterkte, daar op volgende, om Chriftum te belyden. Van het Sacrament des Altaars vind men Chrifti inftellinge, en de ftoffe daar van te zyn Broot en Wijn; de werkinge, vermeerdering van genade. Wat nu het Sacrament van penitentie of boete belangt, van d'inftellinge daar van leeft men in het Euangelium; de vrucht, kragt en werkinge daar van is des fondaars verfoeninge met God, en zyne vereeniginge met Chrifti verborgen lichaam. Wat den Echten-ftaat aangaat, d'inftellinge daar van vind men fo in het oude als in het nieuwe Teftament, en de vrucht daar van te zyn, een raad en genees-middel tegens welluft en tot ontlaftinge der fonden, die anderfins in 't ftuk van voortteelinge behoorde aangeleid te worden. Wat het Sacrament van Ordre belangt, vind men dat onfe Zaaligmaker zyn Apoftelen magt gaf om te doopen, fondaren te binden en ontbinden, fonden te vergeven, en haar aan te nemen, zyn woort te prediken en verkondigen, en zyn feer dierbaar lichaam en bloet te heilige, welke d'allerhoogfte bedieningen zyn der Ordre; en van het effect daar van, genade, leeft men in de heilige Schriftuur. Van het uiterfte *Olyfel* of van de Salvinge op het uiterfte van 's menfchen leven, daar leeft men van, als ook van des felfs werkinge, by den Apoftel Jacobus in zyn fend-brief.

Londen.

Nopende de zevende Vraag, merk ik dat den Oudvader Auguftinus van dit gevoelen is, dat alwaar *de Sacramenten van d'oude wet genade en trooft beloofden, aldaar is het dat de Sacramenten des nieuwen wets fulx in der daat en waarheid geven;* en daar en boven fegt hy, *dat de Sacramenten des nieuwen wets zyn factu fæciliora, pauciora, falubriora & fæliciora*: dat is, *gemaklijker om te doen, minder in het getal, meer heilfaam en gelukkig.*

Rochefter.

Het is openbaar dat de Schrifruur den Doop, het Sacrament des Altaars den Houwelyken-ftaat en penitentie leert. Daar zyn ook in de Schrift openbaare voorbeelden van beveftiginge te vinden, te weten, dat het na den Doop door oplegginge der handen gefchiede. De Schrift onderwyft ons ook in 't ftuk van ordre, dat het gefchiede

ſchiede door oplegginge der handen met bidden en vaſten. Van de Salvinge der kranken geeft ons d' Apoſtel Jacobus een duidelyke leſſe.

Carlile.

Ik ben volkomen van dit verſtandt dat de ſubſtantie, werkkinge en kracht van deze zeven gewoonlykke Sacramenten, die men boven andere behoorde aan te nemen en hoog te achten, duidelyk en klaar uit de heilige Schriftuur beweſen konnen worden. Van den Doop leeſt men, dat al wie in Chriſtus gelooft en gedoopt wort, zalig worden zal; en ten ſy dat men uit warer en den heilige Geeſt wedergeboren werde, dat men in het Koningryke Gods niet en zal ingaan. Van den Echten-ſtaat leeſt men in de heilige Schrift, ſo in het Oude als in het Nieuwen Teſtament, daar Chriſtus en zyn Apoſtel Paulus van meldt. Van het Sacrament des Altaars leeſt men duidelyk en uitdruklyk, ſo in het heilige Euangelium als in andere Schriftuur-plaatſen. Insgelyks ook van penitentie of boete te doen. Wat aangaat het ſtuk van beveſtiginge, daar leeſt men van, dat als de Samaritanen, door het prediken van Philippus, Godts woort hadden aangenomen en gedoopt waren, d' Apoſtelen daar van horende, Petrum en Joannem tot haar zonden; dewelke daar gekomen zynde, ſo baden ſy haar dat ſy den heilige Geeſt mochten ontfangen: toen leiden ſy haar handen op haar, en alſo ontfingen ſy den heiligen Geeſt. Deze bediening, ſegt Beda komt alleenlijk den Biſſchoppen toe: en deze manier en dit formulier, ſegt den Oudvader Hieronymus, gelyk daar van in de handel. der Apoſtel: geſchreven ſtaat, heeft de Kerk onderhouden, te weten, dat de Biſſchop buiten zou gaan en God aanroepen om de genade des heilige Geeſtes, en op haer de handen leggen, die door Prieſters en Diaconen gedoopt waren geweeſt. Van het Sacrament der Ordineringe hebben wy dat Chriſtus zyn Apoſtelen maakte tot Leeraren van zyn wet, en tot bedieners zyner Sacramenten, om de zelve na behoren uit te voeren, en ook om te maken en t' ordineeren dat het andere na haar deden. En alſo hebben d' Apoſtelen Mathias geordineert om een onder haar te ſyn: Paulus heeft ook Timotheus en Titus nevens andere geordineert. Van het laatſte Olyſel of Salvinge heeft men klaar bewys in het Euangelium van Marcus en in den Zend-brief van den Apoſtel Jacobus.

Dr. Robertſon.

Materia Sacramentorm eſt Verbum & Elementum, Virtus quam Deus per illa digne ſumentibus conferat gratiam, Juxta ſuam promiſſionem, nimirum quod ſint ſacra ſignacula, non tantum ſignantia, ſed etiam ſignificantia. Unde opinor conſtare hanc Sacramentorum vim eſſe in ſacris literis. dat is:

De materie of ſtoffe der Sacramenten is het woort en Element; de kracht, welke genade Godt daar door den genen dieſe waardelijk komen te gebruiken, mededeelt, is, datſe zyn heilige zegels, niet alleen verzegelende, maar ook zulks te kennen gevende. Hier uit, na myn oordeel, blykt het dat de Sacramenten in de heilige Schriftuur zodanig een kracht hebben.

Dr. Cox.

Sodanige zaken die men gemeenlyk Sacramenten noemt, als voor eerſt den Doop; d'Euchariſtie; penitentie; het houwelyk; d' ordineringe, door oplegginge der handen en het gebedt, verneem ik dat in de Schriftuur haar klaar vertonen. Het is ook openbaar dat d' Apoſtelen op de gene die gedoopt waren, hare handen leiden: en dat de Salvinge der kranken met bidden geſchiede.

Dr. Day.

Hoe wel dat men de zeven Sacramenten met naamen in de heilige Schrift niet en vind uitgedrukt, de zaak nochtans ſelfs, te weten, de materie, natuur of eigen-

ſchap, werkinge en kracht daar van vind men aldaar; als ook den Doop op verſcheiden plaatſen; d'Euchariſtie of het heilige Nachtmaal; den Echt; d'Abſolutie; Biſſchoppen, Prieſters en Diaconen, dat ſe door opleggingе der handen met bidden geordineert en beveſtigt wierden; van den gedoopten de handen op te leggen, 't welk aan de beveſtiginge vaſt is; van de Salvinge der kranken verſelt met gebet.

Dr. Oglethorp.

Natura, vis, effectus, ac uniuſcujuſque Sacramenti proprietas ſeorſim in ſcriptura reperitur, ut veteres eam interpretati ſunt. dat is:

De natuur, kracht, werkinge, en eigenſchap van een ieder Sacrament vind men in de heilige Schrift op haar zelven ſtaan, volgens d'uitlegginge der Oudvaders.

Dr. Redmayn.

Als blykt uit d'opgeſtelde artykelen der voornoemde zeven Sacramenten.

Dr. *Edgworth.*

Men leeſt in de heilige Schrift van de vorm der Sacramenten, te weten Sacramenteele woorden; en van de materie, naamlyk het Element, d'Olie, Salvinge; van den ontfanger des Sacraments; en van genade en vermeerdering van deugt daar by gegeven, als effecten.

Dr. *Symmons*

Doopſel, Beveſtiginge, Euchariſtie, penitentie, laatſte Salvinge, Ordineringe, ſtaan in de Schriftuur geſchreven, al dragenſe de naam niet van dit woord, Sacrament, gelyk als den Houwelyken-ſtaat daar de naam van draagt; en ieder een der zelve heeft zyn materie, natuur, effect en kracht.

Dr. *Trheſham.*

My dunkt dat de zaak, materie, natuur, werkinge, kracht al t'ſamen in de heilige Schrift beſchreven ſtaan, en dat ſe altemaal door Gods autoriteit aldaar zyn ingeſtelt: en dat geen menſch, na myn oordeel, een Sacrament mag inſtellen, maar dat ſodanige inſtellinge God alleen toe behoort.

Dr. *Leyghton.*

Myn antwoord op de zevende Vraag is, dat men in de Schriftuur klaar beſchreven vind de ſubſtantie, natuur, werkinge en kracht van alle de zeven Sacramenten in het byſonder: als van Doop, Beveſtiginge, Penitentie, den Echt, &c.

Dr. Coren.

Van de materie, natuur, kracht en werkinge van 't geen men Sacramenten noemt maakt de Schriftuur gewag, en dat duidelyk en klaar: als van den Doop, het Nachtmaal, d'Abſolutie, den Houwelyken-ſtaat; en wat nu belangt de Biſſchoppen, Prieſters en Diaconen, deſe wierden, volgens openbaare verklaringe der heilige Schriftuure, ingeſtelt en geordineert door het opleggen van des Biſſchops handen, met bidden en vaſten.

Conveniunt præter Meneven. naturam Sacramentorum nobis tradi in ſcripturis. Eboracenſ. effectus ſingulorum enumerat, item Carlioſens.

Londinenſ. non reſpondet quæſtioni. Treſhamus ait ideo e ſcripturis tradi Nobis Sacramenta, quoniam tota Eccleſia non habet authoritatem inſtituendi Sacramenta. dat is:

Behalven den Biſſchop van Cantelberg, komen zy met den anderen over een dat de natuur en eigenſchap van de zeven Sacramenten ons in de heilige Schriftuur wort voorgedragen. De Biſſchop von Jork verhaald de werkingen van ieder in 't byzonder; zo ook de Biſſchop van Carlile.

De Biſſchop van Londen geeft geen antwoort op de vraag. De Biſſchop van Trheſham ſegt dat ons daarom in de heilige Schrift de Sacramenten worden voorgedragen, nademaal dat de gantſche Kerk geen magten heeft om Sacramentē in te ſtellen.

VIII. Vraag.

VIII. Vraag. Of de beveſtiginge, nevens de Salvinge, van de gene die gedoopt zyn, in de heilige Schriftuur te vinden is?

Cantelberg.

Antw. VAn beveſtiginge met Salvinge, zonder welke het voor geen Sacrament te rekenen is, verhaalt de Schriftuur niet.

Iork.

Men leeſt in de Schrift van beveſtiginge met oplegginge der handen, als ik te vooren verhaalt heb: maar met Salvinge, daar leeſt men niet van in de Schriftuur; doch evenwel vindt men dat het ſtryken met olye in 't gebruik is geweeſt zelfs van de tyden der Apoſtelen af, en daar op wort het voor een Apoſtoliſche traditie genomen.

Londen.

Op de agtſte Vraag antwoord ik, dat ik op verſcheiden plaatſen in de heilige Schrift leze van d' oplegginge der handen; 't welke, na myn oordeel, (aangemerkt dat het doorgaans en ſo lang in 't gebruik is geweeſt) de beveſtinginge is; en dat met Salvinge, te vervullen de ſichtbare verſchyninge des heiligen Geeſtes, welke heiligen Geeſt in de eerſte Kerk ſo ſichtbaarlyk gezien wierdt; dies niettemin om de waarheit hier van volkomentlyk te verklaren, laet ik het aan het oordeel van mannen van hooger kennis in deze faculteit beruſten.

Rocheſter.

Hoewel dat men beveſtiginge in de Schriftuur vindt, by voorbeelt, gelyk ik verhaalt heb, evenwel ſtaat 'er van de Salvinge niet geſchreven.

Carlile.

d' Oplegginge der handen nemen de heilige Oudvaders voor het gene wy de beveſtiginge noemen; geſchiedende aan ſodanige Perſonen die te voren gedoopt waren, waar van men leeſt in de handel. der Apoſtelen. Wat nu de Salvinge aangaat, het ſchynt, na 't ſchryven van den Oudvader Cyprianus, dat het, ſo ten aanzien van de toeſtellinge als het gebruik daar van, groote reden heeft van gehaalt te zyn uit de heilige Schriftuur, hoewel dat in de zelve daar geen klaar verhaal van is.

Dr. Robbertſon.

Res & effectus confirmationes continentur in ſcriptura, nempe, impoſitio manuum per Apoſtolos baptizatis, per quam dabatur Spiritus ſanctus. De Chriſmate nihil illic legimus, quia per id tempus Spiritus ſanctus ſigno viſibili deſcenderit in baptizatos. Quod ubi fieri deſierit, Eccleſia chriſmate ſigni externi loco uti coepit. dat is:

De zaak en het effect der beveſtiginge ſtaan in de Schrift geſchreven, naamlyk, d' oplegginge der handen op de gene die door d' Apoſtelen gedoopt waaren; door welke oplegginge der handen de heilige Geeſt gegeven wierd. Van de Salvinge leeſt men daar niet, alſo op die tyd de heilige Geeſt met een ſichtbaar teken op de gedoopte nederdaalde. So wanneer nu dit op hield, dan begoſt de Kerk de Salvinge te gebruiken in plaats van dat uiterlyk teken.

Dr. Cox.

Ik en vind in de Schriftuur niet dat d' Apoſtelen, leggende hare handen op de gedoopten, haar geſalft hebben.

Dr. Day.

Van beveſtiginge met Salvinge vind ik geen beſchrijving in de heilige Schriftuur, maar wel van oplegginge der handen op de gedoopten; 't welk d' oude Schryvers een beveſtiginge noemen. De Salvinge is van de tyden der eerſte Kerk af al in 't gebruik geweeſt.

Dr. Oglethorp.

De impoſitione manuum cum oratione expreſſa mentio eſt in ſcriptura, quæ nunc uſitato nomine a Doctoribus dicitur confirmatio.

Sacrum Chrisma, traditio est Apostolica, ut ex veteribus liquet. dat is:

Van d'opleggingе der handen met bidden word in de Schriftuur uitdruklyk gewag gemaakt, het welke de Leeraren der Kerke de gewoonlyke naam geeven van bevestiginge. Het heilige Olysel of Salvinge is een Apostolische overleveringe, als blykt uit d' oude Schryvers.

Dr. Redmayn.

De Vraag en is niet enkel, maar als of'er gevraagt wierd of Eucharistia, in de Schrift, *sit in infermentato, aut baptismus cum sale*: dat is, *of het broot in het Nachtmaal zy ongesuurt; of de Doop met Sout.* Opleggingе der Apostolische handen, waar in de heilige Geest wiert geschonken tot bevestiginge der gener die gedoopt wierden, vind men in de heilige Schriftuur. Salvinge is een traditie of overlevering van d' Apostelen af komstig, gelyk als men uit de heilige bladen en d' Oudvaders haare schriften besluiten kan; en des selfs Mysterie of verborgenheid en is niet te versmaden.

Dr. Edgworth.

Dit Sacrament is eenerley, *unitate integritatis, door d' overeenkominge van de geheelheid*, gelyk als'er andere meer zyn; hierom heeft het twe deelen; waar van het eene, te weten, d'opleggingе der handen genomen is uit Hebr. 6. en Actor. 8. het ander deel, naamlyk de Salvinge, is ontleent van d' overlevering der Oudvaders, en also van d' eerste Kerk af in 't gebruik geweest. Siet hier van Cyprianus libr. 1. Epist. 12.

Dr. Symmons.

Van bevestiginge leest men in de Schrift, en de bevestiginge met Salvinge besluit men uit d' Oudvaders.

Dr. Tresham.

Ik segge dat men bevestiginge in de Schriftuur vind, maar dit by voegsel *cum Chrismate: met Salvinge*, is niet Schrift matig, echter een seer oude overlevering, als blykt by Cyprianus *de unct. Chrism.*

Dr. Leygton.

Op de agtste Vraag dient tot antwoord: dat men de bevestiginge der gedoopten in de Schriftuur vindt, dogh met Salvinge staat'er niet geschreven; maar met Salvinge wierdt se kort na der Apostelen tydt in de Kerke gebruikt, als uit d' aangetrokkene Schryvers klaar blykt.

Dr. Coren.

Der Bisschoppen opleggingе der handen op de gene die gedoopt wierden, zynde een gedeelte van bevestiginge, blykt klaar in de heilige Schriftuur; en de zalvinge met Olysel, zynde het ander deel der bevestiginge, is van d' eerste Kerkke af in 't gebruik geweest, van den Oudvader Augustinus genoemt *Sacramentum chrismatis: het Sacrament des Olysels.* De kranken met olye te smeren en voor haar te bidden, kan met de Schriftuur klaar bewezen worden.

Quoad octavam quæstionem, conveniunt omnes confirmationem cum Chrismate non haberi in scripturis. Eboracens. Tresham, Coren, Day, Oglethorp, Edgworth, Leigton, Simmons, Redman, Robinsonus confirmationem in scripturis esse contendunt; cæterum Chrisma esse traditionem Apostolicam: addit Robertsonus, & ubi fieri desicrat miraculum consecrandi Spiritus sancti, Ecclesia chrismate signi externi loco uti coepit; convenit illi Londinensis. Carliolens. putat usum Chrismatis ex scripturis peti posse; putant omnes tum in hoc articulo, tum in superiori, inpositionem manuum esse confirmationem. dat is:

Wat aangaat de agste Vraag, zijn zy alle van eenerley verstand dat de Bevestiginge met de Salvinge in de heilige Schrift niet en staat. De Bisschop van Jork, Tresham, Coren, Day, Oglethorp, Edgworth, Leighton, Simmons, Redman, Robinson houden staande dat de Bevestiginge met de Schriftuur te bewysen is; maar dat de Salvinge een Apostolische overlevering is: Robertson voegt daar dit noch

noch by, dat so wanneer het mirakel van de toeheiliginge des heiligen Geestes begost op te houden, de Kerk doemaals de Salvinge voor een uitwendig teken begost te gebruiken. Hier in komt de Bisschop van Londen met hem over een. Carlile meent dat men het gebruik der Salvinge uit de Schriftuur kan halen. Zy verstaan alle te samen, so wel ten aansien van dit artykel als het voorgaande, dat d'opleg-ginge der handen een bevestiging is.

IX. Vraag. Of d'Apostelen een hooger macht ontberende van geen Christen-Koning onder haar te hebben, uit dien drang en nootzaaklijkheid Bisschoppen maakten, dan of haar Godt daar toe volmacht gegeven heeft?

Cantelberg.

Antw. ALle Christen-Koningen is onmiddelyk van God aanbevolen de sorge van alle hare Onderdanen, so wel ten aansien van de bedieninge van Gods woort en de sorge voor hare zielen, als ten aansien van het bewind over Polityke zaken en het stuk van Borgerlyke regering: en in dese beide bedieningen haar moeten zy verscheiden bedieners onder hebben, om haar behulpsaam te zyn in het geene tot haare bysondere bedieningen behoort. De borgerlyke bedieners onder zyn Koninglyke Majesteit in dit Koningryk van Engeland zijn de geene, wien zijn Majesteit voor een tijd in sekere bediening onder hem sal gelieven te stellen, als by voorbeeld: den Heer Cancelier, den Heer Tresorier, den Heer Zegel-bewaarder, den Heer Admiraal, Opper en Onder-Officieren &c. De Dienaren van Godts woord, onder zijn Majesteit zijn de Bisschoppen, Predikanten, Capellaanen, en sodanige andere Priesters, wien het zijn Coninglijke Majesteit sal gelieven tot zulk een beroep te vorderen en daar in te stellen: als by exempel, de Bisschop van Cantelberg, de Bisschop van Duresm, de Bisschop van Winchester, van Winwik &c. Alle dese voornoemde Persoonen, so wel van d'eene soort als van d'ander, worden in alle plaatsen, volgens de wetten en ordinantien van Koningen en Prinsen, daar toe geordineert, beroepen, en verkoren. In het aanneemen van veele onder dese bedieners worden verscheiden ordentlijke ceremonien en solemniteiten gebruikt, die eigentlijk niet noodzaaklijk zijn, maar alleen om welstaans halven en tot onderhoudinge van een goede order dienen; want of schoon diergelijke ampten en bedieningen sonder sodanige solemniteiten haar opgedraagen wierden, evenwel zijn se hun waarlijk opgedragen: en daar is geen belofte Godts van meerder genade te zullen geeven in het administreren van een Kerklijke, dan van een Borgerlijke bediening. Ten tijde der Apostelen, als wanneer daar geen Christen-Koningen waren, door welkers autoriteit de Dienaren van Godts woord beroepen of sonden door het swaart gestraft mogten worden, was'er geen middel om d'ondeugd te straffen, of Dienaaren in het woord t'ordineren, dan alleen door een onderlinge toestemming der Christen-volkeren en eenparige inwilliging, om na te komen den raad en advys van sodanige Persoonen, wien God met den geest van raad en wysheid meest begaaft had: en op die tijd, aangezien de Christenheid geen Opperhooft over haar hadde, so wierden se genoodzaakt om sodanige ziel-bezorgers en Priesters aan te neemen, welke zy of zelfs wisten daar toe be-

bekwaam te zijn, of haar wierden aangepresen door andere, die met Godts geest, met weetenschap in Christi belydenis, met wysheid, handel en wandel, raad en daad sodanig begaaft en vervult waren, dat zy selfs van gemoeds halven haar behoorden te gelooven, en zulke Persoonen die haar aangeboden en voorgedragen wierden aan te neemen: en also hebben somtijdts d'Apostelen en andere, wien God zijn geest rijklijk mede gedeeld had, Dienaren in het woord des Heeren gezonden en geordineert; somwylen heeft de Gemeente sodanige verkoren die zy daar toe bequaam oordeelden; en so wanneer eenige door d'Apostelen, of andere, geordineert of gezonden wierden, als dan heeft het volk uit hun eigen vrye wil deselve met dankbaarheid onthaalt en aangenomen: en dat niet om d'opper voogdyschap, gebied of heerschappy, die d'Apostelen, als haare Hoofden en Meesters, over hun te voeren hadden; maar als een goedaardige Gemeente haar bereidwillig instellende, om den raad van goe Raadtsluiden te gehoorsamen, en om alles dat tot hunner stichtinge en nuttigheid dienstig en noodig mogt zijn, aan te neemen.

Iork.

Men leest in de Schriftuur, dat d'Apostelen de macht haar zelven aanmatigden om Bisschoppen, Leeraaren en Diaconen te stellen; welke macht lichtlyk op dese woorden (*sicut me misit vivens Pater, sic ego mitto vos, &c. gelyk als my de levende Vader gesonden heeft, so zend ik U L. &c.*) steunt. En wy vertrouwen vastlyk dat zy een sodanige macht niet en zouden hebben derven gebruiken, ten waare zy door Christum daar toe geautoriseert waren geweest; doch dat haare macht om Bisschoppen, Leeraaren, of Diaconen, door opleggingе der handen, t'ordineren, een ander autoriteit, dan die van God, vereyscht, leest men noch in, noch buiten de Schrift.

London.

Het schynt my toe dat d'Apostelen, volgens Gods wet, Bisschoppen stelden in de Kerk, nademaal datter Actor. 22. geschreven staat, *in quo vos Spiritus Sanctus posuit*: *waar in de Heilige Geest u gestelt heeft*: dies niettemin oordeel ik, indien daar toen Christen-Koningen waaren geweest, dat zy gemelde Bisschoppen genomineeert en in hare steden en plaatsen met recht gestelt zouden hebben.

Rochester.

My dunkt dat d'Apostelen Bisschoppen uit, autoriteit hun van God gegeven, gestelt hebben.

Carlile.

Dat Christus zyn Apostelen, Bisschoppen en Leeraren gestelt en haar macht gegeven heeft om ook andere te stellen, schynt my toe de gantsche trant van de Schriftuur te zyn.

Dr. Robbertson.

My dunkt dat d'Apostelen uit een Goddelyke autoriteit Bisschoppen en Ouderlingen ingestelt hebben, daar de hooge Overheid zulks toeliet.

Dr. *Cox.*

Hoe wel d'Apostelen geen autoriteit hadden om iemand het leer-ampt op te dringen, niettemin hadden zy, gedreven zynde door den heiligen Geest, autoriteit van God om de menschen te vermanen en aan te porren tot voortsettinge van Gods eere, en also van haar Leeraaren te maken.

Dr. *Day.*

d'Apostelen hebben Bisschoppen gemaakt, dat is, geordineert door een magt hun van God gegeven; *sicut misit me vivens Pater, ita & ego mitto vos*: *gelyk als my de levendige Vader gesonden heeft, so send ik U L. Joan.* 20. Insgelyk *Joan. ult.* en *Actor.* 20. *en* 1. *Timot.* 4. *Paulus heeft Timotheum en Titum in de bedieninge gestelt, en haar voorgeschreven hoedanige zy daar toe behoorden t'ordineren,* 1. *Timot*: 1. *en Tit.* 1.

Apo-

Dr. Oglethorp.

Apostoli, autoritate & mandato Dei, ordinabant ac instituebant Episcopos, petita ac obtenta prius facultate a Principe ac Magistratu, ut opinor, qui tum praeerat. dat is: d' Apostelen hebben uit Gods autoriteit en bevel na myn oordeel Bisschoppen geordineert en ingestelt, hebbende van de Magistraat of Overheid, die doemaals het gebied had, daar toe eerst verlof en vryheid bekomen.

Dr. Redmayn.

Christus heeft zijn Apostelen macht en autoriteit gegeven om andere Bisschoppen en Leeraaren in zijn Kerk te stellen, gelyk als hy van zijn Vader daar toe macht en autoriteit ontfangen had; doch had daar doen een Christen-Koning geweest, d' Apostelen souden dan, en behoorden ook, gehoorzaame Onderdaanen geweest te zijn, en niets by der hand genomen hebben voor en al eer dat zy van haare wereltsche Regenten daar toe verlof en consent gekregen hadden; het betaamde nochtans dat zy, die voornaame en uitverkorene Dienaren onses Heere Jesu Christi waren, en van hem gezonden om de werelt van hare zonden tot God te bekeeren: en daarenboven den heiligen Geest in een overvloedige maate hadde ontfangen, dat zy, zeg ik, het bewint souden hebben van sodanige bediening, die tot voortplantinge en vermeerdering van het geloof dienstig was; het welke, buiten alle twyfel, een Christen-Koning uit een Godvruchtig gemoed vrywillig toegestaan sou hebben. Dit staat ook t' aanmerken dat in dese Vraag, en andere diergelijke, dit seggen van een Bisschop en Leeraar te maaken, tweesins verstaan mag worden: want so men het neemt voor 't ordineren of in te wyen, dan is 't een zaak die d'Apostelen en haare Successeurs alleenlijk toe komt; doch wil men het woord *(maken)* nemen voor een ordineringe of nomineringe tot bediening; dan raakt het voornaamlijk d' Opperhoofden en Regenten der Kerke, welke Koningen zyn.

Dr. Edgworth.

d' Apostelen hebben Bisschoppen en Leeraaren geordineert door autoriteit haar van God gegeven, en niet by gebrek van hooger macht: nochtans daar een Christen-Koning of Prins is, rust de verkiesinge en beroepinge der gener die Leeraren of Bisschoppen zullen zyn, aan den Koning of Prins, invoegen dat hy alle Bisschoppen binnen zyn Ryk mag verbieden om iemand in eenige Kerkelyke bedieninge te bevestigen, om redenen hem daar toe bewegende: en dat hy hem een tijd mag stellen wanneer en aan wien hy het gedaan wil hebben. Hier van hebben wy een voorbeelt in den Koning David 1. Chron. 24. deilende de Leviten in 24. hoopen, stellende over ieder hoop een voornaam Bisschop of opsiender, haar een ordinantie en regel voor schryvende, hoe zy haare ampten en ordeningen souden waarneemen; en wat voor offerhanden, costuimen en ceremonien zy daaglijks souden gebruiken en plegen, na dat de dag en tyd vereischte. En zijn Zoon Salomon heeft de selve gebruiken uitgevoert, en belast dat se in den Tempel, na dat hy se opgerecht en voltooit had, onderhouden souden werden, 2. Chron. 8.

Dr. Symmons.

d' Apostelen hebben Bisschoppen en Leeraaren geordineert door autoriteit haar van God gegeven.

Dr. Trhesham.

Ik segge dat d' Apostelen van God autoriteit ontfangen hadden om Bisschoppen t' ordineren; nochtans indien datter ergens daar zy Bisschoppen ordinerden, een Christen-Koning ware geweest, dan souden zy, en behoorden ook, van hem autoriteit versogt te hebben om sodanige godvrugtige werken te mogen uitvoeren, het welke geen Christen-Koning haar afgeslagen sou hebben.

Op

Dr. *Leyghton.*

Op de negende Vraag is myn antwoord dat d'Apostelen, so my dunkt, Bisschoppen hebben geordineert door autoriteit haar van Christus gegeven; hoe wel zy, na myn oordeel, daar toe verlof en consent zouden, en ook so behoorden, van Christen-Prinsen, so daar eenige Christen-Koningen of Prinsen waren geweest, versogt hebben.

Dr. *Coren.*

d'Apostelen hebben, uit autoriteit haar van God gegeven, Bisschoppen en Leeraren geordineert; dies niettemin had'er een Christen-Koning in die tijd geweest, dan zou het haar schuldige pligt geweest zyn om daar toe verlof en consent te versoeken.

Omnes conveniunt Apostolos divinitus accepisse potestatem creandi Episcopos; Eboracens. addit, non opus fuiße alia authoritate Apostolis quam divina: sic Thirleby & Edgworth; Redmanus distinguit de institutione Presbyteri, ordinationem & consecrationem tribuit tantum Apostolis & Eorum Successoribus; nominationem & electionem Magistratibus. Sic Londinens. Leigtonus, Redmanus, Tresham, Coren ajunt petendam fuisse potestatem a Magistratu Christiano, si tum fuisset. Robertsonus non respondet quæstioni, concedit enim datam esse Apostolis potestatem creandi Episcopos, ubi Magistratus permittit. Ogletherpus putat Eos impetrasse potestatem a Principibus. Carliol. Roffens. Dayus non respondent ultimæ parti.

Dat is: Hier in komen zy alle over een, te weten, dat d'Apostelen macht en autoriteit om Bisschoppen t'ordineren van God hebben ontfangen; de Bisschop van Jork voegt daar noch by, dat d'Apostelen geen ander autoriteit van noden gehad hebben: so seggen ook Thurleby en Edgworth; Redmanus in het instellen van een Bisschop maakt onderscheid; des zelfs ordineringe en inwyinge segt hy alleenlyk te behooren tot d'Apostelen en hare Successeurs: maar de noeminge en verkiesinge, tot de Magistraat. So seggen de Bisschop van Londen, Leigton, Redmayn, Tresham en Coren, dat men de macht en autoriteit by een Christen-Overheid, so se toen ware geweest, had moeten versoeken. Robertson antwoord niet op de Vraage, alſo hy toestaat dat den Apostelen macht en autoriteit is gegeven om Bisschoppen t'ordineren, als het d'Overheid toelaat. Oglethorp meent dat d'Apostelen van Koningen macht en autoriteit daar toe versogt hebben. Carlile, Roffens, Day geven op het laatste deel geen antwoord.

X. Vraag. Of de Bisschoppen, dan of de Priesters eerst geweest syn? en zynder de Priesters eerst geweest, dan heeft de Priester den Bisschop gestelt of geordineert.

Cantelberg.

Antw. De Bisschoppen en Priesters zyn op een en deselve tyd geweest, ende waren geen twederley zaken, maar eenerley bediening in het begin van den Christelyken Godsdienst.

Iork.

My dunkt dat d'Apostelen eerst Priesters, en daar na Bisschoppen zyn geweest; en dat de Goddelyke macht haar tot Priesters en ook tot Bisschoppen heeft gemaakt; en hoe wel d'ordineringe van haar in alle manieren so niet toeging als nu wel het gebruik der Kerke is, nochtans dat zy beide een sigtbare en onsigtbare inwyinge hebben gehad, kan men uit het Euangelium vernemen, alwaar het geschreven staat: *sicut me misit Pater vivens, & ego mitto vos:* dat is, *gelyk als myn Vader my gesonden heeft, soo*

so send ik u ook: & cum hæc dixit insufflavit in eos, & dixit, accipite Spiritum sanctum: en dit gesegt hebbende blies hy op haar, en zeyde: ontfangt den heiligen Geest. En men heeft licht te denken dat zy toen tot Bisschoppen gestelt wierden, als wanneer zy niet alleenlyk een kudde te weyden hadden, maar dat haar ook herders toegevoegt wierden om daar opsigt op te hebben, en dat het bewind en de wacht over beide door den heiligen Geest hun toevertrouwt wierd; alsо de naam van een Bisschop eigentlyk geen naam van order is, maar een naam van bedieninge, betekenende een opsiender. En hoe wel de minder herders d' opsicht hunner kudde aan haar bevolen is, nochtans dewyl een Bisschops last ook in heeft om een wakend oog over de Herders te houden, zo dragen daarom de Bisschoppen, en niet d' andere, de naam van een opsiender; en gelyk als sy in een hooger stand staan, so vind men in hare inwyinge, zelfs van d' eerste Kerk af, een seker onderscheid.

Londen.

Het schynt my toe dat de Bisschoppen eerst zyn geweest, en nochtans dunkt my dat het geen zaak van groot belang is, of de Priesters toen eerst den Bisschop maakte, of de Bisschop den Priester; aangesien datter, na 't gevoelen van den Oudvader Hieronymus, *in den aanvang der Kerke geen, (of so het alware, seer weinig) onderscheid was tusschen een Bisschop en een Priester, voornaamlyk aangaande de betekening.*

Rochester.

Ik merke in de Schriftuur, dat Christus beide een Priester en een Bisschop zynde, zyn Apostelen, die so wel Priesters als Bisschoppen waren, geordineert heeft; en de selve Apostelen hebben daar na Bisschoppen geordineert, en haar ook bevolen om andere t' ordineren.

Carlile.

Christus heeft van zyn Apostelen gemaakt Diaconen, Priesters, Bisschoppen, als ten deele blykt Matth. 10, en daar na Joan. 20. *quorum peccata remiseritis &c. wiens zonden gy vergeven zult hebben &c.* En daar hy zeide *hoc facite in meam commemorationem: doet dit tot myner gedachtenis.* En in de Handel. der Apostelen staat, *cæterum Nemo audebat se conjugere illis: doch niemand dorst sig by haar voegen*; in voegen dat zy alle dese ampten te gelyk waren bekleedende; en daar op, volgens Christi ordinantie, die na haar 72. Priesters hadde gemaakt, als blykt Luc. 10. hebben zy ook andere zeven voorname Diaconen gemaakt en geordineert, als gemelt word Actor. 6. alwaar geschreven staat, dat zy, biddende, haare handen op haar leiden. Actor. 13. hebben zekere Personen aldaar genoemt, op het bevel van den heiligen Geest, Saul en Barnabas afgesondert tot het gene daar haar God toe genomen had, vastende, biddende en hare handen op haar leggende; welken Saul van Ananias wierd gedoopt, leggende zyn hand op hem, op dat hy met den heiligen Geest vervult mogt werden. Paulus nu een sodanige geworden zynde, ordineerde Timotheum en Titum, begerende op haar dat zy insgelyks zouden doen als hy gedaan had, en stelde order datter van Stad tot Stad sulks gedaan wierde. Jacobus wierde door Petrus, Joannes en Jacobus geordineert tot Bisschop van Romen. So dat men van geen ander exempel leest.

Dr. Robertson.

Incertus sum utri fuere priores, at si Apostoli in prima profectione ordinati erant, apparet Episcopos fuisse priores, nempe Apostolos, nam postea designavit Christus alios septuaginta duos. Nec opinor absurdum esse, ut sacerdos Episcopum consecret, si Episcopus haberi non potest. dat is:

Ik ben nog onzeker en sta in twyfel welke de eerste zyn geweest: dog by aldien dat d' Apostelen van begin aan geordineert waren, so blykt dan dat de Bisschoppen eerst geweest zyn, te weten d' Apostelen; want

want daar na heeft Christus andere twee-en-seventig bestemt. My dunkt ook niet dat het ongerymt is, dat een Priester een Bisschop inwye, als men geen Bisschop kan bekomen.

Dr. *Cox:*

Hoewel dat, volgens de Schrift, na't seggen van Hieronymus, Priesters en Bisschoppen eenerley zyn, en dat daarom d'eene voor d'ander niet en is: Bisschoppen nochtans, aangemerkt so als zy nu bestaan, waren na de Priesters, en derhalven van Priesters gemaakt.

Dr. *Day.*

d'Apostelen waren Bisschoppen en ook Priesters, en sy maakten Bisschoppen en Priesters; gelyk als Titus en Timotheus Priesters maakten. *Episcopatum ejus accipiat alter: een ander neme zyn Opzienders ampt, Actor.* 1. *Presbyteros qui in vobis sunt obsecro & ego Compresbyter; de Ouderlingen die onder u zyn vermane ik die een mede-Ouderling ben*, 1. *Petr.* 5. En in den beginne der Kerkke was het woort van Bisschop al so gemein als dat van Ouderling, en so wel Bisschoppen als Priesters toegeëigent.

Dr. *Oglethorp.*

Utrique a Deo facti, Apostoli, Episcopi; Septuaginta Discipuli, (ut conjectura ducor) Sacerdotes. Unde verisimile est Episcopos praecessisse, Apostoli enim prius vocati erant: beyde zyn se van Godt gemaakt, so wel d'Apostelen als Bisschoppen; de seventig Discipelen waren, (na myn gissinge) Priesters. Waar uit dan waarschynlijk blykt dat de Bisschoppen voorgegaan zyn, doch d'Apostelen waren eerst geroepen.

Dr. *Redmayn.*

Sy hebben te gelyk begonnen, en van begin aan waren sy eenerley, gelyk als Hieronymus en andere Oudvaders met de Schriftuur bewyzen; hierom heeft d'eene den ander zonder onderscheit gemaakt.

Dr. *Edgworth.*

Christus, onze Hooge-Priester en Bisschop heeft zyn Apostelen tot Priesters en Bisschoppen te gelyk gemaakt; en sy hebben ook andere gemaakt, sommige tot Priesters, en sommige tot Bisschoppen: en dat de Priesters in d'eerste Kerk Bisschoppen hebben gemaakt, dunkt my niet ongevoeglyk te zyn, also Hieronymus segt in een zeker brief aan Euagrius. Even al eens als of krygs-knechten d'eene den ander tot hun Hooftman onder malkanderen verkoren: so hebben ook de Priesters een uit hun bende verkoren tot haar Bisschop, ten aanzien van zyne geleertheit, destigheit en vroom leven, &c. Als ook om door haar alle onderlinge scheuringe en verdeeltheit te schuwen, op dat sommige het volk dese weg en andere een ander weg niet mochten trekken, by gebrek van een Opperhooft onder haar.

Dr. *Symmonds.*

Christus was, en is, de groote Hooge-Priester, en heeft alle zyn Apostelen tot Bisschoppen gemaakt; en sy hebben na hem Bisschoppen en Priesters gemaakt, en daar by is het altyd tot hier toe gebleven.

Dr. *Trhesham.*

Ik segge dat Christus van d'Apostelen eerst Priesters, en daar na Bisschoppen heeft gemaakt, en zy hebben volgens dese macht Priesters en ook Bisschoppen gemaakt; doch ingeval datter ergens een Christen-Koning geweest ware, dan zouden zy van hem daar toe verlof en autoriteit versogt hebben.

Dr. *Leygton.*

Christus heeft van d'Apostelen in den beginne Bisschoppen en ook Priesters gemaakt; en na haar wierden twee-en-seventig Discipelen, Priesters gemaakt.

Menevens. Thirleby, Redmanus, Coxus asserunt in initio eosdem fuisse Episcopos & Presbyteros. Londinens. Carliolens. Symmons putant Apostolos fuisse institutos Episcopos a Christo, & eos postea instituisse alios Episcopos & Presbyteros, & 72. Presbyteros postea fuisse ordinatos: sic Oglethorpus, Eboracens. & Tresham ajunt Apostolos primò fuisse

ipse Presbyteros, deinde Episcopos, cum aliorum Presbyterorum credita esset illis cura. Robbertsonus incertus est utri fuere Priores, non absurdum tamen esse opinatur, ut sacerdos consacret Episcopum, si Episcopus haberi non potest. Sic Londinens. Edgworth, Dayus putant etiam Episcopos, ut vulgo de Episcopus loquimur, fuisse ante Presbyteros. Leigtonus nihil respondet. Dat is:

De Bisschop van S. Davids, mijn Heer de gedeputeerde van Westmunster, Dr. Redmayn en Dr. Cox seggen dat de Bisschoppen en Ouderlingen in het begin eenerlei waren. De Bisschoppen van Londen, Carlile, Symmons meenen dat d'Apostelen van Christus tot Bisschoppen zijn gestelt, en dat zy daar na andere Bisschoppen en Ouderlingen hebben ingestelt; en dat naderhand de twe-en-seventig tot Ouderlingen zijn geordineert: also is het dat Oglethorp, de Bisschop van Jork en Tresham seggen, dat d'Apostelen eerst Ouderlingen, en daar na Bisschoppen zijn geweest, nademaal haar de sorge van andere Ouderlingen was aanbevoolen. Robertson is onzeker wie de eerste geweest zijn, egter meent hy dat het niet ongerymt is dat een Priester een Bisschop consacreerde of inwydde, als men geen Bisschop konde bekomen. De Bisschop van Londen, Edgworth, en Day meenen ook dat de Bisschoppen, gelijk als men doorgaans van Bisschoppen spreekt, voor d'Ouderlingen zijn geweest. Leighton antwoord niet met al.

XI. Vraag. Of een Bisschop, volgens de Schrift, autoriteit heeft om een Priester te maaken, of niet? En of iemant anders dan alleenlijk een Bisschop een Priester mag maken?

Cantelberg.

Antw. EEn Bisschop mag, volgens de Schrift, een Priester maken, insgelijks ook Koningen en Regenten, en dat uit Godts autoriteit haar toevertrouwt; en het volk ook by maniere van verkiesinge; want gelijk als men leest dat het Bisschoppen hebben gedaan, soo hebben het ook Christen-Kayzers en Koningen gemeenlijk gedaan, en het Volk, al eer dat 'er Christen-Koningen waren, heeft haare Bisschoppen en Priesters doorgaans verkoren.

Jork.

Dat een Bisschop een Priester mag maken of ordineren, kan met de Schriftuur bewesen worden; voor so veel als zy alle nodige autoriteit hebben om Christi Kerk in order te stellen, afkomstig van d'Apostelen, dewelke Bisschoppen en Priesters hebben geordineert, en dat niet sonder autoriteit, als blykt uit onse antwoord op de 9. Vraag; en dat het iemandt anders als een Bisschop of Priester vry staat een Priester te ordineeren, vind men nog in, nog buiten Gods woord.

Londen.

My dunkt dat een Bisschop in zyn bedieninge wettelyk bevestigt, een Bisschop, en ook een Priester, volgens de Schriftuur, mag ordineren: nademaal dat Christus een Bisschop zynde, dien ampt sig zelven heeft aangematigt; en om dat d'Apostelen, by zyn leven, zulks deden.

Rochester.

Godts woort dient ons tot een voorbeelt, dat een Bisschop autoriteit heeft om een Priester t'ordineren; hoewel geen Bisschop, een Onderdaan zynde van een Christen Koning, ordre geven mag om te bannen of eenige jurisdicte te gebruiken, of eenig deel van zyn autoriteit te oeffenen, zonder commissie daar toe te hebben van den Koning, die het Opperhooft is

 van

van de Kerkke daar hy een lidmaat van is; maar dat het iemand anders mag doen behalven een Bisschop, daar vind ik geen exempel van, nog in Godtswoort nog in d' Oudtvaders.

Carlile.

Uit het gene te voren gesegt is, blykt, dat een Bisschop, volgens de Schriftuur, Diakonen en Priesters mag ordineren, en dat men geen exempel heeft om anders te mogen doen.

Dr. *Robertson.*

Opinor Episcopum habere autoritatem creandi Sacerdotem, modò id Magistratus publici permissu fiat. An vero ab alio quam Episcopo id rite fierit possi, haud scio, quamvis ab alio factum non memini me legisse. dat is:

Het schynt my toe dat een Bisschop magt heeft om een Priester in den dienst te bevestigen, so het slegts met toelatinge van de hooge Overheidt geschiedt. Of nu zulks van iemand anders dan van een Bisschop na behoren mag geschieden, weet ik niet, alſo my niet en gedenkt gelesen te hebben dat het van een ander is geschiet.

Dr. *Cox.*

Bisschoppen mogen, als te voren van d' Apostelen in de tiende Vraag is verhaalt, Priesters ordineren, behalven daar het de hoogdringende noot anders vereischt.

Dr. Day.

Bisschoppen hebben, volgens de Schriftuur, autoriteit, om Bisschoppen en Priesters t' ordineren; *Joan.* 20. *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ ut constituas oppidatim Presbiteros*, dat is, *om die oorsake heb ik u tot Creta gelaten, op dat gy van Stad tot Stad Ouderlingen zoudet stellen*, *Tit.* 1. *Actor.* 14.

Dr. Oglethorp.

Autoritas ordinandi Presbyteros data est Episcopis per verbum, multisque aliis quos lego: d' autoriteit om Ouderlingen t' ordineren, is, volgens Gods woort en veel andere Schryvers die ik gelesen heb, den Bisschoppen gegeven.

Dr. Redmayn.

Op d' eerste Vraag antwoord ik, ja; also Titus 1. 1. Timoth. 5. en in andere Schriftuur-plaetsen zulks blykt; doch of iemand anders dan een Bisschop een Priester mag ordineeren, heb ik niet gelesen, zonder van God daar zonderling toe gerechtigt te zyn; als wanneer Moses, wien verscheiden Schryvers seggen geen Priester geweest te zyn, Aaron tot een Priester stelde. Het is wel waar dat het een Godvruchtig Konings ampt is om over de Kerk en des selfs Dienaren een wakend oog te houden, en zorge te draagen dat zy haar schuldige plicht wel waarnemen, als ook dat zy hun in byzondere ampten en bedieningen bevestigen, welke ter eere Godts, en tot stichtinge van het Volk meest mogen dienen; also men leest dat de Vrome Koningen David, Joas, Hiskia, en Josias in het Oude Testament gedaan hebben. Doch wat nu het maaken, dat is, het ordineren en inwyen van Priesters aangaat, my dunkt dat zulks voornaamlijk het ampt van een Bisschop raakt, voor so veel, na mijn oordeel, uit de heilige Schriftuur of met eenige exempelen van begin aan getoont kan worden.

Dr. Symmons

Een Bisschop van de Hooge Overheid ingestelt en tot den dienst ingelaten, mag een Priester stellen; noch ik en heb van eenige andere gehoort die ooit Priesters geordineert hebben.

Dr. Edgworth.

Een Bisschop, volgens Godts woort, heeft autoriteit om een Priester te stellen; en dat iemand anders, sedert Christi tyd, een Priester ooit geordineert heeft, lees ik niet. Hoewel Moses, die geen gezalfde Priester was, Aaron tot een Priester en Bisschop geordineert heeft, door een byzonder bevel of Goddelijke openbaaring, sonder het welke hy zulks nooit gedaan sou hebben.

Dr. Trhesham.

Ik zegge dat een Bisschop, na den inhoud der heilige Schriftuure, autoriteit heeft

heeft om een Priester te stellen, en dat niemant anders dan een Bisschop het zelve mag doen, dan alleenlijk in tyd van nood.

Dr. Leyghton.

Het schynt my toe dat een Bisschop, als Godts Dienaar zijnde, van hem macht ontfangen heeft om een Priester t'ordineren, en dat uit kragt van zijn heilig woord; doch hy en behoort niemandt voor een Priester aan te nemen, in te wyen, nog in eenige bedieninge der Kerke te stellen, zonder in een Christen land daar toe eerst verlof en konsent te hebben. En dat iemant anders, na luid der Schriftuure, autoriteit heeft om een Priester te maaken, heb ik nooit gelesen, nog in eenige andere Schryvers boeken gevonden.

Dr. Coren.

Een Bisschop van zijn Koning of hooge Overheid verlof gekregen hebbende, heeft autoriteit om een Priester, uit kragt van Godts wet, t'ordineren. Ik en lees niet dat een Priester door iemandt anders dan een Bisschop geordineert is geweest.

Ad primam partem quæstionis respondent omnes, & convenit omnibus præter Menevens. Episcopum habere autoritatem instituendi Presbyteros. Roffens. Leyghton, Coren, Robertsonus addunt, modò Magistratus id permittat. Ad secundam partem respondent Coxus & Tresham in necessitate concedi potestatem ordinandi aliis. Eboracens. videtur omnino denegare aliis hanc autoritatem. Redmaynus, Symmons, Robertsonus, Leygtonus, Thirlebeus, Coren, Roffen. Edgworth, Oglethorp, Carliolens. nusquam legerunt alios usos fuisse hac potestate, quanquam (privilegio quodam) data sit Moysi, ut Redmaynus arbitratur & Edgworth. Nihil respondent ad secundam partem quæstionis Londinensis & Dayus. Dat is:

Op het eerste deel der Vraage geven zy alle antwoord, en zyn alle van dit verstand, behalven de gedeputeerde van Westmunster, dat een Bisschop macht en autoriteit heeft om een Ouderling te stellen. Sommige nochtans onder haar, als de Bisschop van Rochester, Leigthon, Coren, Robertson voegen daar by, zo het slegts met toestemminge van de hooge Overheid geschiedt. Op het twede deel antwoorden Coxus en Tresham dat in tyd van noot ook andere daar toe magt hebben; doch de Bisschop van Jork schynt hier gantsch niet t'huis te zyn. Doctr. Redmayn, Symmons, Robertson, Leigton, Thirleby, Coren, Rochester, Edgworth, Oglethorp, en Carlile hebben nergens gelesen dat andere dese magt ooit gebruikt hebben, hoe wel dat aan Moses, door een seker voorrecht, daar toe autoriteit gegeven is, volgens het oordeel van Redmayn en Edgworth. Op het twede deel der Vraage geven de Bisschop van Londen en Dr. Day geen antwoord.

XII. Vraag. Of het consacreren of inwyen van een Bisschop of Priester in het Nieuwe Testament noodzaaklijk vereischt werde, dan of het genoeg bestaan mag als hy tot die bedieninge slechts geordineert is.

Cantelberg.

Antw. IN het Nieuwe Testament, die tot een Bisschop of Priester is gestelt, behoeft volgens de Schrift, daar toe niet geconsacreert of gewyd te zyn; also sulks met verkiesing of ordinering genoeg mag bestaan.

Iork.

Myn antwoord op de 12. Vraag is, dat d'Apostelen door opleggiuge der handen met vasten en bidden Priesters hebben geordineert; en hier in haare voetstappe navolgen-

volgende, moet men immers denken, dat alle de gemelde zaaken by hare Succesſeurs of nakomelingen nootſaaklyk ook ſo moeten gebruikt worden: en hierom ſchynt het ons toe dat een bloote inſtellinge zonder een vooraf-gaande ſichtbare inwyinge en aanroepinge om de byſtand en kracht des heiligen Geeſts niet oorbaar nog genoeg is; alſo het, zonder de voornoemde aanroepinge, geen menſch betaamt voor God den Heere Dienaren te ſtellen, als uit zyn eigen autoriteit: waar van wy in de Handel. der Apoſtelen een voorbeelt hebben; alwaar men vind, dat toen zy by den anderen vergadert waren om een in de plaats van Judas te verkieſen, zy twe Diſcipelen geordineert en de zaak onſen Heere opgedragen hebben, om te kieſen welke van die beide het hem geliefde, ſeggende en biddende, *Heere, gy die aller menſchen herten kent, toont ons welke van deſe twe gy in de plaats van Judas verkieſt.* En hierom ſtaat 'er in de Hand. der Apoſt. *de heilige Geeſt zeyde, zondert my Barnabas af, &c.* en wederom, *welke de heilige Geeſt geſtelt heeft om Gods Kerke te regeren.* Het blykt ook uit het Oude Teſtament datter in het ordineeren van Prieſters, ſo wel een ſichtbare als onſichtbare Heiliginge is geweeſt; overſulks heeft men niet te denken dat in het Nieuwe Teſtament, alwaar de Prieſterſchap ongelyk hooger is als in het Oude, een bloote inſtellinge, ſonder een zichtbaare of onzichtbaare heiliginge genoeg is.

De heiliginge van een Biſſchop en Prieſter word, mijns oordeels, vereiſcht, alſo in d'oude wet, zijnde ſlechts een ſchaduwe en verbeelding van de nieuwe, de heiliginge vereiſcht wierd, als blykt Levitic. 8. dies niettemin laat ik de waarheid hier van aan gezonder verſtanden beruſten.

Rocheſter.

De Schriftuur meldt van een *opgegginge der handen en gebed*: en van andere manieren van heiliginge merk ik niet dat het Nieuwe Teſtament uitdruklijk gewag van maakt; doch oude Schryvers melden ook van zalvingen.

Carlile.

Over deze Schriftuur-plaats van Paulus aan Timotheus: (*noli negligere gratiam quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per Prophetiam cum impoſitione manuum Preſbyterii*: dat is: *en verzuimt de gave niet die in u is, die u gegeven is door de Prophetie, met opgegginge der handen des Ouderlingſchaps,*) doet den Oudvader Anſelmus deſe verklaaring: *deze genade is de gave van een Biſſchops bedieninge, waar toe God uit zijn enkele goedheid Paulus hadde verkoren en verheven. De Prophetie,* ſegt hy, *was d'ingevinge des heiligen Geeſtes, waar door hy wiſte wat hem daar in te doen ſtond. d'Opgegginge der handen is het geene waar door hy geordineert wierd, en die bediening ontfing: en hierom,* (*zegt Paulus,*) *God is mijn getuige hoe ik voor u gewandeld en u getoont heb, na dat het my betaamde gedaan te hebben. Nu, ziet gy wel toe, wien gylieden ordineert, op dat gy u niet en kome te verſinnen. Laat dan Biſſchoppen, dewelke* (alſoo Hieronymus ſegt) *macht hebben om Prieſters te maaken, wel bedenken aan wat voor een wet d'ordre van een Kerkelijke ſtand gehouden en verplicht is; en dat zy haar ſelven niet inbeelden dat deſe des Apoſtels eigen woorden zijn, maar veel eer de woorden van Chriſtus zelfs.*

Dr. Robbertſon.

Opinor requiri conſecrationem quandam, hoc eſt, impoſitionem manuum, orationem Jejunium, &c. tamen nuſquam hoc munere fungi poſſe, niſi ubi Magiſtratus invitet, jubeat, aut permittat: dat is: *my dunkt dat'er een zekere heiliginge vereiſcht word, te weeten, opgegginge der handen, bidden en vaſten, &c. Doch evenwel dat men dit ampt nergens mag bedienen, dan daar d'Overheid daar toe nodigt, zulks gebied of toelaat.*

Dr. Cox.

Geen heiliginge van Biſſchoppen en Prieſters

ſters word 'er in de heilige Schriftuur vereiſcht, dan alleenlijk om een Prieſter tot zijn ampt t' ordineren *door opleggingе der handen.*

Dr. Day.

Ik vinde geen heiliginge van Biſſchoppen en Prieſters in het Nieuwe Teſtament beſchreeven, maar alleenlijk leeſt men aldaar, als in de boven-verhaalde Schriftuur-plaatſen, van een *ordinering* of *inſtellinge door opleggingе der handen met bidden*; en de bloote itellinge dunkt my daar toe niet genoeg te zijn.

Dr. Oglethorp.

Preter vocationem, ceu deſignationem externam, quæ vel a Principe fit, vel a Populo per electionem & ſuffragia, requiritur ordinatio alia per manuum impoſitionem, idque per verbum Dei. Dat is: *behalven het beroep, als een uiterlijke toewyſinge, die of van een Koning of van het Volk door verkieſing of meerderheid van ſtemmen geſchied, word 'er nog een ander ordening door opleggingе der handen vereiſcht, en dat uit kracht van Godts woord.*

Dr. Redmayn.

Behalven de beſtemminge tot dit ampt, ſo blykt het dat in de eerſte Kerk d' Apoſtelen zekere Heiliginge van de Dienaren der Kerke plachten te gebruiken, te weten, *met de handen op te leggen en te bidden, Actor. 6. en met vaſten, Actor.* 14. Het is al te gevaarlyk een Prieſterſchaps ampt t' aanvaarden, daar men alleenlyk toe geordineert word: overſulks om het geloof der geener die zulk een laſt op haar nemen, te verſterken, en om meerder genade daar toe dienſtig te bekomen, wierd de inwyinge door den heiligen Geeſt daar toe geordineert, en is altyd van begin aan in het gebruik geweeſt.

Dr. Edgworth.

Een enkele beroeping tot het ampt is niet genoeg om een Prieſter of Biſſchop te maken, als blykt aan David en Salomon, dewelke de boven gemelde 24. tot haare ampten beriepen, echter hebben zy geen van de zelve, noch eenige andere tot Prieſters geſtelt.

Dr. Symmons.

Het beroepen tot de bediening door opleggingе der handen bewyſt de Schriftuur, en der zelver Heiliginge heeft in de Kerk een tyd lang geduurt.

Dr. Trheſham.

Daar word een zeker heiliginge vereyſcht, beſtaande in een opleggingе van de handen des Biſſchops met bidden, het ordineeren alleenlyk is niet genoeg.

Dr. Leygton.

My dunkt datter een inwyinge of heiliginge wort vereiſcht, naamlyk door opleggingе der handen; want hier in hebben ons d' Apoſtelen voor gegaan.

Dr. Coren.

Tot het ſtellen van een Biſſchop wort 'er in het Nieuwe Teſtament vereyſcht *d' opleggingе van handen met bidden*, 't welk ik verſtaa een heiliginge te zyn, een bloote beroeping tot het ampt en mag niet beſtaan; want de Koning David 1. Chron. 24. ordineerde 24. mannen tot Biſſchoppen, welke daar na geheiligt wierden; invoegen dat de beroepinge en heiliginge beide vereiſcht werden.

Reſpondent Eboracenſ. Londinenſ. Carliolenſ. Leigton, Treſham, Robertſonus, Edgworth, Coren, Dayus, Oglethorp conſecrationem eſſe requiſitam. Redmaynus addit eam receptam eſse ab Apoſtolis, atque a Spiritu Sancto inſtitutam ad conferendam gratiam. Dayus, Roffens. Symmons ajunt Sacerdotium conferri per manuum impoſitionem, idque e ſcripturis; conſecrationem verò du receptam in Eccleſia: Coxus inſtitutionem cum manuum inpoſitione ſufficere, neque per ſcripturam requiri conſecrationem. Robertſonus addit ſupra alios nuſquam hoc munere fungi poſſe quempiam, niſi ubi Magiſtratus invitet, jubeat, permittatve. dat is:

De Biſſchoppen van Jork, Londen, Carlile, Leigton, Tresham, Robertſon, Edgworth, Coren, Day, Oglethorp antwoorden dat de heilige vereiſcht wert. Redmayn voegt

voegt daar nog by dat se een tijd lang by de Kerk in 't gebruik is geweest, en door den heiligen Geest ingestelt tot bestedinge van genade. Day, Rochester, Symons seggen dat het Priesterschap door opregginge der handen wort begeven, volgens uitwyzinge der heilige Schriftuure; doch dat de heiliginge een tyd lang in de Kerk onderhouden is geweest. Coxus houd staande dat door opregginge der handen d' instellinge geschiedende, genoeg mag bestaan, en dat, volgens de Schrift, de heyliginge onnodig is. Robertson doet daar dit noch by, dat nergens iemand zulk een ampt mag benen, ten ware dat de Magistraat hem daar toe quame te nodigen, te gebieden of toe te laten.

XIII. Vraag. Of (indien het gebeurde dat een Christen Koning onderricht zijnde, hoe hy best zekere Landen der Heidenen zou konnen innemen, niet dan Leken of ongeestlijke by zich hebbende:) zulks uit Godts woord te bewyzen is dat hy of zy aldaar Godts woord behoorden te Prediken en te verkondigen, of niet? en ook Priesters maken en stellen, of niet?

Cantelberg.

Antw. HEt stryd niet alleen niet tegens Godts wet, maar sy behoorden ook in der daat so te doen; vele Historien getuigen ook dat sommige Christelijke Koningen en andere Leken of ongeestlyke Personen sulks gedaan hehben.

Iork.

Wat belangt het eerste deel van deze Vraag, te weten, het leeren en verkondigen van Godts woort in tyd van noot, menen wy dat Leeken geen geestlyk beroep al hebbende, niet alleen mogen, maar ook behoorden Christum en zyn geloof aan ongelovige te verkondigen, na dat de gelegentheit haar voorkomt, en moeten ook alle vlyt aanwenden, om d' ongelovige te winnen en tot het Koningrijke Christi te brengen, voor so veel in haar vermogen is: alsο God de Heere een yder zijn even naasten aanbevolen, gelijk als Salomon segt; en Godts woord belast een ygelijk hooft voor hooft om alle menschen alles goedts te bewyzen. En voorwaar dit is d' allerhoogste aalmoes om de menschen te rukken uit de kaaken des Duivels, die geweldenaar, ende deselve Gode, den eigenaar, toe te brengen; overzulks in zulken geval mag alle Man en Vrouw een Euangelist zijn: en hier van hebben wy ook een voorbeeld. Doch wat nu aangaat het twede deel, in tyd van noot; gelijk als men geen Schriftuur-plaats noch exempel en heeft, toelaatende dat iemand, zelfs geen Priester zijnde, mag maken, dat is te zeggen, een ander ordineren tot het Priesterschap, en met eenen autoriteit geeven om die ordre te bedienen, en om sodanige macht en ampten te bedienen als de Priesterschap op het Euangelium gegrondvest, toekomen; so vind men ook by een van d' oude Schryvers wat in tijd van nood gedaan is; hoewel dese autoriteit om t' ordineren, op de gemelde manier, den Leeken in de Schriftuur niet uitdruklijk is verboden; nochtans word 'er zulk een verbod te kennen gegeven, waar in haar, noch in de Schriftuur nog elders so groot een autoriteit gegeven is; voor so veel als niemand dese of eenige andere autoriteit die van den heiligen Geest komt mag gebruiken, ten zy dat hy daar toe schriftmatige commissie hebbe of autoriteit

teit door traditie of overlevering, of deselve uit kracht van een oud gebruik overal by d'algemene Kerke Chrifti aangenomen, ontfangen heeft.

Londen.

Op den 13. en 14. navolgende Vraag antwoord ik, dat de nootsaaklykheid hier in, na myn oordeel, een genoegsame regel en versekering is om in sodanige gevallen een besluit te mogen nemen en sig daar na te reguleren, vermits dat (*tempore necessitatis mulier baptisat, & Laicus idem facit, & audit confessionem) een vrouw in tyd von noot doopt, en een Leek het zelve doet, en de biegt aanhoort*: of anders dat God in der Koningen herten zou geven om het beste en gevoeglykste middel daar toe te verschaffen: en zeer selden sou lichtlyk so een hoogdringende nootwendigheid voorvallen, of men sou onder so een Konings bende of in de naburige Landen sekere Priesters mogen aantreffen om so een zaak waar te nemen en te bedienen; of eindlyk, dat de Koning selfs, door ingeeving van Gods Geest, de zaak, dienende tot so een goet voornemen en loflyk einde, mocht willen by der hand nemen, daar in nochtans sig gevangen gevende onder het gesonder oordeel van andere.

Rochester.

Op de 13. en 14. navolgende Vraag dient tot antwoort; dat ik, noch in Gods woort noch in eenige schriften der Oudvaders, van sodanige voorvallen gelesen heb; en derhalven kan ik daar niet uit ondervinding op antwoorden; maar dit schynt my op alle sodanige Vraagen een goet antwoort te zyn, te weten, *necessitas non habet legem*, dat is, *noot breekt wet.*

Carlile.

Men heeft te denken dat Christus, na zyn believen, uitwendig, inwendig, of door dese beide wegen te gelyk, iemand kan komen te roepen: so dat in geval geen Priester te bekomen ware, niet te denken is, of een Christen-Koning, nevens andere geoeffende mannen inwendig in hun gemoed bewogen en geroepen, uit liefde en Godvrugtigheid dit hun beroep zouden mogen betragten in een werk dat God so ten hoogste aangenaam is, naamlyk om een ongeloovig volk van den Duivel tot God, van ongeloof tot het recht geloof te brengen, door wat middelen ook God het zelve haar mogt in geven.

Dr. *Robertson.*

In hoc casu existimarem accersendos verbi & Sacramentorum ministros, si qui forent vicini; quin si nulli invenirentur, Principem illum Christianum haberemus pro Apostolo, tanquam missum a Deo, licet externo Sacramento non esset commendatus, quum Deus Sacramentis suis non sit alligatus. dat is:

In zulken geval sou ik oordeelen dat men de Dienaren des woordts en der Sacramenten behoorde te halen, by aldien datter eenige na by waren; doch so daar geen waren te vinden, dan sou men dien Christen-Koning voor een Apostel behoren te achten, als van God gesonden, al is het dat hem het uiterlijk Sacrament niet en is aanbevolen; nademaal dat God aan zijn Sacramenten niet en is gebonden.

Dr. Cox.

Op de 13. en 14. Vraag seg ik, dat het tegens Godts wet niet en stryd dat een Koning en zijn geleerde Leeken prediken en Godts woord verkoedigen, en in so een hoogdringende nood Dienaren in het woord verkiesen en instellen.

Dr. Day.

In zulken geval, dunkt my, dat een Koning en andere geleerde Leken by hem, het woord Godts, volgens zijn wet, mogen leeren, verkondigen en doopen; en ook, by dese nood, mannen tot die bedieningen verkiesen en ordineren.

Dr. *Oglethorp.*

In summa necessitate babtizare & prædicare possunt & debent, hæc etenim duo, necessaria sunt media ad salutem; at ordinare (ut conjectura ducor) non debent, sed aliunde sacrificos accersire, quos si habere nequeant, Deus ipse, (cujus negotium agitur)

vel

vel oraculo admonebit, quid faciendum erit, vel necessitas ipsa, quæ sibi ipsi est lex, modum ordinandi suggeret ac suppeditabit.

Dat is: In een hoogdringende noot mogen en moeten zy doopen en prediken; alsso dese twe zaaken noodwendige middelen zijn ter zaligheid; maar t' ordineren of te bevestigen in den dienst, (na mijn gissinge) staat haar niet vry om te doen; maar zy moeten van een ander plaats Priesters daar toe haalen; welke, so zy niet te bekomen zijn, dan zal God selfs, wiens zaak het is, of door een orakel aandienen wat men doen sal; of de noodwendigheid zelfs, die haar selven een wet voorschryft, zal een manier van ordineren ingeven en verschaffen.

Dr. Redmayn.

My dunkt dat het haar in zulken geval van noodzaaklijkheid vry staat; want als dan maaken de Leeken de gantsche Kerk; en d'autoriteit om te preken en de Sacramenten te bedienen, is onmiddelijk aan de Kerk gegeven; en de Kerk mag Predikanten stellen, na dat het haar raadsaam dunkt. Daar zijn twe Historien welke ons in dese zaak t' aanmerken staan, beschreven in het 10. Boek van de Kerklijke Historie; d'eene van Frumentius die in Indien predikte, en daar na van Athanasius tot Priester en Bisschop wierd gemaakt. d'Ander Historie is van den Koning van Spanjen, van wien Ruffinus de Histori-Schryver aldus verhaalt: *& nondum initiatus sacris fit suæ gentis Apostolus, dat hy nog niet ingewyd of geheiligt zijnde, een Apostel word van zijn Volk.* Dies niettemin staat aldaar geschreven dat'er eenige Gezanten aan den Kayzer Constantyn wierden gezonden, om te verzoeken dat hy haar Priesters wilde toezenden, tot vorder oprechtinge en bevestiginge van het geloof aldaar.

Dr. Edgworth.

Een Koning en de zijne by hem die in geen geestlijke bediening zijn mogen, en behoorden ook in so een hoogdringende nood, het volk in het geloove Christi t'onderwyzen en haar te doopen, *ut idem Rex sit, & suæ gentis Apostolis: op dat hy tegelijk Koning en Apostel zy over zijn Volk*; en dese twe zaaken zijn genoeg tot zaligheid zijner Onderdaanen. Doch wat andere Sacramenten aangaat, daar toe behoorde hy een zonderlinge commissie van God Almachtig af te wagten, gelijk als Moses hadde, of anders uit andere Landen daar Priesters en Bisschoppen te bekomen zijn, t' ontbieden; of anders zich daar niet me te bemoeyen. Exempelen hier van heeft men *in de Kerklijke Historie aan het tiende Boek in het eerste Capittel van Frumentius en in het 2. Cap. (de Ancilla Captiva, quæ convertit gentem Iberorum, cujus captivæ monitis ad Imperatorem Constantinum totius Gentis Legatio mittitur, res gesta exponitur, Sacerdotes mittere exoratur qui coeptum erga se Dei munus implerent) van een zeker gevangen Dienstmaagt, die de Spaansche Natie bekeert heeft, op het vermanen van welke gevangene een Gezantschap uit de naam van het gantsche Volk naar den Kaizer Constantyn afgevaardigt word, de geschapenheid der zake word hem voorgedragen, en hy gebeden om Priesters te willen zenden, die den Godts-dienst onder haar aangevangen mogten volvoeren.*

Dr. Symmons.

Ik oordeele dat in zulken geval van nootwendigheid een geleerde of begaafde Christen-Koning en ook begaafde Leeken verpligt zyn te prediken en beide Sacramenten te bedienen, so slegts sodanige bedieners van hooger hand en van de Gemeente ordentlyk daar toe beroepen worden.

Dr. Tresham.

Ik antwoorde op het eerste deel van dese Vraag dat sodanig een Koning en zyn begaafde Leeken niet alleen mogen, maar ook gehouden syn om in sulken geval Gods woort te verkondigen; wat nu het twede deel aangaat, daar op seg ik, dat by aldien

daar

daar geen Bisschop en waare om iemand in den dienst te bevestigen, dat het dan de Koning, als de noot sulks vereischt, mag doen.

Dr. *Leyghton.*

My dunkt dat sulks wel mag geschieden, *of schoon de macht der Sleutelen aan de Kerk voornaamlyk berust.*

Dr. *Coren.*

In sulken geval geloof ik dat God sodanig een Koning zal verplichten; invoegen dat men hem selfs tot Bisschop zal verkiesen, door Gods inwendige werkinge (gelyk als het met Paulus geschiede) of sommige van zyn onderdanen; of anders dat hem God uit andere gewesten Bisschoppen zal toesenden. Wat de verkondiginge van Gods woord belangt, dat mag de Koning selfs doen of andere zyne begaafde Onderdanen, al zyn se geen Priesters.

In Prima parte quæstionis conveniunt omnes, etiam laicos, tali rerum statu, non solum posse, sed debere docere. Menevens. Thirlebeus, Leightonus, Coxus, Symmons, Tresham, Redmaynus, Robertsonus etiam potestatem ministrandi Sacramenta & ordinandi Ministros concedunt illis. Eboracens. hanc prorsus potestatem denegat. Coren credit Principem divinitus illuminandum & consecrandum fore in Episcopum interne, aut aliquem ex suis, Pauli exemplo. Simile habet Herefordens. & Carliolens. Dayus nihil respondet de ordinandis Presbyteris in hac necessitate. dat is:

Nopende het eerste deel van de Vraag daar in komen zy alle met den andere over een; dat zelfs de Leeken, de zaak so staande, niet alleen mogen, maar ook behoren, te Prediken. De Bisschop van Cantelberg Thirlebeus, Leigton, Cox, Symmons, Tresham, Redmayn, en Robertson staan toe dat zy macht hebben om de Sacramenten te bedienen en Predikanten t'ordineeren; welke macht de Bisschop van Jork t'eenmaal ontkent. Coren geloofr dat God een Koning of iemand van de zyne van boven sou verlichten en in zyn gemoed daar toe heiligen, volgens het exempel van Paulus. Van diergelyk verstand zyn de Bisschop van Londen en Carlile. Dr. Day antwoord niet met al op het stuk van Bisschoppen t'ordineren.

XIV. Vraag. Of het gebeurde dat alle de Bisschoppen en Priesters in een zeker Land kwamen te sterven, en dat daar op het Prediken van Godts woord zou moeten achter blyven mitsgaders de bedieninge der Sacramenten, of het dan, volgens Godts wet, den Koning van dat Land vry staat om Bisschoppen en Priesters in haar plaats te verkiezen, of niet?

Cantelberg.

Antw. IN Gods wet en word het niet verboden.

Iork.

In sulken geval, volgens onse verklaaringe in het laatst vooraf-gaande artykel, staat het alle man, die kan en wil, vry, o Gods woord, ter eere van zyn naam, te prediken; en in dit geval mag ook het Sacrament des doopsels bedient werden van de geene die geen Priesters zijn; en hoewel wy dit niet uit de heilige Schrift hebben, nochtans leerd ons zulks d'algemeine tradite en het gebruik der Kerke; en misschien ook iemand in den Huwelijken staat mogen bevestigen, welks solemnisatie alleenlijk door een positive wet is ingestelt, en niet door eenige reden of van de Schrift, of van traditie; hoewel dat

om hoogdringende oorzaken gemelde solemnisatie t' onderhouden is, als men se onderhouden kan; maar dat Koningen geen Priesters nog Bisschoppen mogen maken, dat is, ordineren of bevestigen, die te voren niet geordineert zijn geweest om d' andere Sacramenten te bedienen; welkers bediening in het Euangelium alleenlijk den Apostelen is aanbevolen, en van haar is neder gedaalt op hunne Successeurs, zelfs van de eerste Kerk af tot hier toe, en by niemand anders in het gebruik is geweest, hebben wy in het 13. artykel verklaart.

London.

d' Antwoord is als op de voorgaande 13. Vraag.

Rochester.

Als boven, op de 13. Vraag.

Carlile.

God en heeft niet alleen belast dat Prinsen, Koningen en Potentaten souden toesien, maar ook dwingen alle haare Onderdaanen, Bisschoppen, Priesters en alle andere om haare schuldige plicht aan God en haar in alle getrouheid en oprechtigheid waar te neemen, yder een volgens zijn beroep: maar ook of het gebeurde dat ergens sodanige kwamen t' ontbreeken om te doen en te vervullen het geene God gedaan wil hebben, so mogen zy dan wel te recht, door d' innerlijke beweginge en roepinge Godts, de plaats bekleden.

Dr. *Robbertson.*

Huic quæstioni idem respondendum, quod priori, arbitror: dat is: *my dunkt dat ik op dese Vrage het zelfde moet antwoorden als op de voorgaande.*

Dr. *Cox.*

Als boven op de 13. Vraag.

Dr. *Day.*

Op dit geval, als op het eerste, antwoord ik: dat so daar geen andere Bisschoppen te bekomen waren om aldaar nieuwe Priesters t' ordineren, volgens des Konings aanwysing en order; als dan staat het den Koning vry om die zelfs t' ordineren en te stellen, met toestemminge van de Gemeente, te weeten, so wel Priesters als Predikanten, om te Prediken, te doopen, en andere bedieningen in de Kerk waar te neemen.

Dr. *Oglethorp.*

Si ab aliis Regionibus sacerdotes haberi non poterint, opinor ipsum Principem deputare posse etiam laicos ad sacrum hoc officium; sed omnia prius tentanda essent, ut prius vel supra dictum: dat is:

So men uit andere Landen of gewesten geen Priesters kan krygen, dan mag, na mijn oordeel, de Koning tot dese heilige bedieninge zelfs Leeken ordineren; doch alles moet men eerst, als boven verhaald is, in 't werk stellen.

Dr. *Redmayn.*

Hier op mag ik, na my dunkt, gevoeglijk antwoorden, als op de laatst voorgaande Vraag; hoewel het d' allerveiligste weg, mijns oordeels, sou zijn, om zekere Predikanten uit de naast-gelegene plaatsen t' ontbieden, so zy gevoeglijk te bekomen waren.

Dr. *Edgworth.*

Als op de laatste voorgaande Vraag.

Dr. *Symmons.*

Is de Koning met eenen een Bisschop, gelyk als sulks sou konnen gebeuren, dan mag hy Bisschoppen en Priesters stellen om zyn volk te bedienen: maar tot noch toe en heb ik niet gelesen dat ooit een Christen-Koning een Bisschop of Priester gemaakt heeft.

Dr. *Tresham.*

Ik antwoorde als op de voorgaande 13. Vraag.

Dr. *Leigton.*

My dunkt het affirmatif waar te zyn, in geval datter geen Bisschoppen nog Priesters uit andere Landen gevoeglyk ontboden konnen werden.

Dr. *Coren.*

Hier op antwoord ik, als te voren, dat God de Heere zyn Dienst-knechten nooit zal laten gebrek lyden aan 't geen haar

nood-

nootzaaklyk dient: alſo 'er, of uit andere geweſten Prieſters en Biſſchoppen derwaarts geroepen ſouden werden, of anders ſou God, ſommige van haar die in dat Land zyn, inwendig tot het Biſdom of Prieſterſchap roepen.

Fatentur, ut prius, omnes laicos poſſe docere. Eboracenſ. Symmons, *Oglethorp negant poſſe ordinare Preſbyteros, tamen concedit Eboracenſ. baptizare & contrahere matrimonia; Edgworth tantum baptizare poſſe, nam ſufficere dicit ad ſalutem. Alii omnes eandem poteſtatem concedunt, quam prius. Roffenſ. non aliud reſpondet his duabus quæſtionibus, quam quod neceſſitas non habeat legem.* Dat is:

Sy bekennen alle, als te voren, dat alle Leken mogen leeren of prediken. Die van Jork, Symmons, Oglethorp ontkennen dat zy Biſſchoppen mogen ordineeren; nochtans ſtaat de Biſſchop van Jork toe dat zy andere mogen dopen en in den Echtenſtaat beveſtigen; Edgworth wil dat zy ſlechts mogen doopen, want dat, ſegt hy, is genoeg ter ſaligheid. Alle d' andere ſtaan deſelve magt toe, als te voren. Rocheſter antwoord niet anders op deſe twe Vraagen dan dit alleen: de noot breekt de wet.

XV. Vraag. Of men uit kracht van deze Schriftuur-plaats (wiens zonden gylieden vergeeven zult hebben &c.) of diergelijke, gehouden is om zijn verborgene doodlijke zonden tegens den Prieſter te biegten of belyden, of wy vergevinge hebben konnen krygen, of niet?

Cantelberg.

Antw. MEn is niet, uit kracht van deze Schriftuur-plaats, *wiens zonden &c.* En diergelyke, verpligt, om zyn verborgene doodlyke zonden tegens den Prieſter te belyden, al is het dat wy hem konnen hebben of krygen.

Jork.

Deſe Schriftuur-plaats ſiet zo wel op verborgene als openbare zonden; d' autoriteit ook daar in gegeven en is aan geen bepalinge van deſe of die vaſt, maar ſiet doorgaans op die beide: overſulks nademaal een ſondaar in geen ander plaats der Schriftuure van de belydeniſſe zyner verborgene zonden ontlaſt word, zo dunkt ons dat deſe Schriftuur-plaats hem belaſt ſo wel ſyn verborgene als openbare ſonden te belyden.

Londen.

Een zondaar is, uit kracht van deze Schriftuur-plaats, mijns oordeels, verpligt om al ſo wel zyn verborgene als openbaare zonden te belyden; om dat het voornaamſte einde, te weten, *de kwytſcheldinge der zonden, waar van hy ſig een dienſtknegt heeft gemaakt,* in beide gevallen eenerley is: en om dat allerley zonden, ten opſigt van God, openbaar, en geenſins verborgen, zyn.

Rocheſter.

My dunkt dat de belydenis van verborgene doodlyke zonden nootzaaklyk is om daar van vergevinge te bekomen; maar of ieder een die in het verborgen een doodlyke zonden bedreven heeft, verpligt is, uit kracht van deſe woorden, om kwytſcheldinge daar van by den Prieſter te verſoeken, is een ſwaare Vraag, waar over de geleerde mannen onder malkanderen overhoop liggen, en ik ken my niet mans genoeg om haar te ſcheiden; doch, na myn oordeel, gaat dit ſeggen aller ſekerſt, dat het onze ſchuldige pligt is om zo wel onſe verborgene als openbaare zonden te belyden.

Carlile.

Het schynt my toe dat dese Schriftuur-plaats nevens diergelyke, so als se d' alleroudste Schryvers en Godvruchtigste uitleggers verstaan, tot dit oogmerk wel dient, dat een Christen zyn verborgene doodlyke zonden voor een Priester behoorde te belyden, om daar van ontslagen te worden; sonder het welke geen andere diergelyke versekering kan zyn.

Dr. Robbertson.

Opinor obligare, modò aliter conscientiæ illius satisfieri nequeat: dat is: *ik oordeele dat men daar aan verbonden is: so men op geen ander wyze zijn gemoet kan voldoen.*

Dr. *Cox.*

Ik en kan niet zien dat men, volgens de Schriftuur, verplicht is om zijn verborgene doodlijke zonden aan een Priester te belyden, ten zy de beswaarnis des gemoets so groot is, dat het zonder Goddelijke onderwyzinge niet te stillen noch te bevredigen is.

Dr. *Day.*

Hoewel de zaak onder de geleerde in geschil staat en zeer twyfelachtig is: evenwel dunkt my dit de waarheid te zijn dat, uit kracht van dese en diergelijke Schriftuur-plaatsen, de Mensch verbonden is om zijn verborgen en doodlijke zonden te belyden aan een Priester, indien hy hem gevoeglijk kan bekomen; vermits Christus in het Euangelium doorgaans absolutie tot vergevinge van zonden ingestelt heeft; welke absolutie of vryspreeking ik nooit gelesen heb gegeeven geweest te zijn *sine confessione previa, zonder vooraf-gaande belydenis.*

Dr. *Oglethorp.*

Confitenda sunt, opinor, etiam peccata abdita ac secreta propter absolutionem ac conscientiæ tranquillitatem, & præcipue pro vitanda desperatione, ad quam plerumque adiguntur multi in extremis, dum sibi ipsis de remissione peccatorum nimium blandiuntur, nullius, dum sani sunt, censuram subeuntes nisi propriam: Dat is: Zelfs de verholene en verborgene zonden, dunkt my, moet men belyden, om d' Absolutie en gerustheid der conscientie, en voornaamlijk om alle twyfelmoedigheid en wanhope voor te komen, waar toe veele menschen in hun uitterste nood doorgaans gedrongen worden, dewyl zy met de vergeevinge hunner zonden haar zelven al te veel lief-kosen, niet luisterende na een anders oordeel, maaar na haar eigen, so lang als zy frisch en gezond zijn.

Dr. *Redmayn.*

My dunkt, hoe wel dat in deze woorden geen belydenis van verborgene zonden duidelyk en klaar wort geboden, echter schynt ze in de zelve ingewikkelt en aangewezen te zyn, als een nootwendig genees-middel of raad daar alle man, die tot een doodlyke zonde komt te vervallen, behoorde na te tragten, tot gerustheid van zyn gemoed, ingeval dat hy zodaanigen Priester, die tot het aanhooren zyner belydenis dienstig is, kan aantreffen en bekomen.

Dr. Edgworth.

Daar twederley wegen zyn om vergiffenis van zonden te verkrygen en van genade wederom te verwerven, zo is dan de mensch door ingevinge van de wet der natuure verpligt om den allerveiligste weg in te slaan: of anders sou hy schynen niet te vraagen na zyn eigen gesontheid 't welk onnatuurlyk is. Als ook, om dat wy schuldig zynde God boven alles lief te hebben, uit kracht van dese verbintenis, alle vlyt behoorden aan te wenden om in zyn genade en gonst te geraken: zo dat, van wegen de liefde die wy Gode en ons zelven in order tot God schuldig zyn, wy met eenen zyn verpligt om de beste en zekerste raad te soeken tot verkryginge van genade voor ons zelven. d' Eene weg nu om tot dese vergiffenis van zonden te komen, is een verslagen hert en zond-rouwig gemoet: doch also de mensch niet wel versekert kan zyn dat zyn ziele tusschen God en hem zodanig

danig bestaat dat hy God almachtig zou konnen vernoegen en behagen; of dat hy door zyn boete en berouw bekwaam genoeg is en waardig om der Goddelyker genade deelagtig te worden: hierom is't hoognodig dat hy dien weg, daar hy niet op doolen kan, en waar van hy verseker is, inslaa: welke weg is d'absolutie des Priesters, die, volgens Christi belofte, u op geen dwaal weg zal brengen, ingeval gy zelfs niet buiten spoor en treed of u zelven in de weeg zyt met eenige actuele zonde, inwendig of uitwendig, dan aan te kleven, maar genegen zijt om aan te neemen het geene de Kerke gezint is u, door die absolutie, te geeven; hebbende de kracht van Christi belofte in deze woorden, *wiens zonden &c.* De Priester nu en kan u van de zonde, die hem onbekent is, niet absolveren of ontslaan: weshalven gy om gemelde redenen uw zonde moet belyden.

Dr. Symmonds.

Deze Schriftuur-plaats, volgens d'uitlegginge der Oudvaders, verbind alle Menschen tot belydenis van hunne verborgene doodlyke zonden.

Dr. Trhesham.

Ik segge dat sodanige belydenis gantsch schriftmatig is en een verstandig en heilzaam werk; ja, dat ons God daar toe beweegt en aanlokt, met zo een werklyke absolverende kracht te geven aan deze woorden, *wiens zonden &c.* Het is ook een veiliger weg ter saligheid om te biegten, so men een Biegt-vader kan hebben: dies niettemin dunkt my dat de biegt, na den inhoud der Schriftuure, niet nootwendig en is en ons bevolen word als een nootzaaklyk gebod; en evenwel is se vry schriftmatig, als een zaak gewild, niet geboden.

Dr. Leygton.

Het schynt my toe dat alleenlyk de sulke die van Gods woord niet en weten, waar mede zy haare gemoederen zouden konnen gerust stellen, gehouden zyn aan den Priester haare verborgene doodlyke zonden te biegten: hoe wel dat niemand sodanig een biegte die aan het oor geschied behoorde te versmaden, also ik het voor een Apostolische traditie houde, nodig voor de gemeene man.

Dr. Coren.

Een mensch wiens gemoed met verborgen doodlyke zonden beswaart is, die behoort, uit kracht van dese voorgedragen woorden, by den Priester te biegt te gaan, zo hy hem gevoeglyk kan bekomen.

Eboracens. Londinens. Dayus, Oglethorpus, Coren, Redmain asserunt obligari. Coxus, Tresham, & Robertsonus dicunt non obligari, si aliter conscientiæ illorum satisfieri queat; Menevens. nullo modo obligari. Carliolens. & Symmons *ajunt, secundum veterum interpretationem, hac scriptura quemvis obligari peccatorem. Roffens. Herefordens. & Thirlebey non respondent, sed dubitant. Leightonus solum indoctos obligari ad confessionem. Edgworth tradit duplicem modum remissionis peccatorum, per contritionem seu attritionem & absolutionem: & quia Nemo potest certus esse, num attritio aut dolor pro peccato sufficiat ad satisfatiendum Deo & obtinendam gratiam, ideo tutissimam viam esse deligendam, scilicet, absolutionem a sacerdote, quæ per promissionem Christi est certa; absolvere non potest nisi cognoscat peccata; ergo peccata per confessionem sunt illi revelanda.* dat is:

De Bisschoppen van Jork, Londen, Day, Oglethorp, Coren, Redmayn stellen voor zeker dat men biegten moet. Cox, Tresham en Robertson seggen dat men daar toe niet verpligt en is: zo men anders zyn gemoet kan voldoen. Cantelberg segt dat men in 't allerminste daar aan niet verbonden is. Carlioli en Symmons seggen dat een yder zondaar, volgens d'uitlegginge der oude schryvers, door dese Schriftuur-plaats daar aan verbonden is. Rochester, Herford en Therleby antwoorden

woorden niet, maar ſtellen het in twyfel. Leighton zegt dat de gemeene man daar toe alleenlijk verplicht is: Edgworth ſtelt datter een twederlei manier van vergevinge der zonden is, door berouw en abſolutie: en alſo niemand hier op vaſt kan gaan of boete of droefheid over zonde genoeg zy tot Godts voldoeninge en verkryginge van genade, dat men daarom de veiligſte weg moet kieſen, te weeten, d'abſolutie eens Prieſters, die, volgens Chriſti beloſte, zeeker gaat; abſolveren kan hy niet zonder kennis te hebben van zonden; overzulks moet hem de zonden door belydenis geopenbaart werden.

XVI. *Vraag.* Of een Biſſchop of Prieſter iemant uit de Kerk mag bannen, en waar over? dan of zy alleenlijk mogen bannen volgens Godts wet?

Cantelberg.

Antw. EEn Biſſchop of Prieſter word in Gods woord niet geboden noch verboden te bannen, maar daar de wetten van eenig Land haar daar toe autoriteit geven, daar behooren zy den ban te gebruiken over ſodanige miſdaden, daar de wetten over te ſeggen hebben; en alwaar de wetten van het Land zulks verbieden, daar hebben zy geen macht altoos; de gene ook die geen Prieſter zyn mogen wel bannen, zo het de wet van dat Land toeſtaat.

Jork.

De magt om te bannen, dat is, om den Sondaar af te zonderen van de gemeenſchap aller Chriſten-volkeren, en alſo te ſtooten uit de eenigheid van het verborgen lighaam, ter tyd toe *donec reſipiſcat tot dat hy zich bekere*, is alleenlijk aan d'Apoſtelen en haare Succeſſeurs in het Euangelium gegeeven; doch om welke miſdaden, hoewel het in 't Euangelium niet en blykt, behalven alleenlijk om dat hy zich tegens het gebod der Kerke ongehoorzaam aangeſtelt heeft, nochtans vind men dat d'Apoſtelen den ban in andere gevallen hebben gebruikt: als by voorbeeld dat van Paulus aan den geenen die overſpel hadde begaan, van Hymeneus en Alexander over haare Godtslaſtering; en van wegen meer andere zonden daar Paulus in zijn Zend-brief aan die van Corinten gewag van maakt. En wederom aan de gene die zijn leere ongehoorzaam waren, 2. Theſſal. 3. Wy worden ook belaſt van den Apoſtel Joannes geen gemeenſchap met haar te hebben, noch eens te groeten die zijn leere niet willen aannemen. Waar uit dan blykt dat de ban over het bedryf van veel groote zonden gebruikt mag worden; dies niettemin gebruikt ſe de Kerk heden ten dage niet, dan alleenlijk om openbaare ongehoorzaamheid. Nu deſe ſoorte van ban, waar door iemand uit de Kerk gebannen en van d'eenigheid van Chriſti verborgen lighaam afgeſcheiden word, (welke ban ook de ziele raakt) mag niemand oeffenen, dan alleen ſodanige die van Chriſtus daar toe macht bekomen hebben.

Londen.

Het is een Biſſchop, mijns oordeels, geoorlof om iemand te bannen, volgens het exempel van Paulus aan den Corinthiſche Overſpeler, als ook aan Alexander en Hymeneus gepleegt. De Rechts-geleerde hebben niet eens getwyfelt dat een ſolemnele ban den Biſſchop toebehoort, hoewel dat andere die in geringer Kerklijke bedieningen zijn, als Prieſters, de zelve, na't gevoelen van verſcheiden Schryvers, daar grove zonden begaan zijn, vry mogen gebruiken; al ſo wel als alle andere die tot Regenten over een Volk of tot hoofden

den over een geestlijke Gemeinte gestelt zijn.

Rochester.

Op het eerste deel van deze Vraag antwoord ik dat het wel mag geschieden, in merklijke en openbare zonden, van sodanige Bisschoppen, of Priesters die van de Kerk daar toe geautorizeert zijn. Op het twede seg ik, dat het een swaare of moeyelijke vraag is, waar op ik liever d' antwoord van andere zou willen afwagten, dan mijn eigen oordeel uiten; want, ik heb noch in de Schriftuur nog in d'Oudvaders gelezen dat iemant de sententie des bans heeft uitgesproken, dan alleenlijk Priesters; doch evenwel, na mijn oordeel, stryd het niet tegen Godts wet, dat de gene die geen geestlijke Persoonen zijn zulks oeffenen.

Carlile.

Verscheiden Schriftuur-plaatsen, volgens d' uitlegginge van oude Schryvers, bewyzen dat een Bisschop of Priester een openbaare grove zondaar, die hertnekkig is en in zijne zonden volhard, vry mag bannen. Ik heb ook in Historien gelezen dat een Koning zulks gedaan heeft.

Dr. Robertson.

Opinor Episcopum aut Presbyterum excommunicare posse, tanquam ministrum & os Ecclesiæ, ab eadem mandatum habens. Utrum verò id juris nulli nisi sacerdotibus in mandatis dari possit, non satis scio. Excommunicandum esse opinor pro hujuscemodi criminibus, qualia recenset Paulus 1. *Cor.* 5. *si, is qui Frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosis, aut rapax, cum hujusmodi ne cibum sumere, &c.* dat is:

Een Bisschop of Ouderling mag, na mijn oordeel, den ban gebruiken, als een Dienaar en mond der Kerke, van haar bevel daar toe ontfangen hebbende. Doch of nu dit recht niemand anders dan Priesters opgedragen en belast mag worden, daar ben ik niet wel van verzekert. My dunkt dat men om sodanige sonden die den Apostel Paulus 1. Cor. 5. verhaald, behoorde te bannen. Indien iemant die een Broeder genoemd word, een hoereerder is, of een Gierigaard, of een Afgoden-dienaar, of een Lasteraar, of een Dronkaart, of een Roover, met sodanigen eenen ook niet te eeten, &c.

Dr. Cox.

Het staat een Bisschop of Priester, volgens Godts woord, vry om te bannen, als een publyk Persoon zijnde tot dat ampt geordineert, en dat van wegen alle openbaare zonden: en nogtans is het niet strydig tegen Godts wet dat andere, behalven Bisschoppen en Priesters, bannen.

Dr. Day.

Een Bisschop of Priester mag iemand excommuniceren of bannen, volgens Godts wet, om openbaare en bekende zonden: als ook andere van de Kerk daar toe geordineert, al zijn zy geen Priesters, mogen de macht van het bannen oeffenen.

Dr. Oglethorp.

Non solum Episcopus excommunicare potest, sed etiam tota congregatio, idque pro lethalibus criminibus ac publicis, e quibus scandalum Ecclesiæ provenire potest. Non tamen pro re pecuniaria uti olim solebant.

Dat is: Een Bisschop mag niet alleen bannen, maar ook de gantsche Gemeente, en dat om doodlyke en openbare zonden; die de Kerke een schandvlek komen aan te wryven. Doch evenwel om geen gelt-zaaken, gelyk als men wel eertyds plach te doen.

Dr. Redmayn.

Sy mogen wel bannen, als blykt 1. Cor. 5. en 1. Timoth. 1. en dat om openbare en grove zonden, die tot ergernis der Kerke dienen; en om sodanige zonden daar de Koning en Regenten een vonnis over stryken, en oorbaar oordeelen om de menschen te bannen, als blykt aan zekere instellingen van den Kayzer Justinianus. Of iemand anders dan een Bisschop of Priester daar over een uitspraak mag geven, ben ik onzeker.

Dr. *Edgworth.*

Een Bisschop of Priester alleenlijk staat het vry om een grove zondaar of een hertnekkig Persoon uit de Christelyke Gemeente te bannen also het behoort tot het recht, den Priester opgedragen, Joan 20. 23. *So gy iemandts zonden vergeeft, dien worden se vergeven: so gy iemandts zonden houd, dien zijn se gehouden.* Daar word van een zeker ban 1. Cor. 5. gesproken, die particuliere Persoonen mogen gebruiken: *si is qui Frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, &c. cum hujus modi ne cibum quidem capiatis*: dat is: *indien iemant die een Broeder genoemd word, een Hoereerder is, of een Gierigaart, of een Afgoden-dienaar, &c. dat gy met sodanigen niet en zult eeten.*

Dr. *Symmons.*

Al wie onder een hooger macht een zeker plaats bekleed, hem door de zelve toegeeïgent om onder God zyn bediening uit te voeren, die mag om allerley misdaat bannen, na dat het dien hooger macht zal goet dunken; ingeval dat zodanig een misdaad kennelijk en openbaar zy.

Dr. *Trhesham.*

Het is een Bisschop of Priester, volgens de Schrift, geoorloft te bannen. Wat nu de misdaaden aangaat, ik segge om allerley openbare doodlyke zonden en ongehoorsaamheid. Wat nu het ander stuk belangt, te weten: *of alleenlyk een Priester mag bannen?* hier op antwoord ik, hy niet alleeenlijk, maar ook sodanige die de Kerk daar toe autoriseert.

Dr. *Leygton.*

Myn antwoort op de 16. Vraag, is, dat een Bisschop of Priester van een Koning verlof en autoriteit hebbende, alle hertnekkige en ongehoorsaame Persoonen, om allerley merklyke en doodlyke zonden, mag bannen. Hier nevens seg ik, dat niet alleen Bisschoppen en Priesters de magt hebben om te bannen, maar ook yder een die van de Kerk daar toe is gestelt; of sodanige die autoriteit hebben om iemand in zulken bedieninge te bevestigen.

Dr. *Coren.*

Het staat een Bisschop of Priester vry om een hartnekkig Persoon over openbaare zonden t' excommuniceren. Voor so veel de Sleutels aan de geheele Kerk zyn overgelevert, mag de gantsche Gemeente den ban gebruiken en in 't werk stellen: welke ban sodanig een Persoon uitspreken mag, die de Gemeente daar toe ordineert; hoe wel hy geen Bisschop noch Priesters ampt bekleed.

Menevens. Herefordens. Thirlebeus, Dayus, Leightonus, Coxus, Symmons, Coren concedunt authoritatem excommunicandi etiam laicis, modò a Magistratu deputentur. Eboracens. & Edgworth prorsus negant datum Laicis, sed Apostolis & eorum Successoribus tantum. Roffens. Redmaynus, & Robertsonus ambigunt, num detur Laicis. Londinens. non respondet quæstioni. Oglethorpus & Thirlebeus ajunt, Ecclesiæ datam esse potestatem excommunicandi; idem Treshamus. Dat is:

De Bisschoppen van S. Davids, Westmunster en Herford, Dr. Day, Leighton, Cox, Symmons, en Coren staan toe dat Leeken of die geen geestlyke Persoonen zyn autoriteit hebben om te excommuniceren, zo zy slechts van d' Overheid daar toe gestelt zyn. De Bisschop van Jork en Dr. Edgworth ontkennen vlak uit dat dese macht den Leeken toekomt: maar alleenlyk den Apostelen en haare Successeurs; de Bisschop van Rochester, Dr. Redmayn, en Dr. Robertson twyfelen of het Leeken al mogen doen. De Bisschop van Londen geeft geen antwoord op de Vraag. Oglethorp en Thirlebey seggen dat de Kerk mag bannen; van het zelve gevoelen is Dr. Tresham.

XVII. Vraag.

XVII. Vraag. Of aan de kranken het Olysel te geeven, zonden te vergeeven, so als het nu in 't gebruik is, de Schrift of eenige oude Schryvers daar van melden.

Cantelberg.

Antw. DEn kranken het Olysel te geven, zonden te vergeven, volgens het hedendaags gebruik, staat in de Schriftuur niet geschreven, noch ook in eenige oude Schryvers.

Dit is myn gevoelen nu tegenwoordig, waar over ik geen lichtveerdig besluit wil maken: maar laat het oordeel daar van geheel aan uwe Majesteit berusten.

Thomas Cantuariens.

Zodanige ondertekeningen hebben zy alle onder haare schriften gestelt.

Iork.

Van de kranken het Olysel te geven, en dat daar op haare zonden haar worden vergeven, leert ons den Apostel Jacobus; doch van heilige Gebedekens en diergelyke Ceremonien op die tyd gebruiklyk, vind men geen speciaal gewag van in de Schriftuur; doch de zelve Jacobus gedenkt van een zeeker gebed dat men onder de bedieninge daar van te doen heeft.

Eduward. Eboracens.

Londen.

My dunkt, al hoewel het niet klaar blykt in de Schriftuur, of het gebruik nu van het Olysel eenerlei zy met de Salvinge in de eerste Kerk: nochtans van de Salvinge der kranken, en ook van oly met gebeden en ceremonien staat 'er in de Zendbrief van den Apostel Jacobus; welke Schriftuur-plaats doorgaans bygebracht word, en daar op is se ook aangenomen geweest, tot bewys van het Sacrament van Olysel.

Ita mihi Edmundo Londinensi Episcopo pro hoc tempore dicendum videtur: salvo judicio melius sentientis, cui me prompte & humiliter subjicio. dat is: *So dunkt my, Edmund, Bisschop van Londen, dat ik voor deze tijd moet seggen; doch behoudens het oordeel van een die beter gevoeld; het welke ik my zelven goern en ootmoedig onderwerpe.*

Edmudus Episcopus Londinens.

Rochester.

Van de Salvinge der kranken met Oly, en voor haar te bidden om vergevinge der zonden wort duidelyk van den Apostel Jacobus gesproken in zyn Send-brief, dog op wat wyse de zelve Salvinge toen gebruikt wierd, verhaalt de Schriftuur niet.

Daar stond geschreven boven op het Papier, de Bisschop van Rochesters Boek.

Carlisle.

De Salvinge der kranken stelt ons den Apostel Jacobus klaar voor oogen; waar op ook slaat het geene geschreven staat by Marc. Cap. 6. volgens het gevoelen van rechtsinnige oude Leeraaren.

Robert: Carliol.

Dr. *Robertson.*

Van de Salvinge der kranken vind ik niet met al in de heilige Schriftuur, dan dat Marc. 6. en Jacob. 5. gelesen word.

Thomas Robertson.
T. *Cantuariens.*

Dr. *Cox.*

Van kranken het heilige Olysel te geven, zo als het nu in 't gebruik is, verhaalt de Schriftuur niet.

Richardus Cox.

Dr. Day.

Van de kranken te Salven en voor haar te bidden leest men in de Schrift.

George Day.

Opiniones, non assertiones: dat is: *Opinien, geen vaststellingen.*

Dr. Oglethorp.

De unctione infirmorum cum oleo, adjecta oratione,

oratione, expressa mentio est in Scripturis, quan quam nunc addantur alii ritus, honestatis gratia, (ut in aliis Sacramentis) de quibus in Scripturis nulla mentio. Dat is: *Van de Salvinge der kranken met Oly, verzelt met bidden, word uitdruklyk gewag gemaakt in de heilige Schrift, hoe wel datter nu andere Ceremonien worden by gevoegt, om d'eerbaarheids wille, (gelyk als by andere Sacramenten) waar van de Schriftuur niet en meld.*

Owinus Oglethorpus.

Dr. Redmayn.

Van de Salvinge met Oly, en daar nevens van het bidden, hebbende de belofte van vergevinge der zonden, verhaalt den Apostel Jacobus en ook andere Schryvers; wat nu het gebruik daar van belangt, zo daar iets aan ontbreeke, dat staat te verbeteren.

J. Redmayn.

Dr. Edgworth.

Marc. 6. en Jacobus 5. word daar van gesproken. Augustinus en andere Oudvaders melden daar ook van in haare Schriften.

Edgworth.

Dr. Symmons.

Van de Salvinge met Oly tot vergevinge der zonden, gedenkt de Schriftuur, en ook d'Oudvaders.

Symon Matthew.

Dr. Tresham.

Met Oly te Salven is gegrondvest op de heilige Schriftuur, en word daar in ook uitdruklijk verhaalt; maar met dit byvoegsel, nu gebruiklijk, leest men daar niet van; oordeelende dat de ceremonien nu daar in gepleegt, enkele traditien der Menschen zijn..

William Tresham.

Dr. Leyghton.

Op de 17. Vraag antwoord ik, dat de *kranken met olie te zalven en te bidden om vergevinge der zonden*, van den Apostel Jacobus en andere Schryvers duidelijk en klaar verhaalt word; doch niet met alle diergelijke ceremonien, als nu doorgaans geschied.

Door my Eduward Leyghton.

T. Cantuariens.

Dr. Coren.

Van *Salvinge met oly tot vergevinge van zonden* vermeld de Schriftuur.

Richard Coren.

Menevens. & Coxus negant unctionem olei, ut jam recepta est, ad remittenda peccata, contineri in Scripturis. Eboracens. Carliolens. Edgworth, Coren, Redmaynus, Symmons, Leigtonus, Oglethorpus ajunt haberi in Scripturis. Roffens. Thirlebeus, Robertsonus, præter quam illud Jacoby 5. & Marci 6. nihil proferunt. Herefordens. ambigit. Treshamus vult unctionem olei tradi Nobis e Scripturis, sed unctionis ceremonias traditiones esse humanas. dat is:

De Bisschop van Cantelberg en Dr. Cox zeggen rond uit dat de Salvinge met oly, so als se nu in 't gebruik is, tot vergevinge van zonden, in de Schriftuur niet en staar. De Bisschop van Jork, Carlile, Edgworth, Coren, Redmayn, Symmons, Leighton, Oglethorp zeggen dat Godts woord daar van verhaalt. De Bisschop van Rochester, Thirlebey, Robertson brengen niet anders by als dat van Jacobus 5. en Marc. 6. De Bisschop van Hereford trekt het in twyfel. Dr. Tresham segt dat de Salvinge met oly ons in de Schrift word voorgedragen, maar dat de ceremonien onder het Salven bloote traditien of overleveringen der Menschen zijn.

LXXIX. Dr. Barns.

LXXIX.

Dr. Barns Renunciatie of herroepinge van zekere Artykelen daar hy mede beschuldigt wierd.

KEnnelijk zy het alle man dat ik Robert Barns, Leeraar in de Godgeleerdheid, so wel met schryven als prediken my zelven dapper vergist heb en bedroogen ben geweest, steunende al te veel op mijn eigen styfzinnigheid, en een oordeel strykende over dese navolgende artykelen; als wanneer ik gedachvaard en geroepen zijnde voor mijn allergenadigste Souverain Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des geloofs, en, onder God, op Aarden Opper-hooft van de Kerk van Engeland; zyn Koninglyke Majesteit geliefr heeft, uit een groote genade en goedertierenheid, met verscheiden van de verstandigste en geleerdste mannen uit de geestlykheid gesterkt zijnde, in zodanig dispuit met my te treden en te argueren over de poincten mijner onbedachtsaamheid, (welke gemelde mannen volkomen en ten vollen met de Schriftuur hadden wederleid, en die alleenlyk op de waarheid drongen,) als dat ik daar van afstand wilde doen en myn onwetenheid bekent staan: zo is't dat ik hier mede betuige, dat ik my zulks in alle onderdanigheid geern onderwerpe; belovende van deze tijd af my zelven in het toekomende van so een onbedachtzaame gramsteurigheid en hevigheid altijd te zullen onthouden, en daar voor te wachten; en tot naarder verklaaring hier van, over het gepasseerde zodanig een straffe als zyn Koninglyke genade my zal gelieven op te leggen, niet alleenlyk te willen lyden, maar ook met gantscher herte de naverhaalde artykelen te zullen bevorderen en voortsetten, welke ik bekenne en belyde gantsch algemeen, Christelyk en noodig te zyn, om van alle vroome Christenen aangenomen, nage komen en betracht te worden.

Hoewel het so is, dat Christus, na de wille zyns Vaders, alleen de geene is die de bittere dood tot verlossinge voor alle menschen die door het geloove en doopsel tot hem willen, en zullen, komen, geleden heeft; en dat hy ook uit zyn eigen wille op sig genomen heeft den last van alle haare zonden, dewelke, als gesegt, tot hem willen, of zullen, komen; betaalt hebbende genoegsaam randsoen-gelt voor alle haare zonden, en alzo geworden zynde haar eenige Verlosser en Rechtveerdigmaker; onder welk getal ik vertrouw en niet en twyfel of veele onser nu hedendaags zorteren: nochtans uit gantscher herte belyd ik, dat, na dat wy al door gemelde middelen rechtschapen Christenen worden, wy evenwel dan, met de geboden en wetten van onsen Heer en Meester niet na te komen, de weldaden en het genot van die verlossinge komen te verliesen; welk verlies niet wederom goed te maken is dan door waare boete en bekering, sijnde daar toe het eenige genees-middel voor ons van onsen Zaligmaker nagelaaren. Hierom dunkt het my meer dan oorbaar en nodig, dat, so wanneer van de rechtveerdigmakinge gepredikt word, dat dese daad by al het voorgaande gevoegt werde, op dat alsso alle oprechte Christenen van haare rechtveerdigmakinge leeren mogen rechte kennis te krygen.

Door my Robert Barns.

Ik belyde ook uit den grond mijner herte, dat God Almachtig geensins Auteur of oorzaak is van zonde, of eenig kwaad; en derhalven daar de Schrifruur zegt, *induravit Dominus cor Pharaonis &c.* de Heere

heeft het herte van Pharao verhard, en diergelijke Schriftuur plaatsen meer, die behoorden zy in deser voegen te verstaan, *quod Dominus permisit eum indurari: dat het de Heere toegelaaten heeft dat hy verhard wierde*; en dat het ook op geen ander wyse te verstaan is; het welke veele oude Uitleggers volkomen toestemmen.

Door my Robert Barns.

Wyders belyd ik van herten, dat, zo wanneer ik mijn even-naasten verongelijk of vertoornt heb, ik my met hem eerst moet gaan versoenen, eer ik vergiffenis mijner zonden zal konnen bekomen; en in geval hy zich tegens my mogt bezondigt hebben, dan moet ik het hem vergeeven, eer my vergeevinge kan geworden; want zulks leerd my het Vader ons en andere Schriftuur-plaatsen.

Door my Robert Barns.

Ik belyde ook van herten, dat goede werken, bepaalt volgens Godts heilig woord, en geschiedende van een boetveerdig en rechtschapen verzoent Christen-mensch, voor hem profijtlijk, nut en geoorloft zijn, als hem van God tot zijn voordeel en bevordering van zijn zaligheit vergont.

Door my Robert Barns.

Het is ook mijn hertlijke belydenis, dat wetten en ordinantien van Christelijke Regenten ingestelt en gemaakt, van hare Onderdaanen behoorden nagekomen en gehoorzaamt te worden; niet alleen uit vreese, maar ook om der conscientie wille; want so wie se overtreed, die overtreed Godts geboden.

Door my Robert Barns.

Welke alle en byzondere artykelen hier boven beschreeven, ik voornoemde *Robert Barns* voor goed keure, en bekenne zeer waarachtig en oprecht te zijn, belovende uit geheel mijn herte de zelve te zullen voorstaan, Prediken en verkondigen aan het zelfde Volk, na mijn uiterste vermogen.

Door my ROBERT BARNS.

Door my WILLIAM JEROM.

Door my THOMAS GERARD.

L X X X.

d' Inwyinge van Westmunster tot een Bisdom.

DE Koning aan alle wien het aangaan mogt, groetenis. Nadien dat onlangs zeker Convent of Klooster, (het welke, so lang als het gestaan heeft, de naam doorgaans heeft gedraagen van S. Pieters Kloosters van Westmunster,) met alle des zelfs Heerlijkheden, Heerschappyen, Landen, Bezittingen, Erfdeelen, Begiftigheden, om zekere byzondere en hoogdringende redenen, van Willem, onlangs gewesene Abt van het zelfde Klooster of Convent, aan ons en onse Erfgenamen al over lang voor eeuwig en altyd geschonken en vereert zijn geweest, (gelijkerwys als blykt uit een zeker hand-schrift ondertekent en verzegelt met het zegel van den voornoemden Abt en het Convent en in onse Stadts Boek-kamer geregistreert,) waar over wy met volkomen recht, als volmachtige, gestelt zijn in besittinge van gemelde Heerlijkheden, Heerschappyen, Landen, &c. van den onlangs gewesene

gewesene Abt en des selfs Convent. Wy gewislijk daar toe dan so gerechtigt zijnde, en door ingeevinge van Godts goedertierenheid, niet anders met ons gemoet behertigende dan dat de rechte Religie en ware Godtsdienst aldaar niet alleen niet vernietigt, maar ook in haar geheel herstelt en tot haar eerste zuiverheid en oprechtigheid gebracht werde, (verbetert zijnde d' ongeregeltheden en uitsporigheden waar toe der Monniken leeven en professie door langheid des tydts allengskens jammerlijk vervallen zijn geweest,) so hebben wy gearbeid, voor so veel doorsigt als de Menschlijke swakheid in zaaken kan hebben, dat aldaar in het toekomende de leer-stukken der heilige Oraculen en de Sacramenten onser heilzaame verlossinge reinlijk bedient, d' onderwysinge in goede zeden zuiverlijk onderhouden, de jeugd in de vrye konsten onderricht, en stok oude luiden, (voornaamlijk sodanige die haar ontrent onse Persoon en d' affairen van ons Ryk eerlijk gedraagen en ons wel en getrouwlijk gedient hebben:) van alle noodruft tot leevens onderhoud na behoren verzorgt mogten werden: eindlijk en ten laatsten, dat aalmoessen aan Christi arme ledemaaten uitgedeelt, de wegen en bruggen gerepareert, en alle andere bedieningen van Godvruchtigheid hier ryklijk gehandhaaft wordende, de zelve over alle naburige plaatsen haar wyd en zijd mogen verspreiden, ter eere van God almachtig en tot algemein geluk en welstand van onse Onderdanen. Wy dan daarom overdenkende dat de stand van dit onlangs S. Pieters Klooster van Westmunster genoemt (waar in veel voortreffelijke gedenk-teikenen staan zo van onse zeer lieve Vader als van andere doorluchtige gewesene Koningen van Engeland,) seer bekwaam, gerieflyk, en dienstig zou zijn: om aldaar van te maken en aldaar op te rechten een Bisdom en een zekere *Hooft-Kerk*, bestaande uit een Bisschop, een Deken, Ouderling, en twalef Prebendarissen, Ouderlingen: hebben wy derhalven besloten om van gemelde Klooster een Bisdom en Cathedrale Kerk te bouwen, stichten en op te rechten, ter eere Godts en tot een plaats van een eeuwigduurende Godtsdienst: gelykerwys als wy door dese onse patenten willen en gebieden, dat het voornoemde Klooster tot een Cathedrale Kerk, in maniere als verhaalt, ingewyd, en ook in der eeuwigheid ongeschonden so onderhouden en ook gebruikt werde tot een Bisdom, en dat dit ons gantsche Dorp Westmunster van nu af en voortaan altyd zy een Stad. Wy willen en stellen ook voor vast dat het de Stad Westmunster genoemt zal werden; hier mede, de zelve Stad Westmunster en onze gantsche Graafschap Middelsex (behalven het Carspel van Fulham alleen in het zelfde Graafschap van Middelsex gelegen,) van alle jurisdictie, autoriteit en Bisdom van den Bisschop van Londen en des zelfs successeurs ontlastende, bevrydende en afzonderende, na uitwysinge van d' afpaalinge. Wy willen, ordineren en stellen ook voor vast, dat de Bisschop van Westmunster en zyn successeurs voor altyd het voor-recht zullen genieten, om te begeven alle Bisschoplyke digniteiten en jurisdictien, onder de zelve Stad Westmunster en het Graafschap van Middelsex gelegen, behalven het gene te voren uitgezondert is; wy willen ook dat de voornoemde Stad Westmunster nevens het Graafschap Middelsex tot een Bisdom en Cathedrale Kerk nu geschikt en geordineert, in het toekomende altydt so genoemd, en daar voor erkent zal werden. En op dat deze onze sin en meninge te krachtiger voortgeset en achtervolgt mag worden, so is 't dat wy (ons zeer veel vertrouwende op de wetenschap, zeden, en vroome deugden van onzen Raads-heer Thomas Thyrlebeus, een geestlyk Persoon zynde en Deken van ons Capel,) den zelfden Thomas Thyrlebeus nomi-

nomineren en verkiezen tot het Bisdom van gemelde stoel Westmunster; en met deze onze patenten gonnen en ordineren wy, dat het zelve Bisdom sy in naam en daad een vereenigt lichaam, waar voor wy ook het zelve verklaaren, aannemen, ordineren en voor altyd voor vast stellen; en dat het zelve immer en altoos het recht van een eeuwige successie behoude, en dat hy zelfs, en zijn nakomelingen, de naam van Bisschop van Westmunster geduurig zullen draagen; en dat hy, en zijne nakomelingen, door en onder dese benaminge voor alle onse en onser nazaaten Hooven van justitie sal moogen roepen, dagvaarden, en doen roepen en dagvaarden alle Persoonen, over alle zaaken, actien, secten, reële, persooneele en vermengde klachten, so wel wereldlijke als geestlijke, en over allerley andere zaaken hoedanig dat se ook zouden mogen zijn: en dat door dese zelve benaminge van Bisschop van Westmunster, de Heerlijkheden, vastigheden, Landen, Voogdyschappen, Pensioenen, Portien, en alle andere erfgoederen, bezittingen, so geestlijke of kerklijke als wereldlijke, en alle andere zaaken aan den voornoemden Bisschop en zijn Successeurs, door ons en onse Erfgenaamen, volgens onse patenten op een behoorlijke wyze te zullen worden opgedragen, toegestaan en overgelevert, en dat hy daar van sal mogen disponeren, de selve alieneren of gebruiken. Wy willen en ordineren ook vorder, dat de gemelde Cathedrale Kerk nu tegenwoordig zy en in het toekomende diene tot een Cathedrale Kerk en Bisschoplijke Stoel voor gemelde Thomas en zijn nakomende Westmunstersche Bisschoppen. Wy vereeren en gonnen ook door deze onse tegenwoordige Brieven de zelve Cathedrale Kerk de eere, staat en aanzien van een Apostolische Stoel, en dat hy, Thomas, en zijn Bisschoplijke Successeurs de zelve behouden en eeuwig en erflijk zal mogen bezitten. Hier mede willen en ordineeren wy ook dat dese Thomas, en zijn Bisschoplyke Successeurs, van dit Westmunster vry vermogen zal, en ook moeten, te oeffenen, handhaven en gebruiken recht, macht en autoriteit, so ordinary als Bisschoplyke, en dat op so een ample, ruime en brede manier en wyze, als de Bisschop van Londen onder het Bisdom van Londen, volgens onse wetten, gewoon is, mag en behoord te oeffenen, pleegen en gebruiken. En dat dese Thomas, Bisschop van Westmunster en zijn Successeurs een eigen authentyk zegel hebben, dienende tot verrichtinge van noodzaaklijke affairen, en tot uitvoeringe van rechts-zaaken; en dat op diergelijke wyse en manier, en niet anders noch op eenig ander manier als de Bisschop van Londen heeft, of kan hebben. En op dat gemelde Cathedrale Kerk in alle haare plaatsen en bedieningen met bekwaame Persoonen versorgt en voorzien zy, so is't dat wy hier nevens willen en ordineeren onsen beminden Willem Benson, eerste en voornaame Opper-Leeraar in de God-geleerdheid tot tegenwoordige Deken over gemelde Cathedrale Kerk; en Symon Hayns eerste en hoogste Leeraar in de God-geleerdheid tot tegenwoordige *Ouderling Prebendaris*, en *Joannes Redman* tot twede *Ouderling Prebendaris*; *Eduward Leyghton* tot derde *Ouderling Prebendaris*; *Antony Belasis* tot vierde *Ouderling Prebendaris*; *Willem Britten* tot vyfde *Ouderling Prebendaris*; *Denys Dalion* tot zesde *Ouderling Prebendaris*; *Humphrey Perkins* tot sevende *Ouderling Prebendaris*; *Thomas Essex* tot achtste *Ouderling Prebendaris*; *Thomas Elford* tot negende *Ouderling Prebendaris*; *Joannes Malvern* tot tiende *Ouderling Prebendaris*; *Willem Harvey* tot elfde *Ouderling Prebendaris*; en *Gerard Carleton* tot twalefde *Ouderling Prebendaris*. Met dese onse patenten of open brieven willen en ordineren wy ook, en gonnen aan de zelve Deken en Prebendarissen dat zy in naam

naam en daad een lighaam uit en opmaken, en een eeuwigduurende successie behouden; en dat zy de selve Stoel, volgens de ordinantie, regelen en statuiten, welke wy haar in een zeker geschrift zullen voordraagen, verklaaren en bekent maaken, bezitten en bekleden zullen; en dat deze Deken, Prebendarissen mitsgaders haare Successeurs, de naam altyd zullen draagen van het Dekenschap en Capittel van S. Pieters Cathedrale of Hoofd-Kerk tot Westmunster; en dat deze Deken en Prebendarissen van gemelde Cathedraal Kerk en haare Successeurs zijn, en altyd blyven zullen, het Capittel van het Bisdom van Westmunster; en dat het zelve Capittel aan den gemelden Thomas en zijn succederende Bisschoppen van Westmunster vast zullen sijn, daar mede vereenigt en voor een lighaam altyd zullen worden gerekend, op de zelfde wyze en manier als het Dekenschap en Capittel van S. Paulus Hoofdkerk in onse Stad Londen aan den Bisschop van Londen of aan den Bisschoplijken Stoel tot Londen vast zijn, behooren en daar mede zullen blyven t' allen tyden vereenigt, en dat dese Deken en het Capittel nevens haare Successeurs, uit kracht van de naam van Deken en Capittel van de Cathedraale Kerk van S. Pieter tot Westmunster, tot allen tyde en voor alle hoven van justitie, zo hier als elders, iemand zullen mogen dagvaarden en voor recht roepen, of doen dagvaarden en voor recht roepen om verantwoordinge te doen over alle particuliere zaaken, actien, secten of verdeeltheden, belastingen, brevieren en klachten, so reële, geestlyke, personeele als vermengde; en over alle andere zaaken, oorzaaken en voorvallen, zo als de Deken en het Capittel van S. Paulus tot Londen vermogen te doen: als ook dat hy, Deken, en het Capittel van de Cathedrale Kerk van Westmunster en haare Successeurs, uit kracht van die zelfde naam, zullen mogen ontfangen, aannemen, geven, wegschenken, vervreemden en kwytschelden Hof-steden, Heerlykheden, Landeryen, vaste goederen, Wooningen, Besittingen, en zo wel geestlyke of kerklyke als tydlijke inkomsten, &c. en dat op de zelfde manier en wyse, en niet anders nog op geen ander wyse en manier als de Deken en het Capittel van de Cathedraale Kerk van S. Paulus in onse Stad Londen mogen doen, en uitvoeren. Wy begeren, ordineren en wille-keuren ook mits desen dat de Aarts-Diacon van Middelsex die nu tegenwoordig is en zyne Successeurs voortaan altyd afgesondert, ontlast, en t' eenmaal ontslagen sullen syn van de jurisdictie, macht, recht en autoriteit van den Bisschop van Londen en zyne Successeurs, en van de Cathedrale Kerk van S. Paulus tot Londen en van des zelfs Aarts-Diaken; en wy stellen, ordineeren, en bevestigen hem en zyne Successeurs in gelyke stand, manier, forme en recht (en dat het ook voortaan altyd so zal blyven) in gemelde Cathedraale Kerk van Westmunster, als hy, of iemand van zyn Voorsaaten, in de Cathedraale Kerk van S. Paulus tot Londen ooit is geweest. Wy stellen ook voor vast, ordineren, willen en gonnen mits desen, dat de voornoemde Thomas, Bisschop van Westmunster en zyn Successeurs, de Bisschoppen van Westmunster, zullen hebben, behouden en besitten in alles, autoriteit, macht, recht en jurisdictie over het Aarts-Diakonschap van Middelsex en over den Aarts-Diakon en syn Successeurs, en dat zo ten vollen en volkomen als de Bisschop van Londen die nu tegenwoordig is of iemand van zyn Voorsaaten heeft of gehad heeft, of heeft moeten hebben en gebruikt heefr. Wy willen eindlyk en gonnen hier mede zo aan den gemelden Bisschop als aan den Deken en het Capittel, dat zy dese onse patenten of open brieven, op behoorlyke wyse met onsen grooten zegel van Engeland verzegelt, tot gebruik van d' onse, bewaren; om de zelve

M t' allen

t'allen tyden aan ons wederom te konnen behandigen, alſo daar in uitdruklyk word vermeld wat onſe wille en wet is. Tot getuigenis waar van &c. de Koning zelfs zulks getuigende tot Weſtmunſter op den 17. dag van December, in het 32. Jaar van de Regeringe van Koning Henrik de VIII.

L X X X I.

Een Proclamatie door zijn Koninglijke Majeſteit met advys van zijn Raad, ingeſtelt: om een Bybel van het allergrootſte Formaat in alle Kerken gereed en by der hand te hebben; beſlooten den 6. May, in het 33. Jaar van Koning Henrik de VIII. zijn Regering.

Regiſter Bonner Fol. 21.

ALzo, volgens bevel voor deſe uitgegeven door autoriteit van zyn Koninglyke Majeſteit Opperhooft der Kerke van dit zyn Ryk in Engeland, onder andere geordineert en bevolen is geweeſt dat men in alle particuliere Parochie-Kerken, op koſten van de Kerk-meeſters en Parochianen, verſchaffen zou Bybels in het Engelſch, behelſende het Oude en Nieuwe Teſtament: om in ieder Parochie Kerk opentlyk ten toon te ſtellen; welk Koninglyk gebod en bevel alleenlyk hier op ſag, dat ieder Onderdaan van zyn Koninglyke Majeſteit geſind zijnde daar in te lezen, by deſe gelegentheid de groote en onuitſpreeklijke almacht, belofte, regtveerdigheid, barmhertigheid en goedertierenheid van God Almagtig niet alleenlyk mocht komen t'overwegen en t'aanmerken; maar ook daar uit leeren Godts geboden na te komen, zyn ſouverain Heer en Koning te gehoorſamen, de hooge machten te eeren, godvruchtige werken van barmhertigheid te oeffenen, een zuiver en oprecht Chriſten leeven, volgens zijn beroep, te voeren: en dat zonder murmureren of tegenſpreeken, met welke beveelen zijn Koninglijke Majeſteit voor hadde dat zijn lieve Onderdaanen gemelde voordeelen en ſtichtingen daar uit zouden trekken: ſo wanneer zy de zelve Bybel by haar ſelven in alle ootmoedigheit, zagtmoedigheid, aandagt en eerbiedigheid komen te leezen, in ſtilte en niet met luider ſtemmen onder het celebreren van de Miſſe of andere Kerklijke Godtſdienſt; of ook niet dat eenige van zijn ſlechte eenvoudige Onderdaanen de zelve Bybel lezende, haar zouden onderwinden om daar over een algemein diſpuit aan te leggen, te argueren, of de verborgenheden daar in begreepen te willen uitleggen en verklaaren; maar dat yder een van haar met eerbiedigheid, opmerkinge en aandagt daar in leeſen mogt, om zich zelven daar door te ſtichten, en zijn leeven, na den inhoud van Godts heilig woord, te verbeteren. En niet tegenſtaande dit Godvrugtig en genadig gebod en bevel des Konings, in maniere als voorſeid, ſo word zijn Koninglijke Majeſteit bericht dat verſcheiden Steden en veele Parochien binnen dit zijn Ryk hun ſchuldige plicht hier in niet waargenomen hebben: waar over gemelde Majeſteit zich niet weinig verwonderd; weshalven d'uitvoeringe van dit zijn Godvruchtig bevel en heilzaam voorneemen grootlijks ter herten nemende, ſo beveelt en belaſt zijn Koninglijke Majeſteit wel ſcherplijk, dat de Kerk-meeſters en Parochiaanen

chiaanen van yder vlek en Parochie binnen dit zijn Koningrijk van Engeland, welke met sodanige Bybels in haare Parochie-Kerken alrede niet voorzien zijn, nu tegens d'aanstaande hoogtyd van Aller Heiligen, koopen en zorge zullen draagen om tegen die tyd gereed te hebben Bybels van het allergrootste formaat of slag, en deselve in alle gemelde Parochie-Kerken om hoog voor alle mans oog te doen zetten: om aldaar, als gedacht, gebruikt te worden, volgens des Konings voorgaande bevel: of dat anders de Kerk-meesters en inwoonderen van de Parochien, Vlekken en Dorpen, voor ieder maand dat zy na Allerheiligen tyd voornoemd, hier in breukvallig zijn, verbeuren zullen de somme van 20. gulden, waar van d'eene helft aan den Koning en d'ander aan den aanbrenger zal vervallen. Eindlyk en ten laatsten, soo is het dat zyn Koninglyke Majesteit mits desen verklaart en aan alle zyne lieve Onderdanen te kennen geeft, (op dat zy gemelde Bybels van sodanig een groot formaat voor een civiel en redelyke prys mogen bekomen,) hoe dat zyn Koninglyke Hoogheid met advys van zijn Raad, de zelve op een zeker prys geschat heeft, en geordineert, dat de Boek-verkopers voor een zodanig ongebonden Bybel niet boven de 5. gulden zullen mogen nemen: en voor ieder een wel netjes gebonden en met slooten, niet meer als 6. gulden sal genieten; op boete van een kroon, voor ieder Bybel die hy, tegens dit Plakkaat van zijn Koninlyke Majesteit, dierder zal hebben verkogt, te zullen verbeuren; d'eene helft, als gedacht, voor den Koning, en d'ander voor den aanbrenger. Zijn Koninglyke Majesteit belast en beveelt ook scherplyk, dat zy alle die eenige Ecclesiastike macht en autoriteit binnen dit zyn Koningryk van Engeland en jurisdictie van Wales voeren, alle vlyt zullen aanwenden dat de Kerkmeesters en Parochianen dit syn Majesteits Plakkaat en gebod in alle deelen komen t'achtervolgen en na te komen, voor zo veel als zy hier in des Konings seer genadig en godvruchtig voornemen zoeken voort te setten, en zulks voor zyn Koninglyke Majesteit zullen konnen verantwoorden.

God bewaare den Koning.

LXXXII.

Een vermaaninge en waarschouwinge gegeeven van den Bisschop van Londen aan alle Lezers van dese Engelsche Bybel.

Register Bonner.

OP dat een goede en heilsame zaak, godvruchtiglyk en deugdlyk, tot een eerlyk insigt en voornemen, voor veele menschen voortgeset, niet verhindert nog benyd werde, om het misbruik, gebrek en den boosen handel en wandel van weinige; dewelke van verstand, bescheidenheid, en goeden raad ontbloot zynde, zonder tyd of andere behoorlyke omstandigheden aan te sien, haastig en onbedachtzaam daar in voortgaan; en daarom, een zaak die in sig zelven loflyk en goet is, veel eer te rugge houden dan aandryven: zal het derhalven zeer dienstig en noodig zijn, dat al wie zich herwaarts begeeft, of elders, om dit Boek, of diergelijke, te lesen, voor al en voornaamlijk met alle aandagt, nederslagtigheid des herten en stilte

daar toe van te vooren ſig zelven bereiden, om daar door geſticht en verbetert te worden; daar volkomentlijk byvoegende zijn ſchuldige plicht van gehoorzaamheid aan de Koninglijke Majeſteit onſen zeer genadige ſouveraine Heer en Opper-hooft; inzonderheid met na te komen zijn Genades zeer loflijke beveelen en eerlijke geboden, tot dien einde gegeeven en ingeſtelt. Het zal ook behoorlijk, ja, gantſch noodig zijn, dat hy alle ydele eere, geveinſdheid, en alle vleeſchlijke en verdorvene luſten achter zich laatende, een wys verſtandig hert, een eerlijk voornemen, liefde, weldadigheid, en eerbiedigheid mede brenge, en zich ſtil houde: om alſo zijn eigen ziele dies te beter te mogen ſtichten, en geen ander Chriſtelijke Broeder in zijn devotie en aandacht te beletten, verhinderen of te ſtooren; tot dien einde altyd wel toeſiende datter geen groote menigte van Volk by den anderen zy; en dat geen uitlegginge daar over anders gedaan werde, dan in het Boek zelfs ſtaat; en dat men voor al hier naauw op lette datter onder eenige Godtsdienſtigeid of predikatie niet toegelaaten werde dat iemant in deſen Bybel overluid kome te leeſen; of dat men op ſodanige tyd niet en diſputere, twiſte, of zig ongeſchikt draage; invoegen dat iemant met regt ſig daar door geërgert mogt oordeelen, of reden hebben om zulks kwalijk te neemen en daar over moeyelijk te zijn.

God bewaare den Koning.

L X X X I I I.

Verhaal van 't geene Bonner, Biſſchop van Londen, zijn Geeſtlijkheid aanbevoolen of belaſt heeft.

Regiſter. Bonner. Fol. 38.

ZEkere laſten en beveelen met conſent en uit autoriteit van my Edmond Bonner, biſſchop van Londen, gegeeven in het jaar onſes Heere 1542. en in het 34. jaar der Regeringe van onſen ſouverain Heer, Henrik de VIII. door Gods genade, Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, beſchermer des Geloofs, en Opper-hooft hier op Aarden, onder God, van de Kerk van Engeland en Yerland. Welke alle en byzondere beveelen, door d'autoriteit my van God en onſen ſouverain Heer, zijn Koninglijke Majeſteit vergond, ik vermaane, verzoeke, en ook gebiede dat alle Predikanten, Vicariſſen, Parochianen, Prieſters, nevens andere onder de Geeſtlijkheid, hooft voor hooft, hoedanig dat ſe ook zijn, die daar onder myn Biſdom en jurisdictie van Londen ſorteren, de zelve in alle deelen onderhouden, nakomen en volvoeren, voor ſo veel als ſe yder van haar aangaan en zy uit kracht van hunne gehoorzaamheid daar aan verbonden zijn; en dat op ſtraffe en boete die zy ſouden mogen lyden en haar opgeleid worden, nu of t'eeniger tyd hier na, volgens den inhoud van de wetten, plakkaten en ordinantien van dit Koningrijk, ingeval dat zy de zelve, of eenige daar van, komen t'overtreden.

1. Dat gylieden hooft voor hooft, met alle vlyt en getrouwe gehoorzaamheid onderhouden en nakomen zult, en, na uw uiterſte vermogen, doen onderhouden en nakomen alle de byzondere ſtukken van zijn Koninglijke Majeſteits genadigſte en

Godvruchtige ordinantien en geboden, door autoriteit van zijn Genade belast en uitgegeeven; en dat gylieden en yder een onder U. L. bezorgen zult een copy daar van te krygen, beschreeven of gedrukt, om alsodien volgens de zelve te verkondien ruchtbaar te maaken.

2. Dat yder Priester, Vikaris en Parochiaan alle dagen een Capittel uit den Bybel voorlezen en daar over een verklaaring zal doen, en dat volgens de gewoone uitlegginge van d'eene Leeraar of d'ander, by de Kerk van Engeland voor goed gekeurt en aangenomen: voortvarende van capittel tot capittel, en aanvangende met het Euangelium van Mattheus, tot het einde toe van het Nieuwe Testament; en, daar in so neerstig gestudeert hebbende, zult gy de Schriftuur-plaatsen geduurig onthouden, en de zelve komen opzeggen en verhaalen, so dikmaals als ik, of iemant uit mijn naam, U. L. of iemant onder u, zulks mogt komen te belasten.

3. Dat yder een van U. L. zich verzorge met en voorzien zy van een Boek dat hem zelfs toekomt, genoemt *d' onderwysinge van een Christen-mensch*, of de naam dragende van des Bisschops boek; en dat gylieden en yder een onder u, daar in u zelven oeffene, volgens de regelen voor dezen U.L. voorgedragen, of die hier na U.L. voorgedragen zullen worden.

4. Dat gylieden, om wettelijke redenen die de wille-keuren en ordinantien van dit Koningrijk toelaaten, uw predikampt niet konnende waarnemen of moetende absent zijn, geen ander Persoon uw plaats laat bedienen, al eer gylieden hem eerst voorgedragen zult hebben, en dat hy van my of door mijn gedeputeerde toegelaaten en daar toe bekwaam geoordeelt worde. En om hier van wel verzekert te zijn en het zelve bekwaamlijk te konnen verrichten, so is het dat ik alle loontrekkende Priesters binnen dit mijn Bisdom en jurisdictie ernstlijk vermaane en waarschouwe, dat yder een van haar by de bedieninge van zijn Predik-ampt tegen de hoogtyd van S. Migchiel, Aardts-Engel, in eigen persoon zich laat vinden; of anders dat zy, voor gemelde hoogtyd, aan my, den voornoemden Bisschop, of aan mijn Stede-houder Generaal, of aan andere door my daar toe gedeputeerd, sodanige Parochiaanen voor stellen, welke, na behoorlijke examinatie, van my of mijn gedeputeerde, bekwaam zullen worden geoordeeld om haar plaats te konnen waar neemen in haar afwesen. Als ook dat zy op, of tegen de voornoemde Hoogtyd aan myn gedeputeerden zullen vertoonen genoegsaame dispensatien door zijn Koninglijke Majesteit geautorizeert, die haar vryheid gonnen so wel om voor een tyd haar t' absenteren, als om meer bedieningen, dan een, te mogen waarneemen.

5. Dat een yder Priester, Vicaris en andere Parochiaanen alle vierendeel jaars eenmaal de ledemaaten van haare Parochie openbaar van de Stoel af zullen vermaanen en belasten, dat zy in geenerley manier onder haar zelven in het verborgen iemandt komen te trouwen, maar dat zy 't geheel en al so lang uitstellen tot dat zy den Vader of Moeder of eenige van de bloedverwanten of vrienden des Persoons die zulk een Houwlijks-contract gezint is aan te gaan, daar by zien te krygen; of anders twe of drie eerlijke Persoonen, om de woorden en manier van hun contract t'aanhooren en aan te tekenen; so zy anders de swaare straffen van de werren tot dien einde gemaakt, willen ontgaan.

6. Om verscheiden swaare misdaden en ongeregeltheden voor te komen, en voornaamlyk de zeer verfoeyelijke zonden van overspel, het welke dikmaals is gebeurt by onachtzaamheid der Karspel-priesters met getroude Persoonen uit te huwen, en niet naeuwkeurig t' ondersoeken of klaar bewys te hebben dat haare laatste Mannen of Vrouwen voor het ingaan van zodanig

een nieuw houwelyk te voren gestorven syn: so is het dat ik hier mede wel ernstlyk waarschouwe en scherplyk verbiede alle soorten van Predikanten, Vicarissen, Parochianen en Priesters binnen myn Bisdom en jurisdictie of Rechts-gebied, dat zy, noch iemand onder haar, hun niet en verstouten om eenig Man of Vrouws-persoon, die te voren is getrout geweest, t'samen te geven in hare Kerken, Capellen of elders, voor en al eer dat gemelde Predikant, Vicaris, Parochiaan of Priester daar duidelijk en volkomen berigt, bewys en versekering van hebbe van de doot des Mans of des Vrouws, van hem of haar, of van hun beide, die hy in den Echten-staat komt te bevestigen; en dat onder zeker hand-schrift versegelt met het zegel van het Bisdom of de plaats daar hy of zy te voren gewoont hebben; en dat op boete van excommunicatie of arbitrale correctie, volgens de wetten daar tegens gestelt.

7. Dat gylieden alle, en ieder een in het bysonder, die Predikanten, Vicarissen, Parochianen zyt, en ook alle andere loontrekkende Priesters en Paapen, alle kinderen in uwe Parochie of Karspel, die daarom by u mochten komen, zult leren, onderwysen, en, na uw vermogen in kennis en wetenschap opbrengen; of ten minsten haar leren Engelsch lesen (van haar Ouders of Vrienden, die u daar voor konnen betalen, een redelyk loon trekkende,) op dat zy te beter mogen leeren en weten wat zy geloven, hoe zy bidden en leven moeten om God wel te behagen.

8. Dat ieder Parochiaan t'allen tyden zijn uiterste vlyt aanwende om zodanige Persoonen die met den anderen in twist en oneenigheid leven met den anderen wederom te versoenen, en te maken dat zy in vrede, eendracht en liefde over een komen, en malkanderen vergeven; en dat so dikmaals en zo zeer als zy moeyelyk of vertoornt mochten worden.

9. Also sommige styfsinnige Persoonen, haare Parochianen, en sodanige wien de sorge hunner zielen aanbevolen is, eensdeels uit boosheid, haat, nyd en misnoegen komen te versmaden en verachten; en die ook ten dele om haar rouw en ongebonden manier van leven, gelyk als zy het geheel voorleden Jaar gedaan hebben, te verschonen en verbloemen, eindlyk by andere Priesters, wien de sorge voor hare zielen niet en is aanbevolen, te biegte gaan: hierom wil ik en versoeke dat gy aan de gene die in uwe Parochie zyn te kennen geeft, dat geen getuigenissen van eenige van haare Karspels-priesters zullen gelden; of dat diergelyke Persoonen tot des Heeren tafel niet en zullen toegelaten worden, ten zy dat zy haar zelven eerst onderworpen hebben om by haar eigen ziel sorgers te biegt te gaan (vreemdelingen alleenlyk uitgesondert) of dat zy andersins om zekere redenen en consideratien van groot belang van my, of mijn gedeputeerde, daar van vry gesproken zyn.

10. Nademaal datter een verfoeyelyke en grouwelyke gewoonte doorgaans in uwe Karspels onder de jonge luiden en andere boosaardige Persoonen in swang gaat, dat zy op Sondagen en Hoogtyden, onder den Godtsdienst en het prediken van Gods heilig woort, de bier-banken en kroegen gaan besoeken, en aldaar ongeoorlofde speelen aanrechten, vergeselschapt met vloeken, sweren, dobbelen, dronken drinken, Godtslasteringen en andere ongeregeltheden; invoegen dat veel vrome en godvruchtige Persoonen haar daar zeer aanstoten: zo is't dan dat ik begeere en U. L. gebiede dat gy den geenen die sodanige Tavernen of Kroegen in uwe Parochien houden, aanzegt, dat zy voortaan op zulke tyden in haare huizen sodanige ongeoorlofde en godloose byeenkomsten niet en zullen gedogen; noch sodanige Persoonen, om met de kloot te schieten en

te

te drinken op die dagen, huisvesten; op boete van excommunicatie, of andersins gestraft te worden na dat de wetten van het Land mede brengen.

11. Dat alle ziel-bezorgers twe maal in drie maanden aan die onder haar Karspel sorteren in het openbaar en van de Stoel sullen verkondigen de zeven doodlijke sonden en de tien Geboden: so dat het Volk daar door kome te leeren niet alleen hoe sy God, haaren Koning, de Hooge Overheid, en haare Ouders moeten gehoorzamen, eeren, en dienen; maar ook allerley zonde en ondeugt schuwen, vroom en Godzalig leeven, en alfo Godts geboden en wetten nakomen.

12. Nadien my van goeder hand berigt is dat zekere Priesters onder mijn Bisdom en rechts-gebied onfatsoenlijk en niet op zijn Priesters plegen gekleed te gaan, en haar onbehoorlijk laaten scheren; dragende ook levryen en wapenen; 't welk stryd tegens alle heilzaame en Godvrugtige wetten en ordinantien; gelykende hier mede veel eer Leeken te zijn, dan geestlijke persoonen; waar uit lichtveerdige Persoonen, en ook andere onbekende, by wien de sodanige mogten komen, oorzaak mogten nemen om te denken dat zy in haare woorden en werken haar zelven meerder vryheid mogen aanmatigen, tot een merklyke schandvlek en laster voor de Geestlijkheid: derhalven om sodanig een opspraak en eer-rooving in het toekomende voor te komen, so vermaan ik en belaste alle Predikanten, Vicarissen, Ziel-bezorgers, en alle andere Priesters, hoedanig dat se ook zijn, die tegenwoordig resideren of woonen, of hier na binnen mijn Bisdom en rechts-gebied zullen komen te resideren of te woonen, dat zy, en yder een onder haar, van dese tyd af voortaan een bekwaam en eerlijk kleed draagen, en haar gordels na advenant; waar aan men de selve t' allen tyden vande Leeken onderscheiden en voor die van de Geestlijkheid sou mogen kennen; voor so veel als zy van de straffe die de wetten in zulken geval hebben geordineert, bevryd willen zijn.

13. Dat geen Predikant, Vicaris of een ander gebenefiseerde Persoon een Paap de Misse laat doen, of binnen haar Karspel eenigen dienst bedienen, ten zy dat zy my daar eerst van verwittigen, of de zelve Persoonen aan my, of myn gedeputeerde, met haare promotie-brieven senden; en dat gemelde Paap door my, of myn gedeputeerde, daar toe bekwaam gekeurt zal zyn.

14. Dat ieder Parochiaan of ziel-besorger, niet alleen op de stoel in zyn openbare predikatien en sermoenen gedaan aan het volk, maar ook by alle andere bekwame gelegentheden, allerley Persoonen van wat verstand dat se ook zyn en die hem zyn aanbevolen, vermaanen, waarschouwen en raden zal dat zy haar onthouden van te vloeken en van Godts heilige Naam, of eenig deel van Christi lichaam of bloed te lasteren. Als ook dat sy wel toesien en haar wachten van te sweren, bannen, kyven, schelden, achterklappen, lasteren, liegen; of van te snappen en te krakkeelen in de Kerk, voornaamlyk onder den Godts-dienst en predikatie: mitsgaders ook dat zy haar van hoerery, overspel, gulsigheid en dronkenschap onthouden. En by aldien dat zy, of iemand onder haar hier aan schuldig bevonden werde, of daar van berucht is, dat zy dan de zelve Persoonen in ieder ommegang of besoek-tyd, of eerder, na de zaak zal vereisschen, bekent maken; op dat also gemelde misdadige, tot een voorbeelt van andere, na behooren gestraft mogen werden.

15. Dat geen Priester na desen eenige ongeoorlofde exercitien handhave, dikmaals in de kroeg gaa, op eenige onbehoorlijke tyden oneerlijke plaatsen besoeke, of met lichtveerdig gezelschap verkere, dan alleenlijk om zijn nodige affairen te verrigten; om also het gevaar dat daar op volgen mogt, t' ontgaan.

16. Dat

16. Dat in de Pest-tyd geen doode lighaamen in de Kerk gebragt zullen worden dan om in het Graf te zetten en van stonden aan met aarde toe te dekken; om alſo alle vergiftige ſtank en beſmettinge voor te komen.

17. Dat geen Priesters, Vicariſſen nog Parochiaanen gedogen dat eenige kramen van Koorde-danſers, Klucht-ſpeelen &c. in of ontrent haare Kerken en Capellen opgerecht werden, ſtrydende tegens dit ons ſtrict verbod; en in geval zich iemandt mogt verſtouten en ſo hertnekkig zijn om tegen dit ons verbod aan te gaan, dan zult gylieden op ſtaande voet de naamen van ſodanige Perſoonen aan my, mijn Cancelier of andere mijne gedepureerden te kennen geeven; om volgens de wetten daar over geſtraft te worden.

18. Dat alle Prieſters in het preken deſe order zullen onderhouden. Voor eerſt, zy zullen geen predikatien, van andere mannen binnen 2. of 300. Jaaren herwaarts gedaan, mogen op halen, maar als zy preken zullen zy het Euangelium of een ſekere zend-brief dien dag toegeëigent by der hand nemen; het welke zy aan het Volk duidlyk, onderſcheidentlijk, en ongeveinſdelyk zullen voordragen en verklaren; en dat van het begin tot het einde toe; verſoekende dat het volk met haar wil bidden, volgens het hedendaagſch gebruik by de Kerk van Engeland. Dit gedaan zynde, willen wy dat een yder Predikant het zelve Euangelium of dien zend-brief des Apoſtels, of die beide, van begin aan verklaare en uitlegge, niet na zyn eigen ſin en goeddunken, maar na de ſin en meninge van zeker Roomſche Leeraar, by deſe Kerk van Engeland aangenomen; en dat hy in geenerley wyſe iets ſal dryven of ſtaande houden, dan het geen hy t'allen tyden met d'eene of d'ander oude Schryver zal konnen bewyzen en beveſtigen; doch voor al geen gevoelen dat niet voor goed gekent word ophaalen, om het zelve te wederleggen; maar hy zal zulks den geenen bevoolen laaten die voor zijn Koninglijke Majeſteit of voor my, den Biſſchop van Londen, toegelaaten worden te Prediken. In welke Zend-brief of Euangelium hy vlytig op zekere ſeer ſtichtelijke paſſagien of Schriftuur-plaatſen ſal letten, waar door de toehoorders tot gehoorzaamheid en het plegen van goede werken en tot bidden aangemaant en opgewekt mogten werden; en ingeval zeker merklijke ceremonien die de Kerk plag te vieren, op dien dag, als'er beſtemt is te preken, mogt voorvallen, dan ſal het wel voegen dat de Predikant den toehoorders de rechte zin en meeninge daar van verklare, waar uit zy mogten komen te verſtaan wat ſodanige ceremonie te zeggen heeft, en de ſelve tot haar eigen voordeel en ſtigtinge toepaſſen. Geen Predikant ſal ook op de Stoel in het preken met ſchelden of laſteren mogen uitvaren, maar hy ſal met een koel, bedaart, beſcheiden gemoed en vriendljk gelaat uitleggen, verklaaren, en voordraagen de voortreflykheid van de deugd, en zig tegen alle grouwelyke ſonden aanſtellen, en die dapper beſtraffen. Yder Predikant zal ook zyn toehoorders onderwyſen en leeren wat voor een gebed men gewend is op dien dag te gebruiken en waar de Kerk om bid, voornaamlyk op dien dag, op dat het Volk geſamentlyk met een hert, gemoed en ziel daar om mag bidden; en, na tydts gelegentheid ſal hy haar voor oogen ſtellen en te gemoet voeren wat de Sacramenten beduiden en te kennen geven, wat voor kracht en deugt daar in ſteekt, en hoe dat ieder menſch als hy ſe komt te genieten, die met eerbiedigheid en aandacht behoorde te gebruiken. Dat hy ook aan haar verklare waarom dat men de miſſe ſo hoog moet achten en in eere houden, nevens alle d'omſtandigheden die daar toe behooren. Laat ſig ieder Predikant hier voor wachten dat hy zyn toehoorders met geen andere

Hiſtorien

Historien voeden dan hy met zekere geapprobeerde Schryvers kan goed maken en verantwoorden. En als hy nu alles, dat hy voor die tyd te seggen en voor te dragen heeft, verricht zal hebben, dan zal hy met weinige woorden en beknoptlyk het merg en pit van zyn gantsche predikatie herhalen, en daar by voegen het geene hem raadzaam zal dunken.

19. Dat geen Parochiaan,Predikant,Vicaris of eenig ander Priester die binnen mijn Bisdom of rechts-gebied zekere bediening heeft, na desen zal toelaaten of gedogen eenig Persoon van wat stant of conditie dat hy ook zy, die minder is dan een Bisschop, te preeken, een sermoen te voeren, of het Volk in het openbaar iets voor te draagen binnen haare kerken, Capellen, of elders binnen haare Parochien, ten zy dat hy te voren van onsen souverain Heer en Koning, of van my Edmond, Bisschop van Londen, of van mijn Cancelier, daar toe vry verlof en consent ontfange hebbe; en zulks bekomen hebbende, zal hy dan aldaar ter plaatse een verzegelt geschrift daar van aan gemelde Parochiaan, Predikant, Vicaris of Priester vertoonen, en dat voor den aanvang van zijn Predikatie; so zy anders de swaare boete en straffen die de wetten, plakkaaten en ordinantien daar op gestelt hebben, willen voorkomen, en ontgaan.

20. Ik begeere, verzoeke, vermane, waarschouwe en gebiede u alle, en yder van u in het bysonder, in de naame Godts, dat gy alle dese mijne belastingen en beveelen, so veel als 'er zijn, getrouwlijk, vlytig, en, na uw uiterste vermogen, behertigt, onderhoud en in 't werk stelt; en dat gylieden Priesters zijnde, bediening, of geen bediening hebbende, gebenifiseerde of geen gebenifiseerde, binnen mijn Bisdom en rechts-gebied,sorge draagt een copy te krygen van de zelve belastingen, poincten en artykelen, op dat gy se, volgens den inhoud daar van, te beter moogt onderhouden, en doen onderhouden.

De naamen van verbodene Boeken, aan de Parochiaanen overgelevert, in 't Jaar 1542. op dat zy de zelve met de bygevoegde naamen der Eygenaars aan den Cancelier van den Bisschop van Londen ter hand moogen bestellen, indien zy eenige daar van binne haare Parochien komen te vinden, of aantreffen.

Een Dispuit tusschen Vader en Zoon.
Een verzoek van Bedelaars. d' Auteur Fish.
d' Openbaaringe van den Antichrist.
Het doen der Bisschoppen.
Het begraaven van de Misse, in het Engelsch gerijmt.
Het Boek van de Monnik Barns. Twe maal Gedrukt.
Het Houwelijk van Tindall.
Tindals verklaringe over Corinthe 4.
Tindals verklaaringe over d' algemeine Zend-brief van Joannes.
Het Nieuwe Testament van Tindals overzettinge, met zijn Voor-reden voor het gantsche Boek, en voor Pauli Zend-brief aan den Romeynen.

De Voor-reden gestelt voor het Engelsch Catechismus, door Marshal.
De Kerk van Johan Rastall.
Het Register, d' uitleggingen, aantekeningen op de kant, en een zeker Voorreden voor Pauli Zend-brief aan de Romeynen; gedaan of gemaakt door Thomas Mattheus, en Gedrukt buiten 's Landts; zonder Privilegie; gestelt in zijn Engelsch Bybel.

L X X X I V.

Zekere stukken uit de Canonike wet by een verzamelt, gedaan door Bisschop Cranmer, om te toonen hoe dat se noodwendig dienen verbetert te worden. Het Origineel.

Ex M. SS. D. Stillingfleet.

Dist. 22. Omnes de Major. & obedien. solit. Extra. De Majorit & obedient. Unam Sanctam.

DIe niet en wil bekennen dat hy onder den Bisschop van Romen staat, en dat de Bisschop van Romen van God is geordineert om het opperste gesag en gebied te voeren over de gantsche werelt, die is een ketter, ende kan niet zalig worden; hy en behoort ook niet onder Christi schapen.

Dist. 10. De Summa Excommunicationis, Nominat. 25. q. 11. omne.

De wetten van Koningen, so ze tegen de wetten en besluiten van den Bisschop van Romen stryden, zyn vruchteloos en van geen kracht.

Dist. 19. 20. 24. q. 1. A recta memoria. quotiens hæc est 25. q. 1. General. Violatores.

Alle de decreten, of alles wat de Bisschop van Romen voor vast besluit, behoort alle Man geduirig t' onderhouden, zonder sulks te wederspreken; als zynde Gods woort gesproken door de mont van den Apostel Petrus; en zo wie de zelve niet aan neemt, dien baat het Catholyk geloof niet, noch de vier Euangelisten; also hy den heiligen Geest lastert, en geen vergiffenis zal ontfangen.

35. q. 1. Generali.

Alle Koningen, Bisschoppen, en Edelluiden, dewelke geloven of toelaten dat men de decreten van den Bisschop van Romen eenigsins mag overtreden, die zyn vervloekt en voor God altyd strafbaar, als overtreders van het Catholyk geloof.

Dist. 21. Quamvis, & 24. q. 1. A recta memoria.

Aan de Roomsche stoel is niet onreins nog onzuyvers; de zelve en kan ook niet dolen.

35. q. 1. Ideo de senten. & rejudicata, de jurejurando licet ad Apostolicæ li. 6. de jurejurando.

De Bisschop van Romen is aan geen wetten verbonden, en hy mag so wel de geestlijkheyd als de Leeken dwingen, dat sy zyn decreten en Canonike wet aannemen.

9. q. 3. Ipsi cuncta. Nemo 3. q. 6. dudum aliorum. 17. q. 4. Si quis de Baptis. & ejus effectu Majores.

De Bisschop van Romen heeft de macht en autoriteit om van alle menschen te oordeelen, inzonderheid van d' Artykelen des Geloofs, en dat zonder eenige Ker-

ken;

ken-raad; en de Persoonen die se veroordeelt heeft, kan hy absolveren en vryspreken; maar niet een mensch mag hem oordeelen, of zich bemoeyen met iets daar hy een oordeel over gestreeken heeft: geen Kayzer, Koning, Volk, noch ook de Geestlijkheid; het is ook niet eenen mench geoorloft om zijn magt in twyfel te trekken.

Gr. Duo sunt 25. *q.* 6. *Alios Nos Sanctorum juratos in Clement. De Hæreticis aut efficiund.*

De Bisschop van Romen mag Kayzers en Koningen excommuniceeren of uit de Kerk bannen, haar afzetten, en haare Onderdaanen van hun eed ontslaan en van haar te gehoorsamen; en alſo dwingen om rebellie of oproer te maken.

De Major. & obedien. Solit. Clement. De summa & re judicata. Pastoral.

De Kayzer is een Onderdaan van den Bisschop van Romen; en hy mag in wereltse zaaken des Kayzers vonnis herroepen.

De Elect. & Electi proprietate. Venerabilem.

Het komt den Bisschop van Romen toe den Kayzer, na dat hy al verkoren is, toe te laten of niet toe te laten; en hy mag syn Kayzerryk van het eene Landschap tot het ander laten overvoeren, of dit of dat Landschap opdragen.

De Supplenda negligen. Prælat. Grand. li. 6.

De Bisschop van Romen mag voor Koningen mede-helpers ordineren.

Dist. 17. *Si modo. Regula. Non licuit multum. Concilia.* 96. *Ubinam.*

Geen Bisschoppen mogen een Kerklyke Vergadering aanleggen, ten zy dat se van de Roomsche Stoel daar toe geautoriseert zyn; en de Kayzer behoorde die niet by te woonen, dan als 'er geloofs-zaaken verhandelt worden, die in het algemein alle man aangaan.

2. *q.* 6.

Men mag geen Persoon, die sig op Romen beroept, eenig ongemak aan doen.

1. *q.* 3. *Aliorum Dist.* 40. *Si Papa: Dist.* 96. *Satis.*

Niemand, behalven God alleen, mag den Bisschop van Romen oordelen; want al is het dat hy noch om zyn eigen noch om een anders zaaligheid niet en geeft; maar ontallijke menigten van menschen met sig na de Hel toe sleept; evenwel mag niet een sterflijk mensch in de werelt sig verstouten om hem te berispen: voor so veel als hy God genoemt word, mag geen mensch hem oordelen, alſo God van geen mensch geoordeelt mag worden.

E. 3. *q.* 5.

De Bisschop van Romen vermag den Hemel voor de menschen te openen en te sluiten.

Dist. 40. *Non Vos.*

De Paus neemt heilige Mannen aan, of anders maakt hy se heilig.

De pecunia. Dist. 1. *Serpens.*

Die den Paus of den Bisschop van Romen een leugen in de hand steekt, die is Kerk-rover.

De Consecra. Dist. 1. *De locorum præcepta. Ecclesia de Elect. & Electi proprietate. Fundamenta.*

Niemand zal tot Romen tot een Raadsheer, Kapitein, Gouverneur, of tot eenige bediening verkoren worden, zonder dat de Bisschop van Romen zulks eerst komt toe te staan en daar volkomen zyn consent toe geeft.

De Election. & Electi proprietate. Venerabilem.

Het staat aan den Paus om te oordelen wat voor een eed onderhouden, of niet onderhouden behoorde te zyn.

De jurejurand. Si vero. 15. *q.* 6. *Authoritatem.*

Hy vermag ook Onderdaanen t'ontslaan van hun eed van getrouwheid, en haar vry spreeken van eeden die men behoorde te houden.

De foro competent. Extenore. De donat.

inter virum & uxorum dependentia. Qui filii sunt legitime per venerabilem. De Elect. & Electi proprietate fundamenta. Extravag. de majorit. & obedient. Unam Sanctam. De judiciis Novit.

De Bisschop van Romen is Rechter over wereldsche zaaken, en heeft twederley swaarden, een geestlijke en een wereldlijke.

De Hæreticis Multorum.

De Bisschop van Romen heeft magt en autoriteit om de menschen te doen vatten, en aan boeyen en ketens vast te zetten.

Extrav. de consuetudine super Gentes.

De Bisschop van Romen mag Koningen dwingen om zijn Gezanten t' ontfangen en aan te neemen.

De Truga & pace. Trugas.

Het behoort ook aan hem om vrede te maaken, en te gebieden dat men se zal onderhouden, of niet onderhouden.

De Præbend. & dig. dilectus & li. 6. licet.

Te handelen van alle geestlijke promotien komt den Paus toe.

De Eccessibus Prælatorum. Sicut unire.

De Bisschop van Romen mag Bisdommen met den anderen vereenigen, en, na zyn welgevallen, onder een smelten.

Li. 6. de pænis Felicum.

De Paus Bonifacius de VIII. heeft so een gantsch eenzydig en onredelyk decreet gemaakt, als men ooit van gehoort of gesien heeft, tegens de gene die haar verklaren geen vrinden te zyn van eenige Roomsche Cardinalen, of van eenige geestlyke Persoonen, behorende aan het Hof van den Bisschop van Romen.

Dist. 28. Consulendum. Dist. 96. Si Imperator. 11. q. 1. Ex-Clericus. Nemo nullus. Clericum, &c. & q. 2. Si vero de Sentent. Excommunication. Si Judex q. 2. q. 5. Si quis de foro competent. Nullus. Si quibus. Ex transmissa. De fora compet. in 6. Seculares.

Leeken en mogen over geen geestlyke Persoonen Rechters zyn, noch haar dwingen om haar ontwyfelbare schulden te betalen; maar de Bisschoppen alleen moeten daar Rechters van zyn.

De foro competent. Cum sit licet.

De Regenten der Kerke mogen de geene die haar verongelijken daagen of roepen, waar zy willen, het zy voor een geestlyke of wereldlijke Rechter.

Idem ex parte Dilecti.

Een Leek gestroopt zijnde mag zijn Vyand voor een geestlijk Rechter dagvaarden, 't zy dat de Leen-heeren zulks willen toestaan, of niet.

Ibidem significasti, & 11. q. 1. placuit.

Een Leek mag zijn zaak aan een geestlyk Rechter over geeven; doch geen geestlyk Persoon aan een wereldsch Rehter, zonder consent van den Bisschop.

Ne Clerici vel Monachi. Secundum.

Leeken mogen geen leen-goederen bezitten.

De summa Excommunicationis. Nom. extra. De pecuniis & Remiss. &c. si.

Al wie eenige wetten maakt of beschryft, strydende tegens de vryheden der Kerke; en alle Koningen, Regenten en Raadts-heeren, alwaar zulke wetten gemaakt of sodanige ordinantien onderhouden worden, mitsgaders alle Rechters en andere Persoonen die de zelve uitvoeren; en alwaar zulke wetten en ordinantien van oudts zijn gemaakt en gebruikt geweest, so wie de zelve in zijn boeken niet door haalt, die word in so swaren ban gedaan, dat hem niemant anders, dan alleen de Bisschop van Romen, daar van kan ontslaan.

De immunitate Ecclesiæ. Non minus ad usus quia quum & in 6. Clericis.

De Geestlijkheid mag tot onderstant in een algemeene nood niet doen, dan met toestaan van den Bisschop van Romen; het is ook geen Leek geoorloft op de Geestlykheid eenige schattingen of lasten te leggen.

Dist.

Dist. 97. *Hoc Capitulo & 63. Nullus & quæ sequitur. Non aliæ cum laic.*

Leeken mogen haar met het verkiesen van geestlijke Persoonen niet bemoeyen, noch met iets dat haar toebehoort.

De jurejurando. Nimis.

De Geestlijkheid en behoord geen eed van getrouwheid te doen aan haar wereltse Overheid, ten zy datse wereldse goederen onder haar gebied bezitten.

Dist. 96. *Bene quidem.* 12. *q.* 2. *Apostolicos. Quisquis.*

Kerklijke goederē mag men geensins vervreemden, maar al wie de zelve aan-neemt of koopt, moet de zelve wederom geeven; en by aldien dat de Kerk eenige ervē of stuk landts heeft dat weinig of niet waardig is, evenwel zal men het zelve aan den Koning niet geven; doch wil het de Koning immers koopen, de koop en zal niet mogen gelden.

13. *q.* 2. *Non liceat.*

Het is dēn Bisschop van Romen niet geoorloft eenige Kerklijke Landen te vervreemden of te verpanden om allerley voorvallende noodzaaklijkheid, ten zy om huisen in Steden gelegen, en die vry veel kosten van t' onderhouden.

Dist. 96. *Quis nunquam*, 3. *q.* 6. *Accusatio* 11. *q.* 1. *Continua nullus Testimonium Relatum Experienciæ. Si quisquis. Si quæ. Sicut statuimus. Nullus de Persona. Si quis.*

Koningen behoorden de Bisschoppen en de Kerklyke Decreten te gehoorzaamen, en haar onder de Bisschoppen te buigen, maar geen Rechters over haar te zijn; want de Bisschoppen behoort men te verdraagen, en het betaamt haar niet te staan onder het oordeel van een Leek.

De Major. & obedient. Solit.

Koningen en Vorsten behoorden geen Bisschoppen de laager hand te geeven maar de eere om voor haar op te staan, en nevens haar te doen zitten.

11. *q.* 1. *Quicunque Relatum. Si qui Omnes Volumus. Placuit.*

Over allerlei zaaken, hoedanig dat se ook zijn, 't zy geestlijke of wereldlijke, behoorde de geestlijkheid een oordeel en uitspraak te geeven.

Ibidem Omnes.

Geen Rechter behoorde het getuigenis van eenen Bisschop af te slaan, al is hy slegts alleen.

De Hæreticis ad abolendam, & in Clementini ut officium.

Al wie van de Sacramenten anders leert of oordeelt dan de Roomsche Stoel leert of practiseert, en alle die de zelve Roomsche Stoel voor Ketters verklaart, die zyn in den ban gedaan.

En de Bisschop van Romen mag alle Potentaten en andere menschen by eede dwingen om t' onderhouden en te doen onderhouden al wat de Roomsche Stoel sal ordineren in 't stuk van Kettery en de voorstanders daar van; en die sig hier in niet gehoorsaam aanstellen, de zelve mag hy uit haare bediening zetten.

Clement. De reliq. & venerat. Sanctorum. Si Dominus extravag. De reliq. & venerat. Sanctorum. Cum per excelsa: de poenitent. & remiss. antiquorum, & Clemen. Unigenitus. Quemadmodum.

Men verkrygt vergevinge van zonden met zekere Hoogtyden t' onderhouden, en zekere pelgrimagien te doen in het jubel-jaar, en op andere voorgeschrevene tyden, uit kracht van de Paus zyn pardòn.

De præmiis & remissionibus extravag. ca. 3. *Et si Dominici.*

Al wie misdoet tegens de voorrechten en vryheid der Kerke, of eenig verbod dat van Romen komt overtreed; of eenig verraad smeed tegen de Persoon, of tegen d' ordinantie van den Bisschop, of de Stoel van Romen; of in eeniger wyse den gemelden Bisschop of Stoel offenseert, ongehoorsaam is of wederspannig; of die een Priester om het leven brengt; of sig tegens de Persoon van een Bisschop of eenig ander geestlyk Persoon vergrypt; of al wie eeni-

ge Pelgrims naar Romen reisende, of de geene die aan het Hof van Romen iets te versoeken hebben onder wegen aanrand; of die de Landen daar aan behorende, of aan eenig Kerk, het zelve Hof van Romen inmediatelyke onderworpen zynde, aantast, plondert, onthoud, of verwoest; of die beletten dat Rechts-zaaken haar loop by dat Hof niet en mogen hebben; of die zeker Kerk of geestlyk Persoon eenige nieuwe reële of Personele lasten op leggen: en doorgaans alle andere Persoonen die in zaaken daar de Bulle van vermeld, (die de Bisschoppen van Romen gemeenlyk op een Donderdag daar toe bestemt af kondigen) misdoen: alle dese Persoonen konnen door geen Priester, Bisschop, Aarts-Bisschop, noch door iemand anders, dan alleen van den Bisschop van Romen of door zyn expresse toelatinge, geabsolveert of vry gesproken worden.

2. 4. *q.* 7.

Het plonderen van geestlyke Persoonen of arme luyden, hangt aan het oordeel der Bisschoppen.

23. 9. *q.*

Hy en is geen Doodslager die een geëxcommuniceerde Persoon dood slaat.

Dist. 63. Tibi Domino de summa Excommunicationis. Si Judex.

Hier sou men noch mogen byvoegen d'allerwreedste en versoeyelijkste eeden die de Paus van Romen de Kayzers afperst.

In Clement. De jurejurando Romani Dist. 6. 3. Tibi Domino.

De Consecrat. Dist. 1. Sicut.

Het is beter de toeheiliginge na te laten, als te doen op een ongewyde plaats.

De Consecrat. Dist. 5. De his manus, ut rerum.

De bevestiginge door iemandt anders, dan door een Bisschop, bedient, is van geen kracht, noch geen Sacrament der Kerke; de bevestiginge behoort men ook in meerder eere te houden dan den doop; en geen mensch kan door den doop een Christen worden zonder bevestiginge.

De poenitent. Dist. 1. Multiplex.

Een boetveerdig mensch kan geen vergeevinge zijner zonden bekomen, dan met den Priester daar ootmoedig toe te verzoeken.

L X X X V.

Een Gebod om de gebeden in d' Engelsche taal in druk uit te geeven en te gebruiken: den Heer Bisschop van Londen toegestiert.

Regifter. Bonner. Fol. 48.

ZEer Eerwaardige Vader in God, recht trouwhertig en wel beminde, groetenis. Wy laten u weten, dat wy aan den ellendigen stand van het gantsche Christendom gedenkende, en tegenwoordig, behalven alle andere swarigheden, met d'allerwreedste oorlogen, haat en oneenigheden so seer geplaagt zynde, als dat by na geen plaats onder het zelve (het geheel daar van geraakt zynde tot een seer naeuwe hoek) in een stand is van goede vrede, overeenkominge en eendracht; welks hulp en heel-middel alle menschelyke krachten verre overtreffende, van hem afgebeden moet worden die alleen onse begeerte en smekinge kan voldoen, en nooit iemand verlaat noch verstoot die op hem vast vertrouwt, en in tyd van noot, hem getrouwlyk

lyk aanroept; tot wien ook de heilige bladeren ons aanmoedigen om onsen toevlucht te nemen en hem te smeken om hulpe; zyn wy derhalven geresolveert dat geduirig voortaan generale processien, in alle Steden, Dorpen, Kerken en Parochien van dit ons Koningryk, geseid en gesongen werde, met zulk een eerbiedigheid en aandagt als daar toe vereischt word en betaamt. Also voor desen de gemene man, so by gebrek van goede onderwysinge, als uit onkunde, niet verstaande iets van die gebeden welke men plag te zingen of te zeggen, seer traag tot de processie, voor desen daar toe belast zijnde, gewoon is te komen: so hebben wy dan in onse eigen taal zekere Godvruchtige gebeden laaten uitgaan, die wy u hier mede toezenden, also wy ons zonderling verlaten en een groot vertrouwen hebben op uw Godvruchtig gemoet en ernstige begeerte om Godts eere en de rechte aanbiddinge van zijn Allerheiligste Naam te verbreiden in dat Landschap van ons u toevertrouwt; wy laaten u over zulks dese onse wille en begeerte toe komen; niet om slegts voor een maand of twe onderhouden te worden, en daar na te verwaarloosen, gelijk als men met andere onse beveelen, daar wy ons niet weinig over verwonderen, te werk gegaan heeft; maar op dat so wel dese als andere onse beveelingen ernstlijk voortgezet mogten worden door aan het Volk goede vermaaningen als anderſins te prediken, en dat in zulker voegen dat zy de Godvruchtige smaak daar van in haare zielen gevoelende, de zelve met een Godzalig, vrolijk en dankbaar hert mogen aanneemen, omhelsen en, na behooren bywoonen. Weshalven willen wy en gebieden u, so als gy het voor ons soud willen verantwoorden, niet alleenlijk dat gy dese gemelde gebeden doet publiceren, frequenteren en opentlijk gebruiken in alle Steden, Dorpen en Parochien van uw eigen Bisdom; maar ook om dit ons welbehaagen aan alle andere Bisschoppen van uwe Provintie te kennen te geeven; op haar verzoekende en haar belastende in onse naam, en uit kracht hier van, het selve daaar na te doen en uit te voeren. Wy willen dat gy naauw agt neemt hoe zy met het uitvoeren van dit ons gebod voortvaren, en ons verwittigt of 'er eenige moggen zijn die zulks niet vlytig behertigen; waar op wy ons verlaaten.

Tot S. Jamis Juny—in het 36. Jaar onser Regeringe.

d' Opschrift was aan den Aardtsbisschop van Cantelberg.

L X X X V I.

Artykelen by Schaxton, onlangs gewezene Bisschop van Sarum, aangenomen.

Regist. Bonner. Fol. 100.

1. God Almachtig, door kracht van zyn woord, als het de Priester in het consacreren van de Hostie uitspreekt, verandert het Brood en de Wijn in het natuurlyke lichaam en bloed van onsen Saaligmaker Jesus Christus; so dat na de consacratie of heiliginge daar geen substantie van Brood en Wyn overblyft, dan alleenlyk de substantie of het wesen van Christus, God en Mensch.

2. Dit

2. Dit gebenedyt Sacrament, eenmaal geheiligt zynde, is en blyft noch het waarachtig lichaam en bloed van Christus onsen Heiland, hoewel dat het bewaart, en niet van stonden aan omgedeelt word.

3. Dit zelfde gesegent Sacrament geheiligt zynde, word, en behoort ook, waar het is, aangebeden en Goddelyke eere bewesen, nademaal het is het lichaam Christi onafscheidlyk met de Godheid vereenigt.

4. De Kerk, door den dienst des Priesters, offert daaglyks in de Misse tot een offerhande aan God Almachtig het zelve lichaam en bloed onses Saaligmakers Jesu Christi, onder de gedaante van brood en wyn; ter gedachtenis en om voor oogen te stellen Christi doot en bitter lyden.

5. Dit zelve lichaam en bloed welke in de Misse opgeoffert worden, dienen eigentlyk tot een zoen-offer en voldoeninge voor de zonden der Werelt; aangesien dat het het zelve is in wesen het welke aan het Kruis tot onser verlossinge op geoffert is geweest: d'opheffinge en actie des Priesters is ook een offerhande van lof en danksegging aan God voor zyne weldaden, en niet de voldoeninge voor de zonden der Werelt, nadien dat alleenlyk Christi lyden toegeschreven moet werden.

6. Gemelde offerhande, op zodanig een wyse door den Priester in de Misse ge offert, is krachtig en profijtlyk so voor de levendige als dooden, hoewel het in 's menschen vermogen niet en bestaat om te beschryven hoe veel, of hoe groot de mate van de kracht daar van is.

7. Het is niet nodig dat het Sacrament des Altaars onder beide gedaanten van Wyn en Brood het volk toegedient worden; het is ook geen misverstand dat slechts het Brood haar deelachtig gemaakt word, nademaal dat in yder van beide gedaanten de geheele Christus, beide lighaam en bloed begrepen is.

8. Het strekt tot geen verkleyninge van de kracht der Misse, of schoon de Priester het Sacrament alleen geniete, en niemand anders nevens of met hem.

9. De Misse in dit Koningrijk van Engeland gebruiklijk, komt met d'instellinge Christi over een; en wy hebben in dese Kerk van Engeland het waarachtig Sacrament, het welk is het waarachtig lighaam en bloed van onsen Zaligmaker Christus; onder de gedaante van Brood en Wyn.

10. Christi Kerk mag vry (gelijkse ook gedaan heeft en noch doet) zekere Priesters ordineren tot bedienders der Sacramenten, al preken zy niet, noch zulks mogen doen.

11. Priesters, door d'ordre des Priesterschaps, eenmaal Gode toegeëigent zijnde, en alle sodanige Mannen of Vrouwen die met voor bedagten raad Gode een gelofte gedaan hebben om kuisch en eerbaar te leeven of in een weduwen-standt, dien is het ongeoorloft te trouwen, na dat zy gemelde ordres aangenomen, of geloften gedaan hebben.

12. In het verborgen te biegten voegt wel, en behoord ook in Christi Kerke te blyven, onderhouden en gehandhaaft te werden.

13. De voorwetenheid en predestinatie van God Almagtig, hoewel dat se in haar zelven onfeilbaar zijn, verbinden hem niet in zijn doen tot sodanige noodzaaklykheid, of hy mag de magt van zijn eigen wille of verkiesinge vry gebruiken, niettegestaande de gemelde voor-wetenschap of predestinatie.

Ik Nicolaas Schaxton geloove met mijn hert en belyde met mijn mond dat alle dese boven verhaalde Artykelen in alle deelen waarachtig zijn.

Ne despicias Hominem avertentem se a peccato, neque improperes ei: memento quoniam Omnes incorruptione sumus. Dat is: *versmaad nog en verwyt geenen Mensche die hem van zonden afkeert: gedenkt dat wy alle strafweerdig zijn, Ecclesiastic.* 8. 6.

LXXXVII. Een

LXXXVII.

Een zeker Brief van Lethington, Geheym-schryver van Schotland, geschreeven aan den Heer Willem Cecil, Geheym-schryver van de Koninginne van Engeland; over het recht dat de Koninginne van Schotland heeft tot de Kroon van Engeland: waar uit blykt dat de Koning Henrik zijn uiterste wille of Testament niet en heeft ondertekent.

Ex M. SS. D. G. Petyt.

HEt kan my niet onbekent zijn hoe sommige haare Majesteits uitheemsche geboorte voorwerpen, daar uit oordeelende dat zy geen recht altoos en heeft tot de Kroon van Engeland. Hoe een voorstander in Engeland van myn Koninginne haar zaak dese tegenwerpinge weet te wederleggen weet gy wel: hoewel dat ik een geboren Schotsman zynde, niet en wil seggen dat het onder uw natie in twyfel getrokken word of het Koningryk van Schotland onder de Kroon van Engeland al staat; en hierom hebben die van Engeland in verscheiden Plakkaten voor den aanvang van haar oorlog in verscheiden boeken menigmaal geyvert om te bewysen dat Schotland aan Engeland verplicht is onderdanigheid en getrouheid te tonen. Uwe Historien en zyn daar ook niet vreemd van. Hoedanig het uwe Rechts-geleerde verstaan en wat het algemein gevoelen van dese zaak is, weet gy beter als ik, en kunt daar ook beter van geinformeert worden; also dit argument tot uwer verdadinge gevoeglyker dient dan tot myne.

Uit dese tegenwerpinge van haar uitheemsche geboorte spruit noch een ander geschil of twyfelinge, te weten, of Prinsen konnende de Kroon erven; ingeval de Kroon ledig kwam te staan, niet daar van versteken zyn en te rekenen voor gemeene Personen; also zy vreemdelingen zyn en geen ingeborene borgers van Engeland. Gy weet hoe het in dit geval, en in diergelyke meer, met een Kroon gelegen is: de erfgenamen van een Kroon, so wanneer als se daar toe bekwaam zyn, worden verscheidentlyk onderscheiden en hebben vry meer voorrecht boven andere Persoonen; veele wetten voor andere Persoonen ingestelt, hebben geen vat aan een die een Prins of een Konings Soon is: dit heeft men gesien aan Henrik de VII. dewelke, een Onderdaan zynde, aangeklaagt wierd: so wierden ook Eduward de IV. en zijn Vader Richard Plantagenet beide aangeklaagt, dies niettemin hadden zy recht tot de Kroon, en zy zijn daar ook beide aan geraakt. Onder andere geeven hier van openbaar blyk, (so ten opzigt van het onderscheid in Persoonen als dat d'uitheemsche geboorte in het stuk van de Kroon so seer geen plaats grypt als in gemeene Persoonen:) de veelvoudige ondervindingen, so na als voor de tyd van Willem de Conquesteur, van uw eigen Koningen. 2. Hier en kan ik niet nalaaten van op te haalen Henrik de II. Zoon van de Kayzerin Magdalena, en Richard van Bordeaux, zoon van de swarte Prins: en dat te meer moet ik dit hier aanroeren, om dat zy geen van beide des Konings van Engelandt Zoonen waren, en by gevolg geen *Enfant du Roy*, so men het woord in so een naauwe beteke- ning mag neemen. En tot nader en klaarder bewys dat het in uw Koningrijk een algemein

gemein wet altyd is geweest dat, in 't stuk van de Kroon te erven, een uitheemsche geboorte zulks niet en heeft verhindert: so moet ik u indagtig maaken het geene in het 25. Plakkaat van Eduward de III. geschreven staat, alwaar vermelt word, dat dit altyd de wet is geweest: waar over, so het u noch geheugt, gy en ik, in myn Heer Licesters kamer, aan het argueren raakten, by occasie van d' intrekkinge of verkortinge van Rastals macht, als wanneer ik u iets tot dese zaak dienende verhaalde, en aanwees. Daarenboven deze woorden Infante en Voorsaaten zyn *in prædicamento ad aliquid*, en by gevolg sodanig op malkanderen slaande, als dat de wet daar me niet voor en hadde om dit woord (*infante*) zo naeuw te bepalen dat daar door alleenlyk verstaan zouden worden de kinderen uit des Konings lendenen gesproten, maar dat het sig ook uitstrekt over andere erfgenamen die daar na mochten komen; doch ingeval dat sommige neuswyse immers willen kibbelen over het woord (*Infante*) laat dan hun by provisie tot antwoord dienen de meninge van dit woord (*Voorzaten*) also gy siet datter, volgens de Rechten, tusschen Soons, Neven, en Kinderen geen onderscheid gemaakt wierd, te weten, tusschen die van het eerste bed en die na kwaamen: *Liberorum appellatione comprehenduntur non Solum Filii, verum etiam Nepotes, Pronepotes, Abnepotes, &c.* dat is: *onder de benaminge van kinderen worden niet alleen begrepen de Zoons, maar ook de Neven, achter-kinds-kinderen, na-achter-kinds-kinderen, &c.* By aldien dat gy de reden waarom dat een uitheemsche geboorte buiten gesloten word overweegt, dan zult gy konnen mercken dat het so nodig niet en was in den stand van een Prins als van gemeene Persoonen. Daarenboven weet ik dat de Koningen en Koninginnen in Engeland dikmaals Princessen en Prinsen van Europa, die gantsch vreemt en uitheemsch waren, getrout hebben. En so heb ik ook verstaan dat zy alle so wel de kinderen der Koningen als der Koninginnen van Engeland daar voor gehouden hebben, dat zy de successie van die Kroon niet en mochten erven, niet tegenstaande dat haare Nazaaten buiten 's lands geboren waren: en hier in beroep ik my op alle Chronyken, op haar huwelyks-Contracten, en op alle Koningen des Christendoms. Want of schoon Engeland een edel en machtig Land is, nochtans heeft d' insigt van d' enkele alliantie en douarie dese groote Koninginne so seer niet bewogen om zo dikmaals te trouwen, als d' apparentie van in de Kroon van Engeland te mogen succederen. Dese zaak en kan my t' eenmaal niet onbewust zyn, nademaal dat ik met u eenerley bediening beklede. Daar is een houwelyks contract ingegaan tusschen den Koning, de Grootvader van dese Koninginne wien ik diene, en de Koninginne Margarieta, Dochter van Koning Henrik de VII. door wien het recht op myn souverain Koninginne gevallen is; wat haar Vader in den sin hadde om haar uit te huwen, weet de werelt, uit het gene in de Chronyken van Polidorus Virgilius geschreven staat, al eer gy (dunkt my) of ik geboren was; ten minsten wanneer men weinig dachte dat dese zaak op de baan zou komen. Daar is nog wat anders dat men tegen myn souverain Koninginne heeft in te brengen, het welke, als men het eerst insiet, van eenig belang schynt te zyn, gegrondvest op zekere statuiten gemaakt ten tyde van Koning Henrik de VIII. naamlyk in het 28. en 35. jaar zyner regeringe, waar in hem volkomen macht en autoriteit gegeven wierd om te schenken, disponeren, ordineren, assigneren, deklareren, en, volgens zyn Plakkaaten onder zyn groote zegel, of anders by Testamente beschreven, en versegelt met zyn eigen hand, te bepalen wie van tyd tot tyd daar na in zyn Ryk of Kroon sou succederen &c. Van welke Kroon, also sommige gedurig willen

willen ſtaande houden, gediſponeert is, en by Teſtamente van gemelde Koning Henrik de VIII. van hem zelven ondertekent met zyn eigen hand voor zyn doot, opgedragen aan de kinderen van Madam Franſijntje, en aan Eleonora, Dochter van Maria de Koningin van Vrankryk, jongſte Dochter van Henrik de VII. en van Charles Brandon Hertog van Suffolk; invoegen geoordeelt word dat de Koninginne van Schotland, en alle andere, na den loop van erffenis, door deſe omſtandigheden van de Kroon van Engeland uitgeſloten is en verſteken blyft: zo dat het alle Onderdaanen wel voegt, ſodanig als ik ben, te ſpreken na dat het my toeſchynt, met zedigheid en reſpect, van Koningen, van haare Regeringen en manieren van doen; evenwel kan ik niet nalaten, als in het voor by gaan, te ſeggen dat de Chronyken en Hiſtorien van die eeuwe, en uw eigen gedrukte Plakkaten noch in weſen, de regeringe van dien Koning in die tyd grootlyks ſchenden en onteeren. Maar om nu ter zaake te komen, wat recht of gerechtigheid beſtont toch hier in dat men een ſtamme of linie van uitheemſche Prinſen van alle mooglykheid en moederlijk recht, door een burgerlijke wet of ordinantie, gemaakt in die, ſo als ſommige die zouden noemen, verwarde tijd, ſou onterven en berooven, zeggende *dat men alſo het hoekje te boven ſou raaken;* ja, dat men de rechte Erfgenaamen buiten haar recht en eigendom ſluit, zonder haar, of iemant van haar t' ontbieden, en te hooren wat zy in te brengen mogten hebben. Wel te recht mag men zeggen, dat zulk een indirecten handel en manier van doen niet te verſchoonen noch te lyden is; dog aangezien het geene alrede gedaan is niet en is te herroepen, ten zy dat zekere gewigtige omſtandigheden gemelde bepaalinge en geſteltenis van de Kroon komen te vernietigen.

Laat ons dan nu eens met bedaarde ſinnen overwegen de manier en onſtandigheden, waar door Koning Henrik de VIII. by ſeker ſtatuit de macht ſou hebben om van de Kroon te diſponeren. Hem word, of is, een twederley formulier voorgeſchreven, het welke hy niet en mag overtreden, te weten, of door zyn Plakkaten verſegelt met zyn groot ſegel, of door ſyn uiterſte wille met zyn eigen hand ondertekent: want in deſen extraordinary voorval was hy verbonden aan een ordinary en precys formulier; het welke niet onderhouden zijnde, ſo en konne de Plakkaaten noch het Teſtament of d' uiterſte wille het doelwit niet bereiken, noch effect ſorteren. Om nu te toonen dat het Teſtament van hem zelfs niet en was ondertekent; gy weet immers dat hy lang voor zijn dood nooit iets met zijn eigen hand plag te zegelen; en in de tyd zijner ziekte wierd hem dikmaals gevergt het beſchreeven Teſtament te willen onderteikenen, doch hy heeft het altyd afgeſlagen; en het ſchynt dat God hem niet heeft willen laaten voortvaaren met een daad ſo nadeelig en ſchadelijk voor zijn Nicht, de regte Erfgenaam des Kroons. Hier op de doot nu vaſt naderende, zo hebben zekere Perſoonen, u ſo wel bekent als my, Willem Clark, eertyds Dienaar van Thomas Henneage, op gewaande Teſtament een ſtempel doen ſetten of drukken, want het heeft nooit anders ondertekent geweeſt; en nogtans hebben zy (ſommige ſiende meer op eerſucht, en andere op haar eigen intreſt dan op een vroom en rechtveerdig handel) verſcheiden eerlyke Heeren die op des Konings Perſoon in verſcheiden vertrekken paſten, met haar hand-ſchrift doen getuigen en beveſtigen den inhout van dit voorgegeven Teſtament, als of het met des Konings eigen hand ondertekent ware geweeſt. Om nu te bewyſen dat dit ſo geveinſt en kreupel in zyn werk is toegegaan, refereer ik u aan de blyk-teikenen die daar van noch in weſen zyn. 1. Voor eerſt het getuigenis

tuigenis van den Heer Paget, Gedrukt by het Parlement ten tyde van de Koningin Maria, dienende tot herſtellinge van den Hertog van Norfolk. 2. Ten anderen, bid ik u, uit de naam van mijn Koninginne, te willen hier in aanneemen het bewaarheden van den Marquys of Mark-Graaf van Winchester den Heer Threſorier van Engeland; van den Mark-Graaf van Northampton; van den Graaf van Pembrok; van Sir William Petre, doenmaals een van de Geheim-ſchryvers van Koning Henrik; van Sir Henry Nevill, Sir Maurice Barkley, Doctor Buts, Edmond Harman Baker, Johan Osborn Kamerbewaarder; Sir Anthony Dennis, ſo hy noch mogt leeven; Tenis de Chirurgyn, en de geene die David Vincent en andere hier van hebben hooren ſpreeken; en dat alle deſe haare atteſtatien in de Cancellery moogen geregiſtreert worden, tot een eeuwige gedagtenis van deſe zaak. 3. Ten derden, refereer ik u aan het Origineel Teſtament, 't welk men voorgeeft van den Koning zelfs ondertekent te zijn, op dat alſo uit zekere verſchillende omſtandigheden zeer klaar mag blyken, dat het zelve van den Koning niet en is ondertekent, maar een ſtempel daar op gedrukt, als vehaalt is. En hoewel dat ſommige dit tot een argument en laſteringe van mijn Koninginne gebruiken, dat het zelve Origineel in de Koninginne Mariaas tyd geboekt is geweeſt, ſo hoope ik nochtans dat haar God zal, en heeft bewaart om getuigenis der waarheid te geeven, en om zulke valſche ſuſpitien te beſchaamen; op dat alſo de gerechtigheid d' overhand mag behouden, niettegenſtaande datter in Engeland ſo veel copyen daar van, als gezegelt zijnde met het groote zegel, omgedraagen en uitgeſtrooit worden, om d'onkundige te doen denken dat daar vry wat krachts van waarheid in ſteekt. Doch nademaal het recht en eigendom van mijn Koninginne weinig voordeel zal geniete met my te kanten tegen de kranke pretenſien van andere, vermits zy de voortocht heeft, ſo zal ik het laaten beruſten aan de geene welke haar op de Nazaaten van Henrik de VII. beroepen, om iets tegen de veelheid der Vrouwen van Charles Brandon, Hertog van Suffolk, te konnen inbrengen; en op dat ondeugend en heimlijk huiwlijks-contract (ſo men het dien naam mag geeven) mede brengende geen getuigenis nog ſolemniſatie van een Chriſtelyk houwelyk, nog van een wettelijke trouw van de Graaf van Hertford met de Princes Catharina. Eindlijk en ten laatſten, het gekoppelt Houwlijk van Mr. Key en Maria, Zuſter van gemelde Catharina.

En nu, myn Heer, heb ik, om uw begeerte te voldoen, kortlyk iets, dat tot deſe zaak dient, verhaalt; het welke gewiſlyk ſeer weinig is, daar ſo veel daar van te ſeggen valt; en om de waarheid te ſeggen, de zaak ſpreekt van zelfs. Ik heb dit werk ſo lang geſtaakt, dat ik veel dingen by na vergeten heb; die ik ſou konnen tot beveſtiginge van haar recht by brengen, 't welk my haaſt in den ſin zal ſchieten, als ik tot Edenburg kome daar myn papieren zyn: zo dat indien gy hier mede niet te voldoen zyt, my de weet doende van iet anders te konnen inbrengen tegens de Perſoon van de Koninginne, dan hoop ik u in alles te zullen vergenoegen.

Ondertuſſchen bid ik u, wilt de Koninginne van Engeland ſodanige raad geven, datter ſonder uitſtel een effectuele reparatie daar op mag volgen van die veelvoudige affronten en oneere onſe Koningin aangedaan: als het drukken van ſo veel Copyen van Koning Henriks voorgewend Teſtament; het heimlyk aannemen van Jan Halles gedrukte boeken voorleden ſomer verboden, waar van onſe Koninginne een door Henry Killigrew aan uw Koninginne geſonden heeft; de Diſpuiten en onderhandelingen die daar tot Lincolns-Inn omgingen, die tegens de zaak van onſe

onse Koningin wierden aangeleid; de redenen die verscheiden Persoonen in dese laatste sessie van het Parlement gevoert hebben tot hoon en smaad van onse hooglofl yke Koninginne; en tegen dit alles word by niemand iets gedaan, maar de zaak word versust, meest tot haar nadeel; en dat so veel te meer, dewyl alle man vast gerust en wel te vreden naar huis is gegaan en versterkt in zyn dwaling. En eindlyk, dat uw Koningin een volkomen resolutie neme om nu by een openbaar Plakkaat te verdadigen alle boeken en schriften inhoudende ondersoekingen van recht en eigendom tot de Kroon; also het gantsch Koningryk door dese dwaasen handel en andere favorabele manieren van doen tegens myn souveraine Koningin een vaste opinie heeft opgevat tot bevordering van Mevrouw Catharinaas tytel. Ik sou hier ook konnen ophaalen een ander boek in dese laatste sessie van het Parlement onlangs gedrukt, behelsende veele onwaarheden en swakke redenen, waar op Mr. Wayling verzocht dat geantwoord mogt worden al eer dat door een Proclamatie de verdadinge geschied waare. Ik vertrouwe dat gy de reformatie van alle deze zaaken so zult behertigen, dat de Koninginne, myn souverain of Opper-hooft, krachtig bewoogen mag worden om u voor haar vriend te houden; 't welk doende, zult gy uw Koningin, uw Vaderland, noch uw gemoet nooit aanstoot geeven, maar een voorstander zijn van de waarheid tegens dwaalingen, en evenwel een Princes een goeden dienst doen; die een goet hert heeft om allerley weldaad te erkennen, haar aangedaan, en hier namaals gelegentheid mag bekomen, om u vriendschap te doen. Wat mijn Persoon aangaat, gelijk ik u altydt als een Vader ge-eert heb, so blyf ik noch so gezint, als een, wien gy in alle dingen die den staat niet en raaken, onderrichten moogt, als uwen Zoon Thomas Cecil. Met hertelyke groetenis beide aan u en aan Mevrouw, neem ik mijn afscheid. Vaart wel. *Van Striveling, den* 14. *January* 1566.

AANHANGSEL.

No. I.

Artykelen rakende het stuk van Religie, in de vergadering der Bisschoppen voorgedragen, en door autoriteit des Konings in druk uitgegeven. Het Origineel.

Henrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankrijk, Beschermer des geloofs, en Heer van Yerland, en op Aarde Opperhooft der Kerke van Engeland, aan alle onse zeer geliefde, getrouwe en gehoorzaame Onderdaanen, groetenis.

Cotton. Libr. Cleopatr. E. 5.

ONder andere bekommeringen aan deze onse Koninglijke bediening toevertrouwt, waar toe het God gelieft heeft uit enkele barmhertigheid en goedertierenheid ons te roepen, hebben wy altyd geacht en gedagt (gelijk als wy noch agten en denken) dit het voornaamste, allergewigtigste en van seer groot belang te zijn, dat

dat onse Onderdaanen Godts heilig woord en geboden zonder eenig hinder en beletsel oprechtlijk gelooven, en eerbiediglyk mogten betrachten, nakomen en onderhouden; en dat eenigheid en eendracht in geloofs-zaaken die voornaamlijk onze Religie betreffen, mogt vermeerderen, en alle oorzaaken van twist en twedracht dies aangaande t' eenmaal uitgebluscht worden. Nademaal wy dan, tot ons merklijk leedwesen, van goederhand verstaan hebben datter in dit ons Koningrijk veelerlei opinien en gevoelens ontstaan zijn, so wel over zekere Artykelen noodig ter zaligheid, als ook over zekere eerlijke en loflijke ceremonien, dienstplegingen en Kerklijke ordinantien, welke voor desen een tyd lang gehandhaaft en in 't gebruik zijn geweest, dienende tot onderhoudinge van een goede burgerlijke regeringe en goede order in een Gemeenten-staat; en dat wy dese voornoemde eenigheid en eendracht in dese onse Kerk over al vast te stellen gezint zijn, en seer begeerig om alle perykelen voor de ziele van een Christen niet alleenlijk voor te komen, maar ook om te weeren alle onlust en onrust van buiten, die van wegen dese verscheidenheid van opinien ligtlijk ontstaan mogt, ingeval daar by tydts niet in voorzien wierde: so hebben wy tot dien einde niet alleenlijk in onse eigen Persoon groote vlyt, arbeid en neerstigheid dikmaals aangewend, maar ook by ons doen roepen en aangestelt een Kerklijke vergadering van onse Bisschoppen en van de klockste en geleerdste mannen onder onse Geestlijkheid in dit ons gantsche Ryk: om daar over een volkomen uitslag en vreedsaam besluit te maken. Hier op dan na een langduurig en ryp overleg en dispuit zijn zy eindlijk eens geworden in gemelde zaaken, niet alleenlijk in de geene die van God geboden en noodig ter zaaligheid zijn, maar ook in de andere die de eerlijke ceremonien en goede Polityke order aangaan. Welke hare debatten, besluiten en overeen kominge, gelyk als wy oordeelen dat se uit een goeden grond des herten en uit een recht gezond oordeel en verstant zijn voortgekomen, t' occorderen, met Godts wetten en inzettingen, en zeer nut en dienstig te zijn tot bevordering en vaststellinge van vrede en eendracht in dese onse Kerk van Engeland (daar wy zeer na verlangen en om wenschen:) so hebben wy daarom de zelve doen drukken; willende, verzoekende en gebiedende dat gy se daar voor aanneemt en in eere en achting houd; wenschende uit den grond onser herte en biddende God Almachtig, dat het hem tog gelieve d' oogen uws verstants zoodanig te verlichten, dat gylieden en yder van u in het bysonder, geen minder lust, yver en liefde tot gemelde eenigheid en eendracht moogt hebben in de zelve t' overlesen, te verkondigen en te betrachten, dan wy gehad hebben, en noch hebben, in de zelve te doen opstellen, voortsetten en gemeen te maken. En also wy genegen waren dat de voornoemde Artykelen, hooft voor hooft of stuk voor stuk, by u op sodanig een wyse, order en manier als gevoeglyk is, aangenomen en verstaan wierden: so hebben wy dan, by gelyke en eenparige toestemming en over een koming van gemelde Bisschoppen en andere geleerde mannen, dezelve in twederley soorten doen verdeelen, te weten in de gene die van God uitdruklyk geboden zyn en noodig ter zaligheid, en in andere, die, schoon van God niet geboden en nodig ter zaligheid, nochtans, vermits dat se lang stand gehouden hebben en tot een bekwaam order en eerlyke Politie wyslyk en voorsigtig zyn ingestelt, so behoorden se ook daarom en tot dien einde onderhouden te werden; het welke gylieden op zodanig een wyse als wy se u voorgeschreven hebben, betrachtende, sult gylieden niet alleenlyk die zeer lieflyke eenigheid en eendracht, waar uit een ongemeen gerief,

voor-

voordeel en winst spruiten zal, zo wel geestlyk als andersins, bekomen: maar ook u zelven daar na schikkende en dese onse artykelen in 't werk stellende, zult gy ons niet weinig aanmoedigen om tot uw voordeel noch meer moeite en arbeid aan te wenden in andere zaaken, die in het toekomende mochten voorvallen, dienende tot Godes en onser eere, en tot profijt, vrede en gerustheid van u allen, onse zeer geliefde Onderdanen.

d' Artykelen onses Geloofs.

1. VOor eerst, voor so veel aangaat de principaalste en voornaamste Artykelen van ons geloof, nademaal dat het by de gantsche geestlykheid van dit ons Koningryk so als hier na volgt bestemt en over een gekomen is, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, het welke wy haar geestlyke bediening en sorge aanbevolen hebben, onderwysen en leeren, dat zy behoorden en moeten standvastig geloven en verdadigen alles waarachtig te zyn, het welke in het gantsche boek en de wet des bybels begrepen en geschreven staat, als ook in de drie Symbolen, waar van het eene by d'Apostelen is t' samen gestelt, zijnde het algemein geloof by alle man in het gebruik; het twede is by het Synodus of de heilige Kerken-Raad van Nicenen opgestelt, en word alle dagen in de Misse verhaalt; en het derde door Athanasius, vervat in den Psalm *quicunque vult*; en dat zy alle die dingen behooren en moeten verstaan en nitleggen na de zelve sin en verklaringe, die de woorden daar van mede brengen, en zo als de heilige en voor goed gekeurde Leeraaren der Kerke de zelve verhandelen, en voorstaan.

2. Dat zy alle dese stukken behoren en moeten achten, verstaan en aannemen voor d' allerheiligste, veiligste, allerzekerste en onfeylbaare woorden Gods, en voor zodanig dat se niet en behooren noch en konnen door eenig tegenstrydig gevoelen of autoriteit verandert of om verre gestoten worden.

3. Dat zy alle d' Artykelen onses geloofs in gemelde Symbolen vervat, behoren en moeten geloven, aannemen en daar voor houden dat se zo nootwendig en geloofwaardig zyn ter saligheid, dat zo wie daar van onderwesen en geleert zynde, de zelve niet en wil geloven of hertneklyk de zelve heel anders dryven en staande houden, dat hy of zy dan geen waare ledemaaten van Christus en zijn Bruidt, de Kerke konnen zijn; maar eigentlijk ongeloovige of Ketters, en ledemaaten des Duivels, met wien zy eeuwig verdoemt zullen worden.

4. Dat zy met alle eerbiedigheid en Godvruchtigheid de selve woorden behoren en moeten waarneemen en haar by de zelve houden; en ook die zelfde manier van woorden of spreekwys gebruiken, waar in d'artykelen onses Geloofs in gemelde Symbolen alrede ontworpen en uitgedrukt zijn, zonder daar in d'allerminste veranderinge te maaken of daar eenigsins van af te wyken.

5. Dat zy alle opinien en gevoelens tegen dese artykelen strydende, gants afslaan en verwerpen moeten, die al over lang in de vier heilige Synoden, (te weten in de Synoden van Nicenen, Constantinopolen, Ephesie en Chalcedon) verwesen zyn geweest, en van alle andere die sedert die tyd daar mede in eenig poinct over een kwamen.

Van

Van het Sacrament des Doopſels.

TEn tweden. Wat nu het heilige Sacrament des Doopſels belangt, willen wy dat alle Biſſchoppen en Predikanten ons volk, haar aanbevolen, onderwyſen en leren zullen dat zy behoren en moeten nootzaaklyk voor vaſt en zeker geloven alles dat met geheele toeſtemminge van de Kerk altyd in het Sacrament des Doopſels voor goed gekeurt, aangenomen en gebruikt is geweeſt; te weeten, dat het Sacrament des Doopſels in het Nieuwe Teſtament door onſen Zaligmaaker Jeſus Chriſtus ingeſtelt en geordineert is geweeſt, als noodwendig tot verkryginge van het eeuwig leeven, volgens Chriſti zeggen, *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non poteſt intrare in Regnum Cælorum*; dat is: *ten zy dat iemant weder-geboren worde uit water en den Heiligen Geeſt, die zal in het Koningrijke der Hemelen niet ingaan.*

Dat het alle menſchen, ſo wel onmondige kinderen als die tot redens gebruik gekomen zijn, aangeboden is dat zy vergeevinge der zonden en genade en gonſt by God zullen hebben, volgens de woorden van Joannes, *qui crediderit & baptizatus fuerit, Salvus erit: die gelooft en gedoopt is zal zalig worden.*

Dat de belofte van genade en het eeuwig leeven, welke belofte aan het Sacrament des Doopſels vaſt is, niet alleen volwaſſene of bejaarde Perſoonen toekomt, maar ook onmondige kleine kinderen; en hier om behooren en moeten ſe noodzaaklijk gedoopt worden: en dat zy ook door het Sacrament des Doopſels vergeevinge van haare zonden verkrygen, in de gonſt en genade Godts geraaken, en daar door waarlijk Godts zoonen en kinderen worden; ſo dat onmondige, onnoſele kinderen in haare kindsheid komende te ſterven, daar door buiten alle twyfel zalig zullen worden, of anders niet.

Dat kleine kinderen noodzaaklijk moeten gedoopt worden van wegen haere erfzonde daar ſe in gebooren zijn, welke zonde haar immers moet vergeeven worden; 't welk niet anders en kan geſchieden dan door het Sacrament des Doopſels, waar door zy den Heiligen Geeſt ontfangen waar door dat hy in de zelve krachtig werkt, en haar door zijn zeer verborgen kracht en werkinge van zonden zuivert en reinigt.

Dat kinderen of mannen eenmaal gedoopt zynde, niet en mogen, noch behoren ooit wederom gedoopt te worden.

Dat ſy alle opinien ſo van Wederdopers en Pelagianen, als van alle andere menſchen hier in met de zelve over een komende, of ſtrydende tegen het boven verhaalde, behoren te rekenen en te houden voor verfoeyelyke ketteryen, die t'eenmaal te verwerpen zyn.

Dat mannen of kinderen tot verſtand en redens gebruik gekomen zynde en begerende gedoopt te werden, uit kracht van dat heilig Sacrament genade en vergiffenis van alle haare zonden zullen bekomen, ſo zy haar zelven met een recht verſlagen hert en zond-rouwige ziele over alle haare bedrevene miſdaden daar toe komen te begeven; en ook volkomentlyk en ſtandvaſtig tot het einde toe belyden en geloven alle artykelen van ons geloof, gelyk als in het voorgaande artykel is gedacht, en anders niet.

Eindlijk en ten laatſten, indien zy ook vaſtlyk geloven en vertrouwen op Godts belofte vergeſelſchapt gaande met het zelve Sacrament, te weten, dat in, en door dit voornoemde Sacrament, het welke zy komen t'ontfangen, God de Vader om Chriſti zyns Zoons wille, haar geeft vergevinge van alle haare zonden en de genade des Heiligen Geeſts, waar door zy van nieuws

nieus wederboren en kinderen Gods worden, volgens de woorden Christi en des Apostels Petri, *poenitentiam agite & baptizetur unus quisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti*, dat is: *doet boete en een ieder van u late sig doopen in de name van Jesus Christus tot vergevinge der sonden, en gy sult de gave des Heiligen Geests ontfangen*; en ook volgens het seggen van Paulus Tit. 3. *non ex operibus justitiæ quæ fecimus Nos, sed secundum suam misericordiam, salvos Nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus Sancti, quem effudit in Nos opulenter per Jesum Christum servatorem Nostrum, ut justificati illius gratia hæredes efficiamur juxta spem vitæ æternæ*, dat is: *niet uit de werken der rechtveerdigheid die wy gedaan hebben, maar na zijne barmhertigheid, heeft hy ons zalig gemaakt door het bad der weder-geboorte en door vernieuwinge des Heiligen Geests; den welken hy over ons ryklijk heeft uitgegooten door Jesum Christum onsen Zaligmaker; op dat wy gerechtveerdigt zijnde door zijn genade, Erfgenamen zouden werden na de hoope des eeuwigen leevens.*

Van het Sacrament der Penitentie, of van Boete te doen.

TEn derden; wat nu het Sacrament van boete te doen aangaat, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk haar aanbevoolen om sorge te dragen voor haare zielen, dat zy haar zullen onderwyzen en leeren, hoe zy behooren en moeten met alle stantvastigheid gelooven dat dit Sacrament van Christus in het Nieuwe Testament is ingestelt als een zaak die so noodwendig ter zaligheid, dat niemant na het ontfangen Doopsel wederom komt af te vallen en een doodlyke zonde te begaan, zonder het zelve zalig kan worden, of het eeuwige leeven bekomen.

Dat, gelijk als sodanige menschen, die gedoopt zijnde in zonde wederom komen te vallen, zo zy in dit leeven geen boete doen, buiten twyfel verdoemt zullen worden; alsoo ook, wanneer de zelve van haar Godloos leeven hun komen te bekeeren, dat zy dan, buiten twyfel, vergeevinge van haare zonden verkrygen, en zalig zullen worden.

Dat dit Sacrament van volkomen opregte boete die Christus van sodanige Persoonen vereischt, uit drie deelen bestaaat, te weeten, uit een verslagen en verbryselt herte, belydenis van zonden met een verbetering van het voorgaande leeven, en uit een nieuwe gehoorzame verzoeninge met Godts wetten en wille, naamlijk, uitwendige daaden, bestaande in werken van barmhertigheid, so als haar van God word belast; welke in de heilige Schrift genoemt werden *fructus digni pœnitentiæ*, *vruchten die de bekeeringe waardig zijn.*

Daarenboven, wat dese verslagentheid des herten aangaat, zijnde het eerste deel, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, over welkers zielen zy waken, zullen onderwysen en leeren dat de zelve verslagenheid des herten in twee deelen bestaat, die altyd moeten t'samen gaan, en nooit van den anderen afgescheiden konnen werden, te weeten: dat een boetveerdig en zond-rouwig mensch de lelijkheid en mismaaktheid en versoeyelykheid zijner zonden moet belyden; waar toe hy gebracht en bewogen word so wanneer hy Godts wille, verklaart in zijne wetten, komt te hooren en t'aanmerken, en in zijn gemoed en conscientie voelt en gewaar word dat God daar over op hem vertoornt en vergramt is. Hy moet ook niet alleenlijk inwendig zeer bedroeft en beschaamt zijn dat hy tegen God so swaar ge-

gezondigt heeft, maar ook met groote vreese over Godts ongenade, die hy op zijn hals geladen heeft, bevangen zijn; denkende by zig zelven dat hy geen werken noch verdiensten van zijn eigen heeft, die hy met recht Gode mog voordraagen tot genoegsaame voldoeninge voor zijn zonden; dit nu verricht hebbende, so moet hy dan by dese vreese, schaamte en droefheid noodzaaklijk voegen het twede deel, te weeten, een vast geloof, steunsel en vertrouwen op Godts barmhertigheid en goedertierenheid, waar door de boetveerdige een zeker hoope, moet en geloof moet scheppen dat God hem zijn zonden sal kwyt schelden en vergeeven, en hem onder het getal zijner uitverkorene voor gerechtveerdigt houden, niet om de waarheid van eenige verdiensten of iets dat de boetveerdige gedaan heeft, maar om de loutere verdiensten van het bloed en lyden onses Zaligmakers Jesu Christi.

Dat dit vast geloof en dese gewisse hoope verkreegen en ook bevestigt is, en nog meer versterkt word door zich zelven toe te passen en toe te eigenen Christi woorden en de beloften van zijn gonst en genade, vervat in zijn Euangelium, en de Sacramenten in het Nieuwe Testament van hem ingestestelt. Om nu tot dit vast en zeker geloof te geraken, so is het twede deel van boete nodig, naamlijk, om aan den Priester te biegten, so het kan geschieden; alſo d'adsolutie of kwytscheldinge door den Priester gegeeven, van Christus ingestelt is geweest om de beloften van Godts gonst en genade den ziele der boetveerdige toe te passen.

Over zulks voor so veel de biegt of belydenis aangaat, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, haar aan bevolen om voor haare zielen zorge te dragen, onderwysen en leere, dat zy behoren en vast moeten gelove dat de woorden van absolutie door den Priesters mond gesproken, uit autoriteit aan hem van Christus in het Euangelium gegeven, gesproken worden.

Dat zy ook dese woorden van absolutie door de bedieners der Kerke op sodanig een wyse gesproken niet minder behooren en moeten geloven, dan zy de enkele woorden en stemme van God zelfs souden willen geloven als of hy uit den Hemel tot haar sprak, volgens Christi woorden, *quorum remiseritis peccata &c. & qui vos audit me audit*, dat is: *so gy iemandts sonden vergeeft, dien wordense vergeven*; en wederom, *wie u hoort die hoort my*.

Dat zy dese oorbiegte die aan de Priesters gedaan word geensins komen te versmaden, maar de zelve voor een seer nut en noodig middel houden, om dese absolutie van des Priesters hand te mogen eisschen en afvorderen, so wanneer zy haar zielen met dese doodlyke zonden beswaart vinden; en daar toe gelegentheid bekomen; op dat zy alſo in haare conscientien daar door verkwikt en vertrooſt mogen werden.

Nopende het derde deel der boete, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, haar van ons aanbevolen, onderwyzen en leeren sullen dat, hoewel Christus en zyn doot een genoegsame offerhande, voldoeninge en vergelding is, om welke God de Vader alle zondaren niet alleenlyk hare sonden vergeeft, maar ook de eeuwige pyne die de zelve toekomt; dies niettemin moeten alle recht boetveerdige, verslagene en biegtende menschen met eenen ook nootzaaklyk voortbrengen de vruchten van boete en berouw, naamlyk, bidden, vasten, aalmoessen; en moeten met wille en daad haaren evennaasten wederom ter hand bestellen het gene waar in zy haar verongelyk of te kort gedaan hebben, en moeten ook alle andere werkken van barmhertigheid en liefde oeffenen; en haar gehoorzaam wille uitdrukken met Godts geboden uiterlyk te volbrengen en uit te voeren, by tyds gele-

legentheid en daar toe vermogen hebbende, of anders sullen zy nooit zalig worden; want dit is Godts uitdruklyk bevel en gebod, *agite fructus dignos poenitentia*: *brengt vruchten voort die de bekeringe waardig zyn*; en den Apostel Paulus zegt ook, *Debitores Deo sumus*, *wy zyn Godes schuldenaars*; en op een ander plaats zegt hy, *Castigo Corpus meum & in servitutem redigo*: dat is: *ik kastyde of temme myn Lighaam, en brenge het zelve onder*:

Als ook dat dese geboden en werkken van barmhertigheid werkken zyn nodig ter zaligheid, en God eyscht ook wel uitdruklyk dat een ieder boetveerdig Christen sig daar na schikke en zulks in t werk stelle; so dikmaals als hy daar tyd, gelegentheid en vermogen toe heeft.

Dat wy door boete en het oeffenen van sodanige werkken niet alleenlyk het eeuwig leven zullen verkrygen; maar ook vergevinge of versachtinge van dese tegenwoordige smerten en verdrukkingen in dese Wereld zullen verdienen, volgens het zeggen van Paulus, *Si nos ipsi judicaremus, non judicaremur a Domino*: *indien wy ons zelven oordeelden, so en zouden wy niet geoordeelt worden van den Heere*; en van Zacharia *keert weder tot my, zo zal ik weder tot u-lieden keeren*; so zegt ook de Profeet Jesaia: *frange esurienti panem tuum &c. tunc eris veluti hortus irriguus*: *deilt den hongerigen u brood mede &c. dan zult gy wesen als een gewatert Hof. Hæc sunt inculcanda Ecclesiis ut excitentur ad bene operandum, & in his ipsis operibus exerceant & confirment fidem, petentes & expectantes a Deo mitigationem præsentium calamitatum*: dat is: *Dese dingen moet men het volk in de Kerk instampen, om haar op te wekken tot het werken van wat goeds, en laat haar met deze werken haar geloof oeffenen en versterken, smeekende en verwagtende van God de versagtinge van haare tegenwoordige ellenden.*

Van het Sacrament des Altaars.

TEn vierden; wat nu het Sacrament des Altaars belangt, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, welks zorge voor haare zielen wy haar aanbevolen hebben, onderrichten en leeren dat zy behooren en moeten immer en altoos volkomen gelooven dat onder de gedaante van Brood en Wyn, welke wy aldaar tegenwoordig met onse oogen zien en met onse uitwendige sinnen bespeuren, waarlijk, wezentlijk en in der daad is vervat en begreepen dat zelfde lighaam en bloed onses zaligmakers Jesu Christi, die gebooren wierd uit de Maget Maria, en aan het Kruis geleden heeft om ons te verlossen; en ook dat onder de selve gedaante van Brood en Wyn Christus in der daad lighaamlijk en wezendlijk vertoont, omgedeilt en genuttigt word van de geene die het gemelde Sacrament ontfangen; en dat men derhalven het zelve met alle eerbiedigheid en eere moet gebruiken, en dat de mensch zich zelven eerst wel te degen behoorde t'onderzoeken en te beproeven, en met d'allergrootste aandagt alle hoeken zijns herten te doorsnuffelen, al eer hy het zelve kome te genieten; volgens de ernstige vermaaninge van den Apostel Paulus, *quisquis ederit panem hunc aut biberit de poculo Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini; probet autem seipsum Homo, & sic de pane illo edat & de poculo illo bibat*: *nam qui edit aut bibit indigne, judicium sibi ipsi manducat & bibit, non dijudicans corpus Domini*: dat is: *die onweerdiglijk dit Brood eet, ofte den Drinkbeker des Heeren drinkt, die zal schuldig zijn aan het lighaam en bloed des Heeren; maar de mensche beproeve hem selven, en eet also van het brood; want die onweerdiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt hem zelven een oordeel, niet onderscheidende het lighaam des Heeren.*

Van de Rechtveerdigmaakinge.

TEn vyfden, wat aangaat d' order en oorzaak van onze *rechtveerdigmakinge*, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, welks zorge haar van ons is aanbevolen, onderwyzen en leeren dat dit woord Rechtveerdigmakinge de vergevinge van onze sonden te kennen geeft, en dat wy daar door in Godts genade en gonst aangenomen en met hem verzoent werden; waar in onze volkomen vernieuwinge in Christus bestaat.

Als ook dat sondaaren tot dese Rechtveerdigmakinge geraken door een zondrouwig en geloovig herte, versélt met barmhertigheit, op die wyse en manier als wy te voren verhaalt en verklaart hebben; doch so niet als of ons zond-rouwig of gelovig hert of eenige werkken daar uit voortkomende, de verkryginge van deze Rechtveerdigmaking verdienen; want de enkele barmhertigheid en genade des Vaders (ons om de wille van zyn Zoon Jesus Christus vrywillig belooft) en de verdiensten van zyn bloet en lyden, zyn alleenlyk de effectuele oorzaaken daar van; en dat nochtans, om te komen tot dese Rechtveerdigmakinge God hebben wil datter in ons zyn niet alleen inwendig berouw, een volkomen geloof, en barmhertigheid, een vast vertrouwen en hope, mitsgaders alle andere geestlyke genade-gaven en innerlyke bewegingen, welke, als te voren verhaalt, nootzaaklyk met de vergevinge onser sonden, te weten, onse Rechtveerdigmakinge moeten t' zamen gaan: maar God belast en gebied ons ook dat, na dat wy al gerechtveerdigt zyn, wy meteenen de goede werken van barmhertigheid en gehoorsaamheid aan God moeten oeffenen, door een uitwendige onderhoudinge en volvoeringe van syn wetten en geboden: want hoewel dat onzer aanneminge ten eeuwigen leeven aan de Rechtveerdigmakinge vast is, dies niettemin worden onse goede werken nootzaaklyk vereischt om te komen tot het eeuwig leeven; en nu gerechtveerdigt zynde, zyn wy nootzaaklyk verbonden en het is onse schuldige plicht om goede werken te oeffenen, volgens de vermaninge des Apostels Pauli, *Debitores sumus non carni ut secundum carnem vivamus; nam si secundum carnem vixerimus moriemur; sin autem Spiritu facta carnis mortificaverimus, vivemus; etenim quicunque Spiritu Dei ducuntur hi sunt filii Dei*, dat is: *wy zyn schuldenaars niet den vleesche, om na den vleesche te leven; want indien wy na den vleesche leven, so zullen wy sterven; maar indien wy door den Geest de werkingen des vleesches dooden, so zullen wy leven: want so veele als 'er door den Geest Gods geleydet worden, die zyn kinderen Gods*: en Christus zegt, *si vis ad vitam ingredi serva mandata: wilt gy in het leven ingaan, onderhoud de geboden*: en Paulus zegt, *de malis operibus, qui talia agunt Regnum Dei non possidebunt: van quade werkken, die zulke dingen doen het Koningryke Gods niet en zullen beërven.* Hierom willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk haar toevertrouwt, zullen onderwysen en leeren dat ons God afvordert en gebied nootzaaklyk goede werken te doen; en niet alleenlyk uitwendige en burgerlyke werken, maar ook d' inwendige bewegingen en genade-gaven des heiligen Geestes; te weten, om God t' ontsien en te vreese, God lief te hebben, op hem ons geheel te verlaten en te vertrouwen, zyn naam aan te roepen, in allerley tegenspoet lydzaam te zyn, de zonde te haten, en om een vast opset en voornemen te hebben om nooit wederom te zondigen, en meer diergelijke bewegingen, gedagten en deugden: want Christus zegt, *nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non*

intrabitis in Regnum cælorum : het en zy uwe gerechtigheid overvloediger zy als de Schriftgeleerden en Pharizeen, dat gy in het Koningrijk der Hemelen geensins zult in gaan; dat is te zeggen, dat wy niet alleenlijk uitterlijke burgerlijke goede werken moeten doen, maar wy moeten ook dese voornoemde innerlijke geestlijke gedagten hebben die met Godts wet over een komen.

Van Beelden.

WAt Beelden aangaat, 't is waar, de zelve zijn in het oude Testament in 't gebruik geweest, en ook om de groote en groove misbruiken daar van somtyds verdaan en afgezet; en in het nieuwe Testament heeft men se ook toegestaan, volgens de verklaringe van deftige Schryvers. Hierom willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, als meermaals verhaalt, onderwyzen en leeren hoe zy se behooren en moogen gebruiken. Voor eerst, dat men haar dit mag toeschryven dat se de deugd en een goed exempel vertoonen, en dat se ook by gelegentheid de gemoederen der menschen ontroeren en ontsteeken, en de menschen haare zonden en overtredingen dikmaals doen overdenken en beklaagen, voornaamlijk de Beelden van Christus en onse lieve Vrouw Maria; en dat het over zulks wel voegt dat se souden staan in de Kerken, en ook nergens anders voor te waarderen zijn. En op dat het dom Volk voortaan daar geen superstitie me bedryven sou, gelijk als men oordeeld dat se in voorledene tyden plagten te doen, so willen wy dat onse Bisschoppen en Predikanten haar vlytig zullen leeren, en haar misbruik hier in, volgens dese leere, reformeren; of anders mogt het op afgodery uitloopen, dat God verhoede. En wat nu belangt dat men haar wierookt, offert, en voor haar knielt &c. hoewel dit gebruik uit devotie ingekroopen is geweest en tot een gewoonte geworden; men behoort nochtans het Volk dit vlytig in te scherpen dat zy haar voor al daar voor wagten, nog hun inbeelden dat het aan de zelve Beelden betaamt te geschieden, maar alleenlijk aan God en tot zijner eere, al is 't dat het voor de Beelden geschied, het zy van Christus, van het Kruis, van onse lieve Vrouw, of van eenige andere Sancte.

Van Sancten of Heiligen te eeren.

VOr so veel aangaat den Heiligen eere te bewysen, wy willen dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk zullen onderwysen en leeren dat den Heiligen die nu met Christus in den Hemel zijn van de Christenen op der aarde eere wel voegt te zijn aangedaan; doch niet met zulk een vertrouwen en eere die Gode alleen toekomt, vertrouwende van haar te zullen ontfangen het geene van God alleen te verwachten staat; maar dat men haar dese eere te bewysen heeft, om dat men weet dat zy Christi uitverkorene zijn; om dat zy uit dese verganklijke Wereld tot een godzalig leeven zyn over gegaan; om dat zy alrede in heerlijkheid met Christus heerschen: en voornaamlijk om Christus in haar te looven en te prysen om haar uitsteekende deugden die hy in haar geplant heeft, op dat zy voor andere menschen die noch in dese Wereld zijn strekken mogen tot een baken en voorbeeld om in deugd en Godzaligheid te leeven; en ook om niet te schroomen voor Christus en zyn zaak haar leeven tot een offerhande te geeven, gelyk als sommige van haar gedaan

hebben; en eindlijk om hun daar voor te rekenen dat zy onse requesten en gebeden, voor so veel in haar vermogen is, by Christus moogen bevorderen en voortzetten. Op dese en diergelijke wyse, en niet anders, zijn de Heiligen te eeren.

Van d'aanbiddinge der Heiligen.

WAt d'aanbiddinge der Heiligen belangt, wy willen dat alle Bisschoppen en Leeraren ons volk onderwysen en leren, dat hoewel genade, vergevinge van zonden, en zaligheid niet te bekomen zyn dan van God alleen door onsen Middelaar en Heiland Christus, die d'eenige volkomene voorspraak is voor onse zonden; nochtans is het een seer loflyke zaak dat men aanbidde de Heilige die in den Hemel eeuwig leven, welkers liefde bestendig is en altyd blyft, om onse Middelaar te willen zyn, en om voor en met ons God Almachtig te bidden op dese wyse: *alle heilige Engelen en Santten in den Hemel biddet God den Vader voor en met ons, dat wy om de wille van zyn dierbaar Zoon Jesus Christus, van hem genade en vergevinge onser sonden mogen bekomen, om met een ernstig opset en voornemen, door hulpe des Heiligen Geests, zyn heilige geboden t' onderhouden, en daar nooit wederom van af te wyken alle de dagen van ons leven*; en op dese wyse mogen wy onse lieve Vrouw, Joannis den Dooper en alle d'Apostelen of eenige andere Heiligen in't bysonder aanbidden, na dat onse devotie dan me brengt; so 't slegts zonder eenige ydele superstitie geschiede, denkende dat een Heilige meer barmhertig mocht zyn, of ons eerder hooren als Christus; of dat een Heilige tot d' eene zaak meer dient als tot een ander, of daar van een voorspraak is. Men moet insgelyks Gode heilige dagen vieren, ter gedagtenis van hem en zyne Heiligen, en dat op zulke dagen als de Kerk geordineert heeft dat men haar gedagtenis vieren zal; ten zy dat de Koning, die daar Opperhooft van is, zulks kome te modereren, als dan behooren d'Onderdanen daar in gehoorsaam te zyn.

Van de Kerk-gebruiken of Ceremonien.

AAngaande de Ceremonien van Christi Kerke, als dese en die klederen aan te doen als men Godts-dienst pleegt, gelyk als veeltyds noch is en geweest is in 't gebruik, als het besprengen met heilig water ter gedagtenis van ons doopsel en het vergoten bloed Christi aan het Kruis tot onser verlossinge; het geven van heilig broot om ons aan het Sacrament des Altaars te doen gedenken, dat alle Christenen een verborgen lighaam Christi zyn, gelyk als het brood van veele granen gemaakt word en nochtans maar een brood is, en om ons in dachtig te maken het ontfangen van het heilige Sacrament en het lighaam Christi, het welke wy uit een rechtschapen liefde behooren aan te nemen; en in het begin van Christi Kerke by de Christenen meer placht in het gebruik te zyn, dan nu heden ten dage; het draagen van kaarsen op Lichtmis, ter gedagtenis van Christus, het geestlyk ligt, van wien Simeon proféteerde, gelyk daar van gelesen word in de Kerk op dien dag; het strooyen van assche op Asch-woonsdag dient om yder Christen indagtig te maaken, in het begin der Vasten dat hy slegts aarde en assche is, en wederom aarde zal worden; het welke zeer nodig is dat voortaan in onse Moeders taal op dien dag verhaald werde. In de handen Palm te draagen op Palm-zondag dient ter gedagtenis

van

van Christi inhaalinge tot Jerusalem kort voor zijn dood, op dat wy ook genegen mogten zijn om hem in te haalen en t' ontfangen in onse herten; kruipende na het kruis en ons daar voor nederwerpende op Goe-Vrydag, en ons zelven Christo aanbiedende voor het zelve Kruis en dat kussende, ter gedagtenis van onse verlossinge door Christum aan het Kruis geschied. Het oprechten van Christi Graf, wiens lighaam na zijn dood begraven wierd: het inwyen van het Doop-bekken en andere diergelijke zegeningen die de Dienaaren van Christi Kerk daar over uitspreeken, nevens alle andere diergelijke Kerk-gebruiken en ceremonien en zijn niet te verachten nog te verwerpen, (maar te gebruiken en t' onderhouden als goede en loflijke zaaken, om ons het geestlijke dat daar door voor oogen gestelt word indagtig te maaken) en geensins te verwaarloosen nog te vergeeten, maar wy moeten onse memorien daar mee van tyd tot dyd ververschen; doch in geen van dese ceremonien steekt eenige kracht om de zonden te konnen vergeeven, maar dienen alleenlijk om onse herten opwaaats te doen stieren tot God, by wien alleen vergeevinge van onse zonden te bekomen is.

Van het Vagevier.

VErmits de betaamlyke order der liefde vereischt, het boek der Machabeen en verscheiden Oudvaders klaar bewysen dat het met onse liefde en toegenegentheid wel over een komt om voor de ziele der afgestorvene te bidden; en nadien ook dese gewoonte etlyke jaren lang zelfs van begin aan in de Kerk in 't gebruik is geweest, willen wy derhalven dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, haar van ons aanbevolen, onderwysen en leeren zullen dat niemand de continuatie daar van behoorde te verdrieten, en dat het de medogende liefde van een Christen wel voegt om te bidden voor de zielen der afgestorvene en de zelve Godts barmhertigheid in onse gebeden op te dragen, en ook andere daar toe te bewegen dat zy in de Misse en uitvaart voor haar bidden, en aan anderen aalmoessen te geven om zulks voor haar te doen, waar door zy van hun pyn en smerte wat verlichtinge mochten krygen: doch nademaal de Schriftuur ons de plaats daar se zyn, de naam daar van, en hoedanig een pyne dat se lyden niet te kennen geeft, laten wy derhalven zulks aan God Almagtig berusten, wiens barmhertigheid, als ons betaamt, wy haar bevolen moeten laten; vertrouwende dat God onse gebeden voor haar aanneemt, en wat de rest aangaat daar laaten wy God geheel mee geworden, wien haar stant en conditie bekent is. Hierom is het zeer noodig dat sulke misbruiken t' eenmaal aan een kant gestelt worden, welke onder de benaminge van Vagevier dapper gestyft zijn geweest, te weeten, dat men de menschen wys maakt dat door pardon of vergiffenis van de Paus de zielen uit het Vagevier en van alle de pyn die se daar lyden t' eenmaal verlost en ontslagen konnen werden; of dat de Misse gesproken (*ad scala sceli*) *aan de Ladder des Hemels* of in eenig ander plaats, of voor een Beeld, haar ook van al hun pyn sou konnen verlossen en so van stonden aan na den Hemel zenden; en diergelijke misbruiken meer.

Was ondertekent van dese navolgende Persoonen.

Thomas.

Thomas Cromwel.

Thom. Cantuariens.
Edwardus Ebor.
Joannes London.
Cuthbertus Dunelmen.
Joannes Lincoln.
Joannes Lincoln Nomine.
Procuratoris pro Dom. Joan. Exon.
Hugo Wygornen.
Joannes Roffen.
Richardus Cicestren.
Joannes Bathonien.
Robertus Abbas Sancti Albani.
Willielmus ab. Westmonaster.
Joannes ab. Burien.
A *Richardus ab. Glasconiæ.*
A *Hugo ab. Redying.*
Robertus ab. Malmesbur.
Clemens ab. Eveshamen.
Joannes ab. de Bello.
Willielmus ab. S. Petri Glocest.
Richardus ab. Wenchelcombens.
Joannes ab. de Croyland.
Robertus ab. de Thorney.
Robertus ab. de walthami.
Ioannes ab. Cirencest.
Ioannes ab. Teuxburen.
Thomas Prioor Coventr.

Ioannes ab. de Osney.
B *Henricus ab. de*
Anthonius ab. de Eyntham.
Robertus Prior Elien.

Thomas Elien.
Ioannes Lincoln. Nomine Procuratoris. pro Dom.
Rowlando Coven. & Lichfielden.
Ioannes Bangoren.
Nicholaus Sarisburien.
Edwardus Hereforden.
Willielmus Norwicen.
Willielmus Meneven.
Robertus Assaven.
Robertus Magister Ordinis de Sempe- ringham.
Richardus ab. de Notley.
Hugo Prior de Huntingtoun.
Wilielmus ab. de Stratford.
Gabriel ab. de Buckfestia.
Henricus ab. de Wardenor.
Ioannes Prior de Morton.
Richardus Pr. de Walsingh.
Thomas ab. de
Thomas ab. de Stanley.
Richard. ab. de Bytlesden.
Richard. Pr. de Lanthony.
Robertus ab. de Thame.
Ioannes Prior de
Radulphus Pr. de Kymme.
Richardus ab. de
Robertus ab. de Welhows
Bartholomaus Prior de Overhey.
Willielmus Prior de Burgaveny.
Thomas ab. de Abendon.

De Namen van het Laager-Huis van 't Parlement.

C R. *Gwent Archidiaconus Londen, & Brek.*
Robertus Alridg Archidiac. Glocestr.
Thomas Bedyl Archidiac. Cornub.
Richardus Street Archid. Derbiæ.
David Pole Archid. Salop. Procurator.
Archidiac. & Cleri Covent. & Lichfield.
Richardus Doke Archidiac. Sarum.
Edmundus Bonner Archidiac. Leicestr.
Thomas Baghe Archidiac. Surr.

Richardus Rawson Archidiac. Essex.
Edmundus Cranmer Archid. Cantuar.
Polidorus Virgilius Archidiac. Wellen.
Richardus Coren Archidiac. Oxon.
Henricus Morgan Procurator Cleri Lin- coln.
Petrus Vannes Archid. Wygornen.
Georgius Hennage Decanus Lincoln.
Nilo Spencer Procurator Cleri Norwicens.
Gulielmus Knigt Archid. Cestriæ.

Nicolaus

Nicolaus Metcalf Archid. Roffen.
Gulielmus Hedge Procur. Cleri Norwicen.
Adam Traues Archidiac. Exon.
Richardus Woleman Decan. Wellen.
Thomas Brerewood Archid. Har. Procurat. Capituli & Cleri Exon.
Georgius Carew Archid. Totten. *Procurat. Capit. & Cleri Exon.*
Thomas Bennet Procur. Cleri & Cap. Sarum.
Richard. Archidiac. Procur. Cleri & Cap. Sarum.
Petrus Lighman Procur. Cleri Cant.
Edmundus Stewart Procur. Cleri Winton.
Joannes Rayne Procur. Cleri Lincoln.
Leonardus Samil Procur. Clere Archidiac. Lewen.
Simon Matthew Procur. Cleri Londen.
Linfrid Ogle Archidiac. Salop.
Gulielm. Maye Procur. Cleri Elien.
Rol. Phillips Procur. Eccles. S[ti] *Pauli Londen.*
Gamaliel Clyston Decanus Hereford. & Procur Capit.
Ioannes London Decan. Wallingford.
Richard Layton Archidiac. Bucks.
Hugo Coren Procur. Cleri Hereford.
Richard. Sparaheford Proc. Cleri Hereford.
Mautitius Griffith Procur. Cleri Roffen.
Gulielm. Buckmastr. Proc. Cleri London.
Richard. Shelton Mag. Colleg. de Melyngham.
Per Me Willielm. Glyn. Archidiac. Anglessem.
Robertus Evans Decan. Bangorem.
Walterus Cretying Arch. Bathonien.
Thomas Bogard Procurat. Cleri Wygornens.
Ioannes Nase Procur. Cleri Bathon & Wellen.
Georgius Wyndham Archid. Norwicen.
Ioannes Bell Archidiac. Glocestr.
Ioannes Chamber Decan. S[ti] *Stephani Archid. Bedford.*
Nicolaus Wilson.

Zekere aanmerkinge op de voorgaande Ondertekeningen.

A d'Abten van Gloſſenbury en Reading ondertekenen met d'andere : waar aan blykt dat zy , in de veranderingen die daar gemaakt waren , haar ſo gewillig inſtelden als d'andere.

B d'Abten ſchreeven doorgaans zulk lelijk ſchrift dat men hare namen die daar onder ſtaan kwalijk kan leeſen : tot ſommige daar van wiſt ik geen raad altoos.

C. Daar zyn vyftig Perſoonen, van het Lager-Huis, waar onder 25. Aarts-Diakonen zyn geweeſt, 4. Dekens van de Hooft-Kerken , 3. Dekens van de Collegiale Kerken, 17. Procurators of volmagtige van de Geeſtlykheid, en een Profeſſoor van de Hooge School.

II

Zekere Vraagen door den Biſchop van Cranmer in order geſtelt, dienende tot verbetering van verſcheide miſbruyken.

Cotton. Libr. Cleopatr. E. 5.

1. WAarom, of om welke redenen en inſichten iemand tog genegen mogt zyn om te zien dat de Paus hier in Engeland het opperſte geſag en auto-

toriteit wederom mocht voeren; of ſig kanten tegens de wetten en ordinantie van dit Koningryk, uitgegeven tot voortſettinge van des Konings titel van opperſte voogd of hooft te zyn van de Kerk?

2. Of een menſch, na dat hy gedoopt is, een doodlyke zonden bedryvende, op eenige andere wyze dan door innerlijk berouw en verſlagenheid des Geeſts vergevinge zyner zonden uit genade kan bekomen?

3. By aldien de geeſtlykheid kome te weten dat de gemeene man veel meer van haar houd, om dat zy haar laten voorſtaan dat het in de wille en macht der Prieſters beſtaat om de zonden te vergeven, of niet te vergeven, na haar welgevallen; en of in zulken geval de geeſtlykheid miſdoet zo zy dit met oogluikinge toelaten, en het volk al willens en wetens in deſe opinie in ſlaap wiegen?

4. Of een Sondaar over zyn ſonden innerlyk bedroeft en zeer rouwig zynde, en daar op voort komende te ſterven, al zo hoogen plaats in den Hemel zal beſitten, als of hy nooit geſondigt hadden?

5. Of'er zy, en wat onderſcheid dat men zou mogen ſtellen tuſſchen twe Perſoonen, waar van d'eene zeer groot berouw en leedweſen hebbende over zyn zonden zonder abſolutie van den Prieſter komt te ſterven, en d'ander ook zondrouwig zynde van den Prieſter met eenen word geabſolveert, en dan daar op voort ſterft?

6. Indien het openbaar blykt dat het volk op uitwendige Ceremonien haar meer verlaaten dan zy behooren, en dat zy de beelde meerder kracht, dan betaamlyk is, toeſchryven: met de zelve op te pronken en te vercieren, de voeten te kuſſen of waſch-kaarſen te offeren, en dat de Prieſters zulks wetende doch vreſende hun voordeel en profijt of andre inkomſten hier door te zullen verlieſen, het volk om daar in te continueren veel eer aanmoedigen, dan dat zy haar, volgens de heilige Schriftuur, de waarheid daar van leeren; wat zyn Koninglyke Majeſteit en het Parlement dan in zulken geval te doen ſtaat of van gemoeds halven gehouden zijn te doen?

7. Of nu onder het nieuwe Teſtament de Tienden den Prieſters volgens de Goddelyke of Menſchlyke wetten toe komen; indien na de menſchlyke, welke dan daar de menſchlyke wetten van zyn?

8. Of alleen de geeſtlykheid, en niemand anders, in Kerk-vergaderingen hare ſtemmen mogen geven?

9. Of de 19. Canon of wet in het Concilium van Calcedon, waar in beſchreven ſtaat dat d'eene Prieſter d'ander voor den Rechter niet en mag roepen, maar alleenlyk voor zyn Biſſchop; en andere diergelyke wetten doorgaans aangenomen zyn geweeſt of niet? en of de zelve tegens de eere van den Koning en de wetten van dit Ryk ſtryden; en of het niet wel ſou voegen dat het Parlement een Proclamatie liet uitgaan om de gemelde Canons of wetten, alzo ze nooit, inſonderheid in dit Ryk, aangenomen zijn geweeſt, af te ſchaffen?

10. Of de 24. Canon van het voornoemde Concilium, meldende dat men van Kloofters eenmaal den Biſſchop toegeheiligt, daar na geen wooningen voor Leken mag maken, aangenomen en onderhouden zy geweeſt, en of ſe haar tegen des Konings macht en autoriteit van het Parlement aanſtelle?

11. Indien men gewaar wierd dat de Biſſchoppen niet vlytig onderſocht hebben, en als noch, na behooren, daar haar werk niet van maken, of ſodanige Perſoonen die zy tot een Prieſters ampt beroepen vroom van leven zyn en geleert; maar zonder daar na te vernemen of haar t'ondervraagen, ryp en groen aannemen zo als zy haar voorkomen, (waar door veler menſchen zielen vry groot gevaar lopen,

pen, en ontallike ongemakken ontstaan,) wat dan den Koning en zyn Parlement hier in te doen staat?

12. In geval dat Dekens, Bisschoppen, Aarts-Diaconen en andere die in geestlyke bedieningen zyn, hun leven niet en kwamen aan te stellen volgens den eisch van d'eerste instellinge van zodanige ampten en bedieningen, of so als zy het geern hadden die haar daar in geordineert hebben, wat dan de Koning en zyn Parlement in zulk een geval mag, of behoort te doen?

13. Waarom en waar toe zodanige ampten en bedieningen van de geestlykheid eerst ingestelt zyn geweest?

14. Indien dat Bisschoppen, en Priesters nevens haare bedieningen inkomsten hebbende, ter plaatse daar zy staan weigeren te woonen, en in Cathedrale of Collegiale Kerken geduurig ledig gaan op hare prebenden of inkomsten, of het dan niet wel voegt dat zyn Koninglyke Majesteit of het Parlement daar in order stelle om zulks in het toekomende voor te komen?

15. Welke d' uitwendige tekenen en inwendige weldaden van genade zyn in de Sacramenten van bevestiginge, Ordre, Houwelijken-staat en het Olysel; en wat voor beloften God gedaan heeft aan de gene die se komen te handhaven; en wat voor een kracht en deugd datter in de zelve steekt.

III.

Zekere Vraagen rakende de bevestiginge in den dienst, en het geene Cranmer, en Stokkesley Bisschop van Londen daar op geantwoord hebben. Het Origineel.

Geschreven met Cranmers hand. — Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Vraag. Of de bevestiginge door Christus is ingestelt?

Antw. Daar en is geen Schriftuur-plaats welcke verklaart dat dit Sacrament van Christus is ingestelt geweest.

1. Want de Schriftuur-plaatsen daar toe bygebracht en zyn geen instellingen, maar daaden en handelingen der Apostelen.

2. Deze daaden wierden gedaan door een byzonder gave aan d' Apostelen gegeven; om Godts woort op die tyt te bevestigen.

3. De voornoemde byzonder gave blyft nu den successeurs der Apostelen niet by.

Wat is het uitwendig teken?

De Kerk gebruikt (*Chrisma*) *de Zalvinge*, voor een uitwendig teken, doch de Schrift vermelt daar niet van.

Waar in bestaat de kracht van dit Sacrament?

De Bisschop, uit de naam van de Kerk, roept den heiligen Geest aan, om den bevestigden Perzoon met sterkte en stantvastigheit, nevens andere geestlike gaven, te begaven: invoegen dat de kracht van dit Sacrament soo hoogwaardig is, als is het gebed des Bisschops, gedaan in de naader Kerke.

Hæc respondeo, salvo semper Eruditiorum & Ecclesiæ Orthodoxæ responso: dat is: *dit is mijn antwoord, dog behoudens altijd d'antwoord van die geleerder zijn en van de rechzinnige Kerk.*

Stokesleys Papier.

1. Vraag. DE eerste Vraag, *of het Sacrament van bevestiginge een Sacrament des nieuwe Testamentes is door Christus ingestelt?*

Antw. Hier op antwoord ik, *dat het is.*

2. Vraag. *Wat is het uiterlyk teken, en welke zyn d'onsichtbaare genade-gaven die daar by gegeven worden?*

Antw. De woorden *Signo te signo Sanctæ Crucis, & confirmo te, &c.* dat is: *ik teikene u met het teken van het Heilige Kruys en bevestige u &c.* nu dese teikeningen, zalvinge, opregginge der handen door den Bisschop, zyn d'uiterlike tekenen: d'innerlike, de vermeerderinge van de gaven des Heiligen Geest, en voornaamlik van kracht en sterkte, van het geloof te konnen spreken, het zelve tonen en verantwoorden, en by noot daar om te lyden.

3. Vraag. *Wat belofte heeft men van de voornoemde genade-gaven?*

Antw. Dat de daaden en handelingen in de Schriften der Apostelen uitgedrukt nevens de daar op volgende werkingen, door hare handen te leggen op de gene die te voren vergiffenis van hare zonden hadden ontfangen, vergeselschapt gaande met Christi beloften, gedaan aan zyn Kerk, en het geduurig geloof van die algemeine Catholike Kerk van der Apostelen tyd af tot hier toe, zonder dat iemand daar iets tegen hebben kan (uitgesondert alleenlijk d'onverstandige en die van kettery verdagt zyn) doen ons, en, (na myn oordeel, doch echter eenen ander het zyne latende behouden) behoorde genoeg te zyn om alle menschen die in de Catholyke Kerk geloven, voor zeker en gewis te doen denken dat God de beloften van gemelde genade gedaan heeft.

Ego Ioannes London. *Sic respondeo, fretus autoritate & testimonio antiquissimorum, eorumque doctissimorum pariter ac sanctissimorum Virorum, & præcipue Sanctæ matris Ecclesiæ nostræ Catholicæ, cui etiam in non expressis in sacra scriptura, non multo minus quam scriptis, fides adhibenda est; nisi tam de baptismo parvulorum, quam de perpetua Dei paræ Virginis integritate, & id genus compluribus, quibus sine salutis periculo Nemo discrepat, licebit salva fide contradicere:* dat is:

Ik Joannes van Londen antwoorde aldus: steunende op d'autoriteit en het getuigenis van d'alleroudste, en dat van seer geleerde en met eenen zeer heilige mannen, doch voornaamlyk van de Heilige Moeder onse Catholyke Kerk; wien men, alwaare 't ook niet uitgedrukt in de heilige Schriftuur, niet veel minder geloven mag dan of die dingen in de heilige Schrift beschreven waren; als daar is zo wel het doopsel van kleine kinderen, als dat de Moeder Gods altyd Maget is gebleven, en diergelyke zaaken meer; waar in zo iemand mocht verschillen, die mag zulks buiten gevaar van zyn zaligheid en behoudens zyn geloof niet tegen spreken.

IV. Zekere

IV.

Zekere aanmerklijke Pöincten door den Aardtsbisschop Cranmer den Koning voorgedraagen, om hem daar door te bewegen tot een vorder Reformatie voort te gaan.

Cotton Libr. Cleop. E.4.

ZYn Koninglijke Majesteit gelieve na zijn hooge wysheid naauw t'aanmerken, scherp te letten en diep t'overwegen dese navolgende aanmerkens-waardige poincten.

1. Dat men over een zaak van groot belang geen vonnis mag stryken, voornaamlijk over zaaken die de Christelijke Religie aangaan, zonder een voorgaande langwylige, groote en rype overdenkinge.

2. Wat al kwaad daar op is gevolgt als men in Provintiale, ja zelfs in generale Concilien of Kerk-vergaderingen onderstaan heeft iets in druk te laten uitgaan, als uit kracht van Gods wet, zonder dat zulks blykt in Gods heilig Woord, of sonder eenige baarblyklyke redenen daar uitgehaalt.

3. Hoe dat alle Christen-landen met geleerde Mannen in de Schriftuur ervaren vervult zyn, dewelke wel na speuren en oordelen konnen hoe zaken, die alrede zyn of in het licht uitgegeven sullen worden, met de Schriftuur over een komen, of niet.

4. Hoe stout heden ten dage de menschen zyn die haar niet en ontzien soo wel tegen hooge Vorsten als gemene Perzonen te Schryven, zonder haar hoge staat eens t'aanmerken, slechts overwegende de billykheid of onbillykheid van de zaak.

5. Hoe dat mannen niet alleen van de nieuwe geleertheid (so men haar noemt) maar ook selfs Paapsche Schryvers toestaan dat, na den inhoud van Gods woord, Priesters niet verboden worden te trouwen, hoewel zy wel wisten dat vele uitleggers der Schrifture van een ander gevoelen waren.

6. Hoe het niet mooglyk is dat alle geleerde mannen van eenerley verstand, gevoelen en opinie zouden zyn, so lang als 'er kaf onder het koren loopt, de godsalige onder de godlose vermengt zyn, het welke gewisselijk duuren zal zo lang als de Werelt staat.

7. Hoe dat verschil in opinien d'openbaringe van veele waarheden die men voor desen voor kettery aansag, veroorzaakt heeft: ja, die by vele in andere Landen daar noch voor gehouden werden; als by voorbeeld, d'autoriteit van de Bisschop van Romen die hy sig t'onrecht aanmatigt, is daar door in 't licht gekomen, met bloetstortinge van niet weinige, die 't eerst op de baan brachten.

8. Daar zyn ook andere opinien noch niet aangeroert, die al so veel twist en twedracht in uw Majesteits Koningryk hebben, en zullen veroorzaaken als eenige daar van gesproken is, te weten, of de heilige Schriftuur ons verhaalt van een Vagevier na dit leven, of niet? of men eenige onbeschrevene waarheden noodzaaklyk geloven moet die niet geschreven zyn in de Schriftuur, noch uit eenige openbaare Schriftuur-plaatsen door onfeilbare argumenten gehaalt konnen worden? of 'er ook eenige voldoening zy behalven de voldoening van Christus? of de vrye wil uit haar eigen vermogen haar schikken kan tot een bekwaamheid (zo men zegt) *de congruo*? of het tegens de heilige Schriftuur strijd Christi beeld te kussen ter eere van hem?

en in 't algemein gesprooken of men beelden andersins mag gebruiken dan zyn Majesteit in zyn Plakkaten laat uitgaan ?

Hierom, uit aanmerkinge van het gene alrede verhaalt is, zal het zyn Koninglyke Majesteit gelieven zyn oordeel voor een tyd op te schorten, en geen besluit te maken dat het trouwen van Priesters tegens de heilige Schriftuur stryd, maar dat hy veel eer beide partyen doe swygen, hun belastende daar van niet te prediken, te disputeren noch in het openbaar daar van te handelen, op boete van &c. En ingeval het boven verhaalde uw Majesteit tot stilstand niet en bewege, dat het hem dan gelieve toe te staan dat dit artykel van het trouwen der Priesters in beide Academien of hooge Schoolen, onder onzydige Rechters, opentlyk bedisputeert mag worden, al eer dat daar over een uitspraak geschiede.

Dat alle d'argumenten der tegensprekers aan de verantwoorders twaalf dagen te voren al eer het dispuit aangaat ter hand bestelt mogen worden, om haar daar over te bedenken en te beter te konnen antwoorden: en dat de geene die in dese disputatie aannemen de zaak te willen verdadigen, dat zy 't met dese voorwaarde aanveerden, dat ingeval haar Rechters komen te oordeelen dat zy te kort schieten of overwonnen zijn, dat zy dan daar over gewillig de dood willen lyden; en by aldien haare weder-partyen haar stuk niet en konnen bewysen of staande houden, so begeeren zy niet anders dan dat zijn Majesteit gelieve haar te gonnen dat zy haar mogen behelpen met de vryheid die haar Godts woord hier in geeft; en uwe ootmoedige Onderdaanen zullen God Almachtig bidden dat uw Koninglijke staat tot Godes eere lang mag duuren.

V.

Een Verklaaringe over de bedieningen en Goddelijke instellinge van Bisschoppen en Priesters. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

WAt de Sacramenten van heilige Ordren aangaat, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, van ons haar geestelike bediening aanbevolen, onderwyzen en leeren sullen:

1. Hoe dat Christus en zyn Apostelen in het nieuwen Testament ingestelt en geordineert hebben, datter, behalven de borgerlike machten en regeringe van Koningen en Vorsten, het welke in de Schriftuur genoemt word, *potestas gladii, de macht van het swaart*, in de strydende Kerk gedurig ook souden zyn zekere andere Dienaren of beampten, dewelke met een geestlike magt, autoriteit en commissie onder Christus behoorden aangedaan te zyn, om Godts woord te prediken en aan zyn Volk te verkondigen, om haar Godts Sacramenten toe te dienen; en daar door de genade des Heiligen Geests te geven, het gezegende lichaam Christi in het Sacrament des Altaars te heyligen, van zonde t' ontbinden en t' ontslaan, alle Persoonen die recht boetveerdig en zond rouwig zyn; om te binden en uit de gemeinte te bannen die aan openbare zonden en misdaden schuldig zyn en hare fouten niet en willen verbeteren; om andere in haar plaas, order en bediening, daar zy selfs toe geroepen en aangenomen zyn, te stellen en bevestigen; en eindlik om Christi schapen, als goede Herders en opzienders, gelyk

als

als d'Apostelen haar noemen, te weyden en te voeden met haar heylzame leere, en door gedurige waarschuwingen en vermaningen haar van zonde en ongerechtigheyd, voor so veel in hun vermogen is, af te trekken, en tot volmaakte kennis, volkomen liefde en vreze Godts en oprechte liefde van haar naasten te brengen.

2. Dat dit ampt, deze bedieninge macht en autoriteit geen tyrannisch gewelt is, hebbende geen zekere wetten of palen binnen welke dat se behoorde besloten te worden; zy en is ook geen onbepaalde, maar een middelmatige macht, onderworpen, besloten en bepaalt binnen zekere palen en insichten, waar toe de zelve door Gods instellinge geordineert is geweest; hier in, als verhaalt, bestaande om geestlyke en eeuwigduurende zaaken aan de ledematen van Christi verborgen lighaam alleenlyk uit te reiken en toe te dienen, te weten, de suivere en hemelsche leere van Christi Euangelium, en de genade-gaven in zyne Sacramenten geschonken. Hierom word ook dese macht en bedieninge in sommige Schriftuur-plaatsen genoemt *donum & gratia, een gave en genade*; in sommige andere plaatsen word haar de benaminge van *claves sive potestas clavium; sleutels of de magt der sleutelen* toegeschreven; waar mede een zeker ampt, aan d'uitvoeringe van een bysonder functie of bediening bepaalt, te kennen word gegeven, volgens het seggen van den heiligen Apostel Paulus in het eerste Capittel van zijn Zendbrief aan de Romeinen, en in het vierde aan Timotheus, als ook in het vierde aan die van Ephesen, alwaar hy aldus schryft: *quum ascendisset Christus in altuem, captivam duxit captivitatem, & dedit dona Hominibus, dedit autem, alios quidem Apostolos, alios verò Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem Pastores ac Doctores, ad instaurationem Sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei & agnitionis filii Dei, in Virum perfectum, in mensuram ætatis plene adultæ Christi.* Dat is: *als hy opgevaren is in de hoogte, heeft hy de gevangenisse gevangen genomen, en heeft de menschen gaven gegeven, en de zelve heeft gegeven, sommige tot Apostelen, sommige tot* Profeten, *sommige tot Euangelisten, sommige tot Herders en Leeraars, tot de volmakinge de Heiligen tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge des lighaams* Christi; *tot dat wy alle zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennisse des* Zoons *Godts, tot eenen volkomen man, tot de maate der grootte der volheid* Christi; op dat zy het ampt of werk der bedieninge, tot volmaakinge, onderwysinge, en opbouwinge der ledemaaten van Christi verborgen lighaam souden uitvoeren, en niet ophouden van hun ampt te bedienen, niet alleenlijk tot dat zy tot de eenigheid des geloofs en der kennisse des Zoons Godts waren gebracht en gekomen, maar ook tot eenen volkomen man en tot de maate der grootte der volheid Christi, dat is: tot dat zy daar in so waren bevestigt en versterkt, dat zy daar na niet meer daar aan kwamen te twyfelen, noch als kinderen, tot eenige andere contrary leere of opinie haar lieten vervoeren door de listigheid of lose vroedmaakinge van valsche Herders en Leeraars, die met loose streeken omgaan, om haar tot dwalende gevoelens te brengen; maar dat zy de waare leere van Christi Euangelium gestadig souden navolgen, door de liefde geduurig toenemende en opwassende tot een volkomen lidmaat van dat lighaam, waar van Christus eigentlyk het hooft is, in wien, (by aldien het gantsche lighaam, te weten, ieder deel en lid daar van gegroeit en tot haar volkomen stant gekomen is, niet zy alle evenveel, maar een iegena de gave en hoedanigheid die hem medegedeelt is; om also met den anderen t'samen gebonden, vereenigt en het zelfde lighaam ingelyft te worden,) buiten alle twyfel, dat gantsche lighaam en yder deel daar

daar van daar door volmaakter en sterker zal worden gemaakt, van wegen die natuurlijke liefde en ontferminge welke het eene litmaat, met het lighaam so vereenigt, met den anderen heeft. Waar uit dan klaar blykt, niet alleenlijk dat den Apostel Paulus dese gemelde magt en bedieninge van Herders en Leeraaren getelt en gerekent heeft onder de eigentlyke en speciale gaven des Heiligen Geests, maar dat se ook een bepaalde macht en bediening is geweest, voornaamlyk en alleenlyk om de voorverhaalde redenen en insichten geordineert, en ingestelr.

3. Dat dese macht, ampt en bedieninge nootzaaklyk hier op aarde dienen onderhonden te worden om dese drie bysondere en voorname redenen. 1. Om dat het God de Heere so geboden heeft, gelyk als zulks in verscheiden Schriftuur-plaatsen te kennen word gegeven. 2. Om dat God geen ander ordinary middel of werktuig ingestelt noch geordineert heeft, (waar door hy ons de versoeninge, die door Christus word te wege gebracht, deelachtig wil maken, de gaven des Heiligen Geests schenken, en tot rechte erfgenamen des eeuwigen levens stellen, om met hem aldaar in der eeuwigheid te heerschen,) dan alleen zyn woord en Sacramenten; hierom moet men het ampt en de macht om het woord en de Sacramenten te konnen bedienen, geensins laten verloren gaan noch die vernietigen, volgens het seggen van den Apostel Paulus, *quomodo credent in eum de quo non audierunt? quomodo autem audient sine Prædicante? quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, quam speciosi sunt pedes Euangeli zantium pacem, anuntiantium bona!* dat is: *Hoe zullen zy in hem gelooven, van welken zy niet gehoort en hebben? Hoe zullen zy hooren zonder die haar Predike? Hoe zullen zy Prediken, indien zy niet gezonden en worden? Gelijk geschreeven is, hoe lieflijk zijn de voeten der geene die het goede verkondigen! die de vrede verkondigen!*

3. Om dat aan dese magt, ampt of bediening gewisselijk vast zijn de beloften van heerlijke en onwaardeerlijke zaaken; want daar door worden ons de Heilige Geest met alle zijn genade-gaven medegedeelt, en eindlijk onse Rechtveerdigmakinge en het eeuwig leeven, na de woorden Pauli, *Non me pudet Euangelii Jesu Christi, potentia si quidem est Dei ad salutem omni credenti*; dat is: *Ik en schame my niet des Euangeliums Jesu Christi*, van wegen de plaats en bedieninge die my door Christus is gegeven, om te prediken zijn Euangelium, want het is een kracht Godts, dat is, het uitverkoren instrument van God geordineert, en met zulk een kracht en werkinge begaaft, dat het in der daad alle menschen het eeuwige leeven kan geven, welke slechts het zelve gelooven en gehoorzaam willen zijn.

4. Dat dit ampt, deze macht en autoriteit door Christus en zyn Apostelen alleenlik zekere Perzonen is aanbevolen en toe vertrouwt, te weten, aan Priesters en Bisschoppen, welke sy door gebeden en oplegginge van hare handen daar toe uitverkoren, geroepen en aangenomen hebben.

Ten tweden, wy willen dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk sullen onderwyzen en leren dat het Sacrament des orders met recht een Sacrament genoemd mag worden, om dat se is een heilig Kerk-gebruik of ceremonie van Christus en zijn Apostelen in het Nieuwe Testament ingestelt; en bestaat uit twe deelen, gelijk ook d'andere Sacramenten der Kerke: te weeten, uit een geestlijke en onzichtbaare genade, en ook uit een uitwendig en zichtbaar teken. d'Onzichtbaare gave of genade in dit Sacrament ons medegedeelt, en is niet anders als de voorgemelde magt, bediening en autoriteit; het zichtbaar en uitwendig teken, is het gebed en d'oplegginge van des Bisschops handen

den op den Perſoon die gemelde gave of genade ontfangt. En op dat Chriſti Kerke niet ontbloot ſou zijn van ſodanige bedieners die de macht der ſleutelen mogten hebben en ook uitvoeren, ſo hebben dan d'Apoſtelen geordineert en bevolen dat het zelfde Sacrament van tyd tot tyd door den Biſſchop aan ſodanige andere Perſoonen toegedient ſou worden, begaaft met de hoedanigheden die d'Apoſtel ſeer vlytig beſchryft; als klaar blykt 1. Timoth 3. en in zijn Zend-brief aan Titus. En hier in voorwaar beſtaat de gantſche kracht en ook d'oorzaak van d'inſtellinge van dit Sacrament, gelijk als men het zelve in het Nieuwe Teſtament beſchreeven vind; want hoewel dat de heilige Oudvaders der Kerke die na d'Apoſtelen volgden geſint waren Chriſti Kerke met alle dingen die in den Tempel der Joden pryſlijk waren te vercieren, en tot dien einde zekere andere ceremonien niet alleen bedagten daar te vooren niet van verhaalt is, als om een ſcheermes te gebruiken, zalvingen, en diergelijke andere gewoonten die men in de bedieninge der gemelde Sacramenten gebruiken moeſt; maar ook zekere andere minder orders en trappen, als Deurbewaarders, Voor-lezers, Beſweerders of Duivel-banners, Toorts-dragers, en Onder-Diaconen, welke byzondere bedieningen yder een in de Kerk waar te nemen had; waar in zy, buiten twyfel, haar hebben geſchikt na het exempel en de ceremonien die in het Oude Teſtament in 't gebruik waren; echter is het waar dat men in het Nieuwe Teſtament geen trappen of onderſcheid in orders beſchreeven vind, maar alleen Diaconen, Prieſters, en Biſſchoppen; daar word ook niet eens aldaar gerept van eenige andere ceremonie, gebruiklijk onder het toedienen van dit Sacrament, dan alleen van het bidden en d'oplegginge van de handen der Biſſchoppen.

Thomas Cromwel.
T. Cantuarien.
Edwardus Ebor.
Ioannes London.
Cuthbertus Dunelmenſis.
Ioannes Lincolne.
Ioannes Bathonienſ.
Thomas Elien.
Ioannes Bangor.
Nicolaus Sarum.
Edwardus Hereforden.
Hugo Wigorn.
Ioannes Roffen.
Richard Ciceſter.
Richardus Wolman.
Ioannes Bell.
Willielmus Clyffe.
Robertus Aldridge.
Gilfridus Downes.
Ioannes Skip.
Cuthbertus Marſhall.
Marmaduke Waldeby.
Robertus Oking.
Nicolaus Heyth.
Rodolphus Bradford.
Richardus Smit.
Simon Mattheus.
Ioannes Prynn.
Gulielm. Buckmaſtre.
Willielmus Maye.
Nicolaus Wotton.
Richardus Cox.
Ioannes Redman.
Thom. Robertſ.
Thom. Baret.
Ioannes Naſe.
Ioannes Barbar.

(Sommige andere hebben het ook ondertekent, welkers Naamen niet leesbaar zijn.)

Sacræ Theologiæ, juris Eccleſiaſtici & Civilis Profeſſores.

V I.

Melanchthons Brief, radende den Koning met de Reformatie te willen voortgaan.

ALler doorlugtigste Koning, hoewel wy verstaan hadden dat de Bisschop van Romen door allerley listige aanslagen de gemoederen van Kayzer Karel en den Koning van Vrankryk tegens die van Engeland en Hoogduitschland zoekt op te hitsen; nochtans alfo ik hope dat God dit gevaar zal bestieren, en uwe gerustheid voorstaan, heb ik derhalven in myn ander brief van de verbeteringe der Kerken geschreven, versoekende en biddende dat uw Koninglyke Majesteit de selve by tyds gelegentheid gelieve na te zien. Daar na heb ik desen brief daar noch bygevoegt, daar toe bewogen zynde niet uit schaamte, maar uit een zonderling yver en liefde zo tot der Kerken als tot uw Koninglyke Majesteits welstand: weshalven ik om Christi wille, uw Koninglyk Majesteit bidde en smeke dese myn vrymoedigheid in het goede te willen afnemen. Ik gedenke dikmaals aan de eerste opkomste der Kerke van Engeland en aan al wat haar tot roem en eere na gegeven word: alfo daar van daan de Christelyke leere over een groot gedeelte van Duitschland en Vrankryk haar verspreid heeft; ja, het is geen kleine weldaat voor de Kerk van Engeland geweest dat se, voor alle andere, van het Roomsche juk en des zelfs vervolging is verlost geworden. Dese Kerk heeft ons eerst dien godvruchtigen Kayzer Constantinus voortgebracht: dit is geen kleine eere voor uw naam. Nu heeft ook uw Koninglyke Majesteit eerst met een manhaftige kloekmoedigheid doen blyken een voorstander te zullen zyn van de waarheid; gy, Heer Koning hebt de dwinglandy van den Roomschen Bisschop van uw hals geschoven; hierom wensch ik zeer dat uw Kerke tot haar vorige zuiverheid herstelt mocht worden; edoch ik merke datter aldaar zekere Perzoonen zijn, de welke d'oude misbruiken, gesproten uit en gestyft van den Roomschen Bisschop, met alle macht noch voorstaan; doch het is te verwonderen daar de belhamel der misbruiken uit het zaal geworpen is, dat evenwel het vergif selfs noch stand houd en niet uitgebraakt is; waar in ook dit gevaar steekt dat zy zelfs, of haar aanhang, de macht van den Roomschen Bisschop d'eene tyd of d'ander schynen te zullen herroepen en wederom op de baan brengen, by aldien het volk komt te denken dat desen het opperste gesag der Kerken toekomt: alfo haar de Ceremonien voor de oogen gedurig spelen en aan den stichter daar van doen gedenken; gelyk als met de wetten van die van Athenen de gedachtenis van Solon haar verspreide, en zeer aangenaam was.

Hierom was ik verheugt dat men in een zeker Plakkaat, rakende het stuk van Religie, aldaar onlangs eerst uitgegeven in een algemeen overdenkinge sou nemen en raad plegen over de verbetering van de Ceremonien en wetten der Kerken; en dit voornemen heeft de scherpte van het decreet stomp gemaakt en vry wat versacht: want schoon ik dese godvruchtigheid moet prysen dat men de dwalingen, (strydende tegen de leere der algemeine Kerke, daar wy ook belydenis van doen) verbied: hier over nochtans bedroef ik my dat by die zaaken een zeker artykel is gevoegt, waar in men gebied d'onderhoudinge van alle gewoonlyke Ceremonien en het niet trouwen der Priesters. Want voor eerst sullen vele menschen d'autoriteit van dit Plakkaat

kaat aanleggen tot vaststellinge der misbruiken in de Mis; ten anderen so word in het algemein de hertnekkigheid der gener, voor so veel als sy onse leere niet toegedaan zyn, gestyft, en den yver der godvruchtige gekrenkt. Augustinus klaagt dat in zyn tyd de dienstbaarheid der Christenen harder en swaarder is geweest dan die der Joden, hoe veel harder zal ze dan vallen by aldien dat die superstitieuse visevaseryen, als te kruipen naar het Kruis en diergelyke dingen meer, door lighaamlyke straffen gestyft en gesterkt worden. Gerson schryft dat se nut en dienstig zyn voor de vroomen, die evenwel de Ceremonien wat superstitieuslyk aanhangen, om daar door tot verbrekinge der zelver bewogen te werden, en op dat zy, ziende dat se aan anderen gebruikt worden, de superstitie mogen leeren nalaten.

Maar, sult gy seggen, *ik staa de ruste in myn Ryk voor en begeere niet datter uit d'ongelykheid der Ceremonien twist en twedracht ontstaan.* Ik spreeke van vroome en moderate Persoonen die de menschlyke traditien zonder veel geraas te maaken overtreden, maar niet van de geene die in een publyke Vergadering een stil en vreedzaam volk tot oproer aandryven en verstoren; alsо daar voor desen wetten tegens d'oproerige zyn gemaakt; men moet ook d'overtredinge van een onnutte en onnodige Ceremonie voor een oproerige voort niet keuren, doch evenwel hier in moet men niet alleen op de gerustheid van het algemein volk, maar ook op de gemoederen der vrome en godvruchtige sien: want voorwaar de conscientie is een tedere zaak, en komt haast te verslappen en verflaeuwen so wanneer se door de vonnissen der vermogende ter nedergeslagen word.

Ik weet ook wel datter sommige zyn die nu een nieuwe manier van schranderheid gebruiken; sy verschoonen de misbruiken, en verzachtense met uitlegginge daar arglistiglijk aan te knoopen, op dat zy also onder dat deksel van schyn-heiligheid goe reden mogten hebben om die te behouden; gelijk als d'Auteur der Reformatie tot Keulen de godloose misbruiken, als het consacreren of inwyen der klokken &c. verschoont. Hoe veelerlei dingen zijn der in de fabuleuse Historien der Heiligen, als van S. Christoffel, S. Joris, welke, als Poësyen of verdigtselen, seer aardige allegorien of verbloemde manieren van spreeken in hebben; evenwel moet men hierom de Kerken niet dwingen om die verzierde Persoonen t'aanbidden.

Het wierd in Egipten voor een heilige zaak gerekent als de Vygen ryp geworden waren, dat het volk in den Tempel nieuwe Vygen etende, daar onder songen *dulcis veritas: soet is de waarheid*; men kan van dese Ceremonie een schoone beduidinge haast geven, en de zelve de eere van Gods woord toepassen, daarom moet men evenwel die gewoonte in de Kerke niet invoeren; doch men ziet dat dese verleidende dwalinge doorgaans in 't gebruik raakt: so zegt men dat in Italien Cantarenus, Sadoletus en de Cardinaal Polus de misbruiken voorstaan, want dese Persoonen voornaamlijk hebben aangenomen om de Roomsche godloosheid te verdadigen, en oordeelen dat het een eere voor haar is en een teken van een schrander verstand om ondeugende Ceremonien op te pronken, en zy beelden haar in dat zy met dese beuselingen de Godgeleertheid van Dionysius wederom op de baan brengen. Ten zy dat de voorsichtige Regenten der Kerken dese Sophisticatie of snode manier van doen te keer gaan, so zal het een schriklyke verwarringe in de Religie veroorzaaken, en de waarheid wederom onder de voet helpen; so lang als men de Ceremonien der menschen voor nodig in ziet, so styft men vast die kwade opinie van beelden t'aanbidden; hierom heeft zig den Apostel Paulus niet alleen tegen d'opinie maar ook tegens de Levitische Ceremonien so dapper gekant,

nademaal hy ſag dat zy haar de ſuperſtitie niet en zouden konnen kwyt maken, zo lang als die Ceremonien of gewoonten ſtand hielden, hierom zeide hy ſeer wel en deftig *ſi circumdidimini, Chriſtus vobis nihil proderit, indien gy u laat beſnyden, is u Chriſtus niet nut.*

Laat dan dit eenvoudig en klaarblyklyk gevoelen van de vryheid in middelmatige zaken toe te laten, ſtant houden, en laat de Predikanten leeren wat voor ſchandvlekken dat men myden moet; laat de Ceremonien van God ingeſtelt en eenige menſchlyke traditien dienende tot een goede order, gelyk als Paulus ſpreekt, onderhouden worden, en laet'er een maniere van Ceremonien zyn die met deftigheid en voortreffelikheid vergeſelſchapt gaat, want daar betaamt geen rouwheid by een Kerk te zyn; laet geen andere onnutte en onbekwame Ceremonien ſtyf afgeperſt werden.

Ten anderen, wat al gevaar lyden de conſcientien niet door het verbieden van het trouwen; uwe Koninglyke Majeſteit is ook niet onbekent dat de wet van altyd ongetrouwt te blyven, tot Romen ſlechts is opgekomen en eerſt ingeſtelt: daar zyn brieven van den Biſſchop van Taraconium die het trouwen van de Biſſchoppen in Spangien tegens den Biſſchoppen van Romen voorſpreken. In Duytſchland plagten noch binnen 500. Jaaren herwaarts de Prieſters te trouwen, en namen het ſoo kwalik dat hun deze vryheid ontnomen wierd, dat ſy den Biſſchop van Ments verſtorende in het verhalen van het Plakkaat van Romen, geweld aan deden, weshalven de Biſſchop genootzaakt zynde te vluchten, het verhaal daar van ſtaakte; d'Auteur daar van was Paus Gregorius de VII. die geen van de oude Tyrannen in ſtoutheid en godtloofheid behoefde te wyken. Deze, na dat hy met een deerlike inlandſche oorlog onze Kayzers in Duitſchland hadde geplaagt, heeft met eenen over de Kerken getyranniſeert. Ik hoore datter ook in Engeland Prieſters getrouwt zyn geweeſt. Eindlijk en ten laatſten zijnder bekende Hiſtorien die ons daar exempelen genoeg van leveren; hierom verwonder ik my dat in het Plakkaat de Zend-brief Pauli aan die van Corinthen aangetrokken word, daar hy van het trouwen vry een ander verhaal doet, en veel eer aanraad te *trouwen dan te branden.*

Men heeft ons hier niet tegen in te brengen de geloften, die ook uitdruklijk tegen Godts geboden ſtryden en veelerley ſuperſtitie en verdorventheid van zeden na haar ſleepen; want men ſiet wel hoe dat veele ongehuwde Prieſters haar leeven aanſtellen; het heeft my derhalven eenigſints ſmertlijk geweeſt te leeſen in het Plakkaat, dat de geene die Vrouwen hadden getrout, van lichtveerdigheid wierden beſchuldigt, want deſe laſteringe ſchynt onſe zaak vry veel te beſwaaren, die nochtans nodig is voor de Kerk, om d'achtbaarheid des Houwlijks te klaarder te vertoonen, de ſuperſtitieuſe onderhoudinge der geloften te beſtraffen, en om alle vleeſchlijke wellusten te weren en te keeren. Het is wel zulks dat een ongehuwde ſtaat niet onrein is, doch een eerlijke en Godvruchtige ommegang tuſſchen Man en Vrouw is in kuisheid Gode aangenaam, gelijk als Chriſtus met zijn eigen ſtemme den Echten-ſtaat noemd een Goddelijke t'ſamenvoeginge, zeggende: *de geene die God t'ſamen gevoegt heeft &c.* Laat ons de ſchikkinge Godts in de natuur hoog leeren achten en de zelve eerbiediglijk gebruiken; laat ons zelfs geen nieuwe onderhondinge van ceremonien buiten Godts woord verzieren; van welke ſoort den Apoſtel Paulus met naame verhaalt als hy aan Timotheus ſchryvende, de geene die het trouwen verbieden, wel dapper beſtraft.

De Profeet Daniel heeft den Antichriſt met twederlei voortreffelijke kentekenen gebrandmerk en afgemaalt, zeggende: *Hy*

Hy zal den God Maüzim met goud en zilver eeren, op de Goden zijner Vaderen zal hy geen acht geeven, noch op de begeerte der Wyven. Dit past wel op de Roomsche gewoonten: het misbruiken van de Misse, het aanbidden der Heiligen heeft onwaardeerlijke schatten en een Koninglijke magt by een gebragt: daar zijn nieuwe Goden gemaakt, goude en zilvere beelden worden der aangebeden, en worden ook met goud en silver verciert. Hier by komt noch de wet verbiedende den Echten-staat, waar uit een groote verdorventheid in de zeden ontstaan is. Dese merktekenen op wat volk, op wat Koningrijk elders slaan se anders op, dan op dit doen van den Bisschop van Romen? dewelke nadien hy den Antichrist is, so moet men met een Godvrugtige en dappere kloekmoedigheid zijn autoriteit en wetten wederstaan. Wyders heeft uw Koninglijke Majesteit begonnen sommige dingen geluklijk te verbeteren, sommige Afgoden die godloослijk aangebeden wierden, weg genomen: Ik bidde derhalven ernstlijk zijn Koninglijke Majesteit dat hy d'overige Roomsche godloosheid ook uit de Kerken gelieve te bannen. De exempelen getuigen dat Koningen grootlijks gezegepraalt hebben die d'Afgodery uitgerooit hadden; en dikmaals getuigt God hoe seer hy desen dienst vereischt dat de superstitien ter zyde mogen gestelt worden, waar voor hy groote belooningen belooft: hierom zal ook God uw Koninglyke Majesteit beschermen en bewaren, so se, met Hiskia en d'andere godvruchtige Koningen, de godloose gewoonte en gebruiken weg neemt. Uw Koninglyke Majesteit hoort datter in Nederland en elders een grouwelijke wreedheid tegens de vroomen word geoeffent; en dese Tiranni baart veel meer andere zonden, bevestigt d'afgodery, verdelgt de waare aanbiddinge Gods, en roeit t'eenmaal de waare Religie uit; en nademaal datter veele vrome Leeraaren ontbreken, so wordender onder het volk in het openbaar veele Atheisten; also by na blykt datter een Heidensche vryheid in Nederland toegelaten word: sommige syn van natuur superstitieus, andere omhelsen d'opinien der Geest-dryvers. Zodanig is het met Nederland gelegen dat het wel bloeit van wegen vrede, gemak, rykdom en overdaat, waarom sy haar zelven ook gelukkig achten, doch ondertusschen sien zy niet hoe veel sware straffen haar over 't hooft hangen: God zal, buiten alle twyfel, so groote godloosheid en wreedheid swaar straffen. Ik en sag daarom niet graag dat men in uw Koningryk wederom tegens de vroome en godvruchtige eenige bitterheid pleegde, het welke uw Koninglyke Majesteit op dese wyse zal konnen verbieden indien hy het Plakkaat kome te versachten en de Kerken na behooren in te stellen. Ten anderen, op dat ook, wat uwe naazaten aangaat, de gemoederen een grouwel mogen hebben van de Tirannye des Bisschops van Romen; daar is seer veel aan gelegen dat de wetten afgeschaft werden, welke de zenuwen zyn van zyn autoriteit; de macht van de Roomsche Bisschoppen hebben vry veel gestyft het misbruik der Misse, en het verbieden van te trouwen, welke zaaken zo ze altyd stand houden d'eene tyd of d'ander den geene die van het Roomsche Hof een afkeer nu hebben, daar na toe wederom mochten doen hellen. Uwe Koninglyke Majesteit verstaat zeer wel hoe veel hier aan gelegen is, so men de zuiverheid van de leere wil behouden. Het is noch waar 't geene Juvenalis van het Hof van Romen geschreven heeft, *hic fiunt Homines &c.* *Hier worden se menschen &c.* de geene die aldaar het sop van de boose konsten ingesopen hebben, brengen daar van daan een zonderlinge hertnekkigheid tegens de Koningen, waar van veele exemplen getuigenis geven. Ik bidde zyn Koninglyke Majesteit dat hy dit mijn wydloopig en vry-

moedig schryven gelieve ten goeden te houden: en met eenen bid ik God en onsen Heere Jesum Christum dat hy uw Koninglijke Majesteit bewaare, bescherme, en stiere, tot welstant der Kerke. Wel vaare zijn Koninglijke Majesteit. *Uit Frankfort den eersten April* 1539.

Uwe Koninglijke Majesteit zeer toegedaan,

PHILIPPUS MELANCTHON.

d'Opschrift was:
Serenissimo & inclyto Angliæ & Franciæ Regi D. Henrico Octavo, Walliæ & Cornubiæ Principi; Capiti Anglicæ Ecclesiæ post Christum Supremo, Principi clementissimo.

Aan den zeer doorluchtigen en wydberoemden Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankryk, Prins van Wallis en Cornwall, Opperhooft, onder Christus, van de Kerke van Engeland, allergenadigsten Prins.

V I I.

Een Brief van de Gezanten van Duitschland geschreeven aan den Koning van Engeland: over het afschaffen van de Kelk, en d' Oor-biegte, en het toelaaten van de Geestlijkheid haar trouwen, &c. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

ZEer doorluchtige en magtige Koning, allergenadigste Heer; hoewel dat het ons niet onbekent en is dat uw Koninglijke Majesteit met seer veel gewichtige affairen (die niet alleenlijk uw eigen Koningrijk en Provintien, maar ook uitheemsche Koningen, Vorsten en Potentaaten aangaan) by na alle dagen omringt zijt: en dat wy, van wegen onse schuldige eerbiedigheid aan zijn Koninglijke Majesteit, niet minder begeeren noch denken dan om de zelve door onse veelvoudige brieven of met eenige andere zaaken te verstoren en van de zorge voor den Gemeinten-staat af te trekken, dies niettemin hebben wy om zekere oorzaaken, welke wy vertrouwen dat zijn Koninglyke Majesteit voor goed zal keuren, raadsaam geacht om wederom aan de selve te schryven; in het allerminste niet twyfelende of uw Koninglijke Majesteit zal het zelve, volgens zijn zonderlinge goedheid, wysheid, geleerdheid en toegenegentheid tot de waare Religie, genadelijk aannemen. Nademaal wy de beveelen van onse zeer doorluchtige Prinsen ons opgelegt, nu al over lang, uwe Koninglijke Majesteit hebben voorgedragen, en daarenboven, op de begeerte van uw Majesteit, met sommige van dessels zeer eerwaardige en hoog-geleerde Bisschoppen en Theologanten over d'artykelen van de Christelijke Religie by na twe maanden lang in onderhandeling zijn geweest, en dat, door Godts goedheid, de zaak so verre is gebragt dat wy niet en twyfelen of daar zal tusschen uwe doorluchtigste Koninglijke Majesteit en onse Prinsen, en, om der zelver wille, in 't stuk van Religie tusschen wederzyds geconfedereerde Bisschoppen,

schoppen, Theologanten en Onderdaanen een vaste en bestendige eendracht en over-een-kominge in de waare leere des Euangeliums volgen, ter eere van God almachtig; tot welstant van de Christelyke Kerke, en tot ondergang van den Roomschen Antichrist; so dat wy het nog resterende dispuit over de misbruiken niet en sullen behoeven af te wagten. Wy hebben dan geoordeeld dat het onse ampt mede bracht dat wy, voor ons vertrek, aan uw Koninglijke Majesteit, die door Gods genade met een onvermoeide zorge en neerstigheid de voortzettinge van de waare leere des Euangeliums beyvert, van onse schuldige eerbiedigheid en geduurigen arbeid door onse brieven een getuigenis souden nalaaten, en aan uw Koninglijke Majesteit verklaaren ons gevoelen over sekere artykelen van misbruiken, waar over uw Majesteit buiten twyfel, na ons vertrek, de zelve Bisschoppen en Theologanten een vergadering zal doen aanstellen om de waarheid t' ondersoeken: niet twyfelende met eenen of uw Koninglyke Majesteit zal ter eere Christi in dese zaak dit betrachten, om in syn Ryk niet alleen een zuivere leere te bekomen, maar ook dat, de godlose godsdienstigheden en misbruiken, door den Paus in de Kerk ingevoert, afgeschaft en uitgeroeid zynde, de Godtsdienst en Ceremonien met Gods heilig woort overeenkomende vastgestelt mogen worden. Uw Koninglijke Wijsheid kan genoeg sien, datter nooit een zuivere leere ingestelt noch onderhouden kan worden, ten zy dat met eenen dese misbruiken werden weg genomen, welke tegen Gods woord regel recht stryden, en niet alleen de Tiranny en afgodery van den Roomschen Antichrist hebben veroorzaakt, maar ook tot noch toe stand hebben doen grypen; want gelyk als het noodzaaklyk moet volgen dat boomen en kruiden t' eenmaal verdorren en uitgaan, so wanneer de wortelen uitgeroeit zyn, so heeft men ook niet te twyfelen of de Tirannye van den Roomschen Bisschop zal geheel en al om verre vallen en onder de voet raken, so wanneer zyn godlose misbruiken en afgodery, die als het fondament van zyne vastigheid syn, omgekeert en uitgeroeit werden; en so dit niet en geschied, dan heeft men altyd te vresen dat se by de minste occasie wederom levendig zullen worden, en van de wortel op nieuw uitspruiten en opschieten.

Dit zyn by na de drie hoofden en het fondament van de Pauselyke tiranny en afgodery, (welke stand houdende, zo zal noch de leere der Religie in haar geheel blyven, noch d' allergodlooste heerschappy van de Paus ooit konnen uitgeroeit werden,) te weten *het verbieden van Wyn en Brood in des Heeren Avondmaal, het gebruik van byzondere Missen*, en het verbieden van het trouwen der Priesters; het welke so zeer tegen Godts woord en d' openbaare eerbaarheid stryd, dat men hier uit alleenlijk duidelijk en klaar kan vernemen dat de Paus den rechten Antichrist is, en de stichter van alle afgodery, godloosheid, dwalinge en schande, in Christi Kerk ingevoert; over welke artykelen wy aan uw Koninglijke Majesteit met grooten ernst en yver iets zullen schryven, en dat laaten berusten aan zijn oordeel, als zijnde een Koning begaaft met seer groote wysheid, een schrander en scherpsinnig oordeel, en uitstekende geleerdheid; ons zelven hier van verzekert houdende dat uw allerdoorluchtigste Majesteit den raad en het voorneemen van onse Prinsen en geconfedereerde Staaten in dese artykelen niet en zult voor kwaad keuren.

Van beide gedaanten van Wyn en Brood onder het Nachtmaal uit te deelen.

Want voor eerst, seer doorlugtige en magtige Koning, wy en denken niet dat iemant zal derven ontkennen, of Christi leere, geboden en inzettingen behoorden boven alle geboden, traditien en menschlyke

lijke ceremonien gewaardeert te worden; alſo hy zelfs het leeven en de waarheid ſijnde, niet en kan doolen, doch dat alle menſchlijke opinien, voornaamlijk in Goddelijke zaaken, onzeker en twyfelachtig zijn. Vorders blykt het dat Chriſtus beide gedaanten van Wyn en Brood ingeſtelt heeft, daar hy zegt: *drinkt alle hier uit*; en dat Paulus ook het zelve geleert heeft, ſeggende 1. Cor. 11. *de menſche beproeve hem zelven en eete alſo van het Brood, en drinke van den Drinkbeker.* In welke ſchriftuur-plaatſen voorwaar gewag word gemaakt niet van een gedeelte der Kerke, dat is, van de Prieſter alleenlyk, maar van de gantſche Kerke: want dat ſommige aldus willen argumenteren dat Chriſtus zulks tot d'Apoſtelen alleen geſproken heeft, en dat daarom beide gedaanten den Prieſters alleen toebehooren, is een ſeer ſwakke redenkavelinge; alzo dan hier uit ſou moeten volgen dat men zelfs d'andere gedaante, te weeten van het brood, de Leeken of de gemeene Broeders niet en ſou moogen toedienen; nadien Chriſtus nergens geboden heeft dat men zijn lighaam haar alleen toedienen ſou noch dat hy voor de Prieſters alleen beide gedaanten heeft ingeſtelt; maar dit moet men in het tegendeel bekennen dat dit gebod Chriſti van het Sacrament of tot de gantſche Gemeinte, (dat is, tot de Leeken en Prieſters behoort,) of dat men de Leeken tot het Sacrament des lighaams geenſins mag toelaaten; nadien dat men nergens anders in het Euangelium leeſt, dan op die tyd ſo wanneer hy aan d'Apoſtelen het lighaam en bloed te gelijk gaf, dat het Sacrament voor de Leeken is ingeſtelt; en dat het zelve haar allen toebehoort verklaart den Apoſtel Paulus, ſo wanneer hy daar by voegt, *en drinke van den Drinkbeker, &c.* Want dat zy zeggen willen dat de Kerk om zekere gewichtige en hoogdringende redenen, d'afzonderinge des Sacraments heeft ingeſtelt: en dat het zelve niet minder onder eenerley gedaante als onder beide begreepen word, doet weinig ter zaake: want wie verſtaat niet dat alhier van Chriſti inſtellinge en bevel geſprooken word, en dat het zelve alle menſchlijke autoriteit en opinien verre moet te boven gaan? de Kerk en matigt haar ook deſe vryheid niet aan, om van Chriſti ordinantien middelmaatige dingen te maaken; en deſe redenen of om onderſcheid te maaken tuſſchen de Orders en de Prieſterlijke waardigheid, of om het gevaar van te ſtorten &c. konnen geenſins ſo krachtig zijn, dat men daarom de Goddelijke ordinantien of inzettingen behoorde te veranderen; ja, zelfs geen gewoonte tegens Godts geboden ingevoert is, voor goed te keuren, volgens het getuigenis zelfs van de Pauſelijke Canons. Wyders blykt het dat het gebruik van des Heeren Avondmaal onder beide gedaanten van Wyn en Brood, klaarlijk van Chriſtus word belaſt, de toeſtemminge heeft van de heilige Oudvaders, en een gewoonte is geweeſt by d'oude Kerk; want ſo zegt den Oudvader Hieronymus, *de Prieſters die d'Euchariſtie of het Heilige Nachtmaal bedienen, en het bloed Chriſti aan het Volk omdeilen*: en Gelaſius de Paus verbied het ſcheiden van het Sacrament van des Heeren lighaam en bloed van malkanderen, en noemt het een groote Kerkrovery.

Voegt hier noch by dat deſe gewoonte van Wyn en Brood omme te deelen in de Griekſche Kerken nog heden ten dage in 't gebruik is, dewelke hier in de heerſchende magt van de Paus van Romen altyd wederſtaan, en zijn jok niet en hebben willen draagen; de Hiſtorien ook ſo in Duitsland als in veel andere Landen en Provintien getuigen dat het recht gebruik van beide, ſo Wyn als Brood, mede te deelen, een lange tyd onderhouden is geweeſt; edoch de Menſchen door de blixemende Bulle van den Roomſchen Antichriſt, (waar mede hy by na de geheele Werelt

een

een ſchrik aangejaagt en de voet op de nek gezet heeft,) eindlijk overwonnen zijnde, ſo hebben zy, als waarſchynlijk is, het recht gebruik van de Euchariſtie verandert, tot het welke nochtans, (door Gods zonderlinge genade, d' Euangeliſche waarheid wederom aangenomen en beleden zijnde,) ſo wel onſe Prinſen, als andere die belydenis doen van de leere des Euangeliums, nu wedergekeert zijn: en hebben alſo haar zelven, en de haare, in een zaak ſeer heilſaam voor d' algemeine Kerk, vry gemaakt, en het jok van den Paus van haare ſchouders weg geworpen. Want om wat voor redenen de Paus bewoogen is geweeſt (om tegen Chriſti gebod en inſtellinge, tegens het gevoelen van de heilige Oudvaders, tegens de gewoonte van d' algemeine Chriſtelijke Kerk het Sacrament van Brood en Wyn van malkanderen te ſcheiden, en de Leeken godlooſlijk van des Heeren bloed te berooven,) kan zijn Koninglijke Majeſteit haaſt zien. Het ſchynt waarſchynlijk te zijn dat hy op die wyſe zijn eigen en met eenen d' autoriteit en achtbaarheid van zyn order heeft willen vergrooten, en daar door dit onderſcheid tuſſchen de Leeken en Prieſters maaken; want ook noch roepen de wederpartyen met ſtyve kaken dat de Leeken met eenerley gedaante haar behoorden te vernoegen; als of zy een zeker Koningryk beſaten, en dat het haar op ſodanig een wyſe vry ſtond te heerſchen dat zy ook Chriſti weldaat de menſchen mogen ontnemen; waar toe zy veel eer, ſo zy anders haar ampt na behooren wilden bedienen, alle man behoorden te nodigen en aan te porren. Maar wat heeft tog Chriſtus met Belial te doen? wat de Paus met Chriſti inſettinge daar hy zelfs genoeg laat blyken dat hy zyn allergrootſte vyand is? hierom heeft hy, ſo hier in als in andere heilzame artykelen der Chriſtelyke religie, de heilige Schriftuur moeten verlaten, ja, de leere, over een ſtemmende met het Euangelium, verdoemen, op dat het klaar mocht blyken dat hy den Antichriſt is, van wien de Schrift doorgaans zulks voorzegt heeft.

Van de verborgene of byſondere Mis.

Vorder in het twede artykel van de verborgene Mis, blykt noch meer dat de Paus van Romen de Chriſtelyke Religie ſo zeer verdrukt en verduiſtert heeft, dat hy Chriſti weldaat, die ons door zyn doot verloſt heeft, en alleen d' offerhande en voldoeninge is voor onſe zonden, t' eenmaal weg genomen, en in plaats daar van een afgodiſchen godſdienſt tot vernietinge der zonden in de Kerk ingevoert, de ſelve in zyne dwalingen en ontheiligingen deerlyk ingewikkelt, verſtoort en affienlyk heeft gemaakt. Want daar de Mis niet anders is, noch behoort te zyn, dan een gemeenſchap of godvruchtige by-een-komſte, ſo als ſe Paulus noemt, en dat ſe ook op geen ander wyſe ten tyde der Apoſtelen en in de oude Kerk gebruikt is geweeſt, gelyk als zulks uit de heilige Oudvaders klaar beweſen kan worden, ſo heeft men daar een heel ander werk van gemaakt, gantſch ſtrydig tegen het gemeinſchap en recht gebruik van de Mis, alſo ſy leeren dat men *ex opere operato, uit een gewrocht werk* (ſo zy 't noemen) genade verdient, en dat daar door de ſonden van de levendige en doode worden weg genomen.

Hoe weinig dit gevoelen met de heilige Schriftuur over een komt en hoe ſeer dat het de eere van Chriſti lyden om verre ſtoot, zal uw Koninglyke Majeſteit ſeer gemaklyk konnen oordeelen. Want indien dit waar is, dat de Miſſe voor andere menſchen kan dienen, de zonden weg neemt, en ſo wel de doode als levendige te baat komt, ſo volgt dan hier uit dat de Rechtveerdigmakinge uit het werk der Miſſe geſchied, en niet uit het geloof; doch dit ſtryd geheel en al tegens de Schriftuur, welke ons te kennen geeft dat wy om Chriſti wille door het geloof gerechtveerdigt, de zonden ons vergeven, en

wy in genade aangenomen worden; en dat alſo, niet door een anders werk, maar uit zyn eigen geloof, om Chriſti wille, een ieder menſch rechtveerdig wort: dog zy leeren dat een anders werk eenen ander zyn zonden kan vergeven, 't welk een loutere droom is en 's menſchen verdichtſel, ſtrydende tegen d'Euangeliſche leere; want dan bekomen wy eerſt genade door het woord en gebruik der Sacramenten, als wyſe zelfs gebruiken, maar zy gebruiken ſe voor anderen, 't welk even al eens is als of zy voor andere gedoopt wierden. Het is niet te zeggen hoe zeer de eere Chriſti geſchonden word door deſe opinie van de Mis, als dat ſe *uit een gewrocht werk* genade ſou konnen toebrengen, of anderen toegepaſt zynde, voor haar verdienen de vergevinge van de ſchult en ſtraffe, zo van doodlyke als vergeeflyke zonden. Dat dit vlak tegen de heilige Schrifituur aanloopt, en van het recht gebruik der Miſſe of des gemeenſchaps verre afwykt, blykt ſelfs hier uit: om dat de Miſſe daarom is ingeſtelt, op dat een geloovige ziel die het Sacrament gebruikt, daar door mogt komen te gedenken wat voor weldaaden hy door Chriſtum ontfangt, en alſo zijn nederſlagtige conſcientie oprechten en vertrooſten; hierom moet men het Sacrament den geenen toedienen die vertrooſtinge behoeven, gelijk als den Oudvader Ambroſius zegt: *om dat ik altyd zondige, daarom moet ik altyd de medicyne gebruiken.* En op deſe wyſe tot aan de tyd van Gregorius heeft men de Miſſe in de Kerk gebruikt, en men heeft voor deſen van geen private Miſſen geweeten; 't welk ſo uit veel andere ſpreuken der Oudvaders als uit die van Chriſoſtomus klaar blykt, ſeggende *dat de Prieſter aan het Autaar ſtaat, en ſommige tot het gemeenſchap der Heiligen roept, doch andere daar van afweert*; en met d'oude cánons of wetten kan men genoeg bewyzen dat een enkel Perſoon de Mis gedaan heeft, uit wiens hand d'andere, Ouderlingen en Diakonen, het lighaam Chriſti ontfingen; ſo zegt immers het Cánon van Nicenus: *laat de Diakonen in order na d'Ouderlingen van den Biſſchop of oudſte de heilige Communie ontfangen.* Epiphanius ſchryft ook dat men in Aſien drie maal ter weeke des Heeren Nachtmaal onderhield, (en dat men de Mis daaglijks niet en gebruikte,) en dat haar d'Apoſtelen die gewoonte hebben overgelevert; welk gebruik der Miſſe noch heden ten dage, ſo men zegt, in de Griexſe Parochien of Karſpels onderhouden word, want ſlechts op alle zondagen en Hoogtyden geſchied aldaar een openbaare Miſſe, want zy hebben 'er geen in het verborgen; en in deſen aanzien is de Griekſche Kerk ongelijk gelukkiger geweeſt als de Latynſche, dewelke een beter gebruik van des Heeren Avondmaal of de Mis behouden heeft: deſe Griekſche Kerk heeft ook niet het Sacrament van het lighaam en bloed onſes Heeren van malkanderen geſcheiden, gelijk als kort te vooren verhaalt is, noch ook de verborgene Miſſen, dapper ſtrydende tegen de heilige Schrifituur, aangenomen; waar van wy dit d'allerkrachtigſte oorzaak meenen geweeſt te zijn, om dat de Griekſe Kerk den Biſſchop van Romen, Auteur van de verkeerde en afgodiſche leere en byna van alle miſbruiken in de Kerk ingevoert, voor het Opper-hooft van de Catholiſche of algemeine Kerk nooit erkent, of aangenomen heeft.

Doch ſommige ſtaan wel toe dat de toepaſſingen in de Mis voor de levendige en afgeſtorvene geſchiedende, als ook die opinien van door of met een *gewrocht werk* genade te konnen verdienen, niet voor goed zijn te keuren, en diſputeren dat men, die godlooſe opinien vernietigt zijnde, om een ander reden de verborgene Miſſen behoorde t'onderhouden, te weeten, om dat ſe dankzeggingen zijn die van een of meer Perſoonen, ſouden konnen geſchieden. Dit ſchynt voorwaar zeker ſchyn van

reden

reden te hebben, en is een *schrander genees-middel*, als Sophocles zegt, dat men in krachteloose, en, gelijk hy zelfs zegt, in zieklyke zaaken moet gebruiken. Indien de Mis slechts waare een *dankzegginge*, so sou men se misschien onder die benaminge konnen verbloemen: maar het is kennelijk, dat se voornaamlijk is ingestelt om te zijn een Sacrament dat van den Dienaar eenen ander word toegedient, op dat de Persoon die 't ontfangt en gelooft genade mag bekomen. Dit voornaam einde nu voor vast gestelt zijnde, so komt 'er dat ander by van *dankzegginge*; hierom moet men geensins van Christi instellinge afwyken; maar de manier en wyse daar van, mitsgaders ook het voorbeeld van d' oude Kerk, daar in navolgen en onderhouden: also men geen nieuwigheid, insonderheid in 't stuk van Sacramenten, tegen het formulier ons van Christus overgelevert, en tegens de exempelen van d' oude Kerk moet aanneemen.

Daarenboven is het ook kennelyk en openbaar, dat de verborgene Missen nu onlangs eerst ten voorschyn zyn gekomen en van de Pausen ingevoert, en dat se, zelfs heden ten dage, als boven verhaalt, in de Griekse Kerken niet in 't gebruik is, dan by de Parochianen, en dat op hoogtyden; by wien noch de voetstappen van de Communie of het Nachtmaal des Heeren te vinden zyn. Dewyl dan tegen Gods woord de Mis in het verborgen is ingevoert, en dat het blykt een godtsdienst te zyn van de menschen slechts versiert, wie is'er dan die twyfelt dat men sodanig een Mis zonder eenig gevaar altoos niet en mag nalaten, daar se tegens het Euangelium stryd? het is een godvruchtig en heilig werk dat men het recht gebruik van de Mis of het Avondmaal des Heeren aan de Kerk wederom overlevere en ter hand bestelle, waar van de Paus van Romen, dat is d' Antichist, haar nu etlijke jaaren so jammerlyk berooft heeft, die de verborgene Mis voorspreekt, verdadigt, en noch stijf drijft. En dat niet te vergeefs, also hy wel gewaar word dat de private Mis komende te vervallen, zijn gantsche Ryk en dwinglandy die daar op steunen, haast sullen komen te verswakken, ja, onder de voet raken; want gelyk als uit de zaaden de boomen en planten bestaan, also is ook de superstitie van dese private Missen het zaad geweest van dese seer droevige heerschappy, gebied, tiranny, koophandel en Pauselyke afgodery; also de zelve, als een zeker Atlas, het gantsche Pausdom onderschragen en dragen; alles moet sig daar na schikken en voegen want niet is'er geweest of men heeft gelooft dat het door d'eene Mis of d' ander versoent en wederom goet gemaakt konde werden. Hier mede heeft de Paus van Romen d' aflaaten in zyn net gekregen, waar door hy een schriklyke somme gelts na sich getrokken heeft; hier door heeft hy een ontallijke menigte van Monniken by een geraapt, daar zy nergens anders toe dienden dan om het gepeupel de private Missen in het oor te blasen, andersins zouden zy op der Aarde slechts een onnutte last zijn. Dese verborgene Missen, seg ik, zyn, en hebben geweest, de gantsche godvruchtigheid, daar de Paus van Romen belydenis van doet; hy weet van geen ander Religie dan die in verborgene Missen bestaat; also hy de leere des Euangeliums niet alleen niet en heeft, maar hy is ook met een doodlyke haat daar tegen ingenomen, en vervolgt ze; kort om, door dese Missen heeft hy het verkondigen van Godts woord afgeschaft en uitgebannen, om in alles het ampt van een Antichrist te mogen bedienen; want in plaats van eene predikatie van Godts woord zynder meer als duisent verborgene Missen, dat is, menschlyke en versierde aanbiddingen, tegens Gods woord, ingevoert; daar Christus zyn Apostelen welkers Successeurs of stoel-besitters de Pausen willen zijn, bevolen heeft geen Missen

te doen, maar het Euangelium te verkondigen, en de Sacramenten, na behooren, omme te deilen, en te bedienen.

Hierom hebben onse doorluchtige Prinsen en andere Vorsten en Staten, van d'Euangelische leere belydenis doende, de vernietiginge der private Missen beyvert, en het recht gebruik der Misse of van des Heeren Avondmaal, volgens Christi instellinge, het voorbeeld der Apostelen, en het gevoelen van d'oude Kerke en der Oudvaders, in de Kerk wederom ingevoert en herstelt: welke Misse of Avondmaal des Heeren met d'allerhoogste eerbiedigheid word geviert, behoudende by na alle gewoonlijke ceremonien, die tegens de Godvruchtigheid niet en stryden; en daar worden ook in het Hoogduitsch vermaaningen en waarschuwingen bygevoegt om het volk te leeren; alsso den Apostel Paulus heeft belast dat men in de Kerk een taal moet gebruiken die het Volk verstaat. Vorders, nademaal dat de Mis om de communie of het gebruik des Sacraments is ingestelt, so is het dat de geene, die daar toe bekwaam en te vooren ondervraagt zijn, het Sacrament gebruiken; de hoogwaardigheid en het gebruik des Sacraments word ook het volk ingescherpt en met alle vlyt en zorge uit Godts heilig woord haar aangepresen: op dat zy weeten en verstaan mogen hoe grooten troost een bedroefd en verslaagen ziele daar by geniet, en daar uit leeren in God te gelooven, en alles goeds van hem te verwagten en af te bidden.

En dat dit gebruik van het Sacrament en der Misse, de Schriftuur gelijkformig, Gode aangenaam, en tot de godvruchtigheid voordeelig is, kan uw Koninglijke Majesteit lichtlijk verstaan; hier mede word ook niets toegelaaten dat tegen Gods heilig woord stryd, maar alles word na het bevel en d'ordinantie Christi, die deze heilige gemeenschap hier toe ingestelt heeft, in 't werk gestelt: hier in steekt geen vermengt, boos noch godloos gevoelen, gelijk als in de Paapse Mis die in het byzonder geschied, welks einde en instellinge tegen het Euangelium stryd. Men ziet hier ook niets geschieden dan met d'allergrootste eerbiedigheid, ordentlijkheid en betaamlijkheid voor de Kerke Christi. Wy derven ook voor vast stellen dat het recht gebruik der Misse by ons met meerder godvruchtigheid gehandhaaft word, dan tot noch toe onder het Pausdom de byzondere Missen ooit onderhouden zijn geweest; waar in wy ons beroepen op de getuigenissen van zeer geleerde mannen, die van uwe Majesteit derwaarts gesonden zijnde, dit alles met haare oogen aangezien en ooren aangehoort hebben.

Dat nu onse wederpartyen d'onse daar voor uitkryten dat zy alle Godtsdienstigheden, alle ceremonien, en eindlijk alle Religie verdelgen en te niet doen, daar mee doen zy onse Prinsen en andere die van de leere des Euangeliums belydenis doen, grootlijks te kort; en dat zy zulks uit een vyleinige boosaardigheid en doodlijken haat verzieren, blykt klaar, so uit de leere van de onse, die zy, met de heilige bladen over-een-komende, in 't ligt uitgegeeven en door haare schriften aan de gantsche Christen-Wereld bekent hebben gemaakt, als ook uit de exempelen van onse Kerken; waar mede zy tegen haar wille en dank genoodzaakt worden te bekennen, dat hier by ons alles op een meer gevoeglijke, godvruchtige en heilige order geschied, dan by haar; ja, door Godts genade, is het Volk in 't algemein in de Kerken niet alleen godvruchtiger, maar ook in de gantsche openbaare onderwyzinge stellen zy haar veel geschikter aan, en toonen haar meer beleeft en eerbiedig tegen d'Overheid en Regenten der Kerke, dan ooit voor desen is geschied. En dit moeten wy de zuivere leere des Euangeliums dank weeten, die een yder zijn schuldige plicht beter vermaant dan alle Pauselijke

instellingen, en die alleenlijk voordraagt en leert waar in de Godvruchtigheid en Godtsdienst eigentlijk gelegen is.

Daarenboven; dat de Missen, ingestelt om winst me te doen, gelijk als by het Pausdom geschied, schandelijk worden ontheiligt, en dat dit misbruik, byna in alle Kerken, zig wyd en zijd verspreid, is niet onbekent: want wie ziet niet dat de weldaad van Christus, die ons door zijn dierbaar bloed verlost heeft, voor een geringen loon te willen verkoopen, en daar van ook zulk een werk te maaken dat het uit haar eigen aard, dat is, *ex opere operato, uit eengewrogt werk* genade sou konnen verdienen, en de zonden van andere, so van d'afgestorvene als leevendige, te bate komen en vergeeven, wie, seg ik, siet niet dat dit d'allerhoogste godloosheid is? want wat is anders des Heeren lighaam onwaardiglijk handelen en na sig nemen, so het dit niet en is? kan'er ook iets godtlozer gesegt worden dan het gene sy van die Missen geleert hebben? te weten, dat Christus met zyn lyden voor de erfzonden voldaan en de Misse ingestelt heeft, waar in voor daaglijksе, so doodlijke als vergeeflijke zonden een offerhande zou geschieden? daar Christus geboden heeft dat men boete en vergevinge van zonden zal verkondigen; en daar hy de Misse, dat is het Nachtmaal, geheel en al tot een ander einde ingestelt heeft, naamlijk, om het Sacrament den genen, die troost van noden hebben, toe te dienen: op dat door het woord en het Sacrament de gelovige genade mogen ontfangen, en vergiffenis van hare zonden bekomen, niet op dat sy haar eigen werk, tegen de schriftuur aan, Gode mochten op-offeren, het welcke, hoedanig dat het ook is, slegts een menschlijke verzieringe en menschelijke Godsdienst is; want hier mede wort God niet gepayt noch gedient, also Christus zelfs segt, dat sy hem te vergeefs eeren, leerende leeringen die geboden van menschen zyn: want dat de Mis sodanig een werk of offerhande niet en is dat se genade sou verdienen en ook andere menschen baaten, blykt hier uit, om dat de Mis of des Heeren Avondmaal tot dien einde niet en is ingestelt, op datter iets Gode zou opgeoffert werden, maar op dat de Communicanten daar uit troost zouden scheppen, en het zelve als een pand of zeker teken van Gods genade en gonst na haar nemen, en also gedenken aan Christi doot, dat is, aan de weldaden die *zy* door Christus genieten, die gewislyk voor ons is gestorven, en alleen voor onse zonden heeft voldaan; en dit bewysen zelfs de woorden die Christus en Paulus van wegen de misse of het Nachtmaal gebruikt hebben.

Want voor eerst segt Christus, *dat is myn lighaam 't welk voor u gegeven word.* Dit zyn de woorden van Gods belofte die het gelove alleen vereisschen, en met welke de genade en vergiffenis van zonden ons aangeboden werden: het is dan geen offerhande, te weten, een werk dat Gode behoorde opgeoffert te worden, en dat tot uitwisschinge van de zonden. Paulus zegt ook, *verkondigende de doot des Heeren*: so dan te verkondigen en is geen opofferen, dat is, Gode zulk een werk te bewysen, waar door de zonden werden uitgewist. Daarenboven de Text van het Euangelium luid aldus: *Hy brak het Brood en gaf het zyne Discipelen, seggende, neemt en eet &c.* insgelyk, *drinkt alle hier uit, &c.* nu t'ontfangen, te eten en te drinken, en is geen sacrificie of offerhande te doen, om dat dese werken *ex opere operato: uit een gewrocht werk* de zonden niet uitwisschen.

Ons word ook met dese woorden niet belast om Gode iets te offeren, maar veel eer om van hem t'ontfangen, also hy daar by voegt, *dat voor u gegeven, en het bloed dat voor u vergoten word*; welke woorden te kennen geven, dat van de gene die het Nachtmaal ontfangen Gode geen offerhande opgedragen en vertoont word,

maar een gave aan de menſchen gegeven. Daarenboven word van niemand geſegt dat de Leken het Sacrament genietende, offeren: want voor ſo veel deſe heilige gemeenſchap, Miſſe of dit Nachtmaal des Heeren aangaat, word 'er geen onderſcheid gemaakt, nademaal de zelve Chriſtus op een en deſelve tyd en ſtonde, tot het zelve einde en gebruik, dit Sacrament heeft ingeſtelt zonder eenig onderſcheid te maken tuſſchen Prieſters en Leken. En gelyk als het verbod van het zelve onder de twe gedaante van Wyn en Brood te gebruiken, 's menſchen enkel verdigtſel en gebod is: alſo ook, al wat van d' offerhande der Miſſe verhaalt word: als dat ſe ſou uit *een gewrocht werk* genade verdienen, is ſlechts een menſchlijke inbeeldinge, ſtrydig tegen Godts heilig woord; waar van men in zaaken van zeer groot belang, naamlijk die de kwytſcheldinge van zonden, de zaligheid der zielen en het eeuwig leeven aangaan, geenſins moet afwyken: alſo Paulus niet te vergeefs zegt, en het zelve twe maal verhaalt, *al waar het ook dat wy of een Engel uit den Hemel, u een Euangelium verkondigde buiten het geene wy u verkondigt hebben, die zy vervloekt.*

Daarenboven, daar en kan geen reden van onderſcheid tuſſchen Wyn en Brood uit de heilige Schriftuur bygebracht worden, waerom zy zouden ſeggen dat de gene die het Sacrament van 't Nachtmaal gebruiken meer offeren, dan die een ander Sacrament, naamlijk het Doopſel, gebruiken; daar deſe beide niet anders zijn als Sacramenten, welke Chriſtus, d' inſteller en Auteur daar van, tot een heel ander einde, dan dat ſe ſodanige offerhanden zijn, als zy verzieren, ingeſtelt en geſchikt heeft. Doch de Paus heeft de private Miſſen moeten roemen en verheffen, om de eere Chriſti, daar hy een Vyand van is, t' onderdrukken, om de Chriſtenen van d' Euangeliſche waarheid, de belydeniſſe Chriſti, en het wettelijk gebruik der Sacramenten t' eenmaal af te trekken; en eindlijk om Chriſti goedertierenheid en barmhertigheid te verdoven: alſo de geene, welke meenen dat de Mis ſodanig een offerhande is waar mede God verzoent word, Chriſti weldaad niet na behooren konnen overdenken (zy zullen ook in dien grooten en verſchriklijken dag van Godts oordeel geen uitvlugt hebben,) noch met een goede conſcientie de gaven en Goddelijke tekenen der liefde erkennen, ingeval dat zy haar zelven vaſt inbeelden dat God door een anders werk ſig laat verzoenen, en dat haare zonden daar door vergeeven worden; want zy ſelfs die de godlooſe opinien van de verborgene Mis trachten te verſchoonen en hier mede te bewimpelen, als of de Mis daarom een offerhande genoemd word, om dat ſe in een dankzegginge en offerhande des lofs beſtaat, worden door hun eigen getuigeniſſen en de Schriften die daar van de Mis zijn, overtuigt; en deſe inbeeldingen van de private Miſſen zijn noch heden ten dagen in de gemoederen der Menſchen diep gewortelt; want ſo ſchryft Thomas in ſijn Tractaat van het Sacrament des Outaars, *waarom is de Mis ingeſtelt? Des Heeren lighaam is eenmaal aan het Kruis opgeoffert voor de erfzonde, laat het zelve ook geduurig op het Autaar voor onſe daaglijkſe zonden geoffert worden, op dat hier in de Kerk een geſchenk mag hebben om God met haar te verzoenen, het welke boven alle offerhanden des wets dierbaar en aangenaam is.*

De Paus Alexander ſegt datter *in d' offerhanden der Kerke niets van grooter belang kan zijn dan het lighaam en bloed Chriſti; daar en is ook geen offerhande beter als deſe, dewyl dat ſe alle offerhanden overtreft*: ja, de waarheid zelfs onderricht ons om den Beker en het Brood in het Sacrament t' offeren, ſo wanneer ſe zegt, *neemt, en eet*; want onſe miſdaden en zonden worden, door deſe offerhanden den Heere opgeoffert, uitgewiſcht. En wederom zegt ſe,

in sodanige offerhanden heeft God een behaagen en zal daar door worden verzoent, en groote zonden vergeeven. Gabriel van den cánon der Misse gewag maakende, schryft aldus: het Sacrament der Eucharistie of van het heilige Nachtmaal, *als een offerhanden den Allerhoogsten Vader opgeoffert, neemt weg niet alleen een vergeeflyke, maar ook doodlijke zonde, niet alleen van de geene die het zelve ontfangen, maar ook van alle de geene voor wien het opgeoffert word, en dat voor so veel als de schulden de straffe aangaat, meer of min na dat de geene gestelt zijn, voor wien het opgeoffert word.* Thomas hier op ziende, segt *in quarto Dist.* 1. 2. *q.* 2. d'Eucharistie, *voor soveel als se een offerhande is, heeft ook in andere daar se voor opgeoffert word haar kracht en werkinge, van de welke zy een geestlyk leven voor af eischt; niet in werkinge, maar in vermogen*; en hierom is het dat se, haar daar toe gedisponeert vindende, voor haar genade verwerft, uit kracht van dat waarachtig Sacrament waar van alle genade op ons neder-gevloeit heeft, en by gevolg wischt se de doodlyke zonden in haar uit, niet als de naaste oorzaak, maar voor so veel als se, de genade van berou voor haar verwerft.

Met deze en diergelyke dingen zyn alle de boeken der School-geleerden vol gepropt, waar in sy uit eenerley mond spreken en leren, dat de Mis zodanig een offerhande is, waar mede de menschen *uit een gewrocht werk* het welke men toepassen kan tot uitwisschinge van andere haare zonden, genade komen te verdienen; welke leere, of veel eer verkeert en godloos verdigtsel, of se vlak uit tegen de heilige Schriftuur stryde, of niet? of se het recht gebruik der Misse of des Heeren Nachtmaal voor draage, of niet? of ze Christi weldaat niet meer verduistere dan verklaare, ja t'eenmaal weg neeme? laten wy aan uw Koninglyke Majesteits oordeel berusten, de welke, na haare Wysheid en zeer schrander verstand niet alleenlyk in burgerlyke, maar ook geestlyke zaaken en allerley geleertheid bedreven, lichtlyk zal konnen oordeelen, dat onse Prinsen, en andere die van de leere des Euangeliums belydenis doen, een zeer rechtveerdige oorzaak en groot recht hebben gehad om de particuliere of bysondere Missen af te schaffen, en het recht gebruik van des Heeren Avondmaal, ter eere Christi en tot troost van de gantsche Christen Kerke, te herstellen; na dat zy uit Gods heilig woord hebben verstaan, hoe veel de gemelde Missen van de Euangelische waarheid verschillen, en hoe veel godloosheid en afgodery daar in steken: want daar is slechts een eenig zoen-offer in de werelt geweest, naamlyk Christi doot, dewelke, alsο den Apostel Paulus zegt, eenmaal voor ons is opgeoffert, en een offerhande geworden voor onse sonden; dat d'andere dingen in de wet de zoen-offeren te kennen gaven, die, door een zeker gelykenis, voldoeningen zullen zyn in ons te bevryen van de rechtveerdigheid des wets, op dat de geene die gesondigt hadden buiten de Politie niet en zouden gesloten worden, en die dingen hielden op, na dat het Euangelium geopenbaart was. Het was nodig datter in het Nieuwe Testament alleenlyk een geestlyke Godtsdienst ware, te weten, de rechtveerdigheid des geloofs en de vruchten daar van, nademaal dat se rechtveerdigheid en een geestlyk en eeuwig leven mede brengt, gelyk als God zelfs spreekt: *ik zal myn wet in haar binnenste geven, en zal die in haar herte schryven*; en Christus segt, *de waare aanbidders zullen den Vader aanbidden in Geest en waarheid*, dat is, met een waare toegenegentheid des herten: hierom zyn de Levitische godtsdiensten afgeschaft, om dat de geestlyke godtsdiensten des herten en de vruchten en tekenen daar van haar plaats moeten bekleden; gelyk als in de Zend-brief aan de Hebreen duidelyk en klaar geleert word.

Uit

Uit dit alles volgt dan dat de Misse geen offerhande is, die van wegen het *gewrocht werk* iets kan verdienen, veel min andere menschen haare zonden vergeven, gelyk als zy geleert hebben. En hoe zy ook dese haare Missen soeken op te pronken of te verbloemen, so is't nochtans dat haar eigen leere van de Mis, waar mede zy de menschen hebben willen wys maken dat se haar toegeëigent kan worden en de zonden uitwisschen haar tegen spreekt. Dese opinie, ten zy dat de Mis tot haar recht gebruik herstelt worde, zal nooit uit de gedachten der menschen raken, maar dese dwalinge, datter zodanig een godtsdienst in de Kerk moet zyn, waar mede God te versoenen is, zal haar gedurig by blyven, en aanhangen.

En op dat dit haar verdichtsel eenigsins mocht schynen op recht te steunen, so seggen de Rechts-geleerde dat de Mis de naam mag dragen van een offerhande die tot gedachtenis of lof geschied: doch also de selve niet en strekt tot voldoeninge voor de geene die ze doen, noch ook andere toegeschreven kan worden, invoegen dat zy daar door vergevinge van sonden souden verdienen, waar toe is het dan nut dat men de zelve, latende het recht gebruik en d'instellinge daar van varen, in de Kerk sou invoeren, daar men om geen menschlyke insichten, verziering of opinie, van Christi gebod of instellinge mag afwyken? met gelyke recht sou men de Geboortedag onses Heeren Jesu Christi en andere Hoog-tyden, dewelke tot zyner gedachtenis geviert worden, gedenk of dank-offeren mogen noemen; ja, zodanige offerhanden zyn veel eer de verkondiginge des Euangeliums, het gelove, d'aanroepinge van Gods naam, dankseggingen, verdrukkingen; het gene dat men andere menschen met recht sou konnen toepassen; nu het voornaamste einde der Misse, als verhaalt, is dit, dat het een Sacrament is, het welke door den Dienaar eenen ander word toegedient, over zulks kan het geen offerhande genoemt werden; daar alle man bekent is datter een groot onderscheid is tusschen offerhanden en Sacramenten, want hier mede nemen wy de gaven aan die ons van God worden aangeboden; maar door d'offerhanden geven wy het onse wederom aan Gode, en offeren hem het zelve op.

Dese private Missen hebben ook geen andere stichters dan de Pausen, de welke, van Gregory tyd af, nu dese dan die ceremonie, nu dit dan dat liedeken, of gebedeken, elk na zijn heiligheid en goeddunken, daar by gevoegt hebben, volgens d'eenparige getuigenissen der Historien; tot dat zy eindlijk dat treflijk werk, wel waardig zulke Auteuren, hebben opgebout; en also, het recht gebruik van des Heeren Avondmaal nagelaaten, Christi leere verdonkert en uitgewischt hebbende, is de algemeene Kerk met dese private Missen, waar in zy by na alle heiligheid gestelt hebben, vervult en als verstikt geweest.

Allerdoorluchtigste en zeer vermogende Koning, dit hebben de Godgeleerde en Leeraaren van onse Prinsen en van andere Staaten des Ryks, professie doende van d'Euangelische leere, wydloopig in haare boeken beschreeven, het welke ons raadsaam gedagt heeft in dese onse brief aan te roeren, niet om dat wy meenen dat zijn Koninglijke Majesteit zulks onbekent is, (want wy weeten dat deselve, so wel d'oude als nieuwe Schryvers die van dese en andere Kerklijke geschillen geschreeven hebben, genoeg doorsnuffelt heeft, waar over uw Majesteit met geleerde mannen dikmaals seer wyslijk en geleerdelijk plach te handelen en disputeren:) maar wy hebben het hierom gedaan, om uwe Majesteit so beknoptelijk als doenlijk was, zekere oorzaken en redenen van de by ons afgeschafte private Missen, met alle behoorlijke eerbiedigheid voor te draagen, en om de lasteringen

ringen van onse wederparty, (waar mede zy trachten onse zuivere leere by uw Koninglijke Majesteit als elders daar zy slegts kans zien, verdacht en by alle man hatelijk en afschuwlijk te maken,) voor te komen.

Wy en twyfelen ook niet, of uw Majesteyt, als een zeer geleert Koning en groot liefhebber van d' Euangelische waarheid, zal lichtlijk konnen oordeelen, dat wy be private Mis niet lichtveerdiglijk hebben afgeschaft, maar dat het op seer rechtveerdige en grondige redenen, (in opregtigheid en zonder eenige woord-vittery gehaalt uit Gods heilig woord, dat alleen niet dolen kan,) is geschied, om alsoo Christi eere te verbreyden en de zielen der menschen te behouden. Laet haar, of andere, vry allerley knibbelingen en hayr-kloveryen, die sy souden konnen bedenken, hier tegens invoeren, het zal nogtans blyken dat d' onze doen dat vry veiliger is, aangezien dat sy by de manier en het formulier van Christi instellinge blyven. De meeste Priesters by ons hebben ook van selfs het vieren van private Missen gestaakt, na dat sy uit de leere des Euangeliums verstaan hadden wat al dwalinge en godloosheid daar in stak; ja, seer veele, en dat noch d' allergeleerste onder de geene die de Priesterschappen en Parochien in hadden, (onder het bewint van Overheden die van d' oprechte leere des Euangeliums vervreemt waren,) hebben de zelve, om niet gedwongen te worden tegen haare conscientien aan te gaan, verlaten, en haar begeven ter plaatse daar men de leere des Euangeliums vrymoedig verkondigde; want, voorwaar, het valt seer swaar dat men iemandts gemoed, voornaamlyk in een zaak die Godts eere schend en tegen zyn heilig woort stryd, zal zoeken te dwingen, als of hy daar door tot den rechten Godsdienst gebracht wierde.

Doch om uwe doorluchtigste Koninglyke Majesteit door langwyligheid van schryven niet moeyelyk te vallen, zullen wy tegenwoordig dit artykel niet verder verhandelen.

Van het trouwen der Bisschoppen.

Daar staat nu noch te verhandelen een derde argument, te weeten, *het trouwen van Bisschoppen*, het welke insgelijks de Bisschop van Romen, tegen de wetten der natuure, tegens alle eerbaarheid, ja, tegen de Goddelijke Schriftuur verboden heeft, en waar uit veele zonden en schandelijke schelmstukken gesprooten zijn: doch op dat niemant misschien mogt twyfelen of hy zich al als een wederparty van Christus aanstelt, (van wien, so om dit selve verbod, als om eenige andere zaaken die duidelijk op hem alleen slaan, de schriftuur een klaare voorzegging heeft gedaan,) heeft hy daarom de Priesters het houwelijken wettelijk moeten verbieden, op dat men, gelijk men een Leeuw aan zijn klaauwen kent, alsoo ook den Paus, dat is den Antichrist, aan dit verbod van een seer heilig en in alles eerlijk houwelyk sou mogen kennen; want so spreekt Paulus: *de Geest zegt duidelijk, dat in de laatste tyden sommige zullen afvallen van het geloove, haar begeevende tot verleidende geesten en leeringen der Duivelen, door geveinstheid der leugenspreekers, hebbende haar eigen conscientien als met een brand-yzer toegeschroeit, verbiedende te houwelijken*: so dese Schriftuur-plaats op den Bisschop van Romen of den Paus niet en slaat, wien sal se dan konnen toegepast werden? also niemant anders dan hy den Priesters het houwelijken met het allergrootste onregt ontweldigt, en den ongehuwden stant, (die seer ontreinigt word, onder schyn van heiligheid, en, om Pauli woorden te gebruiken, *door geveinstheid der leugenspreekers)* ingevoert heeft.

De heilige Schriftuur geeft so wel de Priesters als andere soorten van menschen vryheid om te moogen houwelijken; want

zy zijn uit eenerlei vleesch, daar het gantsche lyke geslagte me omhangen en bekleed is, geboren: zy konnen daarom haar natuur niet veranderen, het vleesch verwerpen, noch ook, zonder een zonderlinge gave Godts, ongehuwt blyven; also yder een, na Christi zeggen, dit woord niet en kan begrypen: en Paulus zegt, *om der hoeryen wille zal een iegelijk Man zijn eigen Wyf hebben*; en in het byzonder spreekt hy van de Priesters, *dat gy van Stad tot Stad soudet Ouderlingen stellen, gelijk ik u bevolen hebbe: indien iemant onberispelijk is, eener Vrouwen Man, geloovige kinderen hebbende, die niet te beschuldigen zijn van overdadigheid: Een Bisschop moet onberispelijk zijn eener Vrouwen Man.* Hier aan blykt dan dat dit verbod niet en is uit een Goddelijk regt, maar veel eer een besluit, strydig tegens de heilige Schriftuur.

Doch sommige voorstanders van de Paus plegen hier tegen in te werpen, dat, of schoon de heilige bladen niet en schynen de Priesters het trouwen te verbieden, de Priesters nogtans van ouds tot op desen dag toe ongehuwt geleest hebben; en hierom, seggen zy, behoort men by dit exempel te blyven, en de Priesters niet toelaaten te houwelijken. Zijn Koninglijke Majesteit zal gelieven te weeten, dat so wel de Kerklijke, als andere Historien, dese stellinge wederleggen; waar uit klaar blykt dat de Bisschoppen en Priesters in oude tyden den Houwelijken-staat hebben aangevaardigt.

Voor eerst is het dat Spiridon Bisschop van Cyprus, een man uit de ordre der Profeeten, volgens het getuigenis van de Kerklijke Historie, een Huisvrouw gehad heeft, by wien hy gewan een Dochter Irene genaamt; ten anderen hebben ordentlijk by na alle Bisschoppen Huis-vrouwen gehad, waar van seer veele zoonen naderhand, so wel Roomsche als andere, Bisschoppen zijn geworden: want Silverius de Paus is geweest de zoon van den Bisschop van Hormisda; Paus Theodorus, van Theodorus, Bisschop van Jeruzalem; Paus Adriaanus de twede, van den Bisschop Talarus; Paus Joannes de tiende, van Paus Sergius; Gelasius, van den Bisschop Valerius; Paus Joannes de vyftiende, zoon van den Bisschop Leo: en om alles nier op te haalen, het blykt selfs uit de eenige Historie van Polycrates, uit wiens Ouders zeven Bisschoppen in order zijn geweest, hy zelfs was de achtste. Het is nu niet te gelooven dat dese alle onechte Kinderen of bastaarden zijn geweest, daar zelfs de Cánons en decreten der Synoden leeren, dat het den Priesters vry staat te houwelijken; want so luid de Cánon der Apostelen, *indien iemant een Priester geleerd zal hebben, onder schyn van Religie, zijn Huisvrouw te verachten, die zy anathema*, dat is, *vervloekt.*

Daar is ook een voortreflijk voorbeeld van den Biecht-vader Paphnutius, die den gantschen Kerken-raad van Nicenen afgeraden heeft het verbieden van te Houwelijken, en heeft so veel hier in te wege gebracht dat zulks niet vastgestelt en is geweest, maar aan een yders vrye keur gelaten: welke Historie ook in het recht der Pausen verhaald word. Daar staat ook seker decreet van het sesde Synodus beschreeven, waar in dit verbod (dat Priesters niet en souden mogen houwelijken) openbaar tegen gesproken en verworpen word.

Doch hier tegen word wederom ingebracht, dat het de Priesters niet vry en staat om te houwelijken, om dat zy een gelofte gedaan hebben van kuisch en eerbaar te zullen leven. Wat dit voor een belofte is, en hoe verre dat se verbind, die zonder sonden niet onderhouden kan werden, zal uw Koninglyke Majesteit lichtlyk konnen oordeelen; *de gave van onthoudinge* is ook ieder een niet gegeven: waer van ons d' ongehuwde staat der Priesters en daaglykse ondervinding nu noch getuigenis geven.

Wat men ook van een sodanige gelofte te oordelen heeft, daar van hebben d'Oud-

vaders

vaders haar gevoelen verklaart: want Augustinus ſegt aldus: ſommige willen ſtaande houden dat de gene, die na hun gedane gelofte komen te trouwen, hoerery begaan; maar ik ſegge u dat de gene, die de ſodanige van malkanderen ſcheiden, ſwaar zondigen. En Cyprianus gewag makende van de Maagden die gelofte van onthoudinge gedaan hebben, ſpreekt aldus: indien ſy haar zelven niet en willen, noch konnen onthouden, ſo is 't beter dat zy trouwen, dan dat zy met hare geile luſten in het vier vallen.

Deſe gemelde Oudvaders oordeelen dan dat ſodanig een gelofte het houwelyken niet en behoorde te beletten, gelyk het ook in der daat en waarheid geen hinderpaal kan zyn voor de gene die de gave van onthoudinge niet en hebben, nadien het beter is, als Paulus zegt, *te trouwen dan te branden.* Wat al ſchandelyke en vuile ontuchtigheden bedryven de Prieſters in haar ongehuwde ſtand? hoe weinig konnen haar onthouden? hoe groot is het getal der geener die haar in onkuiſheit, hoerery, en diergelyke ſware zonden en ſchelmſtukken by na daaglyks verlopen, en daar op betrapt worden? ingeval dat ſo haar de wetten daar over geſtrenglyk ſtraften, men ſou 'er dan niet vinden, die van deſe haar verſierde en geveinſde ongehuwden ſtaat zo grooten roem dragen.

De Hiſtorien ook in Duitſchland over drie jaaren herwaarts, of wat langer, uitgegeven, getuigen dat de Prieſters haar ſeer dapper gekant hebben tegens de wet van Paus Hillebrand rakende den ongehuwden ſtaat; die met ſeer groot gewelt betracht heeft om haar de Vrouwen afhandig te maken, en de zelve hebben ſeer gewichtige en billike redenen tegen die inſettinge en Pauſelyke tiranny, tot verdadinge van den houwelyken-ſtaat, ingevoert; waar over geen recht konnende bekomen, is 'er eindlyk een groot oproer ontſtaan tegen den Aartsbiſſchop van Ments, die haar het decreet van den Paus ter hand beſtelde, ſo dat hy zyn aangevangen werk moſt laten ſteken; en dat eindlyk de Paus ter nauwer noot, na veel afgryſlyke vervloekingen en bulle, waar mede hy ook zelfs den Hemel ſocht te beſtormen, de ellendige Prieſters het vermogen van vry te trouwen, tegens alle godlyke en menſchlyke wetten, kwam t' ontnemen, en aanleidinge gaf om allerley welluſten en vuile werken te plegen. Daar is ook een brief van den Biſſchop Ulderik aan Paus Nicolaas de I. waar in hy het verbod van Prieſters niet te laten trouwen met ſeer deftige en bondige bewys-redenen af raad, en tegen ſpreekt.

Nademaal dan onſe Prinſen en andere van de leere des Euangeliums belydenis doende, de waarheid door Gods genade wederom in 't licht gebracht zynde, verſtaan hadden wat men van dit verbod van den Paus nopende den trouw der Prieſters te gevoelen had, en dat zy duidelyk en klaar zagen en ondervonden, dat die ongehuwde-ſtaat der Prieſters zonder zonden en opſpraak niet en konde beſtaan, ſo hebben zy ook dies aangaande de banden van den Paus aan ſtukken gebroken, en het houwelyken der Prieſters, na eiſch en getuigenis der heilige Schriftuure en volgens het voorbeelt van d' Oudvaders en oude Kerk, toegelaten en voor vry geſtelt; alzo zy oordeelden dat het haar ſchuldige plicht was om de gelegentheid en oorzaak van ſo veel ontallijke laſteringen en ſchelmſtukken, welke deſe ongehuwde-ſtaat der Prieſters noorzaaklyk na haar ſleept, af te ſnyden en weg te nemen, en hier in ſorge te dragen voor d'openbaare algemeine eerbaarheid; inſonderheid als zy gewaar wierden wat al grouwelen, ſo in de Prieſterlyke ordre als in de Klooſters der Bagynen en Monniken omgingen; waar in men dikmaals gevonden heeft kleine onnooſele kinderkens deerlijk omgebracht, de vrug-

ten in 's Moeders lyf door medicinen afgedreeven, en diergelijke grouwelijke en verfoeyelijke zonden meer, welke de vruchten alleenlijk zijn van dese ongehuwde staat der Priesters: hierom zijnder by ons nu zeer veel Priesters getrouwt, veele ook ongetrouwt, het welke yder een in zijn gemoet toegelaaten word om te doen of te laaten; indien hy zijn leeven so slegts aanstelt dat hy eenen ander geen ergernis noch aanstoot en geeft; anderfins worden hier in na de burgerlijke wetten de Priesters niet minder gestraft dan de gemeene man. En door Godts genade is dit daar op gevolgt, dat men voor de gemoederen der geener, die de *gave der onthoudinge* niet en hadden, sorge gedraagen en daar in voorzien heeft; hier door is het dat de gelegentheid om zeer veel schelmstukken en ontuchtigheden te plegen, nagelaaten en weg genomen is geweest; so dat Edele Juffrouwen en jonge Dochters, na welke veele van dese gezellen onder schyn van Godvruchtigheid jankten, en die zy in haar netten sochten te vangen, diergelijk gevaar niet en hebben uit te staan; kort om, dat met eenen so wel de Kerklijke als borgerlijke bedieningen met meerder eerbiedigheid en vroomheid gehandhaaft, en de Priesters van alle man meerder eere en gonst aangedaan worden, dan te vooren in dien ongehuwden staat vol van laster en opspraak; dit heeft men ook voor een gedeelte dit eerlijk houwelijk der Priesters dank te weeten.

Daarenboven, geen soorten van Menschen zijnder die den Paus van Romen soo dapper te keer gaan, en de vryheid so van den Houwelijken staat als de gezonde leere van hem verduistert en verdrukt so seer voorstaan en verdadigen, als de geene die van dit zijn Jok dezer onkuisheid in den ongehuwden staat ontslagen zijn: en hare kinderen uit den Echten-staat geteelt ook eerlijk plegen op te voeden; voor wien ook God buiten alle twyfel, na de dood van haar Ouders, in de vreese des Heeren opgetrokken en onderwesen zijnde, sorge zal draagen; want het sou een zeer swaare last zijn om de Priesters daarom van het trouwen af te houden om dat zy hare ampten en bedieningen slechts voor haar leeven lang, en niet uit recht van erfenis, behouden: met al so groote reden sou men dan veel andere die in hooge of laage bedieningen zijn, verbieden mogen te houwelijken. Dit so geschiedende, sou de Gemeinten-staat meerder ongemak dan voordeel daar by haalen, nademaal dat uit autoriteit van de heilige Schriftuur, uit kracht van de gevoelens der Oudvaders, uit het getuigenis der wetten, der natuure en der Volkeren, mitsgaders uit d'eenparige toestemminge en het oordeel van d'alderwyste mannen klaar blykt, dat men altyd den geenen die niet ongetrouwt konnen leeven, om swaarder gevaaar en onheilen voor te komen, het houwelyken behoorde toe te staan, en nooit daar van af te weeren.

Aldus hebben wy uw Koninglijke Majesteit zekere redenen voorgedraagen waarom onse doorluchtige Prinsen, en andere Staaten en Vorsten van ons Kaizerrijk, van d'Euangelische leere professie doende, in dese drie voornoemde artykelen van den Paus van Romen so zeer verschillen; so dat, gelijk als sy meenen dat sy in d'overige deelen der Christelijke leere geen stroobreed van de waarheid behoorden af te wyken, zy ook alfo, zijn tiranny van haare schouderen afgeworpen hebbende, een vast besluit genomen hebben om, ter eere van het Euangelium en om ontallijke schelmstukken te schuwen, hier in te volharden. Wy zullen al hier geen andere misbruiken van den Bisschop van Romen ingevoert, ophalen, waar onder d'oor-biegt voor al behoorde gerekent te worden, waar door hy, so wel de macht der sleutels tot een seer schandelyk gewin en enkele dwinglandy gebracht heeft, als hy met de biegt

zelfs,

zelfs, tot een heilsame onderrichtinge en vertroostinge der beswaarde gemoederen ingestelt, der menschen conscientien heeft gerabraakt; en daar door aan d'eene kant de voet geset op de nek van alle Koningen, Vorsten en Potentaten, en aan d'ander kant veel onheil en kwaat gesticht. Wat voor een gevoelen d'onse hier van hebben, en met wat voor een eerbiedigheid zy de zelve in de Kerken noch onderhouden, daar van geven haare schriften, in 't licht uitgegeven, klaar getuigenis.

Wy achten ons zelven ook gelukkig dat ons dese gelegentheid voor komt om dese zaaken aan uw Koninglijke Majesteit te mogen voordragen, en de zelve aan zyn oordeel bevelen. Nademaal dat uw Majesteit met d'allergrootste geleertheid en wysheid is begaaft, de waarheid seer behertigt, en met eenen de dwinglandy van den Bisschop van Romen (niet zonder met God te raden te gaan) buiten uw wyd uitgestrekte Koningryk en deszelfs landpalen heeft doen bannen, noch sig langer door Gods genade onder de godlose opinien van de Paus gevangen geeft: so is het dat wy ons over zulks verzekert houden, dat zyn Koninglyke Majesteit over dese seer gewichtige zaaken, die Gods eere, de welstand der Kerke, en den eeuwigen ondergang van den Roomschen Antichrist raken, zodanig een rechtmatig en vry oordeel zal stryken, op dat, voorwaar, de gene (die of geen geleertheid of lust tot de waarheid hebben, of welkers gemoederen en sinnen naar de Pauselyke inbeeldingen hellen, of die somtyts uit vreese van in dwang gehouden, of van haare genegentheden herwaaats en derwaarts geslingert te worden,) het zelve so lichtlyk niet mogen doen. Uw Koninglyke Majesteit weet ook seer wel datter somwylen seer veel menschen zyn die, (haar na de tyd schikkende en van de noot een deugt makende, haar gelaten als of zy met een haat tegen den Paus ingenomen zyn, en de waarheid beyveren, daar het nochtans in der daat heel anders by haar legt) dat zy daarom niet en konnen, noch behoren, van dese geschillen te oordelen.

Wy en slaan hier geen twysel aan of ieder een, voor so veel als hy seer ervaren is en een groot liefhebber van d'Euangelische waarheid, zal dese onse, of veel eer Christi en der Kerke, zaak seer lichtlyk toevallen en voor goet keuren; wy sien hier in ook niet op ons eigen particulier voordeel noch intrest; maar hier word slechts gehandelt van het vernietigen der godloose misbruiken in Christi Kerke door den Antichrist ingevoert, van het verheerlyken van Christi eere, en het herstellen van den waaren godtsdienst, op dat also der menschen conscientien van het jok en de Pauselyke tyrannye ontlast, en de publyke lasteringen, voor so veel doenlyk is, weg genomen mogen werden. Voorwaar den yver hier van is so weinig berispens waardig, dat se veel eer behoorde begonstigt te worden en nagevolgt: dewyl het voornaamste doelwit en oogmerk van alle welgestelde Republyken sodanig behoorde te zijn, dat Godts eere verbreid, d'algemeine welstant, eerbaarheid, vrede en ruste onderhouden mogten werden. Wie twyfelt dan dat de geene die aan 't roer der Republyken zitten, en daar na, als naar den leid-ster, haar koers en hun gantsche manier van de regeringe der Republyke stieren en aanstellen, d'allergrootste lof en eere waardig zijn? En nademaal dat het Zon-klaar blykt dat uw Koninglyke Majesteit als een zeer wys en verstandig Koning, in het regeren van zijn groote Koningrijken en Provintien dit inzicht ook heeft, moeten wy derhalven ons zelven hier in gelukkig achten, nadien wy Gezanten aan uw doorluchtigste Koninglijke Majesteit gezonden zijn om so een zeer eerlijke en hoogloflijke zaak van Christi eere en d'algemeine welstant te bevorderen; wy konnen ook alle d'onderdaanen

van uw Koninglijke Majesteit niet anders dan zeer gelukkig achten, wien, door Godts goedheid, sodanig een Koning en Prins mag gebeuren, die men so in andere Koninglijke deugden als in den yver tot de waare Godvruchtigheid en Euangelische waarheid allesins so wonderbaarlijk siet uitblinken.

Dit zijn wel voorwaar seer heerlijke en voortreffelijke zaaken dat men een Gemeenten-staat door zekere rechtveerdige en borgerlijke wetten in stant houd, den vroomen beschermt en reddet, den godloosen straft, onheilen en leed weert, vrede en eendracht onder d' Onderdaanen onderhoud; (want wie zal niet denken dat men sodanigen Vorst op zijn handen behoorde te draagen, en, als een God, alle eere en eerbiedigheid bewyzen, die zulks in 't werk stelt?) maar noch zijn se grooter, so wanneer deselve met oprechte Godvruchtigheid vergezelschapt gaan, de vercieringe van Christi eere daar by komt, Godts woord in groote waarde gehouden, de Godtsdienst na Godts wille gericht, der Menschen zaligheid behertigt, en eindlyk alle openbaare opspraak en laster weg genomen word; d' andere zijn slechts zaken die een burgerlijk leeven raaken, het welke een iegelijk, als zijn bestemde tyd gekomen is, moet verlaaten; maar deze gaan de eeuwige zaligheid aan, die de vrome en Godzalige, als dese ellendige stant van 's menschen leeven ophoud, te gemoet zien, en wien, so in dese als in de toekomende Wereld, d' allergrootste beloningen zijn voorgestelt. Hierom is 't dat God de Koningen met den tytel van sijn eigen benaminge vereert, zeggende: *Ik hebbe gezegt, gy zijt Goden*; voornaamlyk, op dat zy Goddelijke zaaken souden verstaan, en den zuiveren Godtsdienst in de Wereld waarneemen en onderhouden. Hier toe inzonderheid vermaant ons de heilige Schriftuur, als se zegt: *Nu dan, gy Koningen, handelt verstandelijk, laat u tuchtigen gy Richters der aarde; dienden Heere, &c.* Hier toe vermaanen ons in Godts heilig woord de voorbeelden der voortreffelijkste Koningen, die met d' allerhoogste moeite, zorge en neerstigheid den waarachtigen Godtsdienst voortgeset en de godloose hebben afgeschaft: dit hebben David, Josua, Josaphat, Hiskia, en eindlijk alle vroome Koningen waargenomen. Nadien ook uw Koninglijke Majesteit, buiten twyfel, zijn gedagten hier over laat gaan, ja, alle zijn krachten daar toe nu inspant, dat d' oprechte leere des Euangeliums, door den tiranny van den Paus onderdrukt, herstelt; de glans van Christi eere, door hem insgelijks verdooft, verklaart; de godloose misbruiken van dien zelfden Antichrist, als een seer besmettelijk vergift verspreid en in de Kerke ingevoert, afgeschaft: en eindlijk dat de waare Godtsdienst en Kerk-gebruiken, met Godts heilig woord over-een-komende, vastgestelt mogen werden: so en twyfelen wy niet of God almachtig zal dese betragtingen en raadslaagen van zijn Koninglyke Majesteit wel doen gelukken, en door zijne goedheid te wege brengen datter tusschen zijn Koninglijke Majesteit en onse Prinsen en haare geloofs-genooten sodanigen eendracht vastgestelt worde, die tot lof en eere des Euangeliums, tot algemein nut en voordeel van de Christen Wereld, en tot meerder ondergang en verderf van den Roomschen Antichrist zal gedyen; daar is ook goede hoope en apparentie dat, door Godes zegen, meer Koningen, Vorsten, en Potentaaten dit heilig verbond ook zullen ingaan, en de leere der Euangelische waarheid erkennen en aanneemen, gelijk ook tot noch toe hier in, door Gods genade, merklijk is gevordert; so dat niet alleen in Duitschland, maar ook daar buiten, zeer magtige Koningen, Prinsen en Steden, de leere van Godts heilig woord geern en vrywillig hebben omhelst.

Het blykt ook dat de menschen door-

gaans,

gaans, tot kennisse der waarheid, (uit de schriften der geener die openbaare belydenis van de leere des Euangeliums doen, en by na over de gantsche werelt verspreid zyn:) gekomen en daar van overtuigt zynde, zeer begerig zyn na een gesonder leere; welkers gebeden Gods goedertierenheid d'eene tyd of d'ander zal verhoren, en zyn woord, de verstanden der Koningen en Prinsen verlicht hebbende, wyd en zyd verspreiden: op datter eene Herder zy, te weten onse Heer Jesus Christus, en eenerley schaaps-kooy, naamlyk d'algemeine Kerk, welke professie doet van het waare Euangelium Christi, en het gebruik der Sacramenten, daar mede over een komende, onderhoud, doch niet de Paapsche of Roomsche Kerk, die dese beide zaaken verwerpt, haat en bestryd.

Tot een besluit dan, seer doorluchtige en machtige Koning en genadigste Heer, wy bidden en wenschen dat uw Koninglyke Majesteit met dese aangevangene zaak van d'Euangelische waarheid, tot verbreydinge van Christi eere en tot bevordering van d'algemeine welstand en heil der Christen-werelt, kloekmoedig gelieve voort te gaan; aan d'uitvoeringe waar van wy niet en twyfelen, also uw Koninglyke Majesteit een groot liefhebber is van de waare godvruchtigheid en van allerley deugt en geleertheid. Wy versoeken ook ootmoediglyk dat uw allergenadigste Majesteit ons met een genadig antwoort, zo dra als mooglyk is, (op dat wy dese bekwame gelegentheid van scheepvaart niet en mogen versuimen,) na onse allerdoorluchtigste Prinsen gelieve af te vaardigen: en dat uw Koninglyke Majesteit aan de welke wy onse behoorlyke gedienstigheden met d'allergrootste schuldige eerbiedigheid t'allen tyden zullen doen blyken, desen onsen brief, na zyn uitstekende beleeftheid, en goedertierenheit, in het goede gelieve te nemen en ons in zyn genade gerecommandeert te houden. Wel vare zyn doorluchtigste Koninglyke Majesteit wien God almachtig bescherme en in langdurige gesondheid bewaare, tot verheerlijkinge van Gods naam, tot verbreidinge van Christi eere, en tot bevorderinge van d'algemeine welstand en zaligheid. *Geschreven tot* Londen 5. *Augusti* M. D. XXXVIII.

Uwe doorluchtigste Koninglijke Majesteits zeer toegedaane en Onderdanigste

Franciscus Burgratus. Vice-Cancelier.

Georgius a Boyneburg. Heeren Gezanten.

Fridericus Myconius. Kerken-Leeraar.

VIII.

Henrik de VIII. Koning van Engeland zijn antwoord op der Ambassadeurs voorgaande Brief.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

AAnzienlyke, voortreffelyke Heeren Ambassadeurs, U. E. A. brief, door uwen Dienaar ons onlangs toegesonden, overvloeyende van d'allerhoogste beleeftheid,

heid en uitdrukkende t'onswaarts een sonderlinge genegentheid, is ons lief en aangenaam geweest, en hebbense ook met groot vermaak gelesen; waar in U. E. A. te kennen geven, na voorgaande voorgedragene commissie, twe maanden lang met sommige Bisschoppen en Godgeleerde mannen, van ons daar toe bestemt en bescheiden, gehandelt te hebben over zekere artykelen der Christelyke Religie; en ook niet te twyfele of datter tusschen uwe Prinsen en ons, als ook tusschen de Bisschoppen, Theologanten en Onderdanen aan beide zyden een vast en eeuwigdurend accoort en over-een-komste in de leere des Euangeliums, ter eere Godts en tot ondergang van den Roomschen Antichrist, zal volgen. Doch alsso U. E. A. d'overgeblevene verhandelinge der misbruiken in de Roomsche Kerk niet en hebt konnen afwagten, vermits d'aankomste der Schepen die U. E. A. na 't Vaderland souden overvoeren, so hebben U. E. A. haar verplicht gehouden om, voor haar vertrek, haar gevoelen over zekere artykelen van misbruiken aan ons te verklaaren, waar over wy, na U. E. A. vertrek, met onse Bisschoppen en Theologanten mogten handelen. En nademaal U. E. A. oordeelen datter drie voorname hooft-stukken zijn, waar op de Pauselijke tiranny schynt te steunen, te weeten dat beide gedaanten van Wyn en Brood in des Heeren Avondmaal te gebruiken worden verboden, de private Missen geboden, en eindlijk datter aan de Priesters interdictie of verbod word gedaan om te houwelijken. Over dese drie artykelen doen U. E. A. een ronde en openhertige verklaaring, de zelve ons oordeel en censure, hoedanig dat se ook souden mogen zijn, opdraagende, en aanbeveelende. Wie sou dese uwe goedwilligheid, aanzienlijke Heeren Gezanten, met beide armen niet willen omhelsen? Wie zal zich niet over dese uwe dankbaarheid ten hoogsten moeten verwonderen, dewelke ons soekt mede te delen de dingen die nut en dienstig zijn niet alleen tot volvoeringe van dit tegenwoordig leeven, maar ook tot verkryginge van het toekomende? Want so men die, niet sonder reden, voor vrienden houd, dewelke uit haare Landen ons koopmanschappen toevoeren die ons aangenaam en profijtlijk zijn, op dat ons niet en mocht ontbreeken het geene tot ons tydlijk nooddruft en onderhoud deses leevens dient, hoe veel te meer dan zijn se voor vrienden te achten en aan te neemen, wien het niet verveelt ons mede te deelen het geene tot het eeuwige leeven vorderlijk is! want, al wat tot onderhoud van dit tegenwoordig leeven by der hand genomen word duurt niet lang, maar het geene tot bevordering van het eeuwige word aangeleid, komt ondertusschen nooit te sterven; ja, dat meer is, zelfs de vriendschap hier op aarde, schoon nog so groot, nog so bondig en vast, heeft een einde als dit leeven een einde neemt, doch de werken der liefde die ons nimmermeer begeven, hebben na dit leven meerder glans en luister. En alsso U. E. A. ons oordeel niet en schynen te versmaden, waar toe wy ons selven onbekwaam achten om van so hoogwichtige zaaken te oordelen, en ons voorstelt zaaken die wy, na uw meninge, voor al behoorden aan te nemen, waar in U. E. A. geen gemeene, maar een zonderlinge en krachtige liefde aan ons bewyst: op dat wy dan dese uwe so groote dankbaare beleeftheid niet en zouden schynen te willen vergelden, so wy U. E. A. niet en kwamen onse bevattinge daar over tegenwoordig mede te delen, hebben wy dan ook voorgenomen van dese gemelde drie Artykelen iets te verhalen, en met U. E. A. rond en openhertig te gaan: waar door d'onderlinge liefde tusschen ons en uwe Prinsen soo veel te meer zal toenemen, zoo veel te langer gekoestert werden, by aldien datter tusschen vrinden in het verborgen niet

niet gebrouwt en word, maar dat men in alles sig vroom, oprecht en trouwhertig aanstelle; het welke wy met alle Vrienden en Bondgenooten altyd plegen te doen; welk ons geduurig voorneemen wy tegenwoordig geensins gesint zijn te veranderen' inzonderheid by de geene die wy voor onse allerliefste en dierbaarste vrienden houden. Doch laat ons nu eindlijk van de artykelen zelfs handelen.

Van beide gedaanten: te weeten, Wyn en Brood.

DAt men voor al, na uw oordeel, in het onderhouden van des Heeren Avondmaal beide Wyn en Brood het volk, volgens Christi eerste inzettinge, behoorde toe te dienen, doch geensins het eene zonder het ander, konnen wy geensins bewogen worden om te gelooven, aanzienlijke en voortreffelijke Heeren Gezanten, dat U. E. A. hier in uw meeninge en verstant in ernst verklaart hebt, maar ons slechts dese stellinge voorgedraagen op dat U. E. A. uit ons soudet mogen ons gevoelen dies aangaande verstaan; also dit gevoelen van de meeninge der heilige Schriftuure so verre afwykt, dat naauwlijks iemant zulks met ernst sou konnen staande houden; waar van wy in desen brief breder verklaaring zullen doen. Wy konnen ons zelven ook niet laaten voorstaan, hoewel wy eenigsins reden hebben om zulks te vermoeden, dat U. E. A. met ons niet en soudet gelooven dat onder de gedaante van het Brood waarlijk en wezendlijk is het waarachtig en leevendig lighaam Christi, en met eenen ook het waarachtig bloed nevens het lighaam, andersins sou men moeten bekennen dat het lighaam aldaar zonder bloed is, 't welk een gantsch ongerymt en onbehoorlijk seggen sou zijn: nademaal dat het vleesch Christi niet alleen leevendig, maar ook leevendig maakende is; en dat ook onder de gedaante van Wyn, niet alleen Christi leevendig en waarachtig bloed is, maar te gelijk ook met het waarachtig bloed het leevendig en waarachtig vleesch zijns lighaams. Dit dan so zijnde, moet daar noodzaaklijk uit volgen dat de geene die onder d'eene gedaante communiceren of dat nuttigen, en alleenlijk onder de gedaante des broods het lighaam Christi ontfangen, van Christi bloed niet versteken blyven, en dat ook de geene die onder de gedaante des Wyns het Nachtmaal gebruiken, des Heeren lighaam ook deelachtig worden. Vermits dan onder een van beide gedaanten beide Brood en Wyn begreepen werden, dat is, dat het lighaam en bloed Christi het Volk toegedient worden, so is't dat zy so wel het bloed als het lighaam Christi genieten; want men leest dat in het Euangelium van Lucas Christus aan de twe Discipelen gaande na Emaus d'eenerlei gedaante van Brood alleenlijk gegeeven heeft, aan het breeken waar van hy ook kennelijk geworden is; want daar staat geschreeven dat *als hy met haar aanzat, nam hy het Brood, en zegende het, en als hy het gebroken hadde gaf hy 't haar, en haare oogen wierden geopent, en sy kenden hem aan het breeken des Broods*; dese Schriftuur-plaats duiden d'alleroudste Schryvers Chrysostomus, Theophilactus en Augustinus op d' Eucharistie of des Heren Avondmaal, en nochtans van den drinkbeker des Wyns word aldaar geen gewag gemaakt: waar uit dan schynd dat Christus in eenerley gedaante haar het Avondmaal toedienende, zulks in de vryheid van zijn Kerke, zijn Bruid, gestelt heeft, om in de voetstappen van haaren Bruidegom te mogen treden, en het selve so wel onder eenerlei als beide gedaanten, vry te mogen gebruiken; want Christus die onder beide gedaanten d'onderhoudinge des Avondmaals heeft geleert, heeft ook onder een van beide gedaanten

daar van ons zelfs een exempel nagelaaten, die echter nergens, noch in zijn geboden noch exempel, zich zelven tegenspreekt.

Diergelijks verhaalt ook de zelve Euangelist Lucas in de Handelingen der Apostelen, als wanneer na de komste des Heiligen Geests, op de Predikatie van Petrus, ontrent drie duisend zielen tot de Gemeinte toegedaan wierden, zeggende: *zy waren volherdende in de leere der Apostelen, in de Gemeinschap, en in de brekinge des Broods, en in de gebeden*; welke Schriftuur-plaats d'Oudvaders ook des Heeren Avondmaal toepassen, en nochtans word aldaar van den Beker niet eens gedagt noch gerept. Heeft nu d'onderhoudinge des Avondmaals onder eenerley gedaante, naamlyk van Brood, Christus tot een Auteur en Insteller, en heeft hy zijn Apostelen tot voorstanders daar van in de Wereld gesonden om zulks te leeren, en is het een gebruik geweest in de Kerk, so en behoorden wy dan zulks, als strydig tegens d'Euangelische geboden, niet voort te verwerpen; nademaal dat d'Apostelen, dewelke door de komste des Heiligen Geests in alle waarheid onderwesen zijn, het Volk met het breeken van het Brood alleen des Heeren Avondmaal nooit souden hebben toegedient, by aldien dat men beide gedaanten, te weeten Wyn en Brood, na Christi bevel, altyd noodzaaklijk aan haar had moeten geeven, op dat zy alsso niet en mogten schynen, aan Christi gebod weinig gedagtig zijnde, zijn instellinge verandert te hebben.

Daarenboven, zelfs Christi woorden, (welke Paulus na d'Euangelisten by brengt, verhaalende aan die van Corinthen het gantsche Avondmaal des Heeren,) maken ons indagtig dat Christus in het byzonder van een van dese beide gedaanten, naamlijk het Brood alleen, gesproken heeft; want hy zegt *dat de Heere Jesus in den nagt in welken hy verraden wierd, het Brood nam: en als hy gedankt hadde brak hy het, en zeide, nemet, etet, dat is mijn lighaam dat voor u gebroken word: doet dat tot mijner gedagtenisse.* Ziet, Christus heeft van zijn lighaam in het byzonder onder de gedaante van Brood gesproken, seggende, *doet dat*: al eer hy iets van den Drinkbeker verhaalt hadde. Doch naderhand spreekt Paulus van den Drinkbeker aldus: *desgelijks nam hy ook den Drinkbeker na het eeten des Avondmaals, en zeide: deze Drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijnen bloede; doet dat, so dikmaals als gy dien zult drinken, tot mijner gedagtenisse*: hy en zeide niet, gelijk als hy regt uit gezegt hadde van zijn lighaam, *doet dat, tot mijner gedagtenisse*; maar hy zeide, *doet dat*, met dese byvoeginge, naamlijk, *so dikmaals als gy dien zult drinken tot mijner gedagtenisse*; hier mede te kennen geevende dat men niet altyd het bloed Christi te gelijk met het lighaam, onder de gedaante van Brood, moet gebruiken of ontfangen; maar dat men zulks moest doen so dikmaals als het bloed, onder de gedaante van Wyn, ter gedagtenisse van Christus gebruikt, of ontfangen wierd.

Siet, hier wederom hoe dat Christus (na het omdeilen van zyn lighaam, het Avondmaal nu gehouden hebbende, waar in hy zyn lighaam onder de gedaante van Broot affonderlyk eerst gegeven had,) wederom affonderlyk onder de gedaante van Wijn zyn bloet aanbied, seggende: *doet dat, so dikmaals als gy het zelve zult drinken, tot myner gedachtenisse*: ons daar mede voor oogen stellende dat een van beide somtyts afzonderlijk toegedient mag werden; en als dit evenwel alsso komt te geschieden, dat dan het volk de kracht van die beide komt te nuttigen; anderfins waar het genoeg geweest dat hy slechts eenmaal van beide gesegt hadden, (*doet dat*,) zonder dat hy van den drinkbeker daar hadden behoeven by te voegen, (*doet dat, zo dikmaals als gy van de zelve zult drinken*,) daar hy van de gedaante des Broods

broots eenvoudiglijk eerſt geſegt hadde (*doet dat*:) ten ware hy hadde geoordeelt dat men die beide ieder in het byzonder mocht gebruiken.

Niemand kan ook ontkennen dat de Diſcipelen in het Avondmaal onder de gedaante van Brood ontfangen hebben het lighaam van Chriſtus; daar zy aanſaten, nam hy het Brood, en het zelve geſegent hebbende brak hy het, en gaf het haar, zeggende: *dat is myn Lighaam*; doch den drinkbeker heeft hy haar niet gegeven dan een wyle tydts daar na als het Avondmaal gedaan was; ten zy dat iemand ſo dom wil zyn en geloven dat zy, na het ontfangen van de gedaante des Broots, niet eerſt genoten hebben het Lighaam Chriſti, daar hy haar eerſt na de maaltyd den drinkbeker gegeven hadde; kwanſwys als of Chriſti eerſte woorden te vergeefs geſproken waren geweeſt, ſo wanneer hy van de gedaante des Broods zeide *dat is myn Lighaam*, en als of zelfs d'omdeilinge aan de Diſcipelen gedaan van geen kracht waare, ten zy dat zy eerſt na den Avondmaale den drink-beker gedronken hadden: het welke, gelyk het aan d'eene kant een godloos gevoelen is, ſo is het ook dat het aan d'ander kant Chriſti ſeggen en daat ontſenuwt en krachteloos maakt. Eindlyk Paulus zelfs, na dat hy van beyde gedaanten te gelyk geſprooken hadden, ſo is 't dat hy wederom van yder daar van byſonderlijk handelt, ſeggende: Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον ἢ πίνει τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔστι τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. Dat is, *ſo wie dan onweerdelyk dit Broot eet, of den drinkbeker des Heeren drinkt, die zal ſchuldig zyn aan het Lighaam en bloed des Heeren.* Uit welke woorden Pauli dan klaar blykt, ſo wie dit Brood onweerdelyk ontfangt, dat hy ſchuldig is aan het lighaam en bloed des Heeren, of den drinkbeker des Heeren onweerdelijk drinkt, dat hy ook ſchuldig is aan het bloet en lighaam des Heeren; 't welk nochtans geenſins voor een zonden gerekent zou worden ten zy dat byſonderlyk, ſo onder de gedaante des Broods als des Wijns, het lighaam en bloed van Chriſtus waren; Paulus en zou ook niet byzonderlyk van de gedaante des broods geſproken hebben, indien het nooit dan met den drinkbeker te gelyk of geſamentlyk genoten of genuttigt wierde. Want waarom ſou hy ſe van den anderen afgeſcheiden hebben, ſo ſe altyd t'zamen moſten gaan? men moet op de particuliere woorden der heilige Schriftuur letten, want de Profeet zegt *neigt uwe oore tot myne redenen;* en Moſes zegt *ſettet uw herte op alle de woorden, die ik heden onder u-lieden betuige, want dat en is geen vergeefs woord voor u-lieden*; en wederom: *gy zult tot dit woord dat ik u gebiede niet toedoen, ook daar van niet afdoen.* So dan, de woorden des Heeren en die van Paulus ſelfs, (die ſo wel afzonderlyk eerſt van een van beide gedaanten ingeſtelt ſyn, als daar na ook wederom afgezondert na hunner beide t'ſamenvoeginge,) ſchijnen ons te kennen te geven, dat men een van die beide gedaanten, te weten of Brood of Wijn, ieder in het byſonder, na Chriſti woord, het volk mag toedienen.

Uit deſe woorden Chriſti (*drinkt alle daar uit*) volgt ook niet dat men des Heeren Avondmaal met een ieder lidmaat der Kerke altyd met Brood en Wyn onderhouden moet, en nooit in het byſonder onder eenerly gedaante: alſo de ſin en meninge van die woorden niet anders ſchynt te zyn, dat ſo als ſe de Heere Chriſtus zynen Apoſtel Paulus, dewelke getuigt alles, dat dit Sacrament aangaat, van den Heere zelfs ontfangen te hebben, geleert heeft, te weten, dat ſo dikmaals als iemand van deſen drinkdeker kwam te drinken, dat hy zulks tot Chriſti gedachteniſſe ſou doen, gelyk als de Diſcipelen deden, die aldaar toen tegenwoordig waren,

ren, en daar alle uit dronken: overzulks so dikmaals als iemant Christi bloed dronk, stond hem aan het lyden Christi te gedenken; desgelijks ook so wie Christi lighaam ontfing, die moest zich ook zijn lyden indagtig maaken. Dat ook Christus niet en gebied dat men van desen Drinkbeker moet drinken so dikmaals als men dit lighaam Christi moet ontfangen, blykt uit het geene van de woorden en het exempel Christi boven alrede verhaalt is. Voorwaar, al wat ons Christus bevolen heeft t' onderhouden, verstaan wy dat geen inzettinge der Menschen mag verbieden, nadien de Menschlijke wet de Goddelijke niet en mag vernietigen. Wy houden ons ook met eenen versekert dat geen gewoonte noch oude herkomste by de menschen zulk een kracht heeft dat se over Godts heilig woord sou konnen heerschen, of Christi gebod om verre stooten.

Doch aangezien dat het Christus in onse vryheid gestelt heeft dat wy hem op drie-derley wyse, na den lighaame, mogen nuttigen, en ten vierden ook op een geestlijke manier; naamlijk (1) onder beide gedaanten van Brood en Wyn; (2) alleenlijk onder de gedaante van Brood; (3) van Wyn; (4) met de enkele wille en begeerte, so wanneer wy hem uit nood niet anders konnen ontfangen: hierom meenen wy, voor so veel het eerste belangt, dat so een geloovige ziel uit een brandende liefde tot God en een innerlijke aandagtige godvruchtigheid het Sacrament onder beide gedaanten verlangen mogt te genieten, so geen krankheid noch onpasselijkheid zulks verhindert, dat het hem dan op die beide wyse (te weeten met Brood en Wyn) toegedient mag worden, ingeval dat nog de verzoeker noch de toediener van het Sacrament daar door het Volk ergernisse komen te geeven, of zulks doen tot versmadinge van de Kerk, nog op haar eigen autoriteit haar aanmatigen de wetten der Religie die zy aangenomen hebben, 't zy die der Kerke of der Priesters, te breeken, of te krenken.

Nopende het twede en derde seggen wy; by aldien datter zulk een verhindering mogt voorvallen dat de Communicant het Sacrament onder beide gedaanten van Wyn en Brood niet en kan gebruiken, ter oorzaake dat hy met beroertheid is bevangen, of eenig ander ongemak in de natuur of van siekte komt te lyden, dat men hem dan of het Brood of de Wyn slechts toediene.

Wat het vierde aangaat, heeft iemant so een swakke maag dat hy alles wat hy nuttigt uitwerpt, den zelven Persoon kan men, op zijn begeerte, het Sacrament slechts vertoonen, op dat hy het selve gezien hebbende en aan de dood van Christus, zijn Verlosser, daar door te eerder gedenkende met een verslagen en verbryselt herte geestlyker wyse kome te communiceren.

Hierom verwonder ik my ten hoogsten dat zodanige, die dappere voorstanders en voorvegters der Christelijke vryheid willen schynen te zyn, ons van deze onze vryheid in dit eene Sacrament van des Heeren lichaam en bloed, (als het welke niets heerlijker, niets vermaarder, niets onvergelyker, en eindlijk niets bondiger is tot vertroostinge van gelovige zielen, en het welke ook Christus van hier scheidende zynen Kerkke nagelaten heeft,) willen beroven. Want wat heeft toch Christus in dit Sacrament ons meerder konnen schenken dan sig zelven? Ten anderen, nademaal dat hy selfs toegelaten heeft dat sommige des Heeren Avondmaal met Brood en Wyn, andere met Brood alleen, en dat ook sommige in tyd van siekte of anderfins het zelve lichaam des Heeren haar vertoont zynde op een geestlijke wyze mogen nuttigen en gebruiken, wat voor een onzeedigheid en onbeleeftheid is dit dan dat men een Christen deze vryheid ontneemt? dat men den genen die, om ontallijke

tallijke beletselen die daar zyn, des Heeren Avondmaal onder beyde gedaanten van Brood en Wyn niet en konnen gebruiken, geen van die beyde sou geven; en alſo beroven van de genietinge van het alleropperſte goet! Sy willen ook noch niet bekennen, ſchoon het zelve niet op een lichaamlijke wyze gebruikt kan worden, dat het dan ten minſten op een geeſtlijke wyze mag geſchieden. Kan ons ook een ſwaarder ſlaverny, als deze, over komen, dat het lichaam van Chriſtus, onzen Verloſſer, het welke hy wil dat van de gelovige genuttigt werde, haar, al is't dat zy 't noch ſo ernſtig begeeren, geweigert ſou werden? wat voor een oprecht Chriſten is 'er die deſe vryheid, zig ſo ontweldigt zynde, niet onverdraaglyker ſou achten dan eenigerley doot? deſe vryheid dan die ons Chriſtus heeft nagelaten, moet men met alle vlyt en macht zoeken te behouden; noch men mag haar ook niet, na myn oordeel, vertrouwen die ons de zelve ſouden willen ontnemen.

Daarenboven, hoe zal men met de Noortſe volkeren aangaan? hoe met de volkeren van Afrika en die tuſſchen de Noorder en Zuider Aſpunt woonen, te recht raken? de welke ſo veel Wyn niet en hebben dat men haar des Heeren Avondmaal onder de gedaante van Wyn ſou konnen toedienen (alſo dit volk niet anders als bier van koorn gemaakt drinken:) om dat zy het Sacrament onder beide gedaanten van Brood en Wyn niet en konnen gebruiken, zal men haar daarom die beide onthouden? of oordeelen dat zy onder eenerley gedaante den geheelen Chriſtus niet en konnen genieten? dat zy verre.

Wanneer eerſt het volk begonnen heeft d' oude gewoonte te verlaten en ſlechts onder eenerley gedaante van Brood de heilige Communie te gebruiken, weten wy niet; het is waarſchynlyk dat onſe Voorouders uit kracht en autoriteit der heilige Schriftuur daar toe bewogen zynde, welke gewag maakt dat Chriſtus en zyne Apoſtelen ſomtyts alleenlyk Brood hebben gebruikt, om voor te komen het gevaar van Chriſti bloed op der aarde te ſtorten, (dat ligtlyk ſou konnen geſchieden van iemand die een bevende hand heeft) uit een zekere godſdienſtige en godvruchtige eerbiedigheit en ſonderlinge vreeſe Godts haar van het gebruik des Sacraments met Wyn hebben onthouden; als ook dat Chriſtus, belooft hebbende tot aan het einde toe alle dagen by de Kerke te zullen blyven, haar ſo veel eeuwen lang ſou verlaaten hebben, of haar in een zaak van ſo groot belang ſo ſchandelyk ſou laten doolen, by aldien hy ieder een ſo ſcherp bevolen had om het zelve Sacrament met Brood en Wyn altyd te moeten gebruiken; maar het ſchynt veel eer dat het Chriſtus zyn Kerke in haar keur geſtelt heeft om dat, nademaal ſo wel onder het Brood alleen als onder de Wyn alleen de geheele Chriſtus vervat word, daarom ook zijn Avondmaal onder een van die beide onderhouden mag worden.

Hoedanig heden ten dage onder beide gedaanten van Brood en Wyn het gebruik daar van zy in de Griekſche Kerken, welke de tiranny der Roomſche Kerke nooit hebben ingewilligt, daar van hebben wy geen klaar bewys, nademaal geheel Griekenland onder het gebied der Turken ſtaat, en dat zy geen vryheid hebben om Chriſtum, na hun welgevallen, te belyden, alſo zy geenſins Gods woord mogen verkondigen, noch de klokken laaten luyen om het Volk te doen vergaderen, noch ook in het allerminſte haare openbaare gebeden doen, of de Mis pleegen.

Dit is ook inzonderheid aanmerkens waardig, te weeten, dat in alle Kerken op Goe-Vrydag de Prieſter met al het volk in des Heeren Avondmaal alleenlyk Broot, geen Wyn, gebruiken; vermits deſe dag Chriſti dood voor oogen ſtelt, waar in ſijn dierbaar bloed voor onſer zielen zaligheid

vergooten en van het lighaam afgezondert is geweeſt, ſo is het dan dat de Prieſter en het Volk op dien dag onder eenerlei gedaante alleenlijk communiceren; welke gewoonte in de gantſche Kerk nooit toegelaaten geweeſt ſou zijn, ten waare dat alleenlijk onder eenerlei gedaante de gehéele Chriſtus begreepen wierd, en dat ook op die wyſe alleen het Sacrament het Volk toegedient konde worden.

Van de Mis in het verborgen.

GYlieden zegt dat de verborgene Miſſen veelerlei miſbruiken na haar hebben geſleept, en, als een zeker Atlas, het Pauſdom hebben onderſtut, aflaaten ingevoert, de Wereld kaal en berooit gemaakt, als den weg baanende om daar me winſt te doen, een groote meenigte van Monniken byeen geraapt, en eindlijk Gods woord hebben uitgebannen; en dat daarom de Hoogduitſche Vorſten het gebruik des Sacraments in d'oude plooy gebracht hebben, het welke zy in hun moederlijke taal op een genoegſaam ordentlijke en behoorlijke manier onderhouden; maar dat de verborgene Miſſen by U. L. t'eenmaal zijn afgeſchaft, die ſo veel miſbruiken en kwa kiekens gebroeit hebben. Deſe zaak een wyle tydts by ons in overleg genomen hebbende, merken wy dat Chriſtus nooit iets in zijn Kerke geordineert heeft het welke de booſe Slang nu en dan niet en heeft miſbruikt; edoch daarom moet men niet verwerpen al wat heiliglyk is ingeſtelt, anderſins ſou men alle Sacramenten moeten afſchaffen en vernietigen; maar wy denken dat men veel eer allerley miſbruiken geheel en al behoorde weg te neemen, en in het tegendeel al wat op een heilige en Godvrugtige wyſe in de Kerk is ingevoert, dat dat ook behoorde vaſtgeſtelt te worden, en daar in altyd te blyven.

Want moet men daarom de verborgene Miſſen geheel afſchaffen, om dat Thomas Aquinas, Gabriel, en andere, daar door godlooſe, zo gylieden ſegt, leerlingen hebben ingevoert, te weten, dat de Miſſen verdienſtlijke werken zijnde genade toe voeren, de zonden der levendige en afgeſtorvene weg nemen, en dat d'eene menſch zyn werk eenen ander kan toepaſſen, en hem over doen.

Wat het ook zy dat zy dies aangaande verklaaren, dat zeggen zy ook van alle Miſſen, neit van de verborgene alleenlyk. Sou men nu om die opinien, hoedanig dat ſe ook ſyn, de verborgene Mis afſchaffen, dan ſou men ook inſgelyks des Heeren Avondmaal en d'openbaare Mis te niet moeten doen, welke gylieden noch behoud, en oordeelt dat ſe niet afgeſchaft mag werden, wat gevoelen ook andere daar van hebbēn. Nu de verborgene Mis zynde als een zekere verborgene gemeenſchap en godvruchtige byeenkomſte ter Nachtmaal, welke ſo ſe in oprechtigheid en na behooren geſchied, ſo is 'er niet aan te twyfelen of alle gelovige die voorgenomen hebben om de zelve by te woonen, (ſo zy boetveerdig en zond-rouwig by den anderen komen en God om genade bidden; ſeggende met den verlooren Soon, *Vader, ik hebbe geſondigt tegen den Hemel en voor u:*) communiceeren of houden met den Prieſter op een geeſtlyke wyze des Heren Avondmaal, haare lighaamen en hare *zielen ſtellende tot een levende, heilige en Gode wel behaagelyke offerhande*, al zyn zy ſlechts weinig in 't getal en dat zy haar van de lighaamlyke genietinge des Sacraments onthouden: en hierom is het dat de verborgene Mis de Kerke zo weinig ſchade aandoet, dat ſe veel eer ſchynt niet weinig te vorderen tot verbetering des leevens en verſterkinge van het geloove in Chriſtus; nademaal Chriſtenen hier mede erkennen dat zy zondaren zijn die haar daaglijks vergrypen,

grypen, daaglijks om vergiffenis bidden, daaglijks op d' oneffene en rompelinge paden deses leevens struikelende, daaglijks ook met berouw en leedwesen opstaan; en nu als wakkerder geworden zijnde en den Vyand dikmaals overwonnen hebbende, worden zy dies te stoutmoediger om hem het hoofd te bieden.

Voegt hier noch by, datter voort met den aanvang van alle verborgene Mis een openbaare en algemeine belydenis van alle zonden geschied; God om genade word gesmeekt, de Priester den zondaar, volgens Godts woord, van zijn zonden ontslaat, als in d' openbaare Mis geschied.

En byaldien datter in d' openbare Mis, hoe plechtlyk dat se ook zy, niemand anders tegenwoordig is dan de Priester die het Sacrament sou willen genieten, wat voor onderscheid is 'er dan tog tusschen de Mis die in het openbaar, of in het verborgen geschied? onthoud zig ook de Priester van de Mis in het openbaar te doen, so wanneer op een hoogen dag het volk vergadert zynde om den godsdienst te plegen, niemand lust heeft om te communiceeren? ja, zelfs onder de Grieken, by wien, volgens U. L. zeggen, op alle zondagen een openbare Mis geschied, nuttigt seer zelden iemant onder het Volk het Sacrament, alfo ons van geloofwaardige Persoonen bericht is, die het zelve bygewoont hebben.

Wat nu den Oudvader Epiphanius aangaat wien gy ophaalt, dewelke schryft dat men in Asien driemaal in de week des Heeren Avondmaal onderhoud, en dat d' Apostelen die gewoonte aldaar hebben ingevoert, daar nu in Griekenland slegts op alle zondagen het Volk byeen komt om den Godtsdienst te oeffenen: heeft nu het gebruik door den Apostelen ingevoert konnen verandert worden, dat het Volk so dikmaals niet en vergadert als d' Apostelen hadden geordineert en ingestelt, waarom sou het dan ook niet konnen verandert worden dat het Volk noch meermaals by den anderen kome, dewyl hier door aan Christi dood te meer gedagt word, 't welk ook in de verborgene Mis geschied?

Nu dan, heeft Christus bevoolen dat de geloovige dit Sacrament ter gedagtenis van hem soude gebruiken, seggende: *doet dat, tot mijner gedagtenis*; op dat aan sijn dood weinig gedagt wordende, de selve t' eenmaal niet en mogt worden vergeten, hoe dan zijn gedagtenis onder het gebruik van het Sacrament meer verhaald word, hoe zijn gebod meer word onderhouden: want gelijk als men de dingen daar men weinig van spreekt, lichtlijk of haast komt te vergeeten; so ook het geene dat men dikmaals doet, dat onthouden wy best; om dan Christi dood te dieper in onse gedagten te drukken, is de Mis in het verborgen niet weinig dienstig en nutlyk.

Voorwaar, d' Apostel Paulus noemt alle huisgesinnen in het bysonder, alwaar slechts een sober getal van gelovige was, Kerken, de ledematen van een grooter Kerk, na die Stad daar se in waren, gelyk als hy de grooter Kerken in die steden ledematen noemt der algemeine Kerke, in zyne Zend-brieven aan die van Corinthen. Doch wat voor een Kerke mag men weeren van de gemeinschap des lighaams Christi? de Heere Christus zelfs met dit Sacrament van zyn lighaam en bloet in te stellen, zegt, *zo dikmaals als gy dit doet, doet dat tot myner gedachtenis*; hy en heeft geen tyd noch plaats verboden, waar in het zelve niet en zou mogen geschieden, hoe zal men dan iemand de verborgene Missen mogen onthouden? sal men hem tot de Hoogtyden en het openbaar gebruik des Nachtmaals uitstellen? daar het hem Christus vry laat te doen wanneer en waar het gevoeglyk mag geschieden, dewyl hy zegt *so dikmaals*. Want so men zekere bestemde tyden moet waarnemen, dan sou Christus, die zelfs het woord Godts is, en de wysheid zelfs des Vaders, niet zonder

zonder eenige bepalinge van tyd gesproken hebben.

Nu van begin aan der opgaande Kerke *braken zy van huis tot huis, alwaar geloovige waren*, het Brood des Heeren; ja, en dat alle dagen, gelijk als den Euangelist Lucas in de Handelinge der Apostelen getuigt, zeggende: *dagelijks eendragtelijk in den Tempel volherdende, en van huis tot huis Brood brekende*; welke Schriftuur-plaats d'oude Uitleggers op des Heeren Avondmaal passen, en nochtans hebben zy de Hoogtyden in het openbaar niet daaglijks geviert, maar in het verborgen van huis tot huis gemeenschap gehouden. Is het nu daar so mede gelegen dat meest alle Dienaren van aardsche Koningen en Prinsen niet eenen dag souden willen laten voor by gaan om flegts een blood gesigt van haaren Heer te mogen genieten, daar so wanneer het haar niet gebeuren mag nader te komen, wat geloovige Christen zal dan niet ten hoogsten wenschen, dat, (daar sterflijke oogen in dit leeven Christum den Koning der Koningen, en Heere der Heeren niet en mogen zien heerschen in Majesteit van heerlijkheid,) hy ten minsten met te gelooven in het Sacrament van het lighaam des Heeren, ondertusschen dagelijks den Koning der eere mag zien, waar toe hy den geloovigen tot zijner gedagtenis een vryen toegang verleent? Wat nu dat zeggen van Chrisostomus aangaat dat de Priester aan het Outaar staande, sommige tot de gemeenschap van des Heeren lighaam roept, andere wederom daar van afhoud, daar in verhaald hy flechts hoe zy gewoon waren des Heeren Avondmaal in het openbaar t'onderhouden, het welke in den aanvang der opgaande Kerke, meermaals dan nu gebruiklijk is, geschiede; welke gewoonte noch op Paaschdag, als wanneer het Volk over al communiceert, by alle Kerken in 't gebruik is: doch hy zelfs debatteert de zaak met de geloovige in zijn tyd, dat zy des Heeren Avondmaal so dikmaals, als behoorde en van oudts de gewoonte was, niet en gebruikten; maar nergens heeft hy de byzondere Missen verboden.

De Cánon of de wet nu van Nicenen heeft de Diakonen in d'onderhoudinge van het openbaar Sacrament des Avontmaals haar plaats aangewezen, na de Bisschoppen en Ouderlingen; maar deze Kerkelijke ordinantie, noch ook enige andere, heeft geen byzondere Missen afgeschaft.

Het Sacrament van d'Eucharistie of des Heeren Nachtmaal is, na uw oordeel, geen offerhande, om dat Christi doot d'eenige zoen-offer is; en nademaal hy niet meer en sterft die flechts eenmaal voor ons is opgeoffert, so blyft'er dan geen offerhande meer over dan de geestlijke Godtsdienst, naamlijk, de rechtveerdigheit des geloofs en de vruchten des geloofs. Wat de rechtveerdigheit die uit den gelove is te kennen geeft, weten wy, dewyl Paulus de zelve stelt tegens de rechtveerdigheid die uit de wet is; doch welke de vruchten des geloofs zijn, konnen wy uit de heilige Schriftuur niet klaar genoeg zien; wy weeten dat het geloof zelfs, als ook de liefde, en veel andere deugden vrugten des Geests zijn. Dit alles evenwel niettegenstaande konnen wy ons niet genoeg verwonderen, waarom iemand niet wel sou moogen lyden dat de Mis een offerhande genoemd word, nademaal dat alle d'oude so wel Griekse als Latynse Schryvers de selve so plegen te noemen, aangezien dat het lighaam en bloed des Heeren ter gedagtenis van zijn dood aldaar geheiligt werden; dewelke, alfo Paulus spreekt, *een flachtoffer voor de zonde geoffert hebbende, in eeuwigheid is gezeten aan de rechterhand Godts: want wy zijn geheiligt door d' offerhande des lighaams Jesu Christi eenmaal geschied.* Hier uit volgt dan, by aldien Christus de Priester sou zijn, en d'offerhande, en de flagt-offer, dat alwaar Christus is, aldaar

ook

ook is onſe ſlacht-offer, onſe offerhande; indien nu het waare lighaam en het waare bloed Chriſti in het Sacrament des Altaars zijn, kan het dan anders zijn of onſe offerhande moet ook aldaar met eenen zijn, blyvende waarlijk het lighaam en bloed des Heeren?

Voegt hier noch by, om dat in de Mis Chriſtus onſe offerhande is, die zelfs niet meer ſterft, en dat, met onſen Hooft aldaar, wy, zijn lighaam en ledemaaten, ons zelven Gode tot een leevendige offerhande opofferen, daarom hebben de Grieken de zelve in het geheel genoemt *anàimakton thuſian*, dat is, een *onbloedige offerhande*: alſo hebben ook alle oude Schryvers de Mis zonder ſchroom een offerhande genoemt, om dat Chriſtus aldaar in het Sacrament onſe offerhande is.

Hebben nu d' Oudvaders Baſilius, Chryſoſtomus, Hieronymus, Auguſtinus niet eens getwyfelt om de ſelve ſo te noemen; waarom ſou men dan de Mis, (waar in het brood tot het lighaam Chriſti en de Wyn tot zijn bloed geheiligt worden, dewelke waarlijk onſe offerhande is, en belaſt heeft dat zulks tot zijner gedagtenis ſou geſchieden,) geen offerhande mogen noemen? Anderſins dit ontkennende, heeft men niet weinig te vreeſen dat wy met de Sacramentariſen, ſo als zy nu genoemd worden, en met d' Anabaptiſten, dewelke lochenen dat het lighaam en bloet Chriſti waarlijk in het Sacrament is, ſchynen over een te komen; van welke opinie gelijk wy rond uit verklaaren dat wy geheel en al verſchillen, ſo begeeren wy ook hier mede alle laſteraars de mond te ſtoppen. Voorwaar, vermits dat in de Mis ſo de Prieſter als het Volk klaagende en treurende over haare zonden, haar zelven, waar toe ook Paulus vermaant, *ſtellen tot een levende, heilige, en Gode welbehaaglyke offerhande*, wie zal twyfelen dat, ook om de lofzangen en dankſeggingen die daar geſchieden, de Mis met recht geen offerhane genoemd mag worden, daar het de Profeet een dankoffer noemd, en Paulus alle menſchen vermaant dat zy *hare lighamen tot een leevende offerhande ſtellen*, 't welk in de Mis geſchied. De Profeet Maleachi ſegt ook: *Van den opgang der Sonne tot haren ondergang zal mijn Naame groot zijn onder de Heidenen, en in alle plaatſe zal mynen Naame reuk-werk toegebragt werden, en een rein ſpys-offer, want mijn Naam zal groot zijn onder de Heidenen, zeid de Heere der Heyrſchaaren.*

Nu wat voor reuk-werk en rein ſpys-offer kan men anders in alle plaatſe onder de Heidenen Gode toebrengen dan Chriſtus alleen? Of wat voor een offerhande hebben de Chriſtenen anders als de Mis, waar in gedagtenis gehouden word van Chriſti dood? Want daar behoort immers onder de Chriſtenheid eenige offerhande te zijn, of de Profeet heeft de waarheid niet geſproken: wat voor een reuk-werk is 'er dog anders dan Chriſtus alleen die onſe offerhande is, die in het Sacrament des Altaars is onder de gedaanten van Brood en Wyn? Want hoedanig ook wy zelve onſe lighamen Gode opofferen, ſo verdienen wy evenwel geenſins de naam van een reukwerk, daar alle onſe gerechtigheid is als een onrein kleed. Het blykt dan dat de Mis een offerhande genoemd word uit Godts woord, door den Profeet Maleachi uitgeſproken; dit dan ſo zijnde, waarom miſgonnen wy de Mis de naam van een offerhande, die de Profeet voorſeid heeft, en waar in Chriſtus in het Sacrament tegenwoordig zijnde, ſelfs is de offerhande voor de Wereld?

Van den Houwelijken ſtaat des Prieſters.

DAt de Echteloosen ſtaat der Prieſters tegens de heilige Schriftuur, tegens de wet der natuure, tegens de eerbaarheid, door den Paus van Romen is ingevoert,

word van u verdadigt; daar de Schrift den Priesters, gelyk ook andere menschen, den Houwelyken staat toelaat, en dat zy haar natuur niet en konnen veranderen, noch zonder een zonderlinge gave ongehouwd leven: want alle en vatten dit woord niet, en Paulus zegt, *om der hoereryen wille zal een iegelyk man zyn eigen wyf hebben.*

Alhier zullen wy eerst een aanvang nemen, om die Schriftuur-plaats des Euangeliums van de driederley gesnedene wat nader t'overwegen, nademaal Christus verklaard *datter gesnedene zyn, die uit moeders lyve alzo geboren syn: en andere gesnedene die van de menschen gesneden zyn,* onder welke beide soorten de deugt van onthoudinge niet uit en steekt; vermits de natuur de eene zoorte hier van tot de voertteelinge onbekwaam maakt, en d'andere soorte, om dat zy *van de menschen gesneden zyn*; maar nu onder de derde soorte worden de zodanige gerekent, dewelke, hoewel dat zy bekwaam zyn om te genereren, haar liever willen onthouden en haar zelven *snyden om het Koningryk der Hemelen*; van welke laatste soorte van menschen Christus dese woorden daar voort aanknoopt: *die dit vatten kan, vatte het*; het welke noch van de eerste, noch van de twede soorte van *gesnedene* verstaan kan worden, die haar zelven in't stuk van *onthoudinge* niet en hebben overwonnen, dewyle zy den stryd niet en konnen aanvangen noch aangaan; nu onder de derde soorte zyn dese die *d'onthoudinge* betrachten, en van den geoorlofden Echten-staat haar liever willen onthouden *om het Koningryk der Hemelen*, om Christus meer onbelemmert en te veerdiger te mogen navolgen, op dat zy met de bekommeringen die den Houwelyken staat aangaan niet beladen zynde, genootzaakt werden, als Paulus zegt, *te bedenken dat des vleesches is*; tot welke ongehouden stand Christus, d'autheur daar van, de menschen zeer wyslijk nodigt, seggende, *die dit vatten kan, vatte het*; met dit woord *(vatte)* de menschen vermanende om den stryd aan te gaan, op dat zy de Kroon der eere, naamlyk *het Koningryk der Hemelen*, mogen behalen; waar toe hy niemand sou vermanen, so niemand het vleesch kan overwinnen; en met dese woorden *(die dit vatte kan)* te kennen gevende dat de Kroon te vatten is; andersins indien het onmooglyk waare het vleesch t'overwinnen, waar toe sou dan dit seggen *(die kan)* dienen, zo het niemand kan doen?

Daarenboven met dese woorden *(die dit vatten kan)* geeft Christus te kennen datter sommige menschen zijn die het niet gemaklyk konnen doen, want ten zy datter eenige waren die het niet gemaklyk konden vatten, waarom zou hy haar dan afsonderen die het konnen? Hierom wil Christus dat wy op onse hoede sullen zyn en de krachten onser gemoederen eerst overwegen, al eer wy ons ten stryde begeven, op dat wy den stryd reukloosly k aanveerdende, den moet niet schandelijk verloren geven en beswyken: Christus en sou ook niet gesegt hebben datter sommige zyn die *gesnedene zyn om het Koningryk der Hemelen*, by aldien het vleesch niet t'overwinnen ware, en niemand sig konde *snyden.* Men heeft ook in het allerminste niet te denken dat de geene die ons tot desen stryd aanmoedigt, zyn genade, zonder welke sy niets souden konnen uitrechten, den geenen ooit zal onthouden, die hare namen hebben aangegeven om onder Christi baniere te dienen, welkers hooftman hy zelfs sal zyn; die, in tyd van noot aangeroepen zynde, zyne krygsknechten niet alleen nimmermeer verlaat, maar ook aan de deure staat en klopt, bereyd zynde om den geenen te helpen die hem open doet: want den Apostel Paulus maakt ons indachtig dat de *versoekinge* konnen overwonnen worden, zo wy slechts God om hulpe aanroepen, zeggende: *U-lieden heeft geen versoekinge bevangen dan menschlyke; doch God is getrouw, welke u niet en zal laten versocht worden boven het gene gy vermeugt, maar hy zal met de versoe-*

kinge

kinge ook de uitkemste geven, op dat gy se konnet verdragen. Hierom voorwaar syn de sodanige die eenmaal aangenomen hebben van *d'onthoudinge* belydenis te doen, voor de zulke t'aanmerken die Gods naam schynen te lasteren, Christus beschuldigende van haar met zyn hulpe verlaten te hebben, daar zy zelfs als bloohertige Soldaten zyn banieren verlaten, en op den eersten aanval den Vyand de rugge voort toe keren, en de vlucht nemen. Dat dan de woorden van Paulus, (ieder een de vryheid gevende dat, *om der hoereryen wille, een iegelyk man zyn eigen wyf hebbe,*) van de sodanige te verstaan te zyn die van *d'onthoudinge* geen professie gedaan hebben, leert ons Paulus zelfs, spreekende van *jonge Weduwen, dewelke als zy weeldrig geworden zyn tegen Christus, houwelyken willen: hebbende haar oordeel om dat zy haar eerste geloove hebben te niete gedaan.* Den Oudvader *Augustinus* in de voetstappen van Pauli leere tredende, zegt: *Eener uit kracht van Godts gave, heeft een groote gelofte gedaan en vast gestelt niet te Houwelyken, dewelke, so zy te vooren den Houwelyken staat al aangeveerdigt hadde, niet geoordeelt zou worden; maar komt hy, na zijn gelofte aan God gedaan, te Houwelijken, so zal hy geoordeeld werden: desgelijks ook een Maagt, die, zo zy al kwam te Houwelijken, niet en sou zondigen, doch so zy, een geestlijke Dogter nu geworden zijnde, komt te Houwelijken, dan sal haar Christus voor een Overspeelderesse houden; also zy na de plaats daar zy van daan was gekomen met Lots Huisvrouw te rugge gezien heeft; en zy word aangezien voor een Hond die wedergekeert is tot zijn eigen uitbraaksel;* Ja, de zelve *Augustinus* bewyst ook met veele redenen dat, *een gelofte eenmaal uitgesprooken zijnde, onderhouden en nagekomen moet werden.*

Hieronymus schryvende aan *Jovinianus*, zegt: *een Maagt die haar zelven Gode toegeheiligt of opgedraagen heeft, so zy komt te Houwelijken, heeft het oordeel;* en noch op een ander plaats aan den zelven Persoon schryvende, spreekt hy aldus: *uwe Maagden welke gy met een zeer voorzichtigen raad (welke nooit iemant onder haar van den Apostel gelesen noch gehoort hadde) geleert hebt, dat het beter voor haar is te Houwelijken dan te branden, hebben van verborgene Hoereerders openbaare getrouwde mannen gemaakt.*

Dit en heeft d'Apostel, dat Uitverkoren vat, niet geraden; 't is de raad van Virgilius: *conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam:* dat is: *Hy noemt het een Houwelijk, en bedekt de schuld onder dese naam.* Godts woord zelfs is daar over al zeer heftig tegen van onse geloften aan God gedaan te breeken, maar dat wy se aan hem voor al moet betaalen. De Profeet zegt immers *offert Gode dank, en betaalt den Allerhoogsten uwe geloften:* so staat 'er ook in Deuteronomium: *wanneer gy den Heere uwen God een gelofte zult gedaan hebben, gy en zult niet vertrekken die te betalen: want de Heere uwe God zal se zekerlijk van u eischen, en so gy die komt uit te stellen, sal het zonde in u zijn; maar als gy nalaat te belooven, so en sal het geen zonde in u zijn. Wat uit uwe lippen gaat, zult gy houden en doen: gelijk als gy den Heere uwen God een vrywillig offer belooft hebt, dat gy met uwen mond gesproken hebt;* de Prediker zegt ook, *wanneer gy een gelofte aan God zult belooft hebben, en stelt niet uit deselve te betaalen: wat gy zult belooft hebben, betaalt het;* en in het Boek Numeri staat geschreeven, *wanneer een Man den Heere een gelofte zal belooft, of eenen eed zal gesworen hebben, zijn ziele met een verbintenisse verbindende, zijn woord en zal hy niet ontheiligen: maar na alles dat uit zijnen monde gegaan is, sal hy doen.* Hierom is het dat, gelyk als de Kerk in den beginne gehuwde Priesters en Bisschoppen, die zonder sonde mannen van eener vrouwe waren, noods halven toegelaten heeft, dewyl datter so veel andere doemaals niet gevonden wierden die bekwaam waren om de werelt t'onderwysen, (en nochtans heeft Paulus zelfs Timotheum, een ongehuwden, tot den

dienſt verkoren:) ſo is het ook, by aldien een ongehouwde tot een Prieſters ampt beroepen zynde, daar na kwam te houwelyken, dat hy dan altyd van zyn Prieſterſchap afgeſet wierd, volgens het beſluit van het Synodus Neocæſarienſis, het welke voor dat van Nicenen is geweeſt. Desgelyks ook in het Synodus tot Chalcedonien in Bythinien, in het eerſte hooft-deel waar van de voorgaande Concilien beveſtigt worden, wierd voor vaſt geſtelt dat een Diakoneſſe, haar tot den houwelyken ſtaat begevende, onder een *anathema* of *vloek* ſtond, en dat een geeſtlyke Dochter en Monnik in den echten-ſtaat t'zamen tredende, voor altyd geëxcommuniceert of gebannen bleven.

Dit ſtaat ook t' aanmerken dat men in de Cánons of inſettingen der Apoſtelen vind, dat niemand anders dan ongehuwde voorlezers en voorſangers, ſig tot den echten-ſtaat mogt begeven, maar dat andere tot geeſtlijke Perſoonen aangenomen zynde, daar na nooit hebben mogen houwelijken.

Doch dat gehuwde Perſonen tot het Prieſterſchap toegelaten zynde, hare wyven, onder ſchyn van haaren geeſtlijken ſtand, geenſins hebben mogen verſtoten, volgens de leere der Apoſtoliſche Cánons; en als'er in het Synodus van Nicenen voorgeſtelt wierd van der Biſſchoppen Huisvrouwen die nu alrede getrouwt waren te verſtoten, ſo heeft Paphnutius daar tegen ingevoert dat men ſulks aan wettelyk gehuwde Huysvrouwen niet en behoorde te doen; wiens gevoelen met d' Apoſtoliſche Cánon of inſettinge over een komende, alle de andere ingevolgt hebben.

Maar in de Kerklyke Vergadering tot Nicenen is nooit iets voorgeſtelt geweeſt van Prieſters, dat ſy, na het aanveerden des Prieſterſchaps ſouden mogen houwelijken; het welke te voren ſoo ſtreng wierd verboden, dat ſo iemand hier tegen derfde aangaan, of daar na kwam te houwelijken, van zyn Prieſterſchap afgezet wierd, als boven verhaalt is; over ſulks heeft Paphnutius duidelijk geſproken niet van hare Huisvrouwen, daar zy aan gehoud waren al eer dat ſy Prieſters waren geworden, te verſtoten, maar van daar na niet te mogen houwelijken.

Derhalven maken noch d' Apoſtoliſche inſetingen noch de Kerklijke Vergadering tot Nicenen eenig gewag altoos hier van, dat de gene die tot het Prieſterſchap waaren aangenomen, daar na mochten houwelijken, volgens U. L. verhaal.

Hier mede komt ook over een de ſesde algemeine Kerklyke Vergadering waar in beſloten wierd, dat ſo iemand onder de geeſtlykheid genegen was om te houwelyken dat hy ſulks moſt doen al eer hy Onder-Diakon wierd, want daar na mogt het hem in geenerley wyſe gebeuren; daar word ook in dit ſeſde Synodus nergens den Prieſters eenige vryheid altoos gegeven om te mogen houwelyken na dat zy tot het Prieſterſchap waren beroepen, gelyk als u-lieden ons daar van verſekering ſchynt te willen geven.

Het is dan in het beginſel der aangroeyende Kerke klaar gebleken dat geen Prieſter, na het aanveerden van zyn Prieſterſchap, heeft mogen houwelyken; en alwaar men zulks ooit heeft derven beſtaan, is het niet ongeſtraft door gegaan, alſo hy om ſo ſtouten feit van zyn Prieſterſchap altyd verſteeken bleef. d'Apoſtel Paulus ſegt, ſprekende van getrouwde Perſoonen, *en onttrekt u malkanderen niet, 'ten zy dan met beider toeſtemminge voor eenen tijd, op dat gy u tot vaſten en bidden moogt verledigen.* Hieronymus in zijn verantwoording aan Pammachius ſpreekt aldus, *d' Apoſtel Paulus zegt, dat wy in het bekennen van onſe Huiſvrouwen niet en konnen bidden; word nu door de vermenginge het geene minder is, te weeten het bidden, verhindert, hoe veel te meer dan word 'er verboden t' ontfangen of aan te neemen dat meerder is, naamlijk het lighaam Chriſti.* En dit achtervolgt of verhaalt hy wydloopig met het exempel der Toon-brooden; want de Toon-

Toon brooden, representerende het lighaam Christi, zegt Hieronymus, mogten de mannen, die uit harer Vrouwen legersteden opstonden, niet eeten: als ook met het exempel van het leveren van d'oude wet, voor d'overlevering waar van aan de Kinderen Israëls bevolen wierd haar drie dagen lang van haare Vrouwen t'onthouden.

Hieronymus schryft ook aan Jovianus aldus: *by aldien dat een Leek of watgelovige dat het ook zy niet en kan bidden, ten zy dat hy zich onthoude van de schuldige goedwilligheid aan 't Wyf te betaalen, dan moet de Priester die voor het Volk altijd offeren moet, altyd bidden: en so men altyd bidden moet, dan moet men nooit Houwelijken.* Dit getuigt ook Ambrosius in zijn verklaaringe over Pauli eerste Zend-brief aan Timotheus, 't welk Augustinus ook toestemt.

Paulus zijnen Discipel Timotheus onderwyzende hoe hy zig in het ampt eens Priesters of Bisschops te draagen heeft, vermaant hem dat hy zig *met de handelinge des leeftogts* niet en bemoeye, zeggende: *gy dan lyd verdrukkinge als een goed Krygsknegt Jesu Christi: niemant die in den Kryg dient word ingewikkelt in de handelingen des leeftogts, op dat hy dien mooge behaagen die hem tot den Kryg aangenomen heeft*; Indien nu Bisschoppen of Priesters Vrouwen komen aan te slaan en haar in den Egten-staat te begeeven, dan moeten zy haar zelven immers in Wereldsche zaaken inwikkelen; want Paulus getuigt *dat die getrouwt is, bekommert hem met de dingen der Wereld, hoe hy de Vrouwe zal behaagen; maar d'ongetrouwde bekommert hem met de dingen des Heeren, op dat hy heilig zy beide aan lighaam en aangeest*: hierom is 't dat hy den zelven Timotheus vermaant *dat hy sig zelven rein bewaare*, alſo by reinheid, alwaar van geen getrouwde Personen gesproken word, d'ongehuwde staat word verstaan, want hy begeerde dat zijn Discipel hem gelijk waare; en op een zekere plaats schryvende aan die van Corinthen, vermaant hy alle menschen tot onthoudinge, want hy zegt, *ik wilde dat alle menschen waren gelijk als ik selve ben*; en wederom: *doch ik segge den ongetrouwden en den Weduwen, het is haar goed indien zy blyven gelijk als ik.* Noch elders aan dese van Corinthen schryvende, maakt hy de Leeraaren der Kerke haar schuldige plicht indagtig, haar vermaanende *dat sy de genade Godts niet te vergeefs en mogen ontfangen hebben*; en hy voegt daar onder aan, *niemant in eenig ding eenige ergernisse geevende, op dat de bedieninge niet gelastert en worde; maar dat wy als Dienaars Godts ons zelven in alles aangenaam maken in waken, in vasten, in reinigheid, in kennisse &c.* Welke dingen tot de Dienaars der Kerke behooren, wien het voor al betaamt de reinigheid te betrachten, op dat d'onreine tot d'Outaren niet en genaken, alſo zulks niet dan van Bisschopen en Priesters verstaan kan werden, vermits de kennisse van Gods wet en d'onderwysinge van het volk haar voornaamlyk aangaat, 't welk de Profeet Maleachi bevestigt, seggende: *de lippen des Priesters sullen de wetenschap bewaaren, en men zal uit zynen mond de wet zoeken*: en Paulus begeert dat zynen Timotheus *sig beneerstige om hem zelven Gode beproeft voor te stellen, eenen arbeyder die niet beschaamt en word, die het woord der waarheid recht snyd*, te weten met het volk te leeren. Hoe konnen dan de Priesters des Heeren, die haar zelven nu al over lang aan God hebben verlooft, haar zelven *gesneden om het Koningryk der Hemelen*, en die voor haar eigen en voor de sonden des volks gedurig moeten bidden, hoe konnen zy dan, seggen wy, Christus den Vaandrager des ongehuwden staats verlaten hebbende, op nieuw gaan trouwen, en met wereltse sorge en bekommeringen haar bemoeyen? want wat is tog anders de hand aan de ploeg te slaan en met Lots Huisvrouw te rugge sien, so het dit niet en is? Christus zelfs spreekt over zodanige menschen dit vonnis uit, *dat zy niet bekwaam zyn tot het Koningryke*

Godts; want is'er niet een mensch die zynen Huisvrouw en de oeffeninge van geleertheid te gelyk kan waarnemen, gelyk zulks d'ondervindinge in de weerelt leert, hoe veel te min dan kan hy die sig geheel aan God over gegeven heeft, twe Heeren dienen, naamlyk God en de Werelt te gelyk; waar van een van beide geen halve, maar een geheele mensch na sig sleept?

Hoewel dat de Kerk in den beginne so wel getrouwde als ongetrouwde Persoonen tot het Priesterschap toeliet, echter is zulks over al niet in 't gebruik geweest, volgens het schryven van den Oudvader *Hieronymus* aan *Vigilantius*, alwaar hy segt: *wat zullen* d'Oostersche Kerken, wat de Egyptische, en die van d'Apostolische stoel doen, welke of geestlijke Dochters, of die haar onthouden, of, so zy Huisvrouwen al hebben, ophouden getrouwde mannen te zijn, aannemen? En schryvende aan *Pammachius* segt hy, *Christus rein*, *Maria rein* geweest zijnde, hebben beide geslagten reinigheid toegewyd, insgelijks ook d'Apostelen, of zy hebben haar, na het Houwelyken, onthouden; daar worden tot Bisschoppen, Ouderlingen, en Diakonen verkoren of ongehuwde, of weduwenaars, of die gewisslijk, na d'aangenomene Priesterschap, altyd daar na haar kuisch en rein hebben gehouden, volgens d'oude gewoonte der Kerke, waar van, buiten alle twyfel, Paulus en de Schriftuur zelfs Auteuren van zijn.

Wyders trekt gyliede de woorden van *Augustinus* aan, seggende: *sommige stellen* voor vast dat de gene die, na gedaane gelofte, komen te houwelyken, overspel doen; dog ik segge u dat zy een swaare sonde begaan, die de sodanige van malkandederen scheiden: maar de zelve *Augustinus* verklaart *dat de gene* die komen te struikelen en te vallen, na dat zy Gode heiliglyk belooft hebben om kuisch en reyn te sullen leven, slimmer zyn als hoereerders; men moet ook niet voort voor wettelyk aannemen al wat de Kerk met oogluikinge door de vingeren ziet.

Cyprianus ook zelfs wien gylieden by brengt, (in dien zelfden brief alwaar hy, schryvende van Maagden die een gelofte gedaan hadden van niet te trouwen, segt: *so zy niet en willen noch konnen volharden, dan is het beter dat zy trouwen, als dat zy weeldrig en dertel zynde in het vier storten*: (waar uit gylieden dan een besluit maakt dat sodanig een belofte het houwelijken niet en verhindert:) oordeelt heel anders: want so wanneer hem de Priester *Pomponius* afvroeg, wat hem dagte van sodanige Maagden dewelke, eenmaal een vast opset en besluit genomen hebbende om in den Maagdelijken stant te volharden, evenwel daar na betrapt zijn by Mannen in een bed gelegen te hebben; so is 't dat hy dese zaak nader verhandelende en met de Schriftuur bevestigende (hoe zeer gevaarlijk sodanige bywooninge van Maagden en Mannen is, en hoe dat veele daar door swaarlijk zijn komen te vallen, spreekende van alle soorten van Maagden in 't algemein,) zijn reden aldus aanvangt: *indien dat zy*, haar selven Christo toegeheiligt hebbende, kuisch en rein houden sonder eenige bewimpeling altoos, so is 't dat zy daar in kloekmoedig en stantvastig blyvende, den loon des Maagdoms te verwagten hebben; edog willen, of konnen zy niet stantvastig blyven, dan is het beter dat zy trouwen (als dat zy weeldrig en dertel zijnde, haar zelven in het vier komen te storten) waar mede zy gewisslijk aan haare Broeders en Susters geen ergernis noch opspraak geeven, nadien datter geschreeven staat, &c. En kort daar aan segt hy: *Christus* onse Heer en Rechter, als hy zijnen Maagt aan hem overgegeeven en sijne heiligheid toegewyd, by eenen ander siet liggen, hoe seer is hy verstoort en vertoornt, en met hoe swaare straffen dreigt hy sodanige Overspeelige vermengingen! Daar na antwoordende op de Vraag, belast hy Vroed-vrouwen t' ontbieden om te sien of die maagden geschonden syn, als hy segt: *indien men nu* gewaar word dat iemand onder haar geschonden is, dat zy dan volkomen

mene penitentie of boete doen, vermits dat zy die dese zonde begaan heeft, niet hares Mans, maar Christi Hoere is, en laat haar also, de behoorlijke tijd waargenomen en de bekentenis geschied zijnde, tot de Kerke wederkeeren; dog so zy hertnekkig blyven en van den anderen niet en komen te scheiden, dan zullen zy dit moeten weeten, dat zy met dese haare schaamtelose hertnekkigheid by de Kerke nooit aangenomen mogen worden, om geen andere door hare misdaden tot een val te brengen. Hier ziet gy wat *Cyprianus* van gebrokene geloften oordeelt, hy zegt dat soodanige boosaardige menschen bloedschande bedryven en ChristiHoeren zijn, en ten sy dat se van den anderen scheiden, neemt hy se nooit wederom aan in de Kerke; hoe kan het dan anders sijn of sodanige gedaane beloften moeten het trouwen beletten? Of wie sou iemant tot diergelijk houwelijk derven vermaanen, het welke niet aangegaan mag worden zonder belofte te breeken of Godts gebod t' overtreden, en by gevolg zonder zich op het allerhoogste te bezondigen?

Dat nu de Prinsen van Duitschland, also gyliede schryft, siende veel boose stukken uit den ongehuwden staat der Priesters t' ontstaan, haar vryheid gaven om te mogen trouwen; hadden uwe Prinsen met my hier in raad gepleegt, al eer dat so veel Priesters by u so in het wild heen gingen trouwen, twyfel ik seer of ik haar dien raad gegeven sou hebben die uwe Prinsen hebben by der hand genomen; want so de Priesters haar van vrouwen niet willende onthouden, immers met gewelt wilden trouwen, hoe veel gevoeglijker en veiliger zou het, lichtlyk, geweest zyn dat men sodanige, na het voorbeeld der ouden van haar Priesterschap affettede, en, wat de rest aangaat, ieder een met zyn eigen conscientie liet begaan, en daar na andere die zuiverder en reiner waren, d' Outaren liet bedienen, dan te schynen, met alles vry te laten, andere tot het sondigen aanleidinge te geven, en also een anders zonden t' onse te maken; maar gelyk wy nooit nieuwsgierig zyn, nog ons met de zaaken van andere Vorsten hebben willen bemoeyen, so is 't ook dat wy al wat uwe Prinsen doen in het goede duiden, niet twijfelende of zy hebben in haar gemoed een oprecht voornemen om alle misbruiken weg te nemen, en Godts Kerke te zuiveren.

Vorders zullen wy, die met alle vlyd en iver de tiranny van den Bisschop van Romen uit ons Koningryk getracht hebben te bannen en de eere Christi in oprechtigheid voort te zetten, met Gods hulpe toezien, voor so veel als menschlyker wyse bedacht of betracht kan worden, dat geen misbruik altoos door den Paus of iemand anders ingevoert, al hier gehandhaaft of gekoestert werde; en so wy mochten gewaar worden datter zekere Perzoonen zijn die van de nood een deugt maken en haar uiterlyk gelaten van den Bisschop van Romen een afkeer te hebben, en alzo veinsen de waarheid op haare tongen te hebben die zy in hunne herten niet en dragen, met sodanige zullen wy van wegen geestlyke zaaken niet te rade gaan, noch ook zelfs in wereltsche haar gevoelen daar over verwachten.

Dog alles wat ons goet dunken sal Christi zuiver en oprechte leere te konnen bevorderen, zyn Euangelium verbreiden, de gebreken en mislagen in de Kerke van Engeland verbeteren, tot uitroeyinge van allerlei misbruiken en dwalingen te dienen, en eindlijk al wat ons toeschynen sal d' oprechtigheid van Christi Kerke te konnen vercieren, daar toe zullen wy ons, met Godts hulpe, bevlytigen, daar op geduurig uit zijn en zien, en tot alle tyden alle onse krachten daar toe inspannen.

Wat nu de artykelen aangaat waar over wy met elkander gehandelt hebben, die sullen wy by de eerste gelegentheid met onse Theologanten nader overweegen, en eindlijk die dingen vast stellen, welke, na ons oordeel, meest tot Christi eere en vercieringe van de Kerke

zijn Bruid, mogen nut en vorderlijk zijn.

Doch u-lieden, doorlugtige en voortreflijke Gezanten, die so veel moeite en arbeid, so te water als te lande, om ons te bezoeken hebt uitgestaan, om de zaak des Euangeliums eelijke maanden lang uit uw Vaderland zijt geweest, zijn wy ten allerhoogsten dankbaar; noch wy en verwonderen ons niet dat de liefde tot uw lieve Vaderland, na so een langduurige afwesigheid U. L. nu nodigt om daar wederom na toe te keeren. Overzulks de commissie van uwe Prinsen afgeleid, en uwe affayren in het geheel verrigt hebbende, (indien het U. L. niet en mogt verveelen om ons te bezoeken, so zal uw aankomste ons seer aangenaam en wellekom zijn,) zullen wy U. L. niet alleen na uw Vaderland vry laaten vertrekken, maar ook aan uwe Prinsen testimoniale Brieven mede geeven, welke uw ongemeene vlyt en neerstigheid in het uitvoeren van uw Gezantschap aangewent, zullen melden. Vaart wel.

IX.

Een Brief des Konings aan de Bisschoppen, dienende tot onderrigtinge van het Volk. Het Origineel.

HENRIK KONING &c.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

EErwaardige Vader in God, en seer geliefde, groetenis.

Nademaal dat wy, om uwe deugtsaamheid, geleertheid en goede gave die wy voor dese in u sagen en gewaar wierden, u voor een bekwaam Persoon keurden die Gods heilig Woord in oprechtigheid, zuiverheid, eenvoudigheid en met aandacht ons volk soud willen voordragen, en haar in de waarheid daar van op een slechte en eenvoudige manier onderwysen, dienende tot hunner beter onderrigtinge, eenigheid, gerustheid en overeenkoming in de geloofs-stukken, so hebben wy derhalven u met de hooge bedieninge eens Bisschops in dit ons Koningrijk vereert, en daar op met groote inkomste en besittingen begiftigt; edog, merkende naderhand dat, door de tegenstrydigheid in het prediken binnen dit ons Ryk, dese onse gemeinten staat tot verscheidene opinien is komen te vervallen, waar over twedragt en oneenigheid is ontstaan; voortkomende alleenlyk uit zekere smaadlyke en veragtlyke woorden die men tegens de eerlyke, loflyke, en verdraagsame Ceremonien, gewoonten en dienstplegingen der Kerke gebruikte: so worden wy nu genootzaakt om u, door onse verscheidene brieven, onder andere te vermaanen en te gebieden om Godts heilig woord zuiver te Prediken, de misbruiken haar klaar en duidelijk voor oogen te stellen, en in generlei wyse middelmaatige zaken uit twistgierigheid te verhandelen, welke of niet nodig syn ter zaligheid, als daar syn de goede en deugdsame ceremonien der heilige Kerke; noch ook geensins te verachten en af te schaffen, alsose tot een deugdsaam en aandagtig leeven de spoor geeven. En hoewel dat wy om dit ons oogmerk te bereiken geen moeite noch arbeid gespaart hebben, so hebben evenwel sommige onse advertissementen of bekentmakinge dies aangaande so weinig gade geslagen, in voegen dat wy nu onse eigen pen op papier hebben moeten stellen en een ontwerp maaken van zekere artykelen, welke by u allen, te weten de Bisschoppen en de gantsche geestlykheid van dit ons Rijk, in een Kerk-vergaderinge voor algemein, nut, en noodig door

door onse autoriteit gekeurt en beslooten syn geweest, om daar door alle twist en oneenigheid voor te komen: en op dat gy onse Onderdaanen de selve soudet voorleesen en haar leeren; om also een stil en gerust leeven met den anderen in liefde en vrede te mogen voeren; niet eens vermoedende dat eenig Persoon onder onse autoriteit staande tegen onse meeninge daar in sou hebben derven aangaan, of slof, agtloos en verzuimlijk zijn geweest om deselve onse bevattinge niet, na behooren, na te komen en eenvoudig voor te draagen, invoegen dat door nalarigheid daar van zulk een ruste en eenigheid daar op niet en sou aangroeyen, als wy daar van verwagt en te gemoet gezien hadden; edoch dikmaals van geloofwaardige Persoonen verstaan hebbende, dat echter onse moeite, arbeid en goede wille dies aangaande niet alleen vruchteloos zijn afgeloopen, maar ook dat sommige ligtveerdige en oproerige Persoonen haar niet en hebben ontsien om daar veragtlijk en smaadlijk van te spreeken: (so dat by gebrek van de gemelde artykelen duidelijk en klaar voor te stellen en door de dwase en twistagtige manier van spreeken, die dese reukeloose Persoonen tegen dese eerlyke en loflijke costuimen, of gewoonten en ceremonien der Kerke noch tegenwoordig gebruiken onse gemeente, veel meer als voor dese, verstoort en ge-ergert is; en dat ze als uitroept dat wy dit ongelyk van alle man wel souden willen lyden en opsteken; waar uit sy oordeelen dat tegens God, ons, en ons Koningryk ten hoogsten gesondigt word: so dat zy voornaamlijk uit desen hoofde en tot reformatie of hervorming van dese grillen en grove misbruiken, op de been geraakt en dese commotie of oproer aangerecht hebben, waar mede zy ons swaarlijk vertoornt, haar zelven schade, en veel van onse goede Onderdaanen verdriet en onrust hebben aangedaan: worden wy daarom nu genoodzaakt, (tot ontlastinge van ons gemoet voor God en tot bewys van de tedere liefde en sucht die wy de welstand, ruste en eenigheid van onse Volkeren en Onderdanen toedraagen,) om desen onsen brief aan alle Bisschoppen van ons Ryk, en onder andere aan U. E. wederom te stieren, dienende tot uwer ernstige waarschuwinge en vermaninge dat gyliede, u tot herstellinge van dese dingen, die hier na verklaart zullen werden, wilden schikken, op verbeurte van uw Bisdom en om na rechten en verdienste van uwe hertnekkige ongehoorzaamheid gestraft te sullen worden.

1. En voor eerst, belasten en bevelen wy u wel scherplyk om op alle Sondagen, waar gylieden ook binnen uw Bisdom zoudet mogen zyn, by gesondheid en bekwaame gelegentheid, in de Hooft-kerke of in de Parochie-Kerk der plaatse daar gy voor die tyd soud mogen zijn, onse artykelen, overluid, en dat duidelyk en onderscheidentlyk sonder daar iets by te voegen, voor te leesen en uit te leggen; en geensins in iets dat gy uit u selven daar noch meerder mogt komen by te verhaalen, so gy al iets zegt, een enkel woord te uiten, dat deselve artykelen of eenig woord daar in begreepen, voor het Volk duister of twyfelachtig mogt maaken.

Wy willẽ ook en gebiedẽ u, dat gy in eigen Persoon, voor so veel als gevoeglijk kan geschieden, van plaats tot plaats door uw gantsche Bisdom sult reisen, en soeken op alle sondagen met het Volk reden te voeren, en daar in de Schriftuur-plaatsen, die gy mogt komen te verhandelen, duidelijk uitleggen; en hier nevens ook niet alleen de gehoorsaamheid die sy, van Gods wegen, haren Koning en souverain Heer schuldig syn, (tegẽ wiens gebod zy in geenerley wyse, schoon dat het selve onrechtmatig waare, haar baldadig behoorden aan te stellen,) haar voordragen, maar ook de eerlyke en loflyke Ceremonien der Kerke roemen en haar aanprysen; en dat op so een klaare en eerbiedige wyse, dat het volk daar uit genoeg mag merken dat men die niet en diende in de wind te slaan, en met eenen ook weten waar toe dat se ingestelt waren, en hoe men ze behoorde te betrachten en te achten; hier in zodanige middelmatigheid gebruikende, als dat het volk aan d' eene kant haar niet al te veel daar op

komen te vertrouwen, (waar uit meer kwaat ontstaan sou dan of men daar niet een woord van repte,) en aan d'ander kant te beter mogen weten hoe zy haar voor ons, haaren Koning en souverain Heer, verpligt syn te dragẽ.

3. Wy geven u ook hier nevens een scherp en strikt gebod, om in geen van uwe particuliere discoursen eenige woorden altoos te gebruiken die eenigsins mochten strekken tot nadeel van dit ons gebod; ja, gy sult ook met niemand verkeren, of eenig Persoon van wat stand of conditie dat hy ook zy, huisvesten, die met zyn woorden in het verborgen of in het openbaar, directlyk of indirectlyk van dese Ceremonien zyn afkerigheid te kennen geeft, en daar kwalyk van spreekt; maar wy willen dat, ingeval u sodanig een Persoon mogt voorkomen die syn tonge diesaangaande niet en wil snoeren, gylieden dan, als een misdadige en verleyder van ons volk in versekering zult nemen, en ons of onsen Raad geboeit toesenden, om na behooren gestraft te worden. Op diergelyke wyse sult gy ook met andere Vreemdelingen te werk gaan, van wien gy mocht komen te hooren dat sy haar hier in so grof te buiten gaan.

4. Onse wille en bevel is, dat gy aan uwer zyde of uit uw naam, op gelyke verbeurte van afgeset en vorder gestraft te worden, aan alle Priesters, Vikarissen, Parochiaanen, Opperhoofden van Godts huisen, Collegien, en andere Kerklijke Vergaderingen binnen uw Bisdom bevel zult geeven, dat zy alle, (en yder een hooft voor hooft, voor so veel aangaat de middelmaatige aanprysinge der ceremonien, het schuwen van twistachtige en versmaadlijk geklap, het onderscheidentlijk en duidelijk voorleezen van onse voornoemde artykelen &c. in haare Kerken, Kloosters, Conventiculen &c.) dese selfde order, die u nu alrede is voorgeschreeven; waarneemen, nakomen en onderhouden sullen. Daarenboven, dat gy niemant, hoe hoog de Persoon in geleerdheid mogt gepromoveert zijn, 't sy Vreemdelingen of andere, buiten zijn eigen Kerk ergens binnen in uw Bisdom laat prediken, uit kracht van eenig verlof by ons, of eenige van onse Ministers vergont, voor den 15. van dese tegenwoordige maand, noch voor u noch elders; ten zy dat hy so een vroom, deugdsaam, kloek en geleerd man is dat gy hem daar toe bekwaam oordeelt, en voor wien dat gy het derft opneemen en verantwoorden.

Eindlyk en ten laatsten, also wy verstaan hebben dat verscheiden Priesters hebben derven bestaan om haar selven in den Echten-staat te begeven, strydende tegens het gebruik en de gewoonte van onse Kerk hier in Engeland: zo is dan onse wille dat gy in uw Bisdom in der stilte verneemt of 'er een sodanig Persoon aldaar noch te vinde zy, of niet: dog ingeval gy mogt gewaar worden datter Priesters zyn die haar zulks onderwonden hebbende, evenwel het geene tot een Priesters ampt behoort, hebben bedient: so belasten wy u, (voor zo veel als gy het op gemelde boete of verbeurte van uw Bisdom en arbitrale correctie sult konnen verantwoorden,) niet te verswygen wat, en hoe verre, zy daar in gegaan hebben; maar om veel eer zulks aan onsen Raad bekent te maken; of om haar vast te setten, en daar na met goede versekering ons toe te senden. *Gegeven onder onsen zegel op ons Kasteel tot Windsor, op den 19. November, in het 28. Jaar onser Regeringe.*

X.

Tonstalls Argumenten om te bewysen dat d' Oor-biegt van God is ingestelt: nevens zekere aantekeningen op de kant geschreven met Koning Henriks eigen hand. Het Origineel.

DAt d' Oor-biegt van God is ingestelt schynd te konnen bewesen worden uit Matth. 3. alwaar, Joannes de Dooper in de Woestyne van Judea een boet-predikatie doen-

doende, tot hem is uitgegaan Jerusalem en geheel Judea, en wierden van hem gedoopt in de Jordaan, belydende haare zonden; welke Schriftuur-plaats *Chrisostomus* aldus uitlegt, zeggende: *belydenis der zonden* is een getuigenisse dat de conscientie God belyd, want die Godts oordeel vreest, en schame zig niet zijne zonden te belyden; doch die beschaamt is die en vreest niet, vermits dat de volmaakte vreese alle schaamte verdryft; want daar word de belydenisse voor een schandelijke zaak aangesien, alwaar men niet en gelooft datter in het toekomende oordeel en straffe te verwagten is. Weeten wy niet dat de belydenis van zonden schaamte na haar sleept, en dat zelfs schaamroot te worden een swaare straffe is; maar belast ons God niet daarom te meer onse zonden te bekennen, om tot een straffe schaamte te lyden? Want selfs is dit een gedeelte des oordeels; ô groote barmhertigheid Godts! Hy, wien wy so dikmaals tot gramschap hebben verwekt, laat zich met een (1) bloote schaamte paayen, en neemt die voor een genoegsame straffe aan.

Rekent nu God de schaamte voor een straffe, die ons niet en sal over komen so wanneer wy Gode alleen onse zonden komen te belijden, vermits dat ieder een die redens gebruik heeft wel weet dat Gode onse zonden bekent zyn, al is het dat wyse voor hem niet en (2) belyden, so volgt dan hier uit dat het immers verstaan moet worden van een belydenis aan den mensch gedaan of geopenbaart. Daarenboven de woorden des Texts geven selfs te kennen dat sy haare sonden aan Joannes den Doper hebben beleden: waar op hy dan tot haar seide, *brengt dan vrugten voort der bekeringe weerdig*, 't welk hy met geen goe reden hadde konnen zeggen, ten waare dat hy, uit de belydenis aan hem gedaan, gemerkt hadde dat zy boetveerdige waren.

Beda over Marc. 1.

En zy wierden alle van hem gedoopt in de Revier de Jordaan, belydende haare zonden. Alhier word den geenen, die belofte doen van een beter leven en daar op begeeren gedoopt te werden, een (3) exempel voorgestelt dat zy haare zonden moeten belyden; gelyk ook op de Predikatie van (4) Paulus aan die van Ephesen veele geloovige kwamen, belydende en bekentmaakende haaren handel en bedryf, voor so veel als zy den ouden mensch uitgetrokken hebbende, vernieuwt moeten worden in Christus.

Daar staat ook *Joan.* 20. geschreven, (5) *So gy iemands sonden vergeeft, dien wordense vergeven: so gy iemands sonden houd dien synse gehouden*: en wederom *Matth.* 18. *al watgy op der Aarde binden zult, zal in den Hemel gebonden zyn: en al wat gy op der Aarden ontbinden zult, zal in den Hemel ontbonden wesen*; Niemand nu kan vergeven noch ontbinden het gene hy niet en weet, also God alleen nevens den zondaar de verborgene zonden weet; derhalven ten zy dat de zonden voor henen aan den Priester geopenbaart werden, zal hy se niet konnen binden, nog ontbinden. En gelyk als, by aldien uw (6) Koninglyk Majesteit aan sommige commissie gegeven mogt hebben om een zekere zaak aan te horen en af te doen, de Rechters de zaak, daar van niet verwittigt zynde, niet en zouden konnen af doen, by gebrek van de wederpartyen die voor haar niet en verschynen: also konnen ook de Priesters de zonde, die haar onbekent zijn, niet binden nog ontbinden. Dewyl dan God den Priester als een geestelijke Genees-meester aan de Kerk gegeeven heeft, so is het dan dat die zijne wonden verbergt, aan zijn eigen ondergang en verderf schuldig is; gelijk als den Apostel Paulus de Philippensen, zeggende: *werket uwes zelfs zaligheid met vreese en beven.*

Origines over Psalm 6. in zyn 2. Homilie: handelende van de vergeevinge der sonden.

(7) *Daar is noch een zevende, doch harde en moeyelijke, vergeevinge van zonden door boete, so*

N. B. (1) Van de bloote schaamte. (2) Bedrieglijk is dese belydenis. (3) Hy noemt het een Exempel, niet een gebod. (4) Geen gebod geevende. (5) Hier op moet men antwoorden. Ontbindinge of absolutie word tot een remedie voor de zonden gegeeven aan de geene alleenlijk die 't verzoeken. (6) Dit Exempel verklaart de zaak wel, doch niet wel geappliceert. (7) Hy geeft zijn eigen gevoelen te kennen.

so wanneer een zondaar zijn bedde doet swemmen, en zijn bedstede met zijne tranen doornattet, dat hem zijne traanen tot spyse zijn dag en nagt, en dat hy niet beschaamt en is om aan den Priester des Heeren zijn zonde bekent te maaken en te zoeken een genees-middel by hem, dewelke zegt: ik zeide; [8] *ik sal belydenisse van myne overtredingen doen voor den Heere; en gy vergaaft d' ongerechtigheid mijner zonde; over een komende met het geene d' Apostel Jacobus segt: is iemant krank onder u, dat hy tot hem roepe d' Ouderlingen der Gemeinte, en dat zy de handen op hem leggen, hem* [9] *salvende met oly in den naame des Heeren: en het gebed des geloofs sal den zieken behouden, en so hy zonde gedaan sal hebben, het sal hem vergeeven worden.*

Origines in zyn 2. Homil. over Psalm 37.

Verstaat hier door een mensch die wel geloovig is, maar nochtans swak, die van eenige sonde heeft konnen overwonnen worden, en over zulks zugt, kermt en klaagt over zijne zonden, en op alle manieren van zijn wonde zoekt geneesen te worden; hoewel dat hy word overylt en komt te vallen, dies niettemin tracht hy wederom op de been te raaken en gewisser gangen te doen met syne voeten; indien nu sodanig een mensch aan zijne zonden gedenkende, kome te [10] *belyden het geene hy gedaan heeft, en uit een menschlijke beschaamtheid sig niet veel en kreunt aan de geene die hem zijne belydenisse verwyten en daar over bespotten; doch hy verstaande dat hem hier door zijne zonden worden vergeeven, en dat hy in den dag der opstandinge om het geene waar over hy nu voor de menschen zulk een schande behaalt, dan en op die tyd voor Gods Engelen alle schande, schaamte en verwyt sal ontgaan, wil hy daarom zijne vlekken niet bedekken, maar doen belydenisse van zijne overtredingen, en de wit geplasterde graven niet gelijk zijn, die voor de menschen van buiten wel schoon schynen, naamlijk rechtveerdig voor de geene die haar zien, maar van binnen vol doods-beenderen en alle onreinigheid zijn.*

En kort daar aan met zijne verklaaringe over Psalm 38, 19. (*Want ik maake u mijne ongerechtigheid bekent:*) voortvarende, segt hy: *dat de bekentmaakinge van ongerechtigheid de belydenis van zonden is, hebben wy dikmaals gezegt. Ziet dan wat ons de Goddelijke Schriftuur leert, te weeten, dat men zijn zonde van binnen in het herte niet en moet verbergen. Gelijk als de geene, welkers maage met eenige raauwe spyse, humeuren of fluimen beswaart zijnde, door het braken daar van worden ontlast en bevryd: also ook die gezondigt hebben, soo wanneer zy haare zonden verbergen, de selve worden dies te meer van binnen benaauwt, en komen in de fluimen en humeuren der zonden by na te verstikken: doch so wanneer hy een aanklaager zijns selfs word, terwyl hy noch besig is met zig selven te beschuldigen, braakt hy met eenen zijn sonden uit, en raakt also d' oorzaak zijner ziekte kwyt. Wilt slegts gaauw uit uwe oogen zien aan en voor wien gy uwe zonden behoort te belyden, neemt eerst een proeve van den Genees-meester aan wien gy d' oorzaak van uw ziekte behoort t' openbaaren, die de swakheden der onsterke weet te draagen, te weenen met den weenenden, en die geleert heeft over de noodlydende zich t' ontfermen: op dat gy eindlijk also, al wat hy komt te seggen, (die zich van te vooren een ervaren en barmhertigen medelydende Genees-meester getoont heeft:) en al wat hy u raat, moogt doen en volgen, so hy al mogt verstaan en van te vooren gewaar worden dat gy aan so een ziekte en kwaale gaat, die voor de gantsche Gemeinte dient te komen en aldaar moet geneesen werden; waar uit, ligtlijk, andere gestigt en gy selfs gemaklijk genesen moogt worden; uit diergelijk overleg en goeden raad van so een ervaren*

(8) Hy heeft een kwaad gevoelen die de heilige Schriftuur misbruikt. (9) Die maniere van Salvinge wierd nooit in het belyden van zonden gebruikt. (10) Hy en zegt niet 't is noodig dat zy belydenis doen; maar hy spreekt nu van verachtinge.

varen en geoeffende Genees-meester moet men veele dingen zoeken te bekomen.

Cyprian. in zyn serm. over de gevallene.

(11) *Eindlyk en ten laatsten, dewyl dat sy sterker worden in het gelove en meer geconfijt in de vreese, schoon dat zy met dese of die groove schelmstukken niet besmet zyn, na dien zy nochtans haare gedagten daar op hebben gevestigt, so is het dat zy de selve by Gods Priesters beklaagen en eenvoudig belyden, haare conscientien door een opregte bekenteniße van haare zonden soeken te zuiveren, hunne beswaarde gemoederen t' ontlasten, en een heilzaam genees-middel voor haare zielen, al is 't dat de wonde niet diep en gaat maar dat se slegts geraakt sijn, te bekomen; als weetende datter geschreeven staat, God laat zich niet bespotten; God kan door geen listen nog lagen gevangen, betrapt, nog bedroogen werden: ja, hy zondigt noch swaarder die, na de gedagten der menschen, gelooft dat hy de straffe des misdaats sal konnen ontgaan, als hy slegts geen openbare misdaad begaan heeft, Christus segt, so wie hem mijns sal geschaamt hebben, diens sal hem de Zone des menschen ook schamen, zig inbeeldende dat hy een Christen is die sig schaamt of vreest een Christen te zijn: hoe kan hy met Christus zijn die sich schaamt of vreest dat hy Christus toebehoort? Hy sal gewislijk zoo swaar niet zondigen met d' afgoderyen niet te zien, nog met de heiligheid des geloofs onder de oogen van het omstaande en beschimpende volk t' ontheiligen, met zijn handen door doodlijke offerhanden te besmetten, of zijn mond met onnatuurlijke spyse t' ontreinigen; dit voordeel heeft hy wel daar by, dat hy 't so swaar niet verkorven heeft, maar niet dat zijn conscientie daarom vry of onschuldig is; zijn misdaad kan hem wel te eerder vergeven worden, echter is hy voor een misdoender te rekenen: laat hem derhalven niet nalaaten boete te doen, maar aanhouden met Gods barmhertigheid af te bidden, op dat de zonde die uit haar eigen aansien so groot niet en schynt te zijn, door verzuim van voldoeninge niet opgehoopt en werde. Laat yder een hooft voor hooft,* [12] *bid ik u, Broeders, sijn misdaad belyden, terwyl hy nog in de Wereld is, terwyle dat zijn belydenisse nog aangenomen mag worden en zijne voldoening en kwytscheldinge door de Pristers gedaan, by God den Heere aangenaam zijn. Laat ons met gantscher herte ons tot den Heere bekeeren, en leedwesen over onse zonden met waare droefheid uitdrukkende, God om genade en barmhertigheid bidden; laat een zondrouwige ziele hem te voet vallen, laat treuren en zuchte hem voldoen, laat onse geheele hoope op hem steunen.*

Op wat wyse wy hem moeten aanbidden wyst hy ons zelfs aan, seggende: *bekeert u tot my met uw gantsche herte; en dat met vasten, en met geween, en met rouwklagen; scheuret uw herte en niet uw klederen, en bekeert u tot den Heeren uwen God.*

Daarenboven de (13) Profeet Jesaia waarschouwt zondaren, seggende: (volgens de 70. Oversetters) *segt gy eerst uwe ongerechtigheden, op dat gy gerechtveerdigt worde*; en Salomon Proverb. 18. segt, dat de *rechtveerdige zich zelven eerst beschuldigt*; op dat ons dan de Satan in des Heeren oordeel voor alle man niet en kome te beschuldigen, so moeten wy in dit leeven met onse zonden voor af te belyden, andere zoeken voor te

[11] Cyprianus bekent dat d' oorbiegt niet scherper bevoolen word als de Maagdelijken staat. [12] Had hy daar toe een gebod hy en sou het so sterk niet aanraden, [13] Dese alle raden wel, maar gebieden niet.

komen, alſo wy met ons zelven te beſchuldigen God niet en konnen voorkomen die alle onſe daaden van te vooren weet, ja, al eer ſe geſchieden; hierom ſiet dan de belydeniſſe noodſaaklijk op een uitwendige belydeniſſe aan Godts Dienaar gedaan die daar van niet geweeten heeft, want niets is'er ooit voor God verborgen, niet alleen dat nu geſchied is, maar ook al wat geſchieden zal.

(14) Doch wat nu de Perſoonen of Dienaren ſelfs aangaat aan wien de belydeniſſe moet geſchieden, mitſgaders ook de tyd, daar in hebben de Kerken eenige veranderinge gemaakt, en na de gelegentheid der landen onderſcheidentlijk te werk gegaan.

Op dat ik, allerheiligſte Majeſteit uwe bekommeringe, genoeg belemmert met d'algemeene ruſte van uw Ryk vaſt te ſtellen, niet en ſchyne te willen ophouden, en met het leeſen van veele andere Autheuren die ik ſou konnen bybrengen, moeyelijk te vallen, ſo zal ik het hier by laaten beruſten; dit alleenlijk biddende dat ſe deſe myne geconcipieerde ſtellingen ten goeden gelieve te houden, die ik uwe Koninglijke Majeſteits ſeer ſchrander oordeel en doorknedene herſenen bevoolen laate, om deſelve t'overweegen en na te denken. Sluitlijk wenſch ik uw Koninglijke Majeſteit een langduurig en voorſpoedig leeven en Regeeringe.

[14] Nadien datter geen zeker Perſoon noch tyd vaſtgeſtelt word, ſo wort 'er ook geen vaſt gebod gegeven.

X I.

Koning Henriks Brief aan Tonſtall, Biſſchop van Dureſme of Durham, dienende tot wederlegginge van zijn argumenten: waar mede hy zoekt te beveſtigen dat d'oorbiegt van God is ingeſtelt. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E, 5.

ALſo my dagte, mijn Heer van Durham, dat de argumenten en Schriftuur-plaatſen, ſo wel van de Biſſchoppen van Jork en Wincheſter als d'uwe, nu onlangs in het Parlement ſo volkomen beantwoord zijn, dat het meerderdeel daar van, ſo't my toeſcheen, daar me vernoegt was; ben ik niet weinig verwondert waarom gy nu andermaal aan my dit uw geſchrift gezonden hebt, vervattende in effect niet veel andere Schriftuurplaatſen of argumenten dan die door den Biſſchop van Cantelberg en my verklaart wierden weinig of niet tot uw oogmerk en zaak te dienen: maar ik agte dat gy het doet of om mijn gering oordeel in het byzonder te toetſen (het welke niet gewoon is, al is het niet ſeer ſchrander, om de verſtanden en opinien van andere geleerde mannen tot hulpe te roepen) en alſo over mijn onnoſel antwoord te zegenpraalen; of anders dat uw eigen inbeeldinge en oordeel u al te veel geblindhokt hebben, denkende dat het een waarheid is, welke gy met uwe geleerdheid noch niet beweeſen hebt, noch ook met de heilige Schriftuur of waarſchynlijke redenen van eenige andere Leermeeſters, (ſo als het by my leid, hoewel dat ik mijn onbekwaamheid in geleertheid moet bekennen;) ſult konnen goet maaken. Alwaar het datter weinig verſchil in de zaak waare of dat ſe aan beide zyden even ſchoon ſtond, dewyl ik nochtans oordele dat de waarheid van de zaak my veel eer, dan u, toevalt en begonſtigt, geeft ſe my dieshalven groote vrymoedigheid, (niet ſteunende op eenige geleerdheid, maar op de regtveerdigheid van de zaak zelfs, aangezien ik door uw ſchryven daar toe getergt ben,) om op uwe argumenten te antwoorden. Een aanvang dan nu maakende om op uw eerſt bygebragte bewys-reden te repliceren, ſal ik gaan bewyſen dat uw eigen Schryver ter plaatſe by u aangetrokken, vlak tegen uw gevoelen aangaat; want, gelijk als gy hem allegeert, ſo zegt Chriſoſtomus *quod ſufficit ſolus pudor pro pœna*, dat is, *de ſchaamt alleen doet genoeg tot een ſtraffe*, ſo is dan d'oorbiegt

biegt niet, uit kracht van zeker gebod, nodig; want by aldien het so waare, dan is dit woordeken (*solus, alleen*) by uwen Autheur verkeert gestelt; dies hy u hier ter plaatse weinig voordeel geeft. Op uw bedrieglijk argument ontken ik uw gevolg, gegrondvest alleen op een geringe reden, daar uw bedrieglijk argument op rust, welke reden ik niet en behoeve te wederleggen, also uw eigen bygebragte Schryver al te klaar in zijn 5. Homilie, Tom 5. toont dat gy den zin en meeninge van zijn zeggen niet wel en vat; want hy schryft, nevens veele andere woorden die dese zaak aangaan, kortlijk aldus: *non hominibus peccata detegere cogo: ik dwinge niemant dat hy voor de menschen zijne sonde ontbloote*; ten anderen ook dat ander stelsel te vooren aangetrokken moet niet verstaan worden so als gy schryft. Daarenboven is het onnodig, na mijn oordeel, dat ik mijn hooft breeke om Schryvers op te zoeken, welke bewysen dat gy de stellingen van Chrisostomus verkeerdelijk opvat, want die gy zelfs bybrengt dienen seer wel tot myn voordeel: nademaal al uw moeite en arbeid daar toe is aangewent om te bewysen dat Godt d'oorbiegt belast en bevoolen heeft, en dat beide uwe bewys-redenen so van Beda als van den Apostel Paulus niet ter zaake doen, maar geeven slechts te kennen dat zy haare zonden beleden, en evenwel zeggen zy niet dat zy het uit kracht van een gebod deden; weshalven dienen se tot myn bewys en niet tot het uwe. Uwe andere Schriftuur-plaatsen van Johan. 20. en Matth. 18. zyn so bondig en grondig nu onlangs wederleid geweest en so klaar bewesen niet te behooren tot ons gefondeerde argument, dat ik my moet verwonderen dat gy u niet en schaamt de zelve hier wederom ten voorschyn te brengen, en uw bewys-reden daar so dwaaslyk op te fonderen; want wat voor een dwaaser of slechter argument sou men konnen bybrengen om daar mede te bewysen de nootwendigheid der biegte of belydenisse, als te seggen, *so gy niet komt ter biegte, dan kan ik u niet vergeven?* sou ook een Dief zeker schelmstuk bedreven hebbende, sig, volgens de wet verbonden houden om zyn schelmstuk t'openbaaren, ingeval dat de wet niet meer dan dit alleen in heeft: *so gy niet en belyd, dan kan ik het u niet vergeven*? of sou hem zyn dievery daarom te eerder vergeven worden? dese zaak blykt so klaar dat se alle man kan merken, ten zy dat hy niet en wil sien. Wat nu belangt de Shriftuur-plaatsen van *Origines* die gy bybrengt, als voor eerst die over Psalm 6. geeft te kennen dat wy al zo seer verplicht zyn om onse *bedstede met traanen te door-natten, als te biegten aan den Priester*, 't welk, na myn oordeel, niemand sal willen, of derven, staande houden dat wy gehouden zyn te doen; en evenwel en stelt hy niet voor vast dat ons eenige daar van bevolen zyn. Voeg hier noch by, dat die Schriftuur-plaats Psalm 32. 5. waar mede gy dit zyn seggen wilt bewaarheden, niet eens gewag maakt van *ik zal belijdenisse van myne overtredingen doen voor den Priester, maar voor den Heere*. d'Andere Schriftuur-plaats van den Apostel Jacob. Cap. 5. 14. schynt veel eer op d'uiterlyke zalvinge, dan op belydenisse te zien, want waar is het ooit in 't gebruik geweest, dat het volk komende alleenlyk om belydenis te doen, met Olye plachten gesalft te worden? dit argument dan dient niet tot uwe zaake. Wat nu belangt die andere verklaaringe van den Oudvader *Origines* over Psalm 37. hy zegt niet dat wy voor den Priesters moeten gaan biegten, maar *si confiteantur, so zy belydenisse doen*; en hy schynt veel eer de menschen hier toe te willen bewegen dat zy niet en souden, noch behoorden, *parvi pendere confessione, weinig werk te maaken van belydenisse te doen* ('t welk alle goede luiden souden willen toestaan) dan dat het haar schuldige plicht was om by den Priester te gaan biegten of belydenisse te doen van haare zonden. Hoewel dat *Cyprianus*, sprekende *de lapsis, van de gevallene*, sodanige menschen pryst die voor de Priesters haare fouten en misslagen komen te belyden, evenwel bekent hy dat wy daar toe niet verbonden zijn; want als hy 't al op het allerhoogste pryst so zegt hy, *hoe veel te*

meer 'un staan dese hooger in het geloof en de vreese Godts, die, schoon dat zy door het plegen van eenige offerhande of den eisch van eenige Boeken, daar toe niet verpligt zijn, egter haar niet en ontsien om haare zonden voor den Priester te beklaagen! Hy bekent dat wy daar toe niet verbonden zijn, uit kracht van eenige offerhande of Boek, waarom verhaalt gy dan (schoon genomen dat hy d' oorbiegt al pryst) dat ons God en de wet daar aan verbinden? Hier geeven ook noch de reden, nog de Schriftuur, nog eenige deftige Schryvers bewys van. Daar hy nu noch wyders zegt, *confiteantur singuli, quæso vos Fratres, do lictum suum: ik bidde u, Broeders, laat yder een zijn misdaad belyden*; dit zeggen bewyst niet dat het een gebod is, noch de woorden van den Profeet Jesaia volgens de 70. Overzetters, noch ook Salomon Proverb. 18. alsó de selve Schriftuur-plaatsen ons veel eer aanmaanen om Gode onse zonden van herten te belyden, dan tot de oor-biegt. Nu volgens Davids zeggen en leere, *Tibi soli peccavi: tegen u alleen heb ik gesondigt en gedaan dat kwaad is in uwe oogen; dit en geschiede niet voor, noch aan den Priester.* Wat nu vorder aangaat dien text of Schriftuur-plaats die gy aanhaalt, beginnende met dese woorden, *circa Personas verò ministrorum, voor so veel de Dienaars belangt &c.* Daar me staat gy toe en bekent dat de Kerke d' oor-biegt voor een gebod Gods niet en heeft aangesien, noch aangenomen; of anders hebben zy, volgens uw zeggen en stellinge, een tyd lang in dwaalinge gesteeken: want gy bekent dat de Kerke verscheiden maalen so wel de Persoonen, aan wien de belydenis sou geschieden, als de tyd, wanneer, verandert heeft; en dat se ook, ten gevalle van verscheiden Landen, nu dese dan die verandering gemaakt heeft; indien zulks een gebod Godts waare geweest, dan stond het haar niet vry om so, na haar eigen sin, te werk te gaan. Derhalven, myn Heer, so lang als ik van geen krachtiger bewys-redenen hore, bidde ik u, hou het my ten goeden dat ik van uw gevoelen niet en ben; en voor so veel als onse beide Persoonen aangaat, my dunkt dat ik meer reden heb om te denken dat gy veel eer styfzinnig zijt, dan dat gy my daar voor soud aanzien, dewyl uwe Schryvers en bygebragte bewys-redenen so weinig om het lyf hebben. Vaar wel.

X I I.

Een beschryvinge van de Kerke. Op de kant verbetert met Koning Henrik de VIII. zijn eigen hand.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

De naam van Kerk heeft in de heilige Schriftuur twee voornaame, behalven andere, betekeningen; een waar van is dat se genomen word voor een Vergaderinge van heilige en recht-geloovige Persoonen, die waarlijk in Christus, het Hooft daar van, gelooven, en door zijnen Geest werden geheiligt; dese is eenerlei, en waarlijk het heilig lighaam van Christus, doch Gode alleen [1] bekent, dewelke alleen der menschen herten in en doorsiet. d' Andere betekening is, als wanneer de Kerke genomen word voor een Vergaderinge van alle menschen die in Christus gedoopt zijn, en hem niet in het openbaar verzaken, noch uit de zelve [2] geëxcommuniceert of [3] gebannen zijn: welke betekeninge van Kerk op des zelfs stant alleen in dit leeven siet, waar onder so wel kaf als koorn loopt, so wel kwade als goede, [4] en moet kenbaar worden door het woord en wettelijk gebruik der Sacramenten, op dat se gehoort mag worden; gelijkerwys als Christus leert, *die de Gemeinte geen gehoor en geeft, zy u als de Heiden, en de Tollenaar*, Matth. 18, 17. Vorders tot de regte eenigheid der Kerke word vereischt een over-een-kominge in de regte leere des geloofs en bedieninge der Sacramenten.

Voor so veel nu belangt de traditien, ceremonien en Kerklijke gebruiken, die of tot cieraat, of tot geschiktheyd, of tot discipline of tucht der Kerke van de menschen zijn ingestelt, het en is niet geheel noodig dat de selve over al eenerlei of malkanderen gantsch gelijk zijn: alsó se verscheiden zijn geweest en verandert mogen werden na [5] de verscheidenheid en gedienstigheid der Landen en gewoonten, [6] doch evenwel sodanig dat se met Gods heilig woord over een komen: en hoewel dat, volgens de laatste betekeninge, in de Kerk kwade en goede menschen onder een vermengt zijn, en dat ook deselve, somtyts over de bedieninge des woords en der Sacramenten zijn gestelt, dies niettemin nademaal dat zy niet uit haar eigen, maar uit Christi naam, bevel en autoriteit dienen, so mag men haare bedieninge, so in het aanhooren van Gods heilig woord als in het gebruiken van de Sacramenten, aanneemen; volgens Christi woorden Luc. 10, 16. *wie u hoort, die hoort my*; en of zy al haar niet wel en droegen, daarom word de kragt en genade van Christi gaven in d' ontfangers daar van niet gekrenkt noch vermindert, alsó se haar kracht en werking hebben van wegen Christi belofte en instellinge, al worden se ons van onvroome toegedient.

(1) *Sponsa Christi cognita.* (2) *Juste.* (3) *Aut obstinati.* (4) *Et cognitio hujus Ecclesiæ pervenit per usum verbi & Sacramentorum, acceptione perfecta, unitate annexa, ac unanimi consensu acceptata.* [5] *Modò rectoribus placeant quibus semper obtemperandum est, tamen ut eorum institutio atque lex verbo Dei non adversetur.* [6] *Ista est Ecclesia nostra Catholica & Apostolica, cum qua nec Pontifex Romanus, nec quivis alius Prælatus aut Pontifex, habet quicquid agere præterquam in suas Diocæses.*

E I N D E.